– 45

5893

THE UNIVERSITY OF M... LIBRARIES

f. 2 87

Digitized by Google

In hoc volumine continentur

1 Seckendorff de Lutheranismo.

2 Defensio relationis de Antonia Burrignonia actis erudit. [illegible]

3 Disquisitio juris publ. de bonis eccl. eorumque ex avito territorio debitis reditibus inter protestantes imperii status controversis

16 R

40

Digitized by Google

Seckendorf, Veit Ludwig

VITI LUDOVICI a SECKENDORF

Eqvitis Franc. Conſiliarii Intimi Saxonici,

COMMENTARIUS HISTORICUS ET APOLOGETICUS

De

LUTHERANISMO,

Sive

DE REFORMATIONE RELIGIONIS,

ductu

D. MARTINI LUTHERI

In magna Germaniæ parte, aliisqve regionibus & ſpeciatim in *Saxonia* recepta & ſtabilita:

In qvo

LUDOVICI MAIMBURGII Jeſuitæ,

HISTORIA LUTHERANISMI,

Anno M DC LXXX Pariſiis Gallice edita,

Latine verſa exhibetur, corrigitur, & ſuppletur;

Simul & aliorum qvorundam Scriptorum errores aut calumniæ examinantur:

Auſpiciis Seren.mi & Pot.mi Electoris & Seren.rum

DUCUM SAXONIÆ,

Eo fine,

Ut ad veram & exactiorem notitiam rei geſtæ, & ad depulſionem calumniarum, ex fide dignis monumentis, denuo via pateat:

Pro honore Dei, & pace Eccleſiæ, juſtaqve defenſione pietatis & virtutis a Majoribus in negotio Reformationis oſtenſæ.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ,

Sumtibus JOHANNIS FRIEDERICI GLEDITSCH,

ANNO M DC LXXXVIII.

Digitized by Google

BX
8018
.M23
S44

Digitized by Google

6L
I. Perlstein
9 16 66
602938-020

SERENISSIMO POTENTISSIMO
PRINCIPI ELECTORI
SER.^{mis} REV.^{mis} CELS.^{mis}
DUCIBUS SAXONIÆ
UTRIUSQVE LINEÆ
QVOTQVOT HODIE AVITIS REGIONIBVS
IN SAXONIA THURINGIA MISNIA
FRANCONIA LUSATIA ET ALIBI
SUO QVISQVE IURE IMPERANT
AUT AD EIUS AXIOMATIS SPEM NATI
SUNT
IIDEMQVE OMNES RELIGIONEM
CHRISTIANAM ET EVANGELICAM
ZELO D. MART. LUTHERI REPURGATAM
EX FORMULA ANNO cIↄ Iↄ XXX
IN COMITIIS AUGUSTANIS EXHIBITA
PUBLICE PROFITENTUR
ET APUD SUOS PROMOVENT
ET TUTANTUR
HUNC DE MAGNO ILLO REFORMATIONIS
NEGOTIO
COMMENTARIUM HISTORICO-APOLO-
GETICUM
NON SINE AUSPICIIS ET OPE ILLORUM
ELABORATUM
SUBMISSA CUM VENERATIONE
D. D. D.
ILLISQVE OMNIBUS
ET SINGULIS
DIGNAM FASTIGIO SUO FELICITATEM

Digitized by Google

EAMQVE CUNCTIS GRATIAM
ET VIRES
A SUPREMO NUMINE
PRECATUR
UT OPUS A GLORIOSISS. MAIORIBUS
SUIS EGREGIE COEPTUM
ET HUCUSQVE SINGULARI DEI
BENIGNITATE PERDUCTUM
DOCTRINÆ PURITATE
VITÆ SANCTIMONIA
PRUDENTIA CONSILIORUM
VIRTUTISQVE CONSTANTIA
SERVATUM AUCTUM PERFECTUM
PIÆ POSTERITATI AD FINEM USQVE
TEMPORUM TRANSMITTANT
SEREN.^{is} POT.^{is} REV.^{is} CELSITUD.^{us}
EORUM
OB PLURIMA BENEFICIA
VEL AB IPSIS
VEL A DIVIS ILLORUM PROGENITORIBUS
ACCEPTA
TUM MINISTERII CLIENTELÆ
ET SUBIECTIONIS NEXU
OBSTRICTISSIMUS
DEVOTISSIMUSQVE
VITUS LUDOVICUS A SECKENDORF
EQVES NATIONE FRANCUS
DOMICILIO MISNICUS
IN DUCATU ALTENBURGENSI

Digitized by Google

PRÆLOQVIUM

AD CORDATOS ET ÆQVOS LECTORES.

NOn immerito acutus aliqvis ex Gallis Scriptor pungere nuper cœpit eos, qvi in præfationibus librorum, qvos edunt, rationes proponunt, cur ad ſcribendum acceſſerint, difficilime qvippe fidem prætextibus aut excuſationibus ſuis invenientes. *Neminem enim* putat *facile cogi, ut nomen inter autores profiteatur, iis potius cauſis qvendam aliqvando incitari, qvas ſi aperte recenſeat, ridiculus absqve dubio futurus eſſet. Eorum vero qvi libros legunt, parum intereſſe, qvo conſilio qvisqve ſcripſerit, & non minus mentem, qvantumvis artificioſe occultatam, qvam ſtylum autoris ex libris innoteſcere.* Hoc etſi mihi non minus qvam aliis dictum ſit, malui tamen inepti præloqvii notam incurrere, qvam tacere, qva occaſione, qvo fine, qvibusqve mediis inſtructus (cum tot alia eſſent, in qvibus ſcribendi pruritum explere, aut otio abuti potuerim,) materiam plurimorum calamo detritam, nec odio minus qvam faſtidio expoſitam, mea ſponte delegerim. Attulerat adoleſcens qvidam, & nobilitatis & virtutis nomine mihi percharus, ex peregrinatione Gallica anno 1681. *Ludovici Maimburgii ex Soc. Jeſ.* recens editum opus de *hiſtoria Lutheraniſmi*, qvod magni in Gallia fie-

Digitized by Google

ri, & hoſpitibus ex Germania Lutheraniſmo addictis objici ſolere referebat. Ea tunc erant, vivo *Mauritio Saxoniæ Duce*, Numburgenſis Epiſcopatus Adminiſtratore, optimo Hero meo, cujus rebus agendis præpoſitus fui, tempora mea, ut vix una ex diurno labore hora mihi ſupereſſet, qvam animi a negotiis curisqve paulum avocandi reficiendiqve cauſa, literarum ſtudiis poſſem impendere. Avide tamen ad legenda properavi qvæ de Luthero in Gallia edi videbam, qvæ cum illis, qvos Calvinianos vocant, occupata, Lutheraniſmi oblita eſſe videbatur. Perlecto curſim libro, parum eqvidem deprehendiſſe mihi viſus ſum, qvod ab ejus profeſſionis homine non expectaſſem. In uno maxime a veterum, qvorum veſtigia tenebat, Luthero-maſtigum inſtituto diſceſſiſſe videbatur, qvod honeſti viri ſpeciem aſſumens, ab incredibilibus narrationibus & inſanis contumeliis qvibusdam abſtinuiſſet, temperatis plerumqve verborum delinimento, qvos acerbiores alii indecenter erumpere fecerant, affectibus. Hoc ipſo tamen periculoſius cauſæ Lutheranæ nociturum eſſe librum conjiciebam, optabamqve ut aliqvis ex noſtratibus propediem & verſionem & reſponſum pararet, nihil minus tunc cogitans, qvam ut ego laborem iſtum in me reciperem. Non multo poſt ſublato e vivis *Mauritio Duce*, ea mihi contigit felicitas, ut poſt triginta annorum partim illi, partim *Erneſto*, magnæ itidem pietatis & virtutis *Principi Saxo-Gothano*, in præcipuis, qvæ habebant, negotiis præſtitum, ſi non magnum aut utile, fidum certe & laborioſum miniſterium, qvod reſtat vitæ liberum a curis moleſtiſſimis tranſigere daretur. Hoc inſigne beneficium, qvod dudum, & præſertim poſt completum qvinqvageſimum ætatis meæ annum, multis precibus a Deo petiveram,

qvin-

Digitized by Google

qvinqvennio qvidem tardius, ſed exemplo non admodum freqventi obtinui, ut adjutus favore & liberalitate *Sereniſſ. Principum*, qvi beate defunctis ſucceſſerant, nec inopem nec ingloriam ſenectam haberem. Tanto ergo obſtrictiorem me eſſe exiſtimavi, ut hos annos, qvos pene ſolos vitæ numero, ita tranſigerem, ut Deo, cui omnia debeo, etiam otii mei rationem reddere paratus eſſem. Neqve tamen illa eſt, certe apud me non reperitur, humanæ conditionis perfectio, ut etſi ad finem vitæ properantibus unica nobis occupatio ſit, cœleſtia cogitare; annitendum eſt, ut primaria ſit, omniumqve aliarum & comes & directrix. Agendum itaqve, & ſui & proximi cauſa, aliqvid eſt, cui qvisqve maxime eſt aptus, & pro ſtatione ac ſorte qvam Deus nobis aſſignavit, ne nihil agendo male agere diſcamus, aut ſpeculationi, qvam vocant, intenti in aliud vitium incidamus. Hæc mecum reputans, cum a teneris annis literarum ſtudiis, parentum providentia addictus fuerim, magnaqve animi propenſione iis me applicuerim, paulo tamen citius qvam voluiſſem, & in prima fere juventa, in negotiorum piſtrinum detruſus, lubentiſſime, poſtqvam hoc nexu exſolutus ſum, cum Muſis in gratiam redire cœpi, ſed cum ſeverioribus, & qvæ ætatem meam maxime decerent, ad ſcopum mihi propoſitum proxime accedentes. Miſſis itaqve aut infreqventer ſalutatis cæteris, qvæ in negotioſa etiam vita ſeſe offerebant, civilis licet ſcientiæ utilitate æſtimabiles & aliqvando neceſſariæ, arctius commercium cum ſacris diſciplinis renovandum mihi eſſe duxi, qvarum rudimenta puer didiceram, profectum nunqvam penitus neglexeram, etiam lingvarum, qvibus ſacri codices ſcripti ſunt, non prorſus ignarus. Cum vero affinitatem non exiguam cum hoc ſtudio habeat

noti-

notitia *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ*, recordatus ſum operæ, qvam olim, dum Gothæ in *Ducis* (qvem debiti honoris cauſa nominavi) *Erneſti* aula viverem, impendere illi cœperam. Qvid tunc præſtiterim, non ignotum eſt (qvanqvam pauci ſuperſtites ſint) amicis. Sed plura præſtare vel potuiſſem vel tentaſſem, ſi multitudo, qvibus cumulabar, negotiorum bene cogitata non eliſiſſet. Sæpe mecum egerat laudatiſſimus Princeps, ut *Reformationis* ſuperiori ſeculo in Germania aut ſaltem in Saxonia peractæ Hiſtoriam literis mandarem. Oſtendebat eum in finem centena & plura Actorum volumina, qvæ ex Archivis & Scriniis majorum ſuorum, qvædam & aliunde collegerat. Exemplum mihi proponebat *Friderici Hortlederi*, Conſiliarii qvondam Vinarienſis, qvo familiariter uſus fuerat, multisqve illum adminiculis ad magnum illud *de Bello Smalcaldico* opus adjuverat. Majoris utilitatis & gloriæ materiam mihi offerri exiſtimabat, ſi ex Actis, tam Principum, qvam communitatum, aut privatorum, qvorum non exiguam multis locis copiam reperiri poſſe dicebat, eruerem, qvo conſilio & ſucceſſu Religionis Reformatio tractata fuerit, utqve a levibus initiis in eum ſtatum proceſſerit, qvem poſteritas vix admirari ſatis potuit. *Dei*, ajebat, *profecto digitus is fuit; ingrati ſumus, qvi hunc non agnoſcimus, memoriamqve rerum tam illuſtrium non accuratius conſervamus & propagamus.* Hæc qvidem nec ſurdo nec pigro ingerebat; ſed pace beatiſſimorum Manium tanti Principis dicere liceat, aut mihi tunc plus tribuebat, qvam exeqvi in illa adoleſcentia mea potuiſſem, aut juſto leviorem, pro vaſtitate ingenii ſui, æſtimabat laborem, qvem conſiſtere poſſe credebat cum perpetuis in aula occupationibus, qvibus me in Conſiliariorum nume-

rum

rum anno Chriſti 1651. ætatis meæ vigeſimo qvinto adſcitum onerabat. Intra vota itaqve propoſitum iſtud ſtetit, dum *Gothæ* eſſem: dein cum poſt longum tempus, ſub finem nempe anni 1664. a Mauritio Duce p. m. ad *Cancellarii Citicenſis* munus vocarer, penitus evanuit. Hæſit tamen in memoria mea laudabile Principis conſilium; ita ut ſæpe mecum expenderem, cur inter tot præclaros viros, qvos provinciæ Saxonicæ poſt Reformationem ab annis centum & ſeptuaginta tulerunt, non repertus ſit, qvi perfectiorem aliqvam actorum in cauſa religionis Hiſtoriam tradiderit; ſed non alia cauſa menti meæ freqventius obverſata eſt, qvam illa, qva fit, ut & Hiſtoria politica accurata & continuata careamus. Ignoſcant mihi Principes, ſi ſalvo, qvem omnibus debeo, &, uti decet ac poſſum, exhibeo cultu, dicam; non ſatis æſtimare illos nec utilitatem hiſtoriæ, (de perfecta & vera loqvor) nec maxima & largiſſima famæ præmia, qvæ caperent, ſi Majorum & ſua conſulta & geſta relatu digna, ab idoneis ingeniis conſcribi perpetuo ſtudio & ſumtu curarent. Verum cum aut nulla huic labori ſtipendia aut levia deſtinent, qvid mirum, ſi erectiora ingenia ab occupatione, qvæ laudatur & alget, deterreantur? Peccatur & in hoc, qvod ſæpe juvenes fere, aut de ſchola homines, negotiorum imperiti, vel obnoxia commendatione intruſi, (ut de judicii & eruditionis defectibus nihil dicam) hoc munus involant. Aliæ ſunt, neqve ſpernendæ illæ aut inutiles, Didacticorum, Philologorum, Oratorum, Poetarum, (qvanqvam & hi omnes frigide ſatis & infra merita tractantur) aliæ Hiſtorici partes. Ad has ſi qvid meo, qvod mediocre eſſe ſcio, tribueretur judicio, ſeligendum eſſe aliqvem putarem, ex Conſiliariorum ſive Miniſtrorum numero optimum, mente calamoqve vividum, ta-

lem ſcilicet, qvi maximis graviſſimisqve negotiis per aliqvot annos exercitatus, lingvarum & ſtyli peritus, induſtrius, ſobrius, laborioſus, probatæqve virtutis, pietatis & fidei eſſet, cui omnia arcana credi tuto poſſint. Huic non minuto ſed aucto ſtipendio & honoris gradu, ut Commentarios rerum geſtarum conſcriberet, demandandum eſſe ſvaſerim; in qvibus non ſolum acta & eventus, ſed & rationes agendi, nec ex ingenio ſcribentis efficæ, verum in deliberationibus tractatæ traderentur, erroribus etiam in arcana qvadam, nec edenda, hiſtoriæ aut commonitionis parte, annotatis. Sed plura de tali inſtituto dicenda haberem, niſi jam latius, qvam mihi propoſueram, evagatus eſſem: memini etiam tale aliqvid in *Actis Eruditorum Lipſienſibus 1684. p. 383.* ex Hiſtoria Anglica a D. Burneto edita annotatum legi. Habui tamen hæc tangendi cauſam non plane nullam. Ut enim redeam, unde digreſſus ſum, poſteaqvam ineunte anno MDCLXXXII honeſta a munere meo miſſione impetrata, compoſitisqve in qvietum ſtatum rebus, in rus hoc meum ſeceſſiſſem, tenax propoſiti, de qvo dixi, plurimam temporis partem literariis laboribus lubenti & alacri animo aſſignavi. Inter eos primus fuit, qvi conſcribendo libro Germanico, jam bis excuſo, *de ſtatu Chriſtianiſmi*, datus eſt. Redibat mihi interea in mentem cogitatio ſupra indicata, de refellendis ſcriptoris Galli *de Lutheraniſmo* commentariis, eaqve de re cum viris egregiis, qvi me non raro inviſebant, vel qvos Lipſiæ, nundinarum tempore, alloqvi ſolebam, conferre cœpi. Eorum pleriqve verſionem libri Maimburgiani deſiderabant, qvia Gallica pauci, etiam ex doctiſſimis inter noſtrates, & inter Theologos prope nulli, intelligunt. Erant qvi dicerent, eſſe aliqvem, neſcio ubi, qvi Latinam verſio-

nem

nem pararet, ſed nihil explorari potuit. Qvanqvam vero vertendi labor abjectus fere habetur, & tædioſiſſimus mihi imprimis eſt, ingenii, credo, culpa, qvod fortaſſe velocius liberiusqve habeo, qvam ut veſtigia aliena, qvodam qvaſi vinculo ductum, ſeqvi lubenter velit; compoſui tamen me ad verſionis faſtidium ſuperandum, eamqve horis pomeridianis moliri cœpi, qvibus obtuſior ad ſenſa propria digerenda animus aliorum lectioni facilius applicatur, valetudini ſimul proſpiciebam, dum inter deambulandum amanuenſi dictarem. Sic mihi, nondum de refutatione ſerio cogitanti, verſio *Libri primi* intra annum (interrupta tamen ſæpiſſime opera) nata fuit. Elegantem & puram qvominus exhibeam, in cauſa eſt, qvod dudum ex floridiorum literarum hortulis in negotiorum ſenticeta rejectus, feſtinans etiam, atqve aliud propemodum agens, ſtyli ornatum maxima ex parte amiſerim; fidem tamen præſtiti, neqve eo nomine dicam metuo. Gallicæ qvidem lingvæ non niſi mediocrem peritiam habere me fateor, ita ut ſcribere ea vix auſim: eſt mihi tamen (ut puto) intelligendis qvæ lego ſufficiens, qvanqvam non tanta, ut de barbariſmis judicare valeam, qvos Galli qvidam, facundiores ſibi viſi, Maimburgio, ut Lotharingo, objecerunt. At qvaleſcunqve ſint ſtyli ejus nævi, ſenſum tamen ſcribentis occultari mihi per eos potuiſſe non exiſtimo. Ut vero hunc tanto ſinceriorem referrem, Latinam phraſin, etſi forte puriori aliqvoties uti licuiſſet, cum Gallico idiomate ſæpe conformavi, non ſine aliqvo vitio. Eſt & ubi tranſitionum formulas, & alias qvasdam, in qvibus parum felix fuit autor, neglexi, nullo veri ſenſus detrimento. Hæc præfanda habui de verſione, cujus laborem profecto cuicunqve alii libentiſſime ceſſiſſem, licet hoc commodi ex eo tulerim, ut

Digitized by Google

mea potius qvam aliena fide de traditis autoris confidere lectores jubere poſſim, & fortaſſe non multo minor moleſtia fuiſſet, conferendi revidendiqve ab alio verſa.

Progreſſus eo usqve, ut dixi, in vertendo, obſervavi duobus modis rei Lutheranæ adverſus novi & peregrini hoſtis aggreſſiones conſuli poſſe: uno eoqve faciliori, ſi falſa & invidioſa breviter excerperentur & refutarentur; ita liber Maimburgii cum animadverſionibus prodiret non prolixis: alio operoſiori, ſi vera & plena Hiſtoria Lutheraniſmi denuo ederetur, in qva veritas cum Maimburgii aliorumqve ei ſimilium ſcriptis collata, majeſtatem lucemqve ſuam oſtenderet, ejusqve conſpectu mendaciorum & calumniarum ſpectra ultro diffugerent. Hic enim ſerio reqvirere cœpi, qvod, ut ſupra dixi, *Erneſtus* Princeps deſiderabat, plenius nempe qvoddam opus, qvo tota rerum circa Reformationem & poſtea geſtarum ſeries expoſita eſſet, additis, ubi haberi poſſent, documentis, qvibus contradictiones ſolidiſſimè repelluntur. Multum, imo qvod æqva

* *Addit.* ſectantibus ſufficiat, præſtitiſſe *Johannem Sleidanum* certum eſt, qvi omnes ſui temporis, de eadem re ſcribentes, longe infra ſe reliqvit. Huic tamen mendacis notam, Caroli Qvinti etiam Imperatoris dicterio, neſcio qvam vere allegato, inurere ſoliti ſunt, & adhuc ſolent, adverſæ partis fere omnes, ex mera, credo, invidia. Si enim demonſtrandum ſumerent, qvod jactant, næ illi fruſtra forent, aut levia, & relatu referrent indigna, imo pauci absqve Sleidano, qvod legi mereretur, unqvam ſcripſiſſent ſcriberentqve. Qvid enim qvæſo mentiri ille potuit, qvi maximam narrationum partem, de rebus ad religionem ſpectantibus, in adferendis prolixe actorum verbis, cum tædio multorum, qvi ad eventuum varietatem percipiendam properant,

Digitized by Google

perant, conſumit, & ad acta & ſcripta ubiqve provocat, qvæ etiam pleraqve adhuc extant, fidemqve viri indubitabilem faciunt? Nec ullum facile hiſtoricum rarius cenſuræ eorum, qvæ refert, indulſiſſe crediderim. Sed uti Sleidano laudem ſuam ne ipſe qvidem livor detrahere penitus potuit, eamqve non niſi cum fine mundi interituram credibile eſt, reliqvit is tamen (ut omnes) ſpicilegia poſt meſſem tam largam. Latuerunt eum qvædam, diligenter licet inqvirentem, & Principis non unius cura adjutum, latebuntqve alia & me & alios: nec acceſſus interior ad ea qvæ ſuperſunt in ſcriniis aularum & civitatum documenta, idoneis fidisqve licet viris permiſſus, ſupplere omnia poterit. Et in Saxonicis qvidem rebus jam illo, qvo Sleidanus ſcribere cœpit tempore, anno 1546. defectum qvendam ſcriniorum agnovit *Johannes Fridericus* Elector, Philippo Landgravio actorum editionem in Sleidani gratiam petenti reſpondens: pauca enim ſupereſſe qveſtus eſt ex Regeſtis patrui ſui Friderici Electoris. Conſtat hoc ex epiſtolis Sleidani, & utriusqve Principis, qvas operi ſuo præmiſit Hortlederus. Nondum ſcilicet ea conſcribendi colligendiqve omnia diligentia ſimpliciori adhuc aularum genio, militaribus plerumqve viris negotia tractantibus, conveniebat, qvæ poſtea invaluit. Servata tamen ſunt, qvæ negligi neqvaqvam debent, dandaqve eſt recentioribus opera, ne ſemper actum agant, non niſi ab aliis edita, iisdem vel aliis verbis repetentes, aut qvod pejus eſt, nova ex ingenio ſuo fabricantes. A qvo vitio omnes ex noſtratibus nolim abſolvere, ſed mirum in modum peccari video ab adverſa parte, maxime ab iis, in Germania noſtra, qvi ex Sacerdotum ordine, odio & indignatione pleni, olim non tam hiſtorias qvam ſatyras & invectivas ad-

Digitized by Google

verſus Reformatores ediderunt, qvos jam Galli imitantur aut ſuperant. Magnæ tamen inter hos ingenuitatis & modeſtiæ exemplum dedit Vir immortali laude digniſſimus *Jacobus Auguſtus Thuanus*, exiguam licet gratiam a multis ex ſuis civibus, & ab importunis qvibusdam ex Germanis, reportans. Hunc ſi potius ſeqvi voluiſſet Maimburgius, qvam *Cochleum*, *Surium*, *Remondum*, & paris maledicentiæ alios, aut ſi ex *Manuſcriptis*, de qvibus gloriatur, aliqvid incognitum antehac, verum tamen attuliſſet, multum ille nobis in annotandis erroribus ſuis laborem præcaviſſet.

Interea dum, ut dixi, mecum conſulto, vel cum amicis tracto, qvid tandem de Maimburgiano ſcripto ſtatuendum eſſet, ne ſegnior noſtra videretur Eccleſia ad retundendam iniqvitatem adverſarii, qvam Reformata, ex qva non unus ejusdem autoris editam interea *Hiſtoriam Calviniſmi* fortiter aggreſſus eſt, novæ revolutiones rerum ſecutæ ſunt. Galli enim jam non calamo ſaltem religionem tractabant, aut ſuæ tantum gentis hominibus, ob Calviniſmum, qvem vocant, exitiabiles erant, ſed & Lutheranis, qvibus cum hucusqve parum negotii aut certaminis in ſacris habuerant, in Germaniæ illa, qvam tenent, parte, magis magisqve infeſti fiebant. Nec mirum ſi libellis ſuorum, qvos pro veritatis præconibus habent, fidem adhibentes, alieniorem indies animum adverſus nos induant, qvorum tamen civili & ſacræ libertati, bellis antehac geſtis patrocinari viſi ſunt, & in tabulis pacis pro ea fidejubere. Ut igitur vera & renovata rerum noſtrarum in religionis negotio notitia illis aliisqve non deeſſet, neglectum aliis laborem ad depellendos novellorum Scriptorum inſultus, tandem ipſe mihi ſumſi, poſtqvam relecto & verſo ex parte

Maim-

Maimburgii libro perſpicere mihi viſus ſum, non tam Theologici qvam Politici ſtudii eſſe, hiſtoriam hiſtoriæ opponere. Sunt qvidem, qvod merito agnoſco, inter Theologos, qvi etiam in rebus hiſtoricis & politicis ſcribendis me ſuperare valeant, in eo maxime, qvod ubi per occaſionem de dogmatibus dicendum foret, ex ſua ſcientia confidenter afferre poſſunt, qvæ mihi aut intacta relinqvenda ſunt, aut imperfecte & trepide verſanda, in tanta præſertim, qvæ indies creſcit, circa formulas difficultate; at mihi ſaltem majus otium erat, aliqva etiam rerum experientia, & familiarior apud Principes ad impetranda documenta admiſſio. Qvoniam enim ex illis, qvas jam attuli, rationibus nihil digne & cum fructu & gratia in hoc genere ſcribi poſſe opinabar, niſi iis, qvæ dudum ſcripta ſunt, nova qvædam ſupplementa reperirentur, ante omnia tentare cœpi, an a *Sereniſſimis Saxoniæ Principibus* favorem ad obtinenda talia impetrare poſſem. In illorum enim provinciis Lutheri dogma primum omnium emicuit: illorum Majores pro eo introducendo & tuendo, bello & pace, res maximas, vario eventu, eo tamen geſſerunt, ut ad hunc usqve diem, poſt tot annos, nulla alia qvam eadem religio & doctrina in provinciis Saxonicis (in qvibus ad duo parochiarum millia numerantur) publice locum habeat. In eorum itaqve ſcriniis vel maxime qværenda ſunt, qvibus memoria rerum fideliter conſervata eſt, & cum certitudine tradi poteſt. Duo autem ſunt, ut in Germania qvidem nemini ignotum eſſe facile poteſt, exterorum tamen cauſa paucis monendum duxi, *Sereniſſimæ Stirpis Saxonicæ* rami, a duobus Fratribus, *Erneſto* Electore, & *Alberto* Saxoniæ Ducibus, qvi ante annos ducentos regiones paternas diviſerunt, propagati. Ab *Erneſto* Electore deſcen-

dunt,

dunt, qvi poſt amiſſum ab abavo aut atavo *Johanne Friderico* Electoratum, Ducum titulum cum qvadam regionum parte retinuerunt, de qvibus mox dicam. Ab *Alberto* vero genus ducit, qvi primum in tota familia dignitatis & potentiæ apicem tenet, *Sereniſſimus Potentiſſimus Dux & Elector Saxoniæ Johannes Georgius III.* ejusqve patruus, & patrueles, qvos a *VVeiſſenfelſa, Mersburgo*, & *Numburgo* ſive *Ciza* denominare ſolemus. Utriqve Serenisſimæ familiæ cum non uno, vel olim vel nunc, devinctus nexu vivam, ad *Duces Erneſtinæ Lineæ* maxime reſpexi, qvia illorum Majores viginti plus minus annis Lutheri doctrinæ patrocinati publice ſunt, anteqvam a *ſtirpe Albertina* idem factum eſſet. Eorum ſenior nuperrime erat, ad cujus etiam curam communia qvædam negotia more Majorum ſpectabant, *Sereniſſimus Johannes Georgius Dux Saxoniæ Iſennacenſis*, Gvilielmi, qvi Vinariæ aulam habuit, filius, belli pacisqve artibus clariſſimus & optimus Princeps, qvi me aliqvot annis *Conſiliarii intimi* titulo honoravit, & proximo menſe Septembri apoplexia correptus, magno meo & omnium bonorum cum luctu obiit. Ætatis inde prærogativa ad *Fridericum* Saxoniæ Ducem, *Erneſti Pii*, de qvo dixi, *Gothæ*, dum viveret, reſidentis, filium primogenitum (qvem Deus ad multos annos ſervet!) Dominum meum clementiſſimum tranſiit, in cujus & Fratrum Sereniſſimorum ducatu Altenburgenſi prædium hoc & oppidulum poſſideo, in qvo qvietum nec inhonorificum huc usqve annis ſtudiisqve meis receptaculum divina conceſſit benignitas. Utriusqve vero, qvos laudavi, Principis, ex linea Erneſtina propenſio ad promittendum patrocinium & ſuppeditanda qvæ deſiderabam documenta, ex Reſcriptis ad me benigniſſimis apparet,

qvo-

Digitized by Google

qvorum contenta apponam; Sereniſſimi vero & Potentiſſimi Electoris Saxoniæ qvæ fuerit de propoſito meo ſententia, ex juſſione ejus ad Senatum Eccleſiaſticum, qvi Dresdæ eſt, ſupremum videri poteſt, cujus exemplum itidem appoſui: unde conſtat, ab illa imprimis parte oblata clementiſſime fuiſſe, qvibus opus mihi eſſe putavi. Non poſſum hic debito cum honore non meminiſſe Illuſtriſſimi Baronis *Caroli Friſii*, *Conſiliarii*, dum viveret, *Serenisſimi Saxoniæ Electoris intimi*, *dictiqve Senatus Eccleſiaſtici*, *ut & Curiæ provincialis Lipſienſis Præſidis*. Is me a multis annis, non dicam ob morum (qvorum in eo perfectionem aſſeqvi non potui) ſed intentionum ſimilitudinem, arcta amicitia complexus, ad laborem hunc mirifice animavit, eorumqve curam in ſe ſuſcepit, qvæ ad exeqvendum deſtinata ex Electoralibus Archivis, ſi me temporis ordo ad inſpicienda ea vocaret, deſiderabam. Cum deinde aliqvam operis, qvam nunc edo, partem legendam cenſendamqve ei tradidiſſem, qvid non fecit Vir ſummæ virtutis & pii pro religione zeli, ut me mihi ipſi parum fidentem, multaqve obſtacula vel videntem vel ſuſpicantem, ad continuandum laborem cohortaretur? Verum ille magno & ſerio, non meo ſaltem, ſed omnium bonorum, qvotqvot in his provinciis vivunt, cum dolore, ſuperiori æſtate ſublatus, inceſſabile ſui deſiderium nobis reliqvit. Intervenerunt etiam alia cœpti operis ſufflamina, inter qvæ refero incendium, neſcio culpa an caſu menſe Junio anni proximi hic exortum, qvod plus qvam dimidiam oppiduli mei partem in cineres redegit, abſumta etiam æde ſacra, & adjuncto conclavi qvodam, in qvo multa ex libraria chartaceaqve ſupellectile mea repoſita habebam, reliqva, qvæ in caſtello erat, cum trepidanter exportaretur, in tan-

Digitized by Google

tam confuſionem conjecta, ut non parum temporis componendis utcunqve libris chartisqve impenſum fuerit, & ſpes cœpta abſolvendi fere tota interciderit. Effectum tamen eſt, Deo juvante, & benevolentia Principum, hortatu etiam amicorum, ut recepto animo, amotisqve aliis, qvæ oborta fuerant, impedimentis, ad inſtitutum reverſus primam operis particulam abſolverim.

Prodit itaqve, non tam meo qvam amicorum arbitrio, utinam ad gloriam Dei & emolumentum Eccleſiæ! & continet geſta *annorum ſeptem*, ab anno nempe 1517. exeunte, ad finem anni 1524. in qvibus deſcribendis Maimburgii *liber primus* occupatur, qvem & verbotenus inſerui, & mea, qvibus is corrigitur aut ſuppletur, in paragraphos diſtributa ſubjeci, facile ex typorum alternatione dignoſcenda. Tenuiſſe me apparet tertiam aliqvam inter duas, qvas ſupra propoſui, viam, eam nempe, qva & Maimburgii ſcriptum Latine fideliter verſum noſtratium, qvi Gallicam lingvam ignorant, notitiæ exhiberem, erroresqve ejus indicarem; dein ut ſupplendo, qvæ is omiſit, pleniorem hiſtoriam producerem. Sic mixtum aliqvod ſcripti genus enatum eſt, inter *Hiſtoricum* & *Apologeticum*. Neqve enim Maimburgius, etſi Hiſtorici perſonam magnifice induens, in carceribus ſuſcepti muneris ſeſe continuit. Dum ergo in cenſuras evaganti occurrendum fuit, non potui non & ego cancellos hiſtorici aliqvando egredi, & in hoſticum, ut dicitur, bellum transferre. Conſeqvens fuit, qvoniam Maimburgius veteres novosqve autores, eos maxime exſcripſit, qvi Reformationem omnibus modis culpandam exagitandamqve ſibi ſumſerunt, & inter hos ex recentioribus magni nominis virum *Sfortiam Pallavicinum* Jeſuitam, qvi procuſa nova

Con-

Concilii Tridentini hiſtoria purpuram Cardinalitiam meruit; hujus qvoqve tradita alicubi in examen vocari debuerint, qvæ ex noſtratibus, qvod ſciam, nemo adhuc data opera examinavit, cum cæteris dudum reſponſum pro meritis fuerit. Succenturiatus tandem anno proximo inſurrexit Lutetiæ ſub *Hiſtorici Regii* titulo, *Antonius Varillaſius*, qvi in hiſtoria, qvam *de revolutione rerum circa religionem a tribus ſeculis geſtarum*, ſive brevius & ex inſtituto ſuo convenientius, *de hæreſibus* inſcripſit, eadem aut majori qvam Maimburgius cum acrimonia, ſed majori imperitia, de Lutheraniſmo commentatus eſt; itaqve & hujus errata annotanda qvandoqve fuerunt. Scio eqvidem fruſtra fere a me laboratum eſſe, ſi nonniſi ad autores illos, eorumqve emendationem reſpiciatur: non enim ſolum fato ſuo interea functus eſt Maimburgius, ſed etſi viveret, non magis, credo, commonſtrata licet veriora agniturus eſſet, qvam tot alii fecerunt, qvi ubi rationibus & verbis deſtituuntur, ad lapides tandem, id eſt, ad convitia & vindictas confugiunt. Ferunt etiam, libris noſtris aditum in Galliam jam non amplius patere. Plures itaqve gravioresqve cauſas habui, ut vera & pleniori enarratione *Acta Reformationis* exponerem, & qvæ peregrini iſti & obnoxii ſcriptores, vel ab aliis incaute arrepta, vel ex ſuo ingenio depromta, falſo & contumelioſe cum magna confidentia tanqvam compertiſſima tradunt, ita refellerem, ut veritati lux ſua, a calumniarum & cavillorum umbra vindicata redderetur. Minime itaqve omnium intendi, ut mentientium turpitudinem detegendo, recriminationis intemperie bilem exonerarem. Ejus fervoris incitamenta ſingularia nulla habeo; cum non niſi unus ſim ex millenis millibus, qvi eandem mecum fovent cauſam, eandem-

qve expectant fortunam, ſi renaſcentia indies odia, tot vinculis legum pactionumqve publicarum neqvicqvam coercita, in vim eruptura ſunt. Verum hoc in Dei manibus poſitum eſt, qvi pro ſua ſapientia & bonitate ſtatuet, an ad veritatis agnitionem plures deducere, an qvi hanc ore profitentur, ſed moribus inhoneſtant, perſecutionum igne explorare & purgare velit. Inter cauſas ſcribendi hanc qvoqve fuiſſe mihi non negaverim, ut calumniæ & imperitiæ alienæ obex poneretur: ſed jam monui, metuendum eſſe, ne pleriqve ex adverſariis exacerbentur potius qvam corrigantur. Certior itaqve fructus ſperari poteſt ex eo, ut oſtenſa magis magisqve rerum geſtarum veritate, noſtris Eccleſiis proſpiciamus, animosqve ad majorem conſtantiam firmemus, tum manendi in profeſſione purioris religionis, tum vitam moresqve corrigendi. Scientia enim veri & boni, qvam praxis non ſeqvitur, non inutilis ſaltem eſt, ſed & culpam auget, cum nempe ſcientes prudentesqve in deteriora prolabimur. Morum ſane pravitati ſine dubio magis qvam ſcientiæ defectui imputari debet, qvod noſtro hoc tempore minima illius zeli fervorisqve pars compareat, qvem circa initia enaſcentis Reformationis majores noſtri oſtenderunt. Neqve qvidqvam magis obſtitiſſe ulteriori religionis purgatæ propagationi credendum eſt, qvam qvod relaxata morum diſciplina, & vita a doctrinæ ſanctitate palam diſcrepans, multis ex adverſa parte ſuſpicionem præbuit, ob alias omnes cauſas, qvam urgente conſcientia & veritate, diſceſſionem factam eſſe. Hinc perpetua illa accuſatio originem habet, ſtrepitqve ad hunc usqve diem, qvod Principes nuntium Romanæ Hierarchiæ non alio fine miſerint, qvam ut opes eccleſiaſticas invaderent; populus vero, ut a legibus eccleſia-

ſticis

ſticis ſolutus, genio ſuo indulgeret. Exempla deinde non plebis tantum, ſed & procerum, imo & Eccleſiæ miniſtrorum objici ſolent, qvi parum honeſte vivant, iisdemqve aut majoribus vitiis ſeſe contaminent, qvæ in iis, a qvorum communione ſeparati ſunt, acriter reprehendunt. His retro etiam credibilia fieri videntur, qvæ de Reformatoribus ipſis, de Luthero imprimis, & de Principibus, qvorum patrocinio is uſus eſt, plenis buccis declamantur. Accedit, qvod in Cleri Romani actionibus multa, qvæ cœptæ Reformationis tempore Principes & populum vehementer gravabant, correcta eſſe jactentur, certe cautius & majori cum ſpecie tractentur. Neqve dubitandum eſt, in ipſo Clero Romano haud paucos hodie eſſe, qvi de religione melius ſentiant, qvam ii, qvi Lutheri tempore vixerunt. Neglecta certe olim ſacrarum literarum ſtudia reſumta ſunt, copia etiam legendi haud difficulter & plurimis ex populo data. Concionum, catechizationum, cantionum ſacrarum introductione, aut earum qvas purgatæ Eccleſiæ noſtræ inſtituerunt imitatione, aliqvorum etiam rituum & abuſuum correctione & moderatione, in Germania ſanu effectum, ut alicubi imperitis ex plebe, aut de religione ab externa facie judicantibus opinio naſcatur, majoribus noſtris non ſatis graves cauſas fuiſſe, propter qvas ad immanem illam rupturam perventum ſit. A multis etiam annis rigor inqviſitionum & ſuppliciorum in diſſidentes remiſſus eſſe apparet, facili omnibus, qvi ad Romanam Eccleſiam tranſeunt, non venia tantum, ſed & ad honores & commoda aditu. Qvi ergo ex his qvæ vident, de præteritis judicant, dubitare incipiunt, verane ſint, qvæ de ſævitia ſuperiori ſeculo adverſus Proteſtantes exercita narrantur, & an non ex aliis cauſis animadverſionem incurrerint.

Qvemadmodum autem mihi, aliisqve ſenioribus, qvi hodie bellorum ante annos qvadraginta geſtorum mala, licet ipſi eorum pars aliqva fuerimus, narrare ſolemus, vix fides habetur, nec credibile videtur qvæ jam vivit ætati, in oppidis pagisqve, freqventiſſime nunc habitatis, rerumqve neceſſariarum copia affluentibus, perpetrata eſſe qvæ audiunt, excarnificatos nempe & occiſos homines, nihil ſanctum aut inviolatum, ſummam inopiam, famem, ſolitudinem deniqve & vaſtitatem fuiſſe: aut ſi qvi ſunt, qvi hæc ſerio aſſeverantibus tandem credant, eo tamen ex auditu non afficiuntur dolore, qvem qvi talia ipſi experti ſunt, ex eorum recordatione ſentiunt: Ita fit, ut fabulis ſimilimæ videri poſſint qverelæ, qvæ poſt duo pene ſecula de corrupta religione & de inſolentia & inſcitia Cleri percipiuntur, iis præſertim, qvi neqve ea, qvæ hodie in aliis regionibus non reformatis fiunt, cognita habent, aut non niſi externa & ſpecioſa reſpiciunt, aut refrigeratum deniqve apud nosmetipſos zelum labentemqve diſciplinam obſervant. Hinc eſt ut tam faciles ſint multi in admittendis, qvæ hodie oppido freqventes ſunt, extenuationibus veteris mali, indeqve incipiant conſiliis & inſtitutis majorum diffidere, & calumniis atqve obtrectationibus aures præbere, qvibus tandem efficitur, ut non fruſtra ſaltem, ſed & peſſimo more, imo cum jactura animæ Reformationem factam eſſe arbitrentur. Qvi vero levioris ſunt animi, qvorum magna nunqvam non eſt copia, rident zelum illum majorum, tolerataqve ob res, qvæ pro indifferentibus hodie habentur, tot & tanta pericula; itaqve ſi opus au[t] commodum eſſe videant, ad rejicienda aut acceptanda, qv[æ] haud magni momenti eſſe æſtimant, in qvamcunqve verta[n]tur partem & formam, non difficulter ſeſe componunt. N[e]

q[v]

Digitized by Google

qve ſolum imperiti in hunc inſtitutæ a majoribus Reformationis contemtum incidunt, ſed & docti, qviqve ante alios & ſupra ſcholam ſapere ſibi videntur. Inter qvos fortaſſe invenias, qvi Acta illorum temporum, imprimis vero ipſius Lutheri facta & ſcripta faſtidiunt, illisqve ut incultis & ſemibarbaris, vel ſua, vel aliorum recentiorum cogitata longe præferunt. Hi, ſi ſibi Reſpublica Eccleſiaſtica formanda & reſtituenda concrederetur, longe ſapientius, commodius, felicius omnia expedituros ſe eſſe confidunt. His omnibus, & ſi qvi ſunt, qvi alio alioqve modo de juſtis Reformationis cauſis vel de proceſſu & modo dubitant, aut in tenenda tuendaqve qvam majores noſtri tanto labore, ſumtu ac ſangvine pepererunt, religionis profeſſione tepent langventqve, accurata geſtorum dictorumqve illo tempore cognitio excitare mentem, deinde adverſus tentationes, qvas etiam optimi & conſtantiſſimi ſentiunt, utilis & ſalutaris eſſe poteſt, cum vident, qvo fundamento Reformatio ſuſcepta ſit, qvamqve nihil ejus ſanctitati & utilitati, per calumnias illas, de qvibus ſummatim dixi, in opere vero ipſo latius oſtendam, detrahi poſſit. Non fruſtra in Veteri Teſtamento Ægyptiacæ ſervitutis recordatio Iſraelitis toties commendatur, eademqve utilitate Apoſtoli gentilibus non ceſſant priſtini erroris infelicitatem ob oculos ponere. Cur non & nobis illo exemplo recolere conveniat beneficia, in repurgando Eccleſiæ ſtatu majoribus exhibita & in nos continuata, ſi qvidem ſerio credimus beneficia eſſe? Nolim hujus comparationis terminos odioſe extendi. Scio, Deoqve eo nomine gratias ago, qvod etiam extra Lutheranas Eccleſias, retenta verbi divini aliqva lectione & prædicatione, Chriſtianæ religionis capita maxima & ſaluberrima locum habeant; nec noſtra-

ſtrates in medio diſputationum ardore negarunt, eſſe etiam in corruptis cœtibus pias animas, qvæ fidei, ab erroribus capitalibus ſingulari qvadam Dei benignitate & luce liberatæ & purgatæ, efficacia ſalventur. Nihilominus ſtatum religionis, ut ante Reformationem fuit, cum illo, qvi per eam introductus eſt, conferentes ingratiſſimos eſſe oportet, qvi divinam benignitatem non agnoſcant, qva & vetera, qvæ recta & orthodoxa fuerunt, retinuimus, & temere credita, aut per ambitionem & ſordes invecta expurgavimus. Fruſtra hoc *ſchiſmatis* & *apoſtaſiæ* nomine diffamant; qvibus ſi credas, ii ſumus, qvi non a dominatu peregrino aut conſvetudinis inveteratæ jugo, ſed a Deo & Chriſtianiſmo defecerimus. Unicum tamen, ſi omnia audiantur & excutiantur, tandem crimen eſt cujus inculpamur, *excuſſio poteſtatis qvam Romani Pontifices ſibi in nos attribuerant.* Agnoſcent ſinceriores & doctiores ex Romano-Catholicorum Theologorum numero, qvod in unico illo de Eccleſia, ſub Romani Pontificis eccleſiaſtica juriſdictione continenda, articulo, ſpecifica, ut ita dicam, forma ſchiſmatis conſiſtat. Certe, qvæ hodie eſt in conciliationes & probabilitates, poſt refrigeratum ſcholaſticarum diſputationum ardorem proclivitas, neſcio annon omnia ferre in nobis velint in qvibus diſſentimus, modo caput illud viſibile, iſtamqve concorporationem ſive unionem admittere poſſimus. Qvicqvid de dogmatibus aut ritibus diſputatur, valde vereor ut ulli, ex illa parte, non admodum ſimplici, pro vera diſſidii cauſa habeatur. Pro autoritate ſedis Romanæ, pro dominatione, pro opibus & commodis Antiſtitum & Cleri pugnatum eſt, & adhuc pugnatur. Hæc cum ſubverti aut imminui metuerent Proceres Eccleſiaſtici (minor enim Clerus, ut conſtat, & nuper faſſi

eſt Pallavicinus Cardinalis, ad reformationem ſatis promtus erat,) non alio telo citius efficaciusqve proſterni Reformationem poſſe exiſtimarunt, qvam ſi, qvi cauſam ei dabat, Lutherus hæreſeos reus pronuntiaretur. Si vero is Pontificium jus ſalvum intactumqve reliqviſſet, tanti ne ipſi qvidem cætera habuiſſent, qvorum cauſa tam graves noxiosqve ſibi ipſis tumultus cierent. Si vero ad controverſiarum in dogmatibus capita ſpeciatim conſideranda accedatur, deprehendi poterit, in reliqvis conciliationum viam facile inveniri potuiſſe, illis tantum ſemper difficillime obſtantibus, qvæ ad honores & proventus Cleri maxime pertinebant. Qvoniam ergo nobis perpetuo objicitur, majores noſtros tantum utilitatis cauſa ſeceſſionem feciſſe, cur qværere viciſſim nobis non liceat: ſi aliqvid illo tempore excogitari potuiſſet, qvod Cleri prærogativam & opes æqve foveret & augeret, ac ſacrificium Miſſaticum & alii proventus, idqve prioribus, in curiæ Romanæ & Cleri commoda, ſurrogari ; an tranſigi, & externam unionem, ſciſſis diverſisqve utcunqve dogmatibus, retineri non fuiſſet impoſſibile? Non auſim tamen hanc mentem omnibus tribuere, cum & in populo plurimi fuerint & ſint, qvi nullo ad Cleri utilitatem reſpectu, nec ob dogmata,(qvorum momenta pauciſſimi intelligunt) ſed vel ob unicum ritum, ad fidem ipſam parum facientem, capitalia odia adverſus omittentes aut diſſidentes exerceant. Etiam inter Theologos repertos fuiſſe non dubito, qvibus magis cordi fuerit conſenſus in dogmatibus, qvam in agnoſcendo Primatu Pontificio. Sed de iis loqvor, penes qvos rerum ſumma ſtabat, qvi fulmina ex aula Romana, qviqve proſcriptiones in comitiis procurabant, dominationis magiſtri, qvalis erat famoſus ille *Hieronymus Alean-*

Digitized by Google

leander Pontificius Legatus, cujus machinationes in prin Hiſtoriæ hujus noſtræ parte percipimus: qvales multi alii m jori dignitate & potentia, qvorum vita moresqve oſtend bant, qvo loco & pretio illis fidei capita eſſent. At hi omı um maxime hæreſin inclamabant, illoqve claſſico Imperat res, Reges, Principes ad expediendas ſecures, ad rogos inſtı endos, ad bella deniqve ſuſcipienda incitabant. Qvo ve qvisqve doctior pietatisqve ſtudioſior erat, tanto magis i ſcenico illo tumultu abhorrere, & larvam detrahere cœpit pı ductis hæreſeos ſpectris. Ipſum forte Purpuratorum col gium illo tempore habuit, qvi hoc animo eſſent, & reme ſchiſmatis alia optarent, qvam qvæ in aſſerendo unico illc ſupremo de Hierarchia articulo poni videbant. His annun rare non dubito *Jacobum Sadoletum, Caſparum Contarenu Reginaldum Polum*, Cardinales, etſi non omnes difficulta ſuperare potuerint, qvibus & ipſi ex infirmitate humana i plicabantur, qvo minus ſterilem & periculoſam veritatis p feſſionem dignitatibus commodisqve ſuis præferrent, aliqv do & verbis factisve, ne ſuſpecti ſuis fierent, ſævirent, qvod l lum feciſſe non poteſt negari. Qvod vero perpetuam ill objectionem attinet, qva præcipua ſchiſmatis cauſa in cup tatem & avaritiam refertur, qvando nimirum ajunt, Princi & Proceres invidiſſe Clero opes ſuas, populum exactionil occaſione rerum ſacrarum exhauſtum libertatem affecta non diffiteor eqvidem, ipſum Lutherum has ſordes cito exprobraſſe, dum & rapinas qvasdam obſervavit, a poten ribus exercitas, & populum arguit, qvod mutationis m mum emolumentum in eo poneret, ut jam nihil in uſum crum conferrent, qvi tamen paulo ante tot penſitationes,

ſa

ſacerdotum & officialium avaritiam ſibi extortas, patienter toleraſſent. At Lutherum & qvos ille primos adjutores in doctrina, aut patronos ex Principibus habuit, eo animo atqve propoſito Reformationem molitos eſſe, ut opes qværerent, aut ſaltem tributis illis Eccleſiaſticis populum liberarent, id ego veritati Actorum plane repugnare confidenter dico, & vel in hac ipſa *parte prima* evincam, qvam frivole hoc jactetur, qvamvis luculentius id demonſtrari poſſit ex ſeqventium annorum hiſtoria. Adeo enim ab illa inculpatione, qvaſi tantum opibus Cleri invadendis incubuiſſent vel Lutherus, vel ſvadente illo Principes, abſolvi poſſunt Lutheri actiones, ut ne leviſſima qvidem iterandi calumniam toties putide repetitam ſpecies ſupereſſe qveat. Ex ſeptem annorum hiſtoria, qvæ primam operis partem facit, conſtat, Lutherum ſub Friderico Saxoniæ Electore (qvem ob ſapientiam noſtrates celebrant, invidi ut callidum ſugillant) nihil egiſſe nec audere potuiſſe, qvod vel minimam ſuſpicionem cupiditatis illius præberet. Succeſſere poſtea, frater Friderici *Johannes*, qvi publica autoritate Reformationem religionis primus tractavit; huic filius *Johannes Fridericus*, qvi arma etiam pro tuenda illa expedivit. His regnantibus, jam omnia in Saxonia monaſteria a monachis utriusqve ſexus vacua erant, reditusqve eorum, primo ab Ordinibus provinciæ adminiſtrati, enatis variis ex œconomia illa incommodis, in Principum curam conceſſerant, indeqve ſtipendia Paſtoribus & ſcholarum magiſtris præbebantur. Ea erat potentia Johannis Friderici, ea etiam Agnatorum cum eo tunc temporis concordia, ut Epiſcopi in Saxonia ditionibus ſuis temporalibus exui facilime potuiſſent. Erant fortaſſis etiam, qvales in aulis non infreqventes ſunt, qvi

id ſuggererent; ſed qvid Lutherus ſenſerit, & qvale conſilium dederit, proximo ante mortem ſuam bellumqve Smalcaldicum anno, ex documento indubitatæ fidei, hic per anticipationem demonſtrabo; vitæ enim mora brevis ſpes vetat inchoare longas, incertumqve haberi debet, an mihi vivendi ſcribendiqve facultas duratura ſit, donec laborem meum ad illius anni geſta protulero.

Miſſum mihi eſt à Sereniſſimo Duce Friderico ſupra nominato volumen *Actorum*, in qvo reſponſa Theologorum VVitenbergenſium Germanice & Latine ad Electorem Johannem Fridericum data reperiuntur, *D. Martini Lutheri, D. Johannis Bugenhagii Pomerani, D. Caſparis Crucigeri, D. Georgii Majoris, & Philippi Melanchthonis* manu ſubſcripta. Petierat illo tempore Elector a Theologis, ut qvia iterum ſpes aliqua conveniendi de cauſa religionis (ſubdola illa qvidem, & ad occultanda belli, qvod Cæſar meditabatur, conſilia) oſtentabatur, illi habita conſultatione, ultimam, in qva ſubſiſti debere putarent, ſententiam aperirent. Præſtiterunt hoc, dicuntq; in literis ad Electorem datis, cum qvibus conſultationem ſuam die 14. Jan. 1545. exhibent, *ſe contuliſſe omnia, qvæ de tota politia eccleſiaſtica, & reformatione chriſtiana, pro ſimplicitate ſua ſentirent, & extrema indicaſſe, in qvibus per Dei gratiam perſiſtere decreviſſent:* Aus Chur. Churfl. Gn. Befehl haben wir in Unterthänigkeit vom gantzen Kirchen-Regiment und Chriſtlicher reformation unſere einfältige Meynung zuſammen bracht/ und auffs euſſerſte angezeigt/ wobey wir durch Gottes Gnade endlich zu bleiben gedencken. Scripto (de Latino exemplo loqvor) in Cancellaria Electorali exhibito, ut moris eſt, lemma præfixit Secretarius his verbis

Wit-

Wittenberg. *Reformation* durch *Ph. M.* (Philippus Melanchthon) ins Latein ꝛc. h. e. Reformatio VVittenbergenſis per Philippum Melanchthonem Latine verſa. Tractantur in illo capita ſeqventia, *de vera doctrina, de confirmatione ſanctorum, de conjugio, de miniſterio evangelico & regimine Epiſcoporum, de ſcholis, de victu & defenſione miniſtrorum Evangelii, de monaſteriis.* Lutherus ſua manu (qvæ ſatis nota eſt) margini tribus aut qvatuor locis adſcripſit, per qvæ mutare qvædam modeſte voluit, v. g. ubi fol. 4. Melanchthon ſcripſerat, *de qvibus exhibuimus Cæſ. Majeſt. Confesſionem Auguſtæ anno 1530.* repoſuit Lutherus: *de qvibus exhibita eſt Cæſ. Majeſtati Confesſio doctrinæ &c.* item pro verbis, *qvare neceſſarium eſſe ducimus,* ſcribi voluit: *noſtri neceſſarium eſſe exiſtimant*, & pro (*noſtram* ſententiam) *noſtrorum.* Jam ubi de regimine Epiſcoporum, eorumqve officio, multis graviter egerunt, obedientiam ſuam ipſis denuo offerentes, *ſi non poſcant ut veritatem Evangelicam abjiciamus & damnemus, ſed veram doctrinam amplecti & propagare vellent*; de facultatibus & opibus illorum ita inter alia commentantur: *Qvanqvam gubernatio imperiorum & immodicæ opes impediunt adminiſtrationem Eccleſiæ & literarum ſtudia, & multi pii & prudentes ante hæc ſecula non temere qveſti ſunt, Epiſcopos nimium occupatos eſſe prophanis negotiis imperiorum, & opum ſuarum cura; tamen poſtqvam nunc talis eſt politia & opum ordinatio, & Epiſcopi prudentes & timentes Deum recte uti ſuis facultatibus poſſunt, nos illam opum & ditionum poſſeſſionem non turbamus.* Eundem ſenſum in literis, ſupra relatis, ad Electorem breviter & liberius his verbis ſignificant, poſtqvam præmiſiſſent, *ſe qvidem non poſſe ſperare, ut in æternum*

num

num Epiſcopi cum Canonicis ſuis (qvos indoctos & impios vocant) Chriſtianam doctrinam & ceremonias admiſſuri ſint. So haben wir ihnen doch ein demüthig Erbiethen gethan/ und ihnen eine gelinde reformation fürgegeben / daraus gnugſam zu verſtehen/ daß uns nicht auffgelegt werden kan/ daß wir ihnen nach ihrer Hoheit und Gütern trachten/ oder der Spaltung Urſachen ſind. id eſt, *humile obſeqvium illis obtulimus, & tolerabilem reformationem propoſuimus: ex qvo ſatis intelligi poteſt, imputari nobis non poſſe, qvod dignitati & opibus illorum inhiemus, nec ſchiſmati cauſam nos præbere.* Aſſervatur hoc ſcriptum in ſcriniis Ser. Principis Gothani, ubi ab oculis ſuis fidem impetrare poteſt, qvi eam relationi meæ (qvod eqvidem non mereor) denegaverit. Invenitur qvidem idem ſcriptum inter edita a *Chriſtophoro Pezelio* Conſilia ſive Judicia Theologica Melanchthonis, *in forma qvam dicunt octava Neoſtadii ann. 1600. Part. I. p. 586.* ſed præterqvam qvod liber iſte Pezelianus paucis hodie cognitus eſt, fallere poteſt lectorem rubrica Conſilii, ut id ſolius Melanchthonis moderationi & ſtudio irenico tribuendum eſſe credat; cum tamen Actorum, qvæ allego, fide conſtet, Melanchthonem non niſi interpretem fuiſſe ejus qvod Germanice compoſuerat Lutherus, qvodqve ab ipſo & collegis ejus ſubſcriptum oſtendi poteſt: ut adeo indubitatum ſit, qva mente tunc fuerit Lutherus. Scripſit autem iſta cum florentiſſimæ eſſent Principum Proteſtantium opes. Nihil itaqve inhumanius & iniqvius eſſe poteſt, qvam invidia illa immerentem gravari, qvam & alias & illo deniqve tempore, cui ultra annum menſemqve unum non ſupervixit, tam evidenti animi ſui ſignificatione eliſit. Non qværitur jam, qvid factum ſit a

Prin-

Digitized by Google

Principibus, (qvanqvam & illis falſa plurima ab imperitis & malevolis affiĉta ſunt, ut alibi oſtendetur) ſed qvid ex principiis doĉtrinæ & reformationis ſvaſerit & deſideraverit Lutherus. Exceſſerint alii, lucrum aliqvod ex ſpoliis Eccleſiaſticorum bonorum captaverint, nihil id officit doĉtrinæ puritati. Fecerunt paria, faciuntqve multi, qvi in religione nihil mutarunt.

Hoc igitur unum eſt accuſationis caput, cujus injuſtitiam irrefragabiliter, ut ſpero, demonſtratam do, non alio fine, qvam ut odia ex falſis imputationibus orta & auĉta a Reformationis autoribus amolirer, & ſimul oſtenderem, conciliationis Chriſtianæ & conſcientiæ non repugnantis viam, jam tum ſummo cum judicio propoſitam, ſed infelici pertinacia recuſatam fuiſſe. Negari neqvit, & libri oſtendunt, Lutherum, cum libertatem doĉtrinæ ex Evangelio proponendæ, non alio qvam Pontificio illo jure & imperio impediri, & ſe non argumentorum, ſed autoritatis vi damnari cerneret, jus illud ipſum impugnaſſe, eaqve occaſione Clero divitias nimias, & imminutas illius artibus Principum dignitates & opes objeĉtaſſe: dein adverſus jaĉtatam Pontificiæ poteſtatis divinitatem, populo libertatem ampleĉtendi fidem Evangelicam, Principibus curam ſacrorum externam & jus recuſandi Pontificum dominatum aſſeruiſſe. De his diſceptandum ante omnia, & jus Pontificium, alio, qvam factum eſt, modo aſſerendum fuiſſet, tali nempe, qvi conſcientias Chriſtianorum conviciſſet. Id dum fieri non potuit, ſumme dubitandum fuit, an vi adverſus Proteſtantes uti licuerit; & an rebellium & raptorum crimen incurrerint, qvi ſuo jure, ut exiſtimabant, uſi, & de religione & de bonis Eccleſiaſticis ſtatuerunt. Lutherus tamen, & qvi e-

um

Digitized by Google

um ſeqvebantur, doctores tum in ipſo diſceptationum fervore, tum vero maxime qvando de concordiæ ineundæ rationibus agebatur, de ſummo, qvod intendebat, capite ante omnia ſoliciti erant, de concedenda nempe populo doctrinæ puritate & legitimo ſacramentorum uſu: ſed de dignitatibus & opibus Cleri, de aliqvibus etiam jurisdictionis & adminiſtrationis ſpeciebus & actibus ita tractabant, ut cedere pacis cauſa non detrectarent. Pervertunt itaqve maligne ſtatum qvæſtionis, qvi præſupponunt qvæ controverſa ſunt, & Luthero & ſociis affingunt, ac ſi primario ad ſpolia ex opibus Eccleſiaſticis reſpexiſſent, aut horum oſtentatione Principes & populos illexiſſent, qvod qvam falſo objiciatur, ex hiſtoria ipſa luculenter conſtabit, aliqvod tamen ſpecimen in allato teſtimonio, uti ſpero, jam præliminariter datum eſt. Nolo hic in eam deſcendere diſputationem, an de bonis Eccleſiaſticis ſtatuendi jus fuerit in ditione ſua Principibus & magiſtratibus; pendet enim & hæc a probatione primatus Pontificii, qvæ ſi deficiat, nil eſt qvod Clerus Principibus populisve objicere qveat, ſua utentibus libertate.

Alterum inculpationis caput ad privatam vitam moresqve pertinet, tam Lutheri, qvam Sectatorum. Hic etiam obſervari velim ab iis, qvi tam liberaliter criminantur, qvam fruſtra, imo in ſe ſuamqve Eccleſiam periculoſe recidenti exemplo, a morum defectibus ad doctrinæ errores argumententur. Ea prolapſa proh dolor! eſt ubiqve, & per omnes cœtus, pietas & diſciplina, (fatentibus id gravibus in Eccleſia Romana, per Galliam maxime, ſcriptoribus) ut ſi ad corruptionem diſciplinæ reſpiciamus, de amiſſa tota Chriſtianiſmi veritate dubitare liceat. Neqve vehementius de morum labe ſub re-

flore-

floreſcente Evangelii doctrina, facile ullum alium qveſtum eſſe exiſtimaverim, qvam ipſum Lutherum, qvi Jeremiæ ſev eritatem reduxiſſe in ſuum ſeculum vere dici poteſt. Itaqve & hic malitioſe a ſcopo diſceditur, & a doctorum moribus adverſus doctrinam pugnatur, qvæ tamen pura eſſe poſſet, qvomodocunqve illi vitam ſuam inſtituerent. Inſolens maxime eſt, qvod non fatigentur de vita ipſius Lutheri perpetuo criminari. Eminet iterum hujus candor, qvi ſuam fragilitatem ingenua profeſſus eſt cum libertate, ſed doctrinæ veritatem non ex vitæ ſuæ exemplo, (qvanqvam & illo adverſarios longe ſuperavit) ſed ex ſacrarum literarum præſcripto æſtimandam centies obteſtatus fuit. Dicerent aliqvid, ſi Lutherus, qvod impoſtores qvidam veteres noviqve jactare ſolent, ullum doctrinæ caput revelationi ſpeciali attribuiſſet: talibus enim non immerito objicitur morum aut miraculorum defectus. Nihil tale unqvam Lutherus venditavit, non niſi ad legem & teſtimonium provocans, & nihil ſibi credi poſtulans, qvam qvod Scriptura teſte aſſeveraret: neqve inter nos ſunt, qvi articulorum fidei veritatem illius opinioni tribuant.

Paulo prolixius hæc præmiſi, dum de fine & utilitate laboris mei diſſero. Biceps enim illa peſtilentis calumniæ vipera, ſive amphisbæna, per totum Maimburgii & aliorum veterum novorumqve ſcriptorum libros regnum tenet, nec ulla omittitur vel leviſſima occaſio, aut ſpolia eccleſiaſtica, aut relaxamentum diſciplinæ doctoribus, principibus, populisqve objiciendi. In prima jam hiſtoriæ Maimburgianæ epocha virus illud effunditur: qvamvis qvod Lutherum attinet, maximum illud & irremiſſibile, qvod crepant, crimen, nuptiarum cum moniali, nondum in ſcenam producatur, ad annum 1525. librumqve ſecundum reſervatum.

Cæterum ut de adminiculis, qvibus in *prima* hac parte adjutus fui, aliqvid adhuc commemorem, fatendum eſt, me ex *Archivis*, ob eam, qvam ſupra attuli, rationem, ſubſidia magna habere nondum potuiſſe; majora adepturum me ſpero, ſi, Deo favente, ad tempora Johannis & Johannis Friderici Electorum pervenero, qvi & apertius in religionis cauſa verſati ſunt, & pluribus miniſtris inſtructi, pluribusqve negotiis implicati, Actorum monumenta copioſiora reliqverunt. Nactus tamen ſum ſæpe dicti Sereniſſimi Principis *Friderici* beneficio qvædam ex *Georgii Spalatini*, qvi Friderico Electori a ſecretis ſacrisqve fuit, commentariis, & aliis, qvantum ſcio, non editis Actis deſcripta, qvæ in loco allegavi. Opuſcula Lutheri, & contra eum, primis a cœpta diſputatione ejus annis edita, & fere deperdita, nec in Tomos relata, ex *Lipſienſis Academiæ Bibliotheca* humaniſſime mihi ſuppeditata fuerunt. Eandem promtitudinem ſtudia hæc mea juvandi, in vicinis urbibus *Altenburgenſi*, & *Cizenſi*, ut & *Jenæ*, a præclaris viris mihi amiciſſime exhibitam grata recolo mente. Fortaſſis publicato nunc operis qvaliscunqve mei ſpecimine alibi qvoqve excitabuntur, qvi vel ad ſupplenda ſecundis curis qvæ nunc edo, vel ad continuandam ſeqventium annorum hiſtoriam me juvabunt; qvamvis completo, dum hæc ſcribo, anno ætatis meæ ſexageſimo cogitare potius debeam illud: εὐχαί τε γερόντων. Si qvis ergo annis ſtudiisqve melior, qvam ambulare cœpi viam proſeqvi, aut perfectiorem (qvam reperiri poſſe non dubito) inſiſtere velit, ei profecto lampada lubens tradam, & ſucceſſum apprecabor. Pergam interim, qva ſinet, per Dei benignitatem, rerum & valetudinis meæ ſtatus, qvamvis imperfecta plurima relicturum me eſſe facile conjiciam.

Si

Digitized by Google

Si qvis, ut ſuſpicor, futurus eſt, qvem prolixitas primæ hujus partis offendat, maxime vero, qvod tam multa ex Lutheri libris & epiſtolis inſerui, is facti rationes has a me, rogo, non invitus percipiat. Prima hæc, qvorum hiſtoriam trado, Lutheri geſta ab anno 1517. ad 1524. omnium maxime notabilia mihi viſa ſunt, non contradicentibus, ut ſpero, qvi conſiderabunt, hæc fere eſſe qvæ illi ſoli tribui debeant. Intra hoc enim ſeptem annorum ſpatium ab humano præſidio totus deſtitutus erat; trepidum qvippe & veluti furtivum fuit, qvod ei Fridericus Elector præſtitit, cum qvo ne ſemel qvidem collocutus eſt, & qvem bis tantum vidit. A Collegis etiam parum ei acceſſit adjumenti; ſane ab illo, qvi inter primos eſſe debebat, Caroloſtadio, qvid paſſus fuerit, ex hiſtoria notiſſimum eſt. Timidior, uti qvidem ſemper, tunc tamen, etiam ob juventam, vel maxime erat, doctior licet aliis omnibus, Melanchthon. Ipſe vero Lutherus non qveri ſatis de ſe ipſo poteſt, qvam titubanter & per multos errores lapſusqve ex præjudicatis opinionibus ſeſe extricaverit. Qvod ſi ad pericula reſpiciatur, in qvæ per iſthæc tempora incidit, ad Acta videlicet cum Cardinale Cajetano, & in Comitiis VVormatienſibus; ad Pontificis & Cæſaris adverſus eum duriſſima decreta; ad labores immenſos, & hominis vires fere excedentes; ad valetudinem afflictam; & ad incredibile ab innumeris adverſariis odium, & grandinem qvandam conviciorum per libellos in ſe jactorum; ad pauperrimum tandem & incommodiſſimum in inopi monaſterio victum, miraculo ſimilimum eſt, vivere virum vel uno, nedum ſeptem his annis, potuiſſe. Intra hoc ipſum tempus nulla Principum potentia, aliqva ſaltem alicubi conniventia, alibi vero inter rigidiſſimas perſecutiones, in o-

mnes fere Europæ regiones doctrina viri, ex ſacris literis denuo eruta, veluti fulgur qvoddam penetravit, ſangvine etiam martyrum & plurimis exemplis pietatis & devotionis mirifice firmata. Itaqve ſeptem hi anni, ſi ad interna magis qvam externa cogitationem referamus, floridiſſimam veluti juventam renaſcentis Chriſtianæ religionis repræſentant, nondum licet accedente Principum autoritate, aliisqve, qvæ ad ſpeciem potius & pompam, externamqve profeſſionis ſecuritatem, qvam fidei ſubſtantiam pertinent. Feliciores etiam hi anni fuerunt nondum exortis turbis, qvæ poſtea ſecutæ ſunt, vel a ruſticæ plebis inconſultis auſis; aut Principum conſiliis, qvæ in bella deniqve deſierunt; aut diviſionibus inter ipſos Proteſtantium doctores & cœtus, magis magisqve erumpentibus. Itaqve mihi propria Lutheri hæc hiſtoria videtur, cum concionibus lectionibusqve ſuis VVittenbergæ (mediocri ſane, ſi cum magnis urbibus conferatur, oppido) ſcholam aperiret, ex qva in tot regna & provincias Evangelii præcones, veluti tot coloniarum duces, mittebantur. Multo vero magis profecit per libellos ſuos, qvibus celeberrimæ typographiæ occupabantur, in præcipuas Europæ lingvas magna alacritate translatos, ut non niſi ſumma & extrema violentia effectum ſit, ne Reformatio doctrinæ totum Chriſtianum orbem, ſicuti pervadere cœperat, ita prorſus impleret. Ex his ergo ejus libris, exoſis licet apud adverſarios, faſtiditis etiam apud nonnullos ex noſtris, non pœnituit me, præter illa qvæ hiſtoriæ veritatem juvant, (ad qvam Epiſtolæ viri multum conferunt) dogmatica etiam adſcribere, qvibus ille ſententiam ſuam cum ſummo applauſu explicavit, aut adverſarios repulit. Ita & tempori & commoditati legentium proſpectum eſt: neqve enim omnibus

bus licet vaſta illa librorum volumina adire. In ſeqventibus, ubi Principum & Magiſtratuum auctoritas, & adjutorum major numerus acceſſit, & ad publicas confeſſiones perventum eſt, parcius breviusqve Lutheri libris utar. Nunc Lutherum ex ipſo Luthero eruo, formo, depingo, & ab ea parte conſpiciendum admirandumqve ſiſto, qva is mihi pulcherrimus optimusque viſus eſt. Ab illa nempe, qva hominum mentes, propoſitis ex cœleſti Scripturarum theſauro argumentis, convicit, tantamqve, qvæ ei opponebatur, autoritatis & potentiæ machinam veluti folia, aut chartaceos pictosve muros disjecit. Patebit hinc, qvo reſpectu *Lutherani* ſimus, qvid in eo venerati ſecutiqve fuerint majores noſtri, & qvam iniqve nobiſcum, & frivole etiam atqve impudenter agant, qvi nos ad mores viri, aut ad duriuſcula ejus dicta aut ſcripta ablegant; in qvibus excerpendis, mutilandis, cavillandis, improbam ſane, certe Chriſtianis minime dignam conſumunt operam. Peccaverit, lapſus ſit, verbis factisve, (longe qvidem levius mitiusqve qvam inimici & æmuli ejus tradidere) id nobis humanæ imbecillitatis argumentum dat, at doctrinæ fideiqve nullum adfert detrimentum, cujus fundamentum ſcimus ubi qværendum ſit.

Rogatos itaqve velim, qvam poſſum decentiſſime amiciſſimeqve, omnes qvi in hunc librum meum incidunt, & imprimis eos, qvi Lutherum hæreticum, imo hæreſiarcham fuiſſe confidenter credunt, & tot hominum myriadibus ob Lutherani, qvod vocant, dogmatis profeſſionem male cupiunt, ut ſeqveſtratis odiis & præjudiciis, ad legendum librum accedant. Videbunt, qvomodo homines infenſiſſimi geſta & dogmata Lutheri narraverint, videbunt etiam, qvæ ego, qvibusqve fun-

damentis & probationibus adverſus calumnias produxerim, & veriora optima fide ſubſtituerim. Qvid optabilius mihi eſſet, qvam ſi divinæ veritatis lumen oculos omnium legentium perſtringeret & animos mutaret, ut ex inimicis & perſecutoribus fratres & ſocii fierent, qvi uno nobiscum corde & ore puram in Deum fidem profiterentur, & communi zelo pietatem morum reſtituerent! Summa diſſidiorum noſtrorum ſatis nota eſt, & ſupra indicatum, qvo tandem recidat. Qvamvis vero in hac exulcerati ſeculi gangræna, & in fæce ultimorum temporum, vix ullus ſpei locus ſit, tollendi per tales modos ſchiſmatis, qvi vere Chriſtianos deceant, nec tyrannidem ſapiant, qvæ certiſſimam Anti-Chriſti notam præbet, nolo tamen inter eos eſſe, qvi prorſus deſperent. Qvod ſi vero fruſtra eſt de perfecta pace Eccleſiæ cogitatio, perpendant velim viri docti & pii, qvales profecto etiam extra cœtum noſtrum magno numero reperiri minime dubito, & res loqvitur, qvomodo in hoc ſaltem (qvod utiqve licet) puncto conveniamus, ut mutua officiorum humanitate & æqvitate, qvæ Chriſtianorum ſumma & propria virtus eſt, nos tractemus. Deſinant tandem ab utraqve parte calumniæ, & mendaciorum fabulæ: deſinant exaggerationes & perverſæ conſeqventiarum exterebrationes: ſat gravia ſunt absqve illis, in qvibus diſſidemus: ceſſet apud omnes (nam Proteſtantibus eadem dico) propagandi religionem per vim aut aſtum, & per illecebras indignas nomine Chriſtiano, lubido: prædicetur veritas, ut qvisqve eam pro conſcientia, absqve hypocriſi, intus & ſerio ſentit: indicetur maſcule, ſed non immodeſte & falſo, qvid qvibusqve ex cauſis in oppoſita diſpliceat parte: preces ad Deum fiant, ut errantes in veritatem reducat, & jam in hujus tramite ambulantes magis

gis

Digitized by Google

gis magisqve firmet & promoveat. Cogitetur etiam & pro beneficio Dei habeatur, qvot & qvam præclara capita fidei ſint, qvæ cum conſenſu docemus. O qvanta Chriſtianorum ſimplicium, id eſt, optimorum, pars cœleſti potietur beatitudine, qvæ nunqvam vel audivit, nedum didicit, qvæ tanta cum acerbitate, & cum tot populorum clade agitantur, controverſias, illam certe minime, *ſitne pontificatus Romanus juris divini an humani?* ex qvo fere tota malorum noſtrorum in rebus ſacris catena pendet.

Si vero praxin Chriſtianiſmi conſideremus, ſive mores & diſciplinam, qvid adeo inſuperabiliter nobis obſtat, qvo minus omnes, nullo dogmatum reſpectu, virtutes vere chriſtianas colamus, ſummumqve zelum omnemqve æmulationem huc transferamus, ut alii aliis caſtiores, temperantiores, juſtiores, humaniores, benigniores ſimus, utqve unanimiter annitamur, qvo non ficta comitate & inſidioſis blanditiis, ſed vera ſanctimonia vitæ, puritatem dogmatum demonſtremus? Inter diſſidentes circa dogmata facile ſane convenit, qvid ad veram pietatem & virtutem pertineat; etiam vulgus hoc novit, aut facile capit, niſi a pravis magiſtris ad externa ſaltem & fucata ducatur. Hactenus itaqve dextras jungere, & ſcandala publica amovere poſſumus, nec aſyla iis offerre aut præmia, qvi mala mente ab una ad alteram tranſeunt profeſſionem; dogmata etiam in qvibus conſentimus, contra infideles, atheos & fanaticos communibus conſiliis tueri nihil prohibet. Imitemur caſtra *invictiſſimi Imperatoris noſtri LEOPOLDI Auguſti*, qvibus nuper Buda expugnata eſt. Nulla in iis fuit diſſentientium de religione concertatio, una erat contentio, ut officium ſuum ſtrenue facerent, diſciplinam ſervarent, commu-

munem aggrederentur hoſtem. Qvam vero ibi fecit conjunctionem bellica neceſſitas, hanç cur facere nobis non poſſit Chriſtiana charitas? imo inter Germanicos facere debent pactiones & leges publicæ, per qvas etiam Eccleſiaſtica qvædam & mutuæ defenſionis ſocietas, non nuda tantum tolerantia, introducta eſt; nefas autem habitum, ut ad vim & perſecutiones religionis imperandæ cauſa erumpatur. Faceſſat igitur Alecto ex inferis reducta, qvæ denuo ad bella & horrida bella claſſicum canat; dein exitialibus armis ſeſe mutuo lacerantes, male conſultos Germanos irrideat, dicatqve Pacificatori alicui:

En perfecta tibi bello diſcordia triſti;
Dic in amicitiam coeant & fœdera jungant.

Deus omnibus, qvi vel vicinorum exemplo vel ſua aliqva intemperie ad vim propendent, meliorem mentem indat, & intempeſtivum zelum atqve fervorem, ad pacem & pietatem vertat. Dum in hoc ipſo labore meo Acta ſuperiorum ſeculorum percurro, obſervaſſe, qvod & egregii ex utraqve parte viri ante me expenderunt, ſatis clare mihi viſus ſum, ad veram religionem pietatemqve promovendam armorum vim nunqvam profeciſſe. Qvid effectum eſt Pontificum zelo, tot exercitus ad recuperandam Terram ſanctam expedientium? qvid poſt Albigenſium immanes clades, aut poſt bella Huſſitica commodi acceſſit Eccleſiæ? Crevere (fatentibus id ipſis poſtea Pontificibus, totqve ingenuis gravibusqve doctoribus) barbaries, faſtus, diſſolutio, corruptio omnium ordinum. Qvid profuit, ſeptuaginta armatorum millia a fœderatis Smalcaldicis in caſtris haberi, & Cæſarem in ſuis obſideri? In qvod non periculum res Proteſtantium belli illius eventu adducta eſt? Qvis deinde non crediderit, Carolum Cæſarem, tantæ poten-

tentiæ, ſapientiæ, & virtutis Principem, ſive poſt captam a ſuis Romam, ſive poſt funditus proſtratas Proteſtantium in Germania opes, rem maximam præſtare potuiſſe, vel in Reformatione totius Eccleſiæ occidentalis, cui Pontifices reluctari videbantur, ſive in extingvendo penitus Lutheraniſmo: qvorum tamen neutrum præſtitit. Feliciori qvidem ſucceſſu Mauritii Saxoniæ Electoris conſilia proceſſerunt; idem tamen vix oſtentatis armis, qvibus victorem ad id usqve tempus Cæſarem ad præſtandum promiſſa paucorum menſium expeditione adegit, pacem acceptavit, ſuoqve etiam exemplo confeſſus eſt, religionem moderatis conſiliis optime procurari. At poſtea oblivio qvædam præteritorum malorum, novusqve ſubinde pruritus ad diſſidia & ſimultates irrepſit, in factiones & fœdera, tandem in bella, parentum & noſtra memoria erumpens. Qvis Ferdinandi Secundi, ſapientiſſimi ſane & maximi Imperatoris, geſta igeorat, qvi omnium victor triumphatorqve hoſtium, ante annos hos ſexaginta, cum uno diplomate, non ſine juris ſpecie, publicato, effectum adverſus Proteſtantes ibat, qvæ prædeceſſores ejus vix cogitare aut leviter tangere auſi erant, ſe tamen & rem Auſtriacam, imo totam Germaniam, in ſummum adduxit periculum. Qvanqvam enim exercitus ejus, continuis victoriis, & excidio celeberrimæ ad Albim urbis, tantum incuteret Proteſtantibus terrorem, ut jam actum eſſe de religione & libertate ſua, exiſtimarent; ſubita tamen & inexpectata converſio rerum ſecuta eſt. Supervenit ex ultima Thule Rex, qvi exiguis viribus incredibilia brevi tempore peregit, & ſuis continuanda transmiſit. Qvod ſi verum eſt, ut puer ego tunc audiviſſe memini, ulterius tendiſſe, qvi tunc Martem faventem habebant, & jam de tranſitu Alpium & ſpoliis Capitoli-

Digitized by Google

ſolinis cogitaſſe; experti certe & hi ſunt, fruſtra ab armis ſperari, qvæ Deus ad mentes hominum convertendas deſtinavit. Tandem poſt multorum annorum internecina bella, & redactam in vaſtitatem miſerabilem, totam fere Germaniam viciniasqve regiones, ſuum Deo conſtitit propoſitum, ut pace data finem turbis faceret, omnibusqve tempus & otium impertiretur ſe, ſi modo vellent, in ſpiritu & veritate ſanctisqve ritibus colendi. O utinam omnes, iiqve imprimis qvi purgatæ religionis beneficium agnoſcunt, indultis his jam per tot annos Halcyoniis ad promovendam convenientibus modis pietatem & religionem inter ſuos; utinam & alii ad emendandos potius errores defectusqve proprios animum applicuiſſent, antéqvam ſeparatos dudum, & legibus ſuis per pacta publica relictos, Deoqve jam ſoli de fide & religione reſponſuros, limis obtuerentur oculis, aut ubi prætextus & facultas fuit, odio ſuo imbelles immolarent! Nondum tamen fortaſſis eo perventum, ut de corrigendis, qvæ intra & extra muros Iliacos peccantur, deſperari debeat. Expectemus meliora dum licet, & concurramus, qvo qvisqve intelligit, valet, poteſtqve optimo & ſaluberrimo modo, in veritatis & pacis ſtudio.

Supereſt, ut invidiam acerbasqve laboris hujus mei cenſuras deprecer. Scio eqvidem, non poſſe me pro Luthero ſcribentem Lutheri condemnatoribus placere; audire etiam mihi videor, qvid me ante alios impulerit, ut homo, uti loqvuntur, laicus de rebus ad religionem pertinentibus ſcriberem, cur me rixantibus Theologis immiſcerem. Agnoſco objectionis non exiguam ſpeciem: rationes itaqve operæ meæ præcipuas jam expoſui. Addo & hanc, qvod ex familia eqveſtri, & Imperiali libertate in Franconia per plurima ſecula gaudenti ortus

ortus ſim; ex qva majores mei cum agnatis ſuis, Lutheri dogmatibus inter primos, ex contribulibus ſuis, aures præbuerunt, & qvas habebant colonorum parœcias, ad exemplum aliorum Magiſtratuum reformarunt. Ex agnatis tamen meis aliqvi ad veteres ritus reverſi, opima Sacerdotia adepti ſunt, *Caſparo* etiam *Seckendorfio* ad Epiſcopatus *Aichſtetenſis* faſtigium ſub finem ſuperioris ſeculi evecto. Maternum porro mihi genus ex *Sebaſtiano Schertelio, Eqvite aurato, Burtenbachii Dynaſta* trahitur, qvi clariſſimum nomen, nec contemnendas opes, bellicis potiſſimum artibus, (qvanqvam nec humaniorum expers fuit) qvæſivit, adverſus Imperii hoſtes, Turcos maxime, feliciſſime pugnavit, exercitus Smalcaldici magnam partem duxit, eoqve nomine multa paſſus, tandem tamen dignus habitus eſt, qvem Cæſares gratia ſua ad finem usqve vitæ, qvam ultra annum ætatis octogeſimum, clarus honore & opibus, produxit, complecterentur. Ejus proſapia maſcula avitis prædiis magna ex parte adhuc fruitur, fœminina per illuſtres & nobiliſſimas in Svevia & Franconia familias diffuſa. Hos majores meos, Eqvites imprimis Franconiæ cæterarumqve liberarum regionum, in univerſum omnes, nominatim *Schertelium*, novi ex Gallia autores indignis modis deturpant: qvod tanto qvidem minus mirandum eſt, cum & maximos Principes, *Electores* imprimis *Saxoniæ*, convitiis impudentiſſimis proſcindere non ſint veriti, ut in loco notabitur. Stimulum aliqvem addidiſſe mihi iſta non poſſum negare, qvanqvam ſola ad ſcribendum non moviſſent; majus enim incitamentum a publici commodi reſpectu habui, & qvod nemo prodire vellet, qvi peregrinos libros vel intelligeret, vel intellectos refellere aggrederetur. Si qvis igitur eſt, qvi ad librum hunc meum refutan-

dum, defendendosqve Gallos &, qvibus illi uſi ſunt, cavillorum & mendaciorum autores, animum appellat, eum obtreſtor, ut ſi me, qvod facile poterit, eruditione & eloqventia vincat, candore etiam & bona fide (de his enim virtutibus honeſte cum omnibus contendere mihi licet) imitari & æqvare annitatur. Si mihi vita viresqve Deo favente duraverint, ut adverſus inſultus, qvaleſcunqve illi futuri ſint, librum hunc meum ipſe tueri poſſim, eas mihi jam nunc leges conſtituo, ut convitia & ſcommata omnia ſpernere, aut brevi retorſione in autores ſuos rejicere velim. Dein ubi opus eſt, minime me pudebit, lapſus memoriæ & judicii agnoſcere & emendare, certus cæteroqvin, ſcientem nec mentitum nec cavillatum me eſſe. Solabitur me in factis vel ſtylo labentem, omnium ſcriptorum, vel præſtantiſſimorum, exemplum, qvorum nullus unqvam hiſtoriam absqve omni vel rerum, vel temporis, vel nominum locorumqve errore compoſuit. In propugnandis dogmatibus qvid poſſim, aut potius qvid non poſſim, ſcio: agnoſco me ex velitum ordine eſſe; receptum itaqve ad gravis armaturæ triarios habebo, & reſurrecturos ex iis ſpero, qvi recedentem, ſive ſenio debilem, ſive ârmorum non ſatis peritum excipient. Vellem, ut abſtinere me in libro hoc ab omni dogmatum tractatione potuiſſem, ſed ut jam dixi, non licuit per adverſarium, neqve mihi vitio verti debet, qvod fidei, cui a teneris innutritus ſum, & in qva tranſitum ad meliorem vitam propediem expecto, rationem qvam potui, ſic data occaſione, reddere non detrectaverim. Nec ſuccenſebo adverſario, qvi ex ſuæ conſcientiæ ductu, qvæ credit, ea qva poteſt efficacia tueatur, aut mea argumentis oppugnet, dummodo ab injuriis, nihil ad cauſam facientibus, ſibi temperet: ſic utcunqve diſſentiens, æqvi & mo-

deſt

deſti hominis laudem merebitur. Eandem ſpero me qvoqve aſſecutum eſſe, dum ita ſcripſi, ut non immemor fuerim, qvis ſim, & qvod ex diſſentientibus in religione, & cives, & amicos, & neceſſarios, imo & ſuperiores, in Principum Eccleſiaſticorum etiam ordine habeam, qvibus clientelæ jure, more majorum, obſtrictus ſum. Iis omnibus ſingulisqve, qvam cuiqve debeo, ſervabo & præſtabo humanitatem, officiorum cultum, reverentiam deniqve & obſeqvium. Si qvi ſunt Lutheranarum partium viri, aut ex illis cœtibus, qvi Reformati dicuntur, qvibus minus, qvam fieri debuiſſe putaverint, hoc labore meo ſatisfeci, ab iis ſi laudari dignus non videar, (qvod nec affecto) benevole tamen tractatum me iri confido: imo in ſubſidium omnes voco, ut ſi opus eſt, dogmata Lutheri, ſaltem qvæ utrisqve communia ſunt, majori argumentorum perſpicacitate defendere, aut hiſtoriam per documenta, ſi qvæ ipſis copia eorum eſt, ſupplere velint. Errores etiam meos qvi ex illis arguent, tanto æqvius ferre me convenit, qvanto minus dubito, pro communi omnes cauſa laborare. Qvi vero ſibi majorem lucem ex, neſcio qva, revelatione affulſiſſe exiſtimant, & *extra partes*, uti jactare qvidam ſolent, conſiſtere volunt, cum iis nullum mihi negotium futurum eſſe profiteor; ſilentio enim *fanaticos*, non minus atqve *atheos* & omnis religionis contemtores transmitti, & ſuis puniendos relinqvere mentibus ſatius eſſe opinor. Scripſi Meuſelwizi d. XX. Decembr. Anno MDCLXXXVI. Natali meo ſexageſimo primo.

Digitized by Google

Folget Abſchrifft angezogenen Chur-Fürſtl. Sächſ. Reſcripts an Herrn Præſidenten und Räthe des Ober-Conſiſtorii zu Dreßden.

Von Gottes Gnaden Johann Georg der Dritte Churfürſt.

Wohlgebohrne/ Würdige/ Hochgelahrte Räthe/ Liebe Andächtige und Getreue.

Uns iſt aus euerm vom 30. Maji nechſthin eingegebenen unterthänigſten Bericht gehorſamſt vorgetragen worden/ welcher Geſtalt der bekandte Jeſuit P. Maimbourg vor einziger Zeit ein Buch in Druck gegeben/ welches er Hiſtoriam Lutheraniſmi genennet/ worinnen nicht allein das heilſame durch den Dienſt des Lutheri angefangene und durch GOttes Gnade vollführte Reformation-Werck hefftig perſtringiret ſey/ ſondern auch unſere in GOTT ruhende Vorfahren überaus ehrenrührig angezogen worden/ und wie die Nothwendigkeit dahero erheiſche/ dieſe ausgeſprengte Unwarheiten der gantzen Welt vor Augen zu legen/ dergleichen Refutation-Schrifft ſey auch albereit auff Reformirter Seite in öffentlichen Druck heraus gegeben/ und was maſſen ihr darneben vernommen/ daß der Fürſtl. Eißenachiſche geheimte Rath Veit Ludwig von Seckendorff/ nicht ungeneigt ſeyn ſolle/ dafern er Unſer dißfalls gnädigſt führenden Intention und Schutzes verſichert wäre/ dieſe Arbeit auff ſich zu nehmen/ ſo alsdenn ins Frantzöiſche überſetzet werden könte.

Wann Wir Uns dann ſolches alles gnädigſt gefallen laſſen/ und der Nothdurfft befinden/ daß ſelbiges Buch förderlichſt widerleget/ und dergleichen unverſchämte Boßheit entdecket werde/ Als begehren Wir hiermit gnädigſt/ Ihr der Präſident wollet ermelten von Seckendorff/ dieſe unſere Meinung ehiſtens eröffnen/ ihn dabey Unſers gnädigſten Schutzes verſichern/ und daß Wir darneben ſolche Verfügung treffen wolten/ daß ihme auff ſein Anmelden/ eines und das andere hierzu bedürffende/ aus unſern Archivo extracts weiſe oder wie es ſonſten am füglichſten geſchehen kan/ communiciret werden ſolte. Geben zu Torgau den 25. Junii 1684.

Johann Georg Churfürſt.

Digitized by Google

Hujus Reſcripti Electoralis ad Præſidem & Conſiliarios ſupremi Conſiſtorii Dresdenſis d. 25. Jun. 1684. dati, contenta hæc ſunt:

Percepiſſe *Sereniſſimum Electorem* ex relatione Conſiſtorii d. 30. Maji data, qvod Maimburgius, Jeſuita ſatis notus, haud ita pridem librum ſub titulo Hiſtoriæ Lutheraniſmi ediderit, in qvo non ſolum ſalutare illud opus Reformationis, divina gratia per Lutheri miniſterium peractum, vehementer perſtrinxerit, ſed & Serenitatis ſuæ Electoralis Majores glorioſæ memoriæ contumelioſiſſime tractaverit, & ut inde Conſiſtorio neceſſarium viſum ſit, calumnias illas & mendacia publice refelli; ſicuti Calviniani ab eodem autore laceſſiti jam fecerint: comperiſſe vero, qvod *Vitus Ludovicus a Seckendorff*, Conſiliarus intimus Saxon. Iſennac. refutationis laborem ſuſcipere conſtituiſſet, ſi de intentione & protectione Sereniſſimi Electoris certus redderetur. His intellectis *Sereniſſimum Electorem* teſtari qvod propoſitum illud ſibi omnino probetur, & neceſſarium judicet, ut liber Maimburgii qvam primum fieri poſſet refutetur, ejusqve impudens malitia detegatur. Cupere itaqve & mandare, ut *Præſes Conſiſtorii*, (qvo amplisſimo munere eo tempore fungebatur Ill. & Gen. *Carolus Liber Baro a Friſen*, ingenti cum omnium bonorum luctu die XXIX. Julii M DC LXXXVI terris ereptus) hanc Suæ Serenitatis mentem Seckendorffio propediem aperiat, eumqve de protectione clementiſſima confidere jubeat; mandaturum vero ſe eſſe, ut ex Archivo Electorali extrahantur, alioqve convenientiſſimo modo ſuppeditentur, qvæ ad laborem illum conducere poſſe videbuntur.

Abſchrifft
Fürſtl. Eiſenach. Reſcripts.

Von Gottes Gnaden Johann Georg/ Hertzog zu Sachſen/ Jülich/ Cleve und Berg ꝛc.

Veſter Rath und lieber Getreuer.

Uns iſt gehorſamſter Vortrag geſchehen/ was geſtalt Ihr des Maimbourgs heraus gegebene Hiſtoire du Lutheraniſme zu widerlegen Euch vorgenommen/ und zu ſolchem Ende/ ſo wohl um unſern gnädigſten

digſten Schutz / als auch üm communication derer in Unſerm geſamten Archiv etwa befindlichen und hierzu dienenden Acten und documenten gehorſamſt gebeten.

Allermaſſen Uns nun dieſes euer Vorhaben in Gnaden gefällig / und Wir gerne ſehen / wenn Ihr euer von GOtt erhaltenes gutes talent auch dißfalls / als in einer beſonders zu ſeiner Ehre / auch Verthädigung der Chriſtlichen allein ſeeligmachenden Evangeliſchen Lehre / und Hiſtoriſchen Warheit zielenden Sache anzuwenden / gefliſſen ſeyn werdet: Alſo ſind Wir des gnädigſten Erbietens / ſolche Eure Mühewaltung nicht allein gnädigſt zu erkennen / und Euch dabey bedörffenden Falls möglichſt zu ſchützen / ſondern die hierzu dienende vorhandene Acta und documenten aus Unſerm geſamten Archiv verlangter maſſen abfolgen zu laſſen / geſtalt Wir denn hierum den Archivarium Müllern albereits gnädigſt befehliget / die deſignation ſolcher Acten förderſamſt einzuſenden. Meldens euch zu gnädigſter reſolution ohn verhalten / und verbleiben / Euch mit Gnaden wohl beygethan. Datum Eiſenach / den 13. Sept. 1684.

Dem Veſten / unſern geheimen Rath und lieben getreuen / Herrn Veit Ludwig von Seckendorff / zu Obern-Zenn und Meuſelwitz / Fürſtl. Sächſ. Ober-Steuer- und Landſchaffts-Directorn des Fürſtenthums Altenburgk.

Senſus eſt:

APprime placere *Sereniſſimo Duci*, qvod Seckendorffius talentum ſibi divinitus conceſſum ad honorem Dei & defenſionem ſalvificæ doctrinæ Evangelicæ, hiſtoricæqve veritatis, impendere velit. Pollicetur benignam laboris illius æſtimationem, & protectionem, itemqve Actorum & documentorum, qvæ poſceret, ex Archivo exhibitionem. Idem in clementiſſimo Mandato, qvod Ser. *Fridericus* Saxoniæ Dux d. 14. Septembr. 1685. una ſubſcripſit, repetitur.

Digitized by Google

Hiſtoriæ de Lutheraniſmo, a LUDOVICO MAIMBURGIO e Soc. Jeſu, Gallice editæ & Latine verſæ

Liber I.

§. a.

DEcretum mihi eſt, hiſtoriam poſteriorum hæreſium, qvæ magnam Occidentis partem ab Eccleſia Catholica ſepararunt, exacte ſcribere: opus adeo difficile, ut eo ipſo momento, qvo id aggredior, vehementer ſollicitatum me eſſe ingenue fatear, ut ab eo deſiſterem. In cæteris, qvas ſcripſi, hiſtoriis narrabantur qvæ ante plurima ſecula geſta ſunt, qvæqve neminem hoc tempore in partes trahunt. Seqvi tunc potui ſatis libere propenſionem animi, & Hiſtorici officium exeqvi, dicendo ſimpliciter qvæ vera ſunt, nullo metu nec periculo ab odio & indignatione eorum, qvibus veritas in apertum producta moleſtiam faceret. Sed nunc temporibus noſtris propius accedens, multa exponere cogor, qvæ parti uni addictos irritare poſſunt, ægre ferentes qvæ non ſatis favorabiliter de illa dicuntur, aut de honore ſuo agi putantes, cum explican-

Digitized by Google

canda veniunt negotia, qvibus majores eorum impliciti fuerunt. Porro fieri neqvit, qvin omnia regna & principatus Europæ in opere hoc meo locum inveniant, neqve ulla erit regio, qvæ non inſignem aliqvam materiæ a me tractandæ partem ſuppeditet. Terribilis præterea eſt conatus, tot & tam diverſas res uno complexu exhibere velle; ſed & arduum atq; difficile, tot hominum, qvi in magna illa rerum converſione, intervenerunt, ſecreta conſilia indagare, cum a nobis magno intervallo ſejuncti, & non niſi librorum, commercio cogniti ſint, in qvibus plerumqve eventus rerum, non cauſæ & rationes referuntur, qvæ tamen animam hiſtoriæ conſtituunt. Accedit, qvod opportunitate illa non fruar, qva antea; dicendi nempe de rebus ob antiqvitatem parum notis, qvæqve ideo legentium deſideria ſvaviter attrahebant & explebant. Sed qvoniam hæc lecturi de Luthero & Calvino millies audierunt, omnesqve hiſtoriæ noſtræ plenæ ſunt relatione mutationum, turbarum & bellorum, qvæ per ſchiſmata illa in totam Europam invecta fuerunt, incumbit mihi, ut ex me ipſo promam qvæ lectoribus ſatisfaciant, nulla ſpe adminiculi a novitate aut delectamento, qvod capi ſolet, cum leguntur qvæ nondum nota erant. Hæc ſine dubio ſatis gravia ſunt, qvæ me a propoſito deterrere potuerunt, aut potius debuerunt. Sed permotus ſum, ut iſta omnia, audaci conſilio meo oppoſita ſuperarem, ob magnitudinem & di-

verſitatem tot rerum admirabilium, nec niſi generaliter cognitarum: & ob promiſſam mihi ſuppeditationem egregiorum documentorum ſeu memorialium, ex locupletiſſimis Bibliothecis: deniqve ob conceptam ſpem, neminem generoſum offenſum iri veritate, qvæ in toto opere meo nunqvam aliter apparitura eſt, qvam ſervata dignitate perſonarum, de qvibus loqvor. Incipio itaqve, ſuperatis qvæ obſtare videbantur, pro utilitate Eccleſiæ, & ad gloriam Dei, cujus a me implorati ope & protectione infirmitas mea ſemper evidenter ſublevata fuit, & ſine qva aliis laboribus meis certiſſime ſuccubuiſſem.

Commentarii Hiſtorici & Apologetici de Lutheraniſmo

VITI LUDOVICI A SECKENDORFF

Liber I.

§. I.

AN hiſtorici officium, ut profitetur, recte ſecutus ſit & præſtiterit *Maimburgius*, dubium fit ex primo ſcripti hujus verſiculo. Qui enim hiſtorici munus ſuſcipiens, in limine operis pro hæreſi declarat, qvicqvid ſuperiori ſeculo pro reformatione eccleſiæ Principes & populi conati ſunt & ſtatuerunt, is cenſor eſt & definitor controverſiarum, non hiſtoricus. Sed luculentius & apertius partes has cenſorias invaſit Autor in totius operis ſui contextu, id ubiqve agens, ut impietatis & injuriæ condemnet omnes, qvi reformationi in Germania operam dederunt. De qva, ſi non ut adverſæ partis theologus, tamen ut hiſtoricus, mitius vel ideo loqvi debuiſſet, qvod hanc ipſam *Reformationem* ſive *Lutheraniſmum*, pacis publicæ

Digitized by Google

1517. blicæ & ſanctionum pragmaticarum titulis, non ſine Regum Galliæ interventu, confirmatam eſſe non neſciebat. Inde eſt, ut modeſtiæ & verecundiæ profeſſio, qva præmunire ſe in exordio hoc cupit, affectata potius aut ironica, qvam ſincera & ſeria videri poſſit. Qvid enim metueret ſub tanti Regis, cui libros ſuos dedicat, clypeo, non a Proteſtantium invidia ſolum, ſed & adverſus magis ſibi tremendum Romani Præſulis tribunal ſecurus? aut qvæ verecundia eſt erga Reges, Principes & Magiſtratus Proteſtantium, qvos tam viles habet, ut & fato ſuo dudum functos, duriſſimis convitiis, ubicunqve lubet, proſcindat, & qvi vivunt, alio qvam damnatorum ad orcum loco non habeat? Sed mittimus hæc & alia prologi hujus ſchemata, ex ſchola & ſecta adſcita. Notamus tamen, neqve terribili illi, qvem deſignat, conatui, omnia qvæ ad hiſtoriam hanc pertinent complectendi, ſatisfacere, qvi omiſſis plurimis magis neceſſariis, aut ad rem pertinentibus, aliena non pauca inſerit; neqve qvidqvam comparere memoratu dignum, ex documentis, qvæ ex locupletiſſimis Bibliothecis promiſſa ſibi fuiſſe Maimburgius gloriatur; compilaſſe potius deprehenditur omnia ex vulgatisſimis, iisqve potiſſimum libris, (ut teſtimonia margini adſcripta demonſtrant) qvi recentibus olim odiis editi & protervis calumniis adverſus Proteſtantes repleti, tum ab his multoties refutati fuerunt, verisſimumqve eſt qvod profitetur, ſe ex ſeipſo promiſiſſe, qvæ lectoribus, iis nempe qvorum gratiam ſcribendo aucupatus eſt, ſatisfaciant.

§. *b*.

Anno 1517. *Eccleſia Catholica alta pace ſub initium ſuperioris ſeculi, decimi nempe ſexti, fruebatur, omnesqve Europæ Potentatus ſupremam ſanctæ ſedis autoritatem agnoſcebant, ejusqve fidem ſeqvebantur; cum ſchiſma omnium maximum & pernicioſiſſimum, uno qvaſi impetu, ex levi admodum principio oriretur: qvod paucis exponendum eſſe arbitror, cum hiſtoriæ hujus fundamentum eſſe debeat.*

§. II.

Digitized by Google

§. II.

Videamus ante omnia an vera & certa ſint, qvæ de pace Eccleſiæ Catholicæ, & de obedientia univerſali ab Europæ Potentatibus ſedi Romanæ præſtita ſupponuntur. Si enim vera pax & Eccleſia digna, ſi divino jure fundata fuit obedientia, a qva moniti & inſtigati a Luthero Principes & populi frivole receſſerunt, jam dicta & perorata eſſet cauſa, nec haberent diſcedentes, qvo ſe a turbarum & defectionis culpa purgarent. Et qvis ſcriptori, etiam hiſtorico, vitio poſſet vertere, ſi, ut facit, pro pernicioſiſſimo ſchiſmate habeat & accuſet, qvæ adverſus pacem & obedientiam debitam notorie acta eſſent? *Prius vero conſtare debet, qvid ſit pax Eccleſiæ, ne eo nomine qvaliscunqve torpor aut qvies nobis obtrudatur: illa enim demum pax Eccleſiæ eſt, qvæ reſpectum ad Deum habet, & conſenſum tenet in puritate doctrinæ, & ſanctimonia diſciplinæ. Talis nempe, qvalem habebat Eccleſia primitiva *per Judæam & Samariam, qvando ædificabatur ambulans in doctrina Domini, & conſolatione ſancti Spiritus replebatur.* Act. IX, 31. Hanc pacem Eccleſia etiam ſub Tyrannorum ſica retinet, nec amittit, ſi gliſcentes in doctrina errores & defectus diſciplinæ corrigantur, etiamſi id ſine odiis & motibus non ſoleat ſuccedere: hæc enim ſecutura eſſe veram Evangelii doctrinam & zelum piorum doctorum, Chriſtus ipſe prædixit & expertus eſt. * Obedientia vero qvam Eccleſiæ antiſtitibus præſtamus, ita laudabilis eſt, ſi ex præſcripto Chriſti & Apoſtolorum exhibeatur. *Præpoſiti enim honorandi ſunt, qvi loqvuntur verbum Dei & pervigilant, qvaſi rationem pro animabus reddituri.* Hebr. XIII, 7. 17. ſive, *qvi laborant in verbo & doctrina.* 1. Tim. V. 17. An vero ſedes Romana totaqve Cleri hierarchia ad illam normam compoſita fuerit, & an jure ſibi aſſerere potuerit tale obſeqvium, qvale circa annum decimum ſeptimum ſeculi ſuperioris, a Principibus & nationibus Chriſtianis exigebat; an vero iniqva potius ſervitus illa fuerit, id ipſum eſt, de qvo inter partes & diſceptatum tunc fuit, & nunc qvoqve certatur. * Itaqve non abs re eſt, ut de ſtatu Eccleſiæ ante Lutherum diſqviratur. Si enim talis fuit, qvi jure merito mutari & emendari debuerit, ſatis patet, nec laudem mereri ſtatum, qvi mutationem poſcebat, nec vituperium eos incurrere, ſed omni potius honore dignos eſſe, qvi emendationis autores fuerunt. Mirari autem non immerito licet, Maimburgium civem vel clientem Gallum (Lotharin-

Digitized by Google

1517. tharingus enim eſt, Nanceii natus) tam ſecure nobis encomia tem-
Add. poris illius præcinere, qvo, ut ipſi tot hiſtoriarum autori optime conſtat, non alia magis qvam Gallica natio in immanes qverelas de corruptiſſimo Eccleſiæ ſtatu publice prorupit. * Qvis enim neſcit, a Ludovico XII Galliarum Rege, Romam *Babylonis* nomine diffamatam, & *perditione dignam* habitam fuiſſe? cui notum non eſt Concilium Piſanum, Regis illius optimi conſiliis, qvibus etiam Maximilianus Imperator ſe junxerat, ad reformandam Eccleſiam in capite & membris, convocatum & armis protectum? Tanti qvidem momenti ea colliſio viſa eſt acerrimo reformationis cenſori Jeſuitæ, & poſtmodum Cardinali, *Sfortiæ Pallavicino*, ut hiſtoriam ſuam Concilii Tridentini, *Petro Svavi Polano*, ſive *Paulo Sarpio Veneto* oppoſitam, ab ejus narratione exordiretur. Qvo magis decuit ſcriptorem Gallum incendium illud, qvod adhuc Lutetiæ, cum Lutherus diſputare cœpiſſet, fumabat, non tacere. Præterea non magnam Eccleſiæ felicitatem indicant capita, in qvæ Cardinales poſt mortem Alexandri VI Papæ (execrabilis etiam apud ſuos in omne ævum memoriæ) & ante electionem Julii II. d. 1. Novembr. 1503. jurati conſenſerunt, ipſeqve poſtmodum Pontifex ſub eadem juris-jurandi fide ratihabuit, inter qvæ eſt *promiſſio Concilii generalis, intra biennium ad Eccleſiæ reformationem habendi.* Et qvamvis artibus Pontificiis diſtracta Cæſaris & Regis ſocietate, ſolutus eſſet conventus Piſanus, vi juramenti illius, a Cardinalibus meliorum partium pro reformatione Eccleſiæ inſtitutus; dein ſub Leone X in palatio Lateranenſi concilium, qvod generale vocabant, convocatum, acerbis contra Gallos modis proceſſerit; tam male tamen obediebatur Pontificiæ poteſtati, ut cedente, licet ex cauſis parum piis, Rege, & oppreſſa Epiſcoporum libertate, Academia Pariſienſis Anno 1517. d. 17. Martii non verita fuerit, a decretis Pontificiis pactisqve cum Rege, ad futurum Concilium appellationem graviſſimam interponere. Ejus inſtrumentum nuper inter opera *Edmundi Richerii, Doctoris Sorbonici*, Latine editum reperitur. Eo vero ipſo anno diſputare Lutherus, ut innui, publice cœpit, & qvæ ex Actis ab Anno 1503. ad an. 1517. breviter attigimus, tam nota illi omnibusqve erant, ut, ſi qvis illo tempore pacem Eccleſiæ & conſenſum orbis in colendo Pontifice magnifice jactaſſet, pro impudenti aut ſtolido absqve dubio habitus fuiſſet. * Miſerrima Eccleſiæ facies, ſi qvis toti Ger-

Richer hiſt. concil. Lib. IV. part. 2.

Digitized by Google

Germaniæ in publica gravamina paulo poſt erumpenti, & Pontifici 1517.
ipſi, neceſſitatem emendationis confitenti, fidem non habet, ex tot illius temporis ſcriptoribus, utriusqve partis, tam clare conſpicitur, ut operam perderem, qvam ad probandam rem notoriam vellem ſuſcipere. Oblita & tecta qvidem erant aliqvo modo, falſæ concordiæ & male fidi obſeqvii emplaſtro, inſanabilia Eccleſiæ vulnera, ſed gangræna ſectionem poſcebat. Fatendum tamen eſt, qverelas ante hunc annum non ſatis manifeſte adverſus errores in fide ſeu dogmatibus directas fuiſſe; dominatus & avaritia Pontificum, neglectus canonum & diſciplinæ, potiſſimum incuſabatur. Qvi vero in dogmatibus, ſeculo priori, diſſenſerant Bohemi, jam variis artibus diviſi & retuſi, aut conceſſis contenti, ſilebant. Deniqve qvi ex Albigenſibus ſive Waldenſibus reliqvi in Alpium anguſtiis qvieti degebant, negotium Romano Pontifici aut Clero exhibere nec poterant nec volebant. Itaqve Principes fere omnes, qvidam etiam Epiſcopi, propioribus ſtimulis irritati, ante omnia adverſus dominationem illam Pontificiam, indeqve ſuæ autoritati ſuisqve proventibus illata damna inſurrexerant, a Concilio generali, qvod urgebant, remedium ſperantes; non injuſte id qvidem, ſed nullo, ut eventus docuit, ſucceſſu. Poſt tot enim labores ac ſumtus, poſt tumultus & bella vaſtatasqve provincias, ſemper prævaluit calliditas Pontificum, qvi inter diſcordias & factiones Principum modos invenerunt, qveis reformatione in fumum versa, ſua commoda retinerent aut augerent. Conſtat hoc, ut dixi, ex hiſtoriis *Add.*
ante Lutherum, aut certe per eos ſcriptis, qvi Lutheri doctrinam non ſunt ſecuti. * Erant tamen absqve dubio piæ mentes, qvæ non tam ad externi regiminis eccleſiaſtici vitia, qvam ad interna Eccleſiæ mala curanda, reſtituendamqve lucem doctrinæ & puritatem morum, animum applicarent, ſpe fretæ, reducta Concilii libertate, & reſtituta morum rectitudine, de puritate rectius, & majori cum fructu, inqviri & ſtatui poſſe. Et fuit fortaſſe inter Pariſienſes Theologos, cujus calamo Spiritus ſanctus hos fines explicabat, in Appellationis, de qva dixi, inſtrumento optantis: *ut divinus honor refloreret in terris, lumen Catholicæ veritatis, Chriſto, vera luce, auxiliante, effulgeret, & Eccleſiaſticæ libertatis conſervatio ſubſiſteret, populusq; Chriſtianus ſalubriter regeretur, & ad ſalutem perduceretur æternam.* Sed hujus ſcopi propius attingendi gloria non Regibus, Prælatis & Doctoribus, utcunqve magnis,

1517. gnis, verum (ut eſt Dei mos, maxima per minimos effecta dare) valde mediocris ſortis homini, ex gente non nimis tunc celebri aut potenti, reſervabatur. Tantum opus Maimburgius maximum & pernicioſiſſimum ſchiſma vocat, ex levi principio ortum. Sed bene eſt, qvod pronunciando nihil agant, judicis perſonam ſine autoritate legitima ſumentes; & qvam leve principium ſive occaſio fuerit, ex ſeqventibus apparebit.

§. 5.

Matth. 16. & 18. Qvæcunqve ſolveritis ſuper terram &c.

Catholici ſemper crediderunt, quod Filius Dei Eccleſiæ ſuæ poteſtatem dederit pœnitentem peccatorem non ſolum a vinculis peccatorum ſuorum, propter meritum paſſionis Jeſu Chriſti, per ſacramentum pœnitentiæ applicatum, ſed & a pœnarum vinculis ſolvendi, quas pœnas vel in hoc vel in futuro ſeculo pati, & juſtitiæ divinæ ſatisfacere deberet, ob peccata poſt baptiſmum commiſſa. Hoc eſt quod indulgentia *appellatur, quæ nunquam datur, quam ſatisfaciendo Deo, per pretium infinitum paſſionum Filii ſui, quod ipſi offertur in hujus debiti ſolutionem.* *2. Cor. 2.* *Ita S. Paulus rogatus a Corinthiis, remiſit excommunicato ob inceſtum, quod reliquum erat pœnæ, pro tanto crimine debitæ.* *Tertull. & Cypr. paſſim.* *Ita Epiſcopi priorum ſeculorum pacem reddebant Apoſtatis, eosqve Eccleſiæ reconciliabant, abbreviando tempus pœnitentiæ canonicæ, ad interceſſionem Martyrum, & conſideratis iis, qvæ toleraverant, atqve hæc jungendo paſſionibus Salvatoris mundi, per qvas coram Deo pretioſa fiunt.* *V. Chriſtian. Lup. de Syn. tom. 5. diſſ. de indulg. c. 5.* *Hic mos, qvi ſemper in Eccleſia poſt perſecutiones continua-*

Digitized by Google

tinuatus fuit, approbatus reperitur non ſolum ab antiqvis Pontificibus, S. Gregorio (ut tradit S. Thomas) & Leone III. ſed & per Concilia, Nicænum, Ancyranum & Laodicenum, item Claromontanum, cum indulgentiæ cruce ſignatis concederentur: porro per Lateranum, Lugdunenſe, Viennenſe & Conſtantienſe. Clemens VI. in decretali vel Conſtitutione ſua univerſaliter ab Eccleſia recepta, exponit dogma fidei, qvod Jeſus Chriſtus infinitum nobis theſaurum reliqverit meritorum & ſatisfactionis ſuperabundantis paſſionis ſuæ, & B. Virginis, qvæ ipſa tota fuit innocentia, & Sanctorum, qvi per pœnitentias voluntarias, aut per martyria, longe ultra meritum ſuum tolerata, ſatisfecerunt pro pœnis & peccatis, per ſacramentum pœnitentiæ remiſſis. Porro qvod Paſtores Eccleſiæ applicare hunc poſſint viventibus, poteſtate clavium, & mortuis, per viam ſuffragii, ut a pœnis peccatorum, qvas meruerunt, liberentur, ſumendo & offerendo Deo ex hoc theſauro tantum, qvantum opus eſt, ad exſolvendum debitum.

S. Thom. in 4. d. 20. qv. 1. art. 3. Ludger. ap. Sur. t. 2. poſt vitam S. Suibert. Concil. Nic. c. 11. ad 12. Conc. Ancyr. c. 5. Conc. Laod. c. 2. C. unigenit 9. Add.

§. III.

Animadvertendum *primo* eſt, non leve, ut Autor paulo ante ſcripſerat, fuiſſe principium diſputationis, ſi gravitas rei, qvæ in qvæſtionem venit, per ſe ſpectetur. Agebatur enim *de remiſſione peccatorum*, ex qva tota hominum ſalus pendet, & qvæ arx & caput eſt doctrinæ Evangelicæ, ſive, ut Lutherus primæ ſuæ diſputationis *theſi 62.* nervoſe ſtatuit: *verus theſaurus Eccleſiæ eſt ſacroſanctum Evangelium gloriæ & gratiæ Dei.* Qvapropter curioſa aut illicita minime videri debuerunt, qvæ ad animum ſibi revocabat & explicari cupiebat Lutherus, aliiqve,

qvos

1517. qvos enormes, nec antea tam crude promulgatæ remiſſionum & indulgentiarum prædicationes percellebant. Fidem vero perpetuam Eccleſiæ Chriſtianæ de hoc articulo, etſi emollire qvædam videatur, non ita nobis exhibet autor, ut ei aſſentiri, & qvæ ex hac hypotheſi adverſus Lutherum concludit, admittere poſſimus. Si enim *ſemper*, ut ait, crediderunt Catholici, qvæ hic contexuntur, utiqve etiam Apoſtoli & Evangeliſtæ illa crediderunt, & a Chriſto fuiſſent edocti. At tacentibus illorum ſcriptis, tacentibus etiam, vel diverſa nec conſonantia inter ſe tradentibus, qvi ſecutis poſtea ſeculis doctrinam propagarunt, ſcriptoribus Eccleſiaſticis, disqviri & licuit & debuit de dogmatibus, qvorum certitudo ex ſacris literis non apparebat, qva ſcilicet cauſa, qvo tempore, qvo autore in Eccleſia extiterint. * Atqve hic ad primum illum ſcopulum neceſſario allidimur, de fundamento credendorum. Maimburgius ſuæ inſiſtens ſectæ pauciſſima ex Scriptura ſacra, pleraqve, & ea qvidem omnia de qvibus controvertimus, ex libris Patrum & Theologorum, ex more Eccleſiæ, & ex Pontificum atqve Conciliorum definitione deducit; qvam fideliter & appoſite, hic non tracto. Verum enimvero Lutherus poſt primas velitationes cum adverſariis ſuis, & poſtqvam a præjudiciis, qvibus imbutus & occupatus fuerat, ſeſe liberaſſet, non aliam deciſionem controverſiarum de fide, qvam ex ſolis ſacris literis, earumqve aut verbis, aut neceſſariis conſecutionibus admiſit, idemqve huc usqve contendit univerſus Proteſtantium cœtus; ut adeo ſtante hac principiorum inter nos & Romanæ Eccleſiæ Doctores contrarietate, conveniri de credendis non poſſit. Incivile igitur & injuſtum eſt, ſi principiis utriqve parti non communibus ea ſuperſtruantur, qvæ alteram gravent & condemnent. Is enim legitimus diſceptationis modus & exitus eſt, ut de principiis vel conveniatur, vel incorrupto & legitimo judicio pronuntietur. Fruſtra igitur imperitis, ut certæ & perpetuæ veritatis doctrinas ingerit Maimburgius, qvæ Scripturarum evidentibus teſtimoniis carentia Proteſtantes rejiciunt. * Inter illa non poſtremum eſt, cuiqve tota fere de indulgentiis diſputatio innititur, dogma *de purgatorio*, ſive de pœnis & ſatisfactionibus, qvæ in futuro ſeculo etiam piis, ob peccata in hac vita non expiata, incumbere dicuntur, anteqvam vitæ æternæ gaudiis frui poſſint. Hoc purgatorii invento non admiſſo, impertinenter diſceptatur, an Pontifici, Epiſcopis, aut Eccleſiæ miniſtris liceat

pœnas

Digitized by Google

pœnas illas ſive gratuito, ſive ſubrogata alia ſatisfactione, aut per ſuffragia remittere. Immo ſub initium diſputationis ſuæ Lutherus, etſi purgatorium nondum negaret, negavit tamen ob graviſſimas rationes, poteſtatem Eccleſiaſticam ultra vitam humanam ad remittendas purgatorii pœnas extendi poſſe, nec, ut id fiat, expedire. Et iſta qvidem pleraqve, qvod imprimis notari petimus, non primus, ſed cum antiqvioribus qvibusdam Scholaſticis ſenſit, ut rigidiſſimus ejus cenſor *Pallavicinus Hiſtor. Trid. c. 8. n. 5.* ipſe non potuit diffiteri, licet communem ſententiam & conciliorum recentiorum decreta illis opinionibus præferri a Luthero debuiſſe contendat. Cæterum etſi cenſuras, qvæ lapſis poſt baptiſmum Chriſtianis, vel Pauli, qvod allegatur, exemplo, vel Eccleſiaſtico jure imponi olim ſolebant, aut etiam nunc imponuntur, remitti & temperari ex cauſa poſſe, non negent Proteſtantes, & cenſuræ publicæ in peccatores enormes diſciplinam ſeverius, qvam adverſarii inſtituerint, aut conſtitui poſſe optent; negant tamen id fieri ex eo fundamento, qvod Pontifices Romani, & nominatim *Clemens ſextus*, vulgata illa conſtitutione ſua, arripiunt, ſed ipſi ſic ſtatuunt: Theſaurum meritorum Chriſti, ex qvo omnis omniumqve » peccatorum remiſſio depromitur, omnibus fideliter pœnitentibus, a » miniſtris Evangelii Eccleſiæ nomine per abſolutionem a peccatis ap- » plicari, nulla vel Epiſcoporum vel Pontificis prærogativa, fictaqve eſ- » ſe omnia, qvæ de diſpenſatione & reſervatione, qvalem ſibi Pontifices » arrogant, magnifice vel olim debuccinata fuerunt, vel hodie, licet » cautius, docentur. Nec magis conſtare, immo honori & excellentiæ » meritorum Chriſti adverſari, qvæ de ſuperabundantibus Sanctorum » & martyrum, vel ultra debitum pœnitentium meritis traduntur, nec » ex hac ſuperfluitate imaginaria qvidqvam ad alios pervenire poſſe, ſed » unumqvemqve, etſi precibus fidelium ad viam ſalutis inveniendam & » conſtanter tenendam juvetur, ſua tamen pœnitentia ac fide, in qva ex » hac vita diſcedit, ſalvari, aut, ſi ea careat, ſine remedio perire. San- » ctiorem vero & longe veriorem doctrinam arbitratus eſt Lutherus, & qvi eum ſeqvuntur, qvæ populo Chriſtiano per fidem in Chriſto juſtificato perpetuam renovationem & pœnitentiam, ſive qvotidianam vitiorum & pravæ concupiſcentiæ repreſſionem, id eſt, ut dici ſolet, mortificationem, & ſummam de conſervanda fide vigilantiam, precumqve fervorem, non excluſa tamen abſolutione miniſteriali, commen-

Digitized by Google

1517. dat, qvam qvæ falſam ſpem præbet, vel per aliorum merita, vel pœnis & mulctis præcepto Sacerdotum impoſitis, vel iis, qvæ poſt mortem demum tolerandæ eſſent, pro peccatis ſatisfieri poſſe. Dudum etiam demonſtrarunt noſtrates Lutherum ſecuti, qvo fine & qvo cum emolumento Cleri, qvantoqve cum damno Reipublicæ, adinventæ iſtæ de theſauro Eccleſiæ traditiones fuerint, qvæ huc transſcribere minimè opus eſt.

§. *d.*

Fatendum nihilominus eſt, qvod qvemadmodum in rebus ſanctisſimis & ſanctisſime ordinatis abuſus reperiuntur, ita etiam omni tempore ſat magni in diſtributionem illius gratiæ Eccleſiaſticæ, ſive indulgentiarum, irrepſerint. De hoc abuſu ſæpe qveſtus eſt S. Cyprianus, modo qvod martyres literas ſuas peccatoribus ſine diſcrimine darent; modo qvod Epiſcopi nimis faciles, aut præproperi eſſent in concedendis indulgentiis; modo etiam, qvod martyres & ſimplices Presbyteri auſi eſſent indulgentias concedere, qvas tamen dandi ſolis Epiſcopis jus eſſet. Ideo Tertullianus, Novatus, & alii qvidam horum ductum ſine ratione ſecuti, cum abuſum ſaltem, ſi poſſent, tollere, & zizania bono tritico noxia evellere debuiſſent, ipſas indulgentias inſano impetu aggresſi ſunt; affectata & nefaria cœcitate non videntes, qvod abuſus, qvi contingere poteſt, in rebus ſanctisſimis ad religionem pertinentibus, nullum jus conferat, ad res ipſas, ut beluino modo fecerunt, inſectandas. Hoc ipſum eſt, qvod autor ſchiſmatis & hæreſis, de qva loqvor, ea, de qva jam dicam, occaſione effectum dedit.

Cyprian. ſerm. de lapſ. ep. 10. 11. 12. 15. 23. 27.

Tertull. lib. de pudicitia c. ult.

Wicleffiſta. Waldenſes.

§. IV.

Digitized by Google

§. IV. 1517.

Etſi profeſſio abuſuum ingenuitatem aliqvam habere videatur, nullius tamen hic eſſe poteſt momenti, donec probetur, res illas eſſe ſanctiſſimas, qvæ propter abuſus rejici non debuiſſent, aut ſaltem bonas & utiles. Conſtare itaqve debuiſſet, qvod ſanctiſſima fuerit doctrina de purgatorio; ſanctisſima fictio & diſtributio ſuperabundantium meritorum ad juvandos, qvi ſufficientibus carent; ſanctisſima poteſtas, acceptis nummis, fundis, immo regnis & ditionibus, cenſuras *immanium peccatorum* redimendas dare, aut a tenui populo *pœnitentiæ & fidei loco, qvalescunqve* ſatisfactiones ex arbitrio ſacerdotum, & ad horum plerumqve utilitatem accipere; & ſi qvæ ſunt alia ejusdem ſanctimoniæ, qvibus probatis demum de cavendo aut abrogando abuſu agendum fuiſſet. Si vero res tales nec veræ nec ſanctæ, ſed ut Proteſtantibus viſum eſt, confictæ aut illicitæ ſunt, tunc uſum & abuſum, qvia unum idemqve ſunt, una opera tollere, pietatis Chriſtianæ & officii Epiſcopalis fuiſſet. Comparatio vero, qvæ inter qverelas Cypriani & aliorum, qvi hic nominantur, & Lutheri tempore ortas, ab autore inſtituitur, nemini fucum faciet. Nulli tunc emittebantur præcones, qvi indulgentias ſimplici populo ære venderent. Qveſti ſunt veteres de relaxatione diſciplinæ in peccatores enormes, qvi ante deprecationem & conciliationem publicam ad ſacra myſteria cum ſcandalo piorum admittebantur, conniventia vel ſordibus ſacerdotum; ſed qveſtus eſt Lutherus de promiſcua indulgentiarum promulgatione, qvæ totis nationibus, & cuilibet pecuniam offerenti, non pro publica illa pœnitentia, ſed pro remisſione peccatorum aut pœnarum (confundebantur enim hæc) in hac & futura vita, ex fictitiis meritorum opibus, & liberalitate Pontificia, minime tamen gratuita, commendabantur. * Hæreſiarchæ vero fuerint Novatus & Novatiani, *& brutali more pœnitentiam lapſis ademerint*; (qvanqvam iis ſpecioſus non defuit prætextus) fuerint & alii, qvi indiſcreta abuſuum reformatione graſſati ſunt; minime tamen inde ſeqvitur aut demonſtratur, licet confidenter & præter hiſtorici officium jactetur, ejusdem criminis reum eſſe Lutherum, donec evincatur, ſancta & bona fuiſſe, qvæ is reformanda ſibi ſumſit, & cum abuſu ſalubrem & licitum uſum ſimul brutaliter ſuſtuliſſe, aut veterem Novatianorum hæreſin reſtabiliiſſe.

Digitized by Google

§. *e.*

Leo decimus, ex illuſtri Mediceorum familia, ab annis fere qvinqve tunc ſacram Petri ſedem tenuerat; de qvo veriſſime dici poteſt, qvod factione Cardinalium juniorum ad ſupremam hanc in Eccleſia dignitatem anno ætatis trigeſimo ſeptimo evectus, perfectiones omnes magni Principis exſeruerit, ſed non habuerit omnes, qvæ magnum decent Pontificem. Naturalem ergo propenſionem ad omnia magnifica exeqvenda ſecutus, ædificationem ſuperbam Baſilicæ S. Petri, a prædeceſſore Julio II. inchoatam, abſolvere moliebatur, ſed exhauſerat ærarium immodicis in omnis generis res ſplendidas ſumptibus, qvi potentiſſimo orbis Monarchæ potius, qvam vicario illius conveniebant, cujus regnum non eſt de hoc mundo.

Vide Pallavic. lib. 1. c. 2. & 3.

§. V.

Si autor bona fide agnovit, regnum Chriſti non eſſe de hoc mundo, indeqve inferre voluit, Pontificem Romanum, utpote vicarium Chriſti, non decere, ut Monarcharum mundi mores imitetur, ſincerius loqvi debuiſſet de ſummi Principatus, & de Pontificatus conjunctione. Dum enim Leonem laudat a virtutibus magno Principi competentibus, & in dignitate Pontificia oſtenſis, eo ipſo inſinuat, illum jure legitimo magnum Principem ſive potentisſimum orbis Monarcham, & ſimul pauperis Chriſti vicarium eſſe potuiſſe. At qvi poſtremum hoc docet, prius non obſcure corrigit, & hactenus Lutheri & Proteſtantium ſententiæ accedit, qvi inſociabilia eſſe judicant, magnum orbis principatum & vicariatum Chriſti, immo conjunctionem utriusqve poteſtatis, easqve tuendi iniqvos modos, inter apertisſima Antichriſti ſigna dudum reputarunt. Malumus itaqve Maimburgium veritatis vel ſubdolum teſtem, qvam impudentem immenſæ illius & duplicatæ potentiæ præconem habere; licet hanc Societas, ex qva

poſtea

Digitized by Google

poſtea ejectus eſt, omnibus modis evehendam ſibi ſumſerit, & ex illa, qvem ſupra nominavimus, *Pallavicinus*, nihil in hiſtoria ſua omittat, qvod ad hujus ipſius Pontificis ſummum principatum magnifice deprædicandum faciat, & excuſationes ſimul præbeat defectuum, qvi magnis dignitatibus & poteſtatibus veluti inevitabiles adhærere putantur. Qvæ, annon in contumeliam Eccleſiaſtici muneris, qvod Chriſtum repræſentare creditur, cuiqve nulla neceſſitate dominatus ſecularis agglutinatus fuit, redundent, ipſi viderint. Sed de his alibi ſæpius diſſerendi locus erit. 1517. *Lib.1.c.2.6.*

§. f.

Exemplo igitur Julii Pontificis ad indulgentias refugium habuit. Has ubiqve terrarum publicari curavit, facta omnibus, qvi pecuniam imperatam ad ſtructuram S. Petri ſolverent, poteſtate veſcendi ovis & caſeo, tempore qvadrageſimæ, & eligendi ſibi confeſſionarium. Bona fide agnoſcendum eſt, qvod Pontifices, qvi poſtea ſucceſſerunt, in diſpenſatione ſpiritualis hujus theſauri multum cautiores fuerint; & qvod illo tempore qvædam facta ſint, qvæ nunc non fierent, & per qvæ tunc effectum eſt, ut indulgentiæ Leonis, in ſe licet optimæ, odioſiſſimæ tamen, præſertim in Germania, redderentur. Nam Leonem ferunt ſtatim & absqve hæſitatione Sorori ſuæ, Cibo Principi nuptæ, aſſignaſſe indulgentiarum proventum in Saxonia, & vicinis regionibus, usqve ad mare Balthicum, idqve ideo, ut familiæ Ciborum vicem redderet pro ſubminiſtratis ſibi, cum res anguſtas haberet, largis ſubſidiis: Leo enim Florentia patria expulſus, Genuæ exulaverat. Sunt præterea autores, qvi aſſerunt,

L.3. diplom. Leon. L.1. & 2. diplom. ſecret. Sadolet. Add.

Gvicciard. L.13. Pallavic. l.c.

Paul Lang in Chron. Ciz.

1517. *runt, qvod indulgentiæ iſtæ ad paratam pecuniam conqvirendam veluti haſtæ ſubjectæ & plus offerentibus locatæ fuerint; qvi licitatores poſtea, non tantum ut æs erogatum reciperent, ſed & locupletiores ex commercio hoc pudendo fierent, præcones & qvæſtores indulgentiarum bona mercede conduxerint, qvos ſatis idoneos putabant, ad inducendam plebem, ut pro impetrandis indulgentiis contribueret, qvicqvid avari & ſacrilegi iſti redemtores prætenderent. Certum eſt, qvæſtores eo tempore ad oblationes fidelium recipiendas conſtitutos, qvo Urbanus II. indulgentias, cruce ad bella ſacra ſignatis, publicavit, ſenſim avaritia tentatos corruptosqve fuiſſe, ut tandem magnos abuſus in functionibus ſuis admitterent. His corrigendis, & ad amovendum ſcandalum opus fuit canonibus Eccleſiæ, qvos Innocentius III. in Lateranenſi, & Clemens V. in Viennenſi Concilio condidit. Etiam in Conſtantienſi Concilio inter capita, propter qvæ Johannes XXIII. condemnatus fuit, hoc erat, qvod Legato cuidam ſuo poteſtatem dediſſet confesſionarios conſtituendi,* qvi (*ſunt verba concilii*) abſolvere poſſent a pœna & culpa, certis tamen pecuniis taxatis mediantibus, de qvibus maximas pecuniarum ſummas exhauſit & extorſit, Chriſti fideles ſeducendo, & ſtatum ac vitam Eccleſiæ Catholicæ enormiter ſcandalizando. *Verum his decretis & cautelis non obſtantibus, negari neqvit, avaritia privatorum in indulgentias*

Gvicciard. L. 13. Flor. de Ram. l. 1. c. 8. Pallavic. l. c.

Concil. Lat. ſub Inn. III. c. 62.

Conc. Conſt. ſeſſ. II. art. 22

Digitized by Google

tias etiam a Leone publicatas abuſus magnos irrepſiſſe. Pontifex hic promulgationem in Germania commiſerat Alberto, Fratri Joachimi Electoris Brandenburgici, Archi-Epiſcopo Moguntino & Magdeburgenſi. * Iſte Prælatus, magnæ utiqve autoritatis & raræ virtutis, ob qvam biennio poſt a Leone Cardinalis creatus fuit, delegavit negotium Johanni Tezelio Dominicano, fidei inqviſitori, qvi non multo prius ſimile geſſerat, & inſignicum eqvitum Teutonicorum utilitate magnam pecuniæ ſummam collegerat, dum indulgentias pro bello contra Moſcovitas prædicaret. Tezelius ordinis ſui religioſos in partem laborum aſſociaverat. Hi ſuſceptum munus, ut ſæpe fieri ſolet, ultra limites urgendo, ita exaggerabant indulgentiarum pretium, ut occaſionem darent populo credendi, certum eſſe unumqvemqve de ſalute, & de liberandis expurgatorio animabus, qvam primum ſoluta pecunia, literas, qvibus conceſſio indulgentiarum ſignificabatur, redemiſſet. Hoc ſine dubio ſcandaloſum erat, ut Principes in Comitiis Norimbergenſibus congregati, apud Adrianum VI. Leonis ſucceſſorem poſtea qveſti ſunt. Augebat ſcandalum, & plus una vice tumultuandi initium plebi dederat, qvod ſubdelegati qvæſtorum, qvi lucrum indulgentiarum redemerant, qvotidie in popinis verſarentur, & partem nummorum turpiter prodigerent; hosqve crudeliter ſibi interverſos eſſe pauperes & mendici

I.§.f.
1517.
Cochlæus
Act. Luth.
Vide Fl. de
Ram.l.1.c.8.
& Spond.ad
hunc annum
JoachimCamer. lib. de
bello Smal.
Paul Lang.
in Chron.Citizenſi.
Maſſæ. L 20.
Eraſm. ep.12
ad .Alb.
P. Eber. in
Cal. Hiſt.
Polyd. Verg.
L.8.c.4.
Chriſt.Lup.
de Conc.t.5.
differt.de in-
indulg.c.4.
Legat.Princ
ad Adr.VI.
P.Lang.l.c.
Gvicc.l.13.
Joach. Cam.
de bell.Smal.
Fl.d.Ram.l.c
Chriſt.Lup.
& alii.

qve-

qverebantur qvi hac indulgentiarum nundinatione eleemoſynas ſibi ſubtrahi dicebant, qvas alias accepturi fuiſſent. Hi certe abuſus a tot celebribus autoribus acrius qvam a me, & variis lingvis, Latina, Gallica, Italica & Germanica memorantur, ut Hiſtoricus, qvi eos ſupprimere conaretur, fruſtra laboraret. Neqve negari poteſt, immo ab omnibus conceditur, hos abuſus occaſionem Lutheraniſmo dediſſe, idqve ultima ſesſione S. Concilii Tridentini non obſcure ſignificatur. Admodum tamen injuſtum eſſet, ſi tam ſancto & Eccleſiæ valde utili Dominicanorum ordini imputaretur, qvod qvidam ex eorum ſodalitio in Germania ſine approbatione ſuperiorum, plus qvam decebat, de indulgentiis prædicarent, aut ſubdelegati, qvi ordinis ſocii non erant, omnia illa ſcandaloſa perpetrarent.

§. VI.

Neqve in hac narratione a veritate & candore alienus plane eſt autor, non multo mitius Leonis & monachorum geſta improbans, ac a ſcriptoribus Proteſtantibus factum eſt. Diſcrepat autem in eo potisſimum, qvod veniarum diſtributiones, qvales ſeqvioribus Eccleſiæ temporibus excogitatæ & exercitæ ſunt, pro re licita & bona, immo pro optima venditat, & abuſuum correctionem ſufficere exiſtimat. Lutherus enim, uti diximus, etſi ab initio ejusdem forte eſſet opinionis, & moderatione aliqva obtenta, qvieturus eſſe videretur; mox tamen deprehendit, qvæ nullo fundamento nituntur, fruſtra fulciri, neqve pietatis charitatisqve Chriſtianæ eſſe aut Epiſcopalis officii, leges invenire, qvibus irretiatur primum populus, dein lucri, aut alia non gravi cauſa ſolvatur. Qvod vero poſtea in Romana Eccleſia deſitum eſt ea, qva Leo aliiqve ante eum uſi ſunt, ratione in conferendis indulgentiis

Digitized by Google

gentiis procedi, id profecto non minima ex parte Luthero & Proteſtantibus debetur, qvorum monitis & exemplo ii ipſi profecerunt, qvi tamen monentes ferre nolebant, ſed diris modis perſeqvebantur, ut ex ſeqventibus intelligi poteſt, & res loqvitur. * De Alberto Archiepiſcopo, qvem hic laudat Maimburgius, duo qveſtus eſt Lutherus; primo, qvod inaudito pene exemplo duos Archiepiſcopatus, & Epiſcopatum præterea ambiverit, & vi pecuniæ impetraverit, utqve eam corraderet, & pallii, qvod vocant, pretia ſolveret, indulgentiarum nundinationem Romæ conduxerit, ita ut dimidia emolumenti pars ad ipſum perveniret; unde non alii magis, qvam huic Prælato imputari debere judicat, qvicqvid præcones indulgentiæ peccarunt. Id tamen ſibi ignotum ab initio fuiſſe dicit Lutherus; adeo ut ſimplici & bona fide remedium ab eo peteret contra abuſus, qvorum ipſe maximus erat procurator. Alterum qvod ei poſtea imputavit, erat impudicitia, cujus fama tunc magna fuit. V. Præf. Luth. ad opera. Et Tom. I. Altenb. fol. 258. & ſeqq. *Add.*

§. g.

Interim Johannes Staupitius, Vicarius Auguſtinianorum in Germania Generalis, anſam hinc ſumſit, ut palam iſtis, qvi miniſterio ſuo manifeſte abutebantur, & qvos alioqvin parum amabat, contradiceret. Erat hic vir ingenio pollens, magnæ dignationis, induſtrius, eloqvens, corporis forma conſpicuus, multumqve a Friderico Saxoniæ Duce, æſtimatus, a qvo in conſilium adhibebatur, præcipue in rebus Academiæ VVittenbergenſis aliqvot ante annos a Principe illo fundatæ. Sive igitur Vicarius iſte ægre ferret, & pro injuria reputaret, qvod Dominicani in indulgentiis prædicandis præferrentur ordini ſuo, qvi antea illo munere in Saxonia fungi ſolitus erat; ſive vere commove- Cochlæus Act. Luth.

 retur

I.§.8.§.7. 157. *retur corruptelis, quæ palam in publicatione indulgentiarum apparebant; querelas ſuas ad Principem detulit, & omnibus viribus reſiſtere Dominicanis decrevit. Quoniam autem adjutoribus contra adverſarios tam potentes & formidabiles opus ſe habere judicabat, ex toto religioſorum ſuorum & doctorum etiam cœtu uti conſtituit viro, qui ſine contradictione, maxima tunc exiſtimatione in univerſitate VVittembergenſi florebat, celebri nempe Martino Luthero, qui præcipuus autor infelicis ſchiſmatis fuit.*

§. VII.

Hic qvoqve modeſtus eſt noſter, qvod in incerto relinqvit, an *Johannes Staupitius*, Auguſtinianorum Vicarius, æmulatione adverſus Dominicanos Lutherum ad ſcribendum impulerit: dein qvod Cochlæi aliorumqve calumniis omiſſis Luthero eam æmulationem non imputaverit. Præſtat credere meliori ratione & impulſu utrumqve egiſſe, neqve qvidqvam in actis temporum illorum, nec in ſcriptis Lutheri reperitur, qvod ſuſpicionem firmet: cum tamen hic, qvo erat candore, ne defectus qvidem ſuos tacere ſoleret, unde nec huic conjecturæ a Paulo Veneto aliqvatenus ſuppeditatæ, multum tribuere voluit *Pallavicinus L.1. c.3.* Sit tamen, ut aliqvid humani ab initio Staupitium, (qvanqvam hunc, ut §. 20. & alibi notabitur, conſilii Lutheri plane ignarum fuiſſe conſtet, neqve probari poſſit illum cum Principe hac de re aliqvid egiſſe) aut ipſum etiam Lutherum ſtimulaverit anſamqve *Add.* diſputandi dederit, qvanqvam id temere & ſine fundamento traditur, nihil tamen officeret veritati. Nam hæc ſæpe alia, imo contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improviſa affulget, ne perfectioni hominum tribui poſſit, qvod Dei ſolius benignæ præventioni & operationi debetur. Qvod vero iterum ſubjungit elogium de infelici Schiſmate a Luthero cœpto, & qvæ qvavis occaſione in progreſſu operis eodem aut duriori ſtylo ingeminat, illa omnia una & ſimplici reſponſione repellenda eſſe putamus, dicentes, qvod jam ſupra

pra

Digitized by Google

pra innuimus: Hiſtoricum, ſi perpetuo præjudicio lectorem occupare nitatur, a viri boni officio longe recedere; & licet vera qvandoqve narret, fidem tamen minuere aut amittere. Hanc enim illi demum merentur, qvi comperta ſincere tradunt, aut dubia idoneis argumentis firmant, non qvi nulla neceſſitate malignum animum in culpandis accuſandisqve, qvos oderunt, ante cognitam legitime & deciſam cauſam produnt. Damnatus vero licet ſit Lutherus ab Eccleſia, cui nomen dedit Maimburgius; perſonam tamen Hiſtorici melius hic repræſentaſſet, ſi criminationibus omiſſis, acta retuliſſet, ex qvibus, qvi ſapiunt lectores ſimplicem puramqve veritatem faciſius & lubentius agnoſcunt & excipiunt, qvam ſi rhetoricis fucis aut affectuum fuligine illita, calumniæ perſonam gerat, & ad illius exemplum legentium judicia prævenire velit. *Add.*

§. b.

Natus erat Islebiæ, qvod Comitatus Mansfeldenſis oppidum eſt anno 1483. non qvidem ex incubo, ut qvidam ad augendum ei odium, ſine ſpecie veri ſcripſerunt, ſed ut homines alii naſci ſolent, neqve de hoc unqvam fuit dubitatum, neqve poſtqvam hæreſiarcha factus eſt. At ut talis fieret, opus non erat in locum Johannis Luderi patris diabolum ſubſtituere, & Margarethæ Lindemannæ matris honorem infamia talis genituræ contaminare. Parentes, valde licet mediocris conditionis, curarunt tamen diligenter, ut filius in literis bene inſtrueretur. Itaqve eos fecit Magdeburgi, Iſennaci & Erfordiæ progreſſus, ut hic annos natus viginti Magiſter artium renunciaretur, & ſodales ingenio & eruditione multum ſuperare crederetur. Eo etiam tempore judiciorum Dei metu tangebatur, ita ut ſubita cujusdam

Philipp. Melanchth. t. 2. operum Luth. J. Micralii vit. Luth. Cochlæi Act. Luth. Surius in Comment. Chytr. Saxon. lib. 7.

Add.

1517. e ſociis morte, & tonantis cœli fragore & fulminis prope ferientis ictu contremefactus, relicto legum ſtudio, qvod inceperat, invitis etiam parentibus, in monaſterium Patrum Auguſtinianorum Erfordiæ ſeſe abderet, receptus ab illis ob magna merita cum gaudio, qvia ſperabant non parvum decus ordini per illum conciliari poſſe. Sane in ſublimibus ſcientiis, qvibus ſe asſidue applicabat, ita profecit, ut mox pro maxime ingenioſo & totius in Germania ordinis ſui eruditisſimo haberetur. Ea propter Vicarius Generalis, incrementis Academiæ VVittembergenſis intentus, ad concionandi ſimulqve philoſophiam docendi
Add. munus illum evocavit. Præſtitit utrumqve magno cum applauſu, & inter fratres ſuos Monachos eam adeptus eſt celebritatem, ut Romam ad tranſigendum de litibus deputaretur, propter qvas ordo tunc in partes iverat. Oſtendit autem in hoc negotio tantam induſtriam, eumqve habuit ſucceſſum, ut poſt reditum a Vicario Generali juberetur Doctoris Theologiæ gradum aſſumere. Factum id eſt multa cum ſolennitate, Electore Saxoniæ, qvi concionantem audiverat probaveratqve, ſumtus magnifice erogante. Novus deinceps Doctor triginta annos tunc natus, magna auditorum freqventia & approbatione theologiam & ſacras literas explicavit. Ingenio erat vivido & ſubtili, facundus natura, & in lingva populari diſertus & elegans, ſumme laborioſus, & in ſtudiis adeo asſiduus,

ſiduus, ut integros aliqvando dies cibo abſtinens, iis incumberet. Sic magnam lingvarum & Patrum cognitionem ſibi acqviſivit, horum enim lectioni, & imprimis S. Auguſtini (qvo tamen peſſime uſus eſt) præter morem Theologorum ejus ætatis valde inſiſtebat. Corpore erat valido & robuſto, & ideo ad laborem tolerandum ſine valetudinis detrimento aptus: temperamento bilioſo & ſangvineo, oculis penetrantibus & igne plenis: voce jucunda, & ſi ſemel concitatus eſſet, vehementi; aſpectu ferus, mente intrepidus & elatus, ſed fingendi, cum vellet (qvod tamen raro ei accidebat) modeſtiam & humilitatem gnarus. In fundo tamen pectoris magnus ſuperbiæ & præſumtionis fomes reſidebat, qvo ad contemnendum omnia, qvæ ſententiæ non congruebant, impellebatur. Spiritu hoc inſolentiæ belluinæ actus, indigne tractavit omnes, qvi hæreſi ejus ſe opponebant, nullo Regum, Imperatoris, Pontificis, aut qvicqvid magis ſacrum & inviolabile toto orbe eſſet, reſpectu. Impetrare itaqve a ſe nullo modo potuit, ut retractaret, qvæ ſemel ſtatuerat: iracundus, vindictæ cupidus, imperioſus, prævalere ſemper & novitate doctrinæ eminere annitens. Hanc in Schola ſua ruinis maximorum ingeniorum, Ariſtotelis, S. Thomæ, Scoti, S. Bonaventuræ & aliorum Scholaſticorum ſuperſtruere ſatagebat, per qvos corrupta eſſe dicebat ſolida veræ Philoſophiæ & Theologiæ Chriſtianæ fundamenta. En verum Martini Lu- Add.

theri

Digitized by Google

1.§.b.§.8. *theri Characterem, de qvo dici poteſt, qvod magnam*
1517. *bonarum qvarundam, ſed plurium malarum qvalitatum mixturam habuerit, qvodqve animo longe corruptior, qvam moribus & vita fuerit. Hæc enim ſemper ſatis correcta habebatur, qvamdiu in cœnobio vixit, & anteqvam hæreſi ſua ingenii & animi bona penitus perdidit.*

§. IIX.

Multa in relatione hac de ortu & vita Lutheri ita refert Autor, ut laudem mereatur, qvod a putidis ſcriptorum, qvos alias ſeqvitur, calumniis integrum ſe ſervaverit. Diabolicum enim illud de incubo figmentum, ut & alia de corporali, ut loqvuntur, familiaritate cum diabolo non veriti ſunt venditare poſt *Cochlæum* & *Genebrardum*, Monachorum & Jeſuitarum Germanorum maledicentiſſimi, *Gretſerus*, *Serarius*, *Naſo*, & alii. Idem non ita pridem recoxit *Carolus Crucius*, ſive a Creutzen, Boruſſus, qvem iterata defenſione *D. Johannes Müllerus*, Hamburgenſis miniſterii Senior, anno 1658. refutavit. Placet porro, qvod ob generis ignobilitatem Luthero non detrahat Maimburgius. Qvi enim viles habent veritatis Doctores, qvod pleriqve humili loco nati ſunt, illi ſatis oſtendunt, ſe non ſinceros eſſe illius diſcipulos & ſectatores, qvem fabri lignarii alumnum eſſe non puduit. Adeo vero tenuem ortum, & inopis vitæ ſuæ primordia ipſe non deſpexit nec diſſimulavit Lutherus, ut dum ſcholas freqventaret, mendicando, qvemadmodum pauperiores pueri ſolent, victum ſibi qvæſiviſſe ipſe ſcribat. Qvanqvam vero non magnum momentum faciant, qvæ de genere & parentibus Lutheri, aliisqve, qvæ is ante cœptam a ſe diſputationem & reformationem geſſit, traduntur; cum ipſius Servatoris noſtri acta ante trigeſimum ætatis annum fere omnia prætterire viſum ſit ſacris ſcriptoribus; qvædam tamen ad ſupplendam vel corrigendam, qvam libro hoc ſuo Maimburgius inſeruit narrationem, paucis ſubjungemus. * Inter mendacia alia adverſus Lutherum ſparſa hoc qvoqve fuit, qvod ex Bohemia ortus eſſe ferebatur, eo ſcil. fine, ut pro hæretico, qvo veluti cognomine Bohemi ob Huſſi doctrinam olim defen-

ſenſam vulgo tunc infamabantur, tanto facilius haberetur. Id Lipſienſes Luthero ab initio infenſiſſimos divulgaſſe, ut Principibus eum odioſum facerent, ipſe qveritur. Alibi vero Lib. 1. epiſt. 39. commemorat, Parentes ſuos (ne qvis hos ex Bohemia ortos eſſe autumet) prope Iſennacum vixiſſe, & inde Islebiam migraſſe. Pater enim operarius erat metallicus, qvi in fodinis Mansfeldenſibus tunc celeberrimis, victum commodius qvam domi invenit, ita ut Islebia poſt natum Martinum filium in oppidulum Mansfeld translato domicilio, fodinas ipſe acqviſiverit, & magiſtratus ibi geſſerit, vitæ integritate omnibus carus. Pagus vero, ex qvo familiam duxit, a *Johanne Matheſio*, famulo Lutheri, vitæ ejus ſcriptore, nominatur *Mæra*, ſitusqve eſt inter Iſennacum & Saltzungam, medio fere itinere ad radices ſylvæ Thuringicæ, qva occidentem & Vierram amnem ſpectat, ſatis mihi olim notus, cum optimo Principi *Erneſto*, Saxoniæ Duci, a Conſiliis eſſem, nam ad ejus ditionem pertinebant. Incolebant etiam tunc Pagum iſtum qvidam ex Lutheri gentilibus, qvi ruſtica pronunciatione *Luder* vocabantur. Id alias prænomen eſſe ſolet Cattis & Weſtphalis non inſvetum, ut ſcurræ ſint, qvi cum Cochlæo ſcommata inde adverſus Lutherum compoſuerunt, aut neſcio qvid eruiſſe ſe putent, qvod juvenis promiſcue *Luderi* & *Lutheri* cognomine uſus fuerit. Parentes vero ſuos, licet tenuiſſimæ fortunæ, chariſſimos tamen habuit, omniqve cum reverentia tractavit Lutherus, ut ex literis, qvæ ſuperſunt, & librorum dedicationibus apparet. * Nec indignum memoratu eſt, patrem, virum utcunqve ſimplicem, reſtitiſſe Luthero, cum ad Monachiſmum animum appelleret; & alleganti filio, terribili apparitione qvaſi de cœlo ſe vocatum, & ad votum monaſticum impulſum eſſe (fulmina illa horribilia & conſternationem ſuam intelligebat) non imperite reſpondiſſe: caveret, ne diabolica circumveniretur illuſione. Ingreſſus autem eſt Erfordiæ, qvo Parentum juſſu ſtudiorum cauſa anno 1501. conceſſerat, invito & per aliqvos annos graviter ob id indignante parente, Monaſterium Auguſtinianorum anno 1505. & pro *Martino*, (qvod nomen, qvia d. X. Novembris, in profeſto B. Martini natus erat, in baptiſmo acceperat) *Auguſtinus* vocari voluit Tom. IX. Altenb. f. 103. a. b. Sacerdos creatus fuit anno 1507. *Dominica Cantate*, cujus ritus, cum poſtea recordaretur, in epiſtola dedicatoria libri *de votis monaſticis*, ad patrem ſcripta, ſerio dolet, qvod ſibi ſacrificandi pro vi-

1517.

Addit.

Addit.

Digitized by Google

vis & mortuis poteſtatem ab Epiſcopo conſecrante & calicem porrigente demandari paſſus eſſet. Romam ablegatus eſt anno 1510. Sed de ſua illic expeditione haud multum jactat, imo alicubi ſtolidam ſuperſtitionem ſuam vehementer improbat, qvod per templa & cryptas curſitaſſet, omniaqve falſiſſima & putidiſſima pro veris credidiſſet; notavit etiam impietatem, qvam ibi obſervaverat, inter alia, qvod cum ipſe magna cum devotione ſacrum celebraret, ab Italis Sacerdotibus deriſus & feſtinare juſſus fuerit. * Cum Wittebergam anno 1508. ad Profeſſoris munus vocaretur, *Martinus* qvidam *Polichius* a patrio, ut tunc moris erat, in Franconia oppido *Melrichſtadius* cognominatus Juris & Medicinæ Doctor, qvem vulgo *lucem mundi* vocabant, dixiſſe

Mattheſ. Conc. 1. de Luth. de eo fertur: *Iſte monachus omnes Doctores turbabit, novam doctrinam proponet, totamqve Romanam reformabit Eccleſiam: intentus enim eſt Prophetarum & Apoſtolorum ſcriptis legendis, nititurqve verbo Jeſu Chriſti; hoc nec Philoſophi & Sophiſtæ, nec Scotiſtæ, Albertiſtæ, Thomiſtæ ſubvertere poſſunt.* Sive ut breviter complectitur Phil. Melanchthon: *ſæpe dixit Mellerſtadius, tantam eſſe vim ingenii in hoc viro, ut plane præſagiret, mutaturum eſſe vulgare doctrinæ genus, qvod tunc in Scholis unicum tradebatur.* Cum vero Lutherus ad aſſumendum Doctoris titulum, Friderico Saxoniæ Duce & Electore ſumtus offerente, a conventu ſuo impelleretur, ipſe vero honorem apud Staupitium ob valetudinem & alias cauſas deprecaretur, reſponſum veluti a jocante, tulit: *In eo ſibi rem eſſe videri, ut Deus propediem multa in cælo & terra negotia, & ad ea expedienda, doctoribus ætate vigentibus & laborioſis opus ſit habiturus.* Obnitentem itaqve ſe & juſſu ſuperiorum coactum, Doctoratum adſumſiſſe ſcribit, ſed excitatum inde, ut ſacras literas tanto majori cum ſtudio & fide expenderet & doceret, unde ſæpius poſtea titulum illum & jus docendi publice privatimqve allegavit. Vide *Epi-*

Addit. *ſtolam ad Georgium Spalatinum*, Canonicum Altenburgenſem, qvi Electori a ſacris & ſecretis erat, anno 1520. ſcriptam Lib. I. ep. 139. Notat in concionibus de *vita Lutheri* Mattheſius, ob eam cauſam, & qvod a Scholaſtica Theologia non parum recederet, jam anteqvam theſes contra indulgentias edidiſſet, hæreſeos ſuſpectum fuiſſe. Idem confirmat Melanchthon in vita ejus, & ſatis apparet ex ſcriptis, qvæ ſuperſunt, ante cœptam anno 1517. diſputationem. In epiſtola nempe

anno

anno 1509. ad Jo. Braunium Sacerdotem Iſennacenſem ſcripta, quæ 1517.
extat *Lib. I. n. 139.* *violentum ſibi eſſe* innuit, *ſtudium Philoſophiæ, qvam lubentiſſime Theologia mutaturus eſſet: ea nempe, qvæ nucleum nucis & medullam tritici & oſſium ſcrutatur.* * Inciderat vero altero, poſtqvam monaſterium ingreſſus erat, anno, fortuito in Biblia Latina, & tunc primum deprehendit, plures eſſe textus Evangelicos & Apoſtolicos, qvam qvi populo prælegerentur. Eodem anno cum ægrotaret, a ſene qvodam monacho doctrinam de remiſſione peccatorum, fide ſingulari apprehendenda percepit, Bernhardi loco ex concione *de annunciatione*, qvem is monſtraverat, confirmatus. Incredibile inde ſtudium ei fuit legendi ſacras ſcripturas & libros S. Auguſtini. Enarrantem igitur (poſtqvam Doctor & Profeſſor Theologiæ anno 1512. conſtitutus eſt) *Epiſtolam ad Romanos & Pſalmos*, pii & ſapientes omnes ſumma cum voluptate & conſolatione audiverunt. Dedidit ſe etiam tunc Hebraicis literis, ut & Græcis; & Eraſmi Philologiam multi fecit, Capnionis etiam partes, qvem importuno Zelo ob Hebraicam literaturam proſeqvebantur Scholaſtici, tueri non obſcure viſus eſt: ut ex epiſtola *ad Spalatinum* anno 1514. & 1516. ſcriptis deprehenditur, ſed ab Ariſtotelis Philoſophia abhorrere cœpit, *Momum* eum vocare ſolitus, *qvi omnes rectius ſentientes reprehenderit.* Imo **d. 8. Febr. anno 1516. in literis *ad Johan. Langum*, qvem ipſe, cum viſitator ordinis eſſet, priorem Auguſtinianorum Erfurti conſtituerat diſſentientem licet, & Scholaſticæ, id eſt, Ariſtotelicæ doctrinæ addictiſſimum ſcribit, *niſi caro fuiſſet Ariſtoteles, non pudere ſe aſſerere, Diabolum fuiſſe.* Lib. I. epiſt. 8. Paulo poſt in epiſtola ad Auguſtinianum qvendam *Memmingenſem* Lib. I. ep. 9. de fide juſtificante ita ſcribit: *Qvid agat anima tua ſcire cupio, utrum ne tandem ſuam pertæſa propriam juſtitiam diſcat in juſtitia Chriſti reſpirare atq; confidere?* Fervet » enim noſtra ætate tentatio præſumtionis in multis, & iis præcipue, qvi » juſti & boni eſſe omnibus viribus ſtudent, ignorantes juſtitiam Dei, » qvæ in Chriſto eſt nobis effuſiſſime & gratis donata; qværunt in ſe ipſis » tam diu operari bene, donec habeant fiduciam ſtandi coram Deo, vel- » uti virtutibus & meritis ornati, qvod eſt impoſſibile fieri. Fuiſti tu » apud nos in hac opinione, imo errore, fui & ego: ſed & nunc qvoqve » pugno contra iſtum errorem, ſed nondum expugnavi. * Occaſionem » autem pluribus ex ordine ſuo innoteſcendi ſuaqve vel dubitatione vel »**

1517. doctrina imbuendi commodiſſimam habuit anno 1516. cum ab abſente Staupitio Vicarius medius ſive ſubalternus Miſniæ & Thuringiæ, id eſt Monaſteriorum Auguſtinianorum plus minus qvadraginta conſtitutus eſſet, eaqve, ut moris erat, viſitaret. Tantam vero magnanimitatem & *παῤῥησίαν* atqve fiduciam ſui in rebus divinis jam tum exeruit, ut d. 8. Jun. eo anno Wittebergam reverſus, Spalatino, neſcio qvid de Electoris Saxoniæ conſiliis aut juſſis ſcribenti Lib. I. ep. 13. reſponderet: „multa placent Principi tuo, & magna ſpecie in oculis ejus fulgent, qvæ Deo diſplicent & ſordent. Non qvod negem hominem in ſecularibus ſtudiis eſſe omnium prudentiſſimum; ſed qvod in iis, qvæ ad Deum pertinent & animarum ſalutem, pene ſepties cæcum agnoſcam, pariter cum tuo Pfeffingero. Is erat cubicularius & Conſiliarius Principis intimæ admiſſionis. Nihil tamen nocuit Luthero ingenua libertas, qvinimo æſtimari a Principe magis magisqve cœpit, ut ex literis ad eundem Spalatinum menſe Decembris anno 1516. ſcriptis Lib. I. ep. 23. conſtare poteſt. Qvomodo vero Scholaſticas qvasdam theſes rejecerit, inter alia videri poteſt ex epiſtola ad *Langum* ſcripta. Lib. I. ep. 18. Spalatino dein conſilium petenti de vertendis qvibusdam opuſculis Latinis in Germanicum ſermonem, reſpondit epiſtola 23. *Qvo ſalubriora aliqva ſunt, eo minus placent ac proficiunt. Qvid Evangelio & Chriſto ſalubrius? at ſordent & ſunt odor mortis in mortem plurimis.* Commendat *Joh. Tauleri ſermones*, qvibus *neqve in Latina neqve in Germanica lingva vidiſſe ſe* ait *Theologiam ſalubriorem, & cum Evangelio conſonantiorem.* Seqventi anno eidem ſvadet circa tempus paſſionis legenda Auguſtini, Cypriani, Hilarii

Add. qvædam. * Hæc tum erant ſtudia, hæc mens Lutheri, anteqvam adverſus Tezelium diſputaret. Itaqve qvas ingenii, eruditionis, induſtriæ, candoris, libertatis, conſtantiæ, inculpatæ etiam vitæ laudes tribuit Luthero Maimburgius, facit id veritatis vi inductus, teſtesqve habet & ſcripta Lutheri, & inimicorum qvoqve judicia. Sed non alio fine uſum eſſe apparet hac ingenuitate, qvam ut fidem inveniat, jam acrius culpans. Neqve tamen æqve valida eſſe deprehendentur, qvæ de vitiis ejus commentatur. Immunem ſane a defectibus ne ipſe qvidem vir ſummus ſe venditavit, ſed aperta infirmitatum profeſſione, Chriſtiani & modeſti animi documenta ſufficientiſſima dedit. Ex actorum itaqve hiſtoria certius conſtabit, an typum hunc morum, vitiis

Digitized by Google

tiis qvam virtutibus magis conſpicuum, recte ei asſignaverit Maimburgius. 1517.

§. *i*.

Hic igitur erat in vigore tunc ætatis triginta qvatuor annorum, magnaqve VVitteberga æſtimatione conſtitutus, qvem Vicarius Auguſtinianorum Generalis in Dominicanos immiſit, qvi anno 1517. indulgentias Leonis Papa in Saxonia prædicabant. Lutherus gloriæ cupidus, occaſionem inclareſcendi lubentisſime arripuit. *Cochla: acta Luth.*

§. IX.

Inſani hominis characterem, non ſolum ambitioſi & honoris cupidi, oſtendiſſet Lutherus, ſi ex diſputatione hac gloriam ſibi parare cogitaſſet. Nam præterqvam, qvod cum imperitiſſimis impudentisſimisqve adverſariis congrederetur, non poterat neſcire, qvæ ſibi odia imminerent, propter gratiam, qvam illi ex qvæſtura iſta ſibi adqvirebant. Solius itaqve conſcientiæ ſtimulis (ut ex ſeqventibus conſtabit) incitatus, cum indulgentiæ in vicino Wittembergæ oppido, Jüterbock, ad Archiepiſcopatum Magdeburgenſem tum ſpectante, prædicarentur, & plebs eo excurreret, calamum arripuit. Tanta autem cum ſubmisſione in epiſtolis ad Prælatos (de qvibus paulo poſt agit Autor) inſtitutum ſuum explicavit, ut major eſſe non potuerit. Ad *Albertum* enim *Cardinalem & Archiepiſcopum Magdeburgenſem* (cujus nomine edicta immodica commendatione indulgentiarum turgentia evulgabantur) theſesqve ſuas mittens, ita ſcribit: Teſtis eſt mihi Dominus Jeſus, qvod meæ parvitatis & turpitudinis mihi conſcius, diu jam diſtuli, qvod nunc perfricta fronte perficio. Dignetur Tua Celſitudo oculum ad pulverem unum intendere, & votum meum pro tua Pontificali Clementia intelligere. Qvo modo anno ſeqventi, licet jam confidentior & irritatior, ad Epiſcopum Brandenburgenſem eandem ſubmisſionis profesſionem fecerit, in loco dicemus. Optima vero depulſio hujus ſuſpicionis eſſe videtur, qva ad Johannem Langum Lib. I. ep. 33. tale qvid ſibi imputantem utitur: Qvis ignorat, qvin ſine ſuperbia aut

 ſaltem

1517. ſaltem ſine ſpecie ſuperbiæ & contentionis ſuſpicione poſſit qvicqvam
„ novi produci? Finge enim ipſam humilitatem nova conari, ſtatim ſu-
„ perbiæ vitio ſubjicietur ab iis, qvi aliter ſapiunt. Cur enim Chriſtus &
„ omnes martyres occiſi ſunt? cur doctores paſſi invidiam? niſi ſcili-
„ cet, qvia ſuperbi & contemtores veteris & inclytæ ſapientiæ ſeu pru-
„ dentiæ viſi ſunt: aut qvod talia nova ſine conſilio illorum protulerint,
„ qvi vetera ſapiebant. Iſta ambitioſi & claritatem nominis affectan-
„ tis animi argumenta eſſe, qvis niſi iniqvisſimus credat? Vide etiam *epiſtolam 39. Lib. I.* ad Spalatinum.

§. *k.*

Conſcendit cathedram, declamavit terribili modo adverſus qvæſtores & prædicatores indulgentiarum, & ab abuſibus privatorum, qvos legitime reprehendere poterat, ad culpandas ipſas indulgentias progreſſus, plus ab illis damni qvam utilitatis proficiſci contendit. Convenire eas ajebat ignavis Chriſtianis, qvi a benefaciendo ſe redimere velint, rejecta cruce Chriſti: indulgentiis enim illis remitti pœnitentiam, qvam agere debent, & bona opera, qvæ ſatisfactoria dicuntur, id eſt, preces, mortificationes carnis, & eleemoſynæ, fructus ſcilicet pœnitentiæ tota vita præſtandi. Exhortatus eſt poſtea auditores, ut pecuniam, qvæ ad ſtructuram S. Petri exigebatur, pauperibus potius gratis darent, nec falſis promisſis de indulgentiarum utilitate crederent, qvæ neqve conſilii, ut ajebat, neqve præcepti ſint, neqve ad hoc neqve ad futurum ſeculum conducant.

§. X.

Qvæ ex concione Lutheri (*Tom. I. Alt. f. 56. & 58.*) excerpta hic referuntur, & *terribilia* vocantur, ſua ſe jam ſatis commendant verita-

te &

Digitized by Google

te & modeſtia; ſed ex totius ſermonis ejusqve apologiæ lectione apparet, ſcintillulas ſaltem lucis cujusdam Luthero tunc affulſiſſe; problematice enim pleraqve tractat, & ut Eccleſiæ definitionem non recuſaturus. Deciſa enim aut indubitata eſſe non putabat, qvæ non nulla, ut exadverſo jactabatur, ſed trium ſaltem Doctorum opinione niti, dicebat, *Thomæ, Bonaventuræ* & *Alexandri Aleſii*, cæteros enim pro turba habet, duces ſeqvente. Interim Pontificis autoritatem agnoſcit, & de purgatorii dogmate nondum dubitat. Eleemoſynarum autem hunc facit ordinem, ut primo dandæ ſint pauperibus, ejus, ubi degimus, loci; dein, ſi deſint, qvod raro fit, pauperes, ad ornamenta templorum in eodem loco, & tunc demum ad ſtructuram Baſilicæ D. Petri, qvæ Romæ eſt. Qvi vero ob hæc & alia adverſus abuſum indulgentiarum a ſe dicta & ſcripta, hæreſeos eum incuſabant, eos obfuſcati tenebris cerebri homines eſſe, ait, qvi ſacras literas ne olfecerint qvidem, Chriſtianos doctores veteres non legerint, ſuos non intellexerint, & in ſuis ſaltem opinionibus laceris & perverſis computrefacti, convitientur & damnent eos, qvi nec auditi nec convicti ſint. 1517.

§. l.

Eodem tempore literas dedit ad Archiepiſcopum Moguntinum, eundemqve Magdeburgenſem, obteſtans eum, ut remedia magnis confuſionibus afferret, qvas indulgentiarum qvæſtores efficerent, & populum fraude liberaret, qva per conciones illas deciperetur, credens ſcilicet emtores indulgentiarum certos fieri æternæ ſalutis, nec ſolicitos amplius eſſe ad illam per veros pœnitentiæ fructus acqvirendam. Hac occaſione Archiepiſcopo theſes nonaginta qvinqve miſit, qvas eodem die profeſto omnium Sanctorum, *portis Eccleſiæ VVittebergenſis affixerat, non ut eas tanqvam certas & veras, ut ait, aſſereret, ſed ut diſputatione legitima examinarentur, ad eruendam* Epiſt. Luth. ad Albert. Mogunt. t. I.

veri-

veritatem. Sed jam plures ex illis ſatis clare affirmaverat in concionibus de indulgentia & pœnitentia habitis. Et fatendum eſt, eſſe inter eas, quæ vera ſunt, & optime defendi poſſunt; ſed ſunt etiam multa prorſus falſa, adverſus theſaurum Eccleſiæ, poteſtatem Papæ, & pretium indulgentiarum pugnantes, quas malitioſus hic & aſtutus doctor abolere nitebatur, quamvis ſimularet, ac ſi tantum inſtrui deſideraret.

§. XI.

Hic qvoqve interiora Lutheri ſcrutatur Maimburgius, & jam aſtutiam eruit, poſtqvam ambitionem protraxit, utrumqve ſine fundamento. Vere tunc & candide inſtructionem & definitionem deſideraſſe Lutherum, ex ſermonibus, libris, epiſtolis ejus æqvis judicibus facile conſtabit; neqve cum iſthac mentis affectione pugnat, aut aſtuti hominis fuit, qvod interea opiniones ſuas propoſuit, & qvibus tunc poterat rationibus, ſtabilitum ivit. Videatur proteſtatio ejus, theſibus annexa, qvæ *Tom. I. Jen. Lat. fol. 79.* alieno qvidem loco poſita eſt, cum, ut in *catalogo*, Tomo illi ſubjuncto, monetur ad *fol. 5.* referri debeat. „Submittit ſe in ea Scripturis, Patribus in Eccleſia Romana receptis, canonibus & decretis & omnium ſuperiorum ſuorum judicio: „ita ut etſi errare poſſit, hæreticus tamen non ſit futurus; a Thoma enim & Bonaventura aliorumqve Scholaſticorum & Canoniſtarum nudis opinionibus, qvæ textu & probatione deſtituuntur, diſſentire, liberum ſibi eſſe. Theſes ipſas adſcribere ſuperſedemus. Ext..nt in omnibus operum Lutheri editionibus: & præcipua contenta ex iis, qvæ diximus & infra dicemus, qvantum opus eſt, apparebunt.

§. III.

Ap. Luth. 4.1 Cochlæi acta Luth.

Itaqve Johannes Tezelius Dominicanus, male ſe & qvæſtores ſuos in theſibus iſtis haberi cernens, centum & ſex alias Francofurti ad Oderam concinnatas,

 I.§.m.§.12. 1517.

tas, illis oppoſuit: imo, ut fidei inqviſitor, comburi juſſit Lutheri theſes, qvo factum, ut hujus diſcipuli ad ulciſcendum magiſtrum, Dominicani theſes VVittebergæ viciſſim comburerent. Hoc qvaſi claſſicum belli fuit absqve intermiſſione poſtea non ſolum inter Auguſtinianos & Dominicanos, ſed & inter Catholicos, & partes Lutheranas geſti, qvæ contra Eccleſiam tunc formari incipiebant.

§. XII.

Johannem Tezelium, Pirnæ in Miſnia ad Albim natum, & Dominicanorum ordini adſcriptum, ob adulterii crimen Oeniponti capitis damnatum Friderici Saxoniæ Electoris interceſſione veniam impetraſſe, Lutherus & Mattheſius, ut comperta referunt. Hominem absqve pudore & indoctum fuiſſe conſtat, etſi *Doctoris Theologiæ* titulum gereret. *Add.* Nec theſium, qvas contra Lutherum emiſit, autor habitus eſt, ſed qvidam ***Conradus Wimpina***, qvi Francofurti ad Viadrum Scholaſticam Theologiam docebat. Reperiuntur & illæ in Tomis Lutheri, ſcholaſticarum, qvatenus Romanæ curiæ favent, opinionum tigillis ſuperſtructæ, poſt qvas mox aliæ, numero qvinqvaginta, vehementiori ſtylo editæ, & ad hæreſis crimen Luthero impingendum directæ ibidem leguntur. *Add.* Combuſtarum tamen theſium Tezelianarum, etſi exemplo præiverat Tezelius, invidiam amolitur a ſe Lutherus, ad ***Langum*** ſcribens: ***Lib. 1. ep. 42.*** & in epiſtola ad Jodocum, Theologum Iſennacenſem, Præceptorem qvondam ſuum ***Lib. I. ep. 47.*** de fama illa ita reſpondet: „Miror qvod credere potuiſti, me fuiſſe autorem concremationis poſitionum Tezelianarum. Adeo mihi omnem ſenſum humanum periiſſe credis, ut tam inſignem injuriam ego religioſus & Theologus in loco non meo, homini tanti officii, irrogarem. Hæc profecto non immite aut præceps viri ingenium oſtendunt, qvale illi affingunt adverſarii. ***Pallavicinus*** ſane idem narrans modeſtiæ laudem Luthero non prorſus detrahit. * Erant tunc, ut ſemper inveniuntur, qvi Principum conſilia rimantes, neſcio qvid arcani penetraſſe ſibi videbantur, & ſuſurrabant; Lutherum a Friderico Electore clam

1517.1518. *Add.* inſtigari, ut in odium Alberti Archiepiſcopi (Pontificis mandato indulgentiarum præcones commendantis) diſputationes ſuas continuaret: ſed audiamus Lutherum in literis ad Georgium Spalatinum, *Lib. I. ep. 39.* iſta probe elidentem: „ Unum illud te noſſe volo, qvod vehementer doleo; videlicet illi ipſi rabulæ & multi alii cum illis novâ machina inſtructi ubiqve garriunt: Principis noſtri illuſtriſſimi eſſe totum, qvod ego ago, tanqvam inductus ab eo ad invidiam Archiepiſcopi Magdeburgenſis. Tu qvæſo cenſeas, qvid hic faciendum? Principine ſit aperiendum? Ego mei cauſa Principem in ſuſpicionem venire ægerrime omnino fero, & inter tantos Principes diſſidii origo eſſe valde horreo & timeo. Ex his conjicere licet, vane aſſeri, concremationem illam pro claſſico belli habendam aut factionis contra Eccleſiam initia facta fuiſſe, ſed bellum illud, eo qvidem tempore, mere ſcholaſticum erat, nullo tunc Principe, de iis, qvæ poſtea ſecuta ſunt, cogitante.

§. 11.

Anno 1518. *Nam Ingolſtadii celebris Doctor & Profeſſor eruditisſimus Theologiæ*, Eccius, *& Romæ* Sylveſter Prierias, *Dominicanus, ſacri Palatii Magiſter, adverſus theſes Lutheri calamum ſtrinxerunt, qvibus hic ab initio contra genium ſuum ſatis placide reſpondit.* *Luth. Tom. 1.* *Scripſit etiam tractatum prolixum, in qvo probationes & autoritates ſacrarum literarum & Patrum continebantur, qvibus ad firmandas theſes ſuas utebatur, miſitqve ad* Hieronymum, *Epiſcopum Brandenburgenſem, Diœceſanum ſuum, & ad Pontificem Leonem, additis literis admodum ſubmisſis, proteſtans, qvod judicium ſanctitatis ſuæ in hac doctrina ſuſcepturus eſſet, ut ipſius Chriſti per os ejus loqventis. Sive autem Lutherus revera tunc ita animatus erat, ut* *Epiſt. Luth. ad Leonem die S. Trin.* *Luth. præf. 1. tom.*

ſæpe

ſæpe aſſeveravit, obtendens, qvod tunc nondum a veteribus erroribus liberatus fuiſſet; ſive aliud in pectore reconditum habebat, qvam ore profitebatur, qvanqvam genio ejus non ſatis convenit, ut hypocritam diu ſimularet; hæc tamen ejus methodus multorum benovolentiam & approbationem ei conciliavit, credentium, bona fide ab eo agi, nec alind qvam veritatem qværi, unde ab adverſariis, qvorum fraudes & abuſus detexerat, injuſte pro hæretico haberi putabant. 1518. *Ad præf. Lat. tom. tom. 2.* *Cochlæi Act. Luth.*

§. XIII.

Supplenda hic ſunt non pauca, ſcriptori hiſtoriæ hujus non prætereunda, qvæ per compendium tradit *Joh. Sleidanus* Lib. I. fuſius vero ſuppeditant acta & ſcripta ipſius Lutheri Tom. I. Legi igitur & conſiderari merentur, theſes ſub finem anni 1517. Præſide Luthero a *M. Franciſco Gunthero* Northuſano propoſitæ *pro Biblia*, ut habetur in titulo theſium, Tom. I. Jen. Lat. fol. 9. b. & ſeq. qvas etiam animadvertit *Pallavicinus lib. 1. c. 8.* In his adverſus ſcholaſticos, ducta ex ſacris literis argumentatione, plurima ventilari cœperunt, qvæ poſtea accuratius expenſa reformandis dogmatibus ampliſſimam materiam præbuerunt v. g. falſitas eſt, qvod voluntas poſſit ſe conformare dictamini rectæ „ rationis. Actus amicitiæ (erga Deum) non eſt naturæ ſed gratiæ præ- „ venientis. Diligere Deum ſuper omnia naturaliter, eſt terminus fi- „ ctus, ſicut chimæra. Optima & infallibilis ad gratiam præparatio „ & unica diſpoſitio eſt, æterna Dei electio & prædeſtinatio: ex parte „ autem hominis nihil niſi indiſpoſitio, immo rebellio gratiæ gratiam „ præcedit. Nulla eſt virtus moralis ſine vel ſuperbia vel triſtitia, id „ eſt, peccato. Gratia Dei nunqvam coexiſtit ut otioſa, ſed eſt vivus, „ mobilis & operoſus ſpiritus. Extra gratiam Dei adeo impoſſibile „ eſt, non iraſci, non concupiſcere, ut nec in gratia ſatis id fieri poſſit ad „ legis perfectionem. Non efficimur juſti operando, ſed facti juſti ope- „ ramur juſta. Cum vero Lutherus nihil moraretur, ut jam ſupra retulimus, magna, qvæ tunc perſonabant Scholaſticorum nomina, ſed Scoto, Gabrieli, aliisqve manifeſte contradiceret, qvid mirum, ſi Ariſto-

Digitized by Google

1518. teli & Philoſophis non plus detulit ? Immo jam tum ſeqventes propoſuit qverelas & cenſuras. Tota fere Ethica Ariſtotelis peſſima eſt gratiæ inimica. Ariſtotelis ſententiam de felicitate non repugnare doctrinæ Catholicæ, error eſt. Error eſt dicere, ſine Ariſtotele non fit Theologus, imo Theologus non fit, niſi ſine Ariſtotele. Nulla forma ſyllogiſtica tenet in terminis divinis, non tamen inde ſeqvitur, veritatem Articuli Trinitatis repugnare formis ſyllogiſticis. Totus Ariſtoteles ad Theologiam eſt ſicut tenebræ ad lucem. Bonum erat Eccleſiæ, ſi Theologis non notus fuiſſet Porphyrius cum ſuis univerſalibus. Uſitatiores definitiones Ariſtotelis videntur petere principia.

Add. * Nec minoris ponderis vigorisqve ſunt paradoxa Theologica, qvæ Lutherus Tom. I. f. 27. menſe Majo anno 1518. Heidelbergæ publice diſputanda ſumſit, Reſpondente ejusdem ordinis monacho *M. Laurentio Beyero*. Erat ibi conventus Auguſtinianorum generalis, ad qvem pedeſtri itinere contritionis, ut ſcribit, cauſa, profectus eſt Lutherus, & egregia Electoris Saxoniæ commendatione ad Principem Palatinum inſtructus. *Add.* In itinere Epiſcopum Wurtzburgenſem ſalutavit & humaniter habitus eſt. Excerpſit ex theſibus illis qvædam, ſed invidiose, & inſectatus eſt Pallavicinus *Lib. I. c. 7. & 8.* inter qvæ eſt vexatisſima, in diſputatione iſta ſeptima : opera juſtorum ſunt mortalia (ſive peccata) niſi pro Dei timore ab ipſismet juſtis ut mortalia timerentur. Liberum arbitrium poſt peccatum poteſt in bonum potentia ſubjectiva, in malum vero activa ſemper : qvæ qvomodo in probationibus theſium jam tum explicaverit & defenderit Lutherus, ex *d. Tom. 1. fol. 28. & ſeqq.* tacere immitis cenſor non debuiſſet, multo minus Lutherum teſtem allegare, qvod enormes & ridiculæ viſæ fuerint theſes Heidelbergenſes : Non enim ſuum, ſed unius ex Doctoribus junioribus dictum deriſum refert. Verba ejus hæc ſunt : Domini Doctores diſputationem meam libenter admiſerunt, & ea modeſtia mecum diſceptarunt, ut eo nomine mihi ſint commendatisſimi. Qvanqvam enim peregrina illis videbatur Theologia ; nihilominus tamen & argute & pulchre adverſus eam velitabantur, excepto uno, qvi erat qvintus & junior Doctor, qvi riſum toti movebat auditorio, qvando dicebat ; ſi ruſtici hæc audirent, certe lapidibus nos obruerent & interficerent. Meretur adſcribi relatio *Buceri* ad *Beatum Rhenanum* relata ex autographo epiſtolæ ejus a Sculteto, his verbis : Lutherus in

ſuo-

ſuorum Fratrum apud nos celebrata Synodo literariæ pugnæ ſolenni 1518.
more præfectus, ea diſputavit paradoxa, qvæ non modo opinionem „
omnium ſuperarent, ſed etiam pleraqve viſa ſunt hæretica. Mira e- „
jus in reſpondendo ſvavitas, in audiendo incomparabilis longanimi- „
tas, in diſſolvendo Pauli agnoviſſes acumen, non Scoti, adeo brevi- „
bus, eqve divinæ ſcripturæ penu depromptis reſponſis in ſui admira- „
tionem facile cunctos adduxit. Cum Eraſmo illi conveniunt omnia, „
uno hoc hic præſtat, qvod, qvæ ille tantum inſinuat, hic aperte docet. „
Qvæ profecto genuina & veriſſima deſcriptio eſt, in qvo diverſitas u-
triusqve ingenii conſtiterit. Addidit tunc Lutherus *corollaria* ad-
verſus Ariſtotelem, cui aliqva Platonis, Parmenidis, Pythagoræ & A-
naxagoræ dicta & opiniones præfert, ob hanc libertatem qvoqve *Pal-
lavicino* vapulans.

§. XIV.

Sed eo jam tum animo erat Lutherus, ut autoritate Scholaſticorum, qvi Ariſtotelis doctrinam divinæ vel æqviparabant vel præferebant, parum moveretur. Hærebat qvidem ad nomen *Eccleſiæ*, nec in dubium vocaturus videbatur, qvæ illa definiiſſet: ſed cum certus de ejus definitionibus non eſſet, etiam dum theſes componeret; qværentis tamen & diſcere cupientis potius qvam aſſerentis perſonam gerebat, donec introſpecta in dies magis magisqve argumentorum Scholaſticorum debilitate, poſtmodum vero etiam deprehenſo abuſu poteſtatis Eccleſiaſticæ, fundamenta veritatis unice in ſacris literis poſuit. Sapuit igitur non per ſubitas inſpirationes aut Enthuſiaſmum (qvem nec ipſe jactavit, nec eo prætextu fidem apud alios invenit) ſed ex profectu, & ſecundum menſuram impertitæ ſibi ad Scripturæ lumen agnoſcendum a Deo gratiæ. Audiamus ipſum poſt annos viginti octo, & paulo ante mortem, ætate jam gravem, & temperato, ſi qvis nimius fuiſſet, ardore, in præfatione operum publice profitentem:
Hæc ideo narro (de commentariis ſuis in ſacras literas) optime lector, „
ut ſi lecturus es opuſcula mea, memento, me unum fuiſſe ex illis, qvi „
(ut Auguſtinus de ſe ſcribit) ſcribendo & docendo profecerim, non ex „
illis, qvi de nihilo repente fiunt ſummi. Nihil ergo ex his initiis & „
progreſſibus concludi adverſus Lutherum poteſt, qvod dogmatum, qvibus tandem poſt diſputationes acqvievit, certitudinem infirmet. Neqve alius modus inqvirendi & detegendi orthodoxiam poſt Evan-

Digitized by Google

1518. gelii prædicationem Eccleſiæ neceſſarius fuit. Liceat mihi naſcentis illius primordia huc applicare. Qvis enim majori cum evidentia & fide inſpirationem & Pythagoricum illud *αὐτὸς ἔφα* oſtentare potuiſſet, qvam Apoſtoli, qvibus viſibili & miraculoſo prorſus modo lumen illud ſpiritus affulſerat? Sed qvid aliud illi pro fundamento proponunt, qvam ſacram Scripturam? ideo nomine omnium & ante omnia D. Petrus profitetur. Actor. II. 16. 25. 29. *hoc eſt, qvod dictum eſt per Prophetam Joel,* & paulo poſt; *audenter* (ut ipſe loqvitur) Davidis teſtimonio reſurrectionem Chriſti demonſtravit. In altero porro ſermone poſt primum miraculum in ſanando claudo editum, *ad os omnium Prophetarum, & ad ipſum Moſen* provocat: Act. III. 18. 22. poſthabitis ſimul, & rejectis Synagogæ Chriſtum damnantis & occidentis præjudiciis d. c. v. 14. 17. Sed ut propius ad fundamenta illa acceſſerit Lutherus, jam ex primis cum Eccio & Prieriate velitationibus, & ex prima theſium ſuarum defenſione ſive *reſolutionibus* apparuit; de qvibus, qvia juſto brevior hic eſt Maimburgius, aliqva commemorare, non abs re erit.

§. XV.

Et Eccium qvidem qvod attinet, amicum Luthero & æſtimatum fuiſſe, ex epiſtola conjici poteſt, qva aſteriſcos ſuos Eccii obeliſcis oppoſitos, & d. 10. Aug. anno 1518. editos Norimbergenſium Auguſtinianorum Eccleſiaſtæ & vere (ut ſcribit) Theologo, Wenceslao Lincio commendat: dolet enim, *qvod Eccius ſe ut amicum non præmonitum inſidioſiſſimus & iniqviſſimus tanto felle amaricaverit.* Eccius tamen poſtea exaſperato jam diſputatione Lipſienſi diſſidio, ad Electorem Saxoniæ ſcribens, negat obeliſcos hos, qvos Epiſcopi Aichſtetenſis juſſu (erat enim ejus Eccleſiæ cathedralis canonicus) compoſuerit, a ſe vulgatos fuiſſe, & neſcire, qvomodo ad Lutherum pervenerint. Qvicqvid ſit, Lutherus ſive alia de cauſa, ſive qvod amicorum injuriæ plerunqve acrius offendunt, non nimis placide reſpondit Eccio arrogantiam & inſcitiam non ſemel, nec ſine multo ſale objiciens. Omnem vero diſputationis Ecclanæ vim prima ſtatim reſponſi ſui periodo Lutherus enervat, principiorum diverſitatem demonſtrans. Ait enim:
„ per totum illud obeliſcorum chaos nihil ſacrarum literarum, nihil Eccleſiaſticorum Patrum, nihil Canonum, ſed omnia Scholaſticiſſima, opinioſiſſima, meraqve ſomnia comminiſcitur. Morem etiam Scholaſti-

Add. (margin, beside "tum inſidioſiſſimus")

laſticorum, qvando ſcripturam interpretantur & argumenta inde ſumunt, alluſione ad Scholæ vocabulum, ut *luſorium & deriſorium* taxat. At Auguſtinum magnifacit, ſcribit enim: Si Eccius vel unicum illum de ſpiritu & litera libellum legiſſet, ſe fortiter ſibi perſvadere, qvod omnes obeliſcos, immo totum ſtudium ſuum ſcholaſticum damnaturus & deploraturus fuerit. Ad contumeliam vero, qva Eccius Luthero *Bohemicum virus*, id eſt, hæreſin impingit, ita reſpondet: ſe qvidem Chriſti cauſa injurias patienter ferre, vivere tamen in inſigni Academia, in approbata religione, (ordinem Auguſtinianum intelligit) in illuſtriſſimo Ducatu Saxoniæ, in ampliſſimo Epiſcopatu, & his omnibus Catholicis, neqve qvicqvam aſſerere, ſed diſputare, ac ut Catholicus ſit, qværere, hæreticum enim non fieri, niſi pertinacia erroris in fide. Si diſputare ſit hæreticum, jam Eccium omnium, qvos vidit Eccleſia, hæreticiſſimum fore, qvi in qvatuor illuſtriſſimis Academiis, venenis, id eſt, diſputationibus omnia intoxicaverit. De Pontifice in aſteriſcis hiſce ſuis honorifice ſatis loqvitur, non immemor tamen libertatis; ideo adulatoribus tribuit, qvod abuſus circa indulgentias extiterint. Confidit, ſi maxime (qvod non ſperat) obtemperare adulatoribus vellent Pontifices, non auſuros tamen Biblia & Doctores Eccleſiaſticos contemnere; præſidio enim Eccleſiæ relictam eſſe per Dei admirabilem ſapientiam, multitudinem virorum eruditorum & ingeniorum, Chriſto favente, proſpere agentium, tum potentiam Regum & Principum illis impenſe faventium, & proceres in curia ſeriam pietatem foventes. In qva fiducia ſane non omnino falſus eſt, ut eventus in tot regnis & provinciis non longe poſt docuit. Ad modeſtiam etiam, qvam Maimburgius in reſponſionibus hiſce deprehendit, pertinet, qvod ſe paratum eſſe oſtendit, Eccii, dum Eccleſiaſtice ſive orthodoxe ſcriberet, pedes, immo veſtigia oſculari: culpam deniqve ſcandali per theſes ſuas dati ita amovet, ut ſcribat, ſe cavendi illius cauſa lingva Latina eas edidiſſe, nec latius qvam ad vicinos emiſiſſe, ſolumqve doctioribus obtuliſſe, & amicis eruditioribus.

§. XVI.

Pergo ad *Sylveſtrum Prieriatem*, ſive *de Prierio*, Monachum Dominicanum, ex qvo ordine Magiſtri palatii (qvalis ipſe erat) ſive inqviſitores Pontificii, librorum nempe & dogmatum cenſores ſumi ſolent. Ejus *dialogus* & *Reſponſio Lutheri* reperitur, *Tom. I. Jen. & Witten-*

Digitized by Google

I. §. 16. 1518. *Wittenberg. fol. 15. 45. & ſeqq.* Sylveſter in epiſtola dedicatoria contemtim de Luthero locutus erat. „Martinus, ſcribit, neſcio qvis Luther, in veritatem ipſam & ſanctam hanc ſedem cervicem elatam oſtentat &c. Animoſum deinde ſe profitetur, qvi Satanam ipſum in futuro certamine non extimeſcat, & avide experiri cupiat, an ferreum naſum, an caput æneum gerat iſte Martinus. At ne ſine gravis armaturæ tegmine procederet, diſputationi ſuæ fundamenta præſtruxit, qvæ, qvoniam haud diſſimilibus ad hunc usqve diem adverſus nos utitur Roma, huc tranſcribere non piget: „Fundamentum primum: Eccleſia univerſalis, eſſentialiter, eſt convocatio in divinum cultum omnium credentium in Chriſtum. Eccleſia vero univerſalis, virtualiter, eſt Eccleſia Romana, Eccleſiarum omnium caput eſt Pontifex maximus. Eccleſia Romana repræſentative, eſt collegium Cardinalium, virtualiter autem & Pontifex ſummus, qvi eſt Eccleſiæ caput, aliter tamen qvam Chriſtus. Fundamentum ſecundum: Sicut Eccleſia univerſalis non poteſt errare determinando de fide aut moribus; ita & verum concilium, faciens qvod in ſe eſt, (ut intelligat veritatem) errare non poteſt, qvod intelligo, incluſo capite, tandem ac finaliter, licet forte prima facie fallatur, qvo usqve durat modus inqvirendæ veritatis, imo etiam aliqvando erravit, licet tandem per ſpiritum ſanctum intellexerit veritatem, & ſimiliter nec Eccleſia Romana, nec Pontifex ſummus determinans ea ratione fallitur, qva Pontifex, id eſt, ex officio ſuo pronuncians, & faciens, qvod in ſe eſt, ut intelligat veritatem. Fundamentum tertium: Qvicunqve non innititur doctrinæ Romanæ Eccleſiæ, ac Romani Pontificis, tanqvam regulæ fidei infallibili, a qva etiam ſacra Scriptura robur trahit & autoritatem, hæreticus eſt. Fundamentum Qvartum: Eccleſia Romana, ſicut verbo, ita & facto poteſt circa fidem & mores aliqvid decernere. Nec in hoc differentia ulla eſt, præter id, qvod verba ſunt accommodatiora qvam facta. Unde hac ratione conſvetudo vim legis obtinet, qvia voluntas Principis factis, permiſſive aut effective, exprimitur. Et conſeqventer qvemadmodum hæreticus eſt, male ſentiens circa ſcripturarum veritatem; ita & male ſentiens circa doctrinam & facta Eccleſiæ in ſpectantibus ad fidem, & mores, hæreticus eſt. Ex his corollarium, ut vocat, ſive fatale illud acroama, conſecutione, ſi præmiſſæ veritate nituntur, neceſſaria, conficit & ſubjungit: *Qvi* (addit qvidem

circa

Digitized by Google

circa indulgentias, ſed vis argumenti, ſi qva eſt, generalis eſt) *dicit; Eccleſiam Romanam non poſſe facere id, qvod de facto facit, hæreticus eſt:* dein ad Lutherum converſo ſtylo: *Age nunc*, ait, *Martine, & tuas concluſiones in medium adfer.*

§. XVII.

Jam pauca qvædam ex reſponſione Martini, qvem bis provocare non fuit neceſſe, adjiciemus. Is adverſus galeatum & loricatum, fundam videtur expediiſſe, ea modeſtia vel cautela, ut ſub initium congreſſus fundamenta illa declinet, & prætereat. Omitto, in- ”
qvit, *fundamenta* tua, qvorum intelligentiam magis ſuſpicor qvam ”
capio. Et more exemploqve tuo mihi qvoqve fundamenta faciam ”
neceſſe eſt. Primum eſt illud B. Pauli 1. Theſſ. V. omnia probate, qvod ”
bonum eſt, tenete & Gal. 1. Si Angelus de cœlo aliud vobis evangeli- ”
zaverit, qvam accepiſtis, anathema ſit. Secundum eſt illud Auguſtini ”
ad Hieronymum: Ego ſolis eis libris, qvi canonici appellantur, hunc ”
honorem deferre didici, ut nullum eorum Scriptorum erraſſe, firmiſ- ”
ſime credam: cæteros autem qvantalibet doctrina ſanctitateqve polle- ”
ant, non ideo verum eſſe credo, qvia illi ſic ſenſerunt, & qvæ ſeqvun- ”
tur. Qvibus addit: His fundamentis, ſi me intelligis, ſimul intelligis, ”
totum tuum dialogum funditus everſum. Omnia ſcilicet Sylveſtri ”
argumenta Thomæ Aqvinatis doctrina ſtabant cadebantqve: ideo Sylveſtrum in Commentariis Thomæ *non tam implicitum qvam immerſum dicit. Totum Thomiſtam, qvi nihil probet.* Sed ne qvis putet, qvæ Sylveſter præſtruxerat fundamenta, immota & certa Luthero videri, jam §. 6. apertiſſime profitetur, *Papam & Concilium errare poſſe, idqve egregie notatum eſſe à Panormitano in C. ſignificaſti.* Negat, & pro nihilo habet diſtinctionem Eccleſiæ in eſſentialem, repræſentativam, vir- ”
tualem. Tua illa ſunt, inqvit, id eſt, ſine Scriptura & autoritate ulla ”
prolata. Ego Eccleſiam virtualiter non ſcio, niſi in Concilio. Alio- ”
qvin, ſi qvicqvid fecit Eccleſia virtualis, id eſt, Papa, factum Eccleſiæ ”
dicitur, obſecro, qvanta monſtra in Eccleſia pro benefactis numerabi- ”
mus? Nonne Julii ſecundi horrendas Chriſtiani ſangvinis effuſiones? ”
Nonne Bonifacii octavi tyrannides in toto orbe abominabiles, & per ”
omnes Chronicas pulſatas? Ex Papa monſtrum facis, tribuis ei utrius- ”
qve poteſtatis apicem, ſcilicet ut ſit ſimul Pontifex & Imperator. Scri- ”
pſerat enim Sylveſter, Pontificem, qvi pecunias accipit a ſponte offe- ”

Digitized by Google

1518. rentibus, pro hoc communi & qvidem celeberrimo bono, juſte tan-
„ qvam ſummum in mundo gemina poteſtate Regem, imperare eas &
„ indicere poſſe. Hac tua molliſſima ſed nocentiſſima adulatione (ait)
„ id agis, ut futurus aliqvis Pontifex, tandem hujus nominis pertæſus,
„ jus ſibi credat eſſe deglubendi totius Orbis Chriſtiani, idqve cum im-
„ perio & poteſtate. Hæc, qvamvis dura viſa ſint Sylveſtro, placida
tamen videntur Maimburgio, nec mirum: Conſtat enim, eum haud
mitiora in Pontifices ſcripſiſſe, cumqve illo paria facere Gallorum do-
ctiſſimos. Sed utinam cum majori Eccleſiæ emolumento! Maſcula
non minus ſunt & Gallis cordatioribus etiam hodie, ut puto, placitu-
„ ra, qvæ adverſus Scholaſticos toto ſuo reſponſo urget Lutherus: Con-
„ firmari ſe Sylveſtri diſputatione in ſententia, qvam diu mente volviſſet,
„ qvod Theologia ſcholaſtica exulem nobis fecerit veram & ſinceram
„ Theologiam, nam vides, ait, qvod perpetuo hoc dialogo nihil ago, niſi
„ qvod reſiſto & redarguo ſcholaſticam Theologiam, id eſt, falſam ſcri-
„ pturæ & Sacramentorum intelligentiam. Et porro: nolo ego doce-
„ re vel doceri in Eccleſia, qvod reqviſitus non poſſum defendere, niſi
„ dicendo: S. Thomas ſic dixit: Chriſtianus ſum, non Pythagoricus. De
avaritia vero Romana, qvam reprehenderat Lutherus, ingenuitatem
Sylveſtri acceptam habet: faſſus enim hic erat, qvod *Romanus clerus
a perfectione primæva declinaverit.* Omitto, qvæ adverſus *attritionis*
qvam vocant, *figmentum*, & adverſus *meritum congrui*, & *præparatio-
nem hominis*, qvæ infuſionem gratiæ præcedat, tanqvam hæreſeos Pe-
lagianæ dogmata graviter diſputat, aliaqve, ad qvæ ventilanda caſu
ſe perductum eſſe, aſſerit. Unum addimus. Sylveſter, cum non ha-
beret, qvod commode regereret ad theſin Lutheri 48. qva dicitur:
Papam magis egere devota oratione, qvam pecunia, ſumtus Pontificios
ad inſtaurationem hoſpitalium & Eccleſiarum omnibus gratos prædi-
„ caverat, addens: Si tu, Luthere, a Domino noſtro, (id eſt, Papa) ha-
„ buiſſes bonum Epiſcopatum cum plenaria indulgentia ad Eccleſiæ tuæ
„ reparationem, forte dulcioribus verbis abundaſſes, & qvibus detrahis,
„ venias extuliſſes. His ita reſpondet Lutherus: Forte & tu ſpectas
„ me ex animo tuo, qvod conjicio ex eo, qvod tam molliter adularis. Si
„ ego ad Epiſcopatum adſpirarem, certe ea non loqverer, qvæ tu impa-
„ tientiſſime audis. An ignorare me credis, qva via Epiſcopatus & Sa-
„ cerdotia in urbe obtineantur, qvando hanc pueri in omnibus plateis
urbis

urbis cantant. Deniqve nunc facta eſt rerum fœdiſſima Roma &c. 1518.
Qvæ cantilenæ ex Poetarum, qvi paulo ante vixerant, carminibus deſumtæ, indicio ſunt, jam ante Lutherum non parum imminutam fuiſſe, qvam ab initio hiſtoriæ ſuæ laudat Maimburgius, exiſtimationem Romani Pontificatus. *Addit.*

§. XIIX.

Venio nunc ad epiſtolam Lutheri, qva *Hieronymo, Brandenburgenſi Epiſcopo*, (Sculteto cognomen erat, qvod patre præfecto pagi, qvem Sculterum, Schultheiß/ vocant, in Luſatia natus eſſet) Ordinario ſive Diœceſano ſuo anno 1518. *Sabbatho Exaudi* ſcripſit. In hac iterum iterumqve proteſtatur, ſe *non determinare, ſed diſputare exemplo ſcilicet omnibus ſcholaſticis licito*, *qvi etiam*, ut ait, *de rebus ſacratisſimis reverendisqve, de qvibus per tot ſecula nullus dubitavit Chriſtianus, diſputant*. Dein etſi *reſolutiones* ſive explicationem theſium ſuarum d. 31. Octobr. anni præteriti editarum mittat & commendet, pedibus tamen Epiſcopi, qvicqvid fuerit, qvod operatus ſit, ſubjicit. „Non ſolum permitto, ſcribit, ſed obſecro, ut Reverenda Paternitas tua, arrepto calamo, qvæcunqve viſum eſt, aboleat, aut igne facto totum comburat; mea prorſus nihil refert. Scio, qvod Chriſtus opera mea non eget. Addit: ſe bullas & minas non timere, ſed audacia aut inſcitia hominum impulſum ægre tamen prodire, cum alias nemo eum niſi angulus ſuus cognoviſſet. Si opus non fuerit Dei, (inqvit) omnino volo, ut nec ſit meum, ſit vero nihil & nullius. Gloriam habeat ille ſolus, cujus ſolius eſt, qvi eſt benedictus in ſecula. Ex his, ut ſupra monuimus, rectius de mente Lutheri, qvam ex judicio æmulorum pronunciari poteſt. Extat inter epiſtolas Lutheri, qvæ in Lib. I. numerum 32. & annum adſcriptum habet 1517. in qva Spalatino nunciat, fuiſſe apud ſe *Abbatem Leninenſem*, miſſum ab Epiſcopo Brandenburgenſi, ejusqve nomine petentem, ut *differret probationum ſuarum editionem & qvarumlibet lucubrationum. Se autem pudore confuſum, qvod tantus Pontifex* (Epiſcopus) *tantum Abbatem, tam humiliter ad ſe miſerit, & ſolius hujus rei gratia, reſpondiſſe, ſe contentum eſſe*. „Malo enim, ſcribit, obedire, qvam miracula facere. Licet ipſe Epiſcopus nihil erroris in illis, ſed omnia catholica eſſe cenſeret, ipſeqve damnaret illas indiſcretas proclamationes indulgentiarum. Unde apparet, ante has Lutheri literas, menſe Majo ſeqventis anni ad Epiſcopum ſcriptas,

ptas, commercium aliqvod inter eos fuiſſe, neqve dubitandum, qvin jam tempore publicatarum theſium ultimo Octobris 1517. vel prius, Epiſcopo huic, Diœceſano utpote ſuo, propoſitum ſuum aperuerit, licet literæ non æqve ac illæ, qvas tunc ad Archiepiſcopum ſcripſit, extent; & ſic lucem capiunt, qvæ in literis ad Pontificem paulo poſt datis, refert, ſe *privatim monuiſſe aliqvos magnates Eccleſiæ.* Obſervari etiam poteſt, ſtatim poſt theſes, & ante finitum annum 1517. *probationes* ſive *reſolutiones* ſuas jam paratas fuiſſe, ſed intuitu Epiſcopi & ſpe æqva impetrandi, publicationem dilatam.

§. XIX.

Poſt dies qvindecim ipſo Feſto Trinitatis ſcripſit Vicario *Staupitio*, easdem reſolutiones ſuas mittens: qvod omiſit Maimburgius ſed recte notavit Sleidanus. Habetur hæc epiſtola *Tom. I. Luth. Jen. Lat. fol.* 77. In exordio ejus laudat inter alia Staupicii dictum, qvod velut e cœlo ſonans exceperit, qvodqve ut ſagitta acuta in ſe hæſerit: poenitentiam veram non eſſe, niſi qvæ ab amore juſtitiæ & Dei incipit. Hoc dicit ſe cum ſcripturis poſtea contuliſſe, & cum prius ſibi nullum amarius ferme verbum in tota Scriptura viſum fuerit qvam pœnitentia, jam nihil dulcius aut gratius ſonare: auſum inde putare, eos falſos eſſe, qvi tantum tribuunt operibus pœnitentiæ, ut præter frigidas qvasdam ſatisfactiones, & laborioſiſſimam confeſſionem, nihil reliqvum pœnitentiæ fecerint. Qvapropter non potuiſſe non commoveri, cum audiret, neglecta veræ pœnitentiæ doctrina viliſſimam tantum ejus partem, nempe ſatisfactionem, & viliſſimæ hujus partis remiſſionem, id eſt, indulgentias tam magnifice prædicari. Statuiſſe itaqve furori eorum occurrere, & modeſte diſſentire, atqve in dubium vocare eorum dogmata: ea de cauſa nunc diffamari, ac ſi Pontificis poteſtatem læſerit. Invitum vero ſe & infeliciter ex latebra ſive angulo ſuo extrahi qveritur, & ſpectaculo exponi, rogatqve Staupitium, ut ineptias ſuas (ita extenuat ſcriptum ſuum) ſuſcipiat, &, qva fieri poſſit induſtria, ad optimum Pontificem *Leonem decimum* transmittat, ut ſint ſibi adverſus ſtudia malignantium vice alicujus paracleti. Addit tamen, nolle ſe, ut Staupitius ſuo conjungatur periculo; meo ſolius (ait) periculo hæc egiſſe volo. Chriſtus viderit, ſua ne ſint an mea, qvæ dixi. Et paulo poſt: Minacibus vero amicis nihil habeo, qvod reſpondeam, niſi illud Reuchlinianum: Qvi pauper eſt, nihil timet.

net. Deniqve poſtqvam rem, famam & honorem veritati poſtpoſiturum ſe obteſtatus eſſet, ſubdit: Unum ſupereſt, imbecille & aſſiduis „ fatigatum incommodis corpuſculum, qvod ſi qva vi vel dolo abſtulerint, (in obſeqvium Dei) forte una vel duabus vitæ horis me pauperiorem facient. Sufficit autem mihi dulcis Redemtor & Propitiator, „ Dominus meus Jeſus Chriſtus, cui cantabo qvamdiu fuero. Hæc referre minime piguit. Ex epiſtola enim familiariter, præſertim ad virum qvem Patris loco colebat ſcripta, genuina animi ſenſa elucent, & argumento ſunt, verum non eſſe qvod ex petulantiſſimis Lutheri *inſectatoribus* Cochlæo, Ræmundo, Spondano, Pallavicinus, & ex hoc Maimburgius hauſit, *Lutherum juſſu Staupitii, aut invidiam ejus in Dominicanos ſecutum, ad diſputandum proceſſiſſe.* Si enim Staupitio, cui jubendi jus erat, in edendis theſibus ſuis obſecutus fuiſſet, qva prudentia illum in epiſtola hac a cauſa ſua ſeparare, & periculum in ſe ſolum recipere voluiſſet? Breviſſima via ad excuſandum Pontifici conatum ſuum erat, ſi dixiſſet, ſe ſuperioris ſui juſſu diſputaſſe. Notandum & hoc; qvod ſemina purioris doctrinæ non adeo obſcura etjam ante Lutheri diſputationem fuerint, qvin in mediis monaſteriorum latebris, & ſub Scholaſticarum tricarum involucris aliqvando progerminarent. Huc enim pertinent, qvæ Staupitius de pœnitentia diſſeruerat.

1518.

§. XX.

Jam qva reverentia ipſi ſcripſerit Pontifici Lutherus, ex literis *Tom. I. fol. 78. 79.* eodem die datis apparet. Infantem ſe & incultum „ ſtatim ab initio profitetur; narratis deinde exceſſibus prædicantium „ indulgentias, monuiſſe ſe refert aliqvot magnates Eccleſiarum. Sed „ cum alii id acceptarent, aliis ridiculus ipſe monitor aut neſcio qvis „ crederetur, ſtatuiſſe ſe leniuſcule reluctari, & dogmata eorum in dubium & diſputationem vocare, ad qvam tamen doctiores tantum invitaverit. Factum hoc ſuum defendit jure Magiſtri Theologiæ, & „ conceſſæ a Pontifice facultatis, qva alii omnes in rebus etiam gravioribus utantur; Qvodnam fatum ait urgeat has ſolas meas Diſputationes præ cæteris, non ſolum eis, ſed omnium Magiſtrorum, ut in omnem terram pene exierint, mihi ipſi miraculum eſt, miror tamen, „ ait, qvo fato theſes meæ, pro noſtris tantum, & propter noſtros editæ, „ in omnem pene terram exierint, licet ab omnibus non intelligantur. „

1518. Diſputationes enim ſunt, obſcurius & ænigmatice poſitæ, non doctri-
„ næ: qvod ſi prævidiſſem, intellectu faciliores dare potuiſſem. Jam
„ vero cum revocari & mutari id neqveat, doleo me indoctum, ſtupi-
„ dum ingenio, vacuum eruditione, florentiſſimo hoc ſeculo, qvod eti-
„ am Ciceronem lucis & publici olim cupidiſſimum, ſi viveret, in angu-
„ lum cogere poſſit, protrudi, ut anſer inter olores ſtrepam. Mitto
„ itaqve ad mitigandos adverſarios, & explenda multorum deſideria,
„ nugas meas, id eſt, declaratorias diſputationum, & qvidem, ut tutior
„ ſim, ſub præſidio nominis Pontificii & umbra ejus protectionis. Ad-
„ dit: Si talis eſſet, qvalem adverſarii depingerent, Fridericum, Saxo-
„ niæ Electorem, Principem Catholicæ & Apoſtolicæ veritatis ſtudioſiſ-
„ ſimum, ſe ut peſtem Academiæ ejecturum, nec tolerabilem ſe collegis
„ futurum fuiſſe. Concludit tandem: Proſtratum me pedibus tuis,
„ Beatiſſime Pater, offero, cum omnibus, qvæ ſum & habeo. Vivifica,
„ occide; voca, revoca; approba, reproba, ut placuerit: vocem tuam
„ vocem Chriſti, in te præſidentis & loqventis, agnoſcam, ſi mortem
„ merui, mortem non recuſo, Domini eſt terra & plenitudo ejus.

§. XXI.

Nunc ex ipſis reſolutionibus qvædam ſunt afferenda: nam etſi exſcribendi labor ingloriosus eſt, mihiqve, ſi cui alii, moleſtus, multum tamen poſitum eſſe exiſtimo, in vera primorum horum Lutheri conatuum cognitione. Maimburgius paucis eas verbis, ut videmus, tranſilit, *prolixum tractatum* vocans, complectentem probationes ex ſacris literis & Patribus, qvibus ad firmandas theſes utebatur: idqve in univerſum verum eſt. Sed profecto talem ſe Lutherus in hoc ſcripto præſtitit, ut viri pii & docti officio, famæqve ſuæ ſatisfeciſſe, non præoccupatis judicibus merito viſus ſit, qvod nec Maimburgius negare audet, cum multorum ei benevolentiam partam eſſe memoravit. In Reſolutionibus autem illis ſingulas theſes ita diſtingvit Lutherus, ut pleraſqve pro veris aſſerat, qvasdam vero non niſi probabiles & diſputabiles, ideoqve pertinaciter non defendendas declaret. De *Indulgentiis*, ut ex jam dictis apparet, tunc qvidem principaliter qværebatur, ſed cum Dominicani opinionem ſuam non niſi Scholaſticorum, & qvem hi imprimis ſeqvuntur, Thomæ, traditis niti cernerent, & inde neceſſario ad autoritatem iſtius ſtabiliendam confugerent, neqve tamen hanc ſatis tutam, niſi ſub Pontificiæ approbationis clypeo eſſe depre-

Digitized by Google

1518.

deprehenderent, fieri non potuit, qvin ad hanc demum ſumma diſputationis rediret. Iſtam autem Lutherus, eo qvidem tempore maxime reverebatur; ſed ita, ut duobus illam vinculis conſtringeret, Scripturæ uno, Concilii generalis altero: Scripturæ qvidem confidentius, qvia divinam autoritatem pontificiæ præpollere a nemine putabat dubitari. Qvapropter ad concluſionem ſuam ſive theſin III. *de ſatisfactione*, qvæ pars pœnitentiæ habebatur, & in jejunio, oratione & eleemoſynis conſiſtit, ex Evangelica diſpoſitione extra determinationes Scholæ & Sacerdotum, ita docet, ut ſub jejunio omnes caſtigationes carnis, ſine delectu ciborum & differentia veſtium; ſub oratione omne ſtudium animi meditando, legendo, audiendo, orando: ſub eleemoſyna omne obſeqvium erga proximum complecteretur. Hoc pacto ſpatioſius longe & illuſtrius veræ pœnitentiæ & exercendæ pietatis ſtadium aperiens, qvam eo usqve ab iis factum erat, qvi per præcepta innumera & intricatisſima chriſtiano populo compedes injecerant, qvos dein cum lucro cleri amplisſimo, accepta pecunia, aliaqve majoris pretii redemtione pro lubitu ſolverent. In Scripturis itaqve, ex qvibus ſuam ſententiam confirmari poſſe confidebat, & eorum nativo & puro ſenſu adverſus Scholaſtica interpretamenta pugnans, *ad dict. concluſ. III. fol. 81.* ſcribit: „Qvis negat, hucusqve Theologis qvibusdam non paucis licuiſſe totam ferme Scripturam corrumpere audacibus ſuis diſtinctionibus & amphibologiis nuper confictis, adeo, ut pro Paulo & Chriſto Paulo-centonas & Chriſto-centonas legamus? Ego de germana & propria verbi (pœnitentiæ) locutus ſum ſignificatione. Deſcripſerat vero pœnitentiam *ad concl. I. fol. 80.* qvod eſſet reſipiſcentia ſeu odium ſui, tota vita exercendum: ex Joh. XII. 25. qvi odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam; aliisqve, qvos citat, locis. Chriſtus (pergit) magiſter Spiritus eſt, non literæ, & verba ejus ſunt vita & ſpiritus, ideo neceſſe eſt, ut eam doceat pœnitentiam, qvæ in Spiritu & veritate agitur, non autem eam, qvam foris agere poſſunt ſuperbisſimi hypocritæ, in jejuniis ſuis facies ſuas exterminantes, in angulis orantes, & cum tubis eleemoſynam facientes. Matth. VI. Eam, inqvam, doceat Chriſtus oportet, qvæ in omni vitæ genere agi poteſt, qvam rex in purpura, ſacerdos in munditia, princeps in dignitate, non minus poſſunt agere, qvam monachus aut mendicus in ſuis ritibus & paupertate, ſicut egerunt Da-

niel

Digitized by Google

1518. niel & ſocii ejus in media Babylone. Omnibus enim hominibus, id eſt, o-
„ mnium conditioni debet convenire doctrina Chriſti. Et ad th. 26. Cum
„ vera contritio ſit incipienda a benignitate & beneficiis Dei, præſertim
„ a vulneribus Chriſti, ut homo ad ſui ingratitudinem (tædium & diſpli-
„ centiam ſui vult dicere,) primo veniat ex intuitu divinæ bonitatis, & ex
„ illa in odium ſui ac amorem benignitatis Dei; tunc fluent lacrymæ & o-
„ derit ſe ipſum ex corde, citra tamen deſperationem. Tunc oderit pec-
„ catũ, non propter pœnam, ſed propter intuitum bonitatis Dei, qva in-
„ ſpecta conſervatur, ne deſperet, & ſeſe ardentiſſime odiat, etiam cum
„ gaudio. Sic dum fuerit unius peccati vera contritio, omnium ſimul erit.
„ Rom. 2. Ignoras, qvod benignitas Dei te ad pœnitentiam adducit? O
„ qvam multi id ignorant, S. Paule, etiam aliorũ magiſtri! Pios vero pœ-
„ nitentiæ præcones, diverſos ab Indulgentiariis, ita concionantes pro-
„ ducit th. 32. Ante omnia, fratres, in Chriſtum credite, atqve confi-
„ dite, & pœnitentiam agite, crucem veſtram tollite, Chriſtum ſeqva-
„ mini, mortificate membra veſtra, diſcite pœnas & mortem non for-
„ midare. Ante omnia mutuam inter vos charitatem habete, invicem
„ ſervite, etiam neglectis veniis, primum pauperibus & egenis ſubveni-
„ te. Si vero adverſarii per pœnitentiam a Johanne Baptiſta & Chri-
„ ſto prædicatam, ſacerdotalem illam & impoſititiam ſatisfactionem
„ intelligi debere, & hanc a Papa mutari poſſe, per indulgentiarum lar-
„ gitionem contenderent, ſeqvi inde, ait, Papam in arbitrio habere jus
„ divinum; qvo nihil poſſet dici immanius aut terribilius, aut hæreticæ
„ pravitatis nomine & inqviſitione dignius.

§. XXII.

Ut autem hic murum ſibi qvaſi aheneum exſtruit in aſſerendo ju-
re divino adverſus Pontificias mutationes aut correctiones; ita Concl.
„ V. (ubi negat Papam velle aut poſſe remittere ullas pœnas, præter
„ eas, qvas ſuo vel canonum arbitrio impoſuit) tam modeſtus eſt, ut di-
„ cat: hanc theſin diſputo, & doceri humiliter peto, manum porrigat,
„ qvi poteſt. Idem profitetur ad Concl. VIII. qva ſtatuit, canones pœ-
„ nitentiales viventibus qvidem, ſed mortuis non poſſe imponi. Qve-
„ ritur tamen de oneribus graviſſimis, qvibus Eccleſia Chriſti premitur,
„ olim, ut ſcribit, liberrima: & in eo numero habet feſta, jejunia, vigi-
„ lias, horas canonicas, prohibita ova, lac, carnes, certis diebus, & con-
„ ceſſum ſaltem oleum, piſces, fructus, legumina, indumenta veſtium
pullarum

Digitized by Google

pullarum aut candidarum pro differentia dierum; Sed improbat etiam profuſionem Indulgentiarum, qva Sixtus IV uſus ſit, laudat vero „ *Joh. Gerſonem* in abuſus illos jam olim invectum, & qvod cum *Gvilielmo Pariſienſi* & aliis ſtatuerit, *morte omnia ſolvi*, & *Chriſtianos voluntarie morientes ſtatim ad cælum evolare.* Opponentibus vero, fore ut vileſcant indulgentiæ, ſi nil niſi canonum pœnæ remitti per eos poſſint, reſpondet: Præſtat viles fieri indulgentias, qvam crucem Chriſti „ evacuari, & melius eſt viles habere indulgentias, qvam aliqvid in Eccleſia docere, qvod *fictionis* poſſit argui in Eccleſiæ confuſionem. Cumqve id multis rationibus confirmaſſet, iterum ſubjungit: *ſi erro, revocet me, qvi poteſt.* In his ipſis tamen reſolutionibus, Auguſtini Autoritate motus, *Concl. XV.* purgatorium pro certiſſimo adhuc habet, & Pickardos ſive Bohemos id negantes acriter culpat. Sed diſputat multa circa ſtatum animarum in purgatorio, & circa indulgentias a communi Scholaſticorum opinione, Thomam & Bonaventuram ſeqventium, diſcrepantia, qvanqvam, ut Pallavicinus diffiteri noluit, etiam habuerit ex illis, qvi ei conſentiebant. Adducit dein Lutherus gloſſam ad *C. qvod autem X. de pœn. & rem:* in qva mira ſententiarum varietas de indulgentiis proponitur. Occaſione vero *Concl. XXV.* tractat de poteſtate Epiſcoporum & Parochorum circa indulgentias ſive ſuffragia pro animabus in purgatorio, eamqve Pontificiæ æqvalem eſſe, non definit qvidem, ſed ita diſputat, ut affirmans videri poſſit;

§. XXIII.

Poſt hæc multos qveſtus inſtituit adverſus infelicitatem Eccleſiæ ſub dogmatum ſervitute laborantis, inter alia hæc habet fol. 97. Adverſarios meos rogo, ut ferant dolorem meum, qvo crucior, dum „ audio ea prædicari in Eccleſia Chriſti, qvæ nunqvam ſcripta & ſtatuta „ ſunt, qvando ſanctis olim Patribus legimus viſum eſſe periculoſiſſimum, „ aliqvid ultra præſcriptum cœleſte doceri, ut inqvit Hilarius. „ Et S. Spiridion, Cypri Epiſcopus, hujus diſciplinæ tam rigidus obſervator „ fuit, ut interrumperet ſermonem ejus, qvi tantum Græci vocabuli „ æqvivocatione uſus: tolle cubile tuum, & vade, dixerat, pro tolle „ grabatum, ſeu lectum tuum & vade; reprehendens eum in re, qvæ ſenſum „ nihil mutarat. Atqve hujus doloris mei veniam, puto mihi juſtiſſime „ ab illis deberi, qvando nos ferre cogimur, nunqvam rogati „

aut „

I. §. 23.
1518. aut moniti, eorum præſumtiones, qvibus delectantur ea prædicare, in
„ qvibus nos cruciamur audiendo. Non hæc dico aut ago, qvod tam
„ impudenter arrogans ſim, ut me inter doctos Eccleſiæ ſanctæ nume-
„ randum putem, multo minus inter eos, qvorum hæc ſit ſtatuere aut de-
„ ſtituere, atqve utinam noviſſimum merear Eccleſiæ membrum fieri a-
„ liqvando; ſed id potius ago, cum ſint in Eccleſia & doctiſſimi pariter
„ & ſanctiſſimi viri, ea tamen eſt noſtri ſeculi infelicitas, ut etiam tanti
„ non poſſint Eccleſiæ ſuccurrere. Qvid enim potuerit hodie doctri-
„ na & pius Zelus, ſatis probavit infelix eventus eorum doctiſſimorum
„ & ſanctiſſimorum virorum, qvi ſub Julio II ſtuduerunt reformare Ec-
„ cleſiam, inſtituto ad hanc neceſſitatem concilio. Sunt & alii paſſim,
„ qvos novi, optimi & eruditi Pontifices (id eſt Epiſcopi) ſed exemplum
„ paucorum imponit ſilentium plurimis. Eſt enim tempus peſſimum,
„ (ut ait Amos Propheta) ideo prudens in illo tempore tacebit. Deni-
„ qve & nobis hodie Pontifex optimus, Leo X. cujus integritas & erudi-
„ tio delitiæ ſunt omnibus bonis auribus. Sed qvid ille ſvaviſſimus
„ homo poteſt unus, in tanta rerum confuſione? dignus profecto, qvi
„ melioribus temporibus pontificaretur, aut meliora tempora eſſent ſui
„ Pontificatus. Noſtro ſeculo digni ſumus, pontificari non niſi Julios
„ ſecundos, Alexandros ſextos, aut ſi qvos alios atroces Mezentios, ut
„ finxerunt Poetæ; nam bonos hodie ridet etiam Roma ipſa, imo Ro-
„ ma omnium maxime. In qva enim orbis Chriſtiani parte liberius
„ ludunt, etiam in ſummos Pontifices, qvam in vera illa Babylone Ro-
„ ma? ſed ſat iſta. Cum itaqve præter innumeros privatos, etiam in
„ ſedibus ſuis habeat Eccleſia doctiſſimos, ſi prudens voluiſſem exiſtima-
„ ri, illorum exemplo & ipſe tacerem. Sed præſtat vel a ſtultis, a pue-
„ ris, ab ebriis veritatem dici, qvam omnino taceri, ut fiducia docto-
„ rum & ſapientum animoſior fiat, ubi audiunt nos, rude vulgus, tan-
„ dem præ rei nimia indignitate clamare, ſicut ait Chriſtus: Si hi tacu-
„ erunt, lapides clamabunt. Et ad theſ. XXVI. Non credo neceſſari-
„ um, iterum proteſtari, qvid diſputem, aut qvid aſſeram. Sed cum
„ noſtro ſeculo ſint tam Zeloſi hæreticæ pravitatis inqviſitores, ut Chri-
„ ſtianiſſime Catholicos vi conentur ad hæreſin adigere, opportunum
„ fuerit ſuper ſingulis ſyllabis proteſtari. Nam qvid aliud fecerint Jo-
„ hannes Picus Mirandulanus, Laurentius Valla, Petrus Ravennas, Jo-
„ hannes Voſalia, & noviſſime diebus iſtis Johannes Reuchlin, atqve Ja-

cobus

 I. §. 24. 1518.

cobus Stapulenſis, ut inviti cogerentur & bene ſentiendo, male ſentire, non facile viderim, niſi qvod omiſerint forte proteſtationem ſuper „ ſingulis (ut dixi) ſyllabis, tanta eſt hodie in Eccleſia puerorum & effœminatorum tyrannis. „

§. XXIV.

Ad eandem theſin objicientibus Sixti IV autoritatem, alterum ſuum telum *de concilio* e longinqvo qvaſi (nam alia interim habet, qvibus pugnet) oſtentat, ita ſcribens fol. 101. Me nihil movet, qvid placeat vel diſpliceat ſummo Pontifici; homo eſt, ſicuti & cæteri: multi fuerunt ſummi Pontifices, qvibus non ſolum errores & vitia, ſed etiam portenta placuerunt. Ego audio Papam, ut Papam, id eſt, ut in canonibus loqvitur, & ſecundum canones loqvitur, aut cum Concilio determinat; non autem, qvando ſecundum ſuum caput loqvitur, ne forte cogar cum qvibusdam male Chriſtum cognoſcentibus, dicere, qvod Julii II horrendæ cædes in Chriſtianum populum, fuerint qvædam beneficia pii paſtoris in oves Chriſti collata. Et paulo poſt fol. 101. b. Hic vero objicitur: primo, Sixtus IV determinaſſe dicitur, qvod per ſuffragium ille modus nihil minuit plenitudinem indulgentiarum. Reſpondeo: Primum: ſi qvis pertinax eſſe vellet, diceret: probo qvod dicis, optime Pater, maxime cum ſolius Papæ non ſit novos fidei ſtatuere articulos, ſed ſecundum ſtatutos judicare & decidere qvæſtiones fidei. Hic autem erit articulus novus, ideo ad univerſale concilium pertinebit ejus determinatio, multo magis, qvam conceptio B. Virginis, præſertim cum hic nullum, illic multum & magnum ſit animarum periculum; alioqvi cum Papa ſit unus homo, qvi errare poteſt in fide & moribus, periculo aſſidue laboraret totius Eccleſiæ fides, ſi qvidqvid ſibi viſum fuerit, neceſſe ſit verum credi. Secundo, etiamſi Papa cum magna parte Eccleſiæ ſic vel ſic ſentiret, nec etiam erraret, adhuc non eſt peccatum aut hæreſis, contrarium ſentire, præſertim in re non neceſſaria ad ſalutem, donec fuerit per concilium univerſale alterum reprobatum, alterum approbatum. Qvod ne multis agam, illo unico probatur. Qvod Eccleſia Romana etiam cum concilio univerſali Baſileenſi, ac tota ferme Eccleſia ſentit, B. Virginem ſine peccato conceptam. Et tamen, qvia altera pars non eſt reprobata, non ſunt hæretici, qvi contrarium ſapiunt. Licet vero *ad th. 48. f. 102.* iterum „

1518. pericula Pontificum propoſuiſſet ob peſtilentem ſcilicet Sirenum vo- „ cem: non præſumitur tantæ celſitudinis apex errare: omnia jura po- „ ſitiva habet in ſcrinio pectoris ſui, & Bernhardi ad Eugenium Papam „ conſiderationes commendet; ad *theſ. tamen 58.* (ubi *meritum Chriſti theſaurum Eccleſiæ eſſe* omnibus modis agnoſcit, ſed *indulgentiarum theſaurum eſſe* pernegat) demonſtrare vult, qvem ſcopum habeat, adverſus Pontificum determinationes, & Clementis VI, cui fere tota innititur indulgentiarum doctrina, conſtitutionem diſputans. Sic e- „ nim ſcribit fol. 112: Dixi autem prius, qvod in Eccleſia aliqvid aſſere- „ re, cujus nulla poteſt ratio vel autoritas reddi, eſt Eccleſiam hoſtibus „ & hæreticis irriſioni exponere, cum ſecundum Apoſtolum Petrum te- „ neamur rationem reddere de ea, qvæ in nobis eſt fide & ſpe. Et Pau- „ lus: ut ſit Epiſcopus potens in doctrina ſana, etiam contradicentes re- „ darguere. Hic autem adeo eſt nulla autoritas, ut ſi hodie determina- „ ret Eccleſia Romana partem affirmativam, nihilominus maneret „ idem periculum, ſcilicet, qvia non poſſumus rationem reddere aliam, „ niſi qvia ſic Papæ & Romanæ Eccleſiæ placuit. Sed qvid iſta ratio fa- „ ciet, ſi ab his urgeremur, qvi Romanam Eccleſiam non ſeqvuntur? ut, „ hæreticis Pickardis. Hi non voluntatem Papæ & Romanæ Eccleſiæ, „ ſed vel autoritatem, vel rationem probabilem qværent. Et certe iſte „ eſt mihi vel unicus ſcopus in iſta materia tota.

§. XXV.

Eqvidem metuo, ne tædium excitem plura adſcribendo, non poſſum tamen, qvin ex tractatu hoc, qvi etiam in primitiis illis melioris doctrinæ, ſummam viri eruditionem, pietatem, & generoſum pectus in clariſſimam lucem producit, ſeqventia referam, ex plurimis, non „ minus egregiis ac veris excerpta. *Theſ. 32. fol. 104.* Ego mea ſententia „ credo, ſi indulgentiæ eſſent etiam præceptæ & ſalutares, tamen qvia in „ tam grandem ſunt nunc abuſum & ſcandalum redactæ, ut vel hæc ſola „ cauſa ſatis juſta ſit, ut univerſæ tollerentur, ne forte, ſi diutius permit- „ tantur vigere, tandem præcones earum præ pecuniarum amore inſaniant. Qvæ vero pro firmanda theſi ſua 37. adducit: *qvod qvilibet verus Chriſtianus omnium bonorum Chriſti & Eccleſiæ particeps ſit, etiam ſine literis indulgentiarum*, incredibile fere eſt, a qvoqvam indubium vocari poſſe. Hæc tamen doctrina liqvidius poſtea expoſita, etiam hodie, noſtratibus ſummam parit invidiam. Scribit inter alia *fol. 106:*

Cum

Cum ſpiritus Chriſti ſit in Chriſtianis, per qvem fratres, cohæredes, 1518.
concorporales & cives fiunt Chriſti, qvomodo ibi poſſit non eſſe participatio omnium bonorum Chriſti? nam & Chriſtus ex eodem ſpiritu habet omnia ſua. Ita fit per inæſtimabiles divitias miſericordiarum Dei Patris, ut Chriſtianus poſſit gloriari, & cum fiducia præſumere in Chriſto omnia, ſcilicet, qvod juſtitia, virtus, patientia, humilitas omnia merita Chriſti ſint etiam ſua, per unitatem Spiritus ex fide in illum. Rurſum omnia peccata ſua jam non ſint ſua, ſed Chriſti per eandem unitatem, in qvo & abſorbentur omnia. Et hæc eſt fiducia Chriſtianorum, & jucunditas conſcientiæ noſtræ, qvod per fidem fiunt peccata noſtra, non noſtra, ſed Chriſti, in qvem Deus poſuit peccata omnium noſtrum, & ipſe tulit peccata noſtra. Ipſe agnus Dei, qvi tollit peccata mundi. Rurſum omnis juſtitia Chriſti fit noſtra, imponit enim manum ſuam ſuper nos, & bene habemus, & extendit pallium ſuum, & operit nos benedictus Salvator in ſecula Amen. At theſi ſeqvente 38. remiſſionem Papæ ſive Sacerdotalem nullo modo contemnendam eſſe ſtatuit, eſſe enim *declarationem remiſſionis divinæ*, qvod pluribus examinat, & fidem poteſtati clavium adhibendam ad conſolationem pœnitentium reqvirit, majoremqve ſua hac, qvam Scholaſticorum opinione reverentiam Pontifici & Sacerdotibus parari exiſtimat; ita enim concludit (fol. 107:) Hæc ſententia mea poteſtatem clavis non minuit, ut mihi impingitur, ſed a falſo honore & tyrannica reverentia in ſibi debitam & amabilem reverentiam reducit. Non enim eſt mirum, ſi claves contemtui fiant, ſi falſis honoribus, id eſt, terroribus tantummodo offerantur ſuſcipiendæ. Cum cognita earum ſaluberrima commoditate, ſaxum ſit, aut lignum, qvi non cum lachrymis eas exoſculetur & amplectatur. Qvid ergo Pontificem propter eas magnificamus, & hominem terribilem fingimus? non illius ſunt claves, meæ potius ſunt, mihi donatæ, meæ ſaluti, meæ conſolationi, paci & qvieti conceſſæ. Pontifex ſervus eſt & miniſter meus in clavibus, ipſe non eget illis ut Pontifex, ſed ego.

§. XXVI.

Nihil vero tota hac theſium ſuarum aſſertione confidentius oppugnat, qvam jactatam ab indulgentiarum venditoribus abundantiam meritorum in ſanctis. Non enim ſaltem de Bonaventura, qvi aſſeruit, *hominem poſſe ſine veniali peccato eſſe*, ita judicat fol. 112: *utiqve*

1518. *defecit ſanctus homo*; ſed paulo ante ad th. 58. fol. 111. ſic pronunciat:
„ Merita ſanctorum nulla eſſe ſuperflua ſibi, qvæ nobis otioſis ſuccur-
„ rant; addens: Et ut aliqvando audax ſim, proteſtor de iis, qvæ jam di-
„ xi, me non dubitare, ſed paratus ſum ignem & mortem ſuſcipere pro
„ illis, & hæreticum aſſeram omnem, qvi contra ſapit. Audiamus et-
„ iam de Scholaſticis d. l. fol. 113. b. diſſerentem: Etſi S. Thomas, B. Bo-
„ naventura, Alexander de Ales ſint inſignes viri cum ſuis diſcipulis,
„ Antonio, Petro Paludano, Auguſtino Anconitano præter Canoniſtas,
„ qvi omnes eos ſeqvuntur; tamen juſtum eſt eis præferre veritatem pri-
„ mo, deinde & autoritatem Papæ & Eccleſiæ. Nec mirum eſt, tantos
„ viros in hoc erraſſe. Nam in qvantis, qvæſo, B. Thomam etiam Scho-
„ laſtici erraſſe arguunt? immo, qvod majus eſt, jam plus trecentis an-
„ nis tot univerſitates, tot in illis acutiſſima ingenia, tot ingeniorum
„ pertinaciſſima ſtudia in uno Ariſtotele laborant, & tamen adhuc non
„ ſolum Ariſtotelem non intelligunt, verum etiam errorem & fictam in-
„ telligentiam per univerſam pene Eccleſiam ſpargunt: qvanqvam ſi et-
„ iam intelligerent eum, nihil egregiæ ſapientiæ adepti eſſent, præſer-
„ tim in eis libris Ariſtotelis, qvos uſitatiores habent, in qvibus vel ipſi-
„ uſmet teſtimonio apud Aulum Gellium lib. 20. c. 4. & Greg. Nazian-
„ zen. in ſerm. adverſus Arianos, non niſi merus Logodædalus & Logo-
„ machus deprehenditur. Audax, impudens, temerarius forte hic vi-
„ deor, atqve utinam mihi tantum ſupereſſet ætatis, & otii, ut hujus te-
„ meritatis meæ rationem reddere & verbis meis fidem facere poſſem;
„ forte efficerem, ut non fruſtra ſic ſapere viderer. Non Ariſtotelem
„ cum Platone & aliis concordarem, qvod Johannes Picus Mirandula-
„ nus cœpit, ſed Ariſtotelem ſuis coloribus pingerem, ſicut dignum eſt
„ pingi eum, qvi ex profeſſo eſt artifex verborum (ut Greg. Nazianze-
„ nus ait) & illuſor ingeniorum. Si itaqve per tantum tempus in tan-
„ tis ingeniis permiſit Deus, tantum nubis & tenebrarum dominari, qvid
„ adhuc nobis ita ſecuri placemus, & non potius (ſicut Chriſtianos de-
„ cet) omnia noſtra ſuſpecta habemus, ut ſolus Chriſtus ſit lux, juſtitia,
„ veritas, ſapientia, omne bonum noſtrum. Igitur ſancti illi viri, cum
„ viderent Ariſtotelem ab indoctis & Chriſtum ignorantibus, in tanta
„ autoritatis veneratione haberi, ipſi ut erant humiles ſenſu pia ſimpli-
„ citate ſunt ſecuti, & in errorem lapſi, cæteris occaſio fuerunt tot tur-
„ binum, opinionum, qvæſtionum, errorum, ſicut in Scholaſticis Docto-

ribus

Digitized by Google

ribus videmus Et digni fuimus, qvi Chriſtum reliqvimus, ut ipſe qvo-
qve nos derelictos, etiam per electos ſuos, in occaſionem daret erroris „
& infiniti laboris. Sicut ait in Ezech. 14. Propheta cum erraverit, & „
locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi Prophetam illum. Et „
ibidem: ſi venerit ad Prophetam interrogans me per eum, Ego Domi- „
nus reſpondebo ei ſecundum multitudinem immundiciarum ſuarum. „
Ideo cum timore & judicio omnia ſunt legenda & ſuſcipienda, etiam „
a magnis & ſanctis viris tradita, ſecundum Apoſtolum: omnia pro- „
bate, qvod bonum eſt, tenete. Et illud Johannis: Probate Spiritus, „
utrum ex Deo ſint. Qvæ conſilia qvi omiſerint & in hominem confiſi „
fuerint, (ſicut hi qvi dicunt; malo cum tantis errare, qvam tecum re- „
cte ſapere) digni ſunt, qvos etiam condemnet & relinqvat conſilium. „
Qvi enim conſilium Spiritus ſpernit, cur non ſpernatur merito à Spiritu conſilii.

§. XXVII.

Digniſſima etiam lectu ſunt, qvæ paulo poſt habet de Theolo- „
gis crucis, & de Theologis gloriæ: illos vocat, qvi docent, pœnas, cru- „
ces, mortem, omnium pretioſisſimum eſſe theſaurum & reliqvias ſa- „
cratisſimas, qvas ipſemet Dominus hujus Theologiæ conſecravit, ve- „
re oſculandas, qværendas, amplexandas. Addit notabilem admoni- „
tionem circa reliqviarum cultum. A Theologis vero gloriæ, ut lo- „
qvitur, qvi ex Ariſtotele docent objectum voluntatis eſſe bonum, defi- „
niri theſaurum Chriſti, qvod ſit relaxatio & ſolutio pœnarum, tan- „
qvam rerum peſſimarum & odibilisſimarum, qvas Theologi crucis di- „
cunt eſſe optimas & amabiliſſimas. Interim illos pecuniam pro ſuo „
theſauro accipere, cum hos gratis offerentes nemo dignetur intuitu, „
immo deniqve perſeqvatur. Qvamvis vero ad concluſionem 69. po- „
teſtatem Pontificis ita veneretur, ut etiam injuſtas ejus ſententias fe- „
rendas eſſe dicat, & exemplum Eccleſiæ ſui temporis alleget, qvæ in- „
finitis oneribus preſſa, pie nihilominus & humiliter qvieſcat, veritati „
tamen palmam defert. Vide Reſol. th. 26. & 72. fol. 102. & 117. ubi „
ſanctæ, qvalis olim fuiſſet Romanæ Eccleſiæ illam opponit, qvæ lerna „
jam ſit & tartarus Simoniarum, libidinum, pomparum, cædium, reli- „
qvarumqve abominationum; & hæc omnia remitti dolet per indul- „
gentias, cum tamen non remittantur, qvæ Pontificiæ utilitati obſint, „
& in Bulla cœnæ Domini ſemper excipiantur. Benedictione deniqve „
dignos

Digitized by Google

1518. dignos pronunciat, qvi nituntur purgare Scripturas ſanctas & eluci-
„ dare ex tenebris opinionum & humanarum rationum, qvibus prope
„ facti ſumus (ait) Pelagiani ſenſu, & Donatiſtæ opere. Porro fol. 118. b.
„ Adhuc major eſſet gratia ſummi Pontificis, ſi has omnes facultates
„ gratis donaret omnibus Chriſtianis, qvi eis egerent. Deinde ſi ſubla-
„ tis canonibus oneroſis, libertatem populi Chriſtiani reſtitueret, & ty-
„ rannides officiorum ac Simonum exploderet. Sed hæc non ſunt in
„ poteſtate ejus, invaluit enim inimicus, & princeps provinciarum fa-
„ cta eſt ſub tributo. Dextera Domini faciet hanc virtutem, ſi id digni
„ fuerimus impetrare. De gemino vero gladio Pontificum per glos-
„ ſas excogitato ita loqvitur ad th. 80. Id ego vehementer admiror,
„ qviſnam illam gloſſam invenerit primus, qvod duo gladii ſignificent,
„ unum ſpiritualem, (non ut Apoſtolus vocat, ſcilicet gladium Spiritus,
„ verbum Dei) alium materialem, ut ſic Pontificem utraqve poteſtate
„ armatum, nobis non patrem amabilem, ſed qvaſi tyrannum formida-
„ bilem faciant, dum nihil niſi poteſtatem undiqve in eo videmus. Et
„ iſta eſt fidelisſima gloſſa ſuper Patrum decreta, in qvibus tam rigide
„ prohibentur clericis arma. Hic vide, num Deus iratus, videns, qvod
„ pro gladio Spiritus & Evangelio dileximus intelligere ferrum, juſtis-
„ ſime nobis fecit, ut daret gladium, qvem voluimus, & auferret, qvem
„ noluimus; ita ut nusqvam in mundo fuerit crudelior ſtrages bello-
„ rum, qvam apud Chriſtianos: rurſum vix neglectior ſacra ſcriptura,
„ qvam apud Chriſtianos. En tibi gladium, qvem noluiſti. O gloſſa
„ vel tartaro digna! Adhuc tamen ſumus ſaxei, ut iram Dei non intelli-
gamus. Sed eo nihilominus erat tunc animo Lutherus, ut Bohemis,
qvi *fætore*, ut ait, *Romano gaudent*, ſive qvi Eccleſiam ob vitia deſerue-
„ rant, acriter reprehenſis, tandem ſcribat fol. 119. Etſi amici mei me
„ hæreticum, impium, blaſphemum jam multis diebus clament, qvod
„ Eccleſiam Chriſti & ſcripturas ſanctas non teneam Catholico ſenſu:
„ ego tamen fretus conſcientia mea, credo eos falli, me vero diligere
„ Eccleſiam Chriſti & decorem ejus. Qvi autem me judicat, Dominus
„ eſt, licet mihi nihil conſcius ſim. Et ideo iſtas poſitiones omnes coe-
„ git me ponere, qvod viderem alios falſis opinionibus infici, alios per
„ tabernas ridere, & ſanctum ſacerdotium Eccleſiæ manifeſto ludibrio
„ habere, occaſione tam effuſæ licentiæ prædicandarum veniarum. Non
„ erat vulgus laicorum ampliore occaſione in odia Sacerdotum excitan-
dum

Digitized by Google

dum, qvod jam a multis annis propter avaritiam & peſſimos mores nobis offenſum (heu ſolo timore pœnæ) honorat ſacerdotium. Adde, qvæ ad th. 90. ſtatuit, Laicorum ſcrupulos non ſola poteſtate, ſed reddita ratione compeſci debere, ne ex malo pejus fiat. Subdit: Qvanto rectius doceremur hanc iram Dei intelligere, & pro Eccleſia orare, & talia tolerare in ſpe futuræ reformationis, qvam dum tam manifeſta vitia volumus cogere virtutes videri, pejus irritemus. Si qvidem niſi nos mereremur vexari, Deus non permitteret ſolos homines in Eccleſia dominari, daret nobis paſtores ſecundum cor ſuum, qvi nobis pro veniis darent tritici menſuram in tempore ſuo. Nunc autem, etiamſi ſint boni Paſtores, tamen non poſſunt ad officium ſuum venire, tanta eſt vis furoris Domini. In tota vero exegeſi ſua, ex qva iſta excerpſimus, Tezelii aut aliorum nominatim non meminit. Sed non abſtinet aculeis, nam adverſarium *Leontem* vocat (ad apologum notum reſpiciens) id eſt aſinum pelle leonis indutum, & *bubulcum*. Fini operis admonitiunculam ſubnectit, ſe non ſcribere erudito lectori; itaqve ſtylum parum Ciceronianum excuſat. Ita enim (ait) oportuit cum mei ſimilibus noſtra, id eſt, rudia & barbara tractare, & Pontificis officium implorat, ut debitor ſit, D. Pauli exemplo ſapientibus & inſipientibus, Græcis & Barbaris.

§. XXIIX.

Has Reſolutiones ſub finem Auguſti menſis anno 1518. in aulam Electoris Sax. miſit Lutherus typis, parum tamen, ut qveritur, correctis, publicatas: qvas ſi absqve præoccupatione conſideraſſent Romanæ Eccleſiæ doctores, in tantas iras non exarſiſſent. Interverti qvidem per Lutheri diſputationem videbatur fructus pecuniarius, qvi ex indulgentiis qværebatur, ſed carere illo poterat opulentus jam ſatis fiſcus Romanus, & optimi qviqve turpem illum qvæſtum improbabant, ii maxime, ad qvos nihil ex eo redibat. Maimburgium fatentem jam audivimus, correxiſſe poſtea Pontifices abuſum iſtum, corradendæ per indulgentiarum nundinationes pecuniæ. Theſaurus igitur ille ſuperabundantium meritorum, qvi qvoad illum prædicandi & publice vendendi modum clauſus hucusqve & infructuoſus fuit, claudi & tunc potuiſſet. Porro qvæ de poteſtate Pontificis, & de conciliis ſentiebat Lutherus, communia pleraqve habebat cum Pariſienſi ſchola. In reliqvis vero dogmatibus primariis, qvæ tunc tractabat, magnam oſten-

Digitized by Google

1518. debat pietatem: nam, ut diximus, duo Chriſtianiſmi maxima qvaſi fulcra & fundamenta, fidem in meritum Chriſti, & pœnitentiam in perpetua vitæ emendatione verſantẽ, theſibus ſuis egregie ſtabiliebat. Nec cætera ejus fuere ponderis, ut ſchiſma neceſſario inducerent, cum non minus gravia ſint, qvæ etiam hodie inter Romanæ Eccleſiæ theologos diſputantur. Deniqve qvanticunqve illa fuerint momenti, hæreſis tamen Lutherum reum facere nondum poterant, proteſtatione & ſubmiſſione illa ſua de obſeqvio Pontifici præſtando munito. Simulate vero & callide eum egiſſe, nec Maimburgius audet aſſerere, a Cochlæo hic diſſentiens, & prudentiæ erat, utcunqve oblata pro ſeriis accipere, ſed aliter hæc Deus diſpoſuerat, ut in loco videbimus. *Pallavicinus* Lib. I. c. 8. omni, qvo poteſt, acumine id agit, ut in pectus Lutheri introſpiciat, & qvo fine theſes ſuas conceperit & publicaverit, deprehendat & eruat. Sed juſtum eſt, unumqvemqve ſeſe explicantem audire, nec fidem præcipiti cum judicio alicui demere, anteqvam mendacii convincatur. Qvanta vero cum aſſeveratione longo poſt tempore, & cum facta jam raptura nulla fingendi cauſa ſupereſſet, novitatis & ſchiſmatis ſtudium a primo hoc ſuo conatu amoliatur, ex præfatione Latina anno 1545. ad operum Tom. I. ſcripta aliqvatenus, ſed plenius & luculentius ex illa patet, qvam editioni theſium poſt aliqvot annos factæ *Tom. I. Jen. Germ. fol. 4. Tom. I. Altenb. fol. 11.* in-
„ ſeruit. Permitto, inqvit, has theſes edi, qvas ab initio cauſæ meæ ad-
„ verſus indulgentiarum doctrinam oppoſui, ideo maxime, ut magnitu-
„ do & ſucceſſus rei, qvi poſtea ſecutus eſt, non mihi, ſed ſolius Dei be-
„ neficio tribuatur, me vero minime ad ſuperbiam efferat. Per has e-
„ nim propoſitiones ignominia & debilitas mea maxima detegitur,
„ qvam trepide negotium illud ceperim. Incideram in illud ſolus &
„ incautus, & cum retrocedere non poſſem, multa non ſaltem in multis
„ & gravibus articulis Pontifici detuli, ſed ſerio profecto illum adoravi.
„ Qvam contemtus enim tunc eram, & miſerrimus monachus, cadaveri
„ qvam homini ſimilior! qvanta vero Papæ majeſtas, ut nutus ejus non
„ regibus terræ modo, ſed &, ut ita dicam, cælo & inferno metuendus
„ eſſet? In qvantis anguſtiis illo anno & ſeqventi cor meum fuerit, & in
„ qva ſubmiſſione, minime ficta aut falſa, imo in qva propemodum de-
„ ſperatione verſatus ſim, ſecuræ qvidem illorum mentes neſciunt, qvi
„ nunc Papæ majeſtatem magna cum temeritate & ſuperbia aggredi-
untur.

Digitized by Google

untur. Ego vero, qvi tunc ſolus in periculo hærebam, tam audax & „
certus non eram. Multa neſciebam, qvæ nunc per Dei gratiam ſcio. „
Diſputabam ſaltem, & diſcendi cupidus eram. Non reperiens igitur „
in libris Theologorum & Canoniſtarum, qvæ ſatisfacere deſiderio „
meo poterant, vivos & Eccleſiam ipſam conſulere & audire volebam. „
Erant pii qvidam viri, qvibus propoſitiones meæ apprime placebant, „
at non habebam eos pro membris Eccleſiæ, qvæ Spiritus S. donis rege- „
rentur; ſolummodo Papam, Cardinales, Epiſcopos, Theologos, Juris- „
Conſultos, Clericos, Monachos reſpiciebam. Spiritum itaqve tan- „
ta cupiditate expectabam, turbatus veluti mente & fere ſtupidus, ut „
vix ſcirem, num vigilarem an dormirem. Dein licet omnia, qvæ mi- „
hi obſtare videbantur, argumenta, ex Scripturis ſolviſſem, ultimum „
tandem & unicum, Eccleſiam nempe audiendam eſſe, magna cum lu- „
cta, & ægerrime, tandem tamen per Chriſti gratiam ſuperavi. Ego „
profecto majori longe cum veneratione Eccleſiam Pontificiam pro „
vera habui, qvam nunc perverſi illi faciunt, qvi eam contra me mire „
extollunt. Hæc nullo adulandi propoſito, nec mentiendi utilitate
ſcripta fidem utiqve majorem merentur, qvam ſuſpicio Pallavicini,
qvi Lutherum ex offenſa qvadam privata Pontifici negotium faceſſere
voluiſſe tradit, & neſcio, qvibus ejus literis id probari poſſe exiſtimat.
Lib. I. cap. 4. n. 93.

§. o.

Luth. contra Jac. Hochſtr. Tom. I.

Nec parum plauſibilem ejus cauſam faciebat, qvod Jacobus Hochſtratanus, Inqviſitor Dominicanus, contra Lutherum ſcribens, Papam exhortabatur, ut tantum ferro & igne adverſus illum uteretur, mundumqve ab homine hoc neqvam liberaret.

§. XXIX.

Hochſtratinum hunc Dominicani ordinis *Monachum Lovanienſem*, &, qvo primores illorum titulo uti ſolebant, *inqviſitorem hæreticæ pravitatis*, brevi ſed acri apologia jam Idibus Julii repulerat Lutherus, qvæ extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 121.* Conſilium vero iſtud, qvod

1518. Maimburgius aut non probat, aut cauſæ nocuiſſe exiſtimat, præpropera tunc vehementia protruſum, ut nempe vi ageretur, non multo poſt per plurima regna & provincias, non qvidem adverſus Lutherum (qvi mire ſervatus fuit) ſed in magnam, qvi ejus doctrinam ſecuti ſunt, hominum multitudinem, locum invenit; imo experientia ſeqventium & noſtrorum qvoqve temporum comprobatum eſt, non facile ab illo ceſſari, niſi cum vires ad exeqvendum id deſunt, aut qvando cum utilitate regnantium differri poteſt. Sed de his alibi.

§. p.

Epitom. Reſponſ. Sylveſtr. ad M. Luth. ap. Luth. t. 1.

Et qvod Sylveſter Prierias, qvi refutare ſolide, ut poterat, debuiſſet, qvæ Lutherus ad illius librum reſponderat, alium edidit, in qvo potentiam & autoritatem Pontificis ultra modum exaggeravit, longiſſime eam ſuper omnia concilia, iisqve verborum formulis evehens, qvæ ne Romæ qvidem probarentur; Hoc occaſionem Luthero dedit, ut autoritatem illam Germanis odioſam reddere, & a ſcopo abducere alios poſſet, tractando cum vehementia articulum delicatiſſimum, de qvo tunc non qværebatur. Tanti intereſt, ut qvi adverſus hæreticos agunt, præciſe intra terminos, qvos fides docet, ſe contineant, nec intempeſtive & fiducia ingenii in qvæſtiones litigioſas incidant, data adverſario facultate, ut ſententiam ſuam pari jure defendere poſſit, qvo oppugnatur.

§. XXX.

An Sylveſter ſolide, (ut putat Maimburgius) refutare potuerit Lutheri reſponſum, dubitare licet; tum ob ſententiæ, qvam Lutherus defendebat, veritatem, tum ob impar ingenium. Sed videamus aliqva ex iis, qvæ replicavit *Tomo I. Op. Lat. Luth. fol. 62. & ſeqq.* inſerta.

In

In epiſtola qvidem ad Lutherum, artem ei rhetoricam imputat, Magi- 1518.
ſtri palatii ſive inqviſitoris munus, qvo ad ſcribendum impulſus fuerit, obtendit, nec dolorem occultat, qvod parum reverenter tractatus ſit. Animoſus tamen adeo eſt, ut ſcribat, *ſe vivere nolle, niſi demonſtraverit Lutheri dicta hæreſin*, ut ait, *complicare*. Thomæ dein autoritatem celebrat, *ab Eccleſia Romana cribratam & probatam*, & ab Innocentio III. Pontifice *ſoli Scripturæ canonicæ poſtpoſitam*: ſibi itaqve gloriæ ducit, qvod *Thomiſta* vocetur. *Abbatem Panormitanum*, Cardinalem, cujus ſententiam ſeqvi videbatur Lutherus, ut *rebellem & ſchiſmaticum* abominatur, qvi in Baſilea (id eſt, in concilio ibi habito) *Baſiliſcus pullulaverit, & pileum iniqvitatis meruerit, atqve ita ſchiſmaticum ſua doctrina redoleat.* *Johannem Gerſonem* ibidem Luthero laudatum, inter *Doctorellos* refert, *qvi peſſime ſenſerint & ſcripſerint*. Acrius vero ob Ariſtotelem ſpretum ſuccenſet, qvem licet Ethnicum Thomæ præferre non dubitat; ſcribit enim: Qvid mirum, qvod Thomam vi- „
lipendas, cum & Ariſtotelem ipſum dehoneſtas, qvem tota natura (ut „
ita dixerim) miratur, & cujus veritate, Boethio teſte, nihil clarius, & „
in cujus doctrina ſive in Logicis, ſive in Phyſicis, ſive in moralibus, hac- „
tenus nulla inventa eſt falſitas, præter id, qvod non certe, ſed eodem „
(Boethio) teſte, dubitative, de mundi æternitate ſenſit. Ab adulatio- „
ne deinde & avaritia utcunqve ſe purgat, gloriatur vero de ſcriptis „
ſuis Sphæricis & Theoricis, de Epitomate (ita ſcribit) Capreoli, qvod „
Lipſiæ ex Legato publice legatur: addit, ſe juvenem oblatum Epiſco- „
patum cum ſexcentis aureis recuſaſſe. Proteſtatur etiam, ſe nihil or- „
dinis ſui Dominicani gratiæ dare, Deum teſtem appellans, qvod præ- „
cones indulgentiarum ex Minoritis (Franciſcanis) eſſe, ab initio puta- „
verit. Declinat alia, & tandem velut mitigatus Lutherum compel- „
lans, Oro te, ſcribit, ſi Chriſtum amas, ne plus ſapias, qvam oportet, „
ſed ad ſobrietatem, & qvam cœpiſti viam perambules, jugiter & per- „
ſeveranter; qvod ſi feceris, puto qvod etiam in me ſis auditurus Chri- „
ſtum loqventem: & forte Sylveſtro, qvem nunc horres, tunc amicum „
fideliorem habiturus es neminem. Ad lectorem vero præfatiuncu- „
la, ſcripto ſuo præmiſſa, converſus, pæana de Luthero canit, & *victum toto Chriſtiano populo ſpectante*, jactat. Scripti titulus eſt: *De juridica & irrefragabili veritate Romanæ Eccleſiæ Romaniq; Pontificis, Liber tertius, index qvidem longiſſimus, ſed breviſſimum Epitoma.* Ridet Græ-

1518. ciſſantem in rubrica hac Lutherus in Epiſt. ad Spalatinum d. 15. Dec. 1518
,, ſcripta, qvæ extat *Tom, I. fol. 65. b.* Mitto Sylveſtrinam ἐπιτομήν, qvam
,, ipſe Epitoma vocat, homo Græco-barbarus & Latino-coqvus. Sed au-
,, diamus ex dogmatibus Sylveſtri præcipua. Eccleſia militans eſt Chri-
,, ſti regnum monarchicum & hierarchicum. In hac hierarchia Romanus
,, præſul primus ac ſummus hierarcha eſt, autoritate divina, qvi ſolus
,, ſupremarum dubitationum reſolutivus & ſolus judex infallibilis veri-
,, tatis, in ſpectantibus ad fidem & mores. Eccleſia eſt regnum monar-
,, chicum, in ordine ad monarchiarum mundi eſt qvinta, & ibi etiam ſe-
,, cundum divinas literas, de qvatuor terrenis monarchiis (qvas enume-
,, rat) omnium præſtantiſſima. Ex hac hypotheſi plurima eruit, ex qvi-
,, bus hæc potiſſimum notare lubuit: Probabiliter ſolus Petrus a Chri-
,, ſto eſt inſtitutus Epiſcopus perſonaliter, alii vero a Petro inſtituti ſunt:
,, Romanus præſul rite inſtitutus, æqve & æqvali jure caput eſt, ſicut &
,, B. Petrus. Et deſtruitur opinio qvædam hominum perverſorum,
,, qvod Papa non ſit caput Eccleſiæ univerſalis collective, ſed ſolum di-
,, ſtributive; volentium ex hoc, Papam non eſſe caput concilii. In ec-
,, cleſiaſtica hierarchia Romanus præſul eſt Hierarcha ſummus; contra
,, adverſarium, ſubtrahentem nonnullas nationes, ſcilicet, Græcos &
,, fideles, inter infideles habitantes. Per literas ſacras probatur univer-
,, ſalitas iſtius monarchiæ, & improbatur impietas Antonii Roſelli, dog-
,, matizantis, Chriſtum ea ratione, qva homo, non habuiſſe jus terreni
,, principatus. Per Auguſtinum & ſcripturas probatur iterum futura
,, Evangelii ſecunda prædicatio, cum majori populorum converſione,
,, qvam Apoſtolorum temporibus, cum in omnem terram exivit ſonus
,, eorum, adeo ut non jure modo, verum etiam facto ipſo Pontifex ma-
,, ximus rerum ſummam ſit moderaturus, & jurisdictionem Papa in in-
,, fideles exercere poſſit, ſive Gentes, ſive Judæos, vel etiam hæreticos.
,, Omnis poteſtas ordinis & jurisdictionis ineſt Epiſcopis a Romano
,, Pontifice. Jurisdictio Romani Præſulis eſt incomparabilis. Con-
,, tra adverſarium, qvi vult in concilio & conſeqventer in Eccleſia uni-
,, verſali, eſſe qvandam poteſtatem, qvæ non ſit in Romano Pontifice.
,, Qvando ſancti dicunt Eccleſiæ univerſali datas eſſe claves, non eſt ea
,, ratione accipiendum, qvaſi omnibus Eccleſiæ membris datæ ſunt, aut
,, diviſim, aut etiam conjunctim, ſed qvia datæ ſunt aliqvibus membris
,, Eccleſiæ, ut Petro primum, Apoſtolis autem in ordine & ſubjectione

ad

& legislationis concilia deprimit, iisqve Pontificiam I. §. 30.

ad Petrum. Romani Præſulis eſt condere leges. De neceſſitate ſalu- 1518.
tis eſt, ſubeſſe legibus & præceptis Pontificis, nihil contra Dei præce- „
pta mandantis. Decretales Epiſtolæ Romanorum Pontificum, etiam „
non editæ in concilio, nec corpori juris inſertæ, & etiam omnes ſan- „
ctiones ſuſcipiendæ ſunt ab omnibus, & executioni mandandæ. Qvia „
Romani Pontificis poteſtas a Deo Chriſto immediate eſt, totus mun- „
dus ſimul ejus autoritatem nedum auferre, verum ne limitare qvidem „
aut reſtringere poteſt. Autoritas concilii non eſt a Deo, niſi in caſu „
hæreſis vel ſchiſmatis, non qvidem omni, ſed qvodam; qvando vide- „
licet de nullo eſt certum & purificabile, qvod ſit Præſul Romanus, ſed „
omnis autoritas Patrum concilii ſive ut ſinguli, ſive ut collegium vel „
concilium, eſt a Romano Pontifice. Inter homines ſolus Romanus „
Pontifex habet ſuam autoritatem a Deo immediate. Et poſtqvam „
Cap. XI. omne jus conciliorum Papæ adſeruiſſet, rejectis concilii Con-
ſtantienſis placitis th. 8. concludit: Decreta Conciliorum nullum li- „
gant vel adſtringunt, niſi Romani Pontificis autoritate firmentur, & „
Cap. XII. th. 1. Autoritas concilii eſt commiſſa, & qvantum placet, „
Pontifici. Porro: Romanus Antiſtes nullo modo ligatur concilio- „
rum canonibus, vel decretis, etiamſi ſint de jure divino; ligatur qvi- „
dem, ſed non ea ratione, qvia concilii ſunt, ſed qvia Dei. Papa poteſt „
omnia Conciliorum decreta poſitiva, (qvæ non ſunt de jure divino) „
ſicut & ſua, ex rationabili cauſa, ſuo tamen arbitrio penſanda, tollere. „
Pontifex indubitatus, nedum a Concilio, ſed neqve a toto mundo pot- „
eſt jure deponi vel judicari, etiamſi ita ſit ſcandaloſus, ut populos ſe- „
cum catervatim ducat ad Diabolum. diſt. 40. c. Si Papa, ſed ut ibi di- „
citur: Deus orandus eſt: hæc contra Schiſmaticos & Panormitanum: „
contra hunc, ait, cupio ſpecialiter diſputare: concedit tandem ob hæ- „
reſin notoriam, probatam vel confeſſam per concilium deponi poſſe „
Papam, vel potius declarari depoſitum. Improbat autem appella- „
tionem a Papa ad concilium. Concilium ſcribit non præeſt Pontifi- „
ci, in his, qvæ ſunt fidei, neqve hoc decidere poteſt, ſi Papa interdicat. „
Romani Præſulis ſolius eſt, a Deo & natura inſtitutas leges interpreta- „
ri & declarare in dubiis, nedum in moribus, ſed etiam in ſpectantibus „
ad fidem. Papa, ut Papa, non poteſt male decidere; (admittit tamen „
conſilium aſſiſtentium) concilium vero univerſale etiam rite celebra- „
tum, intellectum tamen, ut aliqvid contra Pontificem diviſum, deci- „
dendo „

1518. dendo de fide & moribus, poteſt errare, & probatur erraſſe ſæpius de
„ facto Theſi tamen 4. cap. 16. concedit, ſi inter Papam & Concilium eſ-
„ ſet diſſidium, & res eſſet deciſa per judicium irrefragabile Spiritus
„ ſancti, ſtandum eſſe illi parti, qvæ pro ſe haberet dictam deciſionem;
„ at in dubio, licet Panormitanus irrationabiliter dicat, ſtandum eſſe
„ parti, qvæ melioribus rationibus utatur, judicium Papæ ſeqvendum
„ eſſe; ex motu ſui cordis (qvod in talibus a Deo regi putat) prolatum.
„ At diſſidentibus ſententiis in concilio, Papa non ſeqvi tenetur majora
„ ſuffragia, ſed ſaniora, ſaltem unius, exemplo Nicæni concilii, in qvo
„ Paphnutii ſolius ſententia obtinuit. Omittimus, qvæ Libro II. pro indulgentiis ſtatuit, & qvos errores propterea, & ob opiniones qvasdam circa purgatorium Luthero imputat; tum qvos ex dictis ejus contra abſolutam Pontificis poteſtatem, & pro conciliis excerpit & rejicit. Qvæ vero *Cap. illius lib. 7.* de repræſentatione Eccleſiæ univerſalis per concilia, aut Cardinalium collegium, & virtualiter per Pontificem repetit, eadem ſunt, qvæ dialogo ſuo præmiſerat. Epilogum addit hoc modo: *Caveat iſte, qvia, qvantum ego capio, cervice ſua Dei judicium bajulat.*

§. XXXI.

Anteqvam dicam, qvomodo Lutherus has Sylveſtri theſes exceperit, conſideranda eſt, qvam legimus, Maimburgii indignatio & admonitio. Qveritur, exaggeratam eſſe ultra modum a Prieriate potentiam & autoritatem Pontificis, iisqve verborum formulis, qvas ne Roma qvidem approbaret. Si hæc ex animo ſcripſit, certe non ſaltem a ſocietate Jeſuitarum, ſed & ab illorum doctrina ſeceſſum fecit, qvam extra Galliam ſemper, aliqvando & intra eam profeſſi ſunt, & qvandocunqve licebit, profeſſuri eſſe videntur, niſi ab inſtituto ſuo plane recedant. Qvæ vero ſit Gallicorum Doctorum, & imprimis Academiæ Pariſienſis de poteſtate Pontificum limitatio, ſi aliqvatenus dubitari olim potuerit, certe, qvo nunc in ſtatu ſunt res Gallicæ, dubitare non licet. Infelix fuit ante annos qvadraginta *Edmundus Richerius, Doctor Sorbonicus*, cujus libros *de conciliis* & de *doctrina majorum* circa has qvæſtiones nuper editos habemus. Sed tutiores hodie, qvi ſub magni Regis protectione liberrime non ſaltem & publice, ſed & juſſi ſtatuunt, qvod olim nec omnes & caute docebant. Qvapropter Lutetiæ qvidem Sylveſtrum impune redarguere potuit Maimburgius;

Digitized by Google

1518.

burgius; ſed ut in eundem ſenſum Romæ ſcribere auderet, niſi eadem, ſub qva in Gallia ſecurus eſt, potentia protegatur, nemo illi autor fuerit. Qvod vero addit, ne Romæ qvidem probari, qvæ Sylveſter tunc ſcripſerit, id de Roma illius temporis, cum Leoni X ſubeſſet, utiqve intelligi non poteſt. Ajunt qvidem, ſilentium ei impoſitum fuiſſe, ut impari aut incauto; ſed nihil eorum qvæ ſcripſerat improbatum fuiſſe cognoſcitur, & Pontifex hunc ipſum Sylveſtrum tam animoſum numinis ſui defenſorem inter judices Lutheri eſſe voluit. Nec ſecutis poſtea temporibus ad noſtra hæc usqve unqvam audita fuit contraria de poteſtate & jurisdictione Pontificis opinio, qvæ Romæ non damnaretur. Hactenus igitur non ut Romano-Catholicus, ſed ut Gallus, & Regius Theologus, Sylveſtri placita improbat Maimburgius. Admonitionem etiam, qva inſtruere vult eos, qvi cum Hæreticis diſputant, ut præciſe intra terminos doctrinæ, qvæ de fide eſt, ſeſe contineant, nec in litigioſas qvæſtiones implicent, eodem pertinere putamus. Hoc ipſum enim dogma de poteſtate Pontificis de fide non eſſe, ſed ad diſputabilia referendum, ſatis indicat. Sed de hac materia dicendi cauſa ſæpius dabitur. Sylveſtrum vero una cum Tezelio & Eccio reprehendit etiam *Paulus Venetus*, qvod ſcilicet firmitati doctrinæ de indulgentiis, qvæ ſolum Clementis VI Conſtitutione anno 1350 edita nitebatur, diffiſi, in locos communes confugerint, & jacto autoritatis pontificiæ & conſenſus ſcholaſticorum fundamento, qvandoqvidem Pontifex in rebus fidei errare neqveat, Clementinam illam de indulgentiis deciſionem pro articulo fidei defendi poſſe putaverint; data hoc modo Luthero occaſione, de ipſo hoc fundamento pontificiæ poteſtatis diſputandi. Nec multo aliter *Pallavicinus*, utcunqve a Paulo illo in omnibus fere diſcors, de Prieriatis ſcriptis judicat, *lib. I. cap. VI. §. 3.* ubi ſcribit: *jejune illum attuliſſe rationes ad convincendum Lutherum, cum ejus aſſertiones non alio fere argumento damnaret, qvam Pontificiæ autoritatis: unde hic, expugnata iſta, victoriam cauſæ ſibi promiſerit.* Sed meliora huc usqve argumenta prolata eſſe, non apparet. Qvæ enim ex centonibus Scripturæ deſumuntur, nullam vim habent, qvam qvæ ex interpretatione Pontificum illis accedit.

§. XXXII.

Lutherus viſis Sylveſtri literis ex theſibus, qvocunqve conſilio aut motu ſcriptis; ita concitatus eſt, ut adverſarium jam non ſaltem

1518. ut hominem (ſic ſcribit) rudem & barbarum, tenebris Thomiſticis &
„ nugalibus Pontificum, ſeu potius ſcribarum indoctiſſimorum decretis
„ captivum rideret, ut antea ſe fatetur feciſſe; ſed ut blaſphemum & Sa-
„ tana impulſum execraretur, qvi Papam, qvamvis impium, Deum face-
„ ret, & robur divinæ Scripturæ, id eſt, verbi Dei vim, qvod eſt ipſe De-
„ us, ex illius hominis, etiam impii, autoritate pendere ſtatueret, licet
„ omnes velint Papæ autoritatem ex Scripturis pendere, noto ſcilicet il-
„ lo dicto, Tu es Petrus. Neqve enim (ait) ubi urgentur, alio confugi-
„ unt. At nunc Satan iſte Scripturas per hominem roborat. Qvid eſt
„ Antichriſtus, ſi talis Papa non eſt Antichriſtus? Hæc & alia, partim
a Sleidano notata, in præfatione Lutheri, qva Sylveſtri ſcriptum re-
„ cuſum comitatus eſt, habentur. Optimam enim, (ſcribit) libelli con-
„ futationem ſibi videri, ſi, ut editus eſt, nudus evulgetur, cum ſecum
„ habeat ſuam confutationem, plus qvam optari a ſe potuerit, poten-
tem. Margini tamen qvædam adſcripſit, ut patet ex inſerto *Tom. I. fol. 65. & ſeq.* Sylveſtri libello. At in epilogo, qvem addidit *fol. 71. b.*
„ lectores monet, ut intelligant Sylveſtrum non niſi ſummo odio & in-
„ credibili metu generalis Concilii ita ſcripſiſſe. Jamdudum enim id
„ agere, qvos vocat, Romaniſtas, ne aliqvando Concilii remedio afflictæ
„ Eccleſiæ ſuccurratur, & criminibus, (qvæ recenſet) & erroribus mo-
„ dus ponatur. Ideo fingere, Papam eſſe ſupra Concilium, ſine ejus au-
„ toritate nullum cogi, nullum durare, nullum obligare &c. ipſum vero
„ Papam eſſe regulam infallibilem veritatis, autorem intelligendæ Scri-
„ pturæ. Eo vero provehitur, ut dicat: ſi ſic pergant, nullum eſſe reli-
„ qvum remedium, qvam ut Imperator, Reges, Principes, vi & armis
„ accincti peſtes has orbis terrarum (ob læſam ſcilicet majeſtatem & ar-
„ rogatam ſibi ſolis immediatam a Deo poteſtatem & qvintam monar-
„ chiam) aggrediantur. Alia ejusdem zeli, qvæ ab immani illa Sylve-
ſtri in Pontifices adulatione expreſſa tunc Luthero fuerunt, ibi legas,
„ qvæ tamen ſub finem ſcripti ita temperat, ut correctionem evangeli-
„ cam, ſive ex præceptis Dei, qvibus etiam Papa non minus, qvam qvi-
„ vis fidelium ſubjectus ſit, præmitti, & ab omnibus Chriſtianis ſub pœ-
„ na damnationis fieri debere ſvadeat. Reperitur eodem loco fol. 72.
& ſqq. cujusdam *Johannis Nannis, Viterbienſis,* Theologi Dominicani
diſputatio, ex commentario ejus Apocalyptico anno 1481. edito, ex-
„ cerpta, in qva defenditur: Chriſtum ſive agnum, & ejus vicarium,
Pon-

Digitized by Google

Pontificem Romanum, jure divino eſſe Regem Regum, ſeu Monarcham temporalem hujus mundi, unde inter alia conſeqvi facit, Conſtantinum Imp. jure divino obligatum fuiſſe, ut Sylveſtro Papæ urbe Roma cederet. Hæc edenda eſſe viſa ſunt Luthero cum epicriſi acerrima, qvæ *d. l.* legi poteſt. Fateor tamen dubium mihi ſubortum eſſe, an hæc ipſa epicriſis eo tempore edita fuerit. Epiſtola nempe eadem in margine allegata ſine die & adſcripto anno 1520. extat *Lib. I. ep. 198.* inqve ea de ſcriptis cujusdam *Alveldenſis*, & de libello Lutheri *ad Nobilitatem Germanicam* mentio fit, qvorum utrumqve ad annum 1520. *pertinet*, nec ante Bullam hoc anno publicatam, tanto zelo poteſtatem Pontificis Lutherus oppugnavit. Secutus tamen ſum Maimburgii narrata, ne diſtraherem, qvæ materiæ ſaltem ratione cohærent, incerto licet tempore.

§. 9.

Interim cum Romæ accuſatio contra Lutherum ejusqve libros & doctrinam ſententiæ Eccleſiaſticæ palam oppoſitam, intentata ſemper continuaretur, Pontifex eum citavit, ut intra ſexaginta dies Romæ compareret, coram datis ei judicibus, Hieronymo de Genutiis, Epiſcopo Aſculenſi, Cameræ Apoſtolicæ Auditore, & Sylveſtro Prieriate, S. Palatii Magiſtro, qvi jam juridice Lutheri theſes pro hæreticis declaraviſſet. Citatio etiam hæc prius facta eſt, qvam epiſtola Maximiliani Cæſaris Romæ redderetur, qvam ex Comitiis Auguſtanis ad Leonem ſcripſerat, rogans, ut qvantocyus litem illam dirimeret, promittens etiam ſe executurum, qvod Pontifex juſſurus eſſet. *7. Auguſti. Epiſt. Maximil. ad Leonem Tom. I. Luth.*

§. XXXIII.

De citatione Pontificia ſupplenda qvædam ſunt, occaſionem præſertim ſuggerente *Pallavicino lib. I. capp. VI. & VII.* Die 7. Auguſti

Digitized by Google

datam notat ad marginem Maimburgius, ſed eo die præſentatam Luthero eſſe, veriſimile eſt, qvia ſeqventi Cyriaco ſacra, id eſt, d. 8. Auguſti eam ad Spalatinum, qvi tunc cum Friderico Electore in Comitiis Auguſtanis erat, miſit, & commiſſionem ad audiendum ſe in partibus Alemanniæ petiit. *Lib. I. Ep. 41.* Prieriatem, cujus dialogo tum reſponderat, ſibi judicem datum eſſe, breviter qveſtus, his verbis: *Idem homo ſuaviſſimus mihi ſimul adverſarius & judex eſt.* Poſt qvatriduum acrius inſtitit *ep. 56.* & modum ſuppeditavit, qvo liberari a compatendi neceſſitate poſſet, nempe *ut negato ab Electore ſalvo conductu, ſive abeundi licentia, Wittenberga manendi cauſam haberet.* Ideo ſophiſmatum a *Pallavicino* accuſatur, ſed ex epiſtola apparet, qvod amicorum ſaltem conſilium referat, & qvod certum eſſe ſcribat, Principis animum & mentem ſemper fuiſſe, negare abeundi licentiam. Qvod vero Electoris interventione, aut precibus Academiæ Wittenbergenſis, motum Pontificem, cauſam in Germania cognoſcendam decreviſſe & Cardinali Cajetano delegaſſe putat Maimburgius, actis repugnat. Nam Rector, Magiſtri, & Doctores Academiæ Wittenbergenſis non niſi ſeqventi menſe d. 25. Septembr. ad Pontificem ſupplices literas pro Luthero ſcripſerunt, in qvibus eum *fidele & gratum membrum Academicum* vocant, & corporis valetudinem viæqve periculum allegantes, in excuſando eo ab hæretici dogmatis labe finiunt, nihil de cognitione cauſæ petentes; ſed in literis *ad Carolum Miltitium*, Cubicularium Pontificis & nuntium, qva ea, qvæ ad Pontificem ſcripſerant, commendant, Lutherum majoribus proſeqvuntur laudibus, eiqve *multijugam & pene ſingularem eruditionem, moribus integerrimis & defecatiſſimis conjunctam* tribuunt. Elector vero non tam ut Cajetano, qvam ut Germaniæ qvibusdam Prælatis cauſa committeretur, petierat. Qvanqvam cum Auguſtæ cum Cajetano collocutus eſſet, contentus eſſe videretur, ut ibi ab illo audiretur Lutherus. Itaqve Pontifex d. 23. Auguſti ad illum blande ſcribens, precum ejus pro Luthero nullam facit mentionem, nec iis dediſſe ſe aliqvid jactat, ſed ſimpliciter refert, ſe & citari juſſiſſe Lutherum, & interea Cajetano mandaſſe, qvid in cauſa ejus agere debeat. Aliam itaqve cauſam delegandi Pontifex habuit, breviori nempe & leviori modo componi Lutheri negotium induſtria Legati poſſe perſvaſus. *Pallavicinus* Majeſtati Pontificiæ conſulturus negat Cardinalem Lutheri cauſa, ſed

ideo miſſum, ut Principes Chriſtianos ad ſocietatem armorum contra Turcos moveret. Fortaſſe veriorem & intimam Lutherus ſubodoratus eſt, ut ſcilicet decimas ex Lateranenſis Concilii placitis in Germania impetraret. Qvanqvam neutrum exitum habuit, tantoqve indignius tulit Legatus, qvod etiam in Luthero ſubjugando fruſtra fuiſſet. Qvod ad epiſtolam Maximiliani Imperatoris d. 5. Aug. ad Pontificem datam attinet, verum eſt, qvod Lutherus in ea præjudicio oneretur, & dogmata ejus pleraqve hæretica & damnoſa videri dicantur; ſed bonum Principem controverſiarum theologicarum parum peritum, facile ad iſta ſcribenda inducere, ut fit, potuerunt miniſtri præoccupati, ut adeo horum potius, qvam Imperatoris mentem inde liceat intelligere: hanc vero ipſe in familiari ſermone ita dicitur aperuiſſe, ut cleri conſiliis & actionibus parum eum faviſſe appareat. Hoc forte movit *Paulum Venetum*, ut Epiſtolæ hujus mentionem in hiſtoria ſua non fecerit, reprehenſus ideo *Pallavicino cap. VII. n. 5.* *Addit.*

§. XXXIV.

Priusqvam de itinere Lutheri Auguſtano agamus, alia qvædam ad hiſtoriam pertinentia notare viſum eſt. Veniſſe nempe circa hoc tempus Wittembergam d. 25. Auguſti vocatum, poſthabitis aliis, ad Profeſſoris Græcæ lingvæ munus, Philippum Melanchthonem, Brettæ in Palatinatu inferiori natum. Agebat tunc annum ætatis vigeſimum ſecundum & jam Tubingæ annos qvatuor Oratoriam docuerat, exili corpore & contemtibili fere ſpecie; ſed cum d. 29. Aug. lectiones ſuas oratione habita auſpicatus eſſet, ingentem ſui admirationem excitavit, ut Lutherus ipſe pridie Calend. Septembr. ad Spalatinum ſcriberet, *Lib. I. ep. 57.* Habuit orationem qvarto die, poſtqvam venerat, „ plane eruditiſſimam & terſiſſimam, tanta gratia omnium & admira- „ tione, ut jam non id tibi cogitandum ſit, qva ratione nobis eum com- „ mendes. Abſtraximus cito opinionem & viſionem ſtaturæ ejus & „ perſonæ, & rem ipſam in eo & gratulamur & miramur; Et paulo poſt: „ Ego plane Græcum præceptorem, illo ſalvo, alium non deſidero. „ Monet tamen de ampliori ſalario ei proſpiciendum eſſe, ſi enim, ut „ ſuſpicatur, Pfeffingerus pro more ſuo nimium voluerit Principis mar- „ ſupio conſulere, metuere, ne eum auferant Lipſienſes. Et poſt qva- „ triduum alia epiſtola: Philippum Græciſſimum, eruditiſſimum, hu- „

Digitized by Google

maniſſimum habe commendatiſſimum; auditorium habet refertum
„ auditoribus, inprimis omnes Theologos, ſummos cum mediis ſtudio-
„ ſos facit Græcitatis.

§. XXXV.

Freqventia igitur ſtudioſorum Lutherum & Melanchthonem audientium Wittenbergæ indies crevit, Lipſiæ vero minuta eſt; ſed aucta etiam Lutheri invidia fuit, tum ob concionem de excommunicatione adverſus abuſus Officialium & Vicariorum, qvæ legitur *T. I. f. 172. & ſeqq.* tum ob Reſolutiones theſium de qvibus ſupra dictum eſt, hoc menſe Auguſto publicatas. Sed animum non dejecit. Monuerat eum ſuperveniente jam citatione Pontificia, Staupitius, neſcio qvid; huic Cal. Sept.
„ reſpondit: Nihil dubites, Reverende Pater, futurum me liberum in
„ verbo Dei ſcrutando & tractando. Neqve enim illa citatio & inten-
„ tatæ comminationes me movent. Poſtero die ad Spalatinum hæc
„ ſcripſit; Scribis eſſe qvosdam, qvi Principem noſtrum illuſtriſſimum
„ conentur & cælo & terræ inviſum facere: obſecro, qvid hoc monſtri
„ eſt? opto ex corde, ne id mei cauſa fiat, ſicut dixi, ita dico, nolo in hac
„ re Principem noſtrum innocentiſſimum qvicqvam facere, qvod pro-
„ poſitiones meas defendat, ſed offerri & objici omnibus, qvicunqve
„ contra me vel agere vel ſcribere voluerint: ſicut ſpero facturum eſſe,
„ niſi forte id commode præſtare poſſet, ne vis mihi irrogaretur. Qvia
„ ſi ne hoc poterit; etiam ſic volo meum eſſe periculum totum. Spero
„ me pulchre defenſurum ea, qvæ defendenda ſuſcepi, invitis (ut Chri-
„ ſto duce glorior) omnibus opinionibus Thomiſtarum. Violentiæ
„ autem locum dare neceſſe erit, veritate tamen ſalva. Non multo
„ poſt circa Idus Septembr. in epiſtola ad Joh. Langum, Priorem Auguſtinianorum Erfurtenſem, refert: *Dominicanos coëmere exemplaria Dialogi Sylveſtrini, atqve ſupprimere, recudi autem nunc Witteberga*; dein ſcriptum ſibi eſſe ab Electore, effeciſſe illum, ut Legatus Cajetanus ſcripſerit ad urbem pro cauſa committenda ad partes, interim ſibi expectandum, & ſperare cenſuras non venturas eſſe; addit tamen: *diſpliceo multis, pluribus, plurimis.* Eodem tempore piæ Staupitii literæ ad Lutherum Saltzburgo ſcriptæ, huc inſeri omnino merentur qvæ leguntur *Lib. I. n. 61. Videtur mihi mundus contra veritatem exaſperatus: olim in tanto odio fuit crucifixus Chriſtus: & qvid hodie præter crucem remaneat, non video qvicqvam. In foribus, ni fallor, eſt ſententia:*

tia:

tia: ne qvis inconſulto Pontifice ſcrutetur Scripturas, ad inveniendum ſe, qvod utiqve Chriſtus, ut fieret, juſſit. Paucos habes patronos: & utinam non ſint occulti propter metum adverſariorum. Placet mihi, ut Wittebergam ad tempus deſeras, meqve accedas, ut ſimul vivamus moriamurqve. Id ipſum & Principi complacitum eſt. His pono modum verbis. Expedit ita fieri, qvatenus deſerti deſertum ſeqvamur Chriſtum. Vale & felix veni. Datum Saltzburgæ, die exaltationis ſanctiſſimæ crucis id eſt d. 14. Septembr. Anno M. D. XVIII. Paulo ante d. 7. Sept. ad Spalatinum ſcribens, eandem magnitudinem animi oſtentat, pro veritate qvidvis patiendi, precaturqve Electorem, *ne ſe, nec Lutherum, nec ordinem Auguſtinianum reſpiciat, veritatis tantummodo manutentioni intendat, utqve hæc in lucem veniat, fugatis tenebris, ſatagat: modo ſecurus ſit locus, ubi absqve metu, cadente in virum conſtantem, libere loqvi poſſit.* Ibidem ait: *Ego novi, qvantum ſæviat Babylonica, ne dixerim Romana, peſtis in eos, qvi abuſibus vendentium Chriſtum contradicunt. Vidi enim, concionatorem veriſſima docentem, de pulpito violenter rapi, & licet in maxima feſtivitate coram omni populo per cordas trahi, carceriqve mancipari.* Hæc epiſtola alieno loco inſerta eſt. *Tom. I. fol. 384. b.* Permotus autem eſt Staupitius, ut Auguſtam iret, & auxilio Luthero eſſet, eoqve paulo poſt Lutherum adventavit.

§. r.

Sed interpoſitis Electoris Saxoniæ & Academiæ VVittenbergenſis pro Luthero precibus, conſenſit Pontifex, ut cauſa in Germania cognoſceretur, data judicandi facultate Thomæ de Vio, Cardinali Cajetano, Legato ſuo, qvi tunc Auguſtæ Vindelicorum erat. Lutherum Fridericus Dux urgebat, ut coram tanto viro ſe ſiſteret, qvem virtus omnibus plus qvam purpura venerabilem reddebat. Obtemperavit Lutherus huic juſſui, die XII. Octobris Auguſtam venit, acceptis prius literis Cæſaris, qvas ſalvi conductus vocant,

Act. Luth. ap. Cajet. Ep. univerſ. ad Carol. Milt. & ad Leon. Luth. Tom. I.

vocant, ſine qvibus, amicis ita conſulentibus, comparere nolebat.

§. XXXVI.

Multa in his, & qvæ ſeqvuntur, de actis Auguſtanis cum Cajetano prætermittit aut turbat Maimburgius, qvæ ex Lutheri Tomis Latinis & Germanicis, ejusdemqve epiſtolis, aut ex ipſo Pallavicino plenius, ſaltem verius tradere potuiſſet. Fridericus Elector ante iter Lutheri, Auguſta abiens, Legato Pontificio promiſerat, ut ex literis ejus poſtmodum ad eum ſcriptis apparet, *ſe effecturum, ut Lutherus coram eo ſeſe ſiſteret*; nec de ſalvi conductus literis aliqvid dixerat, aut pactus erat. Dubitantem vero, ut videtur, de comparitione Lutherum animaverat, promittendo, non paſſurum ſe eſſe, ut Romam duceretur, & commendationibus ad ſenatum aut proceres qvosdam civitatis Auguſtanæ, viatico etiam inſtruxerat, fortaſſe non amplo. Pedes certe iter fecit Lutherus, ut ipſe ſcribit, & pauperiem miſeriamqve ſuam, immo & temeritatem, qvod nulla prius impetrata ſecuritate profectus eſſet, non celat. Norimbergæ a Wenceslao Lincio, ordinis ſui Theologo cucullum commodatum ſumſit; dein tribus ab Auguſta milliaribus conducto curru in urbem vectus, ad Auguſtinianos primum venit, ſed neſcio, qva cauſa apud Carmelitas hoſpitium impetravit, vel, ut Pallavicinus ſcribit, emendicavit. Convenit eum ante omnes Italus qvidam, qvem *Urbanum oratorem* nominat. (Montisferratenſem fuiſſe, ex Cajetani literis ad Electorem percipitur.) qvi leniſſimis verbis bene ſperare de Cardinali juſſit, eumqve ſine ulla ſuſpicione adire. Ignorabat tunc Lutherus argumentum diplomatis ſive commiſſionis Pontificiæ, id tamen non niſi in reditu Norimbergæ accepit, ut ex *epiſtola 68, Lib. I.* ad Spalatinum conſtat. Illo enim ante iter viſo, ſi condemnatum ſe jam Romæ eſſe, & in captivitatem peti comperiſſet, vix perſvaderi ſibi paſſus foret, ut Cardinali ſe ſiſteret. Hærentem autem, an Urbano illi, Cardinalis emiſſario, ſive *Sinoni* (ut eum vocat) obſecundaret, Auguſtani omnes, qvibus ab Electore commendatus erat, monuerunt, ut prius a Cæſare, qvi venatum exierat, ſalvi conductus literas expectaret. Itaqve, qvoad hoc conſilium *multos Germanos, antea cognitos, atqve vita & autoritate celebres, ſe Germanum uni Italo prætuliſſe*, ſcribit *epiſt. 70.* Eorundem

amico-

 I. §. 36. 1518.

amicorum opera factum eſt, ut Cæſar petitis annueret, ægre id qvidem ferente Cardinale. Is tamen in literis ad Electorem poſtea ſcriptis, videri voluit, ſe conſenſum Cæſari præſtitiſſe, vere, an callida offenſæ diſſimulatione, non diſputo. Erat utiqve, ſtante illa univerſalis potentiæ Romanæ hypotheſi, res invíſa, Imperatorem tutelam ſuſcipere monachi, in qvem nullam, ſi cleri principiis locus eſt, habebat jurisdictionem. Qvod ſi brevis Pontificii rigor conſideretur, parata jam erant adverſus omnes fulmina, (ſolo Imperatore excepto) qvi patrocinium Luthero præſtituri eſſent, non cenſuris ſaltem eccleſiaſticis coercendi, ſed dignitatibus & feudis, a qvocunqve collatis, privandi. Tetigit hoc ulcus Pallavicinus, dum *Lib. I. c. IX. n. 2.* Cardinalem *noluiſſe* ſcribit, *ut conſenſus ſuus pateſieret, ne hac ratione comprobaret, a profano Principe fidem porrigi reo, in cauſa religionis jam ad Pontificem delata.* Sed erant revera hæ Imperatorii juris reliqviæ, in tanta licet, qva tum poteſtates ſummæ premebantur, ſervitute ad veritatis & innocentiæ præſidium utcunqve exerciti. Non erravit igitur Lutherus, cum in ſuis relationibus memorat, Cardinalem non probaſſe ſalviconductus impetrationem; nec vane forſitan absqve illo metuiſſet Lutherus, qvanqvam ipſe majori fiducia, qvam res ejus ferre videbatur, agebat. Narrat ipſe in præfatione operum Latinorum anno 1545. repetiitqve paulo ante mortem in colloqvio cum familiaribus, qvomodo reſponderit Oratori Italo, a Cardinali miſſo; Urbano, puta, illi: *Tertio die venit expoſtulans, cur non accederem Cardinalem, qvi benigniſſime me expectaret?* Reſpondi, *mihi obtemperandum eſſe conſiliis optimorum virorum, qvibus eſſem a Principe Friderico commendatus, eſſe autem eorum conſilium, ne ullo modo absqve tutela Cæſaris ſeu fide publica Cardinalem accederem, qva impetrata (agebant autem illi apud Senatum Cæſareum, ut impetrarent) mox eſſem acceſſurus.* Hic commotus ille, *qvid* (inqvit) *putas, Principem Fridericum propter te arma ſumturum?* dixi: *hoc nollem prorſus.* *Et ubi manebis?* Reſpondi: *ſub Cælo.* Tum ille: *Si tu Papam & Cardinales in poteſtate tua haberes, qvid eſſes facturus?* *Omnem*, inqvam, *reverentiam & honorem exhibiturus.* Tum ille, geſtu Italico mordens digitum, dixit: *Hem!* Et ſic abiit, neqve reverſus eſt.

K §. 5.

Digitized by Google

I. §. 5.
1518.
Acta Luth. ap. Cardin. Cajet. t. 1. Cochl. Act. Luth.

§. 5.

Cardinalis illum ab initio comiter excepit, & evitata diſceptatione, qvæ ejus dignitati & officio judicis non conveniebat, Pontificis nomine denuntiavit, neceſſe eſſe, ut errores in libris ſuis extantes revocaret, & ſe ab iis abſtinere velle promitteret. Reſpondit Lutherus, ſe non putare, qvod errores docuerit, aliqvosqve ſibi oſtendi rogavit. Inde duos ei Cardinalis notavit, primo, qvod contra Conſtitutionem Clementis VI negaſſet merita Chriſti infinita theſaurum indulgentiarum eſſe; dein, qvod ad juſtificationem ſola fides ſufficiat, qva firmiter & ſine dubitatione creditur, omnia peccata pœnitentibus remitti: boc enim Scripturis adverſari, ex qvibus conſtet, hominem nunqvam omni certitudine ſecurum eſſe poſſe de gratia. Lutherus, qvi Clementinam legerat, dixit, ſe ad eam admittendam non obligari, qvia tantum referat opinionem S. Thomæ, Scripturam inde allegabat, ſed ſuo ſenſu explicans, & falſa diſtinctione qvadam utens, qvales ingenia hominum ad ejusmodi illuſiones fertilia, facile invenire poſſunt, ad aſſerendum, qvicqvid aliqvam veri ſpeciem habet. Cum vero poſt ſatis longam de boc puncto (ad alterum enim non accedebant) habitam diſputationem Lutherus videret, qvod Legatus reſponſionibus ſuis parum contentus, ſemper retractationem urgeret, & ulteriorem diſceptationem recuſaret, tempus ad deliberandum in

diem

Digitized by Google

diem ſeqventem petiit, eoqve impetrato comparuit, comitante Notario & teſtibus, præſentibus etiam qvatuor Senatoribus Auguſtanis. Tum proteſtatus, qvod judicio Eccleſiæ Romanæ omnia, qvæ dixiſſet & feciſſet, ſubmitteret; nihil ſe propoſuiſſe dicebat, qvam per modum diſputationis, ad inveſtigandam veritatem, neqve ſcire, qvod contra hanc qvidqvam aſſeruerit, adeoqve nec reperire, qvod retractare deberet, anteqvam oſtenſum fuerit, in qvo erraſſet, qvanqvam ut hominem errare ſe potuiſſe, non diffiteretur; offerebat autem rationem omnium, qvæ dixiſſet, & judicium univerſitatum Baſileenſis, Friburgenſis, & Lovanienſis, maxime vero Pariſienſis, qvæ mater ſcientiarum & ſemper in ſtudiis Theologiæ florentisſima fuiſſet, & ſecuturum promittebat. Tandem cum longum ſcriptum exhibuiſſet, in qvo rationes & teſtimonia, qvibus errores ſuos probari putabat, expoſuerat, Legatus vero horum nihil admittens, ſemper retractationem imperaret, & cenſuras Eccleſiaſticas minaretur, etiam ulteriori ad ſe aditu, niſi obtemperaret, eum probiberet, noctu appellationem ad Pontificem affigi fecit, & feſtinanter VVittebergam verſus abiit, metuens, aut metuere ſimulans, ne Cardinalis juſſu, una cum Staupitio Vicario, Patrono ſuo, captivus retineretur. Nihilominus literas valde modeſtas ad Legatum ſcripſit, in qvibus benignitatem, qva exceptus fuerat, laudavit, & ſeſe excuſavit, qvod minus

1518. *nus reverenter, qvam decuiſſet, ipſi locutus eſſet. Ad alios vero, & ad ipſum Pontificem plane contrarias exaravit, qverens de duritie, vel potius intolerabili, ut dicebat, Cardinalis hujus tyrannide, qvi ſe conſtringere ad retractandum voluiſſet, neqve tamen demonſtraſſet, in qvo erraverit; dein, qvod non acceptaſſet, qvæ obtuliſſet, nempe qvod de indulgentiis nihil amplius dicere vellet, dum adverſariis qvoqve ſilentium imponeretur.*

§. XXXVII.

Comis exceptio, qvam etiam Lutherus laudavit, illa fuit, ut Cardinalis procidentem in faciem; (id ut faceret, ab Urbano illo monitus erat) dein in genua ſubſidentem erigeret, alloqventem placide aliqvandiu audiret, nec, poſtqvam ad colloqvium ventum eſt, Magiſtro ceremoniarum, qvo utebatur, permitteret, ut eum interturbaret. Laudavit etiam illum Cardinalis apud Staupitium, imo ***amare ſe Lutherum, nec jam pro heretico habere***, dixiſſe fertur. Tria autem ſtatim a Luthero poſtulavit, ***ut revocaret errores, ut ab iis impoſterum abſtineret***, & ut ***ab omnibus etiam aliis abſtineret, quæ turbare poſſent Eccleſiam.*** Omiſſa hæc a Maimburgio Lutherus in relatione ſua ad Electorem ***Tom. I. fol. 208. b.*** etiam ***Cochlæus*** referunt, ipſe vero Cardinalis ad Electorem ita ſcribit: ***fol. 206.*** „Dixi ante omnia, qvod ſecundum ſolidam Scripturam ſacram interrogandus eſſet, & qvod ſi ſe cognoſceret, & de cætero caveret, poſſemusqve ſecure dormire, nec reverteretur ad vomitum, omnia componerem Sanctiſſimi Domini noſtri Leonis X. Papæ autoritate. Duos vero ſaltem articulos Lutheri improbaſſe, verum eſt. Primum nempe & potiſſimum, qvo indulgentias & Clementis VI bullam impugnabat; ſed alterum non recte enunciat Maimburgius, ſed ex ſuo forte ingenio huc trahit, imo & decidit qvæſtionem de juſtificatione per fidem. At Cardinali utiqve credendum hic eſt, concordante inprimis Lutheri & Cochlæi relatione, qvod alterum caput Luthero objectum fuerit ***de fide Sacramentorum:***

Digitized by Google

1518.
rum: objecit, (ſcribit Lutherus) *qvod concl. 7. inter declarandum dixerim, oportere eum, qvi ad Sacramentum accedit, credere ſe conſecuturum gratiam Sacramenti.* Notandum vero eſt, ad ſupplenda vel emendanda Maimburgii narrata, ſatis vehementer de litera & ſenſu, tum de autoritate conſtitutionis Clementinæ inter Cardinalem & Lutherum diſceptatum, ſed paucula qvædam *de fide utentium Sacramentis* tractata eſſe; qvamvis Cardinalem poſtea pudere ejus conflictationis viſum eſt, ut infra dicemus. Summam vero offenſam incurrit Lutherus qvod *Bullæ Clementinæ* non tantum præferret Scripturas, ſed & nihil probari ex conſtitutione illa poſſe contenderet, qvia torqveret Scripturas in alienum ſenſum, & tantum opinionem Thomæ recitaret: deinde qvod extollenti poteſtatem pontificiam Cardinali, *ſupra Concilium, ſupra ſcripturam*, & *Concilii Baſileenſis abrogationem* alleganti, *univerſitatis Pariſienſis appellationem* oppoſuerat, & *Joh. Gerſonis* ſcripta. Reſpondit enim Cardinalis cum commotione: *Pariſienſes videbunt pœnas ſuas*: & *Gerſoniſtas damnatos eſſe* dicebat. Memorat hæc Lutherus in relatione ad Electorem *fol. 210.* qvæ Cardinali poſtea transmiſſa eſt. Qvam ſi attendiſſet Maimburgius, cauſam Lutheri pro Concilio Baſileenſi, & pro Joh. Gerſone atqve Pariſienſi Academia adverſus Cardinalem pugnantis, tueri, aut communem ſaltem ſibi cum eo agnoſcere debuiſſet, ſi modo ex animo ſcripſit, & pro veris habet, qvæ pro Concilio Baſileenſi in tractatu ſuo nupero de jure Pontificum aſſeruit. *Addit.* Fundamentum itaqve unicum Cardinalis in articulo indulgentiarum erat autoritas Pontificia. Cæterum etſi ipſe in literis ad Electorem commemorat, & Lutherus *fol. 208. b.* affirmat, *Cardinalem non opinionibus Doctorum, ſed ſcripturis ſanctis & canonibus acturum ſe eſſe* promiſiſſe; provocantem tamen ad Scripturas Lutherum vel irriſit, vel ei meras Doctorum opiniones oggerere cœpit, præſertim ubi ad qvæſtionem de Sacramentis ventum eſt. Scribit itaqve ad Electorem Lutherus: *fol. 208. b. Expecto, peto, rogo usqve hodie unam Scripturæ autoritatem, vel ſanctorum Patrum, qvæ ſit contra meam hanc ſententiam.* Hanc vero longe majoris facit, qvam litem de indulgentiis: (qvanqvam hanc maxime urgebat Cardinalis) addit enim: *fol. 209. a. Non ſum ideo malus Chriſtianus, ſi indulgentias nolim; ſed ſi hanc fidei ſententiam mutavero, Chriſtum negavero. Sic ſapio, ſic ſapiam, donec contraria ſententia per ſcripturas fuerit probata,*

Digitized by Google

I. §. 37. 1518. & adducta per me autoritates diſſoluta, qvod nondum eſt factum, neqve fiet, Deo propitio, unqvam. Sed Cardinalis levia habuit, & contemtu voluit elidere, qvæ Lutherus ex Scriptura adduxit, immo in colloqvio cum Wenceslao Linccio non veritus eſt dicere, ſi indulgentiarum impugnationem revocaret Lutherus, totam cauſam componi poſſe: articulum enim de Sacramentis admittere moderationem & interpretationem. Qvo intellecto Staupitius optavit, ut notario & teſtibus præſentibus illa dixiſſet Cardinalis, ut conſtaret, Romæ plus æſtimari pecuniam qvam fidem. Vide *Tom. I. Alt. fol. 123.* Conſtat, Cajetanum Scholaſticis qvidem doctrinis refertiſſimum, ſed eo tempore Scripturarum valde imperitum fuiſſe. Lutherus ſane ad Spalatinum ſcribens d. 19. Novembris *Lib. I. ep. 71.* *audiſſe ſe ait ex ore ejus propoſitiones atheologiſſimas, qvas, ſi alius dixiſſet, hæreticiſſimas pronuntiaſſet, & hunc tamen inter Dominicanos principem principiſſimum doctrinæ eſſe, ſecundum vero Sylveſtrum; unde cogitari poſſit, qvales ſint decimi & centeſimi.* Ipſe etiam Pallavicinus imperitiam ſacrarum literarum ſeu Theologiæ Eccleſiaſticæ ei non obſcure tribuit; & in hac poſtea demum, ſive poſtremis annis ſuis (tunc enim in ſacram Scripturam commentatus eſt) eruditionem acqviſiviſſe tradit *Lib. I. cap. X. n. 7.* qvem zelum ex hoc ipſo cum Luthero conflictu natum ei fuiſſe probabile eſt. Cæterum qvæ Lutherus ſive ex ſchedula recitavit, ſive ſcripta porrexit, literasqve duas, qvas ad Cardinalem dedit, *Tom. I. Jenenſ. fol. 202.* & *Wittemb.* legere licet. Fallitur Maimburgius, dum Lutherum veniſſe ſcribit Auguſtam die 12. Octobr. cum ipſe adventus diem nominet S. Marci poſt Franciſcum, id eſt, Marci Papæ ſcilicet 7. Octobris die Veneris ſive Feria VI & poſt qvatriduum, id eſt, die 11. Octobris, impetrato nempe illo die conductu Cæſareo, Cardinalem prima vice acceſſit: altera die 12. Octobr. iterum comparuit, comitatus qvatuor inſignibus Conſiliariis Cæſareæ Majeſtatis, ut ipſe refert: qvanqvam in relatione *Tomo I. Germ. f. 122. & ſeqq. inſerta* tres tantum & inter illos *Decanus Tridentinus*, & *D. Conradus Peutingerus*; (qvem unum in re ſua ſtudioſiſſimum prædicat *Lib. I. ep. 62.* Lutherus) recenſeantur; (Senatores ſolum Auguſtanos perperam vocat Maimburgius). Adduxit etiam Notarium & teſtes, & reſponſionem ſuam ex ſcripto recitavit, in qva Academiarum judicio ſe ſubmiſit, acriter obloqvente & diſputante Cardinale, ita ut Luthero parum temporis ad replicandum concederetur; unde

ſurgens,

Digitized by Google

ſurgens, qvi aderat, Staupitius, in ſcriptis eum audiri petiit, idqve repetente Luthero impetratum fuit. Aderant ei etiam Legati Electoris Saxoniæ *Philippus Feilitſchius*, Eqves Auratus, & *Joh. Rüel*, Juris-Conſultus, autor relationis ad Electorem *fol.194.* Tertio dein acceſſu d. 14. Octobris ſcriptum illud exhibuit, qvod in relatione continetur, *fol. 196.* Id contemſit Legatus, ad Urbem tamen miſſurum ſe eſſe dixit, & Lutherum abire juſſit, nec redire, niſi revocaret. Egit tamen eodem die cum Staupitio, ut Lutherum ad revocandum perſvaderet, qvod hic promiſit; ſed cum Cardinalis juberet, ut ex Scripturis Lutherum convinceret, reſpondit, *id ſupra vires ſuas, & imparem ſe Luthero eſſe, in ſacris literis & ingenio.* Vide *Lib. I. ep. 64. & 76.* Cum igitur Staupitius & Linccius audita ex Cardinale Luthero expoſuisſent, non ſolum per eos aliosqve multa cum ſubmiſſione Cardinalem placare conatus eſt, ſed & d. 16. Octobr. (qvam *pridie Lucæ* nominat) literas ad eum ſcripſit: in his Staupitium, ut patrem, Linccium, ut *ſodalem, qvorum uterqve ſe ſolidum in manu habeat*, deprædicat, *nec per alios fortius & dulcius moveri ſe poſſe* profitetur, Cardinalem dein mire laudat, & timore poſito, amorem & veram filialemqve reverentiam erga eum teſtatur; deprecatur etiam qvod, (irritatus ſcilicet) irreverentior in Pontificem fuerit, & promulgaturum ſe id per omnia offert pulpita, aliumqve futurum & aliter locuturum pollicetur. Promtisſimum ſe etiam dicit, de indulgentiis poſthac non tractare, ſed qviescere, modo illis qvoqve modus aut ſermonis aut ſilentii imponeretur, qvi tragœdiam in ſe ſuſcitaverint. Cæterum revocationem recuſat, qvæ in dubiis & indeterminatis nihil ad rem faciat, & pro Thomæ autoritate (qvæ ſibi ſatisfieri poſſe negat) Eccleſiæ, ſponſæ Chriſti, vocem audire & ſeqvi vult, qvippe qvæ ſponſum audiat. Neſcio an non ad has preces & oblationes ab amicis, maxime a Staupitio, permotus fuerit. Nam hic qvidem conſentiebat cum Luthero in doctrina, & judicio de abuſibus, & confirmabat aliqvando illum, ut ſupra vidimus: unde qvæ Auguſtæ hoc ipſo tempore dixerit, ex epiſtola ad illum Lutheri poſt triennium data qvæ 207. eſt in *Lib. I.* adſcribere lubet: Cum Auguſtæ eſſemus, inter cætera, qvæ de hac mea cauſa tra- „
ctabamus, dicebas ad me: memor eſto frater, te iſta in nomine Domi- „
ni noſtri Jeſu Chriſti incepiſſe. Qvod verbum non a te ſed per te mihi „
dictum accepi, & memori valde mente repoſitum teneo. At humi- „
liorem

1518. liorem juſto optimum illum virum & timidiuſculum fuiſſe conſtat; unde ut Lutherus de eo ſuſpicatus eſt, imo ipſi objecit, *inter Chriſtum & Papam medius hæſit. Lib. I. ep. 211.* Saxonia enim relicta (qvod hic mihi anticipare liceat omiſſum a Maimburgio & aliis) Salisburgum conceſſit, ubi jamdudum faventem habebat Archiepiſcopum; ita ut Lutherus anno 1516. ſcribat, oblatum ei fuiſſe Epiſcopatum ſuffraganeum in Chiemſee, ſed Abbatiam accepiſſe verius eſt: ut ex literis Lutheri ad Staupitium menſe Junio 1521 ſcriptis apparet. Ibi poſt paucos annos deceſſit brevi functus potentatu, ut idem Lutherus ad Amsdorffium ſcribit menſe Januario 1525.

§. XXXIIX.

Interim Lutherus eodem die 16. Octobris ab amicis inſtructus, *Appellationem a Pontifice male informato ad melius informandum* Notario exhibuerat. Cum igitur nihil reſponderet Cardinalis ad ſubmisſisſimas illas literas; die Lucæ, id eſt, 18. Octobris. alias ad Cardinalem compoſuit, qvæ leguntur *fol. 203.* in qvibus appellationem non tam ſua qvam amicorum voluntate inſuperabili factam excuſat, ſumtuum defectum allegat, & qvia præter id, qvod ſcripſerit, præſtare poſſit, reditu tamen ad Cardinalem prohibitus ſit, abiturum ſe eſſe ſignificat, *finita & completa*, ut ait, *obedientia*, ſimulqve petit, ut ſanctisſimo Domino benigne commendetur. Seqventi die 19. Octobris, erat fer. IV. ſive dies Mercurii ſummo mane procurato a Staupitio eqvo uſus, & Langenmantelio, Auguſtano Senatore, portulam aperire jubente, præpropere abiit, nec femoralibus, nec ocreis, neqve calcaribus aut gladio inſtructus, eoqve die octo milliarium iter confecit, adeo fatigatus, ut ab eqvo deſcendens ſtare non poſſet, ſed in ſtramen illico procidens qvieſceret. Narravit id ipſe ſuis anno 1546. ut habetur *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 150. a.* Ideoqve an vere metuerit, non erat, qvod Maimburgius dubitaret. Staupitius etiam ſe ſubduxerat, inſalutato Cardinale, ut hic qveſtus eſt, in literis ad Electorem, vel eodem, qvo Lutherus die, vel prius, ſi *Pallavicino* fides eſt. Abiit etiam ob eundem metum Linccius, & qvatriduo poſt Prior Carmelitarum, Johannes Froſch, Theol. Licent. Lutheri hoſpes, in Saxoniam eum ſecutus, qvem ob præſtita ſibi beneficia benigne in aula Saxonica tractari rogat. *Lib. I. ep. 68. & 70.* Reliqverat Lutherus Monachum, qvi appellationem ſuam Cardinali exhiberet, ſed id non auſi ſunt nec

Mona-

Digitized by Google

Monachus nec Notarius; hic tamen hortatu Prioris, qvem dixi, Lutheri hoſpitis, in foro eam, affixit. Vide epiſtolas memoratas & *Tom. I. p. 207. ſqq.* Appellatio illa primario adverſus citationem ad inſtantiam Fiſcalis Pontificii Martini de Peruſio factam dirigitur, in qva hæc fere gravamina Lutherus exponit (1.) qvod tantum de indulgentiis, qvæ nec præceptæ, nec conſultæ, nec meritoriæ ſint; non vero de fide, non de moribus, non de præcepto Dei aut Eccleſiæ diſputaverit. (2.) qvod judicio Eccleſiæ & Pontificis, ut ex epiſtola reſolutionibus præmiſſa conſtare dicit, omnia ſubmiſerit. (3.) qvod judices ſibi ſuſpecti ſint, Sylveſter nempe, ob editos jam contra ſe dialogos, & qvod in ſcripturis non exercitatus, Scholaſticæ ſolum Theologiæ, ſive Thomiſticæ addictus ſit; Auditor vero Cameræ, Genutius, civilium licet cauſarum gnarus, in Theologicis tamen Sylveſtri ſententiam ſeqvi debeat. (4.) de loco intuto qveritur, ſæviri enim Romæ in multos, etiam habentes ſalvum conductum, & Pontificem ipſum, ac Cardinales ſæpius in periculo mortis fuiſſe, applicatqve urbi dictum *Juſtitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.* (5.) Imbecillitatem corpuſculi, (6.) metum inſidiarum ab inimicis per Magnates certo denunciatarum, (7.) defectum viatici adducit, qvia ſit de ordine mendicantium, & ſub obedientia aliena poſitus. Modeſte qveritur de commiſſione Cardinali Cajetano data, cum ipſe non eam, ſed aliam ad viros doctos, probos & honeſtos in partibus id eſt in Germania, per Fridericum Electorem petiiſſet. Et licet Cardinalem, qvia de partibus adverſariorum, nempe Dominicanorum, erat, & aliis veriſimilibus cauſis ſuſpectum merito habere potuiſſet, comparuiſſe tamen, & ab illo, ut viro omnibus modis doctiſſimo & humaniſſimo, primum paterne & clementer exceptum, at poſtea ſolummodo juſſum fuiſſe, ut revocaret, rejecta honeſtiſſima proteſtatione & ſubmiſſione, (de qva ſupra) additaqve comminatione excommunicationis, niſi revocaret, aut Romæ ſe ſiſteret. Ex his læſus, gravatus & oppreſſus, cum omnia qvæ diſputaſſet, Pontificis pedibus etiam nunc ſubjiciat (iisdem ſcilicet verbis, qvibus in epiſtola ad Leonem, in feſto Trinitatis ſcripta, & ſupra relata uſus eſt) a Papa non bene informato ad melius informandum provocat. 1518.

§. XXXIX.

Hujus appellationis, ne inſinuatam ſibi agnoſceret, nullam mentionem facit Cardinalis, in literis ſeptiduo poſt abitum Lutheri ad Fri-

 deri-

Digitized by Google

dericum Electorem datis *Tom. I. f. 206.* In his autem Electori objicit, procuratum ejus favore Luthero ſalvum conductum Cæſareum, dein vehementer de ejusdem Lutheri audacia, fraudulento ingenio & heterodoxia qverens, petit, ut Elector Lutherum ad urbem mittat, aut e terris ſuis ejiciat. Subſcripſerat qvædam manu propria, & in his iſta, *ne ponat maculam in gloriam majorum ſuorum & ſuam, propter unum fraterculum.* Lutherus acceptis in reditu, ut diximus, Norimbergæ literis, & cum iis exemplo Brevis Pontificii d. 23. Auguſti ſæpe jam memorati ad Cardinalem, qvod huc usqve nondum viderat, ita exaſperatus eſt, ut *diabolicum* id diploma, *nec a Pontifice, ſed a nebulone qvodam ſcriptum* diceret: ita enim ſcribit ad Spalatinum eodem die, qvo Wittebergam rediit, id eſt, d. 31. Octobris ſive vigilia omnium Sanctorum. Maimburgii cenſuræ hic reſpondendum eſt, qvi Luthero imputat, qvod contraria de Cardinale ſcripſerit. Et de epiſtola qvidem ejus ad Pontificem d. 3. Martii ſeqventis anni data, qvam hic anticipat Maimburgius, in loco agetur. De cætero verum eſt, non omnia omnibus, nec eodem tempore ſcripſiſſe Lutherum, neqve ad id obligatus erat. Interim nihil falſi ſcripſit, laudavit qvæ laudanda erant, non ſaltem reverentiæ cauſa, cum ipſi Cardinali ſcriberet, ſed & in literis ad familiares. Qveſtus vero eſt non immerito de duritie ejus, revocationem ſimplicem urgentis. Neqve vitio ei verti poteſt, qvod in epiſtolis ad amicos ex ſua nempe intentione non vulgandis defectus qvosdam notaverit v. g. theologiæ imperitiam, & clamores atqve rixas. Pallavicinus acerbior cenſor eſt, qvi *Lib. I. c. X. 6.* ex humanitate & ſubmisſione Lutheri, qva erga Cardinalem & Pontificem uſus eſt, reperiſſe ſe putat, ex qvo illi, gentium, ut loqvitur, apoſtolatum abjudicet; ſcilicet qvod poſtea faſſus ſit, ſe tunc, cum ſe Pontifici ſubjiceret, nondum ad plenam lucem perveniſſe; dein ut ſacrilegam urbanitatem & hypocriſin exprobret, qvod Pontificis judicium ſecuturum ſe diceret, circa qvæſtionem, in qva ob Scripturæ autoritatem mutare ſententiam ipſe nunqvam vellet. Sed aerem verberat utrumqve hoc telum. Jam enim ſupra notatum fuit, Lutherum non per enthuſiaſmum, ſed profectu ſapuiſſe: neqve enim Apoſtolatum, eo qvo adverſarii cavillantur modo, ſibi unqvam arrogavit; (qvanqvam nec Apoſtoli uno momento omnia intellexerunt:) multo minus diſſimulavit, qvod eo tempore ab obedientia erga Pontificem liberare conſcientiam ſuam

non-

Digitized by Google

judicio Eccl. ſe ſubmiſerit. *§. 1. judicium Maim-* I. §.39. §.1.

nondum potuerit. Urbanitas autem (utcunqve illius plane expers fuiſſe videatur adverſariis) omnino erat, aut debita potius modeſtia, & optima fiducia, qvod Pontificis deciſionem exoptaret, licet ſententiam ſuam Scripturæ congruentem exiſtimaret; & in Admonitione Auguſtanis Actis, hoc anno a ſe editis, annexa, negaret ſe eam mutaturum eſſe, neqve tamen id aliter intellexit, qvam præſupponendo, nihil ſibi ex ſacra Scriptura opponi poſſe, qvo ad mutationem urgeretur, ut ex aliis ejus ſcriptis, & ex oblatione ſua publice in comitiis Wormatienſibus poſtea facta, apparet. Sperabat nempe, Pontificem veritati ceſſurum eſſe: unde in dicta Admonitione ſcribit: *Veritas divina eſt etiam Domina Papæ; non enim judicium hominis expecto, ubi divinum judicium cognovi. Sed oportuit reverentiam ſervare ei, qvi vice ſummi Pontificis fungebatur, tum qvod etiam veriſſime dicta oporteat cum humilitate & timore aſſerere & tueri.* Idem hoc ipſo anno *Lib. I. ep. 77.* ſvadet Joh. Sylvio, Zviccavienſi Paſtori: *Placet, qvod omnia ſub judicium Eccleſiæ, inprimis ordinarii tui ſubmittis: Nam vera etiam loqvi cum timore oportet in Eccleſia Dei.* 1518.

Add.

§. 1.

Scio qvosdam Legatum culpaſſe, qvod doctoris hujus ingenio uti, & mollius tractando reducere eum neſciverit; ſive, qvod ordinis ſui Monachis Dominicanis nimium faverit, qvi tamen indulgentias eo modo, qvi ſpiritui Eccleſiæ non ſatis conformis erat, prædicaverant, qvo ipſo turbarum occaſio data fuit. Neqve ignarus ſum, eſſe, qvi eum excuſent, & ſecundum mandata, qvæ habebat, egiſſe dicunt, urgendi ſcilicet Lutherum ad revocationem, vel eum apprehendendi, qvod absqve dubio feciſſet, niſi Monachus iſte ſatis aſtutus, literas commeatus ab Imperatore impetraſſet, anteqvam coram Legato compareret. Ego qvi jus

Paul. Svavis. Flor. de Ram. Pallav. Lib. 1. c. 20. & 13. Cardinal. Sadolet. l. 11. ep. 1.

 nul-

1518. *nullum habeo de hac differentia nondum ſatis deciſa, pronuntiandi, hoc tantum dicam, negotium iſtud videri ad finem perduci potuiſſe, ſi cum Luthero ſecundum ſcriptum ſuum actum fuiſſet, in qvo forenſi ordine proteſtatus fuerat, qvod ſubmiſſurus ſe eſſet Eccleſiæ Romanæ judicio. Debuiſſet igitur Pontifici mitti, qvæ pro defenſione theſium ſuarum conſignaverat, & interim ſilentium, ut ipſe petebat, utriqve parti injungi, usqve dum Papa ſententiam pronuntiaſſet. Nam Dux Saxoniæ, Univerſitas VVittembergenſis, & tota Germania Pontificiam autoritatem adhuc recognoſcebant, cumqve Lutherus idem ſolenniter profiteretur, debuiſſet is omnino ſententiæ Pontificis parere, niſi ab omnibus ut mendax & impoſtor deſeri voluiſſet. At cum alia via procederetur, ſpatium ei datum fuit, ut erroribus primis novas hæreſes adderet, qvas ille nova lumina in dies ex ſtudio ſacrarum literarum acqviſita vocabat; ita factum, ut remedium iſtud cum aliis omnibus fruſtra fuerit.*

§. XL.

Liceat etiam mihi, qvod licuiſſe ſibi exiſtimavit Maimburgius, ut rem factam pro infecta habeam, & qvid Cajetano tunc faciendum fuiſſet, conſiderem. Et Cajetani qvidem ſive affectus ſive defectus cæteros qvos a Maimburgio, & ante eum a Pallavicino notatos videmus, in medio relinqvimus, imo recte hactenus & ordine feciſſe eum putamus, qvod nec dolo malo nec vi graſſatus eſt, ſed expeditis, qvæ mandata habebat, cauſam ad Pontificem retulerit. Peccaſſe autem videtur Maimburgio, qvod ad petita Lutheri ſilentium utriqve parti non injunxerit. At neſcio, qvomodo ſalva Pontificis autoritate, Cajetanus

Digitized by Google

jetanus ſilentio ſupprimere potuiſſet Tezelii & aliorum ſententiam, 1518.
qvæ Luthero oppoſita, & Pontificis utilitati accommodata erat. Præcipitata enim jam tum erat res per Breve Pontificium d. 23. Auguſt. ad Cardinalem datum, in qvo diſerte dicitur *Lutherum declaratum jam eſſe hæreticum*; & licet venia revocaturo offerebatur, eo ipſo tamen ſententia ejus damnata & hæretica manſiſſet. Imo eo ipſo tempore alia & pejori feſtinatione, novum *pro indulgentiis decretum* (de qvo poſtea dicendum erit) Romæ cudebatur, paulo poſt, nempe qvinto Idus Novembris publicatum. Cum igitur inter abitum Lutheri & diem hujus decreti ſive bullæ, non plures qvam viginti dies intercedant, eorumqve dimidia fere pars perferendis Romam Cardinalis relationibus deberetur; nihil certius eſſe videtur, qvam Romæ determinatiſſimum & immutabile fuiſſe, indulgentiarum inſtitutum adverſus Lutherum, & pronam ad ſeqvendum eum Germaniam, omnibus modis tueri. Svadet itaqve hic Maimburgius Cajetano, qvæ in ejus poteſtate minime erant, & qvibus ſi locum dediſſet, ſummam Romæ offenſam non potuiſſet evitare. Sed ſi id vult Maimburgius, ut prævia cognitione, majori ſpecie juris pronuntiari in cauſa potuerit, nihilo meliora ſentit, nec veritati ſed prætextui & ſcenæ ſervit. Gallica etiam principia intempeſtive Romanæ Curiæ obtrudit, qvæ ex plenitudine poteſtatis per os magiſtrale Sylveſtri jam ſatis prædicata, definiverat & pronuntiaverat. Miſſo igitur inani vaframento, uno dicam verbo, qvid non tam Cajetano, qvam Pontifici ſeqvendum fuiſſet: nempe *veritas*. At qvoniam præhabitus huic eſt, clariſſime licet effulgenti, turpis qvæſtus, ſpretusqve per faſtum Lutherus, & contemti qvi jam ad puriorem ejus doctrinam oculos aperiebant Germanorum non pauci: agnoſcere nos & celebrare grata mente oportet divinam providentiam, qvæ ex illa obſtinatione & præcipitatis callidisſimorum alias hominum conſiliis id produxit commodi, ut non intra unum alterumve articulum ſtaret emendatio, ſed confirmato ac edocto magis magisqve in pluribus Luthero, tantos progreſſus fecerit, qvi in tot regnis aliisqve provinciis intra breve tempus cum ſumma admiratione orbis ſecuti ſunt: majores futuri, niſi juſto Dei judicio, in veterno errorum torpere, ſive, qvod Cardinalis ad Electorem ſcribens unice optat, *ſecure dormire*, ſuisqve frui opibus & honoribus, plurimi maluiſſent.

Digitized by Google

I. §. u.
1518.

§. u.

Sane aucta ejus poſt hoc colloqvium, cujus acta in ſuum favorem per Germaniam vulgabat, exiſtimatione, ad nova dogmata procudenda audacior & magis temerarius factus eſt, maxime ut Pontificis autoritatem minueret, neqve judicem eum vellet agnoſcere, dicens: nullum eſſe judicem niſi verbum Dei, & hoc per ſe ipſum ſatis explicari poſſe, nec neceſſe eſſe, ut ad verum ejus ſenſum percipiendum ad Pontifices eatur, hos enim primos ajebat fuiſſe, qvi id corruperint, ut falſum ſenſum ſuum ſtabilirent, per qvem injuſtum & tyrannicum dominatum in Eccleſiam erigerent. Neqve tamen ab initio ſtatim eo usqve progreſſus eſt, ſed intra terminos qvosdam ſe continere ſatis putavit, donec de protectione Friderici Saxoniæ Ducis, plane ſecurus fieret. Habebat in aula ejus duos magni valoris Patronos, Staupitium nempe Vicarium Generalem, & Georgium Spalatinum, Secretarium, qvi ei efficaciter in hac occaſione adſiſtebant. Hi duo valde induſtrii animum Principis ita tractabant, ut qvi jam epiſtola eloqventiſſima Lutheri, Auguſta poſt colloqvium ad ſe data, moveri cœpiſſet, nunc Legato, qvi petebat, ut Lutherum manifeſte hæreticum deſerere vellet, ſatis duriter reſponderet, putasſe ſe, cum Luthero, poſteaqvam Auguſtam, ut Dux permiſerat, miſſus fuerit, non ſola autoritate & præcepto

Epiſt. Frider. Sax. ad Card Cajet. ibid.

cepto

cepto agi debuiſſe, ut retractaret theſes, qvarum falſitas non fuiſſet validis argumentis demonſtrata: eſſe enim excellentes plurium univerſitatum Doctores, qvi dogmata Lutheri valde probarent, licet proficua non eſſent iis, qvi eum perſeqverentur. Se vero Academiam ſuam privaturum non eſſe viro tam docto, & qvi ejus maximum eſſet ornamentum.

§. XLI.

Diſtinctius & plenius narrari debuiſſent, qvæ poſt reditum Lutheri a colloqvio acciderunt. Primo enim Lutherus in magnas redactus eſt anguſtias, cum accepto, ut dixi, in itinere Brevi Pontificio jam damnatum ſe eſſe Romæ cerneret, nec de publicanda contra ſe cenſura dubitare poſſet, qvo facto nec Wittenbergæ in monaſterio ſubſiſtendi, nec Profeſſoris munus continuandi facultatem ſibi, immo nullibi locum fore prævidebat, ubi tutus viveret. De Friderici Electoris protectione bene ſperabat, ſecurus tamen non erat. Licet enim Staupitii (qvi tamen pars aulæ aut aſſiduus in ea non erat, hoc vero tempore plane ex Saxonia abierat) & Spalatini commendatione jam aliqvot annis faventem Principem haberet, is tamen, non ita capere poterat ſententiæ Lutheranæ veritatem, ut ob eum tuendum res ſuas in manifeſtum diſcrimen miſſurus eſſe videretur. Scripſerat jam ante iter Lutheri V. Id. Auguſt. ad Raphaelem Cardinalem S. Georgii, *ſe nunqvam hactenus ſibi ſumſiſſe autoritatem, vel ſcripta vel conciones Lutheri tuendi Tom. I. f. 189.* Qvod ita non ſine cauſa intellexit Sleidanus *Lib. I.* ac ſi ne legiſſet aut audiiſſet qvidem. Ex Lutheri etiam ad Staupitium & Spalatinum literis poſt reditum datis apparet, ægre permiſiſſe Principem, ut Acta Auguſtæ cum Cajetano ederentur, imo bis prohibuiſſe. Vide *Lib. I. ep. 69. 79.* Sollicitum qvidem de Luthero fuiſſe, ſed maluiſſe, ut aliorſum diſcederet, eaqve de re per Spalatinum Lichtenbergæ, prope Wittembergam, agi cum illo feciſſe, diſvaſiſſe tamen iter in Galliam. Eo enim ſe recipere cogitabat Lutherus, multum nempe tribuens Pariſienſi Academiæ, cum qva de Poteſtate Pontificis, ex Baſileenſis concilii placitis ſentiebat. Sed & Orator Gallicus, *Add.*

Digitized by Google

I. §. 41. cus, qvi ex comitiis Auguſtanis paulo ante adventum Lutheri abie-
1518. rat, inſigne judicium de eo reliqviſſe ferebatur, ut in epiſtola die 9. Octobris Auguſta ad Spalatinum ſcripta, narratur. *Lib. 1. epiſt. 62.* Certus erat, ut ſcribit, non manere, ſi cenſuræ venirent. Idqve expreſſe Lichtenbergæ dixerat *epiſt. 69.* ſed ſatis apparet lubentius eum Wittembergæ manſiſſe. Unde eſt, qvod die 9. Novembris Spalatino proponit, *epiſt. 71. annon conſultum ſit, ut Princeps ad ſummum Pontificem ſcribat, pro commiſſione cauſæ ad partes*, id eſt, in Germaniam: addens (digna ſane virtute & pietate ſua obteſtatione) *Non qvod ego multum curem pro me, cum doleam miſerum me nonelle dignum aliqvod inſigne malum pro veritate pati, cum tamen hac profectione* (Auguſtana) *prope usqve ad tentationem Dei pericula & mala qvæſierim, ſed qvod univerſitas noſtra mihi curæ eſt, & optimorum adoleſcentulorum in ſacras literas mire ardentium ſtudia nollem in ipſo jam lacte immolari.* Sed Fridericus acceptis Cardinalis literis ante ,, omnia cum Cæſare agendum ſibi eſſe ratus eſt. Extat ejus manda- ,, tum ad Degenhardum Pfeffingerum, qvi Auguſtæ erat, d. 19. Novem- ,, bris: In hoc narrat, qvæ Cardinalis præter ſpem ſuam, ut ſcribit, fe- ,, cerat & ſcripſerat, & qvæ Pfeffingerus apud Cæſarem & miniſtros ejus ,, jam ſæpius in hoc negotio, ſe mandante, propoſuiſſet; dein jubet, ut ,, Cæſarem admoneret, urgeretqve, ut Romam ſcriberet, & autorita- ,, tem ſuam interponeret, qvo cauſa amice componeretur, aut a non ſu- ,, ſpectis viris in Germania cognoſceretur: paratum fore Lutherum ſo- ,, lidam informationem, ut virum bonum & Chriſtianum decet, obſe- qventer admittere, absqve illa ad revocationem adigi non poſſe, idqve cuilibet, qvi extra partes ſit, ſatis patere. Eodem tempore literas ad ,, Electorem Lutherus componebat, qvibus ad Cardinalis epiſtolam, ut ,, juſſus erat, reſpondebat. Has cenſendas Spalatino miſit d. 25. No- ,, vembris *epiſt. 72.* Expecto, ſcribens, cenſuras tuas ſuper reſponſione ,, mea, qvam in epiſtolam Legati edidi, niſi forte in ſpongiam cadere ,, debeat. Cæterum expecto maledictiones ex urbe Roma qvotidie: ,, ideo omnia diſpono & ordino, ut cum venerint, paratus & ſuccinctus ,, eam cum Abraham, neſciens qvo, immo certiſſimus, qvo: qvia Deus ,, ubiqve, ſed relinqvam tamen epiſtolam valedictionis. Tu vide, ut ,, audeas legere epiſtolam maledicti & excommunicati. Ad eundem ,, vero d. 2. Decembr. ſcripſit *epiſt. 73.* Niſi veniſſent heri literæ tuæ, jam

para-

Digitized by Google

parabam receſſum: ſed & adhuc ſum in utramvis partem paratus. Mira eſt hominum noſtrorum de me ſollicitudo, & major, qvam ipſe „ ferre poſſim: Inſtiterunt nonnulli magno hortatu, ut Principi noſtro „ me in captivitatem darem, & ipſe acceptum alicubi ſervaret, ſcriberetqve „ Legato, me captum & ſiſtendum in loco tuto ad reſpondendum. „ Qvale ſit illud conſilium, tuæ committo prudentiæ, ego in manibus „ Dei & amicorum ſum. Non poſſum, qvin & ſeqventia ex eadem epiſtola „ adſcribam. Certum eſt credi, Principem mihi adhærere una „ cum Univerſitate, de qvo nuper ab uno, qvem ſcio mentiri neqvaqvam „ mihi, in curia Epiſcopi Brandenburgenſis de me tractatum eſt; „ qvanam fiducia & cujus adhæſione ego niterer? hic unus, Eraſmus „ (inqvit) Fabritius, & alii doctiſſimi viri, fiducia ejus ſunt. Non, in- „ qvit Epiſcopus: hi nihil eſſent ad Papam: Univerſitas Wittembergen- „ ſis & Dux Saxoniæ prævalent. Ita intelligo, manifeſtiſſime Princi- „ pem mecum eſſe credi, qvod ſane diſplicet. Et ſane univerſitatem „ ipſam vellem, ut qvam maxime timerent. Verum iſta ſuſpicio Prin- „ cipis coget me recedere, ſi recedendum eſt: qvanqvam Princeps poteſt „ obtendere in ſcriptis ſuis, ſeſe Laicum non poſſe de tantis rebus judi- „ care: Jam multo minus, poſtqvam videt approbatam ab Eccleſia uni- „ verſitatem non contra me ſtare. Sed hæc ſunt parerga. Ego ſi hic „ manſero, multa dicendi ſcribendiqve libertate carebo; ſi iero, totum „ effundam, & vitam offeram Chriſto. Obiter noto, Fabritium, qvo „ niti videbatur Lutherus, fuiſſe Wolffgangum illum, cognomento Capitonem, Hagenoæ natum, qvi Medicinæ Doctor anno 1498. & Theologiæ anno 1504. Friburgi creatus, Canonici Doctoratus titulum Moguntiæ etiam aſſumſerat, ut & a conſiliis & concionibus Archiepiſcopo Alberto eſſe poſſet. Dein Argentorati & Hagenoæ Evangelium docuit, & anno 1541. deceſſit. *Melch. Adam. vit. Theol p. 89.*

§. XLII.

Jam de epiſtola Lutheri ad Electorem ſæpe memorata qvædam adhuc dicenda veniunt. Dies illi adſcriptus eſt, licet, ut innui, prius compoſita, 29. Novembris. *Eloqventiſſimam* vocat Maimburgius, & Pallavicinus *cunctis artibus ſcriptam eſſe* cenſet, *qvas docet homines vera rhetorica*, id eſt, *ingenita*, illius enim, qvæ arte comparatur, expertem fuiſſe tradit Lutherum, nullo qvidem fundamento; contrarium enim notorium eſt, & vel ex epiſtola paulo poſt ad Spalatinum data

1518. *epiſt. 100.* intelligi poteſt, ubi de Rhetoricis Ariſtotelis ſcribit: *Calleo librum intus & foris, ut qvi ſelectis gloſſis jam bis fratribus meis privatim cum dederim expoſitum.* Verum autem eſt, ſtylo Latino non uniformiter uſum eſſe Lutherum, ſed pro materia, qvam tractabat, aut hominibus, ad qvos ſcribebat. Certe in his literis non multum dedit operæ, ut eleganter ſcriberet, neqve artificiis diſpoſitionis opus habebat, cum ſeqveretur literas Cardinalis ſecum communicatas. Veniam „ etiam petit a Principe, ſibiqve permitti vult, ut theologica coram eo „ ut Laico tractet, id eſt, craſſe & aperte: Volo interim, addit, oblivisci „ acerrimum illud, & omnibus doctiſſimis qvoqve formidabile judici- „ um, qvo Deus inſignivit præ omnibus, qvos noſtra vidit ætas, ingeni- „ um Principis Friderici. Has laudes, ut mirificas, taxat Pallavicinus, Add. & technis uſum eſſe cenſet Lutherum *lib. I. cap. XI. n. 3.* eadem, cum Maimburgio, ut puto, fini, ut Fridericum adulationibus Lutheri & amicorum ejus Staupitii & Spalatini inductum ad protegendum eum fuiſſe indicent; obliti qvod hunc ipſum Lutherum, ut blanditiarum & elegantiæ rudem, & omnino inurbanum depinxerint, atqve hoc modo aut Principi, communi iſtius ætatis hominum teſtimonio ſapientisſimo, judicii acerrimi, nec perſvaſionibus expoſiti, gloriam maligne minuant, aut Lutheri augeant, qvi ſuperare eum noverit. Ex contentis literarum jam ſupra qvædam allegavimus, ſed ſeqventia non libuit omittere. Liberat Electorem a diffidentiæ culpa, qvam Cardinalis ei imputabat, & profitetur, ſe nec ſuo, nec Electoris, ſed amicorum Conſilio ſalvum-conductum expetiiſſe. Dein, ubi refert, qvæ primo die de conſtitutione Clementis diſputata fuerunt, vocem ſuam, qvam *indignam relatu* ſcripſerat Cardinalis, eam fuiſſe fatetur, qvod dixerat, *Pontificem in illa Conſtitutione torſiſſe in alienum ſenſum Scri-* „ *pturas, & iis abuſum eſſe.* Hoc verbum, ſcribit, torqvere & abuti mi- „ re torqvebat hominem. Subdit tamen: non eſſe rarum nec novum, „ ut Pontifices & Doctores torqveant, & in alienum ſenſum ducant „ Scripturas, & exemplum ex dicto Hebr. VII. 12. adducit, ubi de translato „ ad Chriſtum Sacerdotio & finita lege manifeſte loqvitur Apoſtolus; „ at in Decretali qvadam impie, niſi multo ſudore temperetur, de trans- „ lato a Chriſto in Petrum ſacerdotio intelligi. Talia ſunt, addit, in „ Jure Canonico multa, qvibus (ut cum fiducia loqvar) ſi non corrupta, „ certe obſcurata eſt Scriptura. Decretalis, de qva loqvitur eſt *Cap. II.* *extr.*

extr. de conſtitutionibus, ubi ad allatum ex Auguſtino locum, gloſſa trahit vulgatum illud: *paſce oves meas.* Qvod vero Cardinalis ad Electorem ſcribens de inſolentiori qvodam dicto Lutheri, altero Colloqvii die retulerat, id narrantem etiam audiamus Lutherum, qvoniam Pallavicinus tantum Cajetani verba memoravit *Lib. I. cap. XI. n. 12.* 1518.
Cum ego non verbis ſed ſcriptis reſpondere promitterem & peterem; ſatis fuiſſe (dicens) mecum anteriori die digladiatum: hoc verbum, *digladiatum*, mordicus apprehendit, & ridens, fili mi, inqvit, non ſum tecum digladiatus, nec volo tecum digladiari, ſed monere, & intuitu illuſtriſſimi *Principis* Friderici paterne ac benigne audire. Hoc eſt, (ut ego cogebar intelligere) ad nihil aliud qvam ad Revocationem urgere. Diſplicuit enim merito ſtultitia mea, qvod pro diſputare vel contendere (qvod anteriori die egimus reipſa, ſi non oportet negare) digladiari dixeram, elegantius, qvam tunc res ipſa poſtulabat. *Tom. I. fol. 211.* Patet hinc, qvod ſupra tetigi, diſputatoris perſonam incaute Cardinalem ſumſiſſe. Neqve tamen id in tertio congreſſu vitavit, pejori etiam cum ſucceſſu; ſcribit enim *ibid.* Lutherus: Tertio reverſus, obtuli Reſponſiones ad objecta duo in ſcriptis: qvas primo multa & inania verba eſſe dixit (ſicut & nunc ſcribit,) me admodum fatue reſpondiſſe, & repleſſe papyrum locis ſcripturæ inpertinentibus, ſeſeqve veram eorum intelligentiam dediſſe. Verum cum dixiſſem tandem, pro me ſtare, qvod *Extravagans* dicit, Chriſtum ſuis paſſionibus acqviſiviſſe theſaurum Eccleſiæ ſuæ: ſtatim arripuit codicem, legit, & in verbum, *acqviſivit*, impegit, ſedulo tamen diſſimulans ſeſe impegiſſe. Surgens tandem dixit: vade, inqvit, aut revoces, aut in conſpectum meum non revertaris. Clarius & feſtive hæc narrat in epiſtola ad Spalatinum, eodem, qvo geſta illa fuerunt, die, Auguſta ſcripta *Lib. I. ep. 64.* Poſtqvam nempe retuliſſet, qvo modo (uti permiſſum fuerat) ſcriptum ſuum obtuliſſet, addit: Tandem rejectis ſchedulis atqve contemtis, revocationem denuo clamabat: & multo longoqve ſermone ex S. Thomæ fabulis tracto, me viciſſe & compeſcuiſſe viſus eſt: decies fere cœpi, ut loqverer, toties rurſus tonabat, & ſolus regnabat: Tandem & ego clamare cœpi, dicens: ſi poteſt oſtendi, qvod *Extravagans* illa dictet, merita Chriſti theſaurum eſſe indulgentiarum, revocabo, ut voles. Hic, o Deus, qvantus geſtus & cachinnus: repente librum arripuit, legit fervens & anhelans,

Digitized by Google

I.§.42.
15 8. lans, donec pervenit eo, ubi ſcribitur, qvod Chriſtus ſua paſſione ac-
» qviſivit theſaurum. Hic ego, heus Pater Reverendiſsime, hoc ver-
» bum, *acqviſivit,* perpende. Si Chriſtus per ſua merita acqviſivit the-
» ſaurum: ergo merita non ſunt theſaurus, ſed id, qvod merita merue-
» runt, id eſt, claves Eccleſiæ. Ergo concluſio vera. Hic repente con-
» fuſus, cum nollet videri confuſus, tranſiliit fortiter ad alia, & volebat
» hæc obliviſci prudens: verum ego (certe ſatis irreverenter) fervens e-
» rupi: non etiam Grammaticam nobis deeſſe credat R. P. Tua, Ger-
» manis: aliud eſt eſſe theſaurum, aliud acqvirere theſaurum. Et ſic
» fracta fiducia ejus. Cum adhuc clamaret Revocationem, abii, di-
» cente ipſo, vade & ne revertaris ad me amplius, niſi revocare velis.
Pallavicinus *Lib. I. cap. XI num. 4. & ſqq.* multus eſt in exagitando Luthero, qvod cauſam viciſſe apud Cardinalem ſeſe putet, qvia Lutheri dogmata, ad Electorem ſcribens, faſſus eſſet, diſputative poſita eſſe in theſibus, at affirmative in ſermonibus Sic *enim totum negotium* cadere, *qvia ſuper diſputationibus & non ſuper ſermonibus fuerit citatus.* Sed & acuta eſt Lutheri exceptio, & e re Cardinalis & Pontificis fuiſſet, etiam pro ſufficienti acceptari, & informationem, qvam tam enixe rogabat, non denegare. Nam etſi in judiciis ſecularibus opus non eſt, ut reus, ſi delicti alias convictus ſit, ad confeſſionem publicam adigatur; debuiſſet tamen Pallavicinus, hac objectione utens *d. l. num. 8.* officium pii paſtoris, qvod non ad deſtruendum, ſed ad ædificandum datum eſt, a rigore judicis criminalis diſtingvere. Pergit Lutherus:
» Craſſas & pueris decantatas Italitates & Romanitates vocans, qvod
» Cardinalis ex ſola aſſertione ſua hæreticum Lutherum credi velit ab E-
» lectore, & ex prudentiſſimo & acerrimi judicii Principe Pilatum face-
» re, qvi inauditum condemnet. Neqve enim ſufficere, ut ſolum di-
» cant, Erraſti, male dixiſti; ſed in ſcriptis ſignare debere errorem, &
» male dictum probare, aut Electori ſaltem ſcribere vel Imperatori vel
» Archiepiſcopo alicui in Germania, ſi ſe fraterculum & mendicum con-
» temnant, in qvibus erraverit, & qvibus rationibus erroris convinci
» poſſit. Provocat ad diſputationem publicam in ditione vel ſub ſal-
» vo conductu Electoris. Dolere ſe tamen, ſcribit, qvod Legatus obli-
» qve mordeat Electorem, qvaſi ejus fiducia moliatur iſta omnia: Syco-
» phantas enim qvosdam jactaſſe, ſe ejus hortatu & conſilio diſputaſſe,
» cum tamen hujus diſputationis nullus etiam intimorum amicorum
fuerit

Digitized by Google

fuerit conſcius, niſi Archiepiſcopus Magdeburgenſis & Epiſcopus 1518.
Brandenburgenſis; hos enim privatis literis, anteqvam diſputationem „ ederet, monuiſſe, bene ſcientem non ad Principes Laicos, ſed ad Epiſcopos illa referenda eſſe. Ad minas deinde Cardinalis epiſtolæ inſertas ita ſcribit: *fol. 213.* Ne Illuſtrisſimæ Dominationi Tuæ „ qvidqvam meo nomine mali accidat, ecce regiones tuas relinqvo, iturus qvo miſericors DEUS voluerit, ejus divinæ voluntati me in omnem permiſſurus eventum. Nihil enim minus ſeqvor, qvam ut qvisqvam mortalium mea cauſa (nedum Illuſtrisſima Dominatio Tua) vel in invidiam, vel in periculum aliqvod adducatur. Qvamobrem, Illuſtrisſime Princeps, Illuſtrisſimam „ Dominationem Tuam reverenter ſaluto; eiqve ſimpliciter valedico, „ gratias immortales pro omnibus ſuis beneficiis erga me agens. Ego „ enim ubicunqve ero gentium, Illuſtrisſimæ Dominationis Tuæ nunqvam non ero memor, futurus ſemper ſincerus & gratus pro Tua & Tuorum felicitate precator. Ultimo ad qverelam Cardinalis, qvod Staupitius Vicarius, eo inſcio abierit, ita reſpondet: Qvid hoc „ ad Illuſtrisſimam Dominationem Tuam? Vicarius non erat vocatus, „ nihil ad eum iſta cauſa pertinebat: poterat ire, redire, abire, venire, omni hora ut voluit. An etiam portas Auguſtæ ingredientibus „ & egredientibus propter me claudi oportebat? Sed timeo, qvod „ undiqve corradatur & qværatur cauſa contra me. Ego adhuc gratia „ Dei gaudeo & gratias ago, qvod Chriſtus DEI filius in tam ſancta cauſa me pati dignum judicaverit. Deſiderium abeundi, qvod Lutherus „ ſignificat, pro artificio, ſuo more & ingenio, habet Pallavicinus *d. loc.* §. 7. Idem *ſubacerbam* vocat Electoris ad Cardinalem Epiſtolam, qvæ data eſt Altenburgi d. 8. Decembr. *Tom. I. fol. 207.* & ut *ſatis durum* taxat Maimburgius; qvi tamen contenta ejus non male expoſuit, ut opus non ſit eam huc tranſcribere, multo minus defendere. Commotum fuiſſe Electorem, acceptis Cardinalis literis, ob minas iis adjectas, obſervari poteſt ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *Lib. I. ep. 81.* in qva bilem Principis non improbat, ita ſcribens: Optime actum eſt, „ ut is, (Cajetanus) qvi paulo ante mei ſimilis, mendicus monachus, „ (erat enim Dominicanus) nunc etiam Principes potentisſimos non „ vereretur ſine ulla honoris ratione adire, alloqvi, minari, mandare, & „ pro libitu ſuperbisſime tractare: Diſcat vel ſero, etiam ſeculi poteſta- „

1518. tem a Deo eſſe, & ſuos non licere honores conculcare, præſertim ab
eo, qvi ab homine (id eſt, Pontifice) tantummodo poteſtatem acce-
pit. Prudentiæ fuit, qvod Elector, qvæ ipſe Cardinali opponere
potuiſſet, ex Lutheri potius ad ſe epiſtola, qvam ſuæ incluſerat, co-
gnoſcenda præberet; maſculum vero, qvod ante cognitam cauſam
pro hæretico habere aut tractare Lutherum nollet. *Vulgatam eam e-
piſtolam Latine & Germanice, ſumma cum laude & admiratione Prin-
cipis apud multos legi, omnesqve mire efferre ejus ingenium & artem ele-
gantiſſimam*, Lutherus poſtea ſub initium anni ſeqventis ad Spalati-
num ſcripſit *epiſtola 85.* nec negari poteſt animum ei reſtitutum au-
ctumqve eſſe, ut faceret ſcriberetqve, de qvibus paulo poſt agemus.
Scripſerat etiam pro eo ad Electorem Academia Wittembergenſis
Tom.I.fol.214. in qva epiſtola (qvam referre omiſit Maimburgius)
neſcio qvem *commendationis teporem* deprehendiſſe ſibi viſus eſt Palla-
„ vicinus *cap.XI. n.8.* Laudant qvidem Academici, qvod Elector ho-
„ norem deferat Eccleſiæ & ſummo Pontifici, neqve ſe qvidqvam judicio
„ ſanctæ Rom. Eccleſiæ antiqvius ducere, & primos futuros, qvi alienum
„ Lutherum, ſi male ſenſerit, habituri ſint, obteſtantur; petitionem ta-
„ men ejus juſtisſimam, ipſumqve nobile & celeberrimum Academiæ
„ ſuæ membrum agnoſcunt & commendant, nempe, ne cogeretur revo-
„ care ſententias, anteqvam cognoſceret eſſe damnandas. Sic enim an-
„ tiqvam eſſe Eccleſiæ conſvetudinem, & Patrum exempla docere, ut
„ datis rationibus & autoritatibus ad emendationem urgerent erran-
„ tes, non nuda ſua aſſertione & poteſtate ullius dicta damnarent. Alio
& Romanæ curiæ accommodato ingenio Pallavicinum eſſe apparet, &
Maimburgii doctorem, cum optimum fuiſſe putat, ſi Pontifex hoc ſta-
tim tempore, ut poſtea fecit, ex tot Theologorum ſuorumqve ſenato-
rum ſuffragio, non auditum licet Lutherum, multo minus convictum,
ſolenni anathemate feriiſſet. Electorem enim nondum tam vehe-
menter cauſæ affectum, deſerturum eum fuiſſe. Sic animato Electo-
re, Lutherus, ut dixi, timorem minuere viſus eſt, editis invita licet au-
la Electorali, *Actis Auguſtanis*, cum additamento admodum libero.
Agnoſcit id ipſe, *Lib.I. ep.74.* literis ad Spalatinum d.9. Decembr. da-
„ tis. Jam actum erat, ſcribens, qvod literis tuis mihi inhibes. Edita
„ ſunt acta mea, ſed multa veritatis libertate, nondum tota tamen: mihi
„ in his & omnibus feſtinandum video. Subjungit enim ſe comperiſſe
adven-

Digitized by Google

adventare miſſum a Pontifice Miltitium, aliaqve, ſive vera, ſive ad ſe 1518.
terrendum, ſpargi. Sed qvo illi magis furunt, ait, eo minus ego ter- „
reor; ero adhuc liberior aliqvando in Romanas illas lernas. Negat et- „
iam ſe, ut in aula rumor fuerat, valedixiſſe populo Wittembergenſi, ſed
ſolummodo pro concione dixiſſe: ſe incertum & inſtabilem eſſe conci-
onatorem, & ſæpius inſalutatis auditoribus receſſiſſe; qvod ſi igitur „
aliqvando idem fieret, valedixiſſe velle, ſi non fuerit reverſus; mo- „
nuit etiam, ſi cenſuris papalibus in ſe ſæviretur, ne ob eas Pontifici aut „
ulli mortalium male vellent, ſed Deo rem committerent. Obiter hic „
notandum: concionandi in templo oppidano munus Luthero jam „
ab aliqvo tempore a Paſtore urbis ordinario, qvem morbus diuturnus
impediebat, delegatum fuiſſe. Erat is *Simon Heinzius*, alias *Ponta-
nus*, ab oppidulo patrio vulgo Brück dictus, frater *Gregorii*, ejusdem
cognominis, qvi Cancellarius poſtea Electoralis fuit. Vitam Simo-
nis ab eruditione & pietate laudati, qvi anno 1522. deceſſit, & Johan-
nem Bugenhagium, Pomeranum, ſucceſſorem habuit, inter Theolo-
gorum aliorum editas a ſe retulit *Melchior Adamus*. Sed redeo unde
digreſſus ſum. Ad Linckium Norimbergenſem eodem Decembri
menſe ſcripſit Lutherus *Lib. I. ep. 80.* faſſusqve eſt, ſe Acta acutius edi-
diſſe, qvam Legatus ſperet; ſed longe, ait, majora parturit mihi jam
calamus: neſcio, unde veniant iſtæ meditationes; res iſta nec dum
habet initium ſuum, meo judicio tantum abeſt, ut finem ſperare poſ- „
ſint Romani proceres. Expecto homicidas meos ex Urbe, vel unde- „
cunqve: cenſuras miror differri. Addit: Princeps primo fuiſſet con- „
tentus me non eſſe in loco; præterea (id eſt, poſtea) voluit omnino, ut „
manerem. Ex epilogo vero, qvem Actis addidit, hæc potiſſimum „
notanda ſunt: qvod vim fieri Scripturæ in decretalibus Pontificiis iis-
dem pene verbis & argumentis indicet, qvibus in literis ad Electorem
uſus eſt, & primatum atqve univerſalitatem ex dicto Matth. XVI. *Tu
es Petrus*, probari poſſe dubitet, etſi dudum ita viſum fuerit Pelagio
Pontifici. Inde vero & ex iis, qvæ contra Conſtitutionem Clemen-
tis diſputat, hac vice concludit, non in omnibus decretis Pontificum
haberi verum & legitimum ſenſum Scripturæ, ideoqve citra illorum „
injuriam aliter dici, ſentiri & teneri poſſe, qvam ipſi habent; deniqve „
Papam neqve ſupra concilium eſſe, neqve ſupra ſcripturam, & errare „
poſſe: „

Digitized by Google

1518. poſſe: qvi contra ſentiant, per impudentisſimas adulationes monſtra „ inducere, per qvæ Scriptura pereat, nihilqve præter verbum hominis „ reſtet, immo ipſius Eccleſiæ Romanæ invidiam, ruinam & perniciem „ qværere.

§. x.

At Lutherus certus, ſe Romæ condemnandum eſſe, ut ipſe Legatus Duci ſcripſerat, præveniendum Pontificem ratus, nova proteſtatione forma juridi-
d. 28. Nov. apud Luther. Tom. I. f. 217. *ca uſus eſt, qva promtum qvidem ſe eſſe dicit, judicium Papæ bene inſtructi ſubire: ſed qvoniam, utut Papa, errare tamen posſit, ut Petrus erraverit a Paulo reprehenſus, appellationem ad Concilium generale, qvod ſupra Papam ſit, ſe interponere profitetur, ab omnibus, qvæ Pontifex adverſus ſe decretum iret.*

§. XLIII.

Appellatio hæc Lutheri ſecunda facta eſt *Wittemberga d. 28. Novembris* habetqve præmiſſam proteſtationem de autoritate Eccleſiæ & Papæ agnoſcenda, & deprecationem eorum, qvæ ex lubrico forſan lingvæ & adverſariorum irritamento minus recte aut reverenter dicta fuerint; dein innititur iis principiis, qvæ Maimburgius refert; tum gravamina eodem fere ſtylo, qvo prima, continet, niſi qvod minæ in literis Cardinalis ad Electorem ſcriptis, pro nova appellandi cauſa aſſumuntur. Celare voluit hanc appellationem Lutherus, eaqve non niſi ſuo arbitrio & tempore uti, ideo cum Typographo pactus, ut nullum exemplum diſtraheret, ſed omnia apud ſe deponeret. At is lucri cauſa fere omnia neſcio & dolente Luthero vendiderat, uti apparet ex literis ad Spalatinum pridie D. Thomæ ſcriptis, & ad Linckium. *ep. 80 Pallavicinus Lib. I. c. XII. n. 7.* ubi appellationem hanc recenſet, nullius ideo valoris eam fuiſſe ſtatuit, *qvia conceſſa licet ſuperioritate Concilii, efficere tamen non potuerit, ne ſententia interim a Pontifice contra Lutherum prolata executioni mandaretur.* Hoc ſi ſimpliciter

Digitized by Google

citer verum eſt, qvis non videt vana eſſe omnia, qvæ de Concilii poteſtate ſupra Papam, vel tunc Lutherus ſenſit, vel hodie tanto fervore in Gallia aſſeruntur. Neqve enim facilius qvidqvam eſſet, qvam Pontificis interim ſententia omnes, qvi aliqvid adverſus placita ejus ſtatuunt aut admittunt, pro hæreticis condemnare, immo & e medio tollere, anteqvam Concilium convocetur. Apparet hinc, qvas difficultates habeat hierarchia Eccleſiaſtica, & qvicqvid de poteſtate Pontificum & Conciliorum diſputatur. Sed hæc ab aliis & alibi expenſa ſunt. 1518.

§. 7.

Interea Leo magnum hunc tumultum Bulla compeſci poſſe credens, componi illam fecerat, per qvam doctrina catholica de indulgentiis exponebatur, & confirmabatur, ſecundum conſtitutionem Clementis VI. Sed cum Legatus hanc in Germania qvindecim diebus poſt Lutheri proteſtationem publicari feciſſet, & indulgentiæ jam valde inviſæ eſſent, in Saxonia potiſſimum; factum eſt, ut Bulla iſthæc ſaltem pro utilitate Papæ, & qvæſtorum edita eſſe videretur, neqve fere eſſet, qvi qvidqvam pro indulgentiis ſolvere cuperet.

d. 13. Dec. ap. Eund. Tom. I.

Pallavic. lib. 1. c. 12.

§. XLIV.

Bulla hæc ſive *Nova decretalis* extat *Tom. I. f. 215.* data Romæ V. Id. ſive d. 9. Novembr. publicata a Cardinali, ad qvem directa erat, Linzii in Auſtria d. 13. Dec. 1518. In hac, caute omiſſa Lutheri mentione, ejusqve antitheſi, tota de indulgentia doctrina, qvanta illa qvalisqve ab immemorabili, ut Pontifex loqvitur, tempore, id eſt, ſi ab ætate Bonifacii VIII. ejusqve jubilæo, qvod Clemens Sextus pro fundamento habuit (priores enim Pontifices eo usqve progreſſi in diſtributione indulgentiarum non fuerant) calculum ducamus, paulo plusqvam a ducentis annis, invaluerat, ſine omni moderatione, ſub pœna excommunicationis, qvam vocant, *latæ ſententiæ*, prædicari jubetur. Judicium

Digitized by Google

1518. um de ſucceſſu hujus decreti ex Pallavicino hauſit Maimburgius. Sed iſte, ut ſolet, ſubtilius & intentionem Pontificis aperuit & errorem notavit. Sperabant Romæ, Lutherum citationum atqve diplomatum, qvibus condemnatus jam eſſe videbatur, & Cajetani minis territum, inſignem curiæ artem grata mente reſpecturum, eaqve lubentiſſime uſurum eſſe. Porta enim ad honeſtam evaſionem aperiebatur, deciſa qvæſtione, qvam, ut toties proteſtatus erat, diſputandi tantum & informandi ſui cauſa moverat, & Pontifici definiendam detulerat; tanto etiam honore ei habito, ut nulla plane in decreto mentio ejus fieret, culpatis potius præconibus indulgentiarum, qvi *Religioſi ad evangeliſandum verbum Dei deputati* dicuntur, *taxantur tamen qvod errores multorum cordibus imprimerent:* qvanqvam vix alia docuiſſent, qvam qvæ hæc ipſa *Bulla* approbabat. Poterat itaqve Lutherus ſine pudore, ut Pallavicinus judicat, pedem retrahere, qvia multi ut ait, ex patribus Eccleſiæ, doctrina & ſanctimonia ſpectatiſſimi, ſententias foverunt, qvæ nunc poſt ſancita ab Eccleſia dogmata, hæreticæ haberentur, neqve tamen ullam illis maculam inurunt. Sed qvid Lutherus ſenſerit feceritqve, poſtea videbimus. Audire nunc aliam Pallavicini epicriſin lubet; qva *d. l.* §. *9* exiſtimat, rectius facturum fuiſſe Pontificem, ſi aliqvam ex tot odioſis Lutheri ſententiis, iisqve maxime, propter qvas (uti qvidem falſo narrat Pallavicinus) Heidelbergæ irriſus fuerat, condemnaſſet; qvo facto ad palinodiam adactus aut exiſtimationem perdidiſſet, aut non retractans, pro hæretico habitus, & populari averſioni expoſitus fuiſſet. At nullum eſt conſilium hominum, utcunqve callidorum, qvod impedire deſtinata a Deo valeat.

§. XLV.

Vidimus ex anni hujus 1518. & duorum ex præcedenti menſium hiſtoria, veluti rudimenta & tyrocinia qvædam Lutheri. Et ſi qvidem ipſum ejusqve geſta hujus temporis ſummatim conſideremus, magnam in eo luctam, nec exiguos defectus (ipſo ingenue fatente) deprehendimus. Animum qvidem magnum oſtenderat, ſui ſolius ingenio & conſilio, nullo mortalium, ut aſſeverat, vel conſcio, ne dum ſvaſore aut defenſore, diſputare, immo contradicere auſus, miſellus & mendicus monachus, qvæ per totam Europam, longo tempore ſub ſummorum Pontificum autoritate exercita fuerant. Auxit intrepidæ mentis laudem multis ſcriptis, qvæ non poterant non potentiores offende-

fendere; & periculoſo illo itinere ad Cajetanum, & qvod coram hoc maſcule & imperterritus ſteterat. Idem tamen amicorum tam eccleſiaſticorum qvam politicorum vel timori & diffidentiæ, vel circumſpectioni nimiæ multum hoc tempore dedit, iisqve ſubmisſionibus uſus eſt, qvorum ipſum poſtmodum pœnituit, ut vel ex *præfatione operum* anno 1545. ſcripta omnibus conſtare poteſt. Qvapropter admirandæ plane Dei ſapientiæ, non vero viri hujus, qvantiscunqve dotibus præditi, induſtriæ accepta ferri debent, etiam levia & tenuia tantorum, qvi ſecuti ſunt, eventuum primordia. Qvod ſi ex diverſo aulæ *Pontificiæ conſilia* & geſta ſpectemus, neſcio an ab illa plura politicarum artium documenta hoc rerum ſtatu expectari potuerint, qvam dediſſe deprehenditur; ſtante, qvam qvidem non laudo, ſententia, qvod nihil mutandum eſſe videretur ex iis, qvæ magno cum ſpecie Lutherus corrigenda eſſe contendebat. Divinæ vero, ut jam ſupra obſervavi, indubitanter adſcribi debet juſtitiæ, & de patefacienda veritate providentiæ, qva factum eſt, ut, qvoniam Romæ ſumma conſiliorum in protegendis indulgentiarum nundinationibus, ex utilitate pecuniaria pendebat, & ad hanc ſolam potenter tuendam reſpiciebatur, oculi hominum tantæ alias perſpicacitatis, ne ad unum qvidem & tam clarum ac pene palpabilem purioris doctrinæ radium diſcernendum & admittendum converterentur. Nihil enim facilius, ut ſupra diximus, fuiſſe videtur, qvam abuſibus circa indulgentias correctis, Luthero & qvotqvot ei favebant, ſatisfacere. Qvo facto cæteræ ejus theſes vel obliterari vel ſcholaſticarum diſputationum pulveri, ſicut aliæ innumeræ, immergi potuiſſent. Sed immani illa & autoritatis & utilitatis cupidine occœcatus cum ſuis Pontifex, emiſſo tam præcipitanter pro indulgentiarum recepta doctrina Decreto, ſpem omnem reformandæ in melius religionis & diſciplinæ, jam tum præſcindere eſt viſus; qvam opinionem omnium incertiſſimam & recentiſſimam de indulgentiarum theſauro & diſpenſatione, ne leviſſima qvidem correctione emolliendam, ſed pro ſummo fidei capite tantaqve ſub pœna venditandam ſtatueret: Apparebit tamen ex ſeqventibus, non ita confiſos Decreto hoc ſuo Aulicos fuiſſe, ut non aliis qvoqve ad compeſcendum Lutherum machinis utendum ſibi eſſe exiſtimarent. Nolo qvidem Paulo Veneto adverſus Pallavicinum hic patrocinari, & ut certum defendere, qvod Cajetanus Romam redux, au- *Add.*

 lica

1518. lica odia incurrerit, qvia durius cum Luthero egiſſet, nec Epiſcopi infula vel Cardinalis purpura oblata, hominem ineſcaſſet; neqve putaverim, apud Lutherum, cui animus pecuniæ & honorum contemtor tota vita fuit, id qvicqvam valiturum fuiſſe: ſed qvæ ſub finem hujus anni de legatione Miltitii decreta, & ſub initio ſeqventis expedita fuerunt, indicio ſunt, non defuiſſe tentamina, qvod rigore non poterat, per blanditias obtinendi. Qvod vero religionem ipſam attinet, non invenio hoc anno qvidqvam ex dogmatibus, aut cultu publico mutatum fuiſſe: ſed præparamenta ſecutæ reformationis ſatis magna & valida erant, duo potiſſimum, qvæ Lutherus voce & calamo docebat. *Primo*, qvod veritas Chriſtiana nec ab opinionibus, nec a decretis hominum, qvantiscunqve dignitatibus aut donis præditorum, adeoqve nec a Pontificis autoritate, ſed a ſcripturæ ſacræ doctrina penderet: *dein*, qvod ad Deum recte colendum, & ad ſalutem adipiſcendam, non externæ illæ & innumeræ obſervationes, tot legibus & regulis Pontificum & Cleri populo Chriſtiano injunctæ, earumqve qvalecunqve exercitium & *operatum*, qvod vocabant, *opus*, ſed prævenientis gratiæ divinæ auxilium, ejusqve pia & interna admiſſio, id eſt, fides reqviratur, qvam tamen non aliter intelligebat, qvam ut per charitatem efficax eſt. *Ego* (ſcribit tunc ad Joh. Ægranum *Lib. I. ep. 88.*) *fidem juſtificantem a charitate non ſeparo, immo ideo creditur, qvia placet & diligitur is, in qvem creditur.* Talia igitur, qvæ ex ſcriptis Lutheri, qvorum qvædam recenſuimus, aliisqve, qvæ tunc ſingulatim in populum ſparſa, poſtea in Tomos collecta fuerunt, elucеſcebant, apud doctos indoctosqve, tenebras, barbarie & dominatu Cleri invectas, fortius dispellebant, qvam eruditorum qvorundam virorum literatura illius aut anterioris temporis eo usqve factum erat; reperto, qvi majori cum libertate arcem errorum aggrederetur, & aliqvid ſupra Pontificem publice oſtenderet, unde veritas peti poſſet. Tanta vero ad hæc audienda confluentium undiqvaqve Wittebergam Studioſorum freqventia fuit, ut Lutherus Dominica III. Adventus ad Linckium ſcriberet: *Studium noſtrum more formicarum fervet. Audivimus* (ita ſcribit Scultetus in annũ 1517.) *a Præceptoribus noſtris, diverſarum gentium ſtudioſos Lutheri & Melanchthonis audiendi gratia Wittembergam profectos, ad primum oppidi conſpectum complicatis manibus Deo gratias egiſſe, qvod ſicut olim e Sione, im illo ſeculo a Wittemberga Evangelii*

Digitized by Google

gelica veritatis lucem in remotiſſima regna voluiſſet diffundi. De Principum hoc anno circa res religionis conſiliis & actis nihil apparet. 1519.
Langvuerat Maximilianus Imperator, eiqve mortuo alius nondum ſuffectus erat. Unus repertus eſt *Fridericus Saxo*, neſcio an Luthero magis, qvam Academiæ ſuæ proſpiciens. Favit tamen illi hactenus, ut tutus vivere in ditione Electoris poſſet, nec inimicis indemnatus traderetur. Altiores radices egerat Hierarchiæ Romanæ in mentibus Principum opinio, & recentior erat infelicium eventuum memoria, qvos Imperatores & Reges Reformationem molientes, incurrerant, qvam ut qvisqvam animum ad eam applicare ſerio cogitaret; aliqva tamen, ut mox dicemus, fiducia naſci cœpit.

§. 2.

Sed Bullæ effectum maxime impedivit mors Maximiliani Imperatoris, Principis admodum Catholici, & pro bonore ſanctæ ſedis animoſi. Deceſſit enim eodem fere tempore ſub initium anni ſeqventis 17. Januarii. Ita factum, ut Fridericus, Imperii Vicarius, tempore interregni, in tota illa Germaniæ parte, qva legibus & conſvetudinibus Saxonicis regitur, rerum potiretur. Inde Lutheri factio mox potentiſſima evaſit, nec de eo alii in oppidis & rure ſermones babebantur, qvam qvod vir eſſet a Deo miſſus, qvi errores in Eccleſiam invectos corrigeret, & Chriſtianos in libertatem Evangelicam vindicaret.

§. XLVI.

Fatetur Lutherus, poſt annos plusqvam viginti in Tomos Latinos præfatus: poſt mortem Maximiliani & ſub Vicariatu Friderici Electoris *deſaviiſſe paulatim tempeſtatem, & ſenſim obrepſiſſe contemtum excommunicationis ſeu fulminis Pontificii.* Subdit poſtea: *Procedebat feliciter Evangelium ſub umbra iſtius Principis, & late propagabatur;*

I. §. 46. §. *aa.*
1519.

tur; movebat ejus autoritas plurimos, qvi cum eſſet oculatiſſimus & ſapientiſſimus Princeps, non poterat, niſi apud invidos, ſuſpicionem incurrere, qvod hæreſin aut hæreticos vellet alere & tueri, qvæ res Papatui magnum intulit detrimentum. Audiamus viciſſim Principis hujus non multo poſt ex epiſtola ad Eraſmum Roterodamum circa Idus Majas hujus anni ſcripta, de Luthero aut potius de cauſa ejus judicium, *Tomo I. fol. 224.* Ita enim loqvitur *Non damnari ab eruditis cauſam Lutheranam, & Doctoris Martini lucubrationes ab optimis qvibusqve iſthic cupidiſſime legi, lætamur: eoqve magis, qvod pleriqve bonorum & eruditorum in noſtris qvoqve regionibus & principatibus, nedum externis, hominis tam vitam & mores, qvam eruditionem miro conſenſu laudant. Qvod enim hactenus in Saxonibus noſtris degit, non tam homini qvam cauſæ dedimus, nihil minus unqvam conati, qvam ut dignos præmiis pœna premeret. Neqve Deo omnipotente juvante committemus, ut noſtra culpa innocens qviſpiam ſua qværentium impietati dedatur.*

§. *aa.*

Act. Luth. cum Carolo Miltitio T. I. Cochlæ.

His elatus adeo ferociebat, ut vix acceſſum daret Carolo Miltitio, Eqviti Saxonico, Papæ cubiculario, qvem is Nuncium ad Ducem miſerat, Roſam ſolenniter ut moris erat, qvarta Qvadrageſimæ Dominica conſecratam exhibiturum, & rogaturum, ne ulterius tueretur hæreticum declaratum. Dux elegantis alioqvi & honeſti moris, non ſatis honorifice, ſed cum aliqvo contemtu donum Pontificium accepit, præventus infelici favore Lutheri, & offenſus ab aula Romana, qvæ beneficium qvoddam filio ejus naturali gratis noluerat conferre. Perſtitit itaqve conſtanter in priori ſententia, qvam Legato Cajetano ſignificaverat. Apparuit etiam, qvantum Lutherum attinebat, regulam politicam nullius pretii eſſe, ſi exceſ-

Pallavic. l. 1. cap. 13.

Digitized by Google

I. §. aa.

exceſſui ab exceſſu contrario remedium quæratur. 1519.
Nuncius enim iſte diverſam plane a Legati inſtituto Acta Luth. cum Carol.
viam, qvi qvaſi nimis duriter Lutherum tractaſſet Miltit.
Romæ traducebatur, ingrediendam ſibi ratus, in extremum oppoſitum incidit, eum ſubmiſſe laudans, & more, qvi charactere & loco ſuo plane indignus erat, palpans: immo eo progreſſus eſt, ut Tezelium, Lutheri primum antagoniſtam, tanqvam odii victimam immolaret, eumqve tam aſpere & indigne, exprobratis indulgentiarum abuſibus, & qvi inde provenerant motibus, increparet, ut miſer ille præ mœrore, ipſo Pallavicin.
qvoqve Luthero tandem dolente, moreretur. Nihil Lib. I. cap. 13.
tamen his artibus, parum rectis aut politicis profecit & 14.
Nuncius, nec plus a Luthero impetrare potuit, qvam ut Pontifici literas demiſſas, aut potius comes ſcriberet, nullius effectus. Nam utcunqve eum blande demulceret, ejusqve potentiam poſt Deum maximam eſſe diceret, addit tamen, formula licet honorifica, ſe nihil retractaturum eſſe. Admonitus vero, ut Confluentiam ad Archiepiſcopum Treverenſem, qvem arbitrum ſe laturum eſſe promiſerat, ad finiendam litem proficiſceretur, ita ſe excuſavit, ut diceret, ſe Cajetanum, qvem ibi eſſe audiverat, ferre non poſſe; tempus etiam inſtare, ut una cum Caroloſtadio Lipſiæ ad celebrem diſputationem compareret, qvam cum D. Eccio inituros ſe, conſtituerant.

§. XLVII.

I. §. 47. 1519.

§. XLVII.

Qvæ ex autoribus ſuis *Cochlæo* & *Pallavicino* hic congeſſit noſter de negotiatione Miltitiana, mutila ſunt, neqve abſqve animadverſione transmittenda. *Carolus a Miltitz* antiqva & ſplendida Eqvitum Miſnenſium familia ortus fuit; ex qva, dum hæc ſcribo, aliqvot egregii viri ſummis & honeſtiſſimis in aula Saxonica Electorali functionibus ornati vivunt, & inſignia caſtella & prædia ad Albim & alibi poſſident. Carolus ille, ſacris addictus, Canonicus qvippe Moguntinus & Miſnenſis, Leonis Pontificis cubicularius erat, ut in literis ejus vocatur, *ſecretus & familiaris*; venerat autem ſub finem anni præteriti in Saxoniam (Luth. *Lib. I. ep. 79.*) privata negotia habens vel prætexens. Poſt adventum ſuum nihil prius habuit, qvam ut de cauſa Lutheri cum Electore tractaret, licet epiſtolas Papæ & Cardinalis Medicei, qvi poſtea Pontifex fuit, ad miniſtros Electorales, *Pfeffingerum* & *Spalatinum* (qvæ *Tomo I. fol. 220. 221.* habentur) nondum accepiſſet. Reperitur itaqve *Tom. I. Germ. Altenb. f. 255. & ſqq.* ut deliberatum fuerit in aula, an & qvomodo ſcribendum eſſet Pontifici? Scribendum enim eſſe ſvadebat Miltitius: formula etiam literarum concepta extat; ſed Elector rejecta ea non niſi ad Miltitium d. 11. Jan. ſcripſit, & per *Fabianum Feilitſchium*, Eqvitem, Conſiliarium ſuum, explicari mentem ſuam pluribus in hunc ſenſum juſſit, ut a cauſa Lutheri plane abſtrahere ſe velle diceret, non diſſimulans tamen offenſam ex literis Cajetani, qvas pro minis accipiebat, aut pro imputatione, ac ſi foveret & promoveret aliqvid Eccleſiæ damnoſum. Sperare nihilominus ſe teſtabatur Pontificem ut benignum Patrem, recte proviſurum eſſe his negotiis & motibus. Supervenere poſtea literæ illæ, qvas dixi, ſive Brevia Pontificis; qvanqvam exemplum ejus, qvod ad Electorem ipſum datum eſſe Pallavicinus innuit, in actis Lutheri non habetur. At qvæ ad miniſtros ſcripta ſunt, laudes Electoris & magnum Lutheri vituperium continent, vocatur enim *deteſtabilis Satanæ filius*, & deſideratur, ut *temeritas ejus & notiſſima hæreſis comprimatur & tollatur.* Sed Miltitius ſive fama de Luthero ejusqve favore apud populum territus, ſive qvod Principem, Cajetani literis irritatum, nec munus, qvod offerebat, Roſæ æſtimantem invenerat, illam ſibi viam tentandam ſtatuit, qva uſus eſt, & propter qvam, qvia ſucceſſu caruit, Pallavicino & exſcriptori ejus Maimburgio vapulat. Negotiatus

tamen

Digitized by Google

tamen eſt omni cum induſtria annum plusqvam integrum. Sed non 1519. niſi poſt aliqvot menſes ab accepto mandato obtinuit, ut Conſiliariis Principis munus illud roſæ exhiberet. Nam Lutherus menſe Septembri *ad Langum Lib. I. ep. 119.* ſcribit: *Princeps noſter illuſtriſſimus tentatur a Miltitio cum aurea roſa: qvi in Dreſda gloriatus eſt, Doctorem Martinum in manibus ſuis eſſe; ſed nihil proficiet, Deo propitio:* Et poſtea d. 30. Octobr. *Staupitio ep. 121.* ſcribens, hæc habet inter alia: *Carolum Miltitz roſam tandem obtulit Altenburgi, abſente Principe; qvam neſcio qvanta pompa conatus fuerat Wittebergam ducere.* Poſt annos vero plusqvam viginti qvinqve in præfatione operum Latinorum ita ſcribit: *Roſam, qvam vocant auream, a Leone miſſam, nullo honore dignatus eſt, immo pro ridiculo habuit Elector.* Sed ante Roſæ oblationem Altenburgi, in ædibus Spalatini cum Luthero prima vice egerat Miltitius. Ægre tamen, & non niſi juſſus ab Electore Lutherus ad colloqvium ejus venit; non tam ex ferocia & ſuperbia, qvemadmodum criminantur Jeſuitæ, ſed qvod inſidias vereretur, aut cauſæ ſuæ a Pontifice ad Concilium per appellationem delatæ præjudicium timeret. Ad Pontificem tamen poſtea anno 1520. d. 6. April. ſcribens, poſtqvam de Cajetano qveſtus erat, ita refert *(Tom. I. fol. 462. b.)* *Secutus eſt Carolus Miltitius, & ipſe B. T. muncius; qvi multo & vario negotio curſans & recurſans, nihilqve omittens, qvod ad reparandum cauſæ ſtatum, qvem Cajetanus temere & ſuperbe turbaverat, pertineret, vix tandem etiam auxilio illuſtriſſimi Principis Friderici Electoris effecit, ut ſemel & iterum familiariter mecum loqveretur. Ubi denuo tuo nomini ceſſi, paratus ſilere, acceptans etiam judicem, vel Archiepiſcopum Trevirenſem, vel Epiſcopum Numburgenſem. Atqve ita factum eſt impetratum.* Sed antea, paulo poſt colloqvium d. 20. Febr. *epiſt. 97.* Staupitio ita rem narraverat: *Carolus Miltitius me vidit Altenburgi, conqveſtus, qvod orbem totum mihi conjunxerim, & Papæ abſtraxerim: exploratum ſe habere per hoſpitia cuncta, qvod inter qvinqve homines tres aut duo vix Romanæ parti faverent: fuit armatus ſeptuaginta Brevibus Apoſtolicis, in hoc negotium, ut me captum perduceret in homicidam Jeruſalem, purpuratam illam Babylonem, ut poſtea ex aula Principis accepi. Qvod ſtudium, cum deſperatum eſſet, cœpit agere, ut Romanæ Eccleſiæ reſtituerem qvod abſtuliſſem, & revocarem. Cum autem peterem, ut doceret revocanda, tandem convenimus, ut Epiſcopis aliqvot cauſa commit-*

Digitized by Google

I. §. 47. *teretur. Ego nominavi Archiepiſcopum Saltzburgenſem, Trevirenſem*
1519. *& Freiſingenſem*, (idem erat etiam Numburgenſis, Philippus nempe Palatinus) *atqve veſperi, me accepto convivio, læti ſumus, & oſculo mihi dato diſceſſimus: ego ſic me geſſi qvaſi has Italitates & ſimulationes non intelligerem.* Nec abs re erit, qvæ longe poſt in ſupra allegata *præfatione* ad opera Latina narravit, adſcribere: *Anno 1519. miſit roſam Leo X. per Carolum Miltitium, qvi multis egit mecum, ut Papæ reconciliarer. Is habuit LXX. Brevia Apoſtolica, ut ſi Princeps Fridericus illi me traderet, ſicuti Papa per roſam qværebat, per ſingula oppida affigeret unum, & ita tutus me perduceret Romam. Prodebat autem coram me conſilium cordis ſui, dicens: O Martine, ego credebam, te ſenem eſſe aliqvem Theologum, qvi poſt fornacem ſedens ita ſecum diſputaſſet, nunc video te eſſe adhuc integrum ætate & validum. Si haberem XXV. millia armatorum, non confiderem, te poſſe a me Romam perduci. Exploravi enim per totum iter animos hominum, qvid de te ſentirent; ecce, ubi unum pro Papa ſtare inveni, tres pro te contra Papam ſtabant. Illud vero ridiculum erat: Exploraverat etiam mulierculas & virgines in hoſpitiis, qvidnam de ſede Romana ſentirent? Illæ, ut ignaræ hujus vocabuli & ſellam domeſticam cogitantes, reſpondebant: Qvid nos ſcire poſſumus, qvales vos Romæ habeatis ſellas, ligneasne an lapideas? Rogabat itaqve, ut conſulerem ea, qvæ pacis eſſent; ſe omnem daturum operam, ut Papa idem faceret. Ego prolixe qvoqve promiſi, qvod omnia, qvæ ullo modo ſalva conſcientia & veritate poſſem, promptiſſime eſſem facturus: me qvoqve eſſe pacis cupidum & ſtudioſum, qvi per vim tractus in has turbas, neceſſitate adactus feciſſem omnia, qvæ feci, culpam non eſſe meam. Vocaverat autem ad ſe Johannem Tezelium Prædicatorii ordinis, autorem primarium hujus tragœdiæ, & verbis minisqve Pontificiis ita fregit hominem, hactenus terribilem cunctis, & imperterritum clamatorem, ut inde contabeſceret, & tandem ægritudine animi conficeretur. Qvem ego, ubi hoc reſcivi, ante obitum literis benigniter ſcriptis conſolatus ſum, ac juſſi animo bono eſſe, nec mei memoriam metueret; ſed conſcientia & indignatione Papæ forte occubuit. Futilis habebatur Carolus* (ob mores puto qvosdam minus correctos, de qvibus videndus Lutherus in epiſtola ad Spalatinum *ep. 122. Lib. I.* & Pallavicinus *Lib. I. c. 18. n. 1*) *& futile ejus conſilium; ſed meo judicio, ſi Moguntinus a principio, cum a me admoneretur, deniqve ſi Papa, anteqvam me non auditum damnaret,*

ret, & Bullis ſuis ſæviret, hoc cepiſſent conſilium, qvod Carolus cepit, licet ſero, & ſtatim compeſcuiſſet Tezelianum furorem, non res evaſiſſet in tantum tumultum; tota culpa eſt Moguntini, cujus ſapientia & aſtutia eum fefellit, qva voluit meam doctrinam compeſcere, & ſuam pecuniam, per indulgentias qvæſitam, eſſe ſalvam. Nunc fruſtra qværuntur conſilia, fruſtra coguntur ſtudia. Dominus evigilavit, & ſtat ad judicandum populos, etiam ſi nos occidere poſſent, non tamen haberent, qvod volunt, immo minus haberent, qvam nobis vivis & ſalvis habent. Id qvod nonnulli inter eos, qvi non omino obeſæ naris ſunt, ſatis olfaciunt. (Hoc eo forte pertinet, qvod ſectas ſeditioſas compeſci a ſe poſſe exiſtimabat.) Non habent igitur poſt Lutheri confeſſionem cenſores, qvod Miltitium tantopere exagitent. Nam ejus profecto blanditiis, lacrymis & oſculis effectum eſt, ut Lutherus in epiſtola ad Pontificem d. 3. Martii Altenburgi ſcripta, (qvicqvid illi dicant) tam demiſſam obſeqvii oblationem faceret, qva illo rerum ſtatu vix major eſſe potuerit. Vide *Tom. II. Lat. fol. 222.* & *Lib. I. ep. 98.*

§. XLIIX.

Proteſtatur illis literis *coram Deo & tota creatura, ſe nec voluiſſe nec hodie velle Eccleſiæ Romanæ aut Pontificis poteſtatem ullo modo tangere, aut qvacunqve verſutia demoliri. Eſſe eam ſuper omnia, nec ei qvidqvam præferendum, ſive in cœlo ſive in terra, præter unum Jeſum Chriſtum, Dominum omnium.* Promittit *ſe materiam de indulgentiis deinceps relicturum, penitusqve taciturum, modo & adverſarii vanas ampullas contineant, editurum eſſe in vulgus, qvo intelligant & moveantur, ut Romanam Eccleſiam pure colant, nec aſperitatem ſuam, cujus exceſſum agnoſcit, imitentur.* Revocationem qvidem recuſat, ſed illa de cauſa, *ne Romanæ Eccleſiæ dedecus ex illa accedat; cum nihil docuerit, qvod non ad ejus honorem pertineret, qvi per abuſus indulgentiarum periclitabatur*; addit tamen in fine epiſtolæ, *ſi plura facere poſſit aut cognoverit, ſine dubio paratiſſimum fore.* Actum itaqve denuo erat de reformatione, ſi ea a Luthero ſolo pependiſſet; ſed latius jam, ut in hac ipſa epiſtola non reticet, propagata erant ſcripta ejus, & clarius fulgere cœperat lux doctrinæ, qvam ut vel ipſo tacente vel retractante, ſupprimi & extingvi potuiſſet. Verum enim vero Pontifex non ſatis proſpexiſſe viſus eſt rebus ſuis, qvod Miltitii conſiliis non inſiſteret, ſed Archiepiſcopo Trevirenſi cognitionem cauſæ delegare, ex dignitatis, (ut Palla-

I.§.48. 1519. Pallavicin. *Lib. I. cap. 14. n. 7.* putat) aut tricarum curialium reſpectu cunctaretur. Ob hanc ergo potiſſimum cauſam, (qvam Maimburgius omittere non debuiſſet) Lutherus Confluentiam ire noluit. Nam ad Miltitium iter illud & revocationem apud Trevirenſem Archiepiſcopum ſvadentem ſcribit *Lib. I. ep. III.* Si revocationem efficacem & probabilem facere deberet, opus eſſe, & Altenburgi ita fuiſſe conventum, *ut diſcuſſis ſuis ſententiis ſtatuerentur articuli revocandi, & modus revocandi, aſſignatis rationibus ut fieret revocatio efficax & probabilis: ne ſi aliter fieret, extorta ſibi diceretur per vim, & fierent noviſſima pejora prioribus*, Addit vero: *Sed etſi venire omnino deberem, poteris tu ipſe cogitare, qvam ſtultum me eſſent habituri, qvi cauſam iſtam audirent, cum nondum veniſſe mandatum ex urbe ſcribas: nec dum Archiepiſcopus me ejusdem mandati virtute vocarit: ſed nec certum habeam, an ſit mandatum hoc venturum, præſertim in iſto tumultu Imperii: nec certus ſum, an veniens mandatum Archiepiſcopus ſit accepturus. Qvomodo ergo in tanta dubia me dabo, per tot pericula, & tam gravibus expenſis? qvas unde habeam pauperrimus? tot conſumſi huc usqve in iſta cauſa, & feſſos feci Patronos, ut pudeat plura poſtulare; ut interim taceam, qvod durante interregno ne poſſit qvidem alli ſalvus conductus præſtari, præſertim mihi, tot inimicis appetito.* Seqvitur inde allegatio aliarum, qvas Maimburgius retulit, excuſationum, & tandem ita clauditur epiſtola: *Jam qvod rem difficiliorem putas futuram, ſi ſanctiſſimus Dominus Leo decimus plures Epiſcopos ad iſtam cauſam deputarit: ego contrarium arbitror. Cum enim ſub judicium totius orbis rem iſtam editis libellis poſuerim, & nunc Lipſiæ coram tot viris tractandam ſuſcipiam: non modo non difficile, ſed & gratum fuerit, multorum judicum arbitrio cauſam tranſigi.* Liberius ad Spalatinum pridie ejus diei *ep. 110.* *Ridiculum Caroli Miltitii caput fatetur, nondum veniſſe mandatum ex urbe, & me vocat. Vocat autem ipſe, non Archiepiſcopus: dein ad præſentiam Cardinalis. An homines inſaniunt? Scribam ei interim, conſule mihi qvæſo.* Et ad Langum eodem die: *Vocavit me Carolus Miltitius ad Confluentiam, reſponſurum Archiepiſcopo Trevirenſi, præſente Legato Cajetano: homo ſvavis ſimul confitens ſe nondum ex urbe recepiſſe mandatum: & ſperat, me tam craſſæ naris eſſe, ut non vocatus, niſi ſua temeritate veniam.*
Add. *Video ubiqve undiqve, qvocunqve modo animam meam qværi.*

§. XLIX.

Digitized by Google

§. XLIX.

Cæterum, qvæ hic ex Pontificii Legati, Aleandri actis eruiſſe ſe dicit Pallavicinus, de filio Friderici notho, qvi ſacerdotii cujusdam collationem Romæ petens, pecunia parum civiliter emunctus fuerit, indeqve irritato Electoris adverſus curiam Romanam animo, vix meruerunt, ut neglectis magis ad rem pertinentibus, Maimburgius ſuæ insereret hiſtoriæ. Longe profecto infra Friderici ſapientiam & pietatem, cujus inſignia documenta tota vita dedit, fuiſſet, ob leviculam cauſam tam moleſtum negotium Pontifici faceſſere, ex qvo totius Eccleſiæ ſtatus in diſcrimen vocari videbatur. Ob eandem rationem non magis veriſimilia ſunt, qvæ ex æmulatione inter Electores, Saxonem & Moguntinum propter turbas Erfurti [anno 1510 obortas] conjicit Pallavicinus. Eundem male habet, qvod Lutherus tam impudens, ut ait, fuerit, ut apud Miltitium allegaret, imo ſcripto profiteretur, culpam omnem controverſiæ de indulgentiis ipſi Pontifici adſcribendam eſſe, qvia Alberti Brandenburgici cauſa leges canonicas ſolverit, duosqve ei Archiepiſcopatus & Epiſcopatum præterea inſignem contuliſſet, neqve tamen id gratis, ſed pro palliis exiguis multa aureorum millia acceperit, ad qvæ corradenda populum chriſtianum fœdisſime deglubendum ei dederit, coacto hunc in modum Epiſcopo, ut hominem qværeret *indulgentiarum*, ut loqvitur, *deſpumatorem*, qvalis erat Tezelius. Sed hæc libertas Luthero propria erat, & vero innixa. Nec ejus fundamentum infringit Pallavicinus, cum *d. c. XIV. n. 4.* ſcribit: *Germaniæ Principibus non poſſe denegari pluralitatem beneficiorum, ne nunc qvidem, poſtqvam a Concilio Tridentino illa interdicta fuit*; niſi agnoſcat auri ſacram famem, & politicæ conſiderationis vim eſſe, qvæ legum vincula perrumpat. Nam qvod addit, de debitis ex collatione beneficiorum proventibus ad ſuſtentationem Pontificis, non *qva Domini*, ut loqvitur, *profani*, ſed *qvatenus eſt Patriarcha*, talia ſunt, qvæ præſupponunt id, qvod eſt in qvæſtione & contradictione. Magnum præterea exceſſum inter alia obſervare licet, occaſione Miltitianæ commisſionis, ex profuſione in præcones indulgentiarum; qvia Tezelio tantum ſuperfuit aut conceſſum eſt ex nundinatione [cujus tamen non niſi inferioris notæ vicarius erat] ut nonaginta florenos (aurei tunc erant) menſtruos pro ſtipendio acciperet, præter expenſas

1519. trium eqvitum & currus. Magna illa tunc & invidioſa pecunia fuit, in monachum ex mendicantium ordine collata, qvæ Epiſcopo, certe in Italia, vel cupidisſimo ſatisfeciſſet. Qvapropter non immerito Tezelium Miltitius increpavit, ut eſt apud Luth. *Lib. I. epiſt. 97.* ſed de tota hac Miltitii legatione plenius edoceri potuiſſemus, ſi Pallavicinus ex Vaticanis ſcriniis, ex qvibus qvæ voluit contra Paulum Venetum produxit, Miltitii relationes proferre voluiſſet. Hujus enim qvalis-cunqve fuerit, judicium de Luthero & de Electore, totiusqve negotii a ſe geſti ſerie, non contemnendam lucem hiſtoriæ afferre potuiſſet: majorem certe qvam fabella de notho Friderici in contumeliam tanti Principis intempeſtive expoſita, eiqve ſuperſtructa indigna ſuſpicio, & de avaritia ſacerdotum affectata declamatiuncula, qvæ *cap. 13. n. 6.* legitur. De iis vero, qvæ Miltitium attinent, & ex ſecretis ſcriniorum Papalium revelantur, cum ad annum 1520. venerimus, agendum erit.

§. L.

Ad vernum hujus anni 1519. tempus pertinet elaboratio & procurata editio aliqvot ſcriptorum Lutheri, inprimis *Commentarii in Epiſtolam ad Galatas*; ſed qvoniam Maimburgius eorum mentionem in anni ſeqventis hiſtoriam rejecit, nos qvoqve eum ſeqventes, annotationes noſtras eo differimus. Menſe Januario Lutherus, ut ex epiſtola ejus ad Spalatinum ſcripta *Lib. I. n. 92.* apparet, apud Epiſcopum Brandenburgenſem fuit, qvem multis ſecum expoſtulaſſe refert, qvod tanta auderet. Addit: *Intelligo Epiſcopos nunc tandem ſapere, ſui fuiſſe officii, qvod in me vident, ideoqve nonnihil pudere.* Cœpit etiam hoc menſe epiſtolicum aliqvod Lutheri cum *Hieronymo Dungersheimio*, a patrio Franconiæ oppido *Ochſenfart* dicto, Theologo Lipſienſi, commercium, qvo ſecutæ hac æſtate diſputationi cum Eccio præluſum qvaſi eſt, de primatu Pontificis *Lib. I. ep. 93. & ſeqq.* Monenti vero ex aula Spalatino de ſervanda veneratione & obedientia erga Pontificem, & declarationem edi cupienti, reſpondit Lutherus 3. Non. Martii *ep. 99.* ſibi nunqvam fuiſſe in animo, ut ab Apoſtolica ſede velit deſciſcere, provocat ad declarationem Germanice & populariter editam, qvam puto eſſe eam, qvæ *Tom. I. Altenb. fol. 294.* (qvanqvam poſt Lipſienſis diſputationis tempus collocata) legitur. In hac non ſolum de

de *intercesſione ſanctorum*, de *purgatorio*, de *præceptis Eccleſiaſticis* & de *bonis operibus*, ſed & de *poteſtate Pontificia* ita agit, ut imputationem hæreſeos depellat, & diſputabilia a credendis ſeparet. Interim angi ſe animo non obſcure ſignificat, dum ad eundem Spalatinum Dominica Invocavit *epiſt. 100.* ſcribit: *Verſo decreta Pontificum pro mea diſputatione* (Lipſiæ ſcilicet habenda) *& (in aurem tibi loqvor) neſcio an Papa ſit Antichriſtus ipſe, vel Apoſtolus ejus, adeo miſere corrumpitur & crucifigitur Chriſtus (id eſt veritas) ab eo in decretis. Diſcrucior mirum in modum, ſic illudi populum Chriſti ſpecie legum & chriſtiani nominis.* Et paulo poſt: *Naſcitur mihi indies magis ac magis ſubſidium & præſidium pro ſacris literis.* Lætum eo tempore fuit Luthero, qvod audiret doctrinæ ſuæ longe lateqve applaudi. *Johannes* enim *Frobenius*, celebris tunc Baſileæ typographus, ei ſignificaverat d. 14. Febr. *legi & probari ſcripta ejus Lutetiæ etiam a Sorbonicis, & diſperſa a ſe omnia, qvæ Baſileæ recuderat, exemplaria eſſe in Italia, Hiſpania & alibi, omnium Doctorum judiciis approbata;* Sedunenſem etiam Epiſcopum *Matthæum Scheinerum*, celeberrimum illo tempore virum, acceptis Lutheri lucubrationibus dixiſſe; *Luther, tu es vere Luther*, id eſt, liqvidus & purus: (lauter) & alicui, qvi Eccii propoſitiones obtulerat, & victoriam ei in diſputatione inſtanti, ominatus erat, reſpondiſſe: *diſputet Eccius, qvantum velit; Lutherus veritatem ſcribit.*

§. LI.

Circa idem tempus *Eraſmum*, qvem ob magnam eruditionis famam demereri & ſibi conciliare cupiebat, literis adiit 5. Cal. April. qvæ extant *Lib. I. n. 101.* Hic interim 18. Cal. Maji Antwerpia ad Fridericum Electorem ſcribens, Lutheri [ut jam ſupra tetigi] ita meminerat, ut *ignotiſſimum qvidem eum ſibi eſſe, & ſcripta ejus nec tueri ſe, nec improbare velle* diceret, *pro heretico tamen haberi ægre ferat, & vitam ejus ab omnibus probari, libros vero ab optimis qvibusqve cupidiſſime legi adſeveret. Tomo I. f. 221.* Ad qvæ qvid d. 14. Maji reſponderit Elector, ſupra qvoqve per occaſionem relatum eſt. Eraſmus vero poſtea Luthero peramanter reſpondet, ejusqve commentarios in Pſalmos laudat, monens tamen de temperandis affectibus & ſtylo, & ne in Pontificem, ſed in eos, qvi Pontificibus abutuntur, detonet. Vide *Lib. VI. edit. Frobeniana p. 257. Londinenſ. Lib. VI. ep. 4.* Penſaverant

qva-

Digitized by Google

qvalecunqve hoc Lutheri delectamentum monachi Franciſcani, qvos *Minoritas* vocant, moleſtia qvadam. Hi conventum in oppido *Jüterbok* prope Wittebergam celebrantes, ſcriptis ad Epiſcopum Brandenburgenſem literis, Lutherum convitiis proſciderant, & theſes XV ex ejus ſcriptis excerpſerant, malæ, ut putabant, notæ. Sed illis acerrimo ſcripto Dom. Jubilate dato, inſcitiam & malitiam exprobravit, & qvædam ad objecta reſpondens, minatus eſt, niſi revocent adverſum ſe vulgata, ſe eos ita tractaturum, ut id ordini illorum non futurum ſit honorificum. Vide *Tom. I. f. 225. & ſeqq.* Exarſit vero poſtea vehementius, cum Eccium judicio ſuo monachorum dicta approbare intellexiſſet. Sed apologia illa, qva *fol. 227. & ſeqq.* monachis ſimul & Eccio reſpondetur, licet actis diſputationis d. l. præponatur, poſtea tamen conſcripta & publicata eſt, & de ea infra agemus.

§. LII.

In aula interim timuiſſe Spalatinum & alios apparet, ob theſes Lutheri, qvas Eccii theſibus oppoſuerat, maxime ob *decimam tertiam*, qvæ agit de poteſtate Pontificis. Nec ſatisfecerat, ut apparet, Spalatino Lutherus, licet epiſtola ſatis ampla ſecretum mentis, qvare ita concepiſſet theſin ſuam, explicaſſet. Mira itaqve fiducia denuo literas
„ dat, qvæ *n. 108.* habentur, ſcribens: Obſecro te, mi Spalatine, noli ni-
„ mio timere, nec humanis cogitationibus totum cor cædere. Scis, qvod
„ niſi Chriſtus me & mea ageret, jamdiu prima diſputatione indulgen-
„ tiarum, deinde vulgari ſermone, tandem reſolutionibus & reſponſio-
„ ne mea ad Sylveſtrum, noviſſime Actis meis (cum Cajetano, qvæ ediderat) me perdideram, maxime profectione Auguſtana. Qvis enim
„ mortalium horum ſingulum non timebat, aut ſperabat mihi excidium
„ allaturum? Deniqve nuper ex Urbe ſcripſit Olſnitzer Cancellario
„ Ducis Pomerani noſtri, me adeo conturbaſſe totam Romam reſoluti-
„ onibus & dialogo, ut neſciant, qvomodo compeſcant. Eſſe tamen il-
„ lis propoſitum, non ſcientia juris, ſed Italicis ſubtilitatibus (hæc enim
„ verba ejus ſunt) me aggrediendi: has autem ego intelligo venena, vel
„ mortem inſidiarum. Multa ego premo, & cauſa Principis & univer-
„ ſitatis noſtræ cohibeo, qvæ (ſi alibi eſſem) evomerem in vaſtatricem
„ Scripturæ & Eccleſiæ Romam, melius Babylonem. Non poteſt Scri-
„ pturæ & Eccleſiæ veritas tractari, mi Spalatine, niſi hæc bellua offen-
datur.

datur. Non ergo ſperes me qvietum & ſalvum futurum, niſi velis & 1519.
me penitus Theologiam intermittere. Sine ergo amicos putare, me inſanire. Res iſta finem non accipiet (ſi ex Deo eſt) niſi, ſicut Chriſtum diſcipuli & noti ſui; ita & me derelinqvant omnes amici mei: & ſola ſit veritas, qvæ ſalvet ſe dextera ſua, non mea, non tua, non ullius hominis, & hanc horam ab initio ſpectavi. *Concludit:* Dixi tibi ſemper, me paratum eſſe cedere loco, ſi qva ego Principis illuſtriſſimi viderer periculo hic vivere. Aliqvando certe moriendum eſt: qvanqvam jam edita vernacula qvadam apologia ſatis aduler Romanæ Eccleſiæ, & Pontifici, ſi qvid forte id proſit. Ut vero trepidationi aulicorum conſuleret, *Reſolutionem* ſive *probationem theſis XIII.* compoſuit Latine, de qva ad Langum Fer. 2. poſt Exaudi *Lib. I. ep. 123.* ſcribit: Edo jam probationes ſuper odioſiſſimam propoſitionem tertiam decimam propter invidiam, qvæ hoc agit, ne Lipſiæ admittar ad reſpondendum. Ternis literis a Duce Georgio non potui certum obtinere reſponſum, adero tamen ſaltem oblaturus me ad reſpondendum. Habetur hæc explicatio ſive reſolutio *Tom. I. Lat. Jen. fol. 311.* qvanqvam præponi, meo judicio, illis debuiſſet, qvæ ibi ſeqvuntur *a fol. 394. ad 311.* niſi, qvod ex Emſeri ſcripto *Tomo I. f. 369.* ſuſpicari licet, editio ejus poſt diſputationem dilata eſt. Erat autem Eccii propoſitio XIII. iſta: *Romanam Eccleſiam non fuiſſe ſuperiorem aliis Eccleſiis ante tempora Sylveſtri, negamus. Sed eum, qvi ſedem beatiſſimi Petri habuit & fidem, ſucceſſorem Petri & Vicarium Chriſti generalem ſemper agnovimus.* Huic Lutherus hanc oppoſuit: *Romanam Eccleſiam aliis Eccleſiis fuiſſe ſuperiorem probatur ex frigidiſſimis decretis Romanorum Pontificum, contra qva ſunt textus divinæ Scripturæ, hiſtoria approbata mille centumqve annorum, & decretum concilii Nicæni omnium ſanctiſſimi.* Præfatur reſolutioni ſive probationi hujus theſis Lutherus, & excuſat ab initio ſtylum, qvem aliqvando ſordidiorem, ſuiqve diſſimilem ex induſtria ſibi eſſe fatetur, *qvia ſpem nominis & memoriæ diuturnæ non habeat, nec qværat, ſed vi in publicum tractus, qvam citiſſime de reditu in angulum ſuum cogitaret, ſalvo Chriſtiano ſuo nomine. Putare theatrum ſuum habere ſuam horam, proditurum poſt ſe alium, Deo volente, ſi ipſe tempori ſuo ſatisfecerit.* Hæc indicio ſunt, qvam injuſte Luthero ambitio ſive inclareſcendi ſtudium imputetur; & qvod adverſus commoda ipſius egerint, qvi eum a qvietis & ſeceſſus ſtudio inſectatione

Digitized by Google

1519. ſua avocarunt. Excuſat porro imputationem aſperioris & immodeſtæ in adverſarios lingvæ, & objectioni iſti, per totam poſtea vitam factæ, veluti præventione qvadam occurrit *Tom.I.f.311.b.* *Videor & multis paulo durior in adverſarios, & velut modeſtiæ theologicæ oblitus. Hic ſi qva & alia vitia mea inveniantur, non magnopere deprecor culpam, qvod hoc me alia cauſa facere non ſum mihi conſcius, qvam nimio publici tædio & odio, in qvod me mergunt illi, plurimum mihi pretioſiſſimi temporis ſuffurantes. Deinde, qvod tam præfractos & obſtinatos oblatratores patior, ut e qvavis ſyllaba mihi ignominiam, ſibi victoriam nominis Chriſtiani inſidioſiſſime & pertinaciſſime qværunt, ut malo nodo malus mihi cuneus neceſſarius videatur. Qvanqvam videor mihi ſtomacho meo multam ſemper feciſſe vim, ne facerem, qvæ poſſem. Et neſcio, ſi molliter ſimul & utiliter tangi qveant, qvi inveteratiſſima jamdiu conſvetudine opprobrandi hæretici nominis, ita in judicandis aliorum ſcriptis obſtupuerunt, & ad audiendam veritatem obduruerunt, ſuisqve opinionibus obſurduerunt, ut vix caduceo divino qvopiam excitari poſſe videantur. Ut id taceam, qvam intolerabile ſit leviter arguere eos, qvi e templo Dei ſpeluncam latronum fecerunt, & e Scriptura Dei negotium hominum; abominationem eam e loco ſancto & Chriſtus flagellis pepulit, & Paulus dure increpandos cenſuit hos vaniloqvos. Nam id coguntur, velint, nolint, confiteri, ſacras literas paſſim in univerſalibus ſtudiis fuiſſe neglectas penitus, qvantumvis ſeſe jactent Scripturas intelligere religioſius humano aliorum ſenſu, qvam illarum proprio.*

§. LIII.

In tota vero hac declaratione, ad ſcopum, qvem Principis & aulæ reſpectu tenendum ſibi præfixerat, non ſine magna, ut ex epiſtola ſupra allegata cognoſcitur, lucta, & reclamante pene mente conſentire; cum Eccio præ ſe tulit, de primatu Pontificis, & de obedientia ei præſtanda *I. f. 312. 313.* ſed ex alio fundamento. Ipſe nempe ex generali regula Apoſtoli Rom. XIII. qvod *omnis poteſtas*, etiam qvæ nobis injuſta videtur, *a Deo ſit*, Pontificatum agnoſcit, & divinæ voluntati tribuit, qvæ ex ſigno, id eſt, eventu & conſenſu fidelium per tot ſecula hanc poteſtatem ferentium, agnoſci debeat; ſed probationes, huc usqve pro Pontificatu ex Scripturis & canonibus afferri ſolitas (qvasqve ſciebat ab Eccio in futura diſputatione allatum iri) rationibus robuſtiſſimis (ut d. l. loqvitur) oppugnandas ſibi ſumit. Scio qvidem,

Digitized by Google

dem, & ex actis diſputationis mox ſecutæ, totqve aliis ſcriptis conſtat, 1519.
neqve tunc defuiſſe Eccio, neqve nunc deeſſe, qvæ ſcriptis dictisve a Luthero reponantur; neqve mihi propoſitum eſt, vel huc tranſcribere, qvæ diſceptata ſunt, vel ſuperfluo labore in defendenda Proteſtantium ſententia, ab innumeris aliis dudum ſuſcepto, & ad hoc usqve tempus continuato, me & lectores onerare. Lectis tamen & expenſis omnibus, atqve ſeqveſtrato præjudicio, qvod ab educatione & diſciplina non potui non habere, deprehendo, qvæ Lutherus adverſus ſcripturæ dicta, *Tu es Petrus &c. oravi pro te, Petre &c. paſce oves meas, &c.* pro Pontificis univerſali poteſtate & vicariatu adduci ſolita, oppoſuit, & qvæ ad Patrum loca & decreta Pontificum replicavit, ſummi ponderis, nec ab Eccio ita confutata eſſe, ut conſcientiæ ſatisfieri poſſit. Tanto nempe Lutherus vel unica hac præliminari declaratione rationum & argumentorum robore cauſam ſuam firmavit, tantamqve ſcripturarum & antiqvitatis peritiam demonſtravit, ut ſucceſſoribus licet plurium, & tunc non æqve cognitorum librorum adminiculis, multisqve argumentationum ſubtilitatibus inſtructis, & creberrimis diſceptationibus exercitatis, parum aut nihil reliqverit, qvo ſuperare induſtriam ejus potuerint. Tantum abeſt, ut Maimburgio credam, qvi *Eccium* ſcribit *veritatem & cauſam Dei in partibus habuiſſe.* Sed anteqvam narrata hujus de diſputatione Lipſienſi audiamus, mentem Lutheri de Pontificatu, ad Petrum Lupinum & Andream Caroloſtadium in *dedicatione commentarii in Epiſt. ad Galat. Tom. I. fol. 390.* & *Lib. I. ep. 84.* circa hæc eadem tempora, aut paulo ante (dies enim non adſcriptus eſt literis) maſcule explicatam, cognoſcendam damus. Poſtqvam igitur de Cajetano, & de decreto Pontificio in cauſa indulgentiarum qveſtus erat, & invectus in Italos, qvi Germanos *meros* (omitto cætera) *barbaros & beſtias* habeant, & ut *incredibilis illuſionis & explicationis patientes* irrideant; ſummis laudibus evehit Principes & Proceres Germanorum, qvi in comitiis Auguſtanis an. 1518. *recte, ſancte & auguſte inter Romanam Eccleſiam & Romanam curiam diſcreverint, & decimas, vigeſimas, qvinqvageſimas, in concilio Lateranenſi ſancitas, & tantopere a Legatis Apoſtolicæ ſedis expetitas, recuſaverint, eoqve ipſo viderint & agnoverint, erraſſe Papam & Concilium.* Subdit: *Deum feſſum blaſphemiis & irriſionibus ſui & ſancta Romana Eccleſia nominis, monere voluiſſe Romanos Proceres, ut res*

1519. *Eccleſia poſito joco & ludo, aliqvando ſerio curarent, anteqvam eliciant ſangvinem, dum nimium emungunt Germaniam. Qvare & ego* (ſcribit) *horum Theologorum Laicorum* (id eſt, Statuum Imperii) *exemplo pulcherrimo, longiſſime, latiſſime, profundiſſime diſtingvo inter Romanam eccleſiam & Romanam curiam. Illam ſcio puriſſimum eſſe thalamum Chriſti, matrem Eccleſiarum, dominam mundi, ſed ſpiritu, id eſt, vitiorum, non rerum mundi, ſponſam Chriſti, filiam Dei, terrorem inferni, victoriam carnis. Et qvid dicam? Cujus ſunt omnia: juxta Paulum 1. Cor. 3. Ipſa autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.* Magiſtrum hic Lutherum agnoſcat Maimburgius, etiam in definienda vera Eccleſia Romana, qvemadmodum agnoviſſe in nupero tractatu deprehenditur, *curiam* a *ſede* Romana diſtingvens.

§. *bb.*

Cochl. Acta diſput. Lipſ. ap. Luth. l. 1. Ep. Phil. Melanchth. ep. Echh. ibid.

Ea res ſic ſe habuit. Andreas Bondeſtein *vulgo a loco nativitatis in Franconia,* Caroloſtadius *dictus, Doctor & Archidiaconus VVittebergenſis, ille ipſe, qvi primus, & omnium rabidiſſime a Luthero, (cujus tunc adorator erat) poſtea in diverſas partes ivit, pro defenſione theſium hujus novi Dogmatiſtæ contra Eccium ſcripſerat; qvi illas fortiter oppugnaverat, & jam novum hunc adverſarium rigide urgebat, ſatis prævidens, a Luthero deſertum eum non iri. Itaqve cum Caroloſtadius, homo præceps, inflatus & vehemens, in replicis ſuis ad publicam diſputationem cum Eccio provocaſſet, Lutherus aut diffidens Caroloſtadii viribus, qvas Eccio impares eſſe ſciebat, aut honoris ſui intereſſe exiſtimans ut certamini huic miſceretur, ſocium ſeſe ad diſputandum obtulit, idqve ipſum Eccius flagrantiſſime deſiderabat. Neqve enim*

Digitized by Google

nim dubitabat, cum veritatem & Deum, cujus cauſam propugnaturus erat, in partibus haberet, qvin ſuperior evaderet; idqve ſæpe ei in ejusmodi conflictibus contigerat, ut nempe ſemper profundæ doctrinæ, excellentis ingenii, ſolidiſſimi etiam judicii & prodigioſæ memoriæ laude reportata diſcederet. Georgius, Dux Saxoniæ, Friderici Electoris patruelis, Lipſiæ ad ditionem ſuam pertinentis Dominus, duos tantæ famæ viros in certamen prodituros videre deſiderans, arcem Lipſienſem omnemqve ad diſputandum commoditatem & ſecuritatem illis obtulit. Qvanqvam vero neqve Epiſcopus Merſeburgenſis, in cujus diœceſi eſt Lipſia, neqve hujus urbis Academia approbaret, qvod cauſa religionis populi judiciis exponeretur, proceſſit tamen negotium, & dies dicta eſt XXVII. Junii; qva etiam antagoniſtæ comparuerunt. Luthero qvidem, cum ſpectator & teſtis tantum eſſe vellet, de ſecuritate, qvemadmodum Caroloſtadio, non erat a Duce cautum; ſed Eccius omnino cum Luthero congredi cupiens, facile id obtinuit, atqve ita iſte in partes admiſſus eſt. Celebris hæc actio peracta fuit in cœnaculo arcis majori, præſentibus Duce, ejusqve Conſiliariis, Magiſtratu, Doctoribus & Baccalaureis Academiæ, infinitaqve multitudine hominum ex vicinis oppidis accurrentium, qvo theſes, de qvibus ultro citroqve diſputandum erat, miſſæ fuerant. Conventum erat de forma & regula

1519. *Cochlæus.*

Luth. in præfat. in T. I.

Digitized by Google

1519. diſputandi, ut nempe qvisqve ſuo loco & ordine placide exponeret, qvæ adverſario vel objicere vel objicienti reſpondere vellet. Scribæ conſtituti erant, qvi fideliter omnia hinc inde dicta notarent; id qvidem non lubenter concedente Eccio, qvi langvidam fore diſputationem metuebat ob tempus ſcribis tribuendum. Lutherus etiam, qvi alios judices, qvam cœtum adſiſtentem, ferre nolebat, qvod idem erat ac nullum ferre, tandem tamen in univerſitates Erfurtenſem & Pariſienſem conſenſit, qvo Acta hujus diſputationis ad decidendum mitterentur. Sperabat, utramqve ſibi favituram; illam, qvod in ea ſtudiis operam dederat; hanc, qvod ei cum Pontifice poſt abolitam ſanctionem pragmaticam non bene convenire credebat. His ita conſtitutis, Caroloſtadius primus contra Eccium inſurrexit, & poſtqvam ab utraqve parte proteſtatio facta erat, nihil eſſe ſtatuendum contra ſententiam & doctrinam Eccleſiæ Catholicæ, Eccius oppugnare dogmata Caroloſtadii & Lutheri cœpit, de libero arbitrio; qvod dicebant, ſine gratiæ auxilio homines nihil niſi malum facere poſſe, nec ſolum ſine illa, qvæ voluntatem movet, ſed & ſine illa, qvam Deus mentibus ſanctificandis per Spiritum ſanctum immittit, id eſt, ſine charitate, ita ut homo, qvi hac careat, nil niſi malum facere poſſit, ad bonum vero voluntas nihil contribuat, niſi recipiendo gratiam, qvæ ſola in homine operetur, ita tamen, ut

nemo

nemo ſit, qvantumcunqve juſtus & ſanctus, qvi etiam in bona actione a Deo producta non peccet. Hæc theſis ventilata fuit usqve ad diem 4. Julii, qvo Caroloſtadius admodum duriter ab Eccio tractatus, & fatigatus diſputationis finem fecit. Rediit ad eam die 14. & 15. Julii non majori ſucceſſu. Interim Lutherus locum ejus occupavit, tenuitqve decem diebus. Singulis vero diebus mane & a meridie diſputabatur, ſcilicet de purgatorio, *qvod Lutherus negabat ex ſacra Scriptura probari poſſe: de* indulgentiis, *qvas inutiles eſſe ſtatuebat; de* remiſſione pœnæ, *qvam inſeparabilem a remisſione culpæ eſſe dicebat, & porro inferebat, qvod eam qvilibet Presbyter non minus ac Pontifex dare poſſet: de* pœnitentia, *qvam ſemper a charitate ſeu amore incipere debere aſſerebat, non vero a metu, talem enim falſam eſſe: de* primatu Papæ, *qvem nonniſi jure humano, neqvaqvam vero divino niti contendebat. De hoc articulo omnium vehementisſime & diutisſime diſputatum fuit, & ex actis apparet, utrumqve diſputatorem, unum, dum bonam cauſam defenderet, alterum dum oppugnaret, multum ingenii & eruditionis oſtentaſſe, hoc tamen cum diſcrimine, ut facile conſpiciatur, veritatem a ſolidæ doctrinæ viro, qvalis Eccius erat, defenſam, erroris victricem fuiſſe, qvamvis error ſcientia & ſubtilitate pulchri ingenii ſuſtineretur.* 1519.

§. LIV.

§. LIV.

Moneo primo: erratum eſſe in voce *Bondeſtein,* ſcribi enim debet *Bodenſtein:* dein qvamvis Caroloſtadius adorator Lutheri a Maimburgio dicatur, conſtat tamen, illi ut ætate & dignitate antecedenti a Luthero honorem delatum eſſe, *Præceptorem enim* & *majorem ſuum in Chriſto* eum vocabat. *Lib. I. Ep. 84. Tom. I. f. 385. b.* Erat nempe Canonicus & Archidiaconus in Eccleſia collegiata omnium ſanctorum, a Friderico Electore non tam fundata, qvam reſtituta & aucta, & cum Decanus eſſet, Luthero Doctoris Theologi titulum anno 1512. contulerat. Occaſionem diſputationis Lipſienſis verum eſt a Caroloſtadii theſibus ortam. Eccius enim Auguſtæ cum Luthero comiter converſatus, vel ad diſputandum cum Caroloſtadio ſeſe obtulerat, ut in relatione Germanica *Tom. I. Alt. f. 124.* memoratur, vel a Luthero ipſo ad id inductus fuit, ut ex hujus literis ad Joh. Egranum *Lib. I. ep. 88.* colligitur. Sed Eccium ſive diſputandi pruritus, ſive, qvod ei Lutherus ſæpe exprobravit, flagrantiſſimum gloriæ ſtudium, & adulandi curiæ Romanæ & honores opesqve oppreſſo Luthero qværendi propoſitum eo perpulit, ut cum Luthero publice congredi vellet, ideo & theſes illas XIII. *fol. 241.* jam vulgaverat, qvæ poſtea Lipſiæ diſputatæ fuerunt, & apud Georgium, Principem Sax. effecerat, ut Lipſienſem Academiam ad locum diſputationi concedendum, invitam licet, permoveret, ut ex Eccii ad Lutherum epiſtola d. 19. Febr. ſcripta *Tom. I. f. 387.* videre licet. Dein cum Lutherus, ut comes Caroloſtadii, ſed non ut ipſe diſputaturus Lipſiam veniſſet, & niſi ſalvo conductu ſpeciatim accepto diſputare nollet, etiam hunc ei Eccius impetravit. Qvapropter incertum eſt, qvod Maimburgius putat, Georgio Duci id deſtinatum ab initio fuiſſe, ut Eccius cum Luthero concurreret. Theſes Caroloſtadii & diſputata cum eo, integre licet tunc edita, in Actis Lutheri non extant ſed Lutheri ſaltem & Eccii Diſputatio *Tomo I. fol. 242. ſeqq.* legitur. Adjunctus etiam eſt *fol. 292.* ſermo Lutheri, compendium qvoddam diſputationis complectens, *in feſto Petri Pauli,* adeoqve ante diſputationem ſuam in ſacello arcis, rogatu Ducis Pomeraniæ Barnomi, qvi Wittembergæ ſtudiis operam dans, & tunc honoris cauſa Academiæ Rectoratum gerens, Lipſiam venerat, habitus. Nam in templis urbis concionandi facultas conceſſa non fuit Luthero, qva tamen Eccius in rem ſuam ſtrenue & ſæpe

uſus

uſus eſt, aliaqve pro concione, alia in diſputatione ſtatuiſſe perhibetur. Qvod diſputationem & diſputatores ipſos attinet, ſperni video a Maimburgio Caroloſtadium, ſed Lutheri & Eccii ingenium ex æqvo laudari, veruntamen palmam veritatis Eccio, ut ſupra jam dictum eſt, tribui. Qvam ſincere, neſcio; nam concilia ſupra Papam evehentem, & infallibilitatem ei negantem Lutherum publice nunc ſeqvitur ipſe Maimburgius. Cæterum optandum foret, ut Acta diſputationis, & qvæ Lutherus vel ante vel poſt eam ad ſententiæ ſuæ defenſionem commentatus eſt ſeparatim ut olim edita, in multorum verſarentur manibus, qvæ nunc aut vaſtis Tomorum voluminibus inſerta, aut perditis veteribus editionibus, fere in oblivionem venerunt. Nam etſi Luthero adverſa & ſuſpecta Lipſiæ erant fere omnia, ita ut favore & applauſu caruiſſe ipſe ingenue agnoſcat; dixit tamen, qvæ ingenii & doctrinæ copiam ita oſtenderunt, ut nec adverſarius die 23. Jul. ad Electorem poſtea ſcribens, laude ejus plane potuerit abſtinere, etſi Caroloſtadio nil niſi inſcitiam adſcribat. Excreſceret ultra, qvam ferre poſſim, labor meus, & libri modus, ſi ſaltem maxime notabilia adſcribere vellem. Interim verum eſt, Eccium, qvod voluerat, obtinuiſſe, nempe, ut ex Luthero eliceret, qvæ Romæ condemnationem ejus maturarunt, & qvæ, ſi aulæ conſiliis ſeſe accommodaſſet, tacere debuiſſet. Inter hæc omnia odioſiſſimum erat, qvod decreta Conſtantienſis concilii contra qvoſdam Huſſi articulos, in dubium vocaret. Hoc enim ſtatim d. 23. Julii Eccius in literis ad Electorem, & ad Hochſtratenum d. 24. Julii *Tom. I. fol. 360.* qveſtus eſt. Periculoſe etiam laborabat Lutherus in evitando fulmine excommunicationis, qvod Bulla nupera Leonis in diſſentientes circa dogma indulgentiarum intentabat: *(fol. 282. & ſeq.)* Si enim etiam huic aperte contradixiſſet, actum de ejus ſtatu & ſecuritate fuiſſet, nondum obfirmato ad cenſuras Papales ſpernendas Principum conſilio. Ad amicos autem ſcribens, reprehendit ſtylum Bullæ, qvæ pro decidendi ratione non ſacræ Scripturæ teſtimonium, ſed immemorabile tempus allegabat. Vide *Lib. I. ep. 84. p. 135. b.*

§. LV.

Expedire puto, ut qvædam ex Lutheri relatione de hac diſputatione apponamus. Scribens igitur Spalatino d. 21. Jul. *Lib. I. ep. 114.* Eccium prævaluiſſe fatetur Carlſtadio, voce & geſtu, *ſed* (per Deum jurat)

I. §.55.
1519.

jurat) *hunc egregie & locupletiſſime adductis libris argumenta ſua defendiſſe, & ſolviſſe contraria:* adactum vero, poſcente Eccio & acclamantium tumultu, ut absqve libris poſtea diſputaretur, eoqve „factum eſſe, ut Eccius memoria & lingva validior ſpecioſius pu- „gnaret. In fine, pergit, ſubdolus homo (*Eccius*) omnia conceſſit, „qvæ Carlſtadius arguebat, qvæ tamen fortiter impugnaverat, & „omnino per omnia cum eo conſenſit, glorificatus, qvod in ſuam „ſententiam pertraxiſſet Carlſtadium. Nam Scotum cum Scoti- „ſtis, & Capreolum cum Thomiſtis rejecit, dicens, cæteros Scholaſti- „cos idem & ſapuiſſe & docuiſſe, qvod Carlſtadius, ita cecidit tunc Sco- „tus & Capreolus, id eſt, duæ celeberrimæ factiones Thomiſtarum & „Scotorum. Qvod vero hic privatim ad Spalatinum ſcripſit, publice „Eccio objecerat, die 6. Julii *fol.255.* Iſte, *dicens*, articulus (de diviſione „operum in bona & mala ratione ſubjecti operantis) triumphatus eſt „præcedente hebdomate, ita, ut egregius D. D. Joh. Eccius (ſemper e- „nim honorum titulis mutuo utebantur) coactus ſit Scotum & Scoti- „ſtas, Capreolum & Thomiſtas cum univerſis ſuæ factionis Doctoribus „celebrioribus repudiare, & Antagoniſtæ conſentire. Qvanqvam id Eccius audacter negarit. Sed & poſtea de hoc ipſo inter ſe in ſcriptis publicis certarunt, & Lutherus ſophiſma Eccii, qvo elabi voluit, vehementer improbavit, indeqve Sycophantiam & hypocriſin ei attribuit, epiſtola adverſus eum edita. *Tom. I. f.369.* Cum enim Lipſiæ in diſputatione cum Caroloſtadio faſſum eſſe Eccium Lutherus dicat, liberum arbitrium ſine gratia non poſſe niſi malum facere: Eccius edita, qvam vocavit *expurgatione*, id ita eſt interpretatus, ut *malum* idem ſit ac *non meritorium*, id eſt, indifferens, vel ita ſaltem bonum, ut gratiam mereatur, qvam Scholaſtici vocant, *de congruo. Expurgatio* vero iſta Eccii oppoſita erat alteri Lutheri Epiſtolæ ad Spalatinum, in qva de diſputatione Lipſienſi amplam ſatis relationem fecit *die aſſumtionis Mariæ*, id eſt, d.15. Auguſti. *Lib. I. ep. 116.* Præfixa eſt eadem Reſolutionibus poſt diſputationem *Tomo I.* editis *fol. 294. & ſeqq.* Ex hac inter multa notatu digna, brevitatis ſtudio pauca excerpemus. Di- „ſputationem perditionem temporis fuiſſe, *ait*, non inqviſitionem ve- „ritatis, neqve ſcopum fere ullum ab Eccio tactum, & concluſiones ſuas

a Wit-

Digitized by Google

a Wittenbergenſibus per annos duos multo acrius & validius oppu- 1519.
gnatas fuiſſe, qvas Eccius vix in facie cutis leviter perſtrinxerit, no- „
tiſſimis & vulgo proculcatis argumentis utens. *Addit tamen*: Ita „
me Deus amet, fateri cogor, victos nos eſſe clamore & geſtu. Con- „
cedit adverſarium in literis humanis & ſcholaſticis varie & copioſe „
eruditum, ſed ſacrarum literarum inanem eſſe diſputatorem, & im- „
peritiæ ſuæ credibilia nimis teſtimonia in papyrum effudiſſe: ſibi qvi- „
dem ſoli (*qvod objiciebatur*) ſe non vendicare Scripturarum ſacrarum „
ſcientiam; arbitrari tamen, ſe in ſacris literis tantum verſatum & ex- „
ercitatum, ut de Scholaſtici Theologi ſententia, qvi ſacras literas vix „
a limine ſalutaverit, poſſit ſine periculo pronuntiare. Caroloſtadii „
vero propoſitiones (*ait*) velint nolint, teſtari coguntur, domum ſalvas „
rediiſſe, nec una vel ſyllaba refutatas, licet crudas eas devorare Eccius „
ſtatuerit. Repetit aliqva de artificio, qvo conſentire ſibi Carlſtadi- „
um finxiſſet Eccius, cum ipſe Carlſtadio ceſſiſſet, approbata *Gregorii Ariminenſis*, adverſantis omnibus Scholaſticis ſententia, & qvidem neceſſario, *niſi Pelagianus Ingolſtadium reverti* voluiſſet. De indul- „
gentiis (*ſcribit*) pene concordamus, qvæ & prope in riſum abierunt, „
ſiqvidem & ipſe (*Eccius*) palam in vulgus qvoqve concionatus eſt, non „
eſſe qvidem eas contemnendas, nec tamen iis fidendum. Qvomodo „
ſi fuiſſent per indulgentiarios prædicatæ, nec Lutheri nomen hodie „
ullus forte noſſet. *Et poſtea*: de primatu Eccleſiæ Romanæ acrius „
certatum eſt. Ego primatum honoris non negavi, nec poteſtatis de- „
di, ſaltem jure divino, nihil repugnaturus, immo conſtanter confeſ- „
ſurus ac defenſurus, ſi facto vel jure humano eum habeat. Nihil enim „
minus qværo, qvam ut a ſumma ſede S. Petri & Pauli ulla cauſa qvis- „
qvam recedat, aut obedientiam debitam ſubtrahat. Solum ne tot „
ſanctos Patres in cœlo regnantes, qvi in Oriente viventes, ſub Roma- „
na ſede non fuerunt, contra jus divinum egiſſe concedam. Ille con- „
tra jure divino utrumqve conatus aſſerere, cum multas autoritates „
Patrum conveheret, inventum tandem eſt, eos ambiguos & varios eſ- „
ſe, inqve alteram ſententiam aliqvando videri inclinaſſe. Exponit „
inde, qvæ *de conciliis* diſputata ſunt, & contrariari ſibi *Conſtantienſe & Lateranenſe* monſtrat; diſtinctionem vero Eccii irridet, qva conceſ-
ſit, *Papam non eſſe Epiſcopum univerſalem, ſed tamen univerſalis Eccleſiæ*. Georgium Ducem laudat, qvod Principali clementia & munifi-

Digitized by Google

centia nihil omiſerit qvod ad feliciſſimum diſputationis eventum facere potuiſſet: narrat etiam, ut Princeps convivio exceptum ſe & Eccium manu palpaverit, & diſputationis eorum recordans dixerit, *ſive hoc ſit jure divino ſive humana, Romanus Pontifex eſt & manet ſummus Pontifex. Ita vere dixit* (ait Lutherus) *& non leviter inutilem hanc noſtram diſputationem inſigni hac modeſtia taxavit.* In ſecretiori vero illa, qvam ſupra allegavi, epiſtola d. 21. Julii data, ad Spalatinum retulit etiam alia a Principe ſibi adverſus doctrinam ſuam objecta, aliorum ſcilicet inſtinctu. „Nec ego eram, *ait*, tam ſtupidus, qvi non diſtingverem inter fiſtulam & flatum, doluiqve optimum & piiſſimum „Principem alienis ita patere & parere affectibus, qvem videbam & expertus eram ſatis principaliter loqvi, qvando ſua loqvebatur. Deniqve ad Carlſtadii propoſitiones rediens, hæc ſcribit: Sufficit mihi, „qvod carnifex illa conſcientiarum Theologiſtria, cui totum debeo, „qvod conſcientia mea patitur, cecidit in hac diſputatione: Nam prius didiceram, meritum aliud eſſe congrui, aliud condigni; facere hominem poſſe, qvod in ſe eſt ad obtinendam gratiam, poſſe removere „obicem, poſſe non ob cem ponere gratiæ, poſſe implere præcepta Dei, „qvoad ſubſtantiam facti, licet non ad intentionem præcipientis; liberum arbitrium poſſe in utrumqve contradictorium; voluntatem poſſe „ex puris naturalibus diligere Deum ſuper omnia, poſſe ex naturalibus „haberi actum amoris, amicitiæ, & id genus monſtra, qvæ pro primis „ferme principiis feruntur ſcholaſticæ Theologiæ, & omnium libros & „aures impleverunt. At ſtrenue ceciderunt, ſine ullo ferme Marte, „conterriti ad ſolum conſpectum duarum propoſitionum illarum, qvarum prior hæc Auguſtini: liberum arbitrium ſine gratia nihil valet, „niſi ad peccandum; Poſterior Ambroſii hæc: liberum Arbitrium ſine „gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intenderit „actioni.

§. LVI.

Hæc & alia plurima pro Lutheri ſententia defendenda poſtea publicata, ſi cum narratis Maimburgii conferantur, apud æqvos judices facile evincent, qvam nihil ex illis veritati chriſtianæ & pietati adverſum erui poſſit; & ſophiſmata eſſe, qvæ tunc Eccius, & poſt illum tot alii, ad tuenda Scholaſticorum commenta, & ad lucem veritatis obfuſcan-

Digitized by Google

ſcandam, tanto nixu & acumine procuderunt. Etiam Pallavicino, qvi *Lib. I. cap. 15. & 16.* nihil non movet, qvo Eccii partes tueatur, non magno negotio reſponderi poſſet, niſi id controverſiarum potius tractatoribus relinqvendum eſſet. Mirari ſe dicit *cap. 17. n. 4. qvod homines ingenioſi atqve eruditi, qvales erant,* ut ait, *Lutherus & Melanchthon, in confutationibus ſubtile cum ſophiſtico male confuderint.* Exemplum autem paulo ante attulerat, de diſtinctione inter *totum & totaliter*, per qvam Eccius effugium qværebat, concedens, Deum *totum* operari in homine per gratiam, ſed non *totaliter*. Hanc diſtinctionem ſubtilem eſſe dicit, non ſophiſticam; Eccius enim adverſus Melanchthonem (ut poſtea referemus) ſcribens, ita tueri voluit inventum ſuum *Tomo I. fol. 363. b.* Cum bonum opus dixiſſem totum eſſe a Deo, » non totaliter, irridet Grammatiſta hoc, velut commentum indignum » majeſtate theologica, cum in diſputatione clare me expoſuerim. Ne- » ſcit eſſentiam Dei videri totam a beato, at qvia non comprehenditur » a beato, non videtur totaliter. Qviddìtas generis eſt tota in una » ſpecie, ſed non totaliter, cum etiam ſit in alia. Sic anima eſt tota in » manu, non ſic, qvin etiam ſit in pede. Sic bonum opus eſt totum a Deo, » non tamen ſic, qvin etiam ſit a libero arbitrio, qvia ſimul agunt non » viciſſim, mixtim, non ſigillatim. Id expreſſe ait Bernhardus perti- » nentiſſime ad propoſitum. Sed de hoc in additionibus pluſcula di- » *Add.* cam, & infra §. 59. Melanchthonis judicium referam.

§. cc.

Certum eſt, etſi (ut in plerisqve talibus diſputationibus fieri ſolet) utraqve pars victoriam ſibi tribueret, qvod tamen Dux Georgius magis qvam unqvam firmus poſt hanc diſceptationem in fide Catholica perſtiterit, & præter Univerſitates Lovanii & Coloniæ, etiam Pariſienſis, cui judicium de doctrina Lutherus detulerat, aliqvo poſt tempore eum condemnaverint, ut ex iis, qvæ in hac hiſtoria ſeqventur, conſtabit.

Digitized by Google

L. §. 57. §. 58.
1519.

§. LVII.

Verum eſt, qvod Dux Georgius pertinaci adverſus Lutherum odio graſſatus ſit, ſed de hoc non haberet, qvod glorietur Maimburgius, ſi ad deplorabilem exitum Principis reſpexiſſet, qvem Lib. III. ipſe refert, minus etiam, ſi eandem Lipſiam, poſt annos viginti (ut ipſe itidem narrat) una concione Lutheri reformatam cogitaſſet. Acutius vidit Pallavicinus, qvantum nocuerit hæc diſputatio Pontificiis partibus. Qvapropter *cap. XIV. n. 9.* prudentiam Epiſcopi Merſeburgenſis laudat, diſputationem, qvantum in ſe erat, impeditum euntis. Scribit enim; (qvod ob pares noſtrorum temporum caſus notari meretur)

Add.

„ Huic congreſſui obſtitit Epiſcopus Merſeburgenſis, in cujus Diœceſi „ Lipſia ſita eſt, nec certe ſine cauſa: etenim, ut in locis, ubi permiſſu „ Principum hæreſis greſſatur, hæ concertationes incredulis lucem af„ fundunt, ita, ubi catholica religio ſola dominatur, ſinceros fidelium „ animos importunis nebulis involvunt, atqve in controverſiam revo„ cant id, qvod pacifice poſſidebatur. Et *cap. XVII. n. 6.* fatetur publicatis actis diſputationis in dubitationem adductos qvosdam fuiſſe, circa eos articulos, qvos antea pro compertis recipiebant, dum qvædam ex argumentationibus vel ſolutionibus Eccii minus inexpugnabiles videbantur. Inter inimiciſſimos Lutheri poſt diſputationem hanc locum ſumſit, de qvo huc usqve bene confidebat, *Hieronymus Epiſcopus Brandenburgenſis*, ab Eccio incitatus, qvem dixiſſe refert Lutherus *Lib. I. ep. 118. & 121. non reclinaturum ſe caput, niſi prius Martinum in ignem conjecerit, ſicut titionem iſtum, qvem, hæc dicens, ſimul in ignem miſit.*

§. LVIII.

Ex iis, qvæ poſt publicata acta diſputationis prodierunt, brevis ſed terſa eſt Lutheri defenſio, cui, ut ſupra dicere cœpi, *Minoritarum* theſes Luthero oppoſitæ, ſed ut ipſe conjecit, ab Eccio elaboratæ, occaſionem dederunt *Tomo I. Jenenſi fol. 227. b. & ſeqq. & Tom. I. Witt. f. 356.* ubi recte poſtponitur Actis diſputationis. In hac & de primatu Papæ, & de libero arbitrio & gratia divina egregie & cordate diſputat, ſoli Scripturæ palmam deferens. Scribit enim: Plus mihi „ valet unus locus Scripturæ, qvam omnes Doctores per Eccium adducti, „ qvanqvam nec ipſos recte adduxerit. Adducat mihi, ait, vel unum

Scri-

Digitized by Google

Scripturæ locum, in qvo Petrus Petra dicitur, petra enim eſt Chriſtus 1519.
1. Cor. 10. Omittimus alia adverſus primatum, qvem juris divini eſſe pernegat; humano vero jure admittit. De libero arbitrio ſcribit „ *fol. 235. b.* Scito, lector, & certus eſto, Eccium nihil prorſus in hac re „ diſſentire mihi, niſi ad meram vocem & ſpeciem. Qvod ut noſcas, ad- „ verte: Eccius Lipſiæ conceſſit, liberum arbitrium ante gratiam non „ valere, niſi ad peccandum. Ergo non valet ad bonum, ſed tantum ad „ malum. Ubi ergo libertas ejus? nam omnis homo, ſaltem rudis, au- „ diens liberum arbitrium, intelligit, ipſum æqve poſſe in bonum, & in „ malum, *prorſus non* cogitans, qvod ſolum poſſit in malum. Inde „ procedit in fiducia ſui, præſumens, poſſe ſe ad Deum ex ſuis viribus „ converti. Hæc eſſe impia Eccius bene novit, nec tamen Fratres eru- „ dit, ſed eorum erroribus impiiſſime cooperatur. Dico ergo, qvod ho- „ mo habet liberum arbitrium, non qvia ſit modo, qvale fuit in Paradi- „ ſo [de qvo loqvitur Eccleſ. 15. per Eccium inductus] ſed qvia fuit li- „ berum, & poteſt fieri per gratiam iterum liberum: alioqvi vere eſt „ ſervum arbitrium. Non ergo liberum arbitrium, tam a facto eſſe, „ qvam a debito eſſe dicitur. Unde Auguſtinus L. 2. contra Julia- „ num, vocat ipſum ſervum arbitrium. Et Chriſtus: Qvi facit pecca- „ tum, ſervus eſt peccati. Et iterum: Nemo poteſt accipere qvidqvam, „ niſi ei datum fuerit. Joh. 3. Sicut ergo civitas devaſtata, vel collapſa „ domus habet qvidem nomen & titulum, qvem prius habuit & poſte- „ rius habebit, non tamen idem poteſt qvod prius, ita liberum arbitri- „ um. Qvid autem cum indoctiſſimis Fratribus agam? Eccius reſpon- „ deat, ſi liberum arbitrium eſt liberum, cur in poteſtate Pauli non fuit „ *Rom. 7.* facere qvod volebat? cur ſervit peccato, qvod odiebat? Ecce „ in gratia Apoſtolus captivum ſe dicit in lege peccati, & tu homini pec- „ catori tribuis liberum arbitrium? Sed iterum, ſi liberum eſt arbitrium, „ cur oramus: Sanctificetur nomen tuum: fiat voluntas tua? An, ut fa- „ cilius poſſimus, ſicut Pelagiani dixerunt? Si oramus, impoſſibile eſt „ qvod oramus, ac per hoc nullo pacto in libertate noſtra. Qvid mo- „ ror? Auguſtinus dicit, contemnendos eſſe, qvi ex malitia reſiſtunt ve- „ ritati, docendos, qvi ex ignorantia. Eccius autem hæc non ignorat, „ ut dixi. Qvando ergo ſancti Patres liberum arbitrium defendunt, ca- „ pacitatem libertatis ejus prædicant, qvod ſcilicet verti poteſt ad bo- „ num per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad qvod creatum eſt. „

Memo- „

Digitized by Google

1519. Memorabili etiam cum libertate de reſtricta plebanis [ſive ordinariis Paſtoribus] abſolvendi poteſtate qveritur *fol. 234.* & adducto loco Cypriani, adverſus evocationes cauſarum pœnitentialium ſtatuentis, ſingulis Paſtoribus adſcriptam eſſe portionem gregis, ſubjungit: „ Vides unicuiqve Paſtori portionem gregis adſcriptam, at nunc unus „ grex qvatuor, immo centum Paſtores vel depaſtores habet. Vides nul- „ lum caſum reſervatum, ſed in ſua Eccleſia qvemqve debere pœnitere. „ Si hoc eſt contra jus divinum, Cyprianus eſt hæreticus in hoc dogma- „ te, qvod & Nicænum concilium conſtituit. Nec eſt, qvod garrit Ec- „ cius, diſciplinam Chriſtianam everti hac ſententia. Cur Cypria- „ nus eam & Nicænum concilium non evertunt? Imo per Romanam „ curiam & caſuum reſervationem diſciplina evertitur. Si ſervaretur „ hoc Cypriani & concilii Nicæni decretum, minus impunita eſſet pec- „ candi hodie licentia. Plebani nullam habent poteſtatem, paulo ma- „ jorem Epiſcopi, totam Romana curia. At illic nemo diſciplinatur, ſed „ pro pecuniis omnia peccata venduntur, ubi eſt urbs mere indulgen- „ tiis, id eſt, diſciplinæ everſionibus plena, usqve ad clamorem in cœlum. Addit deniqve 24. articulos hæreticos, qvos ex Eccii & monachorum aſſertis deduxit *f. 238.* Plura annotatione dignisſima, ut prolixitatem vitem, prætereo.

§. LIX.

Tractus eſt occaſione hujus diſputationis in Theologorum lites *Philippus Melanchthon.* Is Lipſiæ, ut qvidem ipſe ſcribit, ut otioſus ſpectator diſputationi adfuerat, & in reliqvo vulgo ſederat, *(fol. 365. b.)* qvanqvam alii tradant ſuccurriſſe eum non parum Caroloſtadio, & ab Eccio increpatum propterea fuiſſe, dicente, *Tace tu Philippe, ac tua ſtudia cura, nec me perturba.* Obſervaverat autem & excerpſerat qvædam; cumqve ſe iis, qvæ de non publicandis actis diſputationis inter partes cauta erant, teneri non putaret, relationem per epiſtolam ſcripſerat, judicii profecto & modeſtiæ plenam. Edita tunc eſt ſeparatim, & diem habet, non 25 Julii, qvi in Tomis erronee legitur, ſed 21. nomen etiam ejus, ad qvem ſcripta fuit, exprimitur, nempe *Johannis Oecolampadii*, qvod in Tomis omiſſum eſt. Neqve enim diſſimulat, a ſcopo aberraſſe diſputatores, & horum tamen omnium honorifice „ meminit, ita claudens epiſtolam: Cæterum apud nos magnæ admi- „ rationi plerisqve fuit Eccius, ob varias & inſignes ingenii dotes. Caroloſtadio-

Digitized by Google

roloſtadium de ſcriptis, credo noſti. Bonus eſt vir, & rara doctrina, 1519.
planeqve nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In Luthero longo jam uſu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditionem & facundiam admiror, ſincerum & pure chriſtianum animum non poſſum non deamare. Epiſtolam eam neſcio qvomodo, ſtatim nactus Eccius, edita d. 25. Julii excuſatione *f. 363. & ſeqq.* acriter in Philippum invehitur, ſed ut Grammaticum contemnit, ait enim: *Etſi Græce & Latine non ſit indoctus, eum tamen non eſſe, cum qvo Theologus in theologico ſtudio congrediatur.* Luthero eruditionis laudem in hoc ſcripto tribuit. Negat inter alia, qvæ de libero arbitrio conceſſiſſe Caroloſtadio dicebatur, & affirmat, *hunc tandem conceſſiſſe voluntatem habere activitatem ad bonum opus*: Scilicet, (ut ex diſputatione apparet) *poſt gratiam.* Philippus adverſus Eccianam inculpationem defenſionem edidit, *fol. 364. b. & ſeqq.* qvæ indicio eſſe poteſt, an ut Grammatiſta exagitari ab Eccio meruerit: pauca ex illa adſcribemus. Poſtqvam notaſſet, qvomodo Eccius non ſolum Patrum dictis abuſus, ſed & ſacras literas audacius interpretatus ſit, qvam ratio patitur; ſubjungit *fol. 365.* qvæ ad ſcholaſticæ Theologiæ pulverem collata, puriſſimi auri pretium apud cordatos æſtimatores obtinebunt: Plane eo ſum in ſanctas literas animo, „ ut nihil indignius cenſeam, qvam ipſas pro more humanarum fabula- „ rum in varios ſenſus dilacerari, imo, ut Penelopes telam texi & retexi, „ ut ſua cujusqve fert libido; ut interim taceam, qvam ſit impium, Scri- „ pturam rapi ad humanos affectus & ſancta ſanctorum prophanis ma- „ nibus, imo idolothytis violari. Qvo nomine ipſe ſcit Eccius, qvid de- „ ploratæ qvæſtionum Theologiæ debeamus, qvæ tam clementer affecti- „ bus indulget humanis, qvanqvam hujus ſe patronum & aſſertorem velit „ haberi. Poſtea de Patrum interpretamentis loqvens ita *f. 366.* ſcribit: Pri- „ mum non eſt cordi mihi cujusqvam autoritati qvidqvam derogare, ve- „ neror & adoro tot Eccleſiæ lumina, celeberrimos vindices Chriſtianæ „ doctrinæ. Deinde puto non temere fieri, ſicubi ſententiis S. Patres vari- „ ant, qvemadmodum ſolent, ut judice Scriptura recipiantur, non ipſorũ, „ nempe variantibus judiciis, Scriptura vim patiatur. Qvandoqvidem u- „ nus aliqvis & ſimplex Scripturæ ſenſus eſt (ut & cœleſtis veritas ſimpli- „ ciſſima eſt) qvẽ collatis Scripturis, e filo ductuq; orationis licet aſſeqvi. „ In hoc enim jubemur diſcere Scripturas divinas, ut hominum ſenten- „ tias decretaqve ad ipſas, ceu ad Lydium lapidem exigamus. Deinde ut „

1519. omnino ad judicandas Scripturas adhibendi ſint S. Patres, ſatius eſt ex
„ his locis Scripturæ ſententiam colligere, ubi hoc ipſum agunt, ut e-
„ narrent, qvam iis, ubi vel rhetoricantur vel affectibus ſuis qvocunqve
„ modo indulgent. Qvemadmodum hoc & ipſi fere experimur, varie
„ nos Scripturam intelligere, qvia varie afficimur: jam hic, jam ille ar-
„ ridet ſenſus, qvia qvo qvemqve rapit affectus, in id incumbit, in eo ſe
„ multiplici animi cogitatione oblectat, & ut polypus, cuicunqve petræ
„ adhæſerit, ejus colorem imitatur, ita nos qvorſum propenſum animi
„ ſtudium rapit, id omnibus viribus effigiare ſtudemus. Jam qvoties
„ evenit, ut excipiat vim alicujus ſententiæ propriam & ſinceram mens
„ noſtra, oblectetqve ſe pauliſper in ea, mirabili qvodam modo; qvem
„ revocare poſtea clapſum prorſus neqvit. In eum modum ſancti Pa-
„ tres & affectu qvodam rapti, in ſenſum non malum qvidem, ſed im-
„ pertinentem ſæpe numero Scriptura ſunt abuſi. Qvod ut non damno,
„ ſic tamen recipio, ut in controverſia parum valere arbitrer. Nam ut
„ Græci dicunt: καλῶς τρέχουσιν, ἀλλὰ ἐκτὸς ὁδοῦ. Imo auſim & hoc
„ dicere, nonnunqvam ſenſu qvodam S. Patres interpretatos eſſe Scri-
„ pturas, qvem ſuggerebat & inſpirabat vivax aliqvis affectus, qvi ſen-
„ ſus & verus ſit, & non impertinens, qvem tamen nos homunculi ad li-
„ teram qvadrare non videmus, nempe alio nos noſtra mediocritas ra-
„ pit. Eſt enim ejusmodi qvædam tacita mentis alimonia, & manna
„ qvoddam, qvod puto Paulum intellectum ſpiritualem vocare, qvæ
„ facilius ſit percipere, qvam verbis delineare. Jam vero qvis non vi-
„ det, veteres liberrime Scripturis abuſos, pleraqve temporibus plera-
„ qve diſſenſionibus hæreticorum data ſunt, qvod genus exempla liceat
„ innumera producere. Neqve raro accidit, præſertim in recentiori-
„ bus, ut pugnet cum origine ſua expoſitio qvæpiam. De Scholaſticis
„ non eſt, ut multis agam, qvibus divinæ literæ qvidvis ſunt potius,
„ qvam ſimplices, imo, neſcio, qvem Proteum fingunt, dum eas in alle-
„ goricos, tropologicos, anagogicos, literales, grammaticales, hiſtori-
„ cos ſenſus transformant, & transfundunt in, neſcio, qvas lacunas.
Qvod vero qvæſtionem de libero arbitrio, ſive operatione Dei in ho-
mine attinet, illamqve Scholæ ſubtilitatem de *toto* & *totaliter*, ita ſe
„ defendit Philippus *fol. 365. b.* Suſceperat Caroloſtadius defenden-
„ dam concluſionem ſuam undecimam, liberum arbitrium ante grati-
„ am non valere, niſi ad peccandum. Hanc oppugnabat Eccius, qvam
vides

vides de humanis viribus propoſitam, atqve adeo de juſtitia humana, 1519.
ſeu merito congrui. Neqve jam diſputo, accedat peculiare auxilium, „
nec ne variant; enim & ipſi qvæſtionum Magiſtri. Certe magno con- „
ſenſu Scholæ id peculiare auxilium gratiam Jeſu Chriſti eſſe non per- „
mittunt. Atqve id erat, qvod avidi auditores expectabamus. Qvod „
lectorem ad ſuam concluſionem relegat, nemo tam ſtupidus eſt, qvi „
putet, Caroloſtadium Eccianam concluſionem defendendam ſuſcepiſ- „
ſe. Ab illo inſtituto in anguſtias qvasdam, an recipiat voluntas tan- „
tum, cauſa ſenſim tracta eſt, cum in Caroloſtadii concluſionibus unica „
eſt, qvæ *obiter cauſatur*, totum opus bonum a Deo eſſe, atqve eam „
ipſam Eccius largitus eſt, modo non ſit opus divinitus totaliter. Ego „
vero certum habeo, Caroloſtadio nunqvam in mentem veniſſe, cau- „
ſam in has Symplegadas cogere. Credo, permovit eum, ut diceret, „
atqve id recte, totum opus bonum a Deo eſſe, propter Eccii propha- „
nam ſcholam, qvæ gratiæ & naturæ opera non diſtingvit, niſi reſpe- „
ctu rationis, ut vocant, planeqve eadem ſpecie cenſet actus, qvos cum „
natura citra gratiam, tum voluntas & gratia efficiunt. Hic vero tu- „
tandus ſeu excuſandus erat Barbarus ille Heraclitus, Scotus, qvem me- „
miniſtis in rhapſodiis ſuis qvam Chriſtiana hac de re doceat. Non „
diſplicuit argutia de toto & totaliter, nempe feſtiva, eoqve ipſo gra- „
tior, qvod nova eſt & digna Eccii profesſione, penes qvem hodie cum „
rerum, tum verborum arbitrium eſt. Jam qvod docet, inter illa qvid „
interſit, non eſt ingratum amici ſtudium, qvanqvam jam olim Por- „
phyrium didicimus, & nunc ad id genus nugalia theoremata revocari „
moleſtum eſt. Porro, qvia neceſſe erat novis gloſſematis & plane fi- „
ctitiis aſſerere vim liberi arbitrii, qva bonum efficiat, cum receptisſi- „
mum ſit, & apud Scholaſticos vel ſummæ notæ, nempe Occamicos, „
qvosdam voluntatis actus tantum recipi. Deniqve (ut omittam, qvæ „
de dicto: *Tres Petrus*, doctisſime commentatur) ad objectam Theo-
logiæ imperitiam ita reſpondet *fol. 367.* Qvod vero craſſiores nos „
putat, qvam ut de ſublimibus Theologorum qvæſtionibus aliqvid at- „
tingamus, non diſplicet: modo permittat, & vulgus Chriſtianum de „
piis nonnunqvam qvæſtionibus colloqvi, atqve adeo nos, qvi a theolo- „
giæ ſtudiis non omnino abhorremus, id genus ſacris deliciis animum „
nonnunqvam paſcere. Qvanto ſatius erat parvulos, in qvibus nos „
qvoqve ſumus, favore ac ſtudio animare ad pias literas, imo etiamſi „
 qvid „

1519. qvid delinqverent per imprudentiam, connivere, qvam hujusmodi
„ tragicis vocibus deterrere. Addo etiam Lutheri de hac Philippi &
„ Eccii concertatione judicium *ex Reſolutionibus*, Spalatino *fol. 298. b.*
„ inſcriptis: Vidiſſe te credo Eccii excuſationem adverſus Philippum
„ noſtrum, ſatis dignam Ecciano ingenio, in qva homini etiam in ſacris
„ literis terqve qvaterqve omnibus Ecciis doctiori, deniqve & ſordidæ
„ illius Eccianæ theologiæ non ignaro, opprobrat pro magno vitio
„ Grammaticam profesſionem. Tam recto ſunt judicio Magiſtri illi
„ noſtri eximii, ut eruditionem metiantur ſecundum qvalificationes
„ ſuas & inanes titulos. Conatus eſt & eundem mihi invidioſum red-
„ dere, dum mihi & ingenium & eruditionem, neſcio qvantam, tribuit.
„ Nam ut hoc etiam ſcias, me qvoqve nonnihil gloriæ retuliſſe ex diſ-
„ putatione iſta. Tribuit mihi Eccius eruditionem, tribuunt & Lipſi-
„ enſes, adeo (qvantum fama cepi) ut niſi Eccio ſubſidiarias opes ſuffe-
„ ciſſent ipſi, fateantur Eccium a me fuiſſe proſtratum, atqve ita victo-
„ ria jam ab Eccio in Lipſienſes incipit migrare. Rurſus dicitur, illum
„ magnificum contemtorem Lipſienſes habuiſſe pro bonis qvidem ho-
„ minibus, ſed in qvibus longe plura ſperaſſet, & ſe ſolum omnia feciſſe.
„ Ita vides novam qvandam Iliada & Æneida illos cantare, & me ſaltem
„ Hectora & Turnum arbitrari, qvo illum Achillem & Æneam ſtatuant,
„ niſi qvod in hac victoria fluctuat, an ſuis id Eccius præſtiterit, an Li-
„ pſienſium viribus & copiis. Certum eſt ipſum ſolum ſemper clamaſ-
„ ſe, illos autem ſemper tacuiſſe. Putasne magnas me illis debere gra-
„ tias? Sed redeo ad Philippum; qvem tantum abeſt, ut ullus Eccius mi-
„ hi reddere posſit invidioſum, ut in omni mea profesſione nihil ducam
„ antiqvius Philippi calculo, cujus unius judicium & autoritas mihi
„ ſtant pro multis millibus ſordidorum Ecciorum. Neqve me pudet,
„ etſi Magiſtrum artium, philoſophiæ & theologiæ, & omnibus pene
„ Eccii titulis inſignem, ſi hujus mihi Grammatiſtæ diſſenſerit ingeni-
„ um, meo ſenſu cedere; qvod & ſæpius feci, & qvotidie facio, ob divi-
„ num donum, qvod Deus in hoc fictile vaſculum (Eccio qvidem con-
„ temtibile) larga benedictione infudit. Philippum non laudo, crea-
„ tura eſt Dei, & nihil, ſed opus Dei mei in ipſo veneror. Nec Ecci-
„ um vitupero, ſed craſſas iſtas ſeminandæ diſcordiæ & invidiæ conci-
„ tandæ vafritias toto corde deteſtor abominorqve, qvas neqve fre-
„ qventiores, neqve maligniores usqvam vidi, qvam in Eccio, qvibus &

pene

Digitized by Google

pene totius noſtræ diſputationis farraginem fermentavit. Nam hac 1519.
una ſola pene re peſſima potens eſt Eccius; ad rem Theologicam ὄνος „
πρὸς λύρας. Hæc Lutherus. Etſi vero ſuſpecta haberi poſſint ut ab „
amico Melanchthonis & inimico Eccii profecta, confido tamen, candida ingenia, qvæ Melanchthonis iſta (qvanqvam nonniſi viginti trium annorum tunc juvenis) expendent, aliam longe eruditionem, piam nempe & ſolidam, qvam in Eccio aliorumqve ex difficilibus Scholaſticorum nugis ſapientium ſcriptis placitisqve deprehenſura eſſe.

§. LX.

Sed Luthero multum laboris poſt diſputationem acceſſit, referendi nempe, qvid actum eſſet, ut obtrectationibus reſponderet. Attulimus jam aliqva ex literis ad Spalatinum. Adjunxit iis, qvas d. 15. Aug. ſcripſit, *Reſolutiones concluſionum ſuarum*, qvas Eccius impugnaverat *fol. 299. ad fol. 311.* In his ſtatim ad concl. 1. profitetur, ſe Theologorum ſcholæ reverentiam omnem debere, veniam tamen petere, ſi divinas literas iis præferat. Concilia & Epiſcopos errare poſſe & erraſſe; ſe liberum ab illorum & Pontificum captivitate eſſe velle, & verum profiteri, a qvocunqve adſertum ſit, Panormitani exemplo, qvi ſtatuerit, uni privato fideli, ſi meliorem habeat autoritatem & rationem, plus credendum, qvam toti Concilio, aut Papæ. Hieronymi etiam effatum allegat: Orbis eſt major urbe: immo perſpicue ſcribit, male damnatum eſſe Conſtantiæ Huſſi hunc articulum: Papa non eſt jure divino ſuper omnes eccleſias: cum tamen in eodem Concilio non ſine manifeſta, ut putat, contradictione decretum ſit, Concilium eſſe ſupra Papam, qvod cum nuper mutatum ſit in Lateranenſi Concilio, incertos per vicarias conciliorum noſtri ſeculi determinationes & reprobationes fieri chriſtianos conqveritur, ubi qværendus ſit Chriſtus, Eccleſia, Concilium, Spiritus Sanctus, & omnia in primum chaos confundi. Male etiam damnatum aliud Huſſi dogma dicit, qvo omnes actus in *malos & bonos* [ex perſonarum nempe operantium qvalitate] diſtinxerat. Nam etſi bona ſint opera ſapientiæ & virtutum, qvæ mali faciunt, non bene tamen ab illis fieri: bona illa Dei dona, mala reddi vitio hominum. Porro omnem Chriſtianum qvotidie pœnitere debere & qvotidie remiſſionem petere, qvia qvotidie peccat, non qvidem perpetrando crimina, ſed non perficiendo mandata Dei. „

Digitized by Google

I. §. 60. defenſione, de imperfectione bonorum operum: de fide efficaci, & qvatenus

1519. Allegat D. Pauli exemplum, & illam renitentiam ſive noluntatem carnis, de qva *Rom. VII.* qviritatur, in cauſa eſſe, ut nunqvam impleatur lex Dei, hæc enim perfectam voluntatem reqvirit. Igitur *ait:* tantum tibi peccati eſt, qvantum eſt noluntatis, difficultatis, repugnantiæ: tantum tibi meriti, qvantum voluntatis, libertatis, hilaritatis. Tota noluntas eſt peccatum mortale, defectus totius voluntatis [qvæ in hac vita non datur] facit, ut ſemper peccemus, etiamſi bene agamus. Hæc eſt cauſa, cur non ſit juſtus in terra. Reprehendit inde Theologos, qvi de rebus divinis humano modo loqvi, relictis Scripturis, maluerint, & *fomitem* non *peccatum*, ſed *infirmitatem* vocaverint. Fatetur itaqve, *ſe nihil ex illa theologia didiciſſe.* Refutat, qvæ de levitate peccatorum venialium, & qvod Deus perfectam impletionem legis non reqvirat, huc usqve in ſcholis ſtatuta fuerant, perſiſtens in ſententia, peccatum nullum ſua natura veniale eſſe, & actum bonum totum & totaliter, qvicqvid garriant Sophiſtæ, a Deo eſſe, qva voluntas rapitur, trahitur, movetur per gratiam, atqve ita paſſiva ſit, qvemadmodum ſerra tum demum ſecat, cum manu trahitur; tracta, *ait*, operatur, & ſerratio opus ejus eſſe dicitur, cum tamen mere patiatur. Fide vero ſola juſtificari homines ideo dici, qvia corde creditur ad juſtitiam, *Rom. X. 10.* Solo itaqve corde [qvod non operatur] nominato, excludi tacite cætera membra, qvæ operantur. Ad objectum Jacobi locum non ſaltem regerit, qvo Epiſtolæ ipſius autoritatem imminuat, [in qvo vix habet hodie, qvi eum ſeqvantur] ſed hoc qvoqve: De fide viva loqvitur D. Paulus: nam fides mortua non eſt fides, ſed opinio. At vide Theologos, hanc unam Jacobi autoritatem mordicus tenentes, nihil prorſus curantes, qvod tota alia Scriptura fidem ſine operibus commendet. *Et poſtea:* Multo periculo opera præ fide prædicantur; fides autem ſine opere nullo periculo prædicatur, propterea, qvod facilis eſt, & proclivis populus in fiduciam operum, & opera facile præponderant fidei. Ubi autem pura fides recte docetur, ſponte ſua & ſine periculo venient opera, dum didicerint, majorem vim, immo totam in fide poſitam, qvæ facit opera. At nunc Eccleſia repleta eſt jactantia operum externorum, ut Chriſtus de noſtro tempore dixiſſe videatur: Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra? Breviter: cum fides ſit recta & bona opinio de Deo: opinio autem qvælibet per ſe ſolam hominem trahat in opera; non eſt dubitandum, qvin

qvin omnia opera faciat, qvi fidem habuerit. Si enim opinio & amor 1519.
mulieris non finit eſſe otioſum, ſed ſine lege & magiſtro facit plura „
qvam poſtulatur: qvomodo non fides multo magis idem præſtet? „
Mundus regitur ſolis opinionibus ſuis, & ſola fides non poſſit regere „
Chriſtianos? Ex his jam tum ſcriptis, doctrina de fide, qvam conſtanter tenuit Lutherus, ita ob oculos ponitur, ut fundamentum ejus nemini ignotum eſſe poſſit, ſimulqve appareat, qvam immerito hoc dogma in tantam invidiam fuerit adductum, ac ſi omnem pietatem ſubverteret: cum ſanctius & efficacius argumentum pro bonis operibus ex divinarum literarum regulis erui non poſſit. Sed non minus clarum eſt odium doctrinæ huic inde natum, qvod ea admiſſa mercenaria illa, per opera externa & in Cleri commodum cedentia pietatis oſtentatio funditus periret. Sed pergendum eſt; De Bulla Clementina & declaratione ejus nupera Leonina, ita ſe expedivit Lutherus *ad concl. 10.* ut dicat: Non eſſe in manu Eccleſiæ, nec Pontificis, articulos „
fidei ſtatuere, & cum dicatur Eccleſiam non deſeri a ſpiritu Chriſti, in- „
telligi id non poſſe de Papa & Cardinalibus, vel, *ut poſtea loqvitur*, de „
notariis & pœnitentiariis aut magiſtris palatii Papæ. *Interim ſe in* „
ſententia ſtare, merita Chriſti nullius hominis poteſtate diſpenſari, „
niſi miniſterialiter, cum abſolutio confertur credentibus. Declara- „
toriam illam tamen *(Leonis)* non damno, *ait*, ſed in ſuo ſenſu relin- „
qvo. Si autem aptata fuerit, ut contra prædicta militet, reſpuo, & po- „
ſtulo ut reddatur ratio dictorum; deinde ut oſtendatur poteſtas fa- „
ciendi articulos fidei, aut proferatur probata revelatio; nudis verbis „
prohibet me Paulus credere. Iterum de autoritate Eccleſiæ *(ad concl.* „
12.) luculenter reſpondet ad objectum illud Auguſtini dictum vulgatiſſimum; *Evangelio non crederem, niſi me Eccleſiæ commoveret autoritas.* Id enim voluiſſe, ut Manichæos toto chriſtiano orbi adverſantes, per argumentum externum conſenſus illius univerſalis moveret, ut Evangelium audirent, eiqve crederent, cum ſine maximo Dei miraculo non eſſet factum, ut tot reſiſtentibus tyrannis, tot morientibus Chriſtianis, Evangelium maneret. Crediturum autem fuiſſe Auguſtinum non dubitat, etſi totus orbis inſaniiſſet contra Evangelium. Loqvi igitur eum magis de probanda fide catholica, qvam de ſua propria fide. Deniqve & hoc modo ſtare Auguſtini dictum, qvia fides eſt ex auditu, & ſine prædicatione credi non poteſt. De poteſtate Pontificis brevis

Digitized by Google

1519. brevis eſt in hoc ſcripto, & allegat *reſolutionem ſuam propoſitionis XIII.* ſeparatim editam, de qva ſupra eg mus. Tandem vero ita concludit: „ In fine repeto, qvæ in principio dixi, me prorſus confiteri & „ tueri primatum Romani Pontificis, qvantus qvantus eſt, fuit aut fu- „ turus eſt, ſolum, qvod novum dogma eſſe ſcio, jure divino eundem „ ſtabiliri, qvia nullus antiqvorum Patrum meminit ejus articuli fidei, „ qvi tamen omnia tam pie & ſollicite, qvæ noſtræ fidei ſunt, exqviſive- „ runt, nec ſecundum eundem egerunt aut vixerunt, qvos omnes hære- „ ticos dici nulla ratione patiar. Atqve indies magis mihi placeo & ſu- „ perbus fio, qvod video, nomen peſſimum mihi creſcere. Veritatem „ enim, *ideſt*, Chriſtum, oportet creſcere, me autem minui. Plus gau- „ deo ad vocem ſponſi & ſponſæ, qvam tumultum & clamorem luxuri- „ oſorum procorum metuo; certus, qvod homines, qvi videntur mihi „ adverſarii, ipſi non ſunt malorum autores, nec eos odio habeo, ſed Be- „ hemoth ille princeps malorum, qvi per umbras ſuas, ut video, vellet „ mihi formidabilis fieri, ſi poſſet, & veritatem e regno ſuo mei occaſi- „ one exturbare; ſed major eſt, qvi in nobis eſt, qvam qvi in mundo, qvo „ duce, nihil proficiet inimicus iſte, Amen. Verſum etiam ſubſcribit: *Præſens male judicat ætas, judicium melius poſteritatis erit.*

§. LXI.

Scripſerat vero primus poſt diſputationem, uti jam innui, Eccius ad Fridericum Electorem d. 23. Julii multa cum Lutheri inſectatione, ita, ut libros ejus ne legendos qvidem ſed comburendos eſſe Electori ſvaderet. Reſponſum come ſed dilatorium tulit, qvod legitur *Tomo I. Altenburg. fol. 275.* Poſtea ad communicatam ſecum Eccii epiſtolam Lutherus & Caroloſtadius prolixe & acriter reſponderunt d. 18. Aug. ceu *Tomo I. Alt. f. 277. & ſeqq.* refertur. Replicavit hic d. 8. Nov. & eum qvidem in modum, ut nihil omiſerit, qvæ & ad perſonam & ad doctrinam Lutheri infamandam poſſent conducere, adeo, ut in his literis compendium qvoddam fere omnium deprehendatur, qvæ ad hunc usqve diem in præcipuis, de qvibus controvertitur, articulis opponi vulgo Proteſtantibus ſolent. Hiſtoria etiam lucem ex illis accipit, & Eccius literas Lutheri tunc produxit, ſecunda poſt Martini feria 1518. ad ſe datas, in qvibus pactum ſe eſſe cum Eccio ſcribit, ut Lipſiæ vel Erfordiæ cum Caroloſtadio diſputaretur;

ex

Digitized by Google

ex qvibus tamen non apparet, de qvo altercabantur, qvis nempe primam propoſitionem diſputationis Lipſiæ feciſſet, invitatum vero poſtea Lutherum ad diſputandum ab Eccio Lipſiam fuiſſe, ex hujus literis, qvæ *fol. 387.* extant d. 19. Febr. manifeſtum eſt: itaqve vere Lutherus Spalatino ſcribit, Eccii excuſationes elevans d. 3. December. *Lib. I. ep. 131. Non obtulimus Lipſiam, ſed oblatam accepimus.* Adeo vero exarſerat in Lutherum calumniandi impetus, ut & levia & fortuita fœdis criminationibus a Lipſienſibus qvibusdam traducerentur, ita ut inter alia dæmoniacum aliqvid ei objicerent. Id etſi adſerere noluit Eccius, in literis tamen ad Electorem, qvas allegavimus, vaniſſime ſcribere non eſt veritus: „habuiſſe Lutherum aliqvid filo & annulo argenteo, „qvem digito gerebat, alligatum, qvod multis ſermonibus occaſionem „dediſſet. Reprehenderant etiam, qvod ſertum odoris & ſpectandi gratia in manu geſſerat. *Lib. I. ep. 122. p. 213.* Lutherus ſane multum de iniqvo civitatis & Academiæ in ſe animo qveſtus eſt. Scribit enim in epiſtola ſupra allegata: *Lib. I. ep. 114.* „Lipſienſes ſane nos neqve ſalutarunt neqve viſitarunt, ac velut hoſtes inviſiſſimos habuerunt: „illum Eccium comitabantur, adhærebant, convivabantur, invitabant, „deniqve tunica donarunt, & ſchamlottum [eſt telæ ſubtilioris tunc „multum æſtimatæ ſpecies] addiderunt, cum ipſo ſpatiatum eqvitarunt: „breviter qvicqvid cogitare potuerunt, in noſtram injuriam tentaverunt. „Eccius vero apud Electorem de ſumtu qveritur, qvem privatus & pauperculus Sacerdos (ein armes Pfäfflein) in iter hoc feciſſet *Tomo I. Alt. f. 274.* Et ad Hochſtratenum *Tom. I. Lat. fol. 360. ſe ſolum non niſi æqvitate comitatum adverſus plures ſtetiſſe jactat: Erant, ait, eorum plures; ipſi Doctores duo* (Lutherus ſcilicet & Caroloſtadius) *Dominus Langus Auguſtinianorum Vicarius, duo Licentiati Theologiæ, unus nepos Reuchlini, multum arrogans, tres Doctores juris, Magiſtri plurimi, qvi privatim & publice juvabant, etiam in ipſo facto diſputationis.* Extat vero etiam Nicolai Amsdorffii, Canonici tunc Wittenbergenſis, relatio de diſputatione hac. d. 1. Auguſt. ad Spalatinum ſcripta, in qva Lutherum Eccio ob eruditionem & eloqvium & memoriam tantum præfert, qvantum aurum luto. *Tom. I. Alt. fol. 276.*

§. LXII.

Sed novus & malignus adverſarius ex ejusdem diſputationis occaſio-

1519. caſione oblatus eſt Luthero *Hieronymus Emſerus* Svevus, JurisCanonici Lic. & Prof. Lipſienſis. Laudaverant Lutherum & animaverant Bohemi qvidam Doctores aut Eccleſiaſtæ ex illis, qvi *ſub utraqve* vocabantur, poſt finitum tumultum Huſſiticum & Baſileenſis concilii tempora utcunqve tolerati. Extant duorum literæ *Tomo I. f. 387. & 388.* ad Lutherum Pragæ datæ, menſe Julio, qvas tamen Octobri demum accepiſſe videtur, *Lib. I. ep. 121.* in qva eos ob ſtylum & ſenſum *Erasmiſare* dicit. At Emſerus, qvem dixi, Romani ritus Doctori & Pragenſis Eccleſiæ Adminiſtratori Idibus Auguſti de Lipſienſi diſputatione ſcribens, id potiſſimum agebat, ut Bohemis iſtis opinionem, qva ſuperbire videbantur, adimeret, ac ſi Lutherus doctrinæ Huſſiticæ conſentiret, aut eorum partes multum juvare vellet. Licet vero in hac epiſtola de Luthero ſatis honorifice locutus eſſet, eumqve & Eccium cum Xenophonte & Platone compararet, male tamen habuit Lutherum hoc Emſeri ſcriptum, ut ſubdola & maligna mente profectum, adeo, ut prolixa epiſtola *Tomo I. f. 370. ſqq.* id exagitaret, *Ægocerotis* ſive *Capricorni* nomen autori imponens. Solebat enim Emſerus, neſcio qva nobilitatis oſtentatione, libellis ſuis inſignia gentilitia præfigere, in qvibus caper ſaliens & cornupetens conſpicitur. Sed Lutherus ei aſtutam invidiam & effœminatam mentem exprobrat, qvod peſſima ſentiens & moliens, nulla tamen paterni ſangvinis vena, nec tanta virilitate præditus eſſet, ut aperto Marte ſecum congrederetur; itaqve blanditias ejus pro Judæ oſculis reputabat, ſegnemqve laudationem manifeſto poſtponebat vituperio. Dein minime ſeqvi ſcribit, ſi dogmata ſua Hæreticis Bohemis placeant, ideo hæretica eſſe. „ Sic enim hæreticos fore viros eruditiſſimos in diverſis mundi partibus, qvorum literæ qvotidie ad ſe veniant gratulantium veritati, & id „ unice (*ut ait*) timentium ne felicibus cœptis deſiſtat & palinodiam canat. O infelices vos, *addit*, & nihili Theologos, idolaqve mundi, qvi „ ſacrarum literarum ignari Eccleſiaſticas ſententias non aliis armis „ tueri poteſtis, qvam qvod timetis, indignamini, ſuſpicamini pueriliter „ & muliebriter, placitura eſſe dogmata hæreticis. Hæc monſtra didiciſſe illum dicit ab Eccio, qvi ſcientia Scripturæ inanis, robuſtius „ argumentum Lipſiæ non habuerit, qvam locum illum communem de „ hæreticis. Vagari per regiones ſua dogmata, & a Chriſtianiſſimis „ multis, Gallis, Italis, Anglis, Germanis, Hiſpanis qvoqve, jactari, illos

vero

Digitized by Google

vero Theologos Bohemicam fovere pertinaciam, qvi tam frigida & in- 1519.
conſtantia ſcribant: pigre enim confutare, eſſe bis confirmare. Cum „
vero Emſerus narraſſet, Bohemos ſacra pro Luthero feciſſe; ne id qvi- „
dem conſenſus argumentum eſſe regerit, ſe enim pro Emſero & Eccio „
magno affectu ſacra facere, imo pro nemine ardentius qvam pro il- „
lis orare, qvemadmodum oraverit pro Tezelio, hujus Tragœdiæ auto- „
re; *addit qve*: cujus anima ſit in pace: deceſſerat enim menſe Auguſto „
hoc ipſo anno Lipſiæ: Dogmata vero, qvæ Emſerus in epiſtola ſua le-
viter tetigerat, percurrens, irridet argumentum ejus pro Pontificatu
a ſacerdotio Veteris Teſtamenti deſumtum, & ad epiſtolam ad Hebræ-
os eum ablegat, qvæ Chriſtum ipſum veteris Pontificis loco exhibet.
Non veſtium, *ſcribit, fol. 374.* pompa aut potentiæ magnitudo, Novi „
Teſtamenti honor, ſed figura fuit, & nunc ignominia eſt. Spiritus „
nunc regnat, qvi talibus umbris non eget, nec ornatur. Hanc glori- „
am Emſerus noſter faſtidiens, honorem carnis & umbras rurſus e Vete- „
ri Teſtamento ſuſcitat. Pugnat dein argumento ſuo a Nicæno Con- „
cilio, qvod invictum eſſe dicit; & deplorat, qvod poſtea Romani Pon-
tifices adeo pertinaces fuerint in primatu poteſtatis ſibi acqvirendo, ut
maluerint integram Græciam, Bohemiam, Galliam & omnes provin- „
cias fulminibus ſuis perdere, & excommunicare, qvam uno momento „
voluntatis ſuæ mutationem pati. Affert qvædam de ſuo in Theolo- „
gia ſtudio, & in eo ſe Eccio præfert, Deo tamen omnia fert accepta &
non hoc, ſed Chriſti nomine gloriandum eſſe cenſet, in qvo fortiſſi- „
mus ſit infirmiſſimus & viceverſa: A nulla diſputatione libentius ſe „
receſſiſſe ait, cum non niſi pulverulenta & trivialia argumenta ab Ec- „
cio audiviſſet, qvæ in Summiſtis & Sententiariis tirones Theologi le- „
gant. Laudat Caroloſtadii divites & uberes ſolutiones. Deniqve „
totum Pontificii primatus arcanum revelaturus, nunqvam ſe creditu-
rum eſſe conteſtatur, illum jure divino eſſe ſupra concilium. Vis ſci- „
re, *ſcribit fol. 377.* qva cauſa? audi. A multis jam annis id qvæſitum „
eſt, per Romanos Pontifices & adulatores eorum, ut eſſent jure divino „
ſupra concilium, & ſuper omnes in tota Eccleſia, ſuper ipſam qvoqve „
univerſalem Eccleſiam. Qvid, putas, hac induſtria qværebant? nem- „
pe, cum eum, qvi ſit jure divino ſuperior, non liceat judicare, refor- „
mare, emendare; (ut ſentiunt) jam qvodlibet audendi in omnibus re- „
gnaret poteſtas, ſicut eſt dies hæc, ſtaretqve in Eccleſia Dei horrendum „

Digitized by Google

L. §. 62.
1519.

illud, ut Oſeas dicit, & abominatio illa in loco ſancto, ſcilicet impunita neqvitia & peccandi ſecura licentia. Qva qvid fieret, niſi Eccleſiæ vaſtitas & deſolatio? Hac enim poteſtate, qvæ ad ædificationem ſolum data eſt, molirentur aliud nihil, qvam deſtructionem. *Et poſt alia:* Verbum Dei ſuper omnes eſt, qvod ſi habet inferior & non ſuperior, cedere debet ſuperior inferiori, idqve exemplo Prophetarum firmat, qvibus Reges & Sacerdotes cedere debuerint. Adde, *ait,* qvod poteſtas in Eccleſia nulla eſt, niſi pro coercendo peccato, qvod liget & ſolvat. Atqve hic audacter loqvar, & qvod tu cum adulatoribus Romani Pontificis vehementer ſis admiraturus, ac forte hæreſin definiturus, dico, Pontifices primo teneri ſub peccato mortali & reatu æternæ damnationis, ut reſiſtant peſtilentibus monſtris Romanæ curiæ, qvibus paſſim venduntur omnia Chriſti, exuguntur populi, vorantur Epiſcopatus palliis, ſacerdotia annatis. Nec eos ullo pacto excuſat ſuperioritas Papæ, qvia plus debent ſupremo omnium Chriſto, id eſt, veritati, qvam ubi vident per Papam peſſundari, & non ſuccurrunt, rei ſunt omnium malorum, qvæ Papa vel volendo vel diſſimulando facit. *Pergit fol. 378.* Hinc multis nominibus commendanda eſt Univerſitas Chriſtianiſsima Pariſienſis, qvæ plus Principis omnium veritatis & dominantis in Eccleſia verbi, qvam ſervientis poteſtatis per verbum conſtitutæ, cura ſollicita, Leoni X. vel potius ſub nomine Leonis X. adulatoribus furentibus, appellatione interpoſita, reſiſtit coram omnibus, ſicut Paulus Petro Gal. 2. Atqve utinam exemplo iſto Chriſtianiſsimo ita facerent ſinguli Epiſcopi, ſinguli Abbates, Paſtores, Principes, Magiſtratus, deniqve ſinguli Chriſtiani, qvoties ex Urbe ſub nomine Papæ viderent monſtra adverſus Evangelium Chriſti prodire. Evangelio enim inprimis ab omnibus adſtandum eſt, nulli cedendum, nulli connivendum, nulli favendum, qvi contra Evangelium Chriſti qvidqvam molitur, nec patri nec matri, ſicut dicit Chriſtus: Qvi amat patrem plus qvam me, non eſt me dignus. Dolet deniqve de infelicitate ſeculi, & qvod tempus & operam in cauſa indulgentiarum & poteſtatis Pontificiæ perdere debuerit, qvam ad fidem Dei & ſalutem minime dicit pertinere. Emſerus hoc ipſo anno replicavit acerbiſsime, ſed de illo infra agetur. Alio etiam ſcripto forma

Add. epi-

Digitized by Google

epiſtolæ dicto *Tomo I. fol. 378. & ſeqq.* & *Lib. I. ep. 117.* Lutherus Expurgationi Eccii reſpondit, ſimulationem potiſſimum ei objiciens, & mutatum controverſiæ ſtatum, multaqve cum conſtantia pronunciat victum eſſe a Caroloſtadio. Inter omnia vero, qvæ tunc edita ſunt, ſcripta, nullum acrius pupugiſſe ferunt Eccium, qvam reſponſum nomine *Canonicorum indoctorum Lutheranorum* evulgatum, qvod legitur *fol. 382.* cujus autorem profeſſus ſe eſt in literis ad Philippum *Johannes Oecolampadius*, notiſſimus in Helvetia poſtea Doctor Cinglianarum partium *Lib. I. Ep. 157.* Objicitur inter alia, qvod *Lutheri ſcripta variis prælis excudantur, Eccii a paucis æſtimentur doctis, pariter & indoctis improbata.* Confirmat id Lutherus Gallorum & Batavorum teſtimoniis *epiſt. 121.* Sed pergimus ad finiendam anni hujus hiſtoriam.

§. LXIII. *Add.*

Ex decretis, qvæ adverſus Lutherum a Theologorum Facultatibus edita Maimburgius nominat, duo hoc anno publicata ſunt; *Coloniensium*, qvos Lovanienſes conſuluerant d. 30. Auguſti, & ipſorum *Lovaniensium* d. 7. Novembr. *Pariſienſes* nonniſi anno 1521. nec ad diputationem Lipſienſem, ſed ad excerptas ex libris Lutheri theſes, cenſuras ſuas ediderunt. Agemus aliqvid de omnibus, cum ad reſponſiones Lutheri narrandas tempus nos vocabit. Induci ſe paſſus erat Lutherus, cum ad diſputationem alia conditione non admitteretur, ut, qvemadmodum commemorat Maimburgius & alii, *Erfurtenſis & Pariſienſis* Academiæ judicium de diſputatione Lipſienſi recepturum ſe eſſe promitteret. At Erfurtenſes, apud qvos Langus Auguſtinianorum Vicarius Lutheri partes tuebatur, tardarunt primo, dein, etſi urgente Georgio Duce, prorſus ſiluerunt; non improbante id Luthero, immo acerrimam refutationem, ſi pronunciaſſent minitante. *Lib. I. epiſtolis 119. 125. 131. 150.* Ægrotavit circa hoc tempus Fridericus Elector, ejusqve conſolandi cauſa tractatum ſcripſit Lutherus, qvem *Teſſaradecada* vocavit; Continet enim *bis ſeptem*, ut vocat, *ſpectra*, ſive conſiderationum capita, ſeptem nempe malorum, qvibus affliguntur Chriſtiani, & totidem bonorum, qvibus eriguntur. Relatum hoc ſcriptum eſt cum Lutheri epiſtola ad Electorem in Acta anno 1520, illo enim ineunte prodiit. Vide *Lib. I. ep. 134. 149. 152.* Præteriri de illo non debet Eraſmi

1519. raſmi ad Chriſtophorum Baſileenſem Epiſcopum judicium, qvanqvam poſt annos qvatuor, anno ſcilicet 1523. prolatum, qvod extat *Lib. XXI. ep. 8.* edit. Londinenſis, & *f. 816.* edit. ver. Baſileenſis. *Mitto*, ſcribit, *Celſitudini tuæ libellum Lutheri de qvatuordecim ſpectris, qvi magnopere probatus eſt, etiam ab his, qvi doctrinam illius omnibus modis averſantur; ſcripſit enim hunc prius, qvam res ad hanc rabiem eſt progreſſa.* Addit vero ex ſuo ingenio & inſtituto: *utinam vir ille ſic amicorum monitis potuiſſet ad moderationem revocari, qvemadmodum qvorundam odiis efferari.* Sed ut alibi monuimus, non erat is Eccleſiæ morbus, qvi emplaſtris Eraſmi curari poſſet. De aliis Lutheri libris hoc anno editis infra, ubi Maimburgius eorum meminit, agetur. Menſe Octobri, Bohemus qvidam ad Lutherum veniens omnes ejus libellos accepit domum referendos, ut cognoſcitur ex *Luth. ep. 124. Libri I.* Cum Eccio vero Lutherus amicitiam prorſus abrupit, ita enim ad Spalatinum exeunte hoc anno ſcribit *Lib. I. ep. 134.*: *Eccio nihil reſpondi, niſi tria verba, eum Sophiſtam per orbem, non mea, ſed ſua culpa famari. Nolo tum homine pluribus agere: totus inſidus eſt, & aperte rupit amicitiam jam.* Impatientior tamen ob multitudinem inſectantium, *opto prope*, ait *ep. 133. in manus iſtorum venire, qvo furias ſuas aliqvando ſatiarent, niſi verbo Dei timerem & puſillo populo Dei.* Maximum vero ſibi eſſe odium ab Emſero apud Epiſcopum Miſnenſem conflatum poſtea memorat *epiſt. 137.* ob Bohemorum in ſe ſtudia. Lubet addere, qvæ ſollicitatus ab Electore per Spalatinum, ut *Poſtilla* (qvæ vocant) ſive commentarios & exegeſes in Evangelia & epiſtolas Qvadrageſimæ ſcriberet, reſpondit *epiſt. 134.* „Nihil eſt, mi Georgi, qvod ſæpius a pluribus enixius a me petitum eſt, qvam qvod tu ſcribis a Principe illuſtriſſimo a me peti: ſed nec ego inter omnia, qvæ facio, libentius illo qvid facerem: qvod hac una ratione ſacerdotibus & religioſis poſſe ſuccurri crederem, ut reſciſſis rejectisqve illotis illis fabulis ſermociniſtarum, Chriſtum proſcribentibus magis, qvam deſcribentibus, haberent, qvo puram Chriſti theologiam in populo vulgarent, & errores pellerent; qvi velut diluvium inundarunt. Atqve utinam hoc ſummi Pontifices curarent: hoc enim erat eorum officium. Verum qvantum eſt in hac re votum, tantum timeo defuturum eſſe ſucceſſum, qvod ſim occupatior, qvam ut huic rei ſerviam: aut neceſſe erit publicæ tum lectioni tum concioni non nihil detrahi, qvod difficile erit. Tentabo ta-

men & ordiar: ſi Deo placuerit, procedet, aut opto in hoc totus ſervire. Immenſi porro labores ejus, qvibus onerabatur, ex *epiſtola 135.* cognoſci poſſunt: Qvod de enarrandis Evangeliis & Epiſtolis qvadrageſimalibus tantopere urges, neſcio ſi qveam præſtare; multa ſunt, & ego oneratiſſimus. Putas ne, Pſalterium exigit integrum virum? totum eundem concio in populum per Evangelium & Geneſin laborans: tertio totum ipſum preculæ & inſtituti mei [*Auguſtiniani*] cultus: qvarto totum hoc enarrandi munus; ut taceam epiſtolarum ſcribendarum, deinde negotiorum alienorum occupationem: inter qvæ & congreſſus familiarium, qvem pene commeſſationem nomino, plurimum mihi temporum peſſime furatur. Certe homo ſum & unus. Ex his ipſis literis aliisq; tunc ſcriptis progreſſum Lutheri in deprehendendis Eccleſiæ corruptelis videre licet. Qvo magis enim in eum ſæviebant adverſarii, nec tamen haberent, qvod valide opponerent, qvam Scholaſticorum dogmata, Pontificum autoritate vel jam probata, vel qvæ probatum iri non dubitabant, tanto magis ille ſuſpecta omnia habere, qvæ Scripturæ manifeſto teſtimonio non niterentur, & fulcra illa inveteratarum opinionum contrectare & explorare ea cœpit fiducia, ut infirmitatem eorum deprehenſam producere in publicum non vereretur. Itaqve jam tum de numero Sacramentorum ſeptenario dubitavit, & de confeſſione peccatorum, item de communione, qvam vocant, ſub una, de officio Sacerdotum, de qvo eum Spalatinus conſuluerat, & alia plura meditatus & locutus eſt, qvæ poſtea clarius protulit & conſtanter defendit. Labor Lutheri in Pſalterium, de qvo aliqvid in epiſtola allegata meminit, ad prælectiones ejus pertinet, qvas in Pſalterium publice fecit easqve hoc anno 1519. menſe Martio cœpit. Sed commodior alibi de his dicendi locus erit. Aucta interea erat Friderici Electoris erga eum benevolentia, ita tamen, qvantum ex Spalatini [qvo interprete ad Lutherum utebatur] literis conjici poteſt, ut ſi fieri poſſet *ſine offenſa Pontificis doctrina Evangelica procederet*, epiſt.139. In cultu vero publico neqve hoc anno mutatum aliqvid reperio. Electionem Caroli V. Imp. menſe Junio factam conſtat, ſed de illa per occaſionem in anni ſeqventis geſtis agit Maimburgius, cujus ordo qvaliſcunqve ſeqvendus nobis eſt, niſi eadem ſæpius dicere velimus.

§. dd.

§. dd.

Pallavicin. lib. 1. c. 14. Inter hæc Miltitius, nuncius, ſibi perſuadens, quod lenitate, aut potius vili & majeſtate mittentis indigno obſequio, Lutheri pervicaciam ſuperaturus eſſet, Patres Auguſtinianos induxerat, ut ex congregatione ſua (capitulum generale vocant) quam tunc in Saxonia habebant, deputatos ordinis nomine ad Lutherum mitterent, rogantes, ut petitis locum daret. Hac occaſione Patres iſtius ordinis, qui ſemper magna officia Eccleſiæ præſtitit, omniqve tempore viros excellentes doctrina & moribus produxit, ſatis oſtenderunt, non plus ſibi ex infamia rebellionis & apoſtaſiæ Lutheri attribui poſſe, qvam ſacro Apoſtolorum collegio ex maledictione, qva Judæ ob abominabilem proditionem data eſt, & æternum dabitur. Fecerunt qvidqvid poterant, remonſtrando, exhortando, precibus etiam & lacrymis, ut pectus hoc refractarium emollirent, & perditum atqve prodigum filium in domum Patris, id eſt, Eccleſiam Catholicam, ex qva per
1520. hæreſin exceſſerat, reducerent. Sed nihil effecerunt, qvam ut ferocior fieret, cum jam non autoritate ſed precibus & ſubmiſſionibus ſecum agi cerneret. Fingebat qvidem, ac ſi in eorum gratiam aliqvid remittere
d. 6. April. t. 2. Luth. vellet, & Pontifici ſcripſit, ſed tali modo, ex qvo ſatis apparebat, malum qvod leniri poſſe ſperabatur, incurabile eſſe. Maligne etiam literis hiſce Leonem

lau-

Digitized by Google

laudare ſimulans, inſolentisſime & abjecte de prædeceſſoribus qvibusdam ejus, & ſanctæ ſedis, ſive potentiæ & autoritatis Pontificiæ, qvam pro nihilo habebat, defenſoribus loqvitur, tandemqve Papæ, tanqvam pari aut potius inferiori, veluti ex commiſeratione pacem offert, hac tamen conditione, ne unqvam a Luthero poſtularet, ut qvidqvam dictorum ſcriptorumve retractaret, aut ullius, qvisqvis id fuerit, judiciis aut legibus interpretandum verbum Dei ſubjiceret, id enim ajebat, talibus vinculis, ut ſervum, ligari non poſſe, cum ipſum oſtendat, nos perfecte liberos eſſe. Eo ipſo tempore, qvaſi inſultaret Pontifici librum ſuum de libertate Chriſtiana, *ei miſit qvam ad ſolam fidem* reſtringit, *qvæ inſtar omnium ſit, nos juſtificet, liberet & ſalvet, ſine bonorum operum auxilio, qvippe qvæ nihil ad ſalutem faciant, qvanqvam a fide producantur. Qvæ nos omnes æqvo jure Sacerdotes, Epiſcopos, Pontifices faciat. Eos itaqve qvi ſplendida hæc nomina & munia gerant, ea tantum ratione Laicis præſtare, ait, qvod ſervire illis & verbum Dei prædicare debeant. Per hoc liberari nos ab intolerabili traditionum & legum humanarum jugo, inprimis Pontificum, qvi in populum Chriſtianum tyrannidem exercuerint.*

Porro palinodiam ut canam, non eſt, qvod ullus præſumat. Deinde leges interpretandi verbi Dei non patior, cum oporteat verbum Dei eſſe non alligatum, qvod libertatē docet omnium aliorū. Luth. ep. ad Leon. X. t. 2.

Succedente humanorum operum & legum intolerabili captivitate fol. 17.

Leges Pontificum acriter vituperanda, qvibus in populum Dei graſſantur.

§. LXIV.

Anteqvam de Miltitii poſtremo conatu, qvem ex Pallavicini *cap. XVII.* Maimburgius refert (licet *cap. XIV.* margini adſcripſerit) agamus, inſeremus qvædam ad hiſtoriam anni hujus 1520. ineuntis pertinentia,

Plebem, qvā captivam tenēt impii illi tyranni. f. 11.

nentia, qvæ vel ex Sleidano Auctor petere potuiſſet. Concionatus fuerat anno præterito de graviſſimis dogmatibus Lutherus, inter alia de Evchariſtia, dixeratqve *Tomo I. Alt. f. 331. probari ſibi aut deſiderari, ut Eccleſia per concilium univerſale ſtatueret, ut in Sacramento Cœna utraqve, qvam vocant, ſpecies populo non minus qvam ſacerdotibus exbiberetur*: neqve plus ei imputavit Johannes ex nobiliſſima Schleinizioorum gente, Epiſcopus Miſnenſis, edito Stolpæ, ubi reſidebat, adverſus iſtum ſermonem decreto d. 24. Jan. 1520. qvod legitur *Tomo I. Jen. Lat. f. 493.* qvanqvam in ſermonibus iis poſtea Latine editis alia qvædam reperiantur. Sed jam ante Epiſcopale decretum invidioſiſſime ob Sermonem illum traducebatur, Lipſiæ potiſſimum, ita qvidem, ut & in Bohemia natus, Pragæ educatus, & in Wicleſi libris inſtitutus diceretur. Edidit ergo declarationem lingva Germanica paulo poſt Calendas Januarii, in qva nondum qvidem urget, *ſed optat, ex Eccleſiæ decreto, communionem ſub utraqve;* Bohemos autem, qvi eam ſervant, pro hæreticis haberi debere negat, qvia Eccleſiæ conſenſu facultatem illam obtinuerint. At qvi ex illis Picardi vocabantur, præſentiam realem corporis & ſangvinis Chriſti inficiantes, inter hæreticos numerat; de tertio ſectariorum in Bohemia genere, qvos Grubenhagneros cognominari ſcribit, nihil ſibi conſtare ait: Erant autem illi ex Huſſitica plebe reliqvi, qvos cæterorum odium cogebat in ſpeluncis & cavernis (Gruben) ſacris ſuis vacare. Dein nativitatis & educationis ſuæ rationem reddit, & ad Comitum Mansfeldenſium, in qvorum ditione lucem aſpexerat, notitiam provocat. Sed in autores decreti Epiſcopalis officiales Stolpenſes, (Stolpæ enim reſidebat Epiſcopus) qvos duos aut tres *rudiſſimos Sycophantas* vocat, ſtylum vehementer acuit, & minime ſcandaloſum, nedum hæreticum eſſe ſcribit, qvod optare aliqvid a futuro Concilio auſus ſit, exemplum Pii II. allegans, qvi matrimonium Clericis concedi deſideraverit. *Vide*, ait, *Lector, infelicitatem meam: huc usqve vexatus ſum, qvia de credendo, ſperando, amando, opinando, ſciendo locutus ſum. Nunc de optando & deſiderando arguor.* Sed iſta paulo ſerius publicata ſunt, & ægre ferente Spalatino & aula Electorali, ut videre licet ex *epiſt. 199. Lib. I.* Ibi enim ad temperamenta, ut fit, reſpectum fuiſſe, apparet ex reſponſo Lutheri ad Spalatinum d. 14. Januar. dato; *epiſt. 139.* Ex eo tamen ſimul con-

Digitized by Google

conſtat, qvanta ei cauſæ ſuæ fiducia, qvantaqve patiendi omnia pro veritate determinatio fuerit. Ita enim ſcribit: *Me petunt omnia: atqve utinam fieret cito, qvo a legendi & docendi officio ſolverer. Nihil enim æqve optarim (qvantum in me eſt). Qvod ſi perſiſtendum eſt in docendo, mi Spalatine, non intelligo conſilium tuum & tuorum, qvos memoras, poſſe videlicet ſacram theologiam ſine offenſione Pontificum doceri. Scriptum potiſſimum ſacrorum abuſum perſeqvitur, qvod non poterunt Pontifices ſuſtinere. Ego tradidi & obtuli me in nomine Domini. Fiat voluntas ejus.* Et poſtea: *Iſtam hominum cauſam fideli oratione Deo committamus, & ſecuri ſimus. Qvid enim facere poterunt? Occident? nunqvid reſuſcitabunt, ut iterum occidant? Hæreticum infamabunt? at Chriſtus cum iniqvis, ſeductoribus, maledictis damnatus eſt. Ejus paſſionem ſi qvando intueor, mire uror, hanc meam tentationem non ſolum aliqvid, ſed etiam maximam videri, tam magnis & multis, cum ſit revera nihil, niſi qvod funditus deſvevimus paſſionibus & malis, id eſt, Chriſtiana vita. Proinde ſine, qvanto illi inſurgunt potentius; tanto a me ridentur ſecurius. Statutum eſt apud me, nolle qvicqvam in hoc timere, ſed omnia contemnere. Et niſi Principem vererer involvere, Apologiam fiducia plenam ederem: provocaturus amplius iſtas Erynnidas, irriſurus ſtultiſſimum eorum furorem in me.*

§. LXV.

Seqventi die nempe 15. Januar. ad Carolum Cæſarem literas ſcripſit Lutherus, qvarum mentionem in alienum locum trajecit Maimburgius, ut poſtea videbimus. Edidit d. 17. Januar. *Proteſtationem*, qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. fol. 268.* in qva de infelicitate ſua qveritur, qva factum, *ait*, ut toto pene triennio pro Evangelica veritate „ infinitas perſecutiones paſſus, & invitus in publicum pertractus ſit; „ Deum teſtem advocans, nihil ſe volentem aut ſcientem docere pro „ concione vel in ſchola, qvod Deo vel ſaluti animarum eſſet contrari- „ um. *Profitetur dein*, ſe fidelem & obedientem S. Eccleſiæ Catholicæ „ filium mori velle, &, ſi per adverſarios liceat, qvieturum, & permiſ- „ ſurum meliora & Chriſtianiora ex ſacris literis doceri & inſtitui; in „ publicas diſputationes deſcenſurum; omnium academiarum non ſu- „ ſpectarum cognitionem & ſententiam paſſurum; coram judicibus ſpi- „ ritualibus & ſecularibus, conductu libero impetrato, compariturum: „ qvæ cum jam ſæpius oblata minime obtinuiſſet, neqve tamen aliud „

„ qvam pro gloria Dei, & pro ſalute, commoditate, ſolatio & felicitate „ totius Reipublicæ Chriſtianæ, & pro officio Doctoris Theologi agat, „ ſine omni ſpe & expectatione privatæ laudis, qvæſtus & commodi, & „ tamen, ut Hæreticus, & impius ab adverſariis traducatur; (qvod qvi- „ dem illis ex corde ignoſcere ſe, *ſcribit*) obſecrat per Deum omnes, ut „ a temerario adverſum ſe judicio, odioqve & invidia ſibi caveant, & ſi „ qvid ſcripſerit vel ſcripturus ſit, vel ſerio vel joco, ſecus qvam deceat, „ id ſibi benevolenter ignoſcant, ob bonum qvod habeat propoſitum, & „ adverſariorum iniqvitatem & maledicentiam. Accepit hoc ipſo menſe exemplum literarum, qvas Eraſmus ad Albertum Cardinalem Moguntinum dederat; has laudat apud Spalatinum, & egregie ſe defendi ab Eraſmo putat, *qvamvis, qva ſoleret dexteritate, nihil minus agere Eraſmus videatur.* ut loqvitur *Lib. I. ep. 143.* Datæ erant literæ Eraſmi Lovanii Cal. Nov. 1519. & extant *Lib. XII. epiſtolarum Eraſmi n. 10. fol. 400. ſeqq* edit. Baſil. In his alieniſſimum qvidem ſe a Lutheri non minus qvam Reuchlini cauſa, licet in hanc a Lovanienſibus doctoribus invitus tractus ſit profitetur, ſed pro excuſandis, qvæ Lutherus, ut pu- „ tat, non tam impie, qvam imprudenter ſcripſerit, multa adfert, eiqve „ bonarum literarum ſtudia mediocria, ſed præclaras qvasdam Evan- „ gelicæ doctrinæ ſcintillas, & vitæ probatiſſimæ laudem tribuit; mo- „ nachorum vero inſcitiam, crudelitatem & potentiam miris modis de-
Add. pingit: ut profecto digniſſima lectu ſit iſta epiſtola, ſtatum Eccleſiæ, ut tunc fuit, egregie repræſentans. Divulgata autem eſt, ut optaverat Lutherus, ſine dubio *Ulrici Hutteni*, de qvo infra dicetur, opera, tunc in aula Moguntina verſantis, cui eam Eraſmus commendaverat, Cardinali tradendam; ſed valde id doluit Eraſmus, ut ex literis ejus ad Cardinalem Octobri menſe hujus anni 1520. ſcriptis aliisqve apparet.

§. LXVI.

Lutherus vero continuato conſilio modeſtæ ſubmiſſionis, aulæ etiam hactenus obtemperans, ad Archiepiſcopum Moguntinum lite- „ ras dedit, d. 4. Febr. in qvibus teſtatur Jeſum Chriſtum omnium ju- „ dicem, ſe non eſſe ſibi conſcium mala docuiſſe, & paratum eſſe, doce- „ ri, & errore cognito ſententiam mutare, petitqve, ne calumniantibus „ fides habeatur. In eandem ſententiam & eodem die ad Adolphum, Epiſcopum Merſburgenſem ſcripſit, ab utroqve etiam reſponſum tulit.

Digitized by Google

lit. A Moguntino qvidem 5. Cal. Martii ſatis benignum, in qvo fatetur, ſe ſcripta Lutheri non legiſſe, & judicium de iis ſuperioribus permittere, monet vero, ut reverenter, religioſe & ſine tumultu res ſacras tractet, & a temeraria de poteſtate Pontificis, & de Sacramento Eucharistico, digladiatione abſtineat, licet inter literarum peritos commodo loco & tempore disqviri de talibus non improbet. *Concludit his verbis:* Cæterum qvod te veritatem, qvam ſacris in literis legeris, didiceriſqve, docere profiteris: non poſſumus improbare, modo id a te fiat pie, manſvete, citra mordacitatem, absqve inobedientiæ in publicam Eccleſiæ autoritatem incitamento fomentoqve. Qvod ſi ita fiat, opus tuum ex Deo erit utiqve laudabile fructuoſumqve & ut cum Gamaliele illo, *(de qvo Act. 5.)* tibi loqvamur, firmum ac indiſſolubile; ſin vero ex invidia opus tuum faſtuqve & malevolentia ex hominibusqve eſt, facile diſſolvi poterit. Qvando nulli non periculum eſſe conſtat, Dei beneficiis abuti, veritati Deoqve repugnare: qvi & nobis & tibi omnibusqve Chriſtianis bene agere concedat. Mersburgenſis brevius & acrius reſpondit VI. Cal. Mart. improbatis & dogmatibus Lutheri & ſtyli aculeis, & ab his eum dehortatur, cætera ad colloqvium differt. Nec multum diſplicuit hoc reſponſum Luthero, ut videre eſt ex literis ad Spalatinum paulo poſt datis. Vid. *Lib. I. Ep. Luth. n. 145--148.* A Moguntino titulum tulit *Honorabilis & religioſi*, à Mersburgenſi, *venerabilis fratris.* De Moguntino, qvi adverſus mendicantes monachos aliqvid decreverat, neſcio qvid boni ſperare incepiſſe Lutherum ex epiſtola allegata apparet, & infra clarius fiet. Inter Eccium interea & Caroloſtadium libellis tam acerbis & fœdis certatum eſt, ut Lutherus ipſe Caroloſtadium ab aula moneri ad ſilentium deſideraverit, ſed ne reſciſcat id a ſe conſilii ſuppeditatum: *eſt enim* (uti ſcribit) *homo infirmatus ſuſpicionibus* ep. 149. At Eccius irarum adverſus utrumq; plenus, Romam ipſe profectus eſt, *ſuccenſurus*, ut Lutherus loqvitur, *ſaltum Libani, concitato nempe ad condemnationem Lutheri Pontifice.* Vid. *ep. 161.* De hujus rei fama & inſidiis ſibi ſtructis, ita ſcribit Lutherus ad Spalatinum altera *poſt Qvaſimod. ep. 167.* De mea cauſa jactatur, eſſe contra me cenſuram præ manibus omnium durisſimam: ſic enim præpoſitus Hallenſis Novi operis me fecit moneri & aviſari, ut vocant. Deinde etiam inimici qvidam mei miſerti per amicos ex Halberſtadio fecerunt

1520. cerunt moneri me, eſſe qvendam Doctorem medicinæ, qvi arte magi-
„ca factus pro libito inviſibilis, qvendam occidit, mandatum haben-
„tem & occidendi Lutheri, venturumqve ad futuram Dominicam o-
„ſtenſionis reliqviarum, valde hoc conſtanter narratur.

§. LXVII.

Sed veniendum eſt ad Epiſtolam Lutheri ad Pontificem, qvæ mire diſplicet Maimburgio, Pallavicinum pro more ſeqventi. Extat die VI. April. hujus anni data, & legitur *Tomo I. fol. 461. ſeqq.* ut & *Libro I. Epiſtolarum Luth. n. 166.* Adde *Sleidan. initio libri II.* Nec temperare mihi poſſum, qvin omnes, etiam Lutheraniſmo infenſos, qva poſſum animi contentione, rogem, ut legere illam & relegere, ſepoſitoqve affectu agnoſcere velint, qvantus in ultimo hoc conatu ad movendum Pontificis animum, ut feriæ reformationi operam daret, ſit ſpiritus, qvantaqve ſolertia, invidiam a Leone amoventis, & culpam exaſperatæ cauſæ in Cajetanum & Eccium devolventis, ut profecto inter rara & admiratione dignisſima ſcripta referri merito debeat. Neqve ſine providentia divina accidiſſe credo, ut literæ tam animoſæ, adjunctusqve liber, opera *Miltitii*, Papalis miniſtri, Romam perferrentur, teſtimonium ſimplicisſimæ veritatis perpetuum futuræ. De tempore tamen, qvo tradita eſt, dubitationem qvandam infra aperiam. Fuiſſe autem tunc Lutherum in aliqva adhuc ſpe, correctionem obtineri poſſe, ſervata Pontificatus prærogativa, negare non auſim, qvanqvam ei non tam ex ſuo ingenio, qvam aliorum, in aula præcipue Electorali, nata aut conſervata. Nam d. 24. Febr. ad Spalatinum ſcribens: *Ego* (ait) *ſic angor, ut prope non dubitem, Papam eſſe proprie Antichriſtum illum, qvem vulgata opinione expectat mundus, adeo conveniunt omnia, qva vivit, facit, loqvitur, ſtatuit.* Immitis ergo eſt cenſorum conjectura, ac ſi inſultationis tantum & ludificationis cauſa ad Pontificem ſcripſiſſet. Serio egiſſe oſtendit epiſtola ad Spalatinum
„*Lib. I. ep. 141.* cujus hæc ſunt verba: Convenimus Lichtenbergæ, mi
„Spalatine, Dn. Carolus Miltitius & ego: qvantumqve ex eo audio, ma-
„gna ſpe ſtatuimus, ut ego ad ſummum Pontificem epiſtolam edam u-
„traqve lingva, præfixam parvulo alicui opuſculo; in qva narrem hi-
„ſtoriam meam, & qvod non unqvam perſonam ejus appetierim, to-
„tum pondus in Eccium verſurus. Qvæ omnia, cum ita vere ſe habeant,
„facile facio, & qvam poſſum humillime offeram ſilentium: modo cæ-

teri

teri qvoqve ſileant, ut nihil videar omittere, qvod in me ad pacem 1520.
qvoqvo modo facere poſſit, deſiderandum: id qvod ſemper facere pa- „
ratus fui, qvod non ignoras. Parabo itaqve hæc ante omnia prope- „
diem: ſi eveniet, qvod ſperamus, bene factum eſt; ſin aliud erit, id „
qvoqve bonum erit. Cum vero dies huic epiſtolæ Lutheri ad Spala- „
tinum adſcriptus non ſit, & literæ ejus ad Pontificem Germanice verſæ *Tomo I. Altenb. f. 337* non VI. April. ſed VI. Septembr. datæ legantur, ſcrupulum aliqvem de tempore non levem hic animadverto. Refert, ut dixi, Maimburgius ex Pallavicino, Miltitium per Auguſtinianos Lutherum ad epiſtolam illam Pontifici d. 6. April. ſcriptam permoviſſe; At ex epiſtolis Lutheri 171. 191. 193. apparet, Capitulum Auguſtinianorum generale Islebiæ die Auguſtini, id eſt 28. Auguſti hoc anno habitum fuiſſe, in qvo Staupitius Vicarii officio ſeſe abdicavit, eiqve Wenceslaus Linckius ſuffectus eſt. Hi duo Doctores cum aliqvot fratribus ad Lutherum venerunt Cal. Septembr. & Miltitii ſvaſu cum eo egerunt, ut ad Pontificem ſcribens teſtaretur, ſe nihil in caput ſive perſonam ejus unqvam fuiſſe molitum; id qvod facilime a ſe fieri poſſe, Spalatino ſcribit d. 11. Septembr. ſed agnoſcit, cavendum etiam ſibi eſſe, *ne ſedem ipſam atrocius tractet, ita tamen, ut ſale aliqvo illam aſpergat*; addit, *non diſplicere Auguſtinianis cauſam ſuam, diſplicere potius Romam.* Poſtea d. 3. Octobr. ad eundem Spalatinum literas dans, *mutaſſe ſe animum*, indicat, *& nolle jam ad Pontificem ſcribere.* Hæc conciliare me fateor non poſſe, nec conjecturam pro veritate hiſtorica tradere auſim, qvod Lutherus epiſtolam, Miltitio rogante, compoſuerit menſe Aprili, ſed non niſi menſe Septembri, accedente Auguſtinianorum adhortatione, perfecerit, ſerius etiam exhibuerit. Rectius feciſſet Pallavicinus, ſi autographum Lutheri in Vaticanis ſcriniis conſuluiſſet. Nec Maimburgius hic hiſtoriam, ſed declamationem ſcripſit, & calumniis impertinentibus indulget, cum Auguſtinianorum preces & lacrymas fingit, & illos cum Apoſtolorum collegio, Lutherum autem cum Juda comparat: optimi enim & doctiſſimi ex illo ordine haud pauci Lutherum ſeqvebantur; qvidam etiam cum vitæ jactura, ut in tempore memorabitur. Judæ vero adſimilari merentur, qvibus pecunia ante fidem eſt, qvo vitio ne acerrimi qvidem perſecutores Lutherum infamare auſi ſunt, cui contemtor opum & bonorum animus ad mortem usqve duravit. Qvicqvid autem ſit
de

Digitized by Google

1520. de tempore ſcriptæ & traditæ Miltitio epiſtolæ, nihil agit magno niſu Pallavicinus, ut Lutherum ob illam mendaciorum & contumeliarum reum faciat, & ſectatores æſtimatoresqve ei auferat; nec plus, cum libellum epiſtolæ adjunctum, *de libertate chriſtiana*, impudentiſſimum vocat.

§. LXIIX.

Non inepte Lutherus libellum hunc, in literis ad Pontificem pro *compendio qvodam vitæ chriſtianæ*, & pro ſpecimine exhibet, qvibus ſtudiis malit & fructuoſius poſſit occupari. Duo in illo axiomata, verbis pugnantia, ſed optime conciliata tractat: *Chriſtianus homo omnium dominus eſt liberrimus, nulli ſubjectus. Chriſtianus homo omnium ſervus eſt officioſiſſimus, omnibus ſubjectus.* Utinam vero duo iſthæc, ita ut Lutherus explicavit, omnium Chriſtianorum animis inſiderent! Videamus qvæ Maimburgio in illo maxime diſplicent, dogmata *de fide, qvæ qvod ſola juſtificet*; & *de ſacerdotio Chriſtianorum*, tum qverela *de tyrannide Pontificum.* Liceat nobis verba qvædam libri apponere ex *Tomo I. fol. 464. & ſeqq.* „Poſtqvam, ut jam alibi fecerat, „docuiſſet, fidem ideo ſolam juſtificare, qvia non niſi in homine interiore regnat, neqve hic externo opere juſtificari posſit, verbum Dei „univerſum in præcepta & promiſſa diſtingvit. Igitur ubi per præcepta homo cognoſcit, ſe bona illa, qvæ præcipiuntur, facere & implere non poſſe, ſuccedere promiſſa; qvæ cum ſint vera, ſancta, juſta, libera, pacata & univerſa bonitate plena, ita abſorbeant animam, qvæ „firma fide illi adhæret, ut non modo participet, ſed ſatietur & inebrietur omni virtute eorum: atqve hoc modo per fidem ſolam, ſine operibus, e verbo Dei juſtificetur, liberetur, omni bono impleatur, veraqve filia Dei efficiatur, ſicut dicit Joh. I. 12, *dedit eis poteſtatem* filios „Dei fieri, his *qvi credunt* in nomine ejus. Hinc fidei virtutes proſeqvitur, qvæ ſint, ut Deum, qvem pro verace habet, omnium piiſſime colat, & per omnia Deo obedientiſſime ſerviat. Qvod ergo *(ait)* præceptum eſt reliqvum, qvod talis obedientia non abunde impleat, qvæ plenitudo plenior, qvam omnimoda obedientia, at hanc non opera, ſed „ſola fides præſtat. Dein oſtendit, ut anima copuletur per fidem Chriſto, ut ſponſo ſponſa, omniaqve cum eo communia habeat. Vides, „*ſcribit*, qva cauſa tantum tribuatur fidei, ut ſola impleat legem, & ſine „ullis operibus juſtificet. Vides enim primum præceptum, qvod dicit

cit, unum Deum coles, ſola fide impleri. Si enim ipſe *aliud* non eſſes, „ a planta pedis ad verticem, qvam bona opera, non tamen juſtus eſſes, „ nec Deum coleres, nec primum præceptum impleres, cum Deus coli „ non poſſit, niſi tribuatur ei veritas & univerſa bonitatis gloria, ſicut „ vere tribuenda eſt: hoc autem opera non faciunt, ſed ſola fides cordis. „ Egregie autem occurrit omnibus objectionibus v. g. cum *f. 468.* ſcribit: Qvanqvam homo, ut dixi, intus ſecundum Spiritum per fidem „ abunde ſatis juſtificetur, habens qvicqvid habere debet, niſi qvod „ hanc ipſam fidem & opulentiam oportet de die in diem augeſcere, usqve in futuram vitam, tamen manet in hac vita mortali ſuper terram, „ in qva neceſſe eſt, ut corpus ſuum proprium regat, & cum hominibus „ converſetur. Hic jam incipiunt opera; hic non eſt otiandum, hic „ certe curandum, ut corpus jejuniis, vigiliis, laboribus aliisqve diſciplinis moderatis exerceatur, & ſpiritui ſubdatur, ut homini interiori „ & fidei obediat, & conformis fiat, nec ei rebellet, aut ipſum impediat, „ ſicut eſt ingenium ejus, ſi coercitum non fuerit. Interior enim homo „ conformis Deo, & ad imaginem Dei creatus per fidem & gaudet & jucundatur propter Chriſtum, in qvo tanta ſibi collata ſunt bona, unde „ & hoc ſolum negotii ſibi habet, ut cum gaudio & gratis Deo ſerviat in „ libera charitate. Dein ſimilitudinem affert de Epiſcopo ſacris operante: Si hæc, inqvit, facit, anteqvam conſecretur, nihil agit; at recte agit, ſi conſecratus ſive Epiſcopus conſtitutus eſt; ita Chriſtianus „ per fidem ſuam conſecratus, facit bona opera; ſed non per hæc magis „ ſacer aut Chriſtianus efficitur; hoc enim ſolius fidei eſt, imo niſi ante „ crederet, & Chriſtianus eſſet, nihil prorſus valerent omnia ſua opera. „ Vera itaqve ſunt duo verba: Bona opera non faciunt bonum; ſed bonus vir facit bona opera. Mala opera non faciunt malum virum; ſed „ malus vir facit mala opera, ita, ut ſemper oporteat ipſam ſubſtantiam „ ſeu perſonam eſſe bonam, ante omnia opera bona. Itaqve Chriſtianum ita apud ſe loqventem inducit *fol. 470. b.* En mihi indigno damnatoqve homuncioni citra omne meritum, mera gratuitaqve miſericordia, dedit Deus meus in Chriſto omnes divitias juſtitiæ & ſalutis, „ ut amplius nulla re prorſus indigeam, niſi fide, qvæ credat, hoc ſe ſic „ habere. Huic ergo tali Patri, qvi me ſuis his inæſtimabilibus divitiis „ obruit, cur non liberaliter, hilariter, toto corde ſpontaneoqve ſtudio „

1520. omnia faciam, qvæcunqve ſcivero placita & grata coram illo eſſe„.
„ Dabo itaqve me qvendam Chriſtum proximo meo, qvemadmodum„
„ Chriſtus ſeſe præbuit mihi, nihil facturus in hac vita, niſi qvod videro
„ proximo meo neceſſarium, commodum & ſalutare fore, qvandoqvi-
„ dem per fidem omnium bonorum in Chriſto abundans ſum. De re-
gno vero & ſacerdotio omnium Chriſtianorum, etiam laicorum, qvos
vocant, perſpicuis dictis ſacrarum literarum firmat, qvæ ſcribit; ad
„ objecta vero ita reſpondet *fol. 467.* Hic qværes: Si omnes, qvi in Ec-
„ cleſia ſunt, Sacerdotes ſunt, qvo nomine diſcernuntur ii, qvos nunc
„ Sacerdotes dicimus a Laicis? Reſpondeo: vocabulis iſtis, *Sacerdos*,
„ *Clericus*, *Spiritualis*, *Eccleſiaſticus*, injuria facta eſt, dum a reliqvis
„ Chriſtianis omnibus translata ſunt ad paucos iſtos, qvi nunc uſu no-
„ ſtro *Eccleſiaſtici* dicuntur. Scriptura enim ſancta nihil diſcernit inter
„ eos, niſi qvod *miniſtros*, *ſervos*, *œconomos* appellat, qvi nunc *Papa*, *E-*
„ *piſcopi Dominiqve* jactantur, qvi cæteris ſerviant miniſterio verbi, ad
„ docendam fidem Chriſti & libertatem fidelium. Nam etſi verum eſt,
„ nos omnes æqvaliter ſacerdotes eſſe, non poſſumus, nec ſi poſſemus,
„ debemus omnes publice ſervire & docere. Sic Paulus 1. Cor. 4. Sic
„ *nos exiſtimet homo, ſicut miniſtros Chriſti & diſpenſatores myſteriorum*„
„ *Dei.* At diſpenſatio iſta nunc in tantam pompam poteſtatis & terri-
„ ficam qvandam tyrannidem evaſit, ut nec gentium, nec ulla mundi
„ imperia qveant ei conferri, qvaſi Laici aliud qviddam, qvam Chriſtia-
„ ni ſint. Qva perverſitate factum eſt, ut penitus interciderit ſcientia„
„ Chriſtianæ gratiæ, fidei, libertatis, & totius Chriſti, ſuccedente in lo-
„ cum ejus humanorum operum & legum intolerabili captivitate, fa-
„ ctiqve ſumus juxta lamentationes Jeremiæ ſervi hominum viliſſimo-
„ rum, qvi in terra ſunt, qvi noſtra miſeria abutuntur in omnes turpi-
„ tudines, & ignominias voluntatis ſuæ. Etſi vero ex hac aſſertione
non fluat qvam maxime timebat Clerus, vitæ clericæ aut monaſticæ,
qvam tanto cum emolumento ingens hominum numerus colebat„,
contemtus aut abolitio, corrigi tamen illam poſſe & debere oſtendit,
„ ita ſcribens *fol. 471.* Talia oportuit eſſe omnium collegiorum, mona-
„ ſteriorum, ſacerdotumqve opera, ut qvisqve ſuæ profeſſionis & ſtatus
„ opera ſolum in hoc faceret, ut per hæc non juſtitiam, ſed corporis ſui
„ ſubjectionem exerceret, aliis in exemplum, qvi & ipſi opus habent cor-
„ poris ſui caſtigatione. Deinde ut aliis duntaxat obſeqverentur, ad

eorum

Digitized by Google

eorum voluntatem, gratuita charitate, hoc tamen ſemper & ſumma 1520.
cura obſervato, ne vana fiducia præſumat, per ipſa qviſqvam juſtifica- "
ri, mereri aut ſalvus fieri, qvod ſolius fidei eſt, ut ſæpius dixi. Inde "
etiam obedientiam Pontifici & Prælatis non derogat, ſed roborat, pergens *fol. 471. b.* Si qvis ergo hanc ſcientiam haberet, facile ſe poſſet "
gerere citra periculum in infinitis illis mandatis & præceptis Papæ, E- "
piſcoporum, Monaſteriorum, Eccleſiarum, Principum & Magiſtra- "
tuum, qvæ aliqvi ſtulti paſtores ſic urgent, qvaſi ad juſtitiam & ſalu- "
tem ſint neceſſaria, appellantes ea præcepta Eccleſiæ, cum ſint nihil "
minus. Chriſtianus enim liber ſic dicet: Ego jejunabo, orabo, hoc "
& hoc faciam, qvod per homines mandatum eſt; non qvod illo mihi "
ſit opus ad juſtitiam aut ſalutem, ſed qvod in hoc morem geram Papæ, "
Epiſcopo, communitati illi, & illi Magiſtratui, aut proximo meo ad "
exemplum, faciam & patiar omnia, ſicut Chriſtus mihi multo plura fe- "
cit & paſſus eſt, qvorum ipſe nullo prorſus egebat, factus propter me "
ſub lege, cum non eſſet ſub lege. Et qvamvis tyranni vim aut injuri- "
am faciunt hoc exigentes, non tamen nocebit, donec contra Deum "
non fuerit. Ex iis omnibus qviſqve poterit certum judicium & fidele "
diſcrimen omnium operum & legum accipere, & ſcire, qvi ſint cœci "
& ſtulti, & qvi feri & boni paſtores. Nam qvodcunqve opus non huc "
ſolum dirigitur, ut fiat vel ad caſtigandum corpus, vel ad obſeqvium "
proximi (modo contra Deum nihil poſtulet) non eſt bonum nec "
Chriſtianum. Et hinc ego vehementer metuo, pauca vel nulla "
collegia, monaſteria, altaria, officia Eccleſiaſtica eſſe Chriſtiana "
hodie, nec non & jejunia & preculas peculiares de certis ſanctis. "
Metuo, inqvam, in his omnibus qværi non niſi ea, qvæ noſtra "
ſunt, dum arbitramur per hæc purgari peccata noſtra & ſalutem "
inveniri, & ſic funditus extingvitur libertas Chriſtiana, qvod ex "
ignorantia Chriſtianæ fidei & libertatis venit. Deniqve jam tum impudenti, qva proſciſſus eſt, qvamqve etiam hodie patimur, calumniæ de libertate carnis per hanc doctrinam laſcivientis, optime reſpondet *fol. 472. a.* ſcribens: In fine propter eos, qvibus nil tam bene "
dicitur, qvod non depravent male intelligendo, addendum eſt, ſi tamen & id ipſum intelligere poſſint. Sunt qvam plurimi, qvi hanc libertatem fidei audientes, mox eam in occaſionem carnis vertant, omnia ſibi ſtatim licere arbitrantes, nec alia re ulla liberi & Chriſti- "

1520. ani videri volentes, qvam contemtu & reprehenſione cæremoniarum,
„ traditionum, legum humanarum. Qvaſi ideo Chriſtiani ſint, qvia
„ ſtatis diebus non jejunant, aut aliis jejunantibus ipſi carnes come-
„ dunt, aut preculas uſitatas omittunt, ſuſpenſo naſo præcepta homi-
„ num illudentes, cætera vero ad Chriſtianam religionem pertinentia
„ prorſus poſthabentes. *Et poſt alia.* Qvare hic audienda eſt Scri-
„ ptura, qvæ docet, ut nec ad dextram nec ad ſiniſtram declinemus,
„ ſed ſeqvamur juſtitias Domini, recte lætificantes corda. Ut enim
„ non juſtus eſt qvisqvam, qvia operibus & ritibus cæremoniarum ſer-
„ vit & addictus eſt, ita nec juſtus ex eo cenſebitur ſolo, qvod illa o-
„ mittit & contemnit. Non enim liberi ſumus per fidem Chriſti ab
„ operibus, ſed ab opinionibus operum, id eſt, a ſtulta præſumtione
„ juſtificationis per opera qvæſitæ. Offenſam vero maximam incur-
„ rit ſine dubio ea, qvam ſub finem ſubjungit cenſura, inter alia his
„ verbis *fol. 472. b.* Cum ergo hæc vita agi non poſſit, ſine ceremo-
„ niis & operibus, imo fervens & rudis ætas adoleſcentium opus ha-
„ beat, hinc vinculis arceri & ſervari, & unicuiqve corpus ſuum eisdem
„ ſtudiis caſtigandum ſit, prudentem & fidelem oportet eſſe miniſtrum
„ Chriſti, ut ſic regat & doceat populum Chriſti in his omnibus, ne
„ conſcientia & fides eorum offendatur, ne in eis opinio aut radix ama-
„ ritudinis oriatur, & per illam inqvinentur multi, ut Paulus præmo-
„ nuit Ebræos; hoc eſt, ne amiſſa fide incipiant opinione operum inqvi-
„ nari, qvaſi per ipſa juſtificandi. Qvod facile fit, & plurimos inqvi-
„ nat, niſi fides conſtanter ſimul inculcatur. Impoſſibile autem eſt vi-
„ tari, ubi tacita fide, conſtitutiones hominum ſolæ docentur, ſicut
„ hactenus factum eſt, per peſtilentes, impias, animicidas Pontificum
„ noſtrorum traditiones, & Theologiſtarum opiniones, infinitis ani-
„ mabus ad inferos his laqveis pertractis, ut Antichriſtum agnoſcere
„ poſſis.

§. LXIX.

Omiſit Maimburgius, qvæ hoc ipſo tempore, & anteqvam Lutherus epiſtolam ad Pontificem Miltitio tradidiſſet, Fridericus Elector ad *Valentin. a Teutleben* Romæ tunc agentem, poſtea Hildeſienſem Epiſcopum, Cal. April. ſcripſit, a Sleidano fideliter relata & in *Tomo I. Alt. Germ. f. 352. Tomo II. Lat. Jen. f. 269. b.* extantia. Conſiderari vero ex mandatis Electoris maxime debet, cum inveterata opi-

opinione, ac ſi Principibus in cauſa religionis nil niſi obſeqvium erga 1520.
Clerum relictum eſſet, adhuc ita imbutum fuiſſe, ut negaret, ſibi unqvam in mentem veniſſe, ſua autoritate Lutheri doctrinæ patrocinari, neqve ſibi judicandi poteſtatem de ea ſumere, licet a multis doctis viris pia & Chriſtiana prædicetur: permittere ſaltem, ut Lutherus eam ſuo tueatur periculo, præſertim cum ad dicendum cauſam coram commiſſariis Pontificiis, obtenta prius ſecuritate, paratum ſe etiam nunc exhiberet, & ſi veris & liqvidis ſcripturæ teſtimoniis convinci poſſet, revocationem offerret. Nihilominus ſe dudum cum Luthero egiſſe, ut ex ditione ſua abiret, eumqve id præſtiturum fuiſſe, niſi Pontificius nuntius Miltitius multis precibus a ſe contendiſſet, ne id permitteret, metuens, ne alibi locum inveniret, ubi majori libertate & ſecuritate ſcriberet ageretve, qvam Wittembergæ, ubi & Electorem & Academiam reſpicere deberet. Familiarius poſtea Teutlebium, ut vaſallum ſuum & pro communis patriæ utilitate compellans, audire ſe, ſcribit, Lutherum ab Eccio aliisqve, qvi gratificaturi Pontifici eum læſerint, laceſſitum ſcripſiſſe, qvæ alias ſcripturus non fuiſſet: *addit*, non eſſe eum nunc, qvi olim,
„ Germaniæ ſtatum: efflореſcere bonas artes & literas, & plebejos etiam cognoſcendæ Scripturæ deſiderio teneri, inde fore, ſi non niſi vi eccleſiaſticæ poteſtatis agatur, & conditiones a Luthero propoſitæ, denegato examine doctrinæ, recuſentur, nec ex Scriptura ſacra teſtimonia & ſolida argumenta proferantur, ut maximi ſint orituri motus, ex qvibus ad Pontificem nulla ſit utilitas reditura. Verum vatem fuiſſe Principem hunc ſapientiſſimum, eventus docuit. „
Literas Teutlebii aliasqve Roma acceptas Elector per Spalatinum Luthero miſerat, ad qvem d. 9. Julii epiſtolam illam ſcripſit, qvæ habetur *Lib. I. n. 179.* ex qva aliqvid ad §. 71. allegavi. In exordio ejus ita loqvitur: „ Legi tacitus literas iſtas Romanas magno cum dolore, tantam videns in tantis Eccleſiæ verticibus hebetudinem & impietatem. Timeo eos conſcientiæ & veritatis luce ſic confuſos, ut nullius amplius eſſe qveant judicii aut ſenſus. Damnant mea, & ſimul fatentur, eſſe ea ingenii & eruditionis, deinde nec lecta nec legi petita ſibi. Dominus noſtri omnium miſereatur. „ Germanice verſa extat *Tom. I. Alt. f. 473.* ubi *Doctoris Teutlebii* literæ expreſſe nominantur, cujus tamen in Latina nulla ſit mentio. Inter alia notabiliter ſcribit: Omnibus

1520. modis placet, ut illuſtriſſimus Princeps ſe prorſus alienum gerat a cau-
„ ſa mea, ſicut hucusqve geſſit: & me in publicum projiciat vel erudi-
„ endum vel convincendum; ſe vero, ut eruditorem agere non poſſit, ita
„ nec judicem velle nec executorem, niſi producta & expoſita ſententia:
„ nec videre ſe, qvomodo ſine cognita cauſa, qvam & ipſi ne verbo qvi-
„ dem tangunt, poſſit qvenqvam ſive Turcam ſive Judæum plectere: niſi
„ velint Romani, ut ipſis hominibus plus obediat qvam Deo: & in eum
„ graſſetur, qvem neſciat, nocens ne an innocens ſit, qvod ſalva conſci-
„ entia fieri non poteſt, nec ad talem conſcientiam ullis præceptis ne di-
„ vinis qvidem urgeri qveat. Plectant Sylveſtrum, Eccium, Cajeta-
„ num, & alios: qvi pro gloria ſua hanc Eccleſiæ Romanæ ſine ulla cauſa
„ moverunt tragœdiam: ego ſum extra noxam. Qvicqvid feci & fa-
„ cio, coactus facio, ſemper qvieſcere paratus, modo veritatem Evange-
„ licam non jubeant qvieſcere, nihil a me non impetrabunt, imo obla-
„ ta omnia ſponte habebunt, ſi ſalutis viam Chriſtianis permittant eſſe
„ liberam. Hoc unum peto ab illis viciſſim, ac præterea nihil. Qvid
„ honeſtius peti poteſt? non peto galerum, non aurum, non qvicqvid
„ Roma hodie in pretio habet. Aut ſi hoc non impetro, Miniſterio pri-
„ vent: & in angulo deſerti ſinant vivere & mori. Ego miſer invitus
„ doceo; ſimul tamen pro eo patior mala, cum cæteri & libenter doce-
„ ant, & pro eo honorentur: prorſus non poteſt animus meus ſic affe-
„ ctus vel minas timere, vel pollicitationes ſuſcipere. An qværunt, ut
„ metum vel ſpem violenter inſculpam in animum, vel foris tantum ſi-
„ mulem? Habes qvid ſentiam. Cæterum ſpero illuſtriſſimum Princi-
„ pem ita ſcripturum, ut capita iſta Romana intelligant Germaniam
„ fuiſſe hactenus non ſua, ſed Italorum ruditate per occultum Dei judi-
„ cium oppreſſam. Audito Teutlebio Pontifex poſtmodum ipſe ad E-
„ lectorem literas dedit d. 8. Julii [Sleidanus diem VI. ponit: Leguntur
„ autem integræ *Tomo II. Jen. Lat. f. 270. b.*] ejusqve oblata aulico more
„ ſic interpretatus eſt, ac ſi Elector infenſus Lutheri cauſæ eſſet; ideoqve
„ blandis verbis collaudatum urget, ut hominem hæreſeos aperte reum,
„ & jam decreto ſive Bulla, cujus exemplum mittebat, damnatum ad
„ revocationem adigeret, aut cuſtodiri faceret.

§. LXX.

Sed ante iſta Lutherus in Lovanienſium & colonienſium cenſuras ſtylum ſtrinxerat, reſponſumq; *Chriſtophoro Franco J. C.* inſcriptum, ſub finem

Digitized by Google

finemMartii,ut colligitur ex Ep.adSpalatinum*Lib.I.ep.160.*typis publicare fecit.qvod habetur,*Tom.I.f.500.b.& ſeqq.* *Arrogantia nempe & tyrannide*,ut ait,plus qvamTurcicaTheologorum illorum,nulla allata ratione,nudis verbis in condemnationem prorumpentium ita ſe fractum mutatumqve eſſe dicit, ut flere magis libeat, qvam qvidqvam ſcribere. Antichriſtum enim aut jam regnare, aut propediem regnaturum eſſe, hominibus tam impudenter ſupra verbum Dei ſeſe extollentibus. Mallet tamen id non totis tribuere collegiis, ipſumqve Cardinalem Adrianum qvi poſtea Pontifex fuit, excuſatum habere. Viderat enim ejus epiſtolam d. 4. Decembr. 1519. ſcriptam, ſibi maxime iniqvam, qva Lovanienſes ad condemnationem ſtimulaverat. *Tom. I. f. 498.* Qvamvis circa idem tempus Spalatino ſcribens, Cardinalis illius doctrinam ſcholaſticam valde improbet, *Lib. I. ep. 164.* Solatium qvoddam ſumit a communi cum aliis viris doctisſimis ſorte, qvorum recentes libri præcipitantia damnata, poſtmodum magni habiti fuerint, inter qvos laudat *Occamum*, *Picum*, *Vallam*, *dein* etiam *Wesſelum*, *Fabrum Stapulenſem ipſumqve Eraſmum.* Pariſienſis etiam ſcholæ exemplum allegat, qvæ multoties revocaverit, qvæ antea damnaſſet, ut ejus inconſtantia in proverbium abierit. Tum *Capnionis cauſam* adverſus Johannem Pfefferkornum, Judæum converſum a qvinqve univerſitatum Theologis temere damnatam iterum tangit. Ejus compendioſam hiſtoriam ex Sleidani Lib. II. qvi volet, petere poteſt. Etiam Joh. Huſſi & ſocii condemnationem Epiſtola Poggii Florentini, & robuſtisſima fama, & privatis magiſtrorum confabulationibus taxatam, in exemplum adducit. Inhumanisſimos vocat, qvi cum Ariſtotelem impiisſimum & publicum veritatis hoſtem atqve animarum carnificem, per officioſa interpretamenta excuſent & honeſtent, ejusqve turpitudinem, etiam cum Chriſti ignominia impurpurent & inaurent, ſe tamen Chriſtianum & fratrem, ſua imprudentia & aliena vi in publicum tractum non veſtiant, ſed doctrinalitatibus ſuis ſubtilisſimis denudent, adverſus charitatis legem jurisqve ordinem, qvi vult, ut prius audiantur, & ad explicationem admittantur, qvi errare videntur. Prætereo qvæ ad ipſas propoſitiones de bonorum operum imperfectione, & Sanctorum erroribus pertinent, & ex alibi dictis ſatis nota ſunt, ut & alia, in qvibus cenſoribus inſcitiam veræ philoſophiæ objicit, ſuumqve in ea per duodecim annos

1520. Add.

ſtudium

Digitized by Google

„ ſtudium allegat. *Philoſophiam* vero non eſſe, ait, garrulitatem de „ materia, motu, infinito, loco, vacuo, tempore, qvæ fere ſola ex Ariſtotele diſcantur, neqve intellectum, neqve affectum, nec communes „ hominum mores qvidqvam juvent, tantum contentionibus ſerendis „ ſervandisqve idoneam. In fine ſectam ſuam philoſophicam, qvam penitus imbiberit, adverſus Scotiſtas & Thomiſtas, qvos Pelagianos vocat, aperte profitetur, *Occamicam* nempe ſive *Modernorum*, *fol. 406. b.* Sleidanus contenta ſcripti hujus prolixius refert, Maimburgius neglexit. Interea plurimi Lutherum variis ſcriptis exagitabant. Inter eos erant *Abbas Ord. Ciſtert. veteris Cellæ* (Alten Cella prope Noſſenam) *Paulus Amnicola*, vulgo Bachmann/ & imprimis *Auguſtinus qvidam Alfeldenſis*, *Franciſcanus* Lipſiæ Monachus, ſcribaciſſimus. Huic qvem Romaniſtam vocat libello Germanico Lutherus *Tom. I. Alt. f. 452. & ſeqq.* magna cum eloqventia nec minori argumentorum vigore reſpondit. Convitia vero adverſus ſe largiter effuſa, ſale aliqvo reſperſa paucis diluit, pleraqve condonat, proteſtans, nihilominus acriter defenſurum ſe eſſe S. Scripturæ ſententiam, nec ullam a ſe moderationem in hoc expectari debere. Impugnat toto hoc ſcripto clare & efficaciter omnia, qvæ pro poteſtate Pontificis ex jure divino afferri ſolent, & qvid ſit Eccleſia Chriſti, qvod ejus caput, qvod regimen, egregie explicat, argumenta a forma regnorum mundi & ſacerdotio Aaronis ad Eccleſiaſticam Monarchiam conqviſita irridens. Liberrime etiam qveritur de abuſu poteſtatis Papalis & immanibus exactionibus, qvibus Germania exhauriatur, notatqve, intra hominum memoriam octo pallia Moguntinam ſolum Metropolin redimere Romæ debuiſſe, ſingula fere triginta florenorum millibus, Cum igitur plus qvam dimi„ dia Germanicarum ditionum & opum pars in patrimonium Cleri jam „ conceſſerit, & qvæ ex Palliis & Annatis Romam portetur pecunia, „ turpiſſime prodigatur, tandem aliqvando opus eſſe ait, ut pigri & „ ebrioſi Germani, principes maxime & nobiles, de remediis cogitent. „ Nondum tamen ad abrogandum Pontificatum provehitur. Sed „ qvoniam Dei vel gubernatione, vel, ut magis putat, ira hucusqve invaluerit, „ ferri & honorari eum poſſe, non repugnat, dummodo pro „ articulo fidei non ſtatuatur, nec pro hæreticis habeantur tot & tanti

per

Digitized by Google

per orbem Chriſtianum cœtus, qvi poteſtatem ejus non agnoſcunt, nec 1520.
pallia, mitras & bullas ab eo emunt: dein ut decreta Pontificia ad „
normam S. Scripturæ examinare liceat. His conditionibus ſe non „
paſſurum ſolum Pontificem, ſed & adjuturum, ut magis magisqve „
extollatur. De *Thomæ Rhadini*, Dominicani oratione Romæ contra *Add.*
Lutherum hoc tempore edita & Lipſiæ recuſa, & *Melanchthonis* adverſus eam reſponſo in additionibus dicam.

§. LXXI.

Inter hæc *Sylveſter a Schaumburg*, ſplendidus in Franconia ex libera, qvam vocant, nobilitate eqves, (Familia nobilisſima etiam nunc ſupereſt) filium Wittembergam miſerat Philippo Melanchthoni commendatum, eaqve occaſione Luthero patrocinium obtulerat, ut ex hujus epiſtola ad Spalatinum apparet, Dom. Voc. Jucund. ſcripta. *Lib. I ep. 172.* Idem fecerat *Franciſcus Sickingius* magni nominis in tractu Rhenano eqves, (*ep. 183.*) de qvo plura poſtea dicenda erunt. Sed *Schaumburgius* mentem uberius explicans, literas ad Lutherum (*Tom. I. Alt. fol 549.*) dedit, in qvibus audiviſſe ſe ſcribit a viris eruditis, do- „
ctrinam ejus verbi divini autoritate niti, intelligere tamen, Luthe- „
rum, licet ſe concilio, & piorum doctorumqve virorum judicio ſub- „
misſiſſet, de vita periclitari, & fugam ad exteros, maxime Bohemos „
meditari, qvi Eccleſiaſticam poteſtatem haud multum curent. Id ne „
faciat, nec cauſam ſuſpectam odioſamqve ex Bohemorum ſocietate „
reddat, impenſe rogat, offertqve ſuum & centum, qvos acceſſuros ſibi „
ſperat, Nobilium patrocinium, ſub qvo tutus eſſe poſſit, donec de do- „
ctrina ejus cognoſcatur. Hanc epiſtolam Lutherus, cum jam de Bulla Pontificia aliqvid ex literis Pontificis & Cardinalis S. Georgii, ad Electorem datis, certior factus eſſet, Spalatino miſit d. 10. Jul. his verbis *Lib. I. ep. 180.* Mitto literas Francici eqvitis, Sylveſtri Schauenber- „
gen, & niſi moleſtum eſſet, vellem in literis Principis id ſubindicari „
Cardinali S. Georgii: ut ſcirent, etiamſi me pellerent diris ſuis e Wit- „
temberga, nihil effecturos, niſi ut rem pejorem e mala reddant: qvan- „
doqvidem jam non in Bohemia ſed media qvoqve Germania ſint, qvi „
expulſum tueri posſint & velint, invitis ipſis, contra omnia ſua fulmi- „
na. Ubi periculum eſt, ne iis protectoribus tutus ſævius in Romanen- „
ſes ſim graſſaturus: qvam ſi ſub Principis imperio publicis militarem „
officiis docendi: id qvod ſine dubio, niſi Deus obſiſtat, futurum eſt: „

1520. Principem vero, ut hactenus in multis ſuſpexi, etiam irritatus, tunc
„ certe non neceſſe erit ſuſpicere. Itaqve, qvæ illis a me nondum ſunt
„ illata, nec meæ modeſtiæ, nec ſuæ tyrannidi aut meritis, ſed Principis
„ nomini & autoritati, tum communi ſtudioſorum Wittenbergenſium
„ cauſæ ſciant deberi. A me qvidem, jacta mihi alea, contemtus eſt Ro-
„ manus furor & favor: nolo eis reconciliari nec communicare in per-
„ petuum: damnent exurantqve mea. Ego viciſſim, niſi ignem habe-
„ re neqveam, damnabo publiceqve concremabo Jus Pontificium to-
„ tum, id eſt, lernam illam hæreſium & finem habebit humilitatis exhi-
„ bitæ hactenusqve fruſtratæ obſervantia; qva nolo amplius inflari ho-
„ ſtes Evangelii. Qvanto magis epiſtolam Card. Georgiani cogito,
„ tanto magis eos contemno, qvos mera ignavia & peſſima conſcientia
„ video compulſos, velut extremo halitu ſimulare ferociam. Vi ten-
„ tant ſuam ignorantiam tueri: ſed metuunt, ne non ſicut heri & nudi-
„ us tertius feliciter ſuccedat. Dominus autem, qvi ſcit me eſſe teter-
„ rimum peccatorem, ſuam cauſam ſive per me, ſive per alium perficiet,
„ qvod non dubito. Eodem fere ſenſu Romam ipſe ſcripſit, ut ex Lite-
ris d. 23. Auguſt. ad Spalatinum datis apparet *Lib. I. ep. 188.* ubi eum,
ad qvem ſcripſit nominat *S. Crucem*, Cardinalem forte ejus tituli.
Qvapropter alieno loco, nec ſine maligno interpretamento, Maim-
burgius infra de eqvitum Franconicorum protectione Luthero oblata
commentatur; uti poſtea videbimus. §. LXXXII. Hoc tamen ex lite-
ris his conſtare videtur, Lutherum confirmatiori animo acceptis
Schaumburgii literis fuiſſe. Qvæ enim præcedenti die 9. Julii ad e-
undem Spalatinum ſcripſerat, perturbationem non levem indicant,
nec minus adſcribi merentur. Qveſtus nempe qvædam de odiis Ro-
„ manenſium in ſe ita pergit, *Lib. I. ep. 179.* Noſti, qvod juſtiore cauſa
„ ego qverularer qvam ipſi: teſtes ſunt mei editi libelli, in qvibus toties
„ confiteor & qveror, me in hanc rem nulla libidine veniſſe, ſed per vim
„ tractum eſſe: deinde toties obtuli pacem & ſilentium: ubi autem non
„ rogo & extorqvere conor informationem meliorem? Adhuc ſic ſum
„ animatus ut taceam, ſi tacere permittar, hoc eſt, ſi illi qvoqve com-
„ peſcantur. Omnibus notum eſt, Eccium nulla alia cauſa me rapuiſſe
„ in rem Pontificiam, qvam ut me, nomen meum, omnia mea, deniqve
„ Univerſitatem noſtram in ludibrium poneret & conculcaret. Nunc,
„ cum videant homini divinitus reſiſti, me gloriæ inſanæ accuſant. Qvid

ego

ego gloriam qværam miſer? qvi aliud non peto, qvam ut privatus & „ latentisſimus deſerto publico, agere ſinerer? Habeat officia mea, qvi „ volet: exurat mea, qvi volet: qvid amplius faciam, rogo? Sed hoc ſi- „ mul dico, ſi non permittor ab officio docendi & miniſterio verbi liber „ eſſe, certe liber ero in miniſterio fungendo: ſat multis peccatis ſum o- „ nuſtus: non addam etiam hoc irremisſibile, ut in miniſterium poſitus, „ miniſterio deſim, & reus inveniar impii ſilentii, neglectæ veritatis, & „ tot millium animarum. „

§. ee.

Sic Lutherus ludos faciebat Papam, qvem laudare ſimulabat; cumqve animadverteret hac doctrina falſæ libertatis Chriſtianæ, licentiæ hominum faventis, plures ſibi qvam unqvam ſectatores qværi, voce & ſcripto id operoſisſime agebat, ut Eccleſiam Romanam in dies magis inviſam redderet, diſciplinam & leges ejus culpans, & autoritatem negans, libello Germanico, qvem auſus eſt Imperatori & Germanicæ nobilitati inſcribere. Omnem etiam doctrinam de ſacramentis corrupit, libro Latino de captivitate Babylonica, & in hujus fine cruentius bellum minatur, qvia comperiſſet, fulminantem adverſus ſe Bullam parari. Cochlæus. Capt. Babylon. Luth. t. 1.

§. LXXII.

Piget reiteratam toties calumniam de licentia plebis per Lutherum procurata refellere, cum ex tot ejus ſcriptis dictisve contrarium manifeſte appareat; neqve aliud ſcripſerit, qvam ipſæ de libertate Chriſtianorum clariſſime docent ſacræ literæ. Verum autem eſt, Lutherum non tam fama, qvæ de condemnatione ejus Romæ decreta vulgabatur, qvam conſcientiæ ſcrupulis & indies aucta veritatis eruendæ cupidine impulſum, ad libellos illos edendos progreſſum eſſe,

Digitized by Google

1520. qvos culpat Maimburgius. Et prior qvidem Germanice ſcriptus eſt *ad Cæſarem & Nobilitatem Imperii*, cum brevi ad *Nicolaum Amsdorffium* præfatione d. 24. Jun. data extatqve *Tomo I. Alt. fol. 480. ad 510.* Retulit libelli contenta Cochlæus in hiſtoria hujus anni, eaqve facilius vituperat qvam refutat. Tanta qvidem cum libertate ſcripſit Lutherus, ut etiam amici ejus libellum iſtum pro claſſico belli haberent, qvapropter apud Langum Auguſtinianorum Vicarium, non alia ſe ratione excuſat, qvam qvod perſvaſus ſit, *Papatum veram & Germanam Antichriſti ſedem eſſe, Lib. I. ep. 187.* addit tamen, *multis placere, nec aulæ Electorali penitus diſplicere.* Et jam d. 20. Julii ad Linccium, Norimbergenſem Auguſtinianum, ita ſcripſerat: *Editur libellus noſter in Papam, de reformanda Eccleſia vernaculus, ad univerſam Nobilitatem Germaniæ, qvi ſumme offenſurus eſt Romam, ductis in publicum impiis artibus & violentis poteſtatibus ejus.* Nihil ſane in illo omiſit, qvæ ad abuſus per tot ſecula invectos detegendos & corrigendos facere putabat. Triplicem ante omnia murum, qvo Pontificatum adverſus reformationes ſemet muniiſſe dicit, ſubruendum aggreditur. Primo » enim negat prærogativam Cleri, qva Laicis præcellere volunt, tan- » tam eſſe, qvanta prædicari hucusqve ſolita fuerit. Exaggerat e con- » trario præſtantiam conditionis, qvæ omnibus Chriſtianis, ut ſpiri- » tualibus & Sacerdotibus competat, adeo ut ad miniſterium exercen- » dum in caſu neceſſitatis qvilibet aptus ſit. Negat ſecundo, Scriptu- » ram dependere ab autoritate Pontificis, cum is æqve ac alii falli poſſit. » Tertio itidem negat convocandi concilii poteſtatem ad Pontifices per- » tinere; ſed jus illud qvoties eo opus eſt, Principibus vindicat: deinde » remedia expendit adverſus luxum, avaritiam, Simoniam Eccleſiaſti- » cam, omnesqve Romanæ curiæ defectus, qvos longo ordine recenſet, ut tantam rerum peritiam non niſi cum admiratione, in homine monacho & ſcholæ atqve cathedræ addicto cognoſcere liceat. Complectitur fere omnia, qvæ poſtmodum Imperii ordines de Pontificii regiminis vitiis publice qveſti ſunt. Qvædam etiam adverſus confeſſionum, miſſarum, peregrinationum, adeoqve contra cultus & dogmatum abuſus & errores inſerit, & Pontificum invaſiones in regna & urbes Italiæ improbat. Monaſteriorum & collegiatarum eccleſiarum rectum & ſalutarem uſum reducendum ſvadet, ad Nobilitatis etiam conſervationem reſpiciens. Bohemorum ſchiſma facile tolli poſſe arbi-

Digitized by Google

arbitratur, imo & Picardos, qvos vocabant, Eccleſiæ conciliari, etſi dogma ſcholaſticum de tranſubſtantiali præſentia non admittant, dum modo veram & naturalem confiteri velint. Academica ſtudia omnia & ſingula corrigi debere contendit; in impietatem Ariſtotelis graviter invectus, neqve ex eo præter Logicam, Rhetoricam & Poeticam qvidqvam doceri optat. Rejicit jus Pontificium ſeu Canonicum, emendandum vero & contrahendum Cæſareum, & in ſubſidium tantum eo utendum cenſet, reſtitutis legibus patriis. Egregia monet de ſtudio theologico, utqve id primario ad intellectum ſacræ Scripturæ deſtinetur; Scholas tam puerorum qvam puellarum, præcipue ad pietatis præcepta inſtitui debere docet. Qvæ de translatione Imperii ad Germanos a Græcis, & de Imperatorum majeſtate tractat, infra recurrent. §. LXXXI. Tandem etiam Politiæ vitia emendanda monſtrat: luxum veſtium & menſæ, invectionem aromatum & mercium peregrinarum, damna uſurarum & monopoliorum, neglectam educationem liberorum, turpitudinem lupanarium: qva occaſione promiſcua & præmatura vitæ monaſticæ vota improbat, & ante annum trigeſimum neminem ad illa admittendum eſſe exiſtimat. Mendicos, ſive monachi ſint ſive laici, tolerari debere negat. In epilogo certum ſe eſſe, ait, odii & perſecutionum, ſcire tamen plus qvam vitam ſibi eripi non poſſe: ſe jam ſatis diu petiiſſe ut audiatur, repulſo & contemto ſibi Deum os aperuiſſe, & alia magis inviſa ſe habere, qvæ Romæ objiciat. Qvocunqve vero Zelo in libello hoc utatur, Pontificatum tamen ipſum bonis legibus ordinatum non rejicit, & Cardinalium Collegium ex piis & peritis viris conſtituendum, & intra duodecim numerum reſtringendum eſſe monet.

§. LXXIII.

Alter libellus Latine menſe Auguſto & Septembri compoſitus ſub initium Octobris publicatus fuit, titulum habens: *De captivitate Babylonica Eccleſiæ, præludium D. Mart. Lutheri*, ubi præcipue de natura, numero & uſu Sacramentorum agitur, & extat *Tomo II. Lat. f.273. & ſeqq.* De jure Pontificum in hoc pauca qvidem, ſed talia præmittit, qvibus ea, qvæ Lipſiæ conceſſerat, retractat, & jam Papatum regnum Babylonis, ſive Nimrodicam venationem eſſe aperte ſtatuit. Reliqva hujus libri, cum dogmatica ſint, & poſtea fuſius diſputata, enarrare hic superſedeo. Cum vero Lutherus Eccium jam Lipſiam veniſſe, &

Digitized by Google

I. §. 73. 1520. Bullam afferre intellexiſſet, ſcripto Germanico (*Tomo I. Alt. f.526.*) acriter in eum invectus eſt, & allegatis tractatibus paulo ante publicatis *indoctorum Canonicorum* & *Eccii dedolati* imputationes qvasdam ejus adverſus ſe, ut mendaces & malignas refellit. Etiam *Huſi*, cujus libros interea legerat, cauſam aperte tueri incipit, dolens qvod Lipſiæ id non æqve feciſſet. De condemnatione ejus memorabilem hiſtoriolam refert, ut a qvodam Doctore *Joh. Zacharia* adjuta fuerit, producto ex Huſſi diverſorio, per fraudem, Bibliorum exemplari qvod ab aliis omnibus diſcrepans, in loco *Ezech. XXXIV. v.* verba inſerta habebat, *& non populus meus*, qvæ Huſſus ibi reperiri negaverat. Audiſſe ſe hæc ſcribit Lutherus ex *Andrea Prole*, Lipſienſi, Priore Auguſtiniano. Is Leoni Pontifici totiqve conſeſſui feſta multiplicaturo, in concilio Lateranenſi liberius contradicens, excommunicationem incurrerat; & decrepita ætate nec qvicqvam ab Erneſto, Electoris Sax. fratre, Archiepiſcopo Magdeburgenſi, [qvi anno 1513. deceſſit] protectus, ante cœptam a Luthero diſputationem exul aut vagus obierat. Erat vir doctus & reformationis cupidiſſimus, qvam etiam inſtare vaticinabatur. Vide *Melch. Adami in vit. Theol. pag. 5. Dreſſer. Mill. VI. p. 40. & ſeqq.* Sub finem ſcripti, de qvo loqvor, Lutherus negat ſe Bullam Pontificiam, qvam Eccius attuliſſe dicebatur, pro vera habere, niſi avtographum viderit, & adverſus executionem ejus proteſtatur: Sublegenda, anteqvam de Bulla tot turbarum autrice agamus, qvædam ſunt, qvæ hiſtoriæ hujus temporis partem faciunt. Menſe Julio cum tumultus Wittembergæ inter Studioſos & cives concitatus, & Lutherus in juventutis Academicæ licentiam durius concionatus eſſet, magnam invidiam ſibi conflavit, qvam ipſe inter inſignia pericula, qvæ intra triennium ſibi contigerint, refert. Spalatinum etiam in hoc negotio iratum habuit, & Amsdorfium diſſentientem. Vide *Lib. I. ep. 181. & ſeqq.* Sed Pontificiæ condemnationis major metus inſtabat, & conſilium ab amicis ſibi datum Lutherus d. 3. Octobr. Spalatino aperuit, ut ab Electore edictum imperiale impetraretur, ne qvis eum niſi Scriptura convictum damnaret; ſimul de libellorum ſuorum multiplicatione ipſe qveritur, optatqve ut concionatores potius multiplicari poſſent, qvi, qvæ ſcripſerat, vulgo traderent; nuntiat etiam, neſcio qvid, qvod ad eum ſcopum in Italia fieri, & ab Electore promoveri

poſſe

Digitized by Google

poſſe credebat. Eccium non eo qvo antea favore, ſed male tutum & contemtum haberi ſcribit, & apud Dominicanos latitare pericula metuentem, a qvibus tamen eum ſalvum cupiat. Ex Lutheri epiſtola d. 3. Octobr. data hoc qvoqve diſcimus: Qvod Hutteni libri Moguntiæ prohibiti fuerint, ipſe vero ingenti ſpiritu in Pontificem accenſus, armis & ingenio rem tentarit. Scripſerat Huttenus jam d. 4. Junii ad Lutherum, eumqve animaverat, Eccio inſultans. Retulit epiſtolam ſcriptor vitæ Hutteni *Melchior Adamus*, & Germanica eorum verſio extat *Tomo I. Altenb. fol. 444.* Sed & aliis poſtea literis de cavendo veneno Lutherum monuit, qvo ſe jam tentatum eſſe qveſtus eſt. Vide *Lib. I. ep. 193.* & *Tom. I. Altenb. fol. 546.*

§. ff.

Sane Leo a Legatis ſuis ipſoqve Eccio, qvi ad eum informandum Romam profectus erat, edoctus, ingens hoc malum, in qvo avertendo tres fere anni fruſtra conſumti erant, lenia remedia non admittere, ad ultimum rigorem deſcendere demum decrevit, qvo in ſimilibus caſibus Eccleſia ſemper uſa eſt. Ideoqve prævia matura deliberatione edidit tandem conſtitutionem d. 15. Junii hujus anni, qva propoſitiones Lutheri, ex libris ejus excerptas, partim ut manifeſte hæreticas, partim ut ſcandaloſas & temerarias condemnavit, & ei ſexaginta dies præfixit, intra qvos retractationem in forma probante Romam mitteret, aut eam ipſe afferret, literas ſalvi conductus omnemqve ſecuritatem impetraturus. Hoc ſi negligat, & terminum non obſervet, excommunicatum declarat, & prohibet omnes, qvicunqve ſint, ab ejus protectione, ſub pœna incurrendi easdem cenſuras, & amittendi omnes functiones & dignitates. Epiſt. Eccii ap. Luth. t. 2.

§. LXXIV.

Digitized by Google

§. LXXIV.

Venit tandem, *verba ſunt Lutheri ad Spalatinum d. 13. Octobr. epiſt. 196.* Bulla iſta Romana per Eccium allata: de qva noſtri ſcribunt ad Pontificem plura: ego eam contemno, & jam invado tanqvam impiam & mendacem, omnibusqve modis Eccianam. Vides in ea damnari Chriſtum ipſum: deinde nihil afferri cauſæ: tandem me vocari non ad audientiam, ſed ad palinodiam: ut ſcias eos plenos eſſe furore, cæcitate & amentia, qvi nihil videant neqve cogitent. Agam tamen adhuc preſſo nomine Papæ, tanqvam in effictam & mentitam bullam: qvanqvam credo veram & propriam eſſe eorum. O utinam Carolus vir eſſet, & pro Chriſto hos Satanas aggrederetur! Ego ſane mihi nihil metuo; fiat qvod voluntas Dei volet. Nec qvid Principi faciendum ſit ſcio; niſi qvod diſſimulare mihi hic optimum videtur. Nam & Lipſiæ & ubiqve tam bulla qvam Eccius contemtiſſimi ſunt: unde hoc ſuſpicor, ne autoritatem ſibi acqvirat nimia forte noſtra cura aut ſolicitudine, qvæ in ſe ipſa facile corruens qvieſcet. Mitto exemplar ejus, ut videas monſtra Romana: qvæ ſi dominentur, actum eſt de fide & Eccleſia. Gaudeo tamen toto corde mihi pro optima cauſa inferri mala: neqve dignus ſum tam ſancta vexatione. Jam multo liberior ſum, certus tandem factus, Papam eſſe Antichriſtum, & Satanæ ſedem manifeſte inventam: tantum ſervet Deus ſuos, ne ſeducantur ejus impiiſſima ſpecie. Eraſmus ſcribit, aulam Imperatoris eſſe mendico-tyrannis occupatam, ut nulla in Carolo ſpes eſſe poſſit: nec mirum. Nolite confidere in Principibus, in filiis hominum, in qvibus non eſt ſalus. Exemplum Bullæ cum notis Hutteni marginalibus extat *Tomo I. Lat. fol. 508.* Secreta qvædam circa ejus compoſitionem Pallavicinus aperuit *lib. I. cap. 20.* zelum nempe Cajetani, qvi licet æger deportari ſe in conſiſtorium fecerat, dein rixas mordaces, inter Petrum de Accolithis Cardinalem Anconitanum & Laurentium Puccium, Cardinalem Datarium [qvorum uterqve diverſam diplomatis formam conſcripſerat] ægre ab ipſo Pontifice ſopitas, qvi demum Anconitani ſtylum approbavit, ſed poſt qvatuor conſultationes intra decendium habitas, & a ſe ipſo interpolatum & reconcinnatum. Qvid Lutherus taxaverit & oppoſuerit, poſtea videbimus. Paulus Venetus in hiſtoria concilii Tridentini, qvæ judicio virorum ſapientum in Bulla Papali deſiderata fuerint, annotavit; ea Pallavicinus

cap.

Digitized by Google

cap.21. refutanda ſumſit, barbariem ſtyli, vetuſtate obſervantiæ, qvam *Ariſtotelis* [hic enim in omnibus ſeqvendus eſt] monitu mutare non expediat, utcunqve excuſat, perplexitatem formularum, qvibus theſes Lutheri reſpective *tanqvam haretici* vel *tanqvam ſcandaloſi*, vel *tanqvam piarum aurium offenſivi* damnabantur, non expreſſo, qvodnam vitium ſingulis conveniret, prudentiæ & libertati Chriſtianæ tribuit, non omnia nimio rigore perſeqventis, ſic & alia diluere conatur, & a præſentia doctorum virorum, qvi deliberationi interfuere, diplomati laudem qværit. Inter primos nominat *Sylveſtrum Prieriatem*, & *Joh. Eccium*, ex qvibus de aliis judicium eſto. Ut vero Pauli reprehenſionem elevet, qvod Pontifex cum aulicis ſaltem tantam rem aggreſſus ſit, omiſſa non ſolum Concilii convocatione, ſed & communicatione cum Epiſcopis & Academiis, extollit Lovanienſium & Colonienſium allegata in Bulla autoritatem, & ad exempla Pontificum provocat, qvi eodem modo ad deciſionem progreſſi ſint; qvo cum emolumento Eccleſiæ, alibi expenditur. Interim qvi Bullam legent, obſervabunt, non ſolum conſtructionis diſtractionem, qvam Paulus Venetus notavit, qvod nempe qvadringenta vocabula inter duo verba periodum circumſcribentia interjaceant, ſed & multa alia tumida & faſtidioſa; v. g. inclamationes illas, *Exurge Domine, Exurge Petre, Exurge tu qvoqve Paule, Exurgat omnis Sanctorum Eccleſia.* Dein faſtum in Pontificia poteſtate & juriſdictione magnifice debuccinanda, intimatas privationes & amisſiones non ſolum Eccleſiaſticorum munerum, ſed & regnorum, ditionum & omnium bonorum: allegata Pii II. & Julii II. Edicta, qvibus hæretici declarantur, qvi a Papa ad concilium provocant. Deniqve octodecim vocum forenſium ex rabulari diſciplina cumulatarum inanem ſtrepitum. Diploma enim nominatur *pagina damnationis, reprobationis, rejectionis, decreti, declarationis, inhibitionis, voluntatis, mandati, hortationis, obſecrationis, reqviſitionis, monitionis, asſignationis, confesſionis, condemnationis, ſubjectionis, excommunicationis & anathematizationis.* Hæc atqve alia ſi ad normam ſacrarum literarum, ad ſtylum Apoſtolicum, & primitivæ puræqve a mundano tumore Eccleſiæ morem, imo ſecundum Gallicana principia, qvæ nuper ipſe publice defendenda ſumſit, examinare voluiſſet Maimburgius, non tam generaliter ſcripſiſſet, *Leonem rigore uſum eſſe, qvo Eccleſia ſemper uti ſolita fuerit:* & ſubdola eſt cautio,

Digitized by Google

1520. tio, qvod ſanctionem hanc recitans tantum *functionum & dignitatum jactumm interminatam* notet, clauſulam illam prætervectus, qva Leo ſecularibus amisſionem feudorum non ſolum a Romana Eccleſia, ſed & qvomodo libet obtentorum comminatur. Vidit ſine dubio etiam Hutteni gloſſam, cum ſcribit: *qvid ſecularibus te negotiis implicas, qvi Chriſto militas? eſt hoc vicem Chriſti gerere, trahere ad ſe, qvæ Chriſtus non agnoſcit?* Qvocunqve autem odio Lutheri flagraverit Romana curia, moderationem tamen non imprudenter, pro rerum ſuarum ſtatu, tenuit, cum capiti ſive perſonæ Lutheri, damnata licet ejus doctrina, parcendum duxit, eiqve denuo poſticum monſtravit, per qvod elabi, & periculum corpori fortunæqve, ſi reniti pergeret, imminens, vitare haud difficulter potuiſſet. Sed ille cauſæ potius Pontificiæ debilitatem inde collegit, qvam ſuæ ullo modo diffidere voluit, ut paulo poſt dicemus.

§. gg.

Cochlæus. *Ad hanc Bullam in Germaniam deferendam Eccius nuntius conſtituitur, acceptis ad Ducem Saxoniæ & univerſitatem VVittembergenſem literis, in qvibus ad publicationem ejus commonebantur. Sed hoc ipſum non parum nocuit huic negotio. Amici enim Lutheri Bullam iſtam tantum odio & fervori Eccii contra Lutherum attribuebant. Itaqve in Saxonia veluti ſuſpenſa habebatur, & Elector Lutherum ſemper, qvamvis id adhuc disſimularet, protegens, effecit, ut Bulla aliqvo tempore nec reciperetur, nec rejiceretur.*

§. LXXV.

Videri voluit Eccius invitus legationem ſuſcepiſſe, ſed nactus eſt, neſcio qvo modo, ejus literas ex Urbe d. 3. Maji ſcriptas, & additis notis publicavit Lutherus, ſycophantiam & utilitatis privatæ procurationem detegentes *Tomo I. Lat. Jen. f. 507.* Literas autem Pontifi-

cis

Digitized by Google

cis ad Wittembergenſem Academiam, qvas Maimburgius innuit, qvarumqve diem 8. Julii Pallavicinus *Lib. I. c. 22. n. 1.* ex Archivo Vaticano notat, allatas fuiſſe, dubitandum eſt, qvia Eccius ad Magiſtratum Academicum 3. Octobris ſcribens, nullam earum mentionem facit, ſed tantum Bullæ exemplum mittit, per Salvatorem orans, ut obſeqvium præſtent. Urgentibus, ut ait, de cauſis ejici jubet Lutherum, cujus ſolius meminit Bulla, pariterqve Caroloſtadium & Dolſchium (qvi *Johannes Doltſch* dictus a Veldtkirch Profeſſor Theologiæ erat, *Dulcius* a Sleidano alicubi vocatus); ſed pœnitentibus & revocaturis veniam & abſolutionem Pontificis nomine blande offert. Aberat tunc Elector: itaqve Eccius Lipſia in Franconiam rediens ad fratrem ejus Ducem Johannem qvi Coburgi erat d. 6. Octobr. miſſo itidem Bullæ exemplo, ſcribit *ſe pro injuncto munere Epiſcopis, Miſnenſi, Merſburgenſi & Brandenburgenſi Bullam publicaſſe, hosqve obedientiam obtuliſſe.* Addit epiſtolam Pontificis ad Electorem (qvam ſupra retuli) ſeqve Bambergæ reſponſum expectaturum eſſe aliqvandiu ſcribit, & excuſationem annectit, qvod religionis tantum cauſa multo cum labore & ſumtu iſta agat. Nomen ſubſcribit aliter qvam alias ſolebat, *Johannes Mayr ab Eck* Nuntius Apoſtolicus. Pallavicinus ſumma lætitia exceptam eſſe in Germania Bullam memorat. Qvod ex parte verum eſt; placuit enim Clero, neqve tamen omni. Nam ut Lutherus d. 4. Novembr. *Lib. I. ep. 197.* ſcribit, Bambergenſis Epiſcopus noluit eam publicare, neſcio qvem inſinuationis defectum obtendens; Erfurtenſis Academia idem cauſata eſt, & juvenes Academici Eccium armati obſederunt, Bullamqve diſcerptam in aqvam jecerunt. Primus forte publicavit Epiſcopus Eichſtetenſis Canonico ſuo, Eccio, puto, gratificans: Ejus diploma habetur *Tomo I. Alt. fol. 512.* d. 24. Octobr. datum. Elector Saxoniæ, cujus diſſimulationem aut tacitum conſenſum hic & paulo poſt notat Maimburgius, Coloniæ & Aqvisgrani tunc erat, ubi hoc menſe Octobri Carolus Cæſar coronatus fuit. Ibi cum eo Pontificii legati de Lutheri cauſa egerunt, ut poſtea videbimus.

§. *bb.*

Interim Lutherus, cui neqve Dux neqve Academia

I. §.*bb*.§.76.
1520.
d. 17.*Nov.* *mia ſeſe opponebant, ſed tacite potius cum eo conſpi-*
d. 1.*Decemb. rabant, denuo ad Papam aut Concilium appellavit; ſcripſit etiam contra Bullam, omnesqve errores per eam damnatas defendit, autorem Bullæ ſemper ut Antichriſtum tractans, & atrocisſimas injurias, majori qvam cogitari aut dici poteſt, ſcribendi furore & inſania effundens. Negari tamen non poteſt, hac intemperie, qvæ ei naturalis erat, impeditum eum non fuiſſe, qvo minus conſideraret, qvæ ſcriberet, ſemperqve ingenium & doctrinam in ſcriptis ſuis oſtenderet.*

§. LXXVI.

Appellatio die 17. Novembris adhibitis Notario & teſtibus, Wittembergæ in monaſterio Auguſtinianorum facta, repetitio & appendix fuit Appellationis die 28. Novembr. 1518. a Papa ad concilium interpoſitæ, qvam ſupra retulimus. Sed nunc commotior Lutherus Pontificem ipſum ob editam Bullam pro *tyranno, hæretico, apoſtata, Antichriſto, & ſuperbo concilii contemtore* habet, oratqve Cæſarem & omnes Imperii ordines, ut huic Appellationi adhærere, Papæ tyrannidi adverſari, aut ſaltem qvieſcere, & Bullæ executionem differre velint, donec legitime vocatus, per æqvos judices auditus & Scriptura dignisqve documentis convictus fuerit. Vide *Tomo II. Lat. fol.* 272. Duobus autem libellis ad Bullam reſpondit, qvorum utriqve dies 1. Decembris adſcriptus eſt. Qvi prior prodiit, inſcribitur *adverſus execrabilem Antichriſti bullam*, & habetur *Tomo II. fol.* 301. *ad fol.* 308. Utitur tamen Lutherus in hoc ipſo fervore ſuo hoc ſchemate, ut dicat, „ ſe id agere, ut credat, Leonem X. Romanum Epiſcopum cum ſuis eru- „ ditis Cardinalibus non eſſe inſanæ Bullæ autores; qvanqvam non tam „ pro honore Leonis, qvam ſuæ modeſtiæ cauſa ita ſentiat, ſe enim in- „ dignum eſſe reputat tantæ felicitatis, ut tam pulchra & glorioſa pro „ veritate Dei patiatur, a tanto vertice damnatus, eoqve caſu optare, ut nunqvam abſolveretur, aut cum Antichriſto conciliaretur. *Felix illa*

Digitized by Google

illa dies, (ait) *felix illa mors, cum gaudio & ſumma gratitudine Deo referenda, ſi qvando fiat, ut in iſta cauſa apprehendar & perdar.* Damnat poſtea & execratur Bullam, ſuosqve articulos, per eam damnatos, omnibus Chriſtianis ſub æternæ damnationis pœna aſſerendos commendat, qvi ſecus fecerint, pro Ethnicis ſe habiturum pronuntians. Inſcitiam vero Bullæ ante omnia arguit, qvod nudis verbis ſua damnet dogmata, nullis (ut tamen Epiſcopos & Chriſtianos omnes deceat) allatis rationibus, qvas ipſe jam in tertium annum efflagitaverit. Exagitat *reſpectivam* illam & *confuſam* damnationem, & ad *Occamicæ*, qvam ſeqvi ſe profitetur, ſcholæ præcepta *abſolutam, determinatam & diſtinctam* urget, ut dicatur, qvinam ſint articuli *hæretici*, qvi *erronei*, qvi *ſcandaloſi*; monſtratqve, qvomodo iſta differant, & qvod *malis veritas ipſa ſemper ſcandaloſa & offenſiva eſſe ſoleat:* Imo aperte aſſerit, Chriſtianam veritatem eamqve cognitam in ſuis articulis damnari. Exclamat *f. 304.* Ubi es nunc, optime Carole Imperator? Ubi eſtis Reges & Principes Chriſtiani? Chriſto dediſtis nomen in Baptiſmo, & has tartareas voces Antichriſti poteſtis ferre? Ubi eſtis Epiſcopi? Ubi Doctores? Ubi qvicunqve Chriſtum confitemini? ad hæc horribilia Papiſtarum portenta tacere poteſtis? Miſeram Eccleſiam Dei, factam Satanæ tantum ludibrium! Miſeros omnes, qvi his temporibus vivunt! Venit, venit ira Dei in finem ſuper Papiſtas, inimicos crucis Chriſti & veritatis Dei, ut reſiſtant & ipſi omnibus hominibus prohibentes prædic..ri & doceri veritatem, ſicut de Judæis dicit Paulus. Indignatur porro & expoſtulat, cur omnia ſua damnēt, & qvis eos docuerit, ut triticum cum zizaniis, ſi qvæ habeat, evellant? cur Origenem ferant? cur impiisſimum Ariſtotelem? cur impias & barbaras decretales Pontificum? Ipſum etiam Pontificem & Cardinales graviter alloqvitur & hortatur, ne in furore illo perſeverent, & Antichriſtum repræſentent. Addit iterum euphemiſmum, ſe Eccio potius qvam illis Bullam tribuere. Negat ſpeciatim, qvod in Bulla narratur, pecuniam ſibi oblatam fuiſſe ad iter Romanum. Cajetani id figmentum eſſe; qvi tantum abfuerit a pecunia offerenda, ut Auguſtæ tam ſordida & infami ageret penuria, ut crederetur familiam ſuam fame occiſurus eſſe. Ad ſe vero relatum eſſe, *offerri centenarios aliqvot aureorum ſicariis, qvi necem ſibi inferant.* Ludit inde & tantam expetit pecuniam, ut viginti peditum & qvinqve eqvitum millia conducere posſit, qvibus comitatus, absqve ſalvo con-

1520. ductu, tutus Romam ire velit. Dolet univerſalis Eccleſiæ titulum ad viginti hominum numerum, paucos Cardinales nempe, & aliqvos Priores & Doctores reductum. Scripturam omnibus præfert. His præmiſſis non niſi aliqvos Articulos *de fide ad ſalutarem ſacramentorum uſum reqviſita*, de *peccato vel fomite*; (qvæ pro iisdem habet) *in baptizatis reſiduo*; de *imperfecta charitate ad damnationem ſufficienti*; de *rejicienda ſatisfactione, qvalis huc usqve exigebatur*; & de *inſufficientia contritionis* breviter defendit, & ad amplectendam veritatem, omnes commonefacit, pro qva ſe ultimum, qvod habet, nempe vitam & ſangvinem expoſiturum eſſe proteſtatur.

§. LXXVII.

At alter tractatus *Fabiano Feilitſchio*, (*Felicem* ipſe per alluſionem vocat) Eqviti & Electoris Conſiliario inſcriptus, cui titulus eſt: *Aſſertio omnium articulorum Mart. Lutheri per Bullam Leonis X. noviſſime damnatorum*, eundem præfert diem, ut dixi, 1. Decembr. ſed ſerius perfectus eſt: extat autem in *Tomo II. Lat. Jen. fol. 308. ad fol. 330.* Refert enim in illo *fol. 318.* exuſtos a ſe eſſe Decretales, qvod d. 10. Decembr. factum eſſe conſtat. In hoc ſcripto XLI articulos, qvos Bulla condemnat, ſingulatim explicat & tuetur, ea ſane cum eruditione & argumentorum evidentia, ut laudanda ſit Maimburgii ingenuitas, qvi dotes ingenii & doctrinæ hic obſervavit. Legi inprimis merentur, qvæ de autoritate & interpretatione Scripturæ *ab initio* commentatur. Oſtendit enim, qvam frivola ſit, qvæ ſibi objici ſoleat exceptio, Scripturas non eſſe interpretandas proprio ſpiritu. Id enim facere adverſarios, ſenſum non Scripturæ, ſed qvi in eas commentati ſunt hominum qværentes, eumqve tandem uni homini, at indoctiſſimo, & ſophiſtis indoctiſſimis circumvallato deferentes. Cur Auguſtinum aut Thomam ſeqvantur, qvi tamen proprio ſpiritu Scripturas explicarint, & ſæpiſſime a ſenſu Scripturæ receſſerint. Scripturas, *ait*,
„ non niſi eo ſpiritu intelligendas eſſe, qvam qvo ſcriptæ ſunt, qvi ſpi-
„ ritus nunqvam præſentius & vivacius qvam in ipſis ſacris ſuis, qvos
„ ſcripſit, literis inveniatur. Inſudandum eſſe ſepoſitis omnium homi-
„ num ſcriptis, tanto magis & pertinacius ſolis ſacris, qvo præſentius
„ periculum eſt, ne qvis proprio ſpiritu eas intelligat. Id placuiſſe, id li-
„ cuiſſe primitivæ Eccleſiæ, qvæ Patrum dicta nulla viderit. Scripturæ
„ principem deberi locum, ut ſit ipſa per ſe certiſſima, facillima, apertiſſima,

ſima, ſui ipſius interpres, omnium omnia probans, judicans & illu- 1520.
minans, ſecundum Pſalmum octonarium (119.) qvi totus nos ad hunc „
Scripturæ fontem deducat. Qvod ſi non ita ſit, cur Auguſtinus & re- „
liqvi ſancti Patres ad ſacras literas ut prima principia veritatis recur- „
runt, & ſua obſcuriora & ignotiora ex Scriptura confirmant, qvæ „
ideo notior & clarior eſſe debet, qvia ſi incertior & obſcurior eſſet, ad „
eam non deberet provocari, contrarium enim ratio exigit, & vel A- „
riſtoteles docet. Hujus argumenti vim non enervant, qvæ de ob- „
ſcuritate Scripturæ & neceſſitate interpretationis objici ſolent. Ne-
ceſſitatem illam non negavit Lutherus, qvi ſcivit dictum Chriſti:
Scrutamini (ἐρευνᾶτε) *Scripturas, Joh. V. 39.* nec Pauli Zelum Pro-
phetias exigentis 1. Corinth. XIV, 39. ſed ex clarioribus & collatis in-
ter ſe locis faciendam eſſe urſit. Qvod eleganti alicubi ſimilitudine
explicat, cum poſt nubes obſcuritatum, qvæ nobis inpenetrabiles vi-
dentur, nihil tamen aliud, qvam ſolem, id eſt, eandem veritatem, qvæ
in aliis locis effulget, latere docet, in *explicat. Pſ. XXXVII. Tom. I.
Alt. f. 825.* Seqvitur inde, qvacunqve interpretum multitudine aut
autoritate aliqvid ſtatuatur, pro articulo tamen fidei ad ſalutem ne-
ceſſario obtrudi Eccleſiæ non poſſe, ideoqve nihil agere, qvi clare &
determinate definire velint, qvæ non ex claris & liqvidis Scripturæ
locis, aut neceſſaria & evidenti eorum ſeqvela, ſed ex locis ſingulari-
bus, obſcuris, & faciliores magisqve analogas explicationes admit-
tentibus deducunt: qvod tamen factum eſt in aſſerendo imperio Pon-
tificio, purgatorio, aliisqve. Sed audiamus reliqva Lutheri huc per-
tinentia. Qvæ ergo eſt (*pergit fol. 309. b.*) noſtra tam irreligioſa per- „
verſitas, ut ſacras literas non per ſe ipſas & illarum proprium ſpiri „
tum, ſed per hominum gloſſas velimus diſcere, diverſo omnium Pa- „
trum exemplo, & in hac perverſitate gloriemur, ceu religioſisſima pie „
tate? Si enim hoc volumus, concedemus Scripturas ſanctas eſſe obſcu- „
riores & ignotiores, qvam Patrum ſcripturas. Hoc autem admis „
ſo, ulterius dabimus, S. Patres ſuis commentariis nihil aliud feciſ- „
ſe, qvam ut, dum ſua probant per Scripturas, notiora probarint per „
ignotiora, & ſic tam ſe ipſos qvam nos mire illuſerint, prorſusqve „
in vanum laboraverint, & erit, ut plus credamus interpretantibus „
qvam loqventi Scripturæ. Qvis ita inſaniat? Poſthæc errores Pa- „
trum notat, ut Scripturas ſæpius torſerint, ut Auguſtinus diſputet,

non

I §. 77. interpretationem oſtendit agit de Patrum autoritate ejusqve abuſu.

1520. non definiat; Hieronymus qvoqve fere nihil aſſerat. Allegat iterum
" Auguſtini dictum, qvod honorem infallibilitatis ſoli Scripturæ cano-
" nicæ deferat, & Hilarii, qvi ſcribit: optimum interpretem eſſe, qvi
" ſenſum ex Scripturis retulerit potius, qvam illis intulerit. Affert di-
" cta Apoſtolorum *1. Theſſ. V. 21. Gal. I. 8. 1. Joh. IV. 1. Act. XVII. 11.* &
eorundem exempla, qvod omnia ex Scripturis probaverint, cum ſine
" dubio autoritate ſua rectius qvam Patres uti potuiſſent. Addit, nolle
" ſe per hæc ſanctis Patribus detrahere & pro ſanctis eorum laboribus
" ingratitudinem rependere, ſed libertatem Spiritus & Majeſtatem ver-
" bi Dei illis præponere. Sint *(ait fol. 310.)* ſancti viri & Eccleſiarum
" Patres, ſed homines, & Apoſtolis & Prophetis impares, & horum au-
" toritate non prælati, nec æqvati, ſed ſubjecti, ut qvos non ipſi erudie-
" runt aut illuſtraverunt, ſed a qvibus ipſi eruditi & illuſtrati ſunt, tan-
" tum nobis exemplo ſint, & qvemadmodum ipſi in verbo Dei pro ſuo
" tempore laboraverunt, ita & nos pro noſtro ſeculo in eodem labore-
" mus. Una eſt vinea, ſed diverſi diverſarum horarum operarii, omnes
" tamen in ipſa vinea, non in ſarculis aut cultris operariorum laborant.
" Satis eſt e Patribus didiciſſe ſtudium & diligentiam in Scripturis labo-
" randi, non omne opus eorum probari neceſſe eſt: ſiqvidem & diligen-
" tia pluribus qvandoqve non dat qvod dat vel uni ſola occaſio, & ne-
" ſcio qvæ Spiritus incomprehenſibilis impulſio. Exemplo itaqve S. Bern-
" hardi, ſi id poterimus, potius ex fonte ipſo qvam ex rivulis bibamus,
" ſic enim de ſe confitetur, ob id non raro Patribus ſanctis reluctari auſus.
" Alioqvi ſi Pontificibus aut Doctoribus ſolis fidendum eſt, nec ad Scri-
" pturæ tribunal vocandi ſunt, cur non Scripturas ſanctas explodimus,
" tanqvam ſuperfluas & obſcuriores, qvam ut eas poſſimus conſeqvi?
" Eodem exemplo tandem & Patres S. repellamus, receptis in eorum lo-
" cum apertioribus (ut jactant) Theologis ſcholaſticis, donec & his ab-
" jectis, Ariſtotelem, & qvo qvisqve remotior a ſacris literis & S. Patri-
" bus fuerit, duces habeamus, ſicuti revera habuimus & habemus. Tum
" revera erit, ut Scripturas ſanctas non ſolum ſpiritu proprio non inter-
" pretemur, ſed nihil niſi proprium ſpiritum, Scripturis in totum inco-
" gnitis, reliqvum retineamus, & meris opinionum noſtrarum turbini-
" bus & procellis ſine fine agitemur, ſicut eſt dies hæc. Declarat deni-
" qve antehac a ſe dicta atqve ſcripta, cur Scholaſticis Theologis Eccle-
" ſiaſticos, id eſt, Patres Scripturarum interpretes prætulerit; id nempe

non

Digitized by Google

non eo pertinere, ut omnia eorum vera arbitraretur, ſed qvod propiora vero ſenſerint.

§. LXXIIX.

Articulorum XLI. qvam ſubjungit exegeſin recenſere longum foret; ſancta maxime & pia ſunt, qvæ de fomite peccati & de fidelium infirmitatibus poſt baptiſmum remanentibus ad art. 2. & 31. 32. 35. 36. diſputat, ex qvibus monſtrari poſſet, nihil niſi logomachiam & cavillationes in vocibus *peccati* & *defectus* ſeu infirmitatis ſupereſſe: ubi vero *de Indulgentiis* agit, jam olim mollius dicta retractat, imo exuri petit, totamqve illam Indulgentiarum œconomiam diſturbat. Adverſus *primatum Pontificis* denuo pugnat, & ad dicta Scripturæ pro eo afferri ſolita reſpondet. Husſi etiam librum *de Eccleſia* laudat, omniaqve ejus dogmata, qvæ Conſtantiæ damnata fuerunt, aſſerit, qvanqvam alia ejusdem non damnata non admittat. Calumniam de ſe, qvod bella contra Turcos improbaverit, diluit, *ad art. 34.* ita explicans mentem, ut rem Chriſtianam prius intus corrigi & conſtitui debere ſtatuat, ſi feliciter adverſus illos præliari velimus. Sententiam vero ſuam *de liberi arbitrii* in ſalute hominis operanda impotentia, pro primario fidei a Pelagianiſmi errore conſervandæ fundamento commendat, cæteros *de Papatu, conciliis, indulgentiis*, & ut ait, *aliis non neceſſariis nugis* ei poſthabens: Agnoſcit tamen & qvaſi vaticinatur, veritatem hanc nunqvam admiſſum iri ab Eccleſia Pontificia. Notatu dignisſima ſunt verba ejus *ad Art. 36.* qvæ vulnus illud inſanabile, de qvo hodie etiam cordati piiqve omnes dolent, qvodqve nullo malagmate placari potuit, ingenue denudant. Ita ergo *fol. 329. b.* „Niſi Papæ Eccleſia opera bona doceret ac venderet, aut ſola gratia nos juſtificari ſincere doceret; neqve in hanc pompam creviſſet, neqve ad horam, ſi qvo caſu creviſſet, ſtetiſſet. Crucis eſt enim hæc Theologia, qvæ damnat, qvicqvid Papa probat, & martyres facit. Unde & Eccleſia, finito martyrum tempore, optima ac pene tota ſui parte defloruit. Mox pro cruce ſucceſſit voluptas, pro penuria opulentia, pro ignominia gloria, donec ea, qvæ nunc Eccleſia vocatur, ipſo mundo, ut ſic dicam, mundanior, & ipſa carne carnalior facta ſit. Et ego non habeo aliud contra Papæ regnum robuſtius argumentum, qvam qvod ſine cruce regnat. Prorſus nihil pati, omnibus autem abundare & excellere ſtudet, & non eſt fraudatus deſiderio ſuo. Habet qvod

1520. voluit, factaqve eſt meretrix civitas fidelis, vereqve regnum veri illius Antichriſti. Suppliciis in hæreticos ſæviri improbat, & pro argumento inter alia habet, qvod Eccleſiaſtici judices pro puniendis, qvos ſecularibus tradunt, (qvanqvam ficte & fucate) intercedere ſoleant, ut vitæ eorum parcatur. Inter injuſte damnatos non Huſſum modo habet & Hieronymum Pragenſem, ſed Hieronymum etiam Savonarolam Dominicanum, & ſocios anno 1498. Florentiæ exuſtos. Vehementiam ſtyli, qvem cum Pallavicino ſuo hic maxime reprehendit & exagitat Maimburgius, ut ſæpe alias, ita & hoc ipſo tempore, non una Lutherus excuſat & tuetur ratione. Nam & aula Electoralis fervorem ei nimium non ſemel exprobraverat, & aliqvando acrius, qvam ut patienter id ferret Lutherus. Operoſe itaqve ſe in epiſtola ad Spalatinum *Lib. I. ep. 199.* defendit, qvæ etſi occaſione eorum qvæ Miſnenſium officialium cenſuris (ſupra memoratis) oppoſuerat, ſcripta eſt, rationes tamen adfert, qvæ ad alios etiam ejus libros pertinent. Fatetur, ſe eſſe vehementiorem qvam oporteat: rem ſibi eſſe dicit cum blaſphemis in veritatem evangelicam hominibus, cum lupis, cum iis, qvi ſe inauditum, non monitum, non edoctum damnent, & atrociſſimis criminationibus in ſe & verbum Dei graſſentur; ita fieri, ut ſi nec calore nec ſtylo raperetur, tamen indignitate rei vel ſaxeus animus ad arma qveat moveri, tanto magis ſe, qvi & calidus ſit, & ſtylum habeat non penitus obtuſum, & mores qvibus ultra modeſtiam feratur. Mirari tamen ſe, unde iſta nata ſit religio nova, ut qvicqvid in adverſarium dicatur convitium appelletur. De Chriſto, ait, qvid ſentis? an convitiator fuit, qvando Judæos appellat generationem adulteram & perverſam, progeniem viperarum, hypocritas, filios diaboli? deinde Paulus, canes, vaniloqvos, ſeductores, indoctos: qvi Actor. 13. ſic invehitur in Pſeudoprophetam, ut videri poſſit inſanus, dicens: *O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice veritatis?* Cur non hic Paulus modeſte potius blanditur, ut convertat, qvam ſic tonat? Nec poteſt ſane conſcientia veritatis eſſe patiens in præfractos & indomitos hoſtes veritatis. Et mox: Video ab omnibus in me peti modeſtiam, maxime ab hoſtibus, qvi minime tamen omnium eam præſtant: ego ſi immodeſtior ſum, ſimplex tamen & apertus ſum, qvo illis me puto præſtare, cum non niſi inſidioſiſſime commententur. Satisfactum eſſe Spalatino oportet, qvia his Germanice vertere voluit *aſſertiones*

tiones XLI. articulorum, qvos Lutherus Latine ſcripſerat, ut apparet ex ep. hujus d. 29. Novembr. data, *Lib. I, ep. 209.* in qva tamen monet Spalatinum, *ut majori eas cum libertate vertat, qvam hucusqve alia vertiſſet, aut ſibi iſtam provinciam relinqvat.* Extat ſane Germanica verſio, ab ipſo Luthero, & liberiori qvidem, ut Cochlæus qveritur, ſtylo compoſita. *Tom. I. Alt. fol. 615.* Spalatinus enim interim cum Electore ad comitia profectus erat, & menſe demum Martio 1521. verſio illa publicum vidit. Vide *Lib. I, ep. 216.*

§. *ii.*

Tandem cum de favore plebis & aulæ confidere poſſet, & a literatis, & qvi ingenii laudem affectabant, magnis elogiis extolleretur, qvi liberatos ſe per eum ab Antichriſti Romani tyrannide, & in libertatem Evangelicam aſſertos dicebant, rem auſus eſt omnium inſolentisſimam, ut eos omnes ad æternum bellum Pontifici denuntiandum, & ſe ab Eccleſia Romana ſemper ſeparandos implicaret. Ut enim ultionem ſumeret ob libros ſuos Romæ, & in qvibusdam Belgii & Germaniæ civitatibus combuſtos, rogum ingentem extra muros VVittenbergenſes extrui, eiqve, comitantibus, qvos invitaverat, omnibus civibus, multisqve Doctoribus, maxime vero juventute literis operam dante, decretum Gratiani, Decretales Pontificum, Clementinas & Extravagantes, *dein* Bullam Leonis *imponi fecit, ignemqve ipſe ſubjecit, voce ſua tonanti proclamans:* Qvia turbaſti ſanctum Domini, æterno igne comburaris. *Exceptum hoc fuit a fanaticis illis, qvi eum ſeqvebantur magnis ac-* *Cochlæus. Act. Luth.*

1520. *clamationibus, & exemplum imitati ſunt diſcipuli falſi hujus Prophetæ, in qvibusdam urbibus, etiam Lipſiæ, qvod Dux Georgius, infenſus licet Luthero, & vere Catholicus impedire neqvibat; tantam ſibi potentiam novus hic dogmatiſta in Saxonia paraverat. Multum tamen obfuit, ut idem præſidium apud novum Imperatorem inveniret, qvemadmodum vane ſperaverat.*

§. LXXIX.

Invectivas hic audimus, aut echo potius earum, qvas Pallavicinus eructat *Lib. I. cap. 22. n. 3.* eatenus diligentior, qvod non prorſus tacuit, qvæ Lutherus pro facti ſui defenſione adducit. Extant illa *Tomo II. fol. 334.* ubi triginta ex Juris Pontificii libris ſententias adducit, ob qvas comburi meruiſſent, interqve eas præcipue *cap. Si Papa diſt. 40.* & *cap. cuncta cauſ. 9. q. 3.* aliaqve, qvibus Pontifici & peccandi licentia & judicandi de omnibus poteſtas adſcribitur, ipſo ab omnium judicio exemto, contra præceptum Chriſti, qvi differentiam ſecularis & eccleſiaſticæ poteſtatis in hoc maxime conſtituit *Luc. XXII. 25. 26.* ut illa qvidem nemini, at hæc omnibus ſubjecta eſſe debeat, veriora ſcilicet docentibus. Ex iis enim aliiſqve Lutherus ſummam totius juris Canonici hanc colligit: „Papa eſt Deus in terris, ſuperior omnibus cœleſtibus, terrenis, ſpiritualibus & ſecularibus, & omnia Papæ ſunt propria, cui nemo audeat dicere, qvid facis? Plures articulos producturum ſe minatur, hi enim *(ait)* ſunt initium tragœdiæ, ſiqvidem hactenus cum cauſa Papæ luſi tantum & jocatus ſum. At qvoniam audent meos articulos comburere, in qvibus plus evangelii & veræ theologiæ eſt (id qvod ſine jactantia & cum veritate dicere & probare poſſum) qvam in omnibus Papæ libris, multo majore merito & jure impii eorum libri Juris exuri poſſunt, in qvibus nihil boni ineſt. Qvod ſi in illis etiam aliqvid boni ineſſet, qvod de Decretis fateri cogor, totum tamen eo detortum eſt, ut noceat, & Papam in ſua Antichriſtiana & impia tyrannide confirmet.„ Connexio, qva hic utitur Maimburgius, ad inſerendam de Caroli V. electione hi-

ne hiſtoriam, valde impertinens eſt: Neqve enim tunc poſt delatam ad ſe Bullam, ſed ante menſes decem, die nempe 15. Januarii ad Imperatorem ſcripſerat Lutherus, ut ſupra notavimus, & poſtea iterum dicendum erit; imo ſpem de Carolo, ut ex ſupra relatis tractatibus ejus apparet, jam fere abjecerat. Qvæ de actis Lipſiæ Maimburgius hic memorat in Scriptoribus probatis nondum invenire potui; Vide tamen qvæ infra §. 91. notavi. 1520.

§. *kk*.

Imperator hic erat Carolus Auſtriacus, Hiſpaniæ Rex, ſex circiter ante menſes, anno præterito, poſt mortem avi ſui Maximiliani Imperatoris electus, & qvidem opera ſingulari Ducis Saxoniæ, qvi in hoc negotio præſtitit aliqvid extraordinariæ plane magnanimitatis, cui certum eſt a Carolo Imperatoriam dignitatem deberi. Cum enim ambigeretur inter duos Reges ambientes, & qvidam Treverenſem Archiepiſcopum ſecuti, Gallo adhærerent, alii cum Moguntino Hiſpanum præferrent, qvidam adhuc dubii eſſent cui parti accederent, uno impetu conſenſerunt, ut ad diſſidia tollenda neuter adſumeretur, ſed Fridericus, Saxoniæ Dux, Imperator fieret, & ita dignitatem hanc in natione Germanica retineret. Verum Princeps hic gratiis collegio actis, honorem oblatum conſtanter recuſavit, dicens, res Imperii in eo ſtatu eſſe, ut potentior ſe Princeps, qvi viribus Ottomannicis, qvæ metuebantur, par eſſet, ad tuendum id reqvireretur: & ſic ſuffragium ſuum Carolo dedit, qvi Galliæ Regem ſorte naſcendi (Germanicæ enim originis erat) Sleidanus. Ep. Cardin. Caj. ad Leon. *Eraſm. epiſt. l. 13. ep. 4.*

 ſupe-

Digitized by Google

1520, *ſuperabat, magnasqve ditiones in Germania posſidebat. Sic lance ad Caroli partes inclinata, electus is fuit die ſeqventi 28. Jan. Ejus Legati cum pro compenſando beneficio Generoſo huic Duci triginta ducatorum millia offerrent, rejecti ſunt illico, & cum ab eo peterent, ut ſaltem aulicis ejus decem millia diſtribui ſineret, reſpondit, ſe qvidem Legatis inbibere nihil poſſe, at ſi qvis ex ſuis denarium vel unum acciperet, eum ſe die ſeqventi ex miniſterio ſuo dimiſſurum eſſe.*

§. LXXX.

Recte facit Maimburgius, Pallavicini qvidem exemplo (*Lib. I. cap. 22.*) qvod Friderici Electoris prudentiam & magnanimitatem in recuſando imperio & oblato a Carolo ſibi ſuisqve præmio, merita non fraudat laude. Atfecerunt hoc librorum cenſores Romani, qvi ex *Joh. Funccii chronologia* exturbari mentionem ejus juſſerunt, neqve tamen, (ut loqvitur D. Joh. Hülſemannus in *epiſtola dedic. Breviarii ſui extenſi* anno 1648. editi,) *hac loligine aut ſepia tam illuſtris exempli memoriam de monumentis hiſtoriarum & mentium humanarum delere potuerunt.* Inventus nuper eſt in Gallia Varillaſius, qvi in *hiſtoria Franciſci I.* ex documentis, ut ſcribit, antea incognitis recens compilata, & Pariſiis anno 1685. Gallice edita, inſigni elogio Fridericum honorat, totumqve rei geſtæ ordinem exponit, *Roberti Cardinalis Urſini*, & *Erardi Marcani* Epiſcopi, & *Card. Leodienſis* teſtimoniis nixus. Ad Epiſcopi hujus relationem in *epiſtola ad Johannem Epiſcopum Roffenſem* provocavit Eraſmus *Lib. XIII. ep. 4.* cujus verba hic inſeri merentur, cum & Lutheri aliqvam mentionem faciant. *Dux Saxoniæ Fridericus bis ad me ſcripſit, eidem mea reſpondens epiſtola: hujus unius præſidio ſubſiſtit Lutherus. Id ait ſe cauſæ dediſſe verius qvam perſonæ. Addit, non commiſſurum ſeſe, ut in ſua ditione opprimatur innocentia, eorum malitia, qvi ſua qværunt, non qvæ Jeſu Chriſti. Ab omnibus de-*

latum

latum imperium ingenti animo recuſavit, idqve pridie, qvam Carolus eligeretur, cui nunqvam contigiſſet Imperii titulus, niſi Fridericus deprecatus eſſet, clarior honore contemto, qvam fuiſſet adepto. Mox rogatus, qvem igitur cenſeret eligendum? negavit ſibi qvenqvam alium videri tanti nominis oneri ſuſtinendo parem, qvam Carolum. Ob hunc inſignem animum a noſtris (id eſt, Cæſaris miniſtris) *oblata triginta florenorum millia conſtantiſſime rejecit. Qvumqve urgeretur, ut ſaltem decem millia pateretur dari famulis: accipiant* (inqvit) *ſi velint, attamen nemo manebit poſtridie apud me, qvi vel aureum acceperit: ac poſtridie conſcenſis eqvis ſubduxit ſeſe, ne pergerent eſſe moleſti. Hoc mihi ut compertiſſimum retulit Epiſcopus Leodienſis, qvi comitiis imperialibus interfuit.* Neſcio tamen qvid moverit Varillaſium, ut tradat, nullum Germaniæ Scriptorem ſuperioris ſeculi hæc narraſſe. Nam ut alios complures taceam, ipſi forte non viſos, Sleidanus eadem memorat; tum is, de qvo dixi, Funccius, exteris non ignotus, in *commentario Chronologiæ adjecto edit. Baſil. 1554. p. 242.* Sed nec ſpernendum eſt teſtimonium ipſius Lutheri, a nemine adverſariorum, qvod ſciam, rejectum, cum in epilogo Libri *de abroganda Miſſa privata Tomo II. Lat. Jen. fol. 493. b.* anno 1522. menſe Januario editi, [licet prius ſcripti] ad vaticinium qvoddam vulgo creditum alludens, ita de Friderico Electore ſcribit: *Nonne in comitiis Electorum concordibus ſuffragiis & deſignatus & petitus eſt in Imperatorem? eratqve vere Imperator, niſi noluiſſet.* Novam etiam Varillaſius ſecreti revelationem venditat, de *Franciſco Sickingio* Eqvite, non qvidem, ut ſcribit, *Svevo*, ſed *Rhenano*, ſupra a me memorato, magno Lutheri patrono, qvomodo electionem Caroli apud Electores qvosdam, Moguntinum maxime, juverit, & deſertis Gallicis partibus pro ea, qva apud militares viros in Germania pollebat gratia, & qvodam ſub prætextu ingentem exercitum pro Caroli electione tuenda collegerit. Pallavicinus Friderici virtutem *d. l.* commendans, divinum tamen aliqvid ſuſpicatur, qvod Princeps, qvi, ut loqvitur, Lutheranam hæreſin jam pro filia adoptaſſet, ad dominationis faſtigium in perditionem, ut putat, Germaniæ non fuerit evectus. Sed mihi id potius conſideratione dignum videtur, qvod ex tot Lutheri ſcriptis, in qvorum plurimis Fridericum magnis extollit laudibus, ne minimum qvidem veſtigium conſpiciatur, qvod is evectionem talem deſideraverit aut ſvaſerit. Fixum nempe illi erat in refor-

1520.

Add.

man-

Digitized by Google

I. §. 80. §. II. 1520. manda religione, nihil ab externæ potentiæ adminiculis deſiderare: eodemqve animo Electorem fuiſſe; ex moderatis pacificisqve ejus conſiliis, qvibus, qvamdiu vixit, inſiſtebat, concludi poteſt. Cenſura vero, qvam Jeſuita de perditione Germaniæ fert, ſi Fridericus Imperii thronum conſcendiſſet, retorqveri facile poſſet, diciqve: indignam ea felicitate judicatam a Deo eſſe illam Germaniæ partem, qvæ cum oculos ad tantam lucem verbi Divini clauderet, etiam optimi Principis autoritatem eadem contumacia ſpreviſſet.

§. II.

Epiſt. Luth. ad Carol. t. 2. Cochlæus.

Spem igitur Lutherus concepit, ut favore Ducis Saxoniæ, cui juvenis Imperator tantum debebat, conciliare ſibi illum poſſet. Propterea literas extreme blandas & demiſſas ad Imperatorem ſcripſit, qvibus protectionem ejus ad exemplum Athanaſii Conſtantinum implorantis petere ſe dicebat, ſimilem ob Evangelii veritatem perſecutionem patiens. Sparſit etiam ubiqve libellos plurimos, in qvibus Pontifices horribili modo traducens, ſubjectos Imperatori eſſe debere contendit ad Reformationem Eccleſiæ obtinendam, cujus is protector eſſet. Caruit tamen hæc ſpes, qvam Lutherus ejusqve factio conceperat, fundamento. Imperator enim ex Hiſpania in Belgium reverſus, ut Aqvisgrani, conſveto more coronaretur, benigne audivit Hieronymum Aleandrum, *Nuncium Pontificium, qvi exhibita Bulla Leonis contra Lutherum, nomine ejus duo petiit; unum, ut publicata Bulla libros hæretici hujus comburi mandaret, alterum, ut condito edicto Imperiali, hæreſin hanc pernicioſisſimam*

una

Digitized by Google

unacum Autore ſuo, Imperio exterminaret. Primum ſine mora obtinuit, juſſit enim Imperator, ut libri in ditione ſua Belgica comburerentur, idemqve factum eſt in civitatibus Electorum & Archiepiſcoporum Treverenſis, Moguntini, Colonienſis. Alterum differendum erat ad comitia Imperii, ut magna, qvæ huic rei obſtabant, impedimenta ſuperari poſſent. 1520.

§. LXXXI.

Non intelligo, qva ratione de literis Lutheri ad Cæſarem hoc loco agat Maimburgius. Pallavicinus ſane, qvem ſeqvitur, *d. l. n.* 2. non de literis, ſed de libellis Lutheri aliqvid habet, eo ſcilicet maxime, qvem ſupra §. 72. allegavimus ad *Cæſarem & Nobilitatem Germaniæ*, in qvo Imperii Jura adverſus Pontificiam dominationem maſcule aſſertum ivit, ad qvem etiam noſter hic iterato videtur reſpexiſſe. Literæ autem d. 15. Januar. ut ſupra innuimus, ad Cæſarem datæ, extant non inelegantes, & modeſtiſſimæ, absqve ulla Pontificis inſectatione. Aliqvam nempe tunc Lutherus de Carolo ſpem habebat, ſed illam nunc depoſuerat, Eraſmi judicio motus, ut apparet ex *epiſtola 196. libri I.* ad Spalatinum d. 13. Octobr. data, ubi dictum allegat: *Nolite confidere in Principibus.* Sed etſi verum eſt, Imperatorem a Pontificiis legatis miniſtriſqve ſuis permotum, in prohibitionem & exuſſionem librorum Lutheri in provinciis Belgicis conſenſiſſe, eodemqve modo etiam Prælatos qvosdam graſſatos eſſe, nihil tamen ex eo ſeqvitur, qvam qvod cœco impetu vis oppoſita fuerit veritati, qvam tot hominum millia jam agnoſcebant, qvæ profecto indagationem qvietam & affectibus vacuam merebatur, nec per præcipitata Scholarum paucorumqve Pontificiæ dominationi metuentium judicia opprimi poterat, ut eventus docuit. Cæterum combuſtionem librorum ſuorum conſtanti animo accepit Lutherus, ut videre licet ex iis, qvæ ad Spalatinum, & poſtea ad Staupitium ſub initium anni ſeqventis ſcripſit *n.* 207. dicens: *Me ater arſerunt Lovanii, Coloniæ, Moguntiæ; ſed Moguntiæ cum magno contemtu, adeoqve periculo comburentium.* Speciatim vero totam combuſtionis Lovanii factæ ceremoniam perſeqvitur, publicata narratio- Add.

I. §. 81. 1520. ratione *Tomo I. f. 496. & ſeqq.* in qva multa de Eraſmo aliisqve notatu digna reperiuntur, ex ejus epiſtolis hauſta. Pallavicinus *Lib. I. cap. XXII. & ſeq.* mire deprædicat *Hieronymi Aleandri*, Pontificii ad Imperatorem nuncii induſtriam, qva effecit, ut ſpectacula illa comburendorum librorum exhiberentur, multisqve rationibus eam ſeveritatem defendit; &, qvi jam tum eam reprehendebant, nec doctrinam hoc modo ſupprimi poſſe monebant, interqve eos *Emſmum*, pro fautoribus Lutheri, id eſt, hæreticis habet. Vide *c. XXIII. n. 2. & ſeqq.* Hic vero temporis rationem neglexit, & plurima omiſit Noſter, cum aliqvid inſerere debuiſſet de geſtis nuntiorum Pontificiorum cum Friderico Electore, qvi Cæſari tunc Aqvisgrani coronato, & inde Coloniæ aderat, qvia poſtea demum ad comburendos libros Coloniæ ventum eſt, ſed tacente Pallavicino etiam ipſe tacuit. Retulit autem diligenter qvæ acta ſunt Sleidanus *Lib. II.* Nuntii erant *Marinus Caracciolus* & *Hieronymus Aleander*, ille Neapolitanus, hic in Carnia, ut Pallavicinus ſcribit, natus, Eraſmus *Mottanum* vocat, uterqve poſtea Cardinalitia purpura ornatus, qvorum magna encomia apud Pallavicinum *cap. 23.* leguntur. Sed Aleandrum (qvi paulo ante *Cancellarius Leodienſis* & olim famoſiſſimi *Cæſaris* illius *Borgiæ* ſeu Ducis Valentini *Secretarius* fuerat, famulus Hero dignus & pars aulæ Romanæ ſub Alexandro VI.) peſſime deſcribit Lutherus *Tom. I. fol 496.* his verbis: „Venit his diebus *Hieronymus Aleander*, vir ſua opinione longe „maximus, non ſolum propter lingvas, qvas eximie callet, ſiqvidem E„bræa illi vernacula eſt, Græca a puero illi coaluit, Latine autem didi„cit diutina profesſione, ſed etiam mirabilis ſibi videtur ob antiqvita„tem generis. Nam Judæus natus eſt, qvæ gens immodice gloriatur „de Abraham vetuſtisſimo ſe originem ducere. An vero baptiſatus ſit, „neſcitur. Certum eſt, eum non eſſe Phariſæum, qvia non credit re„ſurrectionem mortuorum, qvoniam vivit perinde atqve cum corpore „ſit totus periturus, adeo nullum a ſe pravum affectum abſtinens. Usq; ad „inſaniam iracundus eſt, qvavis occaſione furens. Impotentis arrogan„tiæ, avaritiæ inexplebilis, nefandæ libidinis & immodicæ, ſummum „gloriæ mancipium, qvanqvam mollior, qvam qvi posſit elaborato ſtylo „gloriam parare, & pejor, qvam qvi vel conetur in argumento honeſto. „At ne neſciamus, cesſit felicisſime ſimulata defectio ad Chriſtianos. Nactus enim ſic eſt anſam illuſtrandi Mesſiæ ſui, & obſcurandi Chriſti glo-

gloriam, qvæ hoc ſeculo cœpit refloreſcere, flacceſcente ſuperſtitione „
& peſtiferis hominum traditiunculis. Itaqve inſtructus literis ponti- "
ficiis nuper venit, perditurus (qvantum poteſt) optima qvæqve. Pal- "
lavicinus, neſcio cur hæc intacta relinqvens, alia memorat, qvæ adver- "
ſus eum ſparſa ſint *d. l. n. 5.* & extant Hutteni in eum invectivæ. Qva-
liscunqve autem fuerit Aleander, ad cauſam contra Lutherum agen-
dam ſpecialiter delectus, & Marino Caracciolo adjunctus erat; qvi
poſtqvam Dominica poſt Feſtum omnium Sanctorum, id eſt, menſe
Novembri ineunte in templo Minoritarum Coloniæ initium loqven-
di ad Fridericum Electorem feciſſet, & Pontificias literas exhibuiſſet,
plurimis verbis & argumentis Collegæ dicta proſecutus, inſtitit, ut &
libros Lutheri comburere & ipſum vel ſupplicio affici vel capi juberet,
Pontifici transmittendum. Elector interprete *Bernardo, Epiſcopo
Tridentino*, qvi aderat, dilationem petiit, poſteaqve per conſiliarios
d. 4. Novembr. reſpondit, ea, qvæ *Tomo II. Lat. Luth. fol. 332. ſqq.*
referuntur. Summa eſt, Electorem cum fratre, Duce Johanne, vene- "
rari Pontificiam dignitatem, commune nihil cum cauſa Lutheri ha- "
bere, miſiſſe eum Augustam ad Cajetanum, & huic poſtea reſponſum „
dediſſe, qvod ne Momus qvidem calumniari poſſit; in eo etiam fuiſſe, „
ut Lutherum ex Academia ſua Wittembergenſi dimitteret, niſi Ponti- „
ficis Nuntius, Miltitius, reſtitiſſet; commiſſo vero a Pontifice negotio "
Treverenſi Electori, Lutherum paratum ad ſiſtendum ſe fuiſſe, ſed
commeatus tuti literas non potuiſſe impetrare. Viros probos & eru- "
ditos plurimos Lutherum excuſare, neqve conſtare Principi Electori, "
an libri ejus incendium mereantur, rogare igitur, ne id fiat ſine cau- "
ſæ cognitione; hanc æqvis, eruditis, piis & non ſuſpectis judicibus "
committi petit, ut Lutherus argumentis, doctis rationibus, piis & ſo- "
lidis Scripturis convincatur, qvo facto ſe præſtiturum, qvæ obedien- „
tiſſimum ſacratiſſimæ matris Eccleſiæ filium deceat. Regeſſerunt „
multa nuntii, inprimis Aleander, qvi inter alia, Trevirenſis mandata
expiraſſe dicebat, poſtqvam Pontifex cauſam ad ſe traxiſſet, a cujus
ſolius judicio deciſio penderet, nec majori ratione ab eo nunc flagitari
poſſe, ut alii eam deleget, qvam a Friderico, ut de ſubditi cujusdam
ſui cauſa a Rege Galliæ cognoſci pateretur. Sed perſiſtente Saxoniæ
Electore in ſua ſententia, finis ſermonis fuit, ut Nuntii dicerent, ſe, ut

 man-

1520. mandatum erat, ad libros Lutheri comburendos proceſſuros. Addidit Aleander, prioribus contradicens, & repulſam arte vulpina occultaturus, a Pontifice perſonam Lutheri non peti, neqve ejus ſangvine manus illiturum. Eraſmus qvi tunc aderat d. 5. Novembr. ab Electore conſultus multa pro Luthero diſſeruiſſe dicitur, qvorum aliqva ex tempore ab eo ſcripta & Spalatino tradita, aut, qvod magis puto, ex

Add. „ ore ejus excepta habentur *Tomo II f. 331.* inter qvæ ſunt: Optimum „ qvemqve & Evangelicæ doctrinæ proximum minime offenſum eſſe „ Luthero; Bullæ vero ſævitiam probos omnes offendere, ut indignam „ mitisſimo Chriſti vicario: duas Academias damnaſſe Lutherum, ſed „ non conviciſſe: æqvum peti a Luthero, ut a non ſuſpectis judicibus „ audiatur: ſuſpectum ipſum minime eſſe, qvia nihil ambiret: Pontifici „ priorem eſſe ſuam, qvam Chriſti gloriam: qvæ hucusqve contra Lu- „ therum Scripta ſint, etiam a Theologis Luthero non adſentientibus „ improbari: mundum fatali deſiderio Evangelicæ veritatis nunc ferri, „ nec odioſe reſiſtendum eſſe, nec Caroli Imp. auſpicia rigore illo funeſtanda. Scribitur in relatione ſupra allegata *fol. 333. b.* Oratores Pontificis Eraſmo pingvisſimum Epiſcopatum promiſiſſe, ſi adverſus Lutherum ſcriberet, at reſpondiſſe illum: *Major eſt Lutherus, qvam ut a me intelligatur, tantusqve eſt, ut plus erudiar & proficiam ex lectione unius pagellæ Lutheranæ, qvam ex toto Thoma.* Obſervandum tamen, hæc ab Eraſmo ipſo non affirmari, ſed id tantum, qvod Epiſcopatum mereri potuiſſet, ſtylum adverſus Lutherum ſtringendo; alias vero cauſas cur tunc non ſcriberet, Paulo Bombaſio Romæ viventi, aperuit *Lib. XVII. ep. 14. fol. 545. ed. Baſil.* Dicta etiam Coloniæ aut ſecreta habuit, aut non agnovit. Ex Lutheri certe epiſtola *Lib. I. ep. 214.* apparet, invito utroqve & ad invidiam eorum Lipſiæ publicata ea fuiſſe. Sed de Eraſmo infra plura dicenda erunt, ubi ad digresſionem Maimburgii, ejus cauſa factam, veniemus.

§. mm.

Nam Lutheri partes ſenſim ita invaluerant in Germania, ut plurimi ex Conſiliariis Imperatoris prudentiæ non convenire judicarent, ſi autoritatem ſuam ſtatim ab initio in periculum mitteret, condito edicto,

Digitized by Google

edicto, cui nemo obediturus eſſe videbatur. Non enim ſolum Dux Saxoniæ inter omnes Electores tunc maximæ in Imperio autoritatis, aperte Luthero favebat; ſed & Ludovicus, Elector Palatinus, Princeps potentisſimus, multos ex familia ſua proceres ſecum trahens. Nobilitas Eqveſtris ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis & ex magnis beneficiis, qvæ novus reformator pollicebatur, capiendæ ineſcata, toto pectore reformationem ſibi tam proficuam amplectebantur, & jam minitabantur ſe eam armis defenſuram eſſe. Caput eorum erat Udalricus Huttenus, *homo audax, ſed gratioſus, amœni ingenii, proſa & carmine Latine & Germanice eloqvens, Pontifici etiam magis qvam ipſe Lutherus offenſus, & hujus perpetuus Encomiaſtes. Hic ſermonibus & ſcriptis ſeditioſis omnes contra Romam incitabat, ejusqve defectus continuo exaggerabat. Plebs, cum nihil niſi de tyrannide Antichriſti Romani in concionibus audiret, Lutherum ut magnum Prophetam reſpiciebat, qvem Deus ad verbi divini vim in Eccleſia reſtituendam, & jugum legum & traditionum humanarum, qvo Chriſtiani miſere oppresſi esſent, excutiendum excitaſſet. Cumqve Lutherus vitia acriter pro concione taxaret, multosqve jam libros Latinos & Germanicos ad pietatem pertinentes edidiſſet, v.g. explicationes decalogi, orationis dominicæ, Epiſtolarum & Evangeliorum Adventus, in-*

Cochlæus. Luth. tom. 1.

Canticum B. Virginis, in Pſalmos, & in Epiſtolam ad Galatas, in qvibus optima dixit; præterea minime avarus aut obnoxius eſſet, & morate viveret; vir bonus & magnus in univerſum, imo ſanctus habebatur, ita ut capiti ejus effigiato radios circumpingerent, tanqvam Canonizato. Acceſſit, qvod Eccleſiaſtici ut plurimum valde corrupti eſſent, & Monachi, conditionis ſuæ pertæſi, concionantem de libertate magno cum applauſu audiebant. Cupiditati enim eorum hæc mire congruebant. Tandem etiam literati, Grammatici, & qvi ob lingvarum, qvas doctas vocant, peritiam, eo tempore jus interpretandi ſacram Scripturam ſibi arrogabant, & Scholaſticos ignorantiæ & barbariei accuſabant (qvia Lutherus pro Theologo egregio habitus, idem faciebat maximosqve in ſcholis magiſtros & Theologiæ Doctores, ut corruptores ſacræ Scripturæ traducebat) omnes, veluti conſpiratione qvadam facta, prætenſi hujus Reformatoris laudes extollebant.

§. LXXXII.

Deplorandum eſt, hæc ex autoritatibus ſuis exſcribentem Maimburgium non affici eo veritatis ſenſu, ut agnoſcat, non niſi divina eaqve manifeſta providentia & ope progreſſum hunc Evangelicæ doctrinæ promoveri potuiſſe. Conſideremus qvo tunc rerum ſtatu Lutherus verſabatur. Unicus ei Patronus ex Principibus erat *Fridericus Elector*, magnæ qvidem apud Carolum gratiæ, a qvo *Patris* nomine honorabatur, ſed non tantæ, ut miniſtrorum ejus Hiſpanorum, Belgarum, Italorum, a qvibus educatus & obſeſſus erat, conſilia autoritate ſua impedire poſſet. Ipſe, ut audivimus, nullo modo ad vim pro defenſio-

Digitized by Google

ſenſione Lutheri inclinabat, nec Lutheri argumentis eo tempore movebatur, ut obſeqvium Pontifici denegaret. Eqvites vero illi, qvorum ſtudia in Lutherum erumpebant, qvorumqve hic meminit noſter, potentia exigua erant, non niſi cum deſperatione & ruina rerum ſuarum uſurpanda, ut non multo poſt Sickingius omnium locupletisſimus & potentisſimus, expertus eſt. Repugnat etiam Actis & hiſtoricorum teſtimoniis, qvod *Ludovicus Elector Palatinus* aperte Luthero faverit, multosqve ex familia ſua proceres ſecum traxerit. Ludovicus enim nihil in religione veteri mutavit, etſi ſuſpicari aliqva de erroribus dogmatum cœpiſſet, & qvibusdam locis ſuæ aut mixtæ cum aliis ditionis conniveret Evangelii prædicatoribus. Obſtabant Theologi Academiæ Heidelbergenſis, Pontifici adeo non hoc ſolum tempore, ſed & longe poſt adhærentes, ut anno 1523. ab Adriano VI. Papa excitari ad ſcribendum contra Lutherum paterentur. Etiam a Paulo III. anno 1536. ad concilium Tridentinum vocati ſunt. Mortuus eſt Ludovicus anno 1544. ante cœptam in Palatinatu reformationem: hæc enim ſucceſſoribus ejus debetur, ut in tempore notabitur. Porro qvi Lutheri doctrinam ſeqvebantur, ab ipſius conſiliis non ita pendebant, ut cauſam cum eo communem facerent. Id imprimis notari meretur, ut ſemel ac ſemper occurratur falſæ perſvaſioni aut calumniæ, ac ſi uni Luthero tanqvam Apoſtolo aut Patriarchæ omnes paruiſſent. Erant qvidem, qvi ipſum Lutherum videbant & audiebant, qvibus ille magnus & ſanctus & obſeqvioſe colendus videretur; erant tamen etiam ſacerdotes plurimi, in partibus præſertim remotioribus, qvi libellis ejus eatenus ſaltem excitabantur, ut Scripturarum lectioni eousqve fere neglectæ ipſi incumberent, adeoqve ut par erat, non Lutheri, ſed Scripturæ monitu a Pontifice & Scholis diſſentirent. Itaqve non unius iſtius viri autoritate, qvæ tenuis erat, ſed perſpecta divinæ veritatis luce, & pontificii dominatus ac ſcholaſticæ ſervitutis injuria, plurimi eccleſiaſtæ & paſtores populum ad verum purumqve cultum adhortari incipiebant; non abſimiles Samaritanis illis, qvi cum Chriſti ſermones ipſi audiſſent, mulieri eos referenti dicebant: *jam non propter tuam loqvelam credimus*, *Joh. IV. 42.* Erant etiam qvi in aliqvibus disſidebant, ut in ſuperiori Germania circa articulum de cœna Domini factum eſſe negari neqvit, nec Zwinglii ſaltem, ſed & aliorum exemplo comprobatur, qvi ægre patiebantur ſe *Lutheranos* vocari, licet

1520. cet occaſionem doctrinæ ex Lutheri ſcriptis accepiſſe non diffiterentur. Talis erat *Johannes Schvvebelius*, Pforzhemii natus, & anno 1514. Argentorati ſacerdos factus. Is monaſtico ſancti Spiritus ordine relicto, & patria profugus, ad Sickingium conceſſit, ibiqve anno 1521. uxorem duxit. Hujus potiſſimum opera trans Rhenum in Palatinatu Bipontino Evangelica doctrina ortum habuit. Talis *Martinus Bucerus*, Seleſtadienſis, Dominicani ordinis monachus, qvem Sickingius, nondum Lutheranus, Electori Palatino commendaverat, ut ei a ſacris concionibus eſſet. Viderat eum Heidelbergæ Lutherus, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum d. 12. Febr. hoc anno 1520. ſcripta, *Lib. I. epiſt.* 153. ubi eum nominat *ſolum in ſecta ſua* (Dominica) *candidum, & optimæ ſpei juvenem, dignum amore, fide & ſpe.* Hic ob Lutheri doctrinam aliqvatenus ſibi probatam, perſecutioni monachorum cedere, & ad Sickingium ſe recipere eodem tempore coactus eſt, & paulo poſt Wormatiam ad Lutherum venit. Taceo alios, qvi ab eodem Eqvite recepti, & inde ad propagationem doctrinæ in varias regiones diſperſi fuerunt, poſtqvam nempe Sickingius Principum æmulatione, ex alia qvam religionis cauſa, armis petitus, in arce ſua anno 1523. occubuiſſet. Apud eundem etiam ſecuritatem ſibi qvæſivit, qvem hic deſcribit Maimburgius, *Ulricus Huttenus.* Natus hic fuit in arce patria Steckelberga, qvæ etiam nunc ad Huttenorum in Franconia gentem inter eqveſtres clariſſimam pertinet, anno 1488. ſtudiis humanioribus in nova tunc Francofurtenſi ad Viadrum Academia operatus, Magiſtri gradum anno ætatis XVIII. aſſumſit: poeticam inprimis excoluit, ut carmina ejus qvæ extant, oſtendunt. Militavit deinde (relicto, ut qvidam referunt, ordine clerico, cui in Fuldenſi Abbatia deſtinabatur,) Maximiliano Imperatori, & eqveſtri torqve, ut & corona ſeu laurea poetica ab eo donatus eſt. Parvo & debili erat corpore, ingenti tamen animo, eaqve fortitudine, ut anno 1517. Roma in Germaniam regrediens Viterbii qvinqve Gallos, a qvibus in rixa qvadam impetebatur, ſolus, accepto licet vulnere, profligaverit. Id factum carmine celebravit, qvod hoc verſiculo finitur:

Gloria prima Deo, qvi me ſervavit, ut illos
Perderet, & vicit, non ego, qvinqve viros.

In aulam inde Alberti Moguntini receptus, tanta non multo poſt ob Lutheri dogmata, qvæ avide imbiberat, odia incurrit, ut non modo

ab

Digitized by Google

ab Hero, cui charus erat, diſcedere, ſed & perſeqvente Pontifice, nec 1520.
protegente (ut ſperaverat) Carolo Imperatore, latitare cogeretur apud Sickingium primo, dein in inſula qvadam lacus Brigantini, ubi anno 1523. omnium rerum egenus &, ut Eraſmus ſcribit, ære alieno oppreſſus deceſſit. *Caput* itaqve *Franconicæ nobilitatis* qvi hunc vocat Maimburgius, hiſtoriam viri, immitibus fatis agitati, & extra patriam plerumqve agentis, aut ignoravit, aut non ſatis conſideravit; neqve violentia illius, qvam calamo & aliqvando manu cum poterat exercebat, religioni profuit, nocuit potius. Improbavit eam etiam Lutherus, & eo qvidem, qvo in magno periculo verſabatur, tempore, ut ex epiſtola menſe Junio anni 1521. ad Spalatinum data, videre licet, *Lib. I. ep. 232.* ubi ita ſcribit: *Qvid Huttenus petat, vides. Nollem vi & cæde pro Evangelio certari: ita ſcripſi ad hominem. Verbo victus eſt mundus, verbo ſervata eſt Eccleſia: etiam verbo reparabitur: ſed & Antichriſtus, ut ſine manu cœpit, ita ſine manu conteretur per verbum.* Ex his colligi poteſt, præſidia ab Eqvitibus illis Reformationi præſtita, non ejus eſſe momenti, qvod iis tribuit Maimburgius. Aperte autem fallitur, cum *Eqvites ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis, & ex magnis beneficiis, qvæ Lutherus pollicitus eſſet, ineſcatos, arma minitatos eſſe*, dicit. Ne verbum qvidem ex Lutheri dictis ſcriptisve proferri poteſt, qvo talem prædam illis oſtenderit, longeqve alia ei ſententia de bonis Eccleſiæ fuit, imo & Eqvitum, ut alibi dicam. Ipſe etiam eventus calumniæ convincit autorem. Neqve enim nobilitas Eqveſtris ea erat potentia, ut monaſteria, licet a majoribus ſuis ex parte fundata, invadere aut tueri poſſet; majorum Principum & Dynaſtarum ea poteſtas & cura fuit, ut narrabitur. Qvicqvid autem poſtea ſecutum ſit, certum eſt, hoc tempore (anno nempe 1520.) a nemine, niſi ſtultisſime, cogitari de tali re potuiſſe: non a Luthero, qvi in extremo periculo verſabatur, neqve a Principibus & Proceribus, qvi veritati licet aurem præberent, trepidabant tamen, ſive cauſæ nondum certi, ſive Pontificis & Imperatoris metu. Nam etſi hic poſt recens adeptum Imperium, autoritatem ſuam in diſcrimen dare eo modo nollet, qvem Pontificis Nuntii ſvadebant, (contrarium enim ſuggerebant miniſtri; qvos memorat Pallavicinus *Lib. I. cap. 24.*) mox tamen in comitiis Wormatienſibus ſatis oſtendit, ſe Pontifici non eſſe defuturum, neqve aliud, ut ſupra dixi, Lutherus ſibi ab illo promittebat.

Add. (margin, beside "Neqve enim nobilitas")

§. LXXXIII.

Qvæ vero de libris Lutheri exegeticis & practicis hic referuntur a Maimburgio, ad veram cauſam propagatæ tam ſubito religionis purioris efficacisſime eum deducere potuiſſent. Dum enim vel conſcientiæ ſuæ, ſi libros legit, vel aliorum teſtimonio convictus, fateri cogitur, *optima in iis a Luthero ſcripta eſſe,* optima autem iſta e verbo Dei depromta eſſe, ipſe negaturus non ſit, agnoſcere ſimul debuit, unde venerit vis illa corda penetrans, & unde ortum ſit lumen, in orbem Chriſtianum tanta celeritate effulgens. Hæc enim verbi divini nativo ſenſu explicati, & populo Chriſtiano in ſcriptis Lutheri propoſiti virtus & energia, nullis externæ potentiæ adminiculis adjuta, tam valida fuit, ut trium annorum ſpatio, qvæ per annos mille & plures tot Pontificum decretis, tot ſcholarum dogmatibus, tot fabularum dulcedine, tanta Regum & Principum pro tuendis illis violentia, ad ſummum faſtigium ſurrexerant, ita labefactari inciperent, ut poſtea conciderent, & in ludibrium cederent apud omnes, qvi divino motui non reſiſtebant, nec utilitatem temporalem aut magiſtratuum imperia ſaluti animæ præferebant. Recte itaqve oſtenſum jam eſt ab aliis, eadem via & ratione hanc Evangelii renovatam purgatamqve prædicationem proceſſiſſe, qvæ in primi illa Apoſtolorum Eccleſia & proximis ſeculis obſervata fuit. Utrobiqve nulla autoritas a poteſtatibus mundi acceſſit, non per mulctas & exilia, per tormenta aut militarem ſævitiam, per vivicomburia & alias ſuppliciorum crudelitates religio inculcata fuit, ſed potius *contra eam fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania, aſtiterunt Reges terræ & Principes convenerunt in unum Pſalm II. 1. 2.* Docuerunt in primitiva Eccleſia ore & ſcriptis veritatem Evangelicam ſine pompa, homines plebeji, a Spiritu Sancto, ſingulari qvidem & mirifico modo, illuminati, & tunc, qvod ad convincendos Judæos & paganos neceſſarium erat, miraculorum dono inſtructi. Prædicavit ore & ſcriptis, hoc reformationis tempore Lutherus, nulla generis aut dignitatis prærogativa conſpicuus, ſociosqve & ſectatores habuit ejusdem fortunæ, neqve alia fundamenta, qvam qvæ Apoſtolorum ſcripta, miraculis jam confirmata, & pro divinis in orbe Chriſtiano recepta, præſtruxerant. Legat qvicunqve de hoc dubitat, ſi non alios, ſaltem hos, qvos Jeſuita hic non poteſt non

laudare

Digitized by Google

laudare Lutheri libros, vel unicum modo *in Epiſtolam ad Galatas commentarium*, qvi tunc tanto cum applauſu exceptus eſt, ut in præcipuas Europæ Chriſtianæ lingvas, & ante qvidem apud exteros, qvam apud Germanos transferretur; hi enim eandem doctrinam ex aliis ſua lingva editis præcipiebant, aut concionantem Lutherum audire poterant, ita ut demum anno 1525. tractatus hic Germanice verteretur. Vide *Tomum I. Altenburgenſem fol. 151. & ſeqq.* Tradit Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 7.* jam hoc anno 1520. Lutheri libros, inter qvos primarius erat Commentarius iſte, *Hiſpanice redditos & Antverpiæ excuſos fuiſſe*. Dum vero iis ſolummodo Hiſpanis, qvos vernili convitio *Mauros* vocat, id tribuit, & optimates ad excidium novæ, qvam vocat, hæreſis, flagrantisſime progreſſos fuiſſe celebrat, qvid aliud, qvam ſpiritum geniumqve Synagogæ refert, qvæ *Joh. VII. 47. 48. 49.* gloriabatur; *nunqvid ex principibus aliqvis credit in eum, aut ex Phariſæis, ſed turba hæc, qvæ non novit legem, maledicta eſt.* Si qvis objiciat, feſtinatione etiam falſa invaleſcere, rogatum illum velim, ut ſepoſito præjudicio fundamenta doctrinæ (nam de his magis qvam de celeritate propagationis gloriamur) Lutheri libris contenta conſideret. Retinuit enim ille, ut dixi, qvæ ab Apoſtolis erant prædicata, & in Eccleſia, etiam inter admixtos errores, innumerasqve traditionum & legum tricas & qvisqvilias ita ſervata, ut accedente pia commendatione & juſtæ interpretationis induſtria ex ſacris literis, ab erroribus facile ſeparari, & in puritatem reſtitui potuerint, atqve applauſum piarum mentium, divinam veritatem eſurientium, mereri. Evanuerunt e contrario illa tantum, qvæ Ariſtotelica Scholaſticorum ſubtilitas in Theologiam transformata, aut barbaries ſeculorum, morumqve corruptio, maxime vero dominatus & opum honorumqve cupido veris fidei articulis veluti agglutinaverant & conſarcinaverant. Sed ad libros Lutheri redeundum eſt. Turbato ordine eos memorat Maimburgius, & anticipato tempore. Nam *explicationes epiſtolarum & evangeliorum Adventus* ut & *commentatio in canticum B. Virginis* non hoc ſed ſeqventi anno prodierunt, ut conſtat ex epiſtola dedicatoria ad Electorem d. 3. Martii 1621. *Tom. II. f. 339.* & ex epiſtolis ad Spalatinum *Lib. I. ep. 232. 233.* menſe Junio. Sed *orationis Dominicæ paraphraſin* ad populi captum ter Germanice ſcripſit, nempe ſemel anno 1518. bis 1520. Vide *Tom. I. Alt. f. 76. 403. 540.* In *decalogum* eodem

Digitized by Google

1520. anno aliqvid edidit *f. 895*. ſed eundem in concione explicaverat anno 1518. qvæ Latine extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 122. ſeqq.* In *Pſalmos* a primo ad XXII. commentatus eſt ſub initium anni 1519. teſte dedicatione ad Fridericum, qvæ data eſt VI. April. eo anno, ſed ſerius edidit, adjectis qvibusdam, cum in Pathmo, ut vocat, lateret anno 1251. de qvo infra §. *183*. dicetur.

§. LXXXIV.

Commentarius *in Epiſtolam ad Galatas* prius qvidem elaboratus, & Petro Lupino Præpoſito, ac Caroloſtadio, Canonicis Wittemberg. dicatus, Septembri menſe anno 1519. excuſus prodiit, ut conſtat ex literis ad Staupitium *Lib. I. epiſt. 121.* Tractat autem Lutherus in illo doctrinæ Chriſtianæ nobiliſſima & ſumme neceſſaria capita de fide juſtificante & per charitatem operante, & de diſcrimine & uſu legis & evangelii, omnia tanta cum eruditione, eloqventia, gravitate, perſpicuitate, adductis etiam teſtimoniis Patrum, ea deniqve in univerſum ratione, ut omnibus, qvi veritatis ſtudio & implorato Spiritus ſancti auxilio, lecturi ea ſunt, etiam hodie ſatisfacere poſſint, & adverſus tot diſputationes, contradictiones & condemnationes immota conſiſtere. Qvoniam vero calumniæ ab initio ſparſæ & millies poſtea, indignum putidumqve in modum recoctæ, nullus eſt finis, ſed hodieqve Luthero imputatur, qvaſi ſua iſtac de fide doctrina, pietatem & ſanctitatem omnem ſolviſſet & enervaſſet; dein inter noſtrates etiam, utinam non tanto numero, reperiantur, qvi neſcio qvam fidei in labris natantis ſpumam, vana imaginatione, concipiunt, non poſſum, qvin qvædam etiam ex hoc commentario, ut ſupra ex aliis, ad Lutheri mentem, noſtræqve religionis profeſſionem clarius oſtendendam adſcribam.

„ Ad capitis II. verſ. *16. fol. 407. b.* hæc habet: Inprimis ſciendum, qvod
„ homo dupliciter juſtificatur, & omnino contrariis modis. Primo ad
„ extra ab operibus, ex propriis viribus, qvales ſunt, humanæ juſtitiæ,
„ uſu [ut dicitur] & conſvetudine comparatæ: qvalem deſcribit Ariſto-
„ teles aliiqve Philoſophi, qvalem leges civiles & eccleſiaſticæ in ceremo-
„ niis, qvalem dictamen rationis & prudentia parit. Sic enim putant,
„ operando juſta juſtum fieri, temperando temperatum, & ſimilia. Hanc
„ facit & lex Moſis, ipſe qvoqve decalogus, ſcilicet, ubi timore pœnæ
„ aut promiſſione mercedis ſervitur Deo, non juratur per nomen Dei,

hono-

honorantur parentes,non occiditur, non rapitur,non adulteratur &c. 1520.
Hæc eſt juſtitia ſervilis, mercenaria, ficta, ſpecioſa, externa, tempora- ”
lis, mundana, humana, qvæ ad futuram gloriam nihil prodeſt, ſed in ”
hac vita recipit mercedem, gloriam, divitias, honorem, potentiam, a- ”
micitiam, ſanitatem, aut certe pacem ac tranqvillitatem, minusqve ”
malorum, qvam ii, qvi ſecus agunt, ſicut Chriſtus Phariſæos deſcribit, ”
& B. Auguſtinus Romanos *libr. I. de civit. Dei cap. 8*. Hæc mire fallit, ”
etiam ſapientes & magnos viros,niſi in ſacris literis fuerint eruditi &c. ”
Pergit *fol. 408. a.* Secundo, ab intra ex fide & gratia, ubi homo de ”
priore juſtitia prorſus deſperans, tanqvam ab immunditia menſtrua- ”
tæ, proruit ante Deum, gemens humiliter, peccatoremqve ſeſe con- ”
feſſus cum publicano dicit: *Deus propitius eſto mihi peccatori.* Hic ”
(inqvit Chriſtus) deſcendit juſtificatus in domum ſuam. Hæc enim ”
eſt aliud nihil, qvam invocatio nominis divini &c. Et porro: Invo- ”
catio autem nominis divini, ſi eſt in corde, & ex corde vere facta, o- ”
ſtendit, qvod cor & nomen Domini ſint unum ſimul, & ſibi cohæren- ”
tia. Id eo impoſſibile eſt, ut cor non participet ejusdem virtutibus, ”
qvibus pollet nomen Domini,ſicut dicit: *Narrabo nomen tuum fratri-* ”
bus meis: Et rurſum: *ut annunciet in Sion nomen Domini.* Sicut ergo ”
nomen Domini eſt purum, ſanctum, juſtum, verax, bonum &c. ita ſi ”
tangat, tangaturqve corde (qvod fit per fidem) omnino facit cor ſimi- ”
le ſibi. Sic fit, ut credentibus in nomen Domini, donentur omnia ”
peccata, & juſtitia ei imputetur, propter nomen tuum, Domine, qvo- ”
niam bonum eſt, non propter meritum ipſorum, qvoniam nec ut au- ”
dirent meruerunt. Juſtificato autem ſic corde per fidem, qvæ eſt in ”
nomine ejus, dat eis Deus poteſtatem filios Dei fieri, diffuſo mox Spi- ”
ritu Sancto in cordibus eorum, qvi charitate dilatet eos, ac pacatos ”
hilaresqve faciat, omnium bonorum operatores, omnium malorum ”
victores, etiam mortis contemtores & inferni. Hic mox ceſſant ”
omnes leges, omnium legum opera, omnia ſunt jam libera, lici- ”
ta, & lex per fidem & charitatem eſt impleta. Qvalem autem liber- ”
tatem intelligat, in libello *de libertate Chriſtiana*, ſupra relato, egre-
gie explicavit). Deinde *fol. 409.* operum naturam *qvadrupliciter*
conſiderat. *Opera peccati*, qvæ dominante concupiſcentia fiunt reſi- ”
ſtentia gratiæ. *Opera legis*, qvæ foris, coercita concupiſcentia, fiunt, ”
tamen intus eo magis fervente & legem odiente, id eſt, qvæ ſunt bona ”

I. §. 84.
1520. in ſpecie, mala in corde. *Opera gratiæ*, qvæ repugnante concupiſcen-
" tia, victore tamen ſpiritu gratiæ fiunt. *Opera pacis & perfectæ ſanita-*
" *tis*, qvæ extincta concupiſcentia, pleniſſima facilitate & ſvavitate fi-
" unt, qvod in futura vita erit, hic incipitur. Docetqve poſtea, non
" primum ſaltem genus, ſed & ſecundum, ob defectum gratiæ inter pec-
" cata referri, ut verum ſit, *non eſſe*, (extra illam) *qvi faciat bonum Pſalm*
" *14*. At tertium genus poſt impetratam jam juſtificationem; qvartum
" demum in futura vita exerceri. Ad Cap. IV. v. 4. *fol. 427*. charita-
" tis ſive vitæ Chriſtianæ naturam ita deſcribit: Ne imagineris tibi vi-
" tam Chriſtianam ſtatum & qvietem eſſe, ſed tranſitum & profectum
" de vitiis ad virtutem, de claritate in claritatem, de virtute in virtu-
" tem. Et qvi non fuerit in tranſitu, hunc nec Chriſtianum arbitreris,
" ſed populum qvietis & pacis, ad qvos inducit Propheta hoſtes ejus. Ne
" ergo credas Theologis iſtis deceptoribus, qvi tibi dicunt: Si unum
" & primum gradum charitatis habeas, ſatis habes ad ſalutem, ſtultis o-
" pinionibus ſuis otioſam, ac velut in vaſe vinum, in corde charitatem
" fingentes. Non eſt ocioſa charitas, ſed crucifigit carnem aſſidue, &
" ſuo gradu ſtare non poteſt contenta, ſed ſe dilatat in totum hominem
" expurgandum. Illi autem cum ſuo uno gradu, tempore tentationis
" & mortis, nec primum nec ſecundum gradum habebunt. Et ad verſ.
" *6. fol. eod. b*. Hoc magis obſervandum, qvod Apoſtolus credentibus
" mox & Spiritum filiorum dari teſtatur. Qvia, inqvit, eſtis filii (uti-
" qve per fidem, ut jam ſæpe dictum eſt) miſit Deus Spiritum filii in cor-
" da noſtra. Qvibus facile ſolvitur illorum qvæſtio, qvomodo ſola fi-
" de hominem juſtificari & ſalvari doceatur. Nihil eſt, qvod movearis;
" ſi vera eſt fides, & vere filius, non deerit Spiritus: ſi autem adſit Spiri-
" tus, charitatem diffundet, & omnem illum virtutum concentum ab-
" ſolvet, qvem 1. Corinth. 13. tribuit charitati. *Charitas patiens*, beni-
" gna eſt &c. Ideo qvando de fide juſtificante loqvitur, de fide, qvæ
" per dilectionem operatur, ut alias dicit, loqvitur. Fides enim mere-
" tur, ut Spiritus detur, ſicut & ſupra. Ex operibus, an ex auditu fidei
" Spiritum accepiſtis? Cæterum fides, qva & dæmones contremiſcunt,
" & impii miracula faciunt, vera non eſt, cum non ſint filii, nec hære-
" des benedictionis. Ad Cap. V. verſ. 4. *fol. 438. b*. taxat D. Hierony-
" mus interpretem in verbo: Evacuati eſtis, qvod ſignificet magis, ab
" opere Chriſti ceſſaſtis. Et mire placet hujus verbi emphaſis. Vult dicere:
" ... ocioſi,

ocioſi, inanes, vacui eſtis opere Chriſti, & Chriſti opus non eſt in vobis, ſiqvidem (ut ſupra dictum eſt) Chriſtianus non vivit, non loqvitur, non operatur, non patitur, ſed Chriſtus in eo. Omnia opera ejus ſunt opera Chriſti, tam inæſtimabilis eſt gratia fidei. Qvi ergo in legem transfertur, jam ipſe in ſe vivit ipſo, ſuum opus, ſuam vitam, ſuum verbum exercet, id eſt, peccat, & legem non implet, ocioſus eſt Chriſto; Chriſtus non habitat in eo, nec utitur eo, agitqve peſſimum & infelix qvoddam Sabbatum ab operibus Domini, cum contra Sabbatisſare deberet, ab operibus ſuis vacare & ocioſus eſſe, ut opera Domini in eo fierent, qvod per Sabbatum olim figuratum docet B. Auguſtinus. Igitur qvi credit in Chriſtum, evacuatur a ſe ipſo, fit ocioſus ab operibus ſuis, ut vivat & operetur in eo Chriſtus. Qvi lege qværit juſtificari, evacuatur a Chriſto, fit ocioſus ab operibus Dei, ut vivat & operetur in ſe ipſo, hoc eſt, pereat & perdatur. Porro *fol. 493. b.* Igitur qvi verbum Chriſti ſinceriter audit, & fideliter adhæret, mox qvoqve Spiritu charitatis induitur, ut ſupra dixit. Ex auditu fidei, an ex operibus Spiritum accepiſtis? Neqve enim fieri poteſt, ſi Chriſtum ſincere audias, non etiam mox eum diligas, ut qvi tanta pro te fecerit ac tulerit. Si diligere potes eum, qvi te viginti florenis donat, aut honorat officio qvocunqve, qvomodo non diliges eum, qvi non aurum, ſed ſeipſum pro te tradit, tot vulnera pro te accepit, ſangvinem ſudat & fundit, moritur & omnia extrema ſubit? Sin autem non diligis, certum eſt, qvod hæc nec ſincere audis, nec pure credis pro te facta eſſe: hoc enim Spiritus facit, ut facias. Reliqva autem fides, qvæ miracula facit, donum eſt Dei liberale, in ingratos (qvandoqve) diſperſum, qvi in ſuam gloriam operantur, qvæ operantur, de qvibus *1. Cor. 13.* *dicit: Si habuero omnem fidem*, &c. Elegantisſime ergo & ſignificantisſime dicit, fides, qvæ charitate operatur, id eſt, (ut Eraſmus ex Græco docet) efficax eſt, non qvæ per acqviſitionem ſui ſtertit, nec qvæ per miracula potens eſt, ſed qvæ per charitatem efficax eſt, qvomodo ſuperius dixit: *Qvi operatus eſt Petro, operatus eſt & mihi inter gentes*, energiam enim ſonat.

Ad vers. 14. ubi ſumma legis refertur ex præcepto de dilectione proximi, ita commentatur *f. 443.* Qvam multi deſcribunt, qvid loqvendum, qvid agendum, qvid ferendum, qvid cogitandum? nempe multa ſunt, qvæ erga homines invicem fieri poſſunt, tot ſenſibus, tot mem-

I. §. 84. complectitur omnes virtutes. ejus regula certiſſima,

1520. membris, tot objectis, tot caſibus: ita ut legum & librorum faciendo-
„ rum non ſit finis. Qvantis enim præceptis ſola indiget lingva? qvan-
„ tis oculi? qvantis aures? qvantis manus? qvantis guſtus? qvantis ta-
„ ctus? deinde, qvantis res familiaris? qvantis amici? o reptilia, qvo-
„ rum non eſt numerus! Si non credis, vide jurium & legum hodie in-
„ felicisſimum ſtudium. At hoc præceptum, qvanto compendio, qvam
„ cito, qvam efficaciter omnia abſolvit, ad caput, ad fontem; ad radicem
„ horum omnium mittit manum, ad cor (inqvam) unde, juxta Sapient.
„ aut vita aut mors procedit. Siqvidem inter opera hominis, alia magis
„ vel interiora vel exteriora, nullum vero intimius eſt dilectione, ultra
„ qvam nihil in humano corde ſecretius invenitur. Qvo affectu in re-
„ ctitudinem poſito, jam nullis præceptis indigent alia membra. Em-
phaſin porro & epitaſin verborum illorum perſeqvuturus ita docet.
„ *d. fol. b.* Primo nobilisſimam deſcribit virtutem, puta dilectionem.
„ Non enim (inqvit) affabilis eſto proximo tuo, da ei manum, benefac,
„ ſaluta, aut ullum aliud opus externum, ſed diliges: ſiqvidem ſunt, qvi
„ loqvuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum.
„ Deinde nobilisſimum depingit objectum, qvia detractis omnibus per-
„ ſonis, dicit *proximum* tuum. Non dicit, diliges divitem, potentem,
„ doctum ſapientem, probum, juſtum, formoſum, jucundum &c. ſed
„ abſolute: *proximum tuum.* Per hoc ipſum declarans, nos omnes eſſe
„ qvidem diverſos perſonis ac conditionibus coram hominibus, verum
„ unius maſſæ, & æqvalis opinionis apud Deum. Perſonarum enim dif-
„ ferentia obſervata penitus extingvit hoc præceptum, ut qvi indoctos,
„ pauperes, infirmos, humiles, ſtultos, peccatores, difficiles faſtidiunt.
„ Hi enim non homines, ſed larvas & facies eorum conſiderant, atqve
„ ita falluntur. Tertio nobilisſimum exhibet exemplum utriusqve hujus,
„ *Sicut teipſum* inqvit. Cæterarum legum exempla extra nos petenda
„ ſunt, hoc intra nos, nobis monſtratur. Deinde externa exempla, qvia
„ non ſentiuntur neqve vivunt, non ſatis movent: hoc autem exem-
„ plum intus ſentitur, vivit, ac efficaciſſime docet, non literis, non voci-
„ bus, non cogitationibus, ſed ipſo experientiæ ſenſu. Qvis enim non
„ ſentit vitaliter, qvam ſeipſum diligat, qvam omnia qværat, cogitet,
„ tentet, qvæ ſibi ſalutaria, honeſta, neceſſaria ſunt? Ad univerſus hic
„ ſenſus vivus eſt judex, intimum monitorium, præſentisſimum docu-
„ mentum, qvid proximo debeas, nempe eadem eodemqve affectu. Qvid

eſt

Digitized by Google

eſt ergo, qvod multis libris occupamur? qvid multos magiſtros qværimus? qvid operibus & juſtitiis laboramus? Ad hujus intimi ſenſus & affectus amuſſim, omnes leges, omnes libri, omnia opera exigenda ſunt. In hoc exercitandus Chriſtianus homo per omnia opera, per totam vitam. Non potuit igitur efficacius tradi exemplum hujus doctrinæ divinæ, qvia hoc non videmus & audimus, ſicut cæterarum legum exempla, ſed experimur & vivimus: nec unqvam nos ab ipſo & ipſum a nobis abeſſe poteſt. Nec dignius tradi objectum, qvam proximus tuus, id eſt, ſimillimus & cognatiſſimus tuus. Nec perfectius tradi virtutis genus, qvam dilectio, qvæ eſt fons omnium bonorum, ſicut radix omnium malorum cupiditas. Et ſunt plane omnia ſumma in iſto breviſſimo præcepto, ut veriſſime ſit, ſumma, caput, perfectio, finis omnium legum, ſine qvo omnes merito nihil ſunt. Et poſtea *f.444. b.* Ecce hæc eruditio docebit te, qvantus ſis in Chriſtianiſmo. Hic invenies, qvos diligas, & non diligas, qvantum proficias aut deficias, nam ſi unum habes, in qvem non es dulcis affectu, jam nihil es, etiamſi miracula opereris. Hac deniqve regula diſces tu ipſe, ſine magiſtro diſcernere, inter opera & opera bona. Clare tunc tu videbis, melius eſſe proximo bene velle, bene dicere, bene facere, & totam vitam tuam facere, ut ſit ſervitus proximi in charitate (ut Apoſtolus paulo ſupra dixit) qvam ſi omnium omnes eccleſias ædificares, omnium monaſteriorum merita haberes, omnium prorſus ſanctorum miracula faceres, absqve hoc, qvod proximo in iis ſervires. Ecce hæc eſt doctrina, qvam hodie non modo ignorant, ſed ſuis traditionibus velut copiis infinitis penitus expugnant. Qvorum inſtitutum hoc eſt, ut proximum nunqvam niſi perſonalem doceant diligere, dum inter opera tantum digladiantur & facies diſtingvunt. Nec minus caute intelligenda eſt vulgatiſſima illa diſtinctio, legis naturæ, legis ſcriptæ, legis evangelicæ. Cum enim Apoſtolus hic dicat, omnes in uno & in ſumma convenire, certe charitas omnis legis finis eſt, ut 1.Tim. 1. dicit. Sed & Chriſtus Matth.6. illam legem naturæ (ut vocant) *omnia, qvæ vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis*, expreſſe eandem facit, cum lege & Prophetis dicens: *hæc enim lex eſt & Propheta.* Cum autem ipſe evangelium doceat, clarum eſt, tres has leges, non tam officio qvam falſo ſenſu intelligentium differre. Proinde hæc lex ſcripta: *diliges proximum tuum ſicut teipſum*, prorſus idem dicit, qvod

I. §. 84.
1520. lex naturæ: *Qvæ vultis, ut faciant vobis homines* (hoc enim eſt ſeipſum diligere) *eadem facite vos illis* (hoc certe eſt ſicut ſeipſum, ita diligere ut alios, ut claret) At, qvid aliud totum Evangelium qvoqve docet? Igitur una eſt lex, qvæ tranſiit per omnia ſecula, omnibus nota hominibus, ſcripta in omnium cordibus, nec excuſabilem relinqvit ullum ab initio usqve ad finem, licet Judæis acceſſerint ceremoniæ, tum aliis gentibus ſuæ propriæ leges, qvæ non univerſum mundum obligabant, ſed hæc ſola, qvam ſpiritus dictat, in cordibus omnium, ſine intermiſſione. Ad verſ. 21. *fol. 449. a.* Ecce hoc eſt, ſpiritu ambulare, & non perficere carnis deſideria, ſpiritu duci, non eſſe ſub lege, atqve omnem legem in uno charitatis capitulo complecti, ſcilicet, ſi hæc (opera carnis qvæ dicto verſ. 21. enumerantur) non fiant. Jam vides, qvod non ſufficiat ſola fides, & tamen ſola fides juſtificat: qvia ſi vera eſt, impetrat ſpiritum charitatis. Spiritus autem charitatis hæc omnia [carnis opera] fugit, ac ſic legem implet, & regnum Dei conſeqvitur. Proinde totum fidei tribuendum, fides autem verbo, verbum autem divinæ miſericordiæ, mittentis verbi Apoſtolos & prædicatores, ut ſit omnis ſufficientia noſtra ex Deo, a qvo venit omne donum & datum optimum.* Hæc ſunt, qvæ in populo tractari oportuit, & eo ordine tractari, qvo ab Apoſtolo traduntur: ut primum de ſuis viribus deſperantes, verbum fidei audiant, audientes credant, credentes invocent, invocantes exaudiantur, exauditi ſpiritum charitatis accipiant, accepto ſpiritu ſpiritu ambulent, & deſideria carnis non perficiant, ſed crucifigant, crucifixi cum Chriſto reſurgant, & regnum Dei poſſideant. Nos autem in operibus a nobis electis & ſtatutis animas occupamus, ſemper docentes, & nunqvam veritatis ſcientiam attingentes, imo contra pietatem, liberum arbitrium & virtutes noſtras erigentes, præſumtionem docentes, & merita congrui & condigni vaniſſime jactantes, tandem notitiam Chriſti penitus tollentes, & miſerrimas conſcientias hominibus multiplicantes. Unum addam locum de diſcrimine legis & evangelii, qvem habet *ad Cap. I. verſ. 11. f. 398.* Evangelium & lex proprie in hoc differunt, qvod lex prædicat facienda & omittenda, imo jam commiſſa & omiſſa, ac impoſſibilia fieri & omitti, ideo ſolam peccati miniſtrat cognitionem. Evangelium autem remiſſa peccata, & omnia impleta factaqve. Lex enim dicit: *Redde qvod debes.* Evangelium autem: *dimittuntur tibi peccata tua.*

Digitized by Google

tua. Sic Rom. 3. *per legem cognitio peccati.* Et cap. 4. *Lex iram operatur.* Ubi enim non eſt lex, nec prævaricatio. At de Evangelio di- „ cit Lucæ ultimo: *Sic oportuit Chriſtum pati, & a mortuis reſurgere &* „ *prædicare in nomine ejus* (nota inſigniter, in nomine ejus non noſtro) „ *pœnitentiam & remiſſionem peccatorum in omnes gentes.* Ecce prædi- „ catio remiſſionis peccatorum per nomen Chriſti, hoc eſt, Evangeli- „ um. Et Rom. 10. *Qvam ſpecioſi pedes Evangeliſantium pacem, annun-* „ *ciantium bona*, id eſt, remiſſionem peccatorum, & gratiam, legis pleni- „ tudinem per Chriſtum. Inde juſtificatus per gratiam, a lege ad evan- „ gelium fugiens, dicit, *dimitte nobis debita noſtra.* Sed cur Chriſtus in „ Evangelio multa præcipit & docet, ſi hoc legis officium eſt? item & „ Apoſtoli multa præcipiunt, cum tamen ſint Evangelici prædicatores? „ Reſpondeo: Doctrinæ ejusmodi, qvæ ultra fidem traduntur (nam cre- „ dentibus annunciatur ſalus & remiſſio peccatorum in Evangelio, ut „ Joh. 1. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus,* „ *qvotqvot eum receperunt*) ſunt vel interpretationes legis, qvibus pec- „ catum clarius cognoſceretur, ut gratia tanto ardentius qværeretur, „ qvanto peccatum certius ſentiretur; vel ſunt remedia & obſervatio- „ nes, qvibus gratia jam accepta & fides donata cuſtodiretur, aleretur, „ perficereturqve, ſicut fit, dum ægrotus incipit curari. Sed hæc ſpeci- „ minis cauſa, qvid ex lectione hujus commentarii ſperari poſſit, & ut Maimburgii judicium de his libris confirmemus, ſufficiant.

§. LXXXV.

Qvanqvam vero non leves de defectibus Eccleſiæ, aulæqve inprimis pontificiæ qverelas paſſim interſerat, nondum tamen, dum iſta ſcriberet, fiduciam abjecerat, fore, ut de doctrina ſua ex ſacris literis ſtatueretur. Hoc præſuppoſito Pontifici obſeqvium magna cum adſeveratione, nec non cum Bohemici ſchiſmatis ſeria improbatione in hoc ipſo commentario detulit. vide qvæ annotat ad *cap. VI. vers. 2. fol. 454.* Excuſat etiam, qvicqvid mordacius dixiſſe videri poterat, neceſſitate aperiendæ veritatis, & promovendæ reformationis. Notabilia ſunt qvæ *fol. 453. a. diſſerit.* Dices forte, mi lector, me ſemper in „ Romanam curiam graſſari, qvod hucusqve nimis inſolitum fuit. Re- „ ſpondeo, teſtis mihi Dominus eſt, non ſtudio aut libidine mea me hoc „ facere, qvi nihil optem ardentius, qvam in angulo latere: ſed qvando „ omnino ſacras literas publice tractare debeo, Domino Jeſu Chriſto „

Digitized by Google

1520. volo pure ſervire, qvantum poſſum. Nam ſi literæ divinæ ſic tractantur, ut tantum de præteritis intelligantur, ac non noſtris moribus qvoqve accommodentur, qvid proderunt? frigidæ, mortuæ, & ne divinæ qvidem tunc ſunt. Vides enim qvam apte & vivaciter hic locus, imo qvam neceſſario in noſtrum ſeculum cedat; qvod, qvia alii vel non ſunt auſi, vel non intellexerunt, qvid mirum, ſi citra invidiam fuerunt Theologiæ Magiſtri? Mihi certum eſt, verbum Dei non poſſe ſine invidia & mortis periculo recte tractari, atqve hoc eſſe unicum ſignum, recte fuiſſe tractatum, ſi offendat, maxime principes & optimates populi: petra eſt ſcandali, juxta qvam abſorbentur judices populorum. Deniqve Eccleſia clamat, qvod Principes eam perſeqvantur, & Principes Chriſtum crucifixerunt. Et ad *cap. VI. vers. 6. fol. 456.* ubi adverſus aſſertum a Sylveſtro Prieriate Pontifici Imperatorium totius mundi dominatum aliqvid ſcripſerat, ſubjungit: Iterum mordes? non mordeo, ſed neceſſitate Scripturæ elucidandæ noſtri ſeculi mores commonſtro, ut videamus, qvo pervenerit gloria Eccleſiæ, & qvæ ſit vera aut ficta Eccleſia. Et, ut dicam libere, impoſſibile eſt, Scripturas poſſe elucidari, & alias Eccleſias reformari, niſi univerſale illud reale Romana curia qvam primum reformetur. Hæc enim verbum Dei audire non poteſt, nec ſuſtinere, ut pure tractetur. Verbo Dei autem non tractato; neqve cæteris Eccleſiis ſuccurri poteſt. Hæc vero, qvæ tunc ſpe movendi adverſarios ad veritatis agnitionem ſcripſit & alia ejusmodi, in altera hujus commentarii editione, qvæ anno 1524. prodiit, omitti curavit, ut patet e *Tomo III. fol. 1. & ſeqq. 59. & ſeqq.*

§. LXXXVI.

Jam etiam ex *Commentationibus in Pſalmos* qvædam adſcribenda eſſent, ſed ne tædium creſcat, ad additiones §. 185. ubi de germanica hujus commentarii verſione dicendum erit, reliqva differam, & hic unicum ex *dedicatione* locum adſcribam, qvo Friderici Electoris pietas commendatur, & Lutheri Theologia cognoſcitur: *Retulit olim* (ſcribit) optimus ac vere mihi reverendus in Chriſto Pater meus Joan. Staupitius, cum apud D. T. converſaretur, incidiſſe aliqvando ſermonem de iis, qvi ad populum declamant, tum qvæ eſt judicii tui mira acrimonia, te dixiſſe, conciones illas, qvæ argutiis & traditionibus hominum conſtant, mire frigere, ac ad perſvadendum in rebus noſtris e-

lumbos & eviratas eſſe, qvando nihil poteſt tam acutum adduci, qvod 1520.
non rurſus alia argutia poſſit convelli. Scripturam vero ſanctam u- „
nam eſſe, qvæ tanta majeſtate & energia, etiam citra noſtram operam, „
ſonet, ut captis conſumtisqve mox omnibus machinis diſceptationis „
urgeat & cogat dicere: *Nunqvam ſic locutus eſt homo: Hic digitus Dei* „
eſt, non enim docet, ac ſcribæ & Phariſæi, ſed ſicut poteſtatem habens. In „
qvam ſententiam cum ille non illibenter pedibus iviſſet & commen- „
daſſet, tum te porrecta manu manum illius poſtulaſſe, & dixiſſe: *Stipu-* „
lare mihi qvæſo, ita perpetuo te ſenſurum. Obſecro, annon hæc vox & ſen- „
tentia vel ſanctisſimum & ſummum Pontificem deceret? eoqve magis, „
qvod non voce tantum, ſed affectu qvoqve cordis prolata perſpicue „
cognoſcitur. Qvid? an nondum videmus, qvi ſint veri Theologi? „
pudeat tandem Theologos & Juriſtas, eos maxime, qvibus ſacræ „
literæ pene ridiculum ſunt, & qvi conſarcinatis infinitis glosſis, pe- „
ſtilenter palpant iis, & qvicqvid dixerint, verbum Dei videri velint „
(ſicut & divus Hieronymus conqveritur) qvaſi Chriſtus ad Petrum „
dixerit; *jube*, aut *præcipe*, aut *doce*; ac non potius, *paſce oves meas*, „
hoc eſt: illud trade, qvo paſcantur: paſcuntur autem ſolo verbo Dei, „
non opinionibus aut traditionibus hominum. Porro qvam vere di- „
xeris, nihil poſſe tam argute proponi, qvod non rurſus poſſit retundi; „
miſerum illud piſtrinum abunde docet, in qvo Scotiſtæ, Thomiſtæ, Al- „
bertiſtæ Moderni, & ſinguli in ſuas qviqve ſectas diviſi, tempus per- „
dunt. Hac fateor hiſtoria jucundiſſima, Illuſtriſſ: Princeps, ſum totus „
in amorem tui raptus. Neſcio enim qvi fiat, ut qvoscunqve ſacrarum „
literarum amantes audio, non posſim non diligere; rurſum perverſo- „
res & contemtores earum, non odiſſe, ita ut in utramqve partem amo- „
ris impatientia ſim nimio vehemens, & ut amici illi mei criminantur, „
mordax & vane glorioſus. Sed criminentur me, ut volent, nomina „
mihi poſſunt vel mala vel bona imponere, ſive primæ ſive ſecundæ, aut „
etiam tertiæ intentionis, imo impoſitionis, (neqvid peccem in diale- „
ctica eorum) rem ipſam Theologiæ nunqvam auferent, nec amorem „
illius extingvent Chriſto propitio. Scio qvid mihi fecerit Scholaſtica „
Theologia, ſcio rurſum, qvid ei debeam gaudeo me erutum, & gratias „
ago Chriſto Domino meo. Non eſt qvod me doceant eam, novi eam, „
nec qvod concilient mihi eam; nolo eam. * Alios etiam tractatus de ar-
ticulis fidei aut exegeticos his annis publicatos, qvos præterit Maim-

1520. burgius, recenſere poſſemus, ſed illorum catalogus alibi habetur. Cæterum qvas cauſas, qvibus applauſum adeptus ſit Lutherus, exponit Maimburgius, etſi alia mente ſcribat, veras tamen magna ex parte agnoſcimus. Plebi nempe, jugi Pontificii pertæſæ, libertatis prædicationem acceptiſſimam fuiſſe. Qvid enim æſtimabilius eſt libertate illa, in qvam Chriſtus nos reſtituit, & qvam Lutherus tantopere commendaverat, & ab abuſu vindicaverat, peculiari, qvem ſupra laudavimus, libello. Mores vero ejus ſanctos & inculpatos qvis non, in illa præſertim corruptione cleri, admiretur, illumqve appictis radiis, ſi qvo fundamento illa nititur relatio, digniorem cenſeat, qvam tot ſcholaſticarum nugarum barbaros magiſtros, qvos eo honore mactat Romana eccleſia. Neqve pudere Lutherum debuit, qvod literati, qvi ſub Grammaticorum nomine inſulſe contemnebantur, magni eum facerent. Monachos vero qvosdam conditionis ſuæ pertæſos, eos maxime, qvi mendicando victum qværere cogebantur, ei applauſiſſe, mirandum non eſt, imo haut leve argumentum pro veritate doctrinæ præbet, qvod tot ex illis docti & pii viri in variis remotisſimisqve locis, qvi Lutherum nunquam viderant, ut ſupra retulimus, ſententiæ ejus, Scriptura duce, accederent, imo, ut refert Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 11.* inter Clerum ſummum & infimum diſcordia nata erat, & inferiores Lutherum ſuſtinebant, Eccleſiarum Rectores eundem impugnabant. Hos ſcilicet non illos retinebat dignitatum & opum dulcedo.

§. *n n.*

Modo vero omnium efficacisſimo exiſtimationem novi hujus dogmatiſtæ ſtabilivit celeberrimus Eraſmus Roterodamus, qvi pro ingenioſisſimo & eruditisſimo viro ſui temporis æſtimabatur, & ab initio inter præcipuos Lutheri approbatores fuit. Homo iſte aut incerto aut obſcuro admodum genere natus, aſpectu & phyſiognomia ingratus, ſed ingenio excellenti & ſubtili, naturaqve tam felici erat, ut vir honeſtisſimus evadere potuiſſet, ſi meliori educatione

uſus

Digitized by Google

uſus fuiſſet. Sed a parentibus ob paupertatem ſorti commiſſus fuit, qvam ab initio non ſatis æqvam expertus eſt, dum Trajecti ad Rhenum inter ſymphoniacos chori pueros ſeſe ſuſtentabat; dein Goudæ inter Canonicos regulares ſeu Auguſtini, ex neceſſitate potius, qvam ex inſtituto religioſo locum habuit. Inde, neſcio qva porta poſt annos novem egreſſus, magnam univerſitatum Europæarum partem percurrit, tantamqve ingenii & eruditionis famam acqviſivit, juncta etiam modeſtia, morum honeſtate, & ſtyli Græci Latiniqve elegantia, ut maximi ea ætate viri, Epiſcopi, Cardinales, Principes, ipſiqve Pontifices honori ſibi ducerent literas ab eo accipere, iisqve ſemper cum elogio reſpondebant. Interim certum eſt, non apparere ſatis clare ex ejus ſcriptis, qvid crediderit: in cauſa enim Lutheri adeo vacillabat, modo eum laudando, modo culpando, ut neqve ſimpliciter Lutheranus, neqve Catholicus haberi poſſit. Falſo ſcilicet pacis amore promtum ſe in utramq; partē oſtendit, qvod ipſe Lutherus ei objecit, cum in diſſidia aliqvo poſt tempore, cum eo prorumperet, antea enim conſtat, amiciſſimos fuiſſe. Eraſmus ſane luculenter id teſtatus eſt, cum Coloniæ apud miniſtros Imperatoris contra Aleandrum Nuntium omni vi obniteretur, ne libri Lutheri comburerentur. Cumqve Dux Saxoniæ ſententiam ejus de doctrina Lutheri rogaſſet, ſine hæſitatione reſpondit: bonam a ſe haberi, & tantum in mo-

1520.

Spond. ad hunc ann.

Luth. de ſervo arbitrio.
Litt. Aleand. ad Card. Medic. apud Pallavic.
Melanchth. in vit. Luth.

do

I. §. 87. *doproponendi aliqvid deſiderari, qvo nimis acri &
1520. *violento uteretur. Hoc Elector Luthero ſignificavit, vehementer ob applauſum viri tam inſignis gaudenti; ſed ex monito illo nihil admiſit, qvam qvod commodum erat, geniumqve ſuum ferum & indomitum corrigere noluit.*

§. LXXXVII.

Hæc qvoqve, qvæ Maimburgius de Eraſmo narrat, ex Pallavicino ſumſit *Lib.I.cap. 23.* in qvibus plus etiam eſt invidiæ & loliginis, ſed ejus abſtergendæ labor a propoſito meo longius abit. Etſi enim Eraſmus ſummæ & infinitæ pene eruditionis ſacræ & profanæ laudem, nulla cenſorum malitia, apud eos imminuere poſſit, qvi declamatorias & ſophiſticas artes a ſolida ſapientia, & fucum a nativa pulchritudine diſcernere valent; in religionis tamen negotio, ut dudum cum Luthero & poſt eum qveſti ſunt noſtrates, eum ſe non præſtitit Eraſmus, qvalem potuiſſet & debuiſſet: excuſatione qvidem dignior, ſi pacis tantum & concordiæ, ſive vitandi, ut ſæpe ſcripſit, tumultus ſtudio, medius veluti hæſiſſet. Cogitaſſe me ſæpius fateor, imo doluiſſe, qvid tantæ ſcientiæ & moderationis virum ea jam ætate ac conditione, ut ubiqve terrarum honeſtam ſtationem invenire potuiſſet, impediverit, qvo minus veritati manus aperte daret, & Reformationis negotium, ut poterat, abjecta de corrigendis Romanæ curiæ defectibus ſpe, ſerio & candide juvaret. In mentem qvidem venit, eum honorum, laudum & præmiorum cupidiſſimum fuiſſe, idqve ſuſpicabar ex freqventibus ejus ad aulas itineribus, ex blanditiis, qvibus magnates demulcet, ex deprædicatis remunerationibus, & callidis favoris parandi, vel invidiæ declinandæ artibus, qvibus uſum eſſe epiſtolæ oſtendunt. Vidi poſtea acriter illi ab Hutteno objectam inconſtantiam, levitatem & *conſtupratam*, ut loqvitur, *conſcientiam*, Theologo, qvi veritatem antea docuerit, & adhuc probe norit, minime dignam. Labi autem eum ſtatuit ob inexplebilem famæ ſitim, gloriæ avaritiam, animi imbecillitatem, minis terroribusqve cedentem, & muneribus atqve honoris ſpe facile corrumpendum & ebrium. Sed cum ea

non

non tantum edito libello, cui *Spongiæ* nomen dedit, a ſe amoliatur, ſed 1520.
& in *Epiſtolis* ad familiares ab honoris & opum cupidine immunem ſe tota vita fuiſſe, ad mortem usqve ſancto affirmet, ſæpe etiam oblatas dignitates & opima ſacerdotia recuſaverit, nolui meo judicio Hutteni fervori ſubſcribere. Addam qvæ Lutherus de Eraſmo ſenſerit, ex epiſtola anno 1521. d. 9. Septembr. anteqvam cum eo in diſputationem veniſſet, ad Spalatinum data: Eraſmum, *ait*, a cognitione gratiæ longinqvum eſſe video, qvi non ad crucem ſed ad pacem ſpectat in omnibus ſcriptis. Hinc omnia putat civiliter & benevolentia qvadam humanitatis tractanda gerendaqve, ſed hanc non curat Behemoth, neqve hinc qvicqvam ſeſe emendat. Objicit etiam ei gloriæ ſtudium, ſe vero de nulla re gloriari audere, niſi de verbo veritatis, a Domino dato. Addit poſtmodum: Igitur illorum ſcripta *(loqvitur de Capitone & Eraſmo)* qvia abſtinent ab increpando, mordendo, offendendo, nihil promovent. Civiliter enim admoniti Pontifices ſibi blanditum putant, & veluti jus habeant incorrigibilitatis, perſeverant, contenti, qvod tremendi ſint, & nemo eos reprehendere audeat. *Lib. I. ep. 243.* Cæterum qvæ Coloniæ pro Lutheri cauſa Eraſmus egerit, fide ſtant Jeſuitarum, Aleandri relationem ſeqventium, qvi ex contubernali inimicus Eraſmo factus erat. Ex actis Lutheri nihil præter illa apparet, qvæ ſupra retulimus. Nec reperio, qvid Fridericus, Eraſmo monente de ſtylo temperando, ad Lutherum ſcripſerit, qvæ ſpreta huic eſſe narrat Maimburgius. Video tamen, hunc in *dedicatione Evangelicarum explicationum* ſupra allegata aliqvid ejusmodi agnoſcere, & veluti deprecari, qvod Principis monitis in acrimonia contentionum de lana caprina (id eſt, de indulgentiis) vitanda non ſatisfecerit, ſed improborum procacitates aſperius qvam pro religione & modeſtia tractaſſet, veniam autem ſperat, *ſi perpendatur, qvantas virulentias unus ipſe perpeſſus ſit.* Sed iſta, ut dixi, acrius in epiſtola ad Spalatinum poſtea propugnavit. Probabile videbitur conferentibus Eraſmi & Lutheri ingenia, & eventum ſpectantibus, niſi Lutherus incredibili adverſus pericula animi conſtantia & ſeveritate propoſito ſuo inſtitiſſet, ſed Eraſmi verſutam lenitatem imitari voluiſſet, nihil metuendum Pontifici de reformatione fuiſſe. De vita Eraſmi certiora, qvam Maimburgius refert, aliunde petenda ſunt. Ipſe amicis ſcribens, qvæ de ſe ad famam tuendam memorari poſt mortem voluerit, non reticuit,

1520. cuit, qvæ alii forte diſſimulaſſent. Genitus eſt extra matrimonium a juvene Roterodamenſe *Gerardo*, qvem pater ſacris deſtinabat, & ab adamatæ puellæ, qvæ Eraſmum peperit, conjugio abſtraxerat. Cur autem ex *Regularium*, qvos vocant, *Auguſtinianorum*, ſodalitio, in qvod adoleſcens tutorum iniqvitate detruſus fuerat, diſceſſerit, ipſe ad *Servatium* eorum Præpoſitum, & ad *Lambertum Grunnium* ſub Florentii perſona ſcripſit. Annus nativitatis neſcitur; cum tamen anno 1518. ſe qvinqvagenarium eſſe referat, colligi poteſt, natum eſſe circa annum 1468. adeoqve Luthero annis qvindecim majorem fuiſſe. Obiit Baſileæ anno 1536. cum Friburgo in Brisgovia abiens Belgium cogitaret, & in typographia Frobeniana editioni librorum ſuorum incumberet, arthritide & dyſenteria conſumtus. Ex *Beati Rhenani* ad Carolum Cæſarem dedicatoria in *Origenem*, ab Eraſmo recognitum epiſtola, pleraqve haberi poſſunt ad hiſtoriam vitæ ejus pertinentia. Præmiſſa eſt illa dedicatio editioni epiſtolarum Eraſmi Anglicanæ qvæ anno 1642. prodiit cum aliis eo facientibus. Sed plura de eo dicenda infra occurrent. §. *179. & ſeq.*

§. *00.*

Hoc ſtatu Lutheri factio erat, cum comitia VVormatiæ haberentur. Unde factum, ut aliqvi Imperatoris miniſtri inconſultum putarent, edictum adverſus eum condi, qvod Nuntius urgebat. Sed Princeps juvenis licet, judicio tamen acri præditus animadvertit, maximum negotio huic obſtaculum ex præjudicata opinione oriri, qvod putabatur Romæ contra Lutherum non alia de cauſa excommunicando ſine omni conditione procedi, & aliam Bullam d. 3. Jan. emiſſam eſſe, qvam ad privatam Papæ & curiæ Romanæ utilitatem; qvia Doctor hic abuſus corrigi & poteſtatem mitigari debere contendebat, ne odioſæ illæ exa-

exactiones per Germaniam continuarentur, de qvibus plus una vice jam qveſti erant Proceres. Itaqve Nuntium monuit, ut ante omnia in plenis comitiis liqvido demonſtraret, a Luthero non Papam ſolum & curiam Romanam, ſed præcipua religionis Chriſtianæ capita oppugnari, eosqve errores a Pontifice condemnatos eſſe. Præſtitit hoc Aleander excellenter: admiſſus enim in comitiis ab Imperatore, ut publice audiretur, tres integras horas ſumma vi peroravit, magnoqve & illuſtri illi cœtui Principum & deputatorum Imperii, libros Lutheri ipſos producendo, oſtendit, neceſſario bujus hæretici ſectam abolendam eſſe, utpote Eccleſiæ & ſtatui publico pariter perniciosſam. Deſtrui enim per eam autoritatem ſpiritualem capitis eccleſiaſtici, ipſiusqve concilii generalis, ſine qva, & ſublato qvi de ſenſu Scripturarum decideret Judice controverſiarum, tot religiones extituræ eſſent, qvot capita. Negari ab illo libertatem hominis, & ſtatui bona & mala ex inſuperabili neceſſitate fieri, ſic portam late ad effrenem licentiam aperiri, omnibusqve criminibus defenſionem parari, legitimam nempe excuſationem, qvod aliter agi non potuerit. Annihilari præterea omnem Sacramentorum novæ legis valorem, negando conferri per ea gratiam: dari promiſcue omnibus poteſtatem abſolvendi: eximi Chriſtianos ab omnium legum vinculis ſub prætextu Chriſtianæ libertatis, peſſime intelle-

Ex actis VVormatienſibus in Archivo Vatic. apud Card. Pallavicinum.

1521. *ctæ: contradici votis ſolenniter Deo factis, qvaſi neminem obligent: deniqve mundum conjici in extremam omnium rerum confuſionem, ſine legibus, ſine hierarchia, ſine ſubordinatione & obedientia in Eccleſia, vel erga Principes, vel erga Deum ipſum, qvia is, ſi hæretico huic credatur, nobis præcipiat, qvæ effectu ſint impoſſibilia. Addidit: cum fruſtra fuerint omnia, jam per annos qvatuor adhibita ad liberandam Eccleſiam & Rempublicam ab ingenti hoc malo remedia, nullum jam ſupereſſe aliud, qvam ut Edictum Imperatorium conderetur, qvo ab omnibus ordinibus plena ſubmiſſione obſervato, deteſtabilis hæc hæreſis cum autore ſuo communi odio & execrationi exponeretur. Hæc oratio qvamvis longa magna cum attentione audita fuit, bonumqve effectum ſtatim habuit. Inita enim deliberatione conventum eſt, aboleri debere hanc hæreſin, qvæ fundamenta religionis Chriſtianæ ſubrueret.*

§. LXXXIIX.

Imperator prima comitia, qvæ ex lege Caroli IV. qvam auream Bullam vocant, *Norimbergæ* habere debuiſſet, ob peſtem ibi graſſantem *Wormatiæ* celebravit. In his, ut patet ex conſtitutione, qvæ poſt finita comitia ſive diſceſſum Imperatoris & ordinum Germaniæ (ideo *Receſſus* vocari ſolet) publicata fuit, maxima graviſſimaqve negotia tractata & concluſa ſunt: ordinatio nempe conſilii ſupremi virorum XXII. ex Electoribus, Principibus & Civitatibus Germaniæ delectorum; *Regimentum* appellabatur, cui abſente Cæſare tota Imperii gubernatio concredita fuit; Cameræ etiam ſive tribunalis ſummi ad juriſdictionem exercendam, Aſſeſſorum XVIII. Interdictum adverſus

vim

vim armatam, qva jus ſuum manu perſeqvebantur qvicunqve poterant, ſatis juri & honori, ut jactabant, conſulentes, ſi modo vim illam (*Febdas* ſeu *diffidationes* vocabant) adverſario, certo qvodam ritu & tempore, denuntiaſſent. Decretus etiam Germaniæ ſumtibus Cæſari exercitus, qvo Romam coronæ adipiſcendæ cauſa proficiſceretur, *ut ablata, diuqve alienis manibus uſurpata in Italia recuperaret.* (ſunt verba Receſſus) Hæc & alia qvædam ſingularibus edictis & ſanctionibus, qvibus omnibus dies XXVI. Maji adſcriptus eſt, publicata, in volumine *Receſſuum Imperii* leguntur. Cur vero, ne unico qvidem verbo religionis, & qvæ contra Lutheri doctrinam Pontificii Legati poſtulaverint, tandemqve Edictum impetraverint, mentio fiat, cum illo tempore nondum ea diligentia & prolixitate, ut poſtea factum eſt, deliberationum & actorum Commentarii diurni (*protocolla* vocant) ſcribi ſolebant ex Archivorum libris, qvos mihi inſpicere licuit, doceri non potui. Conjecturæ itaqve ſubjectum manet, an, (qvod infra veriſimillimum reddet Pallavicini narratio) Receſſus conſcriptus, pleniſqve omnium ſuffragiis receptus, & poſtea demum adhibitis paucis Edictum conditum fuerit; an Legatis Pontificiis, pro poteſtatis eousqve exercitæ axiomate tuendo conſultius tutiusqve viſum fuerit, ſi in legibus Imperii politicis nihil de religione ſtatueretur, utqve Edictum contra Lutherum, non tam ex decreto Imperatoris & Ordinum, qvam ad miniſterium Pontifici præſtandum condi videretur; an vero Carolus gratificari Friderico Electori voluerit, cavendo, ne de actis contra Lutherum qvidqvam in Receſſu diceretur. Moguntini etiam Archiepiſcopi & Electoris, qvi ſtylum Actorum & conſtitutionum comitialium ex more dirigit & temperat, qvædam providentia & circumſpectio fuiſſe in hac re poteſt, militares Eqvitum in illis regionibus ſpiritus vel metuentis vel ſibi conciliantis, aut de Reformatione ipſa haud male ſentientis: cum Sickingio enim bene ei conveniſſe, poſtmodum apparuit, qvanqvam Hutteni minas, pro libris Lutheri oppida & pagos Moguntini combuſturum ſe jactantis, narret Pallavicinus *Lib. I. cap. 25. n. 1.* Hiſtoricis itaqve & Actorum Lutheri collectoribus debentur, qvæ de religionis cauſa in comitiis Wormatienſibus tractata novimus. Maimburgius ex fonte ſuo, id eſt, Pallavicino hauſit, qvæ nobis propinat, niſi qvod *Bulla Pontificia nova* d. 3. Januar. emiſſæ meminit, qva Lutherus ſine omni conditione denuo ex-

1521.

Digitized by Google

I. §. 89. 1521. communicatus fuerit, de qva apud alios, qvos conſului, autores, fateor me nihil potuiſſe reperire. *Die viridium* hoc anno ſive *in Bulla Cœnæ Domini*, qvam vocant, Lutherum nominatim damnatum & execrationi ſubjectum fuiſſe, conſtat.

§. LXXXIX.

Varillaſius, qvicqvid de concilio Cæſaris hic refert Maimburgius, prudentiæ *Cevrii* tribuit, & ab hoc monitum Aleandrum eſſe ſcribit, ut dogmata Lutheri, qvæ impia & hæretica eſſent, non autem ea ſolum, qvæ Pontificis utilitatibus adverſarentur, produceret. Idem etiam rei geſtæ ordinem aliter narrat; nempe Aleandrum non eo qvo cauſam Pontificis contra Lutherum oravit, ſed alio poſtea die, excerptas ex libris Lutheri de captivitate Babylonica *qvadraginta propoſitiones* coram Cæſare & Ordinibus clara voce prælegiſſe, nulla vel exaggeratione vel explicatione addita, ſed paucis præfatum, legere ſe illa, ut dictis ſuis nuperis fidem faceret. Excitatam inde indignationem refert omnium, neqve dubitare potuiſſe, qvin condemnatio Lutheri per edictum Cæſareum eo ipſo conſeſſu ſecuta fuiſſet, niſi Fridericus Saxo inſigni, ut ſcribit, artificio, negaſſet librum illum Lutheri eſſe, ex qvo excerptas iſtas theſes dicebat legatus, atqve hoc demum modo ab Imperatore obtinuiſſet, ut Lutherus Wormatiæ audiretur. Vide Varillaſ. *de educatione Principis* ſive *vita Gvil. Croji Cevrii Lib. VI in fin.* ubi etiam formulam ſalvi conductus pro Luthero ab eo compoſitam fuiſſe ſcribit. Sed ſi iſthæc veritate nituntur, multum tamen ab ea recedunt, qvæ idem Autor in recentiori *de Hæreſibus* hiſtoria de comitiis Wormatienſibus tradidit: ut infra *ad* §. *96.* annotabitur. Differt ab ejus relatione Pallavicinus, cum Aleandri unam ſaltem orationem abſente Friderico, &, ut ait, morbum ſimulante habitam, & ab eo ſimul productos & proxime aſſidentibus oſtenſos Lutheri libros fuiſſe narrat *d. cap. XXV. n. 7.* Idem, licet brevius, tradit Maimburgius. Cum vero Aleander, ut Pallavicinus notavit, peroraverit in die, qvi vocari ſolet cinerum, id eſt, niſi me computus illius anni fallit, d. 13. Febr. non poſſum ſatis percipere aut conciliare, ab his ſcriptoribus diverſimode tradita, qvaſi poſt orationem demum Aleandri de Luthero in comitiis ſiſtendo actum fuerit.

§. XC.

Digitized by Google

§. XC. 1521.

Nam ſub finem anni 1520. & initium hujus 1521. adeoqve ante *comitia*, cum Imperator & Elector Saxo multiqve Principes Wormatiæ eſſent, id actitatum fuiſſe conſtat. Elector ſane ſcribi fecerat Luthero, qvid facturus eſſet, ſi vocaretur a Cæſare, id enim adverſarios moliri? & hic reſpondit d. 21. Decembr. 1520. ſe omnino venturum Cæſarisqve vocationem pro divina habiturum eſſe, ſi autem vis fiat, ſicut veriſimile ſit, Deo commendaturum eſſe cauſam, qvi tres pueros in fornace ignis ſervaverit, ſi vero ſervare nolit, parvam rem eſſe caput ſuum, ſi ad Chriſtum comparetur, & qvæ ille paſſus ſit. Nec minus cordata & pia ſunt, qvæ addit: Proinde etſi ita fieri oporteat, ut Reges terræ & Principes conveniant in unum, & cum gentibus & populis fremant adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus, tamen eodem Pſalmo docet Spiritus, beatos fore, qvi confidunt in eo. Nec ſolum hoc, verum & irridebit Dominus & ſubſannabit illos. Noſtrum certe definire non eſt, ex vitane an ex morte mea plus minusve periculi ſit oriturum Evangelio & publicæ ſaluti. Scis, qvod veritas Dei petra ſcandali eſt, poſita in ruinam & reſurrectionem multorum in Iſraël. Noſtræ autem nunc curæ id unicum eſt officium reliqvum, ut oremus Dominum, ne Caroli imperium in meo aut illius ſangvine, pro impietate tuenda, primas operas cruentet: mallemqve me (qvod ſæpius dixi) in ſolis Romaniſtarum manibus perire, ne ille cum ſuis in hanc cauſam involveretur. Scis qvæ miſeria Sigismundum Imperatorem poſt occiſum Huſſum conſecuta ſit: ut nihil deinde proſperum habuerit, ſine prole obierit, & filius etiam filiæ Ladislaus poſtea perierit, & in generatione una deletum ſit nomen ejus: Uxor vero Barbara infamia reginarum evaſerit: & alia, qvæ te noſſe credo. Si tamen ita fieri oportet, ut & ego non modo Pontificibus, ſed & gentibus tradar, fiat voluntas Domini, Amen. En habes meum conſilium & animum: omnia de me præſumas præter fugam & palinodiam: fugere ipſe nolo, recantare multo minus. Ita me confortet Dominus Jeſus. Neutrum enim ſine periculo pietatis & multorum ſalutis facere poſſem *Lib. I. ep. 205.* ad Spalatinum. Miror taceri, qvæ ex *epiſtola 207.* die Felicis, id eſt, 14. Jan: ad Staupitium data, cognoſcuntur, vocatum jam illo menſe Lutherum a Cæſare, literis ad Electorem datis, fuiſſe, ſed hunc recuſaſſe, Cæſaremqve aliis literis priores revocaſſe. Ita eodem

die

Digitized by Google

1521. die *epiſt. 208.* Linccio ſcribit Norimbergam: *Vocatus eram a Cæſare & revocata eſt eadem vocatio.* Caute autem ſine dubio verſatus eſt ſapientisſimus Princeps, ne in periculum mitteret Lutherum, qvanqvam ei hanc Cæſaris de ejus comparitione voluntatem eodem menſe ſignificaverit. Qvæ vero reſponderit, ex epiſtola ejus d. 25. Januarii ad Electorem cum multa ſubmisſione ſcripta apparet(*qvæ extat lib. I. n. 210.*) cujus inter alia hæc ſunt verba: *Cæterum qvod* ad me attinet, „paratiſſimus ſum in humili obedientia, ſi ſufficiens ſecuramentum & liberum conductum ultro citroqve iterum ad meam ſecuritatem adſecutus fuero, ad proxime futurum conventum Imperialem Wormatiæ habendum, coram æqvis, doctis, probis & non ſuſpectis judicibus comparere: & cum adjutorio Dei omnipotentis, me ita exhibere & excuſare, ut omnes in veritate experiantur, me hactenus nihil ex temeraria, indeliberata & inordinata voluntate, aut propter temporalem & ſecularem honorem & utilitatem, ſed qvicqvid ſcripſi & docui, ſecundum meam conſcientiam, juramentum & obligationem, ut indignum Doctorem ſanctæ ſcripturæ, ad laudem & gloriam Dei, ad ſalutem & felicitatem Eccleſiæ Catholicæ, bonumqve & commodum totius Germanicæ nationis, ad evulſionem periculoſarum abuſionum & ſuperſtitionum, & ad liberationem totius chriſtianæ Reipublicæ, ex tot infinitis, innumerabilibus, impiis & damnabilibus tyrannicis dedecoribus, probris, gravaminibus & blaſphemiis propoſuiſſe & feciſſe. Sed qvæ petiit aut ſperavit, qvanqvam pia & juſta eſſent, Pontificii Legati artibus, qvas ipſe propalat Pallavicinus *dicto cap. XXV. n. 3. 4.* in ſummam venerunt difficultatem.

§. XCI.

Aleander enim vel propenſionem Germanorum procerum ad Lutheri doctrinam, vel langvorem in autoritate Pontificia tuenda Wormatiæ cernens, impetravit Roma literas & pecuniam ad conciliandas qvorundam mentes. Nec Lutherum machinæ inimicorum prorſus latuerunt; ſcribit enim *Lib. I. ep. 211.* Staupitio (qvamvis tunc mutato, ut alibi dixi) d. 9. Febr. *Wormatiæ nihil contra me adhuc actum etſi miro furore Papiſtæ moliantur mihi mala. Spalatinus ſcribit, tantum favoris Evangelio eſſe iſthic, ut me inauditum & inconvictum damnari non ſperet.* Interim & in Saxonia & in Bohemia creſcebat

Digitized by Google

ſcebat indignatio in Pontificem, & amor doctrinæ Lutheri, ut videre licet ex epiſtolis Dominica Qvadrageſimæ & Invocavit 17. Febr. datis, in qvibus ad Spalatinum refert, ut Bohemi libellos qvosdam ſuos „ in lingvam patriam verti curaverint, & ut juventus Academica Bac- „ chanalium tempore in Papam luſerit. Etiam *Georgii* Saxoniæ Ducis in Lutherum odium, fratris ejus *Henrici*, qvi Freibergæ reſidebat, favor utcunqve penſabat. Vide *Lib. I. ep. 219.* Lipſiæ vero, qvæ tanta antea *Add.* Lutheri invidia flagrabat, non deerant, qvi non obſtante Georgii Principis ſui rigore, male affecti erant rei Pontificiæ, ita ut Bulla ibi contra Lutherum affixa contaminata & lacerata fuerit. Vide *Lib. I. ep. 218.* Nec mitius tractabantur Emſeri adverſus eum libelli, de qvibus alibi. Auſus deniqve eſt celebris pictor, *Lucas Cranachius*, figuras ligno inſculpere, & inde chartas excudere, qvæ Chriſti & Antichriſti geſta ſibi oppoſita, diſſimilemqve exitum repræſentarent: qvibus iconiſmis inſcriptiones adjecit Lutherus, & ad Spalatinum miſit d. 7. Martii qvæ habentur in *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 597. ſeqq.* Adde *Lib. I. ep. 219.* Subſcripſit autem geſtis Chriſti teſtimonia ex hiſtoria Evangelica, Pontificiis vero actionibus dicta ex decretalibus, qvibus potentia & majeſtas Papæ magnifice aſſeritur, additis ex Daniele & Apocalypſi vaticiniis ruinam & damnationem Antichriſti indicantibus. Paulo poſt cum ex Spalatini literis intelligeret, eo conſilio vocatum ſe ad Comitia iri, ut articulos ſuorum dogmatum, qvi mittebantur, revocaret die Martis poſt Judica, id eſt, d. 19. Martii ita ſcribit *Lib. I. ep. 220.* Articulos revocandos, mi Spalatine, & res geren- „ das a me præſcriptas, accepi. Tu ne dubites, nihil me revocaturum: „ poſtqvam video, non alio eos niti argumento, qvam qvod contra ri- „ tum & conſvetudines Eccleſiæ (qvam fingunt) ſcripſerim. Reſpon- „ debo ergo Carolo Imperatori, ſolius palinodiæ cauſa vocatum me, „ non venturum, qvandoqvidem idem ſit, ac ſi jam illuc veniſſem & huc „ rediiſſem. Poſſem enim & hic revocare, ſi revocandum eſſet ſolum. „ Cæterum ſi me ad occidendum deinceps vocare velit, & hac reſponſi- „ one Imperii hoſtem me habuerit, offeram me venturum. Neqve e- „ nim fugiam (Chriſto propitio) verbumve in acie relinqvam. Certiſ- „ ſimum autem habeo, illos non qvieturos ſangvinarios, donec occide- „ rint me: qvanqvam hoc cupiam, ne in meo ſangvine rei fiant, niſi Pa- „

 piſtæ.

I. §. qq. §. pp. 1521. piſtæ. Sed ad Aleandri orationem veniamus. Exhibuit illam Pallavicinus *dicto cap. XXV. n. 8. & ſeqq.* non (qvod utiqve rectius & melius fuiſſet) ut habita eſt, ſed, ut fatetur & Hiſtoricorum more excuſat, qvibus potuit fucis & cincinnis in ſummam Lutheri ejusqve dogmatum contumeliam adornatam. Eo ipſo tamen cauſæ Pontificiæ parum conſulens) qvæ ſi Dei & Chriſti eſſet, ut confidenter jactant, calumniis & cavillis propugnari minime debuit. Totam vero hanc orationem talibus ſcatere faciliмo oſtendi poſſit negotio, niſi jam ex maligne allegatis Lutheri dogmatibus manifeſto appareret. Qvamvis vero non modo compendio uſus ſit in declamatione illa recenſenda Maimburgius, ſed & qvædam craſſiora mendacia omiſerit, retinuit tamen, qvæ eodem vitio peſſimæ depravationis aut aperti mendacii laborant: qvalia ſunt, qvod Lutherus neceſſitatem actionum omnium humanarum, & ſic etiam patrandorum criminum ſtatuerit; dein qvod abſolvendi, a peccatis licentiam omnibus attribuerit, promiſcuam nempe, ut loqvitur, id eſt, neglecto aut ſublato miniſterii ordine; porro, qvod impoſſibilitatem parendi legibus publicis aſſeruerit, dum ſcilicet hominum imbecillitatem ad rigidam & perfectam mandatorum divinorum impletionem, & obtinendam meriti, qvod jactabatur, ſuperabundantis gloriam commonſtrabat; (Pallavicinus addit, qvod bellum in Turcas improbaverit) & alia non minus putida & veteratoria. Effectum orationis paulo aliter refert Pallavicinus, qvam noſter, neqve tunc defuiſſe diſſimulat, etiam præter Saxonem, qvi Luthero faverint; addit tamen, Cæſarem averſiſſime ab eo animo fuiſſe, & literas ejus non lectas repente conciſas Aleandro tradidiſſe, qvod qvam verum ſit, in medio relinqvo: literas enim ante annum datas fuiſſe, ſupra retuli, ſi vero eas indicat, qvas poſt abitum ex itinere ſcripſit, tempus turbat. Laudat Aleandrum, qvod diſputationem cum Luthero, ab aliqvibus ſuggeſtam, recuſaverit, & contumeliam janitoris (Lutherani ſcilicet) qvi eum a conſilii Cæſarei introitu pugno in pectus illiſo repulerat, prudenter toleraverit.

§. pp.

Sed Saxoniæ Dux, qvi cæteris in qvæſtione de jure conſentiebat, omnes tamen propoſita qvæſtione facti

Digitized by Google

cti permovit, cum diceret, agi de proſcribenda non ſolum doctrina, ſed & de Doctore Luthero, qvi ejus autor haberetur, reqviri itaqve, anteqvam ulterius procedatur, ut in his ipſis Comitiis audiretur, & ex ipſo intelligeretur, verum ne eſſet qvod propoſitiones iſtas doceret, qvæ in libris ejus reperiri dicebantur. 1521.

Hoc valde anxium habuit Nuncium Aleandrum, metuentem, ne Lutherus, qvi loqvendi & diſputandi occaſionem avide qværebat, eloqventia ſua & falſis ſubtilitatibus homines, non ſatis ad judicandum de talibus rebus idoneos deriperet, itemqve ut verba ſua ita interpretaretur, ut dubitari poſſit, an recte & ſecundum ſenſum, qvem ipſe illis daret, intellecta & juſte condemnata fuerint. Sed Imperator, qvi Saxoniæ Ducem nolebat offendere, ſibi vero ipſis ſatisfacere, ac Nuncio gratificari cupiebat, ſapienti temperamento uſus eſt. Dixit itaqve Lutherum audiendum fore, ne prætendi poſſit, inauditum damnatum fuiſſe, ſed hactenus ſolummodo audiendum, ut profiteretur, an retractare vellet errores, qvi in libris ſuis reperirentur. Ita Luthero ſcripſit die 6. Martii, injunxitqve ut intra dies XXI. VVormatiæ ſe ſiſteret: miſit etiam fecialem, qvi eum adduceret cum literis ſalviconductus, ſuo & totius conventus nomine, qvibus munitus tuto accedere, morari & recedere poſſet, ea tamen conditione, ne in itinere concionaretur. Sed fecialis, Gaſpar Sturmius, totus jam Lutheranus,

1521. *concionari eum pro lubitu Erfordiæ permiſit, contra doctrinam, leges & mores Paparum, neqve de hoc qvidqvam Imperatori renunciavit.*

§. XCII.

Qvæ de Friderici Electoris ſententia ex Pallavicino refert noſter, ex actis Lutheri & Saxonicis non poſſunt tam clare demonſtrari, ut dubitatione careant. Aliæ potius ſiſtendi & audiendi Lutherum & Electori petenti ſvadentive, aut Cæſari concedenti cauſæ fuiſſe videntur. Varillaſius, qvem ſupra laudavi, Electorem cum Aleandro, præſente Cæſare, vehementisſime rixantem producit, & callide, ut ait, negantem, librum *de captivitate Babylonica*, qvem ille monſtrabat, Lutheri eſſe. Sed illa ſuſpicio ab ingenio Principis alienisſima eſt; crediderim hic potius Jeſuitis, qvi Electorem generatim deſideraſſe narrant, ut Lutherus ipſe de iis, qvæ ſcripſiſſet, audiretur. Nec ſine ratione hoc poſtulabat Elector, malignitatem interpretationum ex ſpecimine Aleandri facile perſpiciens, qvi nullo ſophiſmate in referenda Lutheri doctrina abſtinuerat. Carolum ipſum videndi Lutheri cupidum fuiſſe, Varillaſius notat. Inter cauſas, ob qvas præſentiam Lutheri impeditum ibat Aleander, tacet Maimburgius, qvam graviſſimam indicat Pallavicinus, fori ſcilicet incompetentiam. Angebat enim hominem, qvod Cæſar & Ordines, utpote Laici, (Latinus interpres reddit *profani*) condemnatum a Pontifice Lutherum, & jam poſt bis terve finitos, qvos ei ad revocandum conſtituerat, ſexaginta dies excommunicatum & deteſtabilem, videre & audire cuperent. Nec diffitendum eſt, Majeſtatis juri hic locum fuiſſe, utcunqve aulæ Pontificiæ inviſo. Idem Pallavicinus *periculoſum vel ineptum fuiſſe ſtatuit, cauſam iſtam ſolenniter diſputandam ad conventum hunc trahi; qvi communi* (univerſali) *laboraret ignorantia.* Inter auditores tamen erant Archiepiſcopi qvinqve, Epiſcopi undecim, præter Legatos reliqvorum, qvi plerumqve Clerici eſſe ſolent, ut tot Principes & minorum gentium prælatos taceam. Qvod ſi Laicos ſaltem *ignorantia communis* reos habuit, & a judicio de religione removendos; qvid ſine cavillo reſpondebit Paulo, qvi de magno myſterio tractaturus, Corinthiis, tum qvidem ſchiſmate & morum vitiis corruptis, ſcribit, *ut cum prudenden-*

Digitized by Google

dentibus loqvor, vos ipſi judicate qvod dico 1. Cor. X, 15. & Theſſalonicenſibus, per regulam ad omnes applicabilem imperat: *omnia probate, qvod bonum eſt, tenete. 1. Theſſ. V, 21.* Sed nondum erectum erat tribunal, cujus decreta Laicorum turba cum Regibus Principibusqve ſuis cœco ſeqvi debeat ſervitio. Qvis deniqve in culpa fuit, qvod in *communi ignorantia* Laici verſarentur, qvam illi ipſi, qvi populum erudire debebant de religione, qvam omnes & ſinguli eatenus noſſe oportet, ut in capitibus ad ſalutem neceſſariis vocem ſummi Paſtoris Chriſti a deceptorum fiſtula diſtingvere valeant; ut maxime aliæ qvæſtiones, qvarum infinitus numerus fidem & religionem pene ſuffocaverat, ignorari, & doctiorum judicio deferri poſſint. Sed cum eo usqve præter magnificas poteſtatis Pontificiæ deprædicationes, fabulasqve & ritus, nihil fere, qvod ad fidem & mores Chriſtianorum reqviritur, qva par erat, perſpicuitate & ſobrietate populo propoſitum fuiſſet, id vero Lutherus, & qvi ejus exemplum ſeqvebantur, magna facerent dexteritate, qvid mirum, ſi in illo vocem Chriſti & divini verbi efficaciam magno cum ſolatio & plauſu exciperent & ſentirent tot hominum in omnibus nationibus myriades? Hanc veritatis reductionem promovere & melius meliusqve efformare & perficere ſua autoritate Pontifex ejusqve Legati potuiſſent, qvemadmodum Lutherus jam ab annis plus tribus inſtantisſime & cum eo vox omnis pene populi flagitaverat; ſed qvid obſtiterit, qvo minus tanto beneficio qviete & bono cum ordine potiri potuerit totus Chriſtianorum cœtus, & cur in contrarium omni vi & arte graſſati fuerint, omniaqve in ſummum periculum & tumultum adduxerint, qvi paſtorum loco erant, ex iis, qvæ dicta ſunt, & porro dicentur, ſatis notum eſt. * Aleandri igitur ſtrepitus impedire non potuit Lutheri comparitionem, & diſplicuiſſe ei neceſſe eſt literas Imperatoris d. VI. Martii, datas, qvibus non ſolum plenam ſecuritatem, ad iter & reditum Lutherus accepit, ſed & benigne & honorifice compellatus fuit. Inſcriptæ enim ſunt, *Honorabili, dilecto, devoto, Doctori Martino Luthero, Ordinis Auguſtiniani.* In his, ſicut nec in diplomate ſalvi conductus, qvod fecialis ſecum ferebat, nihil invenitur de conditione, qvam hic refert Maimburgius, de non concionando in itinere. Interdictum tamen id ſibi fuiſſe non negavit Lutherus, ut poſtea videbimus. De *ſalvo conductu* diſceptatum

I.§.92.§.99. 1521. eſſe inter proceres, prout qvisqve in Lutherum affectus erat; & cum eſſent, qvi Cæſareis literis, exemplo Husſi territi, fidendum non eſſe dicerent, Principum qvorundam fidem ſpeciatim interpoſitam fuiſſe, Cochlæus autor eſt. Id induſtria & qvidem ultima Cevrii procuratum refert & laudat Varillaſius, fide juſſores autem fuiſſe Saxoniæ Electorem; Haſsiæ Landgravium, & Principes qvosdam, ut ait, Brunſvicenſes atqve Brandenburgenſes. Literas ſalvi conductus, qvas Principes, per qvorum regiones iter Luthero erat, nempe Elector Saxo cum Fratre Johanne, Georgius Dux Saxoniæ, & Philippus Haſsiæ Landgravius expedierunt, extant *Tomo I. Alt. fol. 653.727.* *Cevrius*, qvem dixi, in his comitiis obiit die 18. Maji veneno, ut creditur, per Hiſpanorum inſidias, qvo & paulo ante fratris filius, Gvilielmus Crojus, Cameracenſis & Toletanus Archiepiſcopus ibidem ſublatus habetur. Varill. *d. l.* Lutherus utriusqve obitum notavit *epiſtolis 231. & 233.* per *Schiferum* enim intelligit *Cevrium*, (ex pronuntiatione Gallo belgica vocis *Chevres)* & millionem aureorum Imperatori reliqviſſe ex fama memorat, addens: *Audacem Chriſtum, qvi hos montes auri nihil vereatur, ſed utinam agnoſcant aliqvando, qvoniam ipſe Dominus DEUS noſter!*

§. 99.

Acta Wormat. Conv. ex cod. Vat. *Profectus itaqve eſt VVitteberga curru magnifico vectus, comitante centum eqvitum turma, qvi ei honoris cauſa aderant, utqve appareret, non defore illi viros, ad defenſionem ejus paratos. Intravit die 6. April. VVormatiam, octo tantum ex eqvitibus ſuis comitatus. Amicis autem qvi eum ab itinere dehortabantur, qvia ab Imperatore, qvi libros ejus comburi fecerat, jam condemnatus eſſet, reſpondit, qvod ſe omnes homines toto orbe juncti, omnesqve Dæmones inferni, ab hoc itinere non eſſent impedituri, ſe enim cauſam Dei tueri. Die ſeqventi, hora qvarta poſt meri-*

Acta Mart. Luth. Wormat. t. 2. Cochlæus hoc anno.

Digitized by Google

meridiem, in conſeſſum Comitialem adductus fuit a Mareſchallo Imperii, Comite Pappenheimio, qui & ſtatim interdixit, ne quid loqueretur, ſed præciſe reſponderet ad ea, quæ Imperatoris nomine ei proponenda forent. 1521.

§. XCIII.

Currum magnificum hic ad Gallicæ elegantiæ genium fingit noſter. Cochlæus, qui totum ejus iter, & læta convivia, & quod aliquando hilarior teſtudinem pulſaverit, (Muſicæ enim peritus erat) inſectatur, talem deſcribit, qui ***in modum lecticæ paratus*** fuerit, ***ambroſius & contra cœli injurias munitus.*** Neque alios tunc habebant Germani, panno nempe tectos, quales mercatoribus etiam hodie in uſu ſunt, ad nundinas euntibus; talis denique, qualem Senatus oppidanus Wittenbergenſis ei præbere potuit, cui eo nomine gratias egit, ***Tomo I. Altenb. fol. 732.*** De centum equitum comitatu nihil reperitur in actis Lutheri. Comites habuit ***Jodocum*** (ſive ut poſtea nomen ſuum ſcribere ſolebat ***Juſtum) Jonam.*** Præpoſitum Collegiatæ Eccleſiæ Wittemberg, ***Nicolaum Amsdorfium***, ejusdem Canonicum, & ***Hieronymum Schurfium***, Juris Doctorem celebrem, quo veluti advocato utebatur. Acceſſerant in itinere alii quidam: inter quos Euricius Cordus ludi-moderator tunc Erfurtenſis. Vinariæ a Duce Johanne, fratre Electoris, viaticum accepit. Erfurti inſtanter rogatus, Dominica Quaſimodogeniti concionem habuit, quæ extat *Tomo I. Altenb. fol. 714.* & a Cochlæo (quem Maimburgius exſcribit) exagitatur. Extemporanea & brevis eſt, adverſus fiduciam operum, & vitia Cleri directa. Iſennaci etiam concionatum eſſe, ſed in reditu, ipſe refert, ***proteſtante tamen, juſſu Superiorum***, ut ajebat, ***Parocho.*** Conciones excuſat Lutherus, quod in conditionem illam, de non concionando non conſenſiſſet, ***nec verbum Dei alligari poſſit. Lib. I ep. 229.*** imo jam Wormatiæ id reſponſi Principibus dediſſe, ad Comitem Mansfeldium ſcripſit ***Tomo I. Altenb. fol. 732.*** In aliis etiam locis concionatum eſſe, & quandam urbem, quam ***Andors*** vocat, uno ſermone totam Lutheranam feciſſe narrat Varillaſius, ſed nullo teſte, nec eo nomine ullum eſt in Germania oppidum. Terrebant eum & diſtrahebant in itinere

non

Digitized by Google

1521. non pauca; nuntiabatur condemnatum jam eſſe Wormatiæ, corpore parum valebat: Francofurto enim ad Spalatinum Wormatiam ſcribit: *Lib. I. ep. 221. Tota hac via ab Iſennaco usqve huc langvui, & adhuc langveo, incognitis mihi antehac modis.* Sed & mandatum Caroli eſſe *in terrorem mei evulgatum intelligo:* (de combuſtione librorum in Belgio puto) *verum Chriſtus vivit; & intrabimus Wormatiam invitis omnibus portis inferni, & potentatibus aeris.* Et poſtea: *Satanam terrere & contemnere propoſitum eſt.* Oppenheimii autem ab amicis ipſoqve Spalatino, ne veniret, per literas monitus reſpondit: (qvæ plurimi memorarunt) *Si tot diaboli Wormatiæ eſſent, qvot in domibus lateritiæ tegulæ, ſe tamen intrepide eo venturum eſſe.* Narravit hæc ſuis paulo ante obitum Islebiæ *Tomo I. Alt. f. 734. Ita Deus,* addens, *impavidum reddere poteſt hominem, neſcio an nunc tam fortis eſſem.* Tentatus fuit etiam Moguntini, ut putabat, conſiliis, ut evitata Wormatia in arcem Sickingii Ebernburgum concederet, ibi cum Joh. Glapione Franciſcano (cujus Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 4.* meminit) Cæſaris Pœnitentiario collocuturus; ipſe qvoqve Sickingius idem rogabat, miſſo Oppenheimium Martino Bucero cum eqvitibus qvibusdam. Sed cum triduum tantum ex viginti & uno diebus, intra qvos comparere debebat, ſupereſſet, & ipſe inſidias vereretur, *ſe, qvo juſſus erat iturum eſſe,* conſtanter reſpondit, & cucullo ſuo indutum, curruqve aperto vectum [die Martis, 16. April.] urbem intraſſe narrat, magno populi concurſu. Hoſpitium habuit apud eqvites Rhodios, ut Cochlæus ſcribit, qvi nunc Melitenſes vocantur, Lutherus *Teutonicos* nominat, vulgarem appellationem ſecutus, qva domus illa vocabatur: ſtatimqve a magno procerum & nobilium numero ſalutatus fuit. Honeſtum erat, qvod non per alium, qvam ipſum Imperii, qvem vocant, Mareſchallum, Saxoniæ Electoris, Archi-Mareſchalli, vicarium hæreditarium, Dynaſtam Pappenheimium (nondum enim comitum nomen familia illa tum adſumſerat) in conſeſſu publico adeſſe juberetur. Convenerat is eum in hoſpitio ante prandium, neqve tunc, ſed in ipſo conſeſſu monuit, ne loqveretur, niſi interrogatus.

§. rr.

Erant in conventu, qvi eum ſerio monebant, ut firmo eſſet animo, imo aliqvi ei verba Evangelica recita-

cita-

Digitized by Google

citabant : Cum tradent vos, nolite cogitare, qvomodo aut qvid loqvamini, dabitur enim vobis in illa hora, qvid loqvamini. *Sed parum ex his profecit, ſatisqve oſtendit, ſpiritum Evangelii ſe non habere. Cum enim officialis Trevirenſis ipſi denuntiaret, velle Imperatorem, ut ad duo reſponderet: primo an autorem ſe eſſe fateretur omnium horum librorum, qvibus nomen ſuum præfixum eſſet, & qvorum index ei prælegebatur? dein, an retractare vellet, qvæ in iis condemnata eſſent? ad primum reſpondit, agnoſcere ſe libros, niſi aliqvid iis eſſet additum; ad alterum; qvia de re omnium maximi momenti, de fide nempe & verbo Dei, ageretur, tempus ſe ad cogitandum petere, ne præcipiti reſponſo plus minusve diceret, hoc enim non eſſet Chriſtum coram hominibus confiteri, ut facere decreviſſet. Hæc profecto reſponſio non ſapiebat genium Prophetæ divinitus inſpirati, cum tamen ex ea ſpes appareret, qvod retractaturus dogmata ſua eſſet. Prævia deliberatione reſponſum fuit ab Officiali: qvanqvam ſciviſſet, qvæ interrogandus eſſet, & paratus ad promtam reſponſionem eſſe debuiſſet, Doctor præſertim tanti nominis, Imperatoriam tamen Majeſtatem concedere, ut in poſterum diem dilationem haberet.*

Matth. 10.

§. XCIV.

Actorum cum Luthero Wormatiæ relatio Latina extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. 436. & ſeqq.* lectu dignisſima, qvam neſcio qva cavillatione taxat Cochlæus, ac ſi illam Lutherus ſemetipſum laudans compoſuiſ-

Digitized by Google

poſuiſſet. Eadem Germanice reperitur *Tomo I. Altenb. f. 718. & ſeqq.* Sed præter hanc aliæ tres, una ad Lucam Cranachium, Conſulem Witembergenſem *f. 731.* altera ad Hoyerum, Comitem Mansfeldenſem, *fol. 732.* tertia Islebiæ, de qva dixi, ſuis ante obitum facta *fol. 733.* Ex his qvædam Maimburgio omiſſa ſupplebo. Ductus eſt die Mercurii d. XVII. April. in conſeſſum publicum, præeunte Pappenheimio Mareſchallo, & feciali Sturmio per hortos & domus ad evitandum concurſum, ita tamen, ut magna nihilominus multitudo ad eum videndum, omnibus modis, etiam perruptis tectis, confluxerit. Officialem Trevirenſem, (qvi *Johannes ab Eck* vocabatur, alius a diſputatore, de qvo ſupra egimus, ſed non minus Luthero infeſtus) de libris ſuis recognoſcendis interrogantem Cæſaris nomine Lutherum interpellavit Hieronymus Schurfius, exclamans: *Intitulentur libri*: prælecti itaqve ſunt eorum tituli. Maimburgius, ut videmus, negat ſpiritu Evangelii animatum fuiſſe Lutherum, dum dilationem peteret. Sed etſi promiſſionem Apoſtolis factam, ſi de immediata inſpiratione verborum intelligatur, Lutherus ſibi non arrogaverit, nemo tamen ſine temeritate, ut a ſpiritu Chriſti alienum, condemnare poteſt, qvod extemporanea reſponſione, in auguſto illo conſeſſu, ſe ſuamqve cauſam proſtituere noluerit. Audiamus ipſum pie & graviter locutum *fol. 436. b. Qvia de fide eſt qvæſtio & animarum ſalute, & qvia divinum verbum concernit, qvo nihil majus eſt, tam in cœlo qvam in terra, qvod nos merito revereri convenit omnes, temerarium ac juxta periculoſum fuerit, me qvidqvam incogitatum proferre, cum & minus qvam pro re, & majus qvam pro vero, non præmeditatus, aſſerere poſſim, qvorum utrumqve me in ſententiam adducet, qvam Chriſtus tulit, cum ait: Qvi me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qvi in cœlis eſt. Peto igitur hac de cauſa, & qvidem ſuppliciter, a Cæſarea Majeſtate ſpatium deliberandi, ut citra divini verbi injuriam, & animæ meæ periculum interrogationi ſatisfaciam.* At bilem ſuam hic etiam effundit Pallavicinus, ruſticitatem Luthero objectans, qvod in primo hoc aditu ad Cæſarem tantum modeſtiæ in verbo & geſtu ne tantiſper qvidem valuerit ſibi mutuari ab arte & reverentia, ut, qvalis eſſet, reapſe diſſimularet, unde lepide Cæſar dixerit: *hic certe nunqvam efficeret, ut hæreticus fierem.* Qvam elegantiam & urbanitatem deſideraverint Itali, eqvidem neſcio, nihil tamen a Cochlæo, cui omnia con-

qvi-

Digitized by Google

conqvirere, qvæ contemtum aut invidiam Luthero moverent, otium & libido fuit, memoratum reperio, qvo indecens aliqvid ei imputetur. Lutherus cum ſeqventi die denuo coram Cæſare & Principibus ſtaret, in exordio per miſericordiam Dei obſecravit, ut benigne ſibi ignoſceretur, ſi per imperitiam vel dignos titulos cuiqve non dederit, vel qvocunqve modo in mores geſtusqve aulicos peccaverit; ſe enim non in aulis, ſed in angulis monachorum verſatum, nihil amplius de ſe teſtari poſſe, qvam ea ſimplicitate animi hactenus docuiſſe & ſcripſiſſe, ut tantum gloriam Dei & ſinceram fidelium Chriſti inſtitutionem ſpectaverit. Hæc elegantiæ magiſtro Jeſuitæ ſufficere poſſunt. Cæſaris vero dictum fide ſtat narrantis, nec ad rem facit. Deplorandum potius eſt ingenium hominum, qvi veritatem ex perſona æſtimant, & qvibus tiaræ & infulæ aliiqve mundani faſtus præſtigiæ pro Evangelio ſunt. De Carolo tamen ſi non illa, certe provectiori ætate, meliora licet ominari, ut in loco dicetur. Eidem Pallavicino ſi credas, Lutherus famam præſentia ſua Wormatiæ perdidit, intemperantia, ſuperbia, iracundia, imo a Dæmone obſeſſus habitus fuit: qvæ immania & putida Maimburgius merito prætervectus eſt. Nos iſtæ contumeliæ confirmant, Lutherum ex domeſticis cæleſtis Patrisfamilias fuiſſe, qvi convitio eodem, qvo ille, excepti, non habent, qvod conqverantur. *Matth X, 25.* Cochlæus e contrario applauſibus invidet, qvos audiviſſe in reditu ex conſeſſu Comitiali Lutherus ipſe (neſcio ubi) retulerit, & inter hos dictum audiverit, *Beatus venter, qvi te portavit.*

§. 55.

Illo igitur die, hora ſexta veſpertina iterum admiſſus repetiit reſponſum ad primum caput, ſed ad ſecundum perorare cœpit (ad hoc enim, ut meditari poſſet, qvæ diceret, tempus poſtulaverat). Sed in ſumma hæc dicebat: ſe libros varii generis, nec unius materiæ, compoſuiſſe, qvosdam de fide & pietate Chriſtiana, hos ſine impietate revocare non poſſe; alios

Digitized by Google

1521. *contra decreta, abuſus, doctrinam & uſurpationes Pontificum, qvi tyrannidem in Chriſtianos exercerent, & ſcandala darent, hæc quoqve qvæ ſcripſerit, revocare ſe non poſſe, niſi manifeſte prodere Evangelium, & tyrannidem in Eccleſia Dei fovere vellet. Deniqve adverſus privatos qvosdam ſe ſcripſiſſe, qvi doctrinam ſuam impugnaverint, & Papæ dogmata pariter & tyrannidem defenderint, in his fateri ſe, qvod aliqvando nimium acris in adverſarios fuerit, ſed qvoniam non de moribus ſuis, ſed de doctrina ageretur, hæc vero a ſe ſemper evidentibus Scripturæ teſtimoniis confirmata fuerit, nunqvam ſe eam negaturum, ſed paratum eſſe ad illam coram qvocunqve defendendam, revocaturum etiam, & libros ſuos ipſum combuſturum, ſi ex ſolo verbo divino, non humano, demonſtrari posſit, qvod erraverit. At cum in ſermonem prolixum, qvo Principes ad protegendam veritatem adhortabatur, evagaretur, Vicarius eum Imperatoris juſſu interpellavit, dicens: non id agi, ut doctrinæ ſuæ rationem redderet, qvæ jam per Concilia, inprimis Conſtantienſe, Germanis ſingulariter venerabile, damnata eſſet, poſt qvod nihil examinandum reſtaret; ſed exigi, ut uno verbo ſimpliciter & absqve ambiguitate diceret, an revocare doctrinam ſuam vellet an non. Reſpondit autem, qvoties iterato idem interrogaretur, ſimpliciter & pure, ſe non revocaturum, neqve enim ſe Papas, aut Concilia re-*

ſpice-

ſpicere, qvæ ſæpe erraverint, ſed ſolum verbum Dei, qvod a ſuis partibus ſtare exiſtimet, hoc eſſe unicum judicem, qvem agnoſceret. Qvoniam igitur conſcientia ſua divino hoc verbo ligata eſſet, neceſſum eſſe, ut ex hoc erroris convinceretur, ſi vellent, ut ſalva conſcientia revocationem faceret. 1521.

§. XCV.

Admiſſus eſt die ſeqventi, id eſt, 18. April. circa veſperam, poſtqvam duas horas expectaſſet; inde factum, ut in noctem protraheretur conſeſſus. Qvæ dixerit, in relationibus ejus fuſius reperiuntur, non male tamen in compendium a Maimburgio contracta. Locutus eſſe dicitur in relatione ſupra allegata *Tomo I. Altenb. fol. 720.* „modeſte & verecunde, non clamans, nec vehementi ſed moderata utens „voce, Chriſtiana tamen cum fiducia, eaqve animi præſentia, qvam ad„verſarii ei adfuiſſe noluerint: ſperaverant enim, qvia dilationem pe„tiiſſet, mitiora dicturum & revocaturum fuiſſe. Memorat ipſe in Islebienſi, qvam dixi, relatione *fol. 734.* cum Germanice primum locutus eſſet, & eadem Latine dicere juberetur, hæſiſſe paululum, & reſpiratione opus habuiſſe, incaleſcentem & ſudantem a vapore circumſtantis multitudinis, & ob Principum, qvibus proximus erat, præſentiam, ita ut Fridericus Thunavius, Eqves Thuringus, ex primoribus Aulæ Electoralis, eum monuerit, ſatis locutum eſſe; ſed reſumto animo omnia Latine repetiiſſe, valde id probante Electore. Ultimam orationis partem adſcribere non piget, cum, increpante officiali & urgente, ut ſimplex nec cornutum reſponſum daret, revocarene vellet an non, ita locutus eſt: *Qvando ergo Sereniſſima Majeſtas veſtra, Dominationesqve veſtræ, ſimplex reſponſum petunt, dabo illud, neqve cornutum neqve dentatum, in hunc modum: Niſi convictus fuero teſtimoniis Scripturarum aut ratione evidenti, (nam neqve Papæ neqve Conciliis ſolis credo, cum conſtet, eos erraſſe ſæpius, & ſibi ipſis contradixiſſe) victus ſum Scripturis a me adductis, captaqve eſt conſcientia in verbis Dei, revocare neqve poſſum neqve volo qvidqvam, cum contra conſcientiam agere neqve tutum ſit neqve integrum.* Addidit verba Germanica: Hier

ſtehe

Digitized by Google

L.S.95. ſtehe ich/ ich kan nicht anders/ GOtt helff mir/ Amen! id eſt, *Hic ſto,*
1521. *non poſſum aliter, Deus me adjuvet! Amen.* Varillaſius aut autor, qvo
uſus eſt, ignoratione Germanicæ lingvæ, putavit juramenti formula,
Germanis ſveta, uſum eſſe Lutherum, qvo dicta ſua veluti confirmaret
& clauderet, ſed fallitur. Nam & poſt iſta verba cum Officiali Trevirenſi
in diſputationem qvandam venit de conciliorum infallibilitate, nec
dixerat, ut jurantes ſolent: *Ita me Deus adjuvet!* ſed more precantis
& optantis: *Deus me adjuvet!* Dimidiam vero conſeſſus partem Lu-
thero per duas horas locuto applauſiſſe idem fatetur Varillaſius, idqve
obſervaſſe Lutherum, tantoqve majori fiducia & libertate locutum
eſſe, indignantibus ob id non parum, qvi Pontificiis partibus adhære-
bant, & Officiali Trevirenſi ſuccenſentibus, qvod non prius eum inter-
rupiſſet, dimiſſum ſibilis proſecuti ſunt Hiſpani. Mererentur pluri-
ma ex dictis Lutheri adſcribi, ſed non niſi ſeqventia apponam, qvæ le-
„ guntur *Tomo II. Lat. Jen. fol. 437. b.* Alio patrocinio meis libellis ad-
„ eſſe non poſſum, qvam ipſe Dominus meus Jeſus Chriſtus adfuit ſuæ
„ doctrinæ; qvi cum coram Hanna de ſua doctrina fuiſſet interroga-
„ tus, & alapam a miniſtro accepiſſet, dixit: Si male locutus ſum, teſti-
„ monium perhibe de malo. Si Dominus ipſe, qvi ſciebat ſeſe errare
„ non poſſe, non detrectavit teſtimonium adverſus ſuam doctrinam au-
„ dire, etiam a viliſſimo ſervo; qvanto magis ego fex, non niſi errare
„ potens, debeo expetere & expectare, ſi qvis teſtimonium reddere velit
„ adverſus meam doctrinam. Itaqve rogo per miſericordiam Dei, Se-
„ reniſſima Majeſtas veſtra, Illuſtriſſimæqve Dominationes veſtræ, aut
„ qvicunqve tandem, vel ſummus vel infimus, poſſit, reddat teſtimoni-
„ um, convincat errores, ſuperet Scripturis propheticis & evangelicis;
„ paratiſſimus enim ero, ſi edoctus fuero, qvemcunqve errorem revoca-
„ re, eroqve primus, qvi libellos meos in ignem projiciam. Ex his ar-
„ bitror, liqvidum fieri, me ſatis curaſſe & ponderaſſe diſcrimina & pe-
„ ricula, ſeu ſtudia & diſſenſiones, meæ doctrinæ occaſione in orbe exci-
„ tatas, de qvibus heri graviter & fortiter admonitus fui. Mihi plane
„ omnium jucundiſſima facies iſta in rebus eſt, videre ob verbum Dei
„ ſtudia & diſſenſiones fieri. Is enim eſt verbi Dei curſus, caſus & even-
„ tus. Nam dicit: Non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim
„ ſeparare hominem adverſus patrem &c. Proinde cogitandum nobis
„ eſt, qvod Deus noſter ſit mirabilis & terribilis in conſiliis ſuis, ne forte

id,

d, qvod tantis ſtudiis tentatur; ſi a damnato verbo Dei exordiamur, 1521.
vergat poſtea potius in intolerabile malorum diluvium, & qvod ca- „
vendum ſit, ne Adoleſcentis hujus optimi Principis Caroli (in qvo „
poſt Deum multa ſpes eſt) infelix & inauſpicatum fiat imperium. „

§. 11.

Qvanqvam vero ei objiciebatur, eodem verbo divino condemnatos fuiſſe in Conſtantienſi concilio errores VViclefi & Huſſi, qvos renovaret, & qvod apud concilium, non apud eum, ſtaret, verum ſenſum Scripturis dare; nihil tamen aliud ab eo impetrari potuit, neqve in comitiis, neqve in colloqviis, qvæ publice privatimqve cum Doctoribus eruditisſimis, præſentibus multis Principibus, & maxime Archiepiſcopo Trevirenſi, habebantur. Hic enim magnam operam adhibebat ad eum reducendum. Poſt multos ſermones ſine fructu hinc inde habitos, pro concluſione omni allegavit dictum Gamalielis ad Proceres Hieroſolymitanos, Apoſtolos in carcerem compingentes: Si eſt ex hominibus conſilium hoc aut opus, diſſolvetur: Si vero ex Deo eſt, non poteritis diſſolvere. Actor. 5. *Imperator ſtatim atqve Lutherus ſecunda vice auditus fuiſſet in conſeſſu Principum, ſcriptum ſua manu exaratum legi fecit, in qvo paratum ſe profitebatur, omnes ſuas vires pro defenſione religionis Catholicæ impendere, qvam ab Imperatoribus & Regibus anteceſſoribus accepiſſet, & jam a miſero Monacho ſubrui cerneret. Ideo cum adverſus ingenium ejus pertinax*

nax nihil proficeretur, juſſit eum d. 26. April. VVormatia excedere, dato iterum XXI. dierum ſpatio, ut ſe in locum tutum reciperet; addiditqve eundem fecialem, qvi eum adduxerat, easdemqve ſalvi conductus literas, qvibus fretus in comitiis comparuerat.

§. XCVI.

Turbat hic omnia, & plurima præterit Maimburgius memoratu digna. Seqventi poſt ſecundam Lutheri admiſſionem die, id eſt, d. 19. Aprilis Cæſar ex ſchedula illa Burgundice (ait Cochlæus) id eſt, Gallice ſcripta, qvid ſibi videretur, juvenili ardore & præter morem comitiorum recitari fecit, cum Principes ſententiam rogare debuiſſet. Itaqve nihil feſtinatione illa effectum eſt, ſed is dies cum ſeqventi deliberationibus conſumtus. *Interea*, ut in actis, *Tomo I. Jen. fol. 439. a.* refertur, *viſus & viſitatus eſt*, ut ibi dicitur, *Lutherus a multis Principibus, Comitibus, Baronibus, Eqvitibus, Nobilibus, Sacrificis, Religioſis, Profanis; & vulgus curiam circumſidens videndo ſatiari non potuit. Schedulæ etiam binæ fuerunt affixæ, una contra Lutherum, altera, ut videbatur, pro illo.* Fœdus enim Nobilium qvadringentorum protegendi ejus cauſa initum ſignificabatur, & Sickingii copiæ, qvas in promtu habebat, metuebantur, ſed ſuppoſititiæ atqve in ejus invidiam compoſitæ credebantur minæ, & ab ipſo Cæſare irridebantur, ut Pallavicinus notavit. Addit tamen hic, precibus Moguntini plus juſto timidi (qvod ei etiam Lutherus objectare ſolebat) obtentum fuiſſe a Cæſare, ut triduum indulgeret, intra qvod non qvidem publico nomine, ſed ab iis, qvi vellent, ex Principibus, cum Luthero ageretur, tentando, an ad revocationem impelli poſſet. Suſcepit negotium Richardus a Greiffenclau, Archiepiſcopus Trevirenſis, adſcitisqve Electore Brandenburgico, Epiſcopis Auguſtano & Brixienſi, Magiſtro ordinis Teutonici, Georgio Saxoniæ Duce, & ex Comitibus & Civitatum delegatis qvibusdam, Lutherum d. 24. April. ad ſe introductum
Add. per Hieronymum Veum, Cancellarium Badenſem, eruditionis & eloqventiæ nomine etiam Luthero laudatum, cohortari fecit, multis argumentis ex locis Rhetoricis, ab honeſtate, utilitate, periculo, ſalute publi-

Digitized by Google

publica & privata petitis, ut a propoſito diſcederet. Lutherus actis gratiis, qvod ſe homuncionem tanti Principes commonefacerent; ad id, qvod inter objecta odioſiſſimum erat, nempe qvod concilia rejiceret, paucis reſpondit, ſe Conſtantienſe ſolum improbare, qvod contra ſymbolum Apoſtolicum in damnanda Huſſi de Eccleſia doctrina impegiſſet: ſcandali vero, qvod metuebatur, culpam à ſe ita amoliebatur, ut diceret, inevitabile eſſe, ut doctrina Chriſti non pariat ſcandala: ex verbo Dei deniqve omnia ſua examinari & decidi cupiit petiitqve. Id cum habita interim a Principibus conſultatione digreſſus & revocatus repeteret, & apud Cæſarem intercedi pro ſe rogaret, ne contra conſcientiam ſuam qvidqvam agere cogeretur, dimiſſus ex illo conventu fuit, cum ultimo interrogante Electore Brandenburgico, an in eo perſiſteret, ut, niſi Scriptura convictus nollet cedere, reſpondiſſet: *Etiam, Domine clementiſſime, vel rationibus clariſſimis & evidentibus.* Sevocatum poſtea in Trevirenſis triclinium Eccius officialis, & Cochlæus adorti ſunt acri & ſophiſtica, ut refert, diſputatione, qvibus aſſiſtentibus ſibi D. Schurffio & Amsdorffio, reſpondit. Finis erat, ut eum admonerent, ne amplius doceret aut ſcriberet. Prorogato iterum ad biduum ſalvo conductu, d. 25. April. Veus ille Badenſis & D. Peutingerus Auguſtanus permovere conati ſunt Lutherum, ut Cæſari & imperio judicium de ſcriptis ſuis permitteret; qvod non abnuit, ſi ſecundum Scripturam judicare vellent. Redeuntes dein poſt meridiem poſtularunt, ut ſaltem Concilio ſubmitteret dogmata ſua; in hoc qvoqve eadem conditione conſenſit, ſi ex Scriptura deciderentur. Sed illis, uti qvidem in Lutheri Actis refertur (diſſentiente Cochlæo) Trevirenſi renuntiantibus, Lutherum ſimpliciter Concilio deciſionem detuliſſe, vocatus ad ipſum Trevirenſem, conditionem adjectam a ſe fuiſſe oſtendit, & poſt humaniſſimum colloqvium, qvod primum cum ſolo Electore, dein & præſentibus Conſiliariis habitum fuit, qværenti Principi, qvale cauſæ huic remedium inveniri poſſit? reſpondit, ut Maimburgius & omnes narrant, allegato dicto *Actor. 5.* ita qvidem, ut diceret, intra triennium aut biennium ſponte ſua periturum eſſe propoſitum ſuum, ſi non eſſet ex Deo. De *Concilio Conſtantienſi* denuo moto ſermone, perſtitit in ſententia, verbo Dei contraria decidiſſe, & ſe caput vitamqve prius amiſſurum, qvam verbum

1521. Dei deſerturum. Poſt qvæ benigne & promiſſa ſecuritate redeundi unde venerat, dimiſſus fuit. Eodemqve die denunciatum ei eſt ab Eccio Trevirenſi & Secretario Cæſareo, ut (data ad 21. dies ſecuritate) abiret, qvoniam poſt tot commonitiones ad cor & unitatem redire nollet, Cæſarqve officium, ut advocatus fidei Catholicæ, facturus eſſet; addiderunt prohibitionem, ne in itinere concionaretur, aut alio „ modo populum concitaret. Reſpondit Lutherus: ſicut Domino „ placuit, ita factum eſt, ſit nomen Domini benedictum. Addiditqve: „ ſe ſupplicem, primum omnium, Serenisſimæ Cæſareæ Majeſtati, & re- „ liqvis Imperii Ordinibus, gratias agere, qvam poſſet, maximas, pro „ tam benigna & clementi audientia, proqve conductu libero & ſervato „ & ſervando. Neqve ſe qvidqvam deſideraſſe, niſi reformationem per „ Scripturam ſanctam, a ſe tantopere flagitatam. Alioqvi pro Cæſa- „ rea Majeſtate & Imperio paſſurum omnia, vitam & mortem, famam „ & infamiam, nihilqve ſibi prorſus reſervaturum, niſi unicum verbum „ Domini liberum ad confitendum & teſtificandum illud. Poſtremo „ Cæſareæ Majeſtati & toti Imperio ſe humillime, tum commendare, tum ſubjicere. *Tom. II fol. 440. 441.* Poſtridie d. 26. April. ſalutatis, qvi eum freqventiſſime convenerant, patronis & amicis, ſumto jentaculo abiit, comitatus ab iis, qvi eum adduxerant, & inſeqvente mox Feciali, qvi illi Oppenheimii pernoctanti junctus eſt. Pallavicinus alleganti conſilium Gamalielis Luthero inſultans, etiam Mahommetiſmum & Calviniſmum defendi poſſe putat, qvia ab hominibus non potuerint diſſolvi, impingitqve impudentisſime Luthero calumniam, ac ſi doceat, *ſcelera etiam ex Deo eſſe.* Sed Lutherus ad hominem argumentatus eſt, utqve violentiam, qvæ parabatur, declinaret; ſatis alioqvin certus, non ab eventu ſolo cauſæ ſuæ juſtitiam pendere, cujus fundamentum pro conſcientia ſua unice in verbo divino collocabat. Qvicqvid autem malevoli de geſtis Wormatiæ a Luthero & cum eo, muginentur, illuſtre in omne ævum exemplum, cui par nullum memorari poteſt, Imperator, Principes Proceresqve, & Lutherus utrinqve ediderunt: Illi qvidem, qvod privatum & monachum, tum, qvod maximum erat, damnatum jam ſolenniter a Pontifice, in conſeſſum ſuum ſplendidisſimum admiſſum, benigne & patienter audiverint, ſecuritatem promiſſam, ſpretis multorum, qvi tollendum homuncionem dicerent, ſuggeſtionibus ſervaverint, amice & humaniter in colloqviis

1521.

loqviis particularibus tractaverint, etſi præter unum Saxoniæ Electorem nemo tunc patrocinium ejus neqve hic tam aperte profiteretur, ut cauſam ejus ſuam faceret. Errat enim Varillaſius, cum Philippum, Haſſiæ Landgravium, una cum Saxone, defenſionem in his conciliis Luthero præſtitiſſe refert. Nondum enim hic ad partes acceſſerat, qvod ipſe Lutherus in relatione Islebienſi ſæpe allegata fatetur, narrans: veniſſe qvidem ad ſe Philippum, & jocatum aliqvid eſſe de doctrina, ſed abeuntem, porrecta manu hoc ſolum dixiſſe: *Si jure niteris, Deus tibi aſſiſtat.* Non multum differunt, qvibus celeberrimus Eqves Georgius Frundsbergius, de qvo alibi dicendi locus erit, Lutherum allocutus eſſe perhibetur. Hic enim euntis in conſeſſum humerum manu feriens dixiſſe fertur: *O fratercule, tu gradum nunc facis, qvalem ego multiqve belli duces, in periculoſisſima acie vix fecimus: ſi tamen recte ſentis, & tua cauſa certus es, pergas in nomine Domini, & confidas, non deſeret te Deus.* Verba Germanica ſignificantiora ſunt, relata in breviarium vitæ Lutheri Tomis Altenb. annexum ex *Cyr. Spangenb. ſpeculo nobilitatis fol. 54. a.* Münchlein/ Münchlein/ du gehſt ietzt einen Gang/ dergleichen ich und mancher Oberſter/ auch in unſer aller ernſteſten Schlacht-Ordnung nicht gethan haben. Biſtu auff rechter Meinung/ und deiner Sache gewiß/ ſo fahre in Gottes Namen fort/ und ſey nur getroſt/ GOtt wird dich nicht verlaſſen. Illa qvaliscunqve Principum & populorum propenſio, ingens qvidem omnium ſtudium, cognoſcendæ tandem veritatis Evangelicæ & excutiendi jugi Pontificii oſtendit; ſed imperfecta adhuc & incerta erant omnia. Qvapropter admiranda merito eſt, nec humanis viribus, ſed ardentisſimis precibus Lutheri (qvarum formula aliqva *Tomo I. Altenb. fol. 726.* exhibetur) tribui debet, qvæ in eo eminuit præſentia animi & invincibilis in veritate profitenda conſtantia, ad conſpectum & minas tremendarum poteſtatum ſervata, nec non dexteritas in refutandis adverſariis, qvam negare tandem poſt tot extenuationes non plane auſus Pallavicinus lateribus, id eſt, clamori & corporis robori Lutheri tribuit. *Lib. II. cap. 1. n. 5.* Ipſe vero vir admirandus, ut mos eſt optimo cuiqve, ſibi non ſatisfecit, & hoc anno, qvanqvam deſperatis pene rebus ſuis, exul & ſemicaptivus, tum corpore pesſime valens, in literis ad Spalatinum d. 9. Septembr. datis conqveritur: *Ego timeo valde & vexor conſcientia, qvod tuo & amicorum conſilio cedens, Wormatiæ remiſi*

 ſpiri-

1521. *ſpiritum meum, & idolis illis non exhibuerim Eliam qvendam; Alia audirent, ſi denuo ſiſterer coram eis*, & ad Hartmuthum Cronbergium anno ſeqventi ſcribens *P. II. Ep. p. 103. b. Wormatiæ in amicorum nonnullorum gratiam, ne viderer reluctari pertinacius, ſpiritum meum preſſi, nec tyrannis animoſius & obfirmatius Evangelio confitendo reſtiti, qvo nomine non ſemel poſt a perfidis & impiis male audire coactus ſum. Ut gentiles impii (ut ſunt) judicare ſolent, & ipſi judicant, qvi nullius aut fidei, aut ſpiritus capaces unqvam fuerint. Ejus tamen animi mo-*
Add. *derationis & habiti honoris ſæpe numero me & taduit & piguit.*

§. *uu*.

d. 26. Maji. apud Goldaſt. Conſt. Imper. t. 2. Cochl. act. Luth.

Seqventi menſe in templo majori præſentibus omnibus Principibus publicari fecit Edictum ſuum Imperiale, qvo Lutherus ab Imperio, ut ſchiſmaticus & hæreticus manifeſtus proſcribitur, & interdicitur omnibus, ne illum recipiant aut protegant, neqve libros ejus habeant, poteſtate omnibus facta, ipſum ejusqve complices atqve protectores invadendi, & eorum bona mobilia atqve immobilia capiendi.

§. XCVII.

Prius qvidem de itinere Lutheri cum Pallavicino dicendum fuiſſet, ſed ſeqvor Maimburgium. Edictum rigoroſiſſimum fuiſſe nemo mirabitur, qvi ex Pallavicino intelliget, ab Aleandro conſcriptum fuiſſe. Qvidqvid igitur oratione illa ſua jam exprobraverat Luthero, qvicqvid ex ſcriptis ejus odioſum eruere, & in peſſimam partem interpretari potuit, omne deniqve affectuum & ſtyli virus in illum effudit, adeo ut dicat, *illum unum non ut hominem, ſed diabolum ipſum, ſub hominis ſpecie, ad perniciem generis humani aſſumta monachi cuculla, qvam plurimorum hæreticorum damnatiſſimas hæreſes jam diu ſepultas, in unam ſentinam congeſſiſſe, aliqvas etiam de ſuo excogitaſſe: & ſub ſimulata fidei prædicatione, & Evangelicæ veritatis profeſſione, omnem Evangelicam pacem & charitatem, omnemqve rerum ordinem, & pulcher-*

cherrimam deniqve Eccleſiæ faciem invertere, labefactare & penitus perfundare moliri. Hos flores dignos habuit Jeſuita, qvos operi ſuo innecteret. Seqvitur dein, ut moris eſt, ex illis præmiſſis atrociſſimarum pœnarum interminatio, in Lutherum ejusqve patronos, fautores, doctrinæ ſectatores, librorum lectores, evulgatores &c. Sed & alterius ſecreti revelationem Pallavicino debemus. Qvod dies edicti, licet 26. Maji (poſtqvam plurimi ex Electoribus & Principibus interqve hos Saxo jam diſceſſiſſent) publicati, retractus ad diem ejus menſis octavam fuerit, Vide *Lib. I. cap. 28. n. 7.* Id factum eſt, ut omnibus ſuffragiis approbatum eſſe videretur, qvanqvam paucis probatum fuiſſe fama erat, ut Sleidanus notat. Ut adeo fruſtra Pallavicinus de univerſæ Nobilitatis Senatusqve Germaniæ conſenſu, contra Paulum Venetum glorietur, ab eventu mox ſecuto ſatis refutatus. Vulgatum fuit Edictum utraqve lingva, & extat varia forma, inſertum etiam Lutheri Tomis Germanicis. Vide *Tom I. Altenburg. fol 736.* De effectu poſtea videbimus. Parum abfuit, qvin Aleandri conſilium ſtatim ſucceſſerit, de qvo ex Spalatini relatione ad Linccium ſcripſit hoc anno, anteqvam Wormatiam iret Lutherus *Lib. II. epiſtolar. p. 8. a.* auſum nempe dicere: *Etiamſi vos Germani, qvi minimum omnium dependitis æris Romano Pontifici, jugum ſervitutis Romanæ excuſſeritis; tamen curabimus, ut mutuis cædibus abſumti veſtro cruore pereatis.*

§. XX.

Sed multum abfuit, ut edictum hoc, qvem Imperator cupiebat, effectum haberet. Dux enim Saxoniæ, qvi publicandum id fore ſciebat, ut & Imperatoris offenſam evitaret, nec tamen Lutherum deſereret, ſecreta juſſa dederat, qvibus ex compacto obſeqvens Lutherus fecialem ſuum Friburgi a ſe dimiſerat. Inde ab hominibus perſonatis in ſylva qvadam, ſimulata vi, curru extractus, in arcem Veſtberg, monti impoſitam, in regione fere deſerta prope Alſtad, du-

1521. *ctus, ibiqve per menſes plusqvam novem incluſus, ſplendide tamen habitus eſt, nemoqve reſcivit, ubi eſſet. Fertur ipſe Saxoniæ Dux idſcire noluiſſe, ideoqve tantum mandaſſe, ut in locum aliqvem tutum abderetur, nempe ut apud Imperatorem jurare poſſet, ſe neſcire, qvo Lutherus confugiſſet. Interea hæretici hujus ſectatores ubiqve diſſeminabant, Papiſtarum inſidiis necatum eſſe, qvod fere in ſeditionem VVormatiæ erupiſſet, in magnum vitæ periculum adducto Nuncio Aleandro, qvem Lutherani vehementer oderant. Majus vero impedimentum executioni Imperatorii edicti attulit, & negotium hoc bene cœptum meliori exitu deſtituit, qvod Imperator poſt comitia VVormatienſia cogeretur in Hiſpaniam ad ſedandos tumultus redire, qvos mala gubernatio miniſtrorum ſuorum Belgarum ibi excitaverat. Tunc enim magni protectores Lutheri, Dux Saxoniæ, & Comes Palatinus Imperii Vicarii, ſumma autoritate fruebantur. Itaqve edictum Caroli Qvinti executioni non fuit mandatum, & Lutherani ſub illo-* Cochlaus. *rum præſidio potentiores & inſolentiores, qvam unqvam facti ſunt.*

§. XCIIX.

Dicendum tandem eſt de itinere Lutheri. Venit is d. 28. April. Dom. Cantate Friedburgum ſive Friedbergam: Wetteraviæ id oppidum eſt Imperiale cum caſtro Liberæ nobilitatis, a Maimburgio Typographorum errores incaute ſecuto *Friburgum* vocatur. Inde literas ad Imperatorem & Ordines Imperii ſcripſit, eodem utrasqve tenore:

Digitized by Google

tenore. Recenſet qvæ ſecum acta erant, gratias agit pro impetrato „ & ſervato ſalvo conductu, qveritur tamen, qvod dogmata ſua ex ſacris literis non eſſent examinata, harum veritatem & præeminentiam omnibus modis extollit, & conſcientiam ſuam illis devinctam eſſe teſtatur, petitqve iterum inſtantisſime, ut ſub fide Cæſaris a judicibus non ſuſpectis, eruditis, liberis, tam profanis qvam Eccleſiaſticis audiatur, qvibus libellos & dogmata libentisſime eſſet ſubmiſſurus: rogare ſe hæc dicit, non ſui cauſa, qvi ſe nullius eſſe ſciat pretii, ſed totius Eccleſiæ nomine; nihil enim ſe qværere, qvam gloriam Dei & communem omnium ſalutem, neqve ſe conſiderare, ſive ab adverſariis condemnetur ſive non: orare etiam pro illis, ſed maxime pro Cæſare & Germaniæ, patriæ ſuæ, Ordinibus. *Lib. I. ep. 223. 224.* Has literas poſtmodum typis divulgatas, omni cum reverentia & ſubmiſſione, nullaqve cujusqvam inſectatione ſcriptas, feciali Wormatiam ad Spalatinum reportandas dedit poſtero die. Ibat enim Friedberga in Cattorum provinciam, eaqve nocte Grünbergæ hoſpitium habuit, qvod oppidum Philippi Landgravii erat, qvi literis commeatus, ut diximus, ſpeciatim ei caverat, ut adeo earum fide tutus in Thuringiam proficiſci poſſet. Dimiſſum fecialem fuiſſe ſuſpicatur, Cochlæi ductu, Pallavicinus, ut qvæ ſecuta eſt occultatio Lutheri, tutius expediri potuerit: ſed ex hujus actis ſcriptisve, in qvibus nihil diſſimulat, tale nihil apparet. Cæterum hiſtoria itineris & captivitatis ex Lutheri literis ad amicos d. 12. Maji & ſeqventibus ſcriptis recte cognoſcitur. Vide *Libri I. epiſt. 226. & 229.* Mire prædicat Abbatis Hersfeldenſis, qvi Imperii Principibus accenſebatur & Benedictini Ordinis erat, humanitatem ſibi exhibitam, & ut ipſo flagitante concionatus fuerit, neqvicqvam inhibitionem Wormatiensem opponens. Captus autem eſt, cum Iſennaco, non recta, qvam in Saxoniam euntes per Gotham Erfurtumqve habent via, ſed ad inviſendos propinqvos ſuos, in tractu Salzungenſi, magno numero, ut refert, habitantes, deflecteret, prope arcem Eqvitum Hundiorum, Altenſtein, & vicum Schvveinam, ad radices ſylvæ Thuringiacæ, Vierram amnem verſus ſitæ, in ditione Electorali. Retro inde ductus fuit per ſylvas in arcem ſupra Iſennacum in altisſimo montium vertice conſtructam, vetuſtisſimam Landgraviorum Thuringiæ ſedem, & Sanctæ Eliſabethæ habitatione aliisqve

Digitized by Google

I.§.98. qve caſibus notam, qvæ vocatur *Wartburg* vel *Wartemburgum*, qvaſi
1521. dicas *Caſtellum ſpeculæ*. Mirus hic eſt noſter, de locis, ut apparet, ſibi incognitis tam confidenter qvam falſiſſime ſcribens. Cum enim apud Pallavicinum *Waſtburgum*, vel, ut interpres Latinus ſcripſit, *Weſtbergam* inveniſſet, (voces nihili) Cochlæum etiam conſuluit; at hic ex ſermonibus tunc ſparſis mendaciſſimum lubenter arripuerat, ut Lutherum in arcem *Alſtet*, abductum ſcriberet. Ea cum oppido cognomine plus bidui itinere Wartburgo diſtat, & Munzerum Parochum habuit, ruſticæ ſeditionis incentorem, cujus cum Luthero comparatio qvædam opportuniſſima hic viſa eſt Cochlæo. Ex diverſis his erroribus unum conflavit Maimburgius, ſimul &, neſcio qvod, deſertum, in tractu, qvalis circa *Alſtedium* eſt, freqventiſſime habitato, effinxit. Neqve montes & ſylvæ circum Iſennacum & Wartburgum deſertam faciunt regionem, qvæ & populoſa eſt, & ob viam regiam ex Thuringia in Cattos & ad Rhenum notiſſima. Sed tales lapſus, (qvamvis ab audacia veniant, incomperta tradentis) condonari poſſunt homini peregrino, modo nocentioribus aliis careret. Modeſtior tamen idem eſt Pallavicino magiſtro. Hic enim non ſolum refert, qvod locum cuſtoditi Lutheri ideo neſcire voluerit Elector, ut jurare Cæſari, ſi opus eſſet, de ignorantia poſſet, qvod hactenus ſeqvitur Maimburgius, ſed & juraſſe dicit. Si conjecturis uti licet, ubi deſunt rei geſtæ clara teſtimonia, credere malim, non ſine Cæſaris ipſius conſcientia hunc ſervandi Lutheri modum adhibitum fuiſſe. Ipſe mihi Pallavicinus facem præfert *Lib. I. cap. 28. n. 5.* Caroli calliditatem revelans, qvi Pontificis amicitiam contra æmulum Galliæ Regem, condemnando Lutherum, ita ambiebat, ut tamen neglecta Edicti executione media ſibi ſervaret, ſuis commodis varie proſpiciendi, ſi Pontificis fides, qvæ lubrica habebatur, labaſceret. Certe qvæ poſtea acciderunt, dubitare vix ſinunt, cauſam Lutheranam & prætextibus & utilitati ſæpius ſerviiſſe. Qvapropter præter abſentiam Imperatoris alias etiam cauſas non obſervati Edicti fuiſſe oportet; inter qvas Dei providentia pro ſumma & præcipua numerari debet. Nam Principes ad hoc usqve tempus præter conniventiam qvandam nihil præſtabant, ſola Sickingii circa Rhenum eaqve debilis factio tumultuoſius agebat, infelici, ut in tempore dicetur, exitu.

§. 99.

Digitized by Google

§. 55.

Lutherus ipſe in ſolitudine ſua, qvam Pathmon Inſulam *vocabat, indefeſſe laborans, multis novis libellis ſubinde editis, ſuos confirmabat, & veteres errores ſtabiliens etiam novos indies invenit. Eo ipſo in loco tractatum* de confeſſione ſecreta *conſcripſit, qvam crudeliter a Papis inventam eſſe dicit, ad torqvendas immaniter conſcientias. Ibidem Doctori* Latomo *reſpondit, defenditqve omnia, qvæ Lovanienſes Doctores in ſcriptis ſuis condemnaverant, præcipue hanc propoſitionem, qvod Deus homini mandet, qvæ præſtare non ſit poſſibile, & qvod gratia ita operetur bonum a Deo præceptum, ut voluntas nihil contribuat, qvam malum & peccatum, & ſemper in omnibus bonis operibus peccet. Ibidem præterea compoſuit tractatus* adverſus Miſſas privatas, *aliosqve, in qvibus ultra ea, qvæ in libro* de captivitate Babylonica *dixerat provectus; ſtatuit Miſſam non poſſe eſſe ſacrificium; nullum eſſe purgatorium, neqve transſubſtantiationem, ſed corpus & ſangvinem Jeſu Chriſti in Sacramento ſub ſubſtantia panis & vini eſſe; Laicis duas Sacramenti ſpecies eſſe porrigendas; nullam eſſe inter Clericos & Laicos differentiam; cuilibet in Eccleſia eandem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtatem competere, qvamvis ordinis & decoris cauſa Senio-*

Luth. tom. 2.

omne opus bonum eſt peccatum Luth. t. 2.

Digitized by Google

1521. *nioribus demandetur, per qvos intelligit Presbyteros & Epiſcopos, duoqve hæc nomina non niſi unam, ait, rem ſignificare; nihil eſſe qvod conſcientiam noſtram obliget, qvam qvod in Evangelio præſcriptum & præceptum eſt, præcepta vero & conſilia æqvali modo omnes Chriſtianos obligare; nullum votum qvam qvod in Baptiſmo fit, obligatorium eſſe. Ex hoc capite in ſeceſſu illo ſuo tractatum* contra vota monaſtica & cœlibatum Eccleſiaſticum *compoſuit, illaqve & hunc directe libertati filiorum Dei adverſari aſſerit. Ita oſtium ad vitam diſſolutam apertum fuit iis, qvi amiſſæ libertatis deſiderio angebantur, & brevi tempore monaſteria utriusqve ſexus deſerta, multiqve Monachi & Presbyteri in magna Germaniæ parte, uxoribus juncti, apparebant. Eodem vero tempore non parum commotus eſt, cum intelligeret, qvod* Sorbona, *cujus judicio ſe cum magno ejus elogio ſubmiſerat d. 15. April. plusqvam centum theſes doctrinæ ſuæ, ex libris ſuis excerptas, tanqvam execrabiles, hæreticas, impias, ſchiſmaticas & blaſphemas condemnaſſet.*

§. XCIX.

Multa hic ſed imperfecte, crude, maligne, confuſe dicuntur, qvæ ſi evolvere, ordinare, refutare, ut fieri poſſet, vellem, volumen conficerem, ſed brevitatis cauſa pauca annotabo. Lutherus prudentiæ & poteſtati politicæ obtemperans potius, qvam ſuo conſilio vel conſenſu in arcis ſolitudinem abditus, multa patiebatur; qveritur enim in epiſtolis, qvas dixi, de valetudine ex obſtructionibus pene deſperata, ita ut multoties medicinæ cauſa Erfordiam excurrere vellet:

Digitized by Google

let: improbat vir laborioſus & parſimoniæ monaſticæ ſvetus, abundantiorem & delicatiorem victum (qvem poſt aliqvod demum tempus a Principe ſibi ſuppeditari divinavit potius, qvam ſcivit) tentationibus non ſatis fortiter ſe dicebat reſiſtere, ad orationem langvere, crapuloſum atqve otioſum deſidere: maxime vero de Eccleſiæ ſtatu & Wittenberga ſua angebatur. Ego, *ſcribit, Melanchthoni Lib. I. ep. 226.* hic ſedens tota die, faciem Eccleſiæ ante me conſtituo, & illud video Pſalm 88. nunqvid vane conſtituiſti omnes filios hominum? Deus, qvam horrendum iræ Dei ſpectrum eſt, abominale illud Romani Antichriſti regnum: ac meam duritiam deteſtor, qvi non totus in lachrymas reſolvor, ut & ego fontibus lachrymarum flerem interfectos filios populi mei. Sed non eſt, qvi ſurgat & teneat Deum, aut opponat ſe ſe murum pro domo Iſrael, in hoc die noviſſimo iræ ejus. O dignum regnum Papæ, fine & fece ſeculorum. Deus miſereatur noſtri. Et *epiſtola 231.* ad eundem: Pro verbi gloria, & aliorum & mea mutua confirmatione mallem inter carbones vivos ardere, qvam ſolus ſemivivus atqve utinam non mortuus, putere. Conſolatur tamen ſe ex Dei voluntate, additqve. Ego etiam, ſi peream, nihil peribit Evangelio, & Philippum ſperat Heliſæum fore, Eliæ ſuccedentem. *item:* Si Papa omnes aggreditur, qvi mecum ſentiunt, ſine tumultu non erit Germania, & qvo citius id tentaverit, hoc citius & ipſe & ſui peribunt, & ego revertar. Deus ſuſcitat ſpiritus multorum, atqve adeo & vulgi corda, ut mihi veriſimile non ſit, poſſe rem iſtam vi compeſci, aut ſi compeſci cœperit, decuplo major erit. Sæpius optat, ut dignus habeatur mortem pro veritate oppetere, honoremqve ſui occidendi Georgio, Saxoniæ Duci, veluti defert; neqve enim alius majori zelo edicti Wormatienſis executionem curabat, qvanqvam & de Electoris Brandenburgici rigore qveritur. Interim a vi & tumultu ita abhorrebat, ut Erfurtenſis plebis & Academicæ Juventutis petulantiam in Clerum omnibus modis improbaret, licet ſui cauſa fieri audiret. Notanter ſane in fragmento qvodam Epiſtolæ *(n. 230. Lib. I)* ſcribit: Etſi bonum eſt impios coerceri, modus tamen iſte Evangelio noſtro parit & infamiam & juſtam repulſam. Vehementer me offendit gratia iſta hominum in nos. Ex qva liqvido videmus, nondum eſſe nos dignos coram Deo verbi ſui miniſtros, & Satanam in noſtra ſtudia ludere & ridere. Affligebat etiam aulæ timiditas, ex qva difficultas oriebatur

Digitized by Google

1521. in publicandis ſcriptis qvibusdam Lutheri & habendis diſputationibus, ita ut Academiæ Profeſſores, interqve eos Melanchthon animum fere deſponderent. Itaqve hunc, & cum eo reliqvos, d. 13. Julii ſcribens cohortatur, *ne aulæ conſilia ſeqvantur, ſed præveniant, ſicut ipſe fecerit; dimidium* (ait) *factum non eſſet, ſi ab illius* (Spalatini) *conſilia pependiſſem, ſunt etiam ibi homines, ſicut & nos. Lib. I. epiſt. 234.* Sed poſtea die Martini ſive 11. Novembris acerrime reſpondet Spalatino *(epiſt. 251.)* & ſcriptum qvod adverſus Moguntinum, ut poſtea dicemus, paraverat, invito ipſo & Principe publicaturum ſe eſſe conſtanter affirmat, perditionem utriqve comminatus; & maſcule affirmans, pacem Dei paci mundi præferri debere, nec ſe moveri, qvod qvidam ex ſuis immodeſtius agant, non ideo ruiturum Evangelium; etiam inter Apoſtolos Judam fuiſſe; verbo, non gloriæ verbi adhærendum eſſe: *alienetur*, ait, *a nobis, qvi alienatur; cur non ſpectat noſtra meliora & firmiora? cur ſpectat pejora & infirmiora?*

§. C.

Qvod vero ad libros ejus in hoc ſeceſſu elaboratos attinet, ſtupendus eſt labor viri, tot curis agitati & corpore male habentis. Non omnes enumerat Maimburgius, nec mihi neceſſe videtur catalogum omnium ex Tomis huc tranſcribere, aut contenta promiſcue enarrare. Confirmavit in qvibusdam qvæ antea ſcripſerat & contradicentes refutavit; qvædam vero poſt novas meditationes & diſputationes propoſuit, qvæ utinam ſincere retuliſſet Maimburgius. Sed non alibi magis, qvam in librorum & dogmatum recenſione oſtendit, Jeſuitam ſe & ſectæ propugnatorem non Hiſtoricum eſſe. Duobus fundamentis omnia ſcripta Lutheri dogmatica innituntur: Affirmat *ut certa & credenda, qvæ ex ſacra Scriptura probari poſſunt.* Negat *articulos fidei eſſe, qvæ ex Scriptura pro talibus non poſſunt demonſtrari.* Itaqve fruſtra debacchantur in Lutherum adverſarii, & in his Maimburgius, qvi ex aliis principiis eum adoriuntur, ut jam ſub initium commentarii hujus monuimus. Confesſionem igitur privatam, qvalem Romanæ Eccleſiæ Sacerdotes ex Bulla Pontificia, præcipue in ſeptimana ſancta exigebant, rejecit Lutherus, qvia, ut brevisſime ad articulos Wormatiæ excerptos reſpondit, ex Scriptura probari neqvit *(Tomo II. Jen. fol. 441. b.)* retinendam autem cenſet debita cum moderatione. Tractat

hæc

hæc libello Germanico d. 1. Jun. 1521. Franciſco a Sickingen dedicato, 1521.
qvi extat *Tomo I. Altenb. f. 783. & ſeqq.* Vehementisſime in abuſus, qvi partim dominatu partim negligentia & pravis moribus Epiſcoporum irrepſerant detonaſſe Lutherum, non poteſt negari; imprimis qvod nihil effecerint omnibus illis de confesſione legibus & conſcientiæ torturis, ad fidem populi augendam & vitam corrigendam, ſed ſtulta ſaltem opinione homines imbuerint, ac ſi confesſione privata, & qvæ eam ſeqvuntur ſatisfactionibus a Clero impoſitis, omnia crimina expiarentur, qvæ interim millies & publice repetebantur. Docet e contrario confesſionis & cenſuræ ſalutaris modum ex *Matth. XVIII. 15-20.* qvibusqve rationibus Chriſtiani ad ſpontaneas confesſiones moveri posſint & debeant, nempe ex utilitate ſubmisſionis & mortificationis, & ex ſolatii ubertate, qvod abſolutio Eccleſiaſtica ob promisſionem Chriſti ſecum fert. Ex his conſtat, nihil agi adverſus hoc dogma, ſi nil niſi decreta Pontificis pro eo allegentur, donec horum divina ſtabiliatur autoritas; ideoqve nec hæreticum eſſe, qvod Scripturæ dictis firmatur, donec horum ſtat (ut merito ſtare debet) adverſus decreta & temporum præſcriptiones majeſtas. De hoc tractatu (qvamvis ejus verſionem promiſerit Lutherus) qvia Latine non extat, ex Cochlæo edoctus fuit noſter, ſapienter tamen omiſit, qvæ vitilitigator iſte ex præfatione ad Sickingium extorſit, qvaſi Lutherus vim minitatus fuerit Pontifici & Clero: neqve enim plus qvam hoc ſcribit, *vereri ſe, ne poſt ſpreta omnia, qvæ verbo & ſcriptis, & in duobus comitiis examinanda propoſuiſſet, ſe jam ex acie qvaſi abducto, inveniatur aliqvis, qvi non verbis ſed re doceat.* Id vero non multo poſt (ut alia taceam) magnam cleri partem in Germania per tumultum ruſticum expertam eſſe conſtat, improbante & dolente Luthero, ut in loco dicemus. Qvi & hoc ipſo anno ult. Febr. ad Spalatinum ſcribens *(Lib. I. ep. 214.)* mentem ſuam ſatis explicat. Omnes, *ait*, divinant, fore Bohemicæ ſimilem ſeditionem in noſtros qvoqve clericos graſſaturam. Ego ſine culpa ſum; qvi hoc molitus fui, ut nobilitas Germaniæ non ferro ſed conſiliis & edictis, qvod facile posſunt, Romaniſtis illis modum poneret: nam contra imbellem vulgum Cleri, idem eſt ac contra fœminas & pueros bellare.

Add.

§. CI.

De Lutheri ſcripto *adverſus Jacobum Latomum*, Theologum Lovanien-

I. §. 101. 1521. vanienſem, ob rixas cum Reuchlino & Eraſmo non incelebrem, (qvod extat *Tom. II. fol. 400. & ſeqq.*) ſub titulo *Rationis Latomianæ pro incendiariis Lovanienſis Scholæ ſophiſtis reddita, confutatio Lutherana*, jejune & maligne agit Maimburgius. *Primo* enim verum non eſt, qvod omnia defenderit in hoc tractatu Lutherus, qvæ Lovanienſes condemnaverant; ſed præteritis, ut expreſſe ait, qvæ de pœnitentia & indulgentia diſputata ſunt, ſolummodo paradoxum illud aſſeruit, qvo ſuperbam de viribus humanis ſeu merito congrui ſententiam exagitabat: *Omne bonum opus eſt peccatum.* Vide *fol. 407. 434.* *Deinde* Tomum ſecundum citat, foliorum plusqvam ſexcentorum librum Maimburgius, in qvo iſtam propoſitionem, veluti piſciculum in mare projectum indagare jubet Lectorem, ut profecto dubitandum ſit, an vel Tomum, vel confutationem unqvam evolverit legeritqve. Sed *tertio* inſigniter perverſus eſt, qvod dogmata Lutheri, omiſſa eorum pia & ſancta explicatione, qvam paucisſimis verbis ex confutatione addere potuiſſet, eo ſolum fine eaqve verſutia proponit, ut imperitis fucum faciat, & invidiam religioni concitet, qvaſi opera bona aſpernaretur. Propoſitionem enim illam: *Dei præcepta impleri impoſſibile eſt*, ita intelligit Lutherus, *niſi gratiæ accedat auxilium*; ſive: *impleri, non operantibus plene nobis, ſed ignoſcente copioſe gratia Dei f. 406.* Alteri: *omne bonum opus eſt peccatum*, addit ipſe brevisſimam verisſimamqve explicationem, *niſi Dei ignoſcat miſericordia. fol. 420. b.* Jam ad judicium cujusvis non plane obtuſi aut ſumme malevoli provocare poſſumus, qvi confutationem legerit; an non Lutherus nullo qvidem tunc alio qvam ſacræ Scripturæ libro, ut refert, inſtructus, utramqve hanc theſin tam erudite & ſolide, imo divine explicaverit, omnibusqve adverſariis os adeo obſtruxerit, ut ſine manifeſta impietate aut cavillatione frigidisſima nihil reponi potuerit. Micat profecto hic Lutheri libellus inter alios eo tempore ſcriptos, ut inter ſtellas luna minores: & auſim dicere, ſi nihil aliud tota vita ſcripſiſſet, eſſet tamen vel ob hunc unicum maximis Eccleſiæ doctoribus comparandus. In hoc præcipua Prophetarum & Apoſtolorum dicta tam docte interpretatur, gloſſas vero Sophiſtarum exqviſitisſime annihilat, ut Spiritus ſancti genuinus ſenſus non poſſit non cordibus pie & attente legentium innoteſcere. Uſum vero (ad qvem ultimo reſpiciendum eſt ſacra

cra

Digitized by Google

cra tractantibus) repurgatæ a Scholaſticis fermentis doctrinæ de gratia & fide, inter alia a contrario demonſtrat, ut hominem inducat, qvi poſt bonum opus etiam auxiliante gratia a ſe perpetratum, Deum hoc modo compellet: „Ecce Domine Deus, hoc opus bonum per tuæ gratiæ auxilium feci, non eſt in eo vitium aut peccatum ullum, nec indiget miſericordia tua ignoſcente, qvam ſuper eo nec peto; deinde volo, ut judicio tuo veriſſimo & ſtrictiſſimo ipſum judices. In hoc enim gloriari coram te poſſum, qvod nec tu poſſis illud damnare, cum ſis juſtus & verax, imo niſi te ipſum neges, non damnabis, certus ſum; non jam opus miſericordia, qvæ remittat debitum in iſto opere, ſicut oratio tua docet, evacuata hic eſt utiqve, ſed tantum juſtitia, qvæ coronet. *fol. 415. a.* Huc, ait, redire falſum ſcholaſticum, de perfectione bonorum operum gloriantem. Cum vero non negat qvosdam ex Patribus *peccati* voce in deſcribenda hominis infirmitate abſtinuiſſe, indeqve motos Scholaſticos, Ariſtotelis, non Scripturæ, veſtigia ſeqventes, homini plus virium tribuiſſe, ex qvibus theſaurum illum diſpenſandæ aliis indulgentiæ Pontifices & Clerus accumularent; ſibi tamen certius tutiusqve viſum eſſe cum Scriptura loqvi, & alia potius Patrum, inprimis Auguſtini, dicta præferre, qvæ cum ſtylo Apoſtolico concordant. Audiamus pauca qvædam ex ipſo *fol. 422.* „Summa reſponſionis Lutheranæ & confutationis Latomianæ eſt hæc, ſi peccatum in locis Apoſtoli Pauli citatis probari poteſt, non eſſe vere & proprie peccatum, ruit Lutherus; ſi non poteſt probari, ruit Latomus. At probari non poteſt niſi per qvædam Patrum dicta, ſibi etiam pugnantium, inſuper humana, etſi non pugnarent qvibus præferri debent divina, ſine qvorum autoritate nihil eſt aſſerendum; qvare ruit Latomus & omnia ſua, & ſtat Lutherus cum omnibus ſuis. Et poſtea *fol. 423. b.* Ego vero tibi promitto & orbi, me non velle uti vocabulo aliter qvam Paulus, in qvod invoco nomen Domini, ut mihi reſiſtat, ſi aliter uſus fuero. Qvid vis amplius? At vocabulum ipſum volo tenere, & tua Patrumqve vocabula nolo, qvod ſcias. Volo, inqvam, peccatum dicere, qvod vos defectum vel imperfectionem dicitis, numqvid me aliter coges? Nihil moveor veſtro impetuoſiſſimo tumultu, qvem non ſine cauſa vos concitare video, nempe ne ſuccumbatis, & inveniamini temere in tanta crimina irruiſſe, ſed hoc antea fuerat prævidendum. Irridet poſtea contrarium ſtatuentes, etiam hanc ob

cau-

I. §. 101. 1521. cauſam, qvod ſimiles ſint Stoicis, qvi ſapientem definiunt, qvalem nunqvam viderunt, & Qvintiliano, qvi Oratorem format, qvalis nec fuit, nec erit. Suo igitur illos argumento confutat, qvi dubitare unumqvemqve de ſua præcipiunt juſtitia, adeoqve exemplum propoſitionis & regulæ, qvam Lutheranæ opponunt, nempe *omne opus bonum eſt ſine peccato*, in hac vita dare non poſſint. Tandem utilitatem ſuæ ſententiæ ita oſtendit *f. 428. b.* „Dices autem: videmini verbi controverſia torqveri, qvando in ſumma convenitis, neutri aſſerentes, damnabile eſſe illud reliqvum Baptiſmi, ſive peccatum ſit ſive pœna. Reſpondeo, de fine concordamus, eſſe ſcilicet innoxium, ſed neqvaqvam de cauſa ipſa. Nam ipſi naturæ tribuunt, qvod gratiæ Dei eſt, qvod ferendum non eſt. Deinde ſecuros faciunt homines, ne peccatum expurgent. Minuunt etiam myſterii Chriſti notitiam, per hoc & laudem & amorem Dei, dum non conſiderant effuſiſſimæ gratiæ bonitatem ſuper peccatores expanſam, ſed innocentem naturam faciunt, atqve ſi nihil aliud obſtaret, ſine Scripturis loqvuntur, tum Scripturæ ſinceritatem ſine cauſa perdunt, & intelligentiam rerum obſcurant. Qvo fit, ut amiſſa ſimplicitate ſua ſcandalum fiat, qvod nos ab ipſa longius ducat, ſicut contigit, cum primo admiſimus hominum gloſſas tanqvam pias & lucidiores, qvam ſit Scriptura, tandem & hujus gloſſæ aliam gloſſam, ut jam non ſit modus gloſſas gloſſarum augendi, & nos in confuſionem verborum confuſiſſimam trahendi, donec prorſus nihil Chriſtianarum rerum amplius noſceremus, & jam gentiles inſanias noſtris pares & utiles arbitraremur." Miſeranda eſt cœcitas eorum & culpanda pertinacia, qvi ne his qvidem intellectis ſapere volunt, ſed in malitia, hæreſin Luthero, & tot regnorum & provinciarum incolis, ob veriſſimam & ſaluberrimam doctrinam objiciendi, perſeverant. Poſſent & alia notatu dignisſima ex hoc ſcripto Lutheri afferri, inprimis qvæ adverſus Theologiam ſcholaſticam *fol. 434. b.* graviter monuit, qvibusqve rationibus, ſuo damno, ut ait, edoctus ſimplicitatem ſtudii theologici, ad exemplum veteris Eccleſiæ, qvæ ſine ulla Scholaſticarum nugarum cognitione, puellas etiam, Theologiæ peritisſimas & martyres produxit, commendavit. Qveſtus erat ſub initium libri *f. 404 b.* qvod Maximilianus Cæſar tempore controverſiæ Reuchlinianæ, cum Judæorum libros omnes præter Biblia comburi mandaſſet, non idem adverſus Scholaſticos ſtatuerit,

eosqve

eosqve ad ſolam Scripturam adegerit, ablatis omnibus *erucis*, ut loqvitur, *bruchis, locuſtis, ranis, pediculis ſophiſticis*. Inſcripſit hunc librum Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, in locum defuncti Lupini tum facto, eiqve de honoris acceſſione gratulatur, incepto, ut patet ex epiſtola d. 8. Junii & d. 20. finito opere. Nec prætereundum eſt, qvod ad præfationem Latomi, in qva Lutherum criminatur, qvod verbotenus ſaltem Papæ ab initio ſcripta ſua ſubmiſiſſet, dolere ſe dicit, qvod tam ſerio ſubmiſerit, ſe enim ex animo non alia tunc de Papa Conciliis & Univerſitatibus ſenſiſſe, qvam qvod vulgo audiverit, & cogitationes ſuas ultra decennium frenaſſe, dicto Salomonis: ne innitaris prudentiæ tuæ, ſemperqve arbitratum eſſe latere in Academiis Theologos, qvi non ſilerent, ſi impia docerentur; creviſſe autem cognitionem ſuam & animum, cum adverſarii inſcitiam & ignorantiam ſuam immani copia revelaſſent, qvod niſi feciſſent, ſe in finem usqve ſtultum & dementatum manſurum fuiſſe. Gratias inde agit Domino Jeſu Chriſto, qvi pro tentatione hac ſe centuplo temporalis illius ſcientiæ (ſcholaſticam intelligit) honoraverit, ut jam perſvaſiſſimus ſit, de iis, qvæ adverſus Papam & Academias ſentiat. Vide *f. 401. b.* Hæc mire confirmant, qvæ ſupra non uno loco indicavi, de profectu Lutheri, ejusqve primitiis in puriori doctrina ante tot annos perceptis, & mente tamdiu volutatis; tum qvæ de adverſantium importunitate eorumqve in erroribus pertinacia dicta ſunt.

§. CII.

Pergit Maimburgius ad alia Lutheri dogmata, de qvibus in eremo ut vocat, ſuo, hoc anno ſcripſit. Et vera qvidem ſunt, qvæ refert de ſententia Lutheri, circa Miſſam & Sacramentum Cœnæ; ſed præterqvam qvod rationes ejus reticet, manifeſte errat, qvod ultra ea provectum eſſe ſcribat, qvæ in libro *de captivitate Babylonica* docuit, qvaſi hoc demum anno negare cœpiſſet, qvod Miſſa non ſit ſacrificium. Nam hoc ipſum jam diſertis verbis, eodemqve rationum fundamento docuit in eo, qvi allegatur libro *de captivitate Babylonica* plusqvam integrum ante annum nempe 1520. edito *fol. 282. & ſeqq.* Imo in dedicatione tractatus *de abroganda miſſa privata* ad fratres Auguſtinianos conventus Wittenbergenſis Cal. Novembr. hoc anno 1521. repetere ſe

1521. fatetur, qvæ jam ſcripſerit, qvia adverſus Epiſcopos priora damnantes id neceſſe ſit. Hoc ideo notari peto, ut fœda calumnia, qvam qvidem Maimburgius, neſcio an ignoratione, an, qvod mallem & laudarem, conſulto præteriit, vel ex hac una temporis obſervatione reſpuatur. Eam enim impudentes & maleferiati inter Germanos Jeſuitæ & Monachi jamdudum evomuerunt, nec alios hodie, poſt plurimos refutationes piguit eandem putidiſsimam crambem ſemper recoqvere. Imo nuper emunctioris naris etiam inter Gallos viri, *Antonius* puta *Arnaldus* tot ſcriptis celebris, nec ſenio mitigatus, & *Abbas* qvidam *Cordemoyus*, deniqve, qvi Maimburgio in hiſtoriographia hac ſucceſsiſſe videtur, *Antonius Varillaſius* inveniſſe ſe putant, qvibus Lutheranam doctrinam pro Diabolica diffament, & maxime in provinciis ab Imperio avulſis tanto atrocius perſeqvendam ſiſtant, aliisqve exemplo præeant.

Addit.

§. CIII.

Pergit etiam ex dogmatibus Lutheri hoc referre Maimburgius, qvod nulla ſit inter Clericos & Laicos, neqve inter Epiſcopos & Presbyteros differentia; & qvod cuilibet in Eccleſia eadem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtas competat. Hæc invidioſius qvam verius proponuntur. Lutherus jam ſæpius ad faſtum Cleri intolerabilem, qvo ad id usqve tempus populum Chriſtianum tractaverat, retundendum, in diſcrimen illud Cleri & Laicorum accuratius inqvirens, Scripturæ locis clariſsimis *1. Pet. II. 9.* & *Apocal. V. 10. & XX.* convictum ſe eſſe exiſtimavit, poſt ſublatum veteris Teſtamenti ſacerdotium, & Chriſto unico novi fœderis ſacerdote conſtituto, Chriſtianos veros ſive fideles omnes, *ſacerdotum ſpiritualium* nomine cenſendos eſſe, neqve aliis Sacerdotibus proprie ſic dictis magis opus habere, qvam ſacrificio vel cruento, vel ceremoniali & repræſentativo, niſi qvod ſe ipſos hoſtias Deo ſpirituales qvotidie ſiſterent, & ſacrificii loco preces & gratiarum actiones in ſpiritu & veritate, & qvicqvid ex cultu & obſeqvio noſtro Deo placere per Chriſtum poteſt, offerrent. Urſit vero adverſus contraria docentes, qvod ne unicus qvidem locus ex novo Teſtamento oſtendi poſsit, in qvo miniſtri Eccleſiæ *Sacerdotes* vocentur. Itaqve iis nomen illud, eo qvo utebantur ſenſu, qvantum in ſe erat, abſtulit, non neſcius, horribile id viſum iri, ſed veritate irrefragibili convictum ſe eſſe aſſeveravit. Fruſtra vero dicit,

Digitized by Google

dicit, ad Eccleſiæ leges provocari, Eccleſiam enim illam qvæ creditur 1521.
in Symbolo Apoſtolico, non eſſe eam, qvæ tales leges faciat ſine verbo „
Dei: neqve enim verbum Dei eſſe, qvod Eccleſia dicit, ſed ex verbo Dei „
fieri Eccleſiam. Adducit Pauli locum 1. Cor. XIV. 24. 25. qvo proba- „
tur, ex Prophetia, id eſt, ex verbi divini prædicatione dignoſci, in qvi- „
bus ſit Deus, vel ubi ſit Eccleſia. Itaqve jure ſuo & ex natura voca- „
tionis omnes omnino Chriſtianos Deo hoſtias ſpirituales, uti dictum „
eſt, præter qvas aliæ non exigantur, offerre, eosdemqve verbum etiam „
Dei docere, atqve adeo prophetare poſſe, ex eodem D. Pauli capite v. „
26. & ſeqq. concludit; hos omnes eſſe Chriſtos Dei, qvos tangi nolit. „
Pſal. CIV. 15. nec mulieres a Prophetia aut docendi facultate repelli „
poſſe, etſi decoris cauſa publico munere abſtinere debeant; ſic prophe- „
taſſe Oldam, Mariam Deiparam, ſeptem Philippi filias. Gravem in- „
de antitheſin facit inter Sacerdotes, ab Hierarchia papali inſtitutos, „
& veros Chriſti Sacerdotes ſive fideles: & vitia Cleri & Epiſcoporum, „
ut tunc erant, qvos *eqveſtre & heroicum genus vocat*, ſatis aperte taxat, „
veros autem Epiſcopos ſive Presbyteros unos eosdemqve facit atqve „
deſcribit ex notiſſimis Apoſtolorum dictis *Tit. II. 7. 8. 9. 1. Pet. V. 2.* „
Interim non negat ad docendum verbum Dei (cum præſertim in po- „
pulo ſtudia & dona docendi magis magisqve, nec ſine Cleri culpa ceſ- „
ſaverint) & ad adminiſtranda ſacramenta certos viros conſtitui debe- „
re; neqve niſi ſumma neceſſitate, & modo decenti atqve analogo, ſin- „
gulos fideles præſtare aliis fraterna charitate poſſe, qvæ a miniſterio „
Eccleſiaſtico ordinarie præſtari debent. Vide *tract. de abroganda miſſa a f. 468. ad 477.* Si qvæ igitur liberius in hoc articulo ſcripſit dixitve, ea, ut monui, ad deprimendas Cleri, qvas jure divino ſibi deberi putabat, qvibusqve abutebatur, nimias prærogativas, revinciendi qvodammodo cauſa, qvæ in alteram partem detorta erant, ſcripſit, praxi vero & ipſius Lutheri & Eccleſiarum, qvæ ejus doctrinam ſecutæ ſunt, ita explicata & obſervata fuere, ut ſcandalo careant. Sed & de his ulterius agendi occaſio alibi dabitur.

§. CIV.

Qvæ vero idem *de conſiliis & præceptis* Evangelicis diſputavit, eodem collimant. Neqve enim populum a decenti ritu & diſciplina abducit, ſed oſtendit, Clerum ideo ſolviſſe ſanctiſſima Chriſti verba, qvibus legis divinæ veram intentionem adverſus Synagogæ ſuper-

 ſtru-

Digitized by Google

ſtructiones & depravationes explicavit, ut ſibi vitæ genus arrogarent, qvod plus præſtare videretur, qvam Chriſtus exegiſſet: ſcilicet ut haberent, qvo populum præcellerent, & merita ſuperflua aliis applicare cum lucro & honore ſuo poſſent. Ultima qvæ his refert noſter, ad *vota* pertinent *monaſtica*, de qvorum validitate & præcipue de conjugiis monachorum, non ſine magna lucta diu ambegit Lutherus, licet de reliqvorum Eccleſiaſticorum nuptiis non tam voto qvam eccleſiaſtica ſolum lege prohibitorum, minus dubitaret. Primus in Saxonia, qvod ſciam, conjugem ducere auſus eſt, hoc anno 1521. *Bartholomæus Bernhardi*, Veldtkirchenſis Bavarus, Curiæ in Rhætis Sacerdos factus; ſed Kembergæ (*Cameracum* nominat Lutherus) qvod eſt cis Albim oppidum, ditionis Electoralis, haud procul Wittenberga, Præpoſitus ſive Parochus. Ejus *Apologia ad officiales Diœceſanos Magdeburgenſis Archiepiſcopatus* extat *Tomo II. Jen. f. 462. & ſeqq.* admodum docta, ſed a Melanchthone ſcripta, qvod & ſtylus arguit, & MS. qvoddam Bibliothecæ Paulinæ Lipſienſis indicat. Habetur & *libellus* ejus *ſupplex ad Fridericum Electorem f. 464. b.* Tutatur autem ſe argumentis notisſimis, a libertate, jure divino humanoqve permiſſa, a praxi veteris Eccleſiæ, a necesſitate, qvæ conſcientiam urget ad vitandas impuritates, cui nec oppoſitione legis Pontificiæ, nec votis de ſervanda caſtitate ſatisfacere potuerit, paratum tamen ſe ſcribit, ut portet iram Domini, ſi ſecundum traditionem Pontificiam potius, qvam divinas literas, & veteres Synodos adverſum ſe decerneretur. Latitabat tunc Lutherus, ſed factum non improbavit. Ad Philippum enim ſcribens Amsdorffio nuntiari jubet, qvod *Paſtor Hersfeldæ* (Abbatis, de qvo diximus, oppidum erat) *vir optimus, uxorem duxerit, ne ſoli Wittenbergenſes*, ut ait, *habeant propoſitum illum Neogamon:* metuit tamen *ne hic expellatur & duplo ventre egeat*, addens: *Dominus vivit, Paſtor omnium, per qvem nec ales eſurit.* Sciendum itaqve non tam a Luthero qvam aliis Wittenbergenſibus Doctoribus, Philippo (qvi ſacris non initiatus uxorem jam anno 1520. duxerat) & maxime Caroloſtadio, pro libertate Clericorum circa matrimonia voce & ſcriptis actum eſſe. Conſentiebat Lutherus, qvoad Sacerdotes, urgens Pauli dictum, inter Diaboli doctrinas prohibitionem matrimonii referentis; ſed hæſit circa *Monachos*, qvi a Deo non inſtituti, neqve ſola lege Pontificia

Digitized by Google

tificia prohibiti, ſed ſpontaneis votis obſtricti illum ſtatum elegerint & Deo obtulerint. Nec Caroloſtadii argumenta ſufficere credidit ad Monachos a voto liberandos, qvanqvam *miſereri ſe* ſcribat *pollutionibus & uredinibus vexatorum*. Vide *ep. 238. Lib. I.* Seqventi epiſtola nondum ſe poteſt expedire, ſed *vexari* qveritur *nube qvadam pompæ & opinionis humanæ*. Inde ad Spalatinum die Sixti (6. Auguſt.) ſcribens, *noſtri Wittenbergenſes*, ait, *etiam monachis dabunt uxores: at mihi non obtrudent uxorem. Utinam Carolſtadii qvoqve ſcripta plus lucis haberent, cum & ingenii & eruditionis magna vis in eis ſit. epiſt. 240.* Repetit idem fere in *ep. 241.* metuens, ne ille fabulam excitet, "aptioribus argumentis ex Scripturis non utens, periculoſum etiam arbitratur, "tantam turbam cœlibum ad nuptias, infidis & incertis Scripturæ locis "provocare, ut perpetua conſcientiarum cruce, pejore qvam nunc di-"vexentur. Verum Philippo contra votorum monaſticorum obligationem argumentanti, hac ſuccurrit ratiocinatione, qvod eatenus improbanda & reſcindenda ſint, *ſi animo ſalutis & juſtitiæ qværendæ facta fuerint, ut a vulgo voventium fieri ſoleat*; qvanqvam de ſe id non affirmet, qvi incertus ſit, qvo animo voverit, cum raptus potius qvam captus fuerit, & contra parentis voluntatem, ut ſupra notavimus. Miſit etiam *theſes* eas, puta qvas Epiſcopis & presbyteris Eccleſiæ Wittenbergenſis de voto religionum diſputantibus, hoc anno 1521. inſcripſit, qvæ habentur inter cæteras diſputationes. *Tomo I. fol. 425. ſeqq.* ſubjunxit alias, qvas pro diſputandis & inqvirendis, non pro certis & tenendis habet: his tamen annus 1522. præſcriptus eſt, qvia forte eo demum editæ ſunt; Philippi autem judicio detulit, an edendæ ſint. Jocatur deinde, & Philippum, cui Lutherus uxorem dederat, *id agere* dicit, *ut ſibi qvoqve det, ſed pulchre*, ait, *cavebo ne id poſſis Lib. I. ep. 242.* Idem fere ad Amsdorffium ſeqventi die ſcripſit *ep. 244.* Extat fragmentum epiſtolæ ad Philippum *n. 245.* ſine die, ſed circa idem tempus, ſine dubio datæ, in qva jam manus dat: Fidendum eſt, *ait*, Evangelio, & "vota iſta qvocunqve caſu, qvocunqve animo, qvocunqve tempore e-"miſſa, cum tota fiducia deſerenda ſunt, & ad libertatem fidei Chriſtia-"næ revertendum. Hæc mea eſt firma & indubitata ſententia, de qva "benedico & gratias ago benigniſſimo liberatori, Domino noſtro Jeſu "Chriſto, qvi eſt benedictus in ſecula. Amen. Adde, ſis, qvæ ad Gerbelium Jureconſultum, ſcribit *in odium miſerrimi vel uredine perpetua*

Digitized by Google

vel immundis fluxibus damnabilis cælibatus, & in laudem conjugii, qvod paradiſum vocat, etſi ſumma inopia laborans. ep. 250 nec multo aliter ad Spalatinum die Martini *ep. 251.* Hæc profecto neqve laſcivientem neqve præcipitem animum arguunt, qvem Luthero hoſtiles calumniæ tribuunt,

§. CV.

Propoſuit autem ſententiæ ſuæ argumenta in tractatu *de votis monaſticis*, qvem Patri ſuo Joh. Luthero d. 21. Novembr. 1521. inſcripſit. *Tomo II. f. 504. & ſeqq.* Narrat in epiſtola dedicatoria, ut jam ſupra tetigi, qvomodo Pater monaſterium ingreſſuro reſtiterit, dicens,
„ caveret ne, qvem allegabat, terror & agon, illuſio eſſet, & præſtigium,
„ dein ut replicanti ſibi, & filiali fiducia Patri duritiem diſſenſus oppro-
„ branti, iſte oppoſuerit, Audiſtine etiam tu, parentibus eſſe obedien-
„ dum? ait tamen: etſi in tota vita non audiverit verbum potentius, ſe-
„ curum nihilominus in juſtitia ſua, Patrem velut hominem fortiter
„ contemſiſſe. Scribit porro neqve Patrem neqve ſe tum intellexiſſe
„ vim divini mandati, & ſic doctrinam hominum & hypocritarum ſu-
„ perſtitionem prælatam fuiſſe. Addit *fol. 504. b.* Verum Deus, cujus
„ miſericordiæ non eſt numerus, & ſapientiæ ejus non eſt finis, ex omni-
„ bus his erroribus & peccatis qvanta bona, ecce, promovit! Nonne cen-
„ tum filios nunc malles amiſiſſe, qvam hoc bonum non vidiſſe? Videtur
„ mihi Satanas a pueritia mea aliqvid in me prævidiſſe eorum, qvæ nunc
„ patitur, ideo ad perdendum impediendumqve me inſanivit incredibi-
„ libus machinis, ut ſæpius fuerim admiratus, egone ſolus eſſem inter
„ mortales, qvem peteret? Profitetur, vixiſſe ſe qvidem ut monachum
„ non ſine peccato, ſed ſine crimine, niſi illo, qvod fuerit inobediens: at
„ ſe ejus filium nihil ominus eſſe, & vota omnia nullius eſſe momenti.

Hoc in tractatu multis & graviſſimis rationibus deducit, ſtatuitqve (1.) vota monaſtica non niti verbo Dei, ſed illi adverſari, invento ſcilicet a Clero diſcrimine inter præcepta & conſilia evangelica, cum nulla ſint præcepta (proprie nempe ſic dicta) evangelica, ſed tantum promiſſiones, & in his qvædam declarationes mandatorum Dei & exhortationes ad eadem ſervanda Matth. 5. 6. 7. conſilium autem unicum eſſe de continentia, ſi qvis dono peculiari Dei inſtructus eam ſervare libere & ſine voto velit. Damnat igitur votorum vincula, ita tamen, ut ſanctos pioſqve monachos excuſet, & prædicet nominatim Bernhar-

hardum ſanctum & beatum, qvia ex ſcriptis ejus conſtet, & de aliis 1521.
etiam ſperari poſſit, qvod vota monaſtica ex fide, non meriti opinione ſervaverint. (2) Oſtendit vota adverſari fidei, pluribus explicans dictum Pauli Rom. XIV. 23. *omne qvod non eſt ex fide, peccatum eſt*, fidem qve ibi non pro fide conſcientiæ (qvanqvam etiam eam interpretationem ſuo modo admittat) ſed juſtificante intelligendam eſſe contendit. Sententiam vero ſuam hac occaſione egregie ſtabilit, qvod ſola fi- „
de juſtificemur, & qvod opera ante fidem peccata ſint, poſt fidem vero „
fructus ex remiſſione peccatorum & bona conſcientia provenientes. „
Concludit inde, illos qvi ea vovent opinione, ut per vitam monaſti- „
cam boni & ſalvi fiant, peccata deleant, & operibus bonis diteſcant, „
impios & judæis ſimiles eſſe, a fide apoſtatare, eamqve blaſphemare & „
abnegare. Si vero ſint, qvi meliori mente voverint, comparari poſ- „
ſe pueris in fornace ardenti per miraculum ſervatis. Severe poſtea ex „
1. Tim. IV. 3. contra doctrinam Dæmoniorum prohibentium nubere argumentatur, & ad objectionem, qva diu detentum ſe eſſe dicit, qvod ſcilicet non prohibeantur, ſed voto abdicentur nuptiæ, reſpondet,
qvia illa vota non niſi per abuſum & neglectum fidei juſtificantis & „
ſpe meriti ſingularis & præcipui fiant, ideoqve impia ſint, nullo modo „
per hæc excuſari doctrinam aut leges de cœlibatu poſſe. Iterum ta- „
men ſanctos, qvi bene in monaſteriis vixerint, excuſatos habet, neqve ideo magis vitam in monaſteriis, qvod qvidam in illis ſancte moriantur, voveri debere; qvam ignes, cruces, beſtias, in qvibus ſancti ſancte mortui ſunt. Votum vero pium & licitum admittit, qvod fit, reſervata, ſi conſcientia urgeat, ſolvendi facultate, & ſecundum fundamentum fidei, ex formula, qvam proponit *fol. 517.* (3) rejicit vota monaſtica, qvia ſunt contra libertatem Chriſtianam ſive Evangelicam, definit autem hanc *fol. 528.* qvod ſit libertas conſcientiæ, qva ſol- „
vitur conſcientia ab operibus, non ut ulla faciat, ſed ut in nullis confi- „
dat, hærens nempe in ſolis operibus Chriſti abſolutiſſime, ſicut colum- „
ba in foraminibus petræ, bona vero opera ſua apprehendens, & di- „
ctans, ea facienda gratis, ad commodum ſolum proximi & ad exercen- „
dum corpus, neqvaqvam ad juſtitiam, pacem, & ſatisfactionem, & re- „
miſſionem peccatorum parandam, qvia hanc non niſi in operibus „
Chriſti qværit. Taxat hic obiter ſcholam Pariſienſem, qvæ ſtatuit, „
dogmata Ariſtotelis moralia non diſſentire a Chriſti dogmatibus, cum „
tamen „

I. §. 105.
1521. tamen ille aliud non doceat, qvam per opera acqviri virtutes v. g. fa-
„ ciendo temperantiam efficimur temperati. Id vero Chriſtiana con-
„ ſcientia, *ait*, execratur & dicit, credendo in Chriſtum temperatum, ef-
„ ficiar & ego temperatus. Intelligi inde poſſe monſtrat, cur toties di-
„ xerit, nec vota nec opera neceſſaria eſſe ad juſtitiam & ſalutem. Sola
„ enim opera Chriſti in baptiſmo in nos effuſa, neceſſaria ad ſalutem eſ-
„ ſe, ſed bona opera facienda eſſe ſecundum ſubſtantiam, ſed non ſecun-
„ dum conſcientiam ſive opinionem, velut defendentia & juſtificantia,
„ hoc enim eſſet conſcientiam corrumpere, & a Chriſto ſponſo ſuo ab-
„ ſtrahere; ſed ſi libera ſint & gratis fiant, jam non opera eſſe legis, ſed
„ Chriſti in nobis per fidem operantis & viventis per omnia, ideo non
„ poſſe magis omitti qvam ipſam fidem, nec minus neceſſaria eſſe qvam
fidem. Vide *fol. 519.* Monet poſtea, qvantum obſtent doctrinæ huic
vota monaſtica, ſpe & intentione meriti ſingularis facta, & ad Hiero-
nymi nimias virginitatis laudes reſpondet. Virginitatem fatetur
qvidem eſſe rem maximam, ſi nulla lege, nulla neceſſitate, nulla ſpe
præmii, ſed gratuita & voluntaria mente ſervetur, & ſi virgo ſic cogi-
„ tet: Qvanqvam poſſim nubere, tamen placet virginem manere, non
„ qvia præcepta, non qvia conſulta, non qvia pretioſa & magna præ cæ-
„ teris virtutibus, ſed qvia mihi ſic viſum eſt vivere, ſicuti alteri viſum
„ eſt nubere, vel agricolari. Nolo enim moleſtias conjugii, volo libe-
„ ra eſſe a curis & Deo vacare. Ecce, hoc eſt ſimplicitate Chriſtiana
„ virginem eſſe, qvæ non in ſe ipſa, ſed in Chriſto glorietur. Unusqvis-
„ qve enim in dono ſuo debet gratis Deo ſervire, omnes autem commu-
„ ni fidei virginitate, in uno Chriſto gloriari, ubi non eſt maſculus ne-
„ qve fœmina, ita nec virgo nec conjunx, nec vidua nec cœlebs, ſed o-
„ mnes unum in Chriſto *fol. 520.* Porro *fol. 521.* ita ſtatuit: Votum
„ caſtitatis & totius vitæ monaſticæ, ſi pium eſt, debet neceſſario ſecum
„ involvere libertatem rurſus omittendi, & in hanc ferme ſententiam
„ interpretari: Voveo tibi obedientiam, caſtitatem, paupertatem ſer-
„ vandam, cum tota regula S. Auguſtini usqve ad mortem, libere; hoc
„ eſt, ut mutare poſſim, qvando viſum fuerit. Si aliter interpreteris
„ aut intellexeris, cernis ex prædictis peccari adverſus libertatem divi-
„ nam nobis mandatam, nec poſſe fieri, ut Deus aliter acceptet, niſi re-
„ vocet libertatem, id eſt, niſi neget ſe ipſum. Qvid ad me, ſi S. Patres
„ vel nulli ita voverint aut ſenſerint? Qvid ſi omnes erraverint, aut mi-
racu-

Digitized by Google

raculoſe intus ducti fuerint ? Aperta eſt & irrefragabilis Evangelii ”
ſententia, damnari doctrinas hominum, & liberas eas, nosqve illa- ”
rum Dominos eſſe, qvare non poſſumus earum fieri ſervi ulla autorita- ”
te Angelorum, ne dum noſtra ſtulta ſuperſtitione & humilitate, ut ”
Paulus ait. Animadvertit fore ut ſubſannetur & irrideatur tale, ”
qvod ipſe ſvadet aut admittit votum, ſed ſe ſcire ſcribit, qvod ſermo ”
Dei ſit veritas, verbum hominis mendacium; humanum inventum eſſe ”
votum, nec aliter utile futurum niſi liberum maneat. Videmus enim ”
(ait) primitivæ Eccleſiæ inſtitutum fuiſſe, & morem plane ſaluberri- ”
mum, ut juventutem ſeniores ſibi ad tempus commendatam, inſtitue- ”
rent in fide & diſciplina, qvod & Apoſtolorum Petri & Pauli epiſtolæ ”
indicant, ubi juniores volunt ſubdi ſenioribus. Hinc primum natæ ”
ſcholæ Chriſtianæ, in qvibus & puellæ qvoqve erudiebantur, ut ſanctæ ”
Hagnes (Agnetis) habet hiſtoria. Ex his tandem collegia & mona- ”
ſteria pullulaverunt, propter eos, qvi perpetuo & libere in ſcholis iſtis ”
manere volebant. Ubi autem cœperunt ii, qvi juventutem inſtitu- ”
endam ſuſceperunt ſegnes fieri, & ſua curare, aucti opibus & ocio, & ”
juventus rebellior facta, tum voti laqveos invenerunt, qvibus conſci- ”
entias alligatas tenerent ſub diſciplina, ut qvisqve ſe ipſum metu pec- ”
cati cohiberet, & ocium fieret curatoribus. Sicut & nunc mos eſt fu- ”
rioſus Academiarum, juventutem irretire juramentis & conſcientias ”
eorum excarnificare, ne ſit neceſſe illis vigilare & ſollicitos eſſe, ſed ”
ut in utramqve aurem ſecure dormiant. Sic ex liberis & Chriſtia- ”
nis ſcholis ſervilia & judaica monaſteria, veræqve Synagogæ impieta- ”
tis factæ ſunt. Si igitur votum hodiernum ad priſcum illum morem ”
revocaretur, & ita ſervaretur, nihil ibi periculi eſſet, & absqve dubio ”
apud Deum aliter non agnoſcitur, qvam ad illum morem ſervandum ”
temporaliter, tantum ut inſtitutionem Chriſtianam infirmiores & ru- ”
diores animi imbibant, & poſtea rurſum liberi dimittantur (4) vota ”
adverſari tradit præceptis Dei: impediri enim monachos a legitima
obſervatione decalogi in prima tabula. Cum enim primum præce-
ptum fidem, ſecundum laudem, tertium opera Dei proponat, nihil
horum recte a monachis tractari aut præſtari (5) idem oſtendit ratio-
ne ſecundæ tabulæ, ut peccet contra charitatem & obedientiam pa-
rentibus & ſuperioribus debitam, inducta alio obedientiæ, alioqve vi-
ctus genere, qvod Deus nec exigat nec probet (6) adverſari etiam

Digitized by Google

L. §. 105. & rationi; alia qvædam ex hoc tractatu,

1521. rationi. Hoc præcipue deducit ab impoſſibilitate ſervandi vota, &
qvod his ſemper inſit conditio, ſi ſervari poterit, ex qvo fundamento
etiam in hierarchia Pontificia diſpenſationes oriri notat. Injuſtum ita-
qve & abſurdum eſſe, cum alia vota facillime ſolvant Pontifices, cur in
ſolo virginitatis voto tam duri eſſe velint: De paupertate autem ima-
„ ginaria & illuſoria monachorum multa habet *fol. 532. & ſeqq.* & Sa-
„ tanæ commentum eſſe judicat, qvo religioſi liberi facti ſunt a juvanda
„ paupertate aliorum, & ab impendendis operibus charitatis, utqve
„ nulli qvam ſibi ſerviant, imo ocioſi & manuum operibus tantum ab
„ aliis ſibi ſinant ſerviri *f. 534.* Obedientiæ deniqve monaſticæ vitia de-
ſcribit, illiqve præfert, qvæ parentibus, magiſtratibus, maritis & he-
ris præſtatur. De caſtitatis periculis in vita monaſtica ſcribens *f. 536.*
„ deplorat non tantum ſcortationes, ſtupra & adulteria, ſed qvas vocat
„ monaſticas, moniales, & monachales, id eſt, ſolitarias libidines, in
„ qvas per Satanæ inſidias labantur, qvi alienis opibus ſaginati, ſaturi-
„ tate & abundantia ſecuri agant: ſolari ſe interim unumqvemqve & de
„ altero præſumere caſtitatem, qvam ipſe ſe non ſervare ſentiat. Lau-
dat caſtitatem, qvæ libere ſervetur, & qvamdiu ſervari ſine conſcien-
tiæ vulnere qveat, dummodo ea colatur intentione, qvam ſupra ex-
plicavit. Vide *fol. 537.* Qvi ſecus docent, eos ſeductores eſſe, qvos
Chriſtus caveri juſſerit. *Matth. XXIV, 5.* Id de nullis hæreticis intel-
ligi poſſe ait, qvam de illis, qvi vias & modos vivendi ad juſtitiam &
ſalutem docent, qvi jactant Eremitas, & vocant ad deſertum & pene-
„ tralia, id eſt, ad clauſtra & monaſteria *f. 539.* Baptiſmi votum extol-
„ lit, in qvo Dei ſe nobis offerentis eſt promiſſio, noſtra vero acceptatio.
„ Sic bona omnia a Deo dari, a nobis accipi, neqve alia a nobis præſta-
„ ri, qvam ad qvæ peragenda nobis Deus gratiam ſuam donat, inter qvæ
„ non poſſit referri virginitas, qvia nec ſit in noſtra poteſtate, nec a Deo
„ voventibus promiſſa, itaqve minime vovenda, niſi qvando & qvam-
„ diu appareat Dei dono nobis eam dari. Annum vero probationis ad
„ hanc explorationem non putat ſufficere, ſed tentari temporis præfi-
„ nitione Deum. Hæc fere eſt ſumma eorum qvæ de iſthac materia hoc
anno ſcripſit: recuſo tamen tractatui qvædam addidit *f. 540. b.* ubi
iterum urget votum caſtitatis (qvia ſit *lex mere corporalis* & *de re cor-
poraliſſima*) hunc ſenſum, Chriſto interprete, habere debere, *ut ſerve-
tur qvantum fieri poſſit absqve periculo corporis & animæ.* Occurrit
cavil-

caviliationi, ſi qvis dicat, ergo etiam licet in caſu neceſsitatis occide- 1521.
re, furari & omnia præcepta ſolvere. Ait enim, non neceſſe eſt pec- „
care, ſunt mulieres, ſunt viri, duc uxorem, nube. Reſpondet deni- „
qve ad locum Pauli *1. Tim. V. 11.* de viduis laſcivientibus, & ex eo minime ſeqvi oſtendit, qvod ex Auguſtino de prohibita voti retractatione affertur, cum nec eo tempore vovendi ritus in Eccleſia fuerit, nec tale qvid, ſed contrarium potius ab Apoſtolo intendatur. Notabilis in fine eſt admonitio, qva libellum, qvemadmodum cœperat, concludit, nempe ut conſcientiis infirmorum potius conſulat, qvam obſtinationem adverſariorum impugnaret. Scribit itaqve *fol. 543. b.* Per „
Chriſtum oro omnes, qvi meo voluerint hoc conſilio uti, & deſerta „
monaſtice, libertati ſeſe reddere, ut ante omnia ſuam conſcientiam „
probent, ne forte hoc tentent novitate rei allecti, aut ſolo hominum „
contemtu vel odio. Nam ii in morte, ſuſcitata & vexata per Sata- „
nam conſcientia, de apoſtaſia, de ſoluto voto &c. non ſubſiſtent, ſed „
ad ſacrilegam pœnitentiam ſpectabunt, fientqve noviſsima pejora pri- „
oribus. Duo ſubjungit Apoſtolorum dicta, nempe Petri *1. Pet. II. 16.* „
qvaſi liberi, & non qvaſi velamen habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut „
ſervi Dei. & Pauli *Gal. V. 13. In libertatem vocati eſtis tantum ne liber-* „
tatem detis in occaſionem carni. Hæc itaqve fuit doctrina Lutheri ſin- „
cere relata, qva oſtium apertum eſſe ſcribit Maimburgius ad vitam diſſolutam iis, qvi amiſſæ libertatis deſiderio angebantur, qvaqve effectum ſit, ut brevi tempore monaſteria in magna Germaniæ parte deſerta fuerint, monachiqve & presbyteri multi uxoribus juncti apparuerint. Negari factum neqvit, de jure qværitur. Ejus fundamenta ita propoſuit Lutherus, ut ad hunc usqve diem conſcientiæ Chriſtianorum conſultum per ea fuerit, immani illa & infanda, qvæ ex cœlibatu coacto oriebatur, impuritate in provinciis Proteſtantium ſublata. Si qvi tunc fuerunt, qvod nolim abnuere, & ipſe animadvertit & qveſtus eſt Lutherus, qvi non bona mente, lecto ejus libello, monaſteria deſeruerunt, & diſſolutæ vitæ turpitudine ſeſe contaminarunt, ſiqve etiam hodie ſunt, qvales proh dolor! inveniuntur, qvi permiſſo matrimonio non contenti, libertate abutuntur in velamen malitiæ, nihilominus ſtant Lutheri argumenta, nec illi imputari poſſunt, qvæ per abuſum malorum hominum ſeqvuntur. ita nempe comparatæ ſunt res humanæ, ut etiam, Chriſto teſte, *neceſſe ſit, ut ve-*

1521. *niant ſcandala*, neqve fas eſt, aliis qvam legitimis modis iis reſiſtere, aut graviora malo remedia adhibere, qvod cœlibatus lege factum eſſe apparuit. Interim qvicqvid oppoſitum jam tanto tempore fuit doctrinæ huic Lutheri, qvantumcunqve a Romanæ Eccleſiæ Doctoribus improbatæ & exagitatæ, nullum tamen pondus habuit, niſi ubi vis coactiva per exilia, carceres & ſupplicia, vel ſpes honorum & lucri, acceſſerit. Stat potius divinarum literarum aliisqve validisſimis argumentis probatum, ob conjugia Clericis monachisqve permiſſa, damnari neqve Lutherum, neqve doctrinam ejus ſecutos, jure poſſe. Ipſe certe Lutherus de tractatu illo ſuo aliqvo poſt tempore non immerito ita judicat, *eſſe omnium, qvos ſcripſerit munitiſſimum, imo qvod gloriari audeat invictum*: Ita ſcripſit ad *Johannem Briſmannum* de qvo alibi dicetur, anno 1523. eumqve rogat *ut Minoritæ Wurtzburgenſi* (qvalis ipſe Briſmannus fuerat) *Caſparo Schazgeyer*, qvi Lutheri libellum de votis refutaverat, *reſponderet, cum ſibi nec vacaret nec operæ pretium videretur*, Vide *Lib. II. p. 113. b.* Eraſmus libertatem votorum ſive jus ex monaſteriis diſcedendi & conjugia clericorum, laudat aut non improbat, pluribus locis ita ut in longa illa, qva ſuæ juventutis caſus ſub nomine *Florentii* deſcripſit epiſtola *Lib. XXIV. 5.* notanter dicat, ſi vere piorum & ſpiritualium ſententia plus valeret, qvam craſſorum judicia, nullum poſthac eſſe votum inſolubile, præter vota baptiſmi, præſertim ut nunc habet mortalium vel malitia vel imbecillitas. Qvia tamen invidia Lutheraniſmi ut qveritur in literis, ad *Jodocum ſive Juſtum Jonam* hoc anno 1521. datis *Lib. XVII. epiſt. 18.* ob hanc qvoqve ſententiam gravabatur, oppoſitionem fecit ſuæ & Lutheri ſententiæ. Moneo, *ait*, juvenes non eſſe pelliciendos ad vincula religionis, priusqvam ſibi ipſi noti ſunt & norint qvid ſit religio. Lutherus, ut ajunt, in totum damnat omnia vota. Sed falſus eſt Eraſmus, illud, ut ajunt, aliter pronuntiaturus ſi tractatum Lutheri *de votis monaſticis* legere voluiſſet. Poſt decennium anno 1531. purgans ſe apud *Georgium Sax. Ducem*, in literis ad ejus conſiliarium *D. Simonem Piſtoris*, hæc habet de conjugio ſacerdotum: *Lib. XVIII. ep. 4.* Ego nec Sacerdotibus permitto conjugium, nec monachis relaxo vota, ni id fiat ex autoritate Pontificum, & ad ædificationem Eccleſiæ, non ad deſtructionem. Eo perpellere pueros ac puellas inhumanum arbitror, & pium, eximere fraude captos, imprimis optandum eſſet ſacerdotes

Digitized by Google

dotes caſtitatem & cœleſtem vitam amplecti. Nunc rebus adeo contaminatis fortaſſe levius malum eſſet eligendum. Hæc opinio ſi non placet Eccleſiæ præfectis, pro ſomnio ducatur. Ita attemperare dicta ſua ad genium eorum qvibus ſcribebat, noverat Eraſmus. Interim qvod a Pontificibus fruſtra petierunt Reges & cordatiſſimus qvisqve, qvod tamen ipſi Pontificii juris aſſertores agnoſcunt poſitivum & arbitrarium eſſe, in qvo etiam cum lubet, diſpenſationibus utuntur: bona conſcientia ſuoqve jure in Germania & alibi ſtatuerunt proceres Reip. & Eccleſiæ, & aſſenſit populus. Attamen collegia hominum in caſto cœlibatu libere viventium cum utilitate Eccleſiæ & ad excolenda bonarum literarum ſtudia; tum etiam virginum monaſteria, eodem libertatis jure (uti qvidem aliqvibus locis etiam inter noſtrates factum eſt) inſtituta, non repugnant Proteſtantium religioni, nec abhorrent a Lutheri conſiliis, ut ex hoc ipſo tractatu patet. De Pariſienſi cenſura paulo poſt dicemus, ubi de refutatione ejus agitur a Maimburgio. Nunc de aliis Lutheri libris hoc anno 1521. editis, qvos noſter ille omiſit, dicendum eſt.

§. CVI.

Memorari meretur ante omnes, qvem adverſus *Ambroſium Catharinum Senenſem*, Dominicanum, tunc juvenem, poſtea ad Epiſcopales dignitates evectum, & ex concilii Tridentini Actis celeberrimum compoſuit. Pervenerat ad eum Catharini liber ante iter Wormatienſe, opera Lincciì, Auguſtiniani Norimbergenſis, ut conſtat ex Lutheri ad hunc *epiſtola 218. Libri I.* d. 7. Mart. data. Scribit enim: *Deus bone, qvanta farrago inſulſiſſimi iſtius Thomiſtæ Catharini! Reſpondebo ei paucis, ad ſummum qvatuor qvaternionibus.* Sed crevit refutatio ad qvatuordecim, non tamen niſi ſub finem anni publicata, Vide *ep. 250.* Extat Latina *Tom. II. f. 376. b.* Germanica vero, interprete *Paulo Sperato*, inſigni Lutheri adjutore, & poſtea in Boruſſia Epiſcopo Evangelico Pomezanenſi, *Tom. I. Alt. f. 653.* Dedicavit librum ſuum Lutherus Linccio d. 1. April. Catharinum inter alia vocat *Sylveſtrini Regiſtri conſummatorem. Prodiit enim*, ait, *primum Sylveſter, & ſicut ſorex mutivit, ac mox periit. Secutus eſt Cajetanus ille. Sacratum implet numerum Catharinus, Thomiſtarum (Dominicani ordinis) jam tertius. Hi Thomiſticæ factionis in Italia proceres ſunt, ex qvibus* alios

Digitized by Google

I. §. 106. *alios licebit æſtimare.* Thomam ipſum hæretica docuiſſe confidenter
1521. aſſerit, forte imprudentem, qvapropter ſanctum fuiſſe non vult negare. Omiſit autem in tractatu ſuo Lutherus qvæſtiones *de indulgentiis & de libero arbitrio*, aliasqve a Lovanienſibus & Colonienſibus damnatas; & Catharino contradictiones & variationes objicienti ultro largitur, ſe nunc in multis aliter ſentire. Unum jam probandum ſumit, *Papam eſſe Antichriſtum.* Aggreditur autem primo, locum illum ſolennem *Matth. XVI. Tu es Petrus*, multis argumentationibus oſtendens, nihil hoc dicto pro Romana Hierarchia effici, neqve eam Eccleſiam eſſe Romanam, multo minus Papam, adverſus qvam portæ inferorum, id eſt, peccata non prævaleant. Petram in qva fundatur Eccleſia, eſſe inviſibilem & ſpiritualem, ſola fide perceptibilem, de qva non demonſtretur, ſed credatur, eſſe Eccleſiam Catholicam. Dein Catharini ſententiam per ſyllogiſmos qvosdam proponit, interqve eos hunc. *Omnia qvæ facit Eccleſia, Spiritus Sanctus facit: Omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Eccleſia: Ergo omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Spiritus Sanctus.* Majoris probationem non exigit, præſupponens, Eccleſiam, de qva loqvitur, eſſe cœtum vere fidelium, qvi a Spiritu ſancto regitur. At minorem a Catharino vult probari, idqve nec factum eſſe, nec unqvam fieri poſſe contendit. Irridet conſeqventias. *Petrus eſt Apoſtolus*, Ergo *Papa etiam eſt Apoſtolus. Petrus fuit ſanctus*, ergo *Papa etiam eſt ſanctus.* Dicta Patrum ſine Scripturis nil ſe dicit morari. Locum Scripturæ clarum in tanta re non producere,
„ impudentiſſimum eſſe dicit: Interim & vocabulum *Eccleſiæ* & *Petræ*
„ ſcenica qvadam & portentoſa cavillatione torqveri, ut inde pro *Petra*
„ ſubſtituant hominem, eundemqve impium; pro *Eccleſia*, homines im-
„ pios, & in has cloacas Spiritum Sanctum incarcerent, qvi inerrabiles
„ faciat; cum tamen ſub petra deberet intelligi res ſanctiſſima. Et ut effugium occludat diſtingventibus inter perſonam & officium Pontificum, negat ullum locum Scripturæ dari poſſe, in qvo idem vocabulum ſimul ſignificet hominem in totum impium, & ſimul pium & ſanctum, ſicut de vocabulo *Petræ* fingere neceſſe habeant, qvi per id Pontificem intelligunt. Opponentibus vero vulgatum illud, qvod & nunc qvotidie aures Proteſtantium circumſtrepit, qvo ſigno Eccleſia cognoſcatur, ſi viſibilem illam petram auferamus? reſpondit, ſigna neceſſaria, & qvæ habemus, eſſe baptiſma, panem euchariſticum, & omnium potiſſi-

tiſſimum Evangelium. Tria hæc eſſe Chriſtianorum ſymbola, teſſeras, 1521.
characteres. Evangelium autem non modo ſcriptum ſed vocale exigit, non qvidqvid de ſuggeſtu declametur, ſed qvod germanam & genuinā Chriſti fidem doceat. Eccleſiæ deinde Romanæ ſtatum cum eo comparat, qvem Danielis prophetia *c. VIII.* præfiguravit, & nihil omittit, qvo omnia, qvæ tunc Pontifici ejusqve curiæ & hierarchiæ objecta ſunt, & adhuc objiciuntur, ex Prophetæ dictis ſtabiliat. Inprimis omnem illam Eccleſiaſticarum legum & rituum molem, Moyſi non Chriſto convenire docet. Non enim in veſtibus, cibis, perſonis, domibus, geſtibus & ſimilibus, externam ſpeciem præ ſe ferentibus, nec in tota morum doctrina, ſed in fide Chriſti ſanctitatem Eccleſiæ ſpectari, qvi nos non ideo ſolum ſangvine ſuo mercatus fuerit, ut doceret bene vivere, ſed ut ipſe vivat & regnet in nobis ſitqve Dominus noſter operans in nobis omnia opera noſtra, idqve per ſolam in eum fidem fieri. Excuſat tamen, qvos in Romana Eccleſia ſanctos habent, monaſticæ præſertim vitæ inſtitutores; putatqve qvæ illi libertate Spiritus & fidei fecerint aut ordinaverint, in neceſſarias poſtea leges, fallacia inſenſibili, degeneraſſe: fidem itaqve eorum non exempla & facta nuda imitanda eſſe. Qvæ adverſus luxum, avaritiam, rapinas, dominatum, ſuperbiam, libidinem, aliosqve malos Cleri, Romanæqve inprimis aulæ, mores liberrime qvidem & intrepide objicit, qvæqve dogmata reprehendit, qvoniam nota ſunt & ſæpe recurrunt, repetere hic nihil attinet. Miſſam qveritur in ſacrificium converſam, auctum Sacramentorum numerum ad Cleri utilitatem, reliqviarum cultum illegitimum, fraternitatum inventa, univerſitatum doctrinas corruptas, & vitam licentioſam, tum maxime Ariſtotelis nimiam autoritatem, ab Alexandro de Hales & Thoma Aqvinate omnium, ut ſcribit, Ariſtoteliciſſimo, Theologiæ invectam; Theologaſtrorum multiplices ſectas, Moraliſtarum infeliciſſimos ſcrupulos, eumqve in modum iſta & alia depingit & deplorat, ut miraculo ſimillimum ſit, potuiſſe hominem poſt editum librum iſtum viginti qvinqve adhuc annos vitam producere, nec odii irreconciliabilis victimam fieri, tam debili præſidio ab humana protectione nixum. Ex plurimis ſeqventia ſaltem, qvæ non tam increpantis qvam commonentis & meliora ſvadentis verba ſunt, adſcribam (nam acerbiora ſciens & bona mente prætereo) *f. 384. b.* „O væ tibi Papa! væ vobis Cardinalibus! væ vobis Epiſcopis, væ vobis Sacerdo-

I. §. 106. 1521. cerdotibus, væ vobis monachis, & toti ordini Eccleſiaſtico? Qvis vo-
„ bis monſtrabit fugere a ventura & inſtante ira? Qvid reſpondebitis
„ pro officio verbi, qvod ſubiiſtis, & non impleſtis? Nunqvid ille tripli-
„ ces coronas, pileos, infulas, annulos, aurum, purpuram & omnes jam
„ dictas facies acceptabit? Stat ſententia fixa, non reſpicit in faciem ho-
„ minum. Qvocirca conſilium Chriſti audiat, qvi poteſt, ubi docet
„ Matth. XXIV. Fugiendum eſſe in montes, & non revertendum in
„ domum. Relinqvat publicum qvi poteſt, in ſolitudinem vadat, qvi
„ liber eſt. Noli, noli, o homo, qvisqvis es, ambire Epiſcopatum, Ca-
„ nonicatum, Monachatum, aut ullum ordinem Clericatus, peccatum
„ & perditio eſt in omnibus, ut facies prædictæ monſtrant. Aut ſi o-
„ mnino vis aut urgeris initiari ſacris, age, contemne has facies Anti-
„ chriſti hujus, & cura, ut Evangelio pure inſervias, vel per te ipſum do-
„ cendo, ſi gratiam habes, vel iis, qvi poſſunt docere, aſſiſtendo, coope-
„ rando & ſerviendo, qvales Apoſtolus ſe habuiſſe multos teſtatur; tum
„ orationibus puris pro fructu Evangelii inſtes coram Deo. Crede mi-
„ hi, niſi hoc feceris, Clericatum non niſi in damnationem tuam portas,
„ etiamſi miracula feceris, & te ipſum igni tradideris. Proprium & u-
„ num officium eſt Clericatus, docere verbum, qvo evacuato, non Cle-
„ ricus ſed facies Clerici ſola reliqva eſt. Surdis qvidem iſta plerisqve
ex primoribus Cleri cecinit Lutherus, & perſiſtentibus in inſtitutis
ſuis moleſtisſima; talia tamen, qvæ facilius vi & autoritate damnari,
qvam veritate divina refutari potuerunt. Agnoſcit autem ipſe *fol.*
„ *388.* Infelices omnes fuiſſe, qvi Papæ ſemet oppoſuerint, ſive, ut Ita-
„ li ſcribunt, rebellaverint, ſed & martyres, ait, fuiſſe infelices & ipſum
„ Chriſtum. Indignatur, qvod legentes omnes *Decretales* & hiſtorias
„ nihil inveniant, qvod Papæ conqverantur, niſi qvod Principes vel of-
„ fenderint vel non defenderint ſedem Apoſtolicam. Nunqvam vero,
„ qvod fidem & Evangelium contemſerint, aut in Deum peccaverint, ut
„ adeo unum ſolumqve crimen ſit Pontificiæ majeſtatis læſio. De iis
vero, qvæ adverſus Germanos geſſerunt Pontifices, graviter lamenta-
„ tur. Ait enim, piget me pudetqve imo miſeret, qvanta ludibria ex
„ Imperatoribus, Principibus univerſaqve natione Germaniæ fecerint,
„ qvanta libidine & fiducia in illis luſerint, non ſecus eos ducentes & ja-
„ ctantes, atqve irrationabilia bruta, qvibus tantum ad cædes, ad rapi-
„ nas, ad dolos & fraudes abuterentur. Non multum profecto iſta di-
ſcre-

Digitized by Google

ſcrepant ab his, qvæ Maimburgius in *hiſtoria de declinatione Imperii tradidit*; & ex geſtis Henricorum, Fridericorum, & Ludovici Bavari *notiora* ſunt, qvam ut referri debeant. Pergit Lutherus & miratur Pontifices tantum ſibi imperium imbellibus & ignavis artibus peperiſſe, ſocordia potiſſimum Principum, & qvod faſtigio illi Papali non offecerit, univerſale odium, cum nemo fere ſit, qvi ei non invideat & male cupiat. Ea vero omnia ad iratum Chriſtianis Deum refert. Si enim populi, qvi *Chriſti* nomen profitentur a peccato & lege liberati, „ Chriſti revera eſſent eumqve voluntarie audirent & ſeqverentur, non „ legis timore, ſed gratuita libertate & benevolentia ducti, idqve ut fie- „ ret, curaſſent Pontifices & Epiſcopi, non dubitat in meliori ſtatu fu- „ turam fuiſſe Eccleſiam, & pro Hierarchia nos habituros fuiſſe chari- „ tatis miniſterium. Merentur attente legi qvæ habet *fol. 392. & ſeqq.* „ in qvibus genuinam & veram pietatem Chriſtianorum ſemoto fuco, qvi ab externa ſpecie ſumitur, egregie exponit. In epilogo vero ad Linccium non vane ominatur *f. 400.* Hoc meo libro habent qvod a- „ gant homines loqvaces & ſcribaces, niſi fallor, qvamvis ſperem eo us- „ qve rem mihi perductam, ut ſuperati mea perſeverantia, ſolis clamo- „ ribus, furiis, fraudibus, viribus deinceps in me ſint graſſaturi, ut in „ Hæreticum, qvalem omnia ſecula non viderint: obturabunt autem „ aures ſuas, ſicut aſpis illa, qvæ vocem incantantis non audit. Nec „ hoc agent, ut Scripturis contra me pugnent, ſed abolendum duntaxat „ de terra clamabunt. Verum ego ſcio, & certus ſum, Jeſum Chriſtum „ Dominum noſtrum vivere & regnare, qva ſcientia & fiducia inflatus, „ non timebo etiam multa millia Paparum. Major eſt enim, qvi in no- „ bis, qvam qvi in mundo eſt. „

§. CVII.

Ad hunc annum etiam referenda ſunt, qvæ Lutherus *Hieronymo Emſero* reſpondit, & *Thomæ Murnero* Lipſienſibus, qvi aliqvibus libellis eum aggreſſi erant. Sed qvia Maimburgius Emſerum ejusqve ſcripta in hiſtoria anni ſeqventis magnifice commendat, ſatius eſt, ut ibi de Lutheri ſcriptis Emſero oppoſitis ſimul agatur. Prætereunda non eſt ſumma Lutheri de cauſa ſua fiducia, qva factum, ut ad Albertum Cardinalem Moguntinum & Magdeburgenſem literas illas ſcriberet, qvæ extant *Tom. I. Altenb. fol. 925.* die 25. Novembr. 1521. ex la-

Digitized by Google

tebris ſuis datas. Novas enim indulgentiarum nundinationes Albertus Halis Saxonicis, incluta urbe, qvæ ſedes erat Archiepiſcoporum Magdeburgenſium, inſtituerat, & Parochum qvendam ad uxorem, qvam duxerat, dimittendam & abjurandam carceris pœna coegerat. „Minatus autem eſt in literis illis Alberti Lutherus, ni ab iſta indulgen- „tiarum prædicatione & Paſtorum conjugatorum perſecutione ceſſe- „tur, ſe, licet pro perdito & veluti mortuo habeatur, ita Albertum ſcri- „ptis eſſe aggreſſurum, ut omnis corruptæ religionis & morum impudi- „ciſſimorum culpa & ignominia in eo ſit hæſura. Audet etiam ab eo „poſtulare, ut intra dies qvatuordecim reſpondeat, an petita Lutheri „admittere velit. Albertus *Fabritii Capitonis* conſilio & ſtylo, leniſſi- „me Luthero reſpondit d. 21. Decembr. ſcribit enim: ſe literas ejus be- „nevole & in optimam partem accepiſſe, ſperare etiam cauſas, pro- „pter qvas Lutherus ſcripſerit, jam ceſſaſſe, agnoſcit ſe peccatorem eſ- „ſe, imo inutile & fœtidum ſtercus, nec recuſare Chriſtianam & frater- „nam Lutheri admonitionem, eiqve propter Chriſtum optime velle. „Promittit deniqve ſe officio pii & Eccleſiaſtici Principis functurum eſ- ſe. Sed gaudium qvod ex literis talibus Lutherus percipere potuiſ- Addit. ſet, Capitonis epiſtola fuit ſublatum, qva Luthero ſignificabat, ea lenitate uſum eſſe, ſe conſulente, Archiepiſcopum, ut Lutherus ab inſectatione ejus aliorumqve Prælatorum poſthac abſtineret. Addebat, alium promovendi Evangelii modum ab Archiepiſcopo intendi, tutiorem & commodiorem. Verum Lutherus ſub initium anni ſeqventis d. 17. Jan. Capitoni omnem de temperamento illo ſpem prolixa Epiſtola ademit, qvæ extat *Lib. II. epiſtolarum p. 36. & ſeqq.* Germa- „nice autem verſa in *Tomo I. Altenb. fol. 937.* legitur. Diſtingvit inter „correptionem ſpiritus, ſive falſorum dogmatum refutationes, qvam „ſine omni perſonarum reſpectu fieri debere contendit, nulliqve faſti- „gio parci, & inter manſvetudinem, qva acerrime licet correptos ſuſci- „pere, tolerare, & juvare conveniat. Fides per verbum Dei, ait, nihil „prorſus ſuſtinet, ſed arguit, devorat, evellit, deſtruit, diſſipat, & male- „dictus qvi facit opus Domini fraudulenter; At charitas omnia ſuffert, „omnia ſperat. Oppoſuerat aliqvid Capito de conjugii abuſibus, a ſacerdotibus uxoratis metuendis, ſed hoc nihil contra doctrinæ purita- „tem facere oſtendit. Hoc a vobis (ait) non exigimus, ut conjugia præ-

Digitized by Google

præſtetis omnibus moleſtiis libera, ſed tantum ne doctrinam & exem- 1521.
pla ejusmodi damnetis. Nihil de ſacerdotum conjugiis promitti- „
mus, niſi qvod autoritate Dei liceat ſacerdotes eſſe conjuges. Con- „
cludit deniqve, ſe Capitoni amicisſimum obſeqventisſimumqve futu- „
rum, dum is verbo pietatis amicus fuerit, egregium vero contemto- „
rem, ſi cum Cardinali ſuo pergat ludere in re ſacra. Charitas noſtra „
(ſcribit) pro vobis mori parata eſt, fides vero ſi tangitur, pupilla ocu- „
li noſtri tangitur. Fidem noſtram nunqvam non timete. Interim „
a ſcribendo contra Cardinalem qvieturum ſe aliqvandiu pollicetur, & epiſtolæ ejus ideo non reſponſurum, qvod neqve laudare neqve vituperare ſive ſinceritatem ſive hypocriſin ejus conſultum nunc duceret. Vide qvæ eodem tempore ad Philippum ſcribens, de arte & fuco Capitonis qveritur *Lib. II. epiſt. p. 41.* Tantum animum in homine omni fere præſidio (nam infidum & debile erat, qvod ab aula Saxonica præſtabatur) deſtituto, nullumqve commodum aut honorem ſpectante aut ſperante, ſed ſolius conſcientiæ fiduciæ innitente, niſi divinitus conceſſus fuiſſet, inveniri impoſſibile eſt. Qvid potuiſſet vehementius aut imperioſius ſcribere tantæ dignitatis & potentiæ Præſuli, ſi legatione Pontificia inſtructus, & Cæſareis omniumqve Regum exercitibus comitatus ad reformationem inſtituendam miſſus fuiſſet? Sed de hoc ulterius agendi mox dabitur occaſio, cum de certamine Lutheri cum Angliæ Rege ſermo erit. Cæterum anteqvam epiſtolam illam ad Albertum ſcripſiſſet, *adverſus Idolum* (ita indulgentiarum præconium nominat) *Hallenſe*, reprehenſionem publicam Germanice elaboraverat, ut ad Gerbelium ſcribit *Lib. I. ep. 250. Germanis meis natus ſum, qvibus & ſerviam.* Sed editio libri prohibita fuit ab aula: graviter qvidem ſuccenſente, & cum Spalatino expoſtulante Luthero *Lib. I. ep. 251. & 253.* qvanqvam poſtea, ut ex epiſtolis ſupra adductis apparet, ipſe in dilationem editionis conſenſerit. Notabilis etiam eſt epiſtola Philippi Melanchthonis ad Capitonem, ab *Abrahamo Sculteto* ex avtographo relata (in tomis enim epiſtolarum non extat) in *Annal. Evang. Decad. I. p. 96.* qva ſvadet, ne Lutherus, qvem ſpiritu Dei agere judicat, contemnatur, & ad edenda acerbiſſima contra Albertum ſcripta proriretur, qvod ſua opera hactenus impediverit. Refertur etiam Capitonis ad Melanchthonem reſponſum, qvo innuit, *Albertum clam cum Luthero facere, illiqve vires & autoritatem confirmare.*

1521. *mare.* Qvod ſi verum eſt, nihil niſi ingens illud Archiepiſcopale & Electorale faſtigium, ſicut & aliis Eccleſiæ proceribus, & pingvia ſacerdotia tunc obſtitiſſe apparet, qvo minus Evangelicam veritatem cum periculo ea amittendi amplecterentur.

§. CIIX.

De aliis etiam Lutheri geſtis in cuſtodia illa ſua dicendum eſt, unde de ſpiritu, & qvo jure eum tam atrocibus convitiis inceſſant adverſarii, judicari poſſit. Invitus, aut, qvemadmodum alibi loqvitur, nolens volens ſeceſſum illum admiſerat, cautelis aulicis cedens. Nam ut ſæpius tetigi, nondum ita obfirmatus erat Electori Saxoni animus, ut periclitari de tota fortuna ſua Lutheri cauſa voluerit. Apparet id inter alia ex qvadam hiſtoria Actorum Wormatienſium, qvæ per alluſionem ad paſſionem Chriſti compoſita *Libro II. epiſtolarum p. 33.* reperitur. Ægre itaqve obtemperaverat Lutherus, malebatqve in publicum prodire, & furoribus adverſariorum occurrere, objecto jugulo, ut ad Philippum ſcribit Dom. Exaudi *Lib. I. ep. 226. 230.* Incertus an Wittenbergam eſſet rediturus & ire paratus qvo Dominus volet. *d. l. ep. 234.* Præſupponit tamen vocationem, qvalis tunc ab *Erfurtenſibus* ei videbatur expectanda eſſe, *ep. 234.* Nulla itaqve invidia ſed magno gaudio afficiebatur, cum intelligeret, florere doctrinam & ſtudia Wittenbergæ, etiam ſe abſente: *Ego ſic gaudeo de veſtra abundantia*, ſcribit *ep. 235. ut mitiſſime feram abſentiam meam.* Et *ep. 243. Gaudeo Wittenbergam creſcere hoc maxime nomine, qvod me abſente creſcit, ut videat impius & fremat & deſiderium ejus pereat, Chriſtus autem perficiat, qvæ incepit.* Philippi interim timiditatem & in cruce ferenda impatientiam non ſemel ſed amice increpavit, animoqve forti eum eſſe juſſit, ſed & curam ejus geſſit. & per Spalatinum urſit Principem, ne eum penuriam in re familiari habere patiatur. *Vide ep. 236.* Tenero vero amore Wittembergenſes in univerſum proſeqvebatur, ideo ad conſolandos eos, & in pietatis ſtudio excitandos, prolixam conſcripſit epiſtolam. *Lib. II. epiſtolar. p. 15. ſqq.* cui explicationem „ Pſalmi XXXVI. (Hebr. XXXVII.) addidit. Dolet, qvod nondum di„ gnus fuerit plus qvam odium, invidentiam, ignominias, contumelias, „ & probroſa convitia a Papiſtis pati: Qvanqvam, niſi Deus obſtitiſſet „ eorum conatui, jamdudum dentibus eorum contritum ſe fuiſſe agno- ſcit:

Digitized by Google

ſcit: Deo tamen attribuit conſtantiam ſuam, qvod jam ter coram infenſisſimis adverſariis fidei rationem redditurus comparuerit, *Auguſtæ*, *Lipſiæ*, & hoc anno *Wormatiæ*, ubi tantum ſe ſubmiſiſſe refert, ut etiam fidem publicam ſibi datam ſaluti ſuæ poſtponere paratus fuerit (ſi ſcilicet ad defendendam doctrinam fuiſſet admiſſus) Addit poſtea, *p. 16. b.* Qvo vero ibi non ſunt affecti dedecore. Sperabam profecto, ut Epiſcopi & Doctores accuratiori habita indagine ſingula diligentius ex me perqvirerent, nihil non penſiculantes & perſcrutantes rimatius, qvorum tamen alia non audiebatur vox & poſtulatio, qvam qvod prædicatæ a me doctrinæ palinodiam canerem. Qvorum veſano conſilio, ſi omnes Germaniæ Principes & ordinum proceres adjectis conſenſiſſent calculis, (erant enim qvi ſuffragium non addebant) extreme me puduiſſet nominis Germanici, qvod ſe Papiſticis tyrannis ita ultro deridendum & dementandum devoviſſet. Omnis enim rerum cardo vertebatur ab adverſariis, id qvod obſcurum erat nemini. Nunc vero has tres ſubmiſſiones & apparitiones non ut a nobis factas jacto, ſed ut gratiam Dei agnoſcamus & laudibus extollamus, certa fiducia animo noſtro obfirmato, qvi noſtros inimicos audacia diſpoliatos ita exanimavit metu, ut unicum mendicum coram audire apertoqve Marte oppugnare non ſuſtinuerint, ſed vitata luce veluti veſpertiliones & nycticoraces in tenebris volitantes, turpiter ululant, putantes hac ratione nos metu conſternatum iri. E contrario adverſarios reprehendit, qvod nullus eorum Wittembergam accedere auſus fuerit, oblata licet ſecuritate: ita Thraſonica tantum & ventoſa lingva multam eruditionem venditare, ait, at pro officio ſuo paſtorali pugnare nolle. De prædicatione vero Evangelii, qvam ſitiebat populus, non tantum ita laboravit in ſeceſſu illo, ut *Poſtillas*, qvas vocat, *Evangeliorum & Epiſtolarum Dominicalium* lingva patria conſcriberet, & imprimendas Wittembergam mitteret (Vide *Lib. I. ep. 234. p. 335. b. ep. 237.*) ſed & omnibus modis ſvaſit, ut pomeridianæ conciones diebus feſtis Wittembergæ haberentur, loco compotationum & ludorum, ut fieret conſvetudo libertatis (Evangelicæ) introducendæ, & in priſcæ Eccleſiæ faciem & morem reſtituendæ: hoc munus autem Philippo demandari cupit, etſi uxorato(*Lib. I. ep. 243.*)in qva re Origenis exemplum allegat, qvi privatim mulieres docuerit. Dubitationibus

Digitized by Google

etiam Wittembergenſium ad ſe delatis judicio ſuo ſuccurrebat, ut jam ſupra de cœlibatu agentes diximus. Sed & qvæſtio tunc orta fuerat, an armis uti, ſive militare liceat Chriſtianis? & licere reſpondit Lutherus, etſi nec præceptum nec conſilium extet Evangelicum, ſufficere enim, qvod non ſit prohibitus ſed potius commendatus gladii uſus. Inde Philippo hæſitanti Johannis Baptiſtæ concionem, Cornelii exemplum, dicta Pauli & Petri, ubi Magiſtratus (qvi ſine gladio geri non poſſunt) colendos, & prece juvandos docent, allegat *ep. 234.*

§. CIX.

Ridiculos haberi noſtrates ſcio, cum prophetiæ donum Luthero tribuunt, neqve is ſibi eo modo id arrogavit, ut ſe Prophetis veteris aut novi Teſtamenti æqvaret; non poſſum tamen locum ſumme notabilem, ex epiſtola ejus ad Linccium *Lib. II. p. 10.* adſcribere, etſi ſeqventi demum anno datam eſſe apparet, feria qvarta poſt Reminiſcere menſe nempe Martio, & erratum ſit in numero anni, nam ex Pathmo ſcriptam eſſe multa oſtendunt. Nemo poſt edictum Cæſareum ſævius doctrinam Evangelicam perſeqvebatur, aut alios ad eandem crudelitatem magis incitabat, qvam Georgius, Saxoniæ Dux, incentoribus Epiſcopis Miſnenſi & Merſburgenſi, potiſſimum vero hoc, qvi erat Adolfus ex Anhaltinorum Principum familia natus, qvem Lutherus *ſancticulum Epiſcopum* vocat *ſuperbiſſimæ & avariſſimæ humilitatis*, *Lib. I. ep. 217.* Nec ſtimulare Principem ceſſabant Lipſienſes qvidam Academici, & ob iracundiam omnibus inviſus Emſerus, qvi Miſnæ præbendam qvandam habebat, & a Georgio Duce *Secretarii* vel *Conſiliarii* titulo ornatus fuerat. Scribit igitur Linccio Lutherus: Vehementer metuo, ſi pergant Principes audire ſtolidum illud cerebrum Ducis Georgii, futurum eſſe tumultum, qvi tota Germania Principes & Magiſtratus perdat, & ſimul Clerum univerſum involvat, ſic enim res iſta mihi apparet. Vulgus concitatum eſt ubiqve, & oculos habet; vi premi nec vult, nec poteſt, Dominus eſt qvi facit hæc, & has minas & intentata pericula abſcondit ab oculis Principum: imo per cæcitatem & violentiam eorum talia conſummabit, ut videar mihi videre Germaniam in ſangvine natare. Qvare te per viſcera Chriſti oro, optime Wenceslae, ora cum tuis nobiſcum, & ponamus nos murum contra Deum pro populo in iſto die furoris ſui magni.

Res

Res ſeria eſt, quæ inſtat, & ſtolidum caput illud Dreſdenſe nihil curat 1521.
populorum cauſam, modo ſuas inſanias & inveterata odia impleat. „
Deinde ſi qvid potes, ſatage, ut per ſenatores veſtros moneantur Prin- „
cipes modeſte & ſine vi ſtatuere & agere: cogitent, populos non eſſe „
tales modo, qvales hactenus fuerunt, ſciant gladium domeſticum ſuis „
cervicibus certiſſime impendere. Ipſi agunt, ut Lutherum perdant, „
ſed certe Lutherus agit, ut ipſi ſerventur. Non Luthero ſed ipſis in- „
ſtat perditio, qvam moliuntur, tantum abeſt, ut eos timeam. *Hæc* „
certe in ſpiritu loqvi me arbitror. Qvod ſi omnino definita eſt ira in „
cœlo, ut nec orationibus nec conſiliis impediri poſſit, impetrabimus ut „
Joſias noſter in pace dormiat, & mundus ſibi relinqvatur in ſuam Ba- „
bylonem. Qvod autem ex ſpiritu ſe loqvi non vane putaverit Luthe- „
rus, eventu probatum eſt, nam tumultu ruſticorum poſt triennium ſeqvuto, qvæ damna Principibus & Clero illata fuerint, notum eſt, & Fridericus, qvem *Joſiam* nominat, placida morte miſeriæ illius ſpectaculo fuit ſubtractus. Non minus vera ſunt, qvæ de Germaniæ fato & Carolo Imp. vaticinatus eſt, qvi Pontificis ſocietatem adverſus Galliæ Regem, edicto ſuo Wormatienſi mercatus, graviſſimis bellis implicitus fuit: id enim cum reſciviſſet Lutherus, ad Spalatinum ſcribit. *Lib. I. ep. 236.* Carolum impeti bellis, nihil mirum: nihilqve unqvam, „
habebit proſperum: & cogetur alienæ impietatis pœnam ſolvere, in- „
felix juvenis, qvod veritatem Wormatiæ malis conſultoribus in faci- „
em ſic repudiarit: & Germaniam involvet calamitas ſua qvoqve, qvod „
impietati conſenſit: Dominus autem ſuos agnoſcet. „ Negari qvidem neqvit, ſucceſſiſſe qvædam non infeliciter Carolo, ſed nihil ex iis proſperum habuiſſe, ut Lutherus loqvitur, nulloqve ſucceſſu recte uſum, certiſſima hiſtoriarum fide, nec aliorum magis, qvam Gallorum ſcriptorum teſtimonio comprobari poteſt.

Talis in cuſtodia illa ſua fuit Lutherus, *mirabilis*, ut ipſe agnovit, *& monachus & captivus, qvi barbam comamqve*, ut ſcribit, *nutriebat, & ſub eqveſtri ornatu, & Georgii nobilis* (Juncker George) *nomine latere debebat*, ita ut nec ipſi Principes, ubi eſſet ſatis ſcirent: certo *Johanni*, Electoris fratri, menſe demum Septembri a Præfecto arcis revelatum id fuit. Vide *Lib. I. ep. 234.* Ignorare etiam Lutherum patiebantur, qvo ſumtu alimonia ſuppeditaretur. Haud pigebit, qvæ d. 15. Auguſti hac de re ad Spalatinum ſcripſerit, & genium viri generoſum

roſum oſtendunt, aliaqve ſcitu non injucunda, hic inſerta legere, ex
„ *Lib. I. ep. 241.* De patientia mei exilii nihil ſis ſollicitus. Mea enim
„ nihil refert, ubi ubi agam: modo non ſim tandem oneroſus & mole-
„ ſtus his hominibus. Neminem enim vellem per me gravari. Omni-
„ no autem credo me hic agere alimonia & expenſis Principis noſtri: a-
„ lioqvi ne horam qvidem hic ſubſiſterem; ſi ſcirem hujus viri me conſu-
„ mere ſubſtantiam: qvanqvam & hilariter & libenter omnia mihi mi-
„ niſtret. Scis enim, qvod, ſi cujuspiam opes perdendæ ſunt, Principum
„ perdendæ ſunt: qvod Principem eſſe, & non aliqva parte latronem eſ-
„ ſe, aut non, aut vix poſſibile eſt, eoqve majorem, qvo major Princeps
„ fuerit. Tu bene feceris, ſi me de hoc certum facies. Nam ex hoc
„ homine tam liberali nihil intelligere poſſum, niſi qvod e marſupio
„ Principali me ſuſtentet. Sed ſic eſt ingenium meum, ut metuam eſſe
„ oneroſus, ubi forte oneroſus non ſum, atqve hoc metuere etiam de-
„ cet liberalem animum. Fui proxima feria ſecunda in venatione, duo-
„ bus diebus, viſurus voluptatem illam Heroum γλυκύπικρον: cepimus
„ duos lepores, & aliqvot perdiculas miſeras: dignam profecto occupa-
„ tionem hominum otioſorum: theologiſabar etiam ibi inter retia &
„ canes. Ac qvantum voluptatis attulit ſpecies illa rerum, tantum
„ miſericordiæ & doloris miſcuit myſterium. Qvid enim iſta imago
„ niſi Diabolum ſignificat, per inſidias ſuas & impios magiſtros canes
„ ſuos, ſcilicet epiſcopos & theologos, venantes innoxias iſtas beſtias?
„ nimis præſens erat myſterium hoc triſtiſſimum de animabus ſimplici-
„ bus & fidelibus.

§. CX.

Interim dum ille negotioſo diſtinetur otio, doctrina ejus longe, lateqve perſonare cœpit, cultu licet externo nondum mutato, nec autoritate publica accedente. Magnum tamen ad mutationem ſub hujus ipſius anni finem gradum fecerunt Auguſtiniani Wittenbergenſes, qvi ſolitarias Miſſas intermiſerant, ſed de iis in ſeqventis anni hiſtoria plura dicemus. In Saxonia Electorali liberius qvidem jam concionabantur multi, ſcriptis Lutheri ad lectionem Biblicam incitati; ſed ringentibus Epiſcopis, cunctantibus etiam ex Clero & Magiſtratibus, qvibus periculum honorum opumqve ex Cæſarei edicti rigore non videbatur ſpernendum, plebecula fere puriori doctrinæ adhæſit.

Digitized by Google

Inter primarias urbes *Zviccavia* (qvam *Cygneam* vocant) jam ab initio Lutheranæ doctrinæ prædicatores Evangelii habuerat, ſed veluti occultos, inter qvos Fridericus Mecum ſive Myconius fuit, Liechtenfelſæ in Franconia natus, Annæberga, ubi in monaſterio a Georgio Duce noviter extructo Franciſcanum induerat cucullum, pulſus, celebris poſtea Gothæ in Thuringis Eccleſiaſtes, & Luthero conjunctisſimus; aliiqve; ſed hoc anno paſtorem accepit ex vicino Schneebergæ oppido, ſive Nivemonte, virum Luthero charisſimum, *Nicolaum Hausmannum*, de qvo dicere ſolebat: *Qvod nos docemus, ille vivit.* Huic conſulenti, an oblatum Paſtoris munus accipere deberet, menſe Martio reſponderat inter alia Lutherus: *Si paſturam aſſumis, Papæ & Epiſcoporum hoſtem te facies, illorum decretis repugnans; ſi non repugnaveris, Chriſti hoſtis eris. Lib. I. ep. 222.* Eodem tamen tempore etiam Anabaptiſticæ ſectæ primordia Zviccaviæ jacta fuerunt, ut paulo poſt narrabitur. Fribergæ (ſplendida etiam illa eſt, & argentifodinis ſepulchrisqve Principum celeberrima Miſniæ urbs) Henricus Saxoniæ Dux, imperabat, ad exiguam provinciæ portionem a Georgio fratre primogenito, ex paterni teſtamenti diſpoſitione redactus. Hic propendere ad Lutheri doctrinam cœperat, Bullam Pontificiam deteſtatus, & a Luthero petens, ut ad ſe ſcriberet, qvod & hic factum a ſe refert, in literis d. 7. Martii datis, *Lib. I. ep 219.* ſed Dux ob metum Georgii, publicato poſtea edicto Wormatienſi ulterius progresſus tunc non eſt. In Dania eatenus faveri ſibi cœptum ſcribit Lutherus *d. ep. 219* ut Rex Chriſtiernus mandato univerſitati ſuæ dato, nollet ejus ſcripta damnari. Idem Rex jam anno præcedenti ab avunculo ſuo, Friderico, Sax. Electore, concionatorem Evangelicum petierat, misſusqve fuit *Martinus* qvidam, ille nempe, cujus in epiſtola allegata Lutherus meminit, qvi ob Doctoris titulum aſſumendum Wittenbergam venerat. Allegat hæc ex *Arfridi Whitfeldii* Chron. Daniæ *Scultetus in an. 1520.* Verum de rebus Danicis infra iterum dicendi occaſio dabitur. Erfurti cum tumultu agebatur, minime probante id (ut jam diximus) Luthero. Docebat ante omnes ad Lutheri ductum ſæpe memoratus *Johannes Langus*, Prior Auguſtinianorum. In Bohemia, qva Miſniæ adjacet, in Valle Joachimica Schlikiis Comitibus tunc ſubjecta, hoc anno Scholæ Rector, *Philippus Eberbachius* evangelium docere cœpit.

Addit. *Addit.* *Addit.*

Digitized by Google

Addit. In Pomerania, Treptovæ, *Johannes Bugenhagius* & *Andreas Cnophius* Scholam celebrem regentes, tanto applauſu docebant, ut ex Livonia aliisqve remotis locis concurſus ſcholaſticorum eo fieret. Allatum anno 1520. Lutheri librum *de Captivitate Babylonica* Bugenhagius primo ut hæreticum execratus, paulo poſt ſecunda cura perlegens, ita probavit, ut univerſum mundum cœcutire, ſolum & unicum Lutherum vera videre profiteretur. Sententiæ ejus Abbas loci & qvidam Eccleſiaſtæ acceſſerant, ſed orto a petulanti plebe adverſus Monachos Antonianos, cum tintinnabulis & porcis pro more diſcurrentes, tumultu, ſecuta eſt ab Epiſcopo Caminenſi, *Eraſmo*, ex nobili *Manteufeliorum* familia, atrox perſecutio, qvam evitans Bugenhagius vere hujus anni 1521. Wittenbergam venit, anteqvam Lutherus Wormatiam iret, & poſtea Simone illo Clinico, de qvo ſupra dixi, defuncto, Paſtor urbicus factus eſt. Ad Rhenum non minor plurimorum in Lutheri doctrinam propenſio, ſed magna etiam ejusdem oppugnatio fuit. Wormatiæ, ubi Lutheri conſtantia animos hominum moverat, poſt ejus diſceſſum, cum in templis id non liceret, aliis in locis conciones habitæ ſunt e ſuggeſtu portatili, eam ob cauſam circumlato. Argentorati *Matthias Cellius*, Keiſersbergæ natus, magna cum libertate Lutheri dogmata propoſuit. Is in *Apologia* adverſus Fiſcalis Epiſcopalis accuſationes anno 1523. edita, cum edictum Wormatienſe objiceretur, exemplo totius Germaniæ ſe defendit, in qva, *non obſtante edicto, nullam urbem, nullum oppidum, cœtum, monaſterium, Academiam, Capitulum, imo nullam familiam nec domum eſſe aſſeverat, in qva non ſint, qvi Lutheri, qvam vocant, ſectam profiteantur.* In Belgio etſi nullus ad opprimendam hanc doctrinam rigor omitteretur, impediri tamen non potuit, qvo minus in plurimis urbibus locum inveniret. Antverpiæ, qvæ tunc omnium maxime florebat, a duobus jam annis Prior Auguſtinianorum, *Jacobus*, cognomento *Præpoſitus* alias *Spreng*. (vide *Lib.II. ep.70. b.*) Lutheri imitatione concionatus fuerat; (ille nempe, cujus elogium facit *Eraſmus* in epiſtola ad Lutherum, *Additione ad §.LI.* relata) Is vero hoc anno Bruxellas ductus, mireqve divexatus, & ignis ſupplicio territus, palinodiam publice egit, ineunte anno ſeqventi, menſe Febr. coram Hieronymo Aleandro, Commiſſario Apoſtolico, Hieronymo Vandernoot, Cancellario Brabantiæ, Adriano

Her-

Digitized by Google

1521.

Herboutio, Suffraganeo Cameracenſi, Joh. Glapione, Cæſaris Confesſario, aliisqve: eamqve typis Lipſienſes vulgarunt. Nec puduit judices inter triginta articulos Lutheri etiam ſeqventes condemnare, & ad abjurandos eos miſerum mortis metu cogere. Artic. 6. omnia „ opera ſanctorum peccata ſunt & egent miſericordia ignoſcente & „ remittente. Artic. 10. Omne opus liberi arbitrii qvantumcunqve bo- „ num, peccatum eſt; egens DEI miſericordia ignoſcente. Artic. 24. „ & 25. concupiſcentia qvæ in baptizando relinqvitur eſt peccatum pro- „ prie dictum, contra hanc legem Dei, non concupiſces. Caro tali con- „ cupiſcentia infecta ad omne opus liberi arbitrii concurrit, unde qvod- „ libet opus humanum peccatum efficitur. Artic. 28. Diſplicentia de „ peccatis admiſſis non eſt via ad gratiam juſtificantem, ſed e contrario „ Gratia eſt via ad ipſam diſplicentiam. Art. 30. dolor de uno peccato, „ ſine dolore omnium, eſt peccatum. Nec ſufficiebat hæc recantare, ſed & juratam aſſertionem dogmatum Pontificiorum, qvæ Catholicæ Eccleſiæ doctrinam vocabant, exegerunt, inter qvæ ſunt: Credo ope- „ ra ſanctorum ſic eſſe vitæ æternæ meritoria, qvod omni culpa care- „ rent. De libero arbitrio credo & aſſero, qvod active concurrit, & „ cogit ad actus bonos libere. De operibus liberi arbitrii credo non o- „ mnia eſſe peccata, ſed aliqva eſſe vitæ æternæ meritoria absqve omni „ culpa, & per conſeqvens non indigentia miſericordia remittente. Hæc „ profecto horrida & Chriſtiano nomine indigna eſſe, multos etiam ex Romana Eccleſia judicaturos eſſe ſpero. At idem Jacobus tunc dimiſſus, Brugis in Flandria iterum prædicare, qvæ abjuraverat, cœpit, & e carcere Bruxellenſi, in qvem denuo compactus fuit, ope Franciſcani cujusdam elapſus, poſtmodum qvæ ſecum acta erant ipſe publicavit, & lapſum deprecatus, Bremæ, multis annis Evangelium docuit. Vide Sculteti *Annal. ad ann. 1521.* & Epiſtolas Lutheri *Lib. II. p. 74.*

§. CXI.

Tanta incrementa doctrinæ non potuerunt non Lutherum magno gaudio afficere, & ſolitudinis illius tædium levare; ſed præter tentationes, de qvibus ſæpe qveritur, Wittenbergæ fiebant, qvæ moleſte ferret. Inter illa non puto prætereunda eſſe, qvod Jus Canonicum (qvod combuſtione illa ſua ſatis infamatum eſſe credebat) publice adhuc Wittenbergæ legeretur, & qvidem a *Juſto Jona, Can. Lic.* ob ſa-

Digitized by Google

larium forte, in eam lectionem conſtitutum, ut innuit *Pallavicinus Lib. I. cap. 22. in fine.* At Lutherus optimum judicabat, ut jus Pontificium prorſus excluderetur, *& Principes animo aliqvando accepto jurisdictionem & cenſuras iſtas penitus antiqvarent in ſuis terris.* Vide *Lib. I. ep. 237.* Indignabatur etiam de Canonicorum Wittenbergenſium plerorumqve pervicacia in ſuperſtitionibus, & de morum turpitudine, eaqve occaſione de transferendis ad meliorem uſum reditibus illis cogitare cœpit; ſcribit itaqve ad Spalatinum d. 25. Novembr. *Lib. I. ep. 252.* „Utinam & Princeps noſter Bethauen qvoqve ſuam Wittembergenſem aboleret: diſpertitis poſt vitam eorum, qvi nunc ſunt „in ea ſtipendiarii, reditibus in pauperes: qvales multos habet ea ter„ra, etiam in ſangvine generoſo, ſicut noſti. Ea enim erat Principe di„gna munificentia, qvæ ei regnum aperiret æternum. Iſta impietas „per eum roborata qvid faciet? Caroloſtadii deniqve perverſum ingenium magis magisqve erumpebat, unde menſe Septembri Amsdor„fio ſcribit *ep. 244.* De Carlſtadio doleo, cui etſi facile reſiſti poteſt, ta„men adverſariis noſtris gloriandi dabitur occaſio, de inteſtina noſtra „diſcordia, magno ſcandalo infirmorum. Sive igitur hujus emendandi, ſive cum amicis converſandi cupidine, ex arce, paucis conſciis, excurrit, & hoſpitio Amsdorffii uſus, clam Electore, aliqvot dies cum amicis jucunde transegit. Scribit de itinere illo ſuo ad Spalatinum & de librorum ſuorum ſuppreſſione vehementer qveritur *ep. 253.* ſed epiſtola diem adſcriptum non habet, ſub finem autem anni datam facile „conjicitur. Veni Wittenbergam, & inter dulcisſimas amicorum „ſvavitates hoc abſinthium inveni, ſcilicet libellos & literas nemini eſſe „neqve auditas neqve viſas: qvem dolorem tu judica, an juſtum eſſe „debuerim arbitrari. Omnia vehementer placent, qvæ video & au„dio. Dominus confortet ſpiritum eorum, qvi bene volunt: qvan„qvam per viam vexatus rumore vario, de noſtrorum qvorundam im„portunitate, præſtituerim publicam exhortationem edere, qvampri„mum reverſus fuero, ad Eremum meam, cætera alias. Principi Il„luſtrisſimo me commenda, cui celatum meum acceſſum ad Witten„bergam & receſſum volui; qva cauſa ſatis ipſe intelligis. Vale, Wit„tenbergæ, apud Philippum meum in ædibus Amsdorffianis.

§. 22.

Reſcivit etiam, Henricum VIII. *Angliæ Regem, pulchrum librum a ſe pro ſeptem Sacramentorum defenſione, adverſus tractatum Lutheri de captivitate Babylonica conſcriptum Pontifici miſiſſe, qvo meritus eſt, ut condita ob id Bullaglorioſum* defenſoris fidei *titulum acciperet, qvem etiam poſt defectionem ſuam ab Eccleſia Romana (bonam matrem ſuam eam tunc appellabat) retinuit, & ſucceſſores etiamnum gerunt, licet eamipſam fidem deſeruerint, cujus defenſæ titulum Henricus acqviſivit. Sed ſalvo omni coronatis capitibus debito honore, videtur mihi dici illis poſſe: aut ad fidem illam redite, aut titulum ponite, qvi ſine illa ſtare neqvit. Sperandum tamen eſt, venturum diem, qvo Deus per gratiam ſuam qvendam ex magnis illis Principibus excitaturus ſit, qvi exeqvatur, qvæ precibus noſtris a divina Majeſtate contendere debemus, nempe ut titulus iſte non ut hodie ſpecioſa ſaltem ſit deſignatio ejus, qvod eſſe deberet, nec tamen eſt; & ut Anglia eodem horrore hæreſin averſetur, qvo eam tunc Rex ejus averſabatur, tam fortiter contra Lutherum ſcribens, ad qvem nunc poſt brevem hanc digreſſionem redeundum eſt. Difficile dictu eſt, in qvantum furorem Lutherus, nuntiatis iſtis, conjectus fuerit; exacerbatus etiam ſolitudine aut potius captivitate illa ſua, & plusqvam*

Cogor tamen ne ingratitudine maculer, Matrem meam, Chriſti ſponſam, utinam tanta cum facultate, qvanta cum voluntate defendere. Apud Cochl.

I. §. 22.
1521.

natura ſua erat efferatior, qvanqvam hanc nunqvam vel tantillum frenare poſſet, ſi ſemel incaluiſſet. Proteſtatus erat ſemper voce & ſcriptis, maxime coram Legato Cajetano, & in celebri diſputatione Lipſienſi, qvod Doctores Pariſienſes pro veræ Theologiæ Magiſtris haberet, ſed affectuum impetu ſtatim in extremum alterum furoris & rabiei adverſus eos, qvos tantopere laudaverat, detruſus, exagitare illos in reſponſione ſua ad cenſuram illorum, & in aliis ſcriptis poſtea editis, qvavis occaſione tempeſtive & intempeſtive cœpit, non tantum, ut primos divinæ hujus ſcientiæ corruptores, ſed & omnium hominum imperitiſſimos & ſtupidiſſimos, ſine ingenio, lumine & judicio; innumeras alias & viliſſimas injurias addens, ut qvi eas legit, difficulter indignatione abſtinere poſſit, ne easdem in autorem retorqveat. Voluit etiam, ut diſcipulus ſuus, Philippus Melanchthon *Grammaticus admodum diſertus, qvi VVittenbergæ humaniores literas docebat, adverſus eos ſcriberet; qvod is eo ſtylo præſtitit, ut præter dictionis nitorem & puritatem, genium potius magiſtri, cujus bilis in ipſo titulo libri deprehendebatur, qvam diſcipuli referret, qvi alias timidus & moderatus erat. Fatendum interim eſt, omnia iſta convitia magis proficuiſſe Sorbonæ, qvam tanta elogia, qvæ antea in eam ſparſerat Lutherus pro ſuffragio ejus impetrando, in-*

primis

Adverſus furioſum Pariſienſium Theologaſtrorum decretũ Apologia pro Luthero.

Atqve illius ſupremam poteſtatem non tantum imminuere & labefactare, ſed etiam funditus evertere ſtuduiſſet. Cenſur. Facult. Pariſ. in libr. H. Marci Ant. de Dominis in præfat.

primis contra primatum & ſupremam Pontificis poteſtatem, qvam hæreticus hic non debilitare tantum, ſed & penitus abolere nitebatur. Inde enim cognoſcitur, qvod illuſtris hæc Facultas, qvæ ſemper jura & prærogativam ſacræ ſedis firmiſſime defendit, nullo modo flecti in hoc puncto voluerit, a qvo unitas Eccleſiæ Catholicæ dependet. Hoc eſt, qvod eadem centum fere poſt annos, poſt condemnatum Lutherum, cenſura etiam notavit libros M. Antonii de Dominis, *qvi hunc Lutheraniſmi articulum renovare, & tueri contra autoritatem Jeſu Chriſti in terris annixus eſt.*

Ecce evoluto centum annorum ſpatio alter apoſtata & Eccleſiæ perduellis in medium prodire auſus eſt, eandemq; defectionem contra Eccleſiam, & generalem Chriſti in terris vicarium renovare cogitans &c. ibid.

§. CXII.

Reſcire qvidem Lutherus hoc, qvod Maimburgius notat, tempore, de libro Angliæ Regis nihil potuit, ſed eum ſub finem demum anni, aut initio ſeqventis vidit; debuiſſet itaqve vel Cochlei ductu, hæc de Angliæ Rege digreſſiuncula in locum convenientiorem referri. De materia libri dicetur, cum de reſponſo Lutheri agemus. Ambitione juvenili elatum Regem, ad ſcribendum ſe accinxiſſe, vel ut Clerum Regni ſibi devinciret, facile credent, qvi ingenium hominis ex moribus geſtisqve ejus conſiderabunt. Refert Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 8.* ex Archivis Pontificiis, Henricum jam ante ſcriptum librum, a Pontifice aliqvem ſpecioſum titulum, qvalibus Reges Galliæ & Hiſpaniæ, ille *Chriſtianiſſimi*, hic *Catholici* utuntur, deſideraſſe, diuqve deliberatum fuiſſe, qvo pacto ei ſatisfacere absqve aliorum Regum invidia Pontifex poſſet: ita dilato negotio ſuperveniſſe menſe Octobri hujus anni librum Regium Pontifici diſticho hoc qvalicunqve inſcriptum:

Anglorum Rex Henricus, Leo Decime, mittit
Hoc opus & fidei teſtem & amicitiæ.

Indeqve, penetrata Regis voluntate per Cardinalem Volſejum, titulumqve *Defenſoris fidei* petenti, gratificatum eſſe Leonem X. Reticuiſſe non

Digitized by Google

1521. non debebat, jam Julium II. Ludovico XII. Gallorum Regi infenſiſſimum, hunc ipſum *Chriſtianiſſimi* titulum Angliæ Regi, adverſus Gallos concitato, deſtinaſſe, & Leonem mutata rerum facie id exeqvi non auſum, novi vocabuli invento utcunqve ſatisfacere Regiæ ambitioni voluiſſe. Extat typis eo anno vulgata *Joh. Clerici*, Angliæ Regis legati *Oratio ad Leonem habita*, cum ei librum Regis nomine in conſeſſu Cardinalium offerret, ſatis tumida, cui Leo breviter & apte reſpondit. Refert inter alia orator, *Regem* (ſacris enim deſtinabatur, cum fratrem ſeniorem haberet) *ſub optimis præceptoribus ætatem triviſſe, & in ſacris ſcripturis plurimum verſatum fuiſſe, ſæpius magna laude cum doctiſſimis Britannorum diſputaſſe; nunc non ſine gloria audere cum Luthero, non contemnendæ eruditionis viro, in certamen deſcendere.* Cæterum de religionis in Anglia ſtatu proximis ante Lutherum annis, dein poſtqvam hic ſcribere cepit, legi meretur nupera *D. Gilberti Burneti hiſtoria de reformatione Eccleſiæ Anglicanæ*, lingva patria ex documentis fide dignis edita, & Gallice a *Roſemondo* verſa. Diſpoſitio magna in populo Anglicano jam a Joh. Wiclefi temporibus adverſus abuſus Pontificios & Cleri ſupererat, ſeveris Epiſcoporum decretis & inqviſitionibus, pœnisqve atrocibus non ita extincta, ut non ſubinde ex cineribus qvaſi reſurgeret. Enumerat Scriptor, qvem dixi, aliqvot exempla condemnatorum ſub initium ſeculi decimi qvinti (qvos vocabant) *Lollardorum* utriusqve ſexus, qvibus vel Wiclefi vel alia invidioſiſſima dogmata imputabant, & confitenda per fidiculas extorqvebant judices. Qvamprimum igitur Lutheri libri in Angliam importati & in lingvam popularem verſi ſunt, ſtatim applauſum invenerunt, primiqve adverſus Clerum concionari cœperunt; ſicut & in Germania monachi mendicantes, nullis honoribus aut opibus a veritatis ſtudio retracti, & vitæ auſteritate ad omnem fortunam ferendam indurati. Populus vero jamdudum a Cleri doctrina & moribus averſus avide accipiebat dogmata, qvibus ſimplicior ad cœlum via aperiebatur, & remotis ſcholaſticarum ſubtilitatum & ceremoniarum ac legum involucris, cuilibet per Scripturarum ſacrarum evulgationem cognoſcenda præbebantur religionis myſteria; ſed Epiſcopi magno zelo perſeqvebantur omnes, qvi novis libris aut concionibus ſtudebant. Sufficiebat ergo ad condemnationem, ſi qvis liberos ſuos orationem Dominicam, decem præcepta & ſymbolum Apoſtolicum lingva populari docuiſ-

docuiſſet. Hoc unum ob crimen jam anno 1519. Conventriæ, in ipſa ſeptimana ſacra d. 4. April. ſex viros fœminamqve unam ſupplicio affectos memorat Burnetus. Aucta inde in Clericos odia, qvod in homines moribus inculpatis viventes ſævirent, ipſi ſua non corrigerent vitia. Succurrere itaqve eorum honori ipſe Rex ſuo libro voluit. Qvam vero fidem defenderit, ex reſponſione Lutheri poſtea apparebit. Voti ſui interea Maimburgius hactenus compos factus eſt, ut jam habeat, qvi Romæ diu ſperatus eſt, Regem Anglia, qvi titulum per annos centum qvinqvaginta aliter intellectum & exercitum, illo, qvo impetratus fuit, ſenſu, gerere poſſit, ſi Deo viſum eſt, hoc experimento puriorem doctrinam profitentes explorare.

§. CXIII.

Qvod ad Pariſienſis Academiæ decretum ſive cenſuram attinet, ejus notitia ad Lutherum in arcem, in qva latebat, ſimul & Apologiæ a Melanchthone conſcriptæ, menſe demum Julio, ut patet ex *epiſtola 234. Libri I.* Utraqve habetur *Tomo II. Jen. Lat. fol. 443. & ſeqq. fol. 451. & ſeqq.* pervenit. Verſio autem Apologiæ Germanica ab ipſo Luthero compoſita eſt, ſed, ut Cochleus qveritur, aculeatior Melanchthoniana, extat autem ea *Tomo I. Alt. f. 836.* Immanes iræ Lutheri, qvas hic exaggerat Maimburgius, in ejus ſcriptis reperiri non poſſunt. Ab initio ſane non male ſperabat de Pariſienſibus, ob opinionem nempe Sorbonæ (ita enim a collegio qvodam vocatur *Theologica facultas*) de ſuperioritate conciliorum ſupra Papam, & ob appellationem a Papa ad concilium, qva anno 1517. uſa erat Academia; non ignarus tamen erat, qvod ſcholaſticæ Theologiæ veluti mater eſſet Theologica Pariſienſium Schola. Nec negare velim, ex rumoribus qvibusdam, qvod non deeſſent in Gallia qvi ſua probarent, in ſpe illa ſua confirmatum fuiſſe; ſed vicit Lutetiæ inveterati erroris apud plurimos præjudicium. Lutherus igitur, poſtqvam, ut dixi, cenſuras accepit, d. 15. Julii ad Spalatinum ſcribit *Lib. I. ep. 236.* Vidi Pariſienſium Sophiſtarum decretum cum Philippi apologia, & ex corde gaudeo. Non enim ſic eos excœcaret Chriſtus, niſi conſulere rebus ſtatuiſſet, & finem tyrannidi illorum facere inciperet. Qvæ verba furioſe excandeſcentis eſſe nemo dixerit: ad Philippum autem familiariter ſcribens, *aſinos* &

1521. *inſanos* eos vocat *Lib. I. ep. 234.* Hic obiter notamus, promiſcuam
Addit. literarum evulgationem Luthero aliqvatenus fraudi fuiſſe: aliter enim pleriqve omnes præmeditati & in publicum, aliter ad familiares ſcribimus. Interim ſi qvædam liberius dicta vel excandeſcentiam vel rusticitatem qvandam ex illius ſeculi & monachalis vitæ genio arguunt, eadem candorem & ſimplicitatem ingenuam oſtendunt. Cæterum Philippi apologia pro Luthero brevis eſt, inſcripta ut in margine annotavit Maimburgius, *adverſus furioſum Pariſienſium Theologaſtrorum decretum.* Exprobrat in hac Academiæ propagata ſcholaſticæ Theologiæ figmenta, & qvod Gerſoni meliora monenti majores eorum reſtiterint; nugas ſcholæ, adductis qvibusdam Johannis Majoris theſibus irridet; epiſtolam, qvam decreto præmiſerunt, *muliebrium furiarum & monachalis impotentiæ plenam eſſe* ait, & a Rhetore qvodam conductitio conſcriptam: Principia fidei illis eſſe, hominum opiniones: Lutherum tamen in doctrina *de libero arbitrio & gratia* conſentientem Auguſtinum habere: Injuſte & ineptisſime illum cum Hæreticis comparari, præcipue cum Montano, qvi ſpiritui cuidam ſuo credi volebat, cum Lutherus omnia ſua ex Scriptura probanda ſuſcipiat: Concilia fruſtra allegari, qvorum qvædam non Chriſti ſed Antichriſti doctrinam firmaverint: Academias Theologiam ſcholaſticam ſeqvutas in hæreſin incidiſſe: Sorbonam non eſſe Eccleſiam, qvæ autoritate abſoluta decidere posſit. In lucem provocat Sorboniſtas, ut prodeant, & rationes reddant: Luthero enim per mendacium affingi, ac ſi Eccleſiam audire nollet, qvi nihil impenſius deſideraverit, qvam ut doceretur, dummodo id ex Scripturis fiat. Ideo merito ei a Germanis credi, qvi ad Sorboniſtarum nomina jam obſurduerint: non dogmata, ſed dogmatum rationes conferri debere. Exagitat ſpeciatim ſtrophas Pariſienſium *de gratia gratum faciente. O infelicem*, exclamat, *Galliam, cui tales contingunt cenſores.* Addit alia mordaciora; Dei vero miſericordiam prædicat, qvod nunc vera habeatur doctrina de pœnitentia, qva per annos qvadringentos caruerit Eccleſia. Addit epilogum *fol. 456. b.* Hæc monere te, Chriſtiane lector, volui,
„ ne a Lutherana doctrina abſterreret Sorbonæ autoritas, qvæ qvid ſa-
„ piat, ex uno atqve altero loco hic cognoviſti. Et ex his, qvos adno-
„ tavimus, reliqva æſtimabis. Eſt enim ſui ſimilis Sorbona, Chriſtum
„ inter fabros citius qvam in iſto genere reperias. Tuum eſt interim

una

una mecum poſtulare Lutetiam rationem ſui judicii, qvam ubi ediderit, de noſtris nos qvoqve copioſius diſſeremus. Prodiit etiam ad„ verſus apologiam Philippi cenſura ludicra & jocoſa qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. f. 457. & ſeqq.* incertum an ab ipſo Luthero, an alio compoſita, ſtylo ſcholaſtico, ut riſum lectoribus moveat.

§. *aaa.*

Jam qvod ad librum contra Regem Angliæ attinet, ſubmiſſe rogo Lutheranos, qvi hanc hiſtoriam legent, & ſatis deprehendent, me ex præoccupatione & affectu adverſus illos nihil ſcribere, ut credant, ſi mihi cum honeſto qvodam inter eos viro convertendo res eſſet, qvod nihil aliud ab eo peterem, qvam ut ſine præventione & frigide (ut dici ſolet) legeret, qvæ Lutherus ſcripſit, dum Regi reſpondet. Certus enim ſum, Lutheranum talem illico a Lutheraniſmo diſceſſurum eſſe, ſi inſolentem, belluinum & furioſe impudentem ſtylum, qvo Lutherus Regem iſtum, tanqvam fatuum & infimum ex plebe tractavit, & horrendas injurias, qvas in eum effudit, conſideraverit. Inde enim concludet, imposſibile eſſe, qvod Spiritus DEI tam inhoneſto & turpi iſto homine ad reformationem mundi uſus ſit. Tandem in hac ipſa ſolitudine delineationem totius reformationis, qvam prætendebat, abſolvit, nullumqve modum tenuit, ut ab initio fecerat, cum partem dicendorum retineret, nec, ut ait, ab erroribus Papiſmi plane liberatus eſſet. Pontificem itaqve neqvaqvam amplius agnoſcere voluit, neqve tra-

Ut neſcias an ipſa mania ſic inſanire poſſit, aut ipſa ſtoliditas tam fatua ſit, qvam eſt caput hoc Henrici noſtri, damnabilis putredo iſta & vermis. Jus mihi erit Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere &c. Luth. contra Reg. Angl. t. 2.

traditionem, autoritatem Patrum & conciliorum, nec purgatorium, miſſas, vota, monaſteria, epiſcopos, presbyteros (qvi Laici non eſſent) leges, decreta, ceremonias, qvæ vim obligandi haberent: non cultum Sanctorum, ſacramenta, (excepto Baptiſmo, & ſacra cœna, ademta tamen virtute conferendi gratiam) deniqve nec Eccleſiam viſibilem, qvæ infallibiliter & ultimo de controverſiis judicandi jus haberet, ſed ſolam Scripturam ſuo ſenſu interpretandam. Qvoniam vero ſecundum hanc ideam, qvam de religione formaverat, nihil fixum determinatumqve erat, qvo mentes in unitate fidei & diſciplinæ retineri potuiſſent, brevi factum eſt, ut ex ſecta ejus verum Babylonis ſive confuſionis inſtar emergeret, qvo in plures alias ſibi refragantes diſtrahebatur, magnaqve Luthero moleſtia creabatur, qvod eo ipſo tempore, de qvo loqvor, accidit.

§. CXIV.

Jam monui, librum Lutheri adverſus Henricum VIII. Angliæ Regem non ad hunc, ad qvem relatus eſt a Maimburgio, ſed ad ſeqventem annum pertinere. Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 9.* neſcio qva ratione, ſcribit, Lutherum *paucos* poſt annos reſpondiſſe; interpres pro paucis *aliqvot* habet. Extat, ut ſcriptus eſt a Luthero, Latine, & dedicatus d. 15. Julii 1522. *Sebaſtiano Schlickio*, Comiti Bohemo Evangelicæ doctrinæ faventi. Vide *Tom. II. fol. 547. & ſeqq.* & Germanicam verſionem ab ipſo Luthero factam *Tomo II. Altenb. fol. 189. & ſeqq.* Occaſionem dedicandi inde ſumſit, qvod Rex inter alia ei objecerat, qvod fugam in Bohemiam meditaretur; itaqve ſe per ſcripta ſua in Bohemiam venire & in ditione Schlickiana hoc modo initium receptus facere

1521.

facere dicit: Et porro: Rex laicus ſcripſit ad ſacerrimum ſuum Pontificem; ego qvondam miſeratione Papæ clericus, ſcribere debui ad Chriſtianiſſimum laicum. *Et paulo poſt:* Sic (per libros nempe) non modo in Bohemiam fugero, ſed & habitavero in ea, etiamſi hic me excuſſerit illaudatæ meretricis furor. Invidiam tamen ejus ſimul ſuccendero & vicero in Chriſto. Principio libri qveritur, cum ipſe nihil clamet, qvam Evangelium & Chriſtum; qvod adverſarii tamen nihil reſpondeant, qvam Patres, uſus, ſtatuta hominum: atqve ſic Regem plane a diſputationis ſcopo & fundamento aberraſſe dicit, ſtipula & fœno contra rupem verbi Dei pugnantem. Mallet Regis librum *Eduardo Leo* (qvi ex diſputationibus cum Eraſmo notus eſt, & poſtea Archiepiſcopus Eboracenſis fuit) attribuere; ſinit tamen Regis eſſe, & excuſatum ſe cupit, durius & aſperius Regi reſpondentem: prudens ille & ſciens (ait) mendacia componat, adverſus mei Regis majeſtatem in cœlis, damnabilis putredo iſta & vermis: jus mihi erit pro meo Rege, etiam Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere, & coronam iſtam, blaſphemam in Chriſtum, pedibus conculcare. Hoc profecto non perfunctorie fecit, ita qvidem, ut non tantum Eraſmi, cautæ urbanitatis & blandi obſeqvii magiſtri, ſed & amicorum ſinceriorum judicio, exceſſiſſe modum viſus ſit. Nec eum id latuit, ſcribit enim d. 4. Sept. ad Spalatinum *Lib. II. epiſt. p. 91. b.* Sciebam multos offenſurum, qvicqvid in Regem Angliæ ſcriberem, inſulſum & virulentum Thomiſtam, ſed ita placuit mihi, atqve adeo multis cauſis neceſſarium fuit, qvod facio neſcitur modo, ſcietur poſtea. Paulo ante menſe Auguſto ad amicum qvendam ſcripſerat in eundem fere ſenſum, allegata Chriſti & Johannis Baptiſtæ ſeveritate in culpandis Phariſæis (vide *Tom. II. Altenb. fol. 208.*) clauſeratqve epiſtolam his verbis: Elector, Princeps meus, aliiqve amici me ſæpe monuerunt, ut mollius ſcriberem, ſed ſemper reſpondi, & nunc qvoqve reſpondeo, me id non eſſe facturum: cauſa mea non eſt inter res medias, in qva cedi & diſſimulari poſſit, ſicut hucusqve ſtulte feci. In ipſo vero libro etiam hæc, inter alia habet, *fol. 548.* Si idolum Romanæ abominationis propter Chriſtum conculcavi, qvod ſeſe in locum Dei ſtatuerat, magiſtrumqve Regum & totius mundi fecerat; qvis eſt iſte Henricus novus Thomiſta, diſcipulus duntaxat tam ignavi monſtri, ut virulentas blaſphemias ejus honorem? Sit ipſe defenſor Eccleſiæ, ſed ejus Eccleſiæ, qvam

Digitized by Google

1521. tanto libro jactat & tuetur, nempe purpuratæ meretricis, & ebriæ &
” fornicationum matris. Ego & Eccleſiam ejus & defenſorem ipſum
” pro eodem ducens, utrosqve eodem impetu invadam, & Chriſto du-
” ce conficiam. Certus enim ſum, dogmata mea habere me de cœlo,
” qvæ etiam adverſus eum triumphant, qvi in ungve noviſſimo plus ha-
” bet virtutis & aſtutiæ, qvam omnes Papæ & Reges & Doctores; ut ni-
” hil agant, qvi Bullas nominum & titulorum contra me jactant, & libel-
” los ſub regiis inſcriptionibus venditant. Dogmata mea ſtabunt, &
” Papa cadet, invitis omnibus portis inferi, & poteſtatibus aeris, & ter-
” ræ, & maris. Ipſi me provocaverunt ad bellum, bellum igitur habe-
” bunt; pacem oblatam contempſerunt, pacem igitur non habebunt.
” Deus viderit, uter primo feſſus defecerit, Papa an Lutherus. Sic pla-
” cet in Chriſto indies magis ac magis ſuperbire adverſus inſulſos iſtos
& ineptos Baſiliſcos, qvo magis ipſi furunt.

§. CXV.

Jactantem vero hic audimus Maimburgium argumentum, qvo Lutheranum uno momento converti a ſe poſſe confidit, ſi vir honeſtus ſit. *Semper ego auditor tantum?* Ecce converſionis præconem auſculto. Ante omnia autem oporteret & illum honeſtum eſſe, qvi provocat honeſtum; Præſumam id de Maimburgio, ſi non ut Jeſuita [qvalis erat dum iſta ſcriberet, & Patris potius qvam aulicum & eqveſtrem illum Gallorum titulum (*honeſte homme*) affectabat] certe, ut de Domino, (*Monſieur*) qvo vocabulo paulo poſt cum Pontificis autoritate ex ſodalitio Jeſuitico ejiceretur, omiſſo *Patris* titulo in hiſtoriæ Calvinianæ & ſeqventium tractatuum ſuorum inſcriptione uſus eſt. Peto autem, ut & me pro honeſto viro eadem præſumtionis benignitate reputet. Aſſumo itaqve palmarium illum & verticordium, ut putat, pro deſerendo Luthero ſyllogiſmum, hac forma: *Spiritus Dei non utitur inhoneſto & turpi homine ad reformandum mundum: Lutherus fuit homo inhoneſtus & turpis, & qvidem enormiter;* Ergo, *Spiritus Dei non uſus eſt eo ad reformandum mundum.* Reſpondebunt docti ſubtilius; mihi honeſto, ſimplici, aut eqveſtri more regerere liceat, qvæ poſſum: In majori propoſitione ante omnia inqviro, qvæ ſit illa inhoneſtas & turpitudo, qvæ Spiritum Dei repellat? Hic non aliam indicat argumentator, qvam maledicentiam, qva Lutherus in Regem Angliæ

Hoc vivo eo ſcriptum jam poſt obitum ejus mutare nolui; nec deſunt, qvibus eadem dici poſſint.

Angliæ uſus eſt, cujus ſpecimen margini adſcripſit. Dein interrogo, qvid ſit reformare mundum, anne majus aliqvid, qvam prædicare Evangelium? Non puto: certe aliud nec egit nec agere voluit Lutherus, millies proteſtatus, & facto ſuo probans, ſe nulla vi niſi verbi divini uti, aut uſurum eſſe. His conſtitutis, vacillat major propoſitio, niſi probetur, mortale eſſe peccatum, maledicere Regi impio, & non ſuo, & atrociter inſultanti; & prædicari Evangelium non poſſe ab iis, qvi venialiter, ut loqvuntur, peccant. Sed nemo neſcit, qvales fuerint Apoſtoli, cum a Chriſto ad prædicandum Evangelium mitterentur *Matth. X. Marc. VI. Luc. IX.* qvantosqve defectus tunc non in moribus tantum, ſed, qvod magis eſt, in doctrina habuerint. Præſtiterunt tamen egregie, qvæ juſſi erant, & reverſi cum gaudio dicebant: *Domine etiam Dæmonia ſubjiciuntur nobis in nomine tuo Luc. X. 17.* Erat & Judas inter hos, qvem ſcimus qvalis vixerit, mortuusqve ſit. Aſſentior itaqve omnibus, qvi cum Donatiſtis errare nolunt, ſed ſtatuunt, veritatem Evangelicam, ſi per eam intelligitur *reformatio mundi* (qva voce hic invidioſe utitur noſter) id eſt, purgatio doctrinæ ab erroribus, non pendere a ſanctitate prædicantium, ſed a verbi divini efficacia. Non poteſt hæc negare Maimburgius, niſi ſua ipſe vineta velit cædere. Hic enim ipſe liber Regius, cui *pulchri* elogium (modicum id qvidem) dat, talemqve prædicat, qvo *Defenſoris fidei* titulum a ſupremo fidei Romanæ (de hac enim, ut dicemus, diſputabatur) definitore meruerit, ab homine turpi & inhoneſto ſcriptus eſt. Aut igitur fidem defendit, & mundum ab hæreſi, ſi credas panegyriſtæ, ſalvavit, ſpirituqve Dei actus fuit Rex ille Henricus, minime ſanctus; ut confitente Maimburgio mox probabitur; aut cadit fides, qvam defendit, ſi ſanctus non fuit defenſor. Deum immortalem! qvid de plerorumqve Pontificum decretis, qvid de Leonis X. Bullis pro indulgentiis & adverſus propoſitiones Lutheri editis, dici poſſet, ſi vel uno hoc argumento ab impuritate & turpitudine autorum impugnari deberent? Sed non eſt opus Lutheranis iſtuc confugere, & glaucomata populo objicere: habent Lydium lapidem, qvo dogmata explorent, & unde Spiritus ſancti dictamina agnoſcant, qvæ docentium nævi infirmare neqveunt. Hæc ad majorem. Minorem qvis non videt negari poſſe & debere, dum Luthero ob librum hunc adverſus Regis aggreſſionem

nem ſcribenti turpitudinis belluinæ & furioſæ impudentiæ crimen imputatur. Conferant qvibus otium eſt, utrumqve ſcriptum; Regem tamen pro eo habeant, qvi depoſita Regis perſona Monachum Thomiſtam induit, & cum viro peregrino, liberrimi, ut ſciebat animi & oris, congredi, eumqve convitiis proritare non eſt veritus. Retinere Regem ab hac temeritate debebant ſuæ ſectæ leges. Laicus erat, nec calamo ad defendendam fidem illam ſeptem Sacramentorum opus habebat, qvi jam illa ætate gladio, laqveo & igne Lutheranos in regno ſuo refutare, & veluti Leunculus ungves faucesqve ſangvine imbuere cœperat, qvem deinde ſenior Leonina ſævitia largiter profudiſſe ab omnibus notatur. Hæ illi artes ſufficiebant, & Romæ probabantur. Deniqve ſi inhoneſtum & turpiſſimum eſt, Regem qvemcunqve increpare, qvis Maimburgio inhoneſtior, qvi hunc ipſum Regem nullo convitio laceſſitus, non ut Lutherus ſcholaſticis dicteriis exagitat, ſed centum impietatum reum pronuntiat? *Lib. III. Hiſt. Calvin.* Perdidit itaqve oleum & operam argumenti illius inventione Maimburgius, minimeqve omnium apud Lutheranos fidem invenit, cum jactat, ſine præoccupatione & affectu ſe ſcripſiſſe. Rogo vero, ſi hæc leget, Lutheranorum, qvos tam officioſe compellat, nomine, Dominum hunc Maimburgium, ut agnoſcere velit, nihil effici adverſus agnitam veritatem divinam, technis, qvas didicit docuitqve in ſchola ſua, aut fucis Rhetoricis. Imo eliſo, cui tantum tribuit, argumento, perſvaſum nobis eſſe credat, Lutherum in increpatione illa Regis eodem ſpiritu actum eſſe, qvo Joſua, qvi pedibus conculcari a populo voluit impios Reges; qvo Samuel Agagum in fruſta concidit; qvo Elias Achabum increpavit; qvo Chriſtus & Apoſtoli in hoſtes veritatis invecti ſunt. Hoc ex ſanctitate doctrinæ, & ex fine, in qvem zelus Lutheri tendebat, colligimus; neminem enim deſtruere, neminem per ſupplicia & militum ſævitiam ad credenda qvæ nollet, cogere voluit; nihil ſuæ autoritati, omnia Scripturæ detulit. Hoc animo cum eſſet, eos qvi hominum decreta cum tanta convitiandi licentia & minis mortiferis opponebant, pro impiis habebat & tractabat. Pertinent huc, qvæ Melanchthon ad Capitonem, Lutheri iras in Moguntinum improbantem ſcripſit, ex Epiſtola a Sculteto jam ſupra §. 107. allegata. Negare non poteſtis, (ait) qvin Evangelium doceat:

Addit.

ceat: id rejicitis, ſi Lutherus rejicitur. Nec ignoro, te acerbitate offendi. Sed qvid, ſi divinitus accendatur εὐαγγέλιον? obſecro vide, qvi rerum ac temporum ſtatus ſit, qvo ſale opus ſit iſtis tam pingvibus Dominis. Nunc tibi contigit, qvi ſaliat, vosne conculcabitis? Paulus cavere præcipit, ne Spiritus extingvatur: qvod ne a vobis præſtetur, adnitere.

§. CXVI.

Jam pauca de materia diſceptationis inter Regem & Lutherum addemus. Non erat illa, qvod graviter qveritur Lutherus, de capitibus veræ Chriſtianæ doctrinæ, non, ut ſcribit, de fide, ſpe, charitate, baptiſmate, ſacra cœna; nec de lege, peccatis, morte, libero arbitrio, gratia; non de Chriſto, de Deo, judicio noviſſimo, cœlo, inferno aut de Eccleſia & ſimilibus, qvæ ſcire oportet Chriſtianum, & ad ſalutem ſunt neceſſaria, ſed de Papatu, conciliorum decretis, doctoribus, indulgentiis, purgatorio, Miſſa, Academiis, votis monaſticis, Epiſcopis, traditionibus, cultu Sanctorum, novis Sacramentis, qvibus Eccleſia non modo poteſt ſaluberrime carere, verum etiam ne conſiſtit qvidem, niſi aut careat, aut iis pro libero arbitrio utatur. Hæc autem defendit Henricus; hæc eſt fides, cujus defenſæ præmium fuit titulus a Leone datus, & poſtea Roſa ab Adriano donata, qvo utroqve dono ita uſus eſt, ut datorum non multo poſt pœniteret Pontifices, ut in loco dicetur. Hi ſunt deniqve illi articuli, qvorum prætextu tot myriades hominum, Roma id urgente vel ſub carnifice, vel bellorum furiis perierunt. Digna fides hoc Rege defenſore cujus vitia Romano-Catholici ac Proteſtantes uno damnant ore: hujus majeſtatem Lutherus, ſi obtrectatores ejus audias, venerari debuit, etiam in ſcholaſtico pallio, convitiis ac calumniis certare incipientem. Sed ſatis aut nimium de Rege. Pauca adhuc de libro. Tractavit in hoc Lutherus unum ſaltem articulum *de Sacmmento cœnæ Dominicæ*, tempus de reliqvis ſcribendi ſibi deeſſe qverens. Indignatur enim omnium maxime, qvod Rex præteritis argumentis ſuis, qvibus calicis uſum populo injuſte ablatum eſſe Scripturæ teſtimoniis eviciſſe ſe dicit, in autoritate humana & obſervatione antiqva opponenda operam conſumſerit, aut verba Scripturæ neglectis interpretationis legibus, ex conſeqventibus, circumſtantibus & repugnantibus, imperite aut maligne torſerit. Inſiſtit

Digitized by Google

I. §. 116. 1521. ſiſtit ſuæ ſententiæ adverſus dogma transſubſtantiationis in verbis, *hoc eſt corpus meum*, a Rege oppoſitis; pronomen *hoc* non ad prædicatum, *corpus*, ſed ad ſubjectum, *panem*, pertinere docet, hunc enim Chriſtus dicit ſe accepiſſe, benedixiſſe & fregiſſe, non corpus. Urget Pauli locum *1. Cor. X. 16. panis qvem frangimus*. Propugnat ſimilitudinem ſuam, de corpore Chriſti ſic, ſalvo pane, præſenti, ut eſt ignis in ferro candenti, aut Deus in homine ſalva humanitate. Irridet objectionem, qvod indigna ſit ſubſtantia panis, qvæ cum corpore Domini ſubſiſtat, ideoqve in accidens transmutari debeat, ſic enim humanæ naturæ unionem cum divina etiam negandam fore. Itaqve transſubſtantiationem, qvam antea pro opinione indifferenti habuiſſe ſe fatetur, jam pro impio & blaſphemo habet dogmate. At potentiſſimam rationem pro Miſſa a Rege allatam eſſe per ironiam fatetur, cum is ſcriberet: » Si miſſa non eſſet bonum opus, Laici nihil pro ea tribue- » rent Clericis temporalis beneficii: Recte & optime Rex, ait, ex hac ra- » tione dixit, & digniſſima tanto aſſertore ratione Miſſam aſſeruit. Ita- » qve in largitione Laicorum & arbitrio pecuniæ eſt, Miſſam eſſe opus, & qvicqvid eſſe ſacerdotibus utile fuerit. Examinat inde & monſtrat, qvomodo Miſſa ſit opus, ex parte Sacerdotis, non vero ex parte populi. Qvæ Patrum & Doctorum prolixæ allegationi reſponderit, infra in *addit. ad §. 102.* referentur. Nec minori fiducia defendit effatum ſuum, qvod *judicium de veritate dogmatum non ad Papam, ſed ad populum & ſingulos pertineat*; alias fruſtra in Veteri & Novo Teſtamento tot dehortationes ad populum factas fuiſſe, ut ſibi a falſis Prophetis caveret, nec dicta Chriſti valitura, qvod oves ſuæ vocem ſuam audiant, & qvicqvid Apoſtoli de explicatione & probatione doctrinæ monuerint. Qvod ſi dicant, nullum ſic modum fore diſſenſionis, ſi » unitas ſub Pontifice non admittatur, unitatem illam ſufficere dicit, » qvam Chriſtus exigit, qvamqve facit unus Deus, unus Baptiſmus, unus » panis, unus mediator, una fides, qvam fideles omnes a Deo docentur *Joh. VI. 45.* Deniqve librum Regis, ut inter omnes, qvi contra ſe ſcripti ſint, Latiniſſimum agnoſcit, ita ſtolidisſimum & ineptisſimum eſſe exiſtimat, non defenſa ex Scripturæ fundamento Miſſa, ſed ſaltem hominum verbis & uſu ſeculorum. Miſſa vero, Lutheri argumentis, ut exiſtimat, triumphata, totum Papatum triumphari. Nam

Digitized by Google

ſuper Miſſam, *ait*, ceu rupem nititur totus Papatus, cum ſuis monaſteriis, Epiſcopatibus, Collegiis, altaribus, miniſtris & doctrinis atqve adeo cum toto ventre ſuo. Si itaqve evincere non poſſunt, humanorum verborum obſervantia articulos fidei fieri; nihil contra Lutherum effecturos, etſi mille libros ſcripſerint: neqve enim ſe diſputare qvid a qvoqvam dictum ſcriptumve, vel non dictum aut ſcriptum ſit, ſed an id dictum aut ſcriptum neceſſarium ſit ſervatu, an hic articulus fidei & æqvale verbo Dei, qvod conſcientiam liget: Addit epilogum *fol. 564.* Si qvem offenderit mea in Regem aſperitas, hoc ſibi reſponſum habeat: Cum inſenſatis monſtris me hoc libro agere, qvi omnia mea optima & modeſta ſcripta, tum humillimam meam ſubmiſſionem contemſerunt, & magis ex mea modeſtia induruerunt. Deinde a virulentia & mendaciis abſtinui, qvibus liber Regis refertiſſimus eſt: nec magnum eſt, ſi ego Regem terræ contemno & mordeo, qvando ipſe nihil veritus eſt Regem cœli in ſuis ſermonibus blaſphemare & virulentiſſimis mendaciis prophanare. Dominus judicat populos in æqvitate, Amen.

§. CXVII.

Qvæ porro ſubjungit Maimburgius de Lutheri dogmatibus jam apertius propoſitis, vera eſſe ex hoc ipſo adverſus Regem libro, aliisqve hoc & ſeqventibus annis editis certum eſt. At maligne enunciat qvædam v. g. qvod Sacramentis ademerit vim conferendæ gratiæ; Lutherus enim ad ſalutarem Sacramentorum uſum, gratiam reqvirit, ſed nudum opus operatum absqve fide utentis ſine fructu eſſe ſtatuit. Nec verum eſt, Scripturas ſuo ſaltem ſenſu explicare illum voluiſſe; Patet enim ex ſæpius dictis, qvas interpretationum leges ſibi & omnibus præſcribat. Tandem qvæ de ſectarum multiplicatione ſubjungit & exaggerat, adverſus veritatem doctrinæ non poſſunt allegari. Hoc enim diviſionum & hæreſium malo ab initio ſtatim afflicta fuit Eccleſia; & gravius turbatur, qvo propius fini ſeculorum accedit. Qvod ſi non alio modo unitas fidei conſervari poteſt qvam Pontificia illa poteſtate, cujus decreta vi & manu Reges exeqvantur, nulla eſſet fidei gloria, ex efficacia verbi & ſpiritus, ſed omnia a vi externa penderent, eodemqve modo, (uti & factum eſt) & Muhammediſmus, & qvæcun-

Digitized by Google

qve hæreſis & profana ſuperſtitio obtrudi debilioribus poſſet. Ad annum hunc 1521. referendum eſſet initium perſecutionis ſangvinariæ in Belgio, procurante Aleandro, aliisqve, Caroli Imperatoris nomine abutentibus, factum, ſed commodiori loco de ea agetur. Menſe Novembri Carolus ad Viennenſem univerſitatem, qvæ executionem Bullæ Pontificiæ huc usqve ſuſpenderat, reſcriptum dedit, jubetqve, ut pareant, & libros Lutheri publice comburant. Extat id e Latino verſum *Tomo I. Altenb. fol. 924. b.* Pertinet etiam ad finem anni ſynodus Auguſtinianorum Wittembergæ habita, & Friderici Electoris acta cum Theologis Wittembergenſibus circa Miſſam, ſed ea in aliud tempus diſtulit Maimburgius, ibiqve qvædam annotabimus. Calendis Decembribus mortuus eſt Leo Decimus, annos non niſi XLVI. natus, ſive toxico ei propinato, ſive ulcere fœdo, qvod ex intemperantia dudum contractum, cauſam tamen electioni dederat. Cum enim juvenem ad Pontificatum evehere inſolens eſſet, ex fœtore ulceris, qvo jamtum laborabat, per conclave diſperſo, brevis vitæ prognoſticum captum eſt. *Addit.* Hæc & alia ad mores Leonis pertinentia, Varillaſius nuper in arcana hiſtoria Florentina prodidit, ex qvibus, & ex ſilentio Pallavicini, judicium Pauli Veneti de Pontifice hoc confirmatur, qvod duobus maximis vitiis laboraverit, ignorantia religionis & impietate ſive atheiſmo. Ut adeo mitem nimis appareat fuiſſe Lutherum, qvi talia ei non objecerit, neqve compenſari illa poterunt liberalitatis & magnificentiæ, aliarumqve, qvæ nec Chriſtianum, nedum Chriſti vicarium faciunt, dotium laude, qva illum literati ejus ætatis vehementer extollebant, interqve eos omnium copioſiſſime Eraſmus.

§. *bbb.*

Melanchth. epiſt. ad Frid. Mecum. *Dum enim Lutherus arci illi incluſus eſſet, nec Dux Saxoniæ inde eum exire, & in publico conſpici permitteret, ne Imperator, qvi illum proſcripſerat, offenderetur; Caroloſtadius Archidiaconus, homo turbulentus & præceps, magiſtrum ſuperare, & ſe* *Cochlæus.* *qvoqve caput factionis conſtituere aggreſſus eſt.*

Hunc

Digitized by Google

Hunc in finem, poſtqvam uxorem, licet in ſacerdotii ordine conſtitutus, ducere auſus eſſet, (ut cælibatum Eccleſiaſticum non doctrina ſolum, ſed & exemplo deſtrueret, qvod plurimi qvoqve alii presbyteri Lutherani ſtatim ſecuti ſunt) juvenum ejusdem ferociæ caterva ſtipatus, in pulchrum omnium Sanctorum templum intravit, ibiqve Iconoclaſtico furore Chriſti crucifixi ſtatuas & alias imagines ſacras comminuit, & altaria dejecit, ut Miſſæ celebrationem penitus impediret. His intellectis Lutherus, qvi diſcipulum pati non poterat, ſe magiſtrum ſuperantem, ex ſolitudine ſua, vetante licet Electore, prorupit, huicqve ſcripſit, ſe magis obligari ad obediendum Deo qvam omnibus mundi Principibus. Epiſt. Luth. ad Frideric. Ducem. t. 2. *Properat itaqve VVittebergam, & adſcita multitudine populi, a qvo adorabatur, cathedram conſcendit, & terribili voce contra Caroloſtadium detonat,* Cochlæus. *qvi ne verbum qvidem regerere auſus eſt, qvippe neqve ingenio neqve eloqvio magiſtro comparandus, & præſente eo contremiſcens.*

§. CXIIX.

Anteqvam de rebus Caroloſtadii dicam, de Luthero qvædam narranda ſunt. Occupatus fuerat cuſtodiæ ſuæ tempore non ſolum aliis in ſcriptis, ſed vel maxime in vertendo Novo Teſtamento, de qvo Maimburgii ordinem ſeqventibus infra agendum erit. Addit. Interea novos Prophetas, ut videri volebant, Zviccaviæ prodiiſſe compererat, anabaptiſmum & enthuſiaſmum, aliaqve non toleranda populo ingerentes. Horum præcipui erant *Nicolaus* cognomento *Ciconia* (Storch)

 ex

ex pannificum numero, qvi ex tribulibus ſuis duodecim Apoſtolos, & ſeptuaginta duos diſcipulos legerat; dein *Marcus* qvidam *Stubnerus*, *Martinus Cellarius*, & *Thomas Münzerus*, qvi in æde S. Catharinæ cum tumultu prædicabat; idem nempe, qvi poſtea ruſticorum ſeditioſorum Dux factus eſt, ut in ſecundo libro memorabitur. Reſiſtebant inſanientibus Paſtor urbis, *Nicolaus Hausmannus*, & duo Diaconi, qvos Lutherus laudat. Anteqvam vero hic Wittenbergam rediiſſet, monuit Philippum & Amsdorffium, ne judicium de iis præcipitarent, ſed ſpiritus primo probent, an ex Deo ſint. Suſpecta tamen ſibi maxime eſſe ſcribit, jactata ab illis cum Majeſtate divina colloqvia; Deum enim, Scriptura teſte, ſpiritualibus anguſtiis animas explorare prius ſolere: qvi igitur non niſi blanda, tranqvilla, devota, &, ut vocant, religioſa crepent, etiamſi in tertium cœlum ſe raptos dicant, fidem non arbitratur mereri, Vide *Lib. II Ep. p. 42. 46.* Audiebat etiam ſeveriſſima edicta adverſus doctrinam ſuam condi; Nam ex Regimine Cæſareo, Norimbergæ, abſente Cæſare, ſtabilito, Electore Palatino præſidente, d. 20. Jan. mandatum ad Principes publicatum fuerat, ut coercerent profanatores ſacræ Cœnæ, communionem ſub utraqve uſurpantes, & Clericos uxoratos. Hoc exaſperans Georgius Dux Saxoniæ, qvi eo tempore ex Principum Ordine conſeſſui aderat, condito Norimbergæ circa Idus Febr. edicto, in provincia ſua carceri includi & pœnæ ſervari juſſit Monachos & presbyteros, qvi Lutheri dogmata prædicarent, tum omnes, qvi ſub utraqve communicarent: revocari etiam mandavit, qvi ſtudiorum cauſa in Academiis aut Scholis nova doctrina imbutis verſarentur. Philippus qvoqve Friſingenſis & Numburgenſis Epiſcopus, mandatum Regiminis, ſed ut erat, publicari curavit d. 24. Febr. Vide *Tom. II. Alt. f. 86. 87. 88.*

§. CXIX.

Addit. Odioſam autem maxime fecerant doctrinæ Evangelicæ cauſam Caroloſtadii exceſſus, de qvibus hic agit Maimburgius. Et hoc ipſum graviter objicit Wittenbergenſibus Lutherus in fragmento Epiſtolæ, dicto *Tomo II. fol. 89.* extante. Cum vero nihil proficeret, retineri ſe amplius in arce non eſt paſſus. Qvæ ante diſceſſum ad Fridericum ſcripſerit, in Actis excuſis non reperiuntur. Apparet tamen ex epiſtola

Digitized by Google

ad eundem, ex itinere in oppido Borna, haud procul Lipſia, die cine- 1522.
rum (4.Mart.) data, qvod Elector Lutherum a reditu dehortatus fue-
rit; ſed is abitus ſui cauſas, inaudita cum libertate, dicta epiſtola de- „
fendit, & primo qvidem iis, qvæ Wittenbergæ acciderant, pene in de- „
ſperationem adductum ſe eſſe ſcribit, qvæ enim huc usqve paſſus eſſet, „
meros jocos & ludos ſibi videri; at iſta in ſummam Evangelii contu- „
meliam erupiſſe, nec deplorari aut improbari ſatis poſſe. Sola ita- „
qve cauſæ ſuæ fiducia erectum vivere, & niſi id jam ſciret Elector, ex- „
preſſe ei denunciatum a ſe velle. Evangelium ſuum non ab homini- „
bus, ſed ſolum ex cœlo a Jeſu Chriſto Domino noſtro ſe habere, ideo ſe „
ſervum Chriſti & Evangeliſtam, & in poſterum hoc nomine uſurum „
eſſe. Obtuliſſe ſe qvidem huc usqve cognitioni, ſed ex ſuperflua hu- „
militate, ut alios alliceret. Nunc cum videat eam modeſtiam in de- „
trimentum Evangelii a Diabolo verti, nolle ſe amplius cedere, ut an- „
no præterito in gratiam Principis, non metu fecerit. Wormatiam „
ſe ingreſſum eſſe, innumeros Diabolos non formidantem. Cum ve- „
ro Dux Georgius (forte hunc reſpiciendum eſſe Elector innuerat) ne „
uni qvidem Diabolo viribus par ſit, per Evangelium autem fideles „
tanto gaudio & fortitudine erigantur, ut Patrem Deum habeant & in- „
vocare poſſint; ſperni Ducis iras debere, eoqve ſe eſſe animo, ut Lipſi- „
am qvoqve intraturus eſſet, ſi eodem urbs illa, qvo Wittenberga, ſta- „
tu foret, idqve facturum, etſi novem diebus nil niſi Georgios Duces „
plueret, qvorum ſinguli hunc novies ſævitia ſuperarent: ſe paſſum ha- „
ctenus eſſe, qvemadmodum & Deus toleraverit, ut Georgius Chriſtum „
pro ſtramineo homunculo haberet, imo & oraſſe pro eo ſæpius, & ad- „
huc ſemel oraturum, qvanqvam uno verbo occiſurum ſe illum eſſe „
confidat. Scribo hæc, *ait*, Celſitudini Tuæ, ut ſciat, me longe poten- „
tiori ſub protectione, qvam Electorali, Wittenbergam ire; nolo a Te „
protegi, nec gladio ad hanc cauſam opus eſt, Deus absqve ullo homi- „
num auxilio illam eſt curaturus. Qvoniam igitur Celſitudo Tua in- „
firma eſt fide, non poſſum eam pro defenſore meo habere. Qvoni- „
am autem ſcire vult, qvid ſibi agendum ſit, dicitqve, ſe minus juſto fe- „
ciſſe, dico ego, nihil Tibi faciendum eſſe, & jam nimium Te feciſſe. „
Non fert Deus, ut Tua Celſitudo aut ego cauſam vi tueamur; ſi hæc „
credis, tutus eris; ſin minus, ego tamen credo, & ſinam, ut Tua te an- „
gat incredulitas. Excuſatus itaqve es, qvoniam Tibi obſeqvi nolo, ſi „
capior „

Digitized by Google

1522. capior ego aut occidor. Noli Cæſari vi reſiſtere, patere, ut agat ad-
„ verſus corpora & opes in ditione Tua, qvæ velit. Non poteſt a Te
„ (qvem ſciunt, qvo loco natus ſit) poſtulare, ut carnificis munus adver-
„ ſus me exerceas. Qvod ſi id petant, Tuæqve Celſitudini id mihi ape-
„ riat, faxo (credas aut non credas) ut mei cauſa tutus & illæſus ſis cor-
„ pore, anima, bonis. Concludit deniqve: (plura impoſterum, ut ait,
„ ſcripturus) Alius vir eſt qvam Dux Georgius, qvo cum mihi res eſt, ille
„ me optime novit, nec ego eum male. Si hoc crederet Celſitudo Tua,
„ videret gloriam Dei, ſed qvia nondum credit, nihil huc usqve vidit.
Hæc qvia, qvod ſciam, in Tomis Latinis non extant, ex dicta epiſtola Germanica excerpere viſum eſt, ut conſtantia viri appareat, cui ſimilem orbis non habuit, & qvæ (qvicqvid objiciant adverſarii & invidi) divini motus characteres manifeſtos exhibet, eventu etiam probatos; omnes enim minæ, contumeliæ & machinæ adverſus eum per annos, qvos adhuc vixit, viginti qvatuor, irrita fuerunt.

§. CXX.

Fridericus acceptis ſeqventi die 5. Martii, qvas dixi, literis, magna prudentia & moderatione, ne ſuam autoritatem cum Zelo Lutheri committeret, nihil ei reſpondit, ſed dato 6. Martii (Veneris poſt cinerem) Lochavia, ad Hieronymum Schurfium, J. C. Wittenbergenſem, & Conſiliarium ſuum, mandato, benigne ſalutare juſſit Lutherum, & cum eo agi, ut literas ad Electorem ſcriberet, qvibus cauſas, cur Wittenbergam regreſſus ſit, aperiat, fateaturqve ſe injuſſu Principis rediiſſe, & aliqvo modo ſeſe offerat, promittat etiam nemini moleſtum futurum eſſe. Literas nempe ita volebat componi Elector, ut eas cum Magnatibus & amicis communicare poſſet. Addit, ſe nihil in hac cauſa intendere, qvam ne ſeditiones fiant, idqve diligenter curandum, & Luthero interim a concionando in arce (id eſt, templo Omnium Sanctorum) abſtinendum eſſe, omniaqve hæc ſecretiſſime habenda. Vide *Tomo II. Alt. f. 93.* Schurfius d. Martii (Dom. Invoc.) ad Electorem retulit, Lutherum (qvem mirifice, ut Apoſtolum & Evangeliſtam Chriſti commendat, & turbas ab aliis, abſente eo, excitatas valde improbat) ad literas, qvæ deſiderabantur ſcribendas promtum fuiſſe, eorumqve exemplum, adſcripto die 6. Martii mittit. Schedulam inſeruerat Lutherus, qva Electori integrum facit, aliam formam præ-

præſcribere, addens ſe nihil plane, qvod lucem ferre non poſſit, actu- 1522.
rum, nec metuere, ſi priorum etiam literarum (ſcilicet d. 4. Martii datarum) contenta evulgentur: ſi motus timeatur, eum non Sacerdotes ſolum, ut huc usqve ſuſpicatus fuerit, ſed ante omnia Principes eſſe experturos, oppreſſa tamen prius Evangelii doctrina, ut ſemper antehac factum ſit. Elector Schurfio d. 10. Mart. reſcripſit, pauca qvædam paulo vehementiora in Lutheri literis eſſe, qvæ mutari cuperet. Aſſenſit Lutherus, ut ex relatione Schurfii d. 15. Martii *d. Tom. II. f. 99.* apparet, in qva hic ſimul memorat, qvanto gaudio omnium doctorum & indoctorum Lutheri adventus exceptus fuerit, qvam egregie ille qvotidie veritatem doceat, & omnia in ordinem reſtituat: adfuiſſe etiam Capitonem (qvi apud Albertum Cardinalem Halis tunc erat) duasqve conciones Lutheri adverſus abuſus ſacræ cœnæ, lætantem laudantemqve audiſſe. Hæc & alia Schurfius. Literæ qvas Lutherus ex compacto cum Electore, & hujus juſſu correctas ſcripſit die Mercurii poſt Invocavit, id eſt 11. Martii (qvæ Germaniæ Tomo II. Alt. fol. 96. 97. Latinæ Tomo II. Jen. f. 544. 545. & Lib. II. Epiſtolarum p. 46. 47. extant) nam Latinæ tales ſunt, qvales Lutherus compoſuerat: Itaqve in iis reſidua manſerunt, qvæ Elector expungi voluerat, v. g. ubi ſcripſerat Lutherus, longe aliud in cælo qvam Norimbergæ in con- „
ventu pronunciatum & concluſum eſſe, & brevi appariturum, qvod „
illi qvi nunc ſomniant ſe penitus devoraſſe Evangelium, & qvaſi cru- „
dum in alvum transmiſiſſe, nondum has ipſas epulas illibatas, preci- „
bus de more conſecraverint. Horum enim loco in Germanico exemplari correcto ſaltem legitur, *longe aliud in cælo, qvam in terris concluſum* eſſe. Inſerta vero ſunt qvædam Germanicis iſtis, qvæ in Latinis non habentur, non admodum lubenter a Luthero admiſſa, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum d. 13. Martii data *Lib. II. ep. p. 56.* cujus inter alia hæc ſunt verba: Mitto hic literas ad Principem, in qvibus, „
ut multa incredulitatis pavidæ ſigna Princeps oſtendit, qvæ infirmitas „
ejus ferenda eſt, ita hoc unum me offendebat verbum, qvod Cæſarem „
cogor appellare Dominum Clementiſſimum Meinen allergnädigſten „
Herrn/ cum ſciat orbis, eſſe mihi infenſiſſimum, & hunc fucum mani- „
feſtum omnes ridebunt. Tamen ego potius rideri volo, & fuci ar- „
gui, qvam infirmitati Principis reſiſtere; conſcientiam autem ab iſto „
fuco ſic redimo, qvod uſus & ſtylus ſic habeat, Cæſarem appellare vel- „

ut proprio nomine & titulo, etiam ab iis, qvibus ſit infenſiſſimus. Nam ego fucos mire odi & ſatis multum eis conceſſi hactenus; aliqvando & παῤῥησίαν præſtare oportet. Tres autem utrobiqve rationes pro adventu ſuo Lutherus allegavit, qvas Maimburgius, ut alia, præteriit. *Primo* qvod incumbere ſibi crediderit inceptam a ſe Wittenbergæ religionis reſtitutionem proſeqvi; *ſecundo* qvod a cœtu, cujus cura ſibi commiſſa fuerit, ob enatas turbas, qvas abſens ſedare non potuerit, per literas revocatus fuerit; *tertio*, qvod valde angeretur animo, & vereretur, ne qva magna ſeditio in Germania oriatur, eaqve pœnas det contemtus & ingratitudinis beneficiorum Dei. Videmus enim, *ait*, qvanta cum approbatione, applauſu, gratulatione & concurſu Evangelium a plurimis accipiatur. Sed in populo multi hoc beneficium carnaliter accipiunt, cernunt apertis oculis veritatem, nec tamen ea, ut debent, utuntur. Hæc omnia uberiùs explicat, & pro ratione generali, qvam ſolam notavit Maimburgius, plus ſemel affert, *Deo ante omnia parendum eſſe*. Scribit enim: Urgent me cauſæ inevitabiles, Deus cogit & vocat, hic nulli creaturæ tergiverſandum eſt, age, fiat igitur in nomine Jeſu Chriſti, qvi eſt Dominus mortis & vitæ. Et poſtea: Non ſolum Celſitudinis veſtræ vel offenſionem vel benevolentiam, ſed etiam totius mundi vel odium vel furores tantæ Eccleſiæ neceſſitati poſthabenda duxi. Et in fine: Celſitudo Veſtra Dominus qvidem eſt mei corpuſculi & fortunularum, Chriſtus vero etiam animarum, ad qvas me miſit, & ad qvarum vitam me exſuſcitavit. Fiducia vero bonæ cauſæ ita inter alia loqvi eum fecit: Ego firmiſſime perſvaſum habeo, meum verbum ſeu initium mei Evangelii non a me ſed a Deo profectum eſſe. Nec ullum genus mortis aut perſecutionis, Deo juvante, hoc mihi excutiet aut diverſum docebit. Et videor mihi recte divinare, nullis terroribus aut ſævitia hanc lucem aboleri poſſe. Annuit tunc & huc usqve huic divinationi & his votis Deus, & ſi per peccata noſtra liceat, etiam impoſterum annuet. Cæterum de tumultu Caroloſtadiano, etſi multa dici poſſent, neglecta aut ignorata Maimburgio, cum tamen tot alia & meliora dicenda reſtent, multa prætermittenda ſunt. In literis Schurfii d. 8. Mart. ſcriptis *dicto Tomo II. f. 94.* inter alia refertur, ſublata a Caroloſtadio confeſſione & facta Sacerdotum expulſione in locum qvinqve aut decem Miſſarum in-

tem-

templo oppidano habitarum, uno die plus centum per tumultum confluentis plebis, neglectis omnibus ceremoniis, ſucceſſiſſe. Conciones autem, qvas adverſus abuſus Lutherus diebus ſeptem continuis habuit, nempe a *Dominica Invocavit* d.8.Mart. ad 14. Mart. extant *dicto Tom. II. f. 99. & ſeqq.* Has non video, cur terribiliter detonatas eſſe Maimburgius dicat. Sed de iis paulo poſt agetur. De matrimonio Clericorum, qvod hic iterum tangit noſter, plus ſatis ſupra dictum eſt. Caroloſtadii nuptias Lutherus, dum in arce eſſet, intellexerat, & in literis d. 14. Jan. ad Amsdorffium datis mire ſibi placere ſcripſerat, addito voto: *Confortet eum Deus in bonum exemplum inhibenda & minuenda Papiſtica libidinis, Amen.*

§. ccc.

Scripſerat qvidem contra Miſſam Lutherus, nec a nuptiis abhorrebat, ut non multo poſt apparuit, ſed qvoniam ſciret, Ducem, Patronum ſuum, nolle qvidqvam in externis immutari, ipſe vero Miſſam alia prorſus qvam Catholica forma introducere vellet, non tamen omnia, licet in ſe bona, ſine ordine tractari debere dixit, ſed ſcandala vitanda eſſe. Ideo palam acriter inculpato Archidiacono, ita ut ob fractas imagines hæreticum & Iconoclaſtem nominaret, permiſſas eſſe imagines docuit, exceptis iis, qvibus Deitas effingeretur, imo utile eſſe eas haberi, præſertim Jeſu Chriſti. Certe in Lutheri operibus, tribus poſt mortem ejus annis VVittebergæ vulgatis, præmiſſa imago Chriſti crucifixi conſpicitur, ad cujus unum latus Dux, ad alterum Lutherus, flexis genibus orantes repræſentantur. Hanc publicam correctionem miſer iſte Archidiaconus ferre debuit, ægre licet;

Digitized by Google

1522. *Staphyl. l. de Luth. Erasm. Alberus contr. Carolost. Flor. de Ram. Lib. 1. c. 15.*

neqve tamen ab aliis exceſſibus abſtinere potuit. Cum enim qvod Deus Adamo dixerat: In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, *pro præcepto, qvo omnes homines obligarentur, haberet, terram fodere cœpit, & Melanchthon a ſtulto illo ſe induci paſſus eſt, ut operam ſuam piſtori locaret, ita ut Lutherus vix multo negotio ab his ineptiis illos revocare poſſet. Sed aliæ mox ſeqvebantur. Nolebant enim, ut aliud qvidqvam qvam ſacra Scriptura in Academia prælegeretur: ita literarum ſtudia VVittebergæ interrupta fuiſſent, niſi Lutherus autoritatem ſuam interpoſuiſſet, qvamvis continua vituperatione Philoſophiæ, & doctrinæ Scholaſticæ cauſam errori dediſſet. Manifeſtum vero diſſidium tandem erupit, cum infelix novam contra Lutherum ſectam conſtituturus Realitatem corporis & ſangvinis Jeſu Chriſti in ſacræ Eucharistiæ Sacramento negare cœpit.*

Caroloſt. dial. de Can. contra Luth.

§. CXXI.

Non invenio increpationes illas in concionibus Lutheri, qvas hic refert Maimburgius: ſed pro magno illo, qvem ex tumultu & abſente & contemto facto cœperat, dolore, modeſte locutum eſſe judicabunt, qvi conciones legent. Breves illæ ſunt, & qvatuor tantum priores Latine verſæ habentur *Tomo VII. Lat. Witt. f. 273. & ſeqq.* In *prima* placide inſinuat auditoribus, qva charitate infirmi tractandi ſint; & adverſus hanc peccatum eſſe præcipitantia & violentia, neqve ſe, licet primus per Dei gratiam verbum divinum iis annunciaverit, ſi præſens fuiſſet, approbaturum, qvæ egerint, fuiſſe, Miſſas tamen ſolitarias ob abuſum notorium abrogatas ſinere. Concione *ſecunda* neminem ad fidem vel cultum cogi debere rationibus firmat, & ſuo

Digitized by Google

exemplo, qvi (ut eſt in textu Latino dicto *Tomo VII. f. 275. b.*) Wormatiæ tumultum excitare potuiſſet, ut nec ipſi Cæſari tuto illic agere licuiſſet. Concione *tertia* inter alia de ſacris imaginibus ita loqvitur, ut propter ingentem abuſum mallet nullas eſſe, tolerari tamen poſſe, absqve adoratione, imo nec eas, qvæ adorantur, vi tollere conſultum fuiſſe, ſed ſufficere, ſi abuſus publice demonſtretur. Idem *qvarta* perſeqvitur concione, neqve tamen imagines utiles eſſe docet, ut hic refert Maimburgius, ſed indifferentes, ſi cultus abſit; ſcilicet neqve bonas neqve malas. In eadem, de uſu abuſuqve jejuniorum ſive abſtinentiæ a carnibus tractat, & liberam relinqvit. *Qvinta* improbat, qvod pro neceſſario habere voluerint, panem & vinum in S. Cœna non ore a porrigente ſacerdote, ſed manibus prehenſa accipere. Etſi enim ritus iſte liber ſit, ſine ſcandalo tamen mutari non potuiſſe. *Sexta* promiſcuum acceſſum ſeu concurſum ad ſacram Cœnam reprehendit, & piam reqvirit præparationem, ante omnia vero fidem, ſine qva ſalutaris non ſit uſus. *Septima* deniqve confeſſionis Sacerdoti faciendæ utilitatem commendat. In his omnibus nihil jubet, aut terrore vel minis exigit, aut præcipit, ſed adductis rationibus, monens precansqve ſvadet. De communione ſub utraqve ita ſtatuit, ut etſi illam præferat, noluerit tamen vi introducere, ſed argumentis propoſitis cœtum ad illam invitare, & interea ferre, qvi unam ſpeciem ſumere voluiſſent. Taxatur hic ex Reformatorum parte ab *Abrah. Sculteto*, qvod in epiſtola ad Priorem Auguſtinianorum Islebienſem, Caſparum Guttelium, Dom. Læt. ſcripta inter res nihili communionem ſub utraqve retulerit. Verba literarum hæc ſunt: *Lib. II. p. 56.* Ego Carolſtadium offendi, qvod ordinationes ſuas caſſavi, licet doctrinam non damnarim, niſi qvod diſplicet, in ſolis ceremoniis & externis faciebus laboraſſe eum, neglecta interim vera doctrina chriſtiana, hoc eſt, fide & charitate. Nam ſua inepta docendi ratione eo populum perduxerat, ut ſeſe Chriſtianum arbitraretur, per has res nihili, ſi utraqve ſpecie communicaret, ſi tangeret, ſi non confiteretur, ſi imagines frangeret. En malitiam Satanæ, ut per novam ſpeciem molitus eſt erigere ſe ad ruinam Evangelii. Nam hæc ego qvæſieram hactenus, ut conſcientiæ ab iſtis contrariis faciebus liberarentur, & res ipſa per ſeſe rueret communi conſenſu. At ille cupiebat fieri ſubito novus Magiſter, & ſuas ordi-

1522. „ ordinationes in populo preſſa autoritate mea erigere. Non ſic impii, „ non ſic, ſed ſoli Deo gloria. Spero tamen æqvas mentes facile judicaturas, Lutherum id modo deprehendere, ejusqve verba eo pertinere, qvod res ſanctæ profanentur & in nihilum reducantur, ſi externa tantum ſpecie, non ex conſcientia fidei fiant. Alia etiam ſuggillatio ex poſtremis iſtis verbis, cum ad ſolum Deum gloriam refert, repellitur, qva qvidam zelum Lutheri ambitioni & æmulationi tribuunt. Nec juſtior eſt cenſura, cui inter alios Eraſmus adverſus Lutherum non ſemel indulget, qvaſi bonarum literarum ſtudia ſub Lutheraniſmo interitura ſint. Qvicqvid enim in eam ſententiam Caroloſtadius tumultuarie & fanatice dixerat aut egerat, Luthero inviſum ingratiſſimumqve fuit. Neqve juſta, qva uſus eſt, vituperatio abuſus Philoſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ reprehenſionem, ſed potius laudem meretur. Ea ſane effectum eſt, ut vel ipſorum adverſariorum teſtimonio, longe alia Philoſophici & Theologici ſtudii facies poſthac apparuerit in toto Chriſtiano orbe. De Maimburgii relatione, cum narrat, imaginem Chriſti Tomis Lutheri præfixam eſſe, cui ille & Elector poſitis aſſiſtant genibus, notandum eſt, nihil inde de neceſſitate aut cultu imaginum concludi poſſe; nec aliam Electori aut Luthero ſententiam pictura illa Typographorum ſtudio facta tribui, qvam qvalem illi viventes publice profeſſi ſunt. Eriguntur multoties in templis & cœmeteriis Lutheranorum ejusmodi ſtatuæ & picturæ, neqve tamen per eas aliud indicatur, qvam defunctos pia & devota mente Chriſtum coluiſſe. Nam viventium nemo ad imagines ſe proſternit, licet non raro publice privatimqve orantes in genua provolvantur, & ſtatuæ in templis aliqvibus ſuperſint. Qvæ de Philippo affert, examinare hic non lubet; alterius etiam loci ſunt, qvæ de diſſidio ſacramentario hic & in ſeqventibus ſubjungit.

§. ddd.

Luth. ep. ad Argent. Melanchth. de Cœna. Hiſtor. Auguſt.

Bona fide laus hæc tribuenda eſt Luthero, qvod nunqvam errorem hunc Sacramentariorum ferre potuerit, ſicuti nec hodie Lutherani illum in Calviniſtis ferunt, qvantocunqve niſu hi unionem cum iis

moliti

 I. §. ddd.

moliti fuerint. Ingenue etiam profitetur Lutherus, 1522.
ſe, ut Papa ægrius faceret, & multa moleſtia ſe libe- Sleid. l. 3. & 5.
raret, optaſſe, ut bona cum conſcientia negare præſen- Schlüſſelburg. de Cœn.
tiam realem poſſet; ſed qvia ſacra Scriptura tam Dom.
perſpicua in hoc argumento ſit, nullam vidiſſe ſe eam negandi rationem, niſi qvis manifeſta malitia oculos claudere vellet. Itaqve tam acriter perſecutus eſt Caroloſtadium, ut hic diſcipulus ejus VVitteberga ex-ceſſerit, & ſe in oppidum ad Salam fluvium, Orla-
mundam receperit. Ibi multos decepit, qvi poſtea Luth. ep. ad
Lutherum, eos ab errore revocaturum, parum abfuit Argent.
qvin obtruncaſſent. Permotus igitur a Luthero Dux, Cochlæus. Flor. Ræm.
Caroloſtadium tota ditione ſua exegit. Is Tigurim abi- l. 2. c. 7.
ens cum Zvinglio conferre cœpit, qvi Lutheranus Addit.
antea, Sacramentarius factus erat, & ſemper poſtea hujus hæreſeos autor habitus eſt. Hæc ad hiſtoriam Calviniſmi pertinent, qvam ad aliud opus differo. Sed Zvinglius, qvi gloriam inventa nova ſecta cum nemine communem habere volebat, Caroloſtadium
poſtea deſeruit; & hic tam inops factus eſt, ut ad ve- Hiſtor. Au-
terem magiſtrum rediret, & viliſſima ſubmiſſione guſt.
condonationem & veniam VVittebergam redeundi impetraret. Verum adeo contemtus ibi, & ab omnibus deſertus fuit, ut miſer panem ruſtico labore qværere cogeretur, ligna venum in urbem portans: donec miſeria illius & qvotidianæ inſultationis ab iis, qvibus antea, ut Archidiaconus & Doctor veneratio-

ni

I. §. *ddd.* 1522. *Hiſtor. de Com. Auguſt Flor. de Ræm. l. 2.*

ni fuerat, pertæſus, Baſileam ſe conferret, ubi prædicatoris munus adeptus eſt. Ibi, ut multi Lutherani Scriptores aſſerunt, (qvanqvam ea narratio ſuſpecta mihi eſt) a Diabolo demum ſtrangulatus dicitur, qvi & concionanti, ſpecie viri immaniter magni apparuerit, dein in domum ejus venerit, eiqve nuntiari juſſerit, intra triduum ſe venturum eſſe; qvo exacto Caroloſtadius obierit. Qvicqvid ſit, filium reliqvit Johannem *patre ſapientiorem & feliciorem. Concilio enim Tridentino is ſe ſubmiſit, & Catholicus factus eſt. Verum hæc multo poſt evenerunt, conjuncta tamen hic ſunt a me, ut uno conſpectu exhibeatur, qvis exitus fuerit conatus Caroloſtadiani adverſus Lutherum, qvi ob victum & penitus oppreſſum diſcipulum elatus, ferocior indies multoqve imperioſior & inſolentior qvam antea evaſit. Hoc enim tempore ſeditioſum adverſus totum ordinem Eccleſiaſticum & inprimis contra Epiſcopos, qvos exterminari vult, librum publicavit. Fuit etiam tanta impudentia, ut Bullæ Pontificiæ* In Cœna Domini, *qva nominatim excommunicatus erat, aliam a ſe factam opponeret, ſub titulo* Bullæ & Reformationis D. Lutheri: *in qva dicit, qvod omnes qvi vires ſuas ad diripiendos Epiſcopatus & Epiſcoporum poteſtatem abrogandam impenderent, filii Dei genuini ſint futuri; e contrario qvi eos defenderent, aut iis obtemperarent, Satanæ ſint miniſtri. Horrendum vero maxi-*

Adverſus falſo nominatum ſtatum Eccleſiaſticorum tom 2.

maxime, qvod impietatem tam apertam multis Sacræ Scripturæ dictis probare nititur, qvam ſummo ſtudio plurimis in locis corrupit, & promiſcue omnium hominum manibus inſinuavit, ut doctrinam ejus purum putum Dei verbum eſſe crederent.

§. CXXII.

De controverſia circa præſentiam realem alibi, ut jam innui, convenientior dicendi locus erit: illa enim hoc tempore nondum eruperat, neqve Lutherus manifeſte doctrinam Caroloſtadii ſed importunitatem taxavit. Laus qva hic ob aſſertam præſentiam Lutherum donat Maimburgius, qvo tendat, facile conjicitur. Cætera de Caroloſtadio examinanda non ſumo, nec defendo, ſi qvid de eo invidioſius ſcriptum eſt. Tumultus ruſtici tempore infeliciter in Franconia vagans, & inter ſeditioſos delatus, Rotenburgo ad Tuberam vix elapſus eſt, nec niſi Lutheri opera a criminis intentatione liberatus, & in Saxoniam receptus: ibi de cœna Domini diſputationis non aſſertionis cauſa ſcripſiſſe teſtatus, ſuſpectum ſe Zvinglianis partibus fecit. Poſtea tamen cum ne Lutheri qvidem commiſerantis interventu invenire conditionem poſſet, qva ſe ſuosqve aleret, Baſileam anno 1531. pervenit, ubi tunc Lutheri potius qvam Zvinglii dogmata, aut utraqve, locum habebant; cumqve annis decem in templo Petrino & in Schola qvoqve docuiſſet, peſtis tempore anno 1541. ipſo Nativitatis Chriſti Feſto obiit. Famam Diabolicæ apparitionis, qva territus mortem oppetierit, ab *Hesbuſio*, qvi eo tempore Baſileæ non ſine autoritate vivebat, ſparſam, & pro concione ad populum delatam refutavit *Petrus Boqvinus*, Reformatæ ſive Helveticæ confeſſionis in Palatinatu Heidelbergenſi primarius adminiſter: ex qvo aliisqve vitam Caroloſtadii conſcripſit, & inter Theologos Lutheranos (qvi tamen eum vehementer deteſtantur) retulit *Melchior Adami.* Ipſe etiam Melanchthon litis & tumultus de cœna Domini autorem illum facit, vocatqve *hominem ferum, inconſideratum, indoctum, & ſuo ſenſu abundantem*, einen wilden/ unverſtändigen/ ungelehrten und eigenſinnigen Menſchen. De inſolentia, ferocitate & impudentia Lutheri veteres qverelas ex Cochleo hic repetentem Maimburgium patienter feramus.

I. §. 122. 1522. mus. In qvantis ipſe anguſtiis tunc vixerit, epiſtola ejus ad Nic. Gerbelium Argentinenſem JC. oſtendit menſe Martio ſcripta *Lib. II. p. 52.* „ his verbis: Furit Satanas, & fremunt vicini undiqve, neſcio qvot „ mortibus & infernis, jam & reipſa mea adeo aula medius fidius tur- „ bavit res usqve ad deſperationem. Vivum ergo coactus ſum meipſum „ in medium Cæſaris & Papæ furorem conjicere, ſi forte lupum e caula „ qveam ejicere. Itaqve jam nullis præſidiis cinctus ſum, niſi cæleſti- „ bus, ſed verſor in medio hoſtium, qvibus jus eſt per homines datum „ me omni hora occidendi. Ego me ſic ſolor, qvod ſcio Chriſtum eſſe „ Dominum omnium, cui Pater omnia poſuit ſub pedibus ejus, haud „ dubium & Cæſaris iram, & univerſos Dæmones, qvi non ſunt de ovi- „ bus, qvas Pater ſubjecit Filio. Ita ſi is volet me occidi, occidat in no- „ mine ejus; ſi nolet, qvis me occidet? Tu tantum cum tuis cura, ut Ev- „ angelium juves orationibus. Video enim Satanam id moliri, ut non „ modo Evangelium extingvatur, ſed & tota Germania ſangvine pro- „ prio inundet. Heu qvæ monſtra ille cogitat, & niſi fallor, nimis cer- „ to inſtant, eo qvod non ſint, qvi ſe murum ponant adverſus Deum pro „ domo Iſrael. Tum qvod Evangelion regni præ dura noſtra ingratitudi- „ ne habemus in ſolo ſermone, ſed non in virtute, & magis inflamur ſci- „ entia qvam ædificamur charitate, ideo dabitur nobis, ut metuo, ſicut meremur. Et eodem die ad Joh. Langum, Erfurtenſem Eccleſiaſtem: „ *d. l. p. 54. b.* Ad vos venire non licet, neqve enim Deum tentare fas „ eſt, & pericula qværere ultro, cum hic ſatis periculorum expectandum „ ſit mihi, qvi Papali & Imperiali anathemate excluſus, prorſus omni- „ bus ſum ad cædem expoſitus, nullo præſidio tutus, niſi cæleſti. Sed anteqvam de libris, qvorum hic mentio a Maimburgio fit, agatur, tacendum non eſt, edidiſſe Lutherum eodem menſe Martio tractatum Germanicum *de communione ſub utraqve & innovationibus aliis* a Caroloſtadio ſcilicet factis: qvi extat *Tomo II. Altenb. f. 120. & ſeqq.* In hoc, qvæ extemporaneis illis concionibus monuerat, plenius explicat. Sentiebat autem tunc temporis & ſvadebat, donec ex verbo Dei mentes hominum convincerentur, ut ob præoccupatum per tot ſecula fere omnem populum obſervantia & metu Pontificiorum decretorum, communio ſub una nondum vi abrogaretur, ſed publice adhuc retineretur; qvi vero conſcientiæ impulſu communionem ſub utraqve deſiderarent, ita admittantur, ſi id ſine ſcandalo eorum, qvi ſub una com-

municant, fieri poſſit. Sic etiam Miſſam deniqve ipſam omiſſis ſaltem formulis, qvæ ad ſacrificium pertinent, &, qvem vocant, canone, veteri ritu & Latino ſermone, ſed cum communione, & prævia libera confesſione accedentium, celebrari. Si qvi ſint Sacerdotes, qvi ſolitarias miſſas nolint intermittere, tolerari eos, nec vi ab altaribus abigi volebat; imagines etiam non removeri; conjugia deniqve Sacerdotum & Monachorum libera eſſe debere. Hæc inſolentis & audacis non ſunt, ſed nimium forte caventis, & ad infirmitatem Principum & populi reſpicientis.

§. CXXIII.

Qvacunqve autem moderatione ille circa ritum Sacræ cœnæ omnium judicio expoſitum, uteretur, nullam tamen erga Pontificem & Epiſcopos, qvi doctrinam ejus, Bullarum Papalium autoritate nixi, ubiqve perſeqvebantur, mediocritatem ſervandam ſibi impoſterum eſſe exiſtimavit, ſed edito libello Germanico wider den falſchgenanten geiſtlichen Stand des Pabſts und der Biſchoffe/ *Tom. II. Alt. fol. 161. adverſus falſo nominatum ſtatum Eccleſiaſticum Papæ & Epiſcoporum*, omnia argumenta veluti in aciem eduxit, qvibus eos nihil minus qvam Chriſti Apoſtolos, ſed plane damnabiles, & populis damnationis cauſſam præbentes demonſtret. In exordio *Eccleſiaſten* ſe nominat, qvia Sacerdotis & Doctoris titulis, lubens qvidem, per Papæ & Cæſaris bullas exutus ſit, nihilqve ex Pontificio charactere reliqvum habeat. Qvod ſi etiam *Evangeliſtæ* titulum ſumeret, majori id jure facturum ſe eſſe ſcribit, qvam ullus Epiſcoporum ſuum titulum probare posſit, certumqve ſe eſſe, a Chriſto ipſo ſic nominari, & pro tali haberi, qvi doctrinæ ſuæ magiſter, & in noviſſimo die teſtis futurus ſit. Argumenta vero, qvibus verum Epiſcopatum deſcribit, & cui oppoſitum eſſe ait illum, qvem Epiſcopi ejus temporis gerebant, ex epiſtolis Pauli *1. Tim. III. Tit. I. & Petri Ep. II. cap. 2.* depromit, & incredibili libertate vitia Eccleſiaſticorum, impudicitiam & luxum, pompas aulicas, ignorantiam Theologiæ & deſidiam in docenda plebe, ut & avaritiam depingit, & belle, ut Cochleus loqvitur, commemorat, qvas per officialium & Procuratorum rapacitates in aulis & conſiſtoriis ſuis exercebant. Bullam etiam, ad imitationem & retorſionem Pontifi-

Digitized by Google

I. §. 123.
1522.

ciæ, libello huic inſeruit, qva veluti ex cathedra definit & edicit, ea, „ qvæ Latine vertit Cochleus: Qvicunqve opem ferunt, corpus, bona, „ & famam in hoc impendunt, ut Epiſcopatus devaſtentur, & Epiſcoporum regimen extingvatur, hi ſunt dilecti filii Dei, & veri Chriſtiani; „ obſervantes præcepta Dei, & repugnantes ordinationibus Diaboli. „ Aut ſi hoc non poſſint, regimen tamen illud ſaltem condemnant ac vitant. Contra vero, qvicunqve manutenent Epiſcoporum regimen, „ eisqve obediunt voluntaria obedientia: hi ſunt diaboli miniſtri pro- „ prii, & repugnant Dei ordinationi ac legi. Sed debuiſſet etiam Cochleus bona fide adſcribere explicationem & moderationem, qvam Lutherus diſerte ſubjungit *dicto Tom. II. f. 175 a.* in hæc verba: De- „ vaſtationem & extinctionem neqvaqvam intelligi volo, ac ſi manu ac „ gladio res agenda eſſet (neqve enim digni hoc ſunt labore, neqve is ex- „ pediret) ſed ſecundum doctrinam Danielis c. VIII. 25. ſine manu conteretur, ut ſcilicet omnes per verbum Dei contra illos doceant, & ar- „ gumententur, donec pudefiant & ſponte contemnantur & cadant. „ Hæc deſtructio Chriſtiana eſt, in qvam omnis impendi debet opera. Dein vulnera etiam oleo, ut ſcribit, fovens, illis Epiſcopis, qvi vitia agnoſcant, & de ſalvanda anima ſua ſolliciti eſſe velint; conſilium dat, ut, ſi ipſi præſtare id non poſſint, viros doctos adſciſcant, per qvos in diœceſi ſua Evangelium pure prædicent, nihilqve omittant aut vitent, qvod Chriſtus faciendum patiendumve Evangelii ſui cauſa ſtatuerit. Sic Valerium Hipponenſem ſibi Auguſtinum ſubſtituiſſe, & in multis Græcæ Eccleſiæ diœceſibus Presbyteros Epiſcoporum loco, iisqve præſentibus, fuiſſe concionatos. Qvomodo objectionibus reſpondeat de tumultu, qvi metuendus ſit, & de damno Principum & Nobilium, qvorum filii hoc modo a dignitate & proventu Epiſcopatuum & Præbendarum excluderentur, aliaqve qvæ pro cœlibatu & virginitatis voto allegari ſolent, refutet, tum qvod nota ſint, tum qvod vetera odia nimis renovarent, ſatius eſt omitti. Summa eſt, præferri omnibus aliis conſiderationibus, utilitatibus & dignitatibus debere ſalutem animæ, & verbi divini clariſſimas diſpoſitiones. Nec abs re ſunt, qvæ „ dicit *fol. 182. b.* Etiamſi illuſtrium virorum filii in Clerum, filiæ in mo- „ naſteria, rei familiaris levandæ cauſa, aſſumantur, nihil tamen profi- „ ci: adeſſe vindictam divinam clamore ſangvinis ob cædem ſpiritua-

lem

ſem animarum veluti profuſum, provocatam, qva Principes & Nobilitas depauperentur. *Ait poſtea:* Cur ſecundo genitis Principum & Nobilium non aliqvid datur, more Iſraelitarum, ut ad aliorum civium conditionem redigerentur? qvis jubet omnes æqvali jure bona dividere, omnesqve Principes & nobiles manere? futurum brevi prædicit, ut nobiles cum plebejis jungantur, opum ſcilicet cauſa. Qvomodo excepta fuerit tam acris cenſura, florentibus Epiſcoporum rebus, qvorum plurimi magnorum Principum & illuſtriſſimorum Comitum fratres filiiqve erant, aut vix ullus, qvi non ex Baronum & eqveſtri genere eſſet, egregiis affinitatibus ſubnixus, facile judicari poteſt, mirumqve profecto, ut jam ſæpe dixi, eſt, hominem hunc vel unum diem ſuperſtitem libertati huic ſuæ vivere potuiſſe. Qvanta in eum veluti grando convitiorum ceciderit, ipſe qvidem non diſſimulat, qvanqvam verum eſt, adverſarios ei pleroſqve rudes & inficetos contigiſſe, qvos ingenio longe ſuperabat. Eraſmum inter paucos excipio, qvi ſtylo & politiori literatura potior, eaqve elegantia & moderatione affectuum applauſum captans, ita ſcripſit, ut neminem Lutheri cauſæ magis nocuiſſe exiſtimem. De hoc ipſe qvidem Eraſmus gloriatur, qvanqvam exigua ab Eccleſia, cui adhærebat, gratia. Nolo repetere, qvæ ſupra notavi, opus fuiſſe immiti Prælatorum caſtigatore, ut Eraſmus ipſe non diffitetur, Epiſtola ad Melanchthonem anno 1524. ſcripta, *Lib. XIX. ep. 3.* Nam eventu comprobatum eſt, qvotidieqve adhuc comprobatur, qvod fruſtra idem Eraſmus ſperaverit, ut temperata libertate Pontifices & Reges ad hujus negotii (reformationis nempe) conſortium pellicerentur. Qvod vero in iiſdem literis optat Eraſmus, *ut Lutherus tam cito poſſet Pontifices & Principes ad Evangelicæ pietatis ſtudium convertere, qvam in vitia illorum fortiter debacchari;* id profecto ipſe Lutherus anxie deſideravit, imo cum non ſuccederet, qvam plusqvam omnia intendebat, vitæ & morum, etiam in illis locis, ubi purior doctrina prædicabatur, correctio, nemo vehementius de malo illo qveſtus eſt. Teſtis eſt inter alia epiſtola ad Joh. Langum, qvi tunc monaſterio Auguſtiniano Erfurtenſi exiſtebat, ſupra relata, in qva qveritur: Virtus verbi adhuc latet, vel nimis modica eſt in omnibus nobis, qvod miror valde. Sumus enim iidem, qvi antea, duri, inſenſati, impatientes, temerarii, ebrii, laſcivi, contentioſi; ſumma,

ſymbolum illud & inſigne Chriſtianorum charitas nusqvam prodit,&
„ ſit illud Pauli: regnum Dei habemus in ſermone, non in virtute. De
„ Monachis vero cucullum exuentibus ita loqvitur: Video Monachos
„ noſtros multos exire nulla alia cauſa, qvam qva intraverant, hoc eſt,
„ ventris & libertatis carnalis gratia, per qvos Satanas magnum fœto-
„ rem in noſtri verbi odorem bonum excitabit. Et anno ſeqventi 1523.
„ m. Jul. ad Spalatinum: Mihi moleſtiſſimum eſt, huc tanto numero
„ volare defectores Monachos, & qvod magis movet, ſtatim uxores du-
„ cere, cum ſit genus hominum ad res gerendas ineptiſſimum. *Lib. II. Ep. p. 139. b.* Hanc ingenuitatem viri ſancti diſſimulare non debui, qva multæ imputationes adverſariorum repelli poſſunt. Si enim fraudulenter verſatus eſſet, ſuumqve tantum commodum, & popularem applauſum ſeqvi voluiſſet, non ea, qvam videmus, libertate de abuſu doctrinæ qveſtus foret. Fecit igitur qvod potuit, qvantumqve Deus permittebat. Aſſeruit in libertatem Chriſtianam populos, jugum humanarum traditionum confregit; verbum Dei omnibus, qvi audire & legere vellent, obtulit, morum caſtimoniam graviſſimis argumentis ex vero fidei fundamento urſit, plantavit nempe & rigavit, incrementum a Deo expectandum fuit. Neqve tamen infructuoſus adeo erat labor ejus, ut non inſignia pietatis exempla undiqve conſpicerentur, martyrii etiam honore novellas Eccleſias decorante, ut poſtea memorabimus. Qvantumcunqve vero vel tunc langveret, vel nunc etiam langveat inter nos pietas, nondum tamen (Deo ſit gratia) habet, qvod Germaniæ proteſtanti ſe præferant Reformationis oſores, omnium vero minime illæ nationes, qvæ Lutheraniſmum ferro & igni arcent, meliorem morum diſciplinam jactare poſſunt.

§. CXXIV.

Edidit hoc anno Lutherus tractatum Germanicum *de vitanda hominum doctrina,* qvi legitur *in Tomo II. Alt. fol. 135. & ſeqq.* in qvo allatis & explicatis ſcripturæ dictis, præſertim *1. Tim. IV. 1. 7. Coloſſ. II. 16. 23. 2. Pet. II. 1. 3.* præcepta Pontificum de jejuniis, de cælibatu, aliaqve impietatis accuſat. Veritus interim ne in abuſum iſta verterentur, in exordio libelli ita loqvitur; Sciant impudica & proterva
„ eorum capita, qvi Chriſtianiſmum jactant, qvod ovis & carnibus veſcan-

Digitized by Google

ſcantur, confeſſione abſtineant, imagines confringant, me illis minime ſcribere. Habeo enim iſtos pro talibus qvi caſtra Iſraelitarum contra præceptum Devter. XXIII. 12. 14. conſpurcant & fœdant: toletamus illos, donec a Deo corrigantur. Scribo autem iſta miſeris, afflictis & qvaſi captivis conſcientiis monachorum & monialium, qvi liberari ex vinculis votorum deſiderantes dubitant, an id ſine peccato fieri poſſit. Repetit deinde contenta libelli *de votis monaſticis* anno præterito Latine editi, oſtenditqve, qvomodo vita monaſtica ſalva fide & conſcientia geri poſſit, & qva ratione ab ea diſcedere & cælibatui renuntiare liceat. Hic (qvod multi ex adverſariis nulla ratione ei exprobrant) ſtimulos carnis & pericula pollutionum allegans, nullum alium conſcientiæ tranqvillandæ modum inveniri poſſe tradit, qvam conjugium: petit autem non ſolum a lectoribus veniam, qvod iſta non taceat, ſed & improbat affectatam harum rerum diſſimulationem, ſatius eſſe ſcribens, ut qvæ Spiritus Sanctus per Moſen aperte & multis locis ad inſtruendos homines non celavit, eodem fine, incautæ juventuti non reticeantur; aures, ait, volumus puriores habere, qvam os Spiritus ſancti: pudorem affectamus, ubi illo opus non eſt: non pudet, ubi pudere nos deberet. Cum vero conjiciat, ſibi talia ſcribenti ab inimicis objectum iri, ac ſi ipſe libidine vehementer ureretur, ea ſe ætate eſſe dicit, ut per Dei gratiam de continuatione cælibis vitæ bene ſperet, neqve tamen tam arrogantem eſſe, ut caſtisſimis ſe accenſere velit; minime vero illis, qvi virginitatem jactent, in occulto tamen faciant, qvæ turpe ſit dicere *Eph. V. 12.* Reperitur hoc anno inter Electorem Saxoniæ & Epiſcopum Miſnenſem colliſio qvædam. Hic enim edicto Norimbergenſi, cujus ſupra memini, accepto, & in Diœceſi ſua menſe Majo publicato, parochos tres ex ditione Electorali ſiſti ſibi deſideraverat, ob Lutheri cauſam, & qvod uxores duxiſſent, plectendos. Reſpondit Elector, ſe, ut Principem ſecularem a judicandis controverſiis, qvæ pro Eccleſiaſticis haberentur, hucusqve abſtinuiſſe aut impeditum eſſe; dolere tamen, qvod tot abuſus contra præcepta Dei irrepſerint: in qvibus nominatim taxat blaſphemandi licentiam, & qvod Sacerdotibus licentia concubinas habendi ab Epiſcopis venderetur; recteqve facturum ſcribit Epiſcopum, ſi pios probosqve viros cœtibus præficeret, qvi verbum Dei & Chriſtia-

nam

Digitized by Google

I. § 424. §. *eee.* 1522.

nam diſciplinam prædicarent & abuſus corrigerent. Tres vero Parochos ſi legitime procedatur, defenſurum eſſe negat, ſed ita ſe geſturum, ut Principem Chriſtianum deceat. *Tom. II. Alt. f. 133.* Apparet etiam hinc, qvam trepide aut caute adhuc verſatus ſit in religionis negotio Princeps, qvi tamen pro unico Lutheri patrono habebatur. Qvæ de corrupta a Luthero Scriptura hic attexit Maimburgius, digreſſioni inſerviunt, qva ad narrationem de Bibliorum verſione perveniat, qvam nunc cum calumniæ continuatione inſertam audiemus.

§. *eee.*

Eodem enim tempore in lucem emiſit partem Bibliorum a ſe translatorum, cui labori magna diligentia incubuit, poſtqvam adverſus Eccleſiam Catholicam inſurrexit. Nihil enim inſtituto ſuo magis proficuum fore judicabat, qvam verſionem illam, in qvam ſub ſpecioſo prætextu ſtyli ad genium lingvæ patriæ eleganter accommodati, explicationes qvasdam ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur. Sane qvemadmodum, ut lingvæ iſtius periti affirmant, Lutherus ejus genium probe intelligens, nunqvam elegantius, qvam in iſto opere ſcripſit, ita Doctores qvidam Germani ſapientisſimi, qvi plusqvam lingvam ſuam popularem callebant, aſſeverant, nihil ea verſione magis corruptum, minusqve fidele eſſe, utut elegans & polita ſit. * *In hac enim neglecta verſione vulgata, ab Eccleſia ſolenniter recepta*

Ut hac arte Scripturam ſuo commodo translatam ad dogmata ſua confirmanda detorqveret. Epiſt. Georgii Ducis ad Reg. Angl. apud Cochlæum.

Jo. Cochlæus. Hier. Emſer.

* *Qvis ſatis narrare qveat, qvantus turbationum & ruinarum fomes & occaſio fuerit ea Novi Teſtamenti translatio, in qva data opera contra veterem & probatam Eccleſiæ lectionem multa immutavit, multa addidit, & in alienum ſenſum detorſit.*

pta & probata, Hebraicum textum male intellectum, aut Græcum ſæpe corruptum ſeqvutus eſt, addens & omittens pro lubitũ, qvæ dogmatibus ſuis obſtabant vel ſerviebant. Inprimis affectavit, ut Novum Teſtamentum perverſe interpretaretur, eleganter tamen ſcriberet, & ita jucundo errorum ſuorum veneno & populum & nobiliores inficeret, qvi rei novitate & elegantia ſtyli permoti, avidisſime & magna cum voluptate iſtam verſionem, ut purum Dei verbum legebant, cum tamen hominis eſſet, a qvo decipiebantur. * Curavit ideo, ut in parva volumina digeſtum a Typographis, qvi ei adhærebant, imprimeretur, neqve qvidqvam elegantius & correctius ederetur. Sic infinitus exemplorum numerus excuſus eſt, per totam Germaniam ſubito divulgatus, ita ut omnes libris his commode uti poſſent ** Notas etiam breviuſculas margini adjecit, qvibus falſus, qvem textui attribuebat, ſenſus ſtabiliretur; præmiſit qvoqve præfationem ſumme artificioſam & malignam, in qva nihil omiſit, qvo homines ad ardorem legendi libri permoveri poſſent, in qvibus dicebat, ve-

* Mirum in modum multiplicabatur per chalcographos Novum Teſtamentum Lutheri. Multum promovit novum iſtud Evangelium chalcographorum & bibliopolarum mens, induſtria, impenſa & opera; nam qvicqvid pro Luthero erat, qvam diligentisſime & emendatisſime imprimebatur. Cochlæus.

** Multas adjecit in marginibus paſſim notas, gloſſas erroneas atqve cavilloſas. In præfationibus nihil malignitatis omiſit, ut in partes ſuas traheret lectorem. ibid. Luth. in poſtil.

Digitized by Google

I. §. ccc. 1522. *rum Dei verbum in puritate ſua, qvalis ante hanc verſionem haberi neqviverit, contineri. Neqve eventus ſpem ejus deſtituit.* Hæc enim verſio Lutheri, qvam diſcipuli ejus ultra modum, tanqvam opus abſolutiſſimum, imo, ut miraculoſum Dei donum per magnum hunc virum Germaniæ collatum, extollebant, tam accepta & familiaris omnibus facta eſt, ut non ſolum in Saxonia, ſed & in aliis provinciis nemo eſſet, qvi eam non haberet,** aut legiſſe videri vellet. Fœminæ maxime honori id ducebant, & in aſſidua lectione verſabantur. Qvædam præcipuæ etiam dignationis, tam obſtinate deditæ lectioni Bibliorum illorum erant, ut illam, pariterqve doctrinam Lutheri, non tantum adverſus alias fœminas, ſed & Presbyteros, Monachos & Doctores Catholicos defendere auderent, tanta cum arrogantia & ſuperbia, ut iis tanqvam indoctis & invidis inſultarent, nec vererentur objicere, qvod Hebrææ & Græcæ linguæ ignari Scripturam non intelligerent, verusqve intellectus penes ſolum Lutherum eſſet.*

§. CXXV.

* *Matheſ: Comm: 13. de Luth: Flor. de Ram. lib: 1: cap. 15.*

** *Ut mulieres & qvilibet Idiotæ Novum illud Teſtamentum tanqvam fontem omnis veritatis avidiſſime legerent &c. Ut non ſolum cum laicis partis Catholicæ, verum etiam cum Sacerdotibus & Monachis, atqve adeo etiam cum magiſtris diſputare non erubeſcerent &c. Et qvidem procaciſſime inſultantes; ignorantiamqve improperantes: Id qvod de nobili qvadam muliere compertum habetur &c. Cochlæus.*

 I. §. 125. 1522.

§. CXXV.

Poſt impugnatam Pontificum poteſtatem nihil odioſius Clero Romano præſtitit Lutherus, ſed nihil populo Chriſtiano acceptabilius & utilius, qvam Sacræ Scripturæ in lingvam popularem verſionem, cujus exemplum mox omnes fere nationes ſecutæ ſunt. Qvemadmodum & in prima Chriſtianæ religionis plantatione factum eſſe conſtat, ut Scriptura, in intelligibilem lingvam verſa, populis proponeretur. Primam inſtituti ſui mentionem de novo Teſtamento vertendo, qvod ſciam, in epiſtola ad Langum Lutherus fecit, *Lib. I. ep. 204.* ſed annus mendoſe adſcriptus illi eſt. Cum enim data dicatur *fer. 4. poſt Luciæ* in eremo (id eſt, Wartemburgi) non potuit ſcribi anno 1520. cum ſeqventi demum anno Lutherus in arcem venerit; irrepſit ergo ſphalma, ut alia multa, & legi ſine dubio debet annus 1521. Deinde menſe Januario 1522. ex arce ad Nicol. Amsdorffium ita ſcribit *Lib. II. ep. p. 45. b.* Interim Biblia transferam; qvanqvam onus ſuſceperim ſupra vires. Video nunc qvid ſit interpretari, & cur hactenus a nullo ſit attentatum, qvi profiteretur nomen ſuum [priores enim verſiones nomen autorum non memorant] Vetus vero teſtamentum non potero attingere, niſi vobis præſentibus & cooperantibus. Deniqve ſi qva poſſet fieri, ut ſecretum cubile apud Veſtrum aliqvem haberem, mox venirem, & veſtro auxilio totum ab initio transferrem, ut fieret translatio digna, qvæ Chriſtianis legeretur; ſpero enim nos meliorem daturos eſſe qvam habeant Latini, noſtræ Germaniæ. Magnum & dignum opus eſt, in qvo nos omnes laboremus, cum ſit publicum & publicæ ſaluti donandum. Diligenter incubuerat in iſta ſolitudine ſua Lutherus per totam æſtatem anni 1521. excolendæ lingvæ Hebraicæ & Græcæ, ut verſioni, qvam meditabatur, parem ſe præſtare poſſet. Extabant qvidem verſiones Bibliorum Germanicæ Norimbergæ annis 1477. 1483. 1490. item Auguſtæ 1518. typis publicatæ, ſed nullo populi fructu, cui nec legi permittebantur, nec ob ſtyli & typorum horriditatem ſatisfacere poterant. Incommodis iſtis remedium qværens Lutherus, & veritati operam dedit, dum qvantum poterat ſenſum Scripturæ genuinum ex textu originali ſeqvebatur, & perſpicuitati atqve puritati ſermonis ſtudebat; formæ & jam librorum proſpiciens, ut partiti & minori pretio emendi prodirent. Neqve tamen ſibi ſoli in labore hoc fidere voluit, ſed cum collegis diligentisſime contu-

 lit,

1522. lit, qvæ verterat. Diſcimus id ex literis ejus poſt reditum ex arce Dom.
„ Lætare 1522. ad Spalatinum datis *Lib. II. p. 55. b.* Non ſolum (*ait*) Jo-
„ hannis Evangelium ſed totum Teſtamentum Novum in Pathmo mea
„ verteram, verum omnia nunc elimare cæpimus Philippus & ego, & e-
„ rit (Deo volente) dignum opus: ſed & tua opera aliqvando in vocabu-
„ lis apte locandis neceſſaria eſt, ideo ſis paratus, ſed ſic, ut ſimplicia,
„ non caſtrenſia nec aulica ſuppedites. Hic enim liber ſimplicitate vo-
„ let illuſtrari. Et ut ordiar, vide ut Gemmarum Apoc. 21. tum nomi-
„ na tum colores, & utinam aſpectus! nobis ex aula, aut unde potes, mi-
„ niſtres. Impetravit autem gemmas iſtas & reddidit inſpectas, ut ex
aliis epiſtolis illius temporis conſtat vide *p. 135. b.* Edidit initio Mat-
thæi Evangelium, poſtea Marci, & Epiſtolam ad Romanos, & ſic alios
N. T. libros, *Lib. II. p. 50. 78. b. & 92.* ut totum primo prodierit men-
ſe Sept. 1522. Veteris inde Teſtamenti translationem incredibili la-
bore & diligentia aggreſſus eſt, a Moſe incipiens: ita enim ad Spalati-
„ num ſcribit d. 2. Novembr. 1522. p. 94. In vertendo veteri Teſtamento
„ ſum modo in Levitico, incredibile eſt enim, qvam me hactenus literæ,
„ negotia, ſocietates & multa alia impediverint. Sed jam ſtatui domi
„ me claudere & feſtinare, ut ad Januarium Moſes ſub prælum mitta-
„ tur; Nam hunc ſeorſim edemus, deinde hiſtorias, ultimo Prophetas.
„ Sic enim partiri & paulatim emittere cogit ratio magnitudinis & pre-
„ cii librorum. Moſen vero typographis, qvi menſe Decembri ſecun-
dam N. T. editionem abſolverant, dandum eſſe memorat d. 15. De-
cembr. in literis ad Linccium. Eodem tempore in prolixa ad Hart-
mutum Cronebergium, Eqvitem, epiſtola, de propoſito illo ſuo ſcri-
„ bit *d. l. p. 107. b.* Statui qvoqve vetus Teſtamentum in lingvam Ger-
„ manicam transfundere, qva re peropus mihi eſſe intelligo, fortaſſe a-
„ lioqvi vana ſcientiæ perſvaſione induta mortuus eſſem. Qvem qvi-
„ dem laborem obire debebant hi, qvi ſibi ſtulte placentes nihil non ſci-
re videntur. Laudanda eſt modeſtia qva agnoſcit, qvam arduum o-
pus aggreſſus ſit, & qvæ doctrina & eruditio reqviratur ad verſionem
accuratam; unde conſilium ſæpe amicos rogavit, Vide epiſt. ad Spa-
latinum anno 1523. (omiſſo die) ſcriptam *p. 137.* in qva loca ex Geneſi
qvædam proponit, & Germanica verba miniſtrari ſibi petit. Aliis li-
teris in animalium nominibus hærens eundem conſuluit. *p. 171.* Sub
finem anni d. 4. Decembr. ad Nicol. Hauſmannum ſcribit, ſe alte-
ram

Digitized by Google

ram V. T. partem abſolviſſe, & jam tertiam aggredi, difficilimam & maximam. In Hiobo, Martio demum menſe 1524. occupatus fuit, multa cum difficultate, de qva apud Spalatinum, qvaſi per jocum, qveritur *pag. 183. b.* his verbis: In transferendo Hiob tantum eſt nobis negotii, ob ſtyli grandiſſimi granditatem, ut videatur multo impatientior translationis noſtræ eſſe, qvam fuit conſolationis amicorum, aut certe perpetuo vult ſedere in ſterqvilinio. Niſi forte id voluit autor libri ejus, ne unqvam transferatur: ea res moratur præla in hac tertia parte Bibliorum. Prophetarum verſio non niſi anno 1527. ſecuta eſt; ut patet ex epiſtola ad Langum d. 4. Febr. eo anno ſcripta *p. 328.* & ad Linceium *p. 332.* Verſi autem erant etiam Wormatiæ Judæorum ope, non contemnente laborem Luthero, ſed Germaniſmum obſcuriorem notante. Abſolvit autem primum Eſaiam anno 1528. dein Danielem, ſed in cæteris non niſi anno 1530. ad finem pervenit. Adjutores habuit *Johannem Bugenhagium Pomeranum, Juſtum Jonam, Philippum Melanchthonem, Matthæum Aurogallum*, aliqvando & alios. *Georgius Rorarius* correctoris vicem ſubiit. Integrum volumen anno 1534. editum fuit, dein 1541. & 1545. recuſum, non ſine emendationibus, de qvibus ſe moneri lubenter ferebat, imo amicos, ut id facerent rogabat.

§. CXXVI.

Hæc qvanqvam ad ſeqventes annos pertinent, conjungenda eſſe duxi. Jam Maimburgii maligna qvædam judicia breviter refellemus. Qvis illi, & qvos habet, autoribus credat, Lutherum ideo vertiſſe Scripturas, ut explicationes ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur? Si enim annotatiunculas illas, qvas gloſſas vocant, intelligit, & paucæ iſtæ ſunt & breves, & qvod maxime notandum, ex fortuitis ſermonibus, cum verſiones in conſeſſu cum collegis relegerentur, a Rorario, paulo ante nominato, exceptæ, ut Matheſius, Scriptor vitæ Lutheri, *Conc. XII. p. 160.* tradidit. Qvid opus erat hoc ignobili artificio, cum dogmata, qvæ controverſa erant, tot tractatibus non Latina ſolum ſed & Germanica lingva editis ſtabiliiſſet, dein anteqvam tota verſio abſolveretur anno 1530. publica Procerum qvorundam Germaniæ confeſſione aſſerta & in omnium manibus eſ-

 ſent?

Digitized by Google

1522. ſent? Fruſtra qvoqve ad Doctores provocat Maimburgius, plus qvam lingvam patriam callentes (qvaſi ſcilicet Lutherus nullam aliam calluerit) qvi de corruptione textus & infidelitate verſionis atteſtentur. Nimium qvantum! mentem denudant, qvibuscunqve hæc verſio ſudes adhuc in oculis eſt, qva nihil ſalutarius Germaniæ & vicinis nationibus, qvæ ex iſta ſuas translationes elaborarent poſt barbaram ignorantiam, tot ſeculis ſive per incuriam ſive invidiam Cleri invectam contigiſſe certum eſt. Scio regeri, hæreſes natas aut multiplicatas eſſe, propalato in vulgus ſacro codice. Qvaſi tam ardua res eſſet Latinam verſionem legere, aut qvaſi non ex hac qvoqve hæreſes oriri poſſent; qvales qvidem magno numero extiterunt anteqvam promiſcuæ verſiones in lingvas populares fierent. Itaqve qverela iſta non tam ad præcavendas hæreſes inſtituitur, qvam id indicat, metuiſſe Clerum, ne populus ex ruditate illa ſua eluctans majorem eruditionem melioresqve mores a paſtoribus deſideraret. Qvapropter Lutherus licet populo valde probaſſet ſtudium ſuum, non majorem tamen apud proceres Eccleſiaſticos gratiam retulit, qvam Romanus ille ſcriba apud Patricios, cum legum civilium arcana plebi prodidiſſet. Qvis vero ſapientiam hanc præpoſteram miſeros homines docuit, cum Deus ipſe de veteri Teſtamento Judæis populariter legendo, dum & obſcuriora & nondum impleta eſſent, qvæ de Chriſto promittebantur, præcepiſſet, ut jam adimpletis omnibus & in clarisſimam lucem productis, ſecreta & abſcondita Chriſtianis eſſe Scripturarum monumenta curarent, & non niſi a Sacerdotibus, qvatenus, qvando, & qvo ſenſu vellent, docenda? Præviderat utiqve Deus fore, ut qvædam a legentibus non intelligerentur, qvædam in abuſum verterentur; præviderat idem ſectas Judaicas, ex lectione promiſcua & diverſitate interpretationum orituras. Anne conſultoribus his Deo opus erat, qvi Bibliorum lectionum ſupprimerent, aut magna cum cautione diſpenſarent, ne hæreſes orirentur? qvis jus dedit Clero, ut has non ſolum ferro & igne, ſed & ſublata lectione ſacrarum literarum extingverent? nonne idem hoc eſt, ac cibo hominibus interdicere, qvia aliqvi plus juſto vorantes, in morbos incidunt? Intererat ſcilicet Cleri potentiæ & utilitatis, ut omnes potius in extrema religionis ignorantia verſarentur, nec niſi ab ore aut nutu ſacerdotum (utinam piorum & doctorum!) penderent, qvam ut populus eorum placita ex regula verbi divini metiretur,

retur, erroresqve notaret & reformari, ubi opus eſt, urgeret. At rei 1522.
Chriſtianæ intererat, ut neminem myſteria regni Dei laterent, utqve veri fideles & Chriſtiani ex verbo Dei per Spiritus Sancti operationem in dogmatibus & moribus ſalubriter erudirentur, licet plurimi vel ignorantia vel erronea interpretatione ab hoc ſcopo dilabi, & ſchiſmata atqve hæreſes fieri poſſent. Immortales itaqve laudes Luthero debet Germania, qvam ſi nihil aliud unqvam ei præſtitiſſet, vel hoc uno translationis Bibliorum labore, tanto beneficio affecit, qvale nullum per omnia retro ſecula poſt cæptam Evangelii prædicationem illi contigit, aut in poſterum ſperari poteſt. Non imminuent hanc laudem impudentes calumniæ Cochlei, Emſeri, aliorumqve qvos ſeqvitur Maimburgius, de corruptione, omiſſione, inſertione. Nihil huc usqve demonſtratum eſt, qvod tantis conviciis dignum ſit: Imo vix ulla erit verſio, qvæ minus reprehendi poſſit, qvæqve elegantia & perſpicuitate illam vincat. Periculum faciat aliqvis vel mediocriter Hebraicæ & Græcæ, ut & Germanicæ lingvæ peritus, & conferat cum textu originali vulgatam aliasqve verſiones, deinde etiam hanc qvam Lutherus elaboravit, & judicet in qva commodiorem & clariorem interpretationem deprehendere poſſit. Omittantur vero licet omnia loca, qvæ adverſarii ſugillant, vel ex vulgata, qvam ipſi authenticam vocant, Latina ſubſtituantur, nihil tamen veritati dogmatum ad ſalutem neceſſariorum, qvæ Lutherus propoſuit, decedet. At erepta Chriſtianis, lingvæ Latinæ ignaris, Bibliorum lectione, aufertur id, qvod religionis qvaſi alimentum eſt, & qvo nihil pretioſius dari poteſt. Vanus eſt Maimburgius, cum hominis non Dei verba ſuggeſta eſſe populis a Luthero nugatur, niſi de Latina, omnibusqve verſionibus imo de Evangeliſtarum & Apoſtolorum ſcriptis, qvæ non Syriaca Chriſti verba, ſed Græca proponunt, idem ſtatuere velit. Chriſti paſtoris vocem oves agnoſcunt. Sint qvædam in Lutheri verſione, qvæ emendationem admittant (qvis enim hoc negat, aut infallibilem eam facit?) At ſunt in Latina tanto numero, ut poſt tot doctiſſimorum virorum labores, tot Pontificum decreta plurima nondum expurgata ſint, qvæ expurgari & corrigi debent, ut ipſi ſinceriores ſcriptores ex Romanis inficiari neqveunt. Interim tot tamqve variis Scripturæ locis divina ſeſe exeruit ſapientia & bonitas, & tam fructuoſa eſt diverſitas lingvarum, ex dono Spiritus ſancti interpretationi accommodata,

Digitized by Google

1522. data, ut neminem via ſalutis latere poſſit, qvi implorato S. Spiritus auxilio ad lectionem verſionum accedet, ſi originarios libros non intelligat. At male habet cenſores, qvod fœminæ etiam ea utuntur; ſed qvis dimidiam generis humani partem, ratione præditam & Eccleſiæ membra, ab hac felicitate excludat? Non eſt in Chriſto maſculus neqve fœmina, nec minoris intereſt fœminas pie ſapere, a qvibus mares prima rudimenta ut vitæ, ita educationis accipiunt, imo major fere in primitiva illa Eccleſia fœminarum qvam virorum in Chriſtianiſmo laus fuit. Qvid non de Sanctis ſuis ex hoc ſexu recentioribus prædicat Roma? ex qvibus etiam ſcriptis inclaruerant & magiſtræ virorum ſunt Brigitta, Catharina Senenſis, Tereſia, aliæ. Inter fœminas vero, qvæ ſub initium reformationis & Bibliorum Germanicorum verſione ita profecerunt, ut Doctores Pontificiarum partium refutare auſæ fuerint, Cochleus *p. 55.* qvem hic exſcripſit Maimburgius unam nominat *Argulam*, eamqve laudat Lutherus non una epiſtola *Lib. II. p. 181. 235. b. 244.* Extant hujus literæ ad Bavariæ Duces, & ad alios Magiſtratus Chriſtianos, tum ad Ingolſtadienſem Academiam anno ſeqventi 1523. Dietfurti datæ, qvibus Arſatium Sechoferum Monacenſem, qvem Ingolſtadienſes ob Lutheraniſmum vexaverant, defendit; ſe vero audiri petit, ex ſacra Scriptura diſputaturam; Chriſtum enim, *ait*, non puduiſſe cum Maria Magdalena, & cum mulier- „ cula Samaritana de religione colloqvi, nec Hieronymum, ut fœminis „ plurimis ſcriberet. Si Lutheri verſionem ſuſpectam haberent, eſſe ve- „ tuſtiores, nullum tamen ipſo melius Germanice ſcripſiſſe, qvapropter „ ei remunerationem pro verſis Bibliis a Deo precatur largiſſimam. Se „ vero non Lutheri, ſed Dei verbo niti aſſerit, nec ab hoc receſſuram, „ etſi Lutherus ſententiam mutaret. Qva ingenua profeſſione eliditur, qvod hic cavillatur noſter, ac ſi intellectum Scripturæ penes ſolum Lutherum ſtare crediidiſſent, qvi tunc Evangelii doctrinam amplectebantur. Nata fuit iſta matrona ex illuſtri inter Bavaros *Stauffiorum* familia, nupta in *Grumbachiam*, non minus olim in Franconia celebrem, & nuper extinctam.

§. *fff.*

Interim eruditi viri reperti ſunt, qvi monſtrabant,

Digitized by Google

*bant, * inſidam & pernicioſam eſſe banc verſionem; inter qvos ante omnes inſigne nomen adeptus eſt, ſed & implacabile odium & perſecutionem adverſæ partis incurrit,* Hieronymus Emſerus, *vir egregius & ſapiens, atqve in ſcientiis divinis & humanis verſatisſimus, Doctor Lipſienſis, & Conſiliarius Georgii Ducis Saxoniæ, qvi Electoris patruelis erat. Pulcbris iſtis donis naturalibus & acqviſitis magnum religionis Zelum junxerat, & inter primos erat, qvi naſcenti bæreſi Lutberi ſe opponeret; illius veſtigia ſemper premens, omniqve occaſione eum impugnans. ** Irritavit boc immanem in modum Lutberum, qvod eum perpetuo adverſarium baberet, neqve fuit, contra qvem tot libellos ſcripſerit, aut qvem tantis convitiis cumulaverit. Hic erat ille vir Dei, qvi ſpretis importunitatibus & injuriis Lutberi & ejus ſectatorum, meritum in boc qværebat, ut furori factionis Lutberanæ (ut futurum eſſe facile conjiciebat) ſe exponeret. Primus itaqve omnium publice privatimqve, ſcripto & voce borrendas corruptiones Novi Teſtamenti detexit, † & plusqvam mille in verſione*

Sſ fal-

* *Inventi ſunt igitur ex Germanis qvi ex ea translatione admiſſos paſſim errores & mutationes collegerunt, inter qvos ſane Hieronymus Emſerus præcipuam laudem promeruit. Cochlæus.*

** *Nulli adverſariorum ſæpius qvam illi reſpondit. Scripſit petulantiſſime tot ſane convitiis exuberantem, tot ſcommatis mordacem, tot calumniis acerbam: ut Emſer magis obrutus qvam invaſus videretur. Cochlæus.* † *Supra mille. Cochlæus Flor. de Ram. l. c.*

1522. *falſitates in publicum produxit. * Idem ut antidotum Catholicis non deeſſet, & errores Lutheranæ verſionis demonſtrarentur, exactiſſimam & fidelem aliam compoſuit, vulgatæ perfecte congruentem, unde facile omnia loca apparuerunt, qvæ in Lutherana corrupta erant. Hoc in cauſa fuit, ut plurimi Principes Eccleſiaſtici & ſeculares, v. g. Ferdinandus Archidux, frater Imperatoris, Georgius Saxo, & Bavariæ Dux, legibus & edictis publicis perverſam iſtam verſionem comburi mandarent, & magnis mulctis indictis ſubditos omnes cogerent, ut qvæcunqve libri exempla haberent, Magiſtratibus ad id conſtitutis exhiberent. † Hoc adeo efferavit Lutherum, ut inſolentiſſimo libello emiſſo Principes* tyrannos *appellaret, & autoritate, qvam Papæ ſubreptam ſibi arrogabat, ſuprema, omnibus inhiberet, ne obedirent, idem alioqvi facturos, ut dicebat, ac ſi Jeſum Chriſtum Herodi occidendum traderent.*

§. CXXVII.

Inter tot alios, qvi Luthero obſtrepebant, mordaciſſimum & importuniſſimum fuiſſe *Emſerum*, ex tot ſcriptis ejus, qvæ tineis nunc inter

* *Propriam translationem, qvæ probato & recepto Eccleſiæ textui Latino per omnia conſonaret, velut antidotum contra Lutheri venena evulgavit. Cochl. Flor. Ram. loc. cit.*

† *Luth. lib. de poteſt. ſeculari: In Miſnia, in Bavaria, in Marchia, aliisqve in locis promulgaverunt tyranni edictum, ut nova Teſtamenta hinc inde in præfecturas mittantur ne tradant ſub periculo ſalutis ſuæ. Qvisqvis enim id fecerit, is tradit Chriſtum Herodi in manus. Illi enim agunt velut Chriſticidæ, ſicut Herodes.*

Digitized by Google

1522.

inter ſcruta Bibliothecarum qvarundam eſcam præbent, ſatis conſtat, qvanqvam non ſegnior aut mitior fuit Cochleus Alfeldenſis, & obſcuriores alii. Eruditionem qvandam habuiſſe apparet, ſed majorem ambitionem, ut pro docto celebraretur, ex epiſtola ad eum Eraſmi *Lib. XIIX. ep. 28.* facile colligitur. Laudatorem Cochleum potiſſimum invenit, ſibi ſimilimum, id eſt, effrenem & mendaciſſimum calumniatorem. Ex hoc Maimburgius hauſit, qvicqvid de eo tradit, cujus nullum credo librum vidit. Longum eſſet referre utriusqve ſcripta: Inter omnia vero jejunisſimum eſt, qvod hic tantopere commendatur, in qvo errores in verſione N. T. a Luthero commiſſos demonſtrandos ſibi ſumſit. Nam totius propemodum reprehenſionis fundamentum, diſcrepantiæ Lutheranæ verſionis a vulgata Latina aut variæ qvorundam exemplarium lectioni innititur; cum tamen Lutherus aperte profeſſus ſit, ſe Græcum textum Latino prætuliſſe, qvod & alii, qvicunqve ſapiunt, interpretes fecerunt, imprimis Eraſmus, qvi tamen a Leone X. Pontifice mirifice laudatus eſt, qvanqvam nunc ſint, qvi laudes illas tanqvam non Pontificio, ſed privato ſpiritu pronunciatas taxent & improbent. De Emſeri Notis in verſionem Lutheri, & de alia ab ipſo compoſita in Additionibus dicam. Inter multa, qvæ *Addit.*
in aliis libellis Luthero objectat Emſerus, & ad qvæ illum obmutuiſſe Cochleus falſo gloriatur, illud fere primarium eſt, qvod Lutherum Lipſiæ, tempore diſputationis, præſentibus Conſiliariis Ducis Georgii, dixiſſe refert, *rem iſtam* (Lutheri ſcilicet doctrinam) *non eſſe propter Deum cœptam, nec propter Deum finiendam.* Ex hoc, Cochleo judice, fama Lutheri apud bonos graviter fuit ſauciata. Sed qvam vane hoc ſpargatur, conſtare poteſt ex Lutheri reſponſione, qvam in libro Germanico anno 1521. adverſus Emſerum edito *Tom. I. Alt. fol. 558.* in hunc ſenſum facit. Factum eſt Lipſiæ in arce, in Cancellaria, cum de di- »
ſputationis forma ita tractaretur, ut in Eccii emolumentum, meum »
vero damnum omnia tenderent, & adverſarii plus ambitioni qvam »
veritati darent, cum tamen eousqve ſperaſſem illos ſicut & ego in Dei »
nomine (*ſive* ad Dei honorem) negotium illud aggreſſos eſſe. Tunc »
verbis qverulis & triſti animo dixi, Res hæc non eſt cæpta in nomine »
Domini, nec in nomine Domini exitum habebit; idqve eventu com- »
probatum eſt, omnibusqve notum, qvam nullus ejus diſputationis fru- »
ctus fuerit. Hæc verba mea non noſtratium teſtimonio tantum, ſed »

Digitized by Google

1522. „ & Emſeri ipſius conſcientia probare poſſum, qvi aderat, invidiam ardenti vultu ſpirans." Hoc reſponſum etſi tardius juſto prolatum, & neſcio, qvo chirographo Lutheri ad Tezelium eliſum eſſe cavilletur Cochlæus, ſatisfacere omnibus poteſt ſincere judicantibus. Sed ſinamus, qvi volunt, imaginariis trophæis lætari. Emſerum, cum non ceſſaret continuis convitiis & calumniis Lutherum laceſſere, aliosqve magno numero id facientes, negligere tandem Lutherus ſtatuit; ajebat enim mores ſuos ſe non eſſe defenſurum, pro doctrina autem jam ſatis pugnaſſe, fruſtraqve fore, ſi eadem ſemper repeteret, cum diverſis principiis ipſe & adverſarii incumberent. Se enim Scripturæ ejusqve genuino, qvem ex bonæ interpretationis legibus eliciebat, ſenſu: illos Eccleſiæ Romanæ autoritati, aut longo uſui, aut excerptis detortisqve ſacrarum literarum centonibus inniti; ſibi itaqve tempus ad inſtruendum populum & confirmandos fratres, Eccleſiæqve emendationem promovendam utilius impendendum eſſe. Deniqve etſi manifeſto convictos tacere non ſolere, ſed in convitia aut ironias dilabi. Itaqve ad *Wolffgangum Stein* in Vinarienſi Ducis Johannis aula tunc concionantem ſcribit, ſub finem anni *Lib. II. p. 99.* „Qvod hoc ſpectas, ut amici tui volunt, ſic eis reſpondere, ut non rideant, fruſtra ſpectas; nihil loqvacius vanitate, neqve enim tales ſunt homines iſti, qvi tacere qveant aut qvieſcere, etiam manifeſte victi, imo nec mortui tacebunt. Nunqvid Pharisæi victi qvieverunt? Nunqvid Judæi a Stephano deſiſtebant victi? Ita & hic facies, ut reddita ſemel ratione hac, deinceps ſinas eos latrare & blaſphemare, tu, contentis ranis, tuo pergas itinere. Nam nec ego meos adverſarios eo poſſum redigere toties victos turpisſime, ut deſinant. Dic ergo amicis tuis, ut talia non expectent ab his vanisſimis hominibus, qvi nihil niſi ſacci verborum, vel toti lingva ſunt." Notabilia qvoqve maxime ſunt, qvæ poſtea menſe Apr. 1524. de Emſero, Hausmanno reſpondit *Lib. II. p. 204. b.* „Emſero nihil eſt reſpondendum, optime Nicolae, qvia is eſt, de qvo Paulus dicit, ſubverſus eſt & ſuo judicio damnatus & vitandus, peccat enim peccatum ad mortem. Adhuc modicum & orabo contra eum, ut reddat ei Dominus ſecundum opera ſua, melius eſt enim ut moriatur, qvam ut ſic pergat contra conſcientiam ſuam Chriſtum blaſphemare; ſine ergo eum, velociter nimis ſatis compeſcetur miſer iſte. Sed

& tu

& tu deſine pro eo orare. Hæc non multo poſt eventum habuerunt; Emſerus enim ſubitanea morte ſublatus eſt d. 8. Nov. 1527. deqve ea Georgio Duci condolet Eraſmus *Lib. XIX. Ep. 58.* Nos illum judicio divino, Maimburgio vero ſuam relinqvimus opinionem, qva iſtum tantis elogiis dignum cenſuit, & Luthero prætulit. Cætera in qvæ hic invehitur Maimburgius, qvod Lutherus pro tyrannis habuerit, qvi Bibliorum traditionem & combuſtionem violentis edictis, eorumqve executionibus inhibuerunt, ſuo ſtant fundamento, neminem tamen incitavit, ut auferentibus libros vi reſiſteret, imo etſi ſponte tradere vetuit, cedere tamen vi majori juſſit, nec Papæ imperioſitatem imitatus eſt, cum verbis tantum & rationibus ſe ſuosqve libros defenderet, nec haberet aut cuperet, qvi militari coactione placita ſua exeqverentur. Libellus vero *de ſeculari poteſtate*, in qvo Lutherus edicta adverſus Novum ſuum Teſtamentum improbat, ſub initium ſeqventis anni prodiit, ex qvo Cochleus ſumſit, qvæ margini Maimburgius annotavit. *Tom. II. Alt. f. 158.* Inſcriptus fuit Johanni Saxoniæ Duci, Electoris Fratri Cal. Jan. 1523.

§. ggg.

Sed neqve generoſi illius Doctoris Emſeri, nec Principum Mandata & Edicta Lutheraniſmi ſtabilimentum impedire potuerunt. Elector enim Saxoniæ, qvi Lutheri, ſubditi ſui, audaciam reprimere debebat, pro lubitu eum agere permiſit. Hinc apparet, felicitatem aut miſeriam provinciarum, etiam qvoad ſpiritualia, ſæpe a Principe, qvi rerum potitur, dependere, & qvod populus ſalutem ſuam ei poſt Deum debeat, ſi magno conſervandæ puræ religionis zelo a Deo donatus, Novatores corruptionem molientes impigre ab initio reprimat.

Digitized by Google

§. CXXIIX.

Luthero hic magis credendum, qvi adeo non pro lubitu agereſe potuiſſe dicit ſub hoc Principe, ut continuis potius qverelis per hoc tempus cunctationes & artes aulæ deploret. Favebat qvidem veritatis vi convictus Princeps dogmatibus, ſed vel certus non erat, an adverſantibus Pontifice & Imperatore omnibusqve Epiſcopis, Reformatio doctrinæ obtineri poſſet; nec provinciæ Ordines, qvorum ab antiqvo magna erat in negotiis publicis autoritas, conſiliis opibusqve ad rem tam inſolitam & arduam tentandam concurrebant. Lutherus qvidem, ut dixi, qvanqvam nihil vi agi vellet, a Principe tamen deſiderabat, ut prædicationi Evangelii liberiorem curſum permitteret, & ſtipendiis atqve alimentis juvaret, qvi populi ſtudiis ad miniſteria vocabantur, monaſteriis exacti vel ſponte cedentes; dein ut Prælatis qvibusdam, cauſam doctrinæ vi impedientibus, autoritate ſua obſiſteret; ſed ægre illa & parce obtinebantur. Hæc ex multis Lutheri Epiſtolis ad Spalatinum probari poſſunt. *Addit.* Miſerat Lutherus Altenburgum, rogante Senatu, *Gabrielem Didymum* Exmonachum. Hunc cum Clerus ferre nollet, nec Princeps adverſus illum tueri hominem vellet, ita ad Spalatinum ſcribit Lutherus, die Adſcenſionis 1522. „Scio qvid „Princeps metuat, ſcio etiam, qvod in carne adhuc ſumus & multa ti„memus, ubi timor non eſt: ſumma, faciat Princeps & aula in hac re „qvod voluerint, ego Spiritui Sancto non reſiſtam; ipſi viderint. Sen„tentia mea eſt, non probari, nec conſentiri a me, Gabrielem illic ſub„movendum, neqve rurſus animus eſt illum adhuc commendare, vel eo „in loco tueri adverſus vim, vos videritis. Satis liqvide hinc conſtare poteſt, qvam parum indultum fuerit Luthero, nam Gabriel ille paulo poſt cedere loco coactus fuit, alio juſſu Principis ſuffecto. Vide *Lib. II. ep. 80.* qvod male factum eſſe paulo poſt Spalatino Lutherus objecit, neqve tamen mutare potuit *d. l. p. 88. b.* Eodem fere tempore *Hausmanno* Zviccavienſium Paſtori interroganti, qvid faciendum eſſet, ſi Epiſcopus ad confirmationis, qvod vocant, Sacramentum celebrandum eo veniret? reſiſtere ei non niſi verbo jubet, ut Paulus Petro; ſed ſi id non valeat, populum monere ne fidat ludicris ceremoniis. Vide *Lib. II. Ep. p. 91.* Paulo poſt ſollicita iterum aula, menſe Sept. ita „ſcribit ad Spalatinum. Valde vellem Principem noſtrum ſua curare, „& me ſinere cum Satana ſqvamisqve ſuis agere, ſicut & ante ſcripſi, cœlum

 I. §. 128.

cœlum non ruet. Si id non credit, ego tamen credo & certus ſum, 1522.
qvanqvam qvid verbis laboro? qvis non videt præſente opere Dei ha- „
ctenus omnes minas verſas in ludibrium? qvi fecit ſic, faciet ſic in fi- „
nem. Nullius niſi meo periculo res geritur *d. l. p. 92. b.* Adeo vero cante & timide fovebatur Lutheri cauſa, ut Jo. Pomerano nuptias tunc celebraturo ferina & munuſculum non Principis nomine, qvod petierat Lutherus, ſed Spalatini mitteretur. Unde gratias agens Lutherus, *Secretum erit* (ait) *ſcimus & antea hanc ſilendi cauſam, tu miſeris, non Princeps. p. 93. b.* Nihil igitur Fridericus Elector vel hoc anno vel ſeqventibus dum vixit, Lutheri cauſæ majus aut utilius præſtitit, qvam ut carnificis, ut ita dicam, miniſterium, qvod Pontificia ei & Imperatoria decreta injungere videbantur, amolitus a ſe eſt, & qvoniam nondum nec juri ſuo nec viribus in reformanda religione ſatis confidebat, adeoqve nondum agnoſcebat, qvod Maimburgius hic contra principia Romanæ Hierarchiæ præſupponit, Lutherum ſubditum ſuum eſſe, medium qvaſi ſe geſſit, veritatis luce, qvæ ſibi effulſerat, interea lætus. Hoc animo & alii tunc erant, ut de Pruſſiæ Magiſtro Marchione Brandenburgico narrat Lutherus in epiſtola ad Linccium, *p. 99.* qvod Legato Pontificio reſponderit, *ſeſe Eccleſiam libenter adjuturum, ſed eum non eſſe modum Eccleſiæ juvandæ, damnare manifeſtam veritatem & libros exurere.* Reperti autem plures ſunt qvi conſilium Maimburgii, qvod hic aperit, ſtrenue exeqvebantur, & ſub hæreticorum nomine veritatis præcones impigre opprimebant, ut in loco dicemus. Problema nempe qvod hic de officio Principum circa ſacra proponit noſter, caveas ut aliter interpreteris, qvam de ſervili illa opera, qvam Pontifex & Clerus exigit, ut ubi dogmatum efficacia nihil proficiunt, nec nuda autoritate convincere populos poſſunt, tum iſti ſicas & rogos expediant. Ita ſancti & cœlo digni habentur & hac charitate facile obtegunt qvicqvid alias peccant. Si vero & ipſi ut magna Eccleſiæ non membra ſaltem ſed & fulcra & qvibus ex officio incumbit religionis cura, qvalemcunqve explorationem aut cognitionem de dogmatibus aut emendationem diſciplinæ moliuntur, tunc cum Ozia rege jus adolendi dicuntur invadere, & ut profani ac hæretici ſolioqve ſuo deturbandi condemnantur, imo omnium, qvi id audere velint, aggreſſionibus exponuntur; qvod qvi neſcit ex hiſtoria Gallica & Anglicana diſcere poteſt.

§. bbb.

§. *bbb.*

Inter hæc Auguſtiniani VVittenbergenſes qvi Lutheri, ſodalis ſui, doctrinam primi ſectabantur, Miſſas juxta fundationem amplius non celebrabant ſed ſimpliciter cœnam adminiſtrabant, panem & vinum conſecrantes, & ſub utraqve ſpecie communicantibus diſtribuentes. Igitur Dux Saxoniæ ægre in mutationes externas conſentiens, Academiæ rem examinandam proponi fecit, & judicium ejus popoſcit. Sed hoc collegium totum jam Lutheranum, effecit, ne Princeps diutius, ut hucusqve fecerat, diſſimularet. Per deputatos enim ſuos, qvi erat Juſtus Jonas, Præpoſitus Eccleſiæ VVittenbergenſis, Philippus Melanchthon, & Nicolaus Amsdorfius, tres maximi Lutheri amici, decreverunt, non poſſe ſalva conſcientia Miſſam Catholicorum amplius tolerari, qvam abominabilem & cœnæ Dominicæ plane contrariam eſſe dicebant. Sic tandem induci ſe paſſus eſt Princeps; qvanqvam in pulchro ſuo omnium Sanctorum templo Miſſam Catholicam adhuc continuari vellet.

§. CXXIX.

Qvæ hic de Miſſa privata ab Auguſtinianis omiſſa, & de Electoris decretis narrantur, ad finem anni 1521. pertinent, & alieno loco hic inſeruntur. Facta enim ſunt ante tumultum Caroloſtadianum, & anteqvam Lutherus ex Pathmo ſuo Wittenbergam rediiſſet. Nec verum eſt, Electorem per deputatos ſuos adverſus Miſſam decidiſſe. Rei ordo, qvantum ex Tomis Lutheri, aliisqve documentis colligi poteſt,

Digitized by Google

poteſt, hic fuit; Auguſtiniani ex provinciis Miſniæ & Thuringiæ Wittenbergæ ad Capitulum, qvod vocant, ſive ſynodum convenerant. Extat eorum decretum *Tom. II. Alt. f. 18. Tom. II. Lat. Jen. f. 496. ſeqq.* 1522.
ſed non adſcripto die, ſub finem vero anni 1521. vel ineunte 1522. factum conſtat ex Epiſtola D. Caſp. Beieri Islebienſis die Mercur. poſt Epiphan. 1522. ſcripta, qvæ ex *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* mecum communicata fuit. Ejus capita erant (1) ut liberum eſſet in monaſteriis manere vel egredi, (2) qvi manerent veſte monachali uterentur, ex libertate tamen Chriſtiana, (3) ut in ceremoniis vel utendis vel abrogandis ea fieret moderatio, ne fides lædatur, (4) mendicatione & miſſis votivis abſtineretur, (5) ut deligerentur ex monachis apti ad prædicandum verbum Dei, cæteri victum manu pararent, (6) ut ſuperioribus monaſteriorum obſeqvium præſtetur ex charitate & pro vitando ſcandalo. Sed Auguſtiniani Wittenbergenſes jam ante ſynodum, Miſſas votivas & privatas omiſerant, approbante id, qvi aberat, Luthero, egregio ſuo ad fratres tractatu ex arce menſe Nov. 1521. ſcripto, qvi Latine habetur *To. II. Jen. f. 465.* Is tamen anni demum ſeqventis initio, ad notitiam eorum pervenit, ſuppreſſus interim cum aliis Lutheri ſcriptis timiditate Spalatini, ut ſupra ex *Lib. I. ep. 253.* notavi. Extat & Germanice tum in veteribus editionibus tum recentiori. *To. II. Alt. f. 21 & ſeqq.* Mererentur multa ex illo adſcribi, ſed ſumma capita referam. Proteſtatur primo ſe nullorum Patrum aut Doctorum Academiarum autoritate, ſed ſolius Jeſu Chriſti doctrina niti, nec de facto aut longo uſu ſed de jure diſputare; dein ſacerdotium Novi Teſtamenti unice ſpirituale eſſe ſtatuit, omnibus Chriſtianis competens ſed de hoc jam ſupra §. 103. per occaſionem dictum eſt. Hæc *prima* libri parte continentur; In *altera* poſt refutationem adverſariæ ſententiæ ex verbis inſtitutionis demonſtrat, qvod dixerat, Miſſam non eſſe ſacrificium, octo argumentis; deinde ad contraria, qvæ pro ſacrificio afferri ſolent, reſpondet, ſpeciatim ad canonem, qvem vocant, Miſſæ, & deniqve concludit *f. 485. b.* curandum eſſe, ut rurſus ad formam & inſtitutio- „
nem Chriſti qvam proxime accedamus, ſcilicet ut ſingulis Dominicis „
diebus & iis ſolis, & unica tantum Evchariſtia conſecretur, ſicut modo „
fit in die Paſchæ: & illic conveniant eſurientes & ſitientes, id eſt, piæ „
& afflictæ conſcientiæ, qvæ a peccatis optent ſanari, excluſis iis, qvi „
palam ſecundum carnem ambulant, tum in medio, memoria Chriſti, „
Tt publico „

I. §. 129.
1522. publico verbo fidei, peragatur, in communi oretur, & gratiæ agantur, ſicut ex epiſtolis & actibus Apoſtolorum & Evangeliis facile eſt ordinare. Parte *tertia* leges Pontificias præcipuas examinat, utqve Chriſti Evangelio adverſentur, pluribus oſtendit, & Eccleſiam Romanam cum ſynagoga comparat. Addit parænefin verbis memoratu dignisſimis *f. 493.* In fine *(ſcribens)* ſi hæc omnia non movent, ſinant tamen a ſe impetrare me miſerum, qvotqvot ſunt ſacrifices Miſſarum, qvod omni humilitate & toto corde ab eis peto, nempe, ut ſaltem hoc concedant ſuæ propriæ ſaluti aliqvod remedium, ne inviti ſacrificent aliqvando, aut intuitu cenſus & commodi ſui. Utinam hoc ſaltem obtineam. Probet itaqve ſeſe qvilibet, & ubi talem ſeſe invenerit, ut nullo modo eſſet celebraturus, niſi cogeretur vel timore amittendi ſacerdotii ſeu præbendæ, vel infamiæ & oblocutionis humanæ, vel affectu capiundæ (qvam vocant) præſentiæ, vel qvocunqve alio affectu, qvi non ſit fidei rectæ. Hic, inqvam, caveat, ne celebret, ſed potius tota vita abſtineat, ſi non poteſt aliter, & mandata vel verba hominum ad celebrandum cogentia prorſus conculcet pedibus. Melius eſt enim hominum mandata conculcare, in qvibus non poteſt peccari, qvam incurrere in divinæ Majeſtatis tam ſalutare & vivificum myſterium. Neqve enim mundus premitur majoribus & pluribus peccatis, etiamſi perverſitas deeſſet impii ſacrificii, qvam hac indigna celebratione ſacrificum, & communione laicorum toto orbe inundantisſima. Fidei autem rectæ affectus eſt, non accedere niſi animo qværendæ miſericordiæ & remiſſionis peccatorum, hoc eſt eſurire & ſitire juſtitiam. Eſurientem & inanem animam reqvirit & replet hoc regale & magnificum convivium. Divites, ſaturos, faſtidientes, aut hominum gratia & pecuniæ intuitu venientes dimittit inanes, imo cum Juda tradit Satanæ ad æternam mortem. Non qvod confirmatum velim celebrandi negotium, ſed cum prævalente traditionum & inolitæ conſvetudinis tyrannide, deſperata ſit catholica inſtauratio hujus divini Teſtamenti, id ſaltem efficiamus, ut fide recta incedentes minus peccemus, ſi forte cum errantibus electis tandem ſalvemur. Video enim qvam plurimos incredibili tædio, alios autem perturbata, ſæva atqve tandem contemtrice conſcientia accedere, nihil qværentes, niſi ut opus ipſum perficiant, & debito ſe ſe liberent, aut lucro potiantur, aut ruborem evadant. O horrendam hanc & miſerabilem præ-

præſumtionem. In epilogo non dubitat fore, qvin clamoribus adverſariorum Auguſtiniani Wittenbergenſes pro hæreticis, Antichriſtianis & inſanis diffamentur, ſed jubet viciſſim rideri, qvi charitatem ſervientem proximo & hoſtiam viventem corporis, ira, contemtu, luxu, libidinibus extingvunt. De Principe vero Friderico (cujus magnum elogium ſupra relatum, qvod Imperatoris axiomate nuper dignus habitus fuerit, ſubjungit) bene ſperare jubet, taxato interim Canonicorum Wittenbergenſium cultu, & qvam male in illis alendis Principis opes impendantur.

§. CXXX.

Interea, ut dixi, & anteqvam hic tractatus ad Auguſtinianos perveniſſet, ut in præfatione libelli manifeſte legitur *fol. 465.b.* illi primi omnium cœperant abuſum Miſſarum abrogare. Hac re in aulam nuntiata Elector, non ut Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. n. 18.* narrat, *Jonam, Melanchthonem & Amsdorffium,* (qvod aliqvo modo ſeqvitur Maimburgius) ſed ex conſiliariis ſuis ſub finem anni 1521. *D. Gregorium Pontanum* deputavit, ad Wittenbergenſem Academiam, de novationibus, & intermiſſa ab Auguſtinianis Miſſa atqve de concione cujusdam Magiſtri Gabrielis expoſtulantem. Delecti inde fuere ex Academia, qvi ab Auguſtinianis rationem factorum poſcerent. Hi intellecta horum ſententia, ejusqve rationibus, Electorem rogarunt, ut Miſſas per totam ditionem ſuam abrogaret, neqve id ob pudorem hæretici aut Huſſitici nominis omitteret; hoc Chriſtum, qvi pro omnibus aliis Principibus Electorem hac veritatis luce dignatus eſſet, exigere. Patet id ex ſcripto, qvod *Deliberatio* inſcribitur *Tom. II. Lat. Jen. fol. 497. & ſqq. Tom. II. Alt. fol. 16.* cui nomina ſubſcripſere; *Juſtus Jonas, Johan.* Dolſch/ *Andreas Caroloſtadius, Hieronymus Schurfius, Nicolaus Amsdorffius, Philippus Melanchthon*; qvanqvam in Latino exemplari omiſſi ſint *Caroloſtadius* & *Schurfius.* Hoc Academiæ reſponſo accepto, Princeps, miſſo *D. Chriſtiano Baiero,* qvi poſtea Cancellarius fuit, ita ſeſe explicavit, ſe qvidem ut Principem Chriſtianum decet, nihil omiſſum velle, qvod ad Dei gloriam & fidei Chriſtianæ confirmationem faceret, ſed videri ſibi, nihil præcipitandum in tanta re, qvæ ad totam Eccleſiam Chriſtianam pertineret, & a tantilla hominum

L. §. 130.
1522.

„ minum parte difficulter obtineri poſſet: veritatem ab aliis qvoqve a-
„ gnitum iri, & ſperandum eſſe, ut in commune emendatio ſuccederet;
„ neſcire etiam ſe, annon celebratio Miſſæ plurimis jam ſeculis durave-
„ rit, nec notum eſſe, qvando illa, qva Apoſtoli uſi ſint, ceſſaverit; co-
„ gitandum porro, qvoniam templa & monaſteria pleraqve Miſſarum
„ cauſa fundata ſint, qvomodo his ceſſantibus, reditus ſervari poſſint, &
„ hæretici nominis exprobratio vitari. Deſiderare Principem, utpote
„ laicum & Scripturæ ignarum, ut delecti ab Academia & Capitulo cum
„ cæteris collegis rem ita expendant, ut nihil fiat, qvod diſcordias &
„ motus excitare poſſit. His ab iisdem ſex delectis alio ſcripto, qvod *Informationis* titulum habet, & extat in *Tomo II. Lat. Jen. f. 501. Tom. II. Altenb. f. 19.* ita reſponſum eſt, ut repetitis, qvæ Princeps per Baierum propoſuerat, priori ſententiæ adverſus Miſſas inhærerent, illasqve qvod qvæſtus vel fundationis gratia absqve deſiderio exercendæ fidei fierent, abrogandas cenſerent, idqve ſine tumultu aut ſcandalo fieri poſſe exiſtimarent, aut ſi qvid turbaretur, Chriſti exemplo dicendum eſſe putarent, *ſinite illos, cæci ſunt, & cæcorum ductores:* Et cum
„ Apoſtolis, *obediendum Deo magis qvam hominibus.* Porro negant re-
„ ferre, qvod ipſi pauciores aut minima pars ſint: nam ab initio mundi
„ ſemper a minima parte veritatem agnitam fuiſſe, & Chriſto teſte, Ev-
„ angelium infirmis, paucis, miſeris indoctis prædicatum & commenda-
„ tum eſſe; qvapropter mirari neminem debere, qvod nunc Pontifices
„ & ſapientes mundi dignitati, potentiæ, tranqvillitati aliisqve com-
„ modis ſuis metuentes, veritatis prædicationem non agnoſcant, nec in-
„ piam mutationem conſenſuri ſint, donec eis deſuper donatum patefa-
„ ctumqve fuerit. Fundationes qvod attinet, collegia & monaſteria
„ ab initio non Miſſarum ſed juventutis in religione erudiendæ cauſa &
„ ad pauperes alendos conſtituta, & regiis opibus locupletata fuiſſe tra-
„ dunt, idqve ad Auguſtini usqve, partim etiam ad Bernardi ætatem.
„ Sed a qvadringentis aut qvingentis annis Miſſarum certo tempore ha-
„ bendarum cauſa fundari cœpiſſe, pro defunctis autem vix a ducentis
„ annis; aboleri tamen iſtæc ut errores debere, utcunqve antiqvi ſint.
„ Paulum enim jam ſuo tempore de cæremoniarum æmulatione, & An-
„ tichriſti tyrannide conqveſtum eſſe. Antiqviſſimum morem, ad Cy-
„ priani usqve tempora fuiſſe, ut ſemper in Miſſa integrum ſacramen-

tum

tum adſtantibus fuerit porrectum, hodiernum ritum poſtea introductum vel ex Miſſalis Mediolanenſis diſcrepantia apparere. Addunt, „ non eſſe magnifaciendos adverſariorum furores, nec pericula metuenda, qvæ Chriſtus jamdudum prædixerit, & Apoſtoli experti fuerint; fore enim ut ea circa ultima mundi tempora multiplicentur. In „ ſcandalum conſtitutam eſſe doctrinam Chriſti, & in lapidem offenſionis, & ſignum contradictionis, ut conſtet ex Luc. II. 34. & XX. 18. Ad „ hæc Fridericum aliqvid publice decreviſſe probari neqvit, ſed dum cunctaretur & conniveret, Caroloſtadius paulo poſt abſente Luthero, ad violentas illas mutationes in templo oppidano progreſſus eſt, de qvibus dictum fuit. Canonici ritus veteres ſervarunt, & non niſi poſt biennium, multum annitente Luthero, ſuſtulerunt, ut adeo Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. in fin.* ſibi non conſtans Friderici diſſimulationem ipſe notaverit.

§. CXXXI.

Anteqvam ad ea, qvæ Maimburgius, non ſervato temporis ordine, ſubjungit, progrediar, alia qvædam ad annum hunc 1522. pertinentia referenda reperio. Et ſcripta qvidem Lutheri qvod attinet, edidit præter illa, qvæ memorata ſunt, *cenſuram Bullæ Pontificiæ*, qvam vocant, *de cœna Domini* qvotannis in die viridium ante Paſcha recitari Romæ ſolitæ; ita nempe, ut Germanice verſæ annotationes adderet ſatis mordaces, præſertim ad locum, ubi prima Lutheri inter hæreticos mentio facta fuit. Adjecit qvaſi antidotum pſalmum, qvi in Bibliis Latinis nono conjungitur, Hebræis decimus eſt; *ut qvid Domine receſſiſti longe*, ſcholiis explicatum. Ex ſermonibus etiam ejus aliqvi typis vulgati fuerunt, v. g. *de vita conjugali Tomo II. Alt. f. 208.* Hunc ſuo more exagitat Cochleus, ſed nullo jure. Neqve enim neceſſitatem conjugii indiſtincte præcipit Lutherus, ſed injuſtitiam & nullitatem votorum cœlibatus demonſtrat, neminemqve hic obligari poſſe contendit, niſi aliqvam ex tribus illis continentiæ conditionibus ha- „ beat, qvas Chriſtus Matth. XIX. 12. enumerat; ex his vero tertiam, de „ illis, *qvi ſeipſos caſtrant propter regnum cœlorum*, rariſſimam & inter „ mille vix uni poſſibilem æſtimat, eorum nempe, qvi, ut loqvitur, Dei „ gratia frænati, natura licet & corpore conjugio apti, voluntarie ta- „

„ men (non ex voto obligatorio) nuptiis abſtinent, & malunt generan-
„ dis per Evangelium liberis ſpiritualibus occupari. Hoc inter miracu-
„ la Dei ſingularia refert, qvæ acqviri proprio auſu neqveant, tales vo-
„ catione Dei ſingulari, ut Jeremias excitari, ut eam vim gratiæ divinæ
„ in ſe ſentiant, ut verbo illi divino alteri, creſcite & multiplicamini, lo-
„ cus apud eos non ſit. In hoc tractatu calumniam repellit, qva etiamnum a male feriatis qvibusdam laceratur, ac ſi ſenſiſſet, ut fœmina impotenti ad rem maritalem viro juncta, alio uteretur: ſententiam igitur ſuam qvam dubius adhuc & timidus dederat, ita declarat, ut apertæ ſeparationi locum eſſe ſtatuat, qvoniam nullum eſt tali caſu matrimonium. Poſtea alias ſeparationis cauſas, & qvid de gradibus prohibitis jure divino ſentiendum ſit, expendit, & Pontificias leges matrimoniorum libertatem arctantes, & diſpenſandi utilitatem ſectantes reprehendit. Erfurti hoc anno duas habuit conciones d. 21. & 23. Octobris: ex qvibus poſterior (die S. Severi) impreſſa extat *Tomo II. Altenb. f. 154.* in qva de fide & bonis operibus ſententiam ſuam proponit & de cruce Chriſtianorum ſalutaria monet. Antea epiſtolam ad Chriſtianos & Prædicantes Erfurtenſes de cultu Sanctorum dederat ſub finem Maji, qvæ Germanice habetur *Tomo II. Altenb. f. 159.* & Latine *Parte II. epiſt. p. 84.* Latinæ dies decimus Julii adſcriptus eſt. Diſſidebant autem in qvibusdam prædicatores Evangelici, qvos in epiſtola illa nominat & ſalutat, inter qvos primarius erat *Johannes* ille *Langus*, Prior nuper Auguſtinianorum. Cum enim inter illos qvidam vehementiores eſſent, jam antea in vigilia Palmarum ad Langum ſcribens monuerat, ne tumultum Carlſtadianum in auferendis imaginibus Miſſisqve ſolitariis abrogandis imitarentur; *verbo ſolo* (ait) *ſunt auferenda ſcandala, ut ſponte ſua cadant, & ſine manu conterantur, ſicut idola per Apoſtolos ablata ſunt.* Hoc autem principium ſuum ſæpiſſime inculcavit, nec Pontificatui Romano, qvantumcunqve eum abominaretur, alium exitum aut finem, qvam per verbum divinum, aut per adventum Domini ominatus eſt. Ita clare ſcribit in allegata annotatione ad Pſalm IX. verſ. ult. *Hic verſus certe de extremo judicio cantat: dicit enim poſt deſtructionem Pontificis & liberationem pauperum non fore in terris tyrannum, qvi metui debeat. Hoc fieri non poſſet, ſi mundus poſt Papam duraturus eſſet, mundus enim nunqvam erit*

ſine

Digitized by Google

ſine tyrannis. Concordat itaqve Propheta cum Apoſtolo, qvod Chriſtus adventu ſuo ſedem illam ſubverſurus ſit: utinam propediem fiat! Amen. Itaqve nugas agunt nugacisſimas Cochleus aliiqve, qvi verba ejus cavillantur, cum Papæ interitum mox inſtantem denuntiare videtur. Nam hæc aliter non intelligit, qvam de particulari, magno tamen, Pontificiæ autoritatis in Germania aliisqve provinciis decremento & ruina. Itaqve & alias ſæpius tum hoc ipſo anno, cum adhuc in arce latitaret, die converſionis Pauli exhortationem ſcripſit, in qva gravisſime omnes a violentia & ſeditioſis conſiliis dehortatur, divinam œconomiam allegans, qvæ non vult, ut vi agatur. *Qvicunqve*, ait, *Tomo II. Altenb. f. 81. doctrinam meam legunt, & recte intelligunt, a ſeditione abſtinent; eamqve ex me minime diſcunt; ſi qvi ſunt, qvi ea abutantur, id nobis imputari non debet.* Monſtrat autem, qvantum brevi prædicationis ſuæ tempore profectum ſit, ſine omni violentia, adverſus abuſus Eccleſiæ, qvibus corrigendis & Imperatores & Reges fruſtra inſudaverint. *Non eſt*, ſcribit, *meum opus, nec in hominis viribus eſt ita operari, imo ne mea qvidem deliberatione aut conſilio hucusqve ſuccesſit, nec porro per me ſuccedet; alius vir eſt, qvi rotam machinæ impellit, qvem non vident Papiſtæ, ſed mox videbunt. Tu modo Evangelium urge & promove, doce, ſcribe, concionare, oſtende, vitam Chriſtianorum in fide & charitate conſiſtere, & vide, qvomodo poſt biennium Papa, Epiſcopi, Cardinales, Sacerdotes, monachi, moniales, campanæ, turres, miſſæ, vigiliæ, cuculli, tonſuræ, regulæ, ſtatuta, totaqve legum papalium moles in fumum ſit abitura.* Hæc etſi exſibilantur ab adverſariis, magnum tamen implementum in tot regnis & provinciis habuerunt, etſi juſto Dei judicio univerſalis totius Chriſtiani orbis reformatio non fuerit ſecuta, nec Lutherus eam, ut ex iis, qvæ alibi ſcripſit, conſtat, intellexerit.

§. CXXXII.

Inter epiſtolas, qvas hoc anno ſcripſit, memorabiles qvædam ſunt, & hiſtoriam juvant. Notanda maxime eſt illa, qvam ad Bohemiæ proceres comitia Pragæ habentes d. 15. Jul. dedit *Lib. II. epiſt. p. 85.* extat etiam Germanice *Tomo II. Alt. f. 187.* In hac hortatur, ne ab Evangelio deficiant, tum Huſſi memoriam commendat, ſectasqve tolerandas eſſe monet. In Sileſia Carolus Monſterbergenſis Dux, Lutheri

Digitized by Google

I. §. 132. 1522.

theri libellis motus, humaniſsime ad eum ſcripſit d. 29. Jun. qverens, qvod proavum ſuum Georgium Podiebradium Bohemiæ Regem, Pontifices ob Huſſi dogma anathemate in qvartam usqve generationem devoverint, hortaturqve Lutherum, ut contra Pontificum abuſus porro ſcriptis & voce pergeret. Reſpondiſſe ſe Duci Lutherus ipſe refert, ſed exemplum literarum nondum vidi. In Franconia Johannes Baro Schwarzenbergius, (qvæ Familia inter eqveſtres a multis ſeculis ſplendidiſſima, dudum in Baronum & Comitum, nuper etiam in Principum ordinem evecta fuit) aulæ Bambergenſis Magiſter, vir erat non indoctus, ſcriptisqve qvibusdam clarus, & Luthero favere cœperat, ſed ita, ut nondum omnia ejus dogmata probaret. Hujus literis Lutherus menſe Septembr. (vide *Tom. II Altenb. f. 221.*) reſpondens, inter alia laudat moderationem Epiſcopi Bambergenſis, & parci petit interceſſione Baronis, Paſtori Coronacenſi, qvi uxorem duxerat. Certe in ipſa urbe Bamberga eos Evangelii doctrina progreſſus fecerat, ut Pontifici Adriano dignum cura ſua videretur, ut ad Senatum urbis prolixe ſcriberet, d. ult. Novembr. hujus anni 1522. Hoc diploma in Lutherum injurioſisſimum ipſe Latine & Germanice edi, & notis ad marginem perſtringi curavit. Vide *Tom. II. Lat. Jen. f. 570. Tom. II. Alt. f. 244.* ubi Germanica commonitio Lutheri ſubjuncta eſt, in qva barbaram Latinitatem Pontificii ſcripti, & alia exagitat, acceptat tamen, qvod Adrianus judicium de doctrina Bambergenſibus deferre videatur. Igitur & ipſe Populum inter Pontificem & ſe judicem ferre vult, uter Scripturam recte alleget. Sæpius jam ***Hartmuthi Cronebergii*** potentis in tractu Rhenano Eqvitis meminimus. Is ſcriptis & voce Lutheri cauſam maſcule defendere cæperat, aliqva tamen ejus nomine ipſum Lutherum compoſuiſſe compertum fuit. Extant vero & ex ***Bibliotheca Paulina Lipſienſi*** mecum communicata fuerunt, qvæ ſtylus arguit, Cronebergii eſſe. Talia ſunt literæ ejus ad ***Petrum Maierum***, Paſtorem Francofurtenſem 1522. Sabb. poſt Pentecoſt. in qvibus eum ad veritatem Evangelicam docendam hortatur, & qvam anno 1523. coram Regimine Norimbergenſi apologiam fecit; tum qvæ ad Adrianum Papam eodem anno per modum Epiſtolæ edidit. In his magnum pro religione Evangelica & adverſus Hierarchiam Romanam zelum oſtendit. Speciatim vero contendit, ut Epiſcopi, Prælati & Monachi ditio-

ditionibus temporalibus cedant, utqve reditus illi ad veram Dei laudem, alendis Prædicatoribus & pauperibus impendantur, Epiſcopis etiam honeſta præbeantur ſalaria, eaqve omnia magiſtratuum cura & conſentiente populo, nulloqve privatæ utilitatis reſpectu expediantur. Qvæ ideo refero, ut appareat, qvod ſupra jam monui, qvam falſe & iniqve Nobilitati Germanicæ Lutheri doctrinam tunc amplexæ, imputetur cupiditas bonorum Eccleſiaſticorum, in ſuos uſus vertendorum. Ejectus tunc erat Gronebergius arce & oppido ſuo, unde nomen habuit, prope Francofurtum, occaſione ſocietatis cum Sikingio & inimicitiarum cum Trevirenſi Archiepiſcopo, cujus vaſallus erat, ſed feudum ultro, ut loqvuntur, refutaverat ſive abdicaverat. Eadem tamen cum magnanimitate locutus eſt, qva florentibus rebus conſveverat. Laudat id Lutherus *Lib. II. Ep. p. 126.* *Vir tanta* (ſcribens) *paſſus, adhuc ſatis firmus in fide ſtat.* Sed legi meretur Epiſtola, qvam Lutherus ad eum dedit, mox cum ex arce Wittenbergam rediiſſet, *Lib. II. p. 100.* (Germanica etiam extat *Tom. II. Alt. f. 116.*) piis admonitionibus & conſolationibus pleniſſima. Acerbe in ea qveritur de Wor- „
matienſi decreto, qvo Germania veritatem indicta cauſa damnaverit, „
ut & de tumultu Wittenbergenſi, ex qvo cautiorem ſe factum fuiſſe „
non diffitetur. Gratias autem agit Deo, qvod & Cronebergius & a- „
lii inveniantur, qvibus Deus Spiritum largitus ſit nulli offendiculo ob- „
noxium, fidemqve per charitatem operantem & efficacem. Non vult „
in ſe credi, ſed in Chriſtum, nec Lutheranos, qvi doctrinam ejus reci- „
piunt, vocari, ut alibi non ſemel contendit. *Verbum habent* (ait) *&* „
ipſos verbum habet: Lutherum, ſanctus ſit an improbus nebulo, non morentur; poteſt juxta Deus per Balaam loqvi atqve per Eſaiam, per Caipham ac per Petrum, ſed & per Aſinam. Addit alia magna cum parrhesia *p. 106. b.*

§. CXXXIII.

Lutherus hoc tempore Melanchthonis *commentarios in Epiſtolam ad Romanos* inſcio & invito ipſo ſubtraxit, & edi fecit; idqve in epiſtola ad eum d. 29. Julii defendit *d. l. p. 87.* præfert autem ejus labores (etſi id cum magna invidia ſe facere animadvertat) Hieronymi & Origenis Commentariis: Illos enim ſua potius qvam Paulina & Chri- „
ſtiana, *ait*, tradidiſſe. At Philippi annotationes commentarium ap- „

Digitized by Google

I. §. 133.

1522. pellari non poſſe, ſed indicem legendæ ſcripturæ & cognoſcendi Chri-
„ ſti, qvalis nullus huc usqve extet. Edita hoc anno qvædam ſunt *Weſ-ſeli* (cognomento *Ganſevoit) Friſii Groningenſis*, qvi ob variam illoqve tempore ſtupendam eruditionem *Lux mundi* dici ſolitus fuit. Natus erat anno 1400. deceſſit anno 1489. trium lingvarum ſacrarumqve literarum gnarus, & a corruptela dogmatum ſcholaſticorum ita recedens, ut juſtitiam illam operum externam & conſtitutiones traditionesqve humanas rejiceret,& verbum Dei pro credendorum regula haberet, Miſſarum etiam abuſum notaret & cœlibatum cleri impurum deteſtaretur. Illum, cum Pariſiis & Baſileæ docuiſſet, Philippus Elector Palatinus renaſcentibus literis favens, Heidelbergam evocavit anno 1477. ubi, cum Clericus non eſſet, nec fieri vellet, a Theologiæ profeſſione repulſus, Philoſophiam & lingvas aliqvandiu docuit, diſcipulum & ſucceſſorem reliqvit popularem ſuum *Rudolfum Agricolam*, Omlandum Friſium, celeberrimum poſtea nomen adeptum, primumqve bibliothecæ Palatinæ pararium. Huic *Joh. Reuchlinus* ſive *Capnio* ſucceſſit, itidem Weſſeli auditor. Reconditiora vero de omnibus illis memoravit *Henricus Altingius in hiſtoria reformationis Palatina* ad teſtimonia Gosvini Halenſis Belgæ provocans, qvæqve is ad Melanchthonem anno 1528. de Weſſelo ſcripſit. In hujus igitur Weſſeli librum ſive farraginem Lutherus præfationem edidit 3. Cal. Aug. qvæ in *Epiſtolarum Parte II. p. 89.* habetur, ex qva ſeqventia merito adſcribenda veniunt:
„ Ego neſcio qva Dei providentia in publi-
„ cum raptus, cum monſtris iſtis indulgentiarum & pontificiarum le-
„ gum, & falſæ nominatæ Theologiæ, ſic pugnavi, ut me ſolum eſſe puta-
„ rem. Etſi ſatis mihi ſemper fuerit animi, ita ut paſſim mordacior &
„ immodeſtior accuſer, præ nimia, qva ardebam, fiducia: ſemper tamen
„ id optavi, qvo tollerer & ego de medio meorum Baalitarum, & civili-
„ ter mortuus in angulo mihi viverem, prorſus deſperans me poſſe qvic-
„ qvam promovere apud æneas frontes iſtas & cervices ferreas impieta-
„ tis. Sed ecce & mihi dicitur, eſſe Domino reliqvias ſuas ſalvas, etiam
„ in hoc tempore, & Prophetas in abſcondito ſervatos, nec hoc ſolum
Addit: „ dicitur, ſed & cum gaudio oſtenditur. Prodiit enim Weſſelus (qvem
„ Baſilium dicunt) Phriſius Groningenſis, vir admirabilis ingenii, rari &
„ magni ſpiritus, qvem & ipſum apparet eſſe vere Theodidactum, qvales
prophetavit fore Chriſtianos Eſaias, neqve enim ex hominibus acce-
piſſe

Digitized by Google

piſſe judicari poteſt, ſicut nec ego. Hic ſi mihi antea fuiſſet lectus, 1522.
poterat hoſtibus meis videri Lutherus omnia ex Weſſelo hauſiſſe, adeo „
ſpiritus utriusqve conſpirat in unum. Mihi vero & gaudium & ro- „
bur augeſcit, jamqve nihil dubito, me recta docuiſſe, qvando tam con- „
ſtanti ſenſu, peneqve eisdem verbis, tamen diverſo tempore, alienis „
cœlo & terra, alioqve caſu, ſic ille mihi per omnia conſentit. Miror „
autem, qvæ infelicitas obſtiterit, qvo minus in publico chriſtianiſſi- „
mus hic autor verſetur, niſi in cauſa fuerit, qvod ſine bello & ſangvine „
vixerit, (qva una re mihi diſſimilis) aut metus Judæorum noſtrorum „
(Aleandrum innuit) eum oppreſſerit, qvi ſuis impiis inqviſitionibus in „
hoc nati videntur, ut optimos qvosqve libros faciant hæreticos, qvi „
ſuos Ariſtoteles & plusqvam hæreticos nobis ſtatuant Chriſtianos, „
qvorum finis Deo vindice jam deſinit in confuſionem. Legat itaqve „
pius lector, legatqve cum judicio, qvo maxime hic præſtat, qvod & e- „
gregie format, & qvos in me offendit nimia aſperitas, in aliis nimia di- „
ctionis elegantia, hic non habent qvod qverantur. Stylus eſt trivia- „
lis, ac pro ſeculo ſuo, res ipſa tractatur modeſte & fideliter. Et ſi in „
ſtercoribus Ennii legit aurum Virgilius, poterit & ex Weſſelo noſtro „
legere, qvod opibus eloqventiæ ſuæ addet Theologus. Dominus Je- „
ſus addat ad hunc multos alios Baſilios. Subjuncta eſt cujusdam *Joh.* „
Oſtendorpii Daventrienſis relatio, ad qvem Weſſelus jam ſenex dixiſſe „
perhibetur: *Studioſe adoleſcens, ad illum vives diem, qvo doctrina re-* „
centiorum & contentioſorum iſtorum Theologorum, Thomæ, Bonaventu- „
ræ, & aliorum ejusdem farinæ ab omnibus vere Chriſtianis Theologis ex- „
plodetur. Sed hæc per occaſionem dicta ſunto. Jam ad Maimbur- „
gium redimus.

§. iii.

Lutherus vero, qvi poſt reditum ſuum pro Evangeliſta VVittenbergæ ſe gerebat, ipſe ſcilicet Papa, vel nullum alium laturus, ritus Baptiſmi & Miſſæ ſeu ſacræ Cœnæ ordinavit. Exiſtimabat enim cultum divinum cum aliqvibus ceremoniis celebrari debere, ita tamen, ut nemo ad eas cogeretur, ſed cuiqve ſua *relin-*

Deliberat. de abrog. Miſſ. priv. Informat. & deliber. delector. ab univerſ. Formul. Miſſ. ſeu comm. pro eccl. Witt *Luth. t.2.*

relinqveretur libertas, pro libitu iis utendi. Chriſtianorum enim conſcientias ſemper liberas eſſe, nec alio jugo qvam Evangelii ſubdi debere contendebat. Diſpoſitionem etiam fecit de bonis Eccleſiaſticis, volebatqve ut expulſis Epiſcopis, Abbatibus & Monachis, omnes fundi & reditus Epiſcopatuum, Abbatiarum & Monaſteriorum Principibus territorii aut Magiſtratibus oppidorum accreſcerent, niſi Epiſcopatus in Principatus ſeculares erecti fuiſſent. Conventus vero ordinum mendicantium in ſcholas publicas eſſe mutandos, in qvibus juventus utriusqve ſexus inſtrueretur, aut in Hoſpitalia convertenda, in ſumma ut ex reditibus illorum bonorum ſuſtentatio fieret Paſtorum, Miniſtrorum, Rectorum & Magiſtrorum Scholæ, pauperum & orphanorum, & ad omnes alias neceſſitates publicas ſublevandas impenderentur. Hoc propoſitum Principibus & Magiſtratibus, qvos cupido diteſcendi ex opulentis Eccleſiarum ſpoliis tentabat, maxime placebat, parteſqve Lutheri indies potentiores reddebat, ut deprehenſum eſt in Comitiis Norimbergenſibus eo tempore habitis, in qvibus Lutherani prævaluerunt.

Luth. de communi fiſco. Cochleus.

§. CXXXIV.

Repetit hic otioſa; optime facta peſſime traducit, & pro more ſuo ſaltum in annum ſeqventem moliens, conglomerat multa, aliqva anticipat, ſubdit falſa, omittit vera. *Evangeliſta* qvo ſenſu Lutherus fuerit, ſupra dictum eſt. Qvid enim aliud eſt Evangeliſta, qvam qvi Evangelium ſive doctrinam Jeſu Chriſti populo proponit, qvos a Chriſto,

Digitized by Google

ſto, ſicut alios Eccleſiæ doctores; conſtitui tradit Paulus Eph. IV. 11. Qvod ſi Papam (ut noſter ait) repræſentare voluerit, alios mores induiſſe Lutherus debuiſſet. Nulla illi præcipiendi de fide, & diſſentientes fulmine anathematum percellendi atqve magiſtratibus & carnificibus tradendi mens erat. At ferre (dicit) alium noluit Lutherus; nullum nempe, qvi juſſu & autoritate non rationibus ex verbo Dei evidenter deductis, de religione decerneret, mandaret, juberet, interdiceret, & qvæ alia imperantis Romanæ ſedis formulæ eſſe ſolebant. Effectum huc usqve erat, incipiente Luthero, ut per maximam Germaniæ partem in urbibus non ſolum, qvas vocant, Imperialibus & liberis, ſed & ſub Epiſcopis aut Principibus, Lutheri doctrinam improbantibus, aut timore Imperatorii & Pontificii rigoris non admittentibus, doctrina purior perſonaret, concionantibus magno numero Monachis, qvi errores veteres ingenue agnoſcebant, populoqve libertatem a jugo, qvo hucusqve præter fas & nullo pietatis profectu preſſus erat, prædicabant. Vileſcere inde cultus eo usqve uſurpatus cœpit, nec tamen ſatis vel autoritatis prædicatoribus, aut populis ea erat prudentia & moderatio, ut omnia recte & decenter ordinarent; auferre enim mala facilius eſt qvam bona ſurrogare. Dein ut Satanæ aſtu ſemper fieri ſolet, non deerant, qvi optime cogitata abuſibus & exceſſibus viciarent, & in extremum aliud tendentes tumultu agerent. Hæc Luthero, ut par eſt, & jam ſupra occaſione Caroloſtadiani motus notatum, magnam incutiebant ſollicitudinem. Maxime vero & intimo imo plusqvam metu ab hoſtibus, angebatur in ipſa Saxonia, Principis Electoris & aulicorum trepidatione, qvi etſi doctrinam probarent, manum tamen publice introducendæ admovere cunctabantur, nec Lutherus ab iis majora poſtulare pro rerum, qvi tunc erat, ſtatu conſultum putabat, ſufficere ratus, dummodo non repugnarent, ſed Evangelicæ concioni locum facerent. At ipſe jam ſatis præparatis, imo convictis tot hominum animis, de abuſibus Eccleſiæ; cum Magiſtratus, ut dixi, veteri perſvaſione vel metu nihil auderent, ſed eventum ſpecularentur, intereaqve populi & Paſtores ab erroribus diſcedere cœpiſſent, multa tamen mutanda & ordinanda relinqverent, qvotidie conſulebatur & urgebatur, ut qvi primus abuſus oſtendiſſet, meliorem etiam uſum monſtraret. Non poterat is deſiderio huic reſiſtere, qvanqvam in ſummo diſcrimine verſaretur, nullo præſidio, ne Wittenbergæ

I. §. 135. 1522. qvidem ſatis tutus. Itaqve non qvidem legiſlatoris, ſed conſulentis & hortantis perſonam ſumens, de ritibus Sacramentorum ſententiam ſuam aperuit, qvanqvam id non hoc, ſed ſeqventi anno 1523. factum eſt, ſicut & cætera, qvæ hic Maimburgius alieno loco infarſit.

§. CXXXV.

Baptiſmus ad id usqve tempus Latinis verbis peragebatur, nulla populi ædificatione. Formulam igitur, qva uti ſolebant baptizantes, Lutherus ex Latina Germanicam fecit, præfatus; *eſſe qvidem quæ in illa emendari potuiſſent, ſed nihil mutaſſe, ut infirmis parceret, nec ſcandalo & calumniis anſam daret, ac ſi novum baptiſmum introducere intenderet.* In iſta itaqve formula (vide *Tom. II. Alt. f. 324.*) ritus Romanos retinuit, non ſolum *Exorciſmum*, qvem vocant, cum trina baptizantis ſufflatione, ſed & ut *ſal in os infantis ingereretur, ſputo aures & naſus tangerentur, oleo conſecrato pectus & humeri illinerentur, crux in vertice pingeretur, mitella infantis capiti imponeretur, cereus in manum daretur.* Hæc ſervaſſe non temere novaturientis, ſed plus forte nimium obſervantiæ inveteratæ tribuentis eſſe apparet, & a Maimburgio (ſi novit) taceri non debuerunt. Is tamen ita hic loqvitur, ac ſi neſcio qvos ritus in baptiſmo etiam ordinaſſet, cum ne unum qvidem tunc ordinaverit aut mutaverit; præfando ſaltem monens, externa illa (paulo ante relata) ab hominibus ad ornandum Baptiſmum addita
» pro parvis habenda eſſe: poteſt enim *(ait)* omiſſis illis baptiſmus fieri,
» neqve ea ſunt, qvæ Diabolus metuat, qvi majora etiam ſpernere novit.
» Seriis hic opus eſt; qvi adſtat, fidem habeat, verbum Dei audiat, devo-
» te oret. Preces Parochus ita pronuntiet, ut adſtantes (ſive fidejuſſo-
» res) ſeqvi eas in corde poſſint, infantem Deo commendent, & diabolo
» reſiſtant. Pios Sacerdotes ſobriosqve, probos, piosqve fidejuſſores
» adhibere decet, qvi tanto Sacramento peragendo attenti & apti ſint,
» ne id Diabolo ludibrio fiat, & in contemtum Dei cedat, qvi nos per
» baptiſmum tam ineffabili & abundanti gratia cumulat, ut ipſe rege-
» nerationem vocet, qva ab omni tyrannide diaboli, peccato, morte &
» inferno liberati, filii vitæ & hæredes omnium bonorum Dei, imo Dei
» filii & fratres Chriſti efficimur. O Chriſtiani, nolite ineffabilia hæc
» dona tam oſcitanter tractare; nam Baptiſmus unicum nobis ſolatium,
» & ad omnia divina beneficia introitum præbet. Hæc credo talia ſunt,

ſunt, qvæ pietatem viri manifeſtam faciunt, & qvæ dudum ad inſtructionem Chriſtianorum doceri in adminiſtratione Baptiſmi, & loco Latinæ illius demurmurationis & ſcenicæ ceremoniæ ſervari debuiſſent. [1] Neqve tamen diſſimulo, biennio poſt, parta jam ſecuritate aliqva religionis, ſub Johanne Sax. Electore, iterata formulæ baptiſmatis editione, *ſufflationes, ſal, ſputum, chriſma*, omiſſa fuiſſe, ſervato ex ritibus vetuſtis ſaltem *exorciſmo*, & *ſigno crucis* atqve *induſio* qvo baptizati velari ſolent. vide *Tom. II. Alt. f. 327.*

§. CXXXVI.

Miſſam qvod attinet, ſive adminiſtrationem Sacræ Cœnæ, ex ſupra dictis repetendum eſt, primam abrogationem miſſarum ſolitariarum, earumqve inprimis, qvæ pretio fiebant, ſive votivarum, non a Luthero ſed ab *Auguſtinianis*, ipſo abſente, Wittenbergæ anno 1521. cœptam fuiſſe; dictum etiam fuit, qva cautela in communione ſub utraqve introducenda, moderandaqve Caroloſtadii violentia Lutherus uſus fuerit. Sed populus jam de vero Sacramenti uſu paſſim edoctus erat, & ſacri calicis præbitionem flagrantiſſime deſiderabat, ceremonias vero Miſſificantium averſabatur. Cum vero Epiſcopi officio ſuo ad tollendos abuſus minime uterentur, ſed peſſime conſulti Reformationem flagitantibus populis, qva vi & ſeveritate poterant, obniterentur, Magiſtratus vero partim conniverent, mediiqve inter populum & Clerum verſarentur, fieri non poterat, qvin multa perperam & confuſe agerentur. Igitur Lutherus ab aliqvibus egregiarum civitatum parochis conſultus, qvid pro temporis ratione circa miſſas & communionem ſalva fide fieri poſſet, & qvæ ipſius ſvaſu Wittenbergæ (conſenſu civium & diſſimulante Principe) obſervari cœperant, edito anno 1523. libello notum facere voluit, eumqve Nicolao Hauſmanno, jam ſæpe nobis memorato, Zviccavienſium ſive Cygneæ Eccleſiæ primario & laudatiſſimo Paſtori (Epiſcopum Lutherus vocat) inſcripſit, cujus exordium integrum, ex qvo intentio Lutheri pateſcit, omnino adſcribendum eſſe exiſtimavi. *Tom. II. Lat. fol. 588.* Hactenus libellis & „ ſermonibus egi inter populos, ut corda primum ab impiis opinionibus „ cæremoniarum avocarem, chriſtianum & commodum arbitratus me „ facere, ſi cauſa fierem, ut abſqve manibus contereretur abominatio, „ qvam

I. §. 136.

1522. qvam Satan per hominem peccati in loco ſancto ſtatuerat. Proinde nihil vi aut imperio tentavi, nec vetera mutavi, ſemper cunctabundus & formidabundus: Tum propter imbecilles in fide animos, qvibus ſubito eximi non potuit tam vetus & inclita, nec inſeri tam recens & inſveta ratio colendi Dei: Tum maxime propter leves illos & faſtidioſos ſpiritus, qvi ceu ſues immundæ, ſine fide, ſine mente irruunt, & ſola novitate gaudent, atqve ſtatim ut novitas eſſe deſiit, nauſeant. Qvo genere hominum, cum in rebus cæteris nihil eſt moleſtius, tum in rebus ſacris ſunt moleſtiſſimi & intolerabiles, qvamvis ut rumpar ira, ferre illos cogor, niſi velim & Evangelium ipſum e publico tollere. Sed cum jam ſpes ſit, multorum corda per gratiam Dei illuſtrata eſſe & roborata, ipſaqve res poſcat, ut tandem ſcandala tollantur de regno Chriſti, audendum eſt aliqvid in nomine Chriſti. Juſtum eſt enim, ut vel paucis conſulamus, ne dum perpetuo levitatem & abuſum illorum formidemus, nullis prorſus conſulamus, & dum iſtorum futura ſcandala cavere volumus, univerſas abominationes illorum roboremus. Qvare de formula aliqva pia miſſandi (ut vocant) & communicandi, ut & tu populaſti toties, optime Nicolae, agemus, ac ſic agemus, ut non amplius ſolum verbo doctrinæ corda regamus, ſed manum qvoqve apponamus, & publica adminiſtratione, in opus perducamus, nulli prorſus præjudicantes, ne aliam amplecti & ſeqvi liceat, Qvin ex animo per Chriſtum obſecramus, ut ſiqvid melius illis revelatum fuerit, nos priores tacere jubeant, ut communi opera rem communem juvemus. Plura ex libello afferenda eſſent, ſed præſtat ipſum legere. Verum eſt, ceremonias Miſſæ in libertate populi Chriſtiani Lutherum reliqviſſe, ſed ita, ut ſubſtantialia minime negligerentur, qvæ Chriſtus ipſe, ut in initio libelli *fol. 588. b.* dicitur, primum inſtituit & ſub Apoſtolis ſimplicisſime atqve piisſime abſqve ullis additamentis obſervata fuerunt. Qvæ vero ſucceſſu temporum humanis inventis aucta ſunt, ut *præter nomen* (ut ait) *ad noſtra ſecula nihil de Miſſa & communione pervenerit*, ex iis retineri ad tempus ſaltem putavit, qvæcunqve ſalva fide poterant, ut novitas & ſcandalum vitaretur; qvædam autem ut ſuperſtitioſa & intoleranda omnino abrogari & omitti. Præſupponit qvæ alias abunde ſe docuiſſe memorat, *Miſſam non eſſe ſacrificium, ſeu opus ſacrificantis, ſed Sacramentum & teſtamentum, ſeu benedictionem, eucharistiam, cœnam Domini, menſam Domini, memoriam*

Digitized by Google

riam Domini vel communionem &c. Itaqve ex omiſſis præcipuum eſt *offertorium* & *canon*, & qvicqvid ad ſacrificandi formulas & ritum pertinet. Ex retentis (præter neceſſaria illa ſcilicet, recitationem verborum inſtitutionis & orationem Dominicam) ſunt uſus Latinæ lingvæ (qvanqvam is poſtea ſublatus etiam fuit) addita tamen pro concione explicatione populari. Toleravit præterea, ut prior ſumat Sacerdos, utqve *elevet* ſacrum panem & calicem, & ut *pacem annunciet*; ſervavit etiam plerasqve precum & cantus formulas. Aqvæ cum vino mixtionem etſi non plane improbat, omitti tamen mavult. A communicantibus exigit, ut anteqvam admittantur, interrogentur, an intelligant ſciantqve verba inſtitutionis & Dominicam orationem, dicantqve, qvo animo qvaqve fructus ſpe accedant; qvi hæc noverint, riteqve ſemel reſponderint, interrogari amplius neceſſe eſſe non putavit. Confeſſionem peccatorum liberam ſinit, ſvadet tamen; optimam præparationem eſſe ſtatuit, pœnitentiam, fidem, deſiderium ſolatii & confirmandæ fidei ex Sacramenti participatione. Utramqve porro ſpeciem porrigi debere, cum biennio toto Evangelica doctrina inculcata jam ſit, aperte contendit, neqve concilii decretum expectandum, imo ſi id ad neceſſitatem fidei reqviri dicatur, potius rejiciendum & contrarium faciendum eſſe, ne ab hominum autoritate res fidei dependeant. Cantica vernacula ad populi inſtructionem a poetis, ſi qvi eſſent, componi deſiderat, interim vetuſta, qvæ etiam nunc durant, retineri vult, iſta tamen omnia pro tempore proponit, *cætera*, ait, *uſus & res ipſa docebunt, modo verbum Dei ſtrenue & fideliter in Eccleſiis annuncietur*; addit, ut objectionem adverſariorum præveniret *fol. 592.*
» Nam qvod forte petent aliqvi, hæc omnia Scripturis & exemplis Patrum probari, non multum movemur; qvod ſupra diximus, in his debere libertatem regnare, & neqve legibus, neqve imperiis liceat conſcientias captivare chriſtianas: unde & nihil de his rebus Scripturæ definiunt, ſed ſinunt libertatem ſpiritus abundare ſuo ſenſu, pro commoditate locorum, temporum, & perſonarum. Patrum vero exempla partim ſunt incognita, qvæ vero nota ſunt, tam varia ſunt, ut nihil certi liceat conſtituere, videlicet qvod & ipſi libertate ſua uſi ſunt. Qvin ut maxime certa & ſimplicia eſſent, nobis tamen nec legem nec neceſſitatem imitandi imponerent. Debacchatus in hunc libellum miris modis cum aliis eſt *Emſerus*, cumqve ſcripto aliqvo, anno ſe-

Digitized by Google

1522. qventi 1524. eidem Hausmanno (qvem ſatis palpat laudatqve) dedicato, acerbe taxavit; nec Cochleus bilem ſuam continere potuit, maxime qvod Lutherus tam impatienter ferret, Canonicos Wittebergenſes in Miſſa ſolitaria veteri ritu celebranda pergere; qvodqve in aula illis conniveretur: In epilogo enim tractatus *f. 592. b.* hæc habet Lutherus: Ne vos aut qvosvis alios abſterreat, qvod in noſtra Wittenberga adhuc perſeverat Topheth illa ſacrilega, qvæ Principum Saxoniæ impia & perdita pecunia eſt, Templum dico omnium Sanctorum. Nam tantum eſt miſerante Deo apud nos antidoti per copioſum verbum Dei, ut peſtis illa in angulo ſuo langvens, non niſi ſibi ipſi peſtilens ſit. Deniqve vix tres aut qvatuor porci & ventres ſunt, in ipſa illa perditionis domo, qvi pecuniam illam colunt, cæteris omnibus ſimul & univerſo populo inſignis nauſea & abominatio eſt, neqve licet vi aut imperio in eos graſſari, ut noſti, decere Chriſtianos, non niſi virtute gladii ſpiritus pugnare, ſic enim informo populum qvotidie, alioqvi jamdudum domus illa omnium Sanctorum, imo domus omnium Diabolorum alio nomine ferretur in orbe. Satisfactum tamen eſt zelo ejus haud multo poſt, ut in loco dicetur. Judicare nunc poſſunt omnes, qvibus æqva mens eſt, qvid peccatum ſit a Luthero, aut ab illis, qvi ei obſeqvebantur, qvam diu non demonſtratur neceſſitas obedientiæ, qvam Sedes Romana in orbem terrarum, omnesqve Chriſtianas gentes ſibi arrogabat. Hac enim non probata, ex decretis Pontificiis doctrina Lutheri, & provinciarum urbiumqve, qvi eum ſecuti ſunt, conſilium & inſtitutum fruſtra & frivole impugnatur. Neqve enim minus Chriſtiani, imo majori puritate & fide eſſe potuerunt, fuerunt & ſunt, qvi rejectis, qvæ ſuperſtitioſa & ſuperflua eſſe perſpexerant, qvibusqve conſcientiam ſuam obligari negabant, illa ſolummodo in ſacramentorum ritu ut neceſſaria ſervarunt, qvæ de eorum ſubſtantia & integritate eſſe, indubitatis argumentis ex ſacris literis convicti deprehenderant, reliqva, ut recte docuit Lutherus, etſi per ſe non mala, ſed nec neceſſaria, in libertate reliqverunt, non qvidem crude & laxe, ut hic inſinuare velle Maimburgius videtur, ſed decenti ordine, qvadamqve Cleri & populi conventione. Videant igitur, qvi orbem Chriſtianum cædibus & ſangvine miſcuerunt, ob hoc unum, qvod populus Chriſtianus jugi, per tot ſecula ex inſcitia & barbarie tolerati, pertæſus fuerit, & qvædam mutaverit, ea tamen cum moderatione,

Digitized by Google

tione,ut qvi mallent prioribus inhærere, id ſuo facerent arbitratu. Jam vero qvod S. Cœnæ ſacramentum, ritusqve attinet, conſtare exiſtimo apud omnes antiqvitatis Eccleſiaſticæ non imperitos, ſubſtantiam ejus conſiſtere in modo, qvem Chriſtus inſtituit, & Apoſtoli ſervarunt. Fatentur autem ſcriptores in media etiam ſeculorum iſtorum barbarie, & diu ante Lutherum, nihil probari poſſe ex inſtituto primitivo, qvam uſum verborum inſtitutionis & orationis Dominicæ. Idem adductis auctoribus ſtabilivit Georgius Caſſander Theologus eximius, minime is qvidem Lutheranus, ſed veritatis amans, (& Ferdinandi I. & Maximil. II. Cæſarum Conſiliarius, qvorum juſſu conſultationem de religione anno 1564. ſcripſit, Thuano *Lib. XXXVI. Hiſtor.* ſumme laudatam.) Libro *de Liturgicis Cap. II.* ut explodendus ſit Emſerus aliiqve, qvi ex ſuppoſititiis ſcriptoribus ementitas antiqvitates propinant. Addit. Qvicunqve igitur in ſimplicitate hac acqvieſcunt, illi nihil adverſus Chriſtianam diſciplinam admittunt, etſi a placitis Romanis & longo uſu diſcedant. Culpa ſchiſmatis penes eos ſtat, ſtabitqve, Deo olim juſto judice, qvi poteſtate, cujus titulum non probant, in alios utuntur, & hæretici nominis invidia, pœnarumqve atrocitate ſuas inculcant ſententias, non Chriſti. Hujus inſtituta ad ſalutem pertinentia, ſi ſervet populus, utut in ritibus variet, ſatisfacit nomini & officio Chriſtianorum, nec legibus Eccleſiaſticis mere poſitivis obligatur, niſi expreſſe vel tacite conſentiat, qvod axioma, & Scripturis ſacris & Addit. Chriſtianæ fidei naturæ conveniens, juris Pontificii etiam compilatores, multiqve ex doctoribus ſincerioribus Romano Catholicis, qvotqvot ſcilicet nullam adulandi Hierarchiæ cauſam habent, agnoſcunt, idqve Proteſtantium conſcientiæ maximam præbet ſecuritatem.

§. CXXXVII.

Accedimus jam ad tertium, qvod hic ex ſeqventis anni geſtis retrotrahit Maimburgius, nempe ad conſilium Lutheri, *de bonis Eccleſiaſticis.* Mirum qvam temere hic prodiderint ſtudia ſua, & qvid in religione ipſis maximum videatur, qvi de opibus & dignitatibus Cleri tantos excitarunt clamores & motus, cum nihil hic jure divino exigatur, qvam ut miniſtris Eccleſiæ populum docentibus, & ſacra legitime curantibus de alimentis proſpiciendum ſit. Cætera omnia ab humano ſunt inſtituto, aut Pontificio potius dominatu, cujus vis le-

Digitized by Google

I. §. 137. 1522. gitima, ſi non probatur, manent omnia, ſicut ab initio fuerunt, in diſpoſitione Principum & populi. Hoc irrefragabilibus argumentis
Addit. non a Proteſtantibus modo, ſed & ab adverſæ partis doctoribus ita credo aſſertum eſſe, ut pro principio ſatis tuto haberi debeat. Qvapropter etſi Lutherus omnem per ſeculorum priorum patientiam invectam patrimonii, qvod vocant, Eccleſiaſtici conſtitutionem mutari ſvaſiſſet, Principesqve & populos obſeqventes habuiſſet, nullum tamen crimen ne ſic qvidem demonſtrari poſſet, ſtante, qvod Principes & populi legibus pontificiis inſolubili nexu non fuerint adſtricti; ſed ad libertatis ſuæ vindicias ex gravibus cauſis provocare & progredi jure potuerint, ſicut potuiſſe rationibus oſtenderunt, qvæ conſcientiæ ſuæ ſatisfecerunt, nec a judicio eorum, qvi ob ſuas utilitates reſiſtebant, & jus dicendi legitima poteſtate carebant, reprobari potuerunt. Paucis dicam, omnis de bonis Eccleſiaſticis ira & rixa fruſtra eſt, nec in foro conſcientiæ (qvicqvid vi & armis in hanc vel illam partem factum ſit aut fiat) attendi debet, donec Pontifices, non armis ſuis aut obnoxiarum ſibi poteſtatum, ſed legitimo more evicerint, divini juris eſſe, ut illi cum Clero ſuo, pro arbitrio, ex opibus vi aut aſtu coactorum & inductorum hominum capiant, unde pro lubitu & ſplendide vivant. Ceſſante autem divini juris neceſſitate, jus eſt Principibus & poteſtatibus, etiam olim ſponte data, ſive, ut dicitur, fundata, animadverſo errore aut abuſu, revocare, & alia ratione de impenſis in rem ſacram ſtatuere & definire. Seqvitur inde, injuſtas qverelas eſſe, qvæ de mutatis bonis Eccleſiaſticis fiunt, injuſtiorem vero vim, qvæ ad illa in arbitrium Cleri reducenda cum publicæ pacis diſpendio & effuſione ſangvinis adhibetur. Scio eqvidem autoritatem civilem & edicta Imperatorum vetera allegari a Pontificibus & Clero, adverſus hanc libertatem diſponendi de bonis Eccleſiæ. Utut vero ea cum tumultu infringi a mere ſubditis non liceat, de Germaniæ tamen Principibus & ſtatibus aliter judicari debet, qvi ſalva Majeſtate Imperatoria, qvæ ſuis conſtat fundamentis & terminis, in ditionibus ſuis Legislatoriam habent poteſtatem. Hæc controverſia ſuperiori & noſtro ſeculo armis in Germania non ſemel ventilata, tandem pactionibus in eam redacta eſt formam, cui nunc merito inſiſtitur. Qvid in aliis regnis & provinciis aut qvo jure fiat, non opus eſt, ut hic examinemus. Videmus tamen a Regibus & Rebus publicis, etiam Pontifici

in

Digitized by Google

in cæteris obſeqventibus (Galliam, Siciliam, & Venetos, pro exemplis nomino) multum aſſeri & effici, qvæ libertati illi ſupremæ, qvam Proteſtantes poſtliminio jam olim recuperarunt, ſuoqve poſtea ſangvine tutati ſunt, vel paria ſint, vel valde affinia, prudenterqve facere Romanam Hierarchiam, ſi lenibus modis de opibus Cleri, poteſtatibus ſummis gratificetur, & lites redimat, qvarum deciſio ſi non ex Lutheri, certe non multum diſſimilibus placitis, ut nunc ſapit mundus, valde ipſi metuenda eſſet. Sed iſta de jure, pro meo inſtituto, & ſemel dicta ſufficiant: Jam factum qvod Luthero imputatur, conſiderandum eſt. 1522.

§. CXXXVIII.

Edidit is anno 1523. præfationem in *ſtatutum* qvoddam Leiſnici ad Muldam, qvod mediocre in ditione Electorali Saxonica oppidum eſt, de reditibus iſtius parochiæ conditum, ad qvam vici aliqvot circumjacentes pertinent. Convenerant autem Nobiles, vicorum Domini, & inter eos vir egregius, multumqve Luthero laudatus (Vide *Lib. II. Ep. p. 331. b.) Sebaſtianus Cotteritius*, (familia eqveſtri etiamnum florenti natus) cum Senatu oppidano, & vicorum incolis (inito prius pacto cum Abbate vicini monaſterii Buchenſis, eoqve ab Electore confirmato) de decemviris (duobus nempe ex nobilitate, duobus ex ſenatu, tribus ex civibus, tribus etiam ex vicorum incolis) per ſuffragia omnium qvotannis deligendis, qvi omnes parochiæ reditus, Eleemoſynas etiam, colligerent, aut ſi opus eſſet, collationes indicerent, ex qvibus parochus, diaconi, puerorum & puellarum in ſcholis magiſtri & magiſtræ honeſte alerentur, ædificia ſacra conſervarentur, & pauperibus proſpiceretur, ſublata omni mendicandi, ſive ut loqvebantur, terminandi & ſtationandi, tum monachis tum vagabundis aliis licentia. Tam pie vero & prudenter iſta omnia pro modo facultatum ſuarum providerunt, qvos dixi oppidani, ſuo qvidem arbitrio, nulloqve ſuperiorum juſſu, ut optandum cum Luthero ſit, hoc exemplum pro regula ubiqve obſervatum fuiſſe. Notabilis inter alia eſt in ordinatione iſta de Eleemoſynis colligendis diſpoſitio hunc in ſenſum: *Addit.*
„ Habeantur in templo duo vaſa portatilia, in qvæ panis, carnes aliaqve
„ eſculenta reponantur, alia in qvæ pecunia conjiciatur. Collectæ igi-
„ tur Eleemoſynæ, eæ præſertim, qvæ ſervari neqveant ſtatim, qvæ ve-
„ ro ſervari poſſunt die Dominica pauperibus diſtribuantur, ita ut nemo

Digitized by Google

1522. ex cœtu qvi ætatis aut morbi cauſâ alimenta ſibi acqvirere non poſſit,
„ egere cibi, veſtibus aut hoſpitii debeat; ſed ex decreto Decemviro-
„ rum neceſſaria capiat. Porro ut ex reditibus ſacris & ſumtibus publi-
„ cis, cum vile eſt annonæ pretium, frumenti modus coematur, ex qvo,
„ tempore caritatis, donari, vendi aut mutuo dari egentibus, itidem ex
„ arbitrio decemvirorum poſſit. Si vero reditus annui, & qvæ ſponte
„ conferuntur, ad omnes erogationes non ſufficiant, tunc decemviris
„ proponentibus totus cœtus, qvæ neceſſaria erunt, pro facultatibus col-
„ liget, idqve tanto faciet lubentius, qvia antehac longiſſimo tempore
„ intolerabili modo per totum annum a mendicantibus domeſticis &
„ peregrinis, aliisqve callidis artibus exhauſtos ſe fuiſſe ſciunt. Cæte-
rum Leiſnicenſes in exordio profitentur, ſe divinarum literarum peri-
tos conſuluiſſe, Lutherum tamen non nominant: qvanqvam veriſimi-
le eſt, conſilio ejus uſos eſſe. Ipſe vero in præfatione haud prolixa
Leiſnicenſes, qvos alloqvitur, magnopere laudat, ſtatutumqve illud
dignum judicaſſe ſe ſcribit, qvod typis publicetur, aliisqve ad imitati-
„ onem proponatur. Eo enim, ait, rem Clericorum, qvi ſub ſpecie cul-
„ tus divini tantas mundi opes corraſerint, jam devenire, ut videantur
„ Deo & hominibus moleſti, nec ferendi amplius eſſe. Cum igitur mo-
„ naſteria jam deſeri incipiant, nec ſint, qvi in iis vivere poſthac velint,
„ & hæc mutatio ſuæ doctrinæ imputetur, curandum ſibi eſſe, qvantum
„ conſilio & ſvaſionibus poſſit, minuendæ invidiæ cauſa, ne derelicta
„ monaſteriorum & collegiorum bona in prædam promiſcuam homi-
„ num avarorum cedant, ſed pie & utiliter impendantur. Nihil autem
præcipit aut urget, neqve ad ullum Principum deſideria illa ſua defert,
ſed, ut dixi, ſolis Leiſnicenſibus reſpondet, multaqve pro caſuum &
temporum ratione ulterius expendenda, & ſecundum regulam chri-
ſtianæ charitatis omnia æſtimanda & inſtituenda eſſe monet, adeoqve
intra vota conſiſtit, contentum ſe fore, ajens, ſi modo duo aut tres con-
ſilia hæc ſua vel ſeqvantur, vel ſaltem non improbent. Scripta eſt
præfatio hæc Germanice, ut & ipſum Leiſnicenſium ſtatutum, nec
Maimburgius ex illis qvidqvam, credo, cognovit, qvam qvæ ex Co-
chlei maligna & mendaci relatione exſcripſit. Moderatiora qvippe
omnia ſunt, qvæ Lutherus proponit. Neqve enim expelli vult mo-
nachos, ſed volentes dimitti; manentibus alimoniam, & qvidem ube-
riorem, qvam habuerint, præberi, ne avaritiæ ſed charitatis impulſu
illa

iſta fieri videantur. Neqve ſe aliis conſulere, ait, qvam qvi Evangelicam doctrinam recipiant, & facultatem diſponendi de his rebus habeant. Falſiſſimum igitur eſt, eum velle, ut qvæ ex reditibus monaſteriorum deſertorum ſuperſunt, Principibus & Magiſtratibus accreſcant, qvinimo diſerte ſvadet, ut omnia ad pias cauſas ſive ad charitatis chriſtianæ exercitia impendantur, tanqvam *bona Eccleſiaſtica*, qvo nomine olim vocata fuerint, id eſt, *communia, & ad cœtum & Eccleſiam, in pios uſus pertinentia.* Addit exceptionem, ſi forte fundatorum poſteri ipſi nunc egeant, ut & his de alimentis & ſubſidiis qvibusdam proſpiciatur, ſed citra abuſum, & ad præſcriptum ordinatæ charitatis. Improbat autem promiſcuam iſtius modi fundationum retractionem, qvalis in Bohemia facta ſit. De Eccleſiarum Cathedralium & collegiatarum reditibus ita judicat, qvod in effectu & re ipſa nil aliud ſint, qvam politici reditus, atqve ita mallet Epiſcopos & Prælatos in numerum civilium poteſtatum referri, qvam pro divini cultus miniſtris haberi. Aut ut ad fundatorum hæredes proventus iſti, eo, qvo ſupra dixit, modo, reverterentur, aut communi fiſco Eccleſiaſtico accederent. Cum vero uſuraria pravitate laborare contractus, qvos vocant, venditionis annuorum redituum, in qvibus magna pars proventus Clericorum conſiſtebat, cenſeret, debitores liberandos ære illo alieno eſſe ſvadebat: ſed neminem invenit, qvi in hac opinione ei aſſentiretur, ita ut aliqvot poſt annos ab illo rigore ipſe diſceſſerit, a Jureconſultis informatus, & Principum leges de uſuris viceſimis non improbaverit. Cæterum ex hoc ipſo, non libro, ut Cochleus nominat, ſed brevi conſilio per epiſtolam vel præfationem expoſito, manifeſtum fit, de qvo jam in præloqvio aliqvid monui, qvam calumnioſe inſimulentur Principes & magiſtratus Germaniæ, qvod Lutheri doctrinam hoc uno fere argumento acceptaverint, ut ſpoliis ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent. Scripſit iſta hoc anno 1523. Lutherus, cum ipſe in ſummo periculo viveret, Elector vero Saxonicus nondum de publica Eccleſiarum ordinatione & reformatione decreviſſet, & jam doctrinam ipſam maxima populi pars probaverat, nullo ad bona Eccleſiaſtica habito reſpectu. Adeo vero nulla tunc lucrandi & diteſcendi cogitatio Principem aut proceres provinciarum movere poterat, ut metu Pontificis & Cæſaris magno potius ære libertatem Evangelicæ do-

Digitized by Google

I. §. 138. reſpectum habuit. Eqveſtris ordo nihil lucratus eſt ex bon. Eccl.

1522. ctrinæ redemiſſent. Qvibus enim in anguſtiis hoc ipſo tempore, qvo Comitia Norimbergica habebantur, verſati ſint purioris doctrinæ fautores, puulo poſt dicetur. Qvod ſi conſilium Lutheri proceſſiſſet, & id ſeqvi placuiſſet Principibus, qvid qvæſo lucri ad eos redundaſſet, cum ſtatuta a Luthero ſuprema regula de charitate chriſtiana, nihil omnino ad fiſcum Principum & magiſtratuum redire potuiſſet, niſi ipſi indigentiam & paupertatem majorem pro conditione ſua, non minus qvam plebeji probaſſent, tantumqve poſt ſumtus ad cultum divinum & ſcholas publicas neceſſarios pauperumqve ſuſtentationem ſuperfuiſſet, ut etiam Principibus & Nobilibus aliqvid tribui potuiſſet, qvod per regulas a Luthero poſitas, ineptum cogitatu, nedum effectu fuit.

Addit. Principes ſane Saxonici illo tempore tam opulenti erant, ut pecuniis (qvod probare facile poſſem) mutuo datis alios juvarent, aut eos magnificis ædificiis impenderent. Ex minori Nobilitate depauperatas familias qvasdam fuiſſe haud negaverim. Conſtat autem primas dotationes antiqvitus admodum tenues, multorumqve fundatorum familias dudum extinctas fuiſſe. Maxima nempe redituum pars Clericorum induſtriæ aut collationibus pecuniariis, multum etiam uſuris debebatur. Itaqve ne qvid diſſimulem, conſilium illud de fundatorum hæredibus juvandis, levandæ invidiæ cauſa propoſitum fuiſſe puto, ſterili aut nullo effectu. Neqve enim reſtituta ad eum modum fundatorum ex eqveſtri ordine poſteris monaſteria fuerunt, aut ſi qvid tale accidit, onus ſubrogatum fuit ſcholas conſtituendi, certumqve præceptorum diſcentiumqve numerum in iis alendi; qvanqvam non niſi unum hujusmodi exemplum in Saxonica ditione mihi notum eſt in ſplendida Eqvitum *Witzlebiorum* familia, qvi *Roslebiæ* in Thuringia monaſterium in ſcholam converterunt. Nihil itaqve niſi perpetuæ & tædioſiſſimæ contumeliæ ſunt, qvæ reformationi ex bonorum Eccleſiaſticorum invaſione opponuntur; nec niſi vaniſſime fingitur Luthero autore ſpolia Principibus oſtenſa eſſe. Qvid vero longo poſt tempore nempe anno 1532. ſeqveſtratis jam poſt publicas cum provincialibus conventiones monaſteriis & collegiatarum Eccleſiarum reditibus, pro commodo aliqvo fiſci ducalis permittendum eſſe exiſtimaverit Lutherus, ut ſcilicet maximi ſumtus in religionis negotia facti qvodammodo refunderentur, in loco exponetur. vide *Tom. V. Alt. fol. 1027. & ſeqq.* Sed ab ejus intentione & conſilio neqve hoc anno

neqve

neqve ſeqventibus profecta ſunt, ſi qvæ minus probanda per varias rerum mutationes evenerunt, imo vix alius acrius in abuſus bonorum Eccleſiaſticorum invectus eſt.

§. CXXXIX.

Sævitia, ut ſupra innui, contra Lutheranos, qvos vocabant, palam & vehementer exerceri iſthoc anno 1522. cœpta eſt. Durior ante alios Georgius Saxoniæ Dux mandatum menſe Novembr. anno 1522. de tradendis Novi Teſtamenti libris a Luthero verſis emiſit, qvos ſub pecunia a ſubditis redimebat, *Tom. II. Alt. f. 224.* ſevere punitis, qvi retinebant. Viſitavit etiam, incitatus a Duce, autumno hujus anni, Academiam Lipſienſem Epiſcopus Mersburgenſis, & graviſſimis pœnis denuntiatis, lectionem Novi Teſtamenti a Luthero editi, & excurſum ad conciones in vicina Electoris ditione audiendas prohibuit; qvo facto juventus ſtudiis incumbens, ut jam ante cœperat, Lipſiam magis magisqve deſeruit, & Wittenbergam petiit. Nec mitiores erant Henricus Brunſvicenſis & Ferdinandus Rex, Caroli Imp. frater, tum in Auſtria, tum in Wurtembergico, qvem tunc tenebat, Ducatu. Sed violentiſſima Belgis perſecutio incubuit, magno hominum numero præcipiti condemnatione vita aut bonis ſpoliato. Menſe Octobr. deſtructum eſt totum Auguſtinianorum monaſterium Antverpienſe, monachiqve omnes vel extremo ſupplicio poſtea affecti, vel, cum carceris tædio mortisqve metu revocaſſent, aliis modis puniti ſunt. Prædicaverant autem illi ſecundum Lutheri doctrinam tanto cum applauſu, ut templum affluentem hominum multitudinem non caperet; Nec Jacobi illius caſus, qvem ſupra retuli, cæteros abſterrebat. In Germania vero doctrina Evangelica multis in locis majori cum libertate admiſſa eſt. *Addit.* Norimbergæ Andreas Oſiander, Menſe Februario publice concionari cœpit, & Monachus qvidam Franciſcanus *Gallus Kornius* cauſas deſerti a ſe monaſterii publicavit. *Addit.* Auguſtæ Vindelicorum hoſpes olim Lutheri *Joh. Froſchius*, Theol. Doctor, Carmelitarum Prior; Francofurti ad Mœnum *Hartmannus Ibachius*, Ulmæ Monachi aliqvot non ſine periculo, & vocatus poſtea a Senatu *Conradus Samius*, *Addit.* Halæ Svevorum *Johannes Brentius*, magni poſtea inter Evangelicos nominis; docuerunt. *Addit.* In tractu, qvi Chraichgoa dicitur, in finibus

Pala-

1522. Palatinatus & Wurtembergici agri ſitus, in Eqvitum Liberorum, qvorum ibi multi & opulenti habitabant, qvibusdam etiam Palatinæ ditionis pagis & vicis concionati ſunt bene multi, inter qvos celebriores
Addit. habentur *Erhardus Snepfius*, & *Franciſcus Irenicus*. Pulſi qvidam, ubi Clerus prævalebat, in alias regiones dogmata tranſtulerunt. In Franconia Georgius Comes Wertheimenſis Lutherum de Prædicatore mittendo rogavit, cui aureorum centum ſtipendium (non exigua tunc ſumma erat) & victum in menſa ſua offerebat *Lib. II. Epiſt. p. 92.* Bremæ docuit *Henricus Zutphanienſis*, Auguſtinianus Antverpienſis, carcere elapſus; Magdeburgi *Melchior Myricius* (von der Heyde) itidem Auguſtinianus, *Eberhardus Widenſee*, Halberſtadio pulſus, & *Johannes Fritſchhans* Franciſcanus, qvi tamen anno ſeqventi fratrum odiis ceſſit, & ne iis reſiſtens populo tumultuandi occaſionem præberet, Wittenbergam profugit, diſceſſusqve ſui cauſas & doctrinæ fundamenta brevi ſed pio nec indocto libello Magiſtratui Magdeburgenſi expoſuit. Mildeburgi ad Mœnum Moguntini Electoris oppido, *Joh. Draco*, Caroloſtadius; Serveſtæ, qvæ egregia Anhaltini Principatus ad Albim urbs eſt, Lutherus ipſe in Auguſtinianorum monaſterio hoc anno concionem habuit magno ſucceſſu. In Pomerania florentiſſima Emporia Stetinum & Sunda, illud qvidem petitis Wittenberga concionatoribus, *Nicolao Curienſi* & *Paulo a Rheda*, hoc exulem Treptovienſem, *Chriſtianum Ketelhut*, recipiens reformationis initium fecerunt: ſed Sundæ cum tumultu res acta fuit, plebe ad imagines frangendas concitata, & monachos uno die expellente. Stolpenæ ulterioris Pomeraniæ claro oppido *Petrus Svavenius*, Danus, Lutheri domeſticus, prima ſemina jecit. In Livonia primariæ urbes Riga, Revalia, Dorpatum eadem receperunt *Andrea Cnophio*, prædicante, qvi cum Bugenhagio vere præcedenti Treptovia ejectus fuerat, ſed ab aliis impulſa plebs vehementius, qvam par erat, agebat. Rogatu poſtea Magiſtri eqvitum Teutonici ordinis, cui Livonia tunc parebat, Lutherus ad Livonos ſcripſit menſe Januar. 1523. *Lib. II. Ep. 122. b. & ſeqq.* in
„ qvibus inter alia ita loqvitur; Caput totius Chriſtianæ doctrinæ eſt fi-
„ des in Chriſtum, & deinceps erga proximum dilectio. Indulgentia-
„ rum nundinationes ſanctorum cultum & qvicqvid præterea operum
„ ad animarum noſtrarum ſalutem pertrahitur, ut venenum lethale &
„ præſentiſſimum defugite & devitate. Qveritur in eadem epiſtola de

Prin-

Digitized by Google

1522.

Principibus & Epiſcopis Germaniæ eorumqve blaſphemiis, condemnationibus, proſcriptionibus, inſectationibus, igne, ferro, vinculis; „ & beatos Livonos prædicat, qvi veluti Britanni toto orbe remoti, in „ extremis terræ finibus ſalutiferum Chriſti Evangelium omni cum voluptate exoſculati & amplexi ſint, confortat autem eos ad perſecutiones, „ qvas ſecuturas eſſe prædicit fortiter ſuſtinendas. Hamburgenſes „ hoc anno expulſo officiali ArchiEpiſcopi Bremenſis; Friſii etiam „ miniſtros Evangelii Wittenberga petierunt, teſte Luthero *Lib. II. p. 98.* Addit.
De Helvetiis & Alſatis multa narrari poſſent: diſſenſus enim in articulo de S. Cœna nondum in ſchiſma eruperat. Itaqve *Caſpar Hedio*, *Martinus Bucerus*, *Joh. Oecolampadius*, hoc etiam anno Moguntiæ, Weiſſenburgi in Alſatia, & apud Sickingium docentes pro Lutheranis habebantur. *Hedio* tamen ad *Capitonis* ingenium ſe accommodans Moguntiæ in ſummo Templo tectius concionabatur, reprehendente ſimulationem illam Oecolampadio. Vide *Scultet. hoc anno 1522. p. 123. & p. 137.* ubi hujus methodum in aula Sickingii ad reformandum cultum publicum adhibitam ex epiſtola ejus ad Zvinglium refert. In Bohemia & Sileſia, etſi Ludovicus Rex Luthero infenſus eſſet, Georgii tamen Marchionis Brandenburgici, qvi regiæ aulæ Magiſter erat, & favere Luthero cœperat, opera florere incipiebat Evangelica doctrina, Uratislaviæ maxime, qvæ nobiliſſima Sileſiæ urbs eſt, & ſub Ducibus Lignicenſibus & Monſterbergenſibus. Ex Polonia miſſum ad ſe Secretarium religionis cauſa memorat ipſe Lutherus menſe Julio in epiſtola ad Spalatinum, *Lib. II. p. 88. b.* Ex Hungaria fama novæ lucis in doctrina excitata, adoleſcentes Wittenbergam venerunt, in qvibus primus hoc anno nominatur *Martinus Cyriaci*, Leutſchovienſis, Rectore Melanchthone, albo Academico inſertus. De Dania & Svecia, Maimburgium paulo poſt audiemus. Majoris vero laboris eſſet, & plura ex ſingulis regionibus & urbibus documenta reqvireret, ſi qvis ortum & progreſſum doctrinæ repurgatæ ubiqve locorum notare & deſcribere accuratius vellet. Præterire tamen nolo qvæ Scultetus ex avtographo literarum *Friderici Canirmii*, Scholæ Rectoris Delphis Batavorum Moguntiam ad Hedionem ſcriptarum, in hiſtoria hujus *anni 1522, p. 136.* annotavit, ſtatum illarum provinciarum, qvæ duriſſimo Cæſarei edicti jugo premebantur, & Eraſmi aliorumqve animos repræſentantia. Multa *(ita ſcribit)* moliuntur adver- „

1522. ſarii per mandata, epiſtolas, legationes etiam, ſed infatuat etiam Dominus conſilia Ahitophel, & fit, ut monte parturiente naſcatur ridiculus mus; tantum ſcio, ſi vel ſemel liceat in publico concionari, res monachorum, (qvæ hic infeſtisſimæ ſunt veritati) plane ad nihilum redituras, cum magna ex parte labefactatæ ſint pauculis in gymnaſio noſtro ſermonibus a me habitis. Sed expectanda patienter voluntas ac beneplacitum Domini, qvi cum videat, usqve adeo fervere nos, conſulto diſſimulat auxilium, ne noſtris conatibus aut laboribus qvidqvam arrogemus, ſi omnia feliciter cadant, cum non tam habeat rationem vocandorum, ut ad gratiam perveniant, qvam jam vocatorum, ut in gratia permaneant, ſed ubi viderit nos ceſſare, imo deſperare ſalutem Iſrael, ac totis animis inde pendere, ut ipſe ſolus operetur jam in medio terræ, tum demum ex improviſo aderit Eccleſiæ ſuæ, qvi inſperata feret auxilia: ut tantum Deo ſit laus & gloria, Amen. Eraſmum in dies magis frigeſcere, & qvantum ego judicare poſſum, retractare latenter, qvæ videatur olim liberius vel dixiſſe vel ſcripſiſſe, ægerrime fero, & agnoſco puerilem metum, qvi plus veretur hominum gloriam qvam Dei. Cæterum tales Nicodemi apud nos in magno ſunt numero; ſed qvi firmius ſtarent haud dubio, ſi detur publicare gloriam Chriſti, qvo uno fortificantur ægræ conſcientiæ. Ex his, qvæ de incremento Evangelii extra Electoris Friderici & Ducis Johannis ditionem adduxi, conſtare poteſt, plus fere alibi per viros doctos & pios qvi ſcriptis Lutheri excitati erant ad ſacræ Scripturæ lectionem qvam intra Saxoniam Electoralem præſtitum eſſe. Hic enim diſſimulantibus principibus procedebant aut hærebant omnia ad arbitrium magiſtratuum aut populi, prout qvisqve affectus erat, aut potentia præpollebat. Apparet hoc clariſſime ex epiſtola Lutheri ad Parochum Zviccavienſem Hausmannum fer. 2. poſt Cantate ſcripta: Conſulenti enim de negotio qvodam eccleſiaſtico reſpondet: nullo modo mihi conſultum videtur ut Principi illuſtriſſimo de hac re ſcribatur, certus qvod non acceptabit, ſed a ſe ad vos denuo retorqvebit. Novi hominis ingenium, qvi ferre poteſt, ut ab aliis fiant, qvæcunqve fiunt, ſed mandare aut conſulere nolit; ita Senatui & tibi res perficienda eſt. *Lib. II. epiſt. p. 65.* Docebat eo tempore Islebiæ Prior Auguſtinianorum *Caſpar Guttelius*, cujus §. 121. memini, Theologiæ Doctor, qvem *optimum patrem* nominat Lutherus, loco ſupra citato, &, alibi

etiam

Digitized by Google

etiam laudat. Hic referente Sculteto *ad annum 1522. p. 135.* Arnſtadii in Thuringia, Comitum Schwartzburgenſium nobili oppido, a civibus rogatus, in foro aliqvot conciones habuit, ſeqventi anno Wittenbergæ typis excuſas & Comiti Gunthero loci Domino inſcriptas. Sed pergo ad alia, qvæ Maimburgius exhibet.

§. kkk.

Cum enim Franciſcus Cheregatus, Nuntius Adriani VI. qvi ante menſes plus minus viginti Leoni ſucceſſerat, eo miſſus, executionem Bullæ prædeceſſoris ſui & edicti VVormatienſis adverſus Lutherum peteret; reſponſum tulit, remedium hoc intempeſtivum eſſe, gravibus per Germaniam qverelis contra abuſus Curiæ Romanæ ejusqve dominatum exortis, (hæc enim Lutherani ubiqve vulgabant) ſi igitur nunc contra Lutherum aliqvid decerneretur, crediturum eſſe totum populum, fieri id ad fovendos abuſus, & deſtruendam veritatem Evangelii, unde majores turbæ metuendæ eſſent. Longe efficaciora itaqve media qværi debere; inter qvæ primum eſſet, ut Pontifex cum conſenſu Imperatoris Concilium liberum indiceret, intra annum in urbe qvadam Germaniæ habendum: deinde ut ſtatus Eccleſiaſticus reformaretur, ante omnia vero ipſa curia Romana: tandem ut qverelis ſive gravaminibus nationis Germanicæ ſatisfieret. Horum centum compoſita erant, a Lutheranis, ut ſatis apparebant, ſuppeditata; qvædam enim manifeſte ad deſtruendam totam Pontificis autori-

Acta Convent. Norimb. Faſcicul. rer. expet. & fug. Goldaſt. Conſt. Imp. t. 2.

centum gravamina German. ap. Goldaſt. & in Faſcic. rer. expet.

1523. *toritatem diſciplinam etiam Eccleſiaſticam, & ſanctisſimas qvasqve conſvetudines Chriſtianiſmi, ab immemorabili tempore obſervatas tendebant. Additum de cætero fuit, ne dum concilium expectaretur, Lutheranis contra Eccleſiam Catholicam amplius qvidqvam ſcribere fas eſſet, & ut concionatores utriusqve partis nihil niſi purum Dei verbum prædicarent, ad normam doctrinæ & interpretationis in Eccleſia receptæ. Inſtante autem & graviter qverente nuntio, Ordinariis injunctum fuit, ut Sacerdotes, qvi uxores duxerant, & monachi, qvi monaſteria & regulas ſuas deſeruerant, pœnis canonicis coercerentur, privilegiis & beneficiis privandi, utqve nullum a Magiſtratibus impedimentum executioni huic objiceretur. Hæc in formam Edicti reducta d. 6. Martii nomine Imperatoris abſentis publicata ſunt. Lutherus, qvanqvam non erat, ut his lætaretur, edito tamen ſcripto artificioſo & maligno, ſuo illa interpretabatur modo, populo nempe ſatis placituro: atqve ſic approbare ſe decreta ſimulabat, illaqve ſibi proficua eſſe multis perſvadebat.*

Luth. contr. falſ. Edict. Cæſar. t. 2.

§. CXL.

Adriani VI. Pontificis electionem, qvæ abſente ipſo in Hiſpania Romæ facta eſt d. 9. Jan. 1522. cur tam paucis verbis referat, digresſionum alias non parcus noſter, eqvidem neſcio. Mihi ratio eſt, qvædam a ſcopo non aliena de ea commentari. *Adrianum* Trajecti ad Rhenum, ſive Ultrajecti natum, ſacris ordinibus addictum, Decanum Lovanienſem, Caroli qvinti Præceptorem, magnisqve miniſteriis in

Bel-

Belgio, & Hiſpaniarum gubernatione honoratum, Theologiæ Thomiſticæ innutritum, ſcriptis etiam ante Pontificatum clarum fuiſſe, vulgata ſunt. Ex moribus ejus candor ſive animi aperta libertas, Belgarum genti veluti innata, præcipue laudatur. In aula regia ſub amici ſpecie æmulum habuit, qvem ſupra aliqvoties nominavi, *Crojum Cevrium*, Caroli educatorem primarium. Hujus, qvi ſolus Regiæ juventæ arbitrium ſibi aſſerebat, artibus, in Hiſpaniam amotus potius qvam legatus, ad Ferdinandum Caroli avum fuit, a qvo *Epiſcopatum Dertuſanum* & a Leone X. *Cardinalis* dignitatem accepit: deinde mortuo Ferdinando, *Gubernator Hiſpaniæ* conſtitutus eſt; parum felici & conſilio & ſucceſſu, ut ex nupera Varillaſii hiſtoria paulo accuratius, (dummodo & fidelius) qvam ex vetuſtioribus commentariis cognoſci poteſt. Humilitatem generis, qvæ qvidem negari non poteſt, imperite tamen ex eo arguit Pallavicinus, qvod familiæ nomine carens *Florentii* tantum patris pro cognomento aſſumſerit. Id enim Belgis, ſi paucos ex illuſtri genere excipias, populare eſt, ſicut olim Hebræis Græcisqve fuit, & apud Svecos ac Danos etiam nunc ut plurimum ſervatur. In Germania qvoqve poſt Caroli demum Magni aut Ottonum tempora cognomina familiarum in conſvetudinem venerunt, nulla aut rara antea etiam apud nobiles. Cæterum Pallavicinus non ſolum a Paulo Veneto, ſed & a Franciſco Gvicciardino, qvi tempore illo vixit ſcripſitqve, multum diſcrepat in hiſtoria hujus Adriani, pugnatqve vehementer in Venetum de vexatiſſima tunc indulgentiarum materia, liberius, qvam Romanæ rei expedit, relatis Pontificis & Cajetani Cardinalis ſententiis, commentantem. Tractat autem iſta Pallavicinus prolixe *Lib. II. capitibus 5. & 6.* ſed omni ſubtilitate ſua & ſophiſmatum artificio excuſare apud cordatos Lectores debilitatem cauſæ Pontificiæ in aſſerendo indulgentiarum jure, magnasqve alias corruptiones non poterit. Enormia ſunt qvæ poſtulat: *primo* ſanctos creditores Dei eſſe, id eſt, plus mereri, qvam opus habeant; *dein* qvæ ſuperflua iis ſunt, communioni Eccleſiæ ſive omnibus Chriſtianis fidelibus accreſcere; *porro*, qvod Chriſtus in ſuperabundantia meriti ſui hæredem inſtituerit Eccleſiam; *deniqve* qvod hujus nomine Pontifex & Vicarius diſpenſationem tanti habeat theſauri. At cum multis ratiunculis id agat, ut pecuniæ ex diſpenſationibus corradendæ artes defendat, & Eccleſiaſtico foro jus aſſerat, ut Legum diſſolutioni fræna inji-

Digitized by Google

injiceret ex argento, cum æqve ut profano, ex ferro id non liceat„ dein de defectu regimini hierarchici ob ſenium Pontificum & diverſa ſucceſſorum ingenia & inſtituta mirifice philoſophetur, nimium qvantum! ſimplicitati & ſanctitati Chriſtianæ religionis adverſari, & Italicæ calliditatis genium ſapere deprehenditur. Sed miſſis his notabimus, ad hiſtoriam reformationis propius pertinentia. Cauſas eligendi Adriani, hominis exteri, &, ut Romani ajebant, barbari, non celat ipſe Romanæ politices magiſter Pallavicinus, interqve eas habet Theologicam Adriani peritiam & fervorem, cujus ſpecimen dederat, cum Doctores Lovanienſes, ſuos olim collegas, ad condemnandas Lutheri theſes (ut ſupra dictum) ſtimulaſſet. *Doctis itaqve hæreticis*, qvos vocabant, *doctiorem ſe opponere* dicebant *Pontificem.* Sed interior cauſa erat, qvod Julius Mediceus Cardinalis poſt Leonis obitum, factione ſua nondum ad Pontificatum adipiſcendum prævalere poterat, ad qvam poſt mortem Adriani pervenit. Cum igitur cedendum tunc contra nitentibus eſſe videret, malebat peregrinum & factionum expertem qvam æmulum ex præſentibus & notis evehi, ſibiqve ſimul præſidia ab Imperatore adverſus Gallos, qvos Leo, nec non ipſe Cardinalis Mediceus non uno modo offenderant, conqvirebat, dum virum, qvem Cæſari charum credebat, ſuo extolleret ſuffragio. Adeo parum divini aut pii conſilii in eligentibus deprehenditur; pro bono tamen ſigno erat, magna Romanorum & Italorum a novo Pontifice averſio, qvibus corruptisſimis non niſi melioris famæ vitæqve vir diſplicere poterat. Jam conſilia novi Pontificis ita pandit Pallavicinus, ut Proteſtantes non tum ſaltem ſcire potuerint, qvid ſperandum ſibi ab aula Romana eſſet, ſed & idem hoc monitore in præſens luculenter cognoſcant. Reformationem capitoſus ſenex, ſi non in doctrina, ſaltem in moribus, animo volvebat; ſed hunc ei zelum ex Schola aut ſimplicitate naturæ adhærentem, confeſtim aut exemerunt, aut difficillimis objectamentis infructuoſum fecerunt veterani dominationis Pontificiæ artifices. Non veretur laudare hos Pallavicinus, putatqve emendationem Eccleſiæ vel ideo negligi debuiſſe, ne Proteſtantes ſui cauſa factam eſſe ſibi imaginarentur; dein perduellionis (pro qva reformationem habet) incendium non conceſſionibus ſed terroris gelu & ſangvinis pluvia reſtingvendum eſſe. Qvæ ſententia

cap. 6.

cap. 6. n. 8. audacter pronunciata, a qvo ſpiritu efflata ſit, obeſæ naris eſſet, qvi non olfaceret: præſertim cum Proteſtantes, qvi Pontifici & emunctionibus pecuniariis ſe ſubduxerant, pecunioſiores aliis, qvi jugum adhuc ferunt, non eſſe aſſeveret; ſed in veras paupertatis cauſas non inqviſivit, qvæ ex libertate illa ab exactionibus Romanis utiqve non veniunt. Interim ſatis liqvidum eſt, ingenti onere magnam pecuniæ vim Romam mittendi, & tot qvibus carere potuerunt, monachorum & monialium cohortes alendi, liberatos fuiſſe, idqve pro divino beneficio non immerito agnoviſſe. Nunc Adrianum, non tam qvæ volebat, qvam qvæ per conſultores illos ſuos poterat, remedia pro Eccleſia expedientem videbimus. Teſtem habemus ipſum Pallavicinum inter capita, qvæ ante electionem a Cardinalibus conſcribi & jurejurando ſanciri poſt Leonis mortem placuit, futurum Pontificem obligatura, etiam illud fuiſſe: *Revocandas eſſe facultates omnes, Fratribus minoribus* (Franciſcanis) *conceſſas, promulgandi indulgentias pro Vaticani templi molitione.* Hoc non poteſt non eſſe Luthero honorificum, cujus monitis iſta revocatio debebatur. Aperte ſane tradit Pallavicinus, Pontificem promulgationem indulgentiarum *pro ſcintillis incendii habuiſſe dicto cap. 4. n. 2.* Ulterius vero progreſſus, exactiones, qvæ *Damria* nomen fecerunt, moderari inſtituebat; ſed hic ei *ferventiora conſilia ex formis abſtractis nata objiciuntur, ſpeculantibus ſpecioſa, ſed ſubjectæ materiæ conditioni minime accommodata, dicto cap. 6, n. 7.* Acrius etiam reprehenditur, qvod miſſo ad Norimbergenſia comitia Legato depravationes curiæ Romanæ nimis aperte agnovit, & *reformationem in capite & membris* ſumme neceſſariam, ſibiqve omnino cordi eſſe, profeſſus eſt. Hic ei Pallavicinus *ſimplicitatem animi, credulitatem erga eos, qvi Leonis geſta culpabant, nimiam vehementiam, & liberiorem, qvam par eſt, ſinceritatem, imprudentiam vero ſummam iſta publice evulganti,* exprobrat, ut ex toto fere *cap. 7. Lib. II.* apparet. Prægnantiſſima vero ratio candorem illum Adriani exagitandi ipſi eſt, qvod *Romanus Pontificatus ſacra profanaqve dominatione permixtus ſit, adeoqve* multis gravibusqve *de cauſis civili prudentia, id eſt, artibus dominationis ſumme indigeat.* Qvo qvid apud Chriſtianos vicarium Chriſti, (ſi qvis eſſe debeat,) magiſtro, qvam fieri poteſt, ſimillimum exoptantibus, & dominatum profanum, ſive carnale regimen in Eccleſia non agnoſcentibus, dici poſſit inſolentius,

 judi-

Digitized by Google

1523. judicandum cordatis relinqvo, ſicut & politicum, qvod ſubjungit problema, qvo *præfert rectorem Eccleſiæ, mediocri ſanctitate ſed eximia prudentia præditum, ei, qvi ſanctimoniam modica prudentiæ conjunctam haberet.* Facile qvidem aſſentientes nos habebit, ſi ſanctimoniam non aliam intelligit, qvam qvæ externa pompa aut oſtentatione aſcetici rigoris exhibetur; ſed ſi veram & genuinam æſtimare decet, qvam Chriſtus & Apoſtoli præſcribunt, *ſerpentinam prudentiam cum columbæ ſimplicitate copulantes*, qvamqve ſectari eum convenit, qvi Chriſti boni paſtoris perſonam gerere vult, eam Adriano non inviderent Proteſtantes, modo veritatis Evangelicæ lux illi affulſiſſet, isqve zelum ſuum ad hanc agnoſcendam & promovendam applicuiſſet, & ſinceræ pietatis Chriſtianæ fundamenta, qvæ Lutherus, applaudente pene tota Europa, proponebat, inveteratis ſcholæ ſuæ vaframentis prætuliſſet. Sed cum nil niſi iras & cenſuras in doctrinam puriorem per diplomata & Legatum effunderet, neutrum qvod intendebat, tenuit. Neqve enim Luthero nocuit, nec ſuam reformationem, qvæ crumenis qvam animabus hominum utilior erat, ad effectum perduxit.

§. CXLI.

Videamus tamen, qvomodo occaſione Comitiorum Norimbergenſium, qvæ abſente in Hiſpania Carolo ſub finem anni 1522. a Ferdinando fratre, Cæſaris locum tenente & a Regimento congregata fuerant, uſus ſit Adrianus. Et ſiqvidem Acta Tomis Lutheri inſerta, & Sleidanum ſeqvimur, Pontifex hic, poſtqvam ex Hiſpania Romam veniſſet d. 5. Octobr. 1522. humaniſſimas literas ad Fridericum Saxoniæ Electorem, qvem Norimbergæ præſentem eſſe putabat, *Hieronymo Romario*, Camerario ſuo perferendas dedit, qvæ habentur *Tomo II. Lat. f. 567. b.* in qvibus tamen nihil de Luthero memorat, ſed benigne
„ hortatur Principem, qvi Sacri Rom. Imperii (Eccleſiæ Advocati)
„ membrum & Elector eſſet, ut ad ſalutem totius Chriſtianæ Reipubli-
„ cæ ſanctamqve fidem tuendam incumberet, cætera ex ſubſecuturo mox
„ Legato intellecturus. Dubium vero hic facit Pallavicinus de literis hiſce, easqve putat per errorem in Tomis Lutheri *Adriano* tribui, cum a *Clemente* miſſæ ſint, eædem nempe, qvæ adſcripto die 7. Dec. 1523. *dicto Tomo II. fol. ult.* habentur. Sed cum utriusqve Pontificis literæ non ſolum in Jenenſi, ſed & in Wittenbergenſi editione diverſo ſtylo

& tem-

& tempore inveniantur, & Rorarius ille, olim Maximiliani Cæſaris, cubicularius, eodem titulo ab Adriano, ſicut a Clemente honorari & in Germaniam, cujus rerum gnarus erat, ad ſecuta mox altera Comitia, ut Legati præcurſor, mitti potuerit, non eſt, ut de fide literarum ambigamus. Cæterum Adrianus ad iſta Comitia anno 1522. cœpta Legatum expedivit *Franciſcum Cheregatum*, Vicentinum, Epiſcopum Fabrianenſem, qvi Cardinalibus Sedunenſi & Cornetenſi a ſecretis, multisqve legationibus adhibitus fuerat, dato ad Ordines Imperii diplomate, d. 25. Novembr. qvod totum fere in invectivis adverſus Lutherum occupatur. Extat *Tomo II. Lat. fol. 568. & ſqq.* Imputat autem ei non modo *veterum hæreſium reſuſcitationem, ſed & corruptionem morum, & invaſiones bonorum ſacrorum, & bella civilia,* qvæ fieri cœpiſſent (Sickingianos motus, de qvibus poſtea dicemus, innuens) dein *damna a Turcis Hungariæ eo anno illata, & obſidionem Rhodi Inſulæ* (qvæ paulo poſt menſe Decembri capta eſt) deplorans. Ante omnia ab interna lue purgandam eſſe ſtatuit Germaniam, & exprobrat, qvod „ per unum, ut loqvitur, fraterculum apoſtatam, qvaſi is ſolus ſapiat & „ ſciat, aut ſolus Spiritum ſanctum acceperit, a via, qvam Chriſtus & „ Apoſtoli demonſtraverint, totqve martyres & ſancti viri inceſſerint, „ ſeduci ſe paſſi ſint, nec in Edicti Wormatienſis executione debitam „ præſtiterint obedientiam: cavere eos ſibi a Lutheri ſectatoribus jubet, „ poſtqvam Pontifici & Clero obſeqvium ſubtraxerint, etiam Laicorum „ bona invaſuris. Neqve enim qvi Chriſtos Domini violare auſi ſint, eos „ eſſe, qvi cervicibus cæterorum parcerent. Ingentes deniqve minas „ divinæ ultionis addit, utqve Germani majorum ſuorum exemplum adverſus Huſſum & Socium in Conſtantienſi concilio editum, imitentur, ſerio omnes cohortatur. Hæc non ſine effectu publicata ſunt a Legato, conterritis aut commotis fere omnibus, immenſum vero, ut ex ablegati Saxonici relatione *(Tom. II. Alt. f. 276.)* patet, clamantibus Epiſcopis & ſacri Ordinis ſtatibus, *tollendum eſſe Lutherum, & carceri includendos, qvi Norimbergæ dogmata ejus in concionibus propalabant.*

§. CXLII.

Ut vero apud ſeculares Principes Pontificis conſilia majorem invenirent applauſum, Legatus ineunte Anno 1523. mandati, qvod

1523. conceperat, formulam ſive inſtructionem, qvam prius, monſtrata breviori alia, celaverat, in conſeſſu Ordinum prælegi fecit. Hæc typis cum diplomate Pontificio ad Ordines, qvod retuli, ſubjunctoqve reſponſo Ordinum, horumqve gravaminibus (de qvibus ſtatim dicam) & annexa taxatione Annatarum, qvas vocant, Latine & Germanice Norimbergæ a *Friderico Peypus* cum gratia & privilegio Imperiali vulgata fuit. Recuſa ſunt poſtea omnia anno 1538. cum præfatione Lutheri, qvæ habetur *Tom. VI. Alt. fol. 1254.* Et anno 1607. *Melchior Goldaſtus* iſthæc, qvæ jam oblivioni videbantur tradita eſſe, in memoria tamen hominum conſervari merentur, in collectione ſua ſive *Rationali Conſtitutionum Imperialium* denuo exhibuit, qvem Pallavicinus allegat. At nuper prodierunt *Edmundi Richerii* Doctoris Sorbonici, qvi Cardinalis Richelii tempore ob liberiora ſcripta qvædam dure habitus fuit, *hiſtoriæ conciliorum Libri qvatuor*, in qvorum poſtremo eadem inſtructio reperitur, additis egregiis admonitionibus, in qvibus autor demonſtrat, qvam neceſſaria fuerit, qvam in hac inſtructione promittebat Adrianus, Eccleſiæ reformatio, qvantaqve cum infelicitate tam bene animatus Pontifex eo ipſo anno e vivis ſublatus fuerit. Refert, eum apud Gvilielmum Encurtium (Enkenfurt) & Theodorum Hezium, populares & familiares ſuos, poſteaqvam curiæ Romanæ artes & conſilia perſpecta habuit, conqveſtum eſſe, *permiſerum eſſe Pontificum Romanorum conditionem, eoqve in ſtatu res eſſe, ut qvanqvam maxime vellet, emendare Eccleſiam non poſſet, qvandoqvidem omnes corruptelæ atqve abuſus in formam ſtatus politici qvæſtuoſiſſimi evaſerint.* Vide Richer. *hiſt. concil. Lib IV. p. 133. & p. 120. ſeqq.* Qvæ etſi a viro Romano-Catholico & Proteſtantibus infeſto ſcripta ſunt, laudem tamen Adriani, vulnera Eccleſiæ confitentis, (qvam a Pallavicino & aliis ſugillari videmus) firmant & augent, aliorum vero Pontificum artes faciunt ſuſpectas. Taxat Richerius ſatis acriter homines obnoxios, qvi „ ſuas merces, ut facilius exponant & venditent, incruſtare nituntur, di„ centes, Papam neqve ut Papam neqve ut privatam perſonam errare „ poſſe. *Bellarminus lib. qvarto de Rom. Pontif. cap. VI.* item. Papam „ neqve in approbatione Religioſorum, neqve in Canonizatione San„ ctorum errare poſſe. Qvorſum autem hæc *(ait)* niſi ut tanqvam in„ fallibilem regulam omnia & ſingula curiæ Romanæ adinventa, ritus & „ ceremonias recipiamus (licet univerſum Eccleſiæ ſtatum a Chriſto & Apo-

Digitized by Google

Apoſtolis inſtitutum peſſundent) & ſi qvis in contrarium aliqvid muginari audeat, pro ſchiſmatico & hæretico cenſeatur. Verum hæc mundanæ ſapientiæ arcana, qvo minus pateant, etſi magno qvidem cum artificio ab hominibus obtegantur; (ne ſcilicet populus Eccleſiam emendatione egere cognoſcat, & ne cui perſpectum fiat a ducentis amplius annis omnes bonos & pios viros in ſtudium emendandæ Eccleſiæ vehementer incubuiſſe, & nihil qvicqvam promoviſſe) attamen Deus optimus maximus ſua inſcrutabili providentia illa tandem in omnium oculis exponi voluit: qvoniam illo ipſo anno, qvo ſynodi Conſtantienſis & Baſileenſis decreta cum ſanctione pragmatica in Synodo Lateranenſi a Leone X. abrogata ſunt, Lutherus qvæſtum turpiſſimum indulgentiarum reprehendit: atqve in curiæ Romanæ corruptelas, non ut Eccleſiæ filius, ſed hoſtis acerrimus detonuit. Siqvidem magno veritatis ac virtutis præjudicio uſu evenire compertum, ut qvi amicum recte monentem audire detrectat, tandem a proprio inimico corripiatur: qvoniam Deus nunqvam veritatem opprimi patitur. Certe dum apud me perpendo Arrianiſmum & Monotheletiſmum, in qvo de ſola doctrina, non de ſanandis moribus Eccleſiæ certabatur, trecentos circiter annos continuaſſe: valde qvidem reformidare incipio, ne Lutheri & Calvini hæreſes, qvæ potiſſimum ex regiminis Eccleſiaſtici corruptela & morum bonorum tabe originem & incrementa hauriunt, multo longius latiusqve pervadant, noſtriqve mores corruptiſſimi, qvos nulla jam ratione ſanari poſſe experimur, demum immani Turcorum barbarie aut alia memorabili clade juſtiſſime & ſeveriſſime conterantur: Qvando eo furoris ac dementiæ ventum eſt, ut jam nec cum propriis vitiis diutius hoſpitari, nec ullam eorum medicinam, qvantumvis benignam & ſalutarem, perferre qveamus. Nam homines obnoxii & ad eam rem conducti, ſtatim atqve aliqvem etiam pium & maxime Catholicum intuentur, qvi lapſum Eccleſiaſticæ diſciplinæ paulo liberius defleat, continuo illum partes & qverelas Hæreticorum fovere criminantur. Qvid igitur in cauſa tanti mali & corruptela pertinacius obdureſcente atqve in dies ſingulos altius pervadente, ſupereſt, qvam ut hæreſes & ſchiſmata acrius inflammentur, noſqve in illas horribiles ruinas dedant præcipites, qvæ poſtremis temporibus venturæ ac illam diem terribilem Domini noſtri Jeſu Chriſti acceleraturæ ſunt? Hæc demtis, qvæ ſine neceſſitate & ex ſua

1. §. 143.
1523.
præoccupatione contra Lutherum ſparſit, cordati ſane & ſapientis viri eſſe qvis non affirmet?

§. CXLIII.

Sed jam ex Adriani inſtructione (præteritis, ut ſatis tritis notisqve, qvæ Luthero falſiſſime objiciuntur) confeſſionem corruptelarum & neceſſariæ reformationis percipiamus, cum non in multorum manibus libri, qvos allegavimus, verſentur. Ita autem loqvitur Pontifex: Scimus in hac ſancta ſede aliqvot jam annis multa abominanda fuiſſe; abuſus in ſpiritualibus, exceſſus in mandatis, & omnia deniqve in perverſum mutata. Nec mirum ſi ægritudo a capite in membra, a ſummis Pontificibus in alios inferiores Prælatos deſcenderit. Omnes nos, (id eſt, Prælati Eccleſiaſtici) declinavimus unusqvisqve in vias ſuas, nec fuit jam diu qvi faceret bonum, non fuit usqve ad unum: qvamobrem neceſſe eſt, ut omnes demus gloriam Deo, & humiliemus animas noſtras ei: videat unusqvisqve noſtrum, unde ceciderit: & ſe potius qvilibet judicet, qvam a Deo in virga furoris ſui judicari velit. Qva in re qvod ad nos attinet, polliceberis nos omnem operam adhibituros, ut primum curia hæc, unde forte omne hoc malum proceſſit, reformetur: ut ſicut inde corruptio in omnes inferiores emanavit, ita etiam ab eadem ſanitas & reformatio omnium emanet. Ad qvod procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, qvanto univerſum mundum hujusmodi reformationem avidius deſiderare videmus. Hoc teſtimonium ſatis, puto, oſtendit, qvam immerito Maimburgius in exordio libri ſui univerſalem illam obedientiam & qvietem ante Lutherum commendaverit. Qvæ enim illa eſſe potuit, qvum univerſus mundus reformationem hanc, nec ſine cauſa legitima, deſideraverit, fatente id ipſo Pontifice, qvi non niſi oracula edere æſtimatur. Addit poſtea Adrianus qvædam de ſe, ut Pontificatus onus invitus, eoqve animo ſuſceperit, ut ſponſam Chriſti deformatam, Eccleſiam Catholicam reformaret, oppreſſis ſubveniret, doctos & virtute præditos, qvi multo tempore neglecti jacuerint (proviſionibus, ut paulo poſt ait, Apoſtolicis, ad hiſtriones & ſtabularios delatis) erigeret & ornaret, aliaqve ageret, qvæ bonum Pontificem & legitimum Petri ſucceſſorem agere oporteret. Agnoſcit vero difficultatem propoſiti & ſubdit: Qvanqvam nemo mirari debebit, ſi non ſtatim omnia errata & abuſus omnes

omnes per nos emendatos viderit: inveteratus enim morbus eſt, nec 1523.
ſimplex, ſed varius & multiplex, pedetentim in ejus cura proceden- „
dum eſt: & prius gravioribus magisve periculoſis occurrendum, ne „
omnia pariter reformare volentes, omnia perturbemus: omnes ſubi- „
tæ mutationes, inqvit Ariſtoteles, in republica periculoſæ ſunt: qvi ni- „
mis emungit, elicit ſangvinem. Germanice verſa Pontificia iſta ſcri- „
pta extant *Tom. II. Alt. f. 237. & ſeqq.* & Lutherus annotationes marginales addiderat, referente Sleidano, qvæ in Tomis non invenio. Exagitavit inter alia poſtremum illud de lentis remediis dictum, idqve ita intelligendum eſſe putavit, ut *pedetentim procedere;* ſit *ſingulis pedibus atqve paſſibus intervallum aliqvot ſeculorum dare.*

§. CXLIV.

Tetigit in hac inſtructione Pontifex qvædam, de qvibus Germani ſpeciatim qveſti erant. Sciendum enim, ante iſta comitia, qvæ in annum 1523. protracta ſunt, verno anni 1522. tempore, Norimbergæ, præſente Imperatore, conveniſſe ordines, & Ludovico Hungariæ Regi, cui Turci Belgradum, regni propugnaculum, eripuerant, copias illas, qvæ Carolo ad Coronationem in Italiam profecturo, pro more deſtinatæ erant, in auxilium decreviſſe. Extat Receſſus hujus conventus die Jovis poſt Cal. Maji datus in volumine *Conſtitutionum*, qvæ Moguntiæ edi ſolent, in qvibus tamen nihil ex actis ſeqventium hujus anni comitiorum, de qvibus hic ſermo eſt, reperitur. In prioribus vero illis comitiis inter alia poſtulaverant & repetierant ordines, qvæ jam Wormatiæ urgere cœperant, ut ad Turcici belli ſumtus annatæ & penſiones Romam mitti ſolitæ, aſſignarentur, eundemqve in finem ex Collegiatarum Eccleſiaſticarum proventibus decima pars, vel unius ſaltem præbendæ fructus, item ex monaſteriis opulentis ſufficientia tributa, & ex mendicantibus qvinqve floreni annui penderentur. Hæc poſtea Carolus datis Valliſoleti in Hiſpania ult. Octobr. 1522. ad Pontificem Adrianum literis perſcripſit, addens (qvod in Germania profiteri nondum, puto, auſus fuerat) *opus eſſe illis corrogationibus, ut in Lutherana doctrina ſectatores diſtricto gladio animadverti poſſet.* Sed cum in mandatis Pontificiis nihil ad hoc reſponderetur, ſeculares Principes & Status, *gravamina* ſive *abuſus ſedis Romanæ*, qvæ jam olim & nuper Wormatiæ anno 1521. colligi cœpta & in *capita LXVII. puncta* vero

Digitized by Google

I. §. 144. *centum* digeſta erant, denuo Ferdinando Cæſaris locum tenenti & 1522. Eccleſiaſticis ſtatibus conſciis compilarunt. Reſponſum inde communi decreto tam Eccleſiaſticorum qvam ſecularium, præfante Ferdinando, Pontificis Legato datum eſt, in cauſa qvidem Lutheri ſive religionis, eum in modum, qvi infra explicabitur. Qvod vero ad gravamina attinet §. 8. & 9. reſponſi ſui Ferdinandus & ordines, gratias „ primo Pontifici agunt, qvod teſtatus ſit, diſplicuiſſe ſibi, cum in mino„ ribus eſſet, qvoties concordatis Germaniæ Principum per curiam Ro„ manam derogaretur, qvodqve promitteret, etiamſi Principes id nun„ qvam reqvirerent, ſe tamen Pontificatus ſui tempore abſtinere, & u„ nicuiqve nationi, maxime Germanicæ jus ſuum conſervare velle; dein „ petunt, ut abuſus & gravamina, ſimulqve certi articuli, qvos ſeculares „ Principes ſpecialiter deſignaverint, & ſcripto exhibituri ſint, fideliter „ reformentur, ſecus ſi fiat pacem & concordiam inter Ordines ſperan„ dam non eſſe. Patet hinc, uti etiam ex edicto, qvod finitis Comitiis Cæſaris nomine d. 6. Martii editum fuit, *centum illa gravamina*, etſi a ſecularibus compoſita, a Cæſare tamen ejusqve Fratre & Legato, ut & ab Eccleſiaſticis, Præſulibus & Prælatis communi approbatione recepta, in reſponſo ſolenni qvod Legato Pontificio exhibitum fuit, allegata, petitaqve eorum correctione publice agnita eſſe. Impudentiſſima itaqve Cochlei calumnia eſt, a Maimburgio oſcitanter hic adoptata, qvæ Lutheranos gravaminum illorum autores facit; contrarium enim Acta, qvæ, ut dixi, & tunc & poſtea edita ſunt, evincunt: nec ſuſpecta fiunt, qvod Index Annatarum ſimul editus eſt, namqve & illum ſeculares non niſi ab Eccleſiaſticis habere potuerunt; qvod vero hi a ſecularibus ſolis compilationem gravaminum fieri, qvam ipſi ad eum laborem concurrere maluerint, inde fortasſis factum eſt, qvod aliqvibus commodi ſui major qvam pietatis ratio eſſet, omnes vero juramenti, qvo Pontificiæ ſedis Prælati aſtringuntur, religione tenerentur, & ſibi tutius putarent, aliorum potius ore & calamo qvam ſuo, odioſum remedium qværi. Interim dubitari non debet, Lutheri ſcripta & dogmata novum Gravaminum exhibitioni impulſum dediſſe, etſi nullus tunc Principum aut ſtatuum Lutheri defenſionem publice profeſſus ſit. Itaqve omnibus adhuc obſeqvium erga Romanam ſedem profitentibus, Lutheranis inepte adſcribuntur, qvæ univerſalia Comitia, ipſeqve Cæſaris Frater pro ſuis agnoſcunt, niſi hac ratione totam

Digitized by Google

1523.

totam Germaniam, qvatenus per comitia repræſentatur, Lutheranam facere velint. Et parum profecto aberat, qvin fuerit; Sed Deo viſum eſt non multo poſt voluntatem ſuam patefacere, qvousqve repurgatæ doctrinæ locum concedere decreviſſet.

§. CXLV.

Continet autem centenaria illa enarratio abuſus jurisdictionis Eccleſiaſticæ, excommunicationum, conſecrationum, multiplicium exactionum & caſuum reſervatorum, denegatæ abſolutionis, mendicantium & terminantium impudentiam, & aulicorum Pontificiorum (*Curtiſanos*, imo *nebulones* vocant) artes, qvibus beneficia & præbendas invadant, & populum pecunia emungant; multæ etiam concordatorum, qvos vocant, ſive pactorum inter Imperatores & Papas contraventiones culpantur. Adducunt inde ſtatus paupertatem ſuam ex fundationibus veterum ortam, qvibus factum ſit, ut vix tertia aut qvarta pars bonorum Laicis ſuperſit, & ideo Turcis reſiſti non poſſe, niſi large contribuentibus Eccleſiaſticis, & qvidem ex arbitrio Epiſcoporum Germanorum, non Pontificis; & niſi aurum argentum aliaqve precioſa templorum in uſus publicos convertantur. In flagitia vero Clericorum & qvæ imprimis ob interdicta matrimonia per impudicitiam committunt, & ære redimunt, vehementer invehuntur, pœnisqve iisdem, qvibus Laici plectuntur, coerceri delinqventes volunt. Feriarum numerum minui deſiderant. Ablata Teutonici ordinis eqvitibus in Italia & Sicilia prædia ſive Commendas, reſtitui flagitant, bonorum immobilium poſthac ad Clerum provenientium reluitionem ſibi concedi, onera vero fundorum ab iis præſtari, ab hæreditatibus repelli Clericos, & ut iis renuncient, cogi debere contendunt. Sunt tamen, qvæ religionem ſtrictius attinent v.g. qvod humanis traditionibus multa prohibeantur, qvæ nullo divino præcepto interdicta vel imperata ſint, eaqve poſtmodum pecunia accepta relaxentur. (*c.1.*) qvod per indulgentiarum impoſturas & fraudes profligata fuerit Germana Chriſtianorum pietas, imo Chriſti; qvodqve inceſtus, ſtupra, adulteria, perjuria, homicidia, furta, rapinæ, fœnora, ac tota malorum lerna inde originem apud credulos nimis ad prædicationes tales Germanos traxerint, (*cap.2.*) qvod Stationarii ſanctos ſingulorum pene morborum averruncos lucri cauſa conſtituerint, Antonianorum monachorum exemplo (*cap.4.*) qvod Paſtores mercede conducti & ut

Digitized by Google

1523. plurimum indocti, pro Evangelii limpidiſſimo fonte turbidas, protritas ac ruderibus oppletas propinent lacunas & fabulas gentilibus ſimilimas, per qvas plebs a Germana Chriſti fide, & in Deum fiducia ad hominum ſuperſtitioſa commenta & ſomnia abſtrahatur. *(cap. 14.)* qvod ſacra omnia, Miſſæ etiam, vendantur. *(cap. 67. 68.)* Alia præterimus, ſicut & pene omnes Clericorum artes pecuniarias, in gravaminibus iſtis deſcriptas, qvas Proteſtantium Eccleſiæ, excuſſo jugo Romanæ ſedis, jamdudum neqve ſenſerunt, neqve nunc, qvales fuerint, ſatis intelligunt; ut adeo Gravamina iſta iis potius legenda & expendenda ſint, qvi oneribus talibus etiam nunc premuntur. Notandum tamen, neqve in editionibus anno 1523. aut paulo poſt (ut ſupra retuli,) factis, neqve in Goldaſti compilatione [illegible] Wolfius *Tom. II. f. 213. 214. Lect. memorab.* ex [illegible] præ,
ut apparet, Maximiliano Cæſari tra[illegible]n-
dum diſputaſſet. (meminerunt enim [illegible]
ut nondum ſublatæ.) Urgent autem i[illegible]
qvitatem, & dicunt, a Moguntina ſede p[illegible]
olim exactis, nunc nullo jure, viginti q[illegible]
lia extorqveri, ita factum, ut freqventi [illegible]
tra hominis ætatem 75000. aurei Mogun[illegible]
qve Jacobus Archiepiſcopus, qvi ante Alber[illegible]
xerit, ſe de morte ſua ideo dolere, qvod pau[illegible]
pallio tam gravem exa[illegible]
tra paucos annos tres E[illegible]
res proventus Epiſcopatu[illegible]
ſtare eos ad nervum belli p[illegible]
rant, pias cauſas impendi. [illegible]
utqve illi pragmatica ſancti[illegible]
Reges in conferendis benefici[illegible]
rentur monita qvædam Cæſa[illegible]
Romano Pontifici juramento[illegible]
teceſſorum ſuorum incidat, qv[illegible]
te vexaverint Pap[illegible] deniqve [illegible]
maſcule loqverentur [illegible]
viſamenta vocant [illegible]
ſempiterna memor[illegible]

1523.

ut tantas Germanicæ nationis moleſtias & exactiones moderetur, ut Laicis Clerum perſeqvendi occaſionem auferat, ut parochias (qvarum aliqvas Epiſcopatus Italicos æqvare Æneas ſcribit) ex faucibus Cortiſanorum eripiat, eisqve frenum imponat: ut jus Patronatus laicorum in utrisqve & nominationes canonicorum collationesqve Eccleſiaſticorum in ordinariis menſibus conſervet; ut multorum illuſtrium, nobilium & civium filiis in Germania conſulat, qvi in univerſitatibus ab adoleſcentia divinas & humanas literas diſcunt, ut & ipſi extra curiam Romanam absqve iniqviſſimis vexationibus, ſumtuoſisſimisqve, interdum etiam indignis litibus, ad præbendas Eccleſiaſticas aſcendant: qvi & Imperio Romano conſiliis & Eccleſiæ toti orationibus ſuis opem ferre poſſint. Neqve enim minima cauſa eſt, cur tantopere floreat Franciæ Regnum, niſi qvod tantos tamqve præſtantes in omni bona doctrina viros multos habet. Si Cæſar hanc impietatem enervaverit, ſi Germaniam tributo gravi oppreſſam in priſtinam libertatem vendicaverit, ſi doctis & honeſtis ad Præbendas aditum fecerit: tum vere liberator Germaniæ, libertatisqve reſtitutor, tum vere pater patriæ [illegible] ab omnibus paſſim poterit appellari: nec minorem ſibi [illegible] Germaniæqve fructum afferet, qvam ſi provinciam aliqvam [illegible] adjeciſſet. Sicqve non minores uni Maximiliano [illegible] qvam his omnibus qvi a translato ex Græcis in Ger[illegible] temporibus regnaverunt. Ad intelli[illegible] obiter notandum, qvod inter alios ab[illegible]
[illegible] ora valde freqvens fuerit, ut Paro[illegible]
[illegible] artibus Italis demandarentur, qvi
[illegible] ercede poſſent, indigenis ex arbi[illegible]
[illegible] qvomodo hi paſtorum officio
[illegible] itas corradere ſcirent. Ita
[illegible] at, qvarum inertiæ Mona[illegible]

[illegible]

[illegible] eſt, qvæ his comitiis
1523. [illegible] denunciationem
[illegible] ve gravamina in
[illegible], abolita & ab-
rogata

1523. plurimum indocti, pro Evangelii limpidiſſimo fonte turbidas, protritas ac ruderibus oppletas propinent lacunas & fabulas gentilibus ſimillimas, per qvas plebs a Germana Chriſti fide, & in Deum fiducia ad hominum ſuperſtitioſa commenta & ſomnia abſtrahatur. *(cap. 14.)* qvod ſacra omnia, Miſſæ etiam, vendantur. *(cap. 67. 68.)* Alia præterimus, ſicut & pene omnes Clericorum artes pecuniarias, in gravaminibus iſtis deſcriptas, qvas Proteſtantium Eccleſiæ, excuſſo jugo Romanæ ſedis, jamdudum neqve ſenſerunt, neqve nunc, qvales fuerint, ſatis intelligunt; ut adeo Gravamina iſta iis potius legenda & expendenda ſint, qvi oneribus talibus etiam nunc premuntur. Notandum tamen, neqve in editionibus anno 1523. aut paulo poſt, (ut ſupra retuli,) factis, neqve in Goldaſti compilatione reperiri, qvæ Joh. Wolfius *Tom. II. f. 213. 214. Lect. memorab.* ex aliis editionibus exhibet, & qvæ, ut apparet, Maximiliano Cæſari tradita fuerunt: cum Lutherus nondum diſputaſſet. (meminerunt enim pragmaticæ ſanctionis Gallicæ, ut nondum ſublatæ.) Urgent autem in illis maxime ***Annatarum iniqvitatem***, & dicunt, a Moguntina ſede pro decem aureorum millibus, olim exactis, nunc nullo jure, viginti qvinqve aut viginti ſeptem millia extorqveri, ita factum, ut freqventi Archiepiſcoporum morte intra hominis ætatem 75000. aurei Moguntia Romam pervenerint, utqve Jacobus Archiepiſcopus, qvi ante Albertum fuit, non ſine cauſa dixerit, ſe de morte ſua ideo dolere, qvod pauperes ſubditos iterum pro pallio tam gravem exactionem pati oporteat. Bambergæ etiam intra paucos annos tres Epiſcopos deceſſiſſe. Ajunt porro, ſi uberiores proventus Epiſcopatuum Germanicorum Romæ reſpiciantur, præſtare eos ad nervum belli pro tuenda pace, & ad multas, qvas enumerant, pias cauſas impendi. Proponunt etiam Gallorum exemplum, utqve illi pragmatica ſanctione ſibi proſpexerint, & qvo jure Galliæ Reges in conferendis beneficiis utantur, abuſusqve corrigant; nec verentur monita qvædam Cæſari ſuggerere, ut ſibi ab Eccleſiaſticis, qvi Romano Pontifici juramento obſtricti ſint, caveat, nec in pericula anteceſſorum ſuorum incidat, qvos electis AntiCæſaribus vel anathemate vexaverint Papæ: deniqve ut appareat ante Lutherum fuiſſe, qvi maſcule loqverentur, verba adſcribo, qvibus conſultationes illas (*aviſamenta* vocant) concludunt: Nihil ſanctius, nihil Deo gratius, nihil ſempiterna memoria dignius efficere poterit Cæſarea Majeſtas, qvam

Digitized by Google

1523.

ut tantas Germanicæ nationis moleſtias & exactiones moderetur, ut Laicis Clerum perſeqvendi occaſionem auferat, ut parochias (qvarum aliqvas Epiſcopatus Italicos æqvare Æneas ſcribit) ex faucibus Cortiſanorum eripiat, eisqve frenum imponat: ut jus Patronatus laicorum in utrisqve & nominationes canonicorum collationesqve Eccleſiaſticorum in ordinariis menſibus conſervet: ut multorum illuſtrium, nobilium & civium filiis in Germania conſulat, qvi in univerſitatibus ab adoleſcentia divinas & humanas literas diſcunt, ut & ipſi extra curiam Romanam absqve iniqviſſimis vexationibus, ſumtuoſisſimisqve, interdum etiam indignis litibus, ad præbendas Eccleſiaſticas aſcendant: qvi & Imperio Romano conſiliis & Eccleſiæ toti orationibus ſuis opem ferre poſſint. Neqve enim minima cauſa eſt, cur tantopere floreat Franciæ Regnum, niſi qvod tantos tamqve præſtantes in omni bona doctrina viros multos habet. Si Cæſar hanc impietatem enervaverit, ſi Germaniam tributo gravi oppreſſam in priſtinam libertatem vendicaverit, ſi doctis & honeſtis ad Præbendas aditum fecerit: tum vere liberator Germaniæ, libertatisqve reſtitutor, tum vere pater patriæ perpetuo ab omnibus paſſim poterit appellari: nec minorem ſibi gloriam Germaniæqve fructum afferet, qvam ſi provinciam aliqvam bellicis ei viribus adjeciſſet. Sicqve non minores uni Maximiliano gratias debebit, qvam his omnibus qvi a tranſlato ex Græcis in Germanos imperio, multis antea temporibus regnaverunt. Ad intelligendum qvæ de *parochiis* dicunt obiter notandum, qvod inter alios abuſus hic qvoqve ante Lutheri tempora valde freqvens fuerit, ut Parochiæ ampliſſimæ in Germania variis artibus Italis demandarentur, qvi earum reditus qvantum maxima mercede poſſent, indigenis ex arbitrio elocabant, parum penſi habentes qvomodo hi paſtorum officio fungerentur, modo pecunias ex pacto debitas corradere ſcirent. Ita ad imperitiſſimos animarum cura deveniebat, qvarum inertiæ Monachi, parum qvidem meliores ſuccurrebant.

§. CXLVI.

Sed ad illa nunc Gravamina redeundum eſt, qvæ his comitiis 1523. exhibita fuerunt, qvibus in fine ſatis animoſe denunciationem ſubjecerunt Proceres, niſi enumerata illa onera atqve gravamina in præſtituto tempore ocyus ex oculis mortalium ſublata, abolita & ab-

Digitized by Google

I. §. 146. 1523. rogata fuerint, ea ſe diutius tolerare nec velle nec poſſe, ſed rei iniqvitate cogi & impelli; ut pro ſuo captu & induſtria de aliis commodioribus viis & mediis cogitent; qvibus exonerari ab illis moleſtiis ac in priſtinam libertatem vindicari poſſent. Ad hoc vero additamentum non parum ſeverum, incitatos ſe eſſe non diſſimulant; qvod Legatus præter omnium expectationem inopinato diſceſſiſſet: nempe ut centum illorum Gravaminum exhibitionem evitaret. Minime etiam ei ſatisfecerat reſponſum Ferdinandi & Ordinum nomine datum, qvod ſupra tetigi, & in Actis publicis legitur. Nam etſi ex ſententia plurium ſuffragiorum, ut fieri ſolet, ita compoſitum eſſet, ut Lutheranam ſectam improbarent Ordines, & Edictum Wormatienſe probare viderentur; executionem tamen ejus absqve periculo popularis tumultus fieri non potuiſſe oſtendebant, irritatis, ut ajebant, omnibus, per abuſus curiæ Romanæ; qvos ante omnia reformari oporteret, laudantqve id offerentem Pontificem, & ut promiſſis ſtaret, obnixe rogant. Dein pro commodisſimo efficaciſſimo & opportuno remedio habent, ſi liberum Chriſtianum concilium in natione Germanica, Argentorati, Moguntiæ, Coloniæ, Metis, aut alio convenienti loco indiceretur, in qvo Eccleſiaſtici & Laici nullo obſtante juramento, libere pro gloria Dei & ſalute animarum loqvi & conſulere poſſint; interea Cæſaris Locum tenentem & ordines proviſuros, ut tumultus compeſcantur, curaturos etiam apud Fridericum Saxoniæ Electorem, ne Lutherus in illius ditione verſans, ulterius aliqvid ſcribat, aut edat, utqve Concionatores per totam Germaniam nihil præter verum, purum & ſincerum & ſanctum Evangelium, & approbatam Scripturam pie, manſvete & Chriſtiane ſecundum receptam doctrinam Eccleſiæ doceant, omniaqve omittant, qvæ ſanctius & doctius: populo ignorantur, qvam ſciuntur, utqve ad hoc a Prædicatoribus obtinendum inſpectores a Prælatis conſtituantur. In fine rigorem aliqvem exſerunt adverſus Presbyteros, qvi uxores ducebant; & monachos clauſtra relinqventes, itemqve adverſus typographos, qvi libros promiſcue edunt. Qvam valde vero ſibi diſplicuerint pleraqve iſtius reſponſi (qvod mire liberum ipſe prædicat Lutherus *Lib. II. ep. p. 127.*) non diſſimulavit Legatus, qvanqvam Pallavicino judice id facere non debuiſſet. Scripta enim Replicatione laudatis modice Ordinibus, ſed magnificis encomiis mactato Pontifice, ut ſanctiſſimo & Germano, perſtitit in poſcenda

Edicti

Edicti Wormatienſis executione; Ordines vero tam ſegniter cauſam Dei curare, & Edicti vires ſuſpendere, adeoqve vehementer in divi- „
nam Majeſtatem & in Apoſtolicæ ſedis dignitatem, nec minus in Cæ- „
ſarem peccare conqveritur. Tumultum metuendum eſſe negat, il- „
ſum enim autoritate etiam Papæ non difficulter compeſci poſſe. Ad poſtulationem *de Annatis* Pontificis reſponſum expectandum eſſe ait; Concilium non improbat, ſed ſtylum, qvo poſtulabatur, inſectatus eſt, *ligatis*, ut ait, *Pontifici manibus* per ea, qvæ de conſenſu Cæſaris, de libertate ſuffragantium & de relaxatione juramentorum addidiſſent: nec contentus iis, qvæ de typographis & librorum edendorum moderatione obtulerant, omnia illa ad Pontificis & Cæſaris arbitrium ſecundum edictum Wormatienſe pertinere contendit; notat deniqve aculeum in cauda habere, qvæ adverſus Presbyteros & monachos ſtatuenda dixiſſent, niſi cognitionem de delictis illis ſolis Eccleſiaſticis concedi debere declararent. Ad hæc *Duplica* loco paucis verbis priora repetierunt Ordines, iisqve acqvieſcere juſſerunt Legatum, donec Gravamina Germanicæ nationis Pontifici tranſmiſſa eſſent, & de effectu blandorum verborum, qvibus uſus fuerat, conſtaret.

§. CXLVII.

Exacerbatus etiam in Fridericum Electorem Pontifex alias literas ſcripſit, qvibus Lutherum mirum in modum exagitat; Friderici vero fidem & conſcientiam multis argumentis ac minis aggreditur. Earum exemplum ſed non adſcripto die *Tom. II. Lat. f. 572.* habetur. Jactat inter alia (qvam vere, nunc non examino,) Electoris dignitatem Saxoniæ Ducibus a Gregorio V. Papa natione Saxone collatam eſſe, non animadvertens, qvod beneficium illud ad Fridericum non pertineret qvi extincta veteri familia, in Electoratum ex Sigiſmundi Imp. conceſſione Proavo ſuo collatum, ſucceſſerat. Pallavicinus duarum qvidem literarum Pontificis ad Electorem mentionem facit, *cap. IIX. §. 20.* utrasqve cum per valetudinem ad Comitia non veniſſet, a Legato ei tranſmiſſas; ſed niſi genuinæ ſint illæ, qvas Pallavicinus (ut ſupra notavi) pro erroneis habet, non niſi unius diplomatis exemplum extat. Neqve in Actis noſtris comparent, qvæ idem Autor narrat, qvomodo Elector acceptis literis, miſſo Norimbergam *Johanne Umet Plancerizio*, apud Legatum ſe purgaverit, & Pontifici d. 15. Febr. per

1523. generalia reſponderit, qvæ in Cheregatorum ſcripturis reperiſſe ſe *d. l. §. 21.* commemorat. Certum tamen eſt, *Johannem Planitium* Eqvitem ex familia etiam nunc ſplendida, Norimbergam ab Electore amandatum fuiſſe, ſive ut Regimento aſſideret, ſive ut Comitiis intereſſet, cujus nomen in monſtroſum illud *Ulmet Pluncerizii* detortum eſſe videtur. Extant autem duæ Planitii relationes ad Electorem *Tomo II. Altenb. f. 276. & 369.* ſed in poſteriori error in adſcribendo anno ſine dubio commiſſus eſt: ſcribi nempe debuit anno 1522. non 1523. Meminit enim Planitius d. 27. Decembr. famæ de capta a Turcis Rhodo (qvæ poſtea ſub finem Decembris 1522. expugnata fuit) & literas illas Hadriani acerbas, qvas dixi, & qvæ Germanice verſæ *d. l. f. 37.* habentur, Electori mittit. Deceſſerat autem Hadrianus menſe Septembr. 1523. nec mortui literas Legatus menſe Decembri exhibuiſſet, electo jam Clemente ſeptimo. An vero ad literas iſtas reſponderit Elector, non reperio; ad poſteriores nil reſpondere voluiſſe ex epiſtola Lutheri *Lib. II. Epiſt. p. 155. b.* conjici poteſt. Cæterum veriſſimum eſt, qvod ſupra non ſemel monui, & Pallavicini teſtimonio *d. l. §. 21.* comprobatur, Fridericum apertam Lutheri defenſionem ne tunc qvidem profeſſum eſſe, unde ſimul ejus & doctrinæ maximum periculum evidenter cognoſcitur, contra qvem, ut Planitius in relationibus ſuis teſtatur, Ferdinandus, Cæſaris fratris nomine, licet ſuffragiorum major numerus in mitiorem iret ſententiam, Epiſcopis tamen & uni fere ex ſecularibus Georgio Saxoni, rigorem urgentibus aſſentiri maluit; omnes enim Eccleſiaſtici proceres (ut ſcribit) *crucifige* clamabant. Videntur ſane eo tempore, menſe nimirum Januario anni 1523. qvidam in aula Saxonica de occultando denuo Luthero cogitaſſe, ſed hic Spalatino ſcribens d. 12. Jan. *ne præſumas*, ait, *me denuo in angulum reverſurum eſſe, inſaniant Behemoth & ſqvama ejus.* Timorem vero aulæ & Indicat & reprehenſione aliqva corrigere, ſed & conſolatione juvare nititur Lutherus menſe Octobr. hujus anni *Lib. II. Ep. p. 166.* his verbis:

„ Pulchre memini qvid Principi ex Bornis (v. Epiſt. ſupra relatam *Tomo II. Alt. f. 92.*) ſcripſi, mi Spalatine, atqve utinam vos ita crederetis fore, moniti tam manifeſtaria Dei manu, qva jam fere ſecundum annū præter omnium ſpem ego vivo, & Princeps non modo tutus eſt, ſed longe mitiores furores Principum ſentit, qvam ante annum. Non eſt Chriſto difficile Principē tueri in hac mea cauſa, in qvam ſine cauſa ſolo Dei con-

ſilio

Digitized by Google

1523.

filio vecit. Nam ſi & ipſe rationem ſcirem, qva citra Evangelii ignominiam illum ex iſta cauſa volverem, ne vitæ qvidem parcerem. Ego ſperaveram me intra annum raptum iri ad ſupplicium mortis, hæc erat ratio mea, qva ille liberaretur, ſi tamen ſic etiam liberaretur, me extincto. Nunc cum ſimus impares ad inveſtigandum & comprehendendum conſilium ejus, tutiſſimi interim erimus, ſi dixerimus, fiat voluntas tua. Errat etiam Pallavicinus, cum *c. VIII.* §. *16.* Lutheri epiſtolam, in qva ad Electorem ſcribit, *aliud in cælo aliud Norimbergæ decretum eſſe*, huc trahit. Scripſit enim iſtam menſe Martio 1522. & de alio Edicto, cujus ſupra memini, loqvitur. Hæc vero Comitia ſub finem hujus anni cœpta Januario & Februario ſeqventis 1523. continuata ſunt, ita ut loco Receſſus *Edictum* Cæſaris nomine d. 6. Martii datum publicaretur, qvod extat *Tom. II. Alt. f. 288.* In hoc, ut pro ſagacitate animadvertit Pallavicinus *d. cap. 8. §. 15.* etſi cætera cum iis, qvæ Ordines Legato Pontificio reſponderant, conveniunt, qvædam tamen Romæ minus ferenda, tacite ſuppreſſa fuerunt, inter qvæ præcipuum erat *relaxatio jummenti & obligationis eorum, qvi Concilio interfuturi eſſent.* Hæc Comitiorum Acta expendentes, mirum divinæ providentiæ ordinem obſervabunt, qvo factum eſt, ut nec opprimi veritatis renaſcentis lux poſſet, neqve tamen iis proficeret, qvi inveteratis erroribus inhærere malebant. Videbant Imperii Proceres, nævos pleroſqve Hierarchiæ, eoſqve in centum illis gravaminibus multa cum libertate oſtendebant, ita, ut qvemadmodum dixi, nec illi qverelas improbare poſſent, qvorum intereſſe videbatur, ne fierent. Omnium enim conſcientia eatenus informata & convicta erat, ut Concilio opus eſſe unanimiter ſtatuerent, utqve jam rigorem illum, qvo Wormatiæ Lutherum ejusqve dogmata præcipitanter tractaverant, intempeſtivum eſſe agnoſcerent. Doctrinæ publicæ, qvæ ad populum erudiendum pertinet, emendationem, ſive verbi divini ſinceram propoſitionem & piam explicationem uno ore flagitabant, qvo ipſo abuſus priores evidenter arguebantur. Qvid autem hac rerum facie Pontifici pro Paſtoris univerſalis, qvod gerere ſe dicebat, officio, magis curandum agendumqve fuiſſet, qvam ut juſtiſſimis deſideriis inclutæ nationis, cujus exemplum jam aliæ plurimæ probare & ſeqvi incipiebant, & dum ex Proceribus nemo adhuc obſeqvium ei aperte denegaret, aures benignas præberet, viasq; & modos vel proponeret vel admitteret, per qvos *Addit.*

ante

I. §. 48. 1523. ante omnia veritati divinæ ſatisfieret, dein & concordiæ & tolerantiæ in iis rebus ratio haberetur, qvæ ſalva veritate cum aliqvo licet commodi Clericalis diſpendio mutari potuiſſent.

§. CXLIIX.

Sane Lutherus edito ad Locum tenentem ſeu Præſidem & membra Imperialis, qvod Norimbergæ conſtitutum erat, Regiminis ſcripto, ex fervore ſuo multum remittens, tam pie, prudenter & modeſte mentem ſuam explicavit, ut ſi id conſideraſſet Maimburgius, pro artificioſo & maligno illud non diffamaſſet. Sed ſine dubio Cochlei ſaltem fide ſcripſit, qvamvis libellus Lutheri non ſolum Germanice *Tom. II. Alt. f. 290.* ſed & Latine *Tom. II. Lat. Witt. f. 387.* extet. Laudat & magna gratiarum actione ſe accepiſſe dicit Mandatum, populoqve diligenter commendaſſe, neqve ſe dubitare, qvin divina inſpiratione illud compoſitum fuerit; dein qvatuor articulos ex eo excerpit, & qvomodo eos ipſe cum ſuis intelligat, utqve ab aliis perverſe explicentur,
„ breviter commonſtrat (1.) Evangelium, ait, jubemur prædicare ſecun-
„ dum interpretationem Doctorum ab Eccleſia Chriſtiana receptam.
„ Hic puto ad antiqviores Doctores, Auguſtinum, Cyprianum, Hilari-
„ um, ſimilesqve, qvatenus & hi conformia ſacris literis docuerunt, re-
„ ſpicitur, non ad Thomam, Scotum aliosqve Scholaſticos, a Romana
„ ſaltem Eccleſia probatos. Si enim ea mens Edicti eſſet, ut etiam por-
„ ro non niſi ſcholaſticæ & Ariſtotelicæ nugæ populo proponerentur,
„ nil opus foret Concilio. Se igitur & ſuos mandato pulchre obſecu-
„ turos eſſe profitetur, & purum Evangelium prædicaturos, at cum ad-
„ verſarii, qvid ſit Evangelium ejusqve doctrina, neſciant, ſed ſophiſma-
„ tibus ſuis inhæreant, metuendum eſſe, ne nihil præſtent. Facile dici,
„ *prædicate Evangelium:* ſed operarios in hanc meſſem a cœlo precibus
„ impetrandos eſſe. Matth. IX. 38. (2.) Rectiſſime conſtitutum eſſe, ut
„ Epiſcopi doctos ſacrarumqve literarum peritos ordinent, qvi prædi-
„ catores obſervent, errantes modeſte & placide moneant, & in refra-
„ ctarios animadvertant, ita qvidem, ne veritas Evangelica opprimi vi-
„ deatur. Nihil hic deſideratur, ait, qvam ut fiat; nimis bonus eſt hic
„ articulus, nec tempori noſtro convenit, qvod nunc forte illud eſt, qvod
„ Chriſtus Luc. XVII. 22. prædixerit, in qvo ne unus qvidem dies filii
„ hominis videtur. Non reperiuntur qvi præſtent, qvæ Edictum reqvi-
rit,

rit. Qvomodo Scripturarum periti invenientur, cum per aliqvot ſecula nec in Academiis, nec collegiis & monaſteriis, ſacræ literæ debito modo expoſitæ, ſed non niſi ſophiſmata inculcata fuerunt? Qvomodo errantes modeſte & placide corrigant, qvi non niſi excommunicationibus, anathematiſmis, combuſtionibus, aliisqve ſæviendi modis adſveti ſunt? Si mecum (addit) modeſte egiſſent, meliori loco res illorum ſtarent; utinam vero vel nunc fidele hoc Edicti monitum obſervarent: (3.) Laudat, qvod usqve ad Concilium librorum novorum editio, niſi peritorum virorum cenſura præcedat, prohibita ſit; hoc dudum dicit factum oportuiſſe, ſeqve obtemperaturum eſſe, neqve tamen exiſtimare, prohiberi ſimul ſacræ Scripturæ verſionem & editionem aut librorum hucusqve divulgatorum. (4.) Pluribus verbis, ſed non niſi precantis & ſupplicantis perſona, intercedit adverſus ea, qvæ contra Conjugia Clericorum ſtatuta ſunt. Diſtingvit inter monachos & parochos atqve beneficiatos alios: illos, qvi deſertis monaſteriis conjugio operam dare velint, de victu & vitæ genere ſibi proſpicere debere, infamia tamen & pœna carituros. At pro reliqvis, qvi non ſaltem ſacerdotiis & præbendis, ob conjugia inita exuti hactenus, ſed & carcere & aliis duris modis puniti fuerint, & Edicto hoc mitius qvidem, ſed tamen ad privationem beneficiorum condemnantur; per Deum orat Proceres, ut neceſſitati naturæ inevitabili indulgentes, rigorem mitigent, cœlibatum impoſſibilem nemini injungant, nec conjugatos durius habeant, qvam fornicatores, qvos nemo ſacerdotio & dignitate ſpoliet; addit, ea ſibi qvotidie ex omnibus regionibus de fœditate cœlibatus ſcribi, ut ſi ea vel inimiciſſimi ſui ſcirent, ad monaſteria evertenda ſecum credat concurſuros eſſe. Sibi deinde, ſtante hoc Edicto, adverſus anathema & proſcriptionem Papæ & Cæſaris ad Concilium usqve ſecuritatem conceſſam eſſe confidit, mandatis præſertim obſeqventi; addit tamen, qvia mundo moleſtus ſit, mundusqve ſibi, parum ſua referre, proſcriptus ſit necne. Ad modeſtiam ſtyli iterum hoc anno ab Electore occaſione Comitialis decreti, ut conjicio, admonitus Lutherus, in feriis Pentecoſtalibus reſpondit, qvæ, habentur *Tomo II. Altenb. fol. 348.* In qvibus non ſolum refert, ſe nec conſcio nec conſentiente Electore ad primum certamen (anno 1517.) prodiiſſe, & anno præterito, ſuo periculo (auff ſein Ebentheuer)

„ Wittenbergam rediiſſe, ſed & animoſe profitetur, ſe, qvæ ad veritatem
„ divinam pertinent, tacere non poſſe, illiusqve ſolum propagandæ, ne-
„ minem vero lædendi cauſa, ſcribere, & qvoniam nunc a Johanne Fabro
„ Vicario Conſtantienſi refutatus ſit prolixo libro, Lipſiæ impreſſo, item-
„ qve Emſerus aliqvid editurus ſit, non poſſe ſe iſta ſilentio transmittere,
„ ne opprimatur veritas, qvod ne fiat in ipſo Edicto nupero proſpectum
„ ſit. Cæterum ſe nihil metuere, ſed paratum eſſe, qvicqvid Deo viſum
„ fuerit, pro doctrina, qvam divinam eſſe certo ſciat, expectare & tole-
rare. Invenitur *Tomo II. Alt. fol. 343.* Sicut & in vetuſtioribus editionibus, anno hoc 1523. ſcriptum qvoddam, qvo apparet de concordiæ rationibus ineundis aliqvid actum fuiſſe, Moguntini Archiepiſcopi & Electoris auſpiciis, (ut videtur) tractatumqve, ut vel *Serveſtæ* vel *Naumburgi*, aut alio, qvi Moguntino placeret, loco, ipſe Archiepiſcopus & Epiſcopus Mersburgenſis, tum Lutherus, adhibitis ex utraqve parte qvatuor aut qvinqve viris idoneis, convenirent. Utqve Johannes & Georgius Saxoniæ Duces, vel duo alii ex Principum aut Comitum ordine adeſſent. Sed iſta ut multa alia ejusmodi cogitata ſucceſſu caruerunt. Referenda in anni hujus geſta etiam eſt legatio Civitatum Imperialium ad Carolum Cæſarem, ex aliis qvidem cauſis inſtituta. Ea tamen occaſione Cæſar Valiſoleti in Hiſpania, cum legatos menſe Auguſto benigne audiſſet, qveſtus eſt de novationibus in religione, & ut edictis ſuis parerent, admonuit. Vide Sleidan. *Lib. IV.*

Addit.

§. III.

Ziegler. Attent. Chriſtiern. 2. in Svec. t. 3. ſcript. Germ. Freber. Chytræus Sax. l. 9

Sed licet hic ſucceſſus imaginarius eſſet, alium tamen verum & ſolidum hoc ipſo tempore expertus eſt, qvod ſectæ ſuæ in regna Sveciæ *&* Daniæ *aditus præberetur, magnarum mutationum occaſione, qvas breviter narrabo.* Chriſtiernus II. *Daniæ & Norvegiæ Rex, regnum qvoqve Sveciæ, patri ſuo Johanni II. & avi Chriſtierno I. poſſeſſum ſibi deberi dicebat, & regiam Stokholmiam anno 1518. obſidione cinxerat; ſed*

Digitized by Google

ſed princeps aut Gubernator regni Steno Sture, inter- I. §. III.
regni tempore conſtitutus, excuſſo Danorum jugo, tam 1523.
ſtrenue reſtitit, ut Chriſtiernus ad extremam omnium rerum neceſſitatem redactus, pacem petere cogeretur. Tentabat tamen, ut erat nullius fidei & honeſtatis, ut Stenonem, oblatis obſidibus, in navem ſuam pellectum opprimeret, colloqvium de ſedandis diſſidiis prætexens. Cum vero conſiliarii Stenonis, metu proditionis, qvam merito ſuſpicari videbantur, id diſvaderent, ipſe Stokholmiam ſe venturum eſſe obtulit, ſi obſides ſibi, ut ipſe dare paratum ſe oſtendebat, traderentur. Hoc ſatis generoſum eſſe ratus Steno, libere & ingenue conſenſit, & præcipuos ex nobilitate juvenes ad eum miſit, inter qvos erat Guſtavus Erici, *ex antiqva Regum Gothicorum, & Caroli Canuti, qvi ante annos ſexaginta Rex Svecorum fuerat, proſapia oriundus. Sed Danus iſte perfidus, ſtatim atqve obſides acceperat, levatis velis, contra fidem publicam & jus gentium Hafniam obſides abduxit, uſurus iis aliqvando, ut proceres Svecorum, metu ne filios amitterent, ad obſeqvium reduceret. Ita poſt* Anno 1520.
biennium ſatis virium ſe habere putans, denuo validum exercitum ad invadendam Sveciam miſit. Huic ad Stokholmiæ obſidionem eunti, Steno in itinere cum omnibus copiis ſuis occurrit, decertaturus, anteqvam Dani a nauſea marina ſe collegiſſent. Dimicatum eſt ab utraqve parte ſummo cum ardore, ſed Steno,

Digitized by Google

1523. dum non tantum ducis ſed etiam militis officium, ut ſuis animum exemplo faceret, impleviſſet, globo ſclopetario per medium corpus trajectus, ante turmam, qvam ducebat, cecidit. Sveci animo fracti ſolutis ordinibus loco ceſſerunt, victoria Danis relicta. Hoc nuntio accepto Chriſtiernus, ut conſternatione Svecorum ex tanta clade orta ad ſuum commodum uteretur, ipſe ad exercitum ſe contulit, Holmiam obſidione cinxit. Cum vero animadverteret, ſtrenuam defenſionem parari, tam liberaliter omnia promiſit, & pacto cavit, qvæ ad privilegia gentis conſervanda pertinebant, ut tandem eum reciperent, & Regem coronarent. Sed infamis hic proditor ultionem adverſus viros fortiſſimos, qvi tamdiu reſtiterant, meditans, eorumqve exitio acqviſita firmaturus, ſcelus, qvo immanius magisqve barbarum hiſtoriæ non memorant, patravit. Invitavit enim ad magnificas epulas ob ſolennitatem coronationis ſuæ per triduum in arce celebrandas, Senatum & omnes qvi Holmiæ erant honoratiores; at tertio die a militibus portas arcis & fora civitatis ſubito occupari jusſit, dein convivas omnes, inter qvos duo erant Epiſcopi, ut ex arce egrediebantur, unum poſt alterum trucidari, immiſſoqve in cives milite, ſine miſericordia plerosqve cædi fecit, ut nemo fere præter mulieres & infantes in urbe deſolata, & a Danis crudeliter direpta ſuperſtes eſſet. Poſt deteſtabilem hanc actionem Tyrannus

nus tutum ſe in Svecia fore diffidens, in Daniam ſe 1523.
recepit. Verum divina Nemeſis eum ſecuta eſt, tantorum criminum pœnas ſubditis ſuis daturum. Hi enim execrabilem Tyrannum abominati, & Hafniæ metuentes, qvod Holmiæ perpetraverat, arma adverſus eum arripuerunt, & patruum ejus Fridericum Holſatiæ Ducem evocarunt, qvem ejus loco Regem conſtituerent. Ut vero ſævitiæ plerumqve puſillanimitas juncta eſt, & qvia tyranni ſemper metuunt, a qvibus metuuntur; ita & hic ſtatim deſperans, neqve animum neqve ullum conſilium ad ſe defendendum habuit, etſi omnia munimenta regni in ejus poteſtate eſſent. Nihil itaqve prius habuit, qvam ut qvicqvid pretioſi aderat, in naves celeriter imponeretur. Dein cum Regina uxore (Eliſabetha hæc erat, ſoror Caroli Qvinti) & liberis ſuis in Zeelandiam profugit. Fuit porro tam infelix, ut cum longo poſt tempore reditum in regnum moliretur, cæſis copiis a novo Rege Friderico, patruo ſuo, captus, ejusqve juſſu arci Smideburgenſi incluſus, qvod ſupererat vitæ captivus
tranſegerit. Interea Princeps Svecus, Guſtavus E- 1521.
rici, anteqvam Chriſtiernus Hafniam rediiſſet, elabendi ex carcere modum nactus, invicto animo ad liberandam a Danorum oppreſſione patriam ſe convertit; & favente magnæ fortitudini fortuna, tanta prudentia, conſtantia, & felicitate uſus eſt, ut auxi-
liis a Lubecenſi civitate & copiis, qvas in Svecia col- 1522.

 ligere

Digitized by Google

I. § III. 1523. *ligere poterat, adjutus, brevi Holmiam aliaqve loca a Danis inſeſſa recuperaret, & hos toto regno ejiceret. His geſtis ut liberator Patriæ magnis acclamationibus Rex fuit electus. Atqve ſic duo hæc regna ſeptentrionalia anno 1523. novos Reges ſingula acceperunt, Svecia* Guſtavum, *Dania* Fridericum. *Hi ſopitis veteribus inter utramqve gentem litibus, mutua ope & junctis arcte fœderibus omni ſtudio intenti fuerunt, ut qvisqve in ſolio, qvod ſubditorum libera electione conſcenderant, confirmaretur. Deplorandum tamen inter hæc & funeſtum fuit, qvod in hoc qvoqve convenerint Reges iſti, ut religionem mutarent, & Lutherani fierent. Florebat egregie religio Catholica in Svecia, cum ſchiſma in Germania indulgentiarum occaſione fieri inciperet. Adeo nemo offendebatur oblationibus ad fabricam S. Petri, ut & Princeps tunc Regni Steno, & magnates aulæ omnes magnifica dona Legato Arcimboldo dederint, & Prælatus iſte plusqvam decies centena florenorum millia ex Svecia exportaverit, qvam pecuniam Chriſtiernus crudelis ille tyrannus paulo anteqvam regno pelleretur, belluino more a Leone X. repoſcere non eſt veritus. Circa hoc itaqve tempus qvidam* Olaus Petri, *Stegoburgo Svecus, redux VVitteberga, ubi Lutheranus factus erat, venenum novæ doctrinæ in patria diſſeminare cœpit. Inter plurimos, qvos corrupit, ſumma cura Archidiaconum* Lau-

Joh. Magn. de vit. Pontific. Upſal. p. 110.

Chytræus Saxon. l. 11. Joh. Magn. de vit. Pontif. Upſal. Flor. Ram. l. 4. c. 15.

Digitized by Google

1523.

Laurentium Andreæ, *pervertere, annixus eſt, qvia hic vehementer irritatus erat, qvod in electione ad Epiſcopatum vacantem poſtpoſitus fuiſſet. Hi duo in aulam venientes, ut, ſicuti jam alibi fecerant, libertatem novæ ſectæ commendarent, faventem Secretarium Guſtavi, cui hic multum tribuebat, habuerunt. Is in Germania corruptæ religionis, qvæ ob novitatem ſuam omnibus fere acceptabilis & ex eleganti more eſſe videbatur, auram hauſerat. Non difficile igitur fuit Secretario Heri ſui mentem flectere, qvi belli cauſa æs alienum ingens contraxerat, ærariumqve exhauſtum habebat, adeoqve nihil magis curabat, qvam qvomodo id replere poſſet. Nihil expeditius itaqve ei fore oſtendebat, qvam ſi novam puri Evangelii doctrinam, qvam in Saxonia prædicabatur, ſeqveretur, & reformationem novam amplecteretur, qvam Doctor Martinus Lutherus paulo ante cum magno Principum Germanorum applauſu in Eccleſiam introduxiſſet. Hoc ſi fieret, maximum bonorum Eccleſiaſticorum partem fiſco Regio uniri poſſe, partem autem Proceribus regni concedi, ejusdem utilitatis intuitu reformationem facile probaturis. Hoc argumento magis qvam duorum Lutheranorum Stegeburgenſium ſermonibus perſvaſus, Guſtavus totum ſe iis dedit. Initium fecit, concedendo ſubditis omnibus libertatem conſcientiæ, & novis doctoribus Luthera-*

thera-

Digitized by Google

I. §. III.
1523. theraniſmum publice concionandi licentiam. Allaboravit dein vehementer, ut celebrem virum Johannem Magnum, *Archiepiſcopatu Upſalienſi ſerio ei oblato, in partes traheret, eo fine eaqve fiducia, ut ſynodo poſtmodum habita Lutheri doctrina approbaretur, perſvaſis jam & diſpoſitis ad id a ſe plurimis. Sed magni hujus viri conſtantiam, nec vi nec minis, nec rigore, qvo eum perſeqvebatur, frangere potuit; id tamen effectum eſt, ut una cum fratre* Olao Magno *Romam confugeret, ubi præ dolore poſtea mortuus eſt, cum patriam totam Lutheranam factam eſſe cognoſceret. Poſteaqvam enim Guſtavus habitis Upſaliæ, dein Aroſiæ aut VVeſtraſiæ, comitiis paratum ſe profeſſus eſſet, regnum a ſuperſtitionibus & tyrannide, ut ajebat, Eccleſiæ Romanæ liberare, & novam reformationem amplecti, proteſtatus etiam, regno ſe abdicaturum, ſi Proceres huic propoſito non conſentirent; Lutherani ex qvibus major numerus conſtabat, facile in hanc ſententiam rem deduxerunt. Concluſum inde, ut Epiſcopi & Paſtores honeſta ſuſtentatione contenti reliqvis Eccleſiæ bonis cederent, fiſco Regio applicandis, ita tamen ut unicuiqve familiæ etiam reſtitueretur, qvod a majoribus ejus donatum inveniretur Eccleſiis & Conventibus, abolitis omnibus monaſteriis, & ſervatis tantum Eccleſiis cathedralibus & parochialibus. Ita intra qvatuor annos non integros Lutheraniſmus in*

toto

toto regno ſine moleſtia & tumultu invaluit, cum Nobilitas partem ſpoliorum ex monaſteriis capiens, lucrum ex mutatione ſentiret, Clericis matrimonia placerent, Populus autem fere nihil in externis mutatum animadverteret, retentis plerisqve cultus divini ceremoniis. His peractis dilatam ſemper usqve ad mutationem hanc religionis, coronationem ſolenniter peragi fecit, & poſt annos qvindecim id qvoqve novo exemplo impetravit, ut Regnum Sveciæ ſucceſſivum fieret, ad poſteritatem ſuam transferendum, ut & factum eſt, poſtqvam 37. annos feliciter regnaſſet. Non multo aliter in Dania *actum eſt; Ibi enim Fridericus ſine turbis regnum ſibi firmare cupiens, nihil aliud ab initio fecit, qvam ut ſubditis mutandi religionem, & miniſtris Lutheranis prædicandi poteſtatem faceret. Sed poſt mortem Chriſtiernus III. filius non habens qvod metueret, confidentius agere cœpit, & coronari ſe fecit a* Johanne Pomerano, *qvem Lutherus eo miſerat; dein vi ſubactis, qvi adhuc reſiſtebant, qvia hæreſin aperte profitebatur, Epiſcopatum ſolenni Ordinum regni decreto ſuſtulit, Canonicatus autem nihilominus reſervavit, qvos Lutheranis benigne concedere volebat, & ſic Lutheraniſmum qviete & placide, cum in externis ceremoniis nihil mutaret, in toto regno ſtabilivit. Aliqvorum tamen annorum ſpatio hæc geſta, ſed hic a me una ſerie relata ſunt, ut uno conſpectu appareret,*

1523.

Chytr. Saxon. l. 10. Flor. Ram. l. 4. c. 14.

Chytr. Sax. l. 15.

Digitized by Google

qvomodo in duo hæc regna ſeptentrionalia ſecta Lutheri introducta fuerit. Ipſa interim progreſſus ſuos in Germania valde augebat, inprimis poſt comitia Norimbergenſia, magisqve adhuc poſt altera ſeqventis anni initio ibi celebrata.

§. CXLIX.

Tranſitio Maimburgii, qvam hic facit ad narrationem mutatæ in Regnis Septentrionalibus Religionis contradicit clauſulæ qva eam finit. Hic enim Lutheri ſpem de ſucceſſu vel comitiorum Norimbergenſium, vel ſuæ petitionis imaginariam, id eſt, nullam fuiſſe ſcribit, in fine vero qveritur Lutherum ſucceſſus ſuos poſt comitia, tum hoc anno 1523. tum anno 1524. habita, auxiſſe. Ita connectendi commoditates & elegantias, ut putat, inventurus, veritatis exiguam habet rationem. Verum autem eſt, qvod Comitia utraqve non ſine ſucceſſu, nec Lutheri ſpes aut petitiones imaginariæ fuerint. Accidit enim non ſolum, ut ſecurus Wittembergæ commorari poſſet, ſed & prædicatio Evangelica ſtrenue plurimis in provinciis & urbibus procederet, ut partim dictum eſt, & poſtea dicetur. In iis vero, qvæ hic de Actis Regum Septentrionalium recitat Maimburgius, non pauca mihi occurrunt, qvæ & ob immodeſtiam, & ob malignas interpretationes, fortaſſe & ob læſam hiſtoriæ veritatem reprehendenda videntur. Sed cum utrumqve regnum egregios viros & olim habuerit, & nunc habeat, qvi & falſa refellere, & veriora narrare noverunt; mihi vero tot alia de Germaniæ & inprimis de Saxoniæ rebus dicenda ſuperſint, qvæ certius comperta habeo, temerarium eſſe exiſtimavi, ſi iſtam hiſtoriæ Maimburgianæ partem, aut ea, qvæ nuperrimæ *hiſtoriæ Gallicæ* autor Varillaſius, de his regnis eadem licentia, aut a Maimburgio diverſa narrat, prolixe examinanda & ſupplenda mihi ſumerem. *Addit.*

§. CL.

Incidit in hunc annum clades & mors *Franciſci Sickingii* ſæpe jam memorati, qvam maledicentia ſua Cochleus ad res Lutheri trahit, & neſcio qva de cauſa in annum 1524. conjicit. De propenſione ſane

Sickin-

Digitized by Google

Sickingii ad Lutheri dogma, præſtitoqve purioris doctrinæ profeſſoribus, qvi monaſteria deſeruerant, & infelici illi Ulrico Hutteno, patrocinio, ex ſupra dictis conſtat. Edita jam anno 1522. fuit Sickingii epiſtola ad ſocerum, *Theodorum ab Handſchuchsheim.* In illa defenduntur *communio ſub utraqve, Miſſæ celebratio lingva Germanica, libertas religioſorum in deſerendis monaſteriis, & abrogatus ſanctorum cultus.* Præfatus in eas eſt *Johannes Schvvebelius*, de qvo ſupra, ubi ad Nobilem qvendam inter alia ſcribit: *Cum Prælati Eccleſiæ jam vi graſſentur, nec ut deberent, fidei fundamenta ex Scripturis Sacris proponant, & qvos errare putant, placide inſtruant, nunc mira converſione a Laicis, qvi olim arma tractabant, diſcenda eſt religio; gladio utuntur Epiſcopi.* Recuſa extant hæc inter opuſcula Schwebelii Germanica Biponti anno 1605. excuſa. Nec abnuerim, qvo Chytræum etiam propendere video, Sickingium virum ingenti animo, opibus ſupra eqveſtrem fortunam, ſociisqve ex nobilitate fortiſſimis ſubnixum, Cæſari etiam & Principibus non paucis charum, & factionibus innexum, acriora juſto & vaſtiora conſilia mente verſatum eſſe. Negari etiam non poteſt, Lutherum haud parvi eum feciſſe. Verum qvi Luthero ejusqve doctrinæ Sickingii molimina imputant, præterqvam qvod iſte vim omnem diſerte improbavit, vel eo argumento liqvidisſime refelluntur, qvod Archiepiſcopus & Elector Moguntinus Albertus Brandenburgicus Sickingium fovebat, eoqve nomine a fœderatis Principibus mulctatus fuerit, qvod nec Cochleus tacet, & *Hiſtoriæ Trevirenſis* autores Jeſuitæ *Chriſt. Brovverus* & *Jacobus Maſenius Lib. XX.* enarrant. Tanta vero fuit Sickingio & potentia & audacia, ut anno 1522. collecto ſexcentorum eqvitum, inter qvos exercitatiſſimi fortiſſimiqve ex Nobilitate non unius provinciæ viri erant, & octo millium peditum exercitu, *Richardum* Archiepiſcopum & Electorem Trevirenſem, bello aggrederetur, & in metropoli ſua obſideret. Cauſam prætendebat, qvod Elector cives duos, pro qvibus Sickingius apud qvendam ex ſociis ſuis fidejuſſerat, ſiſtere aut ad ſolvendum lytrum adigere nollet. Sed qvicqvid prætexi poterat, ad eluendas nuper admodum publicatas, *de Pace publica* & *de ſummorum Tribunalium jurisdictione* conſtitutiones & Regiminis Norimbergenſis mandata ſpernenda, ſufficientem non adferebat excuſationem. Conciliationem tentabant vicini Principes, maxime Archiepiſcopus Colonienſis, qvi miſſis legatis pacem ſvadebat.

1523.

Digitized by Google

1523. bat, autorqve Richardo erat, ut Sickingio ducenta aureorum millia ſolveret. Sed is rejectis conditionibus, non ſolum urbem ab hoſte defendit, ſed & cum *Ludovico* Electore Palatino, & *Philippo*, Haſſiæ Landgravio, cui olim impuberi Sickingius, Fuldenſi Abbati tunc auxilia ferens, multa damna intulerat, inita ſocietate, Sickingii primum patronos & ſocios aggreſſus eſt, mulcta viginti qvinqve aureorum Alberto Moguntino indicta, & in qvosdam primarios aulæ ejus viros animadvertens: dein Cronberga (arx & oppidum) Hartmuto, Sickingii genero, de qvo ſupra mentio facta eſt, per Haſſorum Principem erepta fuit. Mox anno ſeqventi, menſe Aprili & Majo, bellum totum tres illi Principes unitis viribus profligarunt, expugnato vi tormentorum Sickingii caſtello Landſtein/ ad oppidum Landſtuhl ſito. (Manſtall etiam pronuntiari ſolet.) In ejus propugnatione ipſe graviter ſauciatus fuit, & paulo poſt, cum ab ingreſſis poſt factam deditionem Principibus ſatis humaniter inviſeretur, eosqve infracto excepiſſet animo, obiit, confeſſione ſacerdoti facta, ſed ſacramentum accepturum mors prævenit. Extat typis impreſſa *Caſparis Sturmii*, Fecialis ſive Heraldi Cæſarei, cognomento *Germaniæ*, ejusdem qvi Lutherum Wormatiam duxerat, & tunc fœderatis Principibus aderat, Relatio Germanica de expugnatione arcium Sickingii & fœderatorum aliorumqve; poema etiam Latinum Heroicum *Bartol. Latomi* Trevirenſis, qvod Jeſuitæ ob aculeos in Lutherum & Sickingium mire ſibi probatum, Chronicis ſuis inſeruerunt. Majora odia & contumeliæ Luthero ingruiſſent, ſi cauſa Sickingii directe ad religionem ſpectaſſet, nec ille præter Moguntinum, etiam Luthero palam infeſtos, interqve eos Lotharingiæ Principes & Abbatem Prumienſem aliosqve in partibus, aut clam faventes habuiſſet. Adrianus Papa gratulatus eſt de victoria Richardo per epiſtolam, qvam referunt Jeſuitæ ſupra nominati *dicto Lib. XX.* in qva inter alia delectari ſe aſſerit Pontifex, „ ita emicuiſſe virtutem Richardi, ut intelligerent & ſentirent improbi, „ ſummi Dei Sacerdotes etiam ad res magnas temporales gerendas idoneos inveniri, qvanqvam mallet opus fuiſſe armis; ſed ſi arma neceſſaria ſint, non eſſe illa repudianda, præſertim ſi ad conſervationem veræ & ſanæ Chriſti fidei & ad Reipublicæ Chriſtianæ utilitatem ſumta „ fuerint. Sickingii filius, *Franciſcus Conradus* reſtitutionem bonorum poſtea

poſtea impetravit, Imperatoribus charus, & negotiis imperii adhibitus, nepos *Reinhardus* literis primus ex familia operam dedit, & Cameræ Spirenſis aſſeſſor fuit. Huic Henricus Schwebelius, Cancellarius Bipontinus, epiſtolas centum ad patrem ſuum, ſæpe dictum Johannem, ab aliis Theologis datas anno 1597. dedicavit. Honoratus etiam noſtro tempore cubicularii Cæſarei titulo vixit *Franciſcus* Baro Sickingius. Varillaſius in nupera *de hæreſibus* hiſtoria *Lib. IV.* Maimburgii diligentiam ſuperaturus, de Sickingii pro Luthero conſiliis & geſtis, mira & nec a Poeta illo maledico aſſerta, nec a Jeſuitis memorata refert, qvæ, donec idoneis autoribus probentur, in medio jacent. Conſtat autem bello illo pro vera ſanaqve fide nihil, parum etiam pro Romana effectum eſſe.

§. CLI.

Dixi ſupra de progreſſu doctrinæ Lutheranæ variis in locis, ſpeciatim *Uratislaviæ.* Hic probante non ſolum populo, ſed & Epiſcopo, Jacobo a Salza, *Johannes Heſſus* Norimbergenſis, Theol. Doctor Luthero valde charus, Paſtor ædis S. Mariæ Magdalenæ conſtitutus; menſe Octobri 1523. concionari cœpit. Cum vero Senatum jam antea Adrianus Papa, Lutheraniſmi cauſa, per literas acriter increpaſſet, nec deeſſent, qvi Heſſi adſumtionem diffamarent, Apologiam ampliſſimam Senatus edidit, in qva defectus priorum Paſtorum ad vivum deſcripſit, ſuiqve facti rationes graviter expoſuit. Allegant inter alia conſtitutionem Leonis Imp. ex Tit. Cod. *de Ep. & Cler. L. ſi qvicqvam 31.* Addit.

Qveruntur, tot annis pro Chriſti Evangelio Thomam, Scotum, Ariſtotelem, Chriſtianis auribus inſtillatum eſſe, alios parochos ſaltem loculis & marſupiis conſuluiſſe, & in operculum ſuæ carnis & impietatis ſacras literas detorſiſſe; ſe vero in Heſſo paſtorem, Epiſcopo ſuo conſentiente, qvæſiviſſe, qvi incredibili fiducia & alacritate verbum Domini & imperveſtigabiles ab humana prudentia divitias ejus, & communionem myſterii abſconditi a ſeculo decantet, immarceſſibili fructu verbi divini paſcat ac nutriat vivos, defunctos vero in Domino pie ſepeliat, non ut prædeceſſores, qvibus una opera fuiſſet inhiare lucro. Nam, ajunt, ſive naſceretur, ſive moreretur aliqvis, omnes erant tributarii & vectigales parocho, ut multa millia gratiarum & indulgentiarum nomina, remiſſionem peccatorum præ ſe ferentia, atqve id genus alia paſtorum noſtrorum commenta taceamus: qvod vero omni-

„ um miſerrimum, mortui plus vivis cenſebantur, ut credibile ſit poeticum illum Charonta in transportandis mortuis mitiorem fuiſſe, qvam noſtros parochos in ſepeliendo. Huic malo remedium ſe a Rege Bohemiæ Domino ſuo, & hujus interceſſione a Pontifice fruſtra (ſcribunt) qvæſiviſſe; ſed ab hoc reſponſi loco Lutheraniſmum ſibi exprobratum fuiſſe. Integra hæc apologia lectu digniſſima refertur a *Sculteto in ann. 1523.* Hoc etiam tempore Goldbergæ in Lignicenſi Sileſiæ Ducatu, Schola illuſtris erecta fuit, accitis Wittenberga præceptoribus, ex qvibus inclaruit, *Valentinus Trocedorfius*.

§ CLII.

Moguntia relicta Argentoratum venerunt *Capito* & *Hedio*; Weiſſenburgo *Bucerus*, qvos tamen in articulo de Sacramento Helvetiis adhæſiſſe, poſtea apparuit. De *Cellio* ſupra dictum fuit. Lepidum eſt, qvod Gerbelius Argentorato d. 21. April. Schwebelio ſcribens, de *Antonio* Paſtore in æde S. Thomæ refert, qvod eodem die elegantis formæ concubinam aliqvot annis habitam, in templum S. Laurentii multo comitatu duxerit, & ſolenni ritu ſibi jungi fecerit, concionante ad plebem in matrimonii commendationem Cellio, & qvodam ex populo acclamante: *Recte fecit, Deus det illi mille bonos annos.* *Schoferus*, cujus itidem ſupra mentionem feci, ab Ingolſtadienſibus ad palinodiam coactus & in monaſterium detruſus, ex eo ſe ſubduxit, & Wittenbergam venit, inde in Boruſſiam miſſus, ſed poſtea in Sveviam rediens Auguſtæ & Winidæ, ſcholis & Eccleſiis præfuit. *Paulus* etiam *Speratus* ſive *Spretter*, nobili in Svevia loco natus, cum Auguſtæ, Herbipoli, Salzburgi & Viennæ docuiſſet, in Moravia (illuc ad eum ſcripta Lutheri Epiſtola habetur (*Lib. II. Ep. p. 71.* anno 1522.) Iglaviæ ab Olomucenſi Epiſcopo vincula paſſus, indeqve elapſus Wittenbergam ſub finem hujus anni 1523. vel ſeqventis initio venit, jam qvadragenarius. Hunc Lutherus miſſum Alberto Brandenburgico, Boruſſiæ Principi, & Joh. Briſmanno Cotbuſienſi Luſato, qvi Franciſcanus fuerat, & Regiomonti docebat, commendavit, ubi receptus, & poſtmodum *Pomezanenſis Epiſcopus* factus eſt. Is Poeſi Germanicæ operam dans inter alia compoſuit canticum de juſtificatione, in Eccleſiis Proteſtantium
Addit. notiſſimum: Es iſt das Heil uns kommen her ꝛc. Tertius inter primos

Digitized by Google

mos Boruſiæ doctores Evangelicos fuit *Johann. Poliander.* Eccii in 1523.
diſputatione Lipſienſi amanuenſis aut famulus; non minus celebris hymni (Nun lob meine Seel den HErrn) qvi Pſalm. Lat. 104. paraphraſis eſt, autor. *Petrus* enim *Amandus*, qvi cum Briſmanno in Boruſſiam venerat ob vehementiam animi & lingvæ non diu ibi ſubſtitit. Ex partibus Rheni poſt cladem Sickingii, diſſipatis, qvos ille fovebat, Evangelii præconibus, *Caſpar Aqvila* Auguſtanus, Iſennacum venit, *Addit.*
ibiqve docere cœpit, ita ut radii reformationis e Saxonia in ſuperiorem Germaniam emiſſi, nunc qvaſi repercuſſi in Saxonica ditione effulgerent.

§. CLIII.

Cœperunt hoc anno virgines, magna qvidem cum invidia Lutheri, monaſteria deſerere. Exierunt enim adjutæ a *Leonhardo Coppe*, Senatore Torgenſi, aliisqve honeſtis civibus ex Niemitſchenſi cœno- *Addit.*
bio, (*Nimptſchen* prope Grimmam) ipſa ſancta ſeptimana, qvam vocant ante Paſchatis feſtum, novem, nobili omnes genere natæ, qvas in tractatu ad Coppenium illum edito, & in epiſtola ad Spalatinum data (*Tomo II. Altenb fol. 310. & Lib. II. Epiſt. p. 131.*) Lutherus nominat; inter has erat *Catharina de Bora*, qvæ poſt biennium ei nupſit. Elector diſſimulavit factum, & ab eo largitio qvædam ad alendas illas non niſi clanculum petita, aut præbita fuit. Vide *d. l. ep. p. 134.* In tractatu vero, de qvo dixi, Lutherus breviter rationes exponit, cur nec virginum, nec Coppenii eas juvantis factum reprehendi debeat, ſcandali culpa in adverſarios rejecta. Taxat inprimis ſtultum parentum & aliorum, qvi puellas in monaſteria trudunt, conſilia, qvodqve putent illas caſtitatem bona mente ſervare, & tentationibus reſiſtere poſſe, cum verbi divini inſtructione in clauſtris illis careant: dein donum continentiæ rariſſimum in tot monaſteria, & in tantum fœminarum numerum a Deo profundi incredibile eſſe tradit; imo tam ſingulare æſtimari debere hoc donum, ut vix ſine tentatione Dei, preces, niſi caute, pro eo impetrando fieri poſſint, nedum ut voto & juramento aliqvis id acqvirere, aut ſe ad id obſtringere præſumat. Non multo poſt ſedecim aliæ virgines ex Widerſtetenſi in Mansfeldenſi comitatu cœnobio egreſſæ ſunt. *Lib. II. epiſt. p. 139.*

Læta hoc anno 1523. Luthero fuit cœpta in collegio Canonicorum Wittenbergæ mutatio, qvam dudum exoptaverat, ſæpiusqve non

ſine

Digitized by Google

ſine importunitate aliqva per Spalatinum flagitaverat, ut nempe Elector inhoneſtis Canonicorum moribus & cultui Miſſatico, qvem retinebant, remedium poneret. Vide *Lib. II. Ep. p. 111. 126. 134.* ipſos qvoqve Canonicos epiſtolis acribus adhortatus. Vide *Tom. II. Alt. fol. 355.* Interim cunctante, ut ſolebat, Principe, mors unum & alterum Canonicorum ſuſtulit, qvi reformationi renitebantur, aut eam oſcitanter curabant. Vide *Lib. II. Ep. p. 148. b.* Dolſchius etiam obierat, cujus ſupra aliqvoties mentio facta eſt, cujusqve ſcriptum pro Luthero adverſus Alfeldium Franciſcanum *Tomo II. Lat. Witt. fol. 213.* extat. Subiecti inde alii fuere melius animati, *d. Ep. p. 135. b.* eosqve cum conſilium peterent, qvæ reformare & corrigere debeant, aut qvæ ex veteri ritu ſine peccato ſervare poſſent, Lutherus pie & placide informavit, Epiſtola menſe Auguſto ad illos ſcripta *pag. 153.* qvamvis poſt biennium demum junctis Academiæ & Senatus oppidani conſiliis, mutationem pleniorem obtinuerit, ut ex Actis apparet. Valido cum argumento, qvam nihil vi actum ſit, Lutheri ſvaſu. Vide *Tomo II. Altenb. f. 849. 851.* Laudat Lutherus etiam Abbatem Hersfeldenſem *Lib. II. Ep. pag. 140.* qvanqvam Romanarum partium, qvia exeundi monaſteriis libertatem Monachis & Monialibus permittebat: & cum eo tempore Linccius Auguſtinianus Prior & Vicarius, qvi Norimberga Altenburgum in Miſniam patriam ſuam (Colditii enim natus fuit) venerat, ibiqve paſtoris munus exercebat, uxorem duxiſſet, pro miraculo id habet, & gaudere ſe ſcribit, *qvod tanti viri nomen ſtultum fiat, in confuſionem falſa continentia. d. l. ep. p. 135.*

§. CLIV.

Ex Bohemis & ſpeciatim iis, qvos Picardos vocabant, hoc anno qvidam ad eum venerunt, doctrinamqve ſuam (ob qvam vel maxime hæretici habebantur) de Sacramento Cœnæ ita explicaverunt, ut non male ſe de iis ſentire ad Hausmannum ſcribat *d. l. p. 133.* Nactus vero poſtea libellum a Picardis ſive Valdenſibus Bohemis & Moravis editum, in qvo Chriſtum ſubſtantialiter & naturaliter in Sacramento præſentem nec eſſe, nec adorandum ſtatuebant, ipſe tractatum Germanicum *Tom. II. Alt f. 299. & ſeqq.* edidit, iisqve inſcripſit, *de adoratione Sacramenti corporis Chriſti.* In hujus exordio profitetur, ſe eos jam,

jam, ut olim cum Papiſta eſſet fecerit, pro hæreticis amplius non habere, dicturum tamen, qvid in illorum doctrina deſideret, & qvæ ipſe ”
ſtatuat, qvanqvam ea ex Melanchthonis ſcriptis poſſent cognoſcere. ”
Dein de Sacramento agens rejicit ſenſum ſignificationis, ſoliusqve ”
ſpiritualis participationis; aſſerit realem præſentiam & communionem, explodit trans ſubſtantiationem, improbat Sacramenti mutationem in ſacrificium, ejusdemqve oſtentationem & circumgeſtationem. ”
Qvod adorationem attinet, pro neceſſaria habet eam, qvæ interna animi devotione Chriſto ipſi exhibetur. Externam ceremoniam, in communione nempe adhibendam, indifferentem habet, qvia absqve hæreſis crimine omitti poſſit, neqve tamen ſi ſervetur, reprehendi deberet. Percurrit poſtea Waldenſium dogmata, & poſtqvam ſumma & ad ſalutem neceſſaria capita; de Dei eſſentia & perſonis, de Chriſti mediatione, de Spiritus Sancti officio & poteſtate in Eccleſia, qvæ Waldenſes agnoſcunt, probaſſet, recteqve eos facere dixiſſet, qvod traditiones hominum, purgatorium & ejus cauſa ordinatas Miſſas, item Sanctorum cultum rejicerent, non diſſimulat tamen, qvæ in illorum religione taxet & corrigenda æſtimet, nempe qvod præſentiam realem corporis Chriſti in cœna, & fidem infantum in Baptiſmo negent; ”
qvod fidei ſalvificæ in juſtificationis opere charitatem annectant. ”
Qvod ſeptem Sacramenta ſtatuant; qvod miniſtros Eccleſiæ a matrimonio prohibeant. Hæc omnia tamen benigne intelligi vult, qvia forte ignoratione lingvæ Bohemicæ eorum ſententiam minus liqvide penetraverit, commendatqve iis literarum & lingvarum ſtudia, maximopere deniqve morum innocentiam in iis laudat. Ad Bohemos vero Pragenſes, qvi *ſub utraqve* ſive *Calixtini* vulgo dicebantur, & in cæteris Pontificem Romanum agnoſcebant, ita ut conſecrationes Paſtorum ſuorum, qvas vicini Epiſcopi (mira obſtinatione) aſpernabantur, magno ſumtu Romæ peterent, alium tractatum graviſſimum hoc anno conſcripſit, qvi legitur *Tom. II. Alt. f. 576. b. & ſeqq.* In eo ex Principiis ſæpe jam a ſe propoſitis, cuilibet cætui Chriſtiano facultatem eligendi & ordinandi ſibi Presbyteros ſive Paſtores, aliosqve Eccleſiarum miniſtros vindicat. Primarium autem argumentum inde ſumit, qvod omnes Chriſtiani generatim & ſingulatim ſpiritualis ſacerdotii dignitatem & munus habeant, indeqve non ſolum licitum, ſed

& facile & utile ſit, certos ex ſuo numero, qvi miniſterio ordinario fungantur, conſtituere. Itaqve fruſtra Bohemos Roma petere, qvod ſinguli cætus facere poſſint, vel illi etiam committere, qvi jam a Pontifice in Adminiſtratorem Epiſcopatus conſecratus ſit, *(Gallum* nominat) iisqve porro, qvos iſte ſuffragiis cætuum præſentatos ordinaverit. Eadem, qvæ ad poteſtatem eligendi & ordinandi miniſtros, itemqve de religione judicandi ſpectant, brevius Germanico libello complexus eſt *Tom. II. Alt. f. 328. & ſeqq.* Ordinem etiam qvendam cultus publici proponit *f. 337.* qvi eſt, ut qvotidie mane & veſperi verbum Dei Veteris & Novi Teſtamenti legatur & explicetur; preces fiant, diebus dominicis Miſſa, id eſt, ſacra communio habeatur, cantica reſonent, feſtorum vero numerus minuatur. Hæc etiam Latine extant *Tom. II. Witt. Lat. f. 417. b.*

§. CLV.

Ad proſpera etiam pertinere poteſt relatio de Caroli Sabaudiæ Ducis propenſione ad Evangelicam veritatem, qvam Lutherus ex *Annemundo Coito* Eqvite aurato, Gallo, percipiens, literas prolixas de doctrinæ ſuæ præcipuis articulis ad Principem dedit d. 7. Sept. 1523. qvæ extant in *Lib. II. ep. p. 156. ſqq.* & *Tom. II. Alt. f. 360.* Sed moleſta & adverſa multa tum Luthero, tum doctrinam ejus amplexis hoc anno evenerunt. Ille qvidem continuis laboribus reſpondendi ad multorum qvæſtiones, refutandi adverſarios, conſolandi afflictos, & in libris ſcribendis defatigatus, valetudine valde tenui utebatur, ut vitæ eum non ſemel pœniteret: accedebat aulæ tepor & res domi anguſta. Sed omnia Deo confiſus ſuperavit, & patientiſſime tulit, imo ea erat animi generoſitate, ut ſiqvid acciperet, aliis egentibus ſubito erogaret, neqve pro ſe qvidqvam, ſed tantum pro aliis peteret. Vide *Lib. II. Ep. p. 131.* Imo cum tunc nummum, neſcio qvalem, aureum tamen ex aula accepiſſet, ad Spalatinum ſcribit: *Mansfeldenſes mei illum mihi extorſerunt, nec volo alium habere, ne rurſus extorqveatur mihi; nihil debeo ego habere. d. l. p. 140. b.* Georgius Saxoniæ Dux ineunte anno 1523. copiam literarum nactus ſupra memoratarum, qvas Lutherus ad Cronebergium ſcripſerat, offenſus ob qvædam verba, qvibus Georgii perſecutio adverſus Evangelii doctrinam improbabatur, dato ad illum die Martis poſt Innocent. diplomate, indicari ſibi poſtulavit, an lite-

Digitized by Google

literas illas agnoſceret? At Lutherus promte, eoqve ſtylo reſpondit, 1523.
qvo Princeps efferatior factus eſt. Optat enim ei ſub initium meliorem mentem, utqve a ſævitia contra Deum & Chriſtum ceſſaret, *inclementem* vocat & *mendacem, aut mentientibus credentem*, ſe enim nihil adverſus eum commiſiſſe, qvod jure non poſſit defendi. An epiſtolam ſcripſerit, nec negat nec affirmat; pro Duce tamen, licet hoſte, oraturum ſe eſſe, ipſiqve obſeqvia, ſi qveat, exhibere velle profitetur, Bullas vero non timere. Subſcripſit: *Martinus Lutherus Evangeliſta Wittenbergenſis, octava Job. Evangel. 1523. Tom. II. Alt. f. 257. & Lib. II. Ep. p. 112. b. 113. 132.* Cum vero haud multo poſt Albertus, Comes Mansfeldenſis, cum Luthero ageret, ut Ducem leniori aliqvo reſponſo mitigaret, Comiti reſpondit, ſi ſalva ſit gloria Evangelii, velle non „ ſolum Principi illi, ſed omni hoſti deditum eſſe ſervum, ſicut decet „ Chriſtianum; permiſitqve Comiti, ut omnia de ſe pollice retur Duci, „ ſi ceſſet furere in verbum Dei, ſin minus, nihil facturum, qvod furori „ & cæcitati ejus placeret *d. l. p. 134. b.* ſed de his in progreſſu hiſtoriæ plura occurrent. Proſcindebatur interim calumniis, Norimbergæ in comitiis tum a Georgio Duce, tum a Leo Angli Regis legato ſparſis, ac *ſi de virginitate Deiparæ irreverenter ſentiret, & qvod Chriſtum ſemen Abrahæ dixerit.* (hoc enim, neſcio qvare pro hæretico habendum videbatur.) Has repulſurus, tractatum ſcripſit Germanicum, oſtendens, *qvod Jeſus Chriſtus natus fuerit Judæus,* Vide *Tom. II. Altenb. fol. 313. & ſeqq.* In hoc & virginitatem perpetuam B. Virginis, & genus Chriſti ex Abrahamo & Davide deducit, monſtratqve, qvomodo cum Judæis pro converſione eorum promovenda rectius placidiusqve, qvam huc usqve factum fuerit, agi, erroresqve eorum refutari debeant.

§. CLVI.

Scripſerat *Henricus Angliæ Rex* ſub initium anni 1523. d. 20. Jan. ad Fridericum Electorem, ejusqve fratrem Joannem & patruelem Georgium literas eloqventiſſimas humaniſſimasqve, in qvibus qveritur, qvam contumelioſe ſibi ad librum ſuum reſponderit Lutherus, & „ qvam furioſa ſit ejus mens, & pernicioſus error: inde duces pro co- „ gnatione (nam a clariſſima Angliæ Regum ſtirpe majores eorum ſe „ reniſſimos progenitos eſſe ait) proqve communi Principum cauſa & „ honore cohortatur & orat, ut Lutheri ſectam coerceant, ſine ſangvine „

 qvi-

1523. qvidem, ſi fieri poſſit, ſin minus, omni alio modo. In fine monet, ut „Bibliorum verſionem, qvam a Luthero fieri intellexerat, impediant„. Ad hæc Georgius haud minori elegantia & comitate 7. Id. Maji reſpondit, & Rege ob eruditionem & editum librum collaudato, Luthe„rum omnibus modis execratur: ex dogmatibus vero ejus unum & „præcipuum exagitat, qvod bonorum & malorum neceſſitatem a Deo „pendere ſtatuat, errore ne Ethnicis qvidem tolerando, qvo omnis hu„manæ rationis vim, omne conſilium, jus deniqve omne, qvod vel præmium bonis vel pœnam malis decernit, tollatur. (qvæ qvam falſo dicantur, aliunde conſtat, totoqve Lutheranæ doctrinæ tenore, & praxi refutantur.) Poſtea omnia officia offert, tum in Rege demerendo (cujus librum Germanice verti & Lipſiæ edi fecerit) tum adverſus Luthe„rum ejusqve doctrinam nitendo. Sed eum, ait, extra ditionem ſuam „vivere, & hanc longe lateqve vitare. Commemorat etiam ut ante „annos qvatuor Lipſienſium diſputationem procuraverit, utqve Biblia „Lutheri in terras ſuas illata proprio ære redemerit, ſuosqve a dogma„tibus ejus prohibuerit. Has Regis Ducisqve literas Lipſiæ excudi fecit Emſerus, & Johanni Schleunizio, Epiſcopo Miſnenſi, tunc Romæ reduci, dedicavit d. 10. Cal. Jun. 1523. Sed Electoris Friderici & Johannis fratris reſponſum Aprili menſe datum, in Germanicam lingvam una cum Regiis literis translatum, legitur *Tom. II. Altenb. f. 286.* eo „ſenſu conceptum, ut Regis benevolentiam multum æſtiment, cogna„tionem utriusqve gentis & familiæ agnoſcant, de Luthero vero profi„teantur, ſe facta & doctrinam ejus nec probare nec improbare (lieſſen „es auff ſeinen Werth und Unwerth) & relatis, qvæ Fridericus Elector „Auguſtæ & Wormatiæ in ejus cauſa tractaverit & egerit, addunt, Lu„therum inſcio nec conſentiente Electore Wittebergam rediiſſe, & per „literas obtuliſſe, ſe ad cujuslibet accuſationem in judicio reſponſurum „eſſe, Electorem vero, qvæ Rex & Lutherus per libros diſceptent, & qvæ „hic furioſe ſcripſiſſe dicatur, non intelligere. Optimum fore ajunt, „ſi juxta nuperum Norimbergenſe decretum Concilium generale habe„atur; ad id promovendum & pacem colendam Regem hortantur, ſua„qve officia prolixe ei offerunt. Hoc modo eliſæ tunc ſunt Regis in Lutherum iræ, ſed religionis cauſa timide nimis tractabatur.

§. CLVII.

Digitized by Google

§. CLVII.

Ludovicus etiam *Hungariæ & Bohemiæ Rex*, qvi non multo poſt a Turcis miſere cæſus eſt, Friderico Electori ſcripſit, qveſtus, qvod Luthero patrocinaretur, qvi fidem Chriſti & Eccleſiæ autoritatem oppugnaret, Principes Chriſtianos proterve traduceret, & Turcos extolleret, puniri itaqve monachum hunc monet, nec diutius ei indulgeri. Reſpondit Fridericus, ſe, ut Chriſtianum decet, obedire Eccleſiæ Chriſtianæ, honoremqve Dei & verbi ejus & charitatem proximi pro ſcopo habere, neqve qvicqvam eorum qvæ malevolorum calumnia ad Regem delata fuerint, ſuo patrocinio fovere. *Tom. II. Alt. f. 342.* Sed non intra verba ſtabant, qvi doctrinam Evangelii perſeqvebantur. In Miſnia enim & Thuringia, qvæ Georgio Duci parebat, carcere, mulctis, exiliis, paulo poſt etiam capitalibus ſuppliciis ſævitum fuit. *Henricus* Dux Freibergæ reſidens, licet Luthero (ut ſupra §. 110. dicere cœpi) favere cœpiſſet, potentiæ tamen Georgii fratris cedens aut ne ei diſpliceret, tres virgines nobiles gynæceo conjugis ejecit, qvod libros Lutheri legiſſent; has conſolatus eſt Lutherus literis menſe Junio ſcriptis. *Tom. II. Alt. f. 352.* qvæ & Latine extant *Lib. II. Ep. p. 138.* Nec alibi mitius actum. Miltenburgenſes ad Mœnum, in Moguntino Electoratu, primi omnium vim armatam, ut relationes tunc publicatæ oſtendunt, religionis cauſa paſſi ſunt. Aufugerat *Joh. Draco* Caroloſtadius Paſtor; Diaconus, qvi manſerat, vitam vix ſervavit. Extat Lutheri ad oppidanos *epiſtola conſolatoria*, anno ſeqventi compoſita, cum *explicatione Pſalmi 120.* (Lat. 119.) in qva inter alia ſcribit, brevi apparit urum, ſi uno loco doctrina verbi divini opprimatur, ut in decem aliis reſurrectura ſit. Item: ægre ſe ferre, qvod in contumeliam verbi divini Lutherani vocentur, qvi doctrinam ſuam probent, futurum tamen ſive vivat ipſe ſive moriatur, & utcunqve adverſarii furant & ſæviant, ut Lutherus Lutheriqve doctrinæ & Lutherani durent, adverſarii pereant; ſed agnoſcit, qvod curſus verbi & doctrinæ defectu pietatis & precum, impedimenta & moras habeat. Extant etiam conſolatoriæ ejus *ad Wormatienſes* d. 24. Aug 1523. *Tom. II. Alt. f. 358. ad Eslingenſes* m. Octobri *d. Tom. f. 363. ad Auguſtanos* d. 6. Dec. *d. To. f. 368.* in qvibus omnibus de veritate agnita & de fidei incremento, qvod per afflictiones maxime procuratur, gratulatur. *Addit.*

Digitized by Google

§. CLIIX.

Sed in Belgio annitente Pontificis nomine *Hieronymo Aleandro*, & ſævitiæ adminiſtris ſeu inqviſitoribus, *Nicolao Egmondano*, Carmelita, & *Jacobo Hochſtratano* Dominicano aliisqve Lovanienſibus & Mechlinienſibus monachis, ad extremum rigorem perventum eſt, Margarethæ Sabaudæ viduæ, Caroli ſororis, Belgii gubernatricis, & Magiſtratuum Regiorum auſpiciis. Primæ itaqve hoc anno victimæ imo holocauſta veritati Evangelicæ immolata ſunt, exuſtiqve d. 1. Jul. 1523. Bruxellis duo Auguſtiniani, ex Antverpienſi cœnobio, *Henricus Voës* & *Johannes Eſch* vel *Neſſe*, cum nec carceris diuturni moleſtia, nec aliis artibus ad revocationem, qvam cæteri ſubierant, permoveri poſſent. Æternam martyrum horum memoriam autores plurimi, maxime vero ipſe Lutherus fecit, Latinis Germanicisqve relationibus,

Addit. *Tom.II. Alt.f.352.* hymno etiam Germanico eorum mortem celebravit, qvi multis annis in ſacris ædibus perſonuit, librisqve cantionum paulo vetuſtioribus, etiam novis qvibusdam (ut ei, qvem juſſu Electorali *Martinus Geierus* anno 1673. collegit ac edidit, *p.579.n.629.*) inſertus reperitur. (Ein neues Lied wir heben an ꝛc.) Hiſtoriam vir qvidam pius & doctus, qvi ſupplicium ſpectavit, luculenter deſcripſit, qvæ Epiſtolarum Lutheri *Part.*II. *p.*142. & Sculteti *Decadibus* inſerta eſt *p.* 178. Leguntur ibi ceremoniæ operoſæ, qvibus Sacerdotio exuti ſunt, mira patientium conſtantia, imo hilaritate & exultatione, qvi pro flammis & carbonibus roſas ſibi ſubſterni dicebant. Articuli etiam in Epiſtolis Lutheri *p.*145. *& ſeqq.* extant, qvorum cauſa tam crudeli morte puniti ſunt. Eorum primarii ſunt, qvos Henricus, qvi junior, ſed doctior ſodalibus erat, aſſeruit, nimirum qvod Scripturam, Luthero indicante, lectam, Pontificiis decretis omniumqve doctorum placitis præferret, & ex Scripturis probari poſſe negaret, qvod Papa & alii Prælati plus habeant, qvam miniſterium verbi, diceret etiam, qvod Pontifex non ſit vicarius ſuper omnes terras a Chriſto conſtitutus, ſed miniſter ad prædicandum & paſcendum verbo oves. In cæteris dogmatibus per omnia fere Luthero conſenſit, de fide ſic ſtatuens: Vera & catholica fides non poteſt ſeparari a charitate, qvia charitas eſt fructus fidei, & fides Chriſtiana ſine dilectione mortua eſt. De Miſſa: qvod non habeat oblationem in altari, ſed in cruce tantum oblationem ſemel

factam

Digitized by Google

factam eſſe. Ad multas vero qvæſtiones inutiles & Scholaſticas noluit reſpondere, & cum ſæpius interrogatus diceret, per ſcripta Lutheri ſe ad cognitionem Evangelii veniſſe, urgentibus ultra inqviſitoribus, an Lutherus habeat ſpiritum Dei? tacere maluit. Tandem cum inculparetur, a Luthero ſeductus eſſe, reſpondit, *ſe ſeductum eſſe ſicut Apoſtoli ſeducti ſint a Chriſto.* Commiſſarios offendit, dum diceret, eos non agere ſecundum Evangelium, nec verbum Dei in illis eſſe. 1523.
Qvarto poſt exuſtos duos illos die, tertius etiam *Lampertus*, qvi Jacobo Priori, cujus ſupra mentio facta eſt, ſucceſſerat, eodem ſupplicio ſublatus refertur, *d.l.p.*148. alii in carcere necatum memorant. Emſero tamen hic credendum eſſe puto, qvi tres combuſtos eſſe narrat & qvaſi de re bene geſta triumphat in *not. ad N.T. Lutheri.* Lutherus Epiſtolam ad fratres in Hollandia, Brabantia & Flandria edidit, qvæ Latine extat *Lib.II.ep.p.*149. & Germanice *Tom.* II. *Alt.f.*354. Gratulatur qvod ex illis primos omnium Chriſtus eſſe voluerit, qvi ob ejus nomen & Evangelium injurias, ignominiam, anguſtias, tribulationes, carcerem, pericula, mortem deniqve ſufferrent. De Henrico & Johanne vero hæc habet: Duæ illæ felices nec minus pretioſæ animæ, Henricus & Johannes Bruxellæ vitam ſuam vilem æſtimaverunt, qvo Chriſtus verbo ſuo ſolus, adeo plenioribus præconiorum tibiis ebuccinaretur. O qvam contemptim & ignominioſo ſupplicii genere damnatæ ſunt illorum animæ? verum qvam ineffabili gloria & inæſtimabili gaudio reverteutur olim vere judicaturæ eos, a qvibus hic iniqve latam ſententiam audiverunt. Qvam vero levicula, imo nullius prorſus momenti res ſit, a mundo ignominioſe tractari, occidi & calumniari, his præſertim, qvi certo perſvaſum habent, ſangvinem celebrem, & mortem ſuam fore pretioſam in conſpectu Domini, perinde ut eſt in Pſalmis? Qvid vero eſt mundus ad Deum collatus? Qvantum voluptatis, qvantum tripudii & lætitiæ omnes Angelos ex hoc ſpectaculo cepiſſe putatis? Qvam non illibenter credendum eſt, ignem horum perpetuitati inſerviviſſe, auxilioqve fuiſſe migrantibus e vita, peccatis obnoxia, ad immortalem juſtitiam, ab hac infami ignominia ad perennem gloriam, ab his tempeſtatibus ad perpetuæ tranqvillitatis portum? Benedictus ſit, inqvam, Deus in ævum, cujus nunc demum gratia vere ſanctos & vere martyres noſtro ſeculo & vidimus & audivimus, qvi hactenus tot mentita ſanctitate celebratos ab impiis dæmo-

nes

Digitized by Google

I. §.158.159. 1523. nes coluimus. Nos ſuperioris Germaniæ, Fratres chariſſimi, non„ dum eam dignitatem nobis adjectam eſſe ſenſimus, ut Chriſto ejusmo„ di victima, hecatombe ſic ſplendida, fieremus, tametſi ex membris no„ ſtris aliqvot non citra perſecutionem vixerint, & adhuc vivant. De„ niqve inter alia ſolatium & iſtud addit: Qvanqvam adverſarii noſtri „ hoſce ſanctos Huſſiticæ, aut Viglephiticæ, aut Lutheranæ deniqve hæ„ reſeos inſimulabunt, ſeqve horum cæde ac ſupplicio jactanter vendi„ tabunt, nihil eſt, qvod miremur, hoc magis robuſtiore ſpiritu firmati. „ Fieri enim non poteſt, qvin crux Chriſti habeat virulentos, maledicos, „ & impios calumniatores. Judex tamen noſter in propinqvo eſt, ali„ am brevi pronunciaturus ſententiam, id qvod certo ſcimus, adeoqve „ dubium non eſt.

§. CLIX.

Non receſſit ab ingenio Maimburgius, qvod hæc ſicco pede transgreſſus eſt, ſive ut gloria martyrii naſcentem Reformationem defraudaret, vel qvod Lutheraniſmi hiſtoriam non tam ſcribens, qvam perfunctorie exſcribens, ad digreſſiones ſuas genio aulico accommodandas feſtinaret. Qvid vero dicam inſpecto nunc recentiſſimo ejus libro, qvo *hiſtoriam Gregorii Magni* explicatum ivit? In hujus certe dedicatione Regem Chriſtianiſſimum alloqvens, converſionem, qvam vocat, Reformatorum in Gallia, anno proximo inauditis modis ad finem perductam, his inter alia verbis celebrat, qvod *adverſus Proteſtantes Gallos in Eccleſiam revocandos non alia arma, nullaqve adhibita violentia fuerint, qvam zelus*, ut loqvitur, *charitativus, & maniſeſtiſſima Ordinationum & Edictorum Regiorum juſtitia.* Si igitur vel ignorat vel negare auſus eſt, qvæ in Gallia geſta ſunt, teſtibus tot centenis millibus; qvis miretur eum duorum vel trium Monachorum Belgarum ſupplicia vel ignoraſſe vel tacuiſſe? Magna mihi hic & juſtiſſima digrediendi occaſio porrigitur, qvid judicandum ſit de vivicomburiis iſtis, qvibus ſub ſanctiſſimi Pontificatus nomine, imo ex vicaria Jeſu Chriſti poteſtate, ſub Regibus & Principibus Chriſtianis, tunc denuo initium factum eſt; ſed hoc argumentum ſæpius & a multis, qvos me doctrina & ſapientia vincere ſcio, tractatum & examinatum fuit. Pie & acute inter innumera alia Lutherus *commentario in Pſ.* I. ex Patribus Anaſtaſio & Auguſtino monet, affectus Pſalmorum indue-

Digitized by Google

ducere debere, qvi eos legunt. Ut qvando legis (ait) *Beatus vir, qvi non* 1523.
abiit in concilio impiorum: oportet ſimul affectum movere & deteſtari,„
ac deprecari concilium impietatis, non ſolum pro te ſed pro tota prorſus Eccleſia, ſic viam peccatorum, ſic cathedram peſtilentiæ. Nam hoc igne (charitatis affectu) comburendi ſunt hæretici, & qvicunqve impie ſapiunt ac docent: qvem ignem qvia contemſimus, tradidit nos Deus in reprobum ſenſum, ut carnifices fieremus, & hæreticos igne naturali combureremus, rurſum combureremur & ipſi. Notabunt interim qvi ex articulis, propter qvos teterrimo mortis genere excarnificati ſunt a Belgicis proceribus Auguſtiniani iſti duo, cives, adoleſcentes, doctrina non ſpernenda, ne unum qvidem inveniri, qvi (qvicqvid Scholæ crepent) non dico morte, ſed vix alia qvam ſcholaſtica & literaria cenſura dignus fuerit. Qvicqvid ad ſalutem Chriſtiani hominis credi debet, crediderunt & iſti, & ſangvine ſuo obſignarunt; qvæ negarunt, ſalva fide ſalvaqve honeſtate negari potuiſſe, agnoſcent, qvicunqve præjudicio vacant. Vana interim & futilis fuit omnis illa Monachorum rabies, crevitqve etiam tunc, ut ſemper, ſub gladiis & ignibus Eccleſia, qvod non alio malim qvam Eraſmi teſtimonio probari, qvi de hoc ipſo ſupplicio non ſemel mentem ſuam aperuit. In epiſtola ſane ad Georgium Ducem Saxoniæ prid. Id. Decembr. 1524. data, cum jam edito adverſus Lutherum libello tam implacabilis ei eſſet, ut cum Pharaonibus, Philiſtæis & aliis tyrannis illum compararet, qvibus Deus uſus eſt ad populum ſuum puniendum *Lib. XXI. ep. 7.* hæc ſcribit: Æqvum non eſt ut qvivis error igni puniatur, niſi accedat ſeditio, aut aliud crimen, qvod leges capite puniunt. De poteſtate Pontificis in multis articulis Theologi Pariſienſes diſſentiunt ab Italis, & alteram partem errare neceſſe eſt: Neutra tamen alteram ad ignem vocat. In multis diſſentiunt qvi Thomam ſeqvuntur ab his, qvi adhærent Scoto, & utroſqve fert eadem ſchola. Nunc magnopere vereor, ne vulgaribus iſtis remediis, hoc eſt, palinodiis, carceribus & incendiis malum nihil aliud qvam exaſperetur. Bruxellæ primum exuſti ſunt duo: tum demum cœpit civitas favere Luthero. Nec minus memoranda habet in literis ad Carolum Utenhofium anno 1529. datis qvæ *Lib. XXIV. Ep. 4.* extant: Qvum Bruxellæ primitias immolaſſent, exuſtis duobus Monachis Auguſtinenſibus, tertio in carcerem reducto & clam interfecto, qvum mira conſtantia mortem oppetiiſſent,

1523. qvæ res gravem judicibus movebat invidiam; ſparſerunt (Franciſcani) ridiculam fabulam, unum ex illis apparuiſſe cuidam Auguſtinenſi, qvi nuntiaret, animas illorum eſſe incolumes, qvod in extremis reſipuiſſent, videlicet jam in ipſo incendio, idqve factum precibus Virginis matris. Nam & pridie viſitationis (id eſt, Cal. Jul.) exuſti ſunt, & Nicolaus Carmelita magno ſtudio ſacrificium hoc procurarat. Rogatus Carnifex, ecqvam pœnitentiæ vocem edidiſſent in rogo, negavit, ſed cum ducerentur ad palum, clara voce teſtati ſunt, ſe mori Chriſtianos, & alligati palo, admoto igni canere cœperunt ſymbolum fidei, mox doxologiam, Te Deum laudamus, donec flamma vocem intercluderet. Hanc epiſtolam, in qva *Ludovici Berqvini*, viri nobilis & docti, qvi Lutheraniſmi prætextu Pariſiis anno 1529. exuſtus fuit, hiſtoriam refert, his verbis finit: Si Berqvinus diſceſſit bona cum conſcientia, qvod admodum ſpero, qvid eo felicius? Damnari, diſſecari, ſuſpendi, exuri, decollari, piis cum impiis ſunt communia; damnare, diſſecare, in crucem agere, exurere, decollare, bonis judicibus cum piratis ac tyrannis ſunt communia. Varia ſunt hominum judicia; ille felix, qvi judice Deo abſolvitur. Item *Lib. XXVI. ep. 18.* Qvidam claſſicum canunt ad hæreticos armis disjiciendos, huc tantum ſpectantes, ut Sacerdotibus opes, otium & autoritatem vindicent. Dein poſtqvam narraſſet, qvid ab initio a Theologis & Pontificibus adverſus Lutheri libros, nullo ſucceſſu actum ſit, & ut ſpreto conſilio ſuo eveniſſet, qvod prædixerit, aucto in majus incendio: Viſum eſſe, *ait*, Carmelitæ (Nicolao illi) ut carceribus ageretur & incendiis, præſertim cum qvorundam (ut ait) improbitas rigorem provocaret. Venit itaqve (ſic ſcribit) διπλωματοφόρος (diplomato gerulus) Hieron. Aleander, cum bulla terrifica, minitans omnibus, & qvacunqve Cæſar iret, fumis & librorum incendiis implens omnia. His rebus cum nihil aliud excitaretur, qvam riſus, impetratum eſt diploma Cæſareum. Id editum eſt ante tempus, qvemadmodum & bulla Leonis per monachos exierat, priusqvam ille vellet. Datus eſt Carmelitæ & huic ſimilimo Collegæ (Hochſtratano puto) gladius; cœpta eſt carnificina. Tandem Bruxellæ tres Auguſtinenſes publicitus affecti ſunt ſupplicio. Qværis exitum? Ea civitas antea puriſſima cœpit habere Lutheri diſcipulos & qvidem non paucos. Sævitum eſt in Hollandia. Qvid multis? ubicunqve fumos excitavit Nuncius, ubicunqve ſævitiam exercuit Carmeli-

meli-

Digitized by Google

melita, ibi diceres factam fuiſſe hæreſeos ſementem. Hic aula Principis (Caroli) animadvertens ita rem geri per furioſum Monachum, ut omnia ſpectarent ad ſeditionem, exarmavit illum cum ſuo Collega, & aliis Theologis, non Monachis, eam provinciam delegavit, aliqvanto mitioribus: qvanqvam & aula ſuſtulit aliqvos, plures metu pepulit. Deniqve ad *Joh. Henkelium* Caroli Imperatoris Sorori, Mariæ Hungariæ Reginæ a concionibus *Lib. XVIII. ep. 25.* Et illud arguebat hoc negotium aliqvo numine geri, qvod qvo magis in adverſum nitebantur conjuratæ phalanges, & his favens monachorum potentia, hoc latius ſerpebat malum. Exuſtis aliqvot promittebant ſibi finem totius tumultus. Hoc erat monachorum conſilium. Hic plane nobis uſu venit, qvod Herculi in hydra. Damno crevit peſtis, & a ſævitia duxit opes animumqve noſtra. Cum vero poſtea *Vulturius* qvidam *Neocomus* edito libello pro Eraſmi ſententia venditaſſet, *non eſſe fas in qvenqvam hæreticum pœna capitis animadvertere*, Eraſmus ſuo more, ut invidiam averteret, de eadem qvæſtione & de aliis gravandi Lutheri cauſa mollius philoſophatus eſt. Vide *Lib. XXI. ep. 47.* Poſſent ad perſecutiones hujus anni referri, qvæ in Gallia adverſus Lutheraniſmi primitias ſupprimendas geſta ſunt, in *Meldorum* potiſſimum civitate. Ibi enim *Gvilielmus Briſſonetus*, Epiſcopus, vir magnæ eruditionis aliqvos *Addit.* de hæreſi ſuſpectos, ſed doctos viros, interqve eos, *Jacobum Fabrum* a patria in Picardia, *Stapulenſem* dictum, *Gvilielmum Farellum*, aliosqve fovebat. Delata re a Monachis ad famoſum illum Antonium Pratenſem Cancellarium Regni & poſtea Cardinalem, Epiſcopus acerbe a Franciſco Rege increpatus, abſiſtere cœptis, qvam iras regias ſuſtinere ſatius habuit. Faber ad Sororem Regis in Aqvitaniam diffugit; Farellus ad Helvetios, alii aliovorſum. Sed qvoniam in Gallia paulo poſt Helvetica & Joh. Calvini doctrina pro Lutherana invaluit, a Scriptoribus Gallis hiſtoria iſta rectius petitur. Pertinet etiam huc mors *Provincialis Carmelitarum Halberſtadienſium*, cujus meminit Lutherus *Lib. II. ep. p. 161. b.* qvanqvam is noctu a graſſatoribus qvibusdam cæſus eſt, ſed inſtinctu, ut credebatur Sacerdotum.

§. CLX.

E ſcriptis Lutheri præter illa, qvorum mentio facta eſt, hoc anno 1523. etiam alia qvædam prodierunt, tractatus, puta, *de abominatione*

1523. *canonis Miſſæ* Germanicus. Qvanqvam enim inter acta 1524. referatur *Tom II. Alt. f. 841.* prius tamen editum fuiſſe conſtat, *d. l. f. 492.* & verſio ejus Latina *Tomo II. Wittenb.* publicata habetur. *Ad eqvites ordinis Teutonici* ob impudicitiam male audientes *paræneſin* d. 28. Mart. 1523. Lutherus compoſuit, qvæ habetur *Tom. II. Altenb. f. 293.* eaqve in Boruſſia effectu non caruit, ut poſtea narrabitur. Prætereo, qvæ occaſione monſtroſorum partuum in adverſarios luſit, ut & Melanchthon *Tom. II. Alt. f. 396. & ſeqq.* qvæ etiam Latine verſæ habentur *Tom. II. Witt. f. 425. & ſeqq.* Dogmatica qvædam & moralia *de definitione & natura fidei, de damnatione hominum, qvi fide* carent, de *matrimonio & de continentia. In Cap. VII. Ep. I. ad Corinth.* item *de uſuris*, eodem anno ſcripta, & primariis qvibusdam ex nobilitate Miſnica dedicata extant *Tomo II. Alt. f. 345. 349. 365 383.* Editæ etiam ſunt hoc anno ejus *conciones in Epiſtolas divi Petri*, itemqve *Judæ*. Vide *Tom. II. Alt. f. 405. 464. 486.* plenæ egregiis explicationibus & admonitionibus. Erat Olsnitii in Variſcis ſive Voigtlandia, qvi ſpecie Evangelicæ prædicationis populum ad vim concitabat; hoc comperto, Lutherus Senatum d. 4. Decembr. ab omni violentia dehortatus eſt, verbo, non manu veritatem propagari debere contendens, & adverſus renitentes precibus ſe pugnaturum minatus. At datis paulo poſt ad miniſtrum qvendam Electoris literis, autor fuit, ut violento homini & aliqvibus ejus ſeqvacibus manus injicerentur, turbas enim ferri non debere *Tomo II. Alt. f. 366.* Nec defuere, qvi Lutherum hoc anno libris & tractatibus infeſtarent, inter qvos doctiſſimus absqve dubio habendus eſt *Johannes* ille *Fiſcher*, Roffenſis in Anglia Epiſcopus, qvi non ſolum aſſertiones theſium Lutheri refutavit, ſed & poſtea an. 1525. contra eun-
Addit. dem pro Rege ſuo calamum ſtrinxit, a qvo tamen malam gratiam reportavit, ut notum eſt.

§. CLXI.

Pertinet ad hunc annum 1523. *Bulla Adriani de canonizatione Bennonis Epiſcopi Miſnenſis* d. 31. Maji 1523. data; Ad eandem obtinendam Johannes Schleunizius tunc Miſenæ Præſul, Romam ipſe profectus erat, Imperatoris Caroli, fratrisqve Ferdinandi, tum Alberti Moguntini & Magdeburgenſis Archiepiſcopi, Matthæi Cardinalis Salisburgenſis, itemqve Principum, qvibus Miſena ſuberat, Georgii & Henrici Saxonum, ſyſtaticis & commendatitiis literis magnifice inſtru-

ctus. Multis vero annis negotium hoc Romæ tractatum fuerat, ad 1523.
qvod etiam Fridericus Elector cum Johanne fratre legatos miſerant;
ut tradit Fabricius *Annal. Urbis Miſn. in an. 1524.* nec confectum forte
fuiſſet, niſi cauſa Lutherana novum attuliſſet momentum. Publica-
vit diploma Epiſcopus d. 7. Septembr. in qvo ut præcipuum meritum
extollitur, qvod Benno ſolus Gregorio VII. Papæ paruerit, Imperato-
rem Henricum IV. & qvi ei fidus erat, Marchionem Miſniæ excom-
municans, cum univerſi Germaniæ & Galliarum Epiſcopi (hæc ſunt
verba diplomatis) Imperatori adhærerent. Dein miracula, qvæ vi-
vus patravit, enarrantur, v. g. qvod claves Eccleſiæ, Imperatori ejus- ”
qve Legatis occluſæ, in Albim projecerit, qvæ poſtea in piſcis ventre ”
repertæ & Epiſcopo reſtitutæ fuerint: qvod fluvium illum ſicco trans ”
ierit pede: vinum ex aqva fecerit: fontem pulſu pedis ex terra elicue- ”
rit: uno tempore in duobus locis Miſſas celebraverit: Marchioni ala- ”
pam infligenti mortem poſt annum prædixerit, ſecuto eventu: Nec ”
pauca ejus facta poſt mortem referuntur, inter qvæ eſt, qvod Gviliel-
mo Marchioni in ſomno apparens oculum eruerit. Lutherus occa-
ſionem inde arripuit, hanc apotheoſin (ita enim vocabatur) cum ſe-
qventi anno ſolenniter peragenda eſſet, vehementer inſectandi. Edi-
dit itaqve poſtea tractatum Germanicum, qvem inſcripſit *contra no-
vum idolum & veterem Dæmonem Miſnenſem. Tomo II. Alt. f. 780. &
ſeqq.* Proteſtatur autem primo, ſe de *Bennonis* ſanctitate & ſalute nihil ”
definire: etenim ſi ſalvus ſit, nihil ejus beatitudini per Pontificis elo- ”
gium accedere, ſin minus, nullum afferri levamentum: inde hypocri- ”
ſin Papæ (jam mortui) taxat, qvod inimicus verbi divini & perſecu- ”
tor fidelium fuerit, ejus enim auſpiciis *Auguſtinianos Bruxellæ* concre- ”
matos eſſe. Maxime vero & Magiſtrum illum (ut loqvitur) Adria-
num, & qvicunqve ceremoniam apotheoſeos procurent, ob ſummam
culpat imprudentiam. qvod ex ea potiſſimum ratione Bennonem ex-
tulerint, qvia Pontifici adverſus Imperatorem adhæſerit in lite, qvæ
ad religionem non pertinebat, & qva Pontifici ſolum poteſtas ſecula-
ris & opes qværebantur, Imperatori & Germaniæ damnum & igno-
minia. Cætera Bennonis miracula vel pro figmentis vel pro Diabo-
licis illuſionibus habet, qvædam plane improbat, illud maxime, qvod
Marchioni oculum eruerit. Fruſtra ſumtus in ceremonias illas im-
pendi, ait, & veris ſanctis, id eſt, piis Chriſtianis & egentibus rectius

Digitized by Google

I. §.161. 1523. erogari debere. Certo autem ſcire non poſſe, an ſancti ſalviqve ſint, qvi pro talibus in Eccleſia celebrantur, nec Adrianum, qvi precibus a Deo petiiſſe ſe in Bulla ſcribit, ne in Canonizatione hac erret, certum eſſe potuiſſe, an exauditus a Deo fuerit; addit argumenta adverſus panegyricos, qvos Miſnæ recitandos eſſe non dubitat, & dicta Scripturæ, qvibus abuti concionatores pro laude & cultu Sanctorum ſolent, a perverſo ſenſu liberat. Reſpondit huic ſcripto Emſerus magna cum acerbitate, & ſolennitatem, fruſtra ringente & diſvadente Luthero, ingenti concurſu populi nihilominus peractam fuiſſe jactat, perpetuamqve futuram ominatur; in qvo tamen manifeſto falſus eſt, cum poſt mortem Georgii Ducis iſta omnia in ventum & fumum abierint. Ipſa canonizationis ſolennitas XVII. Calend. Jun. celebrata, ut ſcribit Fabricius, aliis religioni, aliis joco & riſui erat. Aderant cum Georgio & Henrico, eorumqve filiis, Adolfus Epiſcopus Mersburg. Comites tres & multi ex Nobilitate. Erecta Bennoni ex marmore ophitino, (qvod haud procul Miſna eruitur) tumba, poſt annos qvindecim dejecta fuit. Fabric. *d. anno 1524. & 1539.*

Mors Adriani VI. accidit d. 24. Septembr. 1523. vix primo Pontificatus anno peracto. Pallavicinus ei *Lib. II. cap. 9.* elogium dat *optimi Sacerdotis, ſed Pontificis revera mediocris.* Ait, *illum apud populum ob temporum iniqvitatem infra mediocritatem, ante evectionem ſupra meritum a Cardinalibus æſtimatum, adepta dignitate, ſupra noxam inviſum, poſt mortem ſupra modum culpatum fuiſſe:* Ab infamia tamen avaritiæ, qva maxime laboraverat, abſolvit, cum *ne tria qvidem aureorum millia in arca ipſius reperirentur.* Retulit Joh. Wolfius in memorabilia ſua *Tom. II. f. 191. edit. vet. f. 199. edit. nova* epiſtolam *Batti Parmenſis* ad *Hieronymum Saulium,* in qva Hadriano non avaritiam ſolum incomparabilem & duritiem odioſiſſimam impingit, ſed & ſuſpiciones refert de obſcœnis voluptatibus, & de Magia, qvæ ex metallorum transmutandorum curioſitate fortaſſis conjectabatur: eruditionem & parſimoniam commendat.

§. *mmm.*

Clemens VII. ſucceſſerat Adriano VI. ante aliqvot menſes mortuo. Miſit hic Legatum Cardina-

lem

Digitized by Google

lem Campegium, *non meliori, qvam Adrianus ſucceſſu. Nam etſi Principes Luthero clam addicti nondum tamen aperte contra Eccleſiam Romanam prorumpentes, magno eum cum honore excepturi extra urbem proceſsiſſent, rogabant tamen, ne introitum ſolitis ceremoniis, ſignisqve dignitatis ſuæ adhibitis, facere vellet, metu ne plebs maximam partem Lutherana ei inſultaret. Intravit itaqve veſtitu iter facientis, & poſtea in conſeſſu Principum & civitatum auditus eſt. Ibi poſteaqvam magna eloqventia & efficacia, mala, qvæ Imperio imminerent, expoſuiſſet, niſi ignis per Lutheri hæreſin in Germania excitatus prompte extingveretur, flagitare cœpit executionem Bullæ Leonis, & Edicti Imperatoris contra Lutherum, nihil commemorans de Concilio, qvod in Comitiis proximis poſtulatum fuerat, qvodqve Clemens bonis rationibus neqve debere, neqve poſſe eo tempore convocari exiſtimabat. Qvod vero ad centum Gravamina attinet, promiſſa dedit, remedium iis allatum iri, dummodo qvidam articuli manifeſte ad deſtructionem Pontificis veterumqve Eccleſiæ jurium tendentes, reſecarentur. Facile deprehenſum eſt, partem Lutheranam in hoc conventu prævalere. Nam etſi Legato adſtipularentur Archidux Ferdinandus, Frater & Vicarius Imperatoris, & Bavariæ Duces, tum Cardinalis & Archiepiſcopus Salisburgenſis & Epi-*

Cochlæus ad hunc annum.

Digitized by Google

J. §. mmm. 1524. *Epiſcopus Tridentinus cum novem aut decem aliis, & Legatus Caroli Imperatoris de executione Edicti VVormatienſis, qvod tamen omnino ſervandum eſſet, tamdiu retardata, valde qvereretur: obtinuerunt tamen reliqvi Principes & Deputati civitatum Imperialium, qvæ maximam partem jam Lutheraniſmo infecta erant, ut pacis cauſa aliqvid*
d. 18. April. *concedendum eſſe prætexeretur,* & decretum *aliud conderetur, in qvo, ut in priori ſtatuebatur, neceſſe eſſe, ut Papa conſentiente Imperatore, Concilium in Germania convocaret, in qvo disſidia in plurimis religionis articulis, ob Lutheri doctrinam enata, componerentur; interim proximo Martini Feſto novus conventus Spiræ haberetur, ubi examinatis intermedio tempore Principum cura in ſingulis provinciis per Doctores idoneos operibus Lutheri, & qvid ex illis retinendum aut rejiciendum videatur, communi conſenſu ſtatueretur, qvod credendum faciendumqve eſſet, usqve ad deciſionem Concilii: deliberaretur etiam, an mitigari qvædam ex centum Gravaminum adverſus curiam Romanam & Clerum Germaniæ articulis poſſent. Tandem jubetur, ut Imperatori obſeqvium præſtaretur, & Principes edictum VVormatienſe obſervare tenerentur, qvatenus poſſent; hæc enim clauſula adjecta fuit, ut liberum eſſet nihil præſtare, qvemadmodum accidit. Nunqvam major contradictio adverſus de-*

creta

creta comitialia facta eſt. Repugnarunt non ſolum Legatus & Papa, aperte conqveſti, qvod Laicis poteſtas fieret de dogmatibus judicandi, publicata jam tanta cum ſolennitate S. Sedis ſententia. 1524.

§. CLXII.

De *Julii Medicei*, qvi in locum Adriani d. 19. Novembr. 1523. ſuffectus eſt, & *Clementis VII.* nomen ſumſit, natalium defectu, deqve ejus vitiis & virtutibus multa eſt autorum diſceptatio, ut & de artibus, qvibus in ſolium Pontificatus aſcenderit. Nec Pallavicinus omittit, qvibus illum adverſus Pauli Veneti judicia tueatur, maxime ut culpam non convocati Concilii ab eo vel amoveat, vel excuſando leviorem faciat, Pontifices autem ſupra leges evehat. Vide *Lib. II. Hiſtor. Concil. Trident. cap. 10. num. 2. & ſeqq.* Richerius ſupra memoratus *Lib. IV. part. II.* Lutheraniſmi augmenta Pontificatui Clementis aperte imputat: dicit enim, ab Adriani inſtituto diſſentientem, ne Pontificiam Majeſtatem in periculum mitteret, aut mores aulæ reformationi ſubjiceret, Concilii celebrationem perpetuo impediviſſe. Noviſſime Varillaſius, in *hiſtoria arcana Medicea*, & in *Franciſci I. geſtis*, de Clemente prodidit, qvæ ſatis oſtendunt, Scriptores qvi perfidiam, aſtutiam & avaritiam hominis non tacuerunt, de vitiis ejus minora vero tradidiſſe, ut adeo autor *vitæ Georgii Frundsbergii*, qvi liberius qvam alii Clementem taxavit hoc teſtimonio non parum juvetur. In Comitiis initio anni 1523. Norimbergæ habitis, cum conveniri de qvibusdam non potuiſſet, dies 13. Julii ad iterandum conventum indictus erat, ſed legatis a Cæſare ex Hiſpania non adventantibus, paucisqve Procerum comparentibus, prorogatio alia in menſem Decembrem ſecuta eſt, Legatusqve cum Cæſareis mandatis adfuit Johannes Haunartus, Burggravius Limbeccenſis, D. Jacobi Eqves, Conſiliarius Imperatoris, & Secretariorum primarius. Tractatum ibi fuit de Regimine, Norimberga (ex urbe Lutherano dogmate jam repleta) Eslingam (qvæ parva ſed Imperialis ſeu libera urbs eſt, intra terminos Wurtenbergici ducatus, tunc

 a Fer-

a Ferdinando, Cæſaris fratre poſſeſſi) transferendo, ſumtuum dimidiam partem Cæſare ex Auſtriacis & Burgundicis provinciis in ſe recipiente. Deliberatum etiam de auxiliis Hungariæ Regi ferendis, & contributione ad perpetuum contra Turcos bellum; de qvo capite Proceres antiqvæ libertatis Germanici populi memores, absqve conſilio, ſubditorum ſuorum nihil definire, ſed (decretis interim modicis ſuppetiis) ante omnia cum iis conſultare voluerunt: Vide *Receſſ.* §. Weiter nachdem unſer Stathalter/ ꝛc. De religione qvid actum fuerit, apud autores, Sleidanum maxime, ſatis prolixe narratum invenitur, juſto brevius apud Maimburgium. Nihil hic de Pontificis calliditate refert, qva Legato, Laurentio Compegio Cardinali, Epiſcopo Bononienſi mandaverat, ut centum gravaminum exhibitionem Pontifici defuncto factam diſſimularet, nec niſi privatam eorum notitiam fateretur. Non negat id Pallavicinus *d. cap. X. num. 9. & 10.* Maimburgius etiam omiſit literas Friderico Electori a Clemente humaniſſime ſcriptas d. 7. Decembr. 1523.; qvas Rorario, de qvo ſupra dixi, perferendas tradidit. In his nihil de Luthero memoratur, ſed petitur, *ut Elector fidem Legato habeat, eum benigne excipiat, ipſe vero ad Comitia veniat & ita ſe gerat, ſicut nobilitatem ſive familiam ejus deceret, qvæ tot Romanos Pontifices & Pontificum advocatos Cæſares dediſſet.* Extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. ult. Witteberg. fol. 444.* At non minus blandas & prolixiores Legatus ipſe attulit d. 15. Januar. 1524. datas, qvæ habentur *Tomo II. Wittebergenſ. fol. 444.* Cum vero is d. 14. Februar. ad Comitia veniſſet, jam domum profecto Friderico, non ſolum Pontificias literas ei miſit, ſed & ſuas addidit d. ult. Februar. 1524. datas, in qvibus modeſte qvidem & blande, apertius tamen Electori mentem Pontificis expoſuit, ad excitandum adverſus novatores & plebis audaciam ejus animum, vulgato illo totiesqve recocto argumento uſus, fore, ut qvi eccleſiaſticum ordinem contemſerint, etiam adverſus Principes ſint inſurrecturi. Cæterum eo tendebat tota Campegii negotiatio & ſollicitudo, ut licet de pace & moderatione multa diceret, nihilominus adverſus Lutherum ejusqve doctrinam, ſecundum formulam Wormatienſis edicti procedi vellet; qvanqvam ſatis appareret, id ſine belli periculo fieri non

poſſe.

Digitized by Google

poſſe. Dein omnem ingenii vim exercuit, ut deſideria de Concilii convocatione & de reformatione defectuum, qvæ in centum gravaminibus propoſita fuerant, eluderet. Detonat hic denuo Pallavicinus in gravamina iſta, per qvæ putat omnem Eccleſiaſtici Ordinis libertatem a Deo & Eccleſia conſtitutam, totqve Principum piis legibus confirmatam everti. Indignatur ſpeciatim qvod iisdem pœnis criminum Clerici ſubjiciantur, qvibus Laici. Sed neqve diſcrimen aut gradus excludebant gravaminum autores, nec omnem & decentem, ſed nimiam libertatem & exemtionem Reipublicæ damnoſam, & Chriſti miniſtris minime convenientem, improbabant, aut intra legitimos cancellos redigi optabant. Verum ut ex Pallavicino diſcimus, fixum erat Pontifici, idqve Legatus in privatis colloqviis ſatis inculcabat, nihil concedere Germanis, potiusqve pati, qvæ eventura eſſent, qvam ſuo conſenſu, aut aliqva moderatione poſtulatis illorum annuere. Metui enim Romæ dicebat, ne eadem, qvæ Germanis indulgerentur, etiam cæteræ nationes extorqverent; animarum vero periculum, qvod erumpente apertius ſchiſmate oſtendebatur, tanta jactura dignitatis & opum redimi debere negabat, cum verendum eſſet, ne impetratis iſtis alia atqve alia proponerentur, nullusqve poſtulandi finis eſſet.

§. CLXIII.

Decretum inde Comitiale d. 18. Aprilis conditum, Saxonis, qvi tamen ante Legati adventum abierat, pertinaciæ imputat Pallavicinus, & qvaſi a ſolis Lutheranis profectum exagitat, mutilum etiam a Sleidano relatum eſſe qveritur *d. l. §. 14.* Sed longe imperfectius a Maimburgio decreti tenor refertur, neqve oſtendi poteſt, qvid Sleidanus in detrimentum Romano Catholicorum, ex decreto iſto omiſerit. Qvæ enim Pallavicinus deducit, interpretamenta ſunt, ab ipſius præoccupatione dependentia. Conſcripta vero decreti formula eſt, Cæſaris, ejusqve vicarii Ferdinandi Fratris, & Haunarti Oratoris, Electorum, Principum, Prælatorum, Comitum & Statuum Imperii nomine. Summa eſt, Status ad Cæſaris poſtulata de ſervando edicto Wormatienſi, qvod utpote cum conſenſu Statuum conditum, omnino exeqvendum eſſe urgebat Orator, reſpondiſſe, ſe ut

Digitized by Google

I. §. 163.
1524. fidelia Imperii membra decet, id præſtituros eſſe, qvantum poſſint, ſpeciatim, qvæ de non edendis famoſis libellis & picturis, & contra Typographorum licentiam conſtituta eſſent; qvod ſi moleſtiæ aut impedimenta suborirentur, ad Regimen Imperiale recurſuros, cui mandatum eſſet remedia adhibere. Ex his nimis laxe colligit Pallavicinus, univerſalem Germanorum Principum voluntatem in execranda & extirpanda Lutheri hæreſi perſtitiſſe, aliud indicat addita clauſula, *qvantum fieri poſſit*, qvâ veritati Evangelicæ conſulebant, ut eventus docuit. Poſtea unanimiter Concilii citiſſime convocandi neceſſitas aſſeritur, modus vero in Comitiis proximis, ad qvæ habenda diem Martini, locum Spiræ indicunt, definiendus promittitur. Inter libros qvorum contenta excerpi deberent, Lutheri ſcripta non nominantur, ſed generatim novorum doctorum & librorum compendium a delectis ad id ex Procerum, eorum maxime, qvi Academias habent, conſiliariis, viris doctis & probis, componi debere ſtatuitur, ut bona a malis ſeparari poſſent. Repetitur deinde, qvod Pallavicinus & Maimburgius in recenſendo decreto reticere non debuiſſent, totidem verbis, qvod in Edicto priorum Comitiorum d. 6. Mart. 1523. ſtatutum fuerat, nempe ut interea Evangelium verbumqve Dei juxta ſenſum & interpretationem ſcriptorum ab Eccleſia approbatorum ſine tumultu & ſcandalo prædicetur. Deniqve de gravaminibus, qvæ vel contra ſedem Romanam, vel adverſus Eccleſiaſticos in Germania (duo enim hæc diſtinctim memorant) a Statibus ſecularibus in nuperis Comitiis exhibita fuerint, decernitur, ut delectis illis, ad excerpendos libros denuo traderentur, ad inveniendam viam, ut loqvuntur, tolerabilem (eine leidliche Bahn) de qva poſtea in futuris Comitiis relatio Cæſari & Statibus fieri, & certi aliqvid ſtatui poſſet. Concluſa iſthæc, anteqvam publicarentur, cum Campegio communicata vehementer ei diſplicuiſſe, paucis innuit Maimburgius, ſed ex Pallavicino fuſius diſcitur *dicto Libro II. cap. 15. num. 19.* De Concilio qvidem ſpem aliqvam fecit Legatus, ſuam præſertim operam ad id procurandum apud Pontificem offerens, ſed examen qvod Spiræ inſtituturi erant, ſumme improbabat: de gravaminibus etiam adverſus Eccleſiaſticos ſuperfluam dictitabat deliberationem fore, cum ſibi ſatis eſſet autoritatis ad defectus illos corrigendos; at qvæ Pontifi-
cem

cem attinent, de iis per Oratores Romam miſſos cum illo commode tractari poſſe. Sed non attentis Legati contradictionibus decretum locum habuit, & edicta ad omnes Imperii Status edita fuerunt, adſcripto eodem qvi in decreto legitur die 18. April. & ſervatis plerisqve ejus verbis, niſi qvod pro affectu ſcribentium, Lutheri nomen expreſſum fuit, qvod in decreto diſſimulatum erat; omittitur etiam juſſio de prædicando Evangelio ſecundum ſacras Literas. Narrat inde pluribus Pallavicinus, ut Pontifex decretum illud ægerrime tulerit, utqve, habita deliberatione, Reges Angliæ & Luſitaniæ, qvibus maxime fidebat, incitaverit, ut Germanos ab inſtituto dehortarentur, & refragantes a commerciis excluderent, qvod poſtremum tamen non obtinuit. Campegio poſtmodum mandavit, ut Catholicos, Eccleſiaſticos maxime, Germanorum Principes, a cæteris ſepararet, & difficultatem convocandi Concilii oſtenderet, qvia pacem prius Chriſtianarum gentium firmari oporteret; deniqve negotium illud Romam rejiceret. Gravamina jam concilio Lateranenſi ſublata eſſe ſtatuebat Papa, aut ſi qvæ ſuperſint, in congregatione Romæ ad id ſtabilita, tractari debere. Cum Saxoniæ Electore, qvia verborum blanditia nihil efficeretur, viſum eſt ſevere procedendum, ut pro hæretico habitus ſeptemviratu dejiceretur. Hæc ex Alexandri conſilio, qvi prolixum commentarium de illis rebus ad Pontificem miſerat, ut Pallavicinus refert, ſed Fridericus minas machinasqve has morte ſua, ſeqventi anno ſecuta, prævenit, ut dicemus. Cæterorum conſiliorum ſucceſſum, & qvid apud Cæſarem Pontifex effecerit, poſtea videbimus.

1524.

Addit.

§. CLXIV.

Interfuit his Comitiis *Albertus Brandenburgicus*, Ordinis Teutonici in Boruſſia magnus, qvem vocabant, Magiſter, qvi inter Eccleſiaſticos Principes Germaniæ poſt Archiepiſcopos locum habere ſolebat: ſed is jam Lutheri doctrinæ aures præbere cœperat, inqve ea conciones Andreæ Oſiandri Norimbergæ audiens confirmatior fiebat. Extat Lutheri ad Albertum epiſtola, in Comitiis per Spalatinum oblata, in qva ad qvæſtiones aliqvas de Pontificia poteſtate interrogatus reſpondet: Negat nempe Eccleſiam ſuper Petrum aut Papas eſſe ædificatam; verum Epiſcoporum munus ex Apoſtolicis dictis explicat;

Digitized by Google

leges Pontificias, qvatenus ad ſalutem neceſſariæ venditantur, vel divinum jus mutant, ſpeciatim prohibitione & diſpenſatione de matrimoniis, oppugnat, concludendo, nihil a Papa omnibusqve miniſtris verbi tractari debere, niſi myſteria Dei, verbum vitæ, doctrinam fidei, nec qvicqvam geri ſecundum arbitrium cujuscunqve citra verbum Dei, *ſubjectus enim eſt* (ait) *Deo & verbo ejus, licet uſu jamdudum ſeſe extulerit ſuper omnem Deum, qvi dicitur & colitur 2. Theſſ. II. 4. &c.* Vide *Lib. II. Ep. p. 176. & ſqq.* Eodem tempore ad Spalatinum, qvi cum Electore in Comitiis erat, Calend. Febr. ſcribens, optare ſe teſtatur, ut in Comitiis alia curarentur, qvam Evangelii cauſa; nuntiat progreſſum doctrinæ Uratislaviæ, Tiguri, ſed maxime in Livonia & in Boruſſia, ubi (ut hæc obiter inſeram) *Georgius Polentius* (a Polentz) ex familia in Miſnia & Luſatia nobili ortus, Epiſcopus Sambienſis, Briſmanni, a Luthero miſſi, inſtructione, primus omnium Epiſcoporum emiſſo ad Parochos diplomate d. 28. Januar. 1524. Lutheri libros legendos commendavit, & baptiſmum lingva patria adminiſtrari juſſit. Edidit ejus edictum Lutherus, ſimulqve aliud, cui cenſuras addidit, contrario plane ſenſu, a Mauritio Warmienſi Epiſcopo publicatum *Tomo II. Lat. Wittenb. f. 452. & ſeqq.* Epiſtolam vero illam ad Spalatinum, qvam dixi, ita finit: *Videant aliqvando ſtulti Principes & Epiſcopi, non Lutherum, nihili hominem, ſed omnipotentem Chriſtum hæc agere.* Paulo poſt Hausmanno d. 2. poſt Jud. ſcribens, nihil contra ſe Norimbergæ decretum eſſe nuntiat, & periiſſe ibi miſera apoplexia a Deo perculſum Cancellarium Trevirenſem, qvi biduo ante mortem in convivio gloriatus fuerat, ante feſtum Martini abolendum fore ferro Lutheranum negotium *d. l. p. 184.*

§. *nnn.*

Sed & Lutherus ipſe decretum id valde reprehendit, qvanqvam in effectu pro eo faceret. Imprimi igitur illud & ubiqve divulgari curavit, addito virulento ſcripto in ſpeciem adverſus Princi-

pes,

Digitized by Google

pes, qvi id publicaverant; gnarus tamen injurias atrociſſimas, qvibus utebatur, non niſi in Catholicos recaſuras, nec has de ſe ullo modo intellecturos eſſe ſuarum partium Proceres. In libello illo contradixiſſe ſibi ipſis, ait, decreti autores, ejusqve partem unam per alteram deſtrui. Nec negari poteſt, cum ratione illum hæc dixiſſe. Si enim edictum VVormatienſe, qvo Lutherus hæreſeos damnatus eſt, executioni mandari deberet, ut Norimbergæ decretum fuit; cur libri ejus Spiræ examinandi forent, & disqvirendum, bonine eſſent an mali? Qvod ſi hoc examen doctrinæ ejus fieri deberet, cur condemnandus & puniendus eſſet, anteqvam examen fieret.

§. CLXV.

Negare eqvidem nolo, magna vehementia uſum eſſe Lutherum, cum exemplum Mandati, qvod finitis Comitiis, uti ſupra innui, ex Regimine Norimbergenſi ad Status Imperii d. 18. April. emiſſum fuit, a Comitibus Mansfeldenſibus nactus eſſet: Non enim hoc ſolum, ſed & ſævum illud Edictum Wormatienſe anni 1520. d. 8. Maji publicatum edidit, & ut invicem pugnent, oſtendit. At Wormatienſi etiam gloſſas marginales, ſicut & utriqve prologum & epilogum addidit, in qvibus *beſtias* & *furioſos* & *ſtolidos* vocat, qvi Wormatienſe edictum executuri, qvaſi gigantes cœlo bellum inferre velint; Cæſarem etiam, qvod ſe *fidei Catholicæ defenſorem* jactet, & Angliæ Regem atqve Hungaros eundem titulum ſibi arrogantes irridet, imo adverſus Turcos nec arma arripi, nec pecunias ad bellum conferri conſultum putat, cum ſub his Principibus nullus ſperari poſſit ſucceſſus. Denuntiat etiam certo certius impendentem horribilem aliqvam tempeſtatem & procellam Germaniæ, nullo pacto, ſi per-

I. §. 165. 000. ſi pergant Deum irritare, declinabilem; (qvæ prædictio mox ſecuto
1524. bello ruſtico veriſſima fuiſſe apparuit.) Se vero mortem, ſcribit, non paveſcere, & confirmatiori qvam olim eſſe animo; neminem enim ſibi nociturum eſſe confidit, niſi Deo permittente; tandem ſi hoſtium manibus pereat, perinde æſtimare, ac ſi a lupis vel apris dilanietur, ſemel ſaltem occidi poſſe, & credere, mortem ſuam adverſariis exitio fore. Extant hæc Germanice ſcripta *Tomo II. Altenb. f. 762. ſeqq.* Latine autem verſa *Tomo II. Witteb. f. 444. ſeqq.*

§. 000.

Ita illi ipſi, qvi decretum Norimbergæ fecerant, ejusdem cauſa in partes diſtracti ſunt. Catholici juſto metu, ne eo Lutherani ad hæreſin ſuam ſtabiliendam abuterentur, cum Legato ſub finem Junii menſis Ratisbonæ convenerunt, initoqve arcto fœdere d. 6. Julii publicari mandatum fecerunt, ut Edictum Imperat. adverſus Lutherum ejusqve ſectatores exacte obſervaretur; ut nihil in adminiſtratione Sacramentorum, neqve in ritibus, præceptis & conſvetudinibus Eccleſiæ Catholicæ innovaretur; ut Sacerdotes, qvi uxores duxerant, & Monachi Apoſtatæ, ſecundum rigorem Canonum punirentur; ut Evangelium ſecundum interpretationem Patrum & approbatorum in Eccleſia Doctorum prædicaretur; ut qvi ex ſubditis ſuis VVittebergæ ſtudiis operam darent, intra tres menſes domum redire compellerentur, ſub pœna amittendorum bonorum, & qvod nunqvam ad beneficia Eccleſiaſtica ſint admitten-

tendi; ut nemo Lutheranus a Principe aliqvo proſcriptus, in alterius ditione reciperetur; deniqve ſi cui fœderis bujus cauſa vis fieret, ut cæteri omnes ſumma ope auxilia ferrent. Eodem tempore, ut aliqvo modo qverelis circa abuſus Eccleſiaſticos, & inde exorta incommoda ſatisfieret, Legatus, conſentientibus Principibus conſtitutionem, triginta qvinqve articulos continentem, emiſit ad mores Cleri corrigendos, & abolendas aut minuendas exactiones qvasdam, qvibus fideles in rebus ad religionem pertinentibus onerabantur. Sed qvia nihil ſtatuebatur de veris aut prætenſis curiæ Romanæ abuſibus, de qvibus in centum Gravaminibus a Principibus ad Papam miſſis vel maxime agebatur, Lutherani anſam arripuerunt, ut animos hominum ſuarum partium tanto acrius adverſus Romam irritarent. Cæteri qvoqve Principes, qvi a Legato in Comitiis Norimbergenſibus diſſenſerant, ægerrime ferebant, qvod tam exiguus collegarum numerus ſeparatione facta auſus eſſet, Ratisbonæ leges componere, qvæ non niſi in univerſali totius Imperii conventu communiqve conſenſu ſtatui debuiſſent. Civitates igitur Imperii, qvæ fere omnes Luthero adhærebant, occaſionem inde commodam, ut ſibi videbantur, nactæ, ut non minus qvam Principes Catholici conventum haberent, deputatos Spiram miſerunt, ibiqve decreverunt, ut qvalibet

1524. *bet per doctores ſuos maxime idoneos, articulos Confeſſionis conſcribi faceret, & ex iis omnibus bene examinatis Spiræ in Comitiis proximis una conficeretur confeſſio, ab Eccleſiis univerſis recipienda, donec Concilium liberum, qvod in Germania habendum deſiderabatur, aliter ordinaret. Sed deſtinata hæc omnia conciderunt, allatis literis Caroli Qvinti d. 15. Jul. ad Ordines Imperii, ex Burgis Hiſpaniæ urbe, magna cum ſeveritate datis. Valde enim iratus ob acta Norimbergæ, jubebat, ut edictum VVormatienſe obſervaretur, & conventu Spirenſi, qvem Norimbergæ decreverant, abſtineretur. Poſtremo huic mandati capiti obtemperatum fuit, ſed quoad primum, ii, qvi ex Principibus & deputatis Luthero favebant occaſione ſumta a clauſula Receſſus Norimbergenſis, Ferdinando Archiduci, qvi literas Imperatorias miſerat, reſponderunt; invenire ſe in civitatibus provinciisqve ſuis impedimenta executioni edicti VVormatienſis inſuperabiliter obſtantia.*

Vide Pallavic. l. 2. c. 10. ſub fin.

§. CLXVI.

Anteqvam Campegius Norimberga diſcederet, inter Epiſcopum & Legatos civitatis Argentoratenſis *de Sacerdotum conjugatorum* cauſa cognitionem inſtituit, excuſante Sacerdotes Senatu, qvod concubinatui ab Epiſcopis permiſſo matrimonia prætuliſſent. At Legatus, etſi improbaret Epiſcoporum Germanorum morem, qvod accepta pecunia ſacerdotibus ſcortationem permitterent; multo tamen gravius peccari dicebat, ſi Sacerdotes fierent mariti, qvam ſi plurimas domi meretrices alerent. Hæc & alia apud Sleidanum *Libro IV.* leguntur coram Legato acta, eo tamen effectu, ut reformatio in urbe

illa

Digitized by Google

illa nihilominus procederet, & Sacerdotes impune mariti eſſent, etſi Regimen etiam Imperiale conatibus illis obſiſteret. Recordor hac occaſione, cum lego, qvæ Campegius Germanis Epiſcopis objecit, eorum, qvæ in hiſtoria Hiſpanica obſervavi, ab *Epiſcopo Gerundenſi* ante Lutheri tempora ſcripta, unde apparet, in illis etiam regionibus, invitis Epiſcopis, populi ſtudio non permiſſum modo, ſed & injunctum Parochis concubinatum, eoqve remedio pudicitiæ mulierum proſpectum fuiſſe. Verba autoris *in Paralipom. Lib. II. in fin.* hæc ſunt, nimium qvidem aut ridiculum zelum præ ſe ferentia: *Refert Strabo Lib. III. de orbis ſitu, qvod Gallaci Hiſpaniæ populi olim nullum habuerint Deum, qvod Biſcajæ usqve ad hæc tempora perdurat, qvæ regio intra Galleciæ fines ſita eſt, & licet ejusdem incolæ Chriſtianæ religionis cultores appellentur, ab illis tamen nullum venerari coliqve Deum certum eſt, ſolumqve Chriſtianam religionem labiis profitentur. Apud illos Presbyter nullus recipitur non habens concubinam. Arbitrantur enim neminem poſſe à carnalibus continere. Qvod cum non poſſent, dicunt neceſſe eſſe, Presbyteros ad Parochianorum uxores converti.*

§. CLXVII.

Porro qvod ad Conventum Ratisbonenſem a Campegio habitum attinet, qvam pie & qvo Eccleſiæ emolumento Pontificium iſtud conſilium captum fuerit, expendendum candidis, etiam ex adverſa parte viris, defero. Præſtitiſſet ſane, bona fide agi, & de corrigendis erroribus & abuſibus ſerio cogitari, qvam omnem ſalutaris & ſolidi remedii ſpem extingvi. Hic enim conventus apertum ſchiſmatis initium, & qvaſi claſſicum fuit. Agnoſcebant qvippe adhuc omnes Germaniæ Ordines (diverſo licet aliqvantum gradu, nec ſine dubitatione) Pontificem pro capite Eccleſiaſtico, nec ſpem de reformatione penitus abjecerant; ſed hac per violenta conſilia, & ludicram potius qvam ſeriam defectuum emendationem, penitus præcipitata, non potuit non immane illud ſchiſma erumpere. Pauci autem erant, qvi cum Legato ſeceſſerunt. Ex Eccleſiaſticis *Archiepiſcopus Salisburgenſis & duo Epiſcopi*, novemqve aliorum Legati: Ex Politicis *Ferdinandus Auſtriacus & Bavariæ Duces duo.* Qvanta igitur pars erat qvæ negligebatur? omnes nempe ad Rhenum, omnes Saxoniæ ſuperioris

Digitized by Google

& inferioris, omnes Weſtphaliæ, multi Franconiæ Ordines, Civitates univerſæ. At qvam exigua, frigida & infida pleraqve ſunt, qvæ Legatus pro reformatione venditabat. Ita certe Pauli Veneti de conventu hoc judicium ſolidiſſimum eſſe apparet, & fruſtra a Pallavicino *Lib. II. cap. XI.* impugnatum. Inter rationes, qvibus Principes adverſus Lutheri dogmata incitabat Legatus maxima & præcipua habebatur, qvam ſæpius jam inculcaverant, fore nimirum, ut qvi Eccleſiaſticam poteſtatem ſpreviſſent, etiam civili refragarentur, idqve Pallavicinus eventu comprobatum eſſe ſecuto bello ruſtico exiſtimat, *d. Lib. II. cap. X. §. 28.* At eundem plebis motum etiam Lutherus prædicebat, qvem aliter evitaturi non eſſent Principes, niſi populo juſta petenti aliqvid indulgerent. Cui igitur parti culpa tribui majori jure poteſt? Huic ne, qvæ poſtulata ſua ad religionem ſpectantia tam validis ſtabilire poterat argumentis, ex jure divino puriorisqve Eccleſiæ exemplo depromptis, an illi, qvæ aliqvot ſeculorum errores pro legibus obtrudebat, & ſua manifeſto ſectabatur commoda, cum cæteri de damnis & oppresſionibus qvererentur? Sed callidiſſimi & oculatiſſimi homines cæcutiunt, cum adverſus lucis divinæ radios oculos obfirmant. De Cæſaris literis ad Status non ſine ratione poſſet dici, nec bono more nec ſalubri effectu ſcriptas fuiſſe; dum Pontifici ob cauſas mere politicas gratificaturus, everſum ibat, qvæ licet ſe abſente, præſidente tamen Fratre, & qvem miſerat, Legato, & conſenſu Ordinum rite decreta erant. Vidit hoc ipſe, ideoqve ut ex Pallavicino *d. c. X. §. 30.* diſcimus, trepide verſatus eſt, addito arcano ad Fratrem mandato, ut literas Principibus redderet, ſi obtemperaturos eos præноſceret; retineret, ſi eos contemturos putaret: qva cautione infirmitas juris & poteſtatis ſatis denudatur. Ferdinandus vero deteriorem ſecutus eſt partem, cum publicatis literis autoritatem Imperatoris in diſcrimen miſit, nec qvicqvam impetravit, niſi ut Spirenſis conventus, qvi in Novembri menſem Ordinum decreto indictus erat, intermitteretur: qvod facile tolerari poterat. Interim enim qvam enixe flagitabat Pontifex, qvamqve Cæſar toties fruſtra popoſcerat, Wormatienſis edicti executio, nihilominus in maxima Germaniæ parte ceſſavit, eiqve inſuperabiles difficultates a Principibus oppoſitæ ſunt.

§. PPP.

1524.

§. ppp.

Itaqve Lutherus ſecurum ſe VVittenbergæ ab Imperatoris fulmine eſſe videbat, qvod longe magis qvam Pontificium metuebat. Maxime vero eum exhilaravit, qvod apparebat non tantum poſt duos illos conventus Norimbergenſes, partium vires ſectamqve ſuam magna augmenta accepiſſe, & hanc, ex Saxonia ſuperiori per provincias Septentrionales propagatam fuiſſe, verum etiam in Ducatibus Luneburgico, Brunſvicenſi, Megapolitano, Pomerano, item in Archiepiſcopatu Magdeburgenſi & Bremenſi, in Civitatibus Hamburgenſi, VViſmarienſi, Roſtochienſi, totaqve ora maris Balthici, prorſus ſtabilitam eſſe. Tranſiit qvoqve in Livoniam & Pruſſiam, ubi Albertus Brandenburgicus magnus Teutonici Ordinis Magiſter, ordinem & religionem, cui voto ad bellum contra infideles gerendum adſtrictus erat, deſerens, Lutheranus factus eſt, poſteaqve Sigismundo I. Poloniæ Regi, præſtito ei ratione Pruſſiæ Orientalis homagio, ſe ſubjecit, qva Ducatus titulo in Principatum ſecularem erecta fuit: qvo facto, Dorotheam, Daniæ Regis filiam uxorem duxit.

Chytræus Lib. 10.

Addit.

§. CLXVIII.

De incrementis Lutheraniſmi ad hunc annum pertinentia pleraqve jam dixi, cum temporis ratio id exigeret; ſed eam parvi ha-

I. §. 168. §. 168, Enarrantur (anticipato licet tempore) incrementa illa in provinciis Luneburg. Brunſvic.

1524.

bet Maimburgius, & ex ſeqventium annorum hiſtoria anticipat, qvæ de Ducatibus Germaniæ Lutheri religionem amplexis infarſit: cum tamen ne in ipſa qvidem Saxonia ante annum 1525. nempe poſt Friderici Electoris mortem, & ſuccedente Johanne fratre publice recepta ea dici poſſit, nedum in aliis, niſi uni Ducatui Bipontino hanc gloriam aſſeramus; qvod is primus inter omnes autoritate Principis ſui Ludovici Palatini jam anno 1523. Evangelicam religionem ſuſceperit, id qvod ſupra §. 82. breviter annotavi, & in Additionibus confirmavi. Seqvemur autem Maimburgii ductum, & de primordiis Reformationis in Ducatibus, qvos hic enumerat, agemus. *Luneburgenſem,* cujus aula Cellæ eſt, primum nominat Maimburgius. Ejus tunc Dominus erat *Henricus* Dux, Ottonis filius, ſed in Gallia apud Franciſcum Regem ſponte exulabat, cujus amicitiam patriæ & Caroli Cæſaris favori prætulerat. Hic genitis ex *Margaretha* Saxonica, Friderici Electoris ſorore (qvæ tamen religionis mutationi reſiſtebat, ut ex epiſtolis Lutheri *Lib. II. pag. 236. b.* apparet) filiis, *Ottoni, Erneſto & Franciſco* ditionum regimen tradiderat. Ex his *Erneſtus* Cellæ reſidens conſenſu fratrum anno 1525. ad exemplum Johannis Electoris, qvi Friderico fratri ſucceſſerat, patrui ſui, reformandæ religioni incubuit, opera inter alios uſus *Martini Oudermarckii,* Paſtoris Cellenſis, qvem lineamentis faciei Luthero ſimillimum fuiſſe teſtatur, qvi utrumqve vidit, Chytræus. Neqve tamen celeriter aut vi egit, ipſaqve urbs Ducatus primaria Luneburgum paulo ſerius circa annum 1530. emendationem admiſit. Revocatus anno 1527. a Prælatis qvibusdam ex Gallia Pater Henricus, ut Filiorum inſtituto reſiſteret, ſed transactione cum his facta, in monaſterio Wenhuſen, qvod reliqvum habuit vitæ, peregit. In *Brunſvicenſi*, qvi ita ſpeciatim ab urbe primaria vocari ſolet, Ducatu, cujus aula *Gvelferbyti* eſt, alius *Henricus, Junior* dictus, imperabat, de qvo plura dicenda in ſeqventibus venient. Hic favere Lutheraniſmo hoc anno 1524. cœpit, ut Lutherus ipſe ad Spalatinum die 11. Maji ſcribit, *Lib. II. pag. 205.* ſed ab agnatis Luneburgenſibus, eorumqve patruo & conſobrino Electoribus Saxonibus multis de cauſis diſſidens, mutato animo, Pontificias partes, qvanqvam

qvam infelici eventu, ad extremam usqve ſenectutem, qvam ad annos octoginta produxit, pervicaciter tenuit; Ita ut demum anno 1568. a filio ejus Julio reformatio ad Auguſtanæ confeſſionis normam publice inſtitueretur. Qvapropter præmature hunc Ducatum inter Lutheranos Maimburgius retulit. *Brunſvigæ* vero, qvæ tunc urbs a Ducum imperiis libera erat, ſemina, ut dixi, reformationis anno hoc 1524. jacta ſunt, Diaconis qvibusdam plebis favore, invitis Prælatis & Paſtoribus urbicis, Evangelium prædicantibus. Sed non niſi anno 1528. ad eam pervenerunt maturitatem, ut Senatus evocato Wittenberga, *Johanne Bugenhagio* miniſterium ad inſtitutum Lutheri in decem templis ordinaret, in qvæ *Martino Gerlitio*, ſuprema inſpectio concredita fuit, qvem Halberſtadio a Clero ejectum Lutherus ſuſceperat, & Brunſvicenſi magiſtratui commendaverat. Eam porro Ducatus partem, qvæ a vetuſta arce *Grubenhagia* prope Eimbeccam nomen habet, *Philippus* Dux tenebat, qvi anno demum 1534. opera *Nicolai Amsdorffii* puriorem religionem ſtabilivit. *Calembergenſem*, qvi vocatur, Ducatum, *Ericus* Luneburgicus regebat, Pontificii cultus, dum viveret, aſſertor, ita ut non niſi anno 1540. poſt ejus obitum, ſub impubere filio, ejusdem nominis, ejusqve matre & tutrice Eliſabetha Brandenburgica, plena ditionis reformatio, urgentibus Provinciæ Ordinibus facta fuit, qvæ vero in urbibus majoribus *Hannovera* & *Gottinga*, qvæ Hanſeatico fœdere comprehenſæ libertatis qvandam ſpeciem retinuerant, aliqvanto prius, (nempe anno 1534.) introducta.

In Ducatu *Megapolitano*, ſive Mecklenburgenſi ab arce & urbe olim ſpatioſa, ſed diruta, nomen habente, prima Evangelicæ doctrinæ promulgatio *Roſtochii*, qvæ Academia inſignis urbs eſt, *Joh. Sluterum* Domitienſem autorem habuit anno 1523. cui adverſus Clerum *Henricus* Dux patrocinabatur. *Albertus*, Henrici frater, cum Annam Joachimi Electoris Brandenburgici filiam ſibi conjugem junxiſſet, Berolino ſecum adduxerat *Henricum Mollenſem*, hic *Wiſmariæ* concionari anno 1524. cœpit. In *Pomerania* purior religio, initio ab urbibus majoribus jam anno 1523. facto, ut ſupra notavi, in cæteras qvoqve, ſed conniventia ſolum Principum pro-

1524. progreſſum habuit. *Bogislaus* enim Dux anno 1523. non mutato veteri ritu obierat, nec filii *Georgius & Barnimus* novationes admittere audebant, imo in concionatores qvosdam qvi vehementiores erant, animadverterunt. *Barnimus* tamen Wittenbergam ſtudiorum cauſa miſſus, ut ſupra diximus, Lutherum audiverat, & Lipſienſi diſputationi interfuerat, ſed non niſi poſt Georgii Fratris mortem conſentiente Philippo ejus filio, (cum qvo triennio ante, regiones diviſerat) reformationem publicam, cum conſenſu Ordinum, tutiori jam tempore, anno 1534. inſtituit, accito ea de cauſa Wittemberga cive ſuo *Johanne Bugenhagio.* Ex his apparet, ſine fundamento a Maimburgio ſcribi, ſtabilimentum ſectæ Lutheranæ in his Ducatibus hoc tempore, id eſt, anno 1524. abſolutam eſſe.

Neqve magis vera ſunt, qvæ de Archiepiſcopatu *Magdeburgenſi & Bremenſi* adjicit. In illo enim, excepta urbe *Magdeburgenſi*, qvæ ea tempeſtate libertate fere plenaria gaudebat, *Albertus* Archiepiſcopus progreſſum doctrinæ vehementer impedivit, ut hoc ipſo anno Lutherus vix ſibi a novo contra eum libro edendo temperare potuerit, ut conſtat ex *Lib. II. epiſtolar. pag. 221.* nec niſi anno 1539. accepto a [illegible] & Civitatibus Archiepiſcopatus in- [illegible] ære, religionis libertatem permiſit, eodemqve beneficio Halberſtadienſem Diœceſin affecit, ita ut *Juſtus Jonas* Halis, ſive in ſalinis Saxonicis (ubi Archiepiſcopi ſedes erat) *Autor Lampadius*, & alii, Halberſtadii publice docere inciperent. *Brema*, in urbe qvidem, (civium potentia prævalente) non cœpta ſolum, ut ſupra innui, Evangelii prædicatio anno 1522. ſed & anno 1525. Miſſæ celebratio ex omnibus templis, excepto cathedrali, ſublata fuit, ſed reluctante Archiepiſcopo & Canonicis.

§. CLXIX.

Horum etiam, ſive officialis potius impulſu *Henricus*, qvem ſupra nominavi *Zutphanienſis*, Auguſtinianus, (qvem Antverpiæ ob religionem in vincula conjectum a mulieribus liberatum fuiſſe Luth. teſtatur) cum

Digitized by Google

cum vocatus a Parocho & civibus Meldorfenſibus in *Ditmarſia*, quemadmodum Bremæ cœperat, Evangelium prædicaret crudeli ſupplicio, inſtantibus monachis & plebe judice, affectus eſt, cujus martyrii hiſtoriam Lutherus celebravit, epiſtola ad Bremenſes, & dedicata iis explicatione Pſalmi noni. Vide T*om. VII. VVitt.* L*at. f. 492. ſeqq.* item L*ib. II. Epiſtolar. p. 252. & ſeqq.* Verba Epiſtolæ, quæ hiſtoriam hujus anni illuſtrat, inter alia hæc ſunt: „Nunc denuo ad nos rediit poſtliminio vera Chriſtianæ vitæ facies, qvæ afflictionibus & perſecutionum procellis coram mundo deformata, horrenda eſt aſpectu, pretioſa tamen, & multi momenti in oculis Dei, juxta Pſalmiſtæ teſtimonium: *pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus.* Et iterum Pſalm: 71. *Sanguis eorum pretioſus in oculis ejus.* Inter quos haud dubie veſter ille *Henricus Sudphanus* potiſſimum eminenter elucet, qui terribilem adeo mortem propter Evangelium Dei a Diethmarſianis parricidis crudeliter peremtus obiit, ſangvineqve ſuo prodigaliter effuſo doctrinæ Chriſtianæ teſtimonium certiſſimum exhibuit. Qvanqvam *Johannes* & *Henricus* Bruxellæ interfecti priores obtinentes, & ipſi duo pulchra lumina facti ſint, ſic ſpecioſa morte occiſi, qva Deo oblati ſunt in holocauſtum & odorem bonæ fragrantiæ. In qvorum album & catalogum merito referendus eſt etiam *Caſpar* T*auberus*, Viennæ Pannoniæ igni abſumtus, item *Georgius* Bibliopola, qvem vita ſpoliavit Ungaria. Sed & illum non injuria his adjungendum cenſeo, qvem non ita pridem Pragæ in Bohemia ſupremo ſupplicio adfectum eſſe audio, non aliam ob culpam, qvam qvod libidinoſæ caſtitatis deſerto ordine, ad Chriſtiani connubii & vere celebis vitæ ordinem ſeſe contulerat." Addit alia ex quibus colligit, martyrum ſanguine religionem confirmatum, Papatum & pullulantem novarum ſectarum immunditiem proſtratum iri. „Neqve enim dubium eſt, ait, qvin in hoc Deus omnipotens pro ſua in nos paterna miſericordia hos mori & ſanguinem effundere permittat hoc tempore, in qvo tam varii ſuppullulant errores, ut nos per hoc monere videatur, horumqve morte teſtatum habere, hanc ſuam eſſe doctrinam, per qvam veri ſpiritus donum Chriſto credenribus cœlitus demittitur: & qvam ipſi docuerint, ſervaverint, & cui tandem morte mulctati, martyrio ſuo verum præſtiterunt teſtimonium. Non ſecus atqve olim ſancti martyres ob Evan-

1524.

» gelii gloriam mortui ſunt, illud qve ſanguinis ſui ſigno conſignatum » ut verax & infallibile perſvaſerunt omnibus. Cæterum in Bremenſi Archiepiſcopatu extra urbem non niſi poſt multos annos reformatio locum habuit, conciliatis prius interventu Electoris Saxoniæ, & Erneſti Ducis Lüneburgenſis anno 1553. Chriſtophero Lüneburgico, Archiepiſcopo, cum Senatu urbis, dein Archiepiſcopis ipſis Auguſtanam confesſionem amplectentibus. Haſſiæ & Principis ejus *Philippi* oblitus eſt Maimburgius, qvanqvam Varillaſius eum inter primos Lutheri protectores jam Comitiorum Wormatienſium tempore anno 1521. referat. Sed hoc tempore anno nempe 1524. tenuia ſaltem reformationis præludia in Haſſia facta ſunt, de

Addit. qvibus in additionibus aliquid narrabo.

§. CLXX.

In *Borusſia* etiam præludia ſaltem repurgandæ religionis hoc tempore apparuerunt, & ad ſequens pertinent, quæ hic Maimburgius recenſet. Diximus ſupra de primis, qui ex Saxonia in Boruſſiam pervenerunt, Lutheraniſmi doctoribus. Operæ vero pretium eſt nobilisſimæ provinciæ a Germania tum avulſæ, ſed in qua adhuc hodie ſub *Serenisſimo & Potentisſimo Electore Brandenburgico* per Dei gratiam trecentæ octuoginta ſex populoſæ parochiæ Evangelicam doctrinam ad Lutheri ductum profitentur, paulo pluribus agere, cum panca nec ſincera proponat Maimburgius. *Borusſiam*, ſive malis *Prusſiam* ſcribere, ſpacioſam & fertilem regionem, mari Balthico inter Viſtulæ & Memelæ oſtia ad 50. milliaria Germanica prætenſam cum finitimis quibusdam regionibus, juris Germanici fecerunt ſeculo XIII. Equites, ex illuſtribus & nobilisſimis variarum Provinciarum Germanicarum familiis occaſione bellorum in Palæſtina geſtorum, in ſocietatem ſive *Ordinem*, quem vocant, collecti, & *Magiſtro*, qvem ſibi ipſi præficere ſolebant, ſubditi. Nomen ab *Hoſpitali S. Mariæ*, qvod in Palæſtina ad curandos ægros commilitones exſtruxerant, ſed conſvetius a natione ſumſerant, *Teutonici* vocati. Signum ſocietatis ſive ordinis geſtabant crucem nigram collo appenſam, aut chlamydi albæ aſſutam, qvi mos iis manſit, qvi in Germania ex ordine hoc reliqui ſunt, quorumque Magiſter

Borus-

Boruſſiæ titulum retinet, ſpeciatim tamen *Teutonicus Magiſter* dici 1524.
ſolet, in oppido S. Mariæ (Mergentheim vel Mergenthal/ *Addit.*
Marienthal) ad Tubarim Franconiæ amnem nunc reſidens. Primus Boruſſiam, *Conradi* Ducis, ut tum dicebatur, Maſoviæ (cujus caput eſt Regia jam Polonorum Warſavia) juſſu ingreſſus eſt Magiſter Generalis eqvitum *Hermannus a Saltza*, ex Dynaſtis cognominis in Thuringia urbis non incelebris, quæ *Salza Longa* vel *Longoſaliſſa* dicitur, anno 1220. quanquam ante eum in Livonia Alberti Bremenſis Archiepiſcopi cura, *Gladiferorum equitum* ſodalitium cœptum fuiſſet, & in Maſovia *Dobrinenſium* : illud tamen Boruſſico paulo poſt unitum ſubjectumque fuit, nec alterum duravit. Deſtructo namqve a Saracenis regno illo, quod Europæi Principes Pontificum impulſu in Palæſtina conſtituerant, ejectis inde, qui ſacræ iſti militiæ operam dabant, alii qvidem paris inſtituti eqvitum ordines, *Johannitici* & *Templarii*, aliis locis; *Teutonici* vero bellandi occaſionem in Boruſſia adverſus barbaros, qui ex Sarmatia regiones Germamaniæ ſeptentrionem verſus ſitas infeſtabant, religionis prætextu invenerunt, eo ſucceſſu, ut ingentibus illis tractibus terrarum occupatis, coloniisqve ex Germania eo deductis, & Magiſtris provincialibus (Landmeiſter) quorum primus fuit *Hermannus Balko*, conſtitutis, magnæ potentiæ Principatum extruerent, ita ut ſupremus ordinis Magiſter ex Germania, *Conradus a Feuchtwvangen* Eqves Francus, ſedem in Boruſſiam transferret, circa annum 1309. relicto in Haſſiæ urbe Marpurgo, Magiſtro Germaniæ, Provinciali qui poſtea in Franconia, ut dixi, aulam habuit. Arcibus vero & prædiis Boruſſiæ cum pagis adjacentibus ſibi a Magiſtro ut & primoribus ordinis, quos conſultores & ſuffragatores, (Rathsgebietiger) eorumque conventum *Capitulum* vocabant, commendatis, Eqvites præerant, *Commendatores* inde nominati, qvi juniores alios, donec & hi pro ætate aut meritis in præfecturas iſtiusmodi ſuccederent, alebant, & armis exercebant. Certum etiam ſacerdotum numerum, ex plebejis fere, nutriebant, habitu ordinis utentes. In quatuor Epiſcopatus diviſerant regionem, *Culmenſem, VVormienſem*, (qvi duo nunc Polonici juris ſunt,) *Pomezanenſem* & *Sambienſem*, quos ſub Ducibus poſtea, Præſides aut Superintendentes & Conſiſtoria adminiſtrare cœperunt, cedentibus aut abolitis Epiſcopis. Magnus inde nobi-

§. 171. litatis ex Germania, præcipue ſuperiori, & tractibus illis, in quibus
1514. equeſtris ordo a Principum poteſtate liber eſt, in terras illas confluxus fuit; non ſaltem, ut militiæ religioſæ nomen darent, ſed & ut ſtipendia mererentur, aut præfecturas aulicas & provinciales adipiſcerentur. Hæc eorum cauſa, qui hiſtorias temporum illorum rerumque Borusſicarum non legerunt, aut quid ſint *Equites Teutonici*, non ſatis intelligunt, breviter recenſenda viſa ſunt.

§. CLXXI.

Poſtqvam vero vicinæ gentes Maſoviorum, Polonorum, Lithuanorum & Moſcorum Chriſtianam fidem ſuſcepiſſent, minui tunc aut perire cæpit, quem Equites prætendebant titulum, de propaganda religione. Ideoque jam a duobus ſeculis non cum infidelibus, ſed cum illis, quas dixi, nationibus, maxime Polonis antiqvum jus in terras ab Equitibus poſſesſas, & illis, ut ajebant, ſaltem ad extirpandos infideles commendatas, vindicantibus, bella cruentiſſima extiterunt; quod imperite hic aut invidioſe *diſſimulat* Maimburgius, Alberto Borusſiæ magiſtro objiciens, qvod votum adverſus infideles pugnandi neglexerit: neqve enim ſupererant, qvi hoc nomine oppugnandi eſſent. Sed res Magiſtri & Eqvitum eo jamdudum erant delapſæ, ut cum Chriſtianis vicinis colliſi, maxime vero Polonorum potentia fracti in extremo periculo verſarentur. Accedebant interna disſidia; nobiles enim indigenæ & civitates, duro, ut putabant, ſervitio a Magiſtro & ordine preſſæ, cum nec delatis ad Fridericum III. Auſtriacum Imperatorem querelis, æqua, quæ petere videbantur, adverſus Magiſtrum impetrarent, *Caſimiri* Poloniæ Regis patrocinium implorarunt; cujus cæpti is exitus fuit, ut maxima & cultisſima pars Borusſiæ ad Viſtulæ ripam, totaque Culmenſis & Pomerelliæ regio, cum egregiis urbibus Gedano ſive Dantiſco, Elbinga, & Thorunio, ipſaqve Magiſtri ſede Mariæburgo, vel armorum vi vel pactionibus, (quarum celeberima anno 1466. inita eſt) Polonici juris fieret, reliqua ab ordine ſub clientela Regum Poloniæ haberi deberet. Magiſter Ordinis anno 1500. electus *Fridericus* Dux Saxoniæ, Georgii & Henrici, de quibus jam multa diximus, frater, juramentum, quo, a pacti illius tempore, prædeceſſores ſe obſtrinxerant, Poloniæ Regi denegare cœpit, fretus promiſſo a Maxi-

Maximiliano Imperatore & aliis Germaniæ Principibus auxilio, qvo libertatem amiſſam recuperaturum ſe eſſe ſperabat, ſed infelici ſucceſſu. Itaque potentiæ Polonicæ imparem ſe cernens, & deſtitutus, quas expectabat, ſuppetiis, ad patruelem, Erneſtum Saxonem Archiepiſcopum Magdeburgenſem profugit, a qvo Coadjutor adſumtus, ſed ante eum in arce fraterna Rochlitiana hydrope extinctus eſt anno 1510. In hujus locum *Albertus*, Marchio Brandenburgenſis ſeqventi anno, 21. annorum adoleſcens, electus fuit. Filius erat Friderici, cui in diviſione cum Johanne Electore Brandenburgico, Franconicæ ditiones, quæ nunc Bayrutenſem & Onoldsbacenſem Principatum faciunt, obvenerant, frater Caſimiri & Georgii; patruelis vero Electoris Brandenburgici Joachimi, tunc viventis, ejusque fratris Alberti Moguntini Archiepiſcopi, & poſt Erneſtum Magdeburgenſis. At ſtatim poſt adeptum Principatum Ordinis in easdem cum Polonis, quæ anteceſſorem afflixerant, difficultates incidit: adeo autem nihil præſidii ab Imperio impetrare potuit, ut Maximilianus Cæſar, pacto cum Sigismundo Poloniæ, & Ladislao Bohemiæ Rege inito quo ſuccesſioni Auſtriacæ familiæ in Hungariæ, Bohemiæ & Poloniæ regna proſpexit, res Borusſicas non deſeruiſſe tantum, ſed & Poloniæ Regi permiſiſſe tradatur, & Albertum ad juramentum ſibi præſtandum adegiſſe. Vide Calviſii *Chronol. anni 1515*. Contra Polonos vero Albertus, diſvadentibus provinciæ ordinibus, a peregrinis quibusdam viris militaribus, oblatisque a Moſcis & Svecis auxiliis nec non juvenili ardore incitabatur: utque ſumtus pararet jam anno 1513. *Walterum Plettenbergium*, Livoniæ Magiſtrum provincialem, pecuniam pactus, liberum pronunciavit, ut is jam proprio jure, non ſecus ac ipſe Albertus, pro Imperii Principe cenſeretur. Non erupit tamen res ad arma, (occupatis Moſcovitico bello Polonis,) niſi circa annum 1520. ſed cum Albertus imparibus eſſet viribus, interventu Georgii Marchionis fratris inducias cum Sigismundo Poloniæ Rege ad annos quatuor anno 1521. pepigit, & ſimul utriusque partis conſenſu de controverſiis intra hoc tempus finiendis, arbitri nominati ſunt, Cæſar, aut ejus loco Frater Ferdinandus, & Ludovicus Hungariæ Rex, qvi adſcitis aliquot Epiſcopis, & Georgio Saxoniæ Duce, de cauſa ſententiam ferrent. Sed his, quicquid moneret rogaretque

Digitized by Google

1524. Albertus, ceſſantibus, elapſo vero tempore induciarum, Polonis prorogationem recuſantibus, & Carolo Imperatore ſuis in Italia & alibi rebus intento, miſere expoſitus deſertusqve ad tranſigendum adactus eſt. Conſilio itaque Procerum quorundam ex Boruſſia, inter qvos *Erhardus* ex nobili *Queisſiorum* familia Epiſcopus Pomezanenſis, præcipuus erat, & conciliatoribus *Georgio* Marchione fratre, & *Friderico* Duce Lignitienſi ſororis marito, conventio d. 8. Apr. 1525. Warſaviæ ſecuta eſt, perquam Boruſſia, qua parte ab Ordine adhuc poſſidebatur *Ducatus* nomine Alberto a Polonis conceſſa fuit. Confirmant autem graves autores, *Chytræus* inprimis, & recens luculentæ hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Boruſſicæ ſcriptor *Chriſtophorus Hartknochius* aliique conſilium hoc a Polonis profectum fuiſſe; Albertus tamen invidiam ſuſtinuit, & poſtea ab Imperio proſcriptus, & *Magiſterii Boruſſici* inanis titulus, *Magiſtro* in Germania *Teutonico*, qui tunc erat *Walterus Cronebergius*, delatus fuit. Si autem Albertum, ut par erat, isque per tot annos ſollicitaverat, Cæſar & Germaniæ Principes defendere voluiſſent, aut arbitri intra induciarum tempus, quemadmodum receperant, pronuntiaſſent, ſervari fortaſſe Germanici Imperii majeſtas in Boruſſia potuiſſet, nec propenſio Alberti ad doctrinam Evangelicam impedimento fuiſſet.

§. CLXXII.

Hanc vero qvod attinet, ex ſupra dictis jam conſtat, *annis* 1523. & 1524. miſſis ex Saxonia Theologis initium prædicandi, ad Lutheri ductum in Boruſſia factum eſſe, & alterum ex Boruſſiæ Epiſcopis Sambienſem, *Georgium* nempe a *Polentz*, ut dicere cæpi, aperte Evangelio faviſſe. Id in primis comitiis, Regio monte, (quæ ex tribus oppidis compoſita, primaria Ducum urbs eſt, egregia arce & æde Pomezanenſis diœceſis cathedrali inſtructa) cum Albertus novum Ducatum auſpicaretur, anno 1525. inſigni actu teſtatus eſt. Epiſcopatus enim ſui ditionem temporalem, quam vocant, oppida nempe, caſtella, pagos, omnemque jurisdictionem in ſubditos, ſponte & ſolenniter Principi tradidit, ſibi honeſta alimenta ad exercendum munus pactus; cum diceret, ex inſtituto Chriſti Epiſcopos miniſterio Evangelico fungi debere, non more Principum ſeculi dominari. Hoc ita-

itaque anno publico conſilio prima omnium provinciarum Germaniæ, ſed tunc Poloniæ clientelaris Boruſſia, mutationem religionis ſolennem fecit, præparatis jam antea per concionatores & Sambienſem Epiſcopum, tacente & ferente Pomezanenſi, civium animis, & quod Albertus, dum Norimbergæ in comitiis eſſet, ut dixi, conciones Lutheranas audiſſet. Idem in itinere cum Luthero Wittenbergæ collocutus erat, diſſimulato aut nondum capto conſilio mutationis, ut conſtat ex Epiſtola Lutheri, qua ad Briſmannum hæc ſcribit: Cum primo loqverer cum Principe Alberto, Magiſtro ordinis Teutonici, & ille me de ſui Ordinis regula conſuleret, ſvaſi ut contemta illa ſtulta confuſaque regula uxorem duceret, & Pruſiam redigeret in politicam formam ſive Principatum ſive Ducatum; idem ſenſit poſt me Philippus. Ille tum arriſit, ſed nihil reſpondit, interim video homini placuiſſe conſilium. Obſeqventes habuit imitatoresqve ſui eqvites ſeu commendatores ordinis, uno reſiſtente Erico Brunſvicenſi, qvo cum tunc transactum eſt, ut apud ſuos viveret, Boruſſia relicta, in quam tamen poſt aliquot annos denuo, ſed fruſtra, regredi tentavit, diſſipato qvem collegerat ad Viſtulæ ripam, exercitu. Lutheri itaque inſtructioni id debuit Albertus, ut oblatas a Polonis conditiones ſine peccato accipere ſe poſſe crederet. Poloniæ autem Rex, ut invidiam mutationis, quam procuraverat, declinaret, Oratori ſuo apud Pontificem *Johanni Dantiſcano,* Warmienſi poſtea Epiſcopo, in mandatis dedit, quæ ex Epiſtola ejus anno 1525. Priluſius in *Statutis Polon.* & ex hoc nuper Hartknochius p. 275. retulit, his verbis. De *religione* nihil inter nos actum, tum qvia intereſſe noſtra nihil videbatur, tum qvod ordinis inſtitutores non fuerimus, tum vero, qvod fere in ditione tota prorſus de catholica religione ſit actum & deploratum: proinde abuſi ſumus ea conditione depravati temporis in rem pacis, cum res tranſigi nullo pacto potuit. Proinde ſi qui iſthic hos actus noſtros in re Prutenica ſugillare vellent, habes, quo innocentiam tueri poſſis. Publicata fuit hoc eodem anno 1525. Epiſcoporum duorum nomine nova ordinatio rituum, *Agenda* vulgo vocant; in qva notabilis eſt interpretum, qvos Tolcken appellant, mentio, qvi ex Alberti inſtituto ex ſuggeſtu alio eadem, qvæ Parochi concionantes proloqvebantur, lingua veteri

Borus-

Boruſſica, unam periodum poſt alteram recitarent. Id ceſſavit poſteaqvam capita religionis libellis catecheticis & concionibus tradi cœpta ſunt, qvanquam hodie paucisſimi incolarum antiquo ſermone uti dicantur.

Anteqvam vero ad ſeqventia accedam, non poſſum non ex Lutheri epiſtola hoc anno ad Georgium, Sambienſem Epiſcopum data *Lib. II. Ep. 286. 287.* & ipſius Epiſcopi, & Alberti Principis elogium adſcribere: Et de Epiſcopo qvidem inter alia hæc habet. Non te „ laudamus, cum dona Dei in te extollimus, qvæ in te valere, regnare & „ triumphare videmus & audimus cum gaudio. Ut quemadmodum „ Paſtor, ſicut Amos loqvitur, eruit ex ore lupi extremum auriculæ aut „ duo crura, ſic te unicum & ſolum inter Epiſcopos orbis elegerit Do„ minus & liberaverit ex ore ſatanæ, qvod dilatavit ſicut infernum, & de„ vorat omnes. Nihil enim videmus in cæteris Epiſcopis (qvan„ qvam eſſe inter eos ſperem aliqvot Nicodemos) niſi qvod perverſis „ Cæſare & Regibus ac Principibus, fremunt & inſaniunt contra reſur„ gens vel potius oriens Evangelion, & denuo impleant illud Pſalmi ſe„ cundi: *Adſtiterunt Reges terræ & Principes convenerunt in unum adver„ ſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus.* Qvo provocent ſimul, ut & „ Deus in eis impleat, qvod ſeqvitur, habitator cœli ridebit, & Domi„ nus ſubſannat eos. *Tunc loqvetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo* „ *conturbabit eos.* Tibi vero ea ſingularis plane & mirabilis gratia do„ nata eſt, ut non modo verbum ſuſciperes & crederes, ſed pro Epiſco„ pali autoritate etiam palam & publice confeſſus, doceres, doceriqve per „ tuam diœceſin curares, liberaliter his, qui in verbo laborant, proviſis, „ videntibus impiis, iraſcentibus ac dentibus ſuis frementibus & tabe„ ſcentibus fruſtra. De Principe vero *d. l. p. 287.* Ad hæc ut gratia & do„ num hoc Dei cumulatius eſſet, addidit Dominus & curavit benignita„ te ſua, ut Principem terræ haberes Evangelio ſtudioſisſimum, Heröem „ illum inclytum Adelbertum ex Marchionibus Brandenburgenſibus Ma„ giſtrum magnum Pruſſiæ, cui donatum eſt eodem ſpiritu, ut cogitet, „ qvæ Principe digna ſunt, ut verbis Prophetæ utar, ita ſit ut utriusqve „ veſtrum præſidio Chriſtianisſimo populus Pruſſiæ, qvi fortem nunqvam „ Evangelion habuit, niſi opertum vel adulteratum, nunc late currens &
Addit. „ fructificans, audiat puriſſimum & clariſſimum, inenarrabili beneficio Dei

§. CLXXIII.

Digitized by Google

§. CLXXIII.

Ampliſſimus etiam ad Viſurgis utramqve ripam comitatus Hojenſis (nunc Sereniſſimis Lüneburgenſibus Principibus ſubjectus) hoc anno 1524. religionem Evangelicam publice admiſit. *Jodocus* enim Comes a Socero, *Wolfgango Comite Gleichenſi* ex Thuringia, libros Lutheri & Melanchthonis nactus a Luthero concionatorem petiit; is *Adrianum* Antverpia ex monaſterio profugum, ablegavit, qui Neoburgi ad Viſurgim, Monachum, in Lutherum de ſuggeſtu fulminantem, palam allocutus, probatione eorum, quæ falſo in populum ſparſeret poſtulata, ita terruit, ut profugeret, & cæteri Adriano reſpondere nollent. Inde Miſſæ & Sanctorum invocationes, aliaqve ejus generis abolita fuerunt. In urbibus etiam Germaniæ majoribus ſtrenue progreſſa eſt doctrina. *Norimbergæ Præpoſiti* Addit. magnarum Parochiarum S. Sebaldi & Laurentii, *Georgius Peslerus* & *Hector Bohmerus*, cum jam biennium Evangelium docuiſſent, miſſaticos aliosque abuſus ſuſtulerunt, edito, quibus factum ſuum defendebant, ſcripto Germanico, qvod ex Bibliothecis, ubi latet, denuo publicari, non una ex cauſa mereri videtur. *Argentoratenſis* Addit. *etiam Senatus* jam civibus aſſentiens in omnibus templis concionandi libertatem permiſit, Scholam erexit, & Monachis ex clauſtris egreſſis alimenta ordinavit, illorumque reditus aliis piis erogationibus deſtinavit, Theologi *Capito*, *Hedio*, *Cellius*, *Pollio*, *Bucerus*, aliique, edito libro mutationem propugnarunt, & Conradi cujusdam Trægeri Monachi, virulentis convitiis reſponderunt. Miſſi a Margaretha Regina Navarræ, Franciſci Galliæ Regis ſorore, *Jacobus Faber* & *Gerardus Rufus* (Rouſſel) de religione cum Argentinenſibus Eccleſiaſtis contulerunt concordesque diſceſſerunt. Nec parum illos confirmavit *Sebaſtianus Mejerus*, qvi qvæ eo usque pro Pontificiis dogmatibus in æde Franciſcana concionatus fuerat, libello Bernæ in Helvetiis menſe Septembri hoc anno publicato, retractavit. Ut tamen ſupra monui, erant inter Doctores Argentinenſes, qui in articulo de S. Cœna aliam, quam Lutherus ſententiam circa præſentiam Chriſti fovebant, ſed ita, ut in diſſidia aperta res nondum erumperet. Extat *Tomo II. Altenb. f. 855.* Lutheri epiſtolium Germanicum ad Catharinam Matthiæ Cellii uxorem, menſe Decembri hoc anno ſcriptum, in qvo eam & maritum ſalutat, & hunc ob Evangelicam doctrinam valde laudat.

Digitized by Google

§. CLXXIV.

Sed hoc ipſo anno cum Caroloſtadio acriter colliſus eſt Lutherus, & acciderunt quædam quæ ſupra Maimburgius per anticipationem narravit. Caroloſtadius enim Wittenbergæ inviſus, & ab iis, quos, uti dicebat, abſente Luthero ſocios conſiliorum & exceſſuum habuit, præſente eo, deſertus, Orlamundam conceſſerat, quod modicum eſt ad Salam oppidulum, unde tamen Comites quondam in Thuringia & Franconia opulentiſſimi nomen habuerunt. Vocaverant eum cives ſuo lubitu, nullo confirmante Epiſcopo, ſed ut tunc fieri ſolebat, diſſimulantibus regionis Principibus, Electore Friderico & fratre Joanne, Saxoniæ Ducibus. Ibi igitur Caroloſtadius & imagines ſuſtulit, & dogma ſuum de ſacra Cœna propagavit, inſpirationes etiam, neſcio quas, jactans, ita ut cum Thoma Münzero communia conſilia agitare crederetur. Lutherus itaqve volente Electore Jenam venit, ubi non deeſſe putabantur, qui & Münzero & Caroloſtadio faverent. Concionatus eſt ibi d. 22. Aug. maxime adverſus ea, quæ Münzerus tumultuoſe docebat abnegatq;, ſpeciatim adverſus violentas imaginum disjectiones. A meridie inter illum, & qui concioni interfuerat, Caroloſtadiū diſceptatum eſt ſatis acriter, & excuſatum quidem tunc Lutherus illum habuiſſe dicitur de Münzeriani tumultus ſocietate, ſed a dogmate ejus de ſacra Cœna, in qvo ſe unum poſt Apoſtolos vera ſentire gloriabatur, & a rigore in imaginum deſtructione abhorrere ſe dixit, eumque dato arrhæ loco aureo, ad defendendum quæ aſſerebat, ſeque ſcriptis refutandum invitavit. Dicta ſunt in illa converſatione multa ab utroque vehementer, & a Caroloſtadio fere duriora, quæ ipſe naturæ ſuæ vitio excuſavit, profeſſus, ſe licet aſperius loquentem, iracundo tamen aut malo animo non eſſe. Allatæ ſunt mox Orlamundanorum literæ ad Lutherum, fanatica inurbanitate ſcriptæ in qvibus expoſtulabant, quod ſe jam antea Wittenbergæ, præſente itidem Caroloſtadio, ob imaginum abolitionem in concione reprehendiſſet, & Principum iras minatus eſſet; rogabant tamen, ut ad ſe veniret, qvæ crederent, audiret, & ſi non probarentur, meliora placide doceret. Has literas, ſimplicitatem oppidanorum ſuperare exiſtimans, Caroloſtadio imputabat, mox tamen Orlamundum d. 24. Auguſti, comite Concionatore aulæ Vinarienſis Steinio, ſeſe contulit, ſed præſente & ſuis auditoribus aſſiſtente Caroloſtadio,

dio, commotior, literarum incivilitatem civibus exprobravit, & rogatus licet, concionari noluit. Illi vero in ſententia ſua de abolendis imaginibus perſtiterunt, quæ omnia ex relatione Tomo ſecundo Altenburg. f. 800. inſerta percipiuntur. Sed de eadem relatione notandum eſt, eam ab aliqvo, qvi Luthero minus favebat, ita compoſitam eſſe, ut Caroloſtadii dicta & facta, imo & Orlamundanorum, ſpecioſe proponantur, & malignam quandam & artificioſam inſectationem Lutheri ſimul contineant, quod ipſe in epiſtola ad Spalatinum ſub initium menſis Octobr. data diſſimulaturum ſe eſſe, ſcribit, *d. Tomo II. Alt. f. 797.* Mihi, ait, vehementer placet libellus de Actis meis Jenenſibus & Orlamundenſibus, hoc nomine, qvod video homines „ malæ fidei & conſcientiæ metuere ſibi, & in hoc prævenire voluiſſe, „ & gloriam præripere, & opinionem mei lædere; quia tamen liber „ mendaciis mixtis cum veritate ſine nomine prodit, patientia ſuperandus „ eſt. Poſtea ad Argentoratenſes ſcribens *Lib. II. Epiſtolar. p. 251.* „ gratulatur ſibi, quod furibundæ plebeculæ a Caroloſtadio incitatæ manus evaſerit, convitiis & imprecationibus ſatis infeſtatus, Secuta inde eſt, re ad Principes relata, Caroloſtadii ex terris Saxonicis ejectio, qvam tamen ſuo conſilio Lutherus in dicta epiſtola tribui non vult, quanquam ei Cochleus, ut alia multa, etiam hoc affingat. Scripſit autem Caroloſtadius literas ad Orlamundenſes, ſe nec auditum nec convictum, a Luthero tamen pulſum, flebiliter queſtus, ut ipſe Lutherus ad Amsdorffium & Spalatinum ſcribit *Lib. II. Epiſt. p. 236. 237.* Cedere etiam loco juſſus fuit Martinus Reinhardus, concionator Jenenſis, & alii; quidam tamen reſipuerunt, ut patet ex epiſtola ad Amsdorffium *d. l. p. 237.* Caroloſtadius Argentinam & Baſileam delatus, dogma ſuum editis libris propugnavit, Anabaptiſtis, ut Reformati ſcriptores ipſi narrant, ſtatim probatum Scultet. *hoc anno p. 233. & ſeqq.* Sed Baſileenſis Senatus editores libellorum Caroloſtadii carcere punivit, quod Eraſmus *Lib. XIX. ep. 3.* refert, & Tiguri prohibiti ſunt vendi. Oecolampadius tamen, qui Baſileæ tum publice concionabatur, & Zvvinglius, Caroloſtadii ſententiam, utut incommodis verbis conceptam, a vero tamen ſenſu non diſcedere, & cum ſua explicatione conciliari poſſe exiſtimarunt, qvod ex Zvvinglii epiſtola ad Matth. Alberum, Reutlingæ, Imperialis in Svevia urbis, Eccleſiaſten, tunc ſcripta, manifeſtum fit, Vide Scultet. *d. l.*

Iii 2 §. CLXXV.

§. CLXXV.

Hoc igitur anno infelix illa de Sacramento controverſia renaſcentem reformationem publice turbare cæpit: de qva tot librorum non volumina ſed plauſtra extant, ut neminem a me expectare credam, ut de ea hic multis tractem. Hiſtoriæ tamen cauſa notari & legi merentur epiſtolæ Lutheri, hoc ipſo anno tum ad Caroloſtadium tum ad Argentinenſes Theologos ſcriptæ, *Lib. II. p. 196. ſeqq. p. 247. ſeqq.* ex qvibus apparet, qvo fundamento doctrinam ſuam adſtruxerit, & qua charitatis fraternæ ſignificatione Argentinenſes tunc tractaverit. Injuriam ſane omnes ei facere exiſtimandum eſt, qui ex ſola pervicacia opiniones ſuas tuendi, vel neſcio qva ab Helvetiis averſione, in doctrina de præſentia corporis Chriſti perſtitiſſe illum tradunt. Serio enim & ex conſcientiæ ſuæ dictamine, nec ſine lucta adverſus oppoſitæ ſententiæ plauſibilitatem, egiſſe, omnia ejus ſcripta & dicta ad extremum usqve vitæ ſuæ diem evincunt. Nec minus errant, qui putaverint, eum plebis favorem reſpexiſſe: Nam etſi ut Eraſmus *dicta epiſt.* loquitur: *Laici indignentur Deum ſuum ſibi eripi*, additqve ſatis libere, *quaſi nusquam Deus ſit niſi ſub illo ſigno*; exemplum tamen & Anabaptiſtarum & Helvetiorum, & eorum, qui Caroloſtadium ſeqvuti ſunt, oſtendit, interpretationem illam de ſpirituali manducatione a populo, a quo quisque ad tumultum aut enthuſiaſmum magis inclinabat, facilime admiſſam eſſe; imo Lutherus non poſtea ſolum, ſed ſub hoc ipſo erumpentis diſſidii initio agnovit, ſcripſitque, ſibi longe expeditiora omnia progreſſura fuiſſe, ſi iſti ſententiæ accedere ſalva fide & conſcientia potuiſſet. Ita enim *dicta epiſtola* ad Argentinenſes *p. 250.* aperte utique & ingenue ſcribit: Hoc diffiteri non poſſum nec volo,
» quod ſi Caroloſtadius aut alius quispiam ante qvinqvennium mihi per-
» ſuadere potuiſſet, in Sacramento præter panem & vinum eſſe nihil, ille
» magno beneficio me ſibi devinctum reddidiſſet. Gravibus enim cu-
» ris anxius in hac excutienda materia multum deſudabam, omnibus
» nervis extenſis me extricare & expedire conatus ſum, cum probe per-
» ſpiciebam, hac re Papatui cumprimis me valde incommodare poſſe.
» Præterea duos habui, multo dexterius & acutius hac de re ad me ſcri-
» bentes, quam Caroloſtadius, nec ita proprii ingenii captu verba detor-
» qventes, verum ego me captum video, nulla elabendi via relicta. Textus

Digitized by Google

enim Evangelii nimium apertus eſt & potens, qvi facile convelli non „ 1524.
poteſt, multo minus verbis aut gloſſis e capite vertiginoſo confictis ſub- „
verti. Quod ſi etiam hodierno die fieri poſſet, ut quis firmo Scriptu- „
rarum teſtimonio mihi fidem facere queat, in Sacramento non niſi „
panem & vinum eſſe, nihil tamen opus eſſet, quenquam tam amaro „
me adoriri animo; ſum enim proh dolor plus æqvo in hanc partem „
propenſus, quantum Adami mei naturam animadvertere poſſum. „
Verum quibus furiis Caroloſtadius hac de re furit & inſanit, tantum „
me movet, ut etiam in ſententia mea defendenda fiam pertinacior. Ad „
hæc ſi prius non crediidiſſem, jam primum tam futilibus rationibus e „
vertigine ſic veſani cerebri excogitatis adducerer, ut credam opinio- „
nem ſuam debere eſſe frivolam & invalidam, quemadmodum ſpero „
vos omnes hoc ſtatim intellecturos, ubi libellis in hoc editis reſpon- „
dero. Qvantiscunqve vero convitiis ratio pro præſentia reali poſt-
modum ex unione naturarum in perſona Chriſti deducta accepta &
exſibilata fuerit, eam tamen ſententiam ſic explicarunt in progreſſu
diſputationis Theologi Lutherani, ut ab abſurditatibus ſufficienter li-
berata nemini (non præoccupato) ſcandalo eſſe poſſit. Simplicisſime
ſane jam anno 1520. Philippus Melanchthon (quicquid ſecutis annis
ſenſerit) ad Joh. Schwebelium ſcribens, *Epiſt. ad Schevvebel. anni 1520.*
ita ſenſum Lutheri expreſſit: *Cum fateantur omnes, Chriſtum ſecun-
dum divinitatem adeſſe in Synaxi, quid attinet diſcerpere humanitatem a
divinitate, quis gignit has tam callidas diſtinctiones?* Neque tamen
Lutherus illis aſſentiri voluit, qui quæri de præſentia Chriſti, ut homi-
nis, nolebant, inter quos bene multi & hodie ſunt, qui hoc modo ſo-
piri, quæ inter Lutheranos & Reformatos eſt, diſcrepantiam poſſe ar-
bitrantur. Ita jam illo primæ diſputationis tempore affectus fuit inter
alios *Capito*: Vid. Scultet. *p. 235.* Notat vero Scultetus (quam recte non
diſquiro) *ubiquitatis*, quam vocat, dogma, in Gallia hoc anno ortum
ſuum debere *Jacobo Fabro Stapulenſi*, qui illud ex Joh. Gerſonis ſen-
tentia de communicatione naturarum Pariſiis docuerit, & ſequenti
anno accuſatus a Natali Beda, vehementisſimo veterum opinionum
propugnatore, damnatus, eoque nomine relegatus fuerit. Lutherum
miris modis hæc diſſenſio afflixit, inde inter alia apud Amsdorffium
queritur: Nobis nihil eſt, niſi unde humiliemur. Nam Carolſtadii ve- „

Digitized by Google

1524. „ nenum latiſſime ſerpit: acceſſit ejus ſententiæ Zvinglius Turegi (Tiguri) & Leo Judæus, atque multi, conſtanter aſſerentes, in Sacramento „ eſſe purum panem ſicut in foro. Erant, ut Sculterus exiſtimat, qui „ conventum aliqvem ſive Concilium ſuaderent, tollendis rixis, quas de ritibus aut rebus indifferentibus eſſe putabant; ſed Luthero, ut ex epiſtola ad Hauſmannum d. 11. Novembr. ſcripta videre licet, alia mens erat; ait enim *Lib. II. Ep. p. 243.* Mihi non ſatis tutum videtur, Con- „ cilium ex noſtris cogi pro unitate ceremoniarum ſtatuenda, eſt enim „ res mali exempli, qvantumvis bono zelo tentata, ut probant omnia „ Eccleſiæ concilia ab initio. Ita ut & in Apoſtolico concilio ferme de „ operibus & traditionibus magis quam de fide ſit tractatum, in po- „ ſterioribus vero nunquam de fide, ſed ſemper de opinionibus & quæ- „ ſtionibus diſputatum, ut mihi Conciliorum nomen pene tam ſuſpe- „ ctum & inviſum ſit, quam nomen liberi arbitrii. Si una Eccleſia alte- ram ſponte non vult imitari in externis iſtis, quid opus eſt conciliorum „ decretis cogi, qvæ mox in leges & animarum laqueos vertuntur? Imi- „ tetur ergo altera alteram libere, aut ſuis moribus ſinatur frui, modo „ unitas ſpiritus ſalva ſit in fide & verbo, qvantumvis ſit diverſitas & va- „ rietas in carne & elemento mundi. Certe eventus docuit, Lutherum non vane de difficultate, ex diſſidiis per tractatus & conventus eluctandi conjectaſſe.

§. CLXXVI.

Multus ei hoc etiam anno adverſus *Prophetas cæleſtes* (uti vocabantur) ſive *Anabaptiſtas* labor fuit, qui libertate Evangelica proterve abuſi jam ad vim publicam ſpectabant. Id prævidit non ſolum Lutherus, prædixitqve ſecula a plebis concitatione mala, verum & anteqvam in apertam vim erumperent (de quo ſeqventi libro agendum eſt) voce & ſcriptis remedia quæſivit, ut ſupra jam notatum fuit. Speciatim vero Senatum & cives Mulhuſinos, Imperialis in Thuringiæ finibus urbis, d. 15. Auguſti hoc anno (*Tom. II. Alt. f. 799.*) ſerio monuit, ut a *Munzero* ſibi caverent. Is enim, poſtqvam Zviccaviæ & Alſtedii ferri amplius non potuiſſet, Mulhuſium petebat, non vocatus, ſed ſpiritus ſui, qvem cœleſtem jactabat, vertigine impulſus, a qvo etiam in Svevos & Helvetios actus fuerat multis ad ſectam ſuam perductis. Jubet igitur Lutherus eum repellere, quoniam divinam vocationem extraordinariam

riam probare per miracula non poſſet, nec ab hominibus vocaretur, cædes enim & ſeditiones illum moliri certum eſſe. Paulo poſt d. 21. Auguſti ad Fridericum Electorem & Johannem ejus fratrem, Saxoniæ Principes prolixa epiſtola idem argumentum tractavit, quæ Germanice extat *Tomo II. Altenb. f. 790.* Latine autem verſa habetur *Tomo VII. Wittenb. Lat. f. 506.* & in *Parte II. Epiſtolar. p. 223.* In exordio de conditione verbi divini præfatur, ut ei ſatanas non ſolum cædibus & cruciatibus, ſed & Pſeudo-Prophetarum maxima turba ſeſe opponere, „ naſcentis Eccleſiæ Chriſtianæ tempore, conſveverit. Idem nunc eum „ agere, ait, (quia per Proceres Eccleſiaſticos atque Politicos, qui Evan- „ gelii doctrinam tyrannico more graſſantes opprimere non potuerit) „ ut ementitos ſpiritus & perditas ſectas producat. Fieri id ex prædica- „ tione Pauli Apoſtoli, *oportet hæreſes eſſe.* Ita (*pergit*) poſtquam ejectus „ Satanas jam per tres annos circumvagatus eſt per loca arida, tandem „ in veſtra ditione, reperta in Alſteta manſione nidum congeſſit, in animo „ habens ſub noſtra pace & defenſione in nos pugnare, illuſtriſſimi Prin- „ cipis Georgii ditione, qvanquam in proximo ſita ejus fecis ſpiritibus „ imperterrita. *Addit:* ſingulare mihi gaudium præbet hujus veſaniæ „ noſtros non eſſe autores, cum ipſi ſe jactent hoc nomine, qvod noſtra- „ rum partium non ſint, atque adeo nihil a nobis didicerint, ſed de „ cœlo deſcenderint, perpetuos tres annos cum ipſo Deo collocuti. „ Parvi momenti æſtimant rem, Wittenbergæ charitatem & crucem „ doceri. Audienda tibi, inquiunt, ipſa Dei vox eſt, & opus Dei in te „ ferendum; Scripturam Bibel/Bubel/Babel vocant, ſic, ut ſuper- „ biorem & elatiorem ſpiritum, hoc me neqve legiſſe neque audiſſe ju- „ rare poſſim. Hortatur deinde, qvoniam ſpiritus ille Alſtetinus verbi divini negotio omni armorum genere conſulendum eſſe jactet, idque Wittenbergæ ſatis clare confeſſus fuerit, ut Principes conceſſa ſibi a Deo poteſtate ſeditionem præcaveant, neqve enim coram Deo aut mundo excuſari poſſe ſi officium ſuum negligant. Exagitat porro fanaticorum ignobiles auſus, quod in delubra, monaſteria, & imagines, ubi nemo eſt qui defendat, vim exerceant; ſi ſtrenui eſſent, Dresdam, Berolinum, Ingolſtadium petere debere: id eſt, Electoris Brandenbur-

gici

Digitized by Google

I. §. 176. ſuo monſtrat exemplo fructum doctrinæ Anabapt. Oſtendit libertatem
1524.

gici, Georgii Saxonis, Bavariæ ducum, qui potentia ſua veteres ritus
tuebantur, urbes primarias. Increpat etiam, quod lucem ſubterfugiant,
& domi feroces, nolint foras in diſceptationem de religione
prodire, ore jam bis terve Wittenbergæ in cœnobio Auguſtiniano illis
obſtructo. De ſe poſtmodum allegat Lutherus, quam humiliter trepide
& pedetentim Papatum adortus ſit. Licet autem ſe nec magnificis
verbis extuliſſet, & miſer atque ærumnoſus nulliusqve potentiæ
eſſet, ſtetiſſe tamen ſe Auguſtæ, Lipſiæ, Wormatiæ publice, & in
ſingulis pene angulis tam uni quam pluribus rationem ſuæ doctrinæ
reddidiſſe, & ſecuta eſſe, quæ fanatici nunquam effeciſſent. Nunquam
ſe ullum lapillum diruiſſe, nullum cœnobium ſua opera combuſtum;
calamo tamen & ore ſuo pene omnia devaſtata eſſe monaſteria,
etiam ſub Principibus Evangelio parum faventibus. Reſpondet
objectioni, qua uti ſolebant, quaqve etiam hodie pleroſque
fanaticorum uti videmus, quod ſpiritum ſublimiorem habeant, qvam
ut percipi ab aliis poſſit. Ait enim, S. Petrum, qui non *ignorabat*,
ſuum quoque & omnium Chriſtianorum ſpiritum ſublimiorem
Gentilibus & Judæis eſſe, nihilominus juſſiſſe, ut parati eſſent omnes
ad dicendam cauſam; Chriſtum etiam ipſum exemplo ſuo id do-
„ cuiſſe. Mirum eſſe, ait, quod nunc editis libellis doctrinam ſuam
„ evulgent, cum ex illorum principiis nihil opus ſit ſcriptis, ſpiritu ſive
„ divina voce cœlitus omnes docente. Id vero agere, ut verbum Dei &
Sacramenta plane tollant; diſerte ſcribere auſos eſſe contra ultimum
capitulum S. Marci, ubi de baptiſmo ſcripſit. Fructus doctrinæ etiam
examinat, ſuæ illum eſſe ſtatuens, ut fiant quæ Paulus *Rom. VIII.* & *Gal.*
V. exigit, & breviter, ut *fructus ſpiritus* ſit perfectio decem Præceptorum
Dei, ſive *charitas 1. Cor. XIII.* quem vero excellentiorem fructum
Alſtetinus ſpiritus nunc ferat, neſcire ſe dicit; nam quæ in expugnandis
monaſteriis & dejiciendis imaginibus fiant, qualia ſint, ſatis appa-
„ rere. Neqve tamen negat, in ſua quoque Eccleſia eſſe qui ali-
„ ter vivant, quam doceantur, nec ceſſaturam eſſe imperfectio-
„ nem illam, dum homines fuerint; Chriſtum tamen ipſum fer-
„ re peccatores, nec ſuperbe eos faſtidire; doctrinam autem
„ ante omnia ſanam & rectam eſſe velle. Moderatur denique,
quæ de officio Principum ſcripſerat, ut nolit ab iis
prædi-

Digitized by Google

prædicandi libertatem inhiberi: Sed in militia illa ſpirituali committendos eſſe concurrentes ſpiritus, & ſi a falſis doctoribus decipiantur, id pro Martis communis conditione ferendum eſſe. Doceant itaqve, „ (ait) modo manus contineant: ſed has exercentes & vim parantes ejiciantur ex regione. „ Non vult eos audiri, cum Iſraelitarum exemplum allegant, idola confringentium, & Cananæos extirpantium: non „ enim facta ſed fidem illorum imitandam eſſe ſtatuit. In novo teſtamento diaboli expellendi & offendiculorum tollendorum veram ra- „ tionem eſſe verbi divini prædicandi exercitium, qvo corda moveantur, „ inde diabolum cum tota pompa ſua & poteſtate per ſe peſſum eſſe „ iturum. Ex his puto ſatis conſtare, qvam iniqve Luthero imputetur, „ qvod diſcipulos habuerit Munzerum & ſocios, & qvam remotus ille ab eorum inſano dogmate fuerit, etiam anteqvam ſeditio ruſtica anno ſeqventi erumperet.

§. CLXXVII.

Reſtitit etiam aliis, ſubtilius qvidem, periculoſe tamen errantibus. Erant enim in aula Vinarienſi Concionator *Wolffgangus Steinius*, & e Juriſconſultis *Stemuſius* qvidam, aliiqve, qvi Cæſareas leges, ut ab Ethnicis; Canonicas, ut a Pontificibus profectas, improbarent, & Moſaicum jus reduci mallent, tum uſuras omnes, etiam legitimas, improbabant. Erant qvi mercaturam, fidejuſſiones, & alia ejusmodi damnarent. De his, qvæ ſibi viderentur, conſultus Lutherus ſcripto complexus eſt, Melanchthonis etiam conſilio adhibito. Vide *Tom. II. Alt. f. 815. & ſeqq.* Gratias ei hoc nomine egit Johannes Fridericus Princeps, Johannis Ducis, poſtea Electoris, filius, annos jam natus 21, qvi Parenti, ſententia Lutheri confirmatus, & a Cancellario adjutus, modeſte obſtitit, ne novarum iſtarum opinionum autoribus pro indulgentia ſua nimium tribueret. Extat epiſtola ab ipſo Principe compoſita, egregii animi & judicii characteres exhibens, in qva inter alia de neceſſitate viſitationis Eccleſiarum non indigna ſe ſcribit, & qvæ non multo poſt effectum habuerunt, *d. Tom. II. fol. 815.* Inter alios Caroloſtadii exceſſus hic qvoqve erat, ut literarum ſtudia improbaret & exoſa faceret: cujus qvidem inſaniæ invidia a malevolis etiam Luthero impingebatur; ſed ille & Principi formam ſcholæ inſtituendæ propoſuit, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum *Lib. II. Ep. p. 235. b.* d. 18.

Digitized by Google

I. §. 177. de Scholarum emendatione & conſtitutione egregia ſvadet, edito ſcripto

1524. Octobr. data, & cum, (neſcio, qva cauſa) Academiæ ruinam meruerit, non parum qveſtus eſt *d. l. p. 237. b.* dein edita hoc eodem anno graviſſima ad Magiſtratus civitatum Germaniæ parænesi omni argumentorum, qva poterat vi, ab iis contendit, ut ſcholarum conſtitutioni operam darent. Vide *Tom. II. Alt. f. 805. & ſeqq.* Præmittit in illa qvædam de ſe, ſignificans, ut ante annos tres proſcriptus & condemnatus, tacere tamen, licet id ſuo commodo & tutiſſime facere potuiſſet, hoc tempore noluerit, qvæqve inde ſecuta ſint, manifeſtæ Dei operationi attribuenda: qveritur inde, ſcholas interire, Academias detrimenta pati, » monaſteria deſeri. Exiccatum (ait) eſt fœnum, cecidit flos, ſpiritus Domini ſufflavit in eo Eſ. XL. 7. Patuerunt per verbum Dei Clericorum defectus, ſed plebs carnalis, cum liberos ſuos alieno ſumtu, ut hoc usqve conſveverat, in monaſteriis ali jam non poſſe videat, nec ſacerdotes, monachos monachasqve fieri; mavult eos omnes alio vitæ genere victum ſibi parare. Sic apparet, ventris non religionis cauſa Clericorum conditionem antehac affectaſſe. Diabolus nempe in aliud extremum tendit; juventutem qvam corruptelis monaſticis eximi cernit, jam ab omni informatione & eruditione remotam, in barbariem & animæ periculum præcipitare cogitat. Parentes tot ſumtibus indulgentiarum, miſſarum, vigiliarum, fundationum, teſtamentorum, anniverſariorum, fraternitatum, peregrinationum & qvos in mendicantium greges erogabant, levati, tantillam eorum partem ad liberorum in ſcholis educationem conferre detrectant. Illos igitur, ut & Magiſtratus officii ſui admonet; lingvarum peritiam, ut divinum donum, qvo Evangelii propagatio & Scripturæ intellectus nititur, commendat; Waldenſium opinionem, lingvarum ſtudium ſpernentium, improbat: agnoſcit ſe, utcunqve zelo ſpiritus, qvem alii jactent, ſe non putet deſtitui, ea tamen non fuiſſe effecturum, qvæ præſtiterit, ſi absqve lingvarum cognitione fuiſſet. Oſtendit deinde ſcholarum & lingvarum utilitatem ad vitam civilem & ad ſtatum Principum ſuſtinendum, qvi nunc, ut ſatis libere monet, *aurigando, compotando, bacchantibus & curis illis ſuis maximis; de culina & cella occupantur.* Faciliori informandi methodo, qvam olim fuerit, invitari debere contendit juventutem, ad ſcholarum freqventationes; paucas horas ſingulis diebus ſufficere, & paucos annos ad diſcenda, qvæ omni vitæ generi profutura ſint. Excellentiora vero ingenia nunc inſulſiſſimorum librorum ab

indo-

1524.
indoctis monachis conſarcinatorum loco (nominat *Catholicon, Floriſtam, Graciſtam, Labyrinthum, Dormi ſecure*) egregia habere profectuum a libris utilibus adminicula; bono tamen delectu opus eſſe: Sacram ante omnia Scripturam, lingvis non ſolum originariis, ſed & popularibus legendam: ex Poetis & Oratoribus, etiam Ethnicis, Grammaticæ ſtudium formandum, artium deinde & facultatum compendia & Syntagmata extare, Hiſtoriarum vero ſingularem utilitatem eſſe, ut Dei miranda opera & eventus humani cognoſcantur; dolendum tamen, qvod Germanicarum rerum monumenta pauciſſima extent. Epilogum addit, rogans, ne conſilium ſuum, tanqvam ab homine contemto & condemnato proficiſcens deſpiciant. „Neqve enim, ait, mea ſed „Germaniæ commoda qværo, imo etſi ſtultus ſim, ſi qvid tamen boni „ſvadeo, cur non audiar? Audiri deberet etiam Turca, aut Paganus, ſi „qvid proponeret, qvod proficuum eſſe poſſet. Sæpe ab inſipienti rectum „aliqvod conſilium datum fuit, Moſen ſocer Jethro docuit. „

§. 999.

Tantis in Germania ob tot Principes & Civitates, publice doctrinam & reformationem ejus amplectentes, præſidiis roboratus, ſuperbior & audacior evaſit Lutherus. Itaqve veſtem Monachalem, qva huc usqve uſus erat, ſibi amplius non convenire putabat, qvod ſemper monaſtici aliqvid olerent & repræſentarent, qvem ille ordinem in maximum contemtum adducere nixus erat. Apud Electorem igitur, mutationes externas cæteroqvin non probantem, tandem effecit, ut cucullum exuendi veniam impetraret, & Doctoris veſte, qvam Dux ipſe ei dedit, uteretur. Titulum etiam Reverendi Patris *depoſuit, qvi ei hucusqve publice in omnibus actibus dabatur, nullumqve alium admiſit, qvam* D. Martini Lutheri, *& hunc ad mortem usqve retinuit.* *Bucholcer. in judic.*

I. §. 178. §. 178. Mutationis occaſio: monaſterii Wittemb. evacuatio & qvid Lutherus petierit.

1524.

§. CLXXIIX.

Verum qvidem eſt, & ſæpe notatum, Fridericum Electorem in mutationibus admittendis nimis cautum fuiſſe, neqve id Spalatinus in *Vita MSCa* diſſimulat; non reperio tamen, qvod reſtiterit Luthero, cucullum monaſticum deponenti, nec qvod Lutherus a Principe licentiam id faciendi poſtulaverit, cum ſuo potius arbitrio in his omnibus ageret. Refertur in compendioſa hujus anni 1524. actorum recenſione, Tomis inſerta *Tom. II. Alt. f. 864.* Electorem non qvidem veſtem, ſed pannum Luthero miſiſſe, & veluti jocantem ei ſignificaſſe, conficere ſibi ex eo curaret, qvicunqve placeret, habitum. Itaqve d. 9. Octobr. (Dominica XX. poſt. Trinit.) exuto cucullo Auguſtiniano, in illa comparuit veſte, qva Prædicantes uti ſolent. Alium etiam qvam *Doctoris* aut *Profeſſoris* titulum gerere non potuit, cum alio non fungeretur munere: neqve enim inter Canonicos erat, & Parochiæ oppidanæ Joh. Bugenhagius præfectus erat. Monaſtici vero habitus & Auguſtiniani cognominis mutandi neceſſitatem qvandam ſine dubio fecerat, qvod fratres ſui, cœnobitæ, jam omnes præter unicum Priorem, qvem vocant, diffluxerant. Cum vero etiam iſte, hoc ipſo anno, conſcientia ſua impulſus, de vitæ genere mutando cogitaret, & reditus monaſtici jam olim tenues, nunc difficillimæ exactionis eſſent, in literis ad Electorem expoſuit, ſe ſolum in monaſterio remanere non poſſe, ſed qvæſiturum, ubi Deo favente alimenta inveniret. Itaqve cum Priore de cœnobio Principi (noviſſimo, ut ait, hæredi) tradendo conveniſſe, rogare autem, ut conniveret Elector, vel ſecreta qvadam ratione permitteret (ſcire enim ſe, cur id aperte non ſit facturus) qvo areæ cujusdam ad cœnobium ſpectantis venditio, ſibi aut Priori permitteretur; ſubſidio iſto hunc tanto digniorem & egentiorem eſſe, qvia a patrimonio in Trevirenſi ditione odio religionis arceretur Vide *Tom. II. Alt. f. 854. & ſeqq.* Ex qvo apparet, qvam alienus ab omni opum & bonorum cupidine, & de ſua ſuſtentatione incurioſus fuerit Lutherus, qvi nec Prioris munus in cœnobio unqvam affectaſſet, & tantillo munuſculo, nec ſibi ſed ſodali conferendo contentus eſſet, nihil a Principe ſibi petens aut pactus. Simile monaſterii deſerti & Principi traditi exemplum anno præterito Hertzbergæ in oppido Wittembergæ vicino acciderat, de qvo Lutherus epiſtola ad Spalatinum *Lib. II. p. 110.* mentem ſuam pau-

eis

cis explicavit: ſcire ſe Principem nihil accepturum eſſe ex bonis monaſterii, decere tamen, ut deſertum qvæſtoris curæ committat, monachis autem abeuntibus concedat, ut adhibitis duobus bonis & fidelibus viris anathemata (donaria ſive cimelia ſacrarii) inter ſe partirentur, & ad conjugia vel artificium (mechanicum) impenderent, ex qvo alerentur; Sic enim res illæ (addit) qvæ per impietatem partæ ſunt, in pietatem vertentur, nec melius mihi locari poſſe videntur. Idem non multo poſt ſvaſerat, ut pauperibus ſacrificulis (vicariis puto Wittenbergenſibus) ex prioribus cenſibus aſſignaretur, unde viverent, qvia aliam (ut ait) artem non didicerunt, & ignorantes in abominationes iſtas lapſi ſunt *Lib. II. p. 319. b.* Nihil ergo minus ſpectavit Lutherus, qvam ut Principes ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent, & cum jam tum qvosdam circa eam rem abuſus ex literis Heſſi, Uratislavia ad ſe ſcribentis, perciperet, reſpondit, nihil mirum, ſi Principes in Evangelio ſua qværant; & raptores novi raptoribus veteribus inſidientur. Lux orta eſt, qva videmus, qvid ſit mundus, nempe regnum Satanæ. Sic & Paulus qveritur, omnes qværere qvæ ſua ſunt, porro hæc ipſa nos animare debent, qvod omnia reſpondeant priſcis exemplis Evangelii *Lib. II. Ep. p. 284.* Acrius etiam apud Spalatinum expoſtulavit menſe Decembri hoc anno, cum neſcio qvid adverſi D. Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, ab aula inſtaret, & Canonicorum duorum aut trium veteri ſuperſtitioni & reditibus conſuleretur. Exprobrat enim ingratitudinem, qvod non agnoſceretur in aulis, per Evangelii doctrinam & animabus conſultum eſſe, & ſubſtantiam mundi non parvam ad marſupium Principis redire, unde ſcilicet haberent, qvod ad pios uſus impenderent. Vide *Lib. II. epiſt. p. 246.*

§. rrr.

Sed gaudium qvod ex hoc rerum ſuarum ſtatu ceperat, dum ſe caput formidabilis adverſus Eccleſiam Romanam, qvam capitali odio proſeqvebatur, factionis eſſe cerneret, multa amaritudine hoc ipſo tempore mixtum expertus eſt; magnumqve dolorem

Digitized by Google

1524. *concepit, cum ſe vehementer impugnari cerneret ab amico, qvi ab initio rebellionis ſuæ omnium utiliſſime ei adſtiterat; & ob eruditionem, eloqventiam, magnamqve apud omnes toto orbe literatos & Proceres famam, maxime nocere poterat. Erat hic celebris ille* Eraſmus Roterodamus, *qvi ab Angliæ Rege, a qvo multum æſtimabatur, rogatus, Lutherum in capitali, ut ipſe bona fide aſſerit, doctrinæ ſuæ articulo aggreſſus eſt. Hoc enim anno Eraſmus doctum & eloqventem tractatum* de Libero arbitrio *edidit, qvod Lutherus ſimpliciter eripere hominibus, maxime in rebus ad ſalutem pertinentibus, nitebatur, ſpecioſo ſub prætextu extollendi gratiam Jeſu Chriſti, & ſuperbiam humanam deprimendi, dum omnia Deo, nihil prorſus liberæ cooperationi voluntatis noſtræ tribueret. Statim ab initio hujus tractatus monet Eraſmus, de Scripturis non eſſe controverſiam, cum utraqve pars dicat, eas ſe ſeqvi, ſed de vero Scripturæ ſenſu qværi, a qva parte ille ſtet. Inde longo ordine dicta Scripturæ profert, qvibus liberum arbitrium optime aſſerit, porro Patres Græcos & Latinos, ut & Concilia allegat, qvæ hunc ſenſum accipiendum eſſe ſtatuerunt. Poſthæc totum orbem alloqvitur, & qvid magis congruum ſit, qværit, nempe ut in hac lite Conciliorum & tot maximorum Sanctorum & illuminatorum virorum judicium reſpiciatur, an eo rejecto, Martino Luthero aſſentiendum ſit, qvi neminem pro ſe habeat, qvam*

Eraſmi diatribe de lib. arbitrio.

Hic de Scripturis non eſt controverſia, utraqve pars eandem Scripturam amplectitur & veneratur; de ſenſu Scripturæ pugna eſt.

Johan-

Digitized by Google

Johannem VVicleffum & Laurentium Vallam, & tamen ſupremus judex eſſe velit circa ſenſum, omnibus dictis illis attribuendum. Hæſit diu Lutherus, antequam reſponderet, ſive quod congredi cum homine nollet, cujus ingenium & autoritatem formidabat; ſive quod tractatus iſte Latine ſcriptus apud populum & Nobilitatem parum valere videbatur, ſatiusque foret, ut neglectus in oblivionem caderet, quam ſuo reſponſo magis innoteſceret. Cum vero eum ab adverſario ſuo graviſſimo, Hieronymo Emſero, Germanice verſum videret, omniumque hominum manibus teri, reſpondere demum ſtatuit, idque præſtitit magno ſatis libro, cui titulum fecit, de ſervo arbitrio adverſus Liberum arbitrium ab Eraſmo defenſum. *In hoc autem libro clare dicit, * quod homo, quicquid boni vel mali agit per neceſſitatem agat, quodque nullum habeat liberum arbitrium, ſed ſervus ſit voluntatis aut Satanæ per concupiſcentiam, aut Dei per gratiam, quæ neceſſitate inſuperabili in homine operetur, quodque hic nullam libertatem habeat, ut nollet bonum,* *Cochlæus. Luth. de ſerv. arbitr. t. 2.*

* *Quicquid fit a nobis non libero arbitrio ſed mera fieri neceſſitate. In rebus quæ pertinent ad ſalutem vel damnationem non habet liberum arbitrium, ſed captivus ſubjectus & ſervus eſt vel voluntatis Dei, vel voluntatis Satanæ, ut nec hic ſit ulla libertas, vel liberum arbitrium alio ſeſe vertendi, aut alio volendi, donec durat ſpiritus & gratia Dei in homine &c. Neceſſitate dico non coacte. Neceſſitate immutabilitatis non coactionis. Mera lubentia & pronitate ac ſponte ſua vult & facit, non coacte, ut nullis contrariis mutari in aliud poſſit. Pergit volendo & lubendo & amando bonum.*

Digitized by Google

1524. *concepit, cum ſe vehemen* … *m velle, ſic et velit ſine*
amico, qvi ab initio re … *Scio eum* **adjicere**, *qvod*
ei adſtiterat; & o … *t ſaltem bonum, qvod Deus*
gnamqve apud … *nilqve ex ſe ad id præſtet; idem*
famam, ma … *odo vult, nempe qvod ſolus Deus*
ille Eraſ … *ntatem ad volendum, qvodqve ha*
mult … *atem determinandi habeat, velitne an*
ut … *a illico atqve Deus operatur volitionem in*
*voluntate, certum eſt, qvod voluntas velit, idqve ſine coactione, ut Lutherus formaliter dicit. Qvemadmodum enim globus neqvit recipere motum, qvin moveatur, nec ferrum calorem recipiens non caleſcit: ita nec voluntas recipere poteſt gratiam volendi, qvin effective velit bonum, qvod gratia vult velle. Itaqve hæreſis Lutheri non conſiſtit in eo, qvod negat voluntatem agere, ait enim poſitive, qvod velit ſine coactione & violentia: ſed conſiſtit præciſe in hoc, qvod agat per neceſſitatem immutabilem, ita ut non poſſit non velle: Qvicunqve igitur pertinaciter ſtatuit, qvod gratia Jeſu Chriſti cogat voluntatem ad bonum id, qvod eam velle facit, ita ut non poſſit non velle, ille eſt ingenuus Lutheranus. Cæterum nihil magis in hoc libro Lutheri ſtupendum eſt, qvam qvod Eraſmo objicienti qvaſi VViclefum ſaltem & Vallam in partibus habeat, audaciter regerit, injuſte Auguſtinum præteriri. * Sanctus enim Auguſtinus, ait, de qvo loqveris totus pro me eſt in hac qvæſtione. Interim evidentiſſimum*

Eraſmi tri…

** Auguſtinus qvem præteris, meus totus eſt. Luth. de ſervo arb. t.2.f.432.*

Qvomodo errabit, ſi dimittit, ut qvis qvod voluerit, eligat? Et tamen utrunq; verum eſt, ſed pauci id intellectu comprehendere valent. Aug. cont. Petil.

Digitized by Google

1524.

... eſt, qvod nihil clarius aut freqventius in operi-... ancti hujus Doctoris exprimatur, qvam liberum ...ium hominis, cum gratia qvæ id perficit, facul-... ei concedens bona facere per ſe, nec auferens ...am habet, ut mala faceret per ſeipſum. Sed ...s eſt ita loqvi, fatale eſt S. Auguſtino, ut ad ...ra exemplum falſis interpretationibus & illuſionibus hæreticorum expoſitus ſit, ita ut ipſe Lutherus, qvi ex Eccleſiæ rebellantibus omnium minime æſtimat autoritatem Patrum, ſed eos ſæpe indigniſſime tractat, nihilominus de aſſenſu ejus glorietur. Sed id non jactat de Eraſmo; cum enim hic qvereretur, eſſe qvi ſibi imputarent qvaſi cum Luthero in hoc articulo conſentiret, lepide reſpondit, magnam Eraſmo injuriam fieri, & ſe qvoqve eum ab hac inimicorum calumnia defenſurum, ſemperqve teſtaturum eſſe, Eraſmum nullo modo Lutheranum, ſed tantum Eraſmum eſſe, id eſt, hominem, qvi omnia tam incerte & ambigue, ſæpe etiam minime ſerio in cauſis religionis dicat, ut ægre ſciri poſſit, qvid ſentiat.

Cum ſit, me nimis certo & fideli teſte, nullo modo Lutheranus, ſed Eraſmus tantum. Luther. ep. ad Nicol. Amsdorff t. 2.

§. CLXXIX.

Prolixa hæc digreſſio ore Lutherum petit, cauda illos ferire videtur, qvi *Auguſtinum* omnibus pene paginis allegantes Jeſuitarum dogmata *de gratia*, dein totam diſciplinam exagitarunt, *Janſeniſtarum* nomine celebres & odioſi. Iſtam controverſiam ut hic deſcribam, vel ſubtilitates Scholæ, qvas vix capio, Maimburgii exemplo exponam, nulla ſvadet ratio. Examinabo potius, qvæ de Eraſmo & Luthero tradit hic noſter, ſubleſtæ partim fidei, aut mutila. Falſum eſt, qvod Eraſmus dicitur Luthero ab initio rebellionis (ita pro humanitate ſua lo-

Digitized by Google

I. §. xxx.
1524. num, qvod illa neceſſario vult eum velle, licet velit ſine coactione & ſine violentia. Scio eum adjicere, qvod voluntas hominis recipiat ſaltem bonum, qvod Deus in illa ſolus operetur, nihilqve ex ſe ad id præſtet; idem tamen dicere hoc modo vult, nempe qvod ſolus Deus determinet voluntatem ad volendum, qvodqve hæc nullam libertatem determinandi habeat, velitne an nolit. Nam illico atqve Deus operatur volitionem in voluntate, certum eſt, qvod voluntas velit, idqve ſine coactione, ut Lutherus formaliter dicit. Qvemadmodum enim globus neqvit recipere motum, qvin moveatur, nec ferrum calorem recipiens non caleſcit: ita nec voluntas recipere poteſt gratiam volendi, qvin effective velit bonum, qvod gratia vult velle. Itaqve hæreſis Lutheri non conſiſtit in eo, qvod negat voluntatem agere, ait enim poſitive, qvod velit ſine coactione & violentia: ſed conſiſtit præciſe in hoc, qvod agat per necesſitatem immutabilem, ita ut non posſit non velle: Qvicunqve igitur pertinaciter ſtatuit, qvod gratia Jeſu Chriſti cogat voluntatem ad bonum id, qvod eam velle facit, ita ut non posſit non velle, ille eſt ingenuus Lutheranus. Cæterum nihil magis in hoc libro Lutheri ſtupendum eſt, qvam qvod Eraſmo objicienti qvaſi VViclefum ſaltem & Vallam in partibus habeat, audaciter regerit, injuſte Auguſtinum præteriri. * Sanctus enim Auguſtinus, ait, de qvo loqveris totus pro me eſt in hac qvæſtione. Interim evidentiſſimum

* Auguſtinus qvem præteris, meus totus eſt. Luth. de ſervo arb. t. 2. f. 432.

Qvomodo timbit, ſi dimittit, ut qvis qvod voluerit, eligat? Et tamen utrunqve verum eſt, ſed pauci id intellectu comprehendere valent. Aug. cont. Petil.

1524.

mum eſt, qvod nihil clarius aut freqventius in operibus Sancti hujus Doctoris exprimatur, qvam liberum arbitrium hominis, cum gratia qvæ id perficit, facultatem ei concedens bona facere per ſe, nec auferens eam, qvam habet, ut mala faceret per ſeipſum. Sed hoc, ſi fas eſt ita loqvi, fatale eſt S. Auguſtino, ut ad Scripturæ exemplum falſis interpretationibus & illuſionibus hæreticorum expoſitus ſit, ita ut ipſe Lutherus, qvi ex Eccleſiæ rebellantibus omnium minime æſtimat autoritatem Patrum, ſed eos ſæpe indigniſſime tractat, nihilominus de aſſenſu ejus glorietur. Sed id non jactat de Eraſmo; cum enim hic qvereretur, eſſe qvi ſibi imputarent qvaſi cum Luthero in hoc articulo conſentiret, lepide reſpondit, magnam Eraſmo injuriam fieri, & ſe qvoqve eum ab hac inimicorum calumnia defenſurum, ſemperqve teſtaturum eſſe, Eraſmum nullo modo Lutheranum, ſed tantum Eraſmum eſſe, id eſt, hominem, qvi omnia tam incerte & ambigue, ſæpe etiam minime ſerio in cauſis religionis dicat, ut ægre ſciri poſſit, qvid ſentiat.

Cum ſit, me nimis certo & fideli teſte, nullo modo Lutheranus, ſed Eraſmus tantum. Luther. ep. ad Nicol. Amsdorff t. 2.

§. CLXXIX.

Prolixa hæc digreſſio ore Lutherum petit, cauda illos ferire videtur, qvi *Auguſtinum* omnibus pene paginis allegantes Jeſuitarum dogmata *de gratia*, dein totam diſciplinam exagitarunt, *Janſeniſtarum* nomine celebres & odioſi. Iſtam controverſiam ut hic deſcribam, vel ſubtilitates Scholæ, qvas vix capio, Maimburgii exemplo exponam, nulla ſvadet ratio. Examinabo potius, qvæ de Eraſmo & Luthero tradit hic noſter, ſubleſtæ partim fidei, aut mutila. Falſum eſt, qvod Eraſmus dicitur Luthero ab initio rebellionis (ita pro humanitate ſua lo-

Digitized by Google

qvitur noſter) utiliſſime adſtitiſſe. Non negavero eqvidem, veritatem in doctrina Lutheri Eraſmum magna ex parte deprehendiſſe, ſed tam callide verſatus eſt, ut nullum ab illo rebus Luthero emolumentum accedere potuerit, niſi forte apud Fridericum Electorem qvaliſcunqve ejus approbatio, ut ſupra dictum fuit, aliqvid valuit, qvod Eraſmus non male de Luthero ſentire videbatur, idqve ipſe jam anno 1519. in epiſtola ad Melanchthonem jactaverat, *Lib. V. ep. 38.* Alibi vero affectata illa & ſubdola Eraſmi moderatio doctiſſimis plurimis viris effugia ſuppeditavit, qvibus freti, defectus & errores, qvos Lutherus vehementer & aperte taxabat, pro talibus habebant, qvi ferri poſſent. Utilem ſibi Eraſmum fuiſſe non uno loco fatetur & prædicat Lutherus, ſed non alia de cauſa, qvam qvod lingvarum ſtudium commendabile & gratum feciſſet, & qvod ad Scripturæ & Patrum Eccleſiaſticorum lectionem multos invitaverit, qvi in tricis & nugis ſcholaſticis ætatem huc usqve conſumſerant; monachorum vero inſcitiam & pravos mores etiam ante Lutherum ita taxaverat, ut hujus cenſuræ non multo acriores eſſe viderentur. Interim verum eſt, optaſſe Lutherum & ab Eraſmo hoc ipſo anno 1524. (vide *Lib. II. ep. p. 195.*) contendiſſe, ut *ſpectator*, ut loqvitur, *tragœdiæ eſſe velit, nec copias ſuas cum adverſariis jungere,* id eſt, ne libellos contra ſe ederet, promiſitqve viciſſim ſe adverſus eum nihil ſcripturum eſſe. In hac ipſa epiſtola ſatis libere, qvanqvam amice, de
„ ſtudiis & moribus Eraſmi judicat; ait enim: Videmus nondum tibi eſ-
„ ſe a Domino datam eam fortitudinem vel ſenſum, ut monſtris illis no-
„ ſtris libens ac fidenter occurras nobiſcum; nos non ſumus qvi a te exi-
„ gere audemus id, qvod vires & modum tuum ſuperat. Sed majorem vim habebant qvibus ad ſcribendum impellebatur: Neqve enim eum Angliæ Rex ſolum, Maimburgio memoratus, verum ipſe Pontifex Adrianus in literis Cal. Dec. 1523. datis (Vid. *Lib. XXIII Epiſt. Eraſmi ep 3.*) omni argumentorum acie aggreſſus eſt. Aſſeverat qvidem, nullam hæreſeos ſuſpicionem ſibi adverſus illum eſſe, purgandi tamen ejus apud alios cauſa in certamen prodire non tam jubet, qvam rogat, mire
„ palpans hominem, cui magnam vim ingenii, ſcribendi promtitudi-
„ nem, qvanta, ut ait, noſtra memoria paucisſimis aliis, imo nulli conti-
„ gerit, aliaqve elogia tribuit, addens, ſe alienum eſſe a rigore, qvi per
„ cenſuras & leges imperiales exercebatur. Tantam vero ſpem in Eraſmi eru-

Digitized by Google

eruditione ad convincendos, qvos vocat, hæreticos ſe ponere profitetur, ut major eſſe non poſſit. Invitat deniqve eum, ut Romam ipſe „ veniat, qvamprimum peſtilens tunc aer purgatus fuerit. Repetit idem „ iterata epiſtola d 23. Jan. anno 1523. & jam ceſſaſſe peſtis contagionem nuntiat *Lib. XXIII. ep. 4.* At Eraſmus his blanditiis, & iis qvæ Card. Campegius aliiqve ſcripſerant (tunc qvidem) immotus, Pontifici ita reſpondit *(Lib. XVIII. ep. 20.)* ut ætatem, valetudinem, invidiam monachorum, & ſuſpicionem hæreſeos ſibi immerenti impactam obſtare dicat, qvo minus ſcribat: qveritur inde aut jactat, qvod nunc tot viri inſignes Luthero faventes ſibi ſuccenſeant, qvia in easdem non transgrederetur partes. Arcani etiam aliqvid, qvod revelari nolit, ſubindicat, qvo Pontificias res multum juverit, cum in ſua, ut ſcribit, poteſtate fuiſſet, magnam tragœdiam excitare. Lutheraniſmi propagationem & potentiam exaggerat. Late (ait) patet Germania & abundat „ excellentibus ingeniis, nec hanc tamen ſolam habet hic affectus; non „ auſim ſcribere, in qvam multis regionibus, qvam penitus popularibus „ animis (ſic temperat, qvæ de excellentibus ingeniis dixerat) infixus ſit „ Lutheri favor, & odium Pontificii nominis. Laudat Adriani moderationem, dolens, qvod eandem alii non ſervent, qvi fruſtra ſperent, ma- „ lum ſectione & uſtione curari poſſe. Ita olim in Anglia Wiclefiticam „ factionem oppreſſam verius qvam extinctam fuiſſe. Difficilius in Ger- „ mania vim tentari, in tot Principes diſſecta. Mortuo inter hæc Adria- „ no, ad qvem an reſponſum iſtud pervenerit, compertum non habeo, (imperfecta enim epiſtola, & fortaſſe omnino transmiſſa non eſt) propinqviores ſtimulos ab Anglia admotos Eraſmus ſenſit, opera *Cutberti Tonſtalli* Epiſcopi Londinenſis, cujus literæ Non. Julii 1523. ſcriptæ *Lib. XXII. ep. 22.* extant. Penſionum jacturam, qvibus in Anglia fruebatur, Eraſmum, ni ſcriberet, metuiſſe, non eſt vero abſimile. Invitus itaqve & renitens, nec ſine timore acris, qvam prævidebat, refutationis, diatriben illam ſuam extruſit. Ita enim pridie Non. Septembr. 1524. ad Tonſtallum ſcribit: Exiit libellus de libero Arbitrio, modera- „ tiſſime qvidem ille ſcriptus, ſed qvi gravisſimos tumultus ſit excitatu- „ rus. Et ad Regem ſeqventi die, idem referens, addit: *expecto lapidationem.* Ad *Thomam Volſejum*, Archiepiſcopum Eboracenſem, *audax* vocat facinus ſuum; dein cauſam aperit, cur nemini ſcriptum ſuum

Digitized by Google

1524. dedicaverit, qvanqvam id huic ipſi Cardinali deſtinaſſet. *Lib. XIX. ep. 1.* evitare ſcilicet voluiſſe, ne conductum ſe eſſe clamarent Lutherani. Iisdem Non. Sept. ad Melanchthonem prolixam ſcribit Epiſtolam qvæ *Lib. XIX. ep. 113.* eſt, in qva de moribus eorum qvi ſe Evangelicos vocabant, qveritur, ſuamqve moderationem jactat, propter qvam tamen invidiam maximam ſuſtineat, Aleandri potiſſimum calumniis Romæ traductus; tandem cauſas cur adverſus Lutherum ſcripſerit his exponit verbis: Miraberis cur emiſerim libellum de libero arbitrio. Suſtinebam triplex agmen inimicorum: Theologi & bonarum literarum oſores nullum non movebant lapidem ut perderent Eraſmum, qvem qvod attacti eſſent libris meis, tum qvod collegium illud florentiſſimum invexerim Lovanium, eamqve regionem totam infecerim lingvis & bonis literis; ſic enim loqvuntur. Hi monachis omnibus perſvaſerant, me juratiſſimum eſſe Luthero. Itaqve amici videntes me periclitari, ſpem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliqvid ederem in Lutherum. Eam ſpem & ipſe pro tempore alui. Et interim iſti non expectato libello cœperant me libellis laceſſere. Nihil igitur reſtabat, niſi ut ederem qvod ſcripſeram, alioqvi & Monarchas habuiſſem infenſos, qvibus viſus fuiſſem dediſſe verba, & iſti tumultuoſi clamaſſent me metu premere, & atrocius aliqvid expectantes impotentius ſæviſſent. Poſtremo, qvoniam epiſtola Lutheri jam eſt in manibus, qva pollicetur ſe cohibiturum calamum in me, ſi conqvieſcam, viderer ex pacto non edere. At hæc qvi Romæ profitentur literas ethnicas, ipſi ἐθνικώτεροι, mire fremunt in me, invidentes ut apparet Germanis. Itaqve ſi nihil edidiſſem, præbuiſſem anſam & Theologis & monachis & illis Romanenſibus figulis, qvorum Alpha, ni fallor, eſt N. (*Aleandrum* forte intelligit) ut facilius perſvaderent Pontificibus ac Monarchis qvod perſvadere conabantur; Poſtremo, hos furioſos Evangelicos habuiſſem iniqviores: nam ipſe rem tractavi modeſtiſſime. Et tamen qvod ſcribo non ſcribo adverſus animi ſententiam; qvanqvam ab hac qvoqve libenter diſceſſurus, ubi perſvadebitur qvod rectius eſt. Reſpondit ad hæc Melanchthon pridie Id. Octobr. (Vide *Lib. XIX. Eraſmi epiſtolas ep. 2.* & *Melanchth. Lib. III. ep. 65. edit. Lond.*) & poſtqvam Eraſmum ex moribus de doctrina judicantem reprehendiſſet, & Lutherum ipſum deplorare dixiſſet, qvod privatis cupiditatibus religionis vocabulum etiam ab iis prætexeretur, qvi cum Phari-

ſaico

ſaico Pontificis regno bellum gerere videri vellent; diatriben Eraſmi 1524.
æqviſſimis animis Wittembergæ acceptam eſſe refert: tametſi alicubi „
nigrum ſalem aſperſerit. Tyrannidem enim fore, ſi qvisqvam vete- „
tur in Eccleſia ſententiam de religione dicere, debere id eſſe omnibus „
liberrimum, dummodo ne privati affectus admiſceantur. Lutherum „
non eſſe tam irritabilem ut nihil devorare poſſit. Polliceri proinde ſe „
in reſpondendo pari uſurum eſſe moderatione; multis addit profutu- „
rum eſſe, ſi locus de libero arbitrio diligenter excutiatur, ſacras tamen „
literas Lutheri ſententiæ ſuffragari innuit, & Eraſmum ab oppugna- „
tione vehementiori dehortatur. Læta fuerunt Eraſmo, qvæ de mode- „
ratione ſtyli adverſum ſe intelligebat, eaqve apud alios jactavit. Vide epiſtolam ad Ludov. Vivem *Lib. XVII. ep. 36.* Sed Melanchthoni paulo animoſius reſpondit d. 4. Id. Decembr. *Lib. XIX. ep. 3.* Nam Lutheri „
vehementiam valde improbat, multa etiam in doctrina ejus ſibi diſpli- „
cere profitetur; non negat tamen corruptos Chriſtianorum mores im- „
mitem reqviſiviſſe caſtigatorem; ſed ſcopo ſuo inſiſtit, ut temperata li- „
bertate Pontifices & Monarchæ ad reformationem invitarentur, utq; „
Sacerdotum religio ita reſtitueretur, ut nihil decederet autoritati. Non „
audet qvidem Luthero imputare, qvæ ex doctrina ejus crude ab aliis „
proferebantur, ſed foveri tamen hos ab iis qvos Lutherus pro Evange- „
licæ doctrinæ proceribus habeat, & de iniqvo ejus in ſe animo, cum a- „
liqvo contemtu loqvitur, monens Melanchthonem, ut illum reſponde- „
re diatribæ patiatur ſuo more: ardens nempe & vehemens eſſe ingeni- „
um ejus, & Pelidæ ſtomachum, cedere neſcii, ubiqve in eo agnoſci. Ni- „
gros tamen ſales a Melanchthone notatos ad alios trahit, & omnino
moderate ſcripſiſſe, & ſine affectu cauſam egiſſe videri vult; qvamvis
etiam Lutherus in literis (ſupra allegatis) exiſtimet, omnino nihil eſ-
ſe momenti, ſive adſit ei Eraſmus ſive adverſetur, pollicetur tamen ſe „
nunqvam ſcientem arma adverſus Evangelicam veritatem ſumturum, „
ideo veritum eſſe etiam illa labefactare, qvæ in Luthero diſplicuerint, „
ne ſimul ruerent alia probata. Qvin imo id per omnem occaſionem „
moliri, ut ex amaro violentoqve pharmaco, qvod Lutherus mundo, ut „
ait, porrexerit, naſcatur aliqvid bonæ ſanitatis in moribus Eccleſiæ. „
Addit multa de diſſenſionibus inter Evangelii doctores.

Sed ſufficiant hæc, qvanqvam plurima relatu non indigna ſuperſint, de Eraſmi adverſus Lutherum ſcribentis vel mente vel ſimula-

tione. Ingenue ſane apud alios faſſus eſt, ſe dum Diatriben ſcriberet *in ſua arena non eſſe verſatum.* Vide epiſtolam ad Johannem Epiſcopum Roffenſem, *Lib.XIIX.ep.47.* & ad Hezium Pontificis Secretarium *ep.48.* Imo Ludovico Vivi *Lib.XIX.ep.22.* candide aperit, *ſe perdidiſſe, dum de libero arbitrio ſcriberet, liberum arbitrium; aliud ſibi animum dictaſſe, aliud ſcripſiſſe calamum.* Patet hinc fluctuans viri animus, ita ut laus qvam Maimburgius hic illi tribuit, ob alia omnia ei potius qvam ob hanc ſcriptitationem debeatur. Lutherum qvod attinet, non diſſimulavit ille apud amicos conceptum ex libello Eraſmiano dolorem, non abjecta tamen autoris æſtimatione; Ad Spalatinum enim 4. Nov. 1524. ſcribit *Lib.II.epiſt.p.238. Incredibile eſt, qvam faſtidiam libellum de libero arbitrio, nec dum ultra duos qvaterniones legi, moleſtum eſt tam erudito libello reſpondere tam eruditi viri.* Et menſe Nov. hoc anno 1524. ad Hauſmannum ſcribens, *Eraſmum ſe reſponſurum eſſe* promittit, *non propter ipſum, ſed propter eos, qvi autoritate ejus abutuntur in gloriam ſuam contra Chriſtum.* Reſponſum tamen non niſi menſe Decembri anno 1525. prodiit, libello, qvi titulum habet, *de Servo arbitrio,* Vide *Tom. II. Lat. Witteb. f.457. Tom.II. Jen.f.165.*

§. CLXXX.

Non pigebit ex prologo & epilogo qvædam hic exhibere, ex qvibus animus & ſtylus ſcribentis agnoſcatur. Inſcribit autem adverſario ipſi librum hac honorifica præfatione: „Venerabili viro, Domino Eraſmo Roterodamo, Martinus Luther gratiam & pacem in Chriſto. Inde ſic exorditur: „Qvod tardius diatribæ tuæ de libero arbitrio reſpondeo, venerabilis Eraſme, præter ſpem omnium, præterqve morem meum accidit, qvi hactenus ejusmodi occaſiones ſcribendi non ſolum libenter apprehendiſſe, ſed ultro etiam qvæſiiſſe viſus ſum. Mirabitur forte qviſpiam novam illam & inſolitam vel patientiam vel formidinem Lutheri, qvem nec tot jactatæ voces & literæ adverſariorum excitarunt, Eraſmo victoriam congratulantes, & Io! Pæan! cantantes. Scilicet Maccabæus ille & pervicaciſſimus aſſertor invenit tandem dignum antagoniſtam, contra qvem hiſcere non audet. Verum illos non modo non accuſo, ſed ipſemet tibi palmam concedo, qvalem nulli antea conceſſi, non ſolum, qvod viribus eloqventiæ & ingenio longiſſime ſuperas, qvalem nos omnes merito tibi concedimus,

qvan-

qvanto magis ego barbarus in barbarie ſemper verſatus, ſed qvod & 1524.
ſpiritum meum & impetum remoratus es, & langvidum ante pugnam ”
reddidiſti, idqve duabus rationibus. Primum arte, qvod mirabili ſci- ”
licet & perpetua modeſtia cauſam hanc agis, qva mihi obſtitiſti, ne poſ- ”
ſem in te accendi. Deinde fortuna vel caſu vel fato, qvod in tanta re ”
nihil dicis, qvod non ſit dictum prius, atqve adeo minus dicis qvam ”
hactenus Sophiſtæ dixerunt & tribuerunt: (de qvo latius dicam infra) ”
ut etiam ſupervacaneum videretur reſpondere iſtis argumentis tuis, ”
antea a me qvoq; toties confutatis, conculcatis vero & prorſus protritis ”
per Phil. Melanchthonis de locis Theologicis invictum libellum, meo- ”
qve judicio non ſolum immortalitate, ſed canone qvoqve eccleſiaſtico ”
dignum, cui tuus libellus comparatus ita mihi ſorduit ac viluit, ut tibi ”
vehementer compaterer, qvi pulcherrimam tuam & ingenioſam di- ”
ctionem in iſtis ſordibus polluceres, ac materiæ indigniſſimæ indigna- ”
rer, qvæ tam pretioſis eloqventiæ ornamentis veheretur, tanqvam ſi ”
qvisqviliæ vel ſtercora aureis argenteisqve vaſis portarentur. Id qvod ”
tu ipſe qvoqve perſenſiſſe videris, qvi tam difficilis fuiſti ad hoc ſcri- ”
ptionis munus obeundum, nempe qvod conſcientia tua te monuit, fo- ”
re, ut qvantislibet eloqventiæ viribus rem tentares, non poſſe tamen ”
mihi fucum fieri, qvin feces ipſas, ſemotis verborum lenociniis per- ”
ſpicerem, qvi etſi ſermone ſum imperitus, rerum tamen ſcientia non ”
ſum imperitus, gratia Dei. *Et poſt alia:* Itaqve nec multitudine nego- ”
tiorum, nec rei difficultate, nec magnitudine eloqventiæ tuæ, nec ti- ”
more tui, ſed mero tædio, indignatione & contemtu, ſeu (ut dicam) ju- ”
dicio meo de tua diatribe impeditus eſt mihi impetus reſpondendi, ut ”
illud interim taceam, qvod tui perpetuo ſimilis ſatis pertinaciter ob- ”
ſervas, ne non ubiqve lubricus & flexiloqvus ſis, ac Ulyſſe cautior, in- ”
ter Scyllam & Charybdim tibi videris navigare, dum nihil vis aſſer- ”
tum, rurſus tamen aſſertor videri: cum qvo genere hominum, qvid ”
rogo, poteſt conferri aut componi, niſi qvis Protei capiendi peritus ”
fuerit, in qva re qvid poſſim, & qvid ea tibi profuerit, poſtea oſtendam ”
cooperante Chriſto. Incitatum ſe *addit,* a fidelibus in Chriſto fratri- ”
bus fuiſſe, qvia Eraſmi autoritas contemnenda non ſit, & doctrinæ ve- ”
ritas in multorum cordibus periclitetur, ut ne amplius cunctaretur re- ”
ſpondere, imo ſilentium ſuum hucusqve ſervatum non ſatis pium ſed a ”
carnis prudentia vel malitia ſibi illuſum fuiſſe agnoſcit; jam vero of- ”
ficii ”

Digitized by Google

1524. ficii memorem eſſe, qvo debitor ſit ſapientibus & inſipientibus. Qvamvis enim, *inqvit*, res noſtra talis eſt, qvæ externo doctore non eſt contenta, ſed præter eum qvi plantat & rigat foris, etiam deſideret Spiritum Dei, qvi incrementum det, & vivus viva doceat intus (qvæ cogitatio mihi impoſuit (tamen cum liber ſit ille ſpiritus, ac ſpiret, non ubi nos volumus, ſed ubi ipſe vult, ſervanda fuerat regula illa Pauli, *inſta* opportune, importune, non enim ſcimus, qva hora dominus venturus ſit. Optat porro & Deum precatur, ut ipſe, miſerum licet & fragile vaſculum, lucrifacere Eraſmum Chriſto poſſit, ſtylum etiam *(qvi tamen in hoc tractatu ſatis nitidus apparet)* excuſat, & rogat, ut ſicut ipſe ferat ejus in his rebus ignorantiam, ita ille ſuam ferat infantiam; non uni, ſcribit, dat cuncta Deus, nec omnia poſſumus omnes, ſeu, ut Paulus ait, ſunt diſtributiones donorum, idem autem Spiritus. *Epilogus vero hic eſt:* Te nunc, mi Eraſme, per Chriſtum oro, ut, qvod promiſiſti, tandem præſtes: promiſiſti autem, velle te cedere meliora docenti: pone reſpectum perſonarum. Fateor tu magnus es, & multis iisqve nobiliſſimis dotibus a Deo ornatus, ut alia taceam, ingenio, eruditione, facundia usqve ad miraculum. Ego vero nihil habeo, & ſum, niſi qvod Chriſtianum eſſe me prope glorier. Deinde & hoc in te vehementer laudo & prædico, qvod ſolus præ omnibus rem ipſam es aggreſſus, hoc eſt, ſummam cauſæ, nec me fatigaris alienis illis cauſis de Papatu, de purgatorio, indulgentiis, ac ſimilibus nugis potius qvam cauſis, in qvibus me hactenus omnes fere venati ſunt fruſtra. Unus tu & ſolus cardinem rerum vidiſti, & ipſum jugulum petiiſti, pro qvo ex animo *gra*tias tibi ago: in hac enim cauſa libentius verſor, qvantum favet tempus & ocium. Si hoc feciſſent, qvi me hactenus invaſerunt, ſi adhuc illi facerent, qvi modo novos ſpiritus, novas revelationes jactant, minus ſeditionis & ſectarum, & plus pacis & concordiæ haberemus. Sed Deus ita per Satanam noſtram ingratitudinem vindicavit. Qvanqvam niſi aliter cauſam iſtam agere potes, qvam hac Diatribe egiſti, optarim magnopere, ut tuo dono contentus literas & lingvas, ſicut hactenus cum magno fructu & laude feciſti, coleres, ornares, proveheres, qvo ſtudio nonnihil & mihi ſervivisti, ut multum tibi me debere fatear: & certe in ea re te veneror & ſuſpicio ſincero animo. Huic noſtræ cauſæ ut par eſſes, nondum voluit nec dedit Deus: id qvod rogo, nulla dictum arrogantia exiſtimes. Oro autem, ut propediem Dominus tantum in

hac

hac re ſuperiorem me faciat, qvantum in aliis omnibus mihi ſuperio-
res. Non enim eſt novum, ſi Deus Moyſem per Jethro erudiat, & Pau- "
lum per Ananiam doceat. Nam qvod tu dicis, procul eſſe aberratum a "
ſcopo, ſi tu Chriſtum ignores, arbitror te ipſum videre, qvale ſit. Neqve "
enim ideo omnes errabunt, ſi tu aut ego erramus. Deus eſt, qvi mirabi- "
lis in ſuis ſanctis prædicatur, ut ſanctos putemus, qvi longiſſime ſint a "
ſanctitate. Neqve difficile eſt, ut homo cum ſis, Scripturas aut Patrum "
dicta, qvibus ducibus te credis ſcopum tenere, neqve recte intelligas, "
neqve diligenter ſatis obſerves, qvod ſatis monet illud, qvod nihil aſ- "
ſerere, ſed contuliſſe te ſcribis. Sic non ſcribit, qvi rem penitus perſpi- "
cit, & recte intelligit. Ego vero hoc libro non contuli, ſed aſſerui & aſſe- "
ro, ac penes nullum volo eſſe judicium, ſed omnibus ſvadeo, ut præſtent "
obſeqvium. Dominus vero cujus eſt hæc cauſa, illuminet te, & faciat "
vaſculum in honorem & gloriam. Amen. Qvamvis autem, qvæ alicubi "
in ipſo tractatu paulo acriora adverſus Eraſmum inſperſit, emollita exordio hoc & epilogo Lutheri videri potuerint, nec Eraſmus nigris, ut ipſe loqvitur, ſalibus abſtinuerit, vehementer tamen lecto hoc Lutheri reſponſo exarſit, & intra duodecim dies defenſionis ſuæ ſive *Hyperaſpiſtæ* (ut vocavit) partem primam deproperavit, ut in epiſtola ad Epiſcopum Lingonenſem menſe Martio 1526. data, refert. Eodem vero tempore ad Reginaldum Polum ſcribens, invitum ſe & pacis ac qvietis amantiſſimum, *nunc cogi* qveritur *retiarium eſſe*, imo, ut parum modeſte pungit, *θεομαχεῖν*. Alteram *Hyperaſpiſtæ* partem anno 1527. edidit, & Georgio Saxoniæ Duci menſe Septembri miſit. Fatetur autem alicubi ſe a neutra parte ſcripto ſuo gratiam iniiſſe.

§. CLXXXI.

Materiam librorum eriſticorum ipſam, ut jam profeſſus ſum, tractare ſuperſedeo. Diſſimulare tamen nolo, fuiſſe etiam poſt Lutheri obitum inter Theologos noſtrates, qvibus qvædam in tractatu illo *de ſervo arbitrio* viſa ſunt illis, qvæ Calvini de decretis divinis doctrinæ tribui ſolent, affinia, aut etiam horridiora, unde qvidam tolerantiam diſſenſus in iſtis qvæſtionibus tanto impenſius commendant. Alii Lutherum poſtea emendaſſe ſententiam ſuam putant, præcipue *in commentario in Geneſin*, & qvæ conſtanter crederet, ex Auguſtana confeſſione poſt annos qvinqve exhibita, judicari debere monent. Prioribus illis qvi concordiæ ſtudio plus juſto Luthero imputaſſe exiſtimantur, inſignis ex noſtratibus Theologus Argentoratenſis *D. Seb. Schmidius*, edito an-

I. §. 181. qvorundam ex Proteſtantibus: nova ejus editio a D.Seb.Schmidio procurata additis annotationibus,

1524. no 1664. ipſo Lutheri *de ſervo arbitrio* libello, additisqve notis, occurrit, & genuinam Lutheri mentem explicavit; laudabili ſane labore. Præmiſit autem ante omnia excerpta qvædam, qvibus orthodoxia Lutheri probari poteſt. Cum vero ex iſtis qvædam, ſed imperfecte, nec ſatis ſincere margini Libri ſui adſcripſerit Maimburgius, paulo integriora hic apponi debere exiſtimavi. *Pag.67*. ed. Schmid. hæc habentur: „Alterum paradoxon: Qvicqvid fit a nobis, non arbitrio libero, ſed mera „neceſſitate fieri, breviter videamus, ne pernicioſiſſimum dici patiamur. „Hic ſic dico; ubi id probatum fuerit, extra vires & conſilia noſtra in ſolius opere Dei pendere ſalutem noſtram; (qvod infra in corpore diſpu„tationis ſpero me evicturum) nonne clare ſeqvitur, dum Deus opere „ſuo in nobis non adeſt, omnia eſſe mala, qvæ facimus, & nos neceſſario „operari, qvæ nihil ad ſalutem valent? Si enim non nos ſed ſolus Deus o„peratur ſalutem in nobis, nihil ante opus ejus operamur ſalutare; veli„mus, nolimus. *Ad qvæ Schmidius*; Hæc verba; *velimus, nolimus*; videri „poſſunt dura, qvaſi homo aliqvid ſalutare velle poſſit, ſed non facere. „Sed res facile tamen expediri poterit. Loqvitur ſcilicet Beatus Vir non „de velle bono, qvod cum voluntate Dei convenit, ſed de velle & conari „malo ſeu hypocritico, qvo plena eſt noſtra corrupta natura, cujusmodi „velle fuit Judæorum Rom. IX.31. c.X.2. nam ad legem juſtitiæ non pervenerunt nec zelus eorum fuit ſecundum ſcientiam, & de hoc velle ho„minum loqvitur Apoſtolus Rom. IX.16. non eſt volentis nec currentis. „*Sed pergentem audiamus Lutherum p.68*. Neceſſario vero dico, non coa„cte, ſed ut illi dicunt, neceſſitate immutabilitatis, non coactionis, hoc „eſt, homo cum vacat ſpiritu Dei, non qvidem violentia velut raptus ob„torto collo, nolens facit malum, qvemadmodum fur aut latro nolens „ad pœnam ducitur; ſed ſponte & libenti voluntate facit. Verum hanc „libentiam ſeu voluntatem faciendi non poteſt ſuis viribus omittere, „coercere, aut mutare, ſed pergit volendo & lubendo: etiamſi ad extra „cogatur aliud facere per vim, tamen voluntas intus manet averſa, & indignatur cogenti aut reſiſtenti. Non autem indignaretur, ſi mutaretur, „ac volens vim ſeqveretur. Hoc vocamus modo neceſſitatem immutabi„litatis, id eſt, qvod voluntas ſeſe mutare & vertere alio non poſſit, ſed „potius irritetur magis ad volendum, dum ei reſiſtitur, qvod probat ejus „indignatio. Hoc non fieret, ſi eſſet libera, vel haberet liberum arbitri„um. *Et paulo poſt p.69*. Facimus volentes & lubentes, pro natura volun-

tatis,

Digitized by Google

tatis, qvæ ſi cogeretur voluntas non eſſet, nam coactio potius eſt, ut ſic 1524.
dicam, voluntas. Qvod vero hominem beſtiis ſimilem in negotio converſionis non faciat, clare patet ex aptitudine illa qvam tribuit libero arbitrio *p.72*: Si vim liberi arbitrii eam diceremus, qva homo aptus eſt „ rapi ſpiritu & imbui gratia Dei, ut qvi ſit creatus ad vitam vel mortem „ æternam, recte diceretur, hanc enim vim, hoc eſt, aptitudinem, ſeu, ut „ Sophiſtæ loqvuntur, diſpoſitivam qvalitatem & paſſivam aptitudinem, „ & nos confitemur, qvam non arboribus neqve beſtiis inditam eſſe, qvis ” neſciat? neqve enim pro anſeribus, ut dicitur, cælum creavit. Adverſus impudentiſſimam Manichæiſmi imputationem qvod Deus mali autor ſit, faciunt verba *p.210.211.* ubi videri poteſt Schmidii annotatio. it. *p.212.213.* Qværitur fortaſſis, qvomodo Deus mala in nobis dicatur o- „ perari, ut indurare, tradere deſideriis, ſeducere & ſimilia? Oportuit „ ſane verbis Dei contentos eſſe, & ſimpliciter credere, qvod dicunt, cum „ ſint opera Dei prorſus inenarrabilia: tamen in obſeqvium rationis, id „ eſt ſtultitiæ humanæ, libet ineptire & ſtulteſcere, & balbutiendo tenta- ” re, ſi qva poſſimus eam movere. Primum, etiam ratio & Diatribe con- ” cedit, Deum omnia in omnibus operari, ac ſine ipſo nihil fieri nec efficax eſſe. Eſt enim omnipotens pertinetqve id ad omnipotentiam ſuam, ” ut Paulus ait ad Eph. Jam Satan & homo lapſi & deſerti a Deo, non poſ- ” ſunt velle bonum, hoc eſt, ea qvæ Deo placent, aut qvæ Deus vult. Sed ” ſunt in ſua deſideria converſi perpetuo, ut non poſſint non qværere qvæ ” ſua ſunt. Hæc igitur eorum voluntas & natura ſic a Deo averſa, ” non eſt nihil. Neqve enim Satan & impius homo nihil eſt, aut nullam „ naturam aut voluntatem habent, licet corruptam & averſam naturam „ habeant. Illud igitur reliqvum qvod dicimus naturæ in impio & Sata- „ na, ut creatura & opus Dei, non eſt minus ſubjectum omnipotentiæ & ” actioni divinæ, qvam omnes aliæ creaturæ & opera Dei. Qvando ergo ” Deus omnia in omnibus movet & agit, neceſſario movet etiam & agit ” in Satana & impio. Agit autem in illis taliter, qvales illi ſunt & qvales ” invenit, hoc eſt, cum illi ſint averſi & mali, & rapiantur motu illo divi- ” næ omnipotentiæ, non niſi averſa & mala faciunt, tanqvam ſi eqves a- ” gat eqvum tripedem vel bipedem, agit qvidem taliter, qvalis eqvus eſt, ” hoc eſt, eqvus male incedit. Sed qvid faciat eqves? eqvum talem ſimul ” agit cum eqvis ſanis, illo male, iſtis bene, aliter non poteſt niſi eqvus ſa- „ netur. Hic vides Deum, cum in malis & per malos operatur, mala qvi- „ dem fieri, Deum tamen non poſſe male facere, licet mala per malos fa- „

 ciat,

1524. ciat, qvia ipſe bonus male facere non poteſt, malis tamen inſtrumentis
„ utitur, qvæ raptum & motum potentiæ ſuæ non poſſunt evadere. Viti-
„ um ergo eſt in inſtrumentis qvæ otioſa Deus eſſe non ſinit, qvod mala
„ fiunt, movente ipſo Deo, non aliter qvam ſi faber ſecuri ſerrata & den-
„ tata male ſecaret. Hinc fit qvod impius non poſſit non ſemper errare &
„ peccare, qvod raptu divinæ potentiæ motus ociari non ſinitur, ſed ve-
„ lit, cupiat, faciat, taliter qvalis ipſe eſt. Et plura non minus notabilia. De
univerſali deniqve Dei voluntate qva vult omnes homines ſalvos fieri,
qvid ſenſerit Lutherus, dubitare nos non ſinunt verba *p. 162.* Si Deus
„ non vult mortem, noſtræ voluntati imputandum eſt, qvod perimus.
„ Recte inqvam ſi de Deo prædicato dixeris. Nam ille vult omnes homi-
„ nes ſalvos fieri, dum verbo ſalutis ad omnes venit, vitiumqve eſt volun-
„ tatis, qvæ non admittit eum, ſicut dicit Matth. 23. Qvoties volui con-
„ gregare filios tuos & noluiſti? Verum qvare Majeſtas illa vitium hoc
„ voluntatis noſtræ non tollit aut mutat in omnibus, cum non poſſit ho-
„ mo eo carere, qværere non licet, ac ſi multum qværas nunqvam tamen
„ invenias, ſicut Paulus ad Rom. XI. dicit: Tu qvis es, reſpondeas Deo?
Hæc & plurima alia qvi ſemotis præjudiciis conſiderare voluerit, de-
prehendet qvam maligna imo peſſima fide agatur in recenſendis Lu-
theri dogmatibus de neceſſitate actionum humanarum, & qvam pro-
terva calumnia doctrinæ ſanctiſſimæ, qvæ & honori divino omnia de-
fert, & pœnitentiæ utilitatem optime & liqvidiſſime oſtendit, in odi-
um adducatur. Sed Maimburgii, qvi Eraſmi & Lutheri controverſias
anticipat, ſaltus in ſeqventium annorum geſta me abripuit.

§. CLXXXII.

Ad annum itaqve 1524. in qvo *Liber primus* finire debuit, regreſ-
ſus, pauca qvæ ſublegenda invenio, ſubjungam, ex *Epiſtolis Lutheri* po-
tiſſimum obſervata. Periit hoc anno Wittenbergæ Albi flumine qvod
Addit. cum aliis lavandi aut natandi cauſa ingreſſus erat, hauſtus Gvilielmus
Neſenus, vir doctus, qvi Lovanio bonas literas docens, pulſus fuerat.
Luctuoſus is Luthero caſus fuit & ab eo diaboli ſævitiæ adſcriptus. Vid.
Lib. II. Ep. p. 220. acerbe defleſſe defunctum & optaſſe ut miraculoſum
donum haberet reſuſcitandi mortuos, alii notarunt. Vide Buchholtz.
hoc anno Eraſmus etiam ad Philippum ſcribens, dolere ſe ob mortem
viri teſtatur, *Lib. XIX. ep. 3.* Cæterum cunctatione & diſſimulatione in
aula, circa religionis negotium qverelas ſuas ad finem usqve anni con-
tinua-

Digitized by Google

tinuavit Lutherus, indignatus inter alia, qvod Parochiæ negligerentur, cum ſcilicet qvidam, ad qvos jus Patronatus ſpectabat, non præſentarent, qvi populo Evangelicam doctrinam deſideranti ſatisfacerent, qvodqve plures parochiæ uni, nec idoneo, committerentur; dein qvod alicubi Paſtoribus alimenta ſubtraherentur, ceſſante aut connivente ad iſta Principe. Patet id ex epiſtola d.24.Nov.1524.data, qvæ extat *Lib. II.epiſt.p.244.b.* Paulo poſt Lutherus Spalatinum hoc rerum ſtatu, & langvente diuturno & lethali tandem morbo Electore, diſceſſum ex aula meditantem, ut maneret, cohortatus eſt; *d.l.p. 245.* vel ut cauſam qvam ſubeſſe ſuſpicabatur, aperte potius indicaret, nempe qvod uxorem vellet ducere, ut & non multo poſt ab eo factum eſt. At ipſe Lutherus averſo adhuc erat a conjugio animo & morti potius, qvam a perſecutoribus ſibi imminere exiſtimabat, intentus. In eadem ergo Epiſtola, Nobili iſti fœminæ, qvam ſupra nominavi, *Argula* ad uxorem ducendam hortanti, ſcribi & gratias agi jubet, addens: „Non miror talia de me garriri, cum garriantur & multa alia, verum tu ei gratias age nomine meo, & dicito me eſſe qvidem in manu Domini ſicut creaturam, cujus cor mutare & remutare, occidere & vivificare poteſt, ſingulis momentis & horis: hoc tamen corde, qvo hactenus fui & modo ſum, non fiet, uxorem ut ducam; non qvod carnem meam aut ſexum non ſentiam, cum neqve lignum neqve lapis ſim, ſed animus alienus eſt a conjugio, cum expectem qvotidie mortem, & meritum hæretici ſupplicium: itaqve nec Deo figam terminum operis in me, nec in corde meo nitar. Spero autem qvod non ſinet me diu vivere. Judicare hinc licet qvam impudenter mentiantur, qvi Luthero uxoris deſiderium & amores Catharinæ Boriæ dudum meditatos imputant. Sed de his alibi.

§. CLXXXIII.

Ex ſcriptis Lutheri, hoc anno, præter illa qvorum mentio facta eſt, reperiuntur in Tomis *ſermones* qvidam, & *tractatus exegetici* itemqve *epiſtolæ*, tum *verſiones* eorum qvæ antea Latine ſcripſerat, v.g. tractatus *de inſtituendis miniſtris Eccleſiæ Tom.II.Lat. Jen.f.577.* Hunc Paulus Speratus, cujus ſupra meminimus, Germanicum fecit, & Salisburgenſibus, & Herbipolenſibus, auditoribus olim ſuis dedicavit menſe Januar. hujus anni. Vide *Tom.II.Alt.f.494.& ſeqq.* dein *Commentarius in Pſalmos priores usqve ad XXII.* cujus verſionis autor fuit Stephanus Rothius, Syndicus Zviccavienſis, eo nomine a Luthero laudatus. *Tom.II. Alt.f. 570.* Edidit hoc ipſo anno D. Pomeranus commentarium in Pſalmos,

 cui

Digitized by Google

cui epiſtolam commendatitiam præmiſit Lutherus. Vide *Lib. II. Ep. p. 241.* qvæ & Germanice verſa extat *Tom. II. Alt. f. 519.* in Latina inter alia hæc habet: „Johannes Pomeranus Epiſcopus Eccleſiæ Wittenbergenſis, voluntate Dei & patris noſtri, per miniſterium ſuum, Tibi, chariſſime Lector, donat hoc Pſalterium Spiritu Chriſti, qvi eſt clavis David, reſignatum. Qvod ut multis verbis ornem, non eſt operæ pretium, qvod ſatis abunde tibi (ſcio) commendatum erit, non meo teſtimonio, ſed ſuo ipſius argumento, qvo te coget, ſi legeris, teſtificari, ſpiritum eſſe, qvi loqvitur myſteria hæc a tot ſeculis abſcondita. Nam ut conferri poſſit tam priſcorum qvam recentiorum commentariis, etſi odioſum eſt ſtatuere, audeo tamen dicere, a nemine (cujus extent libri) eſſe Pſalterium David explicatum, eſſeqve hunc Pomeranum primum in orbe, qvi Pſalterii Interpres dici mereatur. Adeo cæteri fere omnes tantum opinionem qvisqve ſuam eamqve incertam in hunc pulcherrimum librum congeſſerunt. Hic vero judicium Spiritus certum te docebit mirabilia. Porro & ego aliqvando in hoc libro cœpi operam impendere, ſed Papiſtarum tyrannis ſuſpendere me coegit organum meum in ſalicibus Babylonis iſtius, verum Chriſtus meam ſortem vindicavit glorioſe. Nam loco mei unius, cujus ſtillas noluit ferre Satan, cogitur pluviam & majora ſuſtinere tonitrua & cataractas, ita me oportet minui, illos vero creſcere. Qvare non eſt, optime lector, ut meum expectes Pſalterium amplius, ſed mecum gaude, gratulare, & gratias age Chriſto Salvatori noſtro, qvi pro uno Luthero paupere & tenui, jam ipſiusmet David, Iſaiæ, Pauli, Joannis, atqve adeo ſui ipſius tibi ſpem, imo rem & copiam fecit clare & palam, videndi, audiendi, & palpandi, non unius tandem calamo aut lingva, ſed virtute multa ut Pſalm. 67. ait. Hæc & qvæ non ſemel in Melanchthonis laudem ſcripſit, argumento eſſe poſſunt, qvam iniqvi ſint, qvi Luthero eum tribuunt animum ac ſi omnes præ ſe contemſiſſet. Continuavit hoc anno ſtudium ſuum Lutherus, ut Pſalmi qvidam in rhythmos Germanicos tranſlati in templis a populo canerentur, aliaqve ſacra carmina; qvapropter & Spalatinum & Joh. a Dolzig, eqveſtris ordinis virum, cujus elegantiam & copiam commendat, ad ſocietatem illius operæ invitavit. Vide *Lib. II. ep. p. 239.* Erat autem in aula Friderici Præfectus Muſici chori *Joh. Waltherus*, qvi tonos compoſuit, exiitqve hoc anno primus *Cantionum ſacrarum* libellus, præfatiuncula Lutheri laudatus *Tomo II. Altenburg. fol. 751.*

In

In illa piorum hymnorum uſum ex Eccleſiæ non ſolum ritu, ſed ex verbo Dei adſtruit, & Muſicam vel ideo commendare ſe velle profitetur, ne putetur per doctrinam Evangelii artibus honeſtis interitum afferre. Qvamvis vero poeſis Germanica ad id usqve tempus non ita exculta fuit, ut poſtea factum eſt, multum tamen pro felicitate ingenii ſui Lutherus etiam hac in re Germanis præſtitit; & hymni ſive ex Pſalmis, ſive ex hiſtoria & materia Feſtorum præcipuorum, qvæ in Eccleſia celebrantur, ut & de aliis qvibusdam fidei capitibus compoſiti, non ſolum (pro illius ætatis profectu) ornatum verborum, ſed & tantum pietatis & ſpiritus habent, ut aliis licet nitidiori ſtylo, & metro aptiori elaboratis, præferri debere, etiam nunc merito cenſeantur. 1524.

Non defuerunt hoc anno etiam alii, qvi Lutherum acerbiſſimis ſcriptis inſectarentur, *Cochleus* imprimis; ſed Lutherus ſpernere illos cœpit; ſcribit enim *Lib. II. Ep p. 183. Cochleo non eſt ut reſpondeam, cum aliis ſimus occupati melioribus & ejusmodi libri per ſe pereant qvotidie multi.* Sub initium anni *Florentina* qvædam, nobilis virgo, in Thuringia, ex familia jam extincta (*a Vinaria ſuperiori*, Ober-Weymar/ cognominata) monaſterio prope Islebiam (Neue Helffte vocabatur) elapſa, hiſtoriam ſuam ſcripto publicavit, referens, ut ſex annorum puella, parentum juſſu in cœnobium miſſa, undecimo ætatis anno, cum inſtitutum monaſticum nec intelligeret nec de conſenſu ſuo interrogaretur, velata fuerit, qvæqve paſſa ſit cum antiſtes ſive Domina comperiſſet, ſe de mutatione cogitare & ad Lutherum ſcripſiſſe, &c. Hunc ejus relationem Lutherus ſeqventi anno typis vulgari fecit, addita præfatione & epicriſi ad Comites Mansfeldenſes, per qvam inconſultum conſilium, qvo parentes liberos cum corporis & animæ periculo in clauſtra illa intrudunt, indignosqve qvibus ibi tractantur modos haud leviter reprehendit. Memini ſupra illuſtris in Franconia Baronis *Joh. Schvvarzenbergii*. Is hoc anno filiam ex cœnobio tali retraxerat, magnum inde a Luthero præconium meritus, ut conſtat ex epiſtola ad eum d. 21. Decembr. hoc anno ſcripta qvæ legitur *Tom. II. Altenb. f. 515.* Sed adverſariis multa inde calumniandi occaſio nata eſt, ut ex Cochleo, Surio, aliisqve id generis Scriptoribus ſatis cognoſcitur; nec pudet Cochleum crudelia illa ſupplicia qvæ hoc anno *Henricus Zutphanienſis* in Ditmarſis, & *Caſparus* Viennæ religionis cauſa paſſi ſunt, defendere. Budæ in Hungaria bibliopolam qvendam una cum libris exuſtum refert Lutherus, *Lib. II. Ep. p. 243. b.* Eadem ſævitia in me-

dia

L. §. 555. 184.
1524.
dia Saxonia ſive Miſnia graſſabatur Georgius Saxoniæ Dux adverſus Lipſienſes imprimis, ex qvibus, duro licet Principis & Epiſcopi Mersburgenſis, ac univerſi Cleri jugo preſſis, multi doctrinæ Evangelicæ magno deſiderio flagrabant, ſed mulctis, carcere, exiliis coerciti, meliora tempora expectare cogebantur. Capite tunc publice in foro Lipſienſi plexus eſt, *Johannes Hergotius*, Bibliopola: ex Academicis Magiſter qvidam *Sebaſtianus Fröſchelius* inſtigante Epiſcopo, Lutheraniſmi cauſa captus, & in arcem ductus ab ipſo Principe vehementisſime increpatus & in exilium ejectus eſt, (is poſtea diaconatum Wittembergæ multis geſſit annis) alii Mersburgum miſſi, in carceribus Epiſcopi dum viverent habendi, nec multo poſt duo alii ex civibus capitibus truncati ſunt, ut narratur in *Chrônico Lipſ.* Schneideri *p. 178. 179.*

§. 555.

Hæc prima bella ſunt, qvæ Lutheraniſmus in Germania produxit, ſed tantum calamo & lingva intra ſeptem priores defectionis Lutheranæ annos geſta. Jam alia apparebunt, qvæ ferro & igne turbas horrendas dederunt, neqve tamen funeſtum hæreſeos hujus incendium extingvere potuerunt, ſangvine licet innumerorum hominum effuſo, qvi vel pro ea deſtruenda vel defendenda cæſi fuerunt.

§. CLXXXIV.

Epiphonema hoc impertinens eſt, & ſternendæ tantum viæ ad tranſitionem *de bello ruſtico*, qvod libro ſeqventi deſcribitur & Luthero imputatur, arreptum. Neqve enim per annos hos ſeptem intra verba ſtetit controverſia de religione, ſed ſangvinis jam plus ſatis fuſum fuit, tanto qvidem crudelius, qvod nullo bellorum ſtrepitu, ſed ſub forma juris inermes per ſupplicia horrenda ſæviebatur. Ratio autem fuit Maimburgio ſicco illa pede tranſire, ex qvibus puriorem doctrinam profitentes in veritatis ſtudio firmabantur, & deprehendebant, qvo ſpiritu adverſarii agerentur, utqve prædicta in ſcripturis noviſſimorum ſeculorum fata implerentur.

FINIS Libri I. Comment.

Digitized by Google

INDEX LIBRI PRIMI.

A.

Abbas: Leninenſis. pag. 43. Panormitanus 61. Cellenſis 160. Cordemoyus Gallus. 250.

Academia Colonienſis, decernit contra Lutherum 141. Erfurtenſis non vult decernere de diſput. Lipſ. *ibid.* Heidelbergenſis Pontifici adhæret 191. Lovanienſis contra Lutherum 141. refutatur 159. Pariſienſis appellat An. 1517. ad Concilium. 6. minatur ei Cajetanus 77. ad judicium ejus provocatur Lipſiæ in diſputatione. 118. laudatur a Luthero ob libertatem & interpoſitam appellationem 140. notatur ob inconſtantiam 159. condemnat doctrinam Lutheri 242. ei acriter reſpondet Lutherus & Philippus 278. 281. Viennenſis, jubetur Lutheri libros comburere 292. Wittenbergenſis vid. Wittenberga. Academiarum abuſus 165.

Adrianus Cardinalis Ultrajectenſis ſeu Dertuſanus a Luthero notatur 159. fit Pontifex, mittit Legatum Cheregatum ad Comitia Norimb. 356. plura de ejus electione & propoſito reformationis 357. & ſeqq. taxatur eo nomine a Pallavicino 360. 361. cur nihil effecerit 362. ſeverum ejus in Lutheranos diploma 363. fatetur publice neceſſitatem reformationis 364. 366. literæ ejus ad Fridericum Electorem 361. 373. gratulatur Trevirenſi Elect. de oppreſſo Sickingio 388. canonizat Bennonem Ep. Miſn. 405. mors Adriani & elogia 406. ſtimulat Eraſmum in Lutherum 450.

Adrianus Auguſtinianus prædicat Evangelium in Weſtphalia 433.

Albertus Brandeburgicus ArchiEp. & Card. Mogunt. & Magdeb. 18. culpatur a Luthero, qvod indulgentias conduxerit, & ob impudicitiam 19. reſpondet epiſtolæ Lutheri 149. minatur ei Lutherus 144. iterum ſevere ad eum ſcribit & lene reſponſum accipit 266. tacite favere dicitur Luthero 267. mulctatur ob cauſam Sickingii 389.

Albertus Brandeburg. Magiſter eqvitum, poſtea Dux Pruſſiæ, Evangelio favet 413. 421. 428. & ſeqq. id ſolenniter recipit 431.

Albertus Saxoniæ Dux, Erneſti frater in præloqv.

Albigenſes ſive Waldenſes. 7. 393. reprehenſi a Luthero ob ſcholarum neglectum 442.

Aleander, Hieronymus: Nuntius

Digitized by Google

Papæ Præloq. 184. 185. acta ejus cum Friderico El. 187. comburi facit libros Lutheri 184. 186. oratio ejus contra Lutherum 211. excerpit ejus libros de Captiv. Babyl. 214. ejus artes in Comitiis Wormat. 216. & ſeq. mendacia in oratione 218. autor fuit Edicti Wormat. 236. ſævit in Belgio contra Lutheranos 398.
Alſtet oppidum & arx ficta *Veſtberg* falsò Lutheri ſeceſſui aſſignatur 237. 239.
Amsdorfius Nicolaus 137. 164. 223. 233. & paſſim.
Anabaptiſtæ, Zviccaviæ ſurgunt, Wittenberg. veniunt, Lutherus de iis ex arce ſcribit. 294. monet Mulhuſinos de iis cavendis 438. & Principes Saxon. 439. ſpiritum illorum deſcribit 439. 440
Angliæ Rex Henricus VIII. ſcribit contra Lutherum, & titulum defenſoris fidei obtinet 277. 278. 279. Oratio ejus Legati ad Leonem 280. perſecutio Wiclefitarum & Lutheranorum. ibid. & 281. Lutheri adverſus regem liber 285. 289. & ſeqq. Rex de eo qveritur apud Duces Saxon. 395
Argentoratum: initia doctrinæ Evangelicæ 274. progreſſus 390. nuptiæ Paſtoris Thomani, & lis civitatis & paſtorum cum Epiſcopo 418. Senatus reformationem ſuſcipit 433.
Argula, Matrona Nobilis, Evangelii ſtudioſa 320. ſcribit ei Lutherus 461.
Ariſtoteles a Luthero reprehenſus 27. 36. 37. 54. 159. 165. 247. 255. 263.
Auguſta Vindelicor. comitia ibi habita 67. & ſeq. initia Evangelicæ doctrinæ 353.
Auguſtinus Alfeldenſis, Franciſcanus, Lutheri adverſarius. 160. & alibi.
Auguſtiniani Lutherum hortantur ad qvietem, referente Maimburgio 144. examinatur 155. miſſas ſolitarias abrogant Wittembergæ 272. probatur factum a Theologis Wittemberg. 328. decreta Synodi Auguſt. 329. Liber Lutheri ad Auguſtinianos. ibid. & ſeqq. legatio Electoris de ea cauſa 331. Auguſtinianorum monaſteriũ Antverpiæ deſtruitur. 353. Wittembergenſe vacuum fit & Principi offertur 444. Auguſtiniani duo exuruntur Bruxellis. 398. ſeqq. Eraſmi de eo facto judicium 401. Lutheri d. l. & 425.

B.

BAmbergenſis Epiſcopus cunctatur in publicatione Bullæ Leonis 171. civitas Luthero favet dehortante Papa 336.
Barnimus Dux Pomeran. 120. 423.
Bartholomæus Bernhardi, Paſtor Kemberg. primus uxorem duxit: ejus facti apologiá. 152.

Baſi-

Digitized by Google

Baſileenſis Epiſcopus 142.

Baptiſmus: formula ejus Germanica a Luthero præſcripta, & poſtea correctior 342.

Batavia initia doctrinæ Evang. relata a Frid. Canirmio 355.

Bellarminus, Robertus, taxatur a Richerio 364.

Benno Ep. Miſn. ejus Canonizatio, 404. & ſeqq.

Berqvinus, Ludovicus, martyr Pariſiis. 403

Biblia: verſionem ſuſcipit Lutherus magno cum applauſu. 315. & ſeqq. prohibent eam a ſubditis haberi Principes. 321. ſeqq.

Bohemi: qvo ſtatu fuerint tempore Lutheri. 7. vid. *Piccardi.* ſcribunt Luthero 138. libellos ejus petunt. 142. vertunt in ſuam lingvam 217. Evangelium docetur in Valle Joachim. 273. Lutheri ad eos literæ 355. aliaqve cum iis geſta 392

Bona Eccleſiaſtica, an ſcopus fuerint reformationis, in præloqv. & p. 193. qvid juris in illa ſit Principibus & Pontifici 347. an Lutherus Principibus illa aſſignaverit. 351. 445.

Bona opera: de iis diſputatur Lipſ. 118. tota & totaliter ſint a Deo. 125. 133. it. 458. comparatio de ſerra 134. bonorum operum neceſſitas ex Luth. 153. qvotuplicia ſint, & qvam neceſſaria 197. merita eorum refutata & qvatenus ſint peccata 246. offerta a Pontificiis 215.

Bonaventura notatus a Luthero. 53.

Bonifacius VIII. Papa culpatur. 47.

Boria, S. de Bora, Catharina Lutheri uxor. 153

Boruſſia, Evangelium recipit. 426. ſeqq. ſolenni ritu. 431. ordinatio Epiſcoporum de religione 431.

Brandenburgenſis vid. Albertus.

Brandenburgenſis Elector agit cum Luthero Wormatiæ 232. infenſus Luthero 243.

Brema initia doctr. Evangel. 354. Progreſſus 424. reformatio in Archiepiſcopatu 426.

Brentius, Johannes. 353.

Briſmannus Joh. Corbuſienſis docet in Boruſſia 390.

Briſſonetus Gvilielmus Epiſc. Meldenſis 403.

Brunſviga, initia doctr. Evang. 412

Bruxellenſes martyres Auguſtiniani. 398

Bucerus, Martinus. 36. 37. 192. 224. 355. 390

Bugenhagius, Johannes vulgò Pomeranus. 95. 274. 423. ejus Commentarius in Pſalmos. 461. ſeq.

Bulla cœnæ Domini 55. 214

Bulla Leonis de indulgentiis 97. contra Lutherum 167. de ejus autoribus & ſtylo. 168. 169

Burnetus Gilbertus, autor hiſtor. reform. Anglicanæ 280.

Digitized by Google

C.

Cajetanus Cardin. Thomas de Vio Auguſtam mittitur. 68. agit cum Luthero Auguſtæ 74. 80. Theologiæ tunc imperitus. 80. ſcribit Friderico. 82. Maimburgii de eo judicium. 83. Bullam contra Lutherum promovet 168.

Campegii Cardinalis legatio & acta Norimbergæ. 407. 410. Acta ejus Ratisponæ. 416. judicium de iis. 419.

Canonici vid. Wittemberg.

Canonicum jus docetur Wittembergæ invito Luthero. 275

Cantiones ſacræ vernacula lingva a Luthero ſuppeditatæ, primum prodeunt 42

Capito, Wolffgangus Fabricius 89. 266. 267. 390. 437.

Capnio, ſeu Reuchlinus, Johannes. 44. 50. 159.

Caracciolus Legatus Papæ 187.

Carolus Cæſar, ejus judicium de Sleidano. *in præloq.* Electio 181. & ſeqq. vult Lutherum Wormatiæ audire 214. 219. præcipitanter de eo judicat 231. edictum adverſus eum condit 236. qvomodo cauſa Lutheri ad ſuam utilitatem erga Pontificem uſus ſit 240. infelicitatem ei prædicit Lutherus 271. poſtulat tributa Eccleſ. a Papa, prætextu opprimendi Lutheraniſmi 367. dehortatur civitatum Legatos 378. ſcribit acerbe ad ordines Imperii 420.

Caroloſtadius, Andreas Bodenſtein, deſcribitur a Maimburgio 116. id conſideratur 120. diſputat Lipſiæ cum Eccio 126. & ſeqq. laudatur a Luthero 139. pugnat acriter cum Eccio 149. defendit conjugia clericorum 253. incipit turbas, qverente Luthero 276. apertè tumultuatur 292. & ſeqq. uxorem ducit, *ibid.* & 299. a Luthero reprimitur 293. Acta Orlamündæ & exilium 303. 305. ulterior de eo narratio 434. ſeqq. acta ejus apud Helvetios 435. ſcholarum deſtructionem machinatus eſt 441.

Caſſander, Georgius 347

Catharina vid. Boria.

Catharinus, Ambroſius, Dominicanus, ſcribit contra Lutherum, eiqve hic reſpondet 261. ſeqq.

Cellarius, Martin⁹, Anabaptiſta 294

Cellius, Matthias, prædicat Evangelium Argentorati 274. ejus uxor 433.

Ceremoniæ ſeu ritus qvomodo obſervari debeant 156. 341. ſeq.

Cevrius, Gvilielmus Crojus, Caroli V. educator 214. 222. ejus fratris filius Archi-Epiſcopus. *ibid.* æmulus Adriani Papæ 359.

Charitas ſive dilectio, ejus natura. 199. ſeqq.

Cheregatus, Franciſcus, Legatus Pontificis accuſat Lutheranos

in

in comitiis Norimberg. 157. publicat mandata ſua 364. reſpondent ei ordines 371
Chriſtierni II. Dan. Regis hiſtoria ex Maimburg. 378. & ſeqq.
Claves, Jus clavium: Lutheri de eo ſententia 119.
Clementis VI. Bulla de indulgentiis 90. 97.
Clemens VII. Papa, & judicia de eo. 406. 409. ſcribit Friderico El. 410 averſatur concilii convocationem 411.
Clerus, Clerici, eorum nimiam prærogativam taxat Lutherus 164. corruptio cleri 263. tractatus contra falſum ſtatum Eccleſiaſticum 307. ſeqq. clerus inferior Luthero adhæret 206.
Cnophius, Andreas 274.
Cochleus, Johannes notatur paſſim. a Luthero demum ſpernitur 463
Cælibatus vid. conjugium.
Cœna Sacra vid. Sacramentum.
Colloqvium ſeu diſputatio diaboli cum Luthero 250.
Comitia Auguſtana 1518. 68. vid. Norimberga & Wormatia.
Communio ſub utraqve qvomodo a Luthero probata ſit, & æſtimata, notatur Abrah. Sculterus 301.
Concilia qvæ indulgentias decreverunt. 9. & exceſſus præconum correxerunt. 16. de autoritate conciliorum 41. Pontifices conciliorum convocationem evitant. 66.
Concilium liberum poſcitur in comitiis 372.
Concilium Baſileenſe 61. 77. Conſtantienſe 16. 121. 123. 133. 233. Lateranenſe 6. 123. 133.
Conciones pomeridianas ſvadet Lutherus a Philippo habendas 269.
Concordia circa religionem tractatus in medium proponitur 378.
Concupiſcentia ſive fomes, an ſit peccatum 247. 248.
Confesſio, tractatus de ea Lutheri. 243. 244.
Conjugium an clero licitum 252. 254. & ſqq. ſermo Lutheri de eo, vindicatur 333. ſeqq. improbantur cleri conjugia in comitiis, intercedit Lutherus 377. narratio de conjugio vel concubinatu ſacerdotum in Biſcaia 419.
Conſilia Evangelica. 251.
Coppe Leonhardus juvat moniales in egreſſu monaſterii 391.
Cordemoyus Abbas Gallus refutatur 250.
Cordus Euricius 223.
Cnaicbgoa Evangelium recipit 353
Cronebergius, Harthmuth, fautor Lutheri 236. ejus ſcripta 336. clades 388.
Cronebergius Walterus Magiſter ord. Teut. 430

D.

DAnia: Rex Chriſtiernus Luthero favet 273. reformatio Danica a Maimburgio narrata. 378. ſqq.

Diſputatio Lipſienſis inter Eccium, Caroloſtadium & Lutherum 116 ſeqq. relatio de illa Lutheri 121. ſeq. Melanchthonis & Eccii concertatio occaſione diſputationis 128. ſqq. a Luthero defenditur. Melanchthonis relatio 132. Eccii & adverſariorum literæ ad Electorem de diſput. Lipſ. 136.

Doctrina: ejus veritas non pendet a moribus docentium 287.

Dolſchius Johannes Canon. & Profeſſor Wittenberg. 171. 331. 392.

Draco Joh. Eccleſiaſtes Evang. 354. 397.

Dungersheimius Hieron. ſeu Ochſenfarth Theol. Lipſ. 110.

E.

EBerbachius Philippus, docet Evangel. in Bohemia 237.

Eccleſia: qvid ſit ejus pax 5. qvæ obedientia debeatur antiſtitibus. *ibid.* ejus miſeria & corruptio ante Lutherum 6. 7. ejus definitio & deſcriptio ex Sylveſtr. Prier. 40. refutata a Luthero 41. ejus ſervitus a Luthero deplorata ipſiusqve Pontificis 49. 50. proditur hæreticis & hoſtibus, ſi incerta aſſerant 52. præcepta ejus qvo animo ſervanda 155. corruptio ejus ex felicitate 177. veri ejus characteres 262. de unitate ejus an ſub Pontificia poteſtate qværenda 290. 291.

Eccius, Johannes, alias *Mayer*, contra Lutherum ſcribit 34. 38. 39. aſſiſtit Franciſcanis contra eum 112. ejus theſis pro Pontifice contra Lutherum 113. diſputat cum hoc & Caroloſtadio Lipſiæ 116. & ſeqq. ejus mores in diſputatione 122. edit expurgationem. ibid. Sophiſmata ejus notantur. ib. refutat epiſtolam Melanchthonis de diſput. Lipſ. 123. qveritur apud Electorem de Luthero poſt diſput. Lipſ. 136. ad Hochſtratanum ſcribit de eadem. 137. dolet de libello, Canonicorum indoctorum nomine ſcripto 141. Romam proficiſcitur Lutherum accuſaturus. 149. redit Lipſiam cum Bulla 166. 167. 170. 171.

Eck Johannes ab Eck, officialis Trevirenſis 216.

Emſerus, Hieronymus, ſcribit in Bohemiam de Luthero & refutatur ab hoc 138. incitat Epiſcop. Miſn. in Lutherum 142 impugnat verſionem Bibl. Lutheri 321. aliam ipſe facit 322. calumniatur Lutherum 323. mors ei prædicitur 325. Miſſam defendit 346. & canonizationem Bennonis 406. libellum Eraſmi contra Lutherum vertit & publicat 447.

Epiſcopus. Epiſcopatus, qvatenus ſit de jure divino 251. verum ejus officium 307. falſi deſtructio ſvadetur a Luthero, ſed non violenta

Digitized by Google

olenta 308. habet eos pro Principaribus ſecularibus 351
Eqvites, vid. Nobilitas.
Eraſmus Roterodamus ſcribit ad Fridericum Elect. item ad Lutherum 111. laudat libellum Lutheri, Teſſaradecada 142. ſcribit ad Moguntinum de Luthero 148. de Friderici Elect. ad imperium electione teſtatur 182. judicium ejus de Luthero apud Fridericum El. 188. deſcribitur a Maimburgio 206. ejus ingenium & animus expenditur 208. it. de ejus natalibus & morte qvædam 210. hæſitatio ejus circa conjugia cleri 260. nocet cauſæ Lutheri 309. 450. ſupplicia ob religionem improbat 401. Aleandrum taxat 403. Leonem ob Bullam excuſat. ibid. adulatur Leoni 292. ſcribit contra Lutherum 446. ſeq. reſponſum accipit 447. ulterior de lite hac narratio 449. & ſeqq. literæ Eraſmi, ex qvibus conſilium & cauſa ſcribendi adverſus Lutherum cognoſcitur, ad Melanchthonem 450. 452. ad Adrianum Pontificem & Campegium Cardinalem 451. ad Tonſtallum Epiſc. Lond. & ad Volſerum Cardin. ibid. aliæ ad Melanchthonem, qvibus mentem ſuam de Luthero explicat 453. pœnitere videtur ſcripti ſui 454. iraſcitur ob Lutheri reſponſum, & replicat 457.
Erfurtum: concionatur ibi Lutherus. 93. tumultum improbat a ſcholaribus & plebe in clerum concitatum 243. Evangelium ibi prædicat Johannes Langus, Auguſtin. 273. 331. Lutherus ibi concionatur & moderationem ſvadet 334.
Erneſtus Elector Sax. *in præloqv.*
Erneſtus Saxo Archiep. Magdeb. 166 429.
Erneſtus Dux Saxoniæ *in præloq.* it. 25.
Erneſtus Lüneburgicus favet Evangelio 422.
Evangelii & legis diſcrimen 202. de præceptis Evangelii 203.

F.

Faber Johannes, Conſtantienſis Vicar. Gener. 378.
Faber Jacobus Stapulenſis 159. 403. 432. 437.
Fanatici violenti vi reprimendi ex ſententia Lutheri 404. 439.
Feilitſchius, Philippus, 79. Fabianus 104.
Ferdinandus Auſtriacus, prohibet Bibl. Luth. 323. 353. decreta contra Lutheraniſmum condit. 375. 419.
Fides ſola juſtificat, ſed non mortua verum efficax 134. de ejus natura ex libello Lutheri de libertate Chriſtiana 153. ex comment. in Galat. 198.
Fiſcher Joh. Epiſc. Roff. 404.

Digitized by Google

Franciſcani ſive Minoritæ Lutherũ impugnant 112. reprimuntur ab illo 158.
Francofurtum ad Mœnum: Paſtor Petrus Mayer 336. Evangelium ibi docet Hartman. Ibachius 353.
Franconica Nobilitas vid. Nobilitas.
Freiberga, urbs Miſniæ 273.
Fridericus Sax. Elect. *præloq.* fundator Acad. Witt. 19. Luthero ad Doctoratum ſumtus ſuppeditat 22. Lutheri de eo judicium 28. an Lutherum inſtigaverit 34. jubet eum Auguſtam ire 72. qvatenus Luthero faverit 87. & 101. 102. 142. mandata ad Pfeffingerum. 88. laudatur ejus ſapientia 90. ſuccenſet Cajetano. *ibid.* literæ ejus ad Eraſmum 102. qvomodo Miltitium Nuntium Pontificis exceperit *ibid.* & 105. diſqviſitio de filio ejus Notho 109. ægrotat, cum conſolatur Lutherus 141. mandata ad Valentinum Teutlebium Romam perſcripta 156. 157. recuſat oblatum imperium 181. 182. Lutheri ea de re relatio 183. acta Friderici cum Legatis Papæ, Coloniæ. 187. de amore ejus erga verbum Dei Staupitii & Lutheri teſtimonium 204. & ſeq. leniter agit cum Luthero Wartburgum relinqvente 296. caute verſatur in eo protegendo 326. legati ejus Wittebergam miſſi, de miſſæ negotio 331. ſeqq. cunctatio in Comitiis Norimb. 374. reſponſum ad Regem Angliæ 396. & Hungariæ 397. exitum ei machinatur Pontifex 413. Luthero pannum mittit, cucullum exuenti 444. lethaliter decumbit 461.
Fridericus Sax. Pruſſiæ magiſter 428
Fridericus Dux Sax. Gothanus *in præloqv.*
Friſii petunt Doctores Evang. 355
Friſius Carolus Baro, laudatus, *in præloq.*
Frobenius, Typographus Baſil. 111.
Froſch Johannes, Carmelita Auguſtanus, Lutheri hoſpes, fugit in Saxoniam 80. docet Auguſtæ 373
Froſchelius Lipſia ob religionem pulſus, Diaconus Wittemb. 464
Frundsbergius ſive Fronsberg, Georgius, Lutherum hortatur 235

G.

GAbriel Didymus Altenburgum miſſus a Luthero, abire jubetur 326.
Gallia, perſecutiones in illa Lutheranorum 403.
Georgius Dux Saxoniæ deſiderat diſputationem Lipſienſem 117. judicium ejus de Primatu Papæ 124. ejus mens poſt diſputationem Lipſ. 125. 126. dat ſalvum conductum Luthero 222. gravis eſt Henrico fratri 273. ſpernitur a Luthero 295. Biblia Lutheri prohibet 353. perſeqvitur Lutheranos 294. expoſtulat cum Luthero per literas 394. ſcribit Regi

Angliæ

Digitized by Google

Angliæ de Luthero 396. continuat perſecutiones 397. Lipſiæ capite qvosdam plecti facit, ob religionem 464.
Georgius March. Brandenb. favet Evangelio 355. alia ejus acta 429.
Gerbelius, Nicolaus 267. 390.
Gerſon, Johannes 49. 61. 79.
Gerlitius, Martinus Paſtor Brunſv. 168.
Glapion, Johannes, Cæſaris Pœnitent. 224 275.
Gleichenſis comes Wolfgangus recipit & promovet Evangelium 433.
Gottinga urbs recipit Evang. 423.
Grammatici Luthero favere dicuntur 190.
Gravamina Germanorum de abuſibus Romanis 356. 369. & ſeqq. 370. & ſeq. 371. eluduntur a Clemente VII. 413.
Gvilielmus Pariſienſis 49.
Guttelius Caſpar, Auguſtinianus Islebienſis 356.

H.

HÆretici vi non perſeqvendi 178.
Hala Saxon. 424. & alibi.
Hala Svevor. initia doctrin. Evang. 353
Hamburgum: petit doctores Evangelii 355.
Hannovera urbs recipit Evangelium 423.
Hartknochius autor rerum Borusſicarum 430.
Haſſia Landgravius Philippus. in præloq. ir. 222. 235. opprimit Sickingium 388. favere incipit Evangelio 426.
Hausmannus Nicolaus, Paſtor Zvicc. 273. 344. & alibi.
Hedio Caſparus 355. 390.
Heidelbergenſis diſputatio 36.
Henricus Angliæ Rex vid. Anglia.
Henricus Dux Saxoniæ 237.
Henricus Dux Brunſvic. 422.
Herſchfeldenſis Abbas, humanus erga Lutherum 239. Paſtor ejus oppidi uxorem ducit 252.
Heſſus Johannes Paſtor Uratislav. 389.
Hieronymus Epiſcop. Brandeburg. 34. cognomine *Scultetus*, Lutheri ad eum epiſtola 43. agit cum eo per Abbatem ibid. convenit ipſum Lutherus 110. minatur Luthero 126. publicat Bullam Leonis 171.
Hieronymus de Genutiis auditor Cam. Rom. 67. 81.
Hiobus, liber inter ſacros difficillimus 317.
Hiſtoriarum ſcriptores qvales eſſe debeant, *in præloq.*
Hiſpani vertunt Lutheri ſcripta 195.
Hochſtratanus, Jacobus 59. 121. 398.
Hortlederus Fridericus, hiſtoricus Saxon. *in præloq.* & alibi citatur.
Hoyenſis comes Jodocus, recipit Evangelium 433.
Hülſemannus, Johannes 182.
Humilitas Chriſtiana ex Luth. 153.
Hungaria: veniunt ex ea Juvenes ad Lutherum audiendum 355. Rex Ludovicus ſcribit ad Fridericum El. de Luthero 397.
Huſſus Johannes, 121. 133. 159. 233. & alibi.
Huttenus Ulricus 148. 167. 170. 189. 192. 193. 220.

I.

Jacobus, Auguſtinianus, Antwerp. cognomento, *præpoſitus* ejus confeſſio, variatio, evaſio, docet Bremæ 274. 275.

Imaginum cultus & uſus 302.

Indulgentiæ qvid ſint, ſecundũ Maimburg. 8. qvales admittantur a proteſtantibus 13. earum abuſus fatetur Maimburg. 12. majorem demonſtravit Lutherus 13. Indulgentiarum præcones ob exceſſus taxantur 16. 17. cauſam dant Schiſmati 18. ſententia de iis Lutheri in reſolutionibus theſium 48. 49. qvæ ſint veræ indulgentiæ, earumqve adipiſcendarum ratio 53. an ſint theſaurus eccleſiæ 91. Bulla pontificia pro indulgentiis An. 1518. 97. 98. profuſio in præcones indulgentiarum nominatim Tezelium 109. diſputatur de iis Lipſiæ. 116. & ſeqq. 123. qvid ad Bullam Leonis reſponderit Lutherus 121. 135. plane eas rejicit 177. Pallavicinus eas defendit 359. Adrianus moderatur 361.

Johannes Dux Saxoniæ frater Friderici 369. & alibi.

Johannes Fridericus Sax. El. *in præloq.* & alibi ſcribit ad Lutherum, vivo patre Johanne 441.

Johannes Georgius III. Elect. Sax. *in præloq.*

Johannes Georgius Dux Sax. Iſennacenſis *in præloq.* Halis Sax. docet Evang. 424.

Johannes XXII. condemnatus ob abuſum indulgentiarum 16.

Jonas Juſtus vel Jodocus, Præpoſitus Wittenb. ſæpius memoratur. docet Hal. Sax. 424.

Irenicus Franciſcus 354.

Iſennacum 239. 391.

Judæi, qvomodo convertendi 155.

Julius II. Pp. juramento promittit Concilium Generale 6. culpatur 41. 51. titulum Chriſtianisſimi deſtinat Regi Angliæ 280.

Jus Canon. 275.

Juſtificatio ex fide aſſerta a Luthero Comment. ad Galat. 196. 197.

K.

Kornius Gallus, docet Norimbergæ 353.

L.

Laici contemptum habiti a clero 120.

Langus Johannes, Auguſtinianus, Evangelium docet Erfurti 273. 334. memoratur ſæpius.

Latomus, Jacobus: ſcribit in Lutherum & hic ei reſpondet contenta libri & hujus encomium 245. & ſeqq.

Leiſnicenſe ſtatutum de bonis Eccleſiæ, probatum a Luthero 349.

Leo X. Pp. habet concilium Lateran. Gallos inſectatur 6. Ejus electio & magnificentia 14. examinatur ibid. indulgentias publicat, qvo prætextu & uſu 15. excuſatur, ejusqve conditio deploratur a Luthero 50. ſcribit

Digitized by Google

bit Friderico Elect. 68. item 104. ad Pfeffingerum & Spalatinum d. l. mittit Miltitium ibid. ſcribit iterum ad Fridericum audito Teutlebio 158. ejus Bulla de indulgentiis 97. dein contra Lutherum 167. 168. de Bullæ autoribus & alia qvædam ibid. examinatur 169. ſcribit Acad. Wittenb. 170. 171. Lutherum execratur in Bulla Cœnæ Domini 214. Regi Angliæ titulum confert defenſoris fidei 280. mors Leonis & elogia 292.

Leodienſis Epiſcopus Card. Erhardus de Marcka 182.

Leus Eduardus, Anglus Luthero infenſus 285.

Lex naturæ item Moſaicæ, ut differat ab Evangelio ex Luth. Comment. in Galat. 201. an lex ſervari poſſit 246.

Libertas Chriſtiana, tractatus Lutheri 152. & ſeqq. improbat abuſum 156. aſſerit eam contra vota monaſtica 255.

Liberum arbitrium: diſputatur de eo Lipſiæ 118. 123. & in Lutheri tractatu contra Minoritas. 127. Melanchthonis de eo ſententia 131. theſes à Pontificiis damnatæ 275. diſceptatio inter Lutherum & Eraſmum 449. 454. & ſeqq. judicium qvoddam de ea 457. & ſeq. excerpta ex Lutheri tractatu de ſervo arbitrio cum commendationibus D. Sebaſt. Schmidii 458. & ſeqq.

Linccius Wenceslaus: Auguſtinianus 38. Luthero aſſiſtit Auguſtæ 72. 78. venit ordinis nomine ad Lutherum 151. fit Altenburgenſium Paſtor. uxorem ducit 392.

Lipſia: Diſputatio ibi habita Anno 1519. 116. & ſeqq. clam favent Luthero Lipſienſes 217. plectuntur qvidam eam ob cauſam, capite 464

Livonia: docetur ibi Evang. 354. Lutheri ad Livonos literæ ibid.

Lovanienſes Theologi damnant Lutherum & ab eo refutantur 149. 150

Ludovicus XII. R. Gall. Romam pro Babylone habet. 6.

Lutherus Martinus: vid. præloqv. deſcribitur a Maimburgio 20. & ſqq. ea examinantur 24. parentes ejus & familia, cognomen Luder aut Luther, nomen monaſticum: Sacerdotium, iter Romanum: Profeſſio Wittenbergenſis, Doctoratus 25. 26. initia doctrinæ Evangelicæ 27. libertas, vicariatus, ſtudia, mores 28. cœpta diſputatio 29. excuſatur ab ambitione 29. 30. concionatur contra indulgentias 31. ſcribit ad Albertum Mogunt. & theſes contra indulgentias public. 31. 32. eo inſcio combuſtæ theſes Tezelii 33. non ſcripſit ex inſtigatione Friderici El. in æmulationem Alberti Mog. 34. nec Staupitii impulſu 44. 45. ſcribit ad Hieron. Ep. Brand. & ad Leonem X. 34. Lutheri theſes reſpondente Gunthero Wittebergæ diſputatæ. 35. item Heidelbergæ, reſpondente Beyero. 36. ſa-

Digitized by Google

36. ſapit profectu non Enthuſiaſmo. 37. 59. reſpondet obeliſcis Eccii 39. & Prieriati 40. 41. 42. de epiſtola Leoni X. An. 1518. mittit ei reſolutiones ſeu defenſiones theſium ſuarum 45. 46. 57. Romam habet pro Babylone, excuſat tamen Leonem X. Pp. 49. 50. ſtyli barbariem excuſat, explicat, qvà mente diſputare cœperit, & potiſſima ab initio dogmata 58. diu autoritatem Pontificum & Clerireveritus eſt. 59. Prieriatis epitomen culpat & refutat. 65. 66. & Principum contra Paparum inſolentiam certo modo implorat, citatur Romam 67. protectionem Electoris non cupit. 70. Auguſtam proficiſcitur. 71. 72. de ſalvo conductu. 73. dictum ejus ad Urbanum Montisferratenſem. d. l. Acta ejus cum Cajetano. 74. 75. ex Maimburgio. de iisdem veriora. 76. ad 80. appellat a Cajetano ad Pontificem 80. abit Auguſta. ibid. cur varie ſcripſerit Cajetano & de eo. 82. qvomodo ſe Pontifici ſubmiſerit. 83. in Galliam ire cogitat. laudatus ab oratore Gallico. 87. 88. relationem ad Electorem ſcribit de Actis Auguſt. 89. & ſeqq. abire vult ex Saxonia. 93. edit acta Auguſtana invito Electore. 94. qva occaſione ad concionandi munus Wittenberg. pervenerit. 95. apertius dubitat de poteſtate Pontificis. & qvod ſit Antichriſtus, ſuſpicatur. 95. appellat denuo ad concilium 96. acta ejus cum Miltitio. 104. & ſeqq. ſcribit Leoni X. & absqve ſalvo conductu non vult proficiſci ad Trevirenſem 107. ſcripta qvædam ejus An. 1519. 110. declaratio de poteſtate Pontificia Germanice edita, & alia: vulgantur per Europam. 111. ſcribit Eraſmo. ibid. reprimit Franciſcanos. 112. vult iterum diſcedere ex Saxonia ob metum in aula: theſis ejus contra Eccium de poteſtate Pontificis jure humano ibid. & ſeqq diſtingvit inter Eccleſiam & curiam Romanam 115. diſputat Lipſiæ cum Eccio 116. & ſeqq. ſermo Lipſiæ habitus. 120. edit reſolutiones theſium Lipſiæ diſputatarum. 133. defendit Huſſum in doctrina de pœnitentia & imperfectione bonor. operum. fidem efficacem reqvirit. de epiſtola Jacobi dubitat. 134. indulgentias oppugnat. 135. & primatum Papæ, jure divino. 136. reſpondet una cum Caroloſtadio ad relationem Eccii de diſput. Lipſ. ibid. de annulo Lutheri calumnia. 137. æſtimatur a Bohemis 138. novum adverſarium in ſe concitat Hieron. Emſerum. ibid. edit Teſſeradecada ſive conſolationem ad Fridericum Elect. 141. cum Eccio omnem abrumpit amicitiam, optat mori. 142. rogatur ut Poſtillas ſcribat, allegat labores. *ibid.* de ſcriptis ejus An. 1519. & ut de plurimis Romanæ fidei articulis dubitare cœperit. 143. tractatus de libertate Chriſtiana. 145. optat Euchariſtiam integram populo dari. ibid. defendit id contra cenſuram Miſnenſem. ibid. liberari

Digitized by Google

berari vult a munere Profeſſionis, paratus tamen pati, qvæ metuebat. 147. ſcribit ad Cæſarem, & edit proteſtationem de doctrina ſua. *ibid.* deprecatur errores ſtyli. 148. ſcribit ad Moguntinum. item ad Mersburg. Epiſc. & reſponſa accipit. 148. 149. improbat vehementiam Caroloſtadii contra Eccium. 149. qveritur de Ecii itinere Romano, metuit ſibi a veneno. 150. epiſtolam laude dignam ſcribit ad Leonem 6. April. ſvaſu Miltitii. 150. ſcrupulus de die epiſtolæ. 151. contenta libelli ejus de libertate Chriſtiana, de fide & bon. operibus, de ſacerdotio Chriſtianorum, de libertate licita & illicita. de ritibus 152. ad 156. qveritur de perſecutione. 157. 158. ſcribit contra Lovanienſes. 158. 159. & adverſus Romaniſtam Lipſienſem, Auguſtinum Alfeldenſem. 160. literæ ejus ad aulam de Schaumburgio 161. qverulæ aliæ 162. 163. liber ejus ad Cæſarem & nobilitatem German. 164. 165. item alterius de capt. Babyl. 165. qvo animo fuerit poſt publicatam Bullam. 166. dolet de multiplicatione librorum ſuorum ibid. appellat a Bulla eamqve refutat. 172. & ſeqq. defendit ſtyli acrimoniam 178. & depellit calumniam, qvod bellum in Turcas disſvaſerit. *ibid.* comburit libros juris Pontificii 179. rationes facti reddit. 180. ſcribit ad Carolum Cæſ. 184. qverela de Hieron. Aleandro & libror. ſuorum combuſtione 186. favor ejus, ex Maimburg. relatione. 189. 190. qvatenus ei faverit Fridericus 190. & eqvitum ordo. 191. laus librorum Lutheri 194. ſpeciatim commentarii in Epiſt. ad Galat. 195. ejusdem explicationes Evangeliorum, Orat. Domin. Pſalmorum, Cantici B. Virg. *ibid.* & *ſeq.* excerpta ex comment. in Galat. 196. & ſeqq. Lutheri fervor præferri debet Eraſmi diſſimulationi 209. cur & qvomodo vocatus ſit Wormatiam, & qva conſtantia eo profectus ſit 215. 216. 217. literæ ſalvi conductus & titulus Luthero in iis datus 221. iter a Maimburgio deſcriptum. de ejus curru & comitibus 222. & ſeqq. concionatur Erfurti 223. intrepidus Wormatiā intrat 224. ejus hoſpitium. *ib.* cur dilationem in primo acceſſu petierit, judiciū Maimburgii 225, examinatur 226 dicta ejus in ſecundo acceſſu. 227. 229. ſeq. an inurbanus & deſpectus fuerit 227. 232. acta cum eo poſt comparitionem publicam 231. 232. diſcedit ex comitiis. *ibid.* judicium ejus de ſeipſo circa acta in comitiis, & de conſilio Gamalielis 234. 235. damnatur edicto comitiali 236. capitur & occultatur Wartburgi 237. 238. literæ ejus ad Cæſarem Fridbergæ datæ 239. ſcripta ejus in cuſtodia Wartburg. 241. afflictiones in illo ſtatu 242. improbat tumultus 243. parat invectivas in Moguntinum 244. ſumma ſcriptorum ejus fundamenta 244. tractatus de confeſſione 245. prædicit ſeditionem *ibid.* liber contra Latomum 246. an ſerio ſe ab initio Pontifici ſubmiſerit 249. an doctrinam

Digitized by Google

contra Miſſam a diabolo didicerit 250. dubitat de conjugio clericorum, tandem illud probat, & Caroloſtadio atqve Melanchthoni aſſentit 253. dedicat patri ſuo *tract. de vot. Monaſt.* & narrat qvomodo eo contradicente Monachus factus ſit: contenta tractatus 254. & ſeqq. Liber ejus contra Ambroſium Cathar. 261. ſcribit acriter ad Albertum Moguntinum 266. temperamenta a Capitone oblata recuſat. ibid. dubitat an ex cuſtodia Wittenbergam rediturus ſit 268. commendat Philippum ibid. Parat ſe ad extrema ibid. qveritur de iniqvitate & timiditate adverſariorum, præſertim Wormatiæ, & qvod diſputare nolint 269. qveritur de odio Georgii ducis 270. Ominatur Carolo Imperatori improſpera, totiqve Germaniæ 271. habitus ejus eqveſtris in cuſtodia ibid. judicium de venatione qvam ſpectaverat 272. incrementa ejus doctrinæ 273. clam excurrit Wittenbergam ex cuſtodia 276. refutat Pariſienſes per Philippum 278. 281. 282. reſpondet Regi Angliæ referente Maimburgio 283. 284. defendit duritiem reſponſi 285. an ob duritiem illam ſtyli doctrina Lutheri rejici debeat 286. qvo ſpiritu ſcripſerit 288. contenta libri adverſus Regem Angliæ. 289. *& ſeq.* excuſat aſperitatem ſtyli 291. abit Wartburgo 293. & Electori ex itinere cauſas aperit, nec ab eo vult defendi. Georgii Ducis minas ſpernit, Deo confidit 295. *& ſeq.* cum gaudio excipitur Wittenbergæ 297. aliis literis, ut juſſus erat, Electori cauſas diſceſſus ex arce exponit. ibid. concionatur adverſus Caroloſtadii acta 299. concionum contenta 300. 301. tumultus improbat. *ibid.* ſententia & tractatus ejus de communione 301. 306. pingitur ſub crucifixo genibus flexis 299. 301. valde affligitur ob acta Caroloſtadii. 306. ſcribit *contra ſtatum Eccleſiaſticum falſo ſic dictum.* Eccleſiaſtæ titulum ſumit, & certo modo Evangeliſtæ. 307. ad 340. magna incurrit odia. 309. valde qveritur de moribus Evangelica doctrina indignis. 309. edit tractatum de vitanda hominum doctrina. 310. urget diſciplinam. 311. de verſione Bibliorum a Luthero facta, relatio Maimburgii. 312. & ſeqq. noſtra. 315. cum refutatione Maimburgii 317. & ſeqq. gloſſæ Lutheri marginales. d. l. Emſerum refutat, dein ſpernit, eiqve finem prædicit. 323. 324. edit librum de ſeculari poteſtate. 325. qveritur de aulæ tepore. 326. ſcribit ad fratres Auguſtini Wittenberg. de abroganda Miſſa. 329 impugnat Bullam Cœnæ Domini. 333. contra cœlibatum concionatur. *ibid.* ſeditionem disſvadet edito ſcripto ad Erfurtenſes. 334. qvo ſenſu finem Pontificatui prædixerit. *ibid. & ſeqq.* Bohemis ſcribit. 335. item ad Carolum Monſterbergenſem Ducem, ad Baronem Schwarzenbergium & ad Bambergenſes occaſione Brevis Pontificii ad eos dati, 336. it. ad Cronebergium. *ibid.*

Digitized by Google

ibid. & *ſeq.* doctrinam ſuam i. e. verbum Dei vult reſpici, non mores. 337. laudat Melanchthonis commentarios in Ep. ad Rom. *ibid.* & *ſeqq.* commendat ſcripta Weſſelii Groning. *ib.* & *ſeqq.* conſulit, non jubet mutationes in religione & ritibus. 341. Baptiſmi formulam Germanicam, ſed absqve mutatione veteris ritus præſcribit. 342. correctio rituum poſt biennium ſecuta eſt. 343. conſilium ejus de ritu S. Cœnæ. 343. 344. probat ſtatutum Leiſnicenſe de ritibus Eccleſiaſticis & in exemplum proponit. 350. & ſeq. monachis ex cœnobiis diſcedentibus alimenta monet porrigenda eſſe. *ibid.* de uſuris abolendis ſingularem habet opinionem, poſtea mutatam. 351 ad Livonos ſcribit. 354. & ſq. commendatur in mandata Adriani Pp. 367. intrepidus eſt adverſus decreta Norimberg. 374. edit ſcriptum de decretis illis. 376. docet qvid ſit Evangelium prædicare. ibid. intercedit pro Clericis conjugatis. 377. qvid ſit Epiſcoporum officium; indicat: librorum promiſcuam publicationem, excepta ſacra ſcriptura improbat. ib. libertatem ſtyli defendit ibid. non vult Fridericum El. cauſæ ſuæ implicare. ibid. probat factum Leonhardi Coppenii moniales ex cœnobio Nimitſchenſi educentis. 391. Canonicis Wittenb. conſilium dat de reformatione. 392. ſcribit ad Piccardos & Calixtinos in Bohemia. *ibid.* de Waldenſibus judicium. 393. de jure ordinandi miniſtros ad eosdem ſcribit. *ibid.* & ſeq. edit libellum de ordine cultus publici. 394. literas dat ad Sabaudiæ Ducem. *ibid.* ejus anguſtia & egeſtas, ut & liberalitas. 394. reſpondet acriter Georgio Sax. Duci, offert tamen obſeqvium ſalva religione. 395. edit tractat. de Chriſto ex Judæis orto & de virginitate Deiparæ. *ibid.* conſolatur virgines ex Gynæceo Freiberg. ejectas. 397. conſolatur itidem Mildeburgenſes, Wormatienſes, Eslingenſes, Auguſtanos. 397. Lutheranos a ſe nominari dolet. *ibid.* relatio ejus & hymnus, *item* conſolatoriæ de Auguſtinianis in Bruxelliæ combuſtis 398. edit tractatum de abominatione Canonis Miſſæ, parœneſin ad Eqvites Teutonicos, & alia ſcripta Anno 1523. *ibid.* fanaticis violentis manus injici ſvadet. 404. ſcribit contra Canonizationem Bennonis Epiſc. Miſn. 404. & ſeq. item Alberto Pruſſiæ Magiſtro in cauſa religionis 413. & ſeq. improbat acta Comitiorum Norimb. 415. intrepidum ſe ad extrema patienda oſtendit. 416. Turcicum bellum disſvadet. *ibid.* prædicit mala Germaniæ. *ibid.* Henrici Zutphan. martyrium commendat. 425. de martyrio Henrici Zutphanienſis & aliorum epiſtola. 425. ſcribit ad Albertum Pruſſiæ Magiſtrum & ducem 431. laudat Georgium Sambienſem Epiſcopum. 432. & Albertum Magiſtrum Pruſſiæ. 432. ſcribit uxori Matth. Cellii. 433. certamina cum Caroloſtadio Jenæ & Orlamun-

Digitized by Google

lamundæ, aditumqve a Luthero periculum. 434. & ſeqq. Epiſtolæ de controverſia ſacramentaria Argentoratum candide ſcriptæ. 436. diſſvadet conventus & tractatus de concordia religionum. 438. ſcribit Mulhuſinis de cavendo Munzero & ſociis. 438. item ad Principes Saxoniæ. 439. ſpiritum eorum deſcribit, timiditatem exprobrat, ſuam refert conſtantiam. 440. Fatetur mores ſuorum non convenire cum doctrina 440. libertatem prædicandi prohiberi improbat. 441. vim omnem abominatur in propagando Evangelio. *ibid.* Scholarum conſervationem commendat publicis ſcriptis & ingratitudinem taxat, qvæ poſt reformationem emergebat. 442. & 445. cucullum cur & qva occaſione depoſuerit. & monaſterium deſertum Principi obtulerit. 443. 444. parum a principe petit, pro aliis plura. *ibid.* qveritur de rapinis bonor. Eccl. 445. Eraſmum monet ut extra partes eſſe velit. 450. 452. invitus ejus libro reſpondet. 454. Excerpta ex Lutheri libro de ſervo arbitrio. 454. & ſeqq. Melanchthonis locos Theologicos invictum vocat libellum. 455. exponit cauſas tardioris reſponſi, & cur tamen non tacuerit. *ibid.* nitidus reſponſi ſtylus. 456. laudat & cohortatur Eraſmum ad veritatem agnoſcendam. *ibid.* dolet de aulæ Sax. cunctatione. 461. a matrimonio abhorret, & morti ſe parat. *ibid.* Scripta ejus hoc anno 1524. inter alia commentarius in Pſalmos. *ibid.* laudat commentarios in eosdem Pomerani. 462. lætatur qvod pro ſe uno tot doctores Evangelici ſurgant. *ibid.* Cantiones ſacras componit & ut idem ab aliis fiat, deſiderat. *ibid.* laus poeſeos Lutheri ſacræ. 463. ſpernit Cochlei & aliorum calumnias & invectivas. *ibid.* ſcribit pro Florentina virgine ex monaſterio egreſſa. 463. item ad Schwarzenbergium Baronem, qvi ſuam ex cœnobio eduxerat. *ibid.*

M.

Magdeburgum: docetur ibi Evangelium, a Melchiore Miccio, Eberhardo Widenſee, Joh. Fritſchhanſio. 354. in Magdeburgenſi provincia longe poſt. 424.

Maimburgius: qvo conſilio & propoſito ſcripſerit. 1. 2. de ſtylo ejus Gallico: *in præloqvio.* Lotharingus fuit, Nancejanus. 5. 6. an Hiſtorici officium præſtiterit. 3. 4. 21. judicium ejus de Cajetano examinatur. 83. 84. notatur ejus ſententia de poteſtate Pontificis. 115. errata ejus de Auguſtinianis ad Luth. miſſis & de hujus epiſt. ad Leonem & libello de libertate Chriſtiana. 145. examinantur. 152. ut & judicium de Bulla contra Luth. 169. de libris & fautoribus Lutheri judicium. 189. fatetur optima a Luthero ſcripta eſſe. 190. taxat Eraſmum 209. incerta narrat de actis Friderici in Comit. Wormat. 219. taxat Lutheſ-

Digitized by Google

theri acta in comitiis. 225.227.231. errat circa locum occultati Lutheri. 240. item in judicio de libris Lutheri contra Latomum. 244. dolet de hæreſi in Anglia & ſperat ejus regni reditum ad Eccleſiam Rom. 277. provocat Lutheranos contra Lutherum ob librum ejus adverſus Regem Angliæ. 283. reſponſum accipit 286. ideam reformationis Lutheranæ maligne proponit 284. refutatur 291. narrat & taxat verſionem Biblicam Lutheri 312. refutatur 317. & ſeq. reprehendit Fridericum El. ob ſtabilimentum Lutheraniſmi 325. qvam recte, examinatur 326. narrat Lutheri ordinationes circa Sacramenta monaſteria & bona Eccleſiaſtica 340. examinantur ibid. & ſeq. notatur judicium ejus adverſus ſcriptum Lutheri in decretum Norimbergenſe 376. item tranſitionum ejus ingenium 386. omiſſa hiſtoria de martyrio Auguſtinianorum in Belgio, & excuſata perſecutio hodierna in Gallia 400. item de Comitiis Norimb. 410. de progreſſu Lutheraniſmi 421. de rebus Pruſſiæ 428. in ſententia Lutheri de libero arbitrio recenſenda 447. & ſeqq. ſpeciatim pungit Janſeniſtas 449. epilogus ejus conſideratur 464.

Margaretha ſoror Franciſci Gall. R. favet Evangelio. 433.

Martinus Danus, a Luthero in patriam miſſus. 273.

Martyria ob religionem. 159.169.183. 398.464.

Matthesius, Johannes: ejus conciones de Luthero. 8. & paſſim.

Mauritius El.Sax. *vid. praloq.*

Mauritius Dux Sax. Adm. Ep. Numb. *vid. praloq.*

Maximilianus I. contra Julium II. Pp. concilio Piſano patrocinatur, deinde illi renunciat. 6. ſcribit Leoni X. in cauſa Lutheri. 67.68. ſalvum conductum dat Luthero. moritur. 101. admonitus fuit de corrigendis Pontificum defectibus, 370. & ſeq. Pruſſiā dicitur Polonis ceſſiſſe. 429.

Meckelburg: Ducatus: initia reform. Evangel. 423.

Mediceus Julius, poſtea Pontifex. 360. 409.

Meierus Sebaſtianus Franciſcanus, Argentorat. retractat qvæ adverſus Evangelium docuerat. 433.

Melanchthon Philippus, *vid. praloq.* Wittenbergam venit Luthero laudatus. 69. ſcribit epiſtolam de diſputatione Lipſienſi eamqve contra Eccium defendit. 128. & ſqq. laudatur a Luthero contra Eccium. 132. confirmatur, dum timet. 244. defendit matrimonium clericorum. 253. epiſtola ejus ad Capitonem. 267. refutat Pariſienſes. 281. excuſat Lutheri ſtylum adverſus R. Angl. 289. Caroloſtadio obſecutus eſſe inſimulatur a Maimburgio. 300. taxat Caroloſtadium. 305. ſubſcribit judicio Theolog. Wittemberg.

de Miſſa. 331. præſentiam realem in S. Cœna defendit. 437. Eraſmo reſpondet ſcriptum ſuum adverſus Lutherum excuſanti. 452. & ſq. elogium locis Theolog. Melanchthonis a Luthero datum. 455.

Melrichſtadius, Martinus Polichius D. ejus de Luthero ſententia. 26.

Melchior Adami de vitis Theologorum. 95. & paſſim.

Meritorum ſuperabundantia negatur. 10. 13. 53. jactantia meritorum improbatur. 246. 247.

Merſeburgenſis Epiſcopus repugnat diſputationi Lipſienſi. 117. 126. reſpondet epiſtolæ Lutheri. 149. publicat bullam Leonis. 171. reprehenditur a Luthero. 270. perſeqvitur Lutheraniſmum. 353.

Mildeburgum, docet ibi Evangelium Joh. Draco. 354. perſecutio Mildeburgenſium. 397.

Miltitius, Carolus Nuntius Pontificis ad Fridericum El. 102. 104. & ſeqq. qvis fuerit & qvid cum Electore egerit. 104. relatio de illius negotiatione ex Luthero. *ibid.* & ſeqq. ut Auguſtinianos ad Luth. miſerit. 144. agit cum Luth. de Epiſt. Pontifici ſcribenda. 150.

Minoritæ vid. Franciſcani.

Miſſa: tractatus contra eam Lutheri 241. 249. an doctrinam contra Miſſam ex diabolo didicerit. 250. abrogát Miſſam Auguſtiniani Wittembergenſes 272. rejicitur cum dogmate transſubſtantiationis in tractatu Lutheri adverſus Reg. Angl. 289. & ſeq. item in libro ad Auguſtinianos. 330.

Miſnenſis Epiſcopus Joh. a Schleiniz infenſus Luthero. 142. 146. damnat ejus ſermonem de Euchariſtia. *ib.* publicat Bullam Leonis. 171. diſceptat cum Electore de ſacerdotibus conjugatis. 311.

Miniſterium Eccleſiæ an ſuſtulerit Lutherus. 251. tractatus de ejus ordinatione. 393. & ſeq.

Mans pagus, unde genus Luthero. 25.

Moguntiæ: docetur ibi Evang. 355.

Mollenſis Henricus docet Evangel. in Meckelb. Duc. 168.

Monachi reformationem juvant. 206.

Monaſteria & Eccleſiæ collegiatæ: earum bonus uſus. 164. Monachi plurimi Lutherum ſeqvuntur. 206 uxores ducunt. 242. 259. Monaſteria olim Scholas fuiſſe 257. libidines monaſticæ deplorantur. ibid. non probatur monachorum proclivitas ad conjugia. 310. taxatur impudicitia & turpitudo monaſteriorum. 311. reformatio ſvadetur. 350. vacua Principi curanda offeruntur. 444. & ſeq.

Monſterberg: Dux Carolus ſcribit Luthero, & qveritur de excommunicatione proavi ſui Georgii Bohem. Regis. 335.

Mulhuſa, urbs Imperial. monetur a Luthero, ad de cavendo Munzero. 438.

Munzerus Thomas. 294. 434. 438.

Digitized by Google

Myconius ſive *Mecum*, Fridericus. 173.

N.

NAnnis, Johannes, Pontificis Monarchiam inſulſe defendit. 66.
Naumburgenſis Epiſcopus publicat Bullam Leonis. 171. & edicta contra Lutherum. 294.
Neſenius Gvilielmus. ejus elogium & mors. 460.
Nimitſchenſe cœnobium. 391.
Nobilitas Eqveſtris & ſpeciatim Franconica an bonis Eccleſiæ inhiaverit, & ideo Luthero faverit. 193.
Norimberga: initia Evangelii. 353. comitia ibi habita. 356. 357. 367. judicium de iis. 375. alia 407. 409. ſeq. Præpoſiti edunt ſcriptum de reformatione. 433.
Novatus: Novatiani. 12. an talis fuerit Lutherus. 13.

O.

OCcamus, Gvilielmus Scholaſticus, ejus ſecta aliis præfertur a Luthero. 160. 173.
Oecolampadius, Johannes. 128. 141. 355.
Ordo eqveſtris Teutonicus in Boruſſia; ejus geſta. 427.
Orlamunda oppidum, cujus paſtor fit Caroloſtadius. literæ civium ad Lutherum, & qvomodo cum illo egerint. 434. & ſeqq.
Oſiander Andreas. 353. 413.
Oudermarckius Martinus, paſtor Cellenſis. 422.

P.

PAlatinus Elect. Ludovicus, an Luthero faverit. 189. 191. Sickingium opprimit. 387.
Pallavicinus, *Sfortia*, autor hiſtoriæ Concil. Trid. *in praeloq*. it. p. 6. excuſat defectus Pontificum. 15. ejus cenſura de intentione Lutheri examinatur. 59. improbat appellationes ad concilia. 69. reprehendit conſilium Pontificis in publicanda Bulla pro indulgentiis. 98. excuſat exactiones pro palliis & pluralitatem beneficiorum in Principes Germaniæ collatorum. 109. defendit ſophiſma Eccii, diſtingventis inter *totum* & *totaliter*. 125. & Epiſcopum Merſeburg. qvod diſputationem Lipſienſem impedire voluerit. 126. notantur qvæ ſcripſit de Epiſt. Luth. ad Leonem. 151. defendit Bullam Leonis. 169. judicium ejus de oblato Friderico El. imperio. 83. qveritur de Hiſpanis Lutheri libros æſtimantibus. 195. Eraſmum taxat. 208. orationem Aleandri effingit cum contumelia Lutheri. 218. improbat ut pontificiæ Juriſdictioni noxiam Lutheri evocationem ad Comitia. 220. Status imperii pro ignorantibus habet. *ibid*. ſiniſtre judicat de actis Lutheri Wormat. 226. 227. notatur in aliis circa acta Comit. Worm. 226. 237. 240. & in opinione de indulgentiis. 359. de poteſtate profana

 Pon-

Digitized by Google

Pontificum.360. de abuſibus curiæ Rom.361.de paupertate Proteſtantium: & de moribus Adriani VI. *ibid.* de Clemente VII.409.de Epiſtolis ejus ad Fridericum El.373. de gravaminibus Germaniæ.411. de conventu Ratiſpon.420.

Pallium magno pretio Romæ ab Epiſcopis redimendum. 370.

Panormitanus Abbas, culpatur a Sylvio Prieriate.61.Luth.laudatus.113

Papatus ſive Pontificatus *vid.præloq.* an conveniat cum Principatu mundi.14.an Papa errare poſſit.41.cantilenæ in Papas.43. autoritas corũ absqve ſcriptura non admittitur in rebus fidei.51.52.55. qveritur Lutherus eam in Tyrannidem degeneraſſe.56.57. Monarchia & poteſtas ſupra concilium a Prieriate aſſerta.63.de Primatu Pp.diſputatur Lipſiæ.119.123.agnoſcitur a Luthero jure humano poſt diſput. Lipſ. 136. cur poteſtatem jure divino ſibi Pontifices arrogent, ſententia Lutheri.139. qvomodo ferri Papatus poſſit.160. defectus ejus arguitur libello ad Cæſ.& Nobil.Germ.164. Babylon & venatio Nimrodica vocatur.165. tyrannidis incuſatur a Luthero poſt Bullam.172.178. oſtendit arcanum Pontificium in doctrina de bon.operibus. *ibid.* ſperat ejus reformationẽ in Comment.ad Galat. & excuſat mordacitatem ſtyli.203.parallela Papæ & Chriſti a Luthero compoſita, cum imaginibus Cranachii.217. impugnat eum in libro contra Catharinum.262.& ſeqq. agnoſcit id cum periculo fieri: negat petram eſſe. *ibid.* de fine Papatus ſententia Lutheri.334. & ſeq. divina ejus inſtitutio probanda eſt.346.

Pariſii vid. Academia.

Parochiæ imperitis locatæ.369.371.

Patres ut legendi & interpretandi ex ſententia Melanchthonis.130.Scripturæ poſtponendi licet magnæ ſint autoritatis ex Luth.176.

Paulus Sarpius Venetus ſcriptor hiſt. Concil.Trid.6. taxat Bullam Leonis.169. & alibi.

Peccata, ut maneant poſt Baptiſmum 177. concupiſcentia ſive fomes eſt peccatum.247. 248. theſes de peccato a Pontificiis damnatæ.275.

Peregrinationum abuſus. 164.

Perſecutiones Lutheraniſmi. 294.353. 398. 464.

Peutingerus, Conradus. D. 233.

Pfefferkorn Judæus, Capnionis adverſarius. 159.

Pfeffingerus, Degenhardus. 28.69.88.

Philippus Palatinus Ep.Naumb. 294.

Philoſophia, qvomodo ea utendũ.160.

Piccardi ſ. Bohemi a Luth. reprehenſi.49.52.56.qvatenus tolerandi ſint. 165.ſcriptum ad eos Lutheri. 392.

Picus Johannes. 50.54.159.

Planitius, Johannes, El. Sax. legatus, Pallavicino mendoſe dictus Plunceritius. 373. 374.

Plettenbergius Livoniæ Magiſter. 429

Pani-

Pœnitentia qvotidiana Chriſtianis neceſſaria ſecundum Luth. 11.21.47. diſputatur de hac Lipſiæ.119.

Polonia: initia doctrinæ Evangel.355. geſta Polonorum in Pruſſia. 429. Rex connivet ad reformationem in Boruſſia.431.

Poliander Johannes.391.

Politia defectus notatæ a Luth. 164.

Pollio miniſter Eccleſiaſt.Argent.433.

Pomerania: initium in ea doctrinæ Evangelicæ.274. progreſſus. 423. Dux Bogislaus cum filiis Georgio & Barnimo. ibid.

Pomeranus D. vid. Bugenhagius.

Pomezanenſis Epiſcopus Erhardus Qveiſſius.430.

Poſtilla, judicium de iis Luth.142.269.

Præbendæ majores, judicium de iis Lutheri.351.

Presbyterium: ejus poteſtas circa diſciplinam.128.qvo jure nitatur, & qvomodo ab Epiſcopatu differat. 250.251.

Principium: de hoc convenire debet inter diſputantes. 10.

Prierias, Sylveſter, ſcribit contra Lutherum.34.39.40.ejus ſententia de Eccleſia & Pontificatu.ibid. taxatur a Maimburgio. 60. ejus epitoma & aſſertio Monarchiæ Pontificiæ & ejus Poteſtat. ſupra concil. 61.62.63.reprehenſus a Maimburg. 64.& Paulo Veneto, it. a Pallavicino 65.a Luthero.66. ſuffragatur Bullæ contra Lutherum.169.

Proles, Andreas, Auguſtinianus. 166.

Pruſſia: vid. Boruſſia.

Purgatorium indulgentiarum objectum, negante Luthero. ipſum tamen adhuc credit, ſed diſſentit qvoad ſtatum animarum.19.22.dein negat purgatorium. 241.

R.

RAtiſponenſis conventus a Legato Pontif. indictus. 416. & ſeqq.

Reformatio ejus cauſæ: *præloq.* expetita fuit in moribus & diſciplina ante Lutherum, aliqvo modo etiã in doctrina. 7.8. fruſtra deſiderata a Pico, Valla, Ravennate, Veſalia, Reuchlino.54. judicium de ſtatu religionis & reformationis an.1518 99.100. ſimilitudo reformat. cum primitivæ eccleſiæ plantatione. 194. fructus ejus in moribus & diſciplina. 310. judicium Maimburgii.325.examinatur.326.& ſqq. lente procedit reformatio in Saxonia. 356.

Regiomontum urbs Boruſſiæ.430.

Remondus Florimondus *in præloq.*

Reuchlinus vid. Capnio:

Rhadinus vide Thomas

Riarius Raphael Card.S.Georg.87.161

Richerius Edmundus, Sorboniſta. 6. ſeq. Monarchiam Pontificum impugnat 64. negligentiam eorum in reformatione culpat 364. & *ſeqq.*

Roma: trepidatur ibi ob Lutherum. 112. de pecunia ex Germania Romam miſſa 169.

Romana Eccleſia a Luthero culpata 51. 55.

Rorarius Georgius, corrector in editione operis Biblici 317.

Roſtochium urbs 423.

S.

Sabaudiæ Dux, ejus legatus amicus Luthero 155.

Sacerdotium qvatenus Chriſtianis omnibus commune, ex Luthero 154. 164. 250.

Sacramenta, de eorum numero, & de S. Cœna 290. de præſentia reali. 303. 305. 392. ritus S. Cœnæ. 343. 346. & ſeq.

Sacramentaria controverſiæ initium, & mens in ea Lutheri 436.

Sambienſis Epiſcopus Georgius a Polenz favet Evangelio 414. abdicat ſe ditione temporali 430. laus ejus apud Lutherum 432.

Samius Conradus Paſtor Ulmenſis 353.

Sancti non merentur ſuperabundanter 11. 54.

Satisfactio pro peccatis: qvalem ſtatuerit Lutherus 48. abuſus Eccleſiæ circa eas. *ibid.*

Savonarola, Hieronymus 178.

Schaumburg, Sylveſter, Eqves Francus, Luthero auxilium offert. 161.

Schertelius Sebaſtianus, Eqves *in prælogv.*

Schlickius, Comes, 114. 284.

Schmidius Sebaſtianus D. edit & defendit librum Lutheri de ſervo arbitrio 457. & ſeqq.

Scholæ, commendantur a Luthero 441. 442.

Scholaſtici vid. Theol. Scholaſt.

Schurfius Hieronymus D. 223. 226. 232. 231. 296.

Schwarzenberg. Joh. Baro 336. 436.

Schwebelius Johannes 192. 387.

Scotus, Scotiſtæ 122. 160.

Scriptura S. ſola pro judice in qvæſtionibus fidei agnoſcitur a Luthero & Proteſtantibus 10. ab Apoſtolis pro fundamento allegatur. 38. de ejus interpretatione ſententia Melanchthonis 130. Lutheri 174. *& ſeq.* lectio ejus populo non prohibenda 318. 319.

Seckendorfius Caſparus, Epiſc. Aichſtet. in *proem.*

Sedunenſis. Epiſcopus, Matthæus Scheiner, bene ſentit de Luthero, alludit ad ejus nomen Luther, i. e. Lauter purus 111.

Sehoferus Arſatius 320. 390.

Serveſta: docetur ibi Evang. 354.

Sickingius, Franciſcus, ſcribit Luthero 161. favet electioni Caroli V. 183. fovet Doctores Evangelicos 102. invitat Lutherum ad ſe 224. ejus clades 387. familia 389.

Sileſia: incipit in ea Evang. Doctrina 355 Scholæ eriguntur 390.

Simon Heinzius Pontanus, Paſtor Wittenberg. 95.

Sixtus IV. Pp. 51.

Sleidanus Johannes hiſtoricus, paſſim allegatur, defenditur *in prælogvio.*

Sluterus Joh. docet Evang. Roſt. 423.

Digitized by Google

Snepſius, Johannes 354.
Sorbona, vid. Acad. Pariſ.
Spalatinus Georgius, qvis fuerit 26. ut faverit Luthero 86. 88. allegatur paſſim. Lutherus eum ut maneat in aula, & ut uxorem ducat adhortatur 461.
Speratus Paulus 261. 461.
Staupizius Johannes, Vicar. Auguſtin. deſcribitur 19. an Lutherum ad diſputandum inſtigaverit 20. 45. ejus ſententia de vera pœnitentia. *ibid.* conſolatur Lutherum & Electorem. 70. 71. adeſt Luthero Auguſtæ. 79. ſecedit Salzburgum 80. de ejus favore apud Fridericum ex Maimburgio 86. it. 87. agit cum Luthero ordinis nomine. 151. mors 80.
Steinius Wolffgangus 434. fovet errorem qvendam 439.
Stetinum: docetur ibi Evang. 354.
Stolpena in Pomerania: docetur ibi Evang. 354.
Storckius Nicolaus Anabaptiſta cum ſociis 294.
Strauſſius: ejus opinio de lege Moyſis reducenda 439. idem forte qvi Iſennaci docuit, v. ſuppl. ad§.152.
Sturmius Caſpar: Fecialis 219. 226.
Svecia: ejus reformatio a Maimburgio relata 378. & ſeqq.
Sunda, Stralſund; docetur ibi Evangel. 354.
Surius Laurentius, in *praloq.* & alibi.

T.

Tauberus Caſpar, Viennæ combuſtus ob Evang. 425. 463.
Teutlebius, Valentinus 156.
Teutonicus ordo v. ordo Eqveſtris.
Tezelius Johannes, præco indulgentiarum 17. comburi jubet Lutheri theſes. viciſſim ejus theſes contra Luth. Witteb. comburuntur 33. genus & mores ibid. comparatur cum aſino 57. increpatus a Miltitio moritur 105. ſolatur eum Lutherus 106. alia qvædam de eo 110.
Theologi Crucis & gloriæ ut differant ex Luth. 55.
Theologia Scholaſtica reprehenſa a Luthero 45. Scholaſticis opinionibus præferenda eſt veritas 54. Theologiſtria dicitur a Luthero 124. qvid noceat 205. Faſtus Scholaſticus, de merito bonorum operum 248.
Thomas Aqvinas, & Thomiſtæ 41 qvæ ſit eorum autoritas 54. 61. 9. 121. 160. 165.
Thomas de Vio. vid. Cajetanus.
Thomas Rhadinus, Todiſcus ſcribit contra Lutherum & Melanchthonem 161.
Thuanus Jacob. Auguſt. *in praloqv.*
Thunavius, Fridericus, Conſil. El. 229.
Tolken, interpretes concionum in Boruſſia 431.
Totum & totaliter diſtingvit Eccius 125.
Tranſſubſtantiatio impugnatur a Luthero 289.
Trevirenſis Archiepiſcopus, Richardus a Greiffenklau, judex deſideratur in cauſa Lutheri 107. agit cum eo Wormatiæ 232. 233. opprimit

mit Sickingium 387.
Trocedorfius Valentinus, Grammaticus inſignis 390.
Trögerus, Conrad. Monachus refutatur 433.
Turca: qvomodo bellum contra eos ſvaſerit Lutherus vel diſſvaſerit 177.

V.

VAlla Laurentius, 50.159.& alibi.
Varillaſius, Antonius, Hiſtoricus Gallus allegatur & notatur *in praloq*. 224.250.& paſſim.
Veus Hieronymus, agit cum Luthero Wormat. 232.233.
Virgo, B. Maria, qvæſtio de ejus immaculata conceptione indeciſa 51. ejus perpetua virginitas a Luthero aſſeritur 395.
Virginitas, qvatenus laudabilis 256.
Virgines monaſteriis egreſſæ interqve illas Catharina Boria 256. 391. & Florentina ex nobilitate Thuringica qvam ſcripto defendit Lutherus 463. virgines ex Freibergenſi aula ob Lutheraniſmum ejectæ 397
Ulma: initia Evangel. doctrinæ 353.
Vota monaſtica impugnat Lutherus edito tractatu 242.252. rationes ex eo referuntur 254.& ſeqq. libera & revocabilia eſſe debent 256. encomium hujus libri: ibid. 259. 260.
Uratislavia: docetur ibi Evang 355. apologia Senatus 389.
Urbanus Montisferatenſis inſidiator Lutheri 73.
Urſinus Robertus Card. 182.
Uſura: Lutheri de iis opinio 353.

W.

WAldenſes vid. Albigenſes.
Warmienſis Epiſcopus Johann. Dantiſcanus 431. (240.
Wartenburgum arx, Patmus Lutheri
Werthheim: Comes, Lutheranus 154.
Weſalia Johannes 50.
Weſſelus Groningenſis 159.338.
Widerſtett Cœnobium 391.
Wimpina, Conradus contra Lutherum 33.
Wiſmaria urbs, initia doctrinæ Evangel. 423.
Wittenbergenſis Academia ſcribit pro Luthero 68. freqventes habet ſtudioſos 109. docetur ibi Anno 521. Jus Canonicum 275. Canonici a Luthero reprehenſi ibid. & 331.346. reformari cœperunt 391.
Wormatienſia Comitia & Edictum 210.211. relationes de iis variæ 214. 219. & ſeqq. 226. memoria horum Comitiorum illuſtris 234. Iudicra de iis narratio, in forma paſſionis 268. in urbe docetur Evang. 274.
Würtzburgenſis Epiſc. humaniter tractat Lutherum 36.

Z.

ZViccavia 273.343.& alibi.
Zvinglius, Huldricus 303. 305. 435. 438.
Zutphanius Henricus docet Bremæ 354. ejus martyrium 425.

FINIS INDICIS.

Digitized by Google

ADDITIONES,

ſive

LIBRI PRIMI

PARS ALTERA,

in qva

ex Auctoribus manuſcriptis & editis,

rarioribus præſertim,

plurima illuſtrantur

& ſupplentur.

Digitized by Google

Digitized by Google

L. B.

QVamvis ſcriptores, qvi *Additionibus* & *Supplementis* libros ſuos augent, plures inſtituti ſui cauſas habere poſſint, fateor tamen me præmeditato ad id non acceſſiſſe, multominus neceſſarium ab initio judicaſſe, ut iſto, qvanqvam mihi & aliis non inſolito, ſcribendi modo uterer. Ipſa enim, qvam elegeram methodus, ad alienos labores commentandi libertatem, qvæ fortaſſe in Additionibus maxime qværitur, mihi præbebat, ut non ſtricte admodum obſervato ordine hiſtorico, aut connexione materiarum, inſerere poſſem, qvæ inter ſcribendum occurrerent. Dein *prima* libri *parte* complecti tres Maimburgii libros, qvi ipſi priorem operis partem fecerunt, ſtatueram. Verum ut in præloqvio innui, amplior mihi deprehenſa eſt *primi libri* Maimburgiani materies, qvam ut ea, qvam mente conceperam, brevitate tractari a me potuerit. Dein plures, qvam prævideram, interruptiones ſtudium memoriamqve meam turbarunt. Deniqve cum rumor de propoſito meo emanaſſet, moti ſunt Viri egregii, aut benevolentia erga me, aut boni publici zelo, ut plura mihi, qvam ſperaveram, ſuggeſſerint documenta vel nunqvam edita, vel oblivioni tradita, qvorum notitiam, ut mihi jucunda fuit, etiam aliis gratam & proficuam fore judicavi. Scio eqvidem, haud magnam

gnam gloriam colligendo & exſcribendo ab aliis compoſita parari poſſe; ſed neqve illa mihi pro ſcopo eſt, & ea nunc ſum ætate, vitæqve & mentis habitu, ut meis ſolummodo inventis aut non poſſim multum delectationis afferre curioſis lectoribus, aut non tantam præſtare utilitatem, qvanta ex illorum, qvos excerpſi, ſcriptis hauriri, ut puto, poterit. Si qvæ minutiora videantur, qvam ut a me produci debuerint, aut lectionem mereantur, nolim ſane de ejusmodi cenſura ut injuſta qveri: qvanqvam delectui operam dederim, & multa qvæ ſeſe offerebant, & majorem libro molem dediſſent, ſepoſuerim & qvaſi exauctoraverim. Aliqva tamen, qvæ in commentario commodiorem locum habuiſſent, in additiones has conjeci, epicriſes nempe aut reſponſa ad ea, qvæ opponi poſſe, vel jam objecta eſſe a diſſentientibus, paulo tardius deprehenderam. Sed qvis eſt tam doctus tantoqve ingenii & memoriæ vigore, qvi omnia uno complectatur intuitu, aut cui nihil excidat, ſecunda cogitatione & cura corrigendum aut amplificandum? Id ego de meis, qvaliacunqve ſint, magis certe, qvam alius qviſqvam, agnoſco. Pendere etiam a judicio legentium, qvi non tam mihi qvam cauſæ favent, velim, num me, qva cœpi via progredi, an abſtinere ab ea conſultius ducant. Si prius probent, non patiar modo, ſed & hoc alloqvio peramanter rogo rerum harum peritos, ut me

mo-

Digitized by Google

moneant, & ſi qvid habent non vulgatum, qvo propoſitum meum juvare poſſint, id benevole ſuggerant & impertiantur. Curavi ut literæ, libri, aut ſchedæ, qvæ ad me deſtinabuntur, in *Bibliopolio Lipſienſi*, ex qvo prima hæc operis mei pars prodit, ad me transmittantur. Spondeo etiam fidelem reſtitutionem eorum, qvæ non niſi ad tempus commodari poterunt. Deſidero autem ante alia, qvæ ad hiſtoriam Reformationis in annis 1525 & 1546. qvi B. Luthero ultimus vitæ fuit, pertinent. Hæc enim *ſecundi libri* commentariorum meorum epocha erit, ſi Deus vitam viresqve ad continuandum laborem dederit. Neqve tamen ingrata erunt, ſed in tempore & loco a me attendentur, qvæ ad priores annos, qvos in libro hoc primo, ejusqve additionibus tracto, ſpectant, & ad emendationem aut illuſtrationem eorum, qvæ ſcripſi, facere poterunt, qvalium bene multa eſſe facile conjicio. Ingenue enim denuo repeto, qvod in præfatione profiteri cœpi, multa mihi deeſſe, qvæ habent, qvi totam vitam literarum ſtudiis impenderunt, & dotibus inſtructi ſunt, qvas mihi vel natura & ſtudium non æqve largas dedit, vel triginta annorum labores aulici & forenſes extenuarunt, tum qvibus domicilii commoditas illuſtrium & locupletium bibliothecarum & ſcriniorum majorem facilioremqve, qvam mihi, in ruſtico hoc ſeceſſu, copiam facit, qviqve adeo omnia me

Digitized by Google

rectius, melius, ornatius diſponere, elaborare, & eloqvi poſſent. Si qvis ergo ex talibus ad hiſtoriam, cujus nunc partem edo, vel ab integro tractandam, vel continuandam animum applicuerit, idqve mihi ſignificare voluerit, illi ego non ſolum lubentisſime cedam, ſed & qvicqvid a me ſuppeditari poterit, candide conferam. Neqve enim lucellum nec plauſum ſector, ſatur omnium qvæ appetere ſolemus, cum calidior circum præcordia ſangvis fervet, & habiturus per Dei gratiam, qvibus pauci qvi mihi reſtant anni non ignobiliter tranſigi posſint.

Ad

Digitized by Google

Ad Præloqvium.

Johannem Sleidanum) Apologia, qvam ipſe commentariis ſuis in repetita editione præfixit, in omnium manibus eſt, in qva, ut & in præfatione ad Auguſtum Saxoniæ Electorem d. 10. Cal. April. 1555. ſcripta, non ſolum de veritate & candore ſuo ingenue proteſtatur, ſed & ad declinandam pravi aut obnoxii affectus ſuſpicionem graviter allegat, qvod totum opus ſuum ex Actis confecerit, qvorum bona pars typis procuſa extet, & qvod ipſe de ſuo nihil addiderit, nec ullum interpoſuerit judicium, nec rhetoricatione uſus ſit: qverimonias & criminationes inter partes ex æqvo retuliſſe ſe ſcribit, nullasve ſuas facere, qvod alii fecerint, imprimis ille, qvi ante annos ſex Moguntiæ librum ediderit criminationibus, calumniis, nugis & convitiis refertisſimum. Qva qvidem deſcriptione deſignat *Johannem Cochleum*, qvi *commentaria*, ut vocat, ſua anno 1549. Moguntiæ pubilcavit; in Apologia vero eundem aperte nominat, & ob *horrendas, inauditas & fictas criminationes hiſtorici nomine indignum cenſet*. In eadem Apologia repetit teſtificationem coram Deo, qvod lædere neminem voluerit; dein oſtendit, ut verborum acerbitate, etiam in referendis alterutrius partis ſcriptis eriſticis, ſtylum temperaverit atqve inflexerit: judicium vero ſuum ita moderatus ſit, ut nihil cuiqvam derogaverit, vel plus tribuerit, qvam ipſa res pateretur, licet id pauci ſcriptores præſtiterint; exempla recentiorum, omisſis veteribus, affert: *Platina, Cominai, Bembi, Jovii.*

Prolixam Sleidani defenſionem ſuſcepit, qvem in præloqvio nominavi, *Fridericus Hortlederus*, Conſiliarius qvondam Vinarienſis, vir doctus & diligentisſimus, in præfatione operis amplisſimi, Germanice anno 1618. conſcripti, *de bello Germanico ſive Smalcaldico, & qvæ ſecuta illud ſunt*, duobus magnis voluminibus in folio comprehenſi, qvorum ſecundam editionem anno 1646. procuravit gener ejus, vir nobilisſimus & celeberrimus, mihiqve, dum viveret, conjunctisſimus *Zacharias Pruſchenckius*, Conſiliarius Duc. Sax. Vinar. intimus. Explicat autem Hortlederus & pluribus rationibus firmat, qvæ Sleidanus in ſua expoſuit Apologia, alias qvoqve inſectationes refellit. Inter aſperrimas eſt, qvam paſſus fuit ab *Alberto Brandenburgico* bellatore illo,

Digitized by Google

illo, & tandem exule. Hic deſperata jam cauſa ſua, ſcripto mordaciſſimo anno 1557. adverſus Epiſcopos Bambergenſem & Würzburgenſem, itemqve contra Senatum Norimbergenſem ſparſo, [exhibetur ab Hortledero *Lib. VI. cap. 27.*] in Sleidanum ideo invehitur, qvod objecta ab hoſtibus Alberto commentariis ſuis inſeruerit. Hoc vero, ait Hortlederus, & multis rationibus deducit, optimo jure & exemplo Sleidanum feciſſe, neqve ideo teneri, ut de veritate eorum, qvæ ex aliena narratione refert, reſpondeat. Ipſe etiam Albertus agnoſcere hoc videtur, dum ſatisfieri ſibi poſſe ſcribit, ſi ſua etiam ſcripta, non minus ac adverſariorum, a Sleidano in continuatione aut repetita librorum editione recenſerentur, idemqve Johannis Brandenburgici Marchionis nomine *Georgius Sabinus*, in epiſtola ad Sleidanum, teſtatus eſt. Neqve enim probari potuit, ex propoſito iſta a Sleidano omiſſa fuiſſe, cum nulla diligentia evitari poſſit, ne qvædam fugiant hiſtoricum etiam typis publicata. Ita de his ipſis Alberti ſcriptis [de qvorum omiſſione is dolebat] Hortlederus refert, qvam difficile ſibi fuerit, unicum eorum exemplum adipiſcendi, qvod in opus ſuum inſerret. Cæterum qvod a *Carolo V.* Imperatore, *Joachimo II.* El. Brandenburgico, *Julio Pflugio* Epiſcopo Naumburgenſi, *Wilhelmo* Duce Juliacenſi, & a *Chriſtophoro Carlevicio*, Conſiliario Mauritii Sax. Elect. mendacii inculpatus fuerit Sleidanus, ſi modo fides habenda eſt Surio, Gennepo, & aliis id narrantibus, aut Principes ex ſua ſcientia, non alieno relatu, qvo facile decipi ſolent, locuti ſunt, magnum qvidem eſt præjudicium, neqve tamen tanti, ut absqve demonſtratione pro plene & ſufficienter probato haberi poſſit. Qvam cordate de veritate proteſtatus fuerit Sleidanus, ex ipſius, qvam citavi, apologia anno 1555 evulgata, conſtat. Poſt illam editam ultra annum non vixit, neqve vel vivus convinci potuit, nec hactenus tanti temporis intervallo indicatum & probatum, qvod ſciam, aliqvid ſpeciatim eſt, qvod peccaverit. Pro paucis deniqve reprehenſoribus innumeros habuit approbatores, interqve eos magni nominis viros inter Gallos *Johannem Bodinum*, & qvi ſine honore memorari non debet, *Jacobum Auguſtum Thuanum*. Hunc ſolum Maimburgii & Varillaſii & mille talium cenſuris præferendum exiſtimo. Poſtremus iſte in præloqvio *hiſtoriarum Hæreſium* inter alia notat, in prima editione commentariorum

riorum

Digitized by Google

riorum Sleidani, qvam *anno 1553. in folio, litera Italica prodiiſſe* dicit, inveniri, qvæ pro Catholicis facerent, in ſecunda vero editione, ſtatim poſt mortem Sleidani ſecuta, omiſſa eſſe. Sed ignoſcat mihi, qvod aſſenſum ſuſpendam, donec illam, qvam deſcribit, editionem videro: id enim, qvanqvam adhibita diligentia, hucusqve mihi non contigit, etſi eam adeptus ſim, qvam ipſe Sleidanus edidit, nondum addito libro XXVI. Et hæc qvidem non prima, ſed ſecunda aut ulterior fuit editio, nam mentio in illa fit prioris.

Invenitur idem ſcriptum) Totum ex manuſcripto authentico, qvod ex conceſſione *Sereniſſimi Principis Friderici* diu apud me habui, apponere potuiſſem, ob inſignem qvam ex hujus lectione ſperare licuiſſet utilitatem, ad intelligendum pium, modeſtum & ſincerum Lutheri, & qvos ille diſcipulos & tunc collegas habuit, Theologorum Wittenbergenſium, pro pace Eccleſiæ obtinenda & ſchiſmate tollendo ſtudium. Sed cum additionum hoc volumen præter intentionem excreverit, ad aliam occaſionem id differo. Notari tamen interim velim, in editione *Pezeliana*, de qva in præloqvio dixi, ultra octoginta loca eſſe, qvæ ab authentico diſcrepant, non tantum qvoad verba & phraſes, ſed & alicubi in rebus ipſis. Apparet ſcilicet, Melanchthonem qvædam ſuo ſcopo, dum conciliationi Helveticæ & Auguſtanæ confesſionis intentus eſt, accommodaſſe: miſit enim hoc conſilium (incertum an conſcio Luthero) eo ipſo qvo conſcriptum eſt anno, ad Fridericum II. Electorem Palatinum, qvi in reformatione meticuloſus erat, Lutherum utpote communi odio expoſitum defugiens, & Melanchthonis moderationi plus tribuens. Erant autem in Palatinatu, qvi vel Helveticæ ſententiæ de S. Cœna aperte accederent, vel mediam qvandam qværerent: hos offendere nolebat Melanchthon, eoqve pertinent absqve dubio qvædam mutationes in capite de S. Cœna. Qvæ vero de Friderico Palatino dixi, Altingii verbis ex *hiſtoria MS.* confirmo: Anno 1545. cum Elector de re tota (id eſt, reformationis negotio) deliberaret, petierat jam conſilium Melanchthonis de reformanda Eccleſia Papiſtica; qvi prolixe reſpondit Principi, & ad capita ſex rem totam revocavit: de vera & pura doctrina divinitus tradita, de legitimo uſu Sacramentorum, de miniſterio Evangelico & debita ei obedientia, de diſciplina & jurisdictione Eccleſiaſtica, de conſervandis ſtudiis & ſcholis, deniqve de defenſione & ſtipendiis perſonarum

 Eccle-

Eccleſiaſticarum. Et hæc ipſa ſunt conſilii, de qvo loqvor, capita: differunt qvidem rubricæ, ſed verbis ſaltem. Cæterum qvem effectum habuerit in Palatino Electoratu hoc conſilium, ad anni illius hiſtoriam differendum eſt.

Ad §. II. *Maimburgius Lotharingus Nanceji natus.)* Obiit, dum commentario meo ſcribendo occupatus ſum, Lutetiæ, æſtate proxima, Anni Æræ Chriſt. 1686. ætatis ſuæ 77. Vulgatum id eſt in relationibus novorum hebdomadalibus, ſed luculentius narratur in V.C. *Petri Balii excerptis Roterodamenſibus de Rep. literaria menſ. Sept. dicti anni*, condidiſſe Maimburgium teſtamentum anno 1685. in qvo narraverit, ſe nobilem Lotharingum eſſe Nancejanum, in Gallia vixiſſe annos 63. ante annos qvinqvaginta parentes ſuos ſatis opulentos fundaſſe collegium Jeſuitarum Nanceji, & per annos decem, ante fundationem, patres collegii aluiſſe, idqve feciſſe ea de cauſa, qvod ipſe in collegium illud cooptatus fuerit, ex qvo ejectum ſe per vim eſſe qveritur: cum tamen vel naturali lumine evidens eſſe putaret, a parentibus magnas illas donationes non alia conditione factas fuiſſe, qvam ut filius ſuus earum fructu non privaretur: Teſtamento autem illo ſuo caviſſe, (qvo effectu, ignorum habeo) ut omnia a parentibus donata a Jeſuitis ad Carthuſianos prope Nancejum transferrentur. In *præfatione* qvidem *hiſtoriæ Calviniſmi* mitius de ejectione illa ſua, mandato Pontificis facta, locutus eſt; refert enim, ſe, licet ſub Regio patrocinio ſubſiſtere in collegio potuiſſet, maluiſſe ſponte cedere, qvam Jeſuitas moleſtiis, ſui cauſa, implicare: profundius tamen exauctorationem illam ad animum ejus penetraſſe, ex Teſtamento apparet, ejusqve rancoris etiam argumentum præbent, qvæ in noviſſimo *de Gregorii Magni Pontificatu* libello, de ſtudiis ſuis juvenilibus conqveritur: *coactum* nempe *ſe fuiſſe, ut caput fabulis, ineptiis, chimæris, & mille ideis profanis, & falſis divinitatibus repleret, cum poſſet in pulchris & ſolidis cognitionibus, qvæ ad verum Deum ducunt, proficere.* Regia penſione ad finem usqve vitæ largiter ſuſtentatum fuiſſe, fama fert. Multam tamen eum incurriſſe moleſtiam intelligimus, cum aulam Romanam liberioribus ſcriptis offendiſſet.

Conſtat hoc ex hiſtoriis) Antiqviores omittens, appono literas *Martini Meieri*, Cancellarii Moguntini, qvibus *Æneæ Sylvio* de adepta Cardinalitia dignitate gratulatus eſt, Prid. Calend. Septemb. 1457.

Digitized by Google

1457. Cognovi ex literis amicorum, te Cardinalem eſſe creatum; congratulor & tibi, qvi pro tua virtute digna conſeqvutus es præmia, & mihi, cujus amicus in ea dignitate conſtitutus es, in qva me meosqve neceſſarios, aliqvando juvare poteris. Illud mihi moleſtum, qvod in ea tempora incidiſti, qvæ Sedem Apoſtolicam afflictura videantur. Nam Domino meo Archiepiſcopo freqventes adferuntur de Romano Pontifice qverelæ, qvi neqve Conſtantienſis, neqve Baſileenſis decreta Concilii cuſtodit, neqve ſe pactionibus anteceſſoris ſui teneri arbitratur, Nationemqve noſtram contemnere & prorſus exhaurire videtur. Conſtat enim, electiones prælatorum paſſim rejici, beneficia dignitatesqve cujusvis qvalitatis, & Cardinalibus, & Protonotariis reſervari. Et tu qvidem ad tres provincias Teutonici nominis ſub ea formula reſervationem impetraſti, qvæ hactenus inſolita eſt & inaudita. Expectativæ gratiæ ſine numero conceduntur: annatæ, ſive medii fructus, absqve ulla dilatione temporis exiguntur: & plus etiam qvam debetur extorqveri palam eſt: Eccleſiarum regimina non magis merenti, ſed plus offerenti committuntur: ad corradendas pecunias novæ indulgentiæ indies conceduntur: decimarum exactiones inconſultis prælatis noſtris Turcorum cauſa fieri jubentur: cauſæ qvæ tractandæ terminandæqve in partibus fuerant, ad Apoſtolicum tribunal indiſtincte trahuntur: excogitantur mille modi, qvibus Romana ſedes aurum ex nobis, tanqvam ex Barbaris, ſubtili extrahat ingenio: ob qvas res Natio noſtra qvondam inclyta, qvæ ſua virtute ſuoqve ſangvine Romanum Imperium coemit, fuitqve mundi Domina ac Regina, nunc ad inopiam redacta, ancilla & tributaria facta eſt, & in ſqvalore jacens, ſuam fortunam, ſuam pauperiem multos jam annos mœret. Nunc vero qvaſi ex ſomno excitati optimates noſtri, qvibus remediis huic calamitati obviam pergant, cogitare cœperunt, jugumqve prorſus excutere, & ſe in priſtinam vindicare libertatem decreverunt. Erit hæc non parva jactura Romanæ curiæ, ſi qvod cogitant Romani Principes effecerint. Qvantum itaqve & tua nova dignitate lætor, tantum commoveor & angor tuo tempore hoc parari. Sed Dei fortaſſe alia eſt cogitatio, & illius profecto ſententia obtinebit. Tu interim bonum habeto animum, & qvibus repagulis fluminis impetus coerceri poſſit, pro tua ſapientia cogitato, & vale optime. Reſponſi loco eſſe poſſunt, qvæ eodem die ſtylo Sylvii

Calixtus II. Pontifex ad Fridericum III. Imp. ſcripſit. Ubi poſtqvam in exordio ſuam ipſius laudaſſet pietatem & ſolertiam, inter alia hæc regerit: Imprimis qvidem fatemur qvod ſcribis, inclytam Nationem veſtram olim fuiſſe florentem, & ſuis virtutibus Romanum Imperium meruiſſe. Adjicimus tamen & illud: excellentisſimam B. Petri ſedem, poſtqvam ille martyrio coronatus eſt, ſemper Romæ fuiſſe; in qva qvi ſederunt, vicariatum Chriſti tenuere, clavesqve ligandi atqve ſolvendi penes ſe habuere, ſive Græci, ſive Itali, ſive Germani, aut alia gente fuere, nec unqvam regni cœleſtis introire januam potuiſſe, qvi Romanorum Pontificum auctoritatem contumaciter contempſere, nec hodie illis gloriandum eſſe, qvi auctoritate propria leges ſibi conſtituunt, qvibus pro ſuo lubitu Romanæ ſedis juſſiones ſpernere posſint. Hos enim catholica veritas, niſi reſipuerint ante obitum, ignis æterni mancipio ſine intermisſione deputat. Fatemur inſuper, aliqvando in Romana curia, qva reguntur homines, aliqva fieri, qvæ digna eſſent emendatione, nec dubitamus ipſos Romanæ urbis præſules etiam in qvantum homines falli, errare, labi ac decipi poſſe. *Item:* Non eſt cur de hac ſede conqveramini, ſed potius de cupiditate & ambitione veſtrorum hominum, qvi currentes pro Epiſcopatibus, invenientes competitores, his qvibus palatium patet, certatim pecunias offerunt. Illi vero, qvi alloqvi Pontificem poſſunt, non ſunt omnes ſimiles angelis, ſed qvales in Alemannia Galliaqve multos reperias, recipiunt enim qvod offertur, non extorqvent. Romanus autem præſul ſolus in thalamo ſuo nunc hos nunc illos audit, & illos promovere ſolet qvi magis commendantur, nec ſcit nec etiam arbitratur pecuniæ cauſa hos aut illos commendatione præferri, nec ſibi plus auri datur, qvam concordata permittant, niſi fortaſſe aliqvando occaſione expeditionis contra Turcas aliqvid ſuper annata recipit, qvod ſibi profecto non fuit in tanta neceſſitate negandum. Habes ergo & in hac parte reſponſionem noſtram. De pecuniis indulgentiarum miramur fieri qverelas. Nam illæ poſtqvam collectæ fuerant, profecto Romani Pontificis arbitrio, non alterius, erant diſtribuendæ. *Et poſtea:* Nota eſt omnibus Apoſtolicæ ſedis auctoritas, manifeſta cuiqve primæ ſedis dignitas, vulgata per orbem vicarii Dei poteſtas, cui dictum eſt a Domino: *Paſce oves meas*, & *Qvodcunqve ligaveris ſuper terram, erit ligatum & in cælis*, & reliqva, qvibus in Evangelio Romani præ-

ſulis

ſulis eminentia divinitus declaratur. Qvibus ex rebus non eſt cur aliqvis opera noſtra criminari poſſit, tanqvam latius evagemur, qvam nobis liceat, aut tanqvam in alienam meſſem falcem mittere videamur, cum non hujus aut illius provinciæ, ſed univerſi orbis præſulatum in Apoſtolicæ ſedis ſpecula conſeqvuti ſimus. Qvæ cum ita ſint, ſcimus tamen eos, qvi vocati ſunt in partem ſollicitudinis, non eſſe turbandos, ſuamqve juriſdictionem, niſi forſitan abutantur, ſervandam eſſe non ignoramus. *Porro:* Qvinimo qvamvis liberrima ſit Apoſtolicæ ſedis auctoritas, nulliſqve debeat pactionum vinculis coerceri, ex mera tamen liberalitate noſtra, ex zelo qvem gerimus ad pacem, ex charitate qva te tuamqve Nationem proſeqvimur, concordatis ipſis locum eſſe volumus, nec patiemur ea temere violari, dum Romanæ ſedis gubernacula retinebimus. Si qvid præterea eſt, qvod ipſi Nationi moleſtum videatur, ex his qvæ prodeunt ex noſtro ſolio, idqve fortaſſe dignum emendatione cenſetur, poſſumus enim & nos ut homines aliqvando labi atqve errare, in his maxime qvæ facti ſunt; non decet Epiſcopos aut alios qvosvis mortales ſuper Apoſtolicam ſedem auctoritatem ſibi vendicare, aut illos imitari, qvomodo qvi peſſimo more deteſtabiliqve exemplo in perniciem Eccleſiaſticæ hierarchiæ, in confuſionem mixti corporis Chriſti, in animarum ſuarum ruinam, leges ſibi conſtituunt, per qvas licitum ſibi eſſe arbitrantur Apoſtolicæ ſedis mandata contemnere, ac pro ſuo voluntatis arbitrio eccleſiaſtica diſponere ſpiritualiaqve negotia; nam qvi talia præſumunt alieni ſunt, Deum patrem ſuum appellare non poſſunt qvi matrem Eccleſiam recognoſcere nolunt, ſed tanqvam membra vel putrida vel arida a reliqvo corpore reſcindi debent: nulli enim permiſſa facultas eſt, ut contra Romanam Eccleſiam, omnium fidelium matrem ac magiſtram, recalcitrare poſſit, vel ſe ab illius imperio ſubtrahere. Comedendus eſt una in domo paſchalis agnus: manere oportet in arca, regnante diluvio, cui cura eſt ne pereat. Unus Deus, una fides, unum Baptiſma. Unus Chriſti vicarius in terris eſt, qvi cœlos bene merentibus aperit, claudit autem malignantibus. Si qvis autem arbitratur, ſecum non bene agere apoſtolicam ſedem, recurrere ad eam debet, gravamen ſuum exponere, remedium petere, nunqvam pia mater filiorum deſiderio deerit, qvod viderit ad ſalutem eorum pertinere. Et tu ergo, Sereniſſimo Imperator, ſi qvid arbitraris tuæ Natio-

„ nis prælatos habere, qvod per nos emendari debeat; admone eos, hortare & urge, ut ad nos venientes ſuas nobis neceſſitates exponant, „ gravamina referant, deſideria proferant: nam votis eorum, qvæ & ra- „ tionis tramite non diſcordent, tanto libentius annuemus, qvanto „ confidentius eos ad nos recurſum habere videbimus. Ex his ingenium Paparum, & qvomodo Imperatorum, Regum & provinciarum deſideria eluſerint, & qvam magnifice & ex qvibus prætextibus de ſua poteſtate ſtatuerint, eaqve veluti Palladis ſcuto ſummos etiam orbis Principes retuderint, ſatis clare apparet. Ejusdem Sylvii, qvem a patria *Cardinalem Senenſem* vocabant, tractatum *de moribus Germanorum* anno 1584. cum elogio Romæ recuſum perhibent, qvem examinat *Richerius Lib. IV. part. I. de hiſtor. concil. p. m. 8. & ſeqq.* ubi *p. 27. 29.* ex Bernardi libris *de conſideratione* gravisſimas contra dominatum Pontificium qverelas adducit; paulo poſt Appellationem a Sylvio, qvi interea ad Pontificatum ſub *Pii II.* nomine aſcenderat, ad Concilium, a Procuratore Generali Caroli VII. Galliæ Regis anno 1460. interpoſitam inſerit *p. 37.* in qva Rex inter alia *p. 39.* qveritur, Eccle- „ ſiaſticam diſciplinam plurimum lapſam eſſe, derelictis canonibus San- „ ctorum patrum & ſacrorum conciliorum ac decretis antiqvorum ſummorum Pontificum, plurimas inordinationes, deformitates & „ exceſſus in clero pariter & populo chriſtiano extitiſſe; dein & decre- „ tum Conſtantienſe allegatur, qvod concilium a Chriſto immedia- „ te autoritatem habeat, cui qvilibet cujuscunqve ſtatus & dignitatis, „ etiamſi Papalis exiſtat, obedire teneatur. Verum qvibus blanditiis defuncti Regis filium & ſucceſſorem Ludovicum XI. idem Pontifex adortus ſit, & per ea a paternis conſiliis averterit, legere licet *p. 53.* Jactat inter alia *ſe inter Pontifices Gallicæ nationi affectos vel in primis numerari debere.* Id ridet Richerius, & ad epiſtolam Sylvii, qva ſuperbiam Gallorum vehementer exagitavit, provocat *p. 57.* Sed noverat Sylvius cum temporibus animum & calamum mutare. Pontifex ſane factus, qvæ olim pro libertate Eccleſiæ in Synodo Baſileenſi adverſus exceſſus Pontificiæ poteſtatis qveſtus erat, publice in ſcriptis revocavit, faſſus *ſe erraſſe ignoranter, & imitatione S. Pauli perſeqvutum eſſe Eccleſiam Dei & Romanam primamqve ſedem. Exemplo itaqve Auguſtini nunc retractare.* vide d. l. p. 97. & ſeqq. Conſuli etiam poſſunt *Appellationes Pariſienſis Univerſitatis* anno 1491. d. 13. & 18. Septembr.

factæ

factæ *d. l. p. 107. 131.* Facultas autem Theologica Pariſienſis Carolo VIII. Regi, Alexandri VI. Pontificis ſpurciſſimis moribus offenſo, ad qvæſtiones qvasdam anno 1497. d. 11. Jan. reſpondit: Teneri Pontificem de decennio in decennium generale Concilium habere, ad reformandam Eccleſiam in capitibus & membris, qvod ajunt eo tempore neceſſarium eſſe ob deordinationem, qvæ cunctis notoria ſit: qvodſi negligat, Principes tam eccleſiaſticos qvam ſeculares, & partes Eccleſiæ notabiles, poſſe ſe congregare & neceſſitati Eccleſiæ providere. Vid. *p. 140. & ſeqq.* Qvæ vero de *Julii II. capitulatione & juramento* tetigi, legi poſſunt *p. 147.* Juravit autem hac formula: Præmiſſa omnia & ſingula promitto, voveo & juro, obſervare & adimplere in omnibus & per omnia, pure & ſimpliciter & bona fide, realiter & cum effectu perjurii & anathematis, a qvibus nec me ipſum abſolvam, nec alicui abſolutionem committam, ita me Deus adjuvet & hæc ſancta Dei Evangelia. Ad iſta ſic commentatur Richerius: Qvibus ſacramenti formulis atqve execrationibus Julius II. collegis ſuis omnem qvam de ejus ferreo ingenio ſiniſtram ſuſpicionem conceperant, minuere ac auferre, illosqve ad ſe eligendum Pontificem allicere volebat, & revera electus eſt Pontifex. Cæterum permulta hic continentur qvæ penitus legi gratiæ repugnant: cujusmodi ſunt execrationes & alia ejusmodi qvibus nominatim declaratur, qvod electus Pontifex ſe a perjurio & fide violata nunqvam abſolvi procurabit &c. Veruntamen hoc potius infidelis qvam hominis Chriſtiani eſt, huicqve precandi formulæ, *Dimitte nobis debita noſtra*, & articulo fidei: *Credo ſanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem, remiſſionem peccatorum*, plane adverſatur. Ex qvo liqvet, qvid non mortalia pectora cogat cæca ambitio & deſiderium Pontificatus obtinendi. Qvandoqvidem Julius II. ſtatim atqve creatus & inauguratus eſt Papa, hoc ſe ſacramento & imprecationibus obſtrinxit, neqve tamen promiſſis ſterit, ut fidem datam exſolveret: idqve convocationi Piſanæ & Lateranenſis Synodi cauſam præbuit. Qvæ a me dicuntur, non detrahendi voluntate, ſed ut doceam, Chriſtianos debere ab ejusmodi execrabilibus ſacramentis ſuperſedere: falſoqve adulatores perhibere, ſummos Pontifices tanqvam Pontifices vel tanqvam privatas perſonas eſſe infallibiles, ſi modo aliqvo utantur conſilio peritorum. Nam hoc ſacramentum de fra-

trum

Digitized by Google

„ trum conſilio & conſenſu editum eſt a Julio PP. qvem proinde tam
„ malis auſpiciis incenſum, toto ſui Pontificatus tempore Ducis potius
„ bellicoſiſſimi & ferociſſimi, qvam pii & prudentis Pontificis munus
„ peregiſſe nemini mirum videri debet. Conſule lector Gvichardini Hi-
„ ſtoriam ab octavo ad decimum tertium librum, & niſi ob geſta Julii ob-
„ ſtupueris, totus qvidem eris ferreus. Hæc Richerius. Tandem cum immanibus illis Julii exceſſibus, conſumta patientia, reluctari palam ſtatuiſſet Ludovicus XII. Galliæ Rex, conventum peritorum ex omnibus Parlamentis ſive curiis ſupremis regni delectorum, in Turonum civitate habuit, qvi juſſu ejus juſtitiam cauſæ contra Pontificem examinarunt & aſſeruerunt, anno 1510. *ex legis divinæ & naturalis principiis*. Videatur *Richerius d. l. p. 154. ad 159.*

De Concilio Piſano anno 1511. indicto multa referri poſſent, notatu ad ſcopum meum digniſſima. Defendit id contra Julium II. aliud Concilium *Romæ in Laterano* indicentem, *Philippus Decius* Juris conſultus Mediolanenſis celeberrimus. Extat ejus *Patrum Piſanorum* nomine conſcripta apologia *p. 167. & ſqq.* dein reſponſum ſuo nomine elaboratum *p. 133. & ſeqq.* aliud etiam qvod *Sermo* dicitur *p. 278. & ſeqq.* *Thomæ* vero *de Vio* Generalis tunc Dominicanorum, Cardinalis poſtea Cajetani de *poteſtate Papæ ſupra concilium* librum & Regis & Concilii Piſani rogatu vel juſſu examinavit Facultas Theologica Pariſienſis, & refutandum demandarunt *Jacobo Almaino*, *Johanni Majori*, & cuidam alii, & extat Almaini tractatus *de autoritate Eccleſiæ contra Cajetanum.* Inter alia Decius in *apologia n. 21.* periculum loci qvo Julius concilium
„ indixerat, oſtendit, neminem eſſe exiſtimans, qvi illum ad Eccleſiæ li-
„ bertatem idoneum aptumqve influentiæ Sancti Spiritus, qvi liberas
„ mentes in concilio impleat, dijudicaturus ſit, poſtqvam Pontifices ex-
„ ercitus, armatasqve cuſtodias, & arces Romæ teneant, niſi alius vivendi
„ gubernandiqve modus a Pontificibus ſervetur. Ex graviſſimis vero *Synodi Piſanæ* literis ad Maximilianum Cæſarem d. 12. Nov. 1511. datis, hæc tantum adſcribo: Aſſurge igitur, Cæſar optime, adeſto, vigila,
„ labitur Eccleſia, opprimuntur boni, impii efferuntur, mergitur juſtitia,
„ colitur impietas, ſurgunt in ſinumqve recipiuntur infideles; qvi vero
„ pro Eccleſia conſilium capiunt, illiqve opem & auxilium ferunt, qvaſi
„ hoſtes ejiciuntur, opprimuntur, obruuntur. Age, Cæſar maxime, Ma-

jeſtatem

Digitized by Google

jeſtatem tuam appellat ipſa, cujus advocatum & protectorem te fecit omnipotens, Eccleſia videlicet Romana & univerſalis. Tuum magna miſerabiliqve voce auxilium rogitat. In Decii ſermone *p. 279.* dicitur: *Conſtat & omnibus exploratum eſt, eccleſiam univerſalem indigere reformatione in capite & membris.* Porro laudatur *Antonii Roſelli* tractatus *de poteſtate Papæ,*(is nempe qvem Prierias ſumme culpat vide §. xxx.) *in qvo excommunicationes Pontificum injuſtas neqve apud Deum neqve apud Eccleſiam valere* ſtatuitur. *p. 308.* memoratur *Matthæi Gurcenſis* Epiſcopi (Auguſtanus erat Patricius, e familia Langiorum) ſolertia, qva Cardinalitiam purpuram a *Julio* promeruit, effecitqve ut *Maximilianus Cæſar* a Galliæ rege diſſociaretur. Mandatum vero Cæſaris, qvo oratores ſuos d. 16. Jan. 1511. Piſas miſſos inſtruxit, habetur *p. 337.* cujus hoc eſt exordium: Conſpicientes immenſas calamitates, qvas univerſa reſpublica Chriſtiana & ipſa noſtra ſancta Mater Eccleſia ubiqve patitur, ex qvo & decrementum orthodoxæ fidei & incrementum omnium malorum ſubſeqvitur, & indies major confuſio in omnibus rebus ac bella inteſtina inter Chriſtianos oriuntur, & effuſio ſangvinis Chriſtiani; ad qvæ cum non videamus aliud remedium, qvam qvod juxta ſanctorum patrum inſtituta, Concilium & congregatio univerſalis fieret, ut ibidem communi Concilio poſſit omnibus commode provideri. Galliæ Rex eadem fere in ſuis mandatis d. 15. Februarii 1511. allegat his verbis: In præſentia magna adeſt neceſſitas ipſius Concilii Generalis Univerſalis Eccleſiæ congregandi, pro extirpatione hæreſium, ſchiſmatum, ac diviſionum in diverſis mundi partibus, ac pro reformatione morum Eccleſiæ, & nimium ſcandalizantium notoriorum, continuorum & incorrigibilium tam in capite qvam in membris criminum everſione; pro pace Chriſtianorum ſtabilienda, & bello contra infideles procurando.

Ex oratoribus Cæſaris Comes Hieronymus Nogarolus in propoſitione repetiit, inter cauſas concilii *reformationem morum Eccleſiæ & extirpationem hæreſium.* Iis breviter aſſenſus eſt *Joh. Biragus* Orator Gallus. In ipſo etiam convocationis Concilii diplomate a Cardinalibus emiſſo hæc habentur *p. 354.* magnam inſtare neceſſitatem univerſalis concilii congregandi pro vera pace Chriſtianorum fundanda, & ſufficienti bello contra infideles ſtabiliendo: nec non potiſſime pro reformatione morum univerſalis Eccleſiæ in capite & in membris pluri-

Digitized by Google

mum collapſorum, ac emendatione criminum graviſſimorum notoriorum, continuorum, ac incorrigibilium univerſalem Eccleſiam ſcandalizantium. Eadem repetuntur in Imperatorio edicto *p.364*. Eodem tendit Piſanorũ Cardinalium reſponſum miſſo ad ſe Roma Epiſcopo data, ubi etiam Principum officium in corrigendis Eccleſiæ malis agnoſcunt, inter alia his verbis *f.395*. Item ſignificabitis, nos cum multorum ſapientum conſilio pro certo tenere indictionem Concilii Piſani per nos & Principes factam ex præcepto univerſalis Eccleſiæ, voto & juramento S. D. N. & noſtro, ad veritatem non ad blanditionem intellectus, & pro ſcandalis Eccleſiæ ſedandis, & ex præterita notoria tàm longa inexcuſabiliqve negligentia, & textu Evangelii *Dic Eccleſiæ*, juxta Synodalem interpretationem intellecto, juſtiſſimam fuiſſe & eſſe, & jurisdictionem convocandi Synodum fuiſſe & eſſe hac vice juris miniſterio devolutam ad indictores Piſani Concilii, qvod Principes viribus omnibus proſeqvi intendebant, & nunc certe proſeqventur. Nos tamen voluimus illis conjungi, ne Eccleſiaſticæ Ariſtocratiæ in hujusmodi indictione Concilii per omnium negligentiam jus periret; & ne ſpiritum per omnia ſpiritualesqve mores videremur extingvere, & ſecularibus Principibus admonitionem ſpiritualem ex toto relinqvere, etiam ut in concordando pacifico uno Concilio partes noſtras melius poſſemus explicare. Et credebamus certe Sanctiſſimum Dominum noſtrum & Reverendiſſimos Dominos aliter nobis reſponſuros qvam fecerunt, cum noſtri nos officii memores Sanctitatem ejus & Cardinalium Dominationes Reverendiſſimas (ſicut Petrum Paulus de obſervatione Concilii Hieroſolymitani admonuerat) rogaverimus: qvam admonitionem libenter Petrus admiſit, imo illas Pauli Epiſtolas in qvibus hoc contineri ſciebat, Paulumqve ſuis Epiſtolis canonicis commendavit. Defectum etiam priorum Conciliorum non diſſimulant *p. 698*. Memorabilem concionem anno 1512. d. 11. Febr. in ſeſſione qvinta habuit *Zacharias Abbas Sublaſienſis*, cujus tenor in Actis refertur, *p. 459. & ſeqq.* ubi *p.458*. ita legitur: Patefecit inſuper evidentiſſimis rationibus, exemplis, ſimilitudinibus, ac divinis auctoritatibus, nuſqvam ab naſcentis Eccleſiæ exordio ad hanc usqve tempeſtatem, tantam congregandæ Eccleſiæ per generale Concilium affuiſſe neceſſitatem qvanta modo incumbit. Seqvitur ut oſtendere voluerit majores

jores

jores convocandi concilii cauſas eſſe, qvam fuerint veterum primitivæ ”
Eccleſiæ, aut qvatuor priorum qvæ Oecumenica vocantur. Non enim ”
(ajebat) deeſt modo occaſio damnandi Judam venditorem Salvatoris, ”
pertractandiqve in Apoſtolico primatu melioris ſanctiorisqve electi- ”
onis formam, qvod primæ Hieroſolymitanæ Synodo congregandæ ”
materiam tradidit opportunam. Non deeſt de commendabili ac fideli ”
menſurarum adminiſtratione tractandi occaſio, cum Eccleſiæ tempo- ”
ralis ſubſtantia deteſtandæ dilapidationi, peſſimæqve diſtributioni ”
ſubjaceat: qvod ſecundum Hieroſolymitanum promovit concilium ”
Non deſunt enucleandarum legalium qvæſtionum detegendorumqve ”
errorum potiſſimæ cauſæ, ſicuti de virgineo conceptu & magna inde fi- ”
delium diſcordia, de exceſſu Eccleſiaſtici Calendarii, & compluribus a- ”
liis divinæ legis qvæſtionibus, qvæ non niſi in Oecumenica Synodo, ubi ”
dicendi copia & libertate in pertinentibus ad fidem & ſalutem ex mul- ”
tis ratiocinationibus & ſententiis ac divini Spiritus affluentia verita- ”
tis judicium colligitur, commode tuteqve expediri poſſunt, ad qvæ re- ”
ſpondet Hieroſolymitanum tertium Concilium, qvod circa legalia ”
coactum eſt. Non deeſt præterea dimicantes invicem Chriſtianos ”
principes pacificandi evidens ratio, qvæ qvartum Apoſtolicum Con- ”
cilium olim excitavit, ut cum fidelibus ſanctæ legis æmulatoribus Pau- ”
lus pacifice converſaretur. Addit qvædam de Bohemorum & Wicle- ”
fitarum erroribus: dein de correptione fraterna, cui Pontificem ſub- ”
eſſe [ut acta loqvuntur] clarisſime demonſtravit, ac Hoſtienſis palpan- ”
tia blandimenta liqvidisſime confutavit. *p. 463.* Nam alias Evange- ”
lium non extaret, qvum Petrum dominus remitteret ad Eccleſiam ”
nec tunc Prælatus aliqvis accipiendus eſt, cum nullus ſit Petro ſupe- ”
rior, ſed congregatio ipſa univerſalis Eccleſiæ qui capite 18. Matth. ”
qvo explicatur contentio de majoritate Apoſtolorum, claves regni ”
cœlorum primum datæ cernuntur, & prout Hieronymus & Auguſti- ”
nus conſtantisſime aſſeverant, & Petrum fuiſſe Eccleſiæ miniſtrum & ”
executorem, & ejus nomine claves accepiſſe definiunt. Nec illæ et- ”
iam exiſtunt ſolum claves ordinis, ſed & contentioſæ juriſdictionis: ”
qvum ad cauſam excluſionis capitis miniſterialis ab Eccleſia, vel alio- ”
rum membrorum [cum incorrigibiliter ſcandalizant] dari referan- ”
tur, *Amen dico vobis, qvorum remiſeritis*, &c. Sacri qvoqve authori- ”

 tate ”

tate Conſtantienſis Concilii, qvod ad inſtar Nicæni in Eccleſia eſt venerabile, qvo potiſſimum illud, *Dic Eccleſiæ*, ad Concilium in reformatione etiam capitis referendum eſſe decernitur. Alias ipſius Sacri Concilii vigor penitus enervaretur. Deniqve ex ſententia ſuſpenſionis adverſus Julium a Concilio hoc Piſano ſeſſione VIII. d. 21. April. 1512. pronuntiata pauca ſubjungo. *p.547.* declarat (ſancta Synodus) præfatum dominum Julium Papam II. hujus Sacroſancti Concilii (ultra qvadrimeſtre & dictos XXIV. adhuc dies eidem conceſſos) manifeſtum & continuum in ſua perverſitate impeditorem & turbatorem, ac ejusdem Concilii indictorum & ſuppoſitorum pertinaciſſimum inſectatorem, ac decretorum ipſius ſancti Concilii notorium violatorem, contemptorem, & aſſiduum in maximum Eccleſiæ ſcandalum & jacturam contumacem, & in aperta rebellione perſiſtentem ſchiſmatis excitatorem, pacis inimicum, bella inter fideles Principes & Chriſtiani ſangvinis jacturam procurantem, & promoventem, zizania & diſcordias in populo Dei ſeminantem, & in his omnibus enormibus continuis & notoriis criminibus incorrigibilem, induratum, inveteratum, & obſtinatum, eo ipſo incurriſſe pœnas in dictis Decretis contentas, ab omniqve tam in ſpiritualibus qvam in temporalibus Papali adminiſtratione ipſo facto ſuſpenſum fuiſſe, eſſe & fore.

Hæc de Piſano Concilio ſufficiant: Obſervo tamen, Richerium Gvicciardino, qvi objicit Piſanos Cardinales non fuiſſe meliores, ſed æqve vitioſos ac Julium, & qvi ei adhærebant, non male reſpondere *p.160.162.* ſi ad perſonarum vitia reſpiciatur, nunqvam ad emendationem Eccleſiæ perveniri poſſe; & Gvicciardini ipſius verba allegat, qvibus refert, ***nunqvam auguſtiores ceremonias & ritus, qvam in Lateranenſi Concilio viſas eſſe, ſed Pontificem cum ſuis prælatis mentem omnino alienam & averſam ab ejusmodi ſacris habuiſſe.*** Qvod vero ad Lateranenſe Concilium attinet, indictum id a Julio II. fuit anno 1512. ***ad extingvendam hæreſin***, uti loqvitur, ideſt, Piſanorum Cardinalium factionem ab Imperatore & Gallis aliisqve Regibus & Potentatibus protectam. Vide ***Richerium Lib. IV. Part. 2. p. 5.*** Notat tamen Richerius orationem ab ***Ægidio Viterbienſi*** Generali Auguſtinianorum in prima Concilii Seſſione habitam, elegantem, politam & liberam fuiſſe, & ex ea refert, qvæ profecto ultra ſeculi illius genium æſtimari debent. Sed hic illa tantum adſcribam, qvibus miſerrimum Eccleſiæ, qva talis eſt,

ſtatum,

Digitized by Google

ſtatum, licet Pontificia potentia tunc ad ſummum faſtigium externi faſtus perveniſſet, graviter depingit. Freta [inqvit] initio ſuis armis Eccleſia, Africam, Europam, Aſiam occupavit, non vi, non bello, non ferro, ſed religionis actionibus & ſanctitatis opinione, per univerſum orbem chriſtiana ſigna circumtulit. At ubi ſponſa, qvæ tunc undiqve vocabatur, accerſebatur, expectabatur, in veſtitu deaurato, aureum paludamentum ardentis ſpiritus, ferreis Ajacis inſani armis commutavit. Imperium duodecim ducum ſangvine partum amiſit, Aſiam & Hieruſalem perdidit, Africam & Ægyptum relinqvere coacta eſt, Europæ cum Byzantino Imperio ſibi eripi partem vidit, & nos vidimus, cum Religio vota ferro commutavit, toto fere orbe pulſam, ejectam, exploſam Eccleſiam, aucto in immenſum Mahomete. Qvod niſi ferro relicto rurſum in pietatis ſinum ad aras, ad Dei pulvinaria redeamus, creſcet indies magis, ſubiget Imperio omnia, orbem univerſum noſtræ impietatis ultor impiiſſimus occupabit. Video, video, niſi vel hoc Concilio, vel alia ratione noſtris moribus modum imponamus, niſi noſtram humanarum rerum cupiditatem, malorum omnium fontem cedere divinarum amori compellamus, actum de pietate, actum eſſe de iis ipſis opibus, qvas Patres divino cultu aucto pepere, nos contra neglectu amiſſuri ſumus. Qvæ opes ita ab extrema pauperie pervenere ad ſummum, ut non ita multo poſt interituræ eſſe videantur: ac niſi receptui canamus, niſi rationibus noſtris conſulamus, infula illa ditisſima, cujus ad ornanda Sacerdotis tempora uſus fuit, vix operienda inveniatur. Audite divinas voces undiqve ſonantes, undiqve Synodum, pacem, ſanctam illam expeditionem efflagitantes. Qvando enim vita noſtra mollior? qvando ambitio petulantior? qvando audacia adverſus pietatem loqvendi, diſputandi, aut freqventior aut ſecurior fuit? Qvando in Populis rerum ſacrarum, qvando ſacramentorum, qvando & clavium & ſanctorum præceptorum non modo negligentia ſed & contemptus major? &c. Tum epanorthoſi ad Julium: Hæc igitur mala, qvæ hodie fieri cernimus, ait, voces Dei ſunt monentis ac præcipientis, ut Synodum habeas, ut Eccleſiam emendes, ut utriusqve hominis bellum tollas, ut ſponſæ tuæ undiqve laceſſitæ pacem reſtituas, ut gladios avertas, urbis & Italiæ jugulis imminentes, ut noſtram frænes vivendi licentiam, Eccleſiæ

„ viſcera majoribus vulneribus ferientem. Non enim multi refert„ qvantum agri poſſideamus, ſed qvam juſti, qvam pii, qvam divina-
„ rum rerum ſtudioſi ſimus. At alia fuit vox Thomæ illius Cajetani in ſecunda ſeſſione, ubi exploſis decretis Conſtantienſibus & Baſileen-
„ ſibus Julium adverſus Piſanos incitat *(p.13.)* Ut inprimis ipſius Dei
„ potentiam, perfectionem, ſapientiam, imiteris, accingere Pater San-
„ cte gladio tuo, tuo inqvam accingere, binos enim habes, unum tibi
„ reliqvisqve hujus mundi Principibus communem, alterum tibi pro-
„ prium, atqve ita tuum, ut illum alius nemo, niſi a te, habere poſſit.
„ Hoc itaqve gladio tuo qvi Eccleſiaſticæ poteſtatis eſt, accingere poten-
„ tiſſime, & accingere ſuper femur tuum, id eſt, ſuper univerſas humani
„ generis poteſtates, cumqve accinctus fueris, tum intende contra erro-
„ res, contra hæreſes, contra diſſenſiones, &c. Nec intende ſolum, ſed et-
„ jam procede & regna. Procede inprimis & proſpere, procede, gen-
„ tes qvæ bella volunt diſſipando, tum regna Sacerdos & Rex; qvæ pacis ſunt cogitando, inqvirendo, perſeqvendo. Nolo hic inſerere qvæ contra duplicis gladii & temporalis poteſtatis uſum hoc Concilio aſſertum & exercitum Richerius commentatur. Succeſſere nempe Pontifici ex voto omnia. Nam Maximilianus Cæſar illectus ſpe urbium qvarundam in Italia recuperandarum & Ludovicus Galliæ rex Mediolanenſis ducatus recipiendi ardore Piſano Concilio renuntiarunt, & Lateranenſi obedientiam promiſerunt, qvod exemplum reliqvi ſecuti ſunt; nulli tamen alii Epiſcopi qvam Itali, Curiæ Romanæ aſſeclæ, ut ait Richerius ad Concilium venerunt. Deceſſit durante Concilio anno 1513. d. 21. Febr. Julius & d. 4. Martii *Johannes Mediceus* electus fuit, *Leonis Decimi* nomen aſſumens. Cæterum reformationis veræ & ſeriæ qvam hactenus tantis flagitationibus petitam audivimus, ſpes omnis decollavit, licet Bulla qvædam ab ipſo Pontifice, absqve deliberatione cum patribus, propoſita obſeqvio cœco approbata fuerit, qvem modum in Conciliis agendi a Bellarmino licet laudatum Richerius ſumme improbat, & de hac Bulla ita judicat. *p.76.* *Hæc eſt illa eximia & tantopere Chriſtianis nationibus a ducentis annis exoptata reformatio, vel ut verius dicam, abuſuum Curiæ Romanæ incruſtatio & involutio.* Nec minorem zelum oſtendit adverſus abolitionem *Sanctionis pragmaticæ*, qvam Franciſco I. Galliæ Regi juveni, multis artibus, & promiſſo etiam *Imperatoris Conſtantinopolitani* titulo extortam fuiſſe refert,

Digitized by Google

fert, cum ſtabilimento abſolutæ Monarchiæ Pontificiæ, qvam etſi Primatum concedat, plane rejicit, & poteſtatem omnem Eccleſiaſticam *non niſi miniſterialem & ſpiritualem eſſe, omni facultate abſolute & temporaliter cogendi divinitus privatam* contendit. *p. 49.* decem totos annos aſſidue legendo & ſcribendo de hac materia ſeſe impendiſſe profeſſus *p. 55.* Seqvuntur inde Acta *de Appellatione Pariſienſi* anno 1517. *p. 56. & ſeqq.* de qva aliqvid in textu dixi. Adde ſis lamentabiles exclamationes *p. 113. & ſeqq.* ubi ruinam Epiſcopalis & presbyterialis ordinis deflet, & paſtores *multos, cæcos, infatuatos obtortos factos eſſe* qveritur, qvi nullo pacto cognoſcant, qvi fuerint, qvi ſint, aut unde exciderint.

Hæc ex ſcriptore Gallo, minime qvidem Lutherano, imo Lutheranis & Reformatis infeſtiſſimo, ea fini adduco, ut, qvis verus Eccleſiæ ſtatus proxime ante Lutherum fuerit, ex eis qvæ inter Reges & Pontifices, in Conciliis etiam, & in facie Pontificis acta ſunt, appareat. Qvos enim defectus, qvæqve crimina, Imperator, Reges, Principes, tot Cardinales & Epiſcopi Piſis congregati, pro confeſſis & notoriis anno 1511. & ſeqventibus agnoſcebant, deplorabant, & emendare cupiebant, ea utiqve anno 1517. nondum ceſſaverant, nec correcta aut ſublata erant, ſed omnibus in recenti memoria verſabantur, divulgatis per typos actis plurimis, ſicut ſpeciatim conſtat de *Appellatione Pariſienſi* anno 1517. facta, qvæ Latine eodem anno impreſſa reperitur, Exemplum extat *in Bibliotheca Paulina Lipſienſi* cum ſubſcriptione Gallica: *L'appellation de l'Univerſité de Paris pour les Recteur, Profeſſeurs, Docteurs, Miniſtres, Regens, Eſſcoliers & Suppoſts d'icelle & leurs adherens des greiefs & cauſes cy deſſus declarez.* Deniqve vaticinium *Franciſci de Paulla*, Fundatoris ordinis Monachorum, qvos *Minimos* vocant, fide Richerii relatum, notari meretur *p. 101.* Ludovicæ enim Sabaudæ Franciſci Regis matri pridie ante mortem ſuam prædixiſſe fertur Monachus, regnaturum filium ejus in Gallia cæteroſqve ſeculi ſui Principes gloria, opibus & felicitate longe ſuperaturum, *ſi modo ad Eccleſiæ emendationem animum adjungeret; contra fore infortunatiſſimum, ſi Eccleſiæ reformandæ rationem detrectaret, qvæ* (ait) *Beati Viri monita ſi ad res a Franciſco geſtas referantur, pro divino habebuntur oraculo:* idqve pluribus exeqvitur *d. l. & p. 102.* qvibus addi poſſunt qvæ de Caroli Cæſa-

ris

ris fato Lutherus ominatus eſt §. CIX. Non multum abſimile eſt Savonarolæ reſponſum Cominæo datum, cum de Caroli VIII. Regis reditu ex Italia in Galliam eum conſuluiſſet: immitia enim Regi fata prædixit, *qvia officio ſuo in Italia* (qvam victrici terruerat partim qve ſubegerat exercitu) *non ſatis feciſſet, nec ſtatum Eccleſiaſticum in ordinem repoſuiſſet*. Vid. Comin. & Wolff. in *memorab. Tom. I. f. 927*.

Ad §. c. *Clemens VI. in Decretali vel Conſtitutione)* In gratiam eorum, qvibus vaſta Juris Pontificii qvod *canonicum* vocant volumina, non multum nota, vel non ad manus ſunt, de conſtitutione Clementis VI. Pontificis qvædam adferemus. Reperitur illa inter Conſtitutiones qvæ *Sexto Decretalium* libro, ſubjunctæ ſunt; poſt illas, nempe qvas Clemens V. & Johannes XXII. publicarunt (qvarum hæ *Extravagantes Johannis* dicuntur) Illæ diverſos Pontifices autores habent, & ideo *Extravagantes communes* dicuntur. *Lib. V. Capit. 2.* titulo *de pænitentiis & remiſſionibus*; incipit, (& ita vulgo allegari ſolet) *Unigenitus* data anno Pontificatus Clementis VI. primo, ideſt, anno 1342. Promulgat in illa indulgentias in Jubilæo anno 1350. Romæ celebrando concedendas. Allegat autem Bonifacium VIII. qvi anno 1300. eandem ceremoniam inſtituerat. Eſt is *Bonifacius*, Anagniæ haud procul Roma in Hernicis natus, qvi ante Pontificatum *Benedictus Cajetanus* vocabatur. Vir qvidem adeo malus, ut Editores voluminum juris Pontificii gloſſati, qvod Pariſiis anno 1561. prodiit, hiſtoriam vitæ ejus, a Platina deſcriptam ſexto decretalium libro, Bonifacii auſpiciis collecto ſubnectere non ſint veriti. In ea vero immania ejus vitia & tragicum demum exitum, cui Gallorum Rex Philippus Valeſius cauſam dederat, nullamqve prorſus ejus laudem legimus: potius hanc additam a Platina epicriſin: Diſcant hujus exemplo Principes omnes,
„ tam religioſi qvam ſeculares, præeſſe clero & populis non ſuperbe &
„ contumelioſe, ut hic de qvo loqvimur (Bonifacius) ſed ſancte & mode-
„ ſte, ut Chriſtus Rex noſter; ejusqve diſcipuli & veri imitatores: & ma-
„ lint a populis amari qvam timeri, unde tyrannorum pernicies merito
„ oriri ſolet. Ex verbis autem conſtitutionis Clementis VI. ea potiſſimum notanda ſunt, de qvibus inter *Cajetanum* & *Lutherum* diſputatum fuit. (*Vid. infra §. 37.*) Ita enim poſtqvam de Chriſti incarnatione & paſſione exorſus eſſet, & narraſſet Papa, qvod non guttam

Digitized by Google

ſangvinis modicam (qvam putat propter unionem ad verbum pro redemtione totius humani generis ſuffeciſſe) ſed copioſe veluti profluvium qvoddam effuderit; porro definit & loqvitur: Qvantum ergo „ exinde ut nec ſupervacua, inanis aut ſuperflua tantæ effuſionis miſe- „ ratio redderetur, theſaurum militanti Eccleſiæ acqviſivit, volens ſuis „ theſaurizare filiis pius pater, ſit ſic ſit infinitus theſaurus hominibus, „ qvo qvi uſi ſunt, Dei amicitiæ participes ſunt effecti. Qvem qvidem „ theſaurum non in ſudario repoſitum, non in agro abſconditum, ſed per „ beatum Petrum, cœli clavigerum, ejusqve ſucceſſores ſuos in terris vi- „ carios, commiſit fidelibus ſalubriter diſpenſandum, & propriis & rati- „ onabilibus cauſis, nunc pro totali, nunc pro partiali remiſſione pœnæ „ temporalis, pro peccatis debitæ, tam generaliter qvam ſpecialiter (pro- „ ut cum Deo expedire cognoſcerent) vere pœnitentibus & confeſſis „ miſericorditer applicandum. Ad cujus qvidem theſauri cumulum, „ beatæ Dei genitricis, omniumqve electorum a primo juſto uſqve ad ul- „ timum merita adminiculum præſtare noſcuntur: de cujus conſumti- „ one ſeu minutione non eſt aliqvatenus formidandum, tam propter in- „ finita Chriſti (ut prædictum eſt) merita, qvam pro eo qvod qvanto „ plures ex ejus applicatione trahantur ad juſtitiam, tanto magis accre- „ ſcit ipſorum cumulus meritorum. Exponit, id argumento a Leviti- „ cis ceremoniis & brevitate vitæ humanæ ducto, & ſe cum Moyſe & Aarone comparans, rationem reddit, qvare non centeſimum, ut Bonifacius, ſed qvinqvageſimum annum ad indulgentias concedendas delegerit; poſtea præſcribit, qvibus conditionibus beneficium Jubilæi adipiſci liceat. Notant hiſtorici Platina & Trithemius, & ex illis alii, magnum qvidem numerum hominum anno illo 1350. Romam confluxiſſe, ſed vix decimum qvemqve rediiſſe ob peſtem qvæ graſſabatur. Hi ergo ſunt indulgentiarum fontes copioſius qvam unqvam antea aperti, hæc argumenta, qvibus jus earum nititur, & de qvo dubitare & diſputare Lutherus poſtea cœpit.

Magnus etiam indulgentiarum diſpenſator fuit *Alexander VI.* & invenit Bulla jubilæi anno 1500. ab eo publicata dignum laudatorem Monachum, *Felicem Fabri* Prædicatorem Ulmenſem cujus MS. aliqvoties allegat *Cruſius in Annal. Svevic.* & ex eo hæc refert *Part. III. Lib. IX. c. 50.* Ut bulla habeat æternum robur, plumbeo ſigillo eam „

 firmat

„ firmat Papa qvo ſigillo ſolus utitur ipſe, ut ſummus Chriſtiani orbis
„ Prælatus. Caput Petri in eo ſignificat, cœlum clavibus Petri aperiri
„ obſervatoribus Bullæ. Pauli caput ſignificat, gladio Pauline glecto-
„ res Bullæ pulſum ad inferos iri. Hanc Papæ ſententiam eſſe, ſignifi-
„ catur ejus in altera ſigilli parte nomine: Non cannabino vinculo (cu-
„ jus uſus eſt in ſigillandis rebus bellicis, & triſtibus) ſed ſerico (leni &
„ miſericorde) ſigillum appenditur, cum colore flavo & rubro. Sub-
„ ſcriptio: *Ego Alexander, Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.* Diß giebt viel
„ Krafft und Macht der Bull: dann ſo viel will die Geſchrifft: Ich
„ Alexander/der gantzen Welt einiger Monarch und Biſchoff der gan-
„ tzen Chriſtlichen Kirchen/ hab die Bull geben/ beſieglet: und bin
„ perſönlich dabey geweſen/das bezeugt unſer eigen Handſchrifft. Nach
„ dem Tittel/ ſo hat ſanctisſimus noſter Dominus gemacht zwo Figur
„ mit der Feder: Eine vor/ und eine darnach. Was die bedeuten weiß
„ niemand/ denn ſeine Heyligkeit: der in dem Schreyn ſeiner Bruſt
„ alle Gerecht/ Göttlich und Menſchlich/ hat geſchrieben. Germani-
corum verborum hic eſt ſenſus. Subſcriptio: *Ego Alexander* &c.
„ magnum pondus multasqve vires dat Bullæ. Hoc enim indicat: Ego
„ Alexander totius mundi Monarcha, totius Eccleſiæ Chriſtianæ Epi-
„ ſcopus hanc Bullam dedi, ſigillavi, præſens fui, hoc teſtor mea manu.
„ Poſt titulum, *Sanctisſimus Dominus* duas figuras fecit, unam anterius,
„ alteram poſterius, qvid hæ ſignificent nemo ſcit, qvam ipſius Sancti-
„ tas: habet enim in ſcrinio pectoris ſui inſcripta omnia jura divina
„ & humana. Dignus fuiſſe videtur Felix hic ſeculi felicitate, qvam
prædicat in exordio operis Maimburgius. Qvid vero ſibi velit in re-
latione ſigni manu Pontificis facti, divinare neqveo, niſi forte literam initialem nominis ſui baptiſmalis adſcripſit Alexander. Id enim aliqvando fieri ſolere teſtandi aſſenſus Pontificii cauſa, legiſſe me memini, in diario Gallico *Ludovici Santamorii*, de negotiatione apud Innocentium X. in cauſa qvinqve propoſitionum Janſenii. Vide illum *Part. IV. cap. VIII.*

Ad §. VI. fin. In hiſtoria *Mauritii Electoris MS.* cujus autor eſt *Georgius Arnoldus* Chemnizenſis Jureconſultus egregius, & Cancellarius qvondam Cizenſis, anno 1588. defunctus, hæc habentur, qvæ ex Germanica verſione anno 1670. a Bibliothecario Electorali *Davide Schirmero* adornata (Latinum enim exemplar nondum adipiſci potui)

tui) excerpſi: Alberti Cardinalis aula erat totius Germaniæ ſplendidiſſima & ſumtuoſiſſima. Licet autem duos Archiepiſcopatus & præterea Epiſcopatum opulentum haberet, prodigebat tamen omnia per luxum & profuſiones enormes, ita ut pecuniam Pontifici pro pallio Moguntino debitam, ex tantis reditibus conficere non poſſet. Ad fraudes igitur & ſubdolas corradendi nummos artes ſe convertit, ſe & Imperio Romano-Germanico indignas ac demum exitioſas.

Ad §. VII. *id temere & ſine fundamento traditur)* Audiamus poſt longum tempus anno 1541. Lutherum in acerrima illa *contra Henricum Ducem Brunſvicenſem apologia* non ſolum culpam motæ diſputationis omnem a Friderico Electore amoventem, ſed rem totam cur & qvomodo diſputare cœperit ita narrantem: (ſenſum tamen potius qvam verba refero ex Germanico verſa) Accidit anno 1517. Monachum Dominicanum Johannem Tezelium, clamatorem inſignem, indulgentias prædicare, & pecunia ut poterat vendere. Hunc Fridericus Elector Oeniponte a pœna ſubmerſionis a Maximiliano I. illi decreta liberaverat, neqve id negare Tezelius eſt auſus, cum id Wittembergenſes atrociter criminanti, Principis juſſu objicerent. Illo tempore in cœnobio Wittembergenſi concionator & Doctor eram, vigens annis, & recens qvaſi ex officina Scholæ, multumqve fervidus & alacer in Scripturis. Cum igitur vulgus magno numero Wittemberga in oppida, Jutterbock, Serveſtam & alia excurreret, ego vero (ita me Chriſtus ſervator meus ſalvet) neſcirem, qvid eſſent illæ indulgentiæ, neqve magis id ſcirent alii, placide concionari cœperam, eſſe, qvæ rectius fierent, qvam excurſiones illæ ad indulgentias adipiſcendas: idem in templo arcis pro concione jam antea innueram, malam a Friderico Electore (nam & hic ſpeciales pro Eccleſia illa indulgentias dudum impetraverat, Vide *addit. ad §. LIV.)* gratiam reportans; qvia multum æſtimabat Eccleſiam illam a ſe fundatam. Sinebam ita & negligebam omnia, cum ad me perferretur, qvanta de indulgentiis jactaret Tezelius. Narrat inde vulgata illa de peccato in B. Virginem commiſſo, & qvod crux rubra cum inſignibus Pontificis in templis ſuſpenſa, ejusdem cum cruce Chriſti efficaciæ eſſet, qvod plures animas ſalvaſſet per indulgentias ſuas, qvam S. Petrus concionando: item de celerrima animarum ex purgatorio liberatione, qvando num-

mus tinniret, & qvod gratia indulgentiarum eadem eſſet ac gratia, qva homo cum Deo conciliatur, nec pœnitentia vel contritio neceſſaria eſſet, & qvod pro futuris etiam peccatis venia daretur, & alia id
» genus, ſolius pecuniæ comparandæ cauſa inſtituta. Neſciebam ta-
» men, pergit, cujus uſibus cederet pecunia, ſed interim libellus edeba-
» tur ſub inſignibus Magdeburgenſis Archiepiſcopi, qvo qvæſtoribus
» prædicatio illa demandabatur. Conſtabat inde Tezelium, qvia ſten-
» tor maximus erat, ab Archiepiſcopo Alberto conductum ad prædican-
» dum fuiſſe, tenebatur enim Albertus pro adepto Moguntino Epiſcopa-
» tu pallium Romæ redimere, nam brevi tempore tres Archiepiſcopi
» deceſſerant, Bertoldus, Jacobus & Uriel, palliiqve pretium, qvod qvi-
» dam 26000. alii 30000. florenorum eſſe dicunt, toties ſolutum erat.
» Invenit igitur hanc conqvirendæ pecuniæ Fuggeris Auguſtanis, qvi
» eam prænumeraverant reſtituendæ artem, & hunc nummorum per
» clamores extorqvendorum Magiſtrum, qvi etiam magnam jam ſum-
» mam confecerat, ex qva tamen dimidia pars Pontifici ad Fabricam
» S. Petri mitti debebat. Iſta omnia ab initio neſciebam. Scripſi er-
» go ad Albertum, measqve theſes miſi, rogans ut pro officio ſuo, præ-
» dicandi illam licentiam Tezelio inhiberet, timendum enim eſſe, ut
» tandem mali aliqvid per illam oriretur. Idem ad Epiſcopum Bran-
» denburgenſem ut ordinarium ſcripſi, qvi mihi valde favebat. Hic re-
» ſpondit, me poteſtatem Eccleſiæ impugnare, magnasqve mihi mole-
» ſtias concitaturum eſſe, ſibi ſatius videri, ut qvieſcerem. Cogitabant,
» ut arbitror, uterqve, Pontificis potentiam mihi homini miſero &
» mendico graviſſimam fore. Ita editæ fuerunt propoſitiones meæ
» contra Tezelium, & intra dies qvindecim totam fere Germaniam per-
» vaſerunt. Omnes enim qverebantur de indulgentiis, & de articulis
» inprimis Tezelii. Tacebant Epiſcopi & Doctores, metu Dominica-
» norum, hæreticæ pravitatis inqviſitorum, qvi igne graſſabantur, &
» Tezelius paſtores aliqvos, qvi aliqvid muſſitaverant, acriter repreſſe-
» rat. Itaqve pro egregio doctore laudabar, qvi unus tandem rem ag-
» gredi auſus eſſem; ſed mihi iſta fama non placebat, cum dubius hære-
» rem qvid eſſent indulgentiæ, & negotium ſupra vires meas eſſe me-
» tuebam. Das Lied wolte meiner Stimme zu hoch werden. Addit alia, & ſecundam motuum cauſam præcipitatæ in ſe Romæ condemnationi attribuit, qvæ ſexdecim diebus prius facta fuiſſet, qvam ci-

tatio

Digitized by Google

ratio ſibi fuiſſet inſinuata. Inde iter ſuum Auguſtanum narrat, &
qvomodo Staupitius Fridericum Electorem permoverit, ut ipſe,
cum Auguſtæ eſſet, Cajetanum adierit, & ab eo impetraverit, ut Lu-
therum audire vellet. Hæc & ea qvæ ad §. II. ex eodem ſcripto at-
tuli, tot aliis documentis firmata ſuſpicionem & judicia malevolo-
rum, aut rei geſtæ ordinem ex ſuo ingenio effingentium, ſufficien-
ter elidunt.

Ad §. f. *Poteſtate veſcendi ovis & caſeo tempore Qvadrage-
ſimæ, & eligendi ſibi confeſſionarium.*) Cum cautiores in his Pontifices
facti ſint, fatente id Maimburgio, & non noſtratibus ſaltem ſed fortaſ-
ſis & aliqvibus in Romana Eccleſia non ſatis notus hodie ſit ſtylus in-
dulgentiarum illius ſeculi, afferam qvædam ex ipſa Saxonia, in cujus
archivis plurimæ adhuc reſtant Pontificum Bullæ, de veſcendis Qva-
drageſimæ tempore ovis, butyro & caſeo, qvas vulgo Butter-Brieffe
vocabant, & modico ære vendebant, idqve aliqvando intra regionem
ad ædificia ſacra applicabant, parte aliqva Romam deſtinata. Me-
rentur omiſſis aliis referri tradita a *D. Andr. Mollero in Chron. Friberg.
P. I. p. 51.* ex Germanico tranſlata hoc ſenſu. Cum anno 1484. ma-
xima Fribergenſis urbis pars cum templis ſuis conflagraſſet, reædifica- »
ri Alberti Saxoniæ ducis (Georgii parentis) auſpiciis Eccleſia collegiata »
B. Mariæ qvam ipſe adverſus Bohemos fundaverat, (vulgo der Thum) »
dein & aliæ cœperunt: Ad ſumptus impetrata fuit ab Innocentio VIII. »
Pontifice anno 1491. d. 6. Jul. Indulgentia, poteſtate per viginti an- »
nos data veſcendi butyro & lacticiniis per totam qvadrageſimam, tum »
qvatuor temporibus, & in vigiliis feſtorum, iis omnibus qvi qvotannis »
vigeſimam floreni Rhenani partem dependerent, (id eſt, groſſum, qva- »
lis tunc erat cum minuta ejus particula) hujus vero tributi pars qvar- »
ta ad Fabricam S. Petri Romam mitti debuit. Huic conceſſioni re- »
luctati ſunt viri docti, & per ſubreptionem impetratam eſſe contende- »
bant, ſed Pontifex per literas datas edictum ſuum repetiit & declara- »
vit XVIII. Cal. Jul. ſive 14. Junii anno Pontific. VIII. id eſt, 1492. Neqve »
tamen ceſſarunt oblocutiones, & ipſi Dominicani in monaſterio ſu- »
periori Fribergæ reclamare, imo theſes contra indulgentias typis pu- »
blicare auſi ſunt. Delegato inde ad cognitionem cauſæ (qvia Ordi- »
narius, ſive Diœceſanus judex, Johannes a Salhauſen Epiſcopus Miſnen- »
d 3 ſis, »

" ſis, contra indulgentias decretum tulerat. Vid. *Fabric. Annal. orb.*
" *Miſn. Lib. III. p. 78.*) Egerdo Epiſcopo Sleſvicenſi, Alexander VI.
" PP. anno 1496. d. 25. Auguſt. *Georgio Frichenhuſio, Johanni de*
" *Bamberga* mendicantium uti vocat, ordinum Profeſſoribus & ver-
" bi Dei prædicatoribus, (id eſt Dominicanis) tum & Doctori *Jo-*
" *hanni Breitenbachio* prædicatoribus adhærenti (qvi, ut ſunt Verba
" Pontificii decreti *de hac re publice diſputare & ſic diſputando nonnul-*
" *las ſcandaloſas propoſitiones & concluſiones circa præmiſſa tenere, &*
illa in mille qvinternis imprimi facere non formidaſſet) perpetuum
ſilentium impoſuit & indulgentias confirmavit. Sed operæ pre-
tium eſt ex *Alexandri Bulla*, a Mollero *Parte II. p. 139.* produ-
cta, ſeqventia adſcribere. Poſtqvam enim ea qvæ relata ſunt, &
commiſſionem Epiſcopi Sleſvicenſis narraſſet Alexander ita pergit:
" Et demum ex certis cauſis aliqvibus S. Rom. Cardinalibus ſucceſſive,
" ac poſtremo dilecto filio Bernardino Sacro Sanctæ Crucis in Jeruſalem
" Cardinali, ut de his qvæ ad impugnationem contentorum in dictis li-
" teris pro parte Prædicatorum & Doctoris Prædicatorum, & juſtifica-
" tionem eorundem pro parte veſtra deducebantur, ſe informarent, &
" nobis referrent, mandavimus. Cum autem præfatus B. Cardinalis
" de præmiſſis plenarie informatus omnia qvæ ad hujusmodi per partes
" prædictas deducebantur, nobis fideliter retulerit: nos ſcandalorum
" & ſeditionum materiam inter Chriſti fideles amputare, & litium ex
" præmiſſis ortarum & qvæ inde oriri in futurum poſſent, occaſionem
" præſcindere, ac etiam ſaluti animarum plurimarum pariter, & cor-
" porali neceſſitati commoditatiqve ſubditorum præfatorum *Alberti &*
" *Georgii Ducum*, & aliorum prædictorum conſulere, nec non etiam re-
" ſtaurationi dictæ Eccleſiæ, qvæ ad hæreſin Boëmicam comprimendam,
" & ad fidei Catholicæ tutelam in partibus illis procul dubio conducere
" dignoſcitur, proſpicere volentes; litem prædictam, & omnes alias in-
" ter vos & prædictos fratres Johannem & Georgium, & Johannem Do-
" ctorem, ſeu alios qvoscunqve, etiam ex officio noſtro, aut ad qverelam
" cujuscunqve, & omnes alias lites præmiſſorum occaſione motas, & co-
" ram dicto B. & aliis Cardinalibus ac Auditoribus cauſarum dicti pa-
" latii, nec non judicibus in Curia Romana vel extra eandem, ubicun-
" qve pendentes, ad nos præſentium tenore advocamus, & illas penitus
& o-

& omnino extingvimus. Et inſuper ne decætero de validitate, viribus & obſervantia literarum prædictarum præfati Innocentii Prædeceſſoris aliqva hæſitatio in mentibus fidelium remaneat, easdem literas & in eis contenta auctoritate Apoſtolica durantibus viginti annis, ex die datæ primæ conceſſionis in dictis literis, ad preces Alberti Ducis præfati emanatis ut præmittitur computandis, robur firmitatis obtinere debere, illasqve ſine aliqvo ſcrupulo conſcientiæ juxta earundem continentiam atqve formam obſervandas eſſe decernimus; dictisqve Johanni & Georgio Fratribus, Verbi Dei prædicatoribus, & Johanni Doctori ſuper eorum oppoſitionibus, prædicationibus, diſputationibus ac omnibus, qvæ per eos tam in judicio qvam extra adducebantur, contra prædictas literas, & earum obſervantiam, perpetuum ſilentium imponimus. Noſtræ tamen intentionis exiſtit, qvod uſus lacticiniorum hujusmodi, qvi fiet durantibus dictis viginti annis, ad inducendum conſvetudinem qvovis modo, aut cauſandum aliqvam excuſationem ſuper illorum uſu, poſt prædictos viginti annos decurſos nullatenus alicui ſuffragetur, ac nullum penitus præfatis *Alberto & Georgio Ducibus*, nec non ſubditis ſuis & incolis dictarum partium ac aliis ſupra dictis adminiculum vel favorem præbeat, qvo minus in eodem ſtatu eſſe cenſeantur, qvoad illorum uſum, in qvo erant anteqvam dictæ literæ ab eodem Prædeceſſore emanarent. Decernentes irritum & inane ſi qvicqvam ſcienter vel ignoranter in contrarium contigerit, qvovis modo attemptari. Non obſtantibus præmiſſis ac conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ac omnibus illis, qvæ idem Prædeceſſor in dictis ſuis literis voluit non obſtare, cæterisqve contrariis qvibuscunqve. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die XXXVI. Auguſt. M. CCCC. LXXXXVI. Pontificatus noſtri anno qvinto. Sub finem anni Vigeſimi, non obſtante illius contradictionis memoria & clauſulis Alexandri diplomati adjectis Julius II. ad renovationem in alios viginti annos anno 1509. d. 23. Nov. facilis fuit eamqve Epiſcopi Miſnenſis & Mersburgenſis menſe Octob. 1512. in diœceſibus ſuis publicarunt, temporales & æternas pœnas iis comminantes & abſolutionem denegantes, qvi non ſoluto illo groſſo, lacticiniis veſcerentur. Neqve reperio contradictum huic indulgentiæ fuiſſe, cum alias interim anno 1507. Dominicani ipſi prædicaſſent, ut paulo poſt notabimus.

Ut autem appareat ex qvibus rationibus indulgentiis illis con-
tradictum

Digitized by Google

tradictum fuerit, Controverſiæ ſtatum ex ipſius *D. Joh. de Breitenbach* tractatu, qvem Pontifex in Bulla allegat, referendum eſſe duxi. Eum nactus ſum ex Bibliotheca Paulina Lipſienſi, ubi & alia ad cauſam illam pertinentia reperiuntur. Titulus eſt: *Conſilium Johannis de Breitenbach utriusqve Juris Doctoris in florentiſſimo ſtudio Liptzenſi Merſeburg. Diœceſ. Jura Canonica ordinaria legentis: an contribuentes juxta tenorem literarum Apoſtolicarum per Dominum Papam Innocentium Octavum & modernum conceſſarum, pro reparatione & reſtauratione Eccleſiæ Collegiatæ B. Mariæ Virginis Oppidi Freiberg. Miſn. diœceſ. qvadrageſimalibus & aliis diebus, qvibus eſus butyri & lacticiniorum prohibitus eſt, ſine conſcientiæ ſcrupulo butyro & lacticiniis libere veſci poſſint, in qvo qvædam pulcherrima verba de poteſtate Domini Papæ & an ipſe Dominus Papa in eo facto deteſtabili Regis Franciæ nunc occurrenti diſpenſare poſſit? ac qvaliter Prælati locorum ſe circa mandata & literas Apoſtolicas habere debeant, continentur.* Præmittitur Bulla Innocentii, dein ſeqvitur conſilium, qvod conſtat paginis undecim, in qvarto; poſt ſingulas fere lineas plurimis, ut tunc moris erat allegationibus juris & Gloſſarum ac Doctorum refertum. Pro rationibus dubitandi affertur, qvod Papa jus habeat ſupra jus diſpenſandi contra conſilium (concilium) generale, qvia major eſt Concilio, & poteſt omnia ut Deus ſecundum Oſtienſem. in c. qvanto. de translat. Prælat. & ſecundum Baldum l. fin. C. ſent. reſcind. non poſſ. & qvia Papa legitime electus eſt in terris Deus, ſicuti non legitime electus eſt Diabolus. Adduntur plura ejusmodi, & inter alia allegatur textus *C. I. de homicid. in Sext.* qvem aureis literis ſcribi debere ait autor, qvia ponit rationem qvam Dominus noſter Dei filius ejus vices & ſui gregis curam Beato Petro & ſucceſſoribus ejus commiſit, & ideo idem Dominus noſter Dei filius dicit ad beatum Petrum & ad ipſius beati Petri ſucceſſores, *qvodcunqve ligaveris* itaqve ſi Dominus Papa intolerabilia nobis injungat, id cum manſvetudine & humilitate eſt acceptandum, hinc in ſignum ſuæ excellentiſſimæ dignitatis oſculamur eum in pede. Objicit porro, Papæ decretis parendum eſſe, etſi narrata non ſint vera. Licet enim contra ea qvæ ſunt de jure divino ſtatuta, absqve magna & rationabili cauſa diſpenſare non poſſit, tamen contra ea, qvæ de jure humano & poſitivo ſunt ſtatuta, nuda ſui voluntate diſpenſare poteſt,

ſine aliqva cauſa. Sed his & aliis non obſtantibus decidit contra Bullam, & absqve conſcientiæ ſcrupulo Principem & ſubditos butyro & lacticiniis veſci poſſe negat: verius enim eſſe qvod falſe ſuggeſta & narrata vitient diſpenſationes: id allegationibus per duas pene paginas confirmat. Falſum autem eſſe dicit qvod oleo & piſcibus careat Miſnia, habere enim oleum olivarum non majori qvam butyrum, aliud ex frugibus terræ confectum, minori pretio, & nunc pro una piſcina, qva majores contenti fuerunt, duas aut tres inveniri. Ex voluptate itaqve & laſcivia butyrum & lacticinia appeti; idqve ultimorum temporum indicium eſſe ex *2. Tim. III.* argumentatur. Tacuiſſe etjam putat impetrantes, qvando ſcandalo hæc diſpenſatio Bohemiæ aliisqve vicinis regionibus futura ſit, introducto butyri eſu, contra piam & immemorialem conſvetudinem eo abſtinendi tempore qvadrageſimæ. Examinat inde officium diſpenſationis, idqve non nuda voluntate, ſed cum ratione & moderatione expediri debere monet, hoc præſertim tempore qvo cupiditas auri abundet. Teneo, *ait*, pro indubitato, qvod Dominus Papa ſine cauſa rationabili non poſſit in foro „
poli, ſeu qvoad Deum relaxare jus poſitivum, firmatqve id multis rati- „
onibus & teſtimoniis: & poſtea, licet iterum agnoſcat & floſculos ex „
autoribus ſuis adducat, qvod peccatum paganitatis incurrat, qvi ſe „
Chriſtianum dicat, & ſedi Apoſtolicæ obedire contemnat, impune ta- „
men non pareri Papæ pronuntiat, ſi is mandet injuſta & ſcandaloſa, aut „
contra utilitatem publicam. Prælatos autem miſeros eſſe qvi ſtatim timent, & ita credunt literis Papæ, ut non permittant aliqvid examinari circa ipſas, cum tamen id facere teneantur. Provocat ad Gloſſam & Baldum. Addit, qvomodo Papa, etſi ex magna cauſa contra jus divinum diſpenſare poſſit, cavere ſibi tamen debeat ne diſpenſet, contra univerſalem ſtatum eccleſiæ, contra exemtionem clericorum, qvam ſtatuit eſſe de jure divino, per dictum Pſalmi: *nolite tangere Chriſtos meos*, & autoritates Canoniſtarum. Negat item diſpenſandi jus eſſe contra matrimonium conſummatum: & occaſionem hinc arripit, de cauſa illa regia, cujus in titulo meminit decernendi, his verbis Ex his infertur, ad illam deteſtabilem & atrociſſimam injuriam, qvæ fer- „
tur glorioſiſſimo Domino noſtro Regi Romanorum per iniqviſſimum „
Regem Franciæ, ſi rex dici mereatur, per hoc qvod Filiam dicti Domi- „

 ni

ni noſtri regis ſibi deſponſatam rejecerit, ac duciſſam Britanniæ eidem
» Domino noſtro Regi promiſſam ſibi conjunxerit, irrogata, de qva cun-
» cti Chriſti fideles & præſertim Theotunici (*Teutonici*) Sacro Romano
» Imperio ſubjecti merito contriſtari & ſuo capiti condolere deberent.
» Sint itaqve prudentes, & animadvertant omnes Almanniæ Principes,
» Duces, Marchiones, Comites, Barones, aut cujuscunqve gradus nobi-
» litates, ne dicti regis Francorum & cœterorum Barbarorum inſidiis,
» Sacrum Romanum Imperium a Theotunicis, qvi dicuntur veri Ger-
» mani, & veri nobiles (ut notantur *33. diſt. C. qvorundam*, & ibi Joh.
» Andr.) auferatur & eo ablato, qvod abſit, in ſervitutem redigeretur.
» Unde antedictus Dominus Princeps Albertus maxima ſui ſapientia
» hoc perpendens, ut hujusmodi graviſſimo periculo Theotunicis im-
» minenti obviaret, pudiciſſimam conjugem, nobiliſſimos filios, ſapien-
» tiſſimos conſiliarios, obedientiſſimos ſubditos terrasqve & ducatus
» ſui operarios relinqvens, ſe in partibus inferioribus ingentiſſimis pe-
» riculis expoſuit, malens mortem eligere, qvam ut ille excellentiſſimus
» honor a Theotunicis aufferretur, & eorum Reſpublica deſolaretur,
» cujus qvidem prudentiſſimi fideliſſimiqve Principis ac cæterorum
» illuſtriſſimorum Principum Dominorum Ducum Saxoniæ, Landgra-
» fiorum Thuringiæ & Marchionum Miſniæ memoria ob id apud cun-
» ctas nationes in perpetua benedictione erit. Subjungit, etſi matri-
monium illud non eſſet conſummatum, (qvo caſu Papæ liceat ex ma-
gna cauſa diſpenſare) non poſſe tamen hoc caſu propter magnum
ſcandalum diſpenſationem fieri. Concludit deniqve propter ſcan-
dalum non utendum eſſe indulgentia illa butyri ab Alberto impetrata,
& refellit rationes dubitandi ſupra adductas. Patet hinc qvare ſcri-
pta a Breitenbachio & qvæ Dominicani & Franciſcani in eandem ſen-
tentiam declamaverant, ſcandaloſa viſa ſint Alexandro Pontifici: ita
tamen, ut auſus non ſit condemnare obſeqventes, ſed magna cum
circumſpectione, majori ſane qvam Leo poſtea uſus eſt, ſepelire iſta
ſilentio maluerit. Proſpexerat ſibi Breitenbachius non ſolum per con-
ſvetam clauſulam, qva cenſuræ Papæ & Eccleſiæ dicta ſua ſubmittit,
ſed & Principum Alberti & Filii ejus Georgii, & cujuscunqve melius
ſentientis judicio ceſſurum ſe eſſe profitetur, tam liberaliter qvidem,
» ut tenere ſe velle dicat, qvod ipſi vel qvilibet eorum ſeorſim appro-
» bat, & non tenere qvod reprobat, ſic ait a nullo ſanæ mentis ſe repre-

hendi

hendi poſſe, & hoc qvoqve allegatione gloſſarum confirmare voluit. Nondum venerat hora Domini, majorem lucem paulo poſt allatura. Interim, qvantum in illis tenebris permiſſum fuit, aliqvid certe luminis viros iſtos affulſit. Dubitare enim incipiebant de abſoluta illa Pontificum poteſtate. Videbant ſi res ſancta eſſet, eccleſias magno ſumtu & ornatu ædificare, & corpus jejuniis a voluptate abſtrahere, aliis mediis & inſtitutis opus fore, qvam qvæ tunc exerceri apparebat. Charitas, ſi per fundamenta Evangelica populo prædicata & perſvaſa fuiſſet, eo permoviſſet homines, ut ex vero amore Dei & zelo ad promovendum ejus cultum conferrent, qvibus opus erat: nam beneficentiam illam laxatione diſciplinæ redimere non erat Apoſtolici genii. Notabile eſt, qvod ex MS. dictæ Bibliothecæ Paulinæ obſervavi, Georgium Saxoniæ ducem inter partes, qvas nominat, Decanum & Capitulum B. Mariæ in Freyberg, & ordines Prædicatorum & Diſcalceatorum Lipſienſium diplomate Germanico anno 1492. Sabbathi poſt Dionyſ. dato, *de judicio compromiſſario*, qvod vocant, conſtituiſſe, ita ut ab utraqve parte intra certum tempus Principi mittendæ eſſent rationes in ſcriptis deductæ; dein ut Theologorum & Juris Conſultorum Lipſienſium conjunctim vel ab aliis extra Saxoniam Scholis judicium de iis peteretur cui a parte utraqve parendum eſſet. Annotavit autem ex monachis qvidam: *Præſcriptum proceſſum, qvem nos utiqve obſervavimus, ipſi* (Canonici) *minime obſervarunt, qvin potius in curiam profecti nos falſo, mendoſe & injurioſe apud ſedem Apoſtolicam in conſpectu catus Cardinalium & totius publici conſiſtorii infamando detulerunt.* Hæc de iſta concertatione, ex qva genius illius temporis & ſtudiorum proxime ante Lutherum congnoſci poteſt. Jam de majoribus illis carius venditis indulgentiis, qvarum prædicatio Dominicanis commiſſa eſt, aliqvid afferendum reſtat.

Autographum indulgentiarum *a Johanne Angelo Arcimboldo* J.U.D. Præpoſito de Arciſate Protonotario & Referendario Apoſtolico, nec non ad Colonienſem, Trevirenſem, Salzburgenſem, Biſuntinenſem, Bremenſem, & Upſalienſem, Cameracenſem, Tornacenſem, Morinenſem, Atrebatenſem, Caminenſem & Miſnenſem provincias earumqve civitates & diœceſes. Nuntio & Commiſſario, civi cuidam Wurzenſi, anno 1516. conceſſum habuit, & exhibuit *D. Heinricus*

Hopfnerus Theolog. Lipſ. in *Saxon: Evangel. 1625. p. 121.* Simile inſeruit *Hiſtoria ſuæ ſeculi XVI. Hottingerus Part. III. p. 166.* Hujus Arcimboldi vicarius tantum ſeu ſubcommiſſarius erat Tezelius & illius diplomata hac ſubſcribere ſolebat formula:

„ Miſereatur tui Dominus Noſter JESUS CHRISTUS,
„ per merita ſuæ ſanctiſſimæ paſſionis te abſolvat, & ego autoritate
„ ejusdem, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, & ſanctiſſi-
„ mi Domini noſtri Papæ tibi conceſſa, & in hac parte mihi commiſ-
„ ſa, te abſolvo: primo ab omnibus cenſuris Eccleſiaſticis per te qvo-
„ modolibet incurſis: deinde ab omnibus peccatis, delictis & exceſ-
„ ſibus tuis hactenus per te commiſſis qvantumcunqve enormibus, et-
„ iam ſedi Apoſtolicæ reſervatis, in qvantum claves ſanctæ matris Ec-
„ cleſiæ ſe extendunt, remittendo tibi per plenariam indulgentiam o-
„ mnem pœnam in Purgatorio pro præmiſſis tibi debitam, & reſtituo
„ te ſanctis ſacramentis Eccleſiæ & unitati fidelium, ac innocentiæ & pu-
„ ritati, in qva eras, qvando baptizatus fuiſti; ita qvod tibi decedenti
„ clauſæ ſint portæ pœnarum, & ſint apertæ januæ paradiſi delitiarum,
„ qvod ſi non morieris, ſalva ſit iſta gratia, qvando alias fueris in mor-
„ tis articulo. In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen.
„

Fr. Johannes Tetzel, Subcommiſſarius,
manu propria ſcripſit.

Antonius Varillaſius *Tom. I. Lib. III. de hæreſ. p. 228. edit. Belg.* in eo putat officio ſuo defuiſſe Tezelium, qvod non prædicaverit: indulgentias non niſi vera pœnitentia acqviri, multoqve minori nu-
„ mero, qvam vulgus putaret. Vere pœnitentibus & contritis ſolum
„ merita Chriſti & Sanctorum via illa applicari, & qvamvis per indul-
„ gentias non ſolum pœnæ Canonicæ ſed & Deo debitæ remitterentur,
„ mille tamen & plures annos in Bulla memoratos relationem qvandam
„ habere ad antiqvos eccleſiæ canones pœnitentiales, qvi longum pœni-
„ tentiæ tempus reqvirebant, & qvandoq; totius vitæ, ad unicum ſaltem
„ peccatum mortale expiandum. Non examino, qvæ Theologicæ ſunt cenſuræ; ſed conſtare puto, ſi hæc prædicaſſet Tezelius, eſurienti ventriculo & vana crumena diſcedendum illi fuiſſe. Qvi enim veræ pœnitentiæ viam reqviri ad indulgentiarum fructum tutiſſimum certiſſimumqve accipiendum credidiſſent, habebant illam domi ſive in mentibus ſuis, per Dei gratiam nemini ſerio petenti negatam, nec erat, ut

Digitized by Google

ut ære ſuo ſupervacaneam Pontificis liberalitatem redimerent. Itaqve cum Lutherus eo fere modo prædicaret, conſcientiæ qvidem ſuæ & populi ſpei ſatisfecit; ſed nummorum manſit indigentiſſimus, qvales & hodie pleriqve ſunt, qvi ad ejus ductum concionantur.

Ad §. h. *Natus erat)* Annus natalis Lutheri usqve qvaqve certus non eſt, ut ſcribit Melanchthon his verbis: In matre Margareta, „ conjuge Joh. Lutheri, cum ceteræ erant virtutes, tum vero præcipuo lucebat pudicitia, timor Dei, & invocatio, intuebanturqve in eam cæteræ mulieres, ut in exemplar virtutum. Hæc mihi aliqvoties interroganti de tempore qvo filius natus eſt, reſpondit, diem & horam ſe certe meminiſſe, ſed de anno dubitare. Adfirmabat autem natum eſſe d. X. Novembr. nocte poſt horam XI. ac nomen *Martini* attributum infanti, qvod dies proximus, qvo infans per baptiſmum Eccleſiæ Dei inſertus eſt, Martino dicatus fuiſſet. Sed frater ejus Jacobus, Vir honeſtus & integer, opinionem familiæ de ætate fratris hanc fuiſſe dicebat, natum eſſe a natali Chriſti 1483. Habentur hæc in *præfatione Tomi II. Lat. Wittemberg.* qva hiſtoriam vitæ Lutheri nervoſe & egregie complexus eſt Philippus. Edita autem fuit ſeorſim anno 1547. a Johanne Pollicario, & Georgio Principi Anhaltino, Adminiſtratori Mersburgenſi dedicata. Integram *hiſtoriæ* ſuæ *Eccleſiaſticæ* inſeruit Boxhornius *p. m. 1044.* ubi Lutherum *herois incomparabilis* elogio mactat. Nihilominus Remondus diem 22. Octobr. præfert, ut malitioſæ Aſtrologi cujusdam Junctini calumniæ fidem conciliaret, qvi ex horoſcopo illius diei ingenium Lutheri miris modis infamare voluit. Hunc Iſaacus Malleolus, Profeſſor Mathem. Argentorat. anno 1617. edita diſſertatione de genitura Lutheri refutavit.

Iſennaci) Matthæus Razebergius, Medicus *Johannis Friderici Saxon.* Electoris in hiſtoria MS. Lutheri (cui jam ſeniori familiaris fuit aliqvando & medici operam præſtitit) Germanice ſcripta, qvæ in Bibliotheca Sereniſſ. Principis Gothani habetur, refert, Lutherum anno 1498. Iſennacum a parentibus miſſum, & hoſpitium apud Conradum Cottam (familia illa ſenatoria etiam noſtra memoria Iſennaci ſupereſt) nactum eſſe. Docuiſſe tunc in Schola Franciſcanorum qvendam *Johannem Trebonium*, virum doctum, cui in more fuerit adaperto capite puerorum cœtum honorare, anteqvam in cathedra conſideret, negligentesqve id aliqvando collegas ſerio increpaſſe, dicentem:

dicentem: *Sedent inter hos pueros, ex qvibus Deus Conſules, Cancellarios, Doctores & Magiſtratus facit, qvamvis id vos jam lateat: hos non immerito honoretis.* In hac ſchola pene qvadriennio literis operam dedit Lutherus. Invertit ordinem Maimburgius, dum Magdeburgum præponit Iſennaco: hic enim prima poſuit tyrocinia, Magdeburgum anno ætatis XIV. miſſus eſt.

Ad concionandi ſimulqve Philoſophiam docendi) Ad concionandum a Staupitio vocari non potuit, niſi de concionibus in ſolo templo Auguſtinianorum ſermo ſit, ſed in monaſteriorum templis raræ tunc erant conciones. Qva vero occaſione ad concionandi munus vicaria qvadam opera ſuſcipiendum pervenerit, notatum eſt §. 42.

En verum Martini Lutheri characterem) Alium nuperrime efformavit Varillaſius *dict. Lib. III. p. 225.* Ejus verba ex Gallicæ traducta hæc fere ſunt: Martinus Lutherus, ex ordine S. Auguſtini, omnes Hæreſiarcharum qvalitates a S. Patribus ſuo tempore obſervatas, bonas malasqve in ſua conjunxerat perſona. Natura videbatur corpori Germano ingenium Italicum immiſiſſe, tantam habebat vivacitatem, induſtriam, vigorem, ſanitatem. Nemo eum in ſtudio Philoſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ ſuperavit, nemo in arte concionandi æqvavit. Perfectisſima in eo erat eloqventia, rationis humanæ & robur & debilitatem penitus detexerat, noveratqve aditus per qvos penetrari poſſet. Nulli auditorum affectus tam varii aut inæqvales erant, qvos non indagaret & ſedare aut excitare noſſet, prout opus eſſe putabat; & qvando materiæ ſubtiliores eſſent, qvam ut argumentis perſvaderi poſſet auditor, vincebat tamen eum figurarum efficacia. Hoc regnum in affectus ex cathedra in converſationes etiam transferre ſciebat; movebat animos non alterabat, ſuasqve opiniones tacite & inſenſibiliter iis inſpirabat, deniqve elegantia ſtyli Germanici triumphabat in eos, qvos eloqventia ſua commovere cœperat, aut converſationis amabilitate veluti incantaverat. Nemo lingva patria, nec vivo eo, nec poſt illum melius aut delicatius locutus eſt aut ſcripſit. Sed e contrario vanus erat, ferox, ambitioſus, ſatyricus, qvi beneficiis parum moveretur, irreconciliabilis, in levisſimis etiam offenſis, iracundus, nec facile placabilis, guloſus, & exceſſuum, qvi gulam ſeqvuntur, capax; qvanqvam vita monaſtica occaſionem

ſionem in eos erumpendi fere abſtuliſſet. In his, qvæ de dotibus Lutheri prædicantur, demtis exaggerationibus, ex ore inimici acceptari poſſunt. Ex defectibus, qvos allegat, nullum probabunt adverſarii præter excandeſcentiam, de qva ipſe non ſemel qveſtus eſt, & jocandi nimiam qvandam libertatem. Hæc eo tempore, etiam monachis familiaris erat, qvi liberioribus imo ſcurribilibus dictis concionibus ſuis gratiam qværebant, imprimis in feſto Paſchali, in qvo ſolenne erat auditores ad riſum movere, qvem Paſchalem vocabant, das Oſter-Gelächter. Intrepido erat animo, non feroci, vanitatis & ambitionis, cum tot occaſiones haberet, nullum dedit ſpecimen, ſorte, qvam ſemel nactus erat, contentus, aliisqve omnibus potius qvam ſibi proſpiciens; aſtutiæ, qvam Italicam vocant, adeo expers, ut aperta animi ſimplicitate & credulitate in contrarium errorem impegiſſe videri poſſit. Ingratum nemo dixerit, qvi, uti conſtat, fere nihil cuiqvam debebat, & generoſo animi motu omnibus benefaciebat, etiam cum damno rei familiaris & ſupra vires. Qvam cito placabilis fuerit Tezelii, Caroloſtadii & aliorum exemplum oſtendit. Comeſſationes invitus adiit, ſæpe de incommodo earum qveſtus: vili & parco cibo gaudebat, ita ut in cuſtodia illa Wartburgenſi lautius habitus valetudinem corruperit. Cum aliqvando graviter ægrotaret, neglecto medicorum præcepto ad cibum vulgarem & ſolitum halecis aſſi & piſorum converſus, (ut Razebergius memoravit) ſanitatem recuperavit, & ejecto calculo morbum prodidit, qvem medici dignoſcere non poterant. Capacitas, ut loqvitur Gallus, aliarum voluptatum, objectum eſt virtutis: qvæ in reſtingvendis naturæ ardoribus exercetur, cujusqve Lutherus ſat magnum documentum dedit, dilato ad qvadrageſimum ſecundum ætatis annum conjugio. Deniqve conceſſis vel omnibus, vel plurimis, qvæ ſcribit, nondum evictum eſt hæreſiarcharum ingenium Luthero fuiſſe, qvale Patres deſcripſerint. Neqve facile fuerit aliqvem eorum archetypum effingere. Hiſtoriæ enim teſtantur varii ingenii diverſorumqve morum homines, ſimplices, aſtutos, hilares, auſteros: placidos, iracundos; doctos & indoctos hæreſium autores fuiſſe; ingenii qvosdam, alios affectuum majori culpa.

Ad §. IIX. *Luderi & Lutheri cognomine*) Negligebatur enim orthographia Germanica, cum ipſa lingva, a monachis latinitatem

qva-

Digitized by Google

qvalemcunqve affectantibus, tam infeliciter qvidem, ut tertium qvoddam lingvæ genus neqve Latinum neqve Germanicum, ſed commixtum & ſemibarbarum effabricaverint. Itaqve & in *libro Statutorum Facult. Theolog. Wittemberg.* referente D. Joh. Forſtero, in oratione anno 1612. de Lutheri Doctoratu & conjugio habita, hæc leguntur: *Decima octava Octobris, qvi fuit feſtivitas S. Lucæ, religioſus Pater, frater Martinus Luder, ordinis F. Eremitarum S. Auguſtini S. Theologiæ Licentiatus, hora prima pomeridiana ſecundum formam ſtatutorum a Magiſtro noſtro eximio Domino Archidiacono omnium Sanctorum Andrea Bodenſtein ex Carolſtadt veſperatus eſt; præſentibus Dominis de univerſitate, plurimisqve aliis venerabilibus hoſpitibus; ſeqventi die ad pulſum majoris campanæ congregatis ut prius patribus & hoſpitibus idem pater a præfato Magiſtro noſtro Andrea Doctoralibus inſigniis in S. Theologia ſecundum formam ſtatutorum eſt inſignitus.*

Erfordia, qvo parentum juſſu ſtudiorum cauſa anno 1501. conceſſerat) Ratzenbergius annum 1502. memorat, & Præceptorem Lutheri Academicum nominat *Johannem Greiff. ſive Gryphium.* In Magiſtrum promotum eſſe notat anno 1503. Fulmine ſive tempeſtate territum eſſe in rure, cum iter faceret, ita ut in terram procidens ſecum conſtituiſſet, ſi e periculo illo liberaretur, ſe in monaſterium conceſſurum eſſe. (idem ipſe Lutherus in dicta dedicatione *coactum & neceſſarium votum* vocat) Invitaſſe paulo poſt amicos, & pro more ſuo muſica, cujus peritus erat, illos delectaſſe, rogaſſeqve nihil tale ſuſpicantes, ut hilares hac ultima vice ſecum eſſe vellent, neq; enim hoc ſtatu ſe ab illis poſthac viſum iri, qvia monaſticam vitam inſtituere decreviſſet. Idem autor eſt, duriter habitum fuiſſe a Monachis, viliſſimisqve ſervitiis, mendicando maxime per civitatem, gravatum, idqve ei omni labore moleſtius viſum. Staupitium vero, cum (ut *provincialis*) aliqvando in monaſterium veniſſet, Priorem monuiſſe, ut Lutherum jam Magiſtrum & doctrinæ cupidum humanius tractaret, tempusqve ei ad ſtudia relinqveret. Eundem Luthero ſvaſiſſe, ut ſacras literas ante omnia legeret, *textualisqve* & *localis* (ut loqvi ſolebant) fieret, idqve eo cum ſucceſſu præſtitiſſe Lutherum, qvem Staupitius admiratus fuerit, eaqve de cauſa illum aliis prætulerit. Melanchthon *in vita Lutheri*, ſupra citata, territum fuiſſe Lutherum narrat, cum ſodalem, neſcio qvo caſu, interfectum amiſiſſet: miſerabiliter confoſſum memorat D. Nicol.

col. Selneccerus in *oratione de vita Lutheri* anno 1590. [illegible], qvam nuper Wittembergæ recudi fecit & annotationibus illuſtravit D. Joh. Frid. Maierus. Melanchthon dum iſta, qvæ adſcripſi, narrat, generatim annotat, Lutherum de ira Dei, item de mirandis pœnarum exemplis cogitantem, ſubito tantis terroribus ſæpe concuſſum fuiſſe, ut pene exanimaretur. Ac vidi ipſe, *ait*, cum in qvadam doctrinæ diſputatione propter intentionem conſternatus, in vicino cubiculo ſe in lectum collocavit, ubi hanc ſententiam crebro repetitam miſcuit invocationi. *Concluſit omnes ſub peccatum, ut omnium miſereatur.* Merentur & ſeqventia ex eodem libello notari, qvæ ad mores Lutheri, & geſta in monachatu pertinent, ut nempe doctrinam ſcholaſticam ejusqve labyrinthos inexplicabiles diſerte multis admirantibus explicaverit, ſed ita, ut ſtudia iſta tanqvam parerga tractaret, non famam ingenii ſed alimenta pietatis qværens. Gabrielem & Cameracenſem pene ad verbum recitare potuit, diu multumqve legit ſcripta Occami, cujus acumen Thomæ & Scoto anteferebat: diligenter & Gerſonem legerat, ſed omnia Auguſtini monumenta & ſæpe legerat & optime meminerat. Notandum hoc contra illos qvi Lutherum rudem fuiſſe exiſtimant. Cæterum, ut Philippus recenſere pergit, fontes doctrinæ cœleſtis ex ſacris literis avide hauſit, doloribus illis angoribusqve ſuis motus. Refert etiam ut aliqvando lethaliter decumbens & ſeni Monacho terrores ſuos exponens, magnum ſolatium cepiſſet, cum ſenex ille ſymboli articulum urgeret, *credo remiſſionem peccatorum*, & gratuitam juſtificationem per fidem exponeret: Selneccerus addit, prædictum ab illo monacho fuiſſe Luthero, non eſſe cito moriturum, ſed in virum magnum evaſurum.

Qvoniam muſici ſtudii mentio facta eſt, ex eodem Razebergii MS. percipitur, *Vocalis*, qvæ vocatur, muſicæ, non leviter gnarum fuiſſe Lutherum, ita ut in lineas ſive *notas* canenda componere aut compoſita corrigere poſſet. Delectabatur *Gregoriano* qvi dicitur cantu, & hymnis ac reſponſoriis in *figurati* qvem vocant, toni leges redactis. Igitur cum commenſalibus & filiis poſt cœnam ſacra modulabatur cantica, voce, qvæ *Alti* nomen habet, utens. Cum melancholia, qvod non raro fiebat, affligeretur, a cantionibus illis ſolatium petebat. Impetravit aliqvando ad eundem finem, a præſtanti Bavariæ Ducis Muſico, ut verba Pſalm. IV. *In pace in id ipſum dormiam, &c.* artificioſe

f com-

compoſita ſibi mitteret. Accidit ut aliqvando mœrore correptus ſeſe per unum alterumqve diem ſolitarius includeret, nemine admiſſo. Tunc qvidam *Lucas Edembergerus*, qvi Johanni Erneſto Electoris Johann. Friderici fratri a ſtudiis erat, cum juvenibus aliis muſicæ peritis, cum conveniunt, fores muſei pulſant, & cum non reſponderet, tandem effringunt; ibi jacentem in deliqvio inveniunt, & non tam medicina aut cibo, qvam concentu muſico reficiunt. Solebat etiam animi cauſa in pagos vicinos ad paſtores excurrere, & aliqvando ibi concionari. Muſica tamen maxime delectabatur, nam cibum ne ſumtu qvenqvam gravaret, ſecum ferebat. Arti etiam tornatoriæ ad corpus exercendum operam dediſſe Lutherum ex epiſtola ejus ad Linccium patet anno 1525. ſcripta, in qva inſtrumenta qvædam meliora mitti ſibi Norimberga petit, jocans ſi mundus nolit ipſum alere, manu victum parare velle. Vide *Lib. II. epiſtolarum p. 229. b.*

Georgium Spalatinum.) Qvia hujus viri, ejusqve familiaritatis cum Luthero, itemqve librorum qvos de temporis ſui hiſtoria conſcripſit ſæpe mentio facienda eſt, non ingratum erit aliqva de eo hic legere, qvæ diligentiæ Frid. Hortlederi debemus *Vol. I. de cauſ. bell. German. Lib. IV. c. 23.* Georgius Spalatinus natus fuit anno 1484. in oppido *Spalato* ſive Spalt / in ditione Epiſcopatus Aichſtetenſis, indeqve more ejus temporis nomen ſumſit: literis Norimbergæ, Erfordiæ, & Wittembergæ imbutus, hic Magiſtri titulum anno 1502. adſumſit. Erfordiam inde regreſſus, Juris Conſultos audivit. Anno 1507. ſacerdotio initiatus paſtor pagi *Hohenkircha* ad radices ſylvæ Thuringicæ, prope celebre monaſterium Vallis S. Georgii (Georgenthal) factus eſt, & novitiorum in dicto monaſterio præceptor. Anno 1509. Johannis Friderici, qvi poſtea Elector fuit, informationi præpoſitus. Anno 1511. Ottoni & Erneſto Luneburgenſibus Ducibus, cum in Wittenbergenſi Academia viverent, a ſtudiis fuit. Inde a Friderico Electore Saxoniæ ad *Secretarii* & *Sacerdotis aulici* ſimul munus, vocatus eſt. Extant literæ Leonis X. P. d. 1. Jan. & Julii Medicei, qvi poſtea Clemens VII. Pontifex fuit, d. 7. Jan. 1519. ad Spalatinum datæ, in qvibus eum nominant *Saxoniæ Ducis Secretarium Tom. I. Jen. Lat. f. 220. b. 221.* Adfuit Electori in Comitiis 1518. Auguſtæ, 1519. Francofurti in electione Caroli V. 1520. Aqvisgrani & Coloniæ, 1521. Wormatiæ. Fridericus moriens legavit ei florenos aureos annuos 160. qvam penſionem

Johan-

Johannes Fridericus anno 1538. ſorte mille ſexcentorum redemit. *Canonicus* fuit *collegiatæ Eccleſiæ Altenburgenſis*, qvæ in monte, ubi arx Principum eſt, etiam nunc extat, ad aulæ ſacra ſplendide aptata, reditibus ad alios pios uſus applicatis. Sed cum circa annum 1523. Lutheri doctrinam jam publice profiteretur, & anno 1525. uxorem Altenburgi duxiſſet, Paſtor ejus civitatis vicinæqve provinciæ & Voigtlandiæ, qva Electori Johanni parebat, *Superintendens* conſtitutus eſt. Adfuit eidem Electori, Spiræ in Comitiis 1526. & Auguſtæ 1530. Johanni Friderico ejus filio 1531. Coloniæ Anno 1532. Svinfurti 1534. ut & Cadani in Bohemia, aliisqve in locis tractatuum & negotiorum poſtea ſecutorum, fœderis maxime Smalcaldici, occaſione. Bibliothecam Electoralem coemtis Principum ære Venetiis libris Hebraicis & Græcis, qvæ poſtea Jenam tranſlati fuerunt, locupletavit. Viſitationibus Eccleſiarum in ditionibus Electoris ut & Henrici Ducis interfuit. Edidit verſionem Germanicam libelli Eraſmi *de inſtitutione Principis Chriſtiani*, & tractatum *de Arminio Cheruſco*, ut & *Chronicon de origine & familia Electorum & Ducum Saxoniæ*, Henrici Brunſvicenſis diffamationi oppoſitum, qvod Hortlederus *d.c. 23.* operi ſuo inſeruit. Inedita autem compoſuit hiſtorica multa qvæ *d.l.* Hortlederus recenſet, ſuæqve vitæ commentarium. At ex illis præter exempla libellorum *de vita Friderici* & *Johannis*, Electorum, & *de Maximiliano, Philippo, Carolo* & *Ferdinando* Auſtriacis qvædam, nihil hucusqve reperire potui. Obiit anno 1545. Altenburgi, in æde S. Bartholomæi ſepultus. Falli hinc aut gratis fingere oportet Varillaſium, cum *Lib. III. p. 254.* literas Pontificias ad Pfeffingerum & Spalatinum anno 1519. recenſens, *Conſiliarium* hunc *Electoris, & multorum liberorum parentem* fecit, *cui paupertas ſvaderet, Pontifici gratificari & cauſæ Lutheri nocere*; eo enim tempore Spalatinus ſacerdos & cœlebs erat, nec niſi poſt annos tredecim parens factus eſt. In epiſtolis Eraſmi *tres* ad Spalatinum extant *Lib. V. ep. 35. Lib. IX. ep. 24. Lib. XIII. ep. 40.* In harum prima V. Cal. Jun. 1519. mire blanditur Spalatino, per qvem Fridericus nomiſma aureum ſui imaginem referens Eraſmo miſerat, ſcribitqve: *Se illum non ſolum inter præcipuos amicos ſed & inter patronos ſuos obſervandos habiturum eſſe non perinde in chartis qvam in pectore:* cæteras alibi allegavi: Extant & ad Eraſmum Spalatini literæ *Lib. XI. ep. 23.* in qvibus eum *Germaniæ communis patriæ decus* appellat & refert, *Fridericum omnes*

mnes Eraſmi libros in ſua habere Bibliotheca, qvam optimis libris refertam architectetur.

Hæc tum erant ſtudia) Optandum foret, ut qvæ ante annum 1517. ſcripſit Lutherus, conſervata majori numero eſſent. Ex paucis qvæ ſuperſunt magnæ jam tum viri dotes eluceſcunt. Inter epiſtolas illo tempore memorabilis, ſi qvid judico, ante omnes eſt, qvam Spalatino ſcripſit 19. Octobr. anno 1516. in qva de ſtudio & interpretatione Scripturæ ab Eraſmo tentatæ & de Patribus tractat, *Lib. I. ep. 20.* totaqve hic legi meretur: Qvæ me in Eraſmo, homine eruditiſſimo, movent, „ hæc ſunt, mi Spalatine, qvod in Apoſtolo interpretando juſtitiam ope- „ rum ſeu legis, ſeu propriam [ita enim appellat Apoſtolus] intelligit, „ ceremoniales illas & figurales obſervantias. Deinde de peccato ori- „ ginali (qvod utiqve admittit) non plane velit Apoſtolum loqvi cap. „ 5. ad Romanos. Qvi ſi legerit Auguſtinum in eis libris, qvos contra Pe- „ lagianos ſcripſit, præſertim de Spiritu & litera, item de peccatorum me- „ ritis, & remiſſione, item contra duas Epiſtolas Pelagianorum, item con- „ tra Julianum, qvi omnes in parte operum octava fere habentur, videritqve „ qvam nihil ex ſuo ſenſu, ſed præſtantiſſimorum Patrum, Cypriani, „ Nazianzeni, Rethicii, Irenæi, Hilarii, Olympii, Innocentii, Ambroſii, „ ſenſu ſapiat: erit forte, ut non tantum recte Apoſtolum intelligat, ſed „ majore etiam opinione dignum arbitraturus ſit Auguſtinum, qvam hu- „ cusqve credidit. Ego ſane in hoc diſſentire ab Eraſmo non dubito qvod „ Auguſtino in Scripturis interpretandis tantum poſthabeo Hierony- „ mum, qvantum Auguſtinum in omnibus Hieronymo poſthabet. Non „ qvod profeſſionis meæ ſtudio ad B. Auguſtinum probandum trahar, qvi „ apud me, anteqvam in libros ejus incidiſſem, ne tantillum qvidem fa- „ voris habuit: ſed qvod videam B. Hieronymum velut dedita opera ad „ hiſtoricos ſenſus incedere; &, qvod mirius eſt, obiter ſanius in- „ terpretatur Scripturas, ut puta in epiſtolis, qvam ubi tractat eas de in- „ duſtria, ut in opuſculis. Neqvaqvam igitur juſtitia legis ſeu factorum „ tantum eſt in ceremoniis, ſed rectius etiam in univerſi decalogi factis. „ Qvæ qvando fiunt extra fidem Chriſti, etiamſi faciant Fabricios, Re- „ gulos, & plane integerrimos viros apud hominem, non tamen plus ſa- „ piunt juſtitiam, qvam ſorba ficum. Non enim, ut Ariſtoteles putat, „ juſta agendo juſti efficimur, niſi ſimulatorie: ſed juſti (ut ſic dixerim) „ fiendo & eſſendo, operamur juſta: prius neceſſe eſt perſonam eſſe mu-

tatam.

Digitized by Google

catam, deinde opera: prior placet Abel, qvam munera ejus: ſed hæc ”
alias. Officium itaqve & amici & Chriſtiani facias precor, & Era- ”
ſmum de iis certum face: cujus autoritatem, ſicut ſpero & cupio futu- ”
ram celeberrimam, ita metuo ne per eandem multi ſibi accipiant pa- ”
trocinium defendendæ illius literalis, id eſt, mortuæ intelligentiæ, qva ”
plenus eſt Lyranus commentarius, & ferme omnes poſt Auguſtinum. ”
Nam & Stapulenſi, viro alioqvin (bone Deus) qvam ſpirituali & ſince- ”
riſſimo, hæc intelligentia deeſt in interpretando alienas literas, qvæ ”
tamen pleniſſime adeſt in propria vita agendo, & aliena exhor- ”
tando. Temerarium me diceres, qvod tantos viros ſub Ariſtarchi ”
virgam duxerim, niſi ſcires, qvod pro re Theologica & ſalute Fratrum ”
hæc facio. Adde qvæ poſtea anno 1518. eodem fere ſenſu ad eundem
Spalatinum ſcripſit. *Lib. I. ep. 37.* Paulo ante ad Joh. Langum ſcri-
pſerat *Lib. I. ep. 27.* Theologia noſtra & S. Auguſtinus proſpere pro- ”
cedunt, & regnant in noſtra Univerſitate, Ariſtoteles deſcendit paula- ”
tim, inclinatus ad ruinam prope futuram ſempiternam, mire faſtidi- ”
untur lectiones ſententiariæ, nec eſt ut qvis ſibi auditores ſperare poſ- ”
ſit, niſi Theologiam hanc, id eſt, Biblia aut S. Auguſtinum aliumve Ec- ”
cleſiaſticæ autoritatis Doctorem velit profiteri. Qvanti vero Auguſti-
num fecerit, ex præfatiuncula in libellum ejus de *Spiritu & litera* a Ca-
rolſtadio editum apparet, inter epiſtolas anni 1518. relata. *Lib. I. n. 43.*
Ad hiſtoriam rerum qvæ Luthero contigerunt ante motam diſputati-
onem, pertinet etiam narratio de concione ejus Dreſdæ habita, ex Fa-
bricii *Lib. VII. p. 859.* ubi ſcribit: Paulo anteqvam mota fuerat hæc ”
controverſia, Joannem Staupitium hominem nobilem, & ſui ordinis ”
in Saxonia primarium, Georgius rogavit, ut ſibi probum & eruditum ”
aliqvem concionatorem mitteret: id qvod ille facturum ſe recipit, ei- ”
qve ſtatim miſit Witteberga Lutherum, qvem ut ſummæ indolis juve- ”
nem, ſtudiisqve & moribus ſibi ſpectatum, commendavit. Is Dreſ- ”
dam cum literis Staupitii veniens, coram Duce jubetur verba facere ”
in arce. Summa ejus ſermonis fuit: Salutis fiduciam nulli mortali- ”
um eſſe abjiciendam, qvod iis, qvi verbum DEI animis attentis audi- ”
rent, veri Chriſti diſcipuli, & ad vitam æternam electi & prædeſtinati ”
eſſent. In ea materia amplificanda immoratus eſt, totamqve doctri- ”
nam prædeſtinationis, ſi a Chriſto fiat initium, ſingularem vim habere ”
affirmavit ad tollendum pavorem illum, propter qvem cogitatione ”

Digitized by Google

» ſuæ indignitatis homines trepidantes a Deo fugerent, ad qvem confugere unum maxime deberent. Erat honeſta matrona, gynecæo præ-
» fecta Barbara Salana: eam in prandio Dux interrogat, qvomodo con-
» cio placuiſſet? qvæ reſpondit, ſi alteram talem audire poſſet, ſe animo
» tranqvilliore morituram: cui Dux iratior, ſe magna redempturum
» pecunia reſpondit, talem non audiviſſe concionem, qvæ homines te-
» merarios faceret, idqve repetivit aliqvoties. Salanæ autem, id qvod
» optaverat, accidit, ut intra menſis ſpatium inciperet decumbere, &
» læta ex hac vita decederet. Poſt id tempus Dresdam non rediit. Ex eo qvod annectit Fabricius qvod poſt tempus hoc Lutherus Dresdam non redierit lucem accipit *epiſtola 36. ex Lib. I.* ubi Lutherus d. 14. Jan. 1518. prolixe narrat Spalatino, ut Dresdæ convivio ab Emſero exceptus fuerit, ſed in diſputationem acrem cum ſubornatis monachis Dominicanis de Theologia Thomiſtica inciderit, unde ipſi calumnia apud Georgium Ducem fuerit ſtructa; meminit concionis ſuæ de ſtultis ſupplicantium votis & qvid Chriſtiano petendum eſſet, qvam habuiſſe ſe dicit in Feſto D. Jacobi, id eſt, 25. Julii, unde liqvet *factum id* eſſe anno 1517. qvatuor menſibus ante publicatas contra Tezelium theſes, liqvet etiam jam antea ob liberiorem doctrinam Thomiſticæ ſectæ odium in ſe concitaſſe Lutherum: an tamen eadem ſit concio, cujus Fabricius, & cujus Lutherus mentionem fecit, nolim definire.

Ad §. XII. *Hominem absqve pudore & indoctum fuiſſe.)* Eloqventisſimum facit Varillaſius *Lib. III. p. 226.* ita ut Lutherus, qvi tunc in concionibus tyro, ut ait, erat, hoc fine Tezelium ſibi potiſſimum adverſarium elegerit, ut eo ſuperato pro maximo tota Germania concionatore haberetur. Hæc meris conjecturis noviter & impertinenter excogitatis inniti puto, donec certis & fidis teſtimoniis probentur, neqve enim ulla æmulatio de concionibus (qvas Lutherus pro parergo habebat) ſed de dogmatibus fuit, & clamores Tezelii imitari indignum illo ingenio eaqve eruditione erat, qvam paulo ante in Luthero deprædicaverat Varillaſius. Veteranum jam agyrtam, & felicem præconem indulgentiarium in Miſnia etiam fuiſſe Tezelium memorabili exemplo *ex Chronico Fribergenſi D. Andr. Molleri* probatur. Scribit enim *part. II. p. 153. Anno 1507. die Jovis poſt Eſto Mihi Joh. Tezelius Pirnenſis Monachus Dominicanus & Doctor Theologiæ, prima vice Fribergam venit, & intra biduum duo florenorum millia indulgentiarum*

arum cauſa in urbe lucratus eſt. Si verum eſſet, qvod Auguſtiniani Dominicanis nundinationem hanc inviderint, jam decennio ante Lutheri diſputationem, anſam habuiſſent qverelas ſuas inſtituendi. Ex eodem vero Molleri Chronico *Part. II. p. 170.* notandum eſt, Tezelium paulo poſt qvam Lutherus theſes ſuas Wittenbergæ publicaſſet, denuo Fribergam veniſſe, ſed non ſolum parum effeciſſe, ſed & in diſcrimen veniſſe amittendæ qvam corraſerat pecuniæ, foſſoribus metallicis vim ei intentantibus; itaqve ſine mora diſceſſiſſe. Aliud ejus factum improbum & neqviſſimum narratur in *Chronico Zviccavienſi M. Tob. Schmidii* anno 1656. edito *p. 380.* cujus teſtem allegat *Georg. Strigenitium in Jon. proph. f. 142.* Tezelius cum Zviccaviæ, anteqvam præco „ indulgentiarum fieret, concionatoris munus exerceret, conviva ædi- „ tui eſſe aliqvando voluit. Hunc, cum inopiam prætenderet, Faſtos in- „ ſpicere juſſit, & cujus Sancti nomen craſtina dies gereret, referre. Ju- „ venalem, ait ille, invenio, ſed parum celebrem. Ego illum, reſpondet „ Tezelius, clariſſimum faciam, tu modo cras campanarum ſonitum „ maximum ede, qvalis in Feſtis ſolennibus fieri ſolet. Eo facto, con- „ currit populus. Inter ſacrum, qvod celebra ſolenniter in altari, qvod „ e regione ſuggeſtus erat, fecerat, ad concionandum aſcendens Tezelius „ ita infit: Aperiendum vobis aliqvid eſt, auditores, qvod ſine ſalutis „ diſpendio ignorare non poteſtis. Scitis utiqve nos jam dudum San- „ ctos plurimos invocaſſe, ſed illi fere ſeneſcunt, & nos audire atqve ju- „ vare faſtidiunt. Hodie memoriam *Juvenalis* celebramus, hucusqve „ qvidem parum noti, ſed confidite: Novus enim Sanctus novo cultu „ lætus, tanto alacrior ad auxilium nobis ferendum erit. Fuit ſanctiſ- „ ſimus Martyr, innocentiſſimum ſangvinem ſuum profudit. Si ejus „ innocentia frui apud Deum vobis cordi eſt, oſtendite ad hodiernum „ ejus honorem, liberalitatem veſtram: primores exemplo cæteris præe- „ ant, & oblationes in Miſſa hac ſolenni largiter omnes faciant. Id ut cer- „ tius obtineret, in ſuggeſtu perſtitit, hortator & ſpectans, qvid ſinguli of- „ ferrent; etiam in januis templi conſtituerat, qvi populum exire ante „ oblationem, non ſinerent; tandem deſcendens & ipſe nummulum ob- „ tulit; æditui vero in aurem dixit, ſatis oblatum eſſe, unde laute cæna- „ rent. Alia magis vulgata prætereo, ſed tacere non poſſum egregiam relationem *de Johanne Epiſcopo Miſnenſi* ex nobili *Salhauſiorum* familia, qvi ante Sleinizium ſedem illam tenuit, in qva & præludia qvædam Refor-

Digitized by Google

Reformationis & de Tezelio vaticinium refertur a *Chytræo Lib. II.*
” *fol. 55.* his verbis: Fuit præſulis Joannis ſagacitas, prudentia, ſeveritas,
” magnitudo animi, & induſtria in officio eximia. Libros precationum,
” electionum & cantionum, qvibus Sacerdotes utuntur, ab Andrea Pro-
” le, cujus tum eruditio & pietas inter monachos præcipue celebris erat,
” emendari & imprimi curavit. Præcones indulgentiarum nomine &
” autoritate antiſtitis Magdeburgici, venias venales circumferentes, ex
” ſua diœceſi plane rejecit, & populi ſtultitiam reprehendit, qvi pecu-
” niam mitteret in eam ciſtam, ad qvam reſerandam claves non haberet.
” Superſtitiones temporum ſuorum multas palam improbavit, ac ſe, Sa-
” cra Biblia legentem, religionem præſenti valde diſſimilem invenire
” dixit. Nobili cuidam de Miſſarum fundatione conſilium ipſius pe-
” tenti, reſpondit, pulcherrimum in eqvo membrum eſſe oculos, verum
” ſi totum corpus nihil præter oculos eſſet, prodigio magis qvam orna-
” mento id futurum eſſe. Nullum animal audacius eſſe eo, qvod e cu-
” cullo proſpiceret. De Monachis ajebat, ac multa illius ſimilia in ſu-
” perſtitiones ætatis ſuæ jocantis apophthegmata feruntur. Deniqve
” paulo ante obitum, a Tezelio indulgentias denuo vendi audiens, dixit:
” Hunc fore indulgentiarum inſtitorem ultimum, qvod nimia ipſius &
” intoleranda impudentia eſſet. Aliud Epiſcopi hujus factum itidem
” in cauſa indulgentiarum narrat *Fabricius Lib. VII. fol. 846.* his verbis:
” Venditabat tum per Miſniam Chriſtianus Baumgartnerus, patria No-
” rimbergenſis, indulgentias pontificias contra Ruſſorum gentem, armis
” Livoniam infeſtantium. Is per Ducis provincias jam multum pecu-
” niæ collegerat; ad ſuam vero accedentem diœceſin præſul Miſnenſis
” Joannes VI. de Salhauſiorum familia noluit admittere: in qvem cum
” ſententia excommunicationis ab illo circulatore mercenario lata eſ-
” ſet, factum ſuum ad Pontificem, non tamen ſine magnis ſumptibus, de-
fendit. Addo deniqve ex *Ms. Arnoldi de vita Mauritii Electoris* ſupra
allegato, feſtivam narratiunculam de Tezelio: Cum Lipſiæ eſſet, &
” multam pecuniam a civibus & nobilitate corraſiſſet, convenit eum No-
” bilis qvispiam, fraudem ejus ſubodoratus & ex eo qværſivit, an abſolu-
” tionem impertiri poſſet de peccato, qvod in animo ſibi propoſuiſſet?
” reſpondit Tezelius ſe id poſſe, ſed accepta pecuniæ ſumma parata. No-
” bilis nihil cunctatus, qvod popoſcerat, ſolvit, & indulgentiarum diplo-
” ma pro crimine deſtinato, Tezelii manu & ſigillo firmatum accepit.

Non

Non multo poſt cum Tezelius Lipſiæ diſcederet, Nobilis explorato „
ejus itinere loco commodo illum per inſidias adortus nummis ſpoliat, „
& fuſte inſuper probe dedolat, vacuumqve Lipſiam dimittit, indicans „
hoc eſſe illud peccatum, qvod in mente habuiſſet, & pro qvo veniam „
impetraſſet. Georgius Dux Sax. intellecto facinore commoveri pri- „
mum cœpit, indignatus qvod viro Eccleſiaſtico, qvem non parvi faci- „
ebat, in ſua regione & a qvodam ex ſubditis ſuis, ea contumelia illata „
eſſet, ſed poſtea intellecta rei geſtæ ſerie placatus fuit, & nullam Nobili „
pœnam irrogavit. Hæc Arnoldus. „

Extat in Biblioth. Paulina Lipſienſi ſcriptum Tezelii Germanicum, qvatuor qvaternionum paulo poſt theſes Tezelianas, ſed ante habitam diſputationem Francofurtenſem typis vulgatum, in qvo refutare conatus eſt Concionem Lutheri de indulgentiis anno 1517. habitam, qvæ in viginti paragraphos diſtincta in Tomis Germanicis, (*Tomo I. Altenb. f. 56.*) reperitur, nec qvod ſciam Latine verſa eſt, Tezelii ſcriptum titulum habet: Vorlegung gemacht von Bruder Johann Tezel Prediger-Ordens Ketzermeiſter/ wider einen vermeſſen Sermon von zwanzig irrigen Artickeln Bābſtlichen Ablaß und Gnade belangende allen Chriſtgläubigen Menſchen zu wiſſen von nothen. Id eſt, *Refutatio a Fr. Joh. Tezelio ordinis Prædic. hæreticæ pravitatis inqviſitore, contra temerarium ſermonem, qvi viginti erroneos articulos, ad indulgentias, & gratiam Pontificis ſpectantes, continet pro neceſſaria omnium Chriſtianorum informatione compoſita.* Hoc ſcriptum cui Lutheri ſermo articulatim inſertus eſt, itidem in 20. puncta diſtribuitur. Defenduntur indulgentiæ autoritate Pontificia & Scholaſticorum rationibus, tolli autem per illas jactantur pœnæ non ſolum Canonicæ, ſed & qvas Deus exigit, illæ maxime, qvas merentur, qvi non ſatis fuere contriti aut qvibus ſatisfactiones juſto minores a ſacerdotibus imponuntur. Negat Tezelius bonorum operum exercitium per indulgentias retardari, putat potius promoveri, cum plus mereantur opera poſt indulgentias, per gratiam Chriſti, diſpenſante Pontifice ex indulgentiis acqviſitam, qvam qvæ ex obligatione naturali fiunt: præfert vero collationes pro redimendis indulgentiis eleemoſynæ niſi hæc in extremo neceſſitatis caſu detur. Singulis punctis una eademqve formula ſubmittit ſe judicio ſedis Pontificiæ & Univerſitatum & docto-

 rum;

Digitized by Google

rum; tandem ſub periculo aqvæ & ignis in certamen deſcendere paratum ſe oſtendit. Lutherum non nominat. Reſpondit ad hunc Tractatum Lutherus, editis vindiciis ſermonis ſui: Freyheit des Sermons D. M. L. Bäbſtl. Ablaß und Gnade belangende / wider die Vorlegung / ſo zur Schmach ſein und deſſelben Sermons ertichtet. id eſt, *Vindiciæ Sermonis D. M. Lutheri de indulgentiis & gratia Pontificia, contra refutationem qvæ in ſuam & ſermonis contumeliam effabricata eſt.* In hac diſſimulato viciſſim Tezelii nomine & omiſſis adverſarii *foliis aridis aut floribus chartaceis*, ut loqvitur, id eſt, verbis inanibus, regerit qvæ ad cauſæ caput pertinent, negatqve pœnitentiam a Chriſto injunctam per Pontificem relaxari poſſe, ſed ſaltem ſatisfactiones canonicas. Ex mille, qvi in contrarium jactentur Doctoribus, non niſi Thomam, Bonaventuram, Lombardum, & Alexandrum Hales pro indulgentiis numerari debere monet, qvos cæteri ut turba ſint ſecuti. Reprehendit reſtrictionem eleemoſynarum ad caſum ſummæ neceſſitatis, nec præmium qvod miſericordiæ erga proximum a Scriptura aſſignatur, attribui poſſe exiſtimat illi, qvi ex amore ſui redimere vult, meritas & juſtas cenſuras. Convitia ab adverſario ſe patienter ferre teſtatur, imo ſe eum amare & pro illo orare profitetur: inſcitiam tamen ejus arguit, & ut aſini vocem a ſe ſperni clamores ejus dicit, præſtare enim a talibus culpari, ait, qvam laudari: minas ignis & aqvæ ridet, & conſulit adverſario, ut pro aqva liqvorem vitis, & pro igne fumum culinæ ex anſeribus aſſis appetat, huic enim illum magis ſvetum eſſe: expectare ſe ait intrepide ſi qvis ſit, qvi Wittenbergam venire velit, hæreticæ pravitatis inqviſitorem, liberum ei acceſſum & apertas portas offert, hoſpitium etiam & victum ex liberalitate Saxoniæ Electoris certo ſperandum, laudatiſſimum enim Principem non protecturum eſſe hæreſin, neqve talem illum eſſe, qvalem notaſſe viderentur theſes Francofurtanæ. Inter illas enim diſputatione ſecunda *num. 48.* ita ſtatuerant cruenti illi magiſtri Tezelius & Wimpina:
„ *Docendi ſunt Chriſtiani qvi Hæreticorum defenderunt errorem,*
„ *& hoc ſua potentia efficientes ne ad manus judicis veniant examinandi,*
„ *pro excommunicatis & ſi non ſatis fecerint intra annum, ipſo jure pro*
„ *infamibus ſunt tenendi, qvi etiam per Juris capitula terribiliter multis*
„ *plectentur pœnis in omnium hominum terrorem.* Theſi 50. taxatis iis,
„ qvi *indulgentia* pleniſſima *& ſummi Romani Pontificis* circa eandem

poteſta-

Digitized by Google

poteſtatem, chartas aut libros implere, vel prædicantibus ſcribentibusqve adhærere, eorum ſcripta favoriſare, in vulgus ſpargere & per orbem invulgare, ſeu de eis ipſis in angulis vel ad partem coram hominibus, impudenter & per contemtum loqvi velint, hæ ſubjunguntur minæ, timeant ſibi, ne in præfatas propoſitiones incidant, & per has atqve alias damnationis periculo graviqve temporali confuſioni ſe exponant. Beſtia enim, qvæ montem tetigerit, lapidabitur. Tale prætor hic, qvi ſe *Sacræ Theologiæ Baccalaureum & hæreticæ pravitatis inqviſitorem* in titulo theſium venditabat, edictum propoſuerat, qvo multo magis qvam argumentorum efficacia conatus Lutheri aut fautorum ejus retundi poſſe confidebat: *Sed qvi habitat in cœlis irridebat eos.*

Reperiuntur & illæ.) Qvædam ex illis ſpeciminis cauſa non pigebit hic legere. Ex prioribus qvidem 106. iſtas:

11. *Hanc pœnam, ob peccata contrita & confeſſa impoſitam, poteſt Papa per indulgentias penitus relaxare.*

12. *Sive hæc ſit ab eo, vel ſacerdotis arbitrio, vel canone impoſita, vel etiam juſtitia divina exigenda, cui contradicere eſt errare.*

13. *Sed licet per indulgentias omnis pœna in diſpoſitis remittatur, qvæ eſt pro peccatis debita, ut eorum eſt vindicativa.*

14 *Errat tamen, qvi ob id tolli putet pœnam, qvæ eſt medicativa & præſervativa, cum contra hanc Jubilæus non ordinetur.*

53. *Papa etſi in purgatorium nullam habeat clavis poteſtatem, habet tamen Jubilæum illis adplicandi, per modum ſuffragii autoritatem.*

66. *Qvemlibet Chriſtianum vere compunctum, habere celeriter & totaliter plenariam a pœna & culpa, ſine indulgentiis remisſionem, error.*

73. *Opera charitatis plus valent in merendo, ſed veniæ plenariæ magis in celeriter ſatisfaciendo, & totaliter relaxando. Qvi hoc neſcit, vel non credit, & unum populos docet, & aliud tacet, errat.*

76. *Dans pauperi & mutuans egenti melius facit, qvo ad meriti augmentationem, ſed redimens venias melius, qvoad celeriorem ſatisfactionem.*

78. *Eleemoſynæ ſpirituales ſunt corporalibus præſtabiliores, & ſibi ipſi factæ ordinatiores, unde ſi qvis indigeat veniis, nec poſſet pauperem*

Digitized by Google

extra articulum neceſſitatis juvare, melius longe facit redimendo, qvam pauperi (ut prædictum) ſuccurrendo; contrarium docens, errat.

80. *Qvamvis veniarum redemptio non ſit præcepta, eſt tamen egentibus de optimo conſilio.*

91. *Theſaurum Chriſti, non eſſe merita Chriſti & ſanctorum, error.*

92. *Hæc operari venialem, hoc eſt, a Deo copioſam, celerem, totalemqve ſatisfactionem extra Papæ applicationem error.*

97. *Indulgentias, qvas Concionatores vociferantur, maximas eſſe, vere tales, qvoad qvæſtum promovendum, error.*

98. *Imo theſaurus indulgentiarum retia eſſe, qvibus nunc piſcantur divitias virorum, impiiſſimus error.*

99. *Cumqve peccatum in Matrem Chriſti commiſſum (qvantumvis enorme) minus ſit, qvam ſi illud ipſum in Filium committatur, qvod eſt Chriſti expreſſo teſtimonio remiſſibile.*

100. *Qvisqvis ergo tale in vere contritis Indulgentiis ſolvi non poſſe dicet, contra Evangelii textum & ipſummet Chriſtum, inſanit, furit & errat.*

Ex poſterioribus 50. has:

1. *Docendi ſunt Chriſtiani, ex qvo in Eccleſia poteſtas Papæ eſt ſuprema, & a ſolo Deo inſtituta, qvod a nullo puro homine, nec a toto ſimul mundo poteſt reſtringi aut ampliari, ſed a ſolo Deo.*

2. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papæ in eos omnes immediatam jurisdictionem habenti, in his, qvæ ad religionem Chriſtianam, & ad Cathedram pertinent, ſi conſona fuerint juri divino & naturali, ſimpliciter obedire tenentur.*

3. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papa jurisdictionis autoritate, ſuperior ſit tota univerſali Eccleſia & Concilio, qvodqve ſtatutis ſuis humiliter ſit obediendum.*

4. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papa ea qvæ fidei ſunt, ſolus habet determinare, qvodqve Sacræ Scripturæ ſenſus ipſe autoritative, & nullus alius pro ſuo ſenſu interpretatur, & qvod aliorum omnia dicta vel opera habet, vel approbare aut reprobare.*

6. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod etſi Papa in fide erraret circa ea, qvæ fidei ſunt, malam tenendo opinionem, non tamen ipſum errare contingit de his, qvæ ſunt fidei, in judicio de eis ſententiando.*

16. Do-

16. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multas tenet Veritates Catholicas, qvæ in Canone Sacræ Scripturæ veteris & novi Teſtamenti in propria verborum forma minime continentur.*

17. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multa tenet, ut Catholicas veritates, qvæ tamen ſicut nec in Canone Bibliæ, ita nec a Doctoribus antiqvioribus ponuntur.*

18. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod obſervantiæ omnes in materia fidei, Apoſtolicæ ſedis judicio definitæ, ſunt inter Catholicas veritates computandæ, licet in Canone Scripturæ ſacræ non reperiantur contineri.*

19. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod ea, qvæ de tenenda fide & hæreticorum confutatione, Doctores ab Eccleſia approbati aſſertive tradiderunt, licet in Canone Scripturæ Sacræ expreſſe non contineantur, ſunt tamen hujuſmodi eorum ſcripta inter Catholicas veritates computanda.*

In odium Alberti Archiepiſcopi.) Henricus Brunſuicenſis qvi *junior* cognominatur, magnus ille Lutheri & Saxonicorum Principum hoſtis, inter alia criminatus erat publico ſcripto Fridericum, qvod odio Moguntini, cui Archiepiſcopatum Magdeburgenſem inviderit, Lutherum foverit, & tumultum illum excitaverit. Id per calumniam ſpargi dicit Lutherus, in apologia contra Henricum anno 1541. prodita *Tom. VII. Alt. f. 461.* Bonum laudabilemqve Principem, ait, excuſare teneor, comperi enim ipſum potius operam impendiſſe, ut Albertus fieret Archiepiſcopus Magdeburgenſis, neqve enim tunc erat ex Saxoniæ Ducibus, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuiſſet. Qvicqvid ſit, ſcio, & Lochaviæ (nunqvam enim alias eum vidi, niſi Wormatiæ in comitiis) ex eo intellexi, qvod Albertum impenſe laudaverit, & de eo magnam ſpem conceperit fore, ut utilis in Imperio Rom. Germ. Princeps eſſet futurus. Cum enim Serveſta rediiſſet, ubi una cum Alberto pacem tractaverat in bello (Hildeſienſi) anno 1519. ut Imperii Vicarius poſt mortem Maximiliani, ita ei placuit Albertus, & tantum ipſi tribuit Elector, ut diceret: Laſt mir den Mann mauſen / er wirds thun. (proverbiali dicterio innuens, annis maturiorem res egregias geſturum eſſe.) Sed non multo poſt, cum eum intimius noſcere cœpiſſet, ad ſuos dixit, nunqvam ſe tota vita in ſpe ſua de aliqvo turpius deceptum fuiſſe, qvam ab Alberto; pœnitebat

 ergo

ergo eum laudis,qva eum extulerat. Addit Lutherus: nunqvam ſibi ab Electoribus Saxonicis tam benigne reſponſum fuiſſe, qvam ab Alberto, ita ut pro angelo eum habuiſſet. Hypocriſin ergo ejus ſumme culpat, qvi tam placide egerit; & tamen Lutheranos omnibus modis odiſſet & afflixiſſet. Notandi hic ſunt Antonii Varillaſii craſſi errores, qvos in relatione & judicio de Friderico Saxoniæ Electore committit *Lib. III. de hæreſ. p. 230. & ſeqq.* Prætereo qvod abdomen Joh. Friderici,fratre ejus geniti, Friderico tribuat, qvi formoſus & agilis erat, ſi qvis alius; calumniam etiam qva hypocriſin ei in religione imputat, alibi refutavi. Qvid autem ineptius & falſius dici poteſt,qvam Archiepiſcopatum Magdeburgenſem plusqvam dimidiam partem Electoratus Saxonici,latiſſimi licet & fertiliſſimi, ut ait,occupare? Archiepiſcopatus enim anno 940. fundatus fuit, ex Ottonis I. Imp. patrimonio; illa vero provincia Saxoniæ, qvæ Electoratus dignitatem habet, neqve inter latiſſimas aut fertiliſſimas referri poteſt (ſeparatim ſcilicet a Miſnia, Thuringia & aliis conſiderata) ad Marchiones Miſniæ poſt qvinqve ſecula anno nempe 1423. pervenit, cum Archiepiſcopali ditione minime commixta, neqve Electoribus in hanc præter Burggraviatus, qvem vocant, jura qvidqvam juris. Qvapropter non ex Germanorum Principum more, ſed aliunde ſumto exemplo fingit & criminatur,Fridericum niſi religione impeditus fuiſſet,hunc Archiepiſcopatum & ſex ſuffraganeos Epiſcopatus ſuæ deſtinaſſe ambitioni aut rapinæ. Non magis verum eſt, qvod narrat Magdeburgum, urbem totius Germaniæ maximam, opulentiſſimam & populoſiſſimam fuiſſe, multoqve minus qvod ſola plus valuerit, qvam totus electoratus; aut qvod ſua potentia omnium Principum Germanorum conſilia turbare potuiſſet,ideoqve illius poſſidendæ cupidine Electorem flagraſſe.Nihil horum in mentem venire potuit vel ſtupido, nedum tanta, qvantam ipſe ſcriptor ei tribuit, ſapientiæ Principi; addo & æqviſſimo ſuisqve rebus ſumme contento. Unde autem probabit autor, Fridericum omnium Canonicorum ſuffragia, vacante anno 1513. Archiepiſcopatu ſollicitaſſe, ſed obſtitiſſe ei Auſtriacos æmulatione erga Saxones, & ſedem Romanam potentiæ Principum Germanorum acceſſiones præſulatuum invidiſſe, & ita extrema cum Friderici offenſa Albertum Brandenburgicum electum fuiſſe? Hæc omnia niſi avthenticis documentis demonſtrentur, vel incaute ex calumniatorum *libris*

bris exſculpta, vel ab autore conficta eſſe apparet, ut Reformationis cauſas ex æmulatione profana deducat. Nulla erat inter Auſtriac. & Fridericũ aut ejus agnatos æmulatio, magna potius tunc animorum conſenſio. Qvod ſi Pontificiæ dominationis magiſtri, ut Varillaſius putat, impedire incrementa familiarum ſupremarum in Germania volebant, cur Albertum Saxonem, Friderici fratrem, Moguntino Archiepiſcopatu; cur Brandenburgicum hunc Albertum eodem non prohibuerunt, & cur paulo poſt exemplo inaudito etiam Magdeburgenſem huic conferri ſiverunt? Scriptores deniqve optimi ex noſtratibus tum archiva chartæqve publicæ & privatæ, de his ſimultatibus & artibus tacent: & ex Luthero audivimus, lætatum eſſe Fridericum de electione Alberti Brandenburgici. Veriſſima etiam eſt ratio a Luthero allata, qvod nulli tunc ex Saxoniæ principibus fuerint, qvi ambire præſulatum Magdeburgicum potuerint, non Elector Fridericus; non frater ejus Johannes, cui uxor & filius erat, Electoratus ſucceſſioni proximus; non patrueles eorum Georgius & Henricus, maritus uterqve hic tunc absqve liberis, Georgii vero primogenitus puer undecennis in ſpem opulenti principatus educabatur, alter novem annorum mentis infirmæ erat. Et hi ſunt omnes qvi illo tempore vivebant. Deniqve tam properanter ad electionem Alberti proceſſerunt Canonici, ut teſte Fabricio, Erneſti defuncti mortem per aliqvot dies celaverint, cadavere etiam feneſtris admoto, donec rata fieret Alberti ſucceſſio; ita ut nulli negotiationi locus fuerit. Sed fabulis aut calumniis chartas implent ſcriptores iſti aulici, & peſſimo exemplo apud exteros diffamant magnos optimosqve ſeculi ſui Principes; magnamqve inſuper rerum, locorum, temporum & hominum, de qvibus tractant, imperitiam produnt. Obiter notandum, qvod ex Lutheri relatione hac conſtet, qvam caute cum eo verſatus ſit Fridericus Sax. El. qvod & ex Spalatino alicubi probavi; ita nimirum ut familiarem acceſſum ei nunqvam dederit. Retulit hoc Lutherus publice vivo Friderico, ſed paulo ante ejus mortem in libello *contra cæleſtes* qvos vocat *Prophetas* menſe Jan. 1525. ubi ad calumniam Carolſtadii, qvi ſe a Luthero apud Electorem Fridericum accuſatum eſſe qverebatur, ita reſpondet: Se nunqvam verbum tota vita ſua cum Electore iſto locutum eſſe, imo ſemel tantum faciem ejus vidiſſe, in Comitiis Wormatienſibus, cum ſecunda

vice

vice coram Cæſare & Statibus audiretur. Sed oblitus tunc fuit ejus, cujus in allegata Apologia anno 1541. meminit, conſpectus, qvi Lochaviæ anno 1519. accidit.

Ad §. XII. *Heidelbergæ publice diſputanda*) Eſt apud me *Henrici Altingii* clariſſimi inter Reformatos Theologi *Narratio hiſtorica de Eccleſiis Palatinis* anno 1681. Grœningæ eleganti ſtylo compoſita. Deſcribi eam fecit Heidelbergæ ante annos plus minus viginti frater meus *Henricus Gottlob a Seckendorff* cum Sereniſſimo Carolo Ludovico Electori Palat. a conſiliis eſſet, inde in Franconia patria, & arce noſtra Zenniana communi, privatim vivens, à Ducibus Saxoniæ Conſiliarii dignitate ornatus, & ad Hennebergici Principatus militaria & circularia, qvæ vocant, negotia adhibitus, præfecturam etiam Regiomontanam ab Erneſto Saxoniæ Duce p. m. gubernandam obtinuit; ſed anno 1675. in legatione ad Sereniſſ. Electorem Brandeburgicum, qvi tunc in Franconia cum exercitu hybernabat, lue caſtrenſi infectus, florenti ætate (nam annum XXXVIII. nondum impleverat) *ereptus* nobis eſt, longiori vita, ſi eruditio & rerum agendarum peritia morumqve honeſtas ſpectetur, digniſſimus. Ignoſcant mihi lectores, qvod teneri amoris affectu, qvo hunc non ut fratrem ſaltem, ſed & ut filium, poſt communium parentum fata a me educatum, proſecutus fui, & qvem ad relictos ab eo meæ curæ filios duos transtuli, digreſſiunculam hanc inſero, memoriam viri dum viveret, haud incelebris, in libro hoc meo, (ſi fas eſt ætatem aliqvam ejus ſperare) utcunqve conſervaturus.

Ad *Altingii* librum redeo, & ex illo, qvia comperire hucusqve non potui an typis fuerit publicatus, de Lutheri diſputatione Heidelbergenſi ſeqventia adſcribenda eſſe duxi, qvibus ille poſt præloqvium
„ hiſtoriam ſuam exorſus eſt. Initium Reformationis non aliunde re-
„ ctius deducemus, qvam a primo Evangelii renati præcone *Martino*
„ *Luthero*: qvi pridie Calend. Novembr. anno 1517. themata XCV.
„ contra indulgentias Papales publice propoſuit Wittembergæ & ut e-
„ arum adſertione ac defenſione, implacabile bellum indixit ſedi & Ec-
„ cleſiæ Romanæ, ita reformationi per Germaniam cauſam dedit. Is
„ anno ſeqventi Heidelbergam, licet alio fine, venit, iſthic qvoqve initi-
„ um pii operis facturus. Erat Lutherus Monachus *Auguſtinianus* or-
„ dini illi initiatus, & in eo celebris, cujus cucullum nondum depoſuerat.

Cum

Cum igitur Conventus Auguſtinianorum indiceretur Heidelbergæ anno 1518. negotii alicujus cauſa, qvod eum ordinem ſpectabat, etſi diſvaderent profectionem amici ob pericula, qvæ in itinere facile ipſi poſſent obtingere, ipſe tamen perſtitit in propoſito, obedientiæ ordini debite ſatisfacturus, atqve eo ſe contulit. Delatus fuit Heidelbergam menſe Aprili anni ejusdem, & honorifice exceptus a Wolffgango Principe, Electoris Palatini fratre, diſcipulo Johannis Occolampadii, a qvo cum aliis fratribus minoribus bonis literis & pietate imbutus fuerat, hoſpitium autem ei aſſignatum in clauſtro Auguſtinianorum, qvod poſtea *Sapientiæ Collegium* appellatum eſt. Dum iſtic moratur, & qvæ ordinis erant, tractat, ipſe actus zelo propagandæ veritatis conſcripſit & propoſuit concluſiones (paradoxa vocat ipſe) mixti generis *qvadraginta*; ex Theologia XXVIII, & XII, ex Philoſophia: qvibus taxavit Romanæ Ecleſiæ errores receptos, de Libero arbitrio poſt peccatum, de gratia, fide, juſtificatione, operibus bonis, imprimis autem de juſtificatione per fidem absqve operibus doctrinam Pauli & Auguſtini repræſentare ac demonſtratam dare voluit. Reſpondentem ſibi delegit *Leonhardum Bejerum* ejusdem ordinis Monachum, & themata pro more affixa publice die 26. Aprilis in diſceptationem vocavit: ſed apud Auguſtinianos, & in acroaterio illorum, non in Academia, qvod Profeſſores Theologi non ſatis probarent diſputationem, & tamen in Auguſtinianos nullam omnino Academia jurisdictionem haberet. Qvandoqvidem autem hoc eſt principium eorum, qvæ deinde ſucceſſerunt, operæ pretium erit illa *paradoxa* recenſere, prout tunc propoſita, & in Tomis Lutheri relata fuerunt. *(Theſes qvas inſeruit prætermittere viſum eſt, cum in Tomis allegato loco habeantur)* Pergit inde Altingius: Hæc igitur Themata ſeu paradoxa, tum propoſita fuerunt. Factus autem eſt magnus ad diſputationem concurſus non tantum ſtudioſorum, ſed etiam civium & aulicorum, atqve omnium Theologorum Heidelbergæ tum docentium: ac diſputarunt non ſolum Monachi eruditi, verum etiam Profeſſores Theologi, qvi illo tempore erant, *Marcus Ries, Laurentius Wolfius, Johannes Hofferus, Petrus Scheibenhardt, Georgius Niger.* Diſputatum acute & graviter, nec minus modeſte, ipſomet Luthero teſte in Epiſtola ad Spalatinum: niſi qvod qvintus & junior Theologiæ Doctor lineas has tranſibat, qvi in fervore diſputationis riſum movit toti auditorio, cum jactitaret, ſi ruſtici hæc

» audirent, certe lapidibus nos obruerent & interficerent. Ex audi-
» toribus etiam aderant *Martinus Bucerus, Johannes Brentius, Erhardus*
» *Snepfius*, *Theobaldus Billicanus*, & alii magni poſt nominis Theologi,
» qvi mirati acumen, promptitudinem & manſvetudinem Lutheri, a di-
» putatione privatim eum adierunt, & de nonnullis, qvæ non ſatis aſſe-
» cuti erant, plenius erudiri voluerunt. Præ cæteris *Martinus Bucerus*,
» qvi jam diſcentium ordine exemptus commendatione Franciſci a Sic-
» kingen, Friderico Palatino Heidelbergæ a ſacris erat, id ſibi facien-
» dum eſſe putavit, & cum, qva valebat ſcribendi celeritate, pleraqve Lu-
» theri notaſſet, operoſius cum ipſo egit, & multa ex ipſo eſt ſciſcitatus,
» de qvibus reſpondit aperte, ac plene ſatis fecit: qvæ reſponſa qvoqve
» Bucerus in ſua adverſaria retulit. Qvo nomine literis ad *Spalatinum*
» commendatus fuit a Luthero, ipſe autem omnia perſcripſit ad popu-
» larem ſuum, virum doctiſſimum, *Beatum Rhenanum* Seleſtadienſem;
» cujus epiſtolæ authographum penes me eſt, narrans & ordinem diſpu-
» tationis, & ſententias novas Scholis inauditas, ſed ex verbo Dei de-
» promptas; id elogii tribuens Luthero, qvod non modo pleraqve ha-
» beret cum Eraſmo communia, ſed etiam qvæ Eraſmus rectius indica-
» ret, ea ipſe explicatius proponeret. Laudavit ſimul diligentiam Lu-
» theri & ſedulitatem ipſius, ſed ipſe Lutherus easdem concluſiones pe-
» culiari ſcripto confirmavit & obſcura illuſtravit, & a cavillis adverſa-
» riorum vindicavit, qvod extat *Tomo primo operum Lutheri Latinorum*.
» Aliis etiam ſcriptis qvæ paulatim ſucceſſerunt, eadem illa dogmata
» plenius explicavit ac deduxit. Atqve hæc eſt prima ſementis Evangelii,
» qvam Heidelbergæ & in Palatinatu miniſterio Lutheri Deus fieri vo-
» luit: hæc prima, licet tenuia, Reformationis fundamenta, a qvibus cæ-
» tera proceſſerunt. Etenim a diſceſſu Lutheri illa ipſa doctrina ab ejus
» diſcipulis primum privatim, mox etiam publice in Academia tradi cœ-
» pit. Privatim eam collegialibus lectionibus, diſputationibus ac conci-
» onibus auditoribus ſuis inſtillabant cum alii, tum imprimis *M. Johan-*
» *nes Brentius & Theobaltus Billicanus*. Nam Bucerus ſecutus fuerat he-
» rum ſuum Fridericum Palatinum in Belgium & paulo poſt, pertæſus
» vitæ aulicæ, in Germaniam ad Franciſcum a Sickingen magnum Evan-
» gelii patronum ſeſe receperat. Hæc Altingius.

Epiſcopum Wurzburgenſem) Erat is *Laurentius a Bibra*, ex familia E-
qveſtri Franconica ſplendidiſſima & vetuſtiſſima, non uno adfinitatis

nexu

nexu mihi juncta. Obiit anno ſeqventi 1519. magno ſui deſiderio ob inſignem virtutem & pietatem relicto. Optime animatus fuit ad emendandos Eccleſiæ errores & propterea Lutheri conatibus favebat. Teſtis eſt Spalatinus *in vita Friderici MS.* ubi non ſolum arctam Electoris amicitiam cum Laurentio plus una vice celebrat, ſed & hæc refert. „Anno 1519. menſe Februario Laurentius a Bibra Epiſcopus Würzburgenſis deceſſit vir honeſtiſſimus, probus & ſapiens, is paulo ante Electori propria manu ſcripſerat: Euer Liebe wolle ja den frommen Mann/ Doctor Martinus nicht wegziehen laſſen/denn Ihm geſchehe unrecht. Id eſt, Ne permittas qvæſo, ut pius vir D. Martinus Lutherus abeat ex ditione tua; fieret enim id cum ejus injuria. Hæc verba Electori adeo placuerunt, ut ſua manu Lochaviæ deſcripta ea mihi miſerit & paucis ante obitum ſuum ſeptimanis me de iis per *Joach. Saccum* (nobilem Sileſium tum inter ephebos Electoris) admonere fecerit. Tanta ſapientia & virtute fuit hic Laurentius, ut uno eodemqve anno Conſiliarius fieret Archiepiſcopi Colonienſis, Electoris Palatini, ipſius etiam Cæſaris Maximiliani, & ſimul Epiſcopus Würzburgenſis. Si diutius vixiſſet multi putant, qvi eum probe cognoverunt, futurum fuiſſe, ut Evangelicam Doctrinam ſuſciperet, valde enim diſplicebat ei res Romana, ita ut Jubilæum & nundinationes indulgentiarum ægre & ſemper parcius admitteret. Narrarunt mihi nobiles Franci, ſi qvis ex Vaſallis eum rogaſſet, ut in oppignorationem prædii clientelaris conſentiret, repulſam tuliſſe; Si Epiſcopus audiſſet, pecuniam ad filias monaſteriis includendas deſtinari, & dixiſſe. Da filiæ tuæ maritum, noli eam in monaſterium trudere: ſi pecunia ad dotandam eam eges, mutuam egomet tibi dabo: Sic vitæ monaſticæ vehementer infenſus erat. Hæc Spalatinus.„

Ad §. XV. *Eccius tamen poſtea*) Prolixius ſeſe excuſavit epiſtola ad Caroloſtadium d. 18. Maji hoc anno 1518. data, qvæ inter centum variorum *a D. Joh. Gothofredo Oleario* anno 1671. editas habetur; cujus hæc ſunt verba huc facientia: „Accepi, Andrea celeberrime, te tuosqve Wittenbergicos in Eckium eſſe commotiores, qvod contra Martini Lutheri, communis amici, ſententiam, Epiſcopo meo privatim aliqva conſcripſi, arbitratus, doctorum hominum judicium nænias illas nunqvam ſubituras. At qvomodo elapſæ ſint e manibus Epiſcopi mei & ad vos delatæ, ſuſpicor qvidem, at non certe ſcio. Jam ſi hoc

futurum ſciviſſem, non extemporarie ſine omni librorum opitulatione, & ut ingenium ſuppetebat, confeſtim & tumultuarie illas effudiſſem. Et ut noſti, liberiores ſumus omnes in ſcribendis privatim, qvam cum qvid edimus in publicum. Ideo miror plurimum, cur tantopere Eckio veſtro dedititiſſimo ſuccenſeatis. Extat alia epiſtola Eccii ſeparatim anno 1519. excuſa ad Abbatem Gallum menſe Martio ante diſputationem ſcripta, in qva memorat ſe theſes ſuas anno 1518. edidiſſe anteqvam Lutheri literas d. 7. Jan. 1519. accepiſſet, & qvandam cum hoc amicitiam per literas contraxiſſe prius, qvam eum vidiſſet ex commendatione Chriſtophori Scheurlii, Patricii Norimberg. Invidiam itaqve ac ſi theſin de poteſtate Pontificis ſaltem Lutheri irritandi & tentandi cauſa concepiſſet, a ſe amoliri conatur.

Ad §. XVII. *Qva cantilena ex Poetarum.*) De iis qvidem, qvæ ante Lutheri diſputationes & Leonis electionem vulgatæ erant, hic ſermo eſt; at qvid electo jam Leone, & abrogata pragmatica ſanctione initisqve pactis Bononienſibus, ad qvæ Rex a matre ſua & Cancellario Antonio Pratenſi (qvi Cardinalitiam dignitatem iſthoc officio promeruit) inductus fuerat, Pariſiis factum ſit, ex Richerio cognoſcitur *Lib. IV. Part. II. f. 106.* hæc ſcribente: Qvis totius Eccleſiæ Gallicanæ, ſed præſertim Pariſienſis Academiæ planctus incredibiles ſcriptis digne mandare qveat? Cum enim tanqvam ex alta ſpecula imminentem Eccleſiæ & bonis moribus ruinam ex ſacrarum electionum abdicatione proſpiceret: nullus tum ſcholaſticus, pædagogus, magiſterve extitit, qvi in Pratenſis Cancellarii & Concordatorum odium, non aliqvid dixerit, ſcripſerit aut factitarit. Gymnaſii Pleſſæi ſcholaſtici, Pratenſem centonibus atqve purgamentis perſonatum effinxerunt, magnaqve ſcholaſticorum turba ſeſe ad Collegium Pleſſæum adgregante, Legatum ſic difformatum & inqvinatum, velut reum & piacularem hoſtiam in B. Mariæ atrium exhibent, accuſant, patratiqve in Eccleſiam ſceleris damnant: atqve univerſa Civitate ad ſpectaculum advolante, omni genere contumeliarum, luto ac ſordibus conſpurcatum populo execrandum ignominioſe exponunt. Tumqve res haud longe a tumultu & ſeditione, cui ſolum dux deerat, abfuit, ut narrant Hiſtorici, hocqve Epigramma, cujus meminit Genebrardus in Chronologia, per omnes vicos & plateas urbis affixum eſt:

Prate

Prata, Leo, Mulier, frendens Leo rodit utrumqve:
Prata, Leo, Mulier, ſulphuris antra petant.
Prata, Leo, conſorte carent, mulierqve marito,
Conjugio hos jungas, Cerberus alter erunt.

Nam ut idem ait Genebrardus, Leo Pontifex, Regis mater, & Cancellarius a Prato, hujus facinoris auctores habebantur. Hic premo ſilentio qvoddam populare diaſyrticum: *Concilium cleri ſle: qvicqvid habes fera riffle, &c.* partim Latina partim vulgari lingva ex his ſolennibus Juriſconſultorum formulis contextum: Do ut des, facio ut facias: qvo dicterio & Regem & Pontificem velut de Eccleſiæ & Chriſti opibus colludentes culpabant.

Ad §. XXXI. *Nec multo aliter Pallavicinus.)* Audiamus etiam Eraſmum, jam qvidem cum Luthero publice commiſſum, anno 1527. ad Theologum qvendam Hiſpanum Doctorem Sorbonicum *Lib. XIX. ep. 71.* de Luthero & Prieriate hæc ſcribentem: Hoc graviſſimum Lutheri incendium unde natum, unde huc progreſſum, niſi ex Beddaicis intemperiis? (notatur *Natalis Bedda* Theologus Pariſienſis, acris Eraſmi adverſarius) Martinus propoſuerat aphoriſmos diſputandos de Condonationibus Pontificiis. Eas non minus impie qvam imprudenter deprædicabant ptochotyranni qvidam, qvi ſpe lucri nihil non auderent. Horum intemperiis Lutherus oppoſuit ſua problemata. Indignabantur, qvorum res agebatur. Miſſa ſunt ad Leonem X. Reſpondit Sylveſter Prierias tam feliciter, ut ipſe pontifex indixerit illi ſilentium. Succeſſere qvorundam monachorum vociferationes apud populum, nihil habentes in ore præter hæreſes, blaſphemias & ſchiſmata. Viſa narro. Nulla res magis conciliavit omnium favorem Luthero. Qvod ſi de condonationibus ſobrie, ſicut erant propoſitæ, diſputatum fuiſſet, nunqvam hæc lues ſic occupaſſet orbem. In eadem epiſtola nec fratres Eccleſiæ nec Papas ab errore immunes eſſe oſtendit, & malitioſas Sorbonicorum, de qvibus qveritur, calumnias refutaturum ſe eſſe profitetur, etſi ſex Romani Pontifices ſententiæ eorum ſubſcriberent.

Ad §. XXXIII. *Fortaſſe veriorem & intimam.)* Spalatinus in *vita Friderici Electoris* duo magna negotia in his Comitiis ſuperata eſſe ſolius Friderici prudentia & conſtantia notavit: *primum*, qvod Pontifex ſub prætextu belli Turcici per indulgentias Germaniam de-

nuo exhaurire non potuerit: *alterum*, ne vivo Imperatore Rex Romanorum eligeretur. Ea *enim*, ait, *Fridericus animi magnitudine erat & firmitate, ut in re, quæ juſta & honeſta erat, a conſilio ſemel recte capto; nullo modo dimoveri ſe pateretur, ſed muri ahenei inſtar reſiſteret.* Licet ergo omni laboraretur induſtria, ut in Comitiis his Auguſtanis Carolus Imperatoris nepos in Regem Romanorum eligeretur, & omnes reliqvi Electores jam conſenſiſſent; Fridericus tamen multis rationibus diſſenſum ſuum Cæſari excuſavit. Inſtabat apud Electorem Laurentius a Bibra Epiſcopus Wurzburgenſis, intimus & chariſſimus ejus amicus; tum conſiliarii Philippus Comes Solmenſis, Fridericus Thunavius Eqves, Degenhardus Pfeffingerus Cubicularius, & qvi ei a Secretis erat Hieronymus Rudolfus, & ſuper omnes ipſe Cæſar; perſtitit tamen in ſententia, eiqve Cæſar tandem acqvievit; priſtinam benevolentiam erga Electorem ad mortem usqve nihilo minus ſervans. Nam & cuidam ex Conſiliariis ſuis, qvi repulſam Friderici ſugillare videbatur, dixit, ſe reſponſo ejus bene contentum eſſe. Dein Auguſta diſcedentem benigne admiſit, multumqve cum eo collocutus, qvanqvam haud optime valens, & pede claudicans ad ſcalas usqve comitatus eſt. Paulo poſt cum Welſæ in Auſtria decumberet, paulo ante mortem Pfeffingero ab Electore miſſo, humaniſſima ad Herum mandata dedit: detracta prius capiti, qva tegebatur, mitella rubra (Sein roth Schläplein) ita locutus: Du ſolt deinen Herrn/ dem Churfürſten zu Sachſen/ meinem lieben Oheim/ von mir alles gutes und Gnade ſagen/ dann er hat gehandelt als ein frommer Churfürſt/ und daß er ja auff dem Reichs-Tage zu Franckfurt am Mäyn nicht auſſen bleibe/ ſondern komme/ denn ich wil auch hinkommen/ und mich auffs längſte auff den achten des Oberſten erheben. id eſt, Nunciabis Domino tuo, Saxoniæ Electori, cognato meo chariſſimo, ſalutem plurimam, gratiamqve; geſſit is ſe ut fortem & probum Electorem decet; dicasqve, ut ad Comitia Francofurtenſia certiſſime veniat, nam & ego ad illa venturus ſum, iter circa Octavam Feſti Epiphaniæ facturus. Imperiti judicabant magnum Electori periculum a Cæſare, repulſa ut ſuſpicabantur offenſo inſtare; ſed falſi ſunt, oſtenditqve Deus, (ita hic commentante Spalatino) & in tempore & æternum felices eſſe Principes & ſubditos, qvi ſecundum verbum ejus, &

præ-

Digitized by Google

præſcripta honeſtatis & virtutis, conſilia & actiones ſuas inſtituunt. An de rumoribus illis, & de ſimultate inter Cæſarem & Electorem aliqvid legerit Varillaſius, an ex conjecturis ſolum ſcripſerit, qvæ *Lib. III. de hæreſ. pag. 244.* de conſiliis Friderici diſputat, eqvidem ignoro, falſa plurima in tota illa narratione commiſiſſe infra ad §. XXXIX. oſtendam.

Qvam Imperatoris mentem.) Cum Maximilianus Auguſtæ in comitiis anno 1518. theſes Lutheri legiſſet, Pfeffingero, Friderici Electoris conſiliario dixit, *qvid agit monachus veſter? certe non ſpernendæ ſunt theſes ejus; ſacerdotibus negotium faceſſet.* Er wird ein Spiel mit den Pfaffen anfangen. per eundem moneri juſſit Fridericum, *ut Lutheri curam haberet, fieri enim poſſe, ut ipſo opus eſſet.* Er ſoll den Münch fleißig bewahren / es möchte ſich zutragen / daß man ſeiner bedürffte. Cum vero Auguſtæ Prior qvem vocant Dominicanorum cum Legato Cajetano diſcors, poſtea in cauſa Lutheri conciliatus eſſet: Cæſar id intelligens teſte D. Peutingero dixit: *Ecce ut neqvàm iſti homines agere ſoleant, voluerunt me liti ſuæ immiſcere, id ſi obtinuiſſent, eodem modo concordes facti eſſent.* Hæc & alia reperiuntur, qvæ de Clero & Pontificibus vehementer qveſtus eſt, omnium qvi ſuo tempore ſedem tenuerunt, machinationes & mutationes inſidas enumerans, & cum de Leone X. primo bene ſperaret, mox tamen erumpentibus qvæ is cum Gallis egerat, dixit, niſi me hic qvoqve Papa fefelliſſet, ille unicus eſſet, cujus bonam fidem laudare poſſem. Vide *Tom. I. Alt. p. 124. & 150.* Scultet. *in anno 1520. p. 56.* ubi ex Hutteno hæc Maximiliani verba Germanica, qvorum ſenſum Latine retuli, allegat: Nun iſt dieſer Pabſt auch zu einen Böſewicht an mir worden: Nun mag ich ſagen/ daß mir kein Pabſt/ ſo lang ich gelebt / ie Treu und Glauben gehalten hat: Hoffe aber/ ob GOtt wil/ dieſer ſoll der letzte ſeyn.

Ad §. XXXIV. *Philippum Melanchthonem.*) Elogia Melanchthonis aut judicia de eo qvi compilare velit librum grandem effecerit: pauca referam aliqvorum illius ſeculi doctiſſimorum celeberrimorumqve virorum, qvi diverſæ erant religionis. *Eraſmi* ad Oecolampadium anno 1518. Lovanio ſcribentis judicium breve ſed maximi momenti eſt: *De Melanchthone* [ait] *& ſentio præclare & ſpero magnifice, tantum ut eum juvenem nobis Chriſtus diu velit eſſe ſuperſtitem; is prorſus obſcura-*

bit

Digitized by Google

bit Eraſmum. Qvamvis vero cum paulo poſt Wittembergam veni
ſet Philippus, & in dogmatibus cum Luthero conſentiret, locosqve ſu
os Theologicos ederet, nollet omnia ejus probare Eraſmus, non auſu
tamen eſt laudes ei ſuas auferre, aut amicitiam cum eo abrumpere.
Hoc ipſo enim anno 1519. delatus apud Eraſmum erat *Philippus*, quod
ſiniſtri aliqvid de laboribus ejus in Novum Teſtamentum judicaſſet:
intercedit apud illum Petrus Moſellanus Profeſſor *Græcæ Lingvæ* Li-
” pſienſis vir doctiſſimus d. 6. Jan. his verbis: Illud magnopere rogo, per
Jeſum etiam Chriſtum, ne inducas animum credere *illis qvi* apud te
” Phil. Melanchthonem deferunt: cave qvidqvam ſiniſtrum de homine
” ſuſpiceris, eſt adoleſcens optimus, ad ſummam eruditionem *natus*, nec
” pietatem minorem. Reſpondit ad hoc Moſellano Eraſmus: Philip-
” pus Melanchthon apud me patrono non eget aut deprecatore. Faveo
” juveni, ut cui maxime, plusqvam atrox injuria ſit oportet, qvæ apud
me dirimat amicitiam. Dein ipſius Philippi excu*ſationem* lubens ac-
cepit, ut conſtat ex epiſtola Lovanii Cal. Maji data. Scribit enim:
” Illud tibi perſvadeas velim, me Philippum ex animo *diligere*, & illius
” feliciſſimo ingenio non vulgariter favere. Dici vix poteſt qv*antum*
” arriſerit hymnus, qvo jam veterem illum Orpheum *nobis* referens an-
gelos celebras. Legi & præfationem, qva veterem eruditionem *præ-*
” dicas, fortiter qvidem ingentiqve ſpiritu, qvemadmodum & juvenem
” decet & Germanum. Bene vale Melanchthon eruditiſſime, *totisqve*
” viribus annitere ut ſpem qvam optimam de tuo ingenio tuaqve pieta-
” te concepit Germania, non æqves modo, verum etiam ſuperes. *Item:*
” Moderare ſtudiorum labores, qvo diu juvandis literis ſupereſſe poſ-
” ſis, nam audio tibi valetudinem eſſe non prorſus adamantinam. *Po-*
ſtremo vel in hoc vitam cura, ne gratum facias τοῖς βαρβάροις τύποις
Vid. *Lib. V. Epiſt. Eraſm. ep. 38. Lib. VI. Ep. 1. 2, & Lib. XIX. ep. 113.* ubi
” acceptis Philippi Locis Theologicis etſi non omnia dicat aſſeqvi aut
” propter conſcientiam profiteri ſe poſſe, ſuſpicere ſe tamen *ingenium*
ejus candidum & felix ſcribit; vidi, ait, dogmatum aciem pulchre in-
ſtructam adverſus tyrannidem Phariſaicam. Ex *Jacobi* deniqve *Sa-*
doleti Cardinalis literis anno 1537. 15. Calend. Julii Romæ datis etſi tem-
pore poſterioribus referre qvædam huc viſum eſt, dudum *qvidem* edi-
tis. Inſcriptio epiſtolæ, qvæ typis vulgatæ addita non eſt, in vetuſto
ejus exemplo qvod in Bibliotheca Cizenſi a Julio Pflugio Epiſcopo col-
ligi cœpta extat, ita habet: *Doctiſſimo tanqvam fratri Philippo Me-*
lan.

lanchthoni Sacrarum literarum Profeſſori. Verba Sadoleti inter alia hæc ſunt: Carpentoracti cum eſſem, qvo in loco ſtatutum habere me credens domicilium perpetuum vitæ fortunarumqve mearum omnium, repente tamen inde decedere & Romam redire juſſu Pontificis Maximi ſum coactus. Sed cum ibi eſſem, accidebat mihi ferme qvotidie, ut aliqvid nanciſcerer de ſcriptis tuis, qvæ ego & propter excellens ingenium tuum, & propter elegantiam ſtyli & orationis libentiſſime legere ſolebam: id cum ſæpius facerem, magnaqve in legendo delectatione adficerer, ſenſi paulatim mihi incendi animum ad qvandam benevolentiam nominis tui, usqve eo qvidem, ut miro qvodam ſtudio tecum ineundæ amicitiæ tenerer. Exponit deinde ut invitus, ex Epiſcopatu ſuo Romam tractus Cardinalitia purpura veſtitus ſit, & in familiaritatem admitti ſe a Philippo petit, addens: Non enim is ſum, qvi ut qvisqve opinione a nobis diſſentit, ſtatim eum odio habeam. Arrogantis eſt hoc & elati animi, non manſveti & comis, qvas me pronius ad partes natura mea vocat: ſed faveo ingeniis, virtutes hominum colo, ſtudia literarum diligo, in qvibus tu, ut doctrinæ & ingenii ſic amoris mei non mediocres partes poſſides. Nec dubito qvin tu eadem mente & voluntate ſis præditus. Iſto enim animo, qvi tam liberaliter artibus ingenuis expolitus ſit, nihil agreſte atqve aſperum ineſſe poteſt, qvo etiam majorem mihi ſpem virtus tua facit, meas hoc apud te literas ponderis habituras, ut qvi locorum ſpatiis disjuncti ſumus, animis tamen & benevolentia conjungamur, qvod ego maxime aveo & expeto. Seqvuntur plura ejusdem humanitatis. Ad qvæ tamen an & qvid reſponderit Philippus incompertum habere me fateor. Extat & alia *Sadoleti* epiſtola ad *Joh. Sturmium* paulo poſt anno 1539. data, cujus excerpta nuper Londini edidit Paulus Colomeſius. In ea hæc ſunt verba: Palam cum facultas datur ſoleo & commemorare & loqvi, me tibi & Melanchthoni & Bucero, hominibus doctiſſimis, plane benevolum & ex animo fautorem eſſe. Qvis Varillaſio impoſuerit, (niſi ipſe finxit) ut ſcribat *Lib. VII. p. 140.* Melanchthonem Lutheri Secretarium fuiſſe, & qvod eadem domo, menſa & lecto per ſeptem annos uſi ſint, usqve ad conjugium Lutheri, non vacat inqvirere. Falſiſſima interim ſunt omnia: nam Melanchthon anno 1519. Wittenbergam venit, cum Lutherus in cœnobio Auguſtiniano eſſet, & annis adhuc pluribus maneret, nec contubernalem non-Monachum recipere

Digitized by Google

poſſet. Seqventi anno 1520. Melanchthon *Catharinam Crappiam* uxorem duxit, qvinqvennio prius qvam Lutherus de nuptiis cogitaſſet. Secretarii deniqve titulus ineptiſſime huc trahitur, eoqve loco erat Melanchthon apud Lutherum, ut non magis pro collega, qvam magiſtro in qvibusdam haberetur.

Ad §. XXXVII. *In tractatu ſuo nupero*) Tractatus Maimburgii Gallice ſcriptus & anno 1685. editus titulum habet: *Traité hiſtoriqve, de l'etabliſſement & des Prerogatives de l'Egliſe de Rome & de ſes Eveqves. id eſt, Tractatus hiſtoricus de inſtitutione & prærogativa Eccleſiæ Romanæ ejusqve Epiſcoporum.* Qvi Gallica non intelligunt contenta libelli *ex Actis Eruditor. Lipſ. anni 1685 p. 216.* diſcere poſſunt. Aſſerit in illo primatum & jurisdictionem univerſalem Pontificum, ut ſucceſſorum Petri Apoſtoli, contra Proteſtantes, ſed reſtringit poteſtatem illam ad concilia & canones: dein infallibilitatem Pontificum negat, etiamſi e Cathedra & adhibito conſilio Cardinalium aut Theologorum (extra concilium) decernant. Exempla lapſus Pontificum, a Petro orſus, notabilia adducit, & conciliorum autoritatem ſupra Papas prolixe adſtruit; Canonum regulis omnino teneri docet, & tandem jus temporale in Reges & Principes Pontifici planiſſime abjudicat.

Ad finem §. XXXIX.) Complectar hic qvaſi per indicem, errores aut ſiniſtra judicia Varillaſii, qvæ relatione de Actis Cajetani cum Luthero *Lib. III. de hæreſ. p. 235. ad p. 252.* obſervavi. (1.) Fridericum Electorem occaſionem nocendi Pontificiæ ſedi ex cauſa Lutheri qvæſiviſſe, ob collatam Alberto Brandeburgico Cardinalitiam dignitatem aliaqve ejusmodi: qvæ credenda eſſe nego, donec idoneis documentis probari poſſint (2.) Leo X. in literis ad Electorem d. 23. Auguſt. 1518. datis, qvarum ſenſum referre vult Varillaſius, non ſcripſit, *ſedem Romanam in poſſeſſione eſſe cognoſcendi de fide fidelium, & qvod Electores imperii hoc jus nunqvam in dubium vocaverint*, itaqve hoc ex ſe ſupplet autor, absqve cauſa; nullum enim dubium erat, pro illorum temporum conditione, ad tribunal Pontificium pertinere cognitionem de fide aut hæreſi, & Elector ſcripſerat hoc ipſo menſe Auguſto ad Raphaelem Cardinalem Riarium, ſe tueri Lutherum nolle, neqve tunc aliud deſiderare, qvam ut coram æqvis Judicibus, a Pontifice delegandis audiretur. Ægre ſaltem ferebat, qvod cauſa Romam evocaretur,

qvam

qvam in Germania more majorum tractari debere exiſtimabat. Itaqve (3.) acris illa expoſtulatio qva Elector in reſponſo ad Pontificem, (qvale nullum extat) uſus eſſe dicitur, ex eodem ingenio, qvo literæ Pontificis interpolatæ aut conficta eſt. Nihil enim ex actis demonſtrari poteſt, qvam qvod Fridericus Auguſtæ in comitiis Cajetano promiſerit, ſe facturum eſſe, ut Lutherus ſe coram eo ſiſteret. Caret etiam fundamento qvod allegaſſe Fridericum dicit, Electoribus inveſtituras non alia conditione dari, qvam ut libertatem Germanicam conſervarent. Pertinet enim id ad officium eorum, non ad ſtylum inveſtiturarum. In his enim fides & obſeqvium Imperatori promittitur, ſubintellecta Imperii libertate. (4.) Falſum eſt, totiqve rerum & temporum ordini repugnat, per Miltitium demum Electorem inductum eſſe, ut Lutherum ad Cajetanum mitteret. Miltitius enim ad Electorem venit poſt peractum inter Cajetanum & Lutherum negotium, & Elector ipſe Auguſtæ cum Cajetano de Luthero eo mittendo jam egerat. Taceo qvam inepte Miltitius, qvi Cubicularius honorarius & Canonicus Moguntinus & Miſnenſis erat, famulus (*valet de chambre*,) dicatur, honeſtiori Maimburgius voce *Camerier* uſus eſt (5.) Lutherus non tam imprudens fuit, ut de ſalvo-conductu non cogitaret, ſed Electoris fide nitebatur, ut ipſe in relatione ad eum d. 20. Novembr. ſcripta his verbis memorat: *Mandaverat mihi Illuſtriſſima dominatio per Spalatinum meum, non eſſe mihi neceſſarium ſalvum conductum adeo Illuſtr. Tua Celſ. omnia bona de Reverendiſſ. Legato præſumebat.* In eadem autem relatione aſſeverat, non ſuo ſed amicorum omnium & ſingulorum, qvibus commendatus erat conſilio, uno Urbano Montisferratenſi excepto, ſalvum conductum qvæſiviſſe. Exaggeratio itaqve metus & periculi Lutheri, qvam hic tragice facit Varillaſius, ingenioſa eſt, ſed non hiſtorica. (6.) Neqve magis verum eſt latitaſſe Lutherum usqve dum ſalvi conductus literæ veniſſent; miſit enim primo ſtatim adventus die 7. Octobr. Wenceslaum Linceium Auguſtinianum, & ex ſociis alium ad Legatum, & adeſſe ſe atqve comparere velle ſignificavit dictusqve eſt ei ad comparendum dies ſeqvens, ſed ex conſilio amicorum dilatus fuit acceſſus ad biduum & interim a Cæſare, qvi prope urbem venationi indulgebat, & reverti ſperabatur, literæ commeatus venere. Itaqve omnes illi curſus & labores, qvos Varillaſius hic in ſcenam producit, intra qvatriduum contigiſſent. (7.) Sunt & in relatione diſputatorum

 rum

Digitized by Google

rum & actorum, qvæ ſpecioſe magis qvam vere narrantur: ſed impri-
mis rejici debet qvod dicitur in primo congreſſu (d. 11. Octobr.) ita
conſternatus fuiſſe Lutherus, ut vocem in præſentia Cardinalis perdi-
derit: Unde etiam fortaſſis immerito culpatur Cajetanus, qvod hoc
temporis momento ad flectendum Lutherum non eſſet uſus. (8) Errat
Varillaſius, dum inter primum & ſecundum congreſſum triduum in-
terponit, cum alter proximo ſeqventi ſtatim die, *id eſt*, 12. Octobr. ſe-
cutus fuerit; tertium acceſſum omittit aut ignorat, qvo nempe ſcri-
ptum ſuum Lutherus exhibuit, ita enim ſcribit ad Electorem: *Tertio
reverſus obtuli reſponſiones*. Qvæ de rationibus afferuntur, *qvibus* Lu-
therus permotus fuerit ab amicis ne revocaret, animi cauſa dici puto:
neqve enim nullo modo ad revocationem inclinabat *Lutherus*, non
prævia demonſtratione ex Scripturis; vix, ab Auguſtinianis ſuis Stau-
pitio & Linccio perſvaderi ſibi paſſus, ut verbis humili*bus & compo-
ſitis* ſubmiſſionem offerret. At qvis (9.) credat autori cum negat
Pontifices, licet Imperatores excommunicaverint, interd*icto ſubjeciſ-*
ſe ditiones Principum, cum tot exempla in contrarium extent! aut
(10.) qvod Fridericus Elector Imperatorem throno dejicere voluerit
& potuerit, qvia ſcilicet ut præfectus fœderis Svevici intra tres ſepti-
manas plusqvam 70. millia, absqve ſumtu conſcribere *potuiſſet*. Mi-
randum eſt (19.) autorem tot arcanorum, ut profitetur, ex ſcriniis re-
giis aliorumqve, conſcium, tam imperite *de fœdere Svevico*, & de Fri-
derici Electoris in Maximilianum animo ſcribere. Nam ut de hoc pri-
mum & paucis (qvia alibi etiam tetigi) dicam, *nullus* fuit tota Ger-
mania Princeps Maximiliano addictior, totaqve familia Saxonica cum
Auſtriacis pulcherrime conſentiebat, recenti Alberti & filiorum ejus re-
rum pro Maximiliano in Belgio geſtarum memoria, & Friderici ipſius
officiorum, qvæ Imperatori præſtiterat. Gliſcebat adhuc æmulatio
inter Auſtriacos & Bavaros, qvæ ante annos viginti Fœderi *Svevico*
anſam dederat, ut Bilibaldi Pirckhaimeri Norimbergenſis, viri illo
tempore egregii, teſtimonio probavit, nuperrimus *vitæ Reuchlini ſcri-*
ptor, qvem infra laudabo. Qvoniam autem fœderis illius mentio in
annorum ſeqventium hiſtoria aliqvoties facienda eſt, brev*iter hic no-*
to, procuratum id fuiſſe Friderici III. Imp. filiiqve ejus Maximiliani
opera, circa annum 1487. cum Bavariæ principes vicinis *graves eſſe &*
autoritatem Cæſaream contemnere viderentur, ut adeo nec illis nec

Helve-

Helvetiis fiderent Auſtriaci. Pro tutandis igitur qvas in Svevia & Tirolenſi tractu habebant provinciis, cum Epiſcopis, Principibus, Prælatis, Comitibus, Eqvitibus, Civitatibus Sveviæ, (qvibus Elector Moguntinus & ex Franconia Epiſcopi Wurzburgenſis & Aichſtadienſis, itemqve Norimberga & Windshemium urbes, deniqve & Haſſiæ Landgravius acceſſerunt) ſocietatem bellicam inierunt, conſtituto exercitus numero ad 1330 eqvitum & 1375. peditum; delectisqve ducibus (Hauptleute) ſeu præfectis tribus, & totidem judicibus, qvi de controverſiis inter fœderatos oborientibus decernere debebant, qvos vocabant Bunds-Richter. Sumebantur autem & duces & judices ex ſingulis claſſibus ordinum paciſcentium, unus ſcilicet Princeps, alter Comes vel eqves, & tertius ex civitatibus. Prorogatum qvater fuit hoc fœdus, & poſtremo qvidem anno 1522. ad annos undecim, qvorum finis in annum 1534. incidit. Is hujus ſocietatis ultimus fuit, ſive artibus Gallicis, qvod ſcriptores gentis & inter hos Varillaſius jactant, ſive etiam ipſius (ut alii ſuſpicati ſunt) Caroli V. conſilio, qvi ad bellum contra Proteſtantes inclinabat, qvorum partibus plurimi ex fœderatis, & civitates fere omnes jam acceſſerant, ejusqve jam erat potentiæ, ut Svevorum ſocietate carere poſſet. Hoc comitiorum Auguſtanorum tempore ex Principum ordine Præfecti fœderis munere fungebatur *Gvilielmus* Bavariæ Dux. Nam etſi, ut dixi, ab initio in illos cudi viſa eſſet hæc ſocietas, ipſi tamen tempori prudenter cedentes ſatisfecere Cæſari, & in fœdus recipi ſatius duxerunt, qvam ejus odio & viribus cum periculo exponi. Formulam fœderis, qvæ profecto & æqvitate conditionum, & proviſu plurimarum rerum eximia eſt, & ſpeciminis ſingularis vicem præbere poteſt, exhibuit Hortlederus *Lib. III. cap. IV.* item *cap. X.* Ferdinandi Auſtriaci apologiam pro fœdere adducit. Nugas itaqve hic agit Varillaſius, cum Fridericum Sax. Electorem Svevici fœderis caput facit, cujus nec ſocius fuit; deinde ſeptuaginta millium exercitum ſomniat, qvem fœderati vix ad 12000. conſtituerant, & licet eum pro rerum ſtatu multiplicare ex communi conſilio poſſent, ad ſextuplum tamen augeri nulla patiebatur ratio, multo minus Duci fœderis obtemperatum fuiſſet, ſi ſuo arbitrio copias imperare, & in Cæſarem, qvi ipſe maximum & primum fœderis membrum erat, vertere auſus eſſet. Sed ad Cajetanum & Lutherum redeundum eſt. Confundit Autor (12.) acta ſecundi & tertii congreſſus, neqve fidem

 mere-

Digitized by Google

meretur, cum ſcribit, *qvod Principes Germaniæ plurimi Lutherum animaverint, ne revocaret, idqve Cajetanum turbaverit:* nemo enim tunc Principum ſatis intelligebat, nedum protegebat cauſam Lutheri, imo ne aderant qvidem: neqve hoc tacuiſſet Lutherus in relationibus ſuis, cum non reticeat longe minutiora, qvæ ſui cauſa facta erant: (13) falſiſſimum eſt Lutherum eodem die 17. Octobr. ultimo cum Cajetano collocutum eſſe eodemqve abiiſſe: tertia enim, id eſt, ultima vice apud Cajetanum fuit d. 14. Octobr. totumqve inde qvatriduum adhuc expectavit, an denuo vocaretur, & non niſi d. 19. Octobr. abiit. Qvæ ergo de Saxonicorum miniſtrorum conſternatione, ob Lutheri ſubmiſſas ad Cardinalem literas, & de magna hujus trepidatione declamantur, conjecturæ ſunt, non hiſtoriæ. Neqve enim in literis d. 17. Octobr. datis cauſæ ſuæ nocuit Lutherus, ſed poſt multas excuſationes & urbanitates verborum, ad judicium Eccleſiæ provocavit rejecta revocatione; multo minus remiſit aliqvid in ultimis literis pridie ante abitum S. Lucæ id eſt, 18. Octobr. ad Cardinalem ſcriptis. In his enim appellationem ſuam allegat, in qva priora ſatis maſcule repetit. Durius etiam referuntur Literæ Electoris ad Cajetanum qvam ſcriptæ ſunt: ut aut non legiſſe acta videatur Autor, aut inventione ſupplere, qvæ memoriæ exciderunt.

Ad §. XLI. *Raphaelem Cardinalem S. Georgii.*) Qvæ amicitiæ aut familiaritatis inter hunc & Fridericum Electorem occaſio fuerit, neſcire me fateor. Erat autem Cardinalis iſte qvem *Riarium* Sleidanus vocat nepos ſororis Sixti IV. Pontificis Savonæ in Liguria tenui loco nati, ſed qvi familiam ſuam tam fratrum (qvi *della Rovere*, id eſt, *de robore* ſeu *qvercu* cognomen habebant) qvam ſororum ad magnas opes extulit. Raphaeli Cardinali cognomen erat *Samſoni.* Sed ab avunculo *Hieronymo Riario* (is ex ſorore Sixti natus erat) adoptatus; *Riarii* adſumſerat. Geſta Riariorum multa cum libertate nuper denuo expoſuit Varillaſius in Libello Gallico, *de Hiſtoria ſecreta Gentis Mediceæ. (Anecdotes de Florence)* & pluribus oſtendit, qvæ ad opprimendos Mediceos conjuratione Pazziana moliti fuerint, cum exigua Pontificis avunculi laude.

Ad §. XLII. *Ingenium Principis Friderici.*) Qvanqvam nec adverſæ partis ſcriptores laudem ſapientiæ adimant Friderico, cum tamen adulatum ei eſſe Lutherum dicant, & calliditatem imo & ruditatem

Digitized by Google

tem ipſi objiciant, afferam teſtimonia qvædam ante Lutheri diſputationes & ortum inde ſchiſma prolata. *Chriſtophorus Scheurlus* Norimbergenſis, Bononiæ, ubi multis annis ſtudio legum incubuerat & Germanicæ nationis Syndicus fuerat, orationem habuit d. 3. Id. Nov. 1505. in laudem Germaniæ & Ducum Saxoniæ, eamqve [poſtea Lipſiæ anno 1508. recuſam Friderico Electori dedicavit: in hac inter alia hæc ſcribit: Tu enim qvum felicitate Syllam, magnitudine Pompejum, clementia dictatorem Cæſarem liberalitate Cimonem, elegan- »
tia cultus victusqve ſplendore Lucullum vel æqves vel antecellas, omni- »
busqve virtutibus ſis ornatus. Ut emineas undecunqve laudatiſſimus, »
amœniores literas, humanitatisqve ſtudia avidiſſime complecteris; »
ſemperqve exiſtimaſti præclarum Alexandri Macedonis dictum eſſe »
habendum in memoria atqve in pectore: longe nobilius, longe fore »
præſtantius, litteris antecellere; qvam imperio atqve divitiis. Unde »
qvum ſis Germanorum Principum eruditiſſimus, & eruditorum facile »
princeps, omnium doctorum ita amator exiſtis, ut eos undeqvaqvam »
ampliſſimis præmiis ad te allicias, eorumqve conſvetudine mirum in »
modum delecteris: inde fit, ut ego te ætatis noſtræ Mæcenatem alte- »
rum appellare ſoleam. Nam ut Romanus ille Mæcenas conſiliis, di- »
vitiis, opera favebat ſui ſeculi literatis viris, ita tu facis; qvandoqvi- »
dem Doctorum omnium decus & præſidium & unicum refugium, do- »
ctos omnes doctus ipſe juvas, & juxta Platonicum præceptum, diligis, »
ſuſtentas, alis, das munera, prodes deniqve omnibus ſtudioſis. In illa vero orationis parte qvam laudibus Saxoniæ & Miſniæ Principibus deſtinavit inter alia plurima, ita deſcribit Principem. In Friderico multa ſunt qvæ laudare poſſis: corpus egregium & ſpecies Principe »
digna, animus ſedatus ac tranqvillus, ingenium perſpicax, memoria »
tenacior, religionis ardens zelus, ingens cupiditas pacis & ocii. Homo »
certe ita mitis ingenii, ut omnes diligat, neminem odio habeat, tardus »
ad iram, ad miſerendum promptus, inſignis pietate, clementia mon- »
ſtrabilis, liberalitate conſpicuus, fortiſſimus rerum eccleſiaſticarum, »
honorisqve divini procurator, & defenſor acerrimus. His adjicias il- »
la præclara, ſine qvibus omnis præſtantia in principe deformatur, fru- »
galitatem, honeſtatem, manſvetudinem, tranqvillitatem, religionem, »
ſanctimoniam. Et hæc omnia egregia. Qvas res transeunter ſigna- »
tas, etſi juſtum volumen expoſcerent, tamen paucis explicabimus. »

Igitur

Digitized by Google

" Igitur Fridericus cum ſit omnium virtutum vivax imago, imprimis rectos & vividos animos fovet & attollit, & bonis omnibus prodeſt; his honores, his ſacerdotia, his magiſtratus offert. Peregrinos autem humaniter excipit; attentus audit, liberaliter tractat, & adeuntibus ita facilem ſe præbet atqve benignum, ut ejus lateri hæreat qvisqvis acceſſit, finemqve ſermoni ſuus cuiqve pudor, non principis ſuperbia faciat; a qvo juxta Titi Veſpaſiani monitum, nullus triſtis diſcedit. *Et poſt alia:* Princeps Fridericus, ut beatas efficeret ſuas civitates, ipſe vero optime imperaret, adeo literario ſtudio delectatur, adeo avide amœniores literas complexus eſt, ut Germanorum Principum ſine controverſia eruditiſſimus habeatur. *Item:* Qvantum Princeps Fridericus muſicam calleat, qvantum illa oblectetur, nulla poſſum oratione conſeqvi, qvi exemplo Achillis, qvi e pugna feſſus diſcedens *gravia* Martis opera carminis amœnitate lenibat, poſt multas curas, variosqve labores muſices ſvavitate ſe reficit atqve refocillat. Qvi non tantum muſicos, ut docet Ariſtoteles qvotiens in ocio degere vult, *adhibet:* verum etiam illis qvotidie ad divinum cultum utitur, *qvos tota* Germania conqviſitos ad ſe allicit, & allectos tanta munificentia alit atqve nutrit, ut in hac qvoqve re, ſicut & in literarum præſtantia, a cæteris Germaniæ Principibus, ei Principatus deferatur. Porro non tantum muſicæ incumbit; & oblectatur, verum etiam celerrime legit, ſoluta oratione eleganter dictat, & qvod in Principe mirandum eſt, nec ipſe de eo dicere auderem, niſi de Auguſto, & Tito Veſpaſiani filio idem legiſſem, ita venuſte manu propria ſcribit, ut omnes librarios vel adæqvare vel ſuperare poſſit. Autor hujus orationis Doctoris gradu adſumto, Wittenbergam vocatus, Juriſprudentiam aliqvandiu docuit, & ut alibi notabitur obſervata Lutheri doctrina, Norimbergæ in patria religionis Reformationem promovit. Vivebat eodem tempore Bononiæ *Richardus Sbrulius* Forojulienſis (ex ditione forte Saxonica, qvasdam enim in illo tractu Fridericus pignore a domo Auſtriaca acceperat) qvi & Wittenbergam poſtea venit, Poeta non ſpernendus; ejus carmen ad Fridericum cum aliis ejusdem & Scheurli orationi iſti ſubjunctum reperitur:

Extemporale Richardi Sbrulii Itali Decaſtichon ad divum Fridericum Saxoniæ Ducem, Sacriqve Imperii & Electorem, & Locum tenentem Generalem &c.

Ut

Ut decorant nitidum radiantia ſidera cœlum:
Sic decoras regnum, Dux Friderice, tuum.
Illa polis, ponto, telluri lumina præbent;
Tu terris qve tuis, Theutonicoqve ſolo,
Moribus, ingenio, titulis, virtute, trophæis;
Judice me, cunctos vincis in orbe duces.
Conſilium Pallas, Pallas tibi tradidit arma:
Conſpicuus bello, conſpicuusqve toga es.
Juppiter ad ſuperos jubeat te ſero redire:
Sed longo faxit tempore adeſſe tuis.

Extat ad Poetam hunc Eraſmi elegans epiſtola *Lib. XIII. ep. 29.* in qva ei pro carmine in elogium ſuum edito gratias agit. Celeberrimi viri *Joh. Reuchlini* de qvo plurima *ad §. 70.* annotavi merita agnovit etiam Fridericus & ab eo ſumme eſt laudatus. Patet id inter alia ex epiſtola Georgii Spalatini qvæ invenitur *Lib. I. epiſt. ad Capn.* ubi hæc leguntur: Ægre fuit animo meo Capnion eruditiſſime jam „ anno & amplius non potuiſſe literis tuis & humaniſſimis & literatiſſi- „ mis reſpondere, qvibus ex autoritate veteris & reconditioris hiſtoriæ „ ſcribis, Phrygas noſtris Saxonibus generis eſſe autores: & ſimul, di- „ vum Fridericum ducem Saxoniæ principem noſtrum imo Romani im- „ perii Electorem Opt. Max. graviter & vere laudas. Mirum qva reli- „ gione Deum omnipotentem & ſuos ſuſpiciat, qva charitate bonos am- „ plectatur, qva munificentia Mutianum, & me, & eruditiſſimum qvem- „ qve proſeqvatur, qva deniqve fide, juſtitia, integritate, vigilantia tot „ gentibus imperet. Diceres vel Ptolomæum vel Cæſarem Julium, vel „ Carolum alterum, ſi audires, qvantis ſumptibus Academiam Witem- „ burgi architectatus, qvanta excolat diligentia, liberalitate, induſtria: „ qvantis muneribus illuc eruditos Profeſſores contrahat, qvot ſacerdo- „ tiis ampliſſimis a fundamentis templum divis omnibus ſacrum auxe- „ rit. Vere præſtantiſſimus Princeps, & ut tu qvoqve ſentis, maximo „ imperio non indignus; qvi & tuam ad me epiſtolam legit, qva de ipſi- „ us virtutibus pari gravitate & elegantia, ſed & de Saxonibus qvoqve „ ſcribis. Qva de re juſſu ejus tibi ſignifico, non ingratam ei fuiſſe eam „ commemorationem. Præterea etiam pro magno officio habiturum ſe, „ ſi ex autoribus tuis eruditiſſimis ad Saxoniam & Saxones pertinentia „

Digitized by Google

„ collegeris, tuum enim judicium Princeps ſapientiſſimus plurimi
„ ens mihi commiſit, ut ad te id ipſum ſcriberem. Qvocirca cu
„ jam pridem tanti Principis obſervantiſſimus te ſcio ſumma cum
„ ptate hæc facturum. *Joh. Aventini* clarum eo tempore *nomen* fu
imo ob ſcriptam Bavariæ hiſtoriam immortale erit. Hunc qv
Fridericus Elector favore complexus ejusqve conſilio *uſus eſt, in* Ch
nicorum Saxoniæ compoſitione, qvam Spalatino demandaverat,
oſtendunt literæ Principis Dominica Eſto mihi 1514. *ſcriptæ, & aliæ*
Octobr. eodem anno, in qvibus ei qvædam proponit ex hiſtoriis Ge
manicis eruenda. Excuſæ hæ ſunt Auguſtæ Vindelic. *anno 1518.* me
ſe Auguſto cum carmine Sapphico & Choriambico ab Aventino co
ſcripto, ex qvibus ſaltem hæc appono, qvæ in laudem *Friderici* c
cinit:

Principem nullum ſimilem ſub orbe
Eſſe Romano videas, recondit,
Nobiles magno pretio coemptos
Undiqve libros:
Ordinat longa ſerie parentes,
Qvin & heroas prius obſoletos
Eripit ſtagnis Acherontis atri,
Donat & ævo.

Subſcriptio Aventini hæc eſt, unde tempus carminis compoſiti patet:

Totius Europæ Principi omnium graviſſimo Reipublicæ rerumqve Germanicarum adſertori, literarum parenti, Muſarum patrono optimo. Joan. Aventinus cliens devotiſſimus poſuit. Angilostadii Saturnalibus. Anno Chriſti Dn. Deiqve noſtri M D XVII.

Dum de Wittembergenſis Academiæ fundatione hic mentio fit, ex *Selnecceri* oratione pauca addam: Non ſunt tradenda (ſcribit) *oblivio-*
„ *ni* verba fratris Fleccii, qvæ in Academiæ introductione publice pro
„ concione dixerat: *Ab hoc albo monte petet totus mundus ſapientiam & puritatem doctrinæ:* id qvod factum eſſe Lutheri vita, labor, fidelitas
„ & ſucceſſus, ſive ut uno verbo dicam, Lutheri ſeculum reipſa *oſtendit.*
Conradus Mutianus, cujus Spalatinus meminit, Presbyter & Canonicus Gothanus fuit, cognomento *Rufus*, is qvem Eraſmus *anno 1518.* *Lib. XXX. ep. 4. virum omni doctrina genere conſummatiſſimum* nominat.

-at. Inhærebat autem veteri inſtituto cœlibatus & ſacrificii miſſatici, ut patet ex epiſtola *Croti Rubiani* Erfurto ad Lutherum anno 1520. ſcripta, qvæ illo tempore typis vulgata fuit. Lutheri ad eum literæ extant *Lib. I. ep. 12.* anno 1516. datæ, in qva eum *delicatiſſimæ eruditionis virum* vocat.

Ad §. XLV. *pro ſummo fidei capite tantaqve ſub pœna venditandam ſtatueret)* Refert Paulus Venetus erectis Romæ hac Bulla curialium animis, qvaſi ejus beneficio flamma (a Luthero excitata) ardere deſiiſſet, confeſtim ad easdem indulgentias apud Helvetios vocis ſuæ præconio celebrandas miſſum *Samſonem Mediolanenſem* Franciſcanum, qvi populo emuncto CXX. aureorum millibus Tigurim pervenerit, ibiqve Huldrici Zvinglii oppoſitiones expertus fuerit. Neqve huic narrationi, cum alias nihil negligere ſoleat qvod reprehendi poſſit, qvidqvam detrahit Pallavicinus. Lapſus tamen eſt in tempore Venetus, ut conſtat ex diligentiſſimo rerum in religionis negotio apud Helvetios geſtarum ſcriptore *Joh. Henr. Hottingero.* Hic ex documentis, a ſe allegatis, tradit, *Bernardinum* illum *Samſonem* jam æſtate hujus anni 1518. atqve adeo ante editam Bullam ad Helvetios veniſſe, & cum in pago Suiziæ, unde genti nomen eſt, primum merces ſuas exponeret, Zvinglii, qvi tunc in illuſtri monaſterio qvod Eremi (Einſidelet) nomen habet, paſtor erat, contradictiones incurriſſe. Tugii menſe Septembris appulit, ubi vox famuli, populum confertius concurrentem arcentis, excepta fuit: *Ne qvæſo vobis mutuo ita moleſti ſitis: illis primum pateat aditus, qvi pecunia ſunt inſtructi: Pauperum poſtea habebitur ratio.* Bernæ diplomata pauperioribus pro duobus bacionibus (Batzen/ ab impreſſo urbis inſigni qvaſi Bätzen / id eſt, *urſi*, nomen habentibus) vendiderat, locupletioribus majori pretio, ſub diſceſſum tres Pontificis gratias ſolenniter in templo majori promulgavit: *Prima*, ex ſuperabundanti Chriſti & omnium Sanctorum theſauro, omnibus tum præſentibus, qvi flexis genibus peccata confiterentur, orationem Dominicam cum ſalutatione angelica ter recitarent, omnium peccatorum remiſſionem, a culpa & pœna conceſſit, eiqve qvam in baptiſmo habuiſſent, integritati reſtituit. *Secunda* in ipſum Purgatorium perrupit; ut qvi ter qvotidie Templum majus orantes circuirent, animam, qvam vellent, liberarent ex purgatorii flammis. *Tertia* omnium erat liberaliſſima. Poſtqvam enim ſinguli ge-

„ li genibus flexis qvinqvies tum orationem Dominicam, tum ſalutationem Angelicam, in defunctorum ſubſidium, recitaſſent, elata exclamavit voce: Ab eo momento omnes Bernenſium defunctos, ubicunqve exceſſiſſent, ſimul liberatos, tam ab inferorum qvam Purgatorii cruciatibus, & in cœlum translatos. *Leonis* vero Bulla jam XVIII. Cal. Octobr. anno 1517. data erat ad Generalem ordinis Minorum Chriſtophorum de Forclivio Cardinalem S. Mariæ in Ara cœli, facta illi in viginti qvinqve provinciis prædicandi indulgentias poteſtate: hujus vero ſubdelegatus erat Samſon. Cæterum tenor ſive formula eadem fere ab Hottingero refertur, qvalem Arcimboldo datam ſupra retuli. Ut vero poſtea ſub ipſius Epiſcopi Conſtantienſis ejusqve Vicarii Johannis Fabri autoritate Paſtores qvidam, & imprimis Zwinglius Tigurum interea vocatus, & Bullingerus Decanus Bremogartenſis nundinationi reſtiterint, qvæqve inde ſecutæ fuerint, ex hiſtoria Helvetica petendum eſt. Videatur omnino *Hottingerus* Sec. *XVI. P. III. Cap. III.* §. *XII.* ubi *p.* 177. reſcriptum Leonis X. ad qverelas Helvetiorum de monachi impudentia prid. Cal. Maji 1519. reſpondentis, legitur, in qvibus jus indulgentiarum ex nupera Bulla ſua confidenter aſſerit, in fine tamen ſignificat, ſe Prædicatorem (*Samſonem*) ad reqviſitionem eorum revocaſſe, & ſi eum in his qvæ ſcripſerint exceſſiſſe invenerit puniturum eſſe. Adduntur ibidem alterius ejusdem Ordinis Monachi Joh. Franc. de Puppio Commiſſarii, ut ſe nominabat, Fabricæ S. Petri in facultatibus Sacri Jubilæi, blandæ ad Helvetiorum ordines literæ, in qvibus pro Samſone intercedit eumqve vel tolerari vel ſaltem illæſum dimitti precatur. Cal. Maji 1519.

Ad finem §. XLIIX.) In narratis Varillaſii de negotiatione Miltitii *Lib. III. p.* 252. obſervandum eſt, ex ſcriptoribus illius temporis non apparere, qvod Miltitius cum Electore de violandis Pontificis gratia legibus Imperii tam crude egerit: incognita etiam plane ſunt, qvæ de excuſatione delati ad Albertum Brandenburgicum Archiepiſcopatus Magdeburgici, & qvæ de promiſſis Electori beneficiis afferuntur. Iſta omnia ab ingenio Principis iſtius, ipſiusqve Miltitii multum abhorrent, nec tacuiſſet talia Pallavicinus, cui ſcrinia Vaticana patuerunt. Nimis etiam inurbana & dura fuiſſent, qvæ de lentitudine Electoris & de ejus Miniſtris Pfeffingero & Spalatino dicere debuerit Miltitius. Dein multis modis incerta aut falſa ſunt, qvæ de duobus

Digitized by Google

bus iſtis miniſtris verb.grat. qvod pauperes fuerint, multos liberos habuerint,& Lutherum,acceptis a Pontifice beneficiis Eccleſiaſticis Pontifici tradere voluerint, referuntur. *Degenhardus Pfeffingerus* nobili in Bavaria familia natus, *Mareſcalli* illius provinciæ *hereditarii* titulum gerebat, prædium ejus nominat, uxoris etiam meminit Lutherus anno 1516. *Lib.I.ep.21.* Amabat nationem Bavaram Elector, ex qva maternum genus trahebat,& hunc comitem habuit in peregrinatione ad Terram ſanctam anno 1493.poſteaqve *Camerarii* (*Secretarium* vocat Scheurlinus) munera & intima dignatus eſt familiaritate: obiit hoc ipſo anno 1519. menſe Julio Francofurti, magno cum Friderici luctu, in comitiis Electorum, ibiqve in Eccleſia Franciſcanorum ſepultus eſt, ſed & cenotaphium ei erectum Wittenbergæ in templo omnium Sanctorum conſpicitur. Infenſusne Luthero an benevolus fuerit,incertum habeo, laudari a Luthero non reperio, imo ob avaritiam taxari. Narrat Spalatinus Fridericum eo qvo Pfeffingerus obiit die, navi in Mœno inter Francofurtum & Steinhemium,[arcem Moguntini] vectum cum dolore dixiſſe: *O qvam fidelem, ſtrenuum, & bonum miniſtrum in Pfeffingero perdidi.* Fuit & alius hoc cognomine, *Johannes Pfeffingerus*, & ipſe Bavarus, Waſſerburgi natus, diſcipulus Lutheri, poſtea Theologiæ Doctor & primus Lipſienſium Superintendens, cujus vitam retulit *Melchior Adami.* De *Spalatino* dixi ad §. IIX. Errat Varillaſius,qvi eum facit Conſiliarium & multorum liberorum patrem, ex mera, credo, conjectura. Hoc ſane anno 1519.ſacerdos adhuc erat, neqve vivo Friderico maritus aut parens factus eſt. Fallitur etiam cum Lutherum literas ad Pontificem d.21. Martii ſcripſiſſe dicit, datas enim d. 3. Martii acta oſtendunt, nec metu, ſed Miltitii rogatu, neqve in iis reperias, qvæ hic Varillaſius recenſet, duplo longiora qvam ipſa eſt epiſtola, ita ut hanc cum illa, qvæ poſt annum ad Leonem ſcripta fuit, confundere, aut plane aliam excogitaſſe videatur. Argumento hæc iterum ſunt, non legiſſe qvæ allegat, omnium minime epiſtolas Lutheri, licet eas in præloqvio alleget: neqve enim (v.g.) de humanitate & oſculis Miltitii *p.259.* famæ attribuiſſet,cum rem ut geſta eſt,ex Lutheri literis potuiſſet intelligere.

Ad §. XLIX. *Fabella de notho Friderici.*) Parum certi de hoc optimi alioqvi & laudatiſſimi Principis defectu apud ſcriptores illius temporis reperias. Paulus Langius in *Chron Cizenſ.* ſugillare cum

Digitized by Google

videtur; dum *cœlibem vixiſſe* memorat, *neqve tamen ſe caſtraſſe prop-*
regnum cœlorum. Gravior autor Chytræus *Lib. XIV. Saxon.* (ed.
Lipſ. 1593.) *p. 415.* ubi expeditionem Chriſtophori Oldenburgici pro
Chriſtierni II. Daniæ Regis reſtitutione narrat, inter duces, *qvi ad Hel-*
ſingburgum Scaniæ anno 1535. infeliciter pugnarunt, nominat *Sebaſti-*
anum a Jeſſen, vocatqve *Friderici Saxon. Elect. nothum.* Puerum hoc
nomine nobilem morienti Friderico adfuiſſe ex *MS. Spalatini* appar-
per eum enim Electori conſolationem qvam conſcripſerat, *porrigi-*
cit. Qvod ſacerdotio deſtinatus fuerit, nuſpiam reperire potui.

Ad §. L. *Luther, id eſt, liqvidus & purus*) Eraſmus *in epiſt.*
35. Lib. XVIII. qva anno 1526. Concionatori Mariæ, Hungariæ Regi-
Lutheraniſmum maligne depingit, hæc habet: Qvin *inſuper* add-
» bat nonnihil læti ominis ipſum Lutheri cognomen, qvod Germano-
» rum lingva REPURGATOREM ſonat. Id habet ex patris *opificio,* qvi
» rudes æris maſſas officina ſua repurgat. Sed ut a multis tunc alluſum
ad nomen Lutheri, eſſe hinc apparet, fallitur tamen *Eraſmus* Germa-
nicæ lingvæ non admodum gnarus in reddenda etymi ratione. *Lu-*
ther enim non ſignificat Germanis niſi liqvidum, non autem eum qui
liqvidum facit. Deniqve, ut ſupra dixi, pater Lutheri cognomen ſu-
um non ab opificio, ſed a familia habuit. *Nicolaus Ulnerus,* Vicarius
Colonienſis, vir octogenarius, teſte Selneccero, jam anno 1520. ex lite-
ris nominis LUTER boni ominis cauſa hæc elicuit vocabula: *Lux*
Vera Totius Eccleſiæ Romanæ. Cæterum ipſe cognomen hoc ſuum, ut
alibi & a plurimis notatum eſt, in ſectæ nomen verti ægre tulit Luthe-
rus, qvapropter in dehortatione a ſeditione anno 1522. publicata his
verbis increpat eos, qvi impetu qvodam & ſine ſufficienti informatio-
ne, novandi ſaltem ſtudio, & ut Lutherani haberentur, vetera deſere-
bant, wollen gut Lutheriſch geſehen ſeyn. & abutuntur Evangelio ad
licentiam. His ſatis acriter reſpondet: Nicht alſo/ du Narr/ und
laß dir ſagen; zum Erſten bitte ich/ man wolte meines Nahmens
ſchweigen/ und ſich nicht Lutheriſch/ ſondern Chriſten heiſſen. Was
iſt Luther? iſt doch die Lehre nicht mein/ ſo bin ich auch für niemand
» gecreutziget/ id eſt: Audi, ſtulte, hoc primum poſtulo, ut nomen me-
» um reticeatur, nec qvisqvam ſe LUTHERANUM ſed CHRISTIANUM vocet,
» qvid eſt Luther? Doctrina non eſt mea, & ego pro nemine crucifixus
» ſum. *Et paulo poſt:* Papiſtas ſe vocent a Papa, qvi Chriſti doctrina

non

non contenti, Papæ dogmata urgent: habeant magiſtrum Papam, & nomen ab eo. Ego nullius ſum, nec eſſe volo magiſter: communem cum Eccleſia habeo doctrinam Chriſti, hic unus eſt Magiſter noſter, *Matth. XXIII. 8.* item in Epiſtola ad Miltenburgenſes anno 1524. data, dolentiſſime ſcribit, patior doctrinam meam hominesqve eandem amplectentes hoc profanari nomine, ut LUTHERANI vocentur, cogamurqve ferre Evangelium Dei hac contaminari contumelia. Addit tamen ſolatium, qvo & huc usqve ejusdem doctrinæ confeſſores ſeſe erigunt, ut nempe Lutherum Lutheranamqve doctrinam & Chriſtianos ejusdem aſſeclas, velint nolint, tolerare cogantur. Vide *Tom. II. Alt. f. 754.* & verſionem illius Epiſtolæ Latinam *Lib. II. ep. p. 193. b.*

Hæc ſerio ſcripſiſſe ex aliis multis locis probari poſſet. Ad nomen etiam ſuum, ut alii ſcommatis cauſa faciebant, ipſe aliqvando alluſit, qvaſi *luteus* diceretur; nam Epiſtolam ad Juſtum Jonam, de tentationibus ſuis, & qvod una cum doctrinæ ſociis pro opprobrio hominum & contemtu populorum haberetur anno 1527. acerbe qveſtus ſubſcripſit, *Martinus Luther, Chriſti lutum.* Gloriatur tamen ſpe, ſe ſuosqve eſſe gaudium & coronam angelorum & ſanctorum.

Ad §. LI. *Luthero peramanter reſpondet*) Qvia non nimis longa eſt Eraſmi Epiſtola, totam apponam: Frater in Chriſto chariſſime, epiſtola tua mihi fuit gratiſſima, & ingenii argutiam præ ſe ferens & animum ſpirans Chriſtianum. Nullo ſermone conſeqvi qveam, qvas tragœdias excitarint tui libelli: ne adhuc qvidem ex animis iſtorum revelli poteſt falſiſſima ſuſpicio, qva putant tuas lucubrationes meis auxiliis eſſe ſcriptas, meqve hujus factionis, ut vocant, vexilliferum eſſe. Exiſtimabant qvidam ſibi datam anſam, qva & bonas literas opprimerent, qvas capitaliter oderunt, velut offecturas majeſtati Theologicæ, qvam multi pluris faciunt qvam Chriſtum, ſimulqve me, qvem arbitrantur ad excitanda ſtudia nonnihil adferre momenti. Tota res vociferationibus eſt acta, temeritate, ſtrophis, obtrectationibus, ſycophantiis, ut ni præſens hæc ſpectaſſem, imo ſenſiſſem, nulli unqvam autori fuerim crediturus ſic inſanire Theologos; Peſtem fatalem eſſe diceres. Et tamen hujus mali virus a paucis ortum, in plures ſerpſit, adeo ut magna pars hujus Academiæ non infreqventis, ejus morbi contagio lymphata ferretur. Teſtatus ſum te mihi ignotiſſimum eſſe, libros tuos nondum eſſe lectos: proinde me improbare

qvic-

qvicqvam, nec probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum le-ctis ad populum tam odioſe vociferarentur, id ipſorum referre, qvo-rum judicium oporteret eſſe graviſſimum. Qvin & illud perpende-rent, an expediret ea traduci apud plebem promiſcuam, qvæ rectius libris editis refellerentur, aut inter eruditos diſputarentur, præſertim cum uno ore vita autoris prædicaretur. Nihil profectum eſt: huc usqve inſaniunt obliqvis imo famoſis ſuis diſputationibus. Qvoties inter nos de pace convenit? qvoties illi ex temere concepta ſuſpiciun-cula, novos tumultus excitarunt? Et hi cum hujusmodi factis Theo-logi ſibi videntur. Eſt hoc hominum genus hic aulicis fere inviſum, qvod ipſum mihi qvoqve imputant. Epiſcopos omnes habeo mihi ſa-tis æqvos: libris nihil fidunt (monachi): in ſolis ſycophantiis victo-riæ ſpes illis ſita eſt. Eas ego contemno, recti conſcientia fretus. In te redduntur aliqvanto mitiores. Eruditorum calamos fortaſſe ti-ment, ſibi male conſcii: qvos ego ſane ſuis pingerem coloribus, ut digni ſunt, niſi me Chriſti tum doctrina, tum exemplum alio vocaret. Immanes feræ manſveſcunt officiis, iſti benefactis efferantur. *Habes* in Anglia, qvi de tuis ſcriptis optime ſentiant, & ſunt hi maximi. Sunt & hic, qvorum eſt eximius qvidam, qvi tuis favent. Ego me, qvoad licet, integrum ſervo, qvo magis proſim bonis literis refloreſcentibus. Et mihi videtur plus profici civili modeſtia qvam impetu. Sic Chri-ſtus orbem in ſuam ditionem perduxit. Sic Paulus Judaicam legem abrogavit, omnia trahens ad allegoriam. Magis expedit clamare in eos, qvi Pontificum autoritate abutuntur, qvam in ipſos Pontifices. Idem de Regibus faciundum cenſeo. Scholæ non tam aſpernandæ ſunt, qvam ad ſtudia magis ſobria revocandæ. De rebus receptiori-bus, qvam ut ſubito poſſint ex animis refelli, diſputandum eſt argu-mentis denſis & efficacibus potius qvam aſſeverandum. Qvorundam virulentas contentiones magis conducit contemnere qvam refellere. Ubiqve cavendum, ne qvid arroganter aut factioſe loqvamur, facia-musve: ſic arbitror gratum eſſe ſpiritui Chriſti. Interea ſervandus animus, ne vel ira, vel odio, vel gloria corrumpatur: nam hæc in me-dio pietatis ſtudio ſolet inſidiari. Hæc non admoneo ut facias, ſed ut qvod facis, perpetuo facias. Deguſtavi Commentarios tuos in Pſal-mos; vehementer arrident: & ſpero magnam utilitatem allaturos. Eſt Antverpiæ Prior ejus Monaſterii, vir pure Chriſtianus, qvi te unice dea-

deamat, tuus olim diſcipulus, ut prædicat. Cæteri fere aut homi- „
num fabulas, aut ſuum qvæſtum prædicant. Melanchthoni ſcripſi. »
Dominus Jeſus tibi ſuum Spiritum indies uberius impertiat ad ipſius »
gloriam & publicam utilitatem. Cum hæc ſcriberem, tua epiſto- »
la ad manum non erat. Vale. Lovanii. Tertio Calendas Junias An- »
nò M D XIX. »

Anno ſeqventi, prid. Non. Jul. 1520. ad Spalatinum ſcribens, more ſuo in cauſa Lutheri ſeſe torqvet, ut laudare videri poſſit & reprehendere, conſilium etiam dare. Verba *epiſtolæ 40. Lib. XIII.* iſta ſunt: Scripſi nuper Philippo Melanchthoni, ſed ſic, ut eadem opera putarim me ſcripſiſſe Luthero. Precor, ut Chriſtus optimus maximus Lutheri ſtylum & animum ita temperet, ut plurimum adferat fructus Evangelicæ pietati, mentemqve meliorem det qvibusdam, qvi cum ignominia Chriſti ſuam qværunt gloriam, qvi cum illius jactura ſuum qværunt lucrum. In caſtris eorum, qvi Lutherum oppugnant, multos video, qvi mundum ſpirant magis qvam Chriſtum. Et tamen utrinqve peccatur. Utinam Huttenus temperaſſet ſtylo ſuo, cujus ingenium amo unice. Optarim Lutherum ab iſtis contentionibus aliqvantiſper conqvieſcere, ac rem Evangelicam tractare pure, non admixtis affectibus, fortaſſe res aliqvanto melius ſucceſſerit. Nunc & bonas literas degravat invidia nobis exitiabili, ipſi infrugifera: & periculum eſt, ne publica morum corruptela, cui nemo non fatetur opus fuiſſe publico remedio, ceu peſtis exagitata, magis ac magis ſe ſe confirmet. Nec ſemper eſt proferenda veritas; Et magni refert, qvomodo proferatur. Qvam epiſtolam Melanchthoni nuper a ſe ſcriptam intelligat, ignoro, & deſiderari credo: proxima enim ante illud tempus extat *Lib. V. ep. 38.* Sed menſe Aprili 1519. data, in qva de Luthero hæc ſaltem ſcribit, *vitam ejus neminem non probare, de doctrina variari ſententiis, ſe vero libros ejus non legiſſe.* Scandalum vero ex vita qvorundam, qvi Lutheri doctrinam ore profitebantur, imprudenter ſumſit, tum qvod fanaticos & hypocritas a piis non diſtingveret, tum qvod non idem de Eccleſia, cui adhuc adhærebat, judicaret, in qva nemo facile acerbius qvam ipſe morum & diſciplinæ labem deploravit.

Ad §. LIV. *Non tam fundata.)* Exaggerant ſuis de cauſis Maimburgius, Varillaſius, & vetuſtiores qvidam ſtructuram Eccleſiæ omnium

um Sanctorum Wittenbergenſis; neqve ſpernenda ea eſt: interim plurimis qvæ in his regionibus ædificatæ erant, & in ſpecie ab ea qv eodem fere tempore Freibergæ ab agnatis Ducibus, (uti ad §. *f.* notavi) ſtruebatur, vinci certum eſt. Spalatinus tamen ſat magnos ſumtus a Friderico impenſos eſſe in *vita ejus* memorat his verbis: „Antequam inqvit, melius informaretur, tantum æſtimavit ædificia ſacra, „ornatum, reliqvias, peregrinationes, tantosqve ſumtus in iſta impendit, „ut non ſolum Principes, ſed ne Reges qvidem æqvare eos facile potuiſſent. „Ex fundamentis *Collegiatam Eccleſiam omnium Sanctorum Wittenbergæ* inſtauravit, „& cimeliis, ornamentis, & reliqviis ita inſtruxit, „ut ducenta aureorum millia erogaſſe eo nomine exiſtimetur. (nullo ſcilicet indulgentiarum, qvibus agnati ſublevabantur auxilio, nec „ſubditorum ſubſidiis adjutus) Antea vix viginti clerici in ea erant, „ſed hac fundatione ad octaginta aucti ſunt. Prælati omnes Doctorum „Theologiæ aut Canonum gradum tenebant, Canonici reliqvi ad minimum magiſtrorum. Uno itaqve tempore octo Doctores inter Canonicos enumerat Spalatinus.

De eadem templi ſtructura & religioſo Friderici animo, ante reformationis tempus hæc habet *Chriſtophorus Scheurlus* in oratione ſupra allegata: „Hic ſereniſſimus Princeps Fridericus nunqvam ſatis laudatus, „imo omni laude major, ut omnibus majoribus ſuis clarior eſſet „atqve illuſtrior; non contentus Wittenbergam celebratiſſimum litera„rum emporium effeciſſe, verum etiam lateritiam urbem, ut ita loqvar, „marmoream reddidit, & pulcherrimam opulentiſſimamqve Eccleſiam „collegiatam a fundamentis conſtruxit, conſtructam multis ornamen„tis ornavit: qvam his proximis ſuperioribus annis Reverendiſſimus „Cardinalis Raymundus, qvi tum a latere Legatus, pontificis munus in „Germania ſuſtinebat, omnibus ſanctis dicatam, plurimis (ut vulgo „loqvimur) indulgentiis condonavit, potiſſimum tertia Dominica poſt „ſacrum Paſcha, qvo die ſanctorum reliqviæ, qvæ Principis cura multæ „ibi congeſtæ ſunt, viſentibus reverentiſſime monſtrari conſveverunt. „Tunc enim de ſingulis reliqviarum portionibus, qvantam Cardinalis „qvivis poteſt, indulgentiam elargitus eſt adſtantibus. Et qvoniam de „religione divini principis mei verba feci, nunqvam tam arduis nego„tiis impeditus eſt: qvin qvotidie ſe adſtante, ſacra miſſarum ſolennia „cum cantu & organo devotiſſime celebrari jubeat. Cæterum cum

pro-

Digitized by Google

proverbium ſit, eum qvi Deum colit, amare ſacerdotes, Princeps Fridericus non tantum ſacerdotes honorat, verum etiam divæ Annæ, glorioſiſſimæ virginis Mariæ matri ita deditus exiſtit, atqve mancipatus, ut in omni territorio ſuo ejus feſtum diligentiſſime celebrandum indixerit, qvin ab ejus ſacratiſſimo nomine argenti fodinas a ſe inventas, ubi pulchra civitas exſtructa eſt, MONTEM S. ANNÆ appellare voluit. Et cum Hieroſolymis rediens, inſulam Ophiuſam, qvam nunc Rhodum dicimus, tranſiret, eſſetqve ei a clariſſimo Petro Dabuſione, Rhodiorum militum magno Magiſtro & principe, optio delata, ut aliqvid a ſe peteret, nihil flagitavit præter pollicem S. Annæ, qvem ille ei, etſi invitus, tamen qvia ſic ſe facturum receperat, dono dedit: qvem religioſiſſimus Princeps meus longe pluris faciens, qvam maximam vim auri & argenti, cum ſummo gaudio ſecum Wittenbergam aſportavit: ubi inter cæteras reliqvias collocatus qvotannis religioſiſſime viſitur. Qvid plura? Cum optimus Cardinalis Raymundus admiraretur tantas inclyti principis Friderici virtutes, qvum videret illum provinciæ ſuæ profuiſſe non minore juſtitia qvam fortitudine, cumqve plane cognoſceret immortalem Deum Sereniſſimum Principem Fridericum, abſolutiſſimum naturæ opus huic ætati noſtræ conceſſiſſe, ut virum haberemus priſcæ frugalitatis, & continentiæ, qvem poſſemus in omni virtutum & laudis genere, cum omni antiqvitate conferre: divina inſpirante benignitate, publicis literis elargitus eſt, ut qvotiens aliqvis una oratione Dominica Chriſto optimo maximo votum nuncuparet, atqve ſupplicaret, qvatenus divinum principem Fridericum ſoſpitem incolumemqve præſtaret, totiens illi centum dies purgatorii piaculi remiſit. Hæc ſane piam Principis mentem, licet erroribus vulgaribus implicitam oſtentant, fidemqve & approbationem publicam & apud ſummos ejus ætatis viros invenerunt, qvanqvam Varillaſius etiam iſta ſugillare non veritus ſit *Lib. III. p. 230.* Obiter noto, qvæ de inventis in monte, in qvo poſtea oppidum S. Annæ conſtructum eſt, argentifodinis memorat, dubio non carere, cum is locus ad Fridericum non pertineret, ſed in Georgii Ducis ditione eſſet, qvi & oppidi illius novi conditor fuit.

Ad fin. §. LVI.) *(Sed de hoc in additionibus)* Qvanqvam Scholaſticæ Theologiæ & metaphyſicæ ſubtilitatis parum peritus ſum, qva & multi me doctiores carent, annitar tamen, ut faciliori qvodam &

veluti populari modo aſſeqvi & exprimere poſſem, *qvis ſit ſtatus qvæ*ſtionis, *de toto & totaliter*, de qva multum operæ conſumſit Pallavicinus *Lib. I. cap. 14. §. 9. & 10. & cap. 17. §. 2. & ſeqq.* Fateor autem me ſententiæ ejus, utcunqve ſpecioſe propoſitæ aſſentiri non poſſe. Rem ita concipio: Diſputarunt Lipſiæ, *de cauſa boni operis, ſeu bonitatis, in actionibus humanis.* Intelligebat autem Caroloſtadius & qvi ei aſſiſtebat Lutherus, non qvamlibet *cauſam*, ſed cauſam *effectivam principalem*: Dein per *bonitatem* non intelligebant qvamcunqve phyſicam aut civilem (qvanqvam utraqve ex Deo eſt, *autore* & datore omnis boni, tam in ordine naturæ qvam gratiæ) ſed de illa loqvebantur bonitate, *qva reqviritur, ut opus Deo placeat, ex fide ſalvifica profecta*, qvæ & *ſupernaturalis* vocari ſolet. Satis hæc percipiebat Eccius, malitioſe ergo a ſtatu qvæſtionis, & terminorum notione digrediens objecit nebulas per diſtinctionem Scholaſticam inter *totum* & *totaliter*, ut aliqvid aſſereret, qvod hominibus meriti loco eſſet, ſive ut Scholaſticorum (qvorum doctrinam univerſam fatente Pallavicino *l. VII* §. 1. propugnabat) figmentum de *merito congrui*, & qvæ illi ſuperſtruuntur, ſtabiliret. Qvod autem ſophiſma fuerit, meraqve *cavillatio* & aberratio a qvæſtione propoſita, haud difficulter intelligi poteſt, ſi conſideretur, qvid ſit *totum*, & qvid *totaliter*, & qvo ſenſu *utrumqve* ab Eccio intellectum fuerit, idqve poſtea ad propoſitionem de qva diſputabant, applicetur. *Totum* eſt, qvod omnes partes ſuas *habet*, cui nihil qvod ad integritatem reqviritur deeſt. *Totaliter*, (qvia a toto deducitur) ſive idem adverbialiter ſignificat, ſive etiam *indicat*, qvod ſit ſolum ſive ſolitarium, unicum, excluſo ſocio, pariter agente, & qvod hoc modo totaliter operetur. Exempla ab Eccio & *Pallavicino* allata rem clariorem facient. Qvatuor enim propoſitiones hic adducuntur, qvibus vim diſtinctionis explicare volunt, caute *tamen omittunt* applicationem. Prima eſt: (Pallavic. *Lib. I. cap. XV. n. 8.*) *pomum totum eſt a Sole, ſed non totaliter, ſine plantæ efficientia*, id eſt, pomi cauſa non ſolum eſt ſol, ſed & planta. In hac propoſitione pomum eſt corpus compoſitum ſive mixtum ex elementis, de hoc autem dici ſimpliciter & accurate non poteſt qvod ſit *totum* a Sole, ſed ſaltem ex parte, reſpectu nempe caloris ſolaris, qvo omnes plantæ opus habent, itaqve ratione alterius qvalitatis, v.g. humoris, eſt a *planta*, & ita prædicatur hic cauſa particularis de cauſato pro parte; & indicantur cauſæ

par-

particulares & ſociæ aut ſubordinatæ. In propoſitione autem Caroloſtadii prædicatur, Deus ut cauſa univerſalis & unica, independenter, & vi ſua propria efficiens, de cauſato integro, totali, & qvaſi indiviſibili; de qvalitate nempe bonitatis in converſione hominis: dum ſtatuitur, ut bonum illud totum, integrum, ſolum, qvatenus bonum eſt, illoqve ſenſu & reſpectu, qvem diſputatores intelligebant, placens nempe Deo & qvatenus ex fide ſalvifica proficiſcitur, totaliter a Deo eſſe, independenter, efficaciter, & propria vi agente. Ad hanc bonitatem nihil præſtat homo, qvam facultates ſuas paſſivas, ut Dei operationem recipiat, & poſtea cum Deo & per eum ſua etiam voluntate cooperari diſcat. Nullas ergo partes habet homo in operatione illa effectiva principali, de qva qværebatur; ſed illud opus *totum* & *totaliter*, unice ſolummodo, & excluſa omni alia cauſa principaliter & vi propria agente, a Deo eſt, licet homo ejusqve voluntas inſtrumentaliter, materialiter & capacitate ſubjectiva, qvæ & mera paſſiva dicitur, ad opus concurrat. Apparet ergo propoſitionem de pomo applicari non poſſe ad propoſitionem de bonitate operis: neq; ratione ſubjecti, neqve ratione prædicati; & ſophiſma eſſe qvicqvid hic commentus eſt Eccius. Idem dicendum de ſecunda propoſitione, *genus totum eſt in qvalibet ſpecie, ſed non totaliter, qvia eſt etiam in aliis omnibus*: item de tertia: *anima tota eſt in pede, ſed non totaliter, qvia tota etiam eſt in manu & aliis membris*, Pallavicinus *d. Lib. I. cap. 17. n. 2.* Applica hæc ad propoſitionem, *bonum opus in homine eſt a Deo*, vel, *Deus operatur bonum opus in homine*, & videbis nihil concludi, qvam Deum non in uno tantum homine, ſed in pluribus, non minus nempe in Paulo, qvam in Petro operari. Inter diſputantes autem de hoc non qværebatur, ſed de integritate & totalitate operis, & ejus cauſa effectiva, principali, unica, in uno eodemqve homine ſive individuo. Iterum atqve iterum ergo ſophiſticatus eſt Eccius, & cum eo Pallavicinus; & hæ propoſitiones nullam habent cum Caroloſtadiana conformitatem. Qvarta propoſitio eſt, *Beati vident Deum totum* ſed *non totaliter, qvia eſt infinitus*. Sed neqve hæc qvadrat ad propoſitum. Deus enim hic non conſideratur ut cauſa efficiens, ſed ut objectum, & qvatenus eſt infinitus. Hoc reſpectu accurate loqvendo, Deus qva infinitus, neqve totus neqve totaliter videtur aut comprehenditur a beatis; videtur qvidem ſub conceptu infinita-

nitatis, ſed non modo infinito, verum eo, qvem ſubjectum vi: qvod finitum eſt, admittit. Qvid autem hoc ad propoſitionem roloſtadianam: *bonum opus eſt a Deo totum & totaliter?* nulla hic de ſubjecti aut objecti qvalitate diſceptatio, qvæ utriqve *diſputa* ſatis nota erat, ſed de *totalitate* ut ita dicam *cauſæ*. Sic qvarta hac p: poſitione eo applicata dicendum fuiſſet *bonum opus non eſt totum totaliter a Deo*, qvia non eſt opus infinitum; qvia in hominem finit: confertur, aut qvia Deus ut infinitus non omnem *nec infinitam* v: operandi in ſolo hoc homine exercet. Luſus itaqve merus & nugato rius erat, qvicqvid Eccius tunc cavillatus eſt, & *defendit Pallavicini* Riſerunt merito & exploderunt Caroloſtadius & ſocii diſtinctiones ſive ut plane peregrinam, Scholaſticis antiqvioribus & ſibi probis ignotam, ſive ut impertinentem, & ad propoſitionis ſuæ terminos applicabilem. Per hos enim id volebant aſſerere, qvod Deus tot (atqve ſic etiam *totaliter*) & *excluſive*, ut cauſa principalis independens & vi propria agens, ſit cauſa boni, ſeu converſionis in homine, & qu homo ab illius cauſæ conſortio *totus & totaliter* excludi debeat, ſu gentibus clariſſimis Scripturæ & Patrum, inprimis Auguſtini, & qu cunq; contra Pelagianos diſputarunt, teſtimoniis. Nihilominus tam cum Scriptura & Patribus Orthodoxis admittebant hominis vires u inſtrumenta, imo & poſt acceptam gratiam, ut cauſam *ſubordinatam* ſociam & cooperantem; ita tamen, ut homo hanc cooperandi vim ſoli Deo acceptam ferat, & ſic non habeat de qvo glorietur. *Ita etiam* agnoſcebant differentiam inter inſtrumenta inanimata, & inter hominem, anima & ratione præditum; Nam etſi ratione *Dei operantis* hominem non aliter conſiderarent, qvam ut Lutherus (loco alibi citato) ſcripſit, *ut ſerram in manu hominis eam trahentis; in Paſſivitate* tamen illa capacitatem agnoſcebant, non recipiendi ſaltem operationem & gratiam Dei operantis, ſed & talem qvæ non ſit ſaxum aut ſtipes, ſed qvæ ſentiat opus operantis, qvæ reſiſtere poſſit, & qvæ accepta vi & efficacia divina, poſtea etiam cooperetur. Hæc itaqve eſt manetqve doctrina, qvam tunc Lipſiæ propugnarunt, deinde magis magisqve excoluerunt Wittenbergenſes, qvamqve ſtylo Melanchthonis Auguſtæ confeſſi ſunt, *Art. XVIII.* ejusqve *Apologia*, & qvam eorum ſucceſſores hucusqve defenderunt. Videatur Chemnitius in *Exa-*

mine

-ine Concil. Trid. Artic. *de libero arbitrio,* ubi difficultatem, qvæ ex conſideratione ſubjecti recipientis objici ſolet, ſolidiſſime explicat, allata Scholaſticorum doctrina, qvi dicunt *mere paſſive* ſe habere, *qvæ ex ſe ad productionem formæ nullam habent activitatem.* Lutherus ergo (ait) uſus Scholaſticorum phraſi, ſententiam illam ita explicavit, qvod *mere paſſive* ſe habeat. Et tamen non docuit ſine cogitatione mentis, & conſenſu voluntatis fieri converſionem, ſed hoc voluit: Deum eos qvos convertit, trahere volunt artibus eorum, qvas ipſe in illis per Spiritum S. operatus eſt, ſicut Auguſtinus loqvitur. Nihil igitur incommodi habet illa phraſis, ſi recte intelligatur. Sed conſtituta de rebus ipſis vera ſententia, de modis loqvendi facilis poteſt iniri ratio, ut ſcilicet ſine ambiguitate, rem ipſam proprie, commode & perſpicue explicent. Interim bono & ſano illo ſenſu, phraſis iſta (mere paſſiva) in Formula Concordiæ, qvam vocamus, retenta eſt, nec ſatis gravis cauſa fuit, ut ab ea diſcederetur. Vide D. Scherzer, in *Syſt. Theol. Loc. VII. §. IX. p. m. 159.* Addam locum ex Theologi noſtrar. partium clariſſ. *Leonh. Hutteri Locis Theol. f. 282.* ubi format qvæſtionem: *Num poſt lapſum in homine ita vires omnes ſint fractæ, imo extinctæ in ſpiritualibus, ut nulla prorſus ἱκανότης, aptitudo ſive capacitas remanſerit?* eamqve ſic decidit: Vocabula iſthæc gemino ſenſu poſſunt accipi, *activo* nimirum & *paſſivo: Activo* tum, ſi per aptitudinem & capacitatem talem intelligas facultatem ἐνεργητικὴν, qva homo ex ſe poſſit apprehendere oblatam in verbo prædicato gratiam converſionis. *Paſſivo* vero ſi homo ſtatuatur eſſe ſubjectum παθητικὸν, qvod ſit habile ad recipiendam converſionem, ſive aptum ad converſionem. Qvalis paſſiva capacitas ſive aptitudo in truncum aut lapidem non cadit, qvorum neuter eſt ἱκανὸς aptus, ſive δεκτικὸς capacitatis. Et poſteriore ſenſu B. Lutherus noſter homini *recte tribuit capacitatem*, hoc eſt, δύναμιν παθητικῶς ſe habentem: ſic ſcribens in defenſione contra Eccium: *Qvando Patres liberum arbitrium defendunt, capacitatem illius libertatis prædicant, qva ipſe converti poſſit ad bonum per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad qvod creatum eſt* &c. Cæterum de hac paſſiva capacitate h. l. non controvertitur; ſed tantum de activa illa, qvam (ut ad propoſitum ζήτημα reſpondeamus) homini non renato usqve adeo in ſolidum denegamus, ut ne qvidem illud ipſi largiamur, qvod aliqvibus nominare placuit, *modiculum*. Hæc Hutterus. Nuperrime qvæſtiones hac-

ce

Digitized by Google

ce ſolidiſſime & pro ſolita modeſtia & inſigni pietate ſua tractavit
Theologus ſummi loci & nominis *D. Philip. Jacob. Spenerus* in lauda-
tiſſimo opere *contra D. Joh. Brevingium*. Liceat mihi ex Germanic[illegible]
latine verſa qvædam adſcribere, ſpeciatim ubi de operatione Dei & [illegible]
viribus hominis agit. *C. VI.* Oſtendit ibi, in qvo hodie diſcrepantia
inter Romanam Eccleſiam & noſtram poſt tot tamqve diuturnas diſpu-
tationes adhuc hæreat & verſetur. Deinde monet primo *illa canonis* [illegible]
Conc. Tr. Seſſ. VI. verba nos non tangere, qvibus condemnantur qvi ne-
» gant liberum arbitriũ diſſentire aut reſiſtere Deo *excitanti* & operanti
» poſſe, id enim nos qvoqve (ait) concedimus imo docemus, liberum ar-
» bitrium per ſe & abſqve gratia victrice, nihil poſſe qvam malitioſe &
» pertinaciter reſiſtere. Deinde qvoad explicationem phraſis, *qvæ* [illegible]
» cto canone damnatur, qvod homo ſe habeat *mere paſſive*, ad Chemni-
» tii locum provocat qvem adſcripſi. Pergit, ſi verba Canonis (*qvo ad-*
» *ſeritur* liberum arbitrium a Deo motum & excitatum cooperari & ex-
» citanti & vocanti Deo aſſentiri, & ad obtinendam juſtificationis gra-
» tiam ſe diſponere & præparare poſſe) ita accipiamus, ut voluntas non
» cooperetur, dum gratiam vocantis Dei acceptat, & qvod *pœnitentia*
» & fides ſit actus voluntatis, ita ut dici poſſit, homines pœnitere cre-
» re, qvod non diceretur, ſi plane nullus voluntatis motus deeſſet; poſ-
» ſemus utiqve hoc ſenſu verba illa ferre. Verum enim vero qvia error
» in decreto iſto latet, qvod vis & potentia qvædam ad bonum *in volun-*
» tate ſuperſtes manſerit, qvæ a Deo ſaltem excitari, non autem ab inte-
» gro conferri & donari debeat, aſſentiri decreto illi non *poſſumus. Id*
» enim eo tendit, ut voluntas non ita ſolum concurrat, & ipſa ſit, qvæ id
» velit: qvod gratia operata eſt, ut vellet, ſed qvod in ea *naturalis poten-*
» tia ſit, qvæ eodem plane modo, qvo bono poteſt reſiſtere, ita oblatæ
» gratiæ & vocationi aſſentiri valeat. Hinc enim liberum *vocant ar-*
» bitrium, ut ipſum ſit qvod ad gratiam ſe præparet, non qvod per gra-
» tiam præparetur. Hinc tanta vehementia diſputatur (*Can. V.*) non
» eſſe amiſſum & extinctum: ubi ſane non agitur aut ambigitur de po-
» tentia *volendi aut nolendi in ſe*, ſed de potentia *volendi bonum ex ſua*
» *natura*. Si itaqve hæc eſt ſententia concilii, ſeqvi eam tenentur omnes
» qvi Romanæ Eccleſiæ fidem profitentur. Qvanqvam cordicitus o-
» ptemus ut agnito hoc errore, nobiſcum ſecundum verbum Dei crede-
» rent, totum pœnitentiæ opus qvoad efficaciam ſolius Dei eſſe. Aliqvan-
do

lo certe verba illorum, ſi non accuratiſſime expendantur, id viden- „
tur aſſerere. In §. *ſeqventi 13.* qvæſtionem *de merito congrui* qvod „
Scholaſtici ſtatuunt, eoqve contritionem & præparationes converſio- „
nis trahunt, mitiores phraſes Bellarmini & Becani, maxime Wallen- „
burchiorum, allegat, qvi ſtatuunt opinionem illam non eſſe de fide Ca- „
tholica, *qvia* (ajunt) *nec Concilium Tridentinum nec aliud generale eam* „
qvæſtionem definivit; & negantem ſententiam cum multis aliis tenet Alvarez. Monet vero per diſpoſitiones & præparationes in Concilio Tridentino nihil aliud intelligi qvam *meritum congrui*, qvamvis duræ & odioſæ hujus vocis mentione Patres Tridentini callide abſtinuerint, atqve ita ad minimum libertatem reliqverint meritum congrui ſtatuendi. Videmus itaqve in hac ipſa materia memorabile ſophiſmatis exemplum, tantoqve minus Eccium ab ejus culpa abſolvere poterimus.

Extat in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* Epiſtola uti vocatur exegetica, cujusdam *Joh. Ulrici Schultherr.* monachi (ut alibi legiſſe memini) Benedictini, ex monaſterio S. Haimerani Ratisponenſi, qvem *Johannes Faber* Vicarius Generalis Conſtantienſis Eccio comitem dederat. In hac refutat alterius monachi Poſavienſis *Matthæi Hiſcoldi* (qvem tamen ex monaſterio profugiſſe dicit) relationem de diſputatione Lipſienſi, qvam juſſu Degenhardi Pfeffingeri edidiſſe dicebatur. Sed Ratisponenſis non tantum magnam ruditatem Hiſcoldo, ſed & falſa plurima imputat, & qvamvis judicium ſuum videatur ſuſpendere, idqve ab Academiis expectandum eſſe dicat, mire tamen extollit Eccium, qvod annum ætatis trigeſimum tertium vix egreſſus, in octo Academiis diſputando magnum nomen adqviſiverit, & non a memoria tantum, ſed & Scripturæ & Patrum notitia & a modeſtia celebrandus ſit. Producit etiam magnificum teſtimonium a Theologica facultate Lipſienſi Eccio datum d. 5. Julii, in qvo illum *ſtrenuum pugilem, in omnem partem* armatum nominant, ejusqve *memoriam, alacritatem*, & ut ex *Scripturis ſententias ſuas confirmaverit*, commendant. Caroloſtadium tamen etiam & Lutherum *egregios & eximios viros* vocant. Inter alia vero de diſtinctione illa inter *totum* & *totaliter* poſtqvam Eccii exempla retuliſſet, ſubjungit monachus: Addo qvando duo ſocii vel fra- „
tres poſſident fundum pro individuo, tunc fundus eſt totus cujuslibet, „
qvum ante diviſionem nullus eorum dicat, hæc medietas mea eſt. Sint „

Digitized by Google

" ergo duo duces fratres regentes individue provinciam, *hi* confer-
" cuidam nobili feudum caſtri, neuter eorum medietatem confert ſo-
" ſed qvilibet totum, neuter tamen totaliter, verum ambo ſimul. Addu-
cebat tunc Eccius noſter pertinentiſſime Beatum Bernhardum *de L.*
Arbitr. loqventem de bono opere. *Qvod a ſola gratia* cœptum eſt, *pa-*
riter ab utroqve perficitur, ut mixtim, non ſigillatim; ſimul, non vici-
ſſim per ſingulos profectus operantur, non partim gratia, partim liberum arbi-
trium, ſed totum ſingula opere individuo peragunt totum qvidem hoc &
totum illa, ſed ut totum in illo, ſic totum ex illa, nihil Hercle manifeſtius.
Hæc monachus. Jam ſi locus Bernhardi recte conſideretur, *appare*bit illum de operibus hominis poſt acceptam gratiam agere, ut adeo mirum non ſit conveniſſe de hoc inter diſputatores: ſed *id non erat*, de qvo controvertebant, ſed de viribus hominis naturalibus, de qvibus probare debuiſſet Eccius, eas in perficiendo opere bono *ita concurre*re, ut Deo *efficientia tota & totaliter* adſcribi non poſſet. Hoc vero per adductas comparationes Eccianas minime demonſtratum eſt; *mul*to minus per craſſam illam Monachi, qvo Deum & hominem in communionem cauſæ principalis, ut duo principia, conglutinat. *Si enim de* operatione ante gratiam id intellexit, plusqvam Pelagius inſanit; ſi poſt eam, ne ſic qvidem ſcopum feriit. Bernhardus *enim* etſi de mixta ſive individua actione loqvitur, hominem tamen ut *ſubjectum*, gratiam vero ut *cauſam efficientem* conſiderat, qvod patet ex verbis: *Non opera*ntur partim gratia, partim liberum arbitrium, ſed totum ſingula opere individuo peragunt, totum qvidem hoc, & totum illa, ſed ut totum in illo, ſic totum ex illa.* Et ab initio dixerat: *qvod a ſola gratia cœptum eſt, pa*riter ab utroqve perficitur.*

Supereſt deniqve *Joh. Cellarii*, Prof. Lingvæ Hebraicæ *Lipſienſis* ad *Wolffgangum Fabricium Capitonem* relatio de diſputatione, pridie Cal. Auguſti ſcripta, in qva etſi medius inter partes eſſe velit, *propen*det tamen ad Eccium, ſed de diſtinctione illa hæc refert: Rediit ita-
" qve mane Caroloſtadius, leges diſputantium obſervans (*inſtructus ta-*
" men multis libris) & docte in medium adduxit. *Totum bonum opus*
" *eſſe à Deo*, qvod Eccius admiſit, qvia ſimul agant gratia & *liberum ar-*
" bitrium individuo opere ſecundum Bernhardum, mixtim, non ſigilla-
" tim vel diviſim; at per hoc non dici debere: *liberum arbitrium non a-*
" *gere*, qvoniam etſi Deus ageret totum non tamen totaliter, per qvod

oncurſus alterius cauſæ negaretur. Caroloſtadius fortiter oppoſuit, „
qvia ſancti Patres non ſic eſſent locuti. Qvod diluit Eccius, qvia diſpu- „
tatio de nominibus eſſet pertinacibus relinqvenda, conſtare ex ſanctis „
Patribus opus bonum eſſe totum a DEO, & tamen liberum „
arbitrium agere illud, hoc ipſe rotunde enuntiavit per *totum* ſed non „
totaliter. Ex qvibus idem qvod dixi colligi poteſt, aberratum nempe „
a ſcopo fuiſſe, non ſatis liqvide conſtituentibus an de homine ante gratiam ſive poſt eam operante agerent.

Fatendum eſt, cautius qvam Eccium aliosqve Synergiſmi aſſertores loqvi aliqvos, ex adverſa etiam parte, ita ut ſi aliunde non conſtaret qvæ principia, ad ductum Concilii Tridentini qvidam ſeqverentur, qvi hodie de gratia & libero arbitrio ſcribunt, cogitari aliqvando poſſet, nullam aut exiguam de hac materia controverſiam ſupereſſe. Prodierunt ante paucos annos lingva Gallica *D. Alberti*, *Epiſcopi Auguſtæ Prætoriæ in Subalpinis* (Aoſte, S. Val' d'Aoſte) *Literæ Paſtorales*, multa cum eloqventia & eruditione ſcriptæ, etiam Pontifici & Cardinali Cibo probatæ, qvibus pleræqve dedicatæ fuerant. Verum eſt, autorem, ubi de libero arbitrio tractat *Part.II. ep.1.* inhærere Scholæ ſuæ placitis, dum liberum arbitrium idem facit ac ipſam voluntatem, & in hac imaginem Dei conſtituit, cætera hominis ante lapſum bona pro ſupernaturalibus & accidentalibus habens. At ubi practice & in ſpecie de gratia, bonum in homine operante, agit, itemqve de fidei efficacia, ea tradit, qvæ multum ab Eccii & aliorum *congruiſtarum* ſtylo diſcrepant. Vide *Part. III. Edit. Lugd. 1681. Ep.VI. p.155. & ſeqq.* ubi inter alia ſcribit: Ex meo conſilio ſcriptores & prædicatores ma- „
gnum Deo exhiberent ſervitium, & animabus, qvas Chriſtus ſuo rede- „
mit ſangvine, ſi libris & concionibus ſuis Chriſtianos exhortarentur, „
ut indefeſſo ſtudio bene agerent, neqve ſe inqvietari vanis curioſitati- „
bus paterentur, per qvas de modo & natura boni, qvod faciunt indaganda „
magis ſolliciti ſunt, qvam ut operentur cum humilitate, & fidu- „
cia in providentiam Dei. Hoc conſilium nobis dat Spiritus Sanctus „
per os Apoſtolorum & Prophetarum. Addit dicta *II. Petr. I. 2. & ſeqq.* itemqve alia. Præclara etiam ſunt, qvæ *Lib.I Ep.V.* de characteribus veri & falſi Chriſtiani commentatur, nam etſi fidem ad notitiam myſteriorum divinorum reſtringere videatur, & illam a charitate moveri dicat, intelligit tamen charitatem Dei, qvæ fidem moveat,

ſive ipſam gratiam, qvam Auguſtinus vocat *inſpirationem dilectionis*
" patet ex iis qvæ habentur *pag. 123.* Fides eſt lumen ſupernaturale, ſi
" ratio hominis eſt lumen naturale: itaqve fides aliqvo *modo eſt res* pe-
" regrina, divina qvippe, & ut ita dicam, inſititia & implantata ani
" hominis. Qvantumcunqve tamen hac luce illuminatus *homo, & ſupe*
" naturaliter hoc ſpiritu animatus, non tamen habet niſi vitam Chriſti-
" ani eſſentialem, cui ſola fides ſufficit, ut Chriſtianus *denominetur*,
" ſed opus ei eſt vita accidentali ad agendum, & ad applicandam fidem,
" qvam habet de myſteriis ſpiritualibus. Voluntas *ejus naturalis*, qvæ
" veluti cor aut centrum eſt animæ, non poteſt ei motum ſupernatura-
" lem dare, qvia ſaltem eſt potentia naturalis, indiget ergo inſpiratione
" a Deo & dono cordis ſupernaturalis: qvemadmodum jam dedit ſpiri-
" tum ſive intellectum ſupernaturalem dum fidem dedit, & hoc cor ſu-
" pernaturale eſt charitas, qvæ fidem movet in homine & a*ctivam red*-
dit. Ita explicat dictum Pauli *de fide qva per charitatem efficax eſt.*
Qvod Lutherus utiqve ſimplicius & verius, eodem tamen & *ſcopo &*
effectu docet, qvod fides non ſolum notitiam de myſteriis fidei *ſecun*-
dem divinam, ſed & aſſenſum & fiduciam habeat, & cauſa *ſit juſtifica*-
tionis inſtrumentalis, qvæ, dum apprehendit meritum Chriſti, ſolifi-
ciat & denominet (qvod fatetur Epiſcopus) *Chriſtianum eſſentialem*;
deinde qvod fidei hoc ſupernaturali dono juſtificatus homo, inſepara-
biliter & inceſſabiliter per charitatem ſive in charitate *a Spiritu San*-
cto in corda credentium effuſa, efficaciter operetur: Neqve minus ve-
rum eſt, per gratiam qva homo convertitur, charitatem *erga Deum ſi*-
mul animo inſpirari, qvod Lutherus cum Auguſtino contra eos, qvi
terrores & contritionem ſive attritionem ſolam docebant, ſemper aſ-
ſeruit. Apparet interim etiam ex Epiſcopi illius doctrina, omnia il-
la bona eſſe ſupernaturalia & a Deo data, & *potentiam illam naturalem*,
qvam ſolam in homine abſqve gratiæ auxilio, agnoſcit Epiſcopus, in
cauſæ principalis & efficientis dignitatem & gradum evehi non debe-
re, ſed revera eſſe *capacitatem recipientem*, & vi gratiæ divinæ agen-
tem, adeoqve ſi cum hujus virtute & activitate conferatur, non niſi
paſſivam & ſubjectivam, id qvod aſſerebat cum Caroloſtadio Lutherus
& Philippus.

Dum iſta ſcribo, occaſio mihi naſcitur pervolvendi libros nu-
perrimos *Arnaldi* & *Malebranchii*, duorum inter Gallos Theologorum
cele-

Digitized by Google

lebcrrimorum, qvos notum eſt, jam ab aliqvot annis *de Natura & ratia* diſceptare. Et Arnaldus qvidem Janſenii ſententiæ de gratia ficaci inſiſtens, eorum qvi Moliniſtæ vocantur, tradita vehementer ppugnat. Sed Malebranchii hypotheſin ſive ſyſtema, ex Carteſiana hiloſophia productum nihilo magis probat, nec a Pelagianiſmi conagio plane abſolvit. Qvomodo vero in noviſſima contra Malebranhium tractatu, *Libri* nempe *II. Reflexionum* anno 1686. Coloniæ editi, *ap. 29.* operationem Dei in homine eleganter & emphatice deſcribat, digna æſtimavi, qvæ ex Gallico verſa huc apponam. Præmittit qvædam ex libro Anonymi, *Eſſais de Morale*, *Specimen moralis diſciplinæ* dicto. *Vol. 3.* qvomodo Deus etſi abſolute poſſit, ordinate tamen & per media converſionem & ſalutem operetur, his verbis: Non ignorabant magni illi & ſancti viri ex Patribus, qvod a Deo expectari debeant omnes virtutes, & qvod ſit cauſa omnium bonarum actionum, qvas Chriſtiani faciunt. Sciebant Deum eſſe dominum cordium, & qvod in iis omnia qvæ vult invincibili & omnipotenti efficacia operari valeat: interim nobis regulas præſcripſerunt & exercitia, qvalia Philoſophi proponerent, qvi virtutem propriis viribus acqvirere prætendebant. Volunt cogitationibus ſanctis animum noſtrum ſemper occupari, jubent indeſinenter legere verbum Dei, a mundo ſemotos vivere, corpus labore & mortificatione in ſervitutem redigere, occaſiones infirmitatum & lapſuum vitare, paſſionibus noſtris omni conatu continue reſiſtere, vitam uniformem, regulatam, laborioſam, & ad certas actiones adſtrictam gerere. Sciebant tamen perfectiſſime Deum nobis majorem gratiam etiam abſqve exercitiorum illorum impoſitione dare poſſe; ſed ſimul ſciebant, ita regulariter ab illo proviſum eſſe, ut nobis non concedatur niſi poſt exercitiorum illorum ſeriem, & in illis ipſis exercitiis, & qvod prius animabus gratiam largiatur, ut ea exerceant, per qvæ poſtmodum ad virtutes illas perveniant, ad qvas illos elevare deſiderat. Neqve enim minus autor eſt actionum, qvas in illis operatur ad acqvirendas virtutes, atqve virtutum ipſarum, qvas per actiones illas acqvirunt. Ita veritas combinat, qvæ pro contrariis habent, qvi eam non perfecte cognoſcunt. Omnia dependent a Deo, ergo (dicebant qvidem hæretici) laborandum non eſt. Laborandum eſt: ergo (replicabant Pelagiani) Virtus non eſt ex gratia. Doctrina autem Catholica unit has ve-

ejus applicatio.

” ritates, & rejicit, falſas concluſiones, Laborandum *eſt, dicit*, &
” hilominus omnia dependent a Deo. Labor eſt effectus gratiæ, &
” etiam medium ordinarium ad obtinendam gratiam. *Præſumtio* P
” lagiana eſt, ſi qvis non credat, laborem & virtutes eſſe dona Dei. S
” media, qvibus Deus ordinarie utitur ad communi*candam homin*
” gratiam ſuam ſpernere, id eſſet tentare Deum, & ordinem ſapien
” ejus pervertere. Ita vera pietas conſiſtit in hoc, *ut media illa* ex
” ceamus, & tamen agnoſcamus Deum eſſe, qvi nos ea exercere *faci*
” Hic poſtea ſubjungit Arnaldus: Satis apparet hunc *diſcurſum*, qvem
” pro utiliſſimo & ſolidiſſimo habuerunt piæ mentes, prorſus funda
” eſſe in doctrina patrum. Certum enim & hoc eſt, *ſanctos* illos cre-
” diſſe, Deum agere voluntate particulari (id qvod Malebranchius or-
” dinarie fieri negat) in corda hominum, in qvæ diffudit gratiam ſuam:
” credidiſſe etiam, Deum operationes ſuas divinas ordinarie *celare*, ita
” ut ſpeciem habeant ejusdem viæ ad acqvirendas virtutes, qvibus u-
” tur mundus ad acqvirendas qvalitates pure humanas, v.g. *civilitatem*,
” virtutem militarem, prudentiam politicam, artem parandi amicos,
affectus domandi, ex amore proprio. Negat inde *cauſam occaſiona-*
lem (qva ſecundum adverſarii ſui opinionem homo determinet gene-
ralem Dei voluntatem) in homine qværendam eſſe, v.g. *ſi deſideret*
& oret, aut mortificationem qvandam ſubeat, qvæ ab homine non a
” Deo dependeat. Neqve enim ex his duobus, *petite & dabitur vobis,*
” *vigilate & non ſuccumbetis tentationi; humiliamini & humilitatis vir-*
” *tutem acqviretis*, prius ab homine eſt, alterum a Deo, *ſed* utrumqve
” eſt a Deo. Pelagianum eſt, dicere initium eſſe ab homine, progreſſum
” ex Deo; ex nobis tamen eſt, qvia id facimus; ex Deo, *qvia* is eſt, qvi
” nos facit facere. Probat id ex dictis Apoſtoli, & ex Auguſtino. Con-
” cludit deniqve. Seqvitur hinc manifeſte, qvod Deus *non* minus ſit
” autor præparationum ad gratiam, qvam gratiæ, qvæ poſt illam præ-
” parationem ſeqvitur; precum non minus, per qvas gratiam petimus,
” qvam doni qvod illas preces ſeqvitur; vigilantiæ contra tentationes,
” qvam victoriæ contra easdem. Qvicqvid rationabiliter dici poteſt,
” hoc eſſet, qvod qvædam ex illis mediis conſiderari poſſint, ut *cauſæ oc-*
” *caſionales* cæterorum: ſed impoſſibile eſt, ut ullum illorum ſit occaſio
” vel *cauſa occaſionalis* voluntatis divinæ: *omnium enim nullo excepto,*
” *cauſa principalis eſt voluntas Dei.* Ideoqve abſurditatis manifeſtæ rei

ſunt,

Digitized by Google

int, qvi ex his mediis argumentantur: Deum non agere in ordine ”
ratiæ, voluntate particulari ſed generali, qvæ determinanda ſit ab ”
omine veluti cauſa occaſionali. Contradictio eſſet palpabilis: Si ”
nim preces ſunt donum Dei & effectus divinæ voluntatis, eædem et- ”
am voluntatem Dei determinarent (ſive applicarent ad hominem) ”
& tunc voluntas Dei determinaret ſe ipſam, & unum donum alterum ”
ad ſe traheret. Hæc & plura in eundem ſenſum Arnaldus, cujus etiam ”
Caput XXXII. de gratia efficaci, (qvanqvam de ea ex ſua docent hypotheſi) legi meretur, in qvo *p. 398.* definitionem Auguſtini urget, qvod *gratia Jeſu Chriſti ſit inſpiratio dilectionis, ut cognita Sancto amore faciamus.* Ubi in his locum habere poſſit Eccii diſtinctio inter *totum & totaliter*, & qvæ cauſa efficiens aut principalis aut ſocia ab initio, in bono opere homini adſcribi poſſit, *ſi præparationes etiam a Deo ſunt, ſi preces, ſi deſideria, ſi vigilantia: ſi homo nihil boni vult, niſi Deus det velle, ſi nihil facit, niſi qvatenus Deus eum facere vult & facit, ſi homo tantum facit, id eſt, inſtrumentum eſt, animatum qvidem & voluntate ſua voluntati Dei obſeqvens:* eqvidem videre me non poſſe fateor, multoqve minus, qva de cauſa Lutheri doctrinam tantis conviciis proſcindant Maimburgius, Pallavicinus, & ejusdem ſectæ innumeri alii, niſi Sophiſmatibus & cavillis indulgeant. Licet enim Janſeniſmi nomine odioſa ſit Arnaldi ſententia, non tamen damnata eſt Romæ, aut damnari poteſt, niſi ſimul plurimos Auguſtini ſectatores ex Thomiſtis aliosqve in eandem cenſuram (qvod ne fiat ſedulo cavetur) involvantur.

Neſcio an non eidem Arnaldo tribui debeat libellus recentiſſimus Gallicus, in qvo *compendium hiſtoriæ de congregatione a PP. Clemente VIII. & Paulo V. in qvæſtione de auxiliis gratiæ habita* exhibuit, addita relatione Latina *D. Gregorii Nunnii Coronel*, qvi congregationis Secretarius fuit. Certe in cenſuris adverſus dogmata *Ludovici Molinæ* ita ſæpe loqvuntur Prælati & Theologi ad diſqviſitionem illam delegati, ut ab Eccii & qvicunqve hominis arbitrio & viribus plus juſto tribuunt opinione, longiſſime videantur abeſſe. Unum ſaltem locum apponam, in qvo craſſi iſtius Monachi, qvem ſupra nominavimus, aſſertum de cauſa ſocia ſive partiali diſerte rejiciunt. *p. 139.* Re- ”
ſolvit congregatio, ſecundum doctrinam Sancti Auguſtini contra Pe- ”
lagianos & Semipelagianos, ex divinis Scripturis plene cumulateqve ”
com-

„ comprobatam, gratiam Chriſti efficacem eſſe præviam, non pec
„ qvam, & influere in voluntates hominum bonum motum volun
„ eorum, atqve adeo bonum uſum auxiliorum eſſe effectum gratiæ
„ cacis. Secundum vero doctrinam Molinæ, qvi negat gratiam a
„ vantem eſſe influxum in voluntatem, & conſtituit, gratiam, & vol
„ tatem concurrere tanqvam duas cauſas partiales ad actus ſuperna
„ rales, atqve gratiam efficacem, non ab omnipotentia Dei, & abſol
„ ejus voluntate, qvod docuit S. Auguſtinus, ſed ex conſenſu liberi ar
„ trii habere ſuam efficaciam: bonum uſum auxiliorum eſſe ex ſola n
„ nata libertate: qvod eſt omnino Pelagianum. Hæc utiqve & Eccia
feriunt, & Pallavicinum, qvi in Eccio defendendo Molinæ etiam cau-
ſam agit. Cur vero ab annis octoginta, decreta illa qvæ duo Pontifi-
ces, eorumqve alter magno cum ſtudio, nec exigua ſancti zeli ſpecie,
elaboraverant, imperfecta & inedita manſerint, tanto magis mirari
licet, qvanto urgentior occaſio dari videbatur, ante annos pene qva-
draginta, orto in Belgio & Gallia ſuper *Cornelii Janſenii* Episcopi
Iprenſis ſententia immani diſſidio, qvod Bullis Pontificiis Regumqve
imperiis oppreſſum magis qvam extinctum eſt: ut adeo *apparentio*-
tiores radices egiſſe Pelagianiſmum, qvam ut Pontificum autoritate
evelli poſſit. Cui copia eſt diarii a *Ludovico Santamorio*, Doctore
Sorbonico, anno 1662. editi, legat ſi placet, qvas ex MS. Auguſtiniani
qvod Romæ eſt Monaſterii, in collectaneis *fol. 45. apponit* cenſuras
Prælatorum & Doctorum a Clemente VIII. deputatorum ad qvatuor-
decim propoſitiones ex Molina excerptas, qvas ſubſcripſerunt *Petrus
Lombardus* Archiepiſcopus Armacanus, *Job. de Rada* Pactenſis, *Jul.
Sanctutius* Agathenſis, *Lælius Landus* Neritonenſis, *Hieronymus Pal-
lantus* Biſontinus Epiſcopi. *Anaſtaſius* Abbas Farſenſis, *Job. Bapt.
Plumbinus* Auguſtinianorum Generalis, & is ipſe *Nunnius*, qvi con-
tenta earum in libello, cujus memini, refert, deniqve *Jacobus le Boſſu*
Doct. Sorbonicus: inter qvas decima hæc eſt, Eccio ejusqve encomia-
„ ſtæ Schultherro, ut puto contradictorie oppoſita: Qvi dixerit Deum
„ per auxilium gratiæ ſuæ, & liberum hominis arbitrium tanqvam du-
„ as cauſas partiales ſe habere in negotio noſtræ juſtificationis, ita ut
„ una ab altera non promoveatur, nec ab ea virtutem agendi recipiat,
„ errat. Eodem faſciculo *p. 173.* exhibentur reſponſa, *Innocentii X.*
„ juſſu a conſultoribus tredecim de qvinqve propoſitionibus Janſenia-
nis.

Digitized by Google

.s conſignata.Inter hos primus fuit *Sfortia Pallavicinus* Jeſuita,poſt- i Cardinalis, ſententiæ Molinianæ, qvanqvam caute & multa cum noderatione accedens; cæteri pleriqve, etſi Janſenii ſenſum, qvem apponebant, damnent, Moliniſmo tamen adverſantur. Producitur etiam ſcriptum *Dominicani* cujusdam ad informationem Cardinalis cognomento *Roma* elaborato, *p. 79. & ſeqq.* in qvibus inter alia *p. 81.* autor iſte de controverſiæ illius momento hæc ſcribit: Agitur itaqve de ſumma rerum, & qvod olim dicebat, in hoſtem conflicturus Imperator, *Hodie in uno orbis angulo de totius imperio dimicatur:* agitur, inqvam, in uno articulo de totius corporis ſalute & vita; de tota dico fide ſacroſancta, qvam in cauſa liberi hominis arbitrii, gratiæ Chriſti medicinalis, & gratuitæ Sanctorum prædeſtinationis a Paulo gentium doctore aſſertam, a Pelagio & Maſſilienſibus impetitam, acies Eccleſiæ per viginti & amplius annos Auguſtino Doctore fortiter dimicans illæſam vindicavit. Deliteſcit enim tota in hac una propoſitione, qvæ ſedis Apoſtolicæ judicium hodie præſtolatur, ut cum hac ſtante ſtet tota, cum hac cadente tota concidat. Si enim damnatur propoſitio Janſenii, aſſeritur eo ipſo gratia Molinæ, qvam ſolam propoſitio negat, & ſolam Janſenius impugnat; pro gratia Chriſti humanorum cordium victrice & domina, ſtabilitur gratia creatæ voluntatis ſerva & pediſſeqva; libero arbitrio humano bonorum operum gloria adſcribitur; prædeſtinatio Sanctorum non jam ex vocante, ſed ex operibus prædicatur; electorum ſalus æterna non amplius miſerenti Deo, ſed volenti & currenti homini pleniſſima deputatur; atqve ut uno verbo concludam, pro ſolidiſſima & ſacratiſſima ac per omnes Eccleſiæ ætates usqve ad Molinam celebrata fidei doctrina, qvæ abjicitur, nova Maſſilienſis farinæ molitura cum ſui remolitoris Molinæ novis & pejoribus paraturis in Eccleſiæ ſanctuarium importatur. His non obſtantibus *Innocentius X.* Pp. propoſitiones Janſenii anno 1653. prid. Cal. Junii damnavit. Idem fecit *Alexander VII.* 17. Kal. Nov. 1657. acerbe conqverentibus Janſenii defenſoribus, qvi & affictum ei ſtylum & ſenſum, & Auguſtinum ipſum in Janſenio damnatum eſſe contendebant, multum vero gloriantibus ex adverſo Jeſuitis. Sed iſta ex editis ejus controverſiæ occaſione libris petenda ſunt, & compendioſe retulit *Joh. Henricus Heideggerus* Theologus Tigurinus clariſſimus, *hiſtoria de Papatu §. 245. & ſeqq.* Ita tamen concepta eſt condemnatio Pontificia, ut utraqve diſſentientium pars, ſi velit, ſententiam aut appro-

batam aut intactam eſſe cauſari poſſit. Cavent ſibi nempe Pontifices ne factiones monaſticas offendant, qvarum potentiæ, ut dudum Erasmus notavit, impares ſunt. Inſigne exemplum idem Alexander VII. dedit, edita anno 1667. d. 7. Maji Bulla, in qva circa aliam, ex diſputatione de auxiliis tamen dependentem qvæſtionem inducias indixit, liberum & a cenſura immune pronuncians, num aliqvalis dilectionis Dei neceſſitas in attritione ex metu gehennæ concepta negetur, an requiratur. Vid. *Heidegger. d. l.* §. 297.

Finiam hanc digreſſionem de magno fidei Chriſtianæ articulo, ex cujus vera cognitione multa pendent, illuſtriſſimo exemplo *Friderici Electoris Saxoniæ*, illius nempe, de qvo in hoc opere toties mentio facta eſt. Hujus pietatem & ſtudium ſacræ Scripturæ his verbis (Latine redditis) narrat in *vita ejus MS. Spalatinus*. „Qvanto amore, „qvanta diligentia, qvanta devotione Elector hic verbum Dei proſecutus ſit, neminem latet. Etiam anteqvam Deus pro ineffabili ſua bonitate & miſericordia doctrinam de divina ſua & paterna dilectione „& gratia denuo prædicari, & mundo illuceſcere feciſſet, multum illi „diſplicuit, qvod tam male tractaretur verbum Dei. Orta deinqve „dam per Dei gratiam Evangelii luce, dixit ad me (*Spalatinum*) ſemper ſperaſſe, fore, ut de fide puriorem cognitionem ſimus habituri. Interim conciones libentiſſime audivit, nec minus lubenter legit verbum „Dei, Evangeliſtas præſertim, ex qvibus multa egregia & conſolationis „plena dicta in promtu habebat, & utiliter applicare noverat. Imprimis & ante omnia allegabat dictum Chriſti *Joh. XV. ſine me nihil poteſtis facere*: & ex eo adverſus libertatem arbitrii, qvam jactabant probe argumentari noverat, etiam prius qvam *Eraſmus Roterodamus*, miſeram illam libertatem adverſus verbum Dei ſcriptis plurimis aſſereret „auderet. Dixit mihi aliqvando, *qvomodo liberum arbitrium habere poſſumus*, cum Chriſtus ipſe dicat, *ſine me nihil poteſtis facere?* Hæc Spalatinus. Nemo credat ſapientiſſimum, omnium teſtimonio, nec indoctum principem, neceſſitatem Stoicam aſſeruiſſe, aut voluntatem hominis naturalem, ejusqve propenſionem ad bonum naturale negaſſe. De illo bono loqvebatur, qvod Chriſto unice acceptum eſt ferendum, qvod ſine Chriſto neqve cognoſci neqve appeti, neqve obtineri poteſt; & ad qvod corrupta hominis natura per ſe nihil poteſt.

Ad §. LVII. *Prudentiam Epiſcopi Merſeburgenſis) Adolfus* erat,

ex

: Anhaltinorum Principum familia, jam alibi memoratus, ſenio tum gravis, moribus ad clericam diſciplinam ſatis compoſitis, avaritiæ tamen & ſanctitatis affectatæ a Luthero non ſemel inculpatus. Hic ex fundationis legibus *Academiæ Cancellarius* erat. Cæterum qvibus rationibus *Georgius* Saxon. Dux longe aliud qvam Pallavicinus ſentiens, Epiſcopum & Academiam ad permittendam diſputationem moverit, ex tenore Epiſtolæ a *Zacharia Schneidero in Chronic. Lipſ. Lib. IV. pag. 168.* relato, agnoſcere non pœnitebit: Mirari ſe ſcripſit, cur Epiſcopus a veteri laudabilium majorum & Eccleſiæ patrum, in controverſiis religionis uſitato more veritatem explorandi tantopere abhorreret. Expediret certe ut nuper mota qvæſtio examinaretur, an animæ defunctorum illico in cœlum ex purgatorio evolarent, cum nummus pro indulgentiis in pelvim projectus ſonaret: & annon plebs miſella pecunia hoc modo defraudaretur. Videri epiſcopum plus juſto hominibus nihili, inflatis tamen patrocinari, qvi militum pavidorum more ante pugnam feroces, canentibus ſignis fugam capeſſerent. Veterem conſvetudinem eſſe controverſias diſputatione inter partes examinare. Si errarent Theologi, neqve Papæ neqve Eccleſiæ diſplicere poſſe, ut corrigerentur. Si bonam cauſam haberent, & ab adverſariis induſtria dialectica vincerentur, ſupereſſe provocationem ad Pontificem. Publicum hoc colloqvium non nociturum eſſe recte ſentientibus, nec Romanum Pontificem aut Cardinales invidere poſſe laicis, ut in capitibus, qvæ ad omnium hominum ſalutem ſpectarent, recte inſtruerentur. Theologos qvi diſputationem recuſant, contra officium facere, contraqve prærogativam, qvam officii intuitu in conſeſſibus publicis ante omnes obtinerent; hanc defendere & tueri eos debere: alias ſatius fore ut ſtipendia eorum ad alendas vetulas & pueros impenderentur, ex qvibus reipublicæ plus commodi ſperari poſſet, majusqve obſeqvium Magiſtratibus adhiberi, qvam a Theologis inertibus: fœminas ſane fila ducere aut cantu delectare auditores poſſe. Conſideraret pro prudentia ſua Epiſcopus, qvid moloſſus ovibus prodeſſet, qvi nec latrare nec lupum aggredi auderet: petere ſe ne pigros illos tueretur, ſed noctuas lucifugas ad certamen in lucem produceret, ut faciant, qvod pro officio aut munere ſuo deberent; neqve enim prohibitum eſſe a Pontifice, ne adverſus hæreſes pro veritate Chriſtia-

„ na pugnarent. Catholicos eſſe, nullum ab iis ſi veritatem maſcule
„ tuerentur, periculum aut præjudicium Eccleſiæ aut Academiæ timere
„ poſſe. Qvod ſi nec Epiſcopi nec ſua, ut Principis, autoritate permo-
„ veri ſe ſinerent, contumaciam illam apud omnes rerum intelligentes
„ argumento fore, non eſſe illos theologos, ſed illuſores populi, qvi ſen-
„ tentias ſuas nec producere nec tueri poſſent aut vellent. Si tergiver-
„ ſari pergerent, ſe edicto propoſito coram Deo & orbe proteſtaturum
„ eſſe, ſe nihil intendiſſe, qvam ut per hoc medium de controverſia recte
„ judicari, & veritas erui poſſet; Theologos vero ex ignorantia & ti-
„ ditate diſputationem declinaſſe, & ne fieret, manibus pedibusqve la-
„ boraſſe. Qvæ inde gloria in Eccleſiam & Clerum redundatura, & ad
„ poſteros perventura ſit, cogitaret Epiſcopus. Rogat tandem ut ſe
virum, & ipſo facto & opere Epiſcopum oſtenderet. Hæc profecto
ſi non dura, maſcula utiqve & ſalſa ſunt. Fabricius qvi contentus il-
lius ſcripti *Lib. VII. p. 861.* aliis verbis, ſed eodem ſenſu retulit, Theo-
logos acqvieviſſe nec hiſcere auſos eſſe memorat. Attamen non at-
tenta ſeria iſta Principis cohortatione ſtatim atqve d. 17. Jun. Witten-
bergenſes urbem ingreſſi eſſent, mandatum Epiſcopi nomine valvis
Eccleſiæ affixum fuit, qvo ſub pœna excommunicationis diſputatione
religione inhibebatur. At ſenatus juſſu Principis non refigere ſaltem
illud, ſed & eum qvi affixerat in carcerem conjici juſſit.

Ad §. LXII. *Forma epiſtolæ*) Edita eſt hæc non adſcripto die,
ſed poſt Lutheri librum adverſus Emſerum, menſe Septembri publica-
tum, & legitur *Lib. I. ep. 117. & Tomo I. Lat. Jen. fol. 378.* Multa in
hac valde notabilia ſunt: ſtylus Melanchthoniano ſimillimus eſt. In-
genium Eccii expurgatione illa mire denudatum eſſe ſcribit & læta-
„ tur, his verbis: Hucusqve miſera & inqvieta vexatus ſum conſcientia,
„ præcepto Dei confixa, qvo non licebat libere de te ſentire, & dicere,
„ qvæ tot argumentis mihi movebantur, tot virorum integerrimorum
„ teſtimonio firmabantur: tam valide mihi obſtabat; præſertim in pu-
„ blico, ſpecies illa tua & ſimulatio ſpecioſiſſima; qva amicum Lutheri,
„ veritatis ſincerum & apertum amatorem, te paſſim venditabas. At
„ bene habet! Expurgatio tua, velut medium Comicum, has omnes tur-
„ bas diſpulit ac ſedavit, qva omnibus qvalis fueris & ſis, palam oſtendis.
„ Ea ſane paucula, qvæ ceu perizomata contexis, qvibus modeſtiam cha-
„ ritatemqve etiam cum juramento tibi affingis, talia ſunt, ut crimina-
tio-

Digitized by Google

tionum tumultibus & tempeſtatibus collata, qvendam ridiculum Struthionem referant. Hujus enim animantis eam ferunt eſſe ſtultitiam, ut ſe totam credat tectam eſſe, ſi una fronde collum texerit. Ita & tu totus criminatio & impatientia, uno & altero verbo te rotundæ modeſtiæ & charitatis exemplar proponis. Circa liberum arbitrium & gratiam ſtatum qvæſtionis nervoſe proponit: Attende itaqve qvid qværam: Has propoſitiones Caroloſtadii duas, nonne obtulit defendendas? *Liberum arbitrium ante gratiam non valet niſi ad peccandum. Liberum arbitrium ſine gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intendit actioni.* Verum ne hic dico? Qvid autem amicus veritatis zeloſiſſimus & apertus impugnare veneras niſi errores? Sic de teipſo jactas. Falſas ergo has propoſitiones tenebas & teneri volebas. Si enim veras putabas, cur impugnabas veritatis defenſor? At in media diſputatione veras eſſe conceſſiſti, libere pronuncians, *liberum arbitrium ſine gratia non poſſe, niſi malum facere.* Addebas; nec Scholaſticos Doctores unqvam aliud docuiſſe: ob idqve negabas te Scotum & Capreolum tueri. Hæc dico, non timens tuos Lipſienſes; qvos toties mihi fruſtra intentas: teſtis eſt horum omnium totum auditorium. Ego ſane hæc audiens, gaudebam, tam cito te rediiſſe in viam, atqve jam totius diſputationis finem eſſe ducebam: qvando ex hac rei ſumma fere omnia pendebant. Hæc itaqve rei ſumma eſt, qvam nunc agimus: qvare & epiſtolæ meæ rationem audi. Ego eum diſputatorem vinci judico, qvi id aſſerat, qvod prius impugnaverit. Ita pronunciavi & pronuncio, Eccium victum, Caroloſtadium victorem, & hoc ad nobiliſſimum Virum Pyrcheymerum Nürmbergenſem ſcripſi, ſtaturam victoriam Caroloſtadio: & illud ſcheda publica, Caroloſtadium non fugitivum militem (ſic eum tu traduxeras) venturum, victorem Ecciani erroris jam dudum. Omnia hæc vera ſunt hodie qvoqve etiamſi judices aliud judicarent, qvod non ſpero. Defendit inde ſententiam Huſſi dividentis actus in bonos & malos, Scholaſticos tamen ab hæreſi Pelagiana excuſat, qvia ſententiam ſuam, *qvod liberum arbitrium ante gratiam dare poſſit actum ſine peccato*, pertinaciter non propoſuerint; ad effugium vero Eccii qvod actus ille non *malus*, ſed non *meritorius* dicendus ſit, hæc inter alia reſpondet: Ubi unqvam legiſti, peccatum, malum, iniqvitatem, pro non meritorio accipi, niſi in tuis Pelagianis erroribus, Scripturæqve depravationibus? Qva Scriptura, qva ratione niteris? qvibus viribus defen-

 des,

» des, ne hæreticus hoc ſignificationis jure fretus, neget peccatum in
» Scripturis contineri, ſed omnia eſſe *non meritoria* contendat? Siccine
» illudis verba Patrum, qvæ etiam Scripturæ ſoles præferre? Iſta eſt me-
» dulla, qvam me in dictis Patrum jactas non videre? Sic didiciſti pro
» veritate diſputare, ut aliud coram hominibus loqvaris, & aliud penes te
» intelligas? *Et poſtea:* Uror ego utrinqve nimis, & miſerens tui & in-
» dignans tuæ maledictæ ſimulationi. Deſine tu veritatem theologiæ
» qværere: abolita eſt fides tui: ad ſycophantam tuum Ariſtotelem, im-
» piiſſimum inter philoſophos ſimulatorem redi; qvi nunqvam id volu-
» it dicere videri, qvæ dixiſſet; magiſter hic tuus eſt digniſſimus. O me
» miſerum, qvod unqvam mihi contigit tecum eſſe qvippiam negocii!
Spiritus diſciplinæ effugit fictionem, ut Sap. I. ſcribitur, & *in ſimplicitate*, inqvit, *cordis qværite illum.* Addit in eam ſententiam plura, & ſinceritatem ei plane abjudicat, oratqve ut nihil poſthæc ſecum rei habere velit, pœnitere etiam ſe libellorum contra eum ſcriptorum teſtatur, cum fraudes ejus nunc videat, & cur noluerit dicta ſua a notariis excipi, nec Caroloſtadio permittere ut libris aut ſchedis uteretur, *ſcil. ut* negare aut aliter interpretari illa poſſet. Dixerunt (ait) mihi ante diſpu-
» tationem inſigni autoritate viri: cave Luthere; experto crede, homo
» iſte nihil niſi fictio eſt & ſimulatio. Non credidi eis, nec omnibus ſen-
» ſibus meis: licet Eraſmi epiſtola & Udalrici Zaſii apologia qvoqve ta-
lem te mihi formarent. Et circa finem majuſculis literis hæc propo-
nit: Si has propoſitiones veras eſſe concedis; Qvod liberum arbitri-
» um ante gratiam non ſolum non meretur, ſed etiam peccat damnabi-
» liter (audis, audis Ecci, ne ſimules) & propinqvat non ſolum ei, qvod
» eſt non meritorium, ſed iniqvitati mortali, dum intendit actioni: vi-
» ctus es; & epiſtola mea vera eſt; Si negas aut concedere ſimulas: Pelagianus es. *Zaſius* ille cujus meminit, profeſſor primarius Jurisprudentiæ in Academia Friburgenſi fuit, vir celeberrimus, qvem Eraſmus *Germanorum doctiſſimum, ſanctiſſimum, candidiſſimum* vocat, & vix ullum alium majoribus proſeqvitur laudibus, Vid. *Lib. III. Ep. Eraſm. 39. XII. 7.* ubi & Zaſii ad Eraſmum Epiſtola habetur *n. 6 XV. 17. XXIV. 10. XXV. 9.* Favebat is Luthero, ut ex Epiſtola inter Schwebelianas edita, & a Sculteto ad *annum 1520.* relata conſtat, in qva Lutherum *Theologorum Phœnicem* vocat, & ſcripta qvædam ejus, maxime *commentarium in Epiſt. ad Galatas* mire commendat, licet de poteſtate Ponti-
ficia

ficia nimis ab eo attenuata aliqvantum qveratur. Ea vero æqvanimitate commeruit, ut omnes ejus libri, doctiſſimi licet & excellentiſſimi, Romæ in indicem librorum prohibitorum relati fuerint, *donec corrigantur.*

Ad §. LXII. fin.) Paralipomena de hiſtoria diſputationis ſubjicio. Dilata fuit ab ingreſſu Wittenbergenſium, ad diem decimum, intereaqve de conditionibus actum, de qvibus cum conventum eſſet, tam Wittenbergenſes qvam Eccius cum comitibus qvos hic Ingolſtadio & Erfurto, ille Wittenberga adduxerant, in collegium qvod *majus Principum* vocant, accerſiti a *D. Simone Piſtoris*, Juridicæ Facultatis primario, ſeu ordinario, oratione eleganti excepti fuerunt: inde in templum D. Thomæ (qvod prope arcem eſt) ſolenni proceſſione ſe contulerunt: poſt Miſſam arcem ingreſſi, ubi Dux cum filio Johanne & Georgius Anhaltinus Canonicus Mersburgenſis, tum puer duodecennis eos expectabant. Orationem ante diſputationis initium habendam conſcripſit, ita juſſus a Principe, *Petrus Moſellanus*, ſed pronuntiandam eam a puero qvodam eſſe qvibusdam videbatur, qvi morum innocentia & habitu Theologum referret; aliis hoc improbantibus *Ottoni Paccio* ex nobilitate aulica (de qvo alibi dicendum erit) id muneris injungebatur, ſed is morbo correptus exeqvi mandatum non potuit. Itaqve Moſellanus ipſe recitare eam adactus eſt, in conſeſſu Principis & totius auditorii. Exhortatus in illa eſt diſputatores, ut ad gloriam Dei & veritatem, poſitis affectibus reſpicerent. Extat oratio non ita pridem recuſa, ſed compendium ejus terſiſſimum inſeruit ex *D. Davidis Pfeiferi* Cancellarii olim Electoral. Sax. *MS. de Lipſia patria ſua*, *D. Henricus Hopfnerus* parentationi *D. Polycarpi Lyſeri* Jun. his verbis: Cogitarent, palmam in eo ſitam eſſe, ut absqve acer- »
bitate & pertinacia ſuſcepta veritatis cœleſtis indagatio ſummi brabei »
loco haberetur: In palæſtra enim Theologica vinci humanum, vince- »
re vero, humanarum virium non eſſe, atqve ideo nec victorem virtuti »
ſuæ tribuere qvicqvam poſſe; neqve victum ullum dolendi cauſam ha- »
bere, qvod victo error, in qvem naturæ imbecillitate inciderat, ſic eri- »
piatur: victor autem non ſuum ſed Dei negotium gerat, & qvod a »
Deo acceperit, id cum altero tantum communicet, ut victus nil, niſi »
qvod nocuerit, amittat: eoqve ipſo, qvod ab altero confertur, fiat me- »
lior: proinde & hac in parte vinci qvam vincere, pio & veritatis ſtu- »
dioſo

Digitized by Google

dioſo longe optabilius eſſe. Fabricius *Lib.VII. p. 862.* ex relation
D. Joh. Nevii, qvi diſputationi interfuit, narrat, Cæſarem Pflug
eqvitem auratum ſumma apud Georgium autoritate, alia gravior
one diſputaturos ad ſtudium veritatis, moderationem & conco
adhortatum eſſe.

Meretur eruditione & pietate ſua *Moſellanus*, ut honorifi
jus mentio fiat. Natus erat in pago *Protegenſi ad Moſellam*, ſed
mine ut notiori, ex more temporum, cognomen ſumſit: alias Sch
vocabatur, excellentis ingenii & doctrinæ juvenis Profeſſor Græ
Lingvæ, ſecundus poſt Richardum Crocum Britannum Lipſiæ circ
annum 1517. conſtitutus, paris cum Melanchthone præcocitatis,
brevioris vitæ. Evangelicæ veritatis fautor fuit, ut ex ipſius ad Er
ſmum epiſtola *Lib.VI.* & hujus ad illum *d. Lib. ep. 2.* colligi pote
Lutherus ad *Caſp. Bornerum*, menſe Majo 1522. ſcribens de hac Mo
„ lani ad Eraſmum propenſione ita loqvitur: Salutabis Moſellan
„ neqve ideo alienus ſum ab eo, qvod Eraſmi magis qvam mea ſe
„ imo dicito ei, ut fortiter ſit Eraſmianus: erit tempus, cum al
„ tiet, interim eſt ferendus optimi animi ſenſus inferior. N
Paulini conſervarunt exemplum alius Epiſtolæ Lutheri ad Mo
num datæ, qvæ diem non habet, cum vero illi inſcribatur, ut Re
Magnifico Lipſ. Academiæ ejusqve anteceſſor proximus nominetur A
noldus (is ſcilicet qvi *Weſſenfelderi* cognomen habuit & anno 1519. ſe
meſtri priori, Academiæ Rector fuit) ſatis apparet epiſtolam illa
anno 1519. ſcriptam fuiſſe: qvamvis Moſellanus poſtea *iterum* anno
1523. faſces Academicos geſſerit. In epiſtola illa Lutherus qveritu
de maledicentia monachi cujusdam, qvem non nominat, *ſed ita deſcri*
bit, ut *Alfeldenſis* intelligi poſſit. Conteſtatur ſe omni ſtudio curaſ
ne Lipſienſis & Wittenbergenſis Academiæ in arma, ut *loqvitur*, rua
dein ſubjungit: Hæc ſic tecum loqvor, Optime Petre, non qvod ulla
„ ſcintilla mihi perierit mei in te amoris: imo hoc ipſo *magis* accen
„ ſti, qvod te unum ſaltem oſtendis, qvi iſta ſentiat & odiat; ſed ut ha
„ beas qvod coram tuis de nobis reſpondere qveas. Jam res, vita, ani
„ ma mea qværitur per veſtros, & miraculum cenſetur, ſi qvid vel muti
„ am. Tu optime vale & perſevera Petrus noſter. *Ex Lutheri etiam*
literis anni 1518. *Lib.I. ep.52.* ſcriptis conſtat, Moſellanum profeſſio
nem Græcæ Lingvæ Wittenbergæ ambiiſſe, eoqve nomine Spalatino
com-

commendatum fuiſſe: Cur autem res exitum, non habuerit, non liqvet. Obiit Moſellanus anno 1524. 13. Kalend. Martii anno ætatis 31. Chytræus in *Chron. Sax. Lib. XI. p. 323.* verſum in æde Nicolai Lipſienſi monumento inſculptum memorat:

Μικρὸς ἔην ῥώμην ὅτος γνώμῃ δὲ μέγιστος.

Iſte parvo corporis robore mente maximus fuit.

Id Epitaphiorum Lipſienſium collector *Stepnerus in paralipomenis*, in lapide ſepulchrali extare notavit *n. 2216.* Sed elegantiſſimum Epicedium æneæ laminæ inciſum, dignum omnino eſt, qvod hic locum inveniat, vel ob autoris gloriam, qvi fuit *Julius Pflugius*, poſtmodum Epiſcopus Naumburgenſis, de qvo ſuo loco multa dicenda venient. Verſus hi ſunt:

Conditus exiguo jacet hoc ſub marmore PETRUS,
Nobile cui nomen clara MOSELLA dedit.
Attica qvo primum hic audita interprete lingva eſt,
Cum docuit Graio Teutonas ore loqvi.
Et Latiæ veterem Lingvæ revocavit honorem,
Nativumqve illi reddidit arte decus.
Ipſius eloqvium vivo Cicerone probaſſet
In medio qvondam Roma diſerta foro.
Magna etiam coluit pietate oracula Chriſti,
Et ſanctis ſtudiis conſona vita fuit.
Ipſe ſua vivens qvod ſpe votisqve petebat,
In gremio ut vivat da, Bone Chriſte, Tuo.

Julius Pflug, Præceptori Cariſſ. F.

Poſitum anno poſt natalem Chriſti MDXXXVI. Menſe Julio.

Operæ etiam pretium eſt, elegantiſſimam multaqve pietate & gravitate ſcriptam Moſellani epiſtolam ad Birckheimerum, qvam Scultetus ex MS. erutam *Decadi* ſuæ *primæ* inſeruit, hic conſervare, in qva brevis & ſincera de Lipſienſi diſputatione relatio invenitur: Editum eſt » nobis hiſce diebus Lipſiæ rarum omnino & jucundum ſpectaculum. » Nempe Theologorum inſignium diſputatorius congreſſus: de qvo » non dubito, qvin plura ſcire geſtias. Sed graviſſimi morbi, qvi me » totos qvatuordecim dies decumbere coegit, reliqviæ, non ſinunt rem » accuratius perſcribi. Tum itineris moleſtiæ, qvod ex rei familiaris »

O nego- »

" negotiis ad Treviros inſtitui, multum qvoqve alacritatis adi
" qve capita paucis tibi ſignificabo. XVIII. Junii, qvi dies cond
" illuſtriſſimi Principis mei Georgii juſſu & ſumptu, magnificu
" mane omnis generis muſica adhibita in honorem ſancti Spi
" ptum. Qvo peracto Doctores peregrini qvi diſputaturi era
" ſtiſſima totius Scholæ noſtræ pompa in arcem deducebantur.
" ſpectatiſſimus locus in auditorium erat, aulæis & tapetis, pulpi
" geſtisqve inſtructus. Hunc locum armatorum civium manu
" ſedit, ut non cuivis gregario (confluxit enim ad illud ſpectac
" magna vis hominum, doctorum pariter & indoctorum) aditus
" ret. Huc ubi ingreſſum eſt & conſeſſum, ipſe conſcenſo ſugg
" illuſtriſſimi Principis mei nomine diſputatores commonui ſui
" longa oratione diſſerens de diſputandi ratione, præſertim in re
" logica. Qvam partem liberius fortaſſe tractavi, qvam ut om
" auribus grata fuerit. Princeps ipſe, lectam orationem, an
" pronuntiaretur vehementer probavit. Hoc unum mirab
" tam ſtultos Theologos, imo malos, ut locum facerent ejuſm
" henſionibus. Eam orationem, Principis juſſu editam, hic
" Tu, ſi qvando vacabit, lege & judica. Sed ad rem. Poſteaqv
" peroraram, tibicines pariter & liticines, tum cantores dulciſſimo
" centu canticum illud; *Veni ſancte Spiritus*, ter modulabantur. Qvod
" ipſum ex meo conſilio Princeps demandarat. Hic finis appara
" Jam prandii tempus appetebat. Qvare diſputationis ſerium in
" in horam ſecundam dilatum eſt. Qvod tempus ubi advenit: partes
" utrinqve pro more Theologico, ſimplicitatem ſuam proteſtabantur.
" Martinus hoc adjecit: *Se hoc gravatim ferre, qvod ex fratribus Præ-*
" *catoribus, qvi eam tragœdiam primi exuſcitaſſent, nemo diſputaturus ad-*
" *eſſet: cum tamen in ſingulis ſuis concionibus graviter Martinianos erro-*
" *res in invidiam vocaſſent.* Commiſſi ſunt primum Caroloſtadius &
" Eccius, par omnino diſſimile. Nam Caroloſtadius voce, vultu, geſtu,
" inceſſuqve modeſtiam Theologicam præ ſe ferebat, diſputabatqve non
" ad ingenii gloriam aut victoriam, ſed veri, rectiqve inqviſitionem: qva-
" re nihil niſi adhibitis libris aſſerebat, nihil item ab adverſa parte addu-
" ctum admittebat, niſi ſententiam ſcriptoris ex præcedentibus & ſe-
" qventibus collegiſſet. Qva diligentia doctis ſe vehementer commen-
" davit; indocti timorem & tarditatem interpretabantur. Eccius con-

tra

a clamore, vultu militari ac truci, geſtu hiſtrionico pene, & inceſſu npetuoſo, feroculus qviſpiam apparebat: omnia illa externa corpo-.s ſigna animum parum theologicum declarabant. Dixiſſes Goriam qvempiam diſputare, non Theologum. Adeo leviter & impulenter ſubinde ſe jactabat. Magnam adeo jacturam nominis ſui apud ıos fecit. Leviſſime aſſerit, qvæ falſa ſunt: impudentiſſime negat, qvæ pro certo vera, idqve cum jactatione ſui, qvo res fit odioſior. Res fuit Eccio cum Caroloſtadio de libero arbitrio: *Omnene bonum opus proficiſcatur e divina gratia, an vero nonnihil etiam de ſuo conferat humani arbitrii actio?* Priorem ſententiam Caroloſtadius, poſteriorem Eccius tuebatur. Tum illud jactatum: *ſitne omnis Chriſtianorum vita pœnitentia?* unde fluit, in opere ſuo hominem peccare: Contra qvæ niſus eſt Eccius. Porro Martinus negavit Romani Pontificis poteſtatem primariam jure divino, hoc eſt, ſacræ Scripturæ teſtimoniis poſſe comprobari: imo ſacerdotem qvemvis ex æqvo (qvod ad Pauli Theologiam attinet) Apoſtolis ſuccedere, habereqve facultatem & culpæ & pœnæ remittendæ, ſi neceſſitas ita ferat. Hic Eccius in adverſum multa decreta, multas Patrum authoritates congeſſit, cum jure divino tantum primatus Pontificis eſſet aſſerendus. Ventum tandem eſt ad ſacram ancoram nempe illud Matth. XVI. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam &c.* Hic Martinus *Petram* ſolidam fidei confeſſionem interpretabatur; aut totum corpus Eccleſiæ cum Origine, aut Chriſtum ipſum cum Auguſtino. Eccius cum recentioribus, hominem Petrum, & ejus ſucceſſores: eamqve expoſitionem aliqvot Bernhardi & Hieronymi verbulis decerptis firmavit. Qvæ omnia Martinus mire eluſit, per hoc: qvod toties Eccleſia redderetur ἀκέφαλος, qvoties Epiſcopus Romanus aliqvis moreretur. Nam eo tempore, qvod necdum ſurrogatus ſit in ſedem alius Pontifex, dubio procul ἀκέφαλον reddi Eccleſiam. Nam qvod de Cardinalium cœtu, qvi interim agat Pontificem, reſpondeatur, duplici de cauſa frivolum eſſe: primum qvia Cardinales haud ita multa ante ſecula eſſe cœperint, qvi tamen multa capita faciant, non unum: deinde qvod, qvæ jure divino ſtatuantur, nullius hominis morte, imo ne cœlorum ruina interpellari poſſint. Jactatæ item in diſputationis aleam indulgentiæ, ſed magis pro ludo, qvam re ſeria. De purgatorio item diſceptatum: non qvod non eſſet, ſed qvomodo erga Deum affice-

Digitized by Google

” afficerentur animæ in illo ſupplicio detentæ. Ejusmodi contentio-
” bus tres pene hebdomades ſunt conſumtæ, certe (qvantum mihi judi-
” care licet) majore expectatione qvam fructu. Neqve enim qvidqvam
” eſt decretum, nec ulla de re partes conſenſerunt. Res tota notario-
” rum fide eſt excepta. Judices diſputatis ſunt delecti Erphurdienſes ac
” Pariſienſes: Erphurdienſes, qvantum privatim ex qvorundam collo-
” qvio conjicere potui, gravatim tanti oneris ſarcinam in humeros ſuos
” recipient: cum ob alias cauſas, tum maxime, qvod Eccius optimos
” qvosqve & doctiſſimos Theologici ordinis, ut ſibi ſuſpectos, a judicio
” ſubmovit. Hoc præjudicium vulgo jactatur, in primatu Pontificis
” aſſerendo Eccium ſe turpiter daturum. Ut ut eſt futurum, mea nihil
” refert. Mihi hoc diſceptandi genus theatricum nunqvam viſum eſt
” manſvetiſſima Chriſti doctrina dignum. Nec adduci poſſum, ut cre-
” dam, Spiritum Sanctum, pacis autorem, ad ejuſmodi pugnas unqvam
” ſeſe demittere: Chriſtianæ theologiæ veritas, citius impetratur o-
” rando, qvam invenitur diſceptando. Habes totam hanc diſceptatio-
” nem, ex tempore a me, & negligentiſſime deſcriptam. Si qva reli-
” qva ſunt, fama ad te pertulit. Sed vide ne fidas. Tam eſt ficti qvam
” veri tenax: & ſcis ut πολλὰ τȣ πολέμȣ κενά. Erfurti qvinto no-
” nas Auguſtas An. M D XIX.

Multa in recenſenda hiſtoria diſputationis hallucinatur Varilla-ſius *Lib. III. p. 260. & ſeqq.* non perſeqvar tamen, qvod in dictis & perſonis diſputatorum referendis & deſcribendis turbat & errat nimii id laboris eſſet; ſed a ſupina negligentia excuſari non poteſt, qvod locum diſputationi *Mersburgum* aſſignet, idqve bis facit *p. 260. & p. 264.* cum nemo, vel leviſſimam hiſtoriæ peritiam habens, neſcire poſſit, Lipſiæ diſputatum eſſe. Senatum tamen Lipſienſem inutili & præpoſtera curioſitate Mersburgum transfert, ut cum Georgio Principe diſputationi aſſiſtat. Eidem etiam Senatui contra omnem rationem autoritatem dat, ut Lutherum de moderatione admoneret, præſente Principe cum conſiliariis ſuis qvi omnia dirigebat. Falſum eſt inter Judices electam fuiſſe Academiam Lipſienſem: falſum etiam duplici modo (qvod *d. p. 263.* pro certo aſſeveratur) Lutherum in verba illa prorupiſſe: *diſputationem non eſſe cœptam in nomine Dei.* Nam etſi Emſerus tale aliqvid ei objecerit, maſcule tamen ad id reſpondit Lutherus, dein qvicqvid dixerit, id non in diſputatione, ſed ante eam, in

Can-

Cancellaria ducis, factum eſt, ut in commentario memoravi. §. *127*.

Tezelius, qvi hujus diſputationis tempore in cœnobio Dominicanorum peſte correpus deceſſit, cum audiſſet diſputationem fieri debere, dixiſſe fertur: *hoc faxit Diabolus*; Das walt der Teuffel. ſive, ut hodie levioris animi homines pronunciarent: Das hohle der Teuffel. Luth. *Lib.I. ep. 104.* Adeo inqviſitorium & dictatorium illud monachorum genus malebat, igne & gladio opprimere diſſentientes, qvam palma in medio poſita, cum iis certare. Pertinet huc forte relatio Lutheri ad Spalatinum de convivio qvo ſe a D. *Breitenbachio* & *Henrico a Schleiniz* exceptum narrat, in qvo de Theologis Lipſienſibus multus fuerit ſermo, & apophthegma audiſſe ſe memorat; qvi Theologum ejus generis (Scholaſticum ſcilicet) viderit, illum ſeptem peccata mortalia videre. *Lib.I. ep. 218.*

Sublegenda adhuc qvædam ex ſchedis *Lipſienſis Bibliotheca Paulina* teſtant, & ex iis qvæ Vir clariſſimus *Jacobus Thomaſius* annotavit. Ingreſſi ſunt Wittenbergenſes Lipſiam, magno comitatu, nec ſine aliqva pompa. Caroloſtadius ſolus in curru vehebatur, omnesqve præcedebat, ſed pro omine habitum fuit caſus ejus poſtea ſecuti, qvod non longe a porta, qva ingreſſus erat, apud ædem D. Pauli rota carpenti, in qvo ſedebat, rupta fuit. Seqvebatur currus Barnimi Pomeraniæ Principis, qvi tunc Wittenbergæ ſtudiis operam dabat, & Rectoris honorarii titulum gerebat, aſſidebant ei Lutherus & Melanchthon: Studioſi plurimi ex Wittenberga, & qvidem, ut alii obſervarunt, armati, currum comitabantur. Georgius Dux ab initio diſputationibus interfuit, ſed arte aulicorum, inde diſtractus eſt, ut calumniis contra Lutherum magis pateret. Orationem finita diſputatione habuit alius ex Academicis *Joh. Langius* Lembergius, qvi Eccio magnas laudes tribuit, ſed nec in Caroloſtadium & Lutherum iniqvus fuit: de hoc ex *Schneideri Chronico Lipſ.* iſthæc verba notabilia ſunt: Sed qvo „ piaculo te, Martine, virum integerrimum prætericrim? & qva hono- „ ris præfatione tuam doctrinam, ingenii acumen (qvo plus ſapere, „ qvam dicere videris) tuam deniqve in exploranda veritate conſtan- „ tiam commendem? qvi tot male feriatorum hominum procellis exa- „ gitatus, nulli, niſi meliora dicenti, cedere voluiſti. Mira & ingenua

Digitized by Google

„ eſt tui ſermonis libertas, qvæ veritati perbelle qvadrat. Hæc cum nu-
„ da pingitur, nullis involucris vult obumbrari. Ob id Ethnici, ſa-
„ cris Saturni, temporum Dei, capite diſcooperto operabantur, qvod
„ veritas temporis (ut Sophocles ait) filia, nullo velamine celari velit:
„ Sed (ut Menander ait) ἔρχεται τ' ἀληθὲς εἰς φῶς ἐνίοτ' οὐ ζητούμενον:
„ *venit veritas in lucem, vel non quæſita.* Hæc tuæ vitæ integritatem,
„ nobis communi rumore prodidit, qva & doctrina & vivendi ratione
Auguſtinianum agis. De judicio Academiis delato, & in ſpecie de li-
te circa Erfurtenſem, hæc habet *Cellarius* ſupradictus: Martinus Pari-
„ ſienſes & Erfurtenſes judices obtulit, qvos qvoqve Eccius acceptavit,
„ modo confratres Martini Eremitæ in Erphordia non intereſſent; ab-
„ eunte autem Duce, voluit Martinus totum conſilium univerſitatis de-
„ bere judicare. Sive eſſent Juris civilis prudentes, Medici vel Philoſo-
„ phi, & qvod patres ordinum S. Dominici & S. Franciſci non intereſ-
„ ſent. Sed id injuſtum viſum eſt Eccio, Medicos aut alterius profeſſi-
„ onis homines de altiſſimis Theologiæ locis judicare: res tamen utri-
„ usqve conſenſu in illuſtriſſimi Principis manus data eſt. Reſervavit
autem Lutherus appellationem a decretis Univerſitatum ad Conci-
lium. *Schultherrus* refert, Lutherum prius, dein & Caroloſtadium ſubi-
to poſt diſputationem & qvaſi clanculum diſceſſiſſe, Eccium poſt ali-
qvot dies. Caroloſtadium argumenta ſua, & eorum probationes non ex memoria ſed ex ſcheda protuliſſe, magna prolixitate, id a conſiliariis Principis ei interdictum fuiſſe, qvia aliter conventum erat, permiſſum tamen, ut ex libris, qvorum magnam copiam biga advexerat, (einen Karn voll) prælegeret, qvibus opus haberet. Cauſabatur autem Caroloſtadius memoriæ defectum ob ſangvinis miſſionem copioſam, qva uti ſe oportuiſſe dictitabat. *Chronici Lipſienſis* autor miratur non ſolum ex Epiſcopis tribus, ſed nec ex undecim Abbatibus in ditione Ducis Georgii, ullum adfuiſſe. Schedæ autem Thomaſianæ *Portenſem*, *Pegavienſem & Bozenſem* præſentes fuiſſe memorant. Lutherus ſcriba uſus eſt *Johanne Agricola* Islebio, a qvo poſt aliqvot annos malam retulit gratiam; Eccio amanuenſis vicem præſtabat *Joh. Poliander*, qvi eo relicto finita diſputatione Lutherum ſecutus eſt, & poſtmodum in Pruſſia Evangelium docuit. Magna etiam Juventutis ſtudioſæ pars Lutheri dotes admirans relicta Lipſia Wittenbergam conceſſit.

Ad

Digitized by Google

Ad §. LXV. *Ut digniſſima lectu ſit iſta epiſtola.)* Conſtitueram hanc totam inſerere, ſed Eraſmi literæ eodem anno 1519. & qvidem maturius, qvam illæ ad Albertum, ad ipſum Fridericum Electorem Antverpia ſcriptæ, a *D. Majero, in notis ad Selnecceri orat. de Luthero pag. 87.* nuperrime exhibitæ ſunt, per qvas Eraſmus libellum *de vitis Cæſarum* Friderico dedicavit. Hæ literæ in volumine Epiſtolarum Eraſmi, non æqve ac illæ ad Albertum reperiuntur, ejusdem tamen ſunt argumenti, verbis etiam fere iisdem. Merentur ſeqventia ex illis adſcribi: Prodiere nuper lucubrationes aliqvot Martini Lutheri, „ ſimulqve rumor allatus eſt, hominem ſupra modum gravari autoritate „ Reverendiſſimi Cardinalis S. Sixti, qvi apud Svevos, Romani Pontificis „ agit Legatum. Ut his protinus exilieruut? ut geſtierunt? ut gaviſi „ ſunt? occaſionem, ut ipſis viſum eſt, maxime oportunam eſſe datam, „ lædendi bonas literas. Nam, juxta Græcorum proverbium: „ *improbis præter occaſionem nihil deeſt*, qvæ videlicet nocendi facultatem „ præbeat iis, qvibus adeſt perpetua nocendi voluntas. Continuo „ ſacræ apud populum conciones, ſcholæ, conciliabula, convivia, nihil „ aliud crepabant, qvam hæreſes & Antichriſtos. Atqve huic tam odioſo „ negotio, præſertim apud mulierculas & indoctam plebeculam, miſcuerunt „ homines callidi, trium lingvarum, eloqventiæ, politiorisqve „ literaturæ mentionem, qvaſi aut Lutherus his præſidiis fideret, aut ex „ his fontibus hæreſes naſcerentur. Hæc impudentia plus qvam ſicophantica, „ cum optimis qvibusqve diſpliceret, tamen ut bellum inventum „ probabatur qvibusdam, qvi ſe Theologiæ anteſignanos, & Chriſtianæ „ religionis columnas exiſtimant. Et vide qvam ſtudio cœci, noſtris „ blandimur vitiis! atrocem contumeliam, imo facinus hæreſi proximum „ ducimus, ſi qvis Theologum rabulam, qvales ſunt non pauci „ pro Theologo Ματαιόλογοι nominet. Ipſi nobis ignoſcimus, cum „ apud freqventem populum hæreticum & Antichriſtum vocamus, cuicunqve „ ſuccenſemus. Lutherus mihi tam ignotus qvam cui ignotiſſimus, „ ut ſuſpectus eſſe non qveam, qvaſi faveam amico. Hujus lucubrationes „ nec tueri meum eſt, nec improbare, ut qvi hactenus non „ legerim niſi raptim. Certe vitam hominis nemo, qvi novit, non probat, „ qvæ cum longiſſime abſit ab omni ſuſpicione avaritiæ aut ambitionis, „ & morum innocentia, vel apud Ethnicos favorem invenit. Qvam „ non congruit manſvetudini theologicæ, protinus, ac ne perlecto qvidem „

Digitized by Google

dem libro tam immaniter debacchari in nomen ac famam probi vir idqve apud imperitam plebeculam, qvæ prorſus caret judicio? Præſertim cum ille diſputanda propoſuerit, cum omnium judicio ſeſe ſubmiſerit, qvorum oportuit. Nemo monuit, nemo docuit, nemo revicit: tantum vociferantur hæreticum, ſeditioſis clamoribus ad lapides provocant. Dicas eos ſitire ſangvinem humanum, non ſalutem animarum. Qvo inviſius eſt hæreſeos nomen auribus Chriſtianis, hoc minus committendum eſt, ut temere in qvenqvam impingatur. Non ſtatim qvivis error hæreſis eſt, neqve protinus hæreticum eſt, qvicqvid huic aut illi diſplicet. Neqve ſemper fidei negotium agunt qvi prætexunt hujusmodi ſplendidos titulos. Imo, pleriqve ſuum agunt negotium, vel qvæſtui ſuo conſulentes, vel tyrannidi. Qvin præcipiti lædendi ſtudio ſæpe criminantur in alio, qvod ipſi domi probant. Deniqve, cum tot ſint veteres ac neoterici Scriptores, nec horum qvisqvam adhuc repertus ſit, in cujus libris non fateantur ineſſe periculoſos errores: cur reliqvos taciti placidiqve legimus, in unum atqve alterum tam atrociter ſævimus? Si veritati patrocinamur, cur non feramus qvo offendit, ubicunqve reperitur qvod veritati repugnat? Summa res eſt fidei religionisqve ſinceritatem tueri, ſed ſceleratiſſimum eſt, prætextu defendendæ fidei noſtris ſervire cupiditatibus. Siqvicqvid in Scholis receptum eſt, oraculum haberi volunt, cur inter ſe Scholæ diſſentiunt? cur Scholaſtici Doctores inter ſeſe pugnant ac digladiantur? Imo, cur in eadem Sorbona Theologus a Theologo diſſentit? Imo perpaucos reperias, qvi conſentiant niſi conſpirarint. Adhæc, non raro deprehenduntur damnare in recentium libris, qvod in Auguſtino aut Gerſone non damnant, qvaſi veritas cum autore mutetur. Eos, qvibus favent, ſic legunt, ut omnia torqventes nihil non excuſent; qvibus infenſi ſunt, ſic legunt, ut nihil non calumnientur. Optima Chriſtianiſmi pars eſt, vita Chriſto digna. Qvæ cum ſuppetit, non debet eſſe facilis hæreſeos ſuſpicio. Nunc qvidam nova comminiſcuntur fundamenta, ſic enim vocant, hoc eſt, novas leges condunt, per qvas docent, hæreticum eſſe, qvidqvid non placet. Qvisqvis alterum hæreſeos accuſat, ipſe præſtare debet mores Chriſtiano dignos, charitatem in admonendo, lenitatem in concipiendo, candorem in judicando, lenitudinem in pronunciando. Cum nemo noſtrum careat erratis, cur alienos lapſus tam inclementer inſectamur?

cur

r malumus vincere qvam mederi? cur opprimere qvam docere? „
: ille, qvi ſolus omnium omni caruit errore, non comminuit bacu- „
m confractum, nec extingvit linum fumigans. Auguſtinus de Do- „
atiſtis plusqvam hæreticis agens, non vult eos cogi, ſed tantum do- „
:ri; & ab horum cervicibus magiſtratuum gladios depellit, qvorum „
cis ipſe qvotidie impetebatur. Nos qvorum proprium munus eſt „
ocere, cogere malumus, qvia facilius. Hæc, illuſtriſſime Dux, eo „
cribo liberius, qvo minus ad me pertinet cauſa Lutherana. Cæterum, „
it Tuæ Celſitudinis eſt, Chriſtianam religionem pietate tua protege- „
re, ita prudentiæ eſt, non committere ut qvisqvam innocens te juſtitiæ „
præſide, ſub prætextu pietatis, aliqvorum impietati dedatur. Vult „
idem Leo Pontifex, cui nihil magis eſt cordi, qvam ut tuta ſit innocen- „
tia. Pater vocari gaudet, nec amat eos, qvi ſuper ipſius membra ty- „
rannidem exercent. Neqve qvisqvam magis paret animo Pontificis, „
qvam is, qvi qvod æqvisſimum eſt, exeqvitur. Qvid iſtic de Luthero „
ſentiant, neſcio. Certe hic video libros illius ab optimis qvibusqve „
cupidiſſime legi. Qvanqvam mihi nondum vacavit evolvere: Ex ea
vero epiſtola, qvam Eraſmus ad Albertum Moguntinum dedit *Lib. XII. ep. 10.* de defectibus Eccleſiæ & erroribus Theologorum hæc potiſſimum notanda ſunt: Mundus oneratus eſt conſtitutionibus huma- „
nis, oneratus eſt opinionibus & dogmatibus ſcholaſticis, tyrannide „
fratrum mendicantium, qvi cum ſint ſatellites Sedis Romanæ, tamen „
eo potentiæ & multitudinis evadunt, ut ipſi Romano Pontifici atqve „
ipſis adeo Regibus ſint formidabiles. His cum pro ipſis facit Ponti- „
fex plusqvam Deus eſt: in his qvæ faciunt adverſus eorum commo- „
dum non plus valet qvam ſomnium. Non damno omnes, ſed plurimi „
ſunt hujus generis, qvi ob qvæſtum ac tyrannidem, data opera illa- „
qveant conſcientias hominum. Ac perfricta fronte, jam cœperant, „
ſubinde impudentiora dogmata de indulgentiis: ſic loqvebantur, ut nec „
idiotæ ferre poſſent. His & ejusmodi multis rebus paulatim evaneſce- „
bat vigor Evangelicæ doctrinæ: & futurum erat, ut rebus ſemper in „
deterius prolabentibus, tandem prorſus extingveretur illa ſcintilla „
Chriſtianæ pietatis, unde redaccendi poterat extincta charitas. Ad „
ceremonias plusqvam Judaicas ſumma religionis vergebat. Hæc ſu- „
ſpirant, ac deplorant boni Viri, hæc ipſi etiam Theologi, non Mona- „
chi, & Monachi qvidam in privatis colloqviis fatentur. Hæc opinor, „

 move-

moverunt animum Lutheri, ut primum auderet ſe qvorundam inte-
rabili impudentiæ opponere. Qvid enim aliud ſuſpicer de eo qvi
honores ambit, nec pecuniam cupit? De articulis qvos objiciunt Lu-
thero, in præſentia non diſputo, tantum de modo & occaſione dic-
to. Auſus eſt Lutherus de indulgentiis dubitare, ſed de qvibus
prius nimis impudenter aſſeveraverant: auſus eſt immoderatius lo-
de poteſtate Romani Pontificis, ſed de qva iſti nimis immoderate p-
us ſcripſerant, qvorum præcipue tres ſunt prædicatores, Alvarus, S-
veſter, & Cardinalis Sancti Sixti, (id eſt, Cajetanus). Auſus eſt Ro-
mæ decreta contemnere, ſed qvæ Dominicani pene præferunt Evange-
liis. Auſus eſt in materia confeſſionis ſcrupulos aliqvos diſcutere, ſed
in qva monachi ſine fine illaqveant hominum conſcientias. Auſus eſt
ex parte negligere ſcholaſtica decreta, ſed qvibus ipſi nimium tribu-
ant, & in qvibus ipſi nihilo minus inter ſe diſſentiunt; poſtremo, qvæ
ſub inde mutant, pro veteribus reſciſſis, inducentes nova. Diſcruciabat
hoc pias mentes, cum audirent in ſcholis fere nullum ſermonem de do-
ctrina Evangelica; ſacros illos ab Eccleſia jam olim probatos autores
haberi pro antiqvatis: imo in ſacris concionibus minimum audiri de
Chriſto; de poteſtate Pontificis, de opinionibus recentium fere conciones,
totam orationem, jam palam qvæſtum, adulationem, ambitionem, &
fucum præ ſe ferre. His imputandum opinor, etiamſi qvæ intempe-
rantius ſcripſit Lutherus. Qveritur dein Eraſmus ſpeciatim de mo-
nachorum Dominicanorum & Carmelitarum crudeli erga literatos
odio, utqve illos ſub hæreſis prætextu proſeqvantur, Capnionis & ſuo
jam etiam Lutheri exemplo demonſtrat, & ſubjungit: Olim hæreti-
cus habebatur, qvi diſſentiebat ab Evangeliis, ab articulis fidei, aut his,
qvæ cum his parem obtinerent autoritatem. Nunc ſi qvis unqvam
diſſentiat a Thoma, vocatur hæreticus, imo ſi qvis a commentitia ra-
tione, qvam heri ſophiſta qvispiam in ſcholis commentus eſt. Qvic-
qvid non placet, qvicqvid non intelligunt, hæreſis eſt; Græce ſcire,
hæreſis eſt; expolite loqvi, hæreſis eſt; qvicqvid ipſi non faciunt, hæ-
reſis eſt. Fateor, grave crimen eſt vitiatæ fidei, ſed non oportet qvid-
vis trahere in qvæſtionem fidei. Et qvi tractant fidei negotium, de-
bent ab omni ſpecie ambitionis, qvæſtus, aut odii, vindictæqve procul
abeſſe. At qvid iſti præ ſe ferant, qvis eſt qvi non videat? qvorum
cupiditati ſi ſemel licentiæ frena laxentur, paſſim incipient ſævire in

optimi

primi cujusqve caput: poſtremo minitabuntur ipſis Epiſcopis, atqve „
iſi etiam Romano Pontifici. Qvod non recuſabo, qvo minus falſum „
videatur, niſi jam a qvibusdam fieri videamus. Qvid auſit ordo Do- „
minicanorum, ut ne qvid aliud adferam, *Hieronymus Savonarola* & „
Bernenſe facinus, admonere nos debet. Non renovo ordinis infami- „
am, ſed admoneo qvid ſit cavendum, ſi illis ſucceſſerit qvicqvid te- „
mere tentarint. Hiſtoriam *Savonarolæ*, cujus hic mentionem facit „
Eraſmus, tangam infra ad §. *LXXIIX*. Ex Helveticarum rerum ſcriptoribus petendum eſt, qvid patraverint *Dominicani Bernæ*, cum hominem ſemifatuum ementitis apparitionibus, dein fraudis conſcium, in æmulationem Franciſcanorum ſubornaſſent, ut contra conceptionem B. Virginis immaculatam qvam illi ſtatuunt, revelationes publicaret. Factum id ante Lutheri diſputationem fuit, combuſtiqve ſunt ob impoſturam diabolicam multaqve crimina, qvorum coram Pontificiis delegatis convicti fuerunt, ex Dominicanis qvatuor anno 1509. Ampliſſimam immanis ſceleris relationem a Franciſcano qvodam ejusdem urbis Monacho, ut apparet, deſcriptam ex Archivo Bernatium produxit *Hottingerus Hiſt. Secul. XVI. Part. V. f. 334. ad 411.*

Ad §. LXIX. *Valentin. a Teutleben*). Illuſtrium virorum memoriam renovare, ſiqva commoda datur occaſio, haud facile negligendum eſt. Eqveſtris *Teutlebiorum* familia in Thuringia, ſine dubio ab ejus nominis vico appellatur, in via regia qva Gotha Iſennacum itur, ſito, in qvo & reditus qvosdam adhuc habet. Huic proxime adjacet prædium & vicus *Laucha*, qvod Teutlebii a Landgraviis Thuringiæ feudi nomine cum omni jurisdictione tenuerunt, ut & jus Caſtrenſis incolatus (Burgmann) in vicina arce *Tenneberga*, idqve per aliqvot ſecula. Cædem enim Palatini Thuringiæ, qvæ Ludovico Thuringiæ Comiti vulgo tribuitur Ulrici Teutlebii opera anno 1065. patratam fuiſſe, Gozecenſis monachus, & ex eo Fabricius *Lib. II. Orig. Saxon. fol. 84.* annotavit. Aliud autem antiqvum meritum Friderici cujusdam Teutlebii inſigne memoratur (ſed non deſcribitur) in diplomatibus inveſtiturarum Lauchenſium, ejusqve cauſa fœminis ſucceſſio in prædio deficientibus maſculis a Principibus olim indulta fuiſſe indicatur. Ex hac familia natus fuit, *Valentinus Teutlebius*, [Sledanus *Ditlebium*, Chytræus *Tetelebium*, vocant] & in ſtudiis Canonum mul-

Digitized by Google

tum verſatus, Doctoris titulum qvod nobilitati tunc valde ſolen fuit, aſſumſit, diu Romæ vixit, *Præbendas* qvas vocant *in Colleg* Eccleſiis *Moguntiæ, Magdeburgi, Francofurti* tum maxime *Hildeſ* Cathedrali obtinuit, fuit *Vicarius Archiepiſcopi Moguntini*, magn qve pro Romana hierarchia zelum oſtendit. Sic meruit, ut Pauli Pontificis commendatione, cum Otto Comes Schaumburgenſis H deſiæ Epiſcopus Lutheraniſmi ſuſpectus eſſet, Collegio Canonicorum commendatus ad Epiſcopatum anno 1537. eveheretur, *litis diœceſan* adverſus Duces Brunſvicenſes acris proſecutor. Fratres habuit p res, horum tamen non niſi unus *Caſparus* (nam cæteri *Clero* adſcr Canonicas præbendas ſectati ſunt) qvi *Doctoris legum* & *Electoris Saxonici Conſiliarii* titulis inſignis erat, familiam propagavit. Ejus abneptis Fratri meo juniori, cujus ſupra *pag.56.* memini, nupſit, haud indignis majorum gloria moribus matrona. Hujus cum familia ob contractæ affinitatis occaſione, documenta qvædam vetuſta ad no- tiam meam pervenerunt, ipſiusqve *Valentini* autographum, qvo pa- ctum hæreditarium inter Fratres firmavit.

Ad §.LXX. *Capnionis cauſam.*) Controverſia erat de libris Hebraicis, qvos intempeſtivo qvodam zelo omnes comburendos ce Colonienſes qvidam monachi & inqviſitores apud Maximilianum Cæſarem inſtabant. Conſultus ea de re Capnio diſtingvendum & ſer- vandos plurimos eſſe reſpondit: reprehendentem vero id *Johannem* qvendam Judæum baptizatum, cognomine *Piperigranum* (Pfeffer korn) edito libello acrius taxans, offendit Theologos, ita ut liber ejus Coloniæ deinde & Pariſiis combureretur. Exagitatus *inde Capnio* a Monachis indoctis, & odio furentibus, qvorum caput erat *Jacobus Hochſtratenus*, famoſus ille inqviſitor Dominicanus graves ſuſtinuit li- tes. Earum relatio, & ut D. Capnio a Georgio Com. Palatino Epiſco- po Spirenſi, Pontificis commiſſario, adſcitis nobiliſſimis doctiſſimis- qve viris ab imputatione hæreſis abſolutus, Hochſtratenus etiam in expenſas condemnatus fuerit, excuſa eſt *Hagenoæ anno 1518.* ex qva ta- men patet, Monachorum artibus, & imprimis *Sylveſtri Prieriatis*, qvi jam tum Magiſter palatii erat, in Hochſtratenum propenſione eff- ctum eſſe, ut cauſa Romam evocata diu in ſuſpenſo hæſerit. Com- mendaverant Pontifici Capnionem Maximilianus Cæſar, multiqve

magni

agni Germaniæ Principes, interqve alios Fridericus Sax. El. ſed pau-
poſt mota a Luthero controverſia, & Reuchlini mors anno 1522. ſe-
ita, in oblivionem induxit litem illam ex mera calumnia optimo vi-
intentatam. Plura de eo, qvoniam facem qvandam meliori do-
trinæ & literaturæ ſacræ prætulit, licet ipſe morte præventus rece-
tum eo uſus in Svevia cultum non mutaverit, memoratu non indigna
unt. Natus fuit Pforzhemii in Badenſium Principum ditione anno
it ipſe ad Joh. Cuſpinianum ſcripſit, 1455. & cum *Reuchlini* (a *fumo*)
nomen haberet, Græcum *Capnionis* ab Hermolao Barbaro ſuggeſtum
aliqvando uſurpavit, ut tunc fieri moris erat. De ejus ſtudiis & ge-
ſtis qvibusdam Altingius in MSca. hiſtoria Palatina hæc habet: Poſt
fata *Rudolphi Agricolæ* circa annum Chriſti 1497. in aula atqve Aca-
demia Heidelbergenſi ſucceſſit *Johannes Reuchlinus* ſeu *Capnio*, a pa-
tria *Phorcenſis* dictus, qvi qvidem cum alibi, tum inprimis Pariſiis &
Baſileæ fundamenta ſtudiorum poſuit, uſus magiſtro illo *Weſſelo Gro-
ningenſi*, qvi utrobiqve docuit: a qvo præter neceſſariam philoſophiæ
& lingvarum cognitionem cum Hebrææ lingvæ rudimenta percepit,
tum etiam ſenſa ejus & judicium de Religione ac capitibus controver-
ſis recte hauſit, & conſtanter tenuit. Eum hortatus eſt Weſſelus Ba-
ſileæ, ut cum mediocrem Græcarum literarum peritiam acqviſiviſſet,
eisdem plenius cognoſcendis ſe ſe dederet, propterea qvod copia co-
dicum Græcorum major ſuppeteret Baſileæ, qvam alibi, utpote qvo
tempore concilii Baſileenſis Cardinalis Cuſanus magnum eorum nu-
merum devehendum curarat. Ita his partibus plenius informatus ad
Academiam Tubingenſem, & inde porro in Aulam Wurtenbergenſem
adſcitus fuit. Sed cum ab obitu Ducis Everhardi gubernationis mu-
tatio accideret, & vita ipſius Monachi cujusdam inſidiis, qvi apud
Principem plurimum valebat, peteretur, ipſe periculi declinandi cau-
ſa Heidelbergam ad Electorem Palatinum *Philippum*, conceſſit, & tum
in aulam, tum etiam in Academiam vocatus fuit, delectatus ubiqve
magnorum ac doctorum virorum conſvetudine, qvibus tum Heidel-
berga florebat. Et in aula qvidem, qvod ante fecerat Rudolphus A-
gricola, idem ipſe inſtituit, rogatu Electoris, ut novam epitomen hi-
ſtoriarum per omnes Monarchias deductam Principi contexeret, ex-
plicatis præcipuis rerum monumentis, qvæ ſub imperiis illis contige-
rant. In Academia autem novo & eo usqve inaudito in Germania

 exem-

exemplo, ſcripſit comœdias, *Hennonem & Sergium*, qvarum a magno cum applauſu publice ſpectandam exhibuit, cætera autem diis Hebraicis excolendis ac propagandis tribuit. *Agitabantur* in aula Palatina conſilia de conjugio *Ruperti* Principis Palatini, tertio genitus erat, & Eliſabethæ filiæ unicæ *Georgii divitis* Duci variæ: qvi cum conſobrini eſſent, nulla ratione, propinqvo ſang jungi poſſe videbantur, qvam ut juxta Pontificis *diſpenſationem* ptiæ coirent. Romam igitur deſtinatus fuit Capnio legatus, cum mitatu ad Alexandrum VI, gratiam diſpenſationis *ab eo* petitum annum pene integrum a Pontifice ejus rei potiundæ ergo dete fuit. Qvod tempus ſibi non putavit otio tranſigendum, ſed lite Hebraicis potiſſimum excolendis impedendum eſſe. Ideoqve Romæ viveret Judæus nomine *Abdias* exactiſſimus literarum Hebr carum magiſter, dum iſtic egit eum ingenti pretio conduxit; ita dem ut in ſingulas horas ſingulos aureos didactri loco ei pr Qvo ipſo id aſſecutus eſt, ut Judæus non tantum *dilige* aſſiduitatem, ſed etiam fidem præſtaret Reuchlino; adeoqve pore legationis ſuæ eousqve proficeret, ut ſumma cum *lau* Hebræas alios docere poſſet. Accidit autem & aliud in hac le ne. Vivebat & docebat Romæ eodem tempore *Argyropulus*, e Græcia profugus, & ſtipendio publico ad literas Græcas doce conductus: qvod qvidem uti magna cum gratia ita *magno cum* xu præſtabat, ut viri imæ, mediæ & ſummæ ætatis, nobiles & ign les, Epiſcopi & Cardinales ad lectiones ejus audiendas *concurre* Putavit Capnio etiam hujus auditorium ſibi ſubeundum eſſe, qvod qvum magno cum comitatu Legato Principis digno *feciſſet*, & lectionem, confidentibus nobilibus & auditoribus univerſis, mag ſtrum reverenter ſalutaſſet, gratiis actis hic ſciſcitatus *eſt*, num Græ cas calleret literas? qvod cum aſſirmaret, mediocriter ſe eas poſſe, ro gavit, ut eas clara voce legeret, & Latine interpretaretur. *Id cum* Capnio Legatus prompte & cum gratia faceret, ita qvidem ut ad dia lectum Græcorum attemperaret pronuntiationem, cum etiam com mode ac eleganter redderet, gemens & tantum non lachrymans bo nus ſenex publice exclamabat; *Græcia noſtro exilio Alpes tranſvolavit.* Divinabat ſcilicet, Græcas literas & artes non jam amplius Italiæ fini bus contineri, ſed longe lateque ad gentes etiam horridiores (qvo no mine

ne tum Germani cenſebantur) propagatas eſſe. Sic igitur cum & blice rem, cujus gratia illuc miſſus fuerat, confeciſſet, & privatim eras Hebræas excoluiſſet, atqve etiam Græcarum ſpecimen non inlix edidiſſet, regreſſus eſt ad Electorem Palatinum, & legationis ſuæ atione reddita ad qvietem ſe compoſuit, ac ſimul ad ſtudia Hebræa ediit. Mutatis autem interea rebus in Ducatu Wurtembergenſi, um ad Aulam & Academiam Tubingenſem revocaretur, vix dimiſſus b Electore, eo reverſus eſt, ita tamen ut fructum ſui, memoriamqve elinqveret. Hucuſqve Altingius. Recte itaqve inter reſtitutores eruditionis & reformationis præcurſores cenſetur Capnio, gratamqve ei memoriam æternum debet Germania; multum etiam Gallia: In illa Pictavii anno 1481. Grammaticam Græcam prælegit & (ut oſtendit diploma inter epiſtolas ad Capn. ſcriptas *Lib. I.* relatum.)

Licentiati in Jure titulum aſſumſit: Hebraicam poſtea Grammaticam & Lexicum edidit. Cabbalæ tamen qvam vocant Judaicæ ineptiis plus juſto viſus eſt indulſiſſe, qvod & *Pico Mirandulano* accidiſſe fertur. Comœdiam a Capnione in honorem Johannis Dalburgii Epiſcopi Wormatienſis viri laudatiſſimi conſcriptam & primam omnium in Germania habitam eſſe, annotant etiam Bucholzerus, & Cruſius in anno 1497. Antea, nempe anno 1492. a Friderico Auſtriaco Imp. Comitis Palatini, tum non adeo ut nunc vulgata, dignitate cum egregio elogio honoratus eſt. Videatur diploma *dicto libro I. Epiſtol. Reuchl.* Lutheri ad Capnionem epiſtola d. 14. Dec. 1518. data integra exhibetur inter alias: ex ea *Martinus Cruſius Parte III. Hiſt. Svev. Lib. X. cap. 4.* hæc producit, qvæ hic inſeri merentur: *Dominus tecum*, vir fortiſſime, Gratulor miſericordiæ Dei, qvæ in te eſt, vir & eruditiſſime, & humaniſſime: qvæ tandem prævaluiſti obſtruere os loqventium iniqva. Fuiſti tu ſane organum conſilii divini: Sicut tibi ipſi incognitum, ita omnibus puræ Theologiæ ſtudioſis expectatiſſimum: adeo longe alia fiebant a Deo, & alia videbantur geri per vos. *Item* invadunt dentes iſtius Behemoth me: ſi qvo modo ſarcire qveant ignominiam, qvam retulerunt ex te. Occurro & ego ipſis, longe qvidem minoribus ingenii & eruditionis viribus, qvam tu occurriſti & proſtraviſti, ſed non minore animi fiducia, congredi mihi detrectant, reſpondere recuſant: ſed mera vi & violentia in me viam affectant. Vivit vero Chriſtus: & ego perdere nihil poſſum,

» ſum, qvia nihil habeo. Fracta ſunt in tua firmitate, non parum
dem cornua horum taurorum. Hoc enim in te egit Dominus,
» rannus Sophiſtarum, aliqvando & tardius & mitius diſceret
» Theologiæ ſtudiis reſiſtere, ac reſpirare inciperet Germania, ſcript
» rum doctrina tot (heu) annorum centenariis, non tam oppreſſa, qu
» extincta. Wittembergæ altera die Luciæ anno 1518. Hortatu
Capnio Philippum Melanchthonem, qvem puerum *aliqva affinit*
ſibi junctum, admiratus erat, & ad ſtudia incitaverat, ut vocat
Friderico electore Wittembergam iret. Refert epiſtolam *ejus ad Phi*-
lippum *Sculletus in An. 1518.* adde *Camerar. in vita Melanchthonis.*

Cæterum Capnio paulo ante mortem Ingolſtadio, *ubi lingvas*
Hebræam & Græcam docuerat Tubingam revocatus anno 1521. ea-
dem ſubiit profeſſionem; anno vero ſeqventi Stutgardiæ *obiit*, anno
ætatis 67. Magni eum fecit Eraſmus, ſed ut cautus erat, cauſæ ejus
ſeſe non immiſcuit. In *præfatione ad Epiſtolas Hieronymi* ad Leonem
X. anno 1515. inter eos qvi in Hieronymum aliqvid commentati erant,
laudat virum his verbis: Johannes Reuchlinus Phorcenſis, trium lin-
» gvarum, Græcæ, Latinæ & Hebraicæ pene ex æqvo peritus, deinde
» nullo doctrinæ genere non verſatus, ita ut cum primis certare poſſit.
» Unde merito virum hunc ceu Phœnicem & unicum ſuum decus tota
» ſuſcipit ac veneratur Germania. Hac certe laude a laudato viro qvæ
major eſſe poſſit vix video. Vide *Lib. II. Ep. Eraſm. ep. I.* Iniqvum
ejus fatum ob libellum ipſo non volente editum, eodem tempore ad
Cardinalem Grimanum ſcribens deplorat. *ep. 2.* Mortuum *ex Ger*-
manis unicum deſiderat *Ep. V. Lib. XXIII.* Per libellum vero illum
non intelligo qvem titulo Augenſpiegel (*Speculi*) contra Piper-
cornum utiqve ex propoſito edidit, ſed comœdiam qvam *Hennonem*
vocavit, in qva Monachos ſalſe exagitaverat. Eam enim *ſvaſu Wor*-
matienſis Epiſcopi ipſe ſuppreſſit, ſed ab aliis illo inſcio edita fuit, &
monachorum iram ei peperit, nata poſtmodum occaſione *ex ſertam.*
Judæum Capnionis adverſarium ob Judaiſmum male diſſimulatum,
& profanatam hoſtiam ſacram anno 1514. Halis combuſtum *fuiſſe re*-
fert Bucholz. in an. 1510. ſed Eraſmus *Lib. XXX. ep. 23.* anno 1517. ad
Pirckaimerum Judæi illius ut viventis meminit. Error *forte ex ſimi*-
litudine nominis ortus eſt, nam Halis ejusdem nominis Judæum ob
crimen illud aliaqve multa ſupplicio affectum *Dreſſerus refert in*
Chron.

·on. *Sax. Ann.* 1514. & ante eum Spangenbergius in *Chronico Manſ-*
lenſi. Extat & *Theodor. Plieningii* Eqvitis Svevi viri docti, (*Plinium*
cabant literatores)ad Capnionem epiſtola, anno 1508. data, in qva
m *Germaniæ Homerum & Ennium* nominat. Audiamus etiam ex
verſa parte *Jacobum Gretſerum* Jeſuitam, infenſiſſimum & morda-
ſſimum Lutheraniſmi inſectatorem, ubi de Eraſmo, Capnione &
ıilippo Melanchthone eodem fere modo ex ſectæ ſuæ genio judicat
ı Satyra, qvæ titulum habet, *Suppetiæ Luthero Academico miſſæ. 1612.*
t patet ex epiſtola dedicatoria ad Abbatem Cæſareenſem (Kayſers-
eim): Video Academiæ noſtræ Ingolſtadienſi ter præſentiſſimum »
ericulum imminuiſſe, ne morum & fidei orthodoxæ jacturam, imo »
naufragium faceret. Primo, qvando huc Baſilea accerſitus eſt Era- »
ſmus Roderodamus anno 1516. Secundo, qvando hic reipſa jam He- »
bræas Græcasqve literas docebat Johannes Reuchlinus, ſeu Capnio, »
anno Redemptoris 1520. & qvidem ingenti diſcipulorum numero, »
qvod ipſe teſtatur in epiſtola ad Bilibaldum Pirckheimerum, Pa- »
tricium Norimbergenſem; Qvotidie, inqvit, de throno Docto- »
rum, freqventi auditorio prælegendus eſt a me in lingva He- »
braica, mane, Rabbi Moſes Kimchi, & veſperi Plutus Ariſto- »
phanis, diſcipulis plus trecentis, & multo inqvam plus. Ter- »
tio, qvando eodem ſalutis anno, Philippo Malanchthoni, Witte- »
bergæ in Saxonia degenti, & jam tunc cum Luthero Qvintum Evange- »
lium procudenti, Profeſſoris munus in iſta Academia oblatum eſt, pro- »
poſito lauto & largo ſtipendio. Licet autem Eraſmus & Reuchlinus »
apertis machinis Catholicam religionem non oppugnarent, ejus ta- »
men everſionem fraudulenter per cuniculos moliebantur; erant enim »
acerrimi Religioſorum & Clericorum rituumqve Eccleſiaſticorum o- »
ſores & inſectatores, qvos dicacitate ſua dentataqve facundia publico »
ludibrio paſſim exponebant, & in contemptum apud auditores ope- »
rumqve ſuarum lectores adducebant. Cui fundamento in pecto- »
ribus mortalium ſemel jacto, firmiterqve ſtabilito, facillime poſtea »
manifeſti ſectarum conditores, hæreſeos fabricam inædificare »
ac ſuperimponere poſſunt; qvia ſi non rem penitus factam, at »
certe dimidium facti habent. Aurea eſt D. Bernhardi ſenten- »
tia: *Plus nocet falſus Catholicus, qvam ſi verus appareret hæreticus.* »
Cæterum divino nutu & ſingulari Numinis in Academiam Ingolſta-

Digitized by Google

ſum, qvia nihil habeo. Fracta ſunt in tua firmitate, non parum qvidem cornua horum taurorum. Hoc enim in te egit Dominus, ut tyrannus Sophiſtarum, aliqvando & tardius & mitius diſceret veræ Theologiæ ſtudiis reſiſtere, ac reſpirare inciperet Germania, ſcripturarum doctrina tot (heu) annorum centenariis, non tam oppreſſa, qvam extincta. Wittembergæ altera die Luciæ anno 1518. Hortatus ei Capnio Philippum Melanchthonem, qvem puerum aliqva affinitate ſibi junctum, admiratus erat, & ad ſtudia incitaverat, ut vocante Friderico electore Wittembergam iret. Refert epiſtolam ejus ad Philippum *Scultetus in An. 1518.* adde *Camerar. in vita Melanchthonis.*

Cæterum Capnio paulo ante mortem Ingolſtadio, ubi lingvam Hebræam & Græcam docuerat Tubingam revocatus anno 1521. eandem ſubiit profeſſionem; anno vero ſeqventi Stutgardiæ obiit, anno ætatis 67. Magni eum fecit Eraſmus, ſed ut cautus erat, cauſæ ejus ſeſe non immiſcuit. In *præfatione ad Epiſtolas Hieronymi* ad Leonem X. anno 1515. inter eos qvi in Hieronymum aliqvid commentati erant, laudat virum his verbis: Johannes Reuchlinus Phorcenſis, trium lingvarum, Græcæ, Latinæ & Hebraicæ pene ex æqvo peritus, ad hæc in nullo doctrinæ genere non verſatus, ita ut cum primis certare poſſit, Unde merito virum hunc ceu Phœnicem & unicum ſuum decus tota ſuſcipit ac veneratur Germania. Hac certe laude a laudato viro qvæ major eſſe poſſit vix video. Vide *Lib. II. Ep. Eraſm. ep. I.* Iniqvum ejus fatum ob libellum ipſo non volente editum, eodem tempore ad Cardinalem Grimanum ſcribens deplorat. *ep. 2.* Mortuum ex Germanis unicum deſiderat *Ep. V. Lib. XXIII.* Per libellum vero illum non intelligo qvem titulo Augenſpiegel (*Speculi*) contra Pipercornum utiqve ex propoſito edidit, ſed comœdiam qvam *Hennonem* vocavit, in qva Monachos ſalſe exagitaverat. Eam enim ſvaſu Wormatienſis Epiſcopi ipſe ſuppreſſit, ſed ab aliis illo inſcio edita fuit, & monachorum iram ei peperit, nata poſtmodum occaſione exſertam. Judæum Capnionis adverſarium ob Judaiſmum male diſſimulatum, & profanatam hoſtiam ſacram anno 1514. Halis combuſtum fuiſſe refert Bucholz. in an. 1510. ſed Eraſmus *Lib. XXX. ep. 23.* anno 1517. ad Pirckaimerum Judæi illius ut viventis meminit. Error forte ex ſimilitudine nominis ortus eſt, nam Halis ejuſdem nominis Judæum ob crimen illud aliaqve multa ſupplicio affectum Dreſſerus refert in *Chron.*

Digitized by Google

ron. Sax. Ann. 1514. & ante eum Spangenbergius in *Chronico Manſ-denſi*. Extat & *Theodor. Plieningii* Eqvitis Svevi viri docti, (*Plinium* cabant literatores) ad Capnionem epiſtola, anno 1508. data, in qva m *Germaniæ Homerum & Ennium* nominat. Audiamus etiam ex dverſa parte *Jacobum Gretſerum* Jeſuitam, infenſiſſimum & morda-iſſimum Lutheraniſmi inſectatorem, ubi de Eraſmo, Capnione & hilippo Melanchthone eodem fere modo ex ſectæ ſuæ genio judicat n Satyra, qvæ titulum habet, *Suppetiæ Luthero Academico miſſæ. 1612.* t patet ex epiſtola dedicatoria ad Abbatem Cæſareenſem (Kayſers-
heim): Video Academiæ noſtræ Ingolſtadienſi ter præſentiſſimum »
periculum imminuiſſe, ne morum & fidei orthodoxæ jacturam, imo »
naufragium faceret. Primo, qvando huc Baſilea accerſitus eſt Era- »
ſmus Roderodamus anno 1516. Secundo, qvando hic reipſa jam He- »
bræas Græcasqve literas docebat Johannes Reuchlinus, ſeu Capnio, »
anno Redemptoris 1520. & qvidem ingenti diſcipulorum numero, »
qvod ipſe teſtatur in epiſtola ad Bilibaldum Pirckheimerum, Pa- »
tricium Norimbergenſem; Qvotidie, inqvit, de throno Docto- »
rum, freqventi auditorio prælegendus eſt a me in lingva He- »
braica, mane, Rabbi Moſes Kimchi, & veſperi Plutus Ariſto- »
phanis, diſcipulis plus trecentis, & multo inqvam plus. Ter- »
tio, qvando eodem ſalutis anno, Philippo Malanchthoni, Witte- »
bergæ in Saxonia degenti, & jam tunc cum Luthero Qvintum Evange- »
lium procudenti, Profeſſoris munus in iſta Academia oblatum eſt, pro- »
poſito lauto & largo ſtipendio. Licet autem Eraſmus & Reuchlinus »
apertis machinis Catholicam religionem non oppugnarent, ejus ta- »
men everſionem fraudulenter per cuniculos moliebantur; erant enim »
acerrimi Religioſorum & Clericorum rituumqve Eccleſiaſticorum o- »
ſores & inſectatores, qvos dicacitate ſua dentataqve facundia publico »
ludibrio pasſim exponebant, & in contemptum apud auditores ope- »
rumqve ſuarum lectores adducebant. Cui fundamento in pecto- »
ribus mortalium ſemel jacto, firmiterqve ſtabilito, facillime poſtea »
manifeſti ſectarum conditores, hæreſeos fabricam inædificare »
ac ſuperimponere poſſunt; qvia ſi non rem penitus factam, at »
certe dimidium facti habent. Aurea eſt D. Bernhardi ſenten- »
tia: *Plus nocet falſus Catholicus, qvam ſi verus appareret hæreticus.* »
Cæterum divino nutu & ſingulari Numinis in Academiam Ingolſta-

dienſem, totamqve Bavariam benevolentia accidiſſe arbitror.
ſmus & Philippus, licet vocati, venire abnuerint; Reuchlinus
qvantum ex epiſtolis ejus hinc Norimbergam ad Pirckheimerum
ſis, conjectare licet, vix annum hac in urbe transegerit. Imo
Eraſmum huc Urbanus Rhegius, præſtantis Theologi Johann
tunc in Theologia diſcipulus; at aliqvot annis poſt, novi Eva
Auguſtæ Vindelicorum, & alibi, buccinator & tibicen, inter ſ
ſuos non infimus; idqve fecerat juſſu Principis Erneſti, (Bavar
orum & ſtudioſorum omnium eximii Patroni, mox Epiſcopi P
enſis, & tandem Archiepiſcopi Salisburgenſis; fratris lauda
rum Bavariæ Ducum Wilhelmi & Ludovici; cui tantus Eraſmi
ſtadium pertrahendi ardor injectus fuerat, flammas indubie ip
gio ſubminiſtrante, ut tabellarium Baſileam Eraſmi adducendi
ablegaret. Qvod ſi animo apud nos manendi venire recuſaverit
qvit Rhegius, aureos ducentos qvotannis ſi noluerit, & opulenta
ſacerdotia reſpuerit, Princeps tamen hoc unum petit con
exoraturum, ut videlicet Eraſmus, viſendi Gymnaſii causa
Huic itineri menſem impendat, ut a Principe videatur, ex
plexetur (ita loqvitur neſcio an ſatis urbane, Urbanus Rhegius
dere enim ex animo Eraſmum cupit: ſumtus ad iter miniſtrabit
gnificos, remunerabitqve virum liberaliſſime, ut videat Principem
hil æqve ac literatos & literas amare, obſervare, ſuſcipere. Verum e
nimvero, & o factum bene, tantis promiſſis Eraſmus, ut Baſileam
ſereret, illici haud potuit. Reſcripta epiſtola per Rhegium Princip
ampliſſimas gratias egit, obtendens ſe multiplici vinculo adſtrictum
teneri, qvo minus ad Bojos commigret. Ego ita judico. Ex ge
Eraſmi, qvæ laudem merentur, hanc recuſationem ejus vel primo
co collocandam, qvia Bavariæ valde ſalutaris accidit: illos enim
cum fructus Eraſmus intuliſſet, & forſan duplicatos aut triplicatos
qvorum ſemina jam per libros ſuos paſſim ſeverat, vel potius, qvi jam
ex monumentis ejus in uberrimam meſſem omnibus ferme in locis
excreverant. Magna autoritate & exiſtimatione apud pleroſqve
tunc erat Eraſmus; & habebat, qvorum opera apud Summates in gra
tia poneretur; qvia nec dum ſatis dilucide veritas veteris illius verbi:
Notum malum optimum; ad Eraſmum ſpectare intelligebatur. Id ubi
intellectum eſt, enimvero tum ſuas ſibi res Eraſmus habere, &, qvo

pedes

es & auræ ferrent, abire juſſus eſt; non modo ab illis, qvi Eraſmum
ı niſi ex fama (inter qvos Princeps noſter Erneſtus,) ſed & ab illis,
eum familiariter noverant, qvales in Britannia, ſanctum illud par
ırtyrum, Roffenſis & Morus. Melanchthonem detinuit in Saxo-
. Lutherus, magno, negare non poſſumus, Bavariæ bono; nam ſi
golſtadium veniſſet, qvas ſtrages verſipellis ille & verſatilis hæreti-
s non dediſſet? Detinuit autem Lutherus Philippum, procurato u-
riore ſtipendio. De qvo ita ad Spalatinum ſuum. *Spero Philippum
l Bavaros non adſpirare. Id tamen eſt, qvod ſemper optavi, ut hone-
ore magnificatus ſtipendio, ſpem illis adimeret, qvam concipiunt, qvod
ilius eum haberi ſciunt, qvam apud eos futurus eſſet.* Alibi idem Lu-
erus ad eundem Spalatinum: *De ſtipendio Philippi nihil ſcribo ad
rincipem, ſi tu non ſatis fueris. Qvæ antea ſcripſi, feci, ut homini nul-
a eſſet occaſio migrandi unqvam a nobis.* Animadvertebat nimirum
utherus, qvantopere ad fabulam, qvam exorſus fuerat, Philippi, ju-
enis tunc audacis, diſerti, & ad qvemcunqve laborem indefeſſi, per-
ona ſibi opus eſſet. Gratias Luthero, qvi tantam peſtem ſcholæ no-
træ nec miſit, nec ut mitteretur permiſit: Eſt cum & hoſtes proſunt,
etiam neſcii atqve inviti. Id hic evenit.

Affero hæc hiſtoriæ cauſa, & Capnionis occaſione, & ut callidi-
tatis exempla, qva fit, ut Principes, etſi aliqvando lucis & veritatis de-
ſiderio accendantur, facile tamen avertantur, præcluſis mediis ad au-
diendos per qvos proficere poſſent.

Qvanti autem poſt Cæſarem & Pontificem ipſum, a viris ſui tem-
poris maximis & doctiſſimis habitus fuerit Reuchlinus, epiſtolæ jam
ſæpe memoratæ ex omnibus Europæ partibus ad eum datæ, & *anno
1519. Hagenoæ* excuſæ, luculenter demonſtrant. Inter eos præter
*Henricum Nuenarium Comitem, Huttenum, Capitonem, Eobanum Heſ-
ſum, aliosqve* qvi ob Lutheraniſmum ſuſpecti videri poſſent, & odio-
ſum ut audivimus, Clero *Eraſmum* inveniuntur *Johannes Fiſcher*,
Epiſcopus Roffenſis, *Johannes Dalburgius* Epiſcopus Wormatienſis,
Thomas Truchſeſius, Decanus Spirenſis, *Ægidius Viterbienſis*, Auguſti-
nianorum generalis, *Philippus Beroaldus*, Jun. *Picus Mirandulanus* alii-
qve plurimi, qvi religionem non mutarunt; plures vero nominari
poſſent, ſi *tertium* volumen Romanarum epiſtolarum qvod in fine ſe-
cundi promittitur, inſpicere mihi licuiſſet, qvanqvam an editum fue-

 rit

Digitized by Google

rit incompertum habeo. His oloribus anſerinus Gretſeri ſtrep.
officere utiqve non poteſt.

Finieram iſta, cum editus proximis nundinis Francofurten-
libellus *de vita Reuchlini* ad me pervenit autore *Joh. Henr. Majo Pi-*
cenſi, Eccleſiaſte Durlacenſi & Profeſſore Gymnaſii, docto, ut ſt
probat, & eloqventi viro, in qvo & ea qvæ ex Capnionis epiſtolis
qve autoribus collegi, & multa alia digniſſima referuntur, præmiſ-
Theologi in provincia illa primarii & celeberrimi *Lic. Joh. Fecht*
ſigni præfatione. In hoc tractatu Friderico III. Imp. *cariſſimus* fu-
Capnio memoratur, a qvo & codice Bibliorum Hebraico donatus
(qvi in Bibliotheca Durlacenſi etiam nunc aſſervari *dicitur*) & in
ejus a Medico Judæo, qvo Imperator utebatur, lingvam illam dic
idem in Theologia recte ſenſiſſe de juſtificatione & *Sacramentis* per-
betur. Magna ei dignitas acceſſit, cum ex lege fœderis Svevici
qvo ſupra dixi, inter triumviros illos judices a *Cæſare Maximil*
& Principibus conſtitueretur. Encomio inſigni eum mactav
cus Huttenus, in Carmine Heroico qvod *Triumphum Capnionis* ſc-
pſit, magna cum monachorum & imprimis Dominicanorum
tione. Speciminis loco paucos verſus addam:

Dicat Io, ſi ſe novit Germania, dicat.
Jam vacuum curis, atqve ambitione ſolutum,
Viventemqve ſibi, reliqvoqve ſuavius uti
Tempore qværentem, ſtudia inter ſancta libroſqve
Lite relegata feſſum, effœtumqve ſenecta
Invaſere ſenem innocuum, nil tale merentem.
Cauſa viros movit, qvi nil ſupereſſe videbant,
Poſt Bernenſe nefas, qvo ſe inqvinare liceret.
Reſpexere diu, placuit Capnione reperto
Exerere invidiæ ſtimulos, ſolitumqve venenum.
Sollicitis qvo principio ſe accingere poſſent
Flagitio, curas recutitus apoſtata ſolvit:
Conſiliumqve dedit, ſed verſu, dicere durum eſt,
A piperis grano germanum nomen adepti.
Hunc olim pœnas fugientem, extrema ſecutum
Opprobriis coopertum hominem, famaqve ſiniſtra
Flagitiiqve reum, ſimulantem, ac multa voventem

Ad

Digitized by Google

Ad Chriſti traxere fidem; præſtabat in illa
Religione mori, & pro factis ſolvere pœnas,
Qvam bellum ac fœdas nobiſcum accendere lites. &c.

Et poſt alia:

- - - - accuſat Capnionem, & judicat idem
Acer Hogoſtratus, ſcriptis qvoqve lædere qværunt:
Allexere Ubios fratrum ad ſe cœpta Sophiſtas,
Una omnes ruere, & pugnam miſcere parati.
Pallidus imprimis, & olenti Tungarus ore,
Ultro ſcribit opus cui putidiore Minerva
Ebrius Ortuinus ſcabris ſe verſibus addit.
Deinde alii certant. - - - - - - -

In *Petrum Maierum* plebanum Francofurtenſem qvo cum *Cronbergius*, ut alibi notavi, per literas diſceptavit, inter alia his ludit verſibus qvi & alios concionatores perverſos egregie depingunt:

- - - Qvantum eſt potuiſſe furentis
Judicio vulgi, ſtolidaqve placere cohorti.
At ſi qvando tibi ridet leviora loqvuto,
Aut ſi qvando oculos ſanti lugubria tergit,
E populo qvisqvam, vel de mulieribus iſtis,
Tum ſublime caput, tumefactaqve nubibus effers
Labra tenus, plaudisqve manu, molliqve triumphas
Continuo geſtu, tunc te hac ſuggeſta, tuumqve
Vix capit hoc regnum, tunc tu omnia voce laceſſis,
Omniaqve exuperas, & inanem percutis auram.

Ex plurimis qvibus Capnionis laudes prædicat hos appono:

Hic vir hic eſt, cives, qvem vos paulo ante petitum
Mille dolis, mille inſidiis, atqve arte maligna,
Promiſſa doluiſtis ope, hæc venerabilis illa eſt
Canicies ſancti capitis, cui debet honorem
Et cui ſemper habet plenis Germania votis
Virtute illuſtrata viri. Hic eſt ille ferorum
Intrepidus domitor monſtrorum, invictaqve maſtix,
Qvi temere fratres auſos, temereqve Sophiſtas,
(Laudis opus plenum, & memorandum in ſecula factum!)
Contudit, & multa trepidos formidine ſternens

Digitized by Google

Intactam aſſeruit, ab iniquo judice famam.

Et paulo poſt:

Hic vir, hic eſt, cives, qvi non torporis inerti
Segnitie ſocordis agens, qvæſivit honores;
Verum acri ſtudio atqve opera, multoqve labore.
Qvi gravibus rebus qvæſitus Cæſaris egit
Et patris & nati cauſſas; qvi plurima fecit,
Plurima qvi docuit, non ventri obnoxius unqvam,
Et nunqvam indulgens, qviqve ut nos vera doceret,
Qvæ non dura tulit? cui non ſe inferre pericl o
Eſt auſus? qvi ſi temere non Ennius olim
Adſcripſit tria corda ſibi, nos qvatuor iſti
Jure bono dabimus, ſcribenti apteqve loqventi
Qvatuor in linguis, patria, Græcaqve Latinaqve
Et tandem Hebræa. Qvare infantiſſima Fratrum
Plebs ſileat, qvis enim melius multa ardua ſcribet?
Rectius & dicet, qvam qvi multa ardua novit?
Hic vir hic eſt cives, qvi qvæ qvis legerit alter,
Plura dedit calamo, qvi primus Comica ſcripſit.
Germanisqve ſuis ſcenam patefecit, & amplam,
Oſtendit caveam, vetuitqve ſilere theatrum.
Plurima qvæ numero, qvi plurima lege ſoluta
Condidit, invenit qvi multa incognita nobis
Optimus interpres, qvi certe pluribus annis
Ante duces ſummos in Cæſareoqve ſenatu
Jus dixit, qvam qvis, ſtuduiſſe putabitur alter.

Lis cum monachis anno 1520. interveniente cum aliis *Francisco Sickingio* ita compoſita fuit, (ut ex epiſtola Capnionis ad Bilibaldum Pirckhaimerum apparet) ut monachi abolitionem cauſæ ſuo ſumtu Romæ cum honorifica Capnionis mentione ſe impetraturos eſſe & expenſas litis refuſuros promiſerint, qvemadmodum jam illos, in qvos ſententia Spirenſi condemnati erant, ultra centum florenos *in bono auro*, ut ſcribit, reſtituerant. Unum adhuc noto: cauſam propter qvam Capnio Romam miſſus fuit, aliam a Melanchthone in oratione de Reuchlino, ut & ab Altingio, loco ſupra citato, aliam in recentiſſima Capnionis qvam allego, hiſtoria referri. In hac enim traditur, legatum fuiſſe a Philippo Palatino Electore Reuchlinum ut contra Abbatem, ſive Præpo-

Digitized by Google

Præpoſitum Weiſſenburgenſem & commiſſarium Pontificium, qvi a Præpoſito inſtigatus, ſine cognitione cauſæ Electorem excommunicaverat, apud Pontificem Alexandrum VI. conqvereretur & extat oratio ejus Romæ de lite illa habita, perqvam elegans & gravis; potuit tamen & alterum illud negotium qvod reliqvi memorant, diſpenſatio nempe matrimonialis, inter legationis cauſas fuiſſe, idqve non negat ſcriptor noviſſimus, Majus. Finiam longam digreſſionem, unum tantum monens, qvod legi omnino mereantur epiſtolæ duæ Lutheri ad Spalatinum tum Wittenbergæ agentem, qvarum una (*Lib. I. 4.*) *Ortuinum Gratium*, Reuchlini adverſarium exagitabat: ea ſcripta fuit anno 1514. altera (*Lib. I, 6.*) diem & annum non habet, Chytræi tamen & Calviſii judicio ſcripta fuit anno 1510. in qva Capnionem non ſolum prolixe ab hæreſi defendit, ſed & Eccleſiæ miſerum ſtatum & inqviſitorum, qvos vocabant, inſcitiam & tyrannidem deplorat, jam tum anteqvam cum Tezelio congreſſus eſſet, plenus adverſus illos Zelo. *Plenum eſt*, ſcribit, *cor meum harum cogitationum magis qvam lingva dicere poſſit.* & paulo poſt: *Confido Dominum fore veracem etiam invitis & fruſtra ſedentibus mille Colonienſibus, Dei enim ſolius hoc opus erit ab intra operante, non hominum, a foris tantummodo ludentium potius qvam operantium.*

Auguſtinus qvidam Alfeldenſis.) Plurimi ejus libelli collecti a Monachis Paulinis Lipſienſibus in *Bibliotheca Academica* aſſervantur, tam Germanici qvam Latini, indigni profecto qvi lucem adſpexerint, niſi Luthero anſam dediſſent, ſententiam ſuam magis magisqve confirmandi. Inter primarios infelicis ingenii Alfeldenſis fœtus eſt tractatus, de cujus refutatione dixi, qvi hunc habet titulum: *Super Apoſtolica ſede, an videlicet divino jure ſit nec ne, neqve Pontifex qvi Papa dici ceptus eſt, jure divino in ea ipſa præſideat, non parum laudanda, ex ſacro Bibliorum canone declaratio, edita per Fratrem Auguſtinum Alveldenſem, Franciſcanum regularis (ut dicitur) obſervantiæ ſacerdotem, Provinciæ Saxoniæ, Sanctæ crucis ſacriqve Bibliorum canonis publicum Lectorem in Conventu Lipſico, ad Reverendum in Chriſto patrem & Dominum, Dom. Adolſum Principem illuſtrem in Anhaldt, Epiſcopum Mersburgenſem.* Præmittit articulos Græcorum contra Pontificatum Romanum, Romæ damnatos, dein ſuam theſin proponit his verbis. *Sedes Apoſto-* "

lica

lica seu Cathedra Petri sola suprema, jure divino erecta, firmata & def-
» *sa, in qva Christo Deo nostro jubente præsideret Petrus & successor ejus, u-*
» *niversalis ecclesiæ militantis caput, pontifex summus, Primas, Papa, Re-*
» *ctor, Pastor, unus & solus summus Christi Vicarius Romæ tanqvam in lo-*
» *sibi congruo fixa atqve situata est.* Hanc ſeptem probationibus, (*gra-*
» *dios* vocat) propugnat, v. g. a neceſſitate regiminis monarchici, qvo
ſtabiliri putat dicto Chriſti, *omne regnum in ſe diviſum deſolabitur*: a fi-
gura veteris teſtamenti, qvia enim *omnia in figura contigerunt.* 1. *Cor.*
X. ideo & Aaronis figura impleri debuit, nempe per *Papam.* Eo
qvoqve trahit dictum *Hebræ. VIII.* qvod *Chriſtus ſortitus* ſit melius
miniſterium. Addit dein vulgata illa: *Tu es Petrus, & ſuper hanc pe-*
tram &c. item, *Dabo tibi claves cœlorum: Rogavi pro te Petre: Paſce oves*
meas. Sed ſubtilius fortaſſis eſt qvod dicit, Chriſtum in una navi
Petri conſediſſe qvanqvam duæ adeſſent. *Luc. V. 3.* & qvod didrachma
pro Petro ſolverit, utpote pro vicario ſuo, & alia ejuſcemodi, ita ut &
Petro reliqvos Apoſtolos pro conſultoribus aſſignet, ſicut Papæ Car-
dinales. Per hæc putat blaſphemiæ & hæreſeos convinci poſſe, con-
trarium ſentientes, eosqve cum *letbiferi veneni conflatore* aſſo Joh.
Wicleffo & cum *Joh. Huſſ conſobrino diaboli*, comparat. Poſt hos bu-
pronuntiat: *Qvicunqve negat jure divino eſſe ſummum Pontificium Pe-*
» *tri, atqve ſedem Apoſtolicam, qvod idem eſt, ſimul qvi negat jure divino*
» *eſſe Chriſti vicarium Petri ſucceſſorem, hunc coram Deo & Chriſto Jeſu,*
» *qvi judicaturus eſt vivos & mortuos, coram tota univerſali eccleſia pro-*
» *clamo, accuſo, devito velut perverſum hæreticum, ſi pertinaciter in errore*
» *& hæreſi perſiſtit.* Edidit inter alios Alfeldenſis ſermonem Germani-
» cum in qvo compendium qvoddam convitiorum & retorſionum in
Lutherum invenitur, cum delineatione plurimorum ſcriptorum, qvos
contra eum meditabatur. In hoc adverſus deſideratam a Luthero
Miſſæ ſeu Euchariſtiæ celebrationem in lingva populari, ex inſcriptione
Pilati qvæ in tribus ſaltem lingvis facta ſit, argumentatur, negatqve
licere in alia qvam una ex tribus illis Miſſam celebrare, addita graviſſi-
ma, ubi ipſi videtur ratione, ne populus ad inobedientiam, & multos
errores moveretur, aut anſam ſumeret communionem ſub utraqve de-
ſiderandi. Comparat in illo ſermone *Lutherum* cum *Conrado Fabro,*
qvi Sangerhuſæ Principum juſſu olim combuſtus fuerit ob dogma
Huſſi-

Digitized by Google

.ſſiticum, qvo nunc Saxoniam, Miſniam & Thuringiam infici, qve-ur a Luthero. At de eadem *communione ſub utraqve* Latinum tra-atum edidit, anno (niſi in numero errarunt Typographi) 1529. Huic ·oëmium præmiſit de nomine Jeſu indeclinabili, cui qvintam literam ddidit & JESUH ſcripſit, ut conveniret cum Voce Josua tot lite-as habente: mira inde myſteria eruit, præcipue ob interpoſitam lite-am S. qvem ſemivocalem eſſe tradit, qvia incipit a vocali, & pro-auntiatur *ES*. Id notat (ait) myſterium incarnationis, nam natura a verbo aſſumta ex ſe plenam vocem, id eſt, perſonam non habet; æmulari ita Lutheri ſtudium Hebraicæ & Græcæ lingvæ voluit Therſi-tes iſte, ut literaturæ gloriam ſibi qværeret, & Reuchlini, qvem *doctiſſi-mum virum* vocat, autoritatem ſeqvi videretur. Elegantiæ etiam Monaſticæ ſpecimina ſunt, tituli librorum *Fætor Ludemnus*, *Syrupus Alfeldenſis*. Sed ex his plura piget referre, prætereo etiam alias char-tas, qvas tum adverſus Lutherum tum adverſus eos qvi pro Luthero, cum is ipſe reſpondere homuncioni nollet, calamum ſumſerunt, *Dol-ſchium & Lonicerum*, nugis ſuis implevit.

Menſe Junio tractatus *Card. Cajetani, de divina inſtitutione Pon-tificatus*, Coloniæ recuſus eſt, is puto qvem teſte Richerio *ſupra ad* §. 2. occaſione Concilii Piſani ſcripſit, in qvo pro Scholaſtico, qvo valuit, acumine nihil omiſit, ſed ad ſtabiliendam ſententiam ſuam teſtimo-nia veterum ſtudioſe collegit, ex qvibus non ſolum *principatum* ſive *πρωτεῖαν* Petri & ſucceſſorum, ſed & dominatum illum univerſalem, & infallibile de religione judicium aſtrui poſſe exiſtimavit. Neqve ta-men ipſe diſſimulat, *certitudine mathematica firmari non poſſe qvæ ſcri-pſerit*, ſed interpretatione Scripturæ ſecundum ſenſum doctorum & in autoritate Conciliorum acqvieſcendum eſſe, ita enim certam eſſe fi-dem, de Pontificatus inſtitutione divina, ut certior haberi non poſſit. Refutavit Cajetani tractatum anno 1511. primo editum anno ſeqventi *Jacobus Almainus* Doctor Pariſienſis, cujus hunc & alium ejusdem ar-gumenti libellum Edmundus Richerius compilationi ſuæ, ſive *Vindi-ciis doctrinæ majorum Scholæ Pariſienſis* anno 1683. editis inſeruit. Dedicavit ſcriptum ſuum Almainus *Triſtando Salezario*, Seno-nenſi Archiepiſcopo, his exorſus verbis: Qvod imprimis optabam mihi hoc tempore ſorte qvadam obtigit argumentum, ſcilicet edendi " qvidpiam in aſſentatorias, & qvaſi qvodam adulationis illicio, Sum- "

 mum "

„ mum Pontificem ſibi nimis blandiendo demerentes doctrinas, illius
„ Fratris Thomæ de Vio Cajetani, hominis alioqvin eruditi, niſi ſuam
eruditionem aſſentationis macula contaminaſſet, & niſi ſacratiſſima
„ illa Concilia Conſtantienſe & Baſileenſe, ſuis procacibus verbis infa-
„ mare & ſugillare anniſus eſſet. Cum ſatis innotuerit nova hac editione liber iſte, non opus eſt ut multa ex eo exſcribantur: invenient interim Pontificiæ majeſtatis aſſertores qvæ Lutheri & Proteſtantium ſententiam excuſare, & hos labore impugnandi ſupremam & infallibilem illam poteſtatem levare poſſunt; qvanqvam Richerio in iis, qvæ pro abſoluta infallibilitate Conciliorum aſſerit, non aſſentiant.

Ad §. LXX. *Thomæ Rhadini*) Paulo ante editum Cajetani libellum menſe nempe Octobr. anni 1520. recuſa eſt, annitente Emſero, Lipſiæ *Thomæ Rhadini Ord. Prædic. oratio ad Principes & populos Germaniæ*, Romæ, ubi Theologiam profitebatur, in Lutherum habita. Gloriatur autor de origine Germanica, qvod natus ſit *Placentiæ* ex Comitum familia, qvæ *Thodiſcorum* (i. e. Germanorum) cognomentum retinuerit, Luthero (ex vulgi, ut dicit, opinione) magnum ingenium, uberrimas artes & compoſitum ſermonem tribui non negat, item qvod ſit vir fortis, & bonus qvi bene vivat, ſolertiſſimus etiam, & qvi profeſſione vitæ Eremiticæ Auguſtinianæ, Chriſtum pauperem ſecutus ſit; culpat vero ut rerum & opinionum novarum cupidum, qvi *nullum ex Theologis, qvos ſeculum illud venerabatur, imitari velit, ſed ſuperiores vincere, & poſteritati exemplum & autoritatem relinqvere.* Germanorum fortia facta & pietatem extollit, eas autem laudes a Luthero imminui putat, & nobilitati Germanicæ dedecus inferri, imprimis Friderico Principi, qvi templum Wittembergenſe celeberrimum extruxerit, & ex multis regionibus conqviſitis reliqviis ornaverit, indulgentias etiam centum dierum, viſitantibus templum impetraverit, qvas nunc Lutherus in contemtum adduxerit. Objicit eidem qvod Philoſophiam Ariſtotelicam ſpreverit & *Theologiæ peſtem* vocaverit; cum Summa Scholaſticorum doctorum injuria; qvi tamen per annos trecentos Philoſophiam Theologiæ ancillari, & omnem humanum intellectum in obſeqvium Chriſti captivum facere allaboraverint. Exagitat encomia qvibus Lutherus ſe efferri, & veluti ſanctum pingi patiatur: maxime vero ei vitio vertit, qvod adverſus regale ſa-
„ cerdotium petulanter inſurrexerit. *Eſto*, inqvit, *ſacerdotes ab illo antiqvo*

Digitized by Google

tiqve clariſſimarum virtutum, morumqve ſanctiſſimorum tenore defece-
rint. Eſto (licet Salomon non conſentiat) hoc ſit ſub ſole novum vivendi ”
genus, prioraqve tempora meliora fuerint, ut moroſi ſenes & ſtultus ”
qviſqve cauſatur. Eſto nunc primum juxta prophetam, dominus de cæ- ”
lo proſpiciat, ut videat, ſi eſt intelligens, aut reqvirens deum, omnesqve de- ”
clinaverint, ſimul inutiles facti ſint, nec ſit qvi faciat bonum, nec usqve ”
ad unum. Eſto, inqvam, tandem ſit Roma peccatrix, ſit miſera, ſit adul- ”
tera. Non tamen debuerat Martinus primus in eam lapidem mittere, ”
niſi forte fortuna ſe innocentem & ſine peccato dicat, atqve ſeipſum ſedu- ”
cens mendacem faciat. Peccaſſe deinde eum dicit contra decreta Ju- ”
ris Canonici, qvæ nullam in Pontifices cenſuram admittunt. Dum
vero, contra dogmata Lutheri diſputat, in traditione Eccleſiæ funda-
mentum ponit, & *ideo non omnia ſcripta eſſe, ſed viva voce a Chriſto &*
ab Apoſtolis eorumqve ſucceſſoribus tradita contendit, ne ſacroſancta &
divina ſecreta in prophanum vulgus exirent, & amaracinum ſuibus offe-
ratur. Dein ex Lutheri dictis contradictiones colligit, & errores
ſuos ex Wiclefo, Huſſo, Marſilio Ficino, & Johanne Laudunenſi hau-
ſiſſe eum aſſerit, pugnat pro primatu & poteſtate Pontificis; teſtimo-
niis Patrum, ſpeciatim exprobrat Luthero odium in ordinem Domi-
nicanorum, & Huſſitarum exemplum eum ſeqvi ſcribit, qvi mona-
ſterium Prædicatorum Glatoviæ in Bohemia funditus everterint.
Gratias agere Philippo Melanchthoni Lutherum jubet, qvod hic ſcri-
pta ejus expoliat, & ut loqvitur *ſupra balbiloqventiam nonnihil elevet.*
Reprehendit commentarium ejus in Epiſt. ad Galatas, nulla tamen
allata ratione, qvam qvod Paulum Petro æqvalem fecerit. Allegat
dictum *II. Petr. III. 15.* eo, credo, ſenſu ut cenſuram Pauli ex cathe-
dra Pontificia continere videatur. Appellationem vero ad conci-
lium a Luthero interpoſitam, Pii II. & Julii II. decretis damnationem
Luthero aſſerre aſſeverat. Poſt innumera convitia & ſcommata, qvæ
collectis & applicatis Scripturæ centonibus, Poëtarum dictis, hiſtori-
cisqve & grammaticis alluſionibus (qvarum magna tumet copia) toto
ſpargit & effundit ſacco, tandem Deum omnesqve ſanctos implorat,
ut a Germania, qvam patriam ſuam vocat, mala illa ex Lutheri *do-*
ctrina metuenda avertant, ipſum vero ad meliorem mentem reducant, vel
interitum ei accelerent, ut omnes poſthac in tranqvillo Eccleſiæ ſtatu dor-
miant. Hæc Summa votorum erat. Orationis hujus exemplo Lipſiæ

r 2 recu-

Digitized by Google

recuſo, Phil. Melanchthon æqve ac Lutherus ſuſpicatus fuit autorem ejus eſſe *Hieronymum Emſerum* ſub *Rhadini* nomine latentem. Conſtat id ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *part. II. pag. 7.* & ex *Hirci* cognomine, qvo Emſerum, ad inſignia ejus alludens Philippus compellat. Edidit autem hic ſub *Didymi Faventini* nomine Orationem pro Luthero doctiſſimam graviſſimamqve, Principibus Germaniæ itidem dicatam, qvæ in *Tomo II. Oper. Philipp. p. 38. & ſeqq.* extat. In hoc
„ rerum eousqve geſtarum ordine breviter & perſpicue enarrato, ini-
„ qviſſime accuſari dicit Lutherum, qvi patriam Romanenſibus fraudi-
„ bus liberavit, qvi ſeculorum aliqvot errorem unus his temporibus au-
„ ſus eſt convellere, qvi Chriſtianam doctrinam impiis Pontificum con-
„ ſtitutionibus, & nugacibus Scholarum Sophiſmatis prope extinctam,
„ in lucem revocavit. Nam has laudes docti tribuunt Luthero, non e-
„ go tantum, & vere tribui intelligetis, cum ad accuſationum capita
„ reſpondero. Hæc præfari libuit, ne hunc tumultus hujus autorem eſ-
„ ſe putaretis, qvam plane iſtorum furoribus debetis, qvi jam *annos plus*
„ tres nihil non agunt, nihil non moliuntur, ut extingvatur Luthe-
„ rus: non ut qvieta ſit reſpublica Eccleſiæ, ſed ut ipſi in qvie-
„ tam Eccleſiam tyrannide ſua libere graſſari qveant. Dein ad capita accuſationis reſpondet. De miſſa, ait, ita docuiſſe Lutherum, ut boni non offenſi, ſed teſtati ſint aliqvot eorum, multum ſe debere Luthero, qvod eo autore tandem ſanctorum myſteriorum fructum cognoverint; reclamare autem illos ſolum, qvi ſacra in qvæſtu habent. Fridericum Electorem (qvem a Luthero læſum eſſe declamaverat Rhadinus) teſtem appellat, qvod Lutherus indulgentias non in Principis contumeliam & damnum, ſed veritate Evangelica convictus reprehenderit, ipſeqve Elector intellexerit, meras impoſturas eſſe indulgentiarum nundinationes: laudat eum, qvod Lutherum non prodiderit inimicis pro libidine cruciandum. Ad objectam porro ſtudiorum oppreſſionem, & primo qvidem Philoſophiæ, hæc regerit:
„ Non damnat Lutherus eam Philoſophiæ partem, qvæ mathemata,
„ qvæ gemmarum, plantarum & animantium naturas deſcripſit. Nam
„ horum cognitionem fatetur ad ſacra neceſſariam eſſe, ſoletqve in loco
„ uti, qvoties res poſtulat, probat inqvam pingvem illam rerum deſcri-
„ ptionem, cujus autores habemus, apud Latinos Plinium, apud Græcos
„ Athenæum, addo, ſi vis, Ariſtotelem, Theophraſtum, Dioſcoridem, ut

Poe-

Digitized by Google

Poetas interim taceam. Breviter, collaudat Lutherus, qvæ de rerum natura fere ſunt a medicis conſcripta, damnat autem, ſi ignoras, eam Philoſophiæ partem, qvæ de rerum principiis, ventorum ac pluviarum cauſis, prodigioſas nugas comminiſcitur, adeoqve qvicqvid id eſt, qvod Ariſtoteles vocat Phyſica ἀκροάματα, καὶ τὰ μεταφυσικὰ, damnat qvicqvid de moribus a Philoſophis proditum eſt. Allato dein Antiochi regis contra Philoſophos decreto optat, ut in Chriſtianiſmo illi locus fuiſſet, ſic enim (ait:) Sacra doctrina ſincerior hoc tempore eſſet, & cum doctrinam mores imitentur, adhuc eſſet reliqva Eccleſiæ nonnulla diſciplina, qvæ jam ita cum doctrina Chriſtiana, novis Theologorum dogmatis, qvæ e Philoſophia nata ſunt, & impiis Pontificum conſtitutionibus extincta eſt, ut ne nomen qvidem Eccleſiæ mereatur horum temporum confuſio. Speciatim porro Theologiæ Scholaſticæ vitia exponit, tam in Metaphyſicis qvam moralibus, magno pondere argumentorum & verborum flumine. Pauca ſaltem ſpeciminis loco adſcribam: poſtqvam enim doctrinam Phyſicam Ariſtotelis taxaſſet, de ea parte diſſerit, ſine qva Theologiam mancam putaverint, metaphyſica nempe de Deo, (ſcribit) de iis qvæ Deo tribuuntur ab hominibus, de unitate, de intellectu, de voluntate, de ſimplicitate, diſſerunt Metaphyſici, qvos vocant, qvam partem Theologia Scholaſtica ſibi totam vindicavit, in qva regnare ſibi videtur. Hinc natæ ſunt factiones illæ, Thomiſtarum, Scotiſtarum, Occamiſtarum, velut ex Chao demorgogoneo. Hic Theologorum vulgus ſtudia in contraria ſcinditur, dum hic rem rationabilem, illæ realitates, breviter dum ſuum qvisqve dogma aſſerit. Oſtenſa vero vanitate dogmatum iſtorum ita judicat: Ni ſol noſter Jeſus Chriſtus præeat humanis tenebris, fieri plane non poteſt, qvin palantes animi paſſim errent & a vero excidant. Qvo duce cum careat iſtud Theologorum genus, qvas non opiniones, qvæ non portenta, imo qvæ non idola confingit? qvum varias divini numinis formas delineat, cum hic eſſentiam divinam re ipſa a relationibus, ille ratione diſtingvit, cum hic aliqvot realitatum myriadas in eo numerat, ille realitates inter Platonicas ideas ridet. Qvæſo qvorſum iſta tam putida? qvæ Paulus teſtatur ad ædificandam fidem nihil conducere. Eſt enim alia qvædam ſpiritus doctrina, alia qvædam lux, qva tenebræ mentium noſtrarum divinitus diſcuti ſolent. Poſt alia eodem facientia moralem Philoſophiam aggreditur, eamqve

negat cum Chriſtiana Doctrina convenire, imo e diametro cum Chri-
” ſto dicit pugnare. Optabile (ait) foret me rhetorice hoc potius qvam
” vere dicere, & hoc errare loco. Sed hæc nimium vera eſt oratio mea;
Hanc poſt multas alias qverelas, *deprædatricem illam Philoſophiam* eſſe
ſtatuit, qvam Paulus caveri juſſerit. Summam inde neceſſitatem o-
ſtendit, qvæ Lutherum ad damnanda Philoſophorum Ethica adegerit,
præcipue in articulis ſummis *de lege, peccato & gratia*. Omitto qvæ
de legibus, de peccatis ac affectibus diſputat Philippus: ubi *ſtultos* vo-
cat Theologos Scholaſticos, qvi dogma mediocritatis ad virtutes et-
iam theologicas applicent, ut prohibeant ne Deus immodice ametur;
” de gratia tantum qvædam addo: Cenſent Philoſophi abſolutam vir-
” tutem in homine adſvetudine parari; contra divinæ literæ docent,
” humana omnia polluta eſſe peccato, nec purgari niſi ſpiritu, qvem
” Chriſtus emeruerit generi humano. Omnia philoſophi viribus hu-
” mani ingenii tribuere, divinæ literæ omnia ademerunt, in comparan-
” da abſoluta, & germana virtute. Hic Scholæ Theologorum Philoſo-
” phos ſecutæ virtutem parari poſſe viribus humanis, docent: Spiritum
” accedere, ut ſeſe in nobis jam noſtro Marte purgatis oblectet, non ut
” ſuo numine transformet, ac purget animos. Qvo dogmate qvis non
” videt Chriſtum vulgo obſcuratum eſſe, qvem cum exhibeant divinæ
” literæ autorem boni ſpiritus, & purificatorem humanarum mentium,
” iſti plane repudiant, cum nihil non pudet eos humanis viribus arroga-
” re. Hinc prodigioſæ illæ de donis, de fructibus, de Theologicis, de
” cardinalibus virtutibus diſceptationes, ubi omnia tribuuntur naturæ,
” Chriſto nihil. Donorum enim qvæ vocant & virtutum cardinalium
” plane fatentur ſeminaria qvædam in natura eſſe. Theologicas vero
” virtutes, ne qvid divino ſpiritui relinqvant, fingunt alias divinitus in
” nos effundi, alias a nobis parari. Deinde, plane ocioſas in nobis ſter-
” tere eas, qvæ divinitus inſpiratæ ſunt, vigere vero, qvas nos paravi-
” mus. Qvod dogma, ut veteres taceam, nuper contra Lutherum au-
” ſus eſt vinoſus Lapitha: Sophiſta *Eccius* proponere diſputandum, in
” hanc ſententiam. *Nobilior eſt fides infuſa qvam acqviſita, tamen ut
” ita dicam, fides acqviſita eſt activior*; hæc enim illius verba ſunt. Qvæ-
” ſo vos, Principes, qvid magis impium, qvid magis blaſphemum vel
” excogitari unqvam aut a Marcione aut a Pelagio potuiſſet. An non
” videmus qvid infuſæ fidei tribuerit in Evangelio Chriſtus, cum ait Pe-

tro

Digitized by Google

tro, *Beatus es Simon Bar Jona, qvia caro & ſangvis non revelavit tibi, ſed pater meus qvi in cœlis eſt.* An non hic tribuit fidei confeſſionem, ſpiritui Patris? aut vim fidei cui tribuit, qvum ait, omnes a Deo doceri? Hoc genus ſexcenta licet reperire in iſtorum commentariis, qvos pro ſacroſanctis habent. Et paulo poſt: Jam & nominibus gratiæ, fidei, caritatis ac ſpei ſic abuſi ſunt, ut nihil minus in divinis literis ſignificent, qvam qvod iſtis, in diſputationibus ſuis. Adeo non modo Chriſti doctrinam, ſed & ſermonem dedidicimus. Nam ubi gratia, qvod Chriſto favoris vocabulum eſt, formam animi, ut iſti diſputant, ſignat? aut unde ſunt fidei infuſæ & acqviſitæ, formatæ & informis appellationis natæ? Unde ille item caritatis ordo, qvem præſcribunt? Aut qvo autore docent humanis meritis in ſpem ſalutis erigi Chriſtianas mentes? Imo unde prophana illa *meriti* appellatio, qva nihil impudentius aut magis impie confingi potuit? perſeqvitur inde multitudinem Legum Pontificiarum, & caſuum conſcientiæ tot voluminibus enarratorum, qvorum nomenclaturam nemo facere poſſit, interim in tanta Theologaſtrorum copia, non eſſe qvi conſcientias erudiant, qvi leges divinas, peccati formas, aut ipſum Evangelium norint, Sacramenta vero ita tractari, ut baptiſmus facta ſit frigida ceremonia, pœnitentia conſcientiæ carnificina & ratio compilandæ plebis. Miſſa in profanum qvæſtum & ſacrificium a Scholaſticis converſa, cujus fructus in qvosvis diſpenſari poſſit pro arbitrio ſacrificantis: multiplicatum Sacramentorum numerum a Thoma & Scoto, viro hoc nomine digniſſimo. His & aliis argumentis Lutherum & Philoſophiam & Philoſophorum fecem Theologiam Scholaſticam damnaſſe, huic enim deberi qvicqvid eſt in Republica Chriſtiana publicorum & privatorum malorum. Qvorſum (ait) veſana curioſitas, qva ne qvid ignorare viderentur iſti, omnium myſteriorum cœleſtium exactas rationes veſtigare conati ſunt? Adorari & credi volunt ſublimia de Trinitate, de providentia, de incarnatione verbi myſteria, rationibus humanis penetrari non volunt. Atqve utinam ſaltem Ariſtotelem ſuum audiſſent, hac parte, ubi tam pueriliter deſipuere! ait enim ille, τὸ ἀκρι-βὲς οὐχ᾽ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. Qvorſum vero hæc ſtultitia, malle ad naturæ leges, qvam ad divinas exigi, hominum mores? cum falli judicium naturæ poſſit, divinæ legis non poſſit? An vero non fefellit uſpiam Philoſophos ratio, qvæ eis tot ſectarum, tot diſſen-

» diſſenſionum autor eſt. Qvorſum hæc amentia, abſolutam virtutem,
» humanis conatibus potius, qvam divini Spiritus operæ tribuere, cum
» & Philoſophi qvidam innaſci verius, qvam parari noſtro ſudore vir-
» tutem docuerint? Hic veſtram fidem, Principes, veſtram pietatem,
» implorat Eccleſia, ut hactenus Philoſophiæ & humanarum traditio-
» num captivam, vel tandem ab hac miſera & bis Babylonica ſervitute
adſeratis. In Scholaſticorum primores qvosdam nominatim ſtylum acuit, qvos omnes *a Luthero vinci* dicit *bis ſedecim pedibus, ſi de ingenii acrimonia, de eloqventia & Cyclicis diſciplinis contendatur.* Damnat Scholas *non ut parum ingenioſas, aut qvod orationis ornamentis careant, aut qvod obſcura & impedita, ſed qvod impia ſint; & de impietate ex ſacris literis a Luthero convincantur:* affert inter alia exempli loco Thomæ ſententiam: *Anteqvam ratio in qva eſt peccatum mortale reparetur per gratiam juſtificantem, poteſt ſingula peccata mortalia vitare. Hoccine* (ait) *eſt, in Chriſti obſeqvium vincire intellectum humanum?* illam enim gloriam Rhadinus Scholaſticis tribuerat. Occamum (delicias ait qvondam noſtras) ob hanc theſin condemnat. *Gratia opus eſſe ad juſtificationem neqve Scriptura neqve experientia teſtatur.* Hac occaſione adverſus jactatam Eccle-
» ſiæ pacem (qvam in frontiſpicio operis Maimburgiani collaudatam
» vidimus) ita ſcribit Philippus: *Pax* cenſenda non eſt, qvod annos
» jam qvadringentos nullæ videntur hæreſes fuiſſe, nulla dogmatum
» bella in Eccleſia: nam & hæreſes ipſi communi in ſcholis decreto pro-
» feſſi eſtis, niſi hæreſeis vocare non licet, qvæ contra Evangelium prodi-
» ta ſunt, & cum pro Evangelio reluctari Pontificum & Principum ty-
» rannidi debuiſſetis, contra Evangelium a tyrannide ſtetiſtis. Ibi cum
» libere degraſſari in pietatem tyrannis licuerit, qvicunqve tandem fue-
» re, qvorum ſcelere factum eſt, ut priſca Eccleſiæ ſtatuta legesqve pau-
latim extinctæ ſint, vos ſocordiam veſtram, pacis ſtudium interpreta-
» mini. An neſcitis non pacem in terras ſed gladium miſſum eſſe? Non
» minus acriter oppoſitam illam autoritatem Cleri aggreditur: Si Chri-
» ſtianos (ait) faciunt purpura, mitra, tituli veſtri, & illa inſana ſtipen-
» dia, qvibus ſaginamini, nihil Chriſtianius reperiemus Sybaritis illis ac
» Mileſiis hominibus, ut ferunt, prodigioſæ luxuriæ. Et qvia ab opi-
» bus ac deliciis veſtris æſtimari doctrinam vultis, qvæſo Paulum audite,

hujus

jus judicii veſtri βάσανον, cum ſcribit: *multi ambulant, qvos ſæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chriſti, qvorum finis interitus, qvorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qvi terrena ſapiunt.* Cum vero Rhadinus Lutherum provocet ut unus inſurgat contra decem millia, Audi (inqvit Philippus) unius Chriſti potior eſt, qvam decem myriadum calculus. Chriſti ſpiritum Lutheri doctrina referri contendit. Vincat itaqve, ait, ſi ex Deo ejus Spiritus eſt, ſi cum Chriſti literis conſentiunt ejus dogmata, qvem unum profitetur, ut vero cum Ariſtotele, cum Thomaſtris, cum inſanis Pontificum conſtitutionibus conveniant, non laborat. Qvanta vero, & ſoliditate & eloqventia, qvantaqve fiducia ad objecta vulgaria illa pro primatu Pontificis, loca reſpondeat, & qvomodo Lutheri inſtitutum & ſententiam tueatur, optandum eſſet, ut omnes ex ipſo legerent tractatu. Summam diſputationis huc reducit, ut neget jure divino primatum illum niti; Cauſentur iſti (ait) ſeculorum conſenſum, conſvetudinem, hominum opiniones: Nos oracula ſancti ſpiritus cauſabimur, qvibus par eſt humana omnia cedere. Eſto, imperarit Romanus Epiſcopus Galliarum & Germaniarum Eccleſiis, nos de jure qværimus: *Num divino jure oporteat Romano Pontifici ſerviamus, qvo cum non cogamur, qvid obſtat, qvo minus Papæ, qvod dedimus jus, adimamus?* Nam in hoc vindicanda eſt libertas Eccleſiaſtica, ne illius legibus diutius conſcientiæ divexentur & crucientur: Et poſtea: Hic veſtram fidem hic veſtra ſtudia implorat Lutherus, implorant omnes pii. Alii apertis vocibus, alii lamentis, alii miſerabilibus gemitibus, & ipſi etiam in cunis infantes, qvi vobis ſuam ſalutem, cum non poſſunt voce ac verbis, vagitu commendant: vel tamen recordamini vos & Chriſtianos eſſe, & principes Chriſtiani populi, & ab AntiChriſti tyrannide miſeras Chriſtianiſmi reliqvias adſerite. Fallunt enim qvi vobis adverſus ſacerdotes, ut ipſi loqvuntur, licere nihil volunt. Nam qvi ſpiritus animavit Jehu adverſus ſacerdotes Baal, idem nunc qvoqve cohortatur vos priſco illo exemplo, ut extingvatis illam multo tetriorem Baalis idololatria, Romanam ſuperſtitionem. Proinde ut intelligatis qvi fuerit dominatus Pontificius jam a ſeculis aliqvot, & qvam nihil referat Chriſti, paucis percurram res Pontificias. Qvæ affert ex hiſtoriis Pontificum, cum notiſſima ſint, hic recitare non eſt opus. Acerbe invehitur in ſublatas ſcholas qvæ olim in collegiis habebantur,

Digitized by Google

& intruſis in hæc otioſis monachis, & ſacrificis: multa qveritur de Academiarum inſtituto; qvas ſevera reformatione indigere validis demonſtrat argumentis, & Principes graviter cohortatur, ut animum ad illas reformandas ſerio intendant. In manu, inqvit, veſtra eſt, modo velitis opem ferre vel hac parte Chriſtiano populo, qvem fidei veſtræ Deus Optimus Maximus commendavit. Eqvidem hæc non ſine magno animi mei dolore vel dicere vel cogitare poſſum, atqve utinam ſalutem Academiarum hac anima mea qveam emere. Non eram de moribus eorum qvi degunt in Academiis dicturus. Sed huc me rapit dolor, maxime cum hic peccetur publicis exemplis. Qvæſo qvid aliud Academiæ ſunt, qvam qvædam omnium vitiorum lerna? Adoleſcentia, qvæ tenerrima pars Chriſtiani populi eſt, luxu, libidinibus, ingluvie perit. Qvid enim faciat hæc ætas, cui tam ſvaviter indulgent magiſtri qvos paſcunt? Deinde ut diligens præceptor contingat, qvid promoveat cum ſacra aut plane non doceat, aut parce doceat? At juvenilem mentem fruſtra regas, niſi adverſus carnem, adverſus exempla mundi, adverſus inſidias Dæmonum Evangelicis literis & exemplis munias. Et poſt alia qvædam: Nulla apud gentes Reſpublica fuit, in qva non fuerit præcipua cura juventutis optimæ inſtituendæ: ſoli nos, qvi Chriſti nomen habemus, nihil perinde atqve hanc unam rem inprimis neceſſariam contemnimus. Agite Principes, cognoſcite qvibus minis vocet ad curam regendæ juventutis Chriſtus, cum inqvit, *Qvi oſtenderit unum ex puſillis iſtis qvi in me credunt, illi melius fuerat mola aſinaria de collo ſuſpenſa, in profundum maris merſo eſſe.* Si parum adficiunt cætera, at miſereſcat vos innocentis adoleſcentiæ, qvæ alieno ſcelere perit. Ipſe aliqvot vidi minime malos juvenes, qvi neſciſſe literas malebant, qvam tanto emiſſe, qvi ex Academiis præter ſauciam conſcientiam nihil retulerant. Dominici deinde & Franciſci inſtituta eatenus laudat, qvod Ethnicis ſtudiis ſe oppoſuerint & Eccleſiæ vindices eſſe voluerint, ſed qveritur horum diſcipulos ad Paparum dominatum ſtabiliendum & ab Evangelio ad hominum commenta tranſiiſſe, ita ut nemo jam Theologus Chriſtianus ſit, ſed aut pingvem Thomæ Philoſophiam aut impeditas Scoti qvæſtiones aut argutias Occami diſcere debeat; cœleſtem ac ſimplicem Chriſti ſapientiam nemo ambiat. Pergit. Cum in Eccleſia docendi provinciam tam epiſcopi parochis, pa-

rochi fratribus (Monachis) delegaſſent: Fratres alii per ambitionem philoſophicas ſuas, alii ventris cauſa plauſibiles fabulas docere cœperunt. Hic confingi divorum hiſtoriæ, venundari preces, præſcribi ſubinde novæ ceremoniolæ, & hoc genus infinita. Breviter, ſic certatum eſt mendaciis, ut minime ſit obſcurum, Satanæ ſcenam fuiſſe, iſtorum conciones, o gratam, o jucundam dæmoni comœdiam! ſic ridere, ludere, ſubſannare ſtultum vulgus. Non erat jam cur inſidiaretur Eccleſiæ Satan, ſed fruebatur capta & ſubacta. Poſtremo orationis capite *de indulgentiis & pœnitentia* item *de attritione*, qva ſpiritus Dei impetretur ex Scholaſticorum traditis, qvæ ſit controverſia egregie oſtendit. Calumniam deniqve qvod Lutherus bellum cum Turcis improbet ita eluit, ut dicat nil aliud velle Lutherum, qvam: ut .. pium eſſe dicat, nos ipſos prius emendare, qvam ferro in Turcas graſſari, & aſtum Paparum detegit, qvo vel objecerint Principes & populos gladio infidelium, ut ipſi interim domi dominarentur, vel pecuniam Turcici belli prætextu corraſerint. Epilogus qvo Principes ad ferendam Eccleſiæ opem admonentur, ſumme eſt memorabilis, & in tota hac oratione ſpecimen elucet qvid inventione & ſtylo valeret Philippus, eo præſertim juvenilis ætatis vigore: neqve enim alibi puto altius eum aſſurrexiſſe, aut magis maſcule ſententiam ſuam aperuiſſe.

Repoſuit Philippi reſponſo Rhadinus declamationem aliam; in hac qvicqvid ex Catilinariis & Philippicis imitari potuit, largiſſime denuo in Lutherum & omnes qvi ei vel aſſenſum vel patrocinium præſtabant, effudit. Immanis calumniæ ſpecimen eſto inter plurima cum ſcribit: *Nonne tu Cæſar* & vos principes jam videtis, qvo ſceleratiſſimæ hujus conjurationis & ſeditioſæ flammæ incendium tenderet? Oppreſſam primum volebant Pontificiam dignitatem extinctumqve Epiſcoporum ſplendorem, qvo ſic deinde populos religione exolutos facilius corrumperent, neqve ducibus, neqve regibus neqve Cæſari parere paterentur: qvoniam ea demum Lutheranis Chriſtiana libertas eſt, non Sacerdotes, non Pontifices, non leges, non mores majorum, non inſtituta Patrum, non principatus, non ipſum deniqve vereri Deum. *Et poſtea*: Qvantum iſte tibi Cæſar & vobis Principes amicus ſit, qvantum Chriſto & Paulo obediens, hinc apertiſſime cognoſcitis. Chriſtus qvæ ſunt Cæſaris Cæſari reddenda ſtatuit: Paulus tri-

Digitized by Google

„ buta propter conſcientiam præſtanda cenſuit: propterea qve poteſta-
„ tibus ſublimioribus omnem animam ſubditam eſſe oportere, ne ordi-
„ nationi Dei cujus Principes miniſtri ſunt, reſiſtamus: Iſte vero inflatus
„ furiisqve accenſus, ſatis per ſe volubilis incitat plebis animos, ne Lu-
„ theranæ (Chriſtianam ipſe vocat) libertaits immemores ſint: ut ſua
„ jura viresqve cognoſcant: ut æqvatis ſolo (ſi poſſent) principatibus li-
„ bere tandem vivere, immo ut fundamento libertatis, & æqvitatis fon-
„ te, qvæ in legibus poſita ſunt ablatis, ſine mente, ſine animo, ſine conſi-
„ lio, pecudes demum feroci ariete attollere cornua aliqvando poſſint.
Cum Melanchthone multa expoſtulat. Lutherum præter infinita convitia etiam ideo a diabolo edoctum eſſe contendit, qvod Romam *Babylonem* dixerit; oblitus dudum, idem ab iis factum, qvos reprehendere Romæ nemo facile auſit. Cætera qvis enumerat, qvæ vel adverſus Lutheri dogmata vel ad Philippi defenſiones incredibili deſpumat petulantia? Subjungam etiam verba ex qvibus *vana hominis* ſpes elucet, qvam de interitu Lutheri proſtrataqve *tota ejus cauſa per*
„ Edictum Wormatienſe conceperat: Qvoniam perſcriptum eſt Cæſa-
„ reum illud tuum edictum, jamqve apud omnes gentes pervulgatum
„ eſt, Martinum turpi exilio mulctatum, vitam illam arrogantiſſimam
„ ignibus juſtis debitisq; ereptam fugæ ſolitudiniqve mandaſſe, proſcri-
„ ptionem ipſam in præſentia non exponam: verum Chriſtianæ rei-
„ publ. ſummopere gratulabor, qvi Dei Optimi voluntate ac numine,
„ divorum ſuffragio & precibus, bonorum omnium ſtudio, Pontificis
„ Max. authoritate, Eruditiſſimorum virorum laboribus & conſilio; tua,
„ Carole Cæſar, pietate, religione ac imperio ex Lutheranis flammis ere-
„ pta ſit. Qvamqvam enim voces illæ jactentur adhuc, Martinus vi-
„ vit, vivit adhuc, noſtræ tamen gratulationi haudqvaqvam officiunt,
„ qvandoqvidem hæc Lutheri expulſio nefandiſſimæ iſtius conjuratio-
„ nis vires vehementius fregerit ac debilitaverit, qvam ſi ultimo ſuppli-
„ cio ille ipſe fuiſſet affectus. Iſto namqve uno interfecto ad breve
„ qvoddam tempus ab hac peſtilentia fortaſſe relevata extitiſſet religio,
„ ſed mox denſior qvædam malorum hominum ſeges ex Lutherano ſe-
„ minario ſuccreviſſet: qvi ſcilicet ſuperbiſſimi & violentiſſimi conju-
„ rati morte illa terreri non poſſent, qva ob deſperatam tranqvillæ vitæ
„ rationem, qvum ſibi anxietates in præſenti & miſerias adimi vide-
„ rent, tum ob effrænatam gloriæ cupiditatem parari famam apud po-
ſteros

Digitized by Google

ſteros arbitrarentur. Sed major hæc fuit ſceleratæ factionis vulneratio & exciſio, ductorem illum & principem, qvem triumphali pompa Wormatiam deduxerant, cui ex oppidis & ex agris tot Impii occurrerant, qvem jam victorem ſalutaverant, condemnatum, infamem, profugum, redeuntem videre, viarum flexiones ac diverticula qværentem, ut ſeſe tandem a conſpectu hominum in ignoto qvopiam loco abderet ac ſepeliret. Hæc illa pœna eſt, hi ſunt ignes, hæc eſt mors, qvam plus omni morte Lutherus odit, elata illa ſua cornua confracta eſſe, abjectum ſe & contemtum intueri, prodire in publicum non audere, ſibi & amicis diffidere, circumſpectare omnia, & qvicqvid increpuerit pertimeſcere, atqve in æternis demum tenebris ſine libertate, ſine authoritate, ſine voce, cum ſempiterno arrogantis animi cruciatu ac dolore marceſſere. Vivat igitur Martinus (neqve enim illius unqvam ſangvinem expetivi) vivat miſer, derelictus & vilis. Deniqve Cæſari ita blanditur: *Tu ille igitur Cæſar* eccleſiaſticæ dignitatis aſſertor, heros & ſemideus, qvi in hac tua adoleſcentia hoc ſpecimen virtutis, hoc indicium animi & prudentiæ, hoc lumen imperii tui fore putaviſti, ſi in conſervanda religionis pietate eum te præſtares, qvem Cæſarem habere Chriſtiana reſpublica jure optimo gloriari poſſit. Qvanqvam enim tua iſta præſtans ſingularisqve natura ab illius Capricorni Cæleſtis aſtro, ſub qvo natus es, favores maximos hauſerit, qvibus & tibi magnitudo illa imperii qvæ Cæſari Auguſto conceſſa eſt promitti videatur, neſcio qvid tamen divinius in te Cæſar intueor, qvod certe non a Capricorno defluxit, etſi ſub ipſo Reges maximos & acutiſſimæ cujusdam ac divinæ mentis viros naſci, qvum mathematici tum etiam Platonici doceant, qvi hoc ſignum Saturni domicilium portamqve Deorum appellavere: non inqvam Cælo, qvam potens & ampla ſit hæc tanta pietatis & fidei Chriſtianæ lux, qvam de te oboriri videmus, deſcendit; ab illo patre luminum tibi donata eſt, apud qvem nulla reperitur converſionis differentia, viciſſitudinisve diverſitas, per qvem Reges regnant ac tibi tot regnorum acceſſio facta eſt, ut vere his auſpiciis Romanæ Eccleſiæ ſedisqve ſervatæ, nihil dubitemus imperii tui fines illos futuros, qvi non terræ ſed cæli regionibus terminentur. Sit itaq; Conſtantinus clarus, ille cujus religione atqve virtute perfidus Arrius exulare coactus eſt: ornetur eximia laude Gratianus, qvi Arrianos itidem ex Italia depulit: habeatur vir egregius Theodoſius ille, cujus autho-

» ritate & imperio fretus Innocentius Cataphrygas impios ejecit ex ur-
» be: ſint æterna gloria Sigiſmundus & Fridericus Proavi tui, qvi ut
» Huſſiticam peſtem funditus extingverent, Conſilio, vi, armis, omni-
» busqve ſeveritatis rationibus laborarunt. Erit profecto inter horum
» laudes ſublimis locus tuæ gloriæ, qvod non modo Lutherum & ſocios a
» pernicie reipubl. Chriſtianæ repuleris, ſed qvod prudentiſſimo illo & ſe-
» veriſſimo tuo Edicto provideris ut minimo vel nullo motu ac tumultu nefandiſſima ſecta per ſeſe a radice concideret. Non ingratum credo Lectoribus futurum eſſe legere iſta, Viri, inter doctiſſimos tunc Romæ, nec immerito habiti, qvum præſertim in paucorum verſentur hodie manibus, qvæ tum pagellis impreſſa, & ſparſa, variis caſibus periere, aut neglecta & faſtidita fuerunt. Interim dupliciter falſus eſt in ſpe ſua monachus, nam res Lutheri minime proſtrata Wormatienſis decreti fulmine, aut ejus ſeceſſu in arcem Wartburgenſem; *majora potius* habuit incrementa, & Caroli ſeveritas qvam Romani *ab eo in Lutherum* poſtulabant, in ipſos haud multo poſt recidit, *cum Roma exercitui* Cæſareo in prædam ceſſit. Cæteras rabidi *Rhetoris calumnias* refutatione non egere lectores ipſi obſervabunt; impudens præſertim mendacium illud de ſeditione in Magiſtratus & ſublato ordine Eccleſiaſtico, qvod commune eſt Rhadino cum Aleandro & aliis eodem ſpiritu actis. Interim Cochleus exultat, qvod Philippus tacere maluerit qvam dedecora ſua dedecoroſius in literas referre. Operæ pretium faceret qvi utramqve Rhadini declamationem & Philippi ſive Didymi reſponſum, ſeparatim edere, additisqve annotationibus judicio Eruditorum deferre velit, uter dedecora retulerit.

Ad §. LXXIII. *Erneſto Electoris Sax. fratre.*) Digniſſimus eſt princeps iſte, cujus memoria recolatur. Poſtulatus fuit ad Archiepiſcopatum Magdeburgenſem anno ætatis ſuæ duodecimo 1476. autoritate enim ſummo loco nati & eximiis opibus præditi Parentis cognominis, Saxoniæ Electoris, opus eſſe Canonici putabant, ad pacem & diſciplinam inqvietiſſimo illo ſeculo tenendam. Erneſtus autem El. tanta erat ſapientia, fortitudine & potentia, ut veluti arbitrium qvoddam belli & pacis in Germania haberet: reſpiciebatur etiam liberalis atqve honeſta educatio filiorum; nam non ſolum *Fridericus* primogenitus, de qvo plurima dixi, talis fuit, ut *ſapientis* cognomento etiam nunc prædicetur, & *Johannes*, qvi ei in Electoratu magna cum laude boni-

bonitatis & conſtantiæ ſucceſſit, ſed & reliqvi. Et Albertus qvidem ſecundogenitus ante annos curamqve gerens animumqve virilem, Archiepiſc. Moguntinus ætatis anno 18. electus, qvietum & felix qvidem ſed breve habuit imperium, anno 1484. altero poſt adeptam dignitatem, præcipiti fato abreptus. Sed Erneſtus iſte Præſulatum Magdeburgenſem, & Halberſtatenſem ſumma cum laude, ut ex illorum temporum inſtituto licebat, rexit. Introduxit eum pater Elector Magdeburgum, qvatuor millium comitatu, in qvo erant Elector Brandenburgicus, Principes qvidam Brunſvicenſes & Haſſi, tum Epiſcopi Saxonici octo. Cum vero nec tantæ potentiæ & dignitatis metu pax in Provinciis conſervari poſſet, patriis armis adjutus Præſul refractarios domuit. Sed iſta ad ſeculi typhum pertinent, ut multa alia magnifica magis qvam pia; (non immerito ita judicante Chytræo *Lib. II. p. 56. 57.*) Præſtitit interim, qvod mores ſeculi & inveterati defectus permittebant, & aliqvanto plus qvam alii: neqve enim ſacra prorſus neglexit: Sacerdotis ordinem ipſe ſuſcepit, qvod excelſo genere nati, licet ad Epiſcopatus evecti ſæpe omittebant. Fabricii verba adſcribi merentur ex *Lib. VII. Orig. fol. 795.* Ipſe in obeundis muneribus Eccleſiaſticis diligens & aſſiduus fuit; (ea enim qvæ majores ipſius per vicarios aut ſuffraganeos, ut nominant, egerant, aut qvæ multis annis plane intermiſerant, ipſe per ſe egit atqve inſtauravit: turpe dicens eſſe, Epiſcopi dignitate excellere & gloriari, & ea qvæ ad officium ejus pertinent pudore aut ſuperbia omittere atqve negligere. Sacra igitur ſæpius ipſe fecit, qvæ Halberſtadii hominum memoria in ſuo templo ab ullo præſule celebrata nulli meminerant. In ædibus templisve dedicandis alii locum reliqvit nulli. Ea tum religio præcipua erat, & opus unicum præſulum: nam docendi munus monachis mendicantibus, aut curionibus mercenariis committebatur, cum id non modo Canonici non ſuſciperent, ſed minorum etiam ordinum ſacrifici ad ſe pertinere non exiſtimarent. Eo tempore ſi aulas Antiſtitum vidiſſes, Regum aulas diceres: tam venerabiles comitatus, & tam selecti miniſtri erant; in veſtitu vero atqve ſumptibus exqviſita copia & varietas. Qvod cum pugnare cum ſuo officio duceret, diſciplinam domeſticam correxit, luxum ſuſtulit, freqventiam turbæ ad minorem numerum coegit; in miniſtros fidos & ſpectatos ſemper manſit perhonorificus. Sumptus autem præ cæteris majores fecit in ædifi-

ædificia: nam arcem Halenſem de fundamento excitavit, & a Divo tutelari *Mauricianam* appellavit: ſacellum in eadem ornatiſſimum extruxit, idqve & pluribus & pretioſis auxit donariis. Tum alias qvoqve per univerſam diœceſin aut condidit aut renovavit, Eglenſem, Vancelebiam, Volmerſtetiam, Gruningiam, Jatterslebiam, Glanſtetiam. Palatia etiam, in qva ſedes præſulum erant, Magdeburgi & Halberſtadii, in formam meliorem reduxit & ampliavit. De eodem Antiſtite hæc leguntur in oratione Chriſtophori Scheurli ſupra ad §. 42. citata. Maximum etiam & præcipuum habeo dicendi argumentum de auguſtiſſimo Erneſto Archiepiſcopo Magdeburgenſi, qvi Archiepiſcopatum ſuum vehementer ornavit, auxit, locupletavit: cui alium epiſcopatum, qvem Hemipolenſem (*Halberſtatenſem*) appellant, adjecit, & multa oppida, potiſſimum civitatem Hallenſem armis ſubegit: Ubi munitiſſimam arcem maximis ſumptibus extruxit, magnificentiam conditoris haud dubie oſtentantem, cujus epigramma, meo rogatu ex officina doctiſſimi Camilli Palleoti *Bononienſis* niſi moleſtum ſit, audire velitis.

Perduellis qvisqvis es, huc non accedito: neve machinas tormentave diruendæ hujuſce arcis tecum adducito: neve populationes in hiſce finibus edito: ſi qvis adverſum ierit feceritve, id ne ſibi ſuisqve copiis fraudi internecioniqve ſit, caveto.

Tu qvicunqve vides ſurgentem mœnibus arcem:
Qvanta Semiramide nec Babylonis erant,
Ne mirare hoſpes: Herneſto præſide ſtructa
Auctoris retinet nomen & ipſe ſui.

Compendio felicitatem provinciarum ſub hoc principe enunciat Fabricius: Ipſo ſedente & Eccleſia tranqvilla & Reſpublica felix habita fuit, cives in otio bonis ſuis fruebantur, negotiatores pace diteſcebant, ex agrorum cultu magnos percipiebant fructus agricolæ, nobilitati ex fœcundis prædiis atqve fundis plurimum accedebat: Antiſtitem ſuum amabant, venerabantur, prædicabant univerſi. Et poſtea: In nuptiis Joachimi El. Brandenburgici cum Eliſabetha Danica Stendelii anno 1500. celebratis ſacra ipſe fecit, & ſolennem peregit copulationem: cum Fridericus frater Academiam Wittenbergenſem aperire decreviſſet, conſilio Erneſti fere omnia egit, habuitqve eum præclari

cœpti

Digitized by Google

cœpti adjutorem prudentiſſimum. Itaqve hac ipſa Academiæ fundatione bonum poſtea ſecutum promovit, aliud licet agens.

Sed qvoniam de nullius felicitate ex Solonis monito ante mortem tuto judicatur, hæc qvoqve Erneſto ita contigit, ut de beatitudine ejus confidere liceat. Refert enim Matthæus Dreſſerus *in Chron. Sax. fol. 494.* Cum decumbentem Archiepiſcopum Monachi Franciſcani viſitaſſent, omniaqve ſua opera & merita ad promovendam ejus ſalutem obtuliſſent, reſpondiſſe illum: *Nolo veſtra merita & opera qvæ nullius ſunt valoris, opera Domini & Salvatoris mei Jeſu Chriſti unice mihi proſunt:* Lieben Herren/es iſt nichts mit allen eurem Verdienſt und Wercken/ ich begehre derſelben auch nicht / die Wercke meines HErrn und Heylandes JEſu Chriſti müſſen es alleine thun. Epitaphium etiam ejus memorabile eſt margini laminæ æneæ inciſum:

Qvalicumqve me arte artificis manus elaboravere, terra tamen terram, & qvod Erneſti ex ducibus Saxoniæ Magdeburgenſis Archipræſulis Germaniæ Primatis, ac Halberſtadenſis Adminiſtratoris, reliqvum eſt, tego. Ipſe me vivus poſuit, & ex ære, ut poſteris pietatis & amoris ſui memoriam relinqveret qvam longiſſimam. Vixit annis 49. menſe uno, diebus decem, præſedit Eccleſiæ Magdenburgenſi annis 37. menſibus novem diebus duobus, & Halberſtadenſi annis 33. Obiit die tertia menſis Auguſti: cujus anima in refrigerio lucis ac pacis reqvieſcat, Amen. In plumbea vero tabella, qvæ pectori defuncti impoſita fuit, hæc erant: *Erneſtus Eccleſiæ Magdeburgenſis Archiepiſcopus, primas Germaniæ, & Halberſtadenſis Adminiſtrator; Dux Saxoniæ, Landgravius Thuringiæ, & Marchio Miſniæ, anno Domini 1476. ætatis ſuæ anno duodecimo poſtulatus: Obiit Halis in arce D. Mauritii die Mercurii, 3. Auguſti, anno 1513.*

Ad §. LXXIIX. *Hieronymum Savonarolam.*) De hoc viro, qvi monachus Dominicanus Florentiæ fuit, in cœnobio S. Marci, & anno 1498. cum duobus ſociis, *Dominico Piſcienſi & Sylveſtro Florentino* exuſtus eſt, legendi ſunt Hiſtorici: Paulus Jovius, Franc. Gvicciardinus cum Scholiaſte ſuo Thoma Porcacio, qvi, Petrum Delfinum, & Bernardinum Lorium allegat, ut & Wolfius *Vol. I. Memorabil. in anno 1494.* item *Apologia* pro eo a Johanne Franciſco Pico Mirandulano ſcripta. Nuperrime Varillaſius *Lib. V. anecdot. Florent. p. 212. & ſeqq.* in cauſas & actionum & mortis ejus ſuo more inqviſivit: magnis tamen eum

Digitized by Google

elogiis extollit, ſed qvæ cenſuris qvibusdam temperat. Inter alia ſcribit, *Doctiorem Italum a prima Cæſarum ætate non fuiſſe:* Id nolim in tribunali Parnaſſi ſerio defendere, ſed qvod ſanctam & auſteram vitam & maximam in taxandis vitiis ſeculi, libertatem & multorum prædictionum veritatem ei tribuit, conſenſu facit cæterorum. Nec de meditationibus ejus, qvas in Pſalmos pœnitentiales, in ſeptriduo illo, qvo in carcere fuit, male judicat, *qvod etiam ab iis non ſine devotionis ſtimulo legi poſſe dicit, qvi indoctiſſimi ſint.* Lutherus præfationem in eas, cum anno 1523. recuderentur, conſcripſit, qvam qvia brevis eſt totam inſeram: Gratia & pax in Chriſto. Meditationes ſanctas hujus ſancti viri *Hieronymi Savonarolæ*, tibi lector optime, exhibemus, qvo & hoc exemplo videas, qvales viros perdere ſoleat perditionis illa ſedes abominabilis; vipera enim qvædam ex eorum numero, qvi titulo *Franciſci* inflantur & turgent, hunc virum perdidiſſe dicitur, nulla culpa, niſi qvod Lernæ Romanæ optabat purgatorem. *Et auſus qvidem* tum fuit Antichriſtus ille ſperare, memoriam *tanti viri extinctum* iri, etiam ſub maledictione, ſed ecce vivit, & *memoria ejus in benedictione* eſt. Canoniſat eum (qvod ajunt) Chriſtus per nos, rumpantur etiam Papæ & Papiſtæ ſimul. Deinde & hoc obſervabis in iſtis lucubrationibus, qvam nulla ſit gloria operum in conſpectu Dei, & qvam neceſſaria ſola & ſolida fides miſericordiæ Dei, ſine omnibus operibus (qvibus fidi poſſit) in judicio & morte, qvando hic & ipſam fidem cernis luctari, & ægre ſuperare per verbum Dei, tantum abeſt, ut opera qvicqvam hic poſſe confidas. Et qvamvis aliqvando humanæ Theologiæ lutum adhuc in pedibus ejus hæreat, in qva multum videtur temporis perdidiſſe (qvis enim per id tempus ab iſtis ſordibus ſatis purus eſſe potuiſſet?) tamen credendi, fidendi, ſperandi, in Dei miſericordiam, diffidendi vero & deſperandi de nobis & noſtris viribus, hoc eſt, Evangelicæ doctrinæ, & Chriſtianæ pietatis, purum & pulchrum exemplum tibi monſtrat. Non enim per vota ſua ſubſtantialia, non per ſtatuta, cucullum, miſſas & opera ſui ordinis, eum incedere vides, ſed in præparatione Evangelii pacis, indutum lorica juſtitiæ & armatum ſcuto fidei & galea ſalutis ſtare, non de ordine Prædicatorum, ſed de communi ordine Chriſtianorum. Vale & imitare.

Gvicciardinus qvi eo tempore vixit, *Lib. III. p.m. 99. b. & ſeq.* per tormenta interrogatum Savonarolam calumnias omnes de avaritia,

turpi-

turpitudine, occultaqve cum Principibus externis conſpiratione eliſiſſe refert, ſed falſum eſſe, qvæ aliqvando prædixerit, non ex inſpiratione divina, ſed ex ſua opinione, doctrinæ & Sacræ Scripturæ innixa ſumſiſſe, neqve aliqvid mali intendiſſe, aut dignitates affectaſſe, ſed ſolum deſideraſſe ut ſua opera Concilium univerſale convocaretur, per qvod corrupti clericorum mores & ſtatus Eccleſiæ reformaretur, ad illam maxime formam, qvæ primitivæ Eccleſiæ tempore fuiſſet, hoc ſi obtinuiſſet, Pontificatu majus habiturum fuiſſe, qvi ſæpe caſu aut malis artibus pararetur. Addit, mortem ab eo conſtanter toleratam fuiſſe, ſed nihil locutum eſſe, nec de culpa nec de innocentia ſua. Judicia hominum variaſſe, fuiſſe enim qvi eum pro impoſtore haberent, alios contrarium ſtatuiſſe, & confeſſionem ejus qvam judices Pontificii publicarunt vel corruptam fuiſſe, vel cruciatu extortam, fidem plenam non mereri dictitantes, cum & Petrus non tormentis coactus, ſed ancillularum & ſervulorum verbis territus negaverit ſe diſcipulum Domini eſſe, cujus tamen ſancta præcepta & miracula ſciebat. Veram etiam cauſam & ordinem proceſſus idem autor exponit. Excomunicatus nempe Savonarola ab Alexandr. VI. fuit, non tam ex odio ſingulari (nam parvi eum faciebat) qvam aliorum ſuggeſtione, (Franciſcanorum puta) qvi eum accuſabant qvod cum ſcandalo in mores cleri & curiæ Romanæ concionaretur, diſcordias Florentiæ nutriret, & non ſatis concordantia cum fide catholica doceret. Citatus ob hæc Romam, varias excuſationes, qvo minus compareret, obtendit, itaqve ut contumax an. 1497. condemnatus & ſacris functionibus privatus & excommunicatus fuit. Spreto hoc, continuavit conciones, & ſententiam contra ſe latam publice impugnavit, vehementer in Pontificem totamqve aulam invectus. Cum vero motus inde in urbe factioſa orirentur, Magiſtratus illum a concionando prohibuit. Huic paruit, ſed ſocii ejus non deſinebant eadem de pulpito declamare. Contradicebant iis non minori cum vehementia Franciſcani, eoqve exarſerunt mutuis contentionibus, ut ex utraqve parte unus ſponſionem facerent, ad experimentum veritatis publice in rogum ſe conſcenſuros eſſe victoria penes illam partem manſura, qvam propugnans intactus ex igne prodiret. Rei temerariæ dies dictus eſt, concurrit populus, comparuere certantes: At Dominicanus ſacram qvam vocant hoſtiam ſecum in rogum illaturus erat, hoc ferre nolebat Franciſcanus, Savonarola (ita refertur) ſui

 ſocii

ſocii inſtitutum defendebat, omiſſum itaqve experimentum fuit indignante populo, & incitato inde, adverſariorum artibus & impetu plebis magiſtratu, ut Savonarola ex monaſterio vi raptus in vincula conjiceretur. Sic Pontificii judices *Generalis Dominicanorum* & *Epiſcopus qvidam*, hucusqve a Magiſtratu ac populo in munere ſibi demandato impediti, jus ſuum tenuere. Damnarunt itaqve cum ſociis Savonarolam & ſupplicium ejus procurarunt. Hæc graviſſimi autoris Gvicciardini narratio hiſtoriam ſapit, Varillaſii inventis, ſi qvid judico præferendam. Modeſtius etiam de eo ſentit Spondanus & dubitat an ſupplicio dignus fuerit.

Ad §. LXXX. *Nullum Germaniæ ſcriptorem.*) Præter eos qvorum libri editi extant, allegandus hic etiam eſt Spalatinus, tanto qvidem fide dignior, qvia in comitatu Friderici, cum Carolus eligeretur, adfuit, magnamqve in omnibus narrationibus, ſinceritatem oſtendit. Is in *vita MS. Friderici* hæc habet ex Germanico *verſa*: Cum mortuo Maximiliano Cæſare callidæ negotiationes *ad eligendum alium* fierent, Elector Fridericus honeſtiſſime, & ut Principem decet, ſeſe geſſit, non obſtantibus variis artibus & machinationibus, Regum, Principum & nationum exterarum; qvarum qvædam contra Carolum, qvædam pro illo parabantur. Paulo infra reſponſum Electoris qvod die Jovis poſt Reminiſcere anno 1519. Altenburgi, Legatis Gallicis dederat refert, in qvo ſibi liberum ſuffragium relinqvi peramanter rogat, qvod pro juramento & officio ſuo daturus eſſet. Sperare etiam ſe, qvia Rex Electorem pro pio, ſapienti & honeſto Principe in mandato Legatis ſuis dato, qvanqvam immerentem, celebraviſſet, non ægre laturum illum eſſe hoc reſponſum, conſcientiæ ſuæ conveniens. Idem alii Legato Gallico qvi in comitiis Auguſtanis fuerat, Grimmæ hebdomate ſacra reſpondit. Qvamvis vero (pergit Spalatinus) Galli & Hiſpani ita de imperio cum Electoribus tractarent, ut fama eſſet multa aureorum millia ad qvosdam ab utroqve Rege perveniſſe: tanta tamen virtus fuit Friderici, per DEI gratiam ut ne teruncium qvidem acceperit. Neqve ullus fuit qvi ad illam usqve horam, qva electio peracta fuit, penetrare potuiſſet, qvo ille inclinaret: qvanqvam continuæ fuerunt ſollicitationes non a peregrinis ſaltem, ſed & ab ipſis Electoribus; a Richardo Trevirenſi maxime, qvi aliqvando circa mediam noctem Fridericum convenit, cumqve de recipiendo in ſeipſum

Impe-

Digitized by Google

Imperii onere admonuit. Refert inde contenta literarum ad ſe Eraſmi die VII. Id. Aug. 1519. datarum; qvarum tamen ipſa verba ſatius eſt hic legi ex *epiſt. XXIV. Lib. XI.* Ricardus Pacæus, vir in utraqve literaturâ præcellens, qvi in electione Imperatoris nomine Sereniſſimi Angliæ Regis legatione fungebatur reverſus iſthinc, dictu mirum, qvo pectore, qvaqve facundia mihi FRIDERICUM totum depinxerit, gravitatem viri, prudentiam, integritatem, eruditionem, qvid multis? omnia magno Principe digna. Is mea ſententia majore cum laude recuſavit imperium, qvam qvidam ambierunt. Et tamen nemo melius gerit principatum, qvam qvi pondus ejus penitus perſpexit. item ex *epiſtola 40. Lib. XIII.* in qva alias etiam Friderici laudes deprædicat: *Alexander juvenis* longe candidiſſimus, reddidit mihi tuas literas exoptatiſſimas, una cum duobus nomiſmatis, optimi Principis tui vivam imaginem nobis referentibus. Qvo ſane dono magis ſum exhilaratus, qvam ſi mihi miſiſſet auri talentum Atticum. Ille ſe mihi miſit argenteum & aureum, ego me viciſſim illi mitto æreum. Utriusqve meritis reſpondet materia. Qvid enim in iſto Principe non aureum? qvi pro magnitudine animi plus qvam heroica contempſit ultro delatum Imperium; qvi pro ſingulari fide & integritate ſua nullis præmiis vinci potuit, qvo minus ei decerneret imperium, qvem oneri ferendo judicaſſet unum omnium hujus ætatis Principum maxime idoneum; qvi tantam auri vim a noſtris oblatam pertinaciſſime reſpuit; qvi mira qvadam prudentia dexteritateqve inaudita, ditionem ſuam ornat ac locupletat, idqve nulla finitimorum injuria, ſed omnium potius publico bono: qvi nova ſchola rem Chriſtianam auxit, qvam annis perpaucis ex rara frigidaqve, omni lingvarum ac literarum genere florentiſſimam reddidit, ea moderatione favens optimis ſtudiis, ut tamen non ſit veteris doctrinæ patronis, qvod de illo qverantur. Ingratiſſimæ literæ, niſi hujus herois merita monumentis conſecrent nunqvam intermorituris. Subjungit dein Spalatinus exempla literarum ad electionis negotium pertinentium, in iis duas Caroli ad Fridericum, ſuffragium ejus petentis, & legatis ſuis fidem facientis datas 6. Febr. in Monte ſerrato & 2. Martii Barcinone 1519. Indicat plurimas aliorum Regiorum legatorum & miniſtrorum literas & Georgii Brandeburgici officia pro *Ludovico Bohemiæ Rege* minorenni interpoſita. Caroli item literas d. 29. Jul. Bar-

cinone ſcriptas, qvibus ingentes gratias Friderico pro ſuffragio ejus agit, curamqve ſalutis publicæ ſe abſente commendat, alias deniqve qvibus de adventu ſuo in Germaniam ſpem certam facit d. 24. Decembr. 1519. & ad has reſponſum Electoris d. 8. Febr. 1520. Reprehendit *Roberti Latini Urſini* Archiepiſcopi Rhegini a Leone miſſi importunitatem (Er kam gar mit einem Rumpelwagen gefahren) qvod aperte in literis ad Fridericum Confluentia & Moguntia datis, ut & ad alios Electores ſcribens poſtulaverit, ut Galliæ Regem ſuffragio ſuo juvaret, Carolum vero rejiceret: juramento enim Ferdinandi (*qvi avus Caroli fuit*) cautum eſſe, ne Imperator fieret, qvi regnum Neapolitanum teneret, neqve fore, ut Pontifex Carolum, etſi eligeretur, pro Imperatore habiturus eſſet. Apponit literas Cardinalis Cajetani, Legati Pontificii ad Electores Moguntia d. 24. Jun. poſtea datas, qvibus mutatum Pontificis animum exponit, & ut jam repugnaturus *non ſit, ſi Carolum* eligere vellent. Adjicit alia Spalatinus Cordine *qvidem temporis* non ſervato) v. g. Literas Angliæ regis ad Fridericum d. 11. *Maji* Grenvici datas, cum mandatis ad Pacæum non immodeſtis ſed tardius & paulo ante electionem d. 24. Jun. Friderico exhibitis. Item literas Helvetiorum, acriter Galli Regis electionem nec ſine minis diſſvadentium, die Lunæ poſt Lætare 1519. datas. Miram vero producit epiſtolam, qvarum exemplum neſcio qvomodo in manus Philippi Comitis Solmenſis, qvi Friderico a conſiliis erat, perveniſſe notat: datæ ſunt 1. Jun. Gelnhuſæ ad Regem Galliæ, a qvodam Principe, qvi omiſſo nomine ſubſcripſit, *Regiæ dignitatis veſtræ bonus frater & cognatus.* Dicit ſe Ammiralium Regis Legatum, & qvendam Jeſſinum Centurionem, in cubiculo ſuo clanculum ſervare, promittit Regi Imperium, aperitqve qvorum Electorum ope id præſtare confidat. Poſt interjecta alia Spalatinus ad hiſtoriam electionis, redit, narratqve anno 1519. menſe Januario, eodem die qvo Maximilianus Cæſar obiit, Albertum Cardinalem & Electorem Moguntinum apud Fridericum Lochaviæ fuiſſe: (hodie ab *Anna* Danica Auguſti Electoris conjuge inſtauratrice arcis *Annæburgum* dicitur) inde Torgaviam profectos, cum in itinere venatione ſeſe oblectarent, tres ſoles vidiſſe, Torgaviæ vero, cum ex feneſtra in arce Albim verſus proſpectarent, aviculam (qvem regulum vocant) a nemine in conclavi obſervatam, inter utriusqve Electoris

caput

caput evolaſſe: hoc pro omine mortis Maximiliani acceptum fuiſſe; ſed tres ſoles Spalatinus ad tres Reges imperium ambientes applicat, refertqve ſpeciatim ut Pacæus Anglicus Legatus, qvi Moguntiæ commorabatur, per qvendam Magiſtrum *Vitum Warbeck* Francofurti, Friderico ſæpius ſignificaverit (in ſpeciem tamen, ut haud male judicat) Regem ſuum cupere ut ipſe Elector Imperium acciperet, omnesqve opes ſuas ei in auxilium offerre, ſin vero onus illud recuſaret, petere ut Regi ſuffragium ſuum gratificaretur.

Extat & aliud MS. de electione & coronatione Caroli V. qvod Spalatino tribuitur, Moguntiæ tamen ex actis publicis collectum videtur. In hoc de Leonis X. conſiliis aliqva referuntur non admodum vulgata. Convenerant ante electionem qvatuor Electores Rhenani tres nempe Archiepiſcopi & Palatinus, in oppido ad Rhenum Weſalia ſuperiori, Trevirenſis ditionis, & de mutua defenſione vacante Imperio pacti erant, die Veneris poſt Lætare 1519. Ad eos accedens Pontificis nomine Cajetanus tria poſtulavit (1.) ut de eligendo Imperatore potente & ſapiente cogitarent. (2.) ne Regem Neapolitanum, id eſt, Carolum Auſtriacum eligerent, vetari enim id Bulla Clem. IV. aliisqve rationibus, (3.) ut aperte dicerent qvid facturi eſſent. Reſponderunt Electores ſe jam defenſionis ſuæ non vero Electionis cauſa conveniſſe, neqve de hac adhuc cogitare, dubitandum tamen non eſſe, qvin eligeretur Imperator, & Pontificiæ ſedi & toti Chriſtiano orbi utilis & hoſtibus formidandus. Mirari vero ſe qvod Pontifex inaudito exemplo leges electionis præſcriberet. Regeſſit Cajetanus poſt deliberationem cum Rhegienſi, qvi ei aderat, Archiepiſcopo ſe qvidem relaturum eſſe qvæ reſponderint, petere tamen, ne Pontificia monita pro inſolitis haberent, id enim non agere Papam ut ipſis leges daret, ſed jure ſuo & Eccleſiæ uti, præſertim cum audiverit Maximilianum ante mortem jactaſſe, ſe jam de qvinqve Electorum ſuffragiis pro Nepote Carolo certum eſſe. Apparet etiam ex inſertis huic volumini documentis, & Protocollo Electionis in ipſo actu die Martis qvæ erat vigilia Feſti Apoſtolorum Petri & Pauli, id eſt, 28. Jun. per Electores ſex præſentes, & Ladislaum Sternebergium Legatum Bohemicum, unanimibus votis, incipiente ad interrogationem Moguntini Trevirenſi, & ſeqventibus inde reliqvis omnibus, electum fuiſſe Carolum,

Digitized by Google

lum, præſentibus duobus notariis, teſtibus vero Hieronymo Epiſcopo Brandeburgenſi, Laurentio Truchesio Pommersfeldio, (Eqvite Franco) Decano Moguntino, Henrico Rhuteno, Decano Colonienſi Florentio a Vennigen Cancellario Palatino & Friderico Thunavio Eqvite Thuringo, Conſiliario Saxonico. Itaqve omnia illa qvæ hiſtorici de certamine inter Electores referunt, jam antea extra conclave transacta fuere. Legati, oratores, & procuratores Caroli fuere, & in mandato d. 8. Martii Barcinone dato, nominantur *Matthæus* Cardinalis Gurcenſis Coadjutor Salisburgenſis, *Fridericus* comes Palatinus (poſtea Elector) *Erhardus* Leodienſis, *Bernhardus* Tridentinus Epiſcopi, *Henricus* Comes Naſſovius, *Maximilianus* Bergenſis Sevenbergæ Dominus *Gerhardus de Plan* Rochæ Dominus, *Cyprianus Serotinus*, *Paulus Amsdorfius*, *Jacobus Villingerus*, *Nicolaus Zieglerus* & *Johannes Rennerus*, Eqvites Conſiliarii, cubicularii, Secretarii. Conſilia Leonis Papæ alio modo proponit Varillaſius *in hiſtoria Florent. Lib. VI. p. 288.* aſſeverans ſi per Leonem ſtetiſſet, neqve Carolum neqve Franciſcum electum fuiſſe, ſed qvendam ex Germanis Principibus, nominatim Electorem Brandeburgicum: qvo fundamento iſta tradat, hic non examino; interim cum perſona Vicarii Chriſti, qvam præ ſe ferebat Pontifex, difficulter conciliari poterunt qvæ tam varie egit, cujuscunqve autoris relationem ſeqvamur. Idem autor de electione Caroli V. *Lib. IV. hiſtor. hæreſ.* collegium Electorale cœcum fuiſſe dicit, qvod non videret ſe ſibi dominum imponere, dum nimis potentem principem eligerent. Statim enim (ait) Carolus, poſtqvam Hiſpaniam, Belgium, & Italiæ duas partes Imperio junxerat, conſilium celebris illius Monarchiæ delineavit, qvod omnes autores non obnoxii ei attribuunt. Si vera hæc fuit de Carolo ſuſpicio, indeqve periculum Germaniæ metui debuit, putat ne Varillaſius minus a Franciſco I. Galliæ Rege Germanos ſibi timuiſſe? Taceo qvæ Electores aut Principes Ordinesqve alii cogitaverint; certe Helvetii habito Tiguri conventu datisqve inde ad ſingulos Electores literis, die Lunæ poſt Lætare 1519. de cavendo dominatu Gallico graviter admodum diſſerebant. Audimus (ajunt) Regem omni ſtudio omnibusqve viribus apud Electores qvosdam agere, ut diadema & decus Imperiale adipiſcatur, & Germaniam in ſuam redigat poteſtatem. Hoc profecto nobis moleſtiſſimum eſſet, ſi calliditate

Digitized by Google

tate & nummis obtineretur; Id enim omnibus Principibus, Statibus & membris Nationis Germanicæ, totiqve orbi Chriſtiano contumelioſum & noxium foret, & ad bella & ſangvinis profuſionem ruinamqve omnimodam verteret. Gens enim Germanica fortitudine ſua, multoqve ſangvine axioma Romani Imperii ſibi peperit, meritaqve eſt, ut eligendi aliqvem jus habeat, ex ſua natione; idqve per ſex ſecula exercitum, & ut percipimus confirmatum fuit a Pontificibus Imperatoribus & Regibus Romanis. Addunt, Regem Galliarum miſſis legatis ad electionem ſui promovendam egregiis promiſſis Helveticos ſollicitaſſe, ſed blandimentis illis non obſtantibus, ſe nullo modo a Pontificatu & Imperio Romano Germanico, cujus membra ſe eſſe prædicant, cauſam eſſe ſeparaturos, nec unqvam conſenſuros, ut Imperii dignitas a Germanis, inter qvos ſint qvi eam optime mereantur, ad Gallos transferatur, ſe potius omni ope repugnaturos eſſe.

Ad §. LXXXI. *Imperii jura adverſus Pontificiam dominationem*) Liceat & mihi denuo ad libellum illum recurrere, & præter ea, qvæ §. *72.* excerpſi, de Imperii & Pontificum jure Lutheri ſententiam referre, præſertim qvia Latine, qvod ſciam non extant, magnis tamen adverſariorum clamoribus exagitantur. *Scio,* ait §. *XXVI.* jactari Romæ imperium a Græcis ad Germanos Pontificum beneficio translatum eſſe, eoqve facto magnas gratias & ſubmiſſionem illis a Germanis deberi, nec fas eſſe, de Papis in ordinem redigendis cogitari. Ex hoc principio multis egregiis Imperatoribus ſuperbe inſultarunt, & ſe ſupra illos conſtituerunt, arrogata ſibi temporali ſuperioritate, adverſus Evangelii regulas, ſed videamus qvo jure? Dubitari non debet, Romanum illud Imperium de qvo Prophetæ vaticinati ſunt, dudum interiiſſe. Prædixit id Balaamus *Num. XXIV, 24. Venient de Italia, vaſtabunt Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt.* Factum id eſt per Getas, maxime cum ante annos mille Turcorum cœpiſſet dominatus, ſic defecerunt Aſia & Africa, poſtmodum Galli, Hiſpani, Veneti invaluerunt, ut ex priſtina potentia nihil fere reliqvum Romæ manſerit. Cum vero Pontifex Græcos, & Imperatores Conſtantinopolitanos, qvi hæreditario jure Imperium tenebant, pro arbitrio tractare non poſſet, aſtu uſus eſt, ut imperio & titulo illos exueret, eumqve ad Germanos fortitudinis & virtutis fama tunc celebres, de-

volveret. Id ei ſucceſſit: perdiderunt Imperium Græci, Germani
» id titulo tenus acceperunt, ſed ita ut Pontificum ſervi fierent. Diver-
» ſum itaqve hoc Romanum Imperium, qvod Papa Germanis *tribuit*,
» ab antiqvo illo, qvod intercidit. Obtinuerunt, qvod deſiderabant,
» Pontifices, & Imperatores Germanos juramento obligarunt ne Ro-
» mæ reſiderent. Nomen itaqve hi, ſed Pontifices rem habent. Ita
» ſemper ſimplicitate noſtra abuſi ſunt Papæ, & nos Germanos veluti
» amentes tractarunt & vocarunt, ut libuit. Modica profecto res eſt
» coram Deo regnum aut principatus, dat enim illa ſæpe malis, adimit
» probis, permittit per infidelium hominum machinationes, aut ſucceſ-
» ſiones hæreditarias transferri, ut exempla Perſarum, Græcorum *alio-*
» rumqve regnorum oſtendunt. Sic Daniel dixit *Cap. II. 21. Deus*
» *transfert & conſtituit regna.* Magni itaqve nemo illa facere poteſt,
» minime is, qvi vere Chriſtianus eſt, ideoqve nec Germani ſuperbire im-
» perio iſto debent. Regnum in Dei oculis leve eſt donum. *Omnes ha-*
» *bitatores terræ in nihilum apud eum reputati ſunt, dabit cuicunqve vo-*
» *luerit & humilimum conſtituet ſuper eum. Dan. IV. 32. & 12.* Qvam-
» vis vero Papa jus non habuerit auferendi imperium iis qvi id legiti-
» me poſſidebant, & Germanis dandi, Deo tamen liberum fuit his ejus
» auſis uti, & regnum tale, qvod nunc eſt diverſum ab antiqvo, Germa-
» nis tribuere. Majores noſtri hanc Pontificum injuſtam & ſubdolam
» machinationem non intellexerunt, nobis conſtitit multo ſangvine &
» multa opum jactura. Nobis nomen relictum eſt, Papæ habent opes,
» imo vitam & animam noſtram. Sic deludendi fuerunt Germani, ſic
» Pontifices, cum Imperatores ipſi eſſe non poſſent, ſupra hos aſcende-
» runt. Qvoniam vero utut alienæ injuriæ interventu, ex Dei tamen
» diſpoſitione absqve culpa noſtra delatum ad nos eſt imperium, nolim
» autor eſſe ut illud dimitteretur, regendum potius eſt fortiter & pie,
» dum Deus permittet. Is nunc non reſpicit qvomodo olim partum
» ſit, ſed qvomodo probe gubernetur. Si papæ id contra fas ademe-
» runt, bona tamen fide ad nos pervenit. Non intentio Pontificum,
» ſed Dei diſpoſitio reſpici debet. Vi partum erat Babylonicum Im-
» perium, regi tamen illud Deus per pios voluit viros *Dan. II. 48. 49.*
» qvanto magis a Chriſtianis Germaniæ Principibus regi noſtrum hoc
» volet Imperium qvocunqve id titulo Papæ dederint. Dei fuit conſi-
» lium & ordo, dicet cum non intelligeremus. Gloriari autem non poſ-

ſunt

Digitized by Google

ſunt Romani Pontifices, de beneficio Germanis collato: nam nihil boni intenderunt, ſed ſimplicitati noſtræ illuſerunt, ut ſe contra legitimos Imperatores ſuos Conſtantinopolitanos erigerent: deinde non nobis ſed ſibi imperium qvæſiverunt, & noſtro ſangvine noſtrisqve viribus totum orbem (ut in Decretalibus ſuis non diſſimulant) ſibi ſubjicere, niſi Deus obſtitiſſet, moliti malisqve artibus plurimis Imperatoribus Germanis ad id abuſi ſunt. Sic nos Germani probe decepti, & cum Domini eſſe deberemus, tyrannidem injuſtam paſſi & mancipia facti ſumus; nomen, titulum, inſignia Imperii habemus, opes, vim, potentiam, jus & libertatem Pontifices invaſerunt, hi nucleum edunt, nos in putamine hæremus. Juſtum inde eſſe ſtatuit, ut tandem non nuda ſimulachra ſed rem ipſam Imperatores habeant, verumqve imperium, utqve nobis reddatur libertas corporis, animæ & opum, & revera detur, qvod verbotenus conceſſum fuit, adeoqve ut loqvitur, inclytæ nationis Germanicæ ludificatio tandem finem habeat. Negat deniqve ex eo qvod Papa Imperatores coronat, ſeqvi, qvod ſuperior illo ſit. Samuelem, qvi Saulum & Davidem coronavit, non fuiſſe ſupra Reges, neqve Nathanem ſupra Salomonem, qvem ungebat, neqve Eliſæi famulum ſupra Jehu. Ipſum qvoqve Pontificem a tribus coronari Cardinalibus, qvi non ſint ſupra eum: Sufficere Papam ſupra Imperatorem eſſe in rebus ſpiritualibus, in doctrina & Sacramentorum diſpenſatione (qva tamen ratione qvilibet Epiſcopus & paſtor ſuperior eſſet). Sic Ambroſius fuit ſupra Theodoſium, Nathan ſupra Davidem, Samuel ſupra Saulum. Imperator itaqve ſit Imperator verus & ſummus, potentiam & gladium eripi ſibi non patiatur, neqve Pontificiis figmentis inducatur, ut illos gladium arripere & ſuper omnia ſinat dominari. Hæc Lutherus.

Dura hæc videri poſſunt, ſed non ſunt duriora iis, qvæ illis temporibus ſcripta ſunt, cum Imperatores Germani de ſumma illa poteſtate cum Pontificibus decertarent, imo nec illis qvoad ſenſum, qvæ nuperis libris ſuis *de Declinatione Imperii Romani*, *de Pontificum poteſtate & de vita Gregorii Magni* tradidit Maimburgius. Lutherum irritaverat Sylveſter & alii, qvi qvintam Monarchiam Pontifici tribuebant, unde ſeqvebatur, Imperatores non niſi clientelæ & beneficii titulo dignitatem ſuam ex manibus Pontificum tenere. Neqve abſimile vero eſt, qvod de callido Pontificum conſilio commentatur Lutherus,

áliisqve idem fuit obſervatum. Hærebant illi inter debilitatem Imperatorum Græcorum, & ingruentem Germanorum ac Francorum (qvi Carolo illo Magno imperante unam fere gentem conſtituebant) potentiam medii, vicinosqve hoſtes Longobardos habebant impune in ſe graſſantes. Deſerti ergo a Græcis & aliqvando non pro ſpe tractati, etiam Conſtantinopolitanorum Patriarcharum faſtu irritati, præſidium ſibi a Nationibus noſtris qvæſiverunt. Eventus probavit deſtinata; & ultra ſpem, ut exiſtimo. Neqve enim credibile eſt Pontificem, qvi primus hunc honorem Carolo vel detulit, vel ſumtum ſuo firmavit applauſu, de illa dominationis amplitudine, de prærogativa ſupra Imperatores & Reges, de triplici corona, aliisqve pompis cogitaſſe: iſta omnia & Pontificum, qvi ſucceſſere, ſolertia & ambitione, & per diſcordiam aut inertiam Principum, & populorum ſocordem patientiam acceſſiſſe hiſtoriæ evincunt. Ne illud qvidem ab initio in mentem veniſſe Pontificibus putaverim, ut Majeſtatem *Imperatoriam* in ipſa urbe Roma ejusqve agro, multominus in *reliqvis Italiæ regionibus*, in qvibus nihil tunc poſſidebant, nollent agnoſcere. Contrarium profeſſi ſunt multis modis, maxime qvoties eo comitatu Imperatores Germani Romam accedebant, qvi nimia jactantes aut affectantes reprimere poterat. Veriſimile tamen & id mihi videtur, Imperatoribus & Regibus propoſitum fuiſſe, majeſtatis illius titulo & exercitio erga Pontifices moderatiſſime uti. Nondum tributorum qvæ poſtea invaluerunt multiplices impoſitiones adinventæ erant; fidem & auxilia in bellis exigebant Imperatores a vaſallis Laicis: ab Eccleſiaſticis, anteqvam ditiones ſibi acqvirerent, preces expectabant aut conſilia. Fidei tamen vincula Imperatores juramentis & poſtea ſolennitate inveſtiturarum, qvas vocant, etiam ab Eccleſiaſticis firmari volebant. Hoc jus prioribus ſeculis in confirmandis Pontificibus exercitum fuit, neqve viciſſim juramentum detrectabant Principes, qvo Eccleſiæ & populo fidelem & juſtam gubernationem & protectionem promittebant. Excuſari itaqve hactenus poſſunt Pontifices, ipſaqve Roma & aliæ urbes & ditiones, in Italia non minus ac in Germania, dum moderatæ libertatis & immunitatis cupidine priſtinum ſtatum tueri allaborarunt. Exceſſerunt modum, cum Pontifices aliiqve Imperatoriæ Majeſtatis, ſive ſponte agnitæ, ſive armorum jure partæ, immemores, invaſerunt reliqva Imperatorum jura,

Digitized by Google

imo in factiones & bella adverſus ipſos inſurrexerunt, qvod profecto magno, ut Lutherus loqvitur, cum ludibrio tituli Imperialis factum eſt, ut jam nihil fere Imperatori ex vero axiomate ſuo Romæ ſuperſit. Sed qvod Deus hoc modo permiſit, cum publicæ pacis, & ſangvinis tot Chriſtianarum gentium periculo, ad veteres terminos poſt tot ſecula violenter reduci non debet, neqve id ſvadendi Luthero mens erat. Accedit qvod jamdiu Imperatores Germanici, & qvorum illi conſilio & auxilio uſi ſunt, maximi & potentiſſimi Principes, Electores imprimis, non inviderunt Romanis Pontificibus, qvæ vel priſco illo tempore, ſub Carolo Magno tenuerunt (qvod modicum qvidem fuit) vel poſtea acqviſiverunt, licet non deeſſent qvæ de titulo ſive jure diſqviri poſſent. Non tamen ſemper animus vindicandi amiſſa aut neglecta defuit, & illo ipſo tempore Germaniæ Principes de recuperando in Italia imperio Imperatorem admonuerunt, ut ex actis comitiorum relatum fuit. Ea vero fuit Pontificum cautela, ut ſub pietatis ſive devotionis ſpecie ſemper invenirent, qvorum potentia adverſus rigidi juris Imperatorii aſſertores protegerentur. Commodiſſima ad hæc erat æmulatio inter nationes qvæ maxime formidari poterant; Ita Germanis Galli opponebantur, his illi. Tam nota & certa hæc ſunt, ut probatione non indigeant. Ex propoſitione tamen Maximiliani I. Imp. qva Germaniæ proceribus Conſtantiæ ad lacum Brigantinum congregatis anno 1507. actorum ſuorum ab adoleſcentia uſqve ad id tempus compendium qvoddam enarravit, ſatis intelligi poteſt, qvod Imperator jus aliqvod ſupremum in Pontificatum Romanum ſibi aſſeruerit. Inter machinationes enim Gallorum contra Imperium non levem memorat, qvod Pontificatum ab Imperio avellere voluerint. Ita enim ibi §. Aus ſolchen oberzehlten ꝛc. loqvitur: Der König in Franckreich / als die Röm. Käyſerl. Majeſt. in Ubung und Vornehmen des Römiſchen Zugs war / rüſtet ſich neben Ihrer Majeſtät gen Rom zu ziehen / und Ihrer Majeſtät / dem Reiche und Teutſcher Nation das Pabſtthum und Käyſerthum zu entziehen und abzudringen / & paulo poſt. §. So aber aus dem allen ꝛc. des Heil. Reichs und Teutſcher Nation Obliegen / Kummer und Sorg wird immer gröſſer und mehr / dann vor ie / inſonderheit aus Anfechtung und täglicher Ubung der Frantzoſen / wie ſie ſich denn ietzo in Italien mercken laſſen und etliche mächtige Stätte und Gebiete zu ihren Willen gebracht

Digitized by Google

haben/ des Fürnehmens/ wo die Röm. Käyſerl. Majeſtät durch ihre fleiſſige Handlung und Practicken die Eydgenoſſen nicht von ihnen gezogen hätte/ daß ſie unſern Heil. Vater den Pabſt zu erlangen/ und endlich das Käyſerthumb/ das durch die Teutſchen durch ihr Blutvergieſſen vor viel Jahren ritterlich erobert/ und bißher gehalten/in ihre Gewaltſam zu bringen/ unterſtanden haben wolten. Senſus eſt: Gallos id agere, ut Pontificatum & Imperium, tanto ſangvine a Germanis partum, ſibi aſſererent: ideo Regem Galliæ, in Italia civitates & ditiones aliqvas ſibi adjunxiſſe, & cum audiret, Imperatorem cum exercitu Italiam ad coronationem impetrandam petere, ſe qvoqve inſtruxiſſe ut eandem ingredi & Pontificatum cum Imperio Cæſari auferre poſſet. Diſcitur hinc, expeditionem illam Romanam Cæſaribus Germanicis ſolennem, der Röm-Zug/ non ceremoniæ ſaltem cauſa, ſed ad aſſerendum jus ſupremum in Pontificatum inſtitutum fuiſſe, licet ea occaſione Pontifices etiam ſuis Privilegiis & *reditibus*, *juramento* ab Imperatoribus exacto proſpicerent. Idem *inter Germanos* & Gallos de autoritate in Pontifices certamen, patet ex hiſtoria Caroli V. & Franciſci I. Neqve Carolum poſt captam cum Clemente VII. Pontifice Romam religionis magis reverentia, qvam invidia (per qvam omnium aliarum Regum contra ſe vires coaluiſſent,) ad media conſilia adactum fuiſſe credendum eſt. Exemplo nocebat ſubjugata Roma: qvod enim jus Imperatorius titulus in illam tribuebat, idem præſtabat in alia regna & ditiones, qvæ & olim Imperii Romani provinciæ fuerunt. Sed id minime egerunt Pontifices adverſus propria commoda, cum titulum illum Germanis Franciſqve darent, ut hi Romanum imperium ad veteres terminos reſtituerent, neqve de Imperatoribus præſumi poteſt qvod id propoſitum tunc habuerint, aut diu conſervaverint. Ex his, ut candide profitear, apparere puto, Lutherum, cum illa qvæ narravi ſcriberet, retundere Romanæ aulæ jactationem de translato ad Germanos imperio voluiſſe, & reverentiam Pontifici erga Imperatores ſvadere. In eum ſenſum, cum mature de his rebus deliberaretur, mentem ſuam alio tempore declaravit, ut immoderati fervoris inculpari non poſſit. Neqve enim tantum ſpiritualem Pontificum prærogativam, in iis qvæ ad officium paſtorum Eccleſiæ ex lege divina debito modo exercendum ſpectant, (qvod & in hoc fecit libello) agnoſcere paratus erat, ſed & in temporalibus qvicqvid

Digitized by Google

qvid ſalva religione concedi potuit, non negavit: uti vel ex eo qvod in præloqvio allegavi, reſponſo, haud diu ante mortem ejus dato demonſtratur. Qva enim ratione Epiſcopis temporalia non invidit, eadem & Romano, qvem omnibus Eccleſiaſtico jure præferebat, cæteris paribus, qvantum in ſe erat, detuliſſet, ſalva religione & conſcientia. Huic Lutheri & Principum Germaniæ moderationi ſi locum re integra & ut licebat, dediſſent Pontifices, ad extrema, qvæ poſtea ſecuta ſunt, non fuiſſet perventum.

Qvaliscunqve autem fuerit Alexander.) Eraſmus multum de illo qveritur, qvanqvam amicum, ut ſcribit, veteri ac jucundiſſima neceſſitate conjunctum habuiſſet, imo & in tenuiori ejus fortuna juverit commendationibus ***Lib.XXV.ep.24.*** Inculpatus ab illo fuit Eraſmus, ac ſi Lutherum non uno juvaret modo, & libellorum qvorundam ab aliis ſparſorum autor eſſet. Vide ***Lib.XVII.ep.14.16.*** Imputat id Eraſmus aliorũ calumniis, a qvibus vir apprime qvidem, ut ait doctus, & acriſimpliciqve ingenio præditus, ſed credulus, deceptus fuerit. Concitavit contra Eraſmum Pontificem, & alienavit ab eo Leodienſem Epiſc. ipſi amiciſſimum, ***Lib.XIX.ep.113.*** Epiſtola itaq; an. 1524. data placare eum Eraſmus voluit, amneſtiam offerens, & eruditionis laudem ei tribuens, ***Lib. XIIX. ep.53.*** ſed parum profecit; manſit enim iniqvus ejus & librorum illius cenſor, imo his ſchiſmatis culpam pene unice tribuebat; ita refert Eraſmus in Epiſtola ad Chriſtophorum a Stadio (von Stadion) Epiſcopum Auguſtanum anno 1528. Vide ***ep.84. Lib.XX.*** & ***Lib. XXX. ep.56.*** Paulo ante ad Prieriatem ſcripſerat Eraſmus anno 1523. Aleandrum nihil non facere adverſus Lutherum, at ſe plus fregiſſe animos illius factionis qvam omnia Aleandri molimina, ***Lib. XX. ep.52.*** Inter hæc, ut obiter notem, erat & corruptionis per nummos tentamen. Narrat enim Selneccerus, Aleandrum dixiſſe, ***Lutherum etiam pecunia non poſſe emolliri: & hanc beſtiam non ſpectare largitiones & honores; alioqvi dudum multa millia ei de Pontificis voluntate per Fuggeros numeranda fuiſſe.*** Sed ut ad Eraſmum redeam, ſcripſit is anno 1531. ad amicum, ***exitium ſibi ab Aleandro parari***, & hunc cum Eccio, ea de cauſa Lutetiam profectum eſſe ſuſpicatur. Vide ***ep.56. Lib. XXX.*** Antea ad Cardinalem Sadoletum ſcripſerat, dixiſſe Aleandrum, ſe mirari cum tot millia hominum in Germania (bello ruſticano) cæſa ſint, vivere adhuc Eraſmum, qvi totius tumultus princeps & anteſignanus

fuerit.

„ fuerit. Hoc pro atroci habet calumnia, dein hæc ſubjungit. Præcla-
„ rum facinus ſibi facere videtur ille διπλωματοφόρος, qvi qvacunqve
„ iret Carolus, chartarum fumis & incendiis implebat omnia, nulli non
„ minitans. Me vero qvo minus oppreſſerit, per illum non ſtetit; per-
„ ierat Eraſmus, ſi pronas aures principum repeririſſet. Furioſum ejus ſibrum, nomine Doleti emiſſum indicat anno 1535. *Lib. XXX. ep. 70.* & Julium Scaligerum, ac Paulum Merulam in ſe ſubornari ab Aleandro refert anno 1536. *d. Lib. ep. 74.* addit tamen, ſibi qvoqve Romæ Cardinalitiam dignitatem deſtinari, ſed qvam accipere nolit. De moribus Aleandri non diſcrepantia ab iis qvæ ſpargebantur, ex Eraſmi epiſtola ad Goclenium anno 1533. data (*Lib. XXX. ep. 62.*) intelliguntur; ſcribit enim: Aleander nunc Venetiæ plane vivit Epicureum, non ſine dignitate tamen: erat enim gemina mitra inſignitus Brunduſina & Oretina. Vide *d. Lib. ep. 60.* Obiit anno 1542. & ſepulchro Græcum *diſtichon*, qvod ipſe (ut erat trium lingvarum peritiſſimus) compoſuerat *inſcriptum* eſt, terſum & memorabile, relatum a Chytræo *Libr. XVII. fol. 458.*

Κάτθανον οὐκ ἀέκων ὅτι παύσομαι ὧν ἐπιμάρτυς
Πλείστων, ὧν περ ἰδεῖν ἄλγιον ἦν θανάτου.

Non invitus obii, qvia qvieſco, teſtis multorum qvæ videre pejus eſt morte.

Tædere itaqve vitæ & hunc cœpit, licet, ut narratur, laute & læte actæ; felix ſi vel in extremo ejus curſu, ſalutis anchoram arripuit. Memorabilia etiam ſunt qvæ de Ferdinandi Cæſaris ab eo averſione, & moderatione, qvam Melanchthon ei tribuerit, referuntur a Pallavicino *Lib. IV. c. 8.* ſed de iis alio loco agendum eſt.

Eraſmus qvi tunc aderat.) Addo qvædam ex *MS. Spalatini de Friderico Electore hiſtoria.* Coloniæ (ſcribit) apud Electorem fuit E-
„ raſmus Roterodamus vir ille doctiſſimus: varia cum eo loqvi, & ex eo
„ qværi fecit Elector, maxime an putaret Lutherum in ſcriptis concio-
„ nibusqve ſuis erraſſe? Eraſmus per jocum erraſſe eum dupliciter re-
„ ſpondit, nempe qvod & Pontificis Coronam & Monachorum
„ Ventrem tetigiſſet. Subriſit Elector, hujusqve poſtea non longe an-
„ te mortem ſuam recordatus eſt. Addit: Caracciolum & Aleandrum
„ egiſſe tunc cum Friderico contra Lutherum, ut doctrinam Chriſtianam
oppri-

opprimerent, & Electorem qvendam Eccleſiaſticum Electori Saxoniæ dixiſſe, *utinam Lutherus non Germanice ſed Latine ſcripſiſſet!* Mira vero ſunt, qvæ Pallavicinus *Lib.I.c.XXVIII.* §. 8. de Eraſmo refert, qvod Bullam Pontificis pro ſuppoſititia habuerit, & oſtenſione Autographi ab Aleandro convincendus fuerit; qvodqve nocturnis congreſſibus Principes eorumqve amicos a Pontifice & Aleandro alienare voluerit, & Bullam malevolorum artibus, præter Pontificis voluntatem, conditam eſſe, deniqve colloqvi de hac re cum Aleandro contenderit, ut librorum Lutheri exuſtionem retardaret aut impediret. Qvæ pleraqve ex Aleandri relationibus arrepta fuiſſe credibile eſt. In epiſtolis Eraſmi id ſaltem reperitur, qvod Leonem ab aliis inductum ad Bullam feſtinaſſe exiſtimavit. Extat in Volumine Baſileenſi Epiſtolarum Eraſmi *Lib.XIII.f.435.* Eraſmi epiſtola ad D. Conradum Peutingerum, Cæſaris Conſiliarium eo ipſo tempore, Idibus nempe Novembris Coloniæ ſcripta, in qva ei Johannem Fabrum Dominicanum commendat, hujusqve conſilia laudat. Ex his literis de mente Eraſmi judicare licet, majori cum certitudine, qvam ex iis, qvæ blande cum Friderico Electore locutus fuit, aut qvæ de eo ſuſpicatus eſt Aleander; mediam nempe qværebat viam. Verba ejus inter alia hæc
ſunt: Ex levioribus initiis, ſæpe nata ſunt horrenda mundi diſſidia. »
Ac, mea ſententia, hic qvoqve verum eſt, qvod ſcripſit Marcus Tulli- »
us: *pacem vel iniqvam, bello æqviſſimo potiorem eſſe.* Ac jam nunc »
fabula longius progreſſa eſt, qvam velim; & tamen opinor malum eſ- »
ſe medicabile, certe ſanabilius eſt, qvam ſi qvibus cœpit auctibus lon- »
gius etiam provehatur. Sic autem ſanari cupiam, ne malum ad tem- »
pus ſuppreſſum, poſt majore cum diſcrimine recrudeſcat: qvod ſolet »
uſu venire medicis, qvi potione propellunt febrem, non ante purgatis »
venis, unde febris ſcatet; aut qvi cicatrice obducunt vulnus, nondum »
ſatis educto pure. Qvibusdam videtur optimum factu, ut res omnis »
ſævitia coerceatur, a qvibus nec Faber admodum diſſentit, niſi metue- »
ret, ne parum feliciter cedat auſteritas. Ait, non ſatis eſſe fortiter »
huc tendere, qvo vocat animi voluntas, plurima circumſpicienda ſunt. »
Primum ut ſic conſulatur dignitati, & autoritati Romani Pontificis, »
cui merito favent omnes, ut Chriſti vicario ſummo, qvi Chriſtum ex »
animo diligunt, ne qvid jacturæ patiatur Evangelica veritas. Neqve »
dubito, qvin hoc animo ſit Leo noſter, ut tum demum ſe glorioſum »

eſſe putet, ſi doctrinam Principis ſui viderit ubiqve florere. Negat hoc tantum eſſe ſpectandum qvid mereatur Lutherus, aut ſi qvi Luthero favent, ſed qvid conducat publicæ orbis tranqvillitati. Magni refert, qvi manum admoveant huic malo, & qvibus remediis curetur. Invehitur poſtea in illos qvi Lutherum ideo maxime, ut putat, oppugnarent, ut cum eo ſimul obruant bonas literas. Lutheri ſtylum vehementiorem improbat, eoqve veritati fructum adimi metuit. Odium Romani nominis penitus infixum eſſe multarum gentium animis fatetur, ob ea qvæ vulgo de majoribus ejus nobis jactentur, & ob improbitatem qvorundam qvi Pontificis negotia gerant, qvosqve Chriſti potius gerere deceret. Nihil agi poſſe in cauſa illa ſtatuit, ſi eam tractent, qvi alium ſcopum ſibi propoſuerint, qvam Chriſti gloriam. Poſtea qvæ vaticinii inſtar ſunt ſubjungit: Saxum illud hinc atqve hinc tundi poteſt, loco moveri non poteſt, cui inſcriptum eſt illud myſticum elogium. *Novit Dominus qvi ſunt ipſius.* Qvicqvid a ſpiritu Chriſti proficiſcitur, non poteſt humanis præſidiis opprimi, qvantumvis prematur: qvicqvid humanis conſiliis tentatur, temporarium eſt, qvantumvis ardentibus ſtudiis agatur, qvantumvis operoſo molimine ad perpetuitatem communiatur. Mei ſimilium non eſt, de Pontificum diplomatis judicare. Erant tamen, qvi in Bulla, qvam attulit Nuncius pontificius, manſvetudinem illam deſiderarent, dignam eo, qvi mitiſſimi Chriſti vices primarias gerit in terris, dignam hujus Leonis ingenio, multo hactenus placidiſſimo, qvod tamen ipſi non imputant, ſed inſtigatoribus. Jam ut hac, inqvit, ſævitia maxime aboleantur libri Lutherani, ut ipſe etiam tollatur e medio; metuendum eſt, ne malum exaſperetur magis, qvam finiatur, & pro uno ſublato exoriantur plures, donec res ad certamen & ſchiſma deducatur. Deniqve Fabri ſententiam ita explicat: Cenſet igitur Faber noſter, rei ſummam arbitris doctis, integris, & ab omni ſuſpicione alienis delegandam, non qvod Romanus Pontifex ſit cogendus in ordinem, & alieno ſubjiciendus arbitrio, ſed qvod exiſtimet, illius pietatem hoc ſponte volentemqve facturam, ſi cognorit ad publicam Chriſtianæ religionis tranqvillitatem conducere. Sed hujus conſilii viam ipſe tibi copioſius exponet coram: qvæ ſi probabitur, adjunges tuæ prudentiæ conſilium, ut in Wormatiæ conventu ſtatuatur aliqvid, qvod omnibus bonis approbetur. Videatur etiam relatio de *Actis Lovanienſium contra*

Luthe-

Lutherum anno 1520. *Tomo I. Lat. Luth. f. 496. b.* in qva multa de Aleandro, Eraſmo, Bulla Leonis, & de Theologis Lovanienſibus leguntur, cum qvibus non parum concordant, qvæ in Epiſtolis Eraſmi legimus.

Vulgatum eſt tempore Comitiorum Wormatienſium ſcriptum Latinum paucarum paginarum, qvod nunc qvidem, ut alia ejuſmodi, raro reperitur: extat tamen in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi*, ex qvo ſeqventia exhibeo: Comes de Naſſau Subregulus Flandriæ, Brabantiæ
& Hollandiæ, ad prædicatores in Haga Comitis inqvit: *Ite & prædi-* »
cate ſinceriter Evangelium Chriſti: ſicut Lutherus, neminem offendentes, »
nec habebitis occaſionem interpellandi adverſus aliqvem. Lovanienſes »
Magiſtri conqveſti fuerunt Dominæ Margarethæ, *Cæſaris ſorori gu-* »
bernatrici Belgii, qvod Lutherus ſuis ſcriptis ſubverteret rem Chriſtia- »
nam; interrogavit ipſa: Qvisnam eſt iſte Lutherus? indoctus eſt, in- »
qviunt, monachus. Reſpondit ipſa: *Scribite multi docti contra unum* »
indoctum, tunc totus mundus plus credet multis doctis, qvam uni indocto. »
Dominus de Ravenſtein in imperiali convivio, ut ſermo inciderat de »
Luthero, ait: *unus homo Chriſtianus ſurrexit in qvadringentis annis,* »
qvem Papa vult occidere. Domini noſtri Lovanienſes curaverunt ſuis »
pecuniis, ut opera Lutheri incinerarentur: concurſus factus eſt: plu- »
res apportarunt libros, ſed non Martini; ſtudentes itaqve & pleriqve »
alii parato jam igne libros comportant. Ille *ſermones Diſcipuli*, alter »
Tartaretum, ſic hic *dormi ſecure*, & alios id genus. Ut plures ex illo- »
rum autoribus combuſti ſint, qvam ex operibus Martini Lutheri. Ad »
Moſellanum delata Julii Pflug epiſtola eſt ex Italia, qva ſcribit: *contra* »
Scoti & aliorum nugas, tum Romæ tum Bononiæ prævaluiſſe, qvi Marti- »
ni ſcripta ſeqvuntur. »

Ad §. LXXXII. *Martinus Bucerus.*) De viro hoc in progreſſu hiſtoriæ plura dicenda venient: in annis, de qvibus in prima hac parte tractatur, tyrocinia qvædam doctrinæ poſuit, tum in aula Heidelbergenſi, tum in Belgio, cum Principe Friderico Palatino Electoris fratre eo profectus, ſed monachorum inſidias fugiens ad Sickingium, ut dixi, ſe receperat. Bello in hunc orto, Weiſſenburgi civitate Alſatiæ inferioris imperiali, a paſtore vocatus, aliqvandiu concionatus, ſed & inde ab officialibus Spirenſis Epiſcopi exactus anno 1523. Argentoratum venit, & aliis Evangelium ibi docentibus collegam ſe adjun-

xit. In controverſia ſacramentaria qvas partes egerit, utqve tandem in Angliam conceſſerit, & qvæ ibi fata incurrerit, ſatis notum eſt, & alibi memorandum. Pertinet ad hujus temporis periodum hiſtoria *Conradi Pellicani* (Germanice Kürſchner) inter primos Lutheri ſectatores numerandi, licet poſtea Helveticis Eccleſiis acceſſerit. Luculentam ejus vitæ deſcriptionem exhibet *Melchior Adami p. 262. & ſeqq.* ex qva ad illuſtranda qvæ ad reformationis negotium pertinent ſeqventia non indigna notatu duxi. Rubeaci (Ruffach) in oppido Epiſcopatus Argentoratenſis natus fuit anno 1478. ſenior Luthero ſex annis, monachatum Franciſcanum ætatis anno 16. ſuſcepit, paulo poſt anno 1496. Tubingam in ſui ordinis monaſterium venit, cui præerat Gvardiani, ut vocant, nomine qvidam *Paulus Scriptoris*, Wila Svevus. Hic Theologiam Scotiſticam, qvam Pariſiis ſub celebri magiſtro Stephano Brulio didicerat, magno cum applauſu ut & matheſin docebat, auditus etiam ab Auguſtinianis, qvorum tunc Prior Tubingæ erat *Joh. Staupitius.* Facundus etiam fuit Paulus iſte & ad ſolennes conciones ſæpe in vicinas civitates evocatus, de ſacramentis & indulgentiis declamare ſolebat ad eam fere ſententiam, qvam poſtea Lutherus propalavit: unde & in ſuſpicionem hæreſis incidit, & Lecturæ & Gvardiani, qvod vocant, officio amotus eſt. Hujus ab ore pendebat Pellicanus, nec parum ab illo amabatur, ita ut ejus cauſa grandem codicem Hebræum Oppenheimii acceptum, humeris ſuis Pfortzhemium usqve portaret, ubi Pellicanus Capnionis audiendi cauſa ſubſtiterat. Qva moleſtia, nullo manuductore Hebraica rudimenta didicerit, apud Adamum legi poteſt, Capnionis tamen inſtructione mox ita profecit, ut libellis Grammaticis edendis juvare magiſtrum potuerit. Cum anno 1501. ſacerdos in patria Rubeaci conſecraretur, Paulus ille Scriptoris, concionem habuit ſolennitatis & honoris cauſa. Sed auxit bonus ille vir odia in ſe monachorum, cum dicere ſoleret: *inſtare tempus mutandæ Theologiæ, & deſerendas ſcholaſticas diſputationes: reſumendos priſcos & ſanctos doctores, Omiſſis Pariſienſibus, tempus etiam appetere mutandarum legum plurimarum.* Hæc ei libertas exitium attulit; vocatus enim in Galliam ut Toloſæ doceret, cum ſe ad iter pararet, & ante id ab Epiſcopo Baſileenſi rogatus commiſſa ſibi negotia qvædam tractaret, Keyſersbergæ obiit, fraude, ut Pellicanus exiſtimavit, monachorum. Ipſe Pellicanus anno ſeqventi 1502. Baſileæ Lector Theologiæ in conventu Franciſcano conſtitutus fuit, & celebres Typographos

Digitized by Google

phos Amerbachium, Frobenium, & alios in edendis libris, Auguſtini præſertim, juvit. Raymundus Cardinalis, qvi legatione in Germania fungebatur, reliqviarum ſuperſtitioſus indagator & cultor, & indulgentiarum jactator Pellicanum ob eruditionem *Licentiati* titulo (qvo tamen nunqvam uti voluit) honoravit 1504. & Romam ſecum duxit. Inde reverſus variis muneribus in ordinis ſui monaſteriis admotus, lectiones tamen continuavit, tum Scholaſticas tum Hebraicas, in qvibus Sebaſtianum Munſterum diſcipulum habuit, itemqve Aſtronomicas. Refert Adamus ejus cum Capitone colloqvium anno 1512. habitum de Sacramento Evchariſtiæ, in qvo mutua confidentia agnoviſſe dicuntur doctrinam Eccleſiæ labaſcere, & ſi liceret, malle profiteri eam, qvam poſtea Zvinglius tenuit, ſententiam, anno 1514. & qvam Scotus inter tres alias primo loco recitaverit in IV. ſentent. Provinciali Minoritarum *Caſparo Sazgero* (*Schazgeyerum* puto intelligi, qvi contra Lutherum poſtea ſcripſit) ſeſe adjunxit Secretarii vicem præſtans; cum Joh. Eccio etiam familiaritatem coluit; ubiqve vero Hebraicæ, Chaldaicæ, Rabbinicæ literaturæ operam dedit. Anno 1516. ad Capitulum generale in Galliam miſſus Fabro Stapulenſi innotuit: poſtea Romam iterum ad aliud capitulum profectus ſummam monachorum inſcitiam ut & ſordes in corradendis per indulgentias nummis deprehendit. Reverſus inde monaſterii Rubeacenſis Gvardianus factus. Seqventis anni initio Lutheri articulos & ſermones cum ſtupore legere & ad adſenſum inclinare cœpit, Eraſmi vero ſcripta jam antea magnifecerat, ejusqve paraphraſin Epiſtolæ ad Romanos fratribus monachis prælegebat; Hoc ipſo anno Baſileam venit, ut Franciſcanorum Gvardianus eſſet: ibi cum Lutheri opuſcula Frobenius primo typis vulgaſſet, poſtea vero Eraſmo inſtante continuare operam nollet, Pellicani ſvaſu alius typographus *Adamus Petri*, magno cum lucro ſuo editionem ſuſcepit. Anno 1521. finitis Comitiis Wormatienſibus *Franciſcus de Angelis* Hiſpanus & Provincialis Franciſcanus, a Cæſare in Hiſpaniam miſſus toto biduo Baſileæ cum Pellicano de cauſa Lutheri diſſeruit, ita ut eam magna ex parte probaret. Anno ſeqventi in capitulo, Leonbergi in Ducatu Wurtenbergico ab ordine habito, ægre admiſſus eſt, imputato ei Lutheraniſmo, a qvo ſe utcunqve tunc excuſavit, decretumqve inde eſt, ne juniores monachi Lutheri libros legerent, licet doctioribus non interdicerentur. Sed recruduit adver-

Digitized by Google

ſus eum odium, ita ut eodem anno una cum vice Gvardiano & concionatore Baſileenſis monaſterii ex Schazgeri Provincialis decreto a muneribus ſuis dejiciendus & in alia monaſteria transferendus eſſet. Sed ſenatu autoritatem interponente, omniumqve monachorum Franciſcanorum expulſionem minitante, Baſileæ in monaſterio cum ſociis qvadraginta conſervatus eſt. Mox vocante ſenatu, & alios ab ea prohibente, Theologicam lectionem cum collega Oecolampadio publice ſuſcepit: in periculo tamen haud levi inter Monachos verſabatur, ita ut veneni metu aliqvandiu non niſi cibo a civibus ſuppeditato uteretur. Rogatus poſtea a primoribus civium, concionem ex N. T. qvotidie ad dimidiæ horæ ſpatium in templo habuit, indignantibus monachis, qvi Lutheranum eſſe dicebant, diebus profanis prædicare: ſubſtitit tamen in ordine & habitu ſuo, uſqve ad annum 1526. qvo Tigurum vocatus cucullum depoſuit, & exemplo aliorum, ne ſcandalo eſſet jam annos natus qvadraginta & octo uxorem duxit. Congeſſit iſta & plurima alia Adamus ex vitæ *Pellicani chronico*, qvod ipſe ſuorum gratia compoſuit, ex qvibus multa obſervari poſſunt, qvæ ſtatum Eccleſiæ ante & circa tempora Lutheri indicant: ut nempe in mediis corruptionibus doctrinæ & diſciplinæ, reliqvi tamen ſemper fuerint, qvibus veritatis aliqva lux affulgebat, qvibusqve idem ſemper fatum, odioſæ nempe perſecutionis, incumbebat. Tantam vero temporum illorum ante Lutherum infelicitatem notaſſe Pellicanus dicitur, ut nullum Græcum Teſtamentum in tota Germania reperiri potuerit, qvantumvis qvis magnam vim auri pro unico exemplari voluiſſet expendere.

Cæterum etſi relatum ſupra ſit de Pellicani opinione, circa Articulum Sacræ Euchariſtiæ, in Epiſtolis tamen Eraſmi ad Pellicanum ſcriptis legitur, eum non niſi poſtqvam Caroloſtadius Baſileam veniſſet, de præſentia reali publice diſſentire cæpiſſe, aut ſaltem in modo præſentiæ exprimendo hæſiſſe. Expoſtulat enim cum eo *Lib. XIX. ep. 95.* anno 1526. ſcripta Eraſmus, & negat fortiter, qvod Pellicanus jactaſſe dicebatur, ſe cum eo in illa qvæſtione conſentire: objicit itaqve ei inter alia mutationem ſententiæ: Damnabas (ſcribit) eos qvi aude-
„ bant profiteri illic (in Sacra Cœna) nil eſſe niſi panem & vinum, nec
„ aliud opinatus ſum unqvam de te, niſi proximo colloqvio, qvum vel-
„ uti afflatus aut alius factus absqve fuco declarabas animi tui ſententiam:

tiam: eam nunc palam profiteris; ego vero ne in priore qvidem ſententia tecum ſenſi. Cenſebas enim profitendum in ſynaxi eſſe corpus Domini, cæterum qvomodo ſit illic, Deo, qvi novit omnia, committendum eſſe; ego vero hoc tuæ ſententiæ adjiciebam, mihi iſtuc videri ſimplicius, qvod ita vitarentur varii difficultatum labyrinthi, ſi fas eſſet homini Chriſtiano ab eo diſſentire, qvod Conciliorum autoritas, qvod omnium Eccleſiarum ac gentium conſenſus, tot jam ſeculis comprobaſſet. Ad id ſemper negavi, me poſſe animum inducere, præſertim qvum Evangelicæ & Apoſtolicæ literæ tam evidenter nominant, corpus qvod datur, & ſangvinem qvi effunditur: qvum hoc mirifice congruat ineffabili Dei erga genus humanum charitati, ut qvos redemit ſangvine & corpore filii ſui, eos voluerit ejusdem carne & ſangvine modo qvodam ineffabili paſcere, & hac arcana filii præſentia, ceu pignore conſolari, donec rediret glorioſus & omnibus conſpicuus. Hæc me redderent propenſiorem ad Eccleſiæ Catholicæ ſententiam, etiamſi nihil eſſet definitum, nec in hanc partem nec in illam. Nunc qvis furor eſſet, ſi ego non vererer pronunciare, ibi nihil eſſe præter panem & vinum? Soleo cum amicis eruditis, maxime qvum abſunt infirmi, libere commentari de qvibus libet, inqvirendi ſtudio, nonnunqvam & tentandi cauſa, interim animi gratia, hac in re fortaſſe ſimplicior qvam par eſt. Sed agnoſcam etiam parricidii crimen,, ſi qvisqvam mortalium vel ſerio vel joco audivit ex me hanc vocem *in Euchariſtia nihil eſſe præter panem & vinum*, aut, *non eſſe ibi verum corpus & ſangvinem Domini*, qvod nunc qvidam libellis editis propugnant, imo Chriſtum ipſum mihi precor parum propitium, ſi iſta ſententia unqvam inſedit animo meo. Nam ſi qvid volatilium cogitationum aliqvando tetigit animum meum, facile diſcuſſi conſiderata Dei erga nos inæſtimabili charitate, perpenſis divinæ ſcripturæ verbis, qvæ Lutherum etiam ipſum, qvem vos omnibus ſcholis, Pontificibus, orthodoxis, & conciliis antefertis, coegerunt profiteri, qvod profitetur Eccleſia Catholica, a qva tamen ſolet libenter diſſentire. *Et poſt alia*: Scis me in nullo dogmate per omnia ſentire cum Luthero, niſi qvod nimium fere taxat corruptos hominum mores: & hic ob Caroloſtadium, qvi a ſuo ipſius dogmate jam deſcivit, recedam a communione Eccleſiæ catholicæ? *Item:* Si tibi perſvaſum eſt, in Synaxi nihil eſſe præter panem & vinum, ego membratim

Digitized by Google

» bratim diſcerpi malim, qvam idem profiteri qvod tu profiteris, & o-
» mnia perpeti malim, qvam tali flagitio contra meam ipſius conſcientiam admiſſo, ex hac vita demigrare. Patet itaqve ex hac epiſtola uſqve ad id tempus Lutheranis accenſendum eſſe Pellicanum, & Eraſmi ſimul profeſſio in hoc articulo & in Lutherum bilis percipitur; duæ aliæ non mitiores eodem anno ab Eraſmo ad Pellicanum ſcriptæ literæ habentur *d. Lib. XIX. 95.* & *XVIII. 3.*

In Palatinatu Bipontino) Hoc qvidem anno neqve in hac provincia publice locum habuit doctrina Evangelii, ſed jacta fuere ſemina; paulo poſt, anno 1523. publica Principis autoritas acceſſit, ita referente *Altingio* in *hiſt. Palat.* Unum dicere (ſcribit) prætermieram de
» Ducatu Bipontino, qvi pars eſt Palatinatus, ſed ab Electoratu ſecreta,
» Principem ejus *Ludovicum*, Ducis Wolffgangi Patrem inter primos
» imperii proceres cenſendum, qvi Evangelium amplexi ſunt. Nam an-
» no Chriſti 1523. feces fermenti Papiſtici ex ditionis *ſuæ Eccleſiis* ex-
» purgavit, miſſificos omnes eliminavit, & qvoad *inter initia fieri po-*
» *tuit* doctrinam & cultum ad normam verbi divini compoſuit. Qva in
» re uſus eſt miniſterio *Johannis Schwebelii* Pfortzenſis, qvi Landſtei-
» nio, ubi cum *Hutteno* eqvite Franco, cum *Bucero*, & *Caſpare Agricola*
» apud inclytum illum Heroem, Franciſcum a Sickingen vivebat, Bi-
» pontum evocatus fuit. Intercedebant qvidem vicini Epiſcopi, ma-
» xime Trevirenſis, & Principem minis ab inſtituto dimovere conaban-
» tur, ſed fruſtra, tuentibus etiam ab obitu ipſius, qvi incidit in annum
» Chriſti 1532. novellam reformationem Fratre Ruperto, Tutore filii
» ipſius Wolffgangi, atqve ipſo qvoqve Wolffgango, qvi provinciæ gu-
» bernationem adiit anno 1544. Vidi poſtqvam iſta ſcripſiſſem, qvomodo (qvem §. 70. allegavi) *Joh. Henr. Majus* in libello nuperrime edito, Schwebelium civem ſuum a Zvinglianiſmi imputatione vindicet, & ſi qvæ in ejus epiſtolis aut ſcriptis diſcrepantia a Lutheri doctrina de S. cœna reperiri videantur, corruptionis & interpolationis ſuſpecta faciat, allegans ſcriptum apologeticum ipſius *Wolffgangi Palatini Ducis Bipontini* nomine editum. Confirmare hoc videtur Altingius dum verbis illis *qvoad inter initia fieri potuit*, Reformationem Bipontinam reſtringit, perfectiorem ſcilicet eam judicans, qvæ poſtea ſecuta fuit, Helveticæ confeſſionis introductione.

Neqve

Neqve enim nobilitas Eqveſtris) Superat Maimburgium Varillaſius cum *Lib. IV. p. 291. & ſeqq.* fabulis & conjecturis liberaliter indulget. Fingit primo factionem ab Epiſcopo Miſnenſi ad tradendum pontifici Lutherum aut ſaltem expellendum ex Saxonia formatam; immemor qvod paulo ante *Lib. III. p. 259.* Epiſcopos Saxoniæ clam faviſſe Luthero & a Pontificia jurisdictione ſubtrahere ſe voluiſſe retulerat. De hac factione nihil apud ſcriptores reperio, & confictam puto, qvia ipſe ſilet Lutherus, multa licet tunc qveſtus, & ſatis aliunde habens qvod metueret. Sed ficto huic nodo etiam ſolutio fingenda fuit, itaqve de Eqvitibus Franconicis & de Franciſco Sickingio (hunc ſemper *Seqvingue* vocat) incredibile affert; voluiſſe nempe hunc in Principem locum aſcendere, & Archiepiſcopum atqve Electorem Eccleſiaſticum fieri, non obſtante, qvod conjugem haberet, qvia cleri conjugiis favebat Lutherus; cæteros vero nobiles & imprimis Schaumburgium & Huttenum ad partes Lutheri ideo tranſiiſſe, ut ditiones (*Seigneuries*) a majoribus ſuis Eccleſiæ datas recuperarent. *p. 298.* Magnam profecto qvi talia ſcribit, rerum ignorantiam prodit. Sickingium, qvem longe qvidem majoris & conſilii & potentiæ facit, qvam rei veritas patitur, plane inſaniiſſe oporteret, ſi cogitaſſet, qvæ hic finguntur. Eqvites arces qvidem & prædia ſed non ditiones habebant, neqve tales dederant Eccleſiis; fundos aliqvos aut colonos dediſſe conſtat, non tamen ita multos, ut horum cauſa tanta adeunda pericula, tantæ turbæ excitandæ eſſent. Novæ nempe machinæ, qva hæreſes impugnaturum ſe eſſe in præloqvio recepit Varillaſius, magis congruebat, exaggerare omnia & *oſtendere*, ut ait, *qvod religionis reformatores & protectores non niſi ex cauſis mere humanis & ſæpe criminalibus, aut uſurpandi aliena ſtudio egerint.* Fingendi tamen artem non ſatis hic oſtendit: etenim licet veriſimilia ſint qvæ narrat de Miſnenſis Epiſcopi in Lutherum molimine (ſat magno enim odio in eum flagrabat) impertinenter tamen remedium illi a Sickingio Schaumburgio, & Hutteno qværit; nam & longiſſime aberant, & omnes eorum vires potentia Georgii Saxonis ſuperabantur, auxiliis, ſi voluiſſet, Brandenburgicis & Magdeburgenſibus, e vicinia firmati. Qvæ *p. 304.* memorantur, qvod Lutherus per Sickingium inducere Imperatorem voluerit, ut honorifice cum Pontifice tranſigere poſſet,

Digitized by Google

fateor me eodem qvo cætera commenta loco habere, donec idoneis autoribus probentur: nullaqve veriſimilitudine fingi puto, qvod Lutherus ad combuſtionem Decretorum Pontificiorum, eo proceſſerit conſilio, ut amicos ſuos irreconciliabiles cum Pontifice faceret: ab iis enim qvos facti illius ſocios aut ſpectatores habuit, juvenes Academicos, patrocinium ſperare hominis plane ſtolidi fuiſſet; eratqve ea tunc mente Lutherus ut nec Electoris Saxoniæ viribus tutum ſe præſtari poſſe crederet.

Ad §. XCI. *Lipſiæ vero)* Inter eos qvi clam favebant cauſæ Lutheranæ, qviqve liberiori tempore (de qvo ſi Deo viſum erit, alibi dicemus) plurimum pro ea præſtiterunt, merito celebratur *D. Caſparus Bornerus* Hayna-Miſnicus, cujus vitam retulit *Melch. Adami p. 187.* nuper vero laudes ejus renovavit *V. Cl. Joachimus Fellerus, in deſcriptione Bibliothecæ Paulinæ.* Extat ad eum epiſtola Lutheri *Lib. II. p. 66.* anno 1525. ſub finem Menſ. Maji data, cujus exordium hoc eſt: „Literas „tuas noviſſimas lætus accepi, vir optime, qvod ſentiam te egregie ſen„tire, & promereri, in conditione rei Chriſtianæ, & opto oroqve, ut „Dominus qvod incepit, perficiat. Sævitiam iſtam apud vos regnan„tem adverſus Chriſtum, dolens audio, ſed erit, ut aut ipſe Princeps mutet furorem, aut alius mutabit invito, & brevi. Spes tamen illa mutationis in annos ſexdecim dilata fuit, Deo ſic gubernante.

Ad §. XCVI. *Hieronymum Veum).* Aſſervatur in Bibliotheca Paulina Lipſienſi exemplum epiſtolæ typis vulgatæ anno 1522. qvam Veus d. 28. Martii ex Norimberga ad Georgium Ducem Saxon. ſcripſit, in qva qvidem multa contra Lutherum pro *confeſſione* potiſſimum, qvam vocant *auriculari*, pro *Miſſa*, qvod ſit ſacrificium, & pro *veteribus ritibus ſervandis* acriter diſputantur; fatetur tamen Veus Lutheri prima ſcripta contra licentiam indulgentiarum & excommunicationum, item de decem præceptis & de triplici juſtitia magnum zelum domus Dei præ ſe tuliſſe, & eruditionem Chriſtianæ veritatis egregiam in multis eluxiſſe: agnoſcit etiam *miſerum Eccleſiæ ſtatum, & tempora in qvibus*, ut ſcribit, *refriguit charitas, tepuit devotio, voluptatum ſpinæ in comeſſationibus & ebrietatibus ita excrevere, ut verbum Dei qvaſi ſuffocatum ne dicam peſſundatum ſit:* Et poſtea: *Ipſe miſerum Eccleſiæ ſtatum defleo, de cujus reformatione diu ſe deſpeſſe dicebat Gerſon.* Animat deniqve Principem in Lutheranos, ſed ſimul curare eum jubet & optat,

Digitized by Google

optat, non ſolum ut Eccleſiaſtici abuſus in vita, moribus, & converſatione, generali Concilio reformentur, ſed & ut verbum Dei tamdiu *ſub modio poſitum*, (en eadem phraſi confitentem, qvod in Luthero adverſarii irrident) clarius effulgeat, & Domino noſtro ſoli ſerviens Eccleſia ſecura tranqvillitate potiatur. Unde confirmatur qvod alii notarunt, Georgium Ducem reformationem qvandam animo volviſſe, ſed ad eam forte formam, qvam Eraſmus aliiqve præſcribebant; ſive, qvod Lutherus ſuſpicatus eſſe fertur, ut opes cleri minueret: ut ex *Apophthegm. ejus cap. 45. p. 438.* refert M. *Jeremias Weberus* in concione ſeculari anno 1639. *de Lipſia Evangelica* habita. Vel ſcriptum vidit Lutherus, ſed ut alia, qvibus idem contra ſe dicebatur, qvibusqve idem reſponderat, neglexit.

Ad fin. §. XCVI. Ex Hiſtoria Varillaſii *Lib. IV.* de comitiis Wormatienſibus & de Lutheri in iis comparitione, incerta aut falſa inter alia hæc notari poſſunt. (1) Probatum huc uſqve non eſt, inſertas fuiſſe ſalvi conductus Cæſarei literis conditiones de non prædicando & ſcribendo. (2) Nec qvod examinatum & pro inſufficienti deprehenſum ſit Cæſaris diploma in conſilio Saxonico. (3) Sturmium in omnibus urbibus tibicines & tubicines in Lutheri introitu præcinentes habuiſſe. Obiter noto: Sturmium hunc qvem *nobilem* Galli vocant, *Oppenheimenſem civem* fuiſſe; illum *virum optimum & pientiſſimum* vocat Selneccerus, & ex ejus relatu qvosdam ſermones facetos Lutheri audiviſſe ſe notat, & alia qvædam Wormatiæ acta narrat. *105. 109.* (4) verum non eſt ad concionem ejus maximum templum Erffurti præbitum fuiſſe: concionatus enim eſt in æde ordinis ſui Auguſtiniani, qvod neqve primarium neqve maximum eſt. (5.) Tumultum Erfurtenſem malitioſe *p. 311.* concioni Lutheri ſubjungit, qvi tertio poſt menſe, latente illo in arce & rem indigniſſime ferente, (vide ejus epiſtolam allegatam §. 99.) ſecutus eſt, ſtudioſis mille & ducentis in ſacerdotes concitatis, qvod Canonici B. Virginis qvendam cognomento *Draconem*, ob Lutheraniſmum ſodalitio & choro ſuo ejeciſſent. (6.) contra omnia aliorum ſcriptorum teſtimonia & rei evidentiam *p. 317.* refertur, Lutherum ex monaſterio Auguſtiniano Wittenbergenſi in qvod ſe incluſiſſet, ſimulata vi, raptum fuiſſe Electoris juſſu. Qvis enim neſcit id in Thuringia, cum ſex pene dierum itinere a Witten-

Digitized by Google

tenberga abeſſet, factum eſſe? Dein cum Cochleo, Surio, atqve aliis eundem errorem errat; dum arcem in qvam ductus fuit Lutherus, *Alſtat* nominat. Cæterum qvæ de Ludovico Electore Palatino ſcribit *p.314.* qvod reſtiterit iis, qvi Lutherum contra impetratum ſalvum conductum Wormatiæ retineri & in vincula conjici ſvaſerant; Altingius ita narrat, ut in colloqvio potius qvam in conſeſſu comitia-
» li dictum eſſe appareat. Scribit enim: Qvum anno 1521. Lutherus ad
» comitia Wormatienſia a Carolo V. Imp. evocaretur, & dictitarent
» non pauci, in ipſo revocatum iri exemplum Johannis Huſſi, qvi contra
» datam fidem ceu hæreticus concrematus fuit: Ludovicus ſe interpo-
» ſuit dicens, ad labem & dedecus Germanici nominis ſempiternum
» pertinere, ſiqvidem fides publica non Imperatoris tantum, ſed potius
» Imperii nomine data, violaretur. Sunt qvi hac occaſione dictum a
» Carolo V. Imp. referant, ſi fides toto orbe exularet, in aulis Princi-
» pum refugium illi deberi. Vid. nuperrimus Hiſtoriæ Burgundicæ ſcri-
» ptor Gallus *de Fabert p.453.* *Matth. Razebergius in MS.* ſententiam illam de capiendo Luthero Principibus Eccleſiaſticis plerisqve & Electori Brandenburgico tribuit, laudem vero improbati ignobilis conſilii aſſignat (qvod mireris) Georgio Saxoniæ Duci, qvi etſi infenſiſſimus eſſet Luthero, aperte tamen dixerit: *Principes Germanos hanc turpitudinem, maxime in his primis Cæſaris comitiis admiſſuros neutiqvam eſſe, ut fidem datam violarent: non convenire hac cum priſcis Germanorum moribus, ſed ſervari debere qvæ promiſſa ſint.* Hæc ſane fide & candore Principis digniſſima ſunt, & in hoſte etiam merito laudanda. Aliud qvoddam dictum Lutheri notat autor: Cum Wormatiam proficiſcens in monaſterio Reinhardsbrunn, ad radices ſylvæ Thuringiacæ (Præfectura hodie eſt Principatus Gothani) pernoctaret, Vicario, qvi monaſterio præerat monacho, ſollicitudinem ſuam de eventu itineris & metum ab Italorum & Hiſpanorum fraudibus teſtanti reſpondiſſe per jocum: *ora tu qvæſo Deum, ut Chriſto filio ſuo faveat: Si hujus cauſa ſalva eſt, etiam mea ſalva erit.* Sed in vita Frid. Myconii a Melch. Adami edita facta hæc eſſe perhibentur, cum anno 1518. Lutherus Auguſtam iret, & partim per jocum partim ſerio dicta aliterqve enunciata hoc modo, *p. 176.* referuntur: Anno Chriſti milleſimo, qvingenteſimo decimo octavo, cum Lutherus iter ſuſcepiſſet Auguſtam, & pedes veniſſet Vinariam; pernoctavit eo in monaſterio, miſ-

Digitized by Google

miſſamqve decantavit. Ibi Myconius primum vidit Lutherum, ſed ab acceſſu & colloqvio ejus tum eſt prohibitus. Monachorum vero tunc temporis διοικητὴς vel ἐπίτροπος, vicarius & adminiſtrator *Joannes Keſtnerus* ſolus Lutherum compellavit, & de religionis negotio multa cum eo contulit, atqve vel ex pia qvadam συμπαθείᾳ vel potius μικροψυχίᾳ & humana imbecillitate: *Mi frater*, inqvit, *habebis Auguſtæ Italos homines doctiſſimos & acutiſſimos, antagoniſtas acerrimos, qvi plurimum tibi faceſſent negotii. Valde metuo, ut ne in hac religionis controverſia cauſa excidas: profecto in ignem te conjicient, & flammis exurent.* Cui Lutherus per jocum reſpondit: *Si urticis me uſſerint, aliqvo modo tolerabile erit: Si igne, nimium grave, & prorſus intolerabile:* addens hanc patheticam & ſpiritu plenam adhortationem: *Interpone, qvæſo, tuas preces apud Deum pro me, & ora Chriſtum filium ejus, cujus eſt cauſa hæc, ut mihi adſit, qvam ſi obtinuerit, mihi obtenta erit: Sin vero cauſa exciderit, nec ego eam obtinere potero, atqve ita ipſe ſolus ignominiam reportabit.* Aliud qvod Wormatiæ Luthero accidit, narrat Razebergius: Invitatus, ait, ad cœnam ab Epiſcopo (neſcio an Trevirenſe) cum bibiturus vitrum ori admoveret, id tamen prius ex more ſuo, cruce digitis efformata ſignaret, ſubito inferior vitri pars rupta eſt, effuſo vino. Inde ſuſpicati ſunt multi, venenum ei paratum fuiſſe, ſed ipſe putabat, vitrum diſſiliiſſe, qvod aqvæ nimis frigidæ ſubito fuiſſet illatum. Teſtem rei geſtæ allegat Cornelium Block, Regis Ferdinandi muſicum, qvi cœnæ illi interfuerit & ſibi hæc Pragæ anno 1545. narraverit. De meliori potu in conſeſſu comitiali defatigato propinato non ingrata lectu memorat Selneccerus *pag. 108.* Luthero egredienti, & multorum hominum caterva circumdato, Ericus ſenior Dux Brunſwicenſis mittit cantharum argenteum cereviſia Einbeccenſi repletum, jubens ut ſe reficiat. Interrogans Lutherus, qvis Principum ſui ita recordetur, & audiens donatorem Pontificium, ex eodem cantharo, ne qvid ſiniſtri Lutherus ſuſpicetur, præbibentem, ipſe qvoqve bibit, inqviens: *Sicut mei nunc recordatus eſt Princeps Ericus, ita Chriſtus recordetur ipſius in ultimo agone.* Hujus vocis Dux Ericus animam efflaturus recordatus eſt, & a puero aſtante nobili Franciſco a Kramm petiit, conſolatione Evangelica ſe recreari. Alia vitæ Lutheri circa illa tempora ſtructa pericula refert *p. 97.*

Ad §. XCIIX. *Pallavicinus facem præfert.*) Qvandam etiam Varillaſius, qvi nullam facile negligit occaſionem ut Caroli conſilia rimetur, & ſugillet, ac ſi ſuæ utilitati omnia, etiam Eccleſiæ ſalutem ſervire fecerit, & extirpationem Lutheraniſmi ſuis emolumentis poſthabuerit. Ante comitia Wormatienſia, cum de Luthero Romam ſiſtendo Pontifex laboraret, hæc ſcribit *Lib. IV. p. 294.* „ Imperator, etſi „ qvodammodo ejus intererat, ut titulum *Catholici* Ferdinando præde„ ceſſori ſuo a S. ſede collatum tueretur, negotium præſens ita conſide„ rabat, ut duplici modo ſibi utile eſſet. Primo enim occaſionem habe„ bat ulciſcendi Pontificem, qvi Electionem ejus impediverat, & ſimul „ Germanorum benevolentiam acqvirendi, oſtendendo, ſe Romanæ ſedi, „ non multum gratificari. Secundo Pontificem adigere poterat, ut „ amicitiam ſuam reqvireret, qva ad explendam ambitionem „ ſuam opus ſibi maxime eſſe judicabat. Narrat inde prolixe, ut Cæſar Mediolanum Gallis eripere cogitaverit, *totiusqve Europæ* dominatum invadere, & cum Pontificis rationes non paterentur, ut conatibus illis in ſuam etiam ſervitutem redundaturis faveret, terriculamentum a Luthero ei injecerit. Hoc *pag. 298.* ita efformat, ut dicat, Lutherum per potentiſſimum in Germania Principem *Electorem Sax.* per fortiſſimum belli ducem *Sickingium* per *Huttenum* eloqventiſſimum, per *Nobilitatem* recuperandarum ditionum avidam protectum, in ordinem redigi a Sede Romana non potuiſſe, nec ſchiſma qvale poſt ſeparationem Eccleſiæ Latinæ & Græcæ non fuerit, præcaveri. Dein Imperatorem Nuncio Pontificio in Hiſpania, qvi capturam Lutheri urgebat, ita reſpondentem inducit, ut dixerit: Lutherum in ea regione eſſe, in qva non tam facile ac in Italia ſtatui de hominibus poſſet. Nec ſe præſtare officium, qvod deſideraretur, poſſe: niſi poſtqvam ex Hiſpania in Germaniam rediiſſet, coronari ſe feciſſet, & Comitia Wormatiæ habuiſſet. Eo ſe Lutherum citare velle, ut de doctrina ſua reſponderet, indeqve reus peractus, Pontificis miniſtris traderetur. Papæ in hoc reſponſo diſplicuiſſe, ait, tum qvod Imperator qvaſi ad Calendas Græcas rem differret, malo interim per temporis moram creſcente, tum qvod ſub auſpicia imperii ſui adverſus jurisdictionem Eccleſiaſticam attentaret, auditurus Lutherum, cujus cauſa jam Romæ ventilabatur. Cum autem Pontifex debilioribus

bus eſſet viribus, qvam ut impedire hoc attentatum poſſet, conſilium de condemnando prius Luthero cepiſſe, Bulla d.15. Jun. 1520. publicata, cujus contenta referuntur *p.299. & ſeqq.* Suſpecta hæc Varillaſii tradita, niſi bonis documentis probare illa poſſit, non uno ſunt modo. Qvæ enim de potentia Friderici & de Sickingio, Hutteno, & Eqvitibus aliis, ut magna & formidanda refert, tam exigui erant ponderis, ut callidum & peritiſſimum omnium rerum Pontificem terrere non poſſent. De Sickingio & Eqvitibus jam dictum eſt, de Friderico vero hic notandum illum ſapientiæ & opum fama & conſiliorum moderatione, clariſſimum, ſed inermem fuiſſe, nullo milite, nec unico loco ſatis munito, ſi arces qvasdam in montibus ſitas excipias, tunc inſtructum, paciſqve & qvietis adeo cupidum, ut timiditatis notam vix effugerit. His igitur, qvæ præſupponit Varillaſius labaſcentibus, cætera etiam qvæ inter Carolum & Pontificis legatum in Hiſpania tractata referuntur, vix conſiſtent. Certe Bullam Leonis ad præveniendum Imperatorem feſtinatam eſſe non tacuiſſet Pallavicinus, cui in ſcriniis Vaticanis ſine dubio relatio Nuncii ex Hiſpania ad manus venire debuit. Sed is Bullæ hiſtoriam aliam nobis narrat, emiſſamqve dicit, poſtqvam Leo Lutheri ſive manſvetudine ſua ſive coercitione per Electorem recuperandi ſpem perdidiſſet *Lib. I. c.20.* Porro cum legationem Caraccioli & Aleandri narrat Pallavicinus *cap.23.* cur obliviſceretur eorum, qvæ in Hiſpania acta forent, nulla apparet ratio. At legatos illos a Cæſare, non in Hiſpania, ſed in Belgio ante coronationem & poſt publicatam jam Bullam, edictum contra Lutherum (de capiendo eo nihil memoratur) poſtulaſſe, diſerte tradit Pallavicinus, *d.l.cap.24.* & pro magno ſecreto tum demum profert vocem, qvæ Cevrio, Politicis artibus dedito, exciderit, dicenti: *Cæſarem erga Pontificem ita ſe eſſe geſturum, uti is erga Cæſarem ſe gereret.* Deniqve conſilium de Luthero ad Comitia vocando, minime in Hiſpania, ſed Wormatiæ extempore, & Friderici Sax. El. ſuggeſtione captum eſſe, ut rem Aleandro improviſam & Pontifici ob jurisdictionis violationem ingratam, memorat. Qvis ergo credat hæc ſcribentem Pallavicinum, ignoraſſe aut diſſimulaſſe alia & apertiora jam in Hiſpania dicta? ſed ſtant hæc, ut innui, Actorum fide: qvæ ſi producere poteſt Varillaſius, præ Pallavicino arcanorum Pontificiorum & Cæſareorum ſcientiam jactare non immerito poterit. Sed ſi iſta ex conjectura ſcripſit, ruunt

etiam

Digitized by Google

etiam qvæ *pag. 307.* de conſilio mittendi Caracciolum & Aleandrum commentatur, qvaſi tum demum Pontifex id ceperit, cum Lutherus Libros Juris Canon. combuſſiſſet & poteſtatem Pontificiam acribus argumentis oppugnaſſet. Hæc iterum adverſantur narratis a Pallavicino, qvi Caracciolum omnium primum ad gratulandum Cæſari ex Hiſpania in Belgium profecto de electione miſſum, & adjunctum ei propter negotium Lutheri Aleandrum refert. Cætera de avocatione & comparitione Lutheri ad *§. 96.* notata ſunt. Laurentii Surii ſpiritum notare hic lubet, qvi in relatione hujus comparitionis deplorat, qvod Carolus, piiſſimus Princeps etiam Catholicorum Dynaſtarum precibus, qvi mitius agendum cum Luthero putabant, induci ſe paſſus ſit, ut eum dimitteret. Cantat carmen illud: *Principiis obſta &c.* & crudelitatem non eſſe ait, ſævire in membrum morbidum ne ſerpat contagio. Sane ipſum Carolum intus in corde ſuo meliora de Luthero ſenſiſſe ex dictis factisqve ejus haud difficulter oſtendi poteſt, eritqve alibi locus de iis aliqvid commemorandi.

Ad §. C. *de Confeſſione*). Qvantum in hac, qvalem Pontificiæ leges introduxerunt, ponat Clerus Romanus, nemo mirabitur, qvi obſervat, arcem hanc qvaſi fuiſſe magnæ illius poteſtatis, qvam ſibi in populum arrogarunt ſacerdotes; qvanqvam multum ex vinculo hoc relaxatum eſt, etiam in Romana Eccleſia partim per imminutum Paſtorum ordinariorum officium, datamqve aſſumendi pro lubitu confeſſionarios, qvos vocant, indulgentiam, partim facilitate abſolutionum, qvam, (ut ex libris noſtro tempore, Janſeniſmi occaſione editis conſtat) alii aliis ex ordinibus ſacris imputant. Eraſmum ob magnam antiqvitatis peritiam & hiſtoriæ cauſa, ex epiſtolis ſuis audire hac de re non pigebit. Diſputavit in apologia contra Eduardum Leum, *an confidendi ratio illa Eccleſiaſtica conſtitutionis eſſet divina an humana?* Id Lovanii Nicolaus ille Egmondanus impotentiſſimæ & ſangvinariæ mentis monachus, imo carnifex, ut hæreticum publice exagitaverat, palum etium minatus. Eraſmus eo intellecto, etſi jam poſt condemnatum Romæ Lutherum nihil ex ejus dogmatibus tueri ſe velle profiteatur, ita tamen ſua defendit, ut ad *Roſemundanum* Doctorem Lovanienſem 15. Cal. Nov. 1520. (*Lib. XV. Ep. 18.*) ſcribat, *ſe qvidem nihil definiiſſe, ſed ita diſputaſſe, ut Egmondus refutaturus non ſit*; addit paulo poſt, qvod ſumme notandum eſt, *non deeſſe magnos Theologos, qvi non*

Digitized by Google

non vereantur affirmare, nihil eſſe in Luthero, qvod per probatos autores non poſſet defendi. Scripſit iſta poſtqvam jam dimidior pœnitere videretur eorum, qvæ ad Albertum Cardinalem Moguntinum anno 1519. *Lib.XII.ep.10.* ſcripſerat, alibi a me relata. In prolixa vero ad *Card. Campegium* expurgatione menſe Decembri 1520. ſcripta (*Lib.XIV.ep.1.*) qva ſuſpicionem Lutheraniſmi a ſe amolitur, fatetur, in plebe multos eſſe, qvi pro gravi habeant confitendi onus, ſe vero nihil definiiſſe, ſed conſuluiſſe, neqve ulcus illud tangere voluiſſe, ob abuſum, qvi metui deberet, ſi qvis Theologus aut probatæ vitæ vir, contra confeſſionis neceſſitatem pronuntiaret. Cum *Juſto Jona* expoſtulans *Lib. XVII. ep.18.* perperam qvidem Luthero affingit, qvaſi in totum confeſſionem improbaret, non negat tamen *onus illud laqveo qvorundam aggravatum eſſe.* Multis vero locis profitetur, pro articulo fidei defendere ſe non poſſe, qvod confeſſio iſta ſit divinæ conſtitutionis; ſubmittit tamen ſe judicio Eccleſiæ. Ita ſcripſit ad *præſidem Mechlinienſem* ann. 1522. *Lib XIX ep.112.* & ad acerrimum adverſarium ſuum *Natalem Beddam* Pariſienſem an. 1525. *d.l.ep.91.* tum ad *Lovanienſes Theologos* eodem anno *epiſt.82.* Edidit etiam libellum *de modo confitendi*, cujus aliqvoties meminit, ſed maxime anno 1528. ad Epiſcopum qvendam, cujus diœceſin non nominat, ubi & ſecretum monaſticum aperit his verbis: In libello *de modo confitendi*, non hoc ago, ne confiteamur, ſed ut utiliter confiteamur. Id efficere non poteram, niſi propoſitis qvibusdam incommodis, qvæ non adſcribo confeſſioni, ſed vitio confitentium & audientium. Jam qvum totus mundus plenus ſit fabularum de flagitiis ac ſceleribus qvæ ſub umbra confeſſionis admittuntur; indignantur mihi, qvod moderatiſſime qvædam attigerim: nec reputant, qvam multa pudore Chriſtiano ſiluerim ejus generis, ut vel ſola commemoratio poſſet lectoris animum inficere. Verum Monachi complures non amore pietatis urgent hanc confeſſionem, ſed qvod hinc auferant luculentam meſſem, dum regnant in ædibus divitum, qvorum ſecreta norunt, dum adſunt morientibus, dum arrodunt teſtamenta. Conſiderent lernam malorum, qvæ hactenus orta eſt ex confeſſionibus, & mirari deſinent, ſi qvid admonui de recte confitendo. Unum addam, qvamvis ante id tempus nempe anno 1521. ex Brugis Flandriæ ſcriptum *Lib.XVII.ep.24.* qvia ingenium concionatorum iſtius ſeculi oſtendit, & feſtivum eſt: In natali Divi Auguſtini qvidam hic concionatus eſt,

vir ἱεροπρεπεῖ cultu ſpectabilis. Is inter multa, qvæ divinitus dixit, mire reſtituit dignitatem qvatuor ordinum, qvos vulgo *Mendicantium* appellant, ſimulqve confeſſionem, qvorum utrumqve nonnihil videbatur opera Lutheranorum cœpiſſe labaſcere. Dignitatem ordinum ſic reſtituit: *Auguſtinus*, inqvit, *fuit fons ille in Paradiſo, unde prodierunt qvatuor amnes, hoc eſt, qvatuor ordines Mendicantium, ſua doctrina, ſanctisqve moribus irrigantes & fœcundantes univerſam ſuperficiem terræ, hoc eſt, univerſam Eccleſiam.* Si Chriſtum dixiſſet fontem, qvatuor fluvios, qvatuor Evangelia, non omnino fuiſſet abſurda allegoria. Nunc qvid Auguſtino cum illis ordinibus. Porro qvod addebat de irrigando fœcundandoqve, complures boni viri optabant eſſe verum, riſere permulti. Confeſſionem ita reſtituit. *Auguſtinus*, inqvit, *ſcripſit multos libros de confeſſione, in qvibus confitetur qvædam pene frivola, veluti qvemadmodum aliqvando contemplatus ſit, non ſine voluptate, araneam venari muſcam. Hoc*, inqvit, *arguit, nihil eſſe tam minutum, qvin oporteat confiteri.* Primum Auguſtinus illic utitur *confeſſionis* vocabulo, ut eſt anceps, & ad gratiarum actionem & ad confeſſionem culpæ: atqve in eo opere plus laudis ſibi tribuit, qvam agnoſcit culpæ: neqve confitetur ſacerdoti, ſed Deo. Et tamen ille concionator hæc dicens, vulgata voce eſt uſus, qvæ populo nihil aliud declarat, qvam eam confeſſionem qvam *Sacramentalem* vocant Theologi. Hujuſmodi cum multa dicant publicitus apud freqventem multitudinem, mirantur ſe non haberi pro diis. Tertium fortaſſis ad me pertinebat, qvi in declamatione plus æqvo tribuere videor matrimonio. *Qvidam*, inqvit, *damnant cœlibatum: imo niſi nos cœlibes fuiſſemus, jam Chriſtiana fides eſſet extincta.* Olim nemo fere dicebat pro concione, niſi diſpoſitis notariis, qvi ſermonem exciperent: qvod ſi fieret hodie, Deus bone, qvæ fabulæ naſcerentur! Qvi talia dicunt in celeberrima civitate Brugenſi, qvæ tot habet eruditos, tot, & ſine literis, felicia ſaniqve judicii ingenia, qvid cenſes eos dicere in pagis, qvid in conviviis? O columnas orthodoxæ fidei!

Ad §. CII. in fine.) Rei gravitas & atrocitas contumeliæ per renovationem fabulæ dudum exploſæ, Proteſtantibus, & ſpeciatim Lutheranis illatæ; cum ex Theologis pauci eſſent, qvi Gallicum libellum intelligerent, movit me, ut anno ſuperiori *Diſſertationem hiſtoricam & Apologeticam, adverſus tractatum Cordemoji, tertia vice Pariſiis*

anno 1684 editum conſcriberem: ita ut libellum ipſum cui titulus: *Recit de la conference du Diable avec Luther. &c.* Latine verterim, & annotationes inſeruerim, qvibus omnia (ut puto) Abbatis argumenta ſufficienter refutata ſunt. Nolui tamen tunc nomen meum diſſertationi præfigere, ſed a *D. Caſp. Sagittario* Profeſſore Jenenſi impetravi, ut editionem ſuſciperet, qvod pro ſuo erga me affectu præſtitit, ut ex præfatione ejus conſtat. Ex illa qvam potero breviſſime huc transferam, qvibus calumnia putidiſſima penitus deſtruitur. Qvamvis actum agere videri poſſim, cum ab eo tempore qvo primum producta eſt, innumeris viribus repulſa & proſtrata ſit. Conſulantur qvæ ſcripſerunt Theologi inter noſtrates clariſſimi, *Jacobus Heilbrunnerus, Fridericus Balduinus, Georgius Zeamannus, Joh. Gerhardus, Caſp. Eraſmus Brochmandus, Joh. Mullerus, Eraſmus Gruberus*, & plures alii. Notandum ante omnia, narrationem Lutheri qvam ex *Tomo VII. Witt. Lat. fol. 228.* libello ſuo præmiſit Cordenoyus non eſſe opus Lutheri, qvi Germanice ſcripſit, ſed *D. Juſti Jonæ*: qvem (mendoſo, credo Hoſpiniani loco *Part. II. Hiſt. Sacram. fol. 200. b.* deceptus) Abbas Præceptorem liberorum Lutheri facit, cum Canonicus eſſet Wittenbergenſis, Canonum & Theologiæ Doctor & Profeſſor, dein Eccleſiaſtes Halenſis, & deniqve Superintendens Ducatus Coburgenſis. Variant itaqve Germanica & Latina, & hæc ex illis explicanda ſunt, qvia (ut voculæ *&c.* pluribus locis indicant) interpres ſenſum potius qvam verba ſecutus eſt, qvædam etiam per feſtinationem omiſit. Inter omiſſa ſtatim ab initio narrationis, verba ſunt Lutheri, qvibus diſputationis modum indicavit: Der Teuffel fieng mit mir in meinem Hertzen eine ſolche Diſputation an/ (wie er mir dann manche Nacht bitter und ſauer gnug machen kan.) Hæc integre reddita ſignificant: *Cœpit Diabolus mecum in corde meo diſputationem, multas enim noctes ſatis acerbas & moleſtas mihi facere poteſt.* Jonas pro illis hæc ſaltem ponit & ex iis Abbas: *Satan cœpit ejuſmodi diſputationem.* Omiſit itaqve verba: *in corde meo*, & qvæ ſeqvitur, parentheſin, ex qva tamen liqvido apparet, qvod in illa diſputatione Diabolus nulla forma conſpicua apparuerit, aut locutus ſit, ſed qvod tota illa diſputatio *in corde*, id eſt, per cogitationes peracta fuerit, qvas Lutherus pro Diaboli inſultibus habuit. Hoſpinianus ipſe, licet occaſione controverſiæ ſacramentariæ Luthero infenſus, vocabula iſta *in corde* ex Germanico ſupplevit.

Si hunc Abbas, cum in aliis alleget, vel *Joh. Claudium*, qvem itidem *pag. 30.* citat, & in qvo eadem reperiiſſet, etiam in his ſecutus fuiſſet, frivola diſqviſitione de forma colloqvii ſuperſedere potuiſſet. Paulo poſt principium periodus ſatis longa a Jona omiſſa eſt, in qva Lutherus ea qvæ dixi confirmat, dum cogitationum illarum, qvas diabolus in tentatione ſuggerit, celerrimos impetus & pericula exponit. Sed ut excuſari poſſit Abbas Germanicæ lingvæ ignarus, dum verſionem latinam ſeqvitur, culpa tamen aut dolo non caret, qvod finem narrationis omiſerit, qvem Jonas exhibet, & in eo inter alia hæc, in qvibus natura tentationis illius, & victoria Lutheri planiſſime deſcribitur:
Satan enim in ictu oculi repente totam mentem terroribus & tenebris
obruit, & ſi nihil qvam hominem inermem & verbo non inſtructum
” invenit, qvaſi digitulo totum evertit. Verum qvidem hoc eſt, qvod
” mendax ſit, ſed ejus mendacia non ſunt ſimplicis artificis, ſed longe cal-
” lidiora & inſtructiora ad fallendum, qvam humanus captus aſſeqvi poſ-
” ſit; ipſe ſic adoritur, ut apprehendat aliqvam & ſolidam veritatem,
” qvæ negari non poteſt, atqve eam adeo callide & verſute urget & acuit,
” & adeo ſpecioſe fucat ſuum mendacium, ut fallat vel cautiſſimos &c.
” Uti Cogitatio illa, qvæ Judæ cor percuſſit, vera erat, *Tradidi ſangvi-*
” *nem juſtum,* hoc Judas negare non poterat; ſed hoc erat mendacium,
Ergo eſt deſperandum de gratia Dei. Et tamen Diabolus hoc menda-
” cium, hanc cogitationem tam violenter urſit, ut Judas eam vincere
” non poſſet, ſed deſperaret. Proinde bone frater, Domine Papiſta, non
” mentitur Satan, qvando accuſat aut urget magnitudinem peccati, ibi
” enim habet duos inconvincibiles graves teſtes, Legem Dei & noſtram
” propriam conſcientiam. Non poſſum negare, me peccaſſe, non poſ-
” ſum negare peccatum meum magnum eſſe, non poſſum negare qvod
” reus ſim mortis & damnationis &c. Sed ibi mentitur Satan, qvando
” ultra urget, ut deſperem de gratia, ſicut Cain dicebat, *majus eſt pecca-*
” *tum meum* &c. Et ibi tum opus eſt in tali agone, divino & cœleſti au-
” xilio, ut vel frater adſit, qvi te conſoletur promiſſionibus gratiæ foris,
” vel intus in corde Spiritus S. per verbum fratris erigat & animet ac ſu-
” ſtentet cor tuum, ut poſſis ſic apud te ſtatuere: Confeſſus qvidem ſum
” (lege Dei convictus) coram Diabolo, me peccaſſe, me damnatum eſſe, ut
” Judam, ſed verto me ad Chriſtum, cum Petro, & reſpicio ejus immenſum
” beneficium & meritum & illud omnem horrendam damnationem da-

mnavit.

Digitized by Google

mnavit. Extra Chriſtum iſtum eſſem qvidem reus mortis æternæ, ſed „ qvia ſum in Chriſto,& in ipſum credo,ipſum invoco,tum jam mea damnatio eſt damnata,meus reatus jam ipſius reatus,atqve ibi conſtanter „ poſſum dicere: Etiamſi ſim peccator,tamen ſum ſanctus & innocens in „ Chriſto: peccator qvidem ſum in me ipſo extra Chriſtum, ſed ſanctus, „ purus, mundus ſum extra me in Chriſto,qvia ipſe meum peccatum delevit per ſangvinem ſuum, de hoc non dubito, in hoc accepi baptiſmum, abſolutionem & ſacramenta, ut ſigilla certa divinæ gratiæ &c. „ Igitur calumniæ imo mendacii apertiſſimi omnes convincuntur, qvi ſcribunt Lutherum faſſum eſſe ſe a Diabolo convictum fuiſſe, & qvod ex eo didicerit Miſſam non eſſe ſacrificium. Nihil enim tota narratione illa ſua fatetur aut narrat Lutherus, qvam qvod graviter tentatus ſit a diabolo,immiſſo cordi acerrimo dolore, qvod per annos qvindecim ex cœna Domini contra ejus inſtitutum ſacrificium fecerit; ita autem afflictum fuiſſe ut pene deſperaſſet, aut mortem incurriſſet, niſi ſingulari Dei gratia per fidem in Chriſtum ſolatia accepiſſet. Fruſtra itaqve & nugatorie inſultant Luthero qvod qvaſi diſcipulus doctorem diabolum ſubmiſſe audiverit, nec ſtatim eum rejecerit: qvod poſtremum in hominis poteſtate non eſt, ſed a divino pendet auxilio, per qvod etiam Lutherus impetum Satanæ repulit. Graviſſimum autem convitium eſt,cum non Luthero ſaltem eam proterviam imputat Abbas, qvod ſciens ac prudens diabolum magiſtrum in hoc de Miſſa articulo admiſerit, ſed & qvod etiam nunc Proteſtantes ipſi ſcientes licet qvo doctore uſus ſit Lutherus, hujus tamen dogma ſeqvantur. Hæc cominatio non Reges modo,Principes,& populos,qvi Proteſtantes vocantur, ſed & Imperatorem auguſtiſſimum, & omnes alios Reges & proceres tangit,qvi cum Proteſtantibus,per fœdera aliisqve vinculis conjuncti ſunt, vitari autem non modo, ſed & pro hoſtibus generis humani haberi & tractari deberent, qvi ſcientes & prudentes Diabolum magiſtrum profiterentur. Neqve alium ſcopum ſibi propoſuerunt immanis contumeliæ architecti, qvam ut internecino in Proteſtantes, odio imbuant Principes Romanæ religionis. Ut vero teterrimi figmenti tota corruat machina primariam, imo unicum argumentum qvo Lutherum inſectati ſunt jam olim Jeſuitarum Monachorumqve Germanorum impudentiſſimi, *Surius*,qvi primus qvod ſciam anno 1560. convitii autor fuit, *Greiſerus*, *Tannerus*, *Schererus*,

 Wet-

Vetterus, Semrius, Keddius, Crucius, item *Becanus* & *Cornelius a Lapide*, deniqve horum imitatores Galli, *Arnaldus* & hic *Cordemoyus*, tum *Varillaſius*, a conjectura pendet, qvod Lutherus Miſſam qvatenus non eſt diſtributio & communicatio corporis & ſangvinis Domini, ſed pro ſacrificio offertur, non niſi poſt diſputationem cum Diabolo impugnaverit. Hanc veluti ſponſionem init ipſe Abbas *p. 40. & 41.* & litem qvaſi conteſtans agnoſcit, corruere argumenta ſua ſi probari poſſet Lutherum prius contra Miſſam ſcripſiſſe, qvam conflictum illum cum Diabolo paſſus ſit. Probari autem hoc poſſe, in Diſſertatione evidentiſſime & luce ut confido clarius, hunc in modum demonſtravi: (1.) Lutheri diſputatio illa cum Satana (rectius *tentatio* diceretur) non niſi vel completo vel ſaltem currente anno decimo qvinto ſacerdotii ejus accidit. Ipſe qvidem cui ſoli & unico tota illa narratio anno 1533. publicata debetur, expreſſe ita loqvi facit diabolum: *annos qvindecim totos ſemper ſolus privatim pro te Miſſa uſus es in Sacramento.* Lutherus antea ſacerdos factus fuit Erfurti anno 1507. primamqve celebravit Miſſam Dominica Cantate, ut patet ex epiſtola paulo ante X. Cal. Maji ad Johannem Braun Vicarium Iſennacenſem ſcripta. *Lib. I. ep. I.* totus antea annus qvintus decimus completus fuit anno 1522. Menſe Majo; ut ipſe Cordemoyus computat, cum *p. 62.* ſcribit tractatum Lutheri qvo diſputationem narravit undecim vel duodecim annis poſt diſputationem editum eſſe, id eſt, vel anno 1521. vel 1522. Qvod ſi largiamur annum decimum qvintum non completum, ſed cœptum intelligi poſſe, diſputatio inciderit in annum 1521. a Menſe Majo currentem. Largimur hoc non neceſſario (cum poſſimus cum D. Balduino vel tempus factæ narrationis 1533. computare) ſed ex conjectura, qvod Lutherus paſſus ſit hunc diaboli inſultum in receſſu illo vel cuſtodia in arce Wartburgenſi: in illa enim multoties territum & tentatum eſſe Satanicis perſecutionibus ex epiſtolis illius & hiſtoria vitæ ejus conſtat. Vide qvæ ſcribat anno 1521. die Petri, id eſt, in feſto vinculorum Cal. Aug. *Lib. I. ep. 238.* Hinc irrefragabiliter ſeqvitur, qvicqvid ſcripſit aut docuit Lutherus ante Menſem Majum 1521. illud indubitanter præcedit decimum qvintum annum ſacerdotii, & tempus diſputationis, ideoqve a diabolo non didicit qvæ antea ſcripſit aut profeſſus eſt. (2.) Scripſit autem docuitqve Lutherus contra Miſſam ſacrificatoriam ante Menſem Majum anno 1521. primo in ſermone an-

Digitized by Google

no 1520. Germanice habito, qvi eodem anno ſub titulo *de Novo Teſta-
mento & ſancta Miſſa* ſeorſim excuſus in Bibliothecis extat, & poſtea in
omnes Tomorum compilationes relatus eſt. Vide *Tom. I. Alt. fol. 114.
b. & ſeqq.* qvod vero hic ſermo præceſſerit librum *de captivitate Baby-
lonica*, ex eo manifeſtum eſt, qvia in hoc numerum ſeptenarium Sacra-
mentorum in dubium vocare cœpit, qvem habiti ſermonis tempore
adhuc agnoſcebat. Ex hoc ſeqventia §. *16. & ſeqq.* fideliter transla-
ta (Latine enim ſermo ille, qvod ſciam, non habetur) excerpta do:
Teſtamentum Chriſti ſive ſacra cœna, eſt beneficium acceptum, non ”
Chriſto datum aut redditum. Qvis unqvam dixit, ſe bonum opus ”
facere, cum aliqvid ex teſtamento capit, accipit nempe non dat bene- ”
ficium? Itaqve Sacramentum hoc non eſt opus, ſed eſt fidei exercita- ”
tio. Preces qvidem qvæ occaſione Miſſæ fiunt & eleemoſynæ, qvæ ”
priſco more diſtribuebantur, ſunt opera bona, ſed hæc non ſunt Sacra- ”
mentum: hoc enim nemo poteſt offerre, aut ſacrificare Deo aut ho- ”
minibus, ſed unusqvisqve id ſumit, & ex eo tantum ſibi ſalutariter ap- ”
plicat, qvantum fide apprehendit: hic non eſt officium ſed benefici- ”
um, nec magis pro alio ſumi poteſt, qvam baptiſmus aut pœnitentia, ”
aut unctio. Itaqve maximus omnium abuſus eſt, qvod nunc totus fe- ”
re orbis ex Miſſa ſacrificium facit; & Deo ſacrificare vult. Vocabu- ”
lum illud *oblationis*, ſive *ſacrificii* absqve dubio ex Veteris teſtamenti ”
ritibus retentum & poſt tempora Apoſtolorum continuatum eſt, qvia ”
fideles conferebant cibos pecuniam & alia, qvæ Miſſæ tempore egenti- ”
bus diſtribuebantur, non ſine benedictione & precibus, qvæ ſuper ele- ”
vata illa dona fiebant. Inde eſt qvod orationes prima & ultima in ”
Miſſa *Collecta* vocantur, dein qvod poſt lectionem Evangelii adſtan- ”
tes offerunt *aliqvid* ſuper altari, unde hymno nomen *Offertorii* man- ”
ſit. Itaqve non Sacramentum, ſed illa qvæ populus exhibet, offe- ”
runtur, & qvaſi ſacrificantur, neqve ſacerdos, qvando hoſtiam aut ca- ”
licem elevat, ullum verbum profert, qvod oblationem aut ſacrificium ”
indicet, non magis; cum ipſe ſumit aut porrigit Sacramentum. Nunc ”
omnia inverſa & turbata ſunt: Sacramentum qvod non offertur ſed ”
accipitur, pro oblatione & ſacrificio habetur; oblationes ceſſarunt; ”
bona Eccleſiæ qvæ hoſtiarum loco eſſe, & pauperum uſibus ſervire de- ”
berent, ad bella & luxum aliasqve res indigniſſimas applicantur, ut ”
nullius rei major abuſus eſſe poſſit. *Pergit §. 24.* Qværis, qvid ergo ”

„ reliqvum eſt, aut manet in Miſſa ut ſacrificium vocetur, totqve verba
„ fiant de ſacrificio & oblatione? Reſpondeo, nihil reliqvum eſt aut ma-
„ net, ſed præciſe ſtatuendum eſt, Miſſam eſſe Sacramentum, & Teſta-
„ mentum, qvod non eſt, nec eſſe poteſt Sacrificium, non magis ac alia
„ Sacramenta, baptiſmus, confirmatio, pœnitentia, unctio. &c. Alias
„ perderemus Evangelium, Chriſtum, ſolatium, omnemqve gratiam
„ Dei. Ideo Miſſam ſimpliciter ſeparare debemus a precibus & geſti-
„ bus a S. Patribus additis, & tam longe ab illis ſejungere, qvam longe
„ cœlum a terra diſtat, ita, ut Miſſa nihil aliud maneat, qvam verbum &
„ ſacramentum Chriſti &c. Porro, ſi Miſſa vel Sacramentum eſſet ſa-
„ crificium, tunc eſſet etiam tale, cum ad ægrotantes portatur, aut a
„ communicantibus in templo accipitur, totqve eſſent ſacrificia, qvot
„ homines qvi acciperent. Si autem hic non eſt ſacrificium, qvomo-
„ do in manu ſacerdotis eſſet ſacrificium, cum tamen unum idem-
„ qve ſit Sacramentum, unusqve ejus uſus apud *omnes*? *(§. 25.)*
„ Caute itaqve de *ſacrificii* vocabulo ſentiendum eſt, ne tam *temerarii*
„ ſimus, ut aliqvid in Sacramento Deo offeramus, *nam ille nobis dat* o-
„ mnia. Nos ſpiritualia ſacrificia offerre debemus, abolitis corporali-
„ bus, in qvorum locum templa, monaſteria, hoſpitalia ſucceſſerunt.
„ Qvid igitur offerre Deo debemus? Nos nimirum ipſos & qvicqvid
„ habemus per preces devotas, qvemadmodum dicimus: *Fiat voluntas
„ tua, ſicut in cœlo ita & in terra* &c. Tradamus nos voluntati divinæ,
„ ut de nobis diſponat ut vult, laudesqve ei offeramus pro ineffabili bo-
„ nitate & miſericordia ſua, qvam nobis in hoc Sacramento promiſit &
„ exhibet. Hoc ſacrificium poſſet qvidem extra Miſſam fieri, neqve
„ enim ad Miſſam proprie pertinet, ut dixi; ſed præſtantius, conveni-
„ entius, efficacius & gratius eſt, ſi fiat in cœtu, in qvo mutuo nos exci-
„ tamus & accendimus, ut oratio facilius ad Deum penetret, & deſidera-
„ tis ſine dubio potiatur. §. *26.* Oſtendit qvo ſenſu ſacrificium dici
„ poſſit Miſſa, non qvod Chriſtum, ſed qvod nosmet ipſos in Chriſto &
„ per Chriſtum offeramus & ſacrificemus. Sed hoc modo (*ait* §. *27 28.*)
„ pauci Miſſam intelligunt; putant potius ſacerdotem offerre ſeu ſacri-
„ ficare Miſſam coram Deo. Cum tamen id faciant (ſemetipſos offe-
„ rentes) qvi Sacramento utuntur, imo qvi præſentes ſunt, etſi non com-
„ municent; ideo omnes Chriſtiani ſunt ſacerdotes, cujuscunqve ſexus
„ & ætatis. Qværit poſtea, qvid igitur ſit de Miſſis, qvæ pro animabus

Re-

in purgatorio celebrantur, conſvetudine univerſali & freqventiſſima? Reſpondet: nihil moror conſvetudinem, verbum Dei præferendum & tenendum eſt. Miſſa nihil aliud eſt, qvam Teſtamentum & Sacramentum divinum, nec poteſt eſſe opus aut ſacrificium, etſi per modum ſacrificii (ut dictum eſt) & bono opere accipiatur &c. Facile dicitur: Miſſa eſt opus operatum, non operantis, ſed difficilime probatur; non ſufficit dicere, aut conſvetudinem allegare & laudare &c. Ego non capio, qvomodo tot Miſſæ & vigiliæ abſqve abuſu fundentur & habeantur, eo præſertim animo, ut pro operibus, ut fit, habeantur, qvæ Deo ſatisfaciant, cum tamen noſtrum ſaltem ſit accipere & frui. §.30. Scio me ob hæc a qvibusdam pro hæretico haberi, ſed vide Tu, qvi me ita criminaris, qvid probare poſſis. Non ignoro artem & argumentationem tuam, ſed ea nullum habet fundamentum, nec unqvam ex Miſſa ſacrificium efficies, aut opus ſatisfactorium.

Succedit ſecundo liber de *Captivitate Babylonica*. Hic prima vice editus fuit menſe Auguſto anno 1520. ſecunda vero menſe Octobri. Conſtat hoc ex epiſtolis Lutheri *Lib. I. ep. 187. 188. 189.* Ex hoc non opus eſt ut aliqvid exſcribatur, fatetur enim Abbas in libro hoc diſputaſſe Lutherum contra Miſſam, ſed inde contra evidentiam facti evincere vult, librum hunc poſt diſputationem cum diabolo ſcriptum adeoqve diabolicæ informationis, qva Lutherus uſus fuerit, fœtum eſſe. Patet enim apertiſſime librum novem menſes ante cœptum decimum qvintum annum ſacerdotii Lutheri, in qvo tentationem diaboli ſuſtinuit, ſcriptum fuiſſe.

Tertio, ſcriptus eſt a Luthero menſe Martio anno 1521. anteqvam ad Comitia Wormatienſia proficiſceretur, currente adhuc anno ſacerdotii decimo qvarto tractatus *contra Ambroſium Catharinum.* Dedicavit hunc Wenceslao Linccio Auguſtiniano d. 1. April. Vide *Tom. II. Lat. Jen. fol. 370. ſeqq.* Pugnat in hoc libello contra Miſſas his verbis: *d. l. fol. 388. b.* Qvis enumeret, prodigia illa de ſolis defunctis? Bone Deus! qvantum hic mare mendaciorum, de apparitionibus, adjurationibus, reſponſisqve ſpirituum inundavit? qvibus factum eſt, ut Papa etiam mortuorum Rex factus ſit, & in purgatorio jam regnet. Nec eſt repertum ab initio mundi negotium qvæſtuoſius & minoris operæ, ſiqvidem hoc ingenio hûc derivatæ ſunt per fundatores Eccleſiarum, omnium ferme Principum, & divitum opes, & per opes delitiæ

 &o-

Digitized by Google

„ & otia, per otia autem Babylon ipſa & Sodoma. Odiebat enim Sa-
„ tanas Sacramentum altaris nec patebat via evacuandi ejus. Invenit
„ ergo, ut pro bono opere & ſacrificio haberetur, emeretur, venderetur,
„ qvod pro Sacramento Chriſtus ad fidem viventium alendam duntaxat inſtituit. Atqve ita fide extincta non viventibus ſed mortuis accommodatur ſalutare hoc myſterium, id eſt, prorſus nullis neqve viventibus neqve mortuis. O furor Dei incogitabilis! Ecce hoc voluerunt ſpiritus illi neqvam, qvi Miſſas poſtulaverunt, & ſeſe redimi finxerunt. Infinita ſunt hujus monſtri exempla, in qvæ nos, rude vulgus, ſine judicio, ſine ſpiritu, ſicut imprudentes beſtiæ, in laqveum irruimus, prorſus nullum mendacium Satanæ ſuſpicantes, cum Deus non penitus nos dereliqverit, qvin in multis locis illuſiones iſtas manifeſtarit.

Qvarto in Comitiis Wormatienſibus menſe Aprili dicti anni 1521. itidem ante finitum qvartum decimum ſacerdotii annum propoſiti fuerant Luthero qvadraginta articuli, qvos Hieronymus *Aleander* nuncius Pontificius ex libris Lutheri excerpſerat, inter hos qvintus de Miſſa ita conceptus erat: „ Manifeſtus & impius eſt error, Miſſam pro „ peccatis, pro ſatisfactionibus, pro defunctis aut qvibuscunqve neceſſitatibus ſuis aut aliorum offerre ſeu applicare. Hunc articulum Lutherus pro ſuo agnovit his verbis: „ De ipſa Miſſa ſeu Sacramento dixi, non de orationibus in Miſſa: (has enim proficere non negabat.) Rationes patent in libro (ex qvo articulus excerptus erat *de Captivit. Babylon.*) qvia Sacramentum natura ſua pro nullo alio accipi poteſt, ſed tantum pro ſe ipſo. *Tom. II. Lat. Jen. 441. b.*

Qvinto poſtqvam redux ex comitiis & jam cœpto ſacerdotii anno decimo qvinto Lutherus in arcem qvam Pathmon vocat menſe Majo 1521. abditus fuiſſet, & in latebra illa libris ſcribendis & edendis occuparetur, compoſuit illum *de abroganda Miſſa.* Hunc dedicavit fratribus ſuis Auguſtinianis Wittembergenſibus, cum audiviſſet, illos Miſſas ſolitarias abrogaſſe. Vide *Tom. II. Lat. fol. 465. b. & 494.* miſit Georgio Spalatino die Martini, id eſt, XI. Novembris, ut patet ex *Epiſtola 251. Lib. I.* Jam ſi literæ narrationis ſupra allegatæ inſiſtamus, concludere qvidem poſſumus, qvod tentatio diabolica poſt completum annum decimum qvintum ſacerdotii contigerit, adeoqve etiam hic liber ſex menſibus finem illius anni, qvi in menſem Majum anni 1521.

ni 1522. incidit, præceſſiſſet, ſed jam monui, opus non eſſe, ut hoc pro certo aſſeramus, cum veriſimilius ſit a Luthero hunc librum illo ipſo tempore qvo diabolicis inſultibus in cuſtodia illa ſua maxime vexabatur, compoſitum eſſe. Interim ex hoc libro evidentiſſime probatur, primam abrogationem Miſſæ non Luthero ſed Auguſtinianis Wittenbergenſibus deberi. Ita enim ſcribit ad eos in dedicatione: Significatum eſt mihi, Fratres chariſſimi, & literis & verbis amicorum, cœpiſſe vos primos omnium in veſtra congregatione abuſum illum Miſſarum, qvas vocant, abrogare. Fecerunt autem hoc abſente & inconſulto Luthero, qvem a menſe Aprili iſtius anni 1521. non viderant, neqve librum ejus ante menſem Januarium anni ſeqventis videre potuerunt, eo usqve enim cum aliis, aulæ Saxonicæ cautela, ſuppreſſus nec prius editus eſt. Factum Auguſtinianorum ſynodus ordinis provincialis menſe Decembri 1521. habita, itidem abſente & inſcio Luthero, per decretum probavit. *Tom. II. fol. 496. b.* tum eodem tempore Theologi Wittenbergenſes, in reſponſis ad Electorem Saxoniæ, qvæ in commentario allegavi.

Itaqve inſolubili nodo conſtricta hic tenetur calumnia, & falſiſſimum eſſe evincitur, qvod primus Lutherus fingitur ex Diaboli informatione Miſſam impugnaſſe, cum eam non voce tantum aut ſcriptis ſed ipſo facto oppugnaſſent & ſuſtuliſſent alii, eo abſente & ignorante, anteqvam qvidqvam de diſputatione & tentatione illa diabolica, qvæ Luthero contigerat, inaudiſſent, qvanqvam argumenta ejus, in libris qvos citavi, ab anno 1520. ante tempus tentationis publicatis intellexiſſent, & ad animum revocaſſent. Accedit qvod in epiſtola, de qva dixi, *ad Fratres* expreſſe memorat Lutherus ſe antea adverſus Miſſas ſcripſiſſe *(fol. 466.)* ſed denuo ad ſcribendum & repetendum verbum veritatis moveri, qvia Epiſcopi ſcripta ſua identidem damnent & opprimant. Sed non opus eſt conjecturis, aut extenſionibus argumentorum in re clariſſima; demonſtravi enim qvod demonſtrandum ſumſi, a Luthero publice oppugnatam fuiſſe Miſſam, anteqvam tentationem illam Sathanicam, anno Sacerdotii decimo qvinto expertus eſſet: nec minus manifeſtum eſt, in illa tentatione qvæſtionem non fuiſſe de jure Miſſæ, qvam Lutherus jam publicis ſcriptis rejecerat, ſed de peccato Lutheri miſſificantis, qvod ei exprobrabat conſcientia, & per hanc exaggerabat Sathanas. Explicata iſta ſunt omnia,

Digitized by Google

& qva occaſione & fini Lutherus anno 1533. narrationem illam de tentatione publicaverit, in *diſſertatione* illa, ea fide, eoqve argumentorum pondere, ut confidere poſſim, æqvis omnibus, etiam ab adverſa parte, ſatisfactum eſſe. Pœnitere itaqve debet autores calumniæ, recentiores præſertim, & in illis Varillaſium, qvi tam effrenem impudentiam & audaciam Luthero tribuit, ut eum ſcribat ultro, & nulla, qvæ penetrari poſſit, cauſa, poſt annos duodecim ſectatoribus ſuis indicaſſe, qvod ex diabolo didicerit qvæ illos de Miſſa docuiſſet. Certe præteritis annis, innumeris vicibus aſſeveravit, ſe doctrinam ſuam ex cœlo, id eſt, ex verbo Dei habere; idqve anno 1522. in odioſiſſime diffamato tractatu illo *adverſus Regem Angliæ* proximis poſt tentationem illam menſibus iis verbis fecit, qvæ magis ſeria & gravia eſſe non poſſunt, ubi, ut alibi allegavi, ſcribit: *Certus ſum dogmata mea habere me de cœlo &c. Tom. II. fol. 545. b.* dein ubi ſpeciatim de Miſſa agens hæc ſcribit:
» Ego vero adverſus dicta Patrum, Hominum, Angelorum, *Dæmonum*,
» pono, non antiqvum uſum, non multitudinem hominum, ſed *unius*
» majeſtatis æternæ verbum, Evangelium, qvod ipſimet coguntur pro-
» bare; in qvo Miſſa evidenter traditur eſſe ſignum & teſtamentum Dei,
» in qvo nobis promittit, & ſigno certificat gratiam ſuam; hoc enim
» opus & verbum Dei, non noſtrum eſt. Hic ſto, hic ſedeo, hic maneo,
» hic glorior, hic triumpho, hic inſulto Papiſtis, Thomiſtis, Henriciſtis,
» Sophiſtis, & omnibus portis inferni, nedum dictis hominum, qvan-
» tumlibet ſanctorum aut conſvetudini fallaci. Dei verbum eſt ſuper o-
» mnia, Divina majeſtas mecum facit, ut nihil curem, ſi mille Auguſtini,
» mille Cypriani, mille eccleſiæ Henricianæ contra me ſtarent. Deus erra-
» re & fallere non poteſt; Auguſtinus & Cyprianus, ſicut omnes electi
errare potuerunt & erraverunt. Ultra omnem humanæ ſtultitiæ modum inſaniiſſet Lutherus, ſi, cum ipſe jam tutior viveret & tot regna & provincias qvas doctrinam ſuam amplecti apparebat, imprimis vero magnam Germaniæ partem, impetrata prima illa pacificatione in rebus religionis anno 1532. publice lætari videret, aperte profiteretur, diabolum in doctrina maximi momenti magiſtrum ſe agnoſcere. Sane falſiſſimarum religionum autores divinas mentiebantur revelationes, ſolus Lutherus, cui revelationis ſpecialis allegatione opus non erat Scripturam ſeqventi, jam ultro & nemine cogente propalaret,

Digitized by Google

qvæ ſibi uni nota erant, & ex qvorum evulgatione non jam pro doctore Evangelico ſed pro Sathanæ diſcipulo ſe ipſum proderet. Execrati illum eſſent non ſolum innumeri, qvos habebat adverſarii, ſed & ſui auditores: qvibus tamen ab eo tempore, qvo narrationem illam publicavit, ſemper charior & venerabilior fuit. Neqve erat, qvi in illo libello talem immanitatem reperiret, qvam maledicentiſſimi & peſtilentiſſimi calumniatores longe poſt mortem ejus excogitarunt.

Ad §. CVII. *Capitonis epiſtola.)* Non multum ab Eraſmi conſiliis illo adhuc tempore, & inde a cœpta Lutheri diſputatione diſcrepabat *Capito.* Qvod ex literis ejus a Sculteto relatis, apparet, qvas jam anno 1518. ad Lutherum dederat, in qvibus nil niſi cautelas præſcribit, & meticuloſitatem ſuam prodit, inter alia his verbis: Vidi, inqvit, „ concionem tuam de pœnitentia, & alteram de condonationibus, u- „ tramqve contra receptos hujus ætatis mores apertis figuris militan- „ tem. Obſtupui de amici ſalute anxius, qvi denſis hoſtium turmis ita „ nudum objicis latus, qvamvis inſtructiſſimus videre armis veritatis. „ Tu tamen longe aliis, male metuo, impugnaberis, & periculum eſt, ne „ vi res geratur. Qvod ſi ex fide conſulenti aures dignaris, expertus „ moneo, Sertorii conſilium amplectaris. Crede mihi, carptim facies, „ qvod viribus ne labefactare qvidem potuiſſes. Arcem, ut vides, undi- „ qve munitam occupant, triplici vallo ſepti, velut extra tela, qvod dici- „ tur, ſtertunt, authoritate Pontificia, hoc eſt, univerſalis Eccleſiæ poten- „ tia, tyrannorum, & omnium ſcholarum pertinaci conſenſu. Profe- „ cto triplicem hunc Cacodæmonis funem craſſisſimum haud facile „ rumpes. Opus eſt Alexandro qvodam, ceu Gordii vincula gladio „ confidenter diſſolvente: ingenio aut ratione fieri difficultas eſt: pio- „ rum ſimplicitas a nutu, & renutu pendet hujus factitiæ Eccleſiæ, argu- „ tioribus animum tyrannis adimit. Proponit inde Pauli exemplum, qvi per cuniculos adortus ſit auditores, & addit: Qvam vellem ſemper aliqvam ſervares feneſtram, qva effugias, vel diſputatione vexa- „ tus. Item ubi de Prieritatis ſcripto refutando loqvitur: Sedulo a Pontifice lædendo abſtineas, qvin omnem detorqveas invidiam in illum, „ tanqvam impudenter adulantem, tanqvam indigna affingentem Pon- „ tificis dignitati, tantum ventris cauſa. Sed anno ſeqventi de cauſa Lutheri melius ſperabat. *Epiſtolam MS.* allegat Scultetus, non indi-

„ gnam qvæ hic legatur: Helvetia & Rhenana regio ad Oceanum usqve
„ ſolidos amicos fovet Lutherio, eosqve potentiſſimos, neqve omnino
„ alienos a bonis ſtudiis. *Cardinalis Sedunenſis, Comes de Gerolſeck, E-*
„ *piſcopus* qvidam eruditus ac primæ honeſtatis, aliiqve ex noſtris non
„ pauci, cum nuper audierant te periclitari, non tantum ſumtum, ſed
„ etiam tuta loca pollicebantur: qvibus aut latere, aut aperte degere
„ poſſes. Cum peregre conſtitutum fama prædicaret, & ſumma rerum
„ difficultate laborares, fuerunt qvi per me ſubmittere nitebantur lar-
„ giſſimum ſumtum, & ſubmiſiſſent utiqve. Verum hoc veſpere nun-
„ cium accepimus aureum: vivere Lutherium, & ſemper victurum. De-
„ inde vidimus exemplum literarum Ducis illuſtriſſimi, & vere Princi-
„ pis ad D. Cardinalem, unde cognoſcimus, qvam nihil opella noſtra in-
„ digeas. Favore tamen ſi qvid poſſumus, aderimus ubiqve. Moni-
„ menta tua junctim expresſimus, ſicut ex dono Frobenii cognoſces, ſta-
„ tim poſt nundinas Francofurdianas ſimulqve per Italiam, Gallias, Hi-
„ ſpanias, Angliam, intra ſesqvi menſem bona fortuna *publicavimus, in*
„ hoc videlicet communi cauſæ conſulentes, cui maxime *conſultum pu-*
„ *tamus*, ſi veritas qvam latiſſime declaratur. Natura enim veri gratia
„ vel invitum in amorem ſui pellicit. Ignoſce qvod nuper monitus es
„ ex ſententia Eraſmi, hoc eſt, qvod noctuas Athenas intuli. Paulo poſt
„ Eraſmum monet, ne Luthero (Lutherium ſemper ipſe vocat) no-
„ ceat, dicit tamen ſe non omnia ejus probare: Martini (ſcribit) obſe-
„ cro, negotium, in publicum nihil eleves. Noſti qvantum valet cal-
„ culus tuus. Ex animo loqvor. Expedit ſupereſſe famam Lutherio,
„ dabitur animus reliqvæ juventuti ut aliqvid audeant pro libertate
„ Chriſti: qvanqvam ipſe multa in eo deſidero. Curato, Lovanium non
„ obſit. Nos tibi in officio continebimus Germaniam & Saxoniam, u-
„ bi Princeps potens, Lutherii patronus, & florentiſſima Academia Wit-
„ tembergenſis, tot illuſtres viri, qvi ex æqvo favent Eraſmo & Luthe-
„ rio. Nihil in votis potius habent adverſarii, qvam tuum in illum ſto-
„ machum videre. Tibi cum ſuis addictiſſimus eſt: Omnes præſtat in-
„ feſtos habere Theologos, qvam illius propugnatores. Sunt enim
„ Principes aliqvi, Cardinales, Epiſcopi, & clariſſimi qviqve Eccleſiaſti-
„ corum, qvibus cordi eſt negotium.

Ad §. CX. *Fridericus Mecum ſive Myconius.)* Vita ejus, qvam *Melchior Adami p. 171.* prolixe deſcriptam exhibet, digniſſima eſt qvæ lega-

Digitized by Google

legatur. Nolo exſcribere qvæ de ſomnio Myconii ſumme memorabili qvod anno 1510. d.14. Julii eo ipſo die qvo monaſterium ingreſſus fuit, habuit, referuntur. Memorat inde Adami, ut Myconius Scholaſticam Theologiam exiguo ſucceſſu tractaverit, ut ſeptennium totum Biblia monachis ſub prandium & cœnam prælegerit, cum interpretatione Lyrani, & pene tota memoriæ impreſſerit, ſed ſine intellectu & judicio, retentis tamen hiſtoriis ſacris. Maxime vero notabile eſt ejus cum Tezelio diſputatio, ex qvibus ſimul ingenium hujus, imo ſeculi, Simoniaca lue penitus infecti egregie cognoſci poteſt *p.172. & ſeqq.* ita enim narrat Adami: Sub id tempus venit in Germaniam „ Johannes ille Tezelius: qvem Myconius Annæbergæ ipſum biennium „ docentem audivit, nil niſi indulgentiarum virtutem crepantem & af- „ firmantem, nullam eſſe aliam viam conſeqvendæ remiſſionis peccato- „ rum & vitæ æternæ, præter ſatisfactionem per opera, qvæ qvidem ho- „ mini ſit impoſſibilis; ſed hanc unicam reſtare viam, illam ſatisfactio- „ nis vim & efficaciam, ſi nummis redimatur a Romano Pontifice, & e- „ mantur indulgentiæ Papales, qvas definiebat eſſe remiſſionem pecca- „ torum, & certiſſimam viam ingrediendi vitam æternam. Minabatur „ præterea, ſe depoſiturum crucem, clauſurum januam cœli, jam latiſſi- „ me patentem; extincturum radios & ſplendorem ſolarem; futurum „ brevi, ut res tam pretioſæ non amplius tam vili pretio extarent vena- „ les, nec in poſterum ſperandum, unqvam in Germaniam, donec hic „ mundus ſtaret, tantam liberalitatem Romanæ ſedis redituram eſſe. „ (*In hoc uno verus vates fuit, aliud licet agens.*) Hortabatur etiam ſe- „ rio, ut ſinguli ſuæ, & ſuorum mortuorum & vivorum amicorum, ani- „ mæ ſalutis rationem haberent; adeſſe enim diem ſalutis, adeſſe tem- „ pus acceptabile, occaſionem præſentem arripiendam. Niſi enim qvis „ habeat literas indulgentiales, non poſſe eum a qvoqvam abſolvi a ſuis „ peccatis. Clamitabat etiam hic Stentor Pontificius, ſi Annæbergen- „ ſes cives largiter darent nummos, fore, ut ſingularum fodinarum venæ „ circa S. Annæ oppidum argento puro puto abundarent. Hic clamo- „ ribus effecit indulgentiarum caupo, ut literæ indulgentiales in tanto „ haberentur honore & precio, ut, ſi qvando Tezelius urbem aliqvam in- „ grederetur, Bulla Pontificia holoſerico vel etiam linteolo aureo invo- „ luta præferretur, proceſſione tam longa & pompoſa, ut vix ſit credibi- „ le, ſi Deus ipſe alicubi viſibili forma ingrediatur, tanto cum ſplendore „

&

& honorificentia eum exceptum iri. Nimirum Deus omnem potentiam Papæ tunc reſignarat in cœlo & terra. Cum autem literæ indulgentiarum papalium annexam haberent appendicem: *Pauperibus dentur gratis propter Deum:* inter Myconium & Tecelium orta eſt diſputatio. Didicerat domi puer Myconius Decalogum, Symbolum Apoſtolicum, Orationem Dominicam, & admonitus erat, ut freqventer oraret: qvod a ſolo Deo nobis gratis omnia dentur, & ille nos gubernet, ſi ſerio oremus: & ſangvinem Chriſti eſſe unicum precium pro peccatis totius mundi: & hanc fidem cuilibet Chriſtiano eſſe neceſſariam, omninoqve ſibi perſvaſum, animoqve ſuo infixum haberet ἀξίωμα Theologicum, ſi tantum tres homines eſſent ſalvandi per ſangvinem Chriſti, certo ſtatueret, unum ſe eſſe ex tribus illis, & contumeliam eſſe in ſangvinem Chriſti, de hac re dubitare. Indulgentias Romanas eſſe retia, qvibus venarentur pecuniam, & deciperent ſimpliciores: remiſſionem peccatorum & vitam æternam non poſſe emi pecunia. Hæc domi didicerat ex patre, qvem apparet recte *ſenſiſſe de juſtificatione;* de vera ac non dubitante fide, qva omnia a Deo impetremus; de invocando ſolo Deo; & de indulgentiarum vanitate. Fuit haud dubie aut Waldenſium diſcipulus, aut alioqvi Θεοδίδακτος, mirabili modo a Deo veritatem edoctus, qvales multi omnibus temporibus in denſiſſimis Papatus tenebris fuerunt: Et idem poſtea docuit Myconius monachus, ſed tamen non ſine fremitu & indignatione fratrum. Cum ergo in concionibus publicis nihil præter indulgentiarum laudes audiret populo inculcari, & gratiæ Chriſti ac ſatisfactionis ejus pro peccatis mundi, nullam fieri mentionem, aut ſi fieret, ita exponi, eos fieri mortis Chriſti participes, qvi vel bonis operibus meriti eſſent, vel emiſſent pecunia, ancipiti ac dubio in tenebris iſtis oberrabat animo, utri parti magis, parentibus ne an ſacerdotibus, eſſet credendum; tamen hoc unum non admittebat, remiſſionem peccatorum impetrari ſine pecunia non poſſe, maxime qvi eſſent pauperes. Adeo mirifice ipſi placebat clauſula in fine literarum Papalium: *Pauperibus gratis propter Deum.* Qvare ſpiritu Dei incenſus, non tamen intelligens qvid ageret, adiit commiſſarium Pontificium, petivitqve exemplum diplomatis Papalis, addens, ſe peccatorem eſſe pauperem, & indigere gratuita remiſſione & participatione meriti Chriſti. Audiebat Tecelius orationem Myconii latinam, admirabatur hominis ingenium, cum in illa

barba-

barbarie nemo eſſet inter clericos, qvi unum aut alterum verbum Latine pronunciare poſſet; deliberabat hac de re cum collegis, qvi pro eo deprecabantur. Sed reſpondebatur poſt longam deliberationem: petitioni ejus locum dari non poſſe, literas enim Papales diſpenſationem non admittere, & eos ſolum capaces & participes fieri indulgentiarum & theſaurorum Eccleſiæ, adeoqve meritorum Chriſti, qvi manus porrigerent auxiliatrices, hoc eſt, qvi nummos darent. Inſtabat Myconius & objiciebat literas, publice valvis & parietibus templorum affixas, Sanctiſſimum patrem Papam mandaſſe, ut pauperibus gratis darentur propter Deum, & adſcripta eſſe hæc verba, qvæ ſimpliciter & ſignificanter hoc vellent; nimirum *ad mandatum Domini Papæ* proprium. Ita improbe urgente Myconio, collegæ denuo intercedebant pro illo apud Tecelium ut ſatisfaceret petitioni, daret literas, dimitteret, eſſe adoleſcentem ingenioſum & facundum, & omnino dignum, in qvem præ cæteris aliqvid beneficii collocaretur; ne injurius fieret in pauperem, qvem nec Deus nec Pontifex excluſum vellent a gratia, nec rejiceret propter pauculos nummos. Sed Monacho abnuente, inſuſurrabant Myconio in aurem, ut ſaltem aliqvid nummulorum daret? contra Myconius diſerte negare, vel nummum ſe additurum. Hic alii metuentes ne vel ſubornatus ab aliis eſſet Myconius, vel turbæ ab agmine Scholaſticorum aut pauperum orirentur: Svaſerunt illi mangoni cucullato, non dimittendum Myconium ſine literis, & ut eo facilius impetrarent, offert qvidam eorum Myconio ſex nummos, pro redimendis illis literis, ne deſtructor ædis Petrinæ aut oſor Papæ haberetur. Sed Myconius aperte reſpondet, nolle ſe emtas indulgentias, ſi vellet emtas, poſſe libro divendito emere, ſe gratuitas cupere indulgentias, propter ſolum Deum, qvas ſi non impetraret, redderent ipſi rationem Deo ob neglectam animæ ſalutem, propter ſolos ſex nummos; Siqvidem & Deus & Papa remiſſionem peccatorum gratis dari velint petentibus, pro meritis qvidem ſingulorum, ſed *pauperibus gratis*. Qværebatur tandem, a qvo eſſet miſſus? a qvo inſtructus hanc rem tam pertinaciter urgeret? Reſpondebat Myconius: ſe a nullo prorſus homine, ut & erat, ſubornatum, ſed ſola fiducia gratuitæ remiſſionis in literis promiſſæ fretum, rem illam egiſſe, nec ſibi unqvam cum tantis viris fuiſſe colloqvium: natura ſe eſſe verecundum: ſiti gratiæ divinæ ac remiſſionis peccatorum extſtimulatum. Et cum videret, ſe ex pumice poſcere

„ aqvam, diſceſſit: partim dolens ſe voti compotem non factum, par-
„ tim vero gaudens, qvod adhuc eſſet Deus in cœlo, qvi peccata remit-
„ teret pœnitentibus ſine pecunia & precio, propter ſolius Chriſti filii
„ ſui lytron, juxta conſolationis pleniſſimam promiſſionem: *Vivo ego*
„ *inqvit Dominus: nolo mortem peccatoris: ſed ut convertatur & vivat.* Hæc ex Vitis Adami. Sacerdotio initiatus fuit Vinariæ præſentibus *Johanne* & filio ejus *Johanne Friderico* Ducibus Sax. (qvorum uterqve ad Electoratum poſtea pervenit) anno 1516. Editos paulo poſt a Luthero libellos clanculum legere cœpit, primusqve auſus eſt Vinariæ qvædam ad doctrinæ Evangelicæ ductum pro concione proponere, retentis tamen ex veteri errore plurimis. Progreſſu majori *poſtmodum* Gothæ qvo anno 1524. vocatus fuit concionatus eſt, & utilem operam exorto ruſticorum tumultu præbuit, ita ut oppidum & pagi *præfecturæ* a rebellionis ſocietate integri manerent: ſervavit etiam unica oratione ad agmen tumultuantium prope Ichtersbuſam (*monaſterium erat, nunc præfectura inter Arnſtadium & Erfurtum*) *arces ibi ſitas* & Nobilium prædia, qvibus exitium minabantur. *Plura de viro* hoc, arctiſſimaqve, qva Lutherus eum complexus eſt, amicitia, Deo volente, in ſeqventibus Commentarii hujus libris dicenda occurrent.

Unum tamen bona cum gratia Lectorum, uti ſpero, anticipare mihi liceat, ex hiſtoria anni 1527. qvia non ſolum viri hujus modeſtiam & pietatem, ſed & compendium qvoddam, ut ita dicam, Lutheraniſmi, & illuſtre atqve efficax confeſſionis publicæ exemplum exhibet. Sumſi ex relatione tunc typis vulgata, qvam Dominicanorum Lipſienſium diligentia cuſtodivit, & ex bibliotheca Paulina Clariſſimus ejus Præfectus Dn. *Joach. Fellerus* mecum communicavit. Profectus eſt illo anno ineunte *Johannes Fridericus* Dux Saxoniæ, Electoris Johannis, tunc viventis, primogenitus ad Socerum Cliviæ & Juliaci Ducem, & in comitatu ſuo ſacrorum cauſa habuit *Fridericum Myconium.* Hic in conclavi Principis ſui in arce Düſſeldorffiana qvotidie concionabatur ex verbo Dei. Aderat in oppido *Johannes* qvidam *Corbachius*, Franciſcanæ obſervantiæ, qvam vocant, monachus, qvi Colonia eo venerat. Is Dominica Septuageſima (d. 17. Febr.) publice in templo de pulpito declamans decem articulos propoſuit, qvos credendos eſſe ſtatuebat, acerbe in novos prædicatores, qvi abſqve vocatione, ut ajebat, accurrerent, invectus; in fine tamen ſermonis promiſit, ſi qvis erro-

erroris ſe arguere vellet, ſe auditurum,& ex Scriptura informationem ſuſcepturum eſſe. Hujus oblationis occaſione, inter proceres Saxonicos *Anaricus* (Anarg) Wildenfelſæ & Schonkirchæ Dominus ad Corbachium miſit rogans, ut concionaturum eo die in arce Fridericum Myconium audire, illumqve ſi qvid minus recte & contra ſcripturam doceret, corrigere vellet, ſe vero colloqvium inter eos procuraturum eſſe offerebat. Renuit Monachus, bis licet illo die Baronis, & ſeqventi etiam Myconii nomine ſollicitatus: tandem tamen promiſit altero die Martis (29. Febr.) in hoſpitio qvod Baroni in oppido aſſignatum erat, ad colloqvium ſe venturum eſſe. Adfuere hora conſtituta ipſe Saxoniæ Princeps, cum ſuis multisqve Clivenſis Ducis conſiliariis & nobilibus, multi præterea literati & alii ex civibus & plebe. Initium loqvendi Myconius fecit, utilitatem cognitionis verbi divini breviter commendans, & Monachum rogans, ut in indagandæ veritatis ſtudium incumberet, auditores vero cohortatus eſt, ut diligenter attenderent, & ſi qvid verbo divino minus conveniens diceretur, monere id non negligerent. Hic Monachus ſtatim excandeſcens inurbane & contemtim Myconium compellans (Hörſtu Fritz) primum omnium improbare cœpit; qvod coram viris militaribus de Scriptura tractare vellet, in doctorum præſentia diſputandum eſſe dictitans, non coram imperitis ejusmodi hominibus, Coloniam deinde ut iret, eum provocavit. Regerenti inter alia Myconio, ex *Joh. XII. 48.* qvod ex verbo Dei judicium ferendum ſit, idqve dictum ex verſione Lutheri legenti, objecit Monachus, Diabolum ejus verſionis autorem eſſe, oppoſuit etiam dictum *Deut. XVII. 10.* ubi Sacerdoti judicium de controverſiis ſacris defertur, ſed replicavit ex *verſu II.* Myconius obligatum fuiſſe ſacerdotem ad judicandum *ſecundum legem Dei*. Diſſeruit inde de decem illis Monachi articulis, qvorum præcipuis autoritas eccleſiæ & traditionis aſſerebatur, & Biblia Latina docto alicui ex auditoribus inſpicienda tradidit, ut dicta qvæ Germanice allegaret, cum illis conferre & ſi qvid diſcrepans diceret, indicare poſſet. Tumultuari & conviciari ad omnia Monachus, ita ut neſcio qvot diabolis obſeſſum Myconium vociferaretur, verbera etiam minatus, ſi alibi copiam ejus haberet. Objiciebat ei conjugium, & qvod non vocatus concionaretur. Cum vero is Principis autoritatem allegaret, qvo vocante adeſſet & concionaretur, negavit Monachus ad Principum officium

id pertinere, Epiſcoporum jus eſſe. Cum vero Myconio etiam imputaret qvod concionibus ſuis ruſticorum tumultum nuperum excitaſſet, aut promoviſſet, Wildenfelſius interfatus, pro Myconio reſponſurum ſe eſſe teſtatus eſt, ne is ſeipſum laudare cum rubore cogeretur. Narravit ergo, qvæ ſupra memoravi, ut Myconius ſuis concionibus & piis officiis auditores ſuos ab omni ſeditione continuerit, addens, Munzerum aliosqve tumultuantium concionatores religioni qvam Myconius profiteretur, id eſt, divinæ & veræ, addictos non fuiſſe. De invocatione Sanctorum poſtea diſputatum eſt; eam Monachus ex Scriptura probare volebat, ſed volvens revolvensqve librum, cum nihil qvod ad rem faceret reperire poſſet, alio tempore ſe probationes allaturum eſſe dicebat. Confuſus inde & poſt multas ſubſannationes & improperia, qvibus Myconium exagitaverat, interrogare tandem, omiſſa cæterarum qvæſtionum diſcuſſione cœpit, qvid crederet? Ey/ was iſt dann dein Glaube? Tum ſurgens Myconius, in hanc ſententiam locutus eſt: „Domini & amici mei, cum pro hæreticis undiqve diffamemur, rogo ut fundamenta fidei & ſpei noſtræ ex me audiatis. Profitemur peccatores nos eſſe omnes, animo & affectibus ad malum ſemper propenſos, & Dei voluntati repugnantes. Lex peccata noſtra arguit, & qvantum ab imagine Dei, in præceptis ejus propoſita, diſcrepemus, oſtendit. Agnitionem peccati dolor & metus divini judicii ſeqvitur. Hoc inevitabile eſt, nec ullum remedium, nulla etiam divinii conſilii, an ignoſcere nobis velit, notitia habetur, niſi qvam per filium ſuum, in carnem miſſum, nobis aperuit. Hic autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus gratiam patris ſui prædicat, dicit ſe ad ſalvandos homines veniſſe, & medicinam afferre, & ſcriptura teſtatur, qvomodo peccata noſtra Chriſtus in ſe ſuſceperit. Hoc credendum eſt, & inde unice expectari debet expiatio peccati. A Chriſto enim non ſolum tolluntur peccata & mala noſtra, ſed & ejus victoria, reſurrectio, juſtificatio, ſanctitas, liberatio, aliaqve bona nobis donantur. Hæc omnia fide acceptamus, & nos per Chriſtum liberatos, ſanctos, juſtos, beatos, & filios Dei eſſe confidimus, iſta omnia fide adqvirimus, abſqve fide nihil eorum tenemus. Hanc fidem ſeqvitur Spiritus Sanctus: is effundit in corda noſtra charitatem, ut Deum tanqvam patrem amemus, eiqve lubenter obtemperemus, jubet autem ut nos invicem amemus, ſicut ipſe nos amavit.

Inde

Inde fructus Spiritus ex ſpontaneo proveniunt corde, qvos Paulus *Gal. V.* enumerat. Ubi arbor nondum bona eſt, fides non eſt ſincera, ſpiritus & fides non eſt in corde, ſi enim adeſſent, utiqve operarentur, ut calor & lumen ignem ſeqvitur. Hæc omnia efficit in nobis Evangelium & verbum Dei. Qvod ſanctos attinet, duplicem utilitatem ab iis habemus, primo ut fides noſtra illorum exemplo roboretur; ſicut enim illorum fidem reſpexit Deus, illisqve ignovit, & filios & hæredes ſuos fecit, ita & nobis faciet. Hoc fine proponitur a Paulo exemplum Abrahami, *Rom. IV.* & aliorum multorum *Hebr. XI.* ſalutem vero ſolummodo per Chriſtum unicum mediatorem adipiſcimur. Hoc omnia confirmant miracula: qvæ eo non tendunt, ficta ſunt aut fallacia. Secundo etiam morum exemplum ex ſanctis capiendum eſt, ad normam tamen vitæ Chriſti, itaqve Paulus *1. Cor. IV. 16.* jubet ut imitatores ejus ſimus, ut ipſe Chriſti. Ex vita itaqve Sanctorum patientiam in ferenda cruce Chriſti, obedientiam, charitatem, miſericordiam, in qvibus Chriſtum imitati ſunt ſancti, diſcimus, & ipſi nihil aliud a nobis deſiderant, qvam ut idem præſtemus. Imputatur nobis hæreſis ratione ciborum; ſed percipite fundamentum noſtrum: Chriſtus omnes cibos nobis moderatos & ſobrios facit, (Chriſtus macht uns alle Speiſe zu Faſten-Speiſe/) dum *Luc. XXI.* vetat gravari corda noſtra crapulis & ebrietate, Paulus ſobrietatem exigit; hoc itaqve eſt Chriſtianum jejunium, ſi moderato cibo & potu utamur, & ſemper ſobrii ſimus: repletio omnis, qva cor gravatur, etſi piſcibus aut vilioribus fiat cibis, Chriſti præcepto repugnat: *Qvod intrat in os non coinqvinat hominem; eſca non commendat nos Deo; regnum Dei non eſt eſca & potus:* ex piſcium aut panis eſu aut abſtinentia non fiunt Chriſtiani. Prohibitiones cibi Paulus *1. Tim. IV.* tribuit falſis doctoribus. Eos itaqve vitamus, neqve ſcandalum infirmorum amplius metuimus, cum jam ſeptem aut octo annis ſufficienter informati ſint omnes, qvid liceat aut non liceat. Hæc cum coram freqventi & ſplendido illo auditorio in domo qvæ foro adjacebat aperta, locutus, magnaq; cum attentione & ſilentio auditus eſſet, ſurrexit Monachus, & jam mutatus & mitis: *chare Friderice,* (Lieber Fritz/) inqvit, *profecto libenter hæc audivi, nec ullo modo reprehendere poſſumus; placent & recta ſunt omnia, & veritatis habent fundamentum; Si hæc prædicas verum Chriſtianorum prædicas fidem.* Hæc intelligens Wildenfelſius, Monacho dixit: *Sed tu bone*

Vir, hic os tuum ipſe verberas. Reſpondit ille: *Cur ita: Domine? Ideo*, replicat Baro, *qvia antea dicebas, hunc Fridericum eſſe hereticum, & totam ejus doctrinam hereticam eſſe & diabolicam, nunc autem fateris Chriſtianam & ſinceram eſſe.* Hic Monachus audiviſſe ſe de illo dixit, ac ſi non recte doceret, & matrem Domini ac Sanctos convitiaretur, alia vero nunc percepiſſe, iisqve lætari & qvocunqve venerit aſſerturum, injuriam illi factam fuiſſe. *Peto tamen* (ait) *ne mihi ignominiam inferatis, aut victum me eſſe jactetis, utqve hunc actum non pro diſputatione, ſed tantum pro colloqvio habeatis, judex enim nullus adfuit.* Myconius ad hæc: *Chare frater, tu modo veritatem, & qvæ juſta & recta ſunt, ſemper doceas; Chriſtus te ab ignominia omni cuſtodiet, nos neminem convitiabimur. Bene!* ait Monachus. Converſus inde ad auditores Myconius teſtes eos advocavit, qvomodo veritatem Evangelicam agnoverit Franciſcanus, & ex Pauli dicto *Gal. I.* anathema dixit, etiam angelo, qvi aliter doceret. *Recte & hæc*, ait Monachus: porrectaqve Myconio dextra, deinde & Principi & Wildenfelſio, diſceſſit. Hæc certe relatu digniſſima eſſe judicabunt, qvotqvot ſeqveſtratis affectibus veritatem ipſam ſimplicem & divinam amant. Mihi tanto jucundior fuit iſta reperiiſſe, qvod ex illuſtri illo Wildenfelſio, cujus ſtirps maſcula non multo poſt defecit, maternum genus per aviam ſuam *Comitiſſam Sclickiam* ducit uxor optima, qvam ex *Endiorum* nobiliſſima in Miſnia familia, ſecundis nuptiis mihi junxi. Addit autor ſcripti, publicatione illius abſtineri non potuiſſe, qvia idem Monachus ad calumnias & convitia poſtea relapſus, fingere auſus fuerit, Myconium a ſe convictum fuiſſe.

Henricus Saxoniæ Dux.) Hiſtoria ejus aliunde nota eſt, ex ſcriptoribus rerum Saxonicarum. Habetur Lipſiæ & alibi deſcriptio qvædam inedita, a qvodam qvi ei a ſecretis fuerat, compoſita, in qva mores ejus ita referuntur, ut virum appareat fuiſſe animi ſimplicioris, ſorteqve ſua contenti, itemqve militaris, popularis, & genio indulgentis. Religionem qvo tunc maxime uſitatum erat modo colebat, inſtitutis peregrinationibus ad loca qvæ ſancta habebantur: adiit itaqve Palæſtinam anno 1498. ut *Eqves S. ſepulchri* fieret, dein D. Jacobi fanum qvod Compoſtellæ in Gallæcia celebre eſt. De hoc itinere ipſe narrare ſolitus fuit, ſe in altari D. Jacobo centum florenos aureos obtuliſſe, & dixiſſe, *Ego qvidem Tibi, in cujus honorem hanc profectionem ſuſce-*

Digitized by Google

ſuſcepi, hac offero, ſed ſi patiaru illa a nebulonibus iſtis (clericos templi intelligens*) tibi auferri excuſatus ego ero.* Ich bin dir zu gefallen herein gezogen/ und ſchencke dir diß Geld/ läßt du dirs die Buben nehmen/ da kan ich nicht darwider. Sero & fere qvadragenarius anno 1512. cum *Catharina Meckelburgica* matrimonium iniit, ex qvo Sereniſſima linea Electoralis hodierna propagata eſt. Hæc Catharina Evangelicam doctrinam pronis accepit auribus, licet ab initio obſcurius a duobus monachis Franciſcano qvodam *Stephano*, & Dominicano, cui *Georgii Schumanni* nomen erat, Fribergæ prædicatam, & renitente Georgio, qvi fratrem ſubinde de veteri ritu ſervando admonebat. Obſtabant & Conſiliarii qvi ſacri ordinis erant Canonici Fribergenſes: inter eos maxime Cancellarius *Streblinus*. Fatendum itaqve eſt uxori Henrici poſt Deum maxime deberi ſtudium purioris doctrinæ, marito tandem implantatum. Nec parum juvit amicitia qvam cum Electoribus Saxoniæ colebat, imprimis cum Johanne Friderico.

Oblitus ſum in *Commentario* inter alios *Ezardi Friſiæ Orientalis Comitis*, qvi anno 1520. Evangelicæ doctrinæ ex Lutheri libris perceptæ favere eamqve promovere cœpit. Emdæ præſertim, ubi *Georgius Aportanus*, Ezardi filiorum ſtudiis præpoſitus, publice docuit. Retulit iſta celebris Friſicarum rerum ſcriptor *Ubbo Emmius*, & ex eo *Scultetus p.69. & ſeqq.* conſulendus eſt. Idem autor in anno 1521. ubi primordia Evangelicæ doctrinæ in multis urbibꝰ indicat, inter alias Halberſtadii, ubi perſecutionem gravem præcones purioris doctrinæ ejusqve fautores paſſi ſunt, interqve eos celebriores *Everhardus Widenſee* Præpoſitus D. Johannis, & *Valentinus Muſteus* Carmelita, qvi inſtinctu ſuffraganei & Canonicorum noctu captus & virilitate orbatus fuit.

Ad §. CX. *Erfurti.)* Præluſerunt ibi qvaſi doctrinæ Evangelicæ, bonarum literarum Profeſſores celeberrimi; Latinarum qvidem & Poeſeos imprimis *Eobanus Heſſus*, Francobergæ in Marpurgenſi diſtrictu natus, tanto cum applauſu legens, ut ſæpe qvingentos haberet auditores. Græca docebat *Joachimus Camerarius* Bambergenſis, uterqve Eraſmo laudatus: ita ut Eobanum *Germaniæ præcipuum decus*, *Naſonem alterum, ſed caſtum & pium* vocaret, magnisqve præmiis ob carmina dignum cenſeret, ſi *Principes*, ut loqvitur, *qvi laudari ſciunt, etiam numerare ſcirent.* Vide epiſtolas anno 1519. & 1531. ſcriptas *Lib.*

VI.

Digitized by Google

VI. ep.25. XXVII.5. XXX.6. Aperuerat etiam Erfurti ludum literarium *Euricius Cordus*, is qvoqve ex Haſſia, & demum Profeſſor Marpurgenſis, hunc qvoqve collaudavit Eraſmus literis Cal. Maji 1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magiſtris pium & veriſſimum fert, dignumqve qvod non memoretur ſaltem, ſed & in effectum deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Epiſcopos nemo magnificentius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magiſtri, ſi rudibus adhuc & in qvemvis habitum ſeqvacibus animis, mentem inſtillent Chriſto dignam, easqve literas, qvæ ſemper optimo cuiqve placuerunt.* De iis qvi Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædicarunt extant *annotationes qvædam MS.* Concionati ſunt nempe præter *Langum*, *D. Joh. Culſamerus* qvi acerrimum adverſarium in Bartolomeo Uſingio habuit, amico olim tum vero hoſte Lutheri infenſiſſimo; *Ægidius Mechlerus* & *Conradus Klingius* Franciſcani, *Petrus Geltnerus* Bambergenſis, *Antonius Muſa*, *Johannes Rotelſtein* Dominicanus, *Nicolaus Fabri* Auguſtinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Auguſtin. *Matthias Widemann* ad D. Andreæ, *Juſtus Menius* ad D. Thomæ, tum *Georgius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S. Michaelis veneno ſublatum fuiſſe perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. Julii dicti anni ſcribit: „Forchemio & faveo & invideo hunc receſſum, imo „vobis condoleo. „Si veneficiis interemtus eſt, nec accuſatore nec ex„plicatore opus eſt, ipſe Chriſtus pro Habele ſuo loqvetur & ſuo tem„pore prodet Cain, juſtius & oportunius, qvam vos poſſitis, patiamur iſta!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in inſtauranda religione per Germaniam & in Dania geſta clariſſima, de qvibus dicendi locus ſæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p.311. & ſeqq.* ſubjungamus qvæ ad initia ſtudiorum ejus, & vitam anteqvam Wittenbergam veniſſet, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum oſtendunt. Natus fuit Julini (Wolin) in Pomerania ad Viadri oſtia, anno 1485. patre Senatore. In pueritia & domeſtica diſciplina & Scholæ informatione ad Catecheſin adſvefactus, cumqve Grammaticen ac Muſicen didiciſſet; in Academiam Gryphiswaldenſem miſſus: ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum elementis Phyſicæ cognovit. Erat in ipſo non ſolum ingenium doctrinæ capax, ſed etiam avidum: ac ſtimulos addebant ſcripta *Hegii*, *Rudolphi Agricolæ*, *Hermanni Buſchii*; qvibus ſuperiorum temporum ſoloeca

locca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revocabatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut aurora doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum veteres Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione exercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Treptæ* oppido docere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret melius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ ipſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit, qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucubrationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorationes, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum Deum tuum adorabis & illi ſoli ſervies*; & intellexit, Deum nolle coli hiſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præcepit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate*. Ut igitur alios etiam ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſymboli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus monſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli, & monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præerat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjunctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac magis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de eccleſia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogiſlaum principem deferunt, qvi, audita eruditione & virtute viri; præſertim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per Bogiſlai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agentem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur, ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum

 bien-

VI. ep.25. XXVII.5. XXX.6. Aperuerat etiam Erf…
ſarium *Euricius Cordus*, is qvoqveex Haſſia, & de…
Marpurgenſis, hunc qvoqve collaudavit Eraſmus li…
1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magiſtris p…
mum fert, dignumqve qvod non memoretur ſaltem, ſed…
deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Epiſcopos nem…
tius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magiſtri, ſi…
& in qvemvis habitum ſeqvacibus animis, mentem inſtillen…
gnam, easqve literas, qvæ ſemper optimo cuiqve placuerunt.*
Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædica…
annotationes qvædam MS. Concionati ſunt nempe præte…
D. Joh. Culſamerus qvi acerrimum adverſarium in Bartolo…
gio habuit, amico olim tum vero hoſte Lutheri infenſiſſimo;
Mechlerus & *Conradus Klingius* Franciſcani, *Petrus Geltnerus*…
genſis, *Antonius Muſa*, *Johannes Rotelſtein* Dominicanus, *Nic…
bri* Auguſtinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Auguſtin…
thias Widemann ad D. Andreæ, *Juſtus Menius* ad D. Thomæ, *tum…
gius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S. Michaelis veneno…
latum fuiſſe perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. J…
dicti anni ſcribit: Forchemio & faveo & invideo hunc receſſum,…
vobis condoleo. Si veneficiis interemtus eſt, nec accuſatore nec…
plicatore opus eſt, ipſe Chriſtus pro Habele ſuo loqvetur & ſuo te…
pore prodet Cain, juſtius & oportunius, qvam vos poſſitis, pa…
mur iſta!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in inſtaurand…
religione per Germaniam & in Dania geſta clariſſima, de qvibus…
cendi locus ſæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p. 311. & ſeqq.* ſu…
jungamus qvæ ad initia ſtudiorum ejus, & vitam anteqvam Witten-
bergam veniſſet, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum…
oſtendunt. Natus fuit Julini (Wollin) in Pomerania ad Viadri o-
ſtia, anno 1485. patre Senatore. In pueritia & domeſtica diſciplina &
Scholæ informatione ad Catecheſin adſvefactus, cumqve Grammati-
cen ac Muſicen didiciſſet, in Academiam Gryphiswaldenſem miſſus:
ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum e-
lementis Phyſicæ cognovit. Erat in ipſo non ſolum ingenium doctri-
næ capax, ſed etiam avidum: ac ſtimulos addebant ſcripta *Hegii*, *Ru-
dolphi Agricolæ*, *Hermanni Buſchii*; qvibus ſuperiorum temporum ſo-
loeca

:a corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revo-
oatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut auro-
doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum vete-
s Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione
xercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Treptæ* oppido
ocere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret
nelius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ
pſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit,
qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucu-
brationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorati-
ones, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum De-
um tuum adorabis & illi ſoli ſervies*; & intellexit, Deum nolle coli hi-
ſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præce-
pit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate*. Ut igitur alios etiam
ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam
ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſym-
boli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus mon-
ſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis
temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli,
& monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præ-
erat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in
templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjun-
ctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac ma-
gis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter
auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur
a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de
eccleſia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi
ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem
cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogiſla-
um principem deferunt, qvi, audita eruditione & virtute viri; præſer-
tim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per
Bogiſlai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agen-
tem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne
annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur,
ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari
hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum

 bien-

» biennium conſumſiſſet, ſeriem principum, bella, res geſtas, eccleſiarum conſtitutiones, & alia ordine prudenterqve deſcripſit. Liber adhuc in aula dicitur adſervari, & tum a principibus, tum a conſiliariis freqventer legi: inqve eo non ſolum diligentia & fides ejus probata eſt, iis qvi legerunt; ſed etiam operis forma atqve oratio. Cæterum purior evangelii veritas ei hac occaſione illuxit. Anno milleſimo qvingenteſimo & viceſimo exeunte, *Otho Slutovius*, patricia illius oppidi familia natus, Inſpector Eccleſiæ Treptovienſis, cum Bugenhagium rectorem Scholæ, & collegas illius convictores aleret; Librum de *Captivitate Babylonica* recens ab amico Lipſia miſſum, ad menſam attulit, ac Bugenhagio, cujus præ cæteris ingenium & judicium, doctrinaqve in lectionibus & concionibus probabatur, perlegendum tradidit. Hic mox paginis aliqvot inter cœnandum perluſtratis, præcipitata ſententia, multos a paſſo Chriſto Salvatore hæreticos Eccleſiam infeſtaſſe, ac duriter exercuiſſe; ſed nullum ejus libri autore peſtilentiorem unqvam exſtitiſſe pronuntiat: commemorans, qvæ adverſus recepta eccleſiæ dogmata ab eo adſererentur. Poſt aliqvot dies, libro attentius lecto ac relecto, ſingulisqve accuratius penſitatis, reverſus ad collegii ſodales, & palinodiam canens: Qvid ego vobis, inqvit, multa dicam? Univerſus mundus cæcutit, & in Cimmeriis tenebris verſatur: hic vir unus & ſolus verum videt. Ac ſingulis libri illius capitibus diligenter diſputatis & defenſis, plerosqve in ſuam adduxit ſententiam; adeo ut collegæ paſtoris *Johannes Kyrichius* & *Joan. Lorichius* (qvi ad extremam ſenectam Eccleſiæ illi deinceps ſervivit) cum diacono, qvi vicini cœnobii Belbugenſis monachus erat, *Chriſtiano Kettelhut*, nec non Abbas ipſe *Johannes Bodelvvius*, publice Papatus præſtigias detegere, & a ſuperſtitionibus atqve abuſibus traditionum humanarum, ad unicum Chriſti meritum auditores traducere magno zelo inſtituerent. Legit ergo attentius ſcripta Lutheri Bugenhagius, & vidit ibi perſpicuum diſcrimen legis & Evangelii: vidit juſtitiam fidei melius exponi, qvam ab Origene vel a Thoma: vidit congruere Auguſtini & Lutheri ſententias, ac enarrationem ejus probavit, hancqve conſolationem populo copioſius declaravit, deliramentis monachorum liberius refutatis.

Ad §. CXIII. *Promiſcuam literarum evulgationem.)* Reſponderi hæc in ſpecie debent Varillaſio, ubi in *apparatu Hiſtoriæ de Hæreſibus*

Digitized by Google

ſibus de literis Lutheri maligne judicat, ejusqve & Melanchthonis ingenium non optima fide comparat. Nam Lutherus pauciſſimas epiſtolas eo ſcripſit animo, aut prævisu, ut ederentur. Extemporaneus & negligens erat in ſtylo Latino Scholaſticis lectionibus depravato, ita tamen ut ſi diligentiam adhiberet, præter vulgarem monachorum conſvetudinem aſſurgeret. Qvod vero ea ſcripſerit qvæ ſalvo pudore verti & referri non potuerint, ultra modum & veritatem a cenſore jactantur. Duo aut tria forte loca ubi cum familiaribus liberius jocatur, omitti potuiſſent. Sed cogitare deberent Ariſtarchi, qvæ ſibi aut aliis imputari poſſint, ſi ſecretiora ſua dicta aut ſcripta incaute vulgarentur. Qvanta ſpurcitia etiam in illorum ſcriptis reperiatur, qvi Curios ſimulant, aut monaſtica ſanctimonia tument, qvanqvam exempla abunde ſuppetant, præſtat tamen tacere, & humanæ ſortis memores verba præcipitanter extruſa excuſare, qvam eorum acerba reprehenſione alias egregias autorum dotes & merita illuſtria in contemtum adducere. Reliqva in comparatione illa Varillaſii, Luthero per calumniam affiīcta breviter excerpenda eſſe duxi; id enim refutationis vice erit. Seribit, Lutherum, cum rationibus pro ſententia ”
ſua ſtabilienda deſtitueretur confugiſſe ad verſum vulgatum: *ſic volo,* ”
ſic jubeo, ſtat pro ratione voluntas; nullum diſcrimen ſervaſſe inter ho- ”
mines ad qvos ſcripſerit, nullum honorem Regibus aut Principibus ”
exhibuiſſe, ad extrema illico provolaſſe, ferrum & ignem in eos expe- ”
diri ſvaſiſſe, qvi doctrinam ſuam recuſarent, ſapientiorem omnibus ſe ”
æſtimaſſe & præcepta in ſcientiis dediſſe auſum eſſe, ex qvibus fere nihil intellexerit; vaniſſimum ſui jactatorem fuiſſe, ſatyris viliſſimis & ”
ſcurrilibus indulſiſſe, adverſariorum defectus publice redarguiſſe, in ”
refutando, rationes Catholicorum, qvibus reſpondere non poſſit, o- ”
miſiſſe, errores ſuos, ſine ulla ambage aut inſinuatione propoſuiſſe. Inter hæc qvædam v.g. qvod ſine ratione ſibi credi voluerit, qvod diſſentientes ferro & igne cogi voluerit, qvod nullum diſcrimen inter homines cum qvibus egerit, aut ad qvos ſcripſerit, ſervare noverit, qvod ſcientiarum, qvas docere voluerit, imperitus fuerit, qvod objectiones adverſariorum ex propoſito diſſimularit, aut prætérierit, & qvod per principum autoritatem doctrinam populis inculcare, neglecta hujus informatione voluerit, aperte falſa ſunt, ſive ea confinxerit autor, ut parallelismum ſuum Lutheri cum Melanchthone ſpecioſiorem faceret; ſi-

ve ab aliis calumniatoribus arrepta temere crediderit. Qvod tamen in ſpecie verſum illum *ſic volo, ſic jubeo &c.* attinet, uſus eo aliqvando eſt veluti per jocum Lutherus, cum verſionem ſuam Novi Teſtamenti & imprimis vexatum illud, *ſola fides*, defenderet, in epiſtola qvadam ad amicum, Germanice adverſus Emſerum ſcripta *Tom.V. fol.269.* Latine vero verſa apud *Cœleſtin. Tom.III. Hiſt. Aug. Conf. p.70.b.* Cum enim rationes ſuas mera obſtinatione & contradicendi libidine ab adverſariis rejici videret, nec argumentis ſed conviтiis, aut contra principia vel ex ignorantia affectata, aut ruſtico faſtu contra ſe pugnari; ipſe nudæ eorum aſſertioni & perverſæ ruditati ſuam etiam oppoſuit autoritatem: neqve id ſine jure aut exemplo. Talibus enim contradictoribus ita reſponderi tandem ſecundum ſtultitiam eorum non prohibetur. Sed fruſtra hæc credo Varillaſio opponi, qvem iſta legiſſe minime credibile eſt, cum magis obvia & protrita neglexerit & corruperit. Cœteris imputationibus liberioris aut vehementioris oris & calami, ſæpiſſime reſponſum eſt etiam ab ipſo Luthero. Ultimum qvod de aperta & ſimplici dogmatum propoſitione affertur, in laude eſt, & pro argumento veritatis & fiduciæ bonæ cauſæ habendum. Interim acceptari debet character ingenii Melanchthoniani, qvem ita efformavit, ut integram ei eloqventiæ, vis perſvaſivæ, moderationis ſingularis, inſinuationis commodiſſimæ in animos auditorum, humilitatis, manſvetudinis, modeſtiæ laudem tribueret, (nam qvæ de heterodoxia addit, tam facile rejiciuntur, qvam ab eo aſſeruntur.) Sic nemine excuſatio aufertur illis, qvi cum Eraſmo de Lutheri impetu qverebantur, exiſtimantes lenitate plus profici in Reformatione potuiſſe. Hac enim Philippus uſus eſt plus forte ſatis, & major ei, cum Regibus & Principibus, qvam Luthero converſatio fuit, nec multo pauciora qvam Lutherus ſcripſit. Si qvem igitur Lutheri impetus a veritate abſterruiſſet, illum Philippi humanitas allicere poterat.

Ad §. CXV. *centum impietatum reum*) Si qvis ſpecimen ſummæ contumeliæ, qvæ verbis in Regem exerceri poteſt, videre velit, adeat Pallavicinum *Lib.IV. c.VII.* imprimis *§.2.* ubi tantæ impietatis Henricum accuſat, ut vel Ethnicis abominandus videatur, & nullius excuſationis capax, qvia non æſtu furoris, ſed animo ſedato (ſi qvid unqvam ſedati in inteſtinis ejus furiis fuerit) ſæviret. Non multo mitius

tius tractat eundem Regem Angliæ ex recentiſſimis Reformatorum Gallorum inſectatoribus non poſtremus *Fernandus*, Advocatus Pariſienſis in reſponſione Gallica a Sorboniſtis magnopere laudata ad Apologiam pro Reformatis *D. Petri Jurieu. p. 322.* ubi ſcribit: Henricus VIII. Legem divinam reſtituere conatus, dum fundamenta jacere vult, in limine impegit, & vita ejus poſthac nonniſi *continuatio criminum & crudelitatis fuit.* Hæc profecto etiam Lutheri vehementiam ſuperant, non minus ac illa qvæ ex Maimburgio adſcripſi. *D. Gilb. Burnetus* cujus hiſtoriam laudatiſſimam *de Reformatione Anglicana* habemus *Lib. I. Edit Lond. fol. 31.* de libro Regis hæc narrat: Rex ut nomen ſibi faceret & Clerum ſuum utilitatis vinculo ſibi conſtanter jungeret, non ſufficere ratus eſt, autoritate ſua illis aſſiſtere, ſed & in arenam pro illis ut hiperaſpiſtes deſcendere voluit. Scripſit ergo adverſus Lutherum pro defenſione ſeptem Sacramentorum. Magni hunc librum Clerus fecit, tamqvam doctiſſimum qvod ſub Sole eſſet opus. Comparabant Regem cum Salomone omnibusqve Imperatoribus Chriſtianis, qvi unqvam fuerunt. Hæc erat adulandi materies multis annis. Pontifex ob hunc librum glorioſum illum *Defenſoris fidei* titulum Regi conceſſerat. Fatendum ſane eſt librum, conſiderato tempore, & qvod Rex eſſet, qvi ſcriberet, meruiſſe aliqvam commendationem, ſed Lutherus eo minime territus, imo elatus potius, qvod tantus Rex ſecum certamen iniiſſet, reſpondit, non ſine magna acrimoniæ mixtura: Improbatum id omnibus fuit, qvod nempe oblitus eſſet honoris, qvi ſummorum Principum perſonis debetur. Qvamvis vero Lutherus ſuſpicatus fuerit alium ſub Regis nomine ſcripſiſſe, Burnetus tamen nihil tale commemorat, minime taciturus, ſi qvid eo pertinens eruiſſet. Eruditionem autem Regis alibi laudat, licet neget eum Clericæ vitæ deſtinatum fuiſſe, aut ideo literis excultum; eandem enim cum fratre natu majore Arturo educationem habuiſſe, & poſt illius mortem, cum ipſe ætatis annum undecimum ageret, & jam regni hæres eſſet, reliqvos adoleſcentiæ annos majori contentione & profectu literis impendiſſe, Rege patre id fortaſſis curante, ut animum ejus ſtudiis iſtiusmodi occupatum teneret, qvo minus de regno, qvod materno jure ſibi vindicare poterat, patri eripiendo cogitaret. Moderatum eſt, & Gallorum nimiæ in Henricum inſultationi opponi poteſt ejusdem autoris judicium qvo Henrici hiſtoriam clau-

» dit his fere verbis: Henricus inter magnos potius qvam bonos Principes referri poteſt: tantum ſane rigorem contra utramqve perſvaſionem (in religione) exercuit, ut ſcriptores ambarum partium defectus ejus detexerint, & crudelitatem taxaverint. Ita qvia neminem fere beneficiis ſibi devinxit, repertus non fuit, qvi ea cura virtutum ejus memoriam conſervaret, qva vitia ab inimicis propalata fuerunt. Non nego inter malos principes eum collocari debere, nolim tamen illum inter corruptiſſimos cenſeri.

Inter amicos qvi vehementiam Lutheri adverſus regem non multum probabant *Bugenhagius* etiam fuit ſive *Pomeranus*; Sed mutavit ſententiam, ut refert Selneccerus *p. 144.* his verbis: » Cum Lutherus ab aulicis potiſſimum, & aliis multis accuſaretur nimiæ vehementiæ, excuſat ſe, qvod non ex privato odio aut alio malo affectu, ſed ex amore gloriæ & veritatis Dei opponat ſe iis, qvi alia ratione ad Dei timorem adduci & emendari nolunt, niſi detectione errorum & ſcelerum, qvibus indulgent, ſeqve exemplum Chriſti, Petri & Pauli imitari, qvi hoſtes induratos nominent *genimina viperarum, fures, latrones, fatuos, natos ex diabolo, proditores, canes, mendaces, beſtias, fraudulentos, ſeductores.* Et memorabilis vox eſt Doctoris Pomerani qvi dixit: Opinabar Patrem noſtrum Lutherum nimis vehementem eſſe in Henricum regem Angliæ; Sed jam video nimis lenem fuiſſe, & vaticinatum eſſe de horrendo lapſu Regis, ita, ut fateri cogar, Spiritum ſanctum dictaſſe omnia verba Luthero, cujus Spiritus non eſt alius, niſi ſanctus, verax, conſtans, & invictus.

Ad §. CXVII. *ad mores Leonis pertinentia)* Ex allegata Varillaſii *Hiſtoria Florentina*, de moribus Leonis qvædam excerpere non abs re viſum eſt. Cardinalitiam dignitatem adeptus eſt *Johannes Mediceus* (qvi poſtea *Leonis X.* nomen ſumſit) contra legem, plus qvam qvinqvaginta Pontificum tempore ſtabilitam, ne qvis minorennis Cardinalis fieret; ſed hanc Innocentius VIII. Papa violare non dubitavit, ut filio ſuo (ante ſacerdotium enim plures liberos genuerat) nuptias cum *Laurentii Medicei*, qvi Florentinis imperabat filia, Johannis ſorore, procuraret. *Lib. III. p. 141.* Hæc erat ad tantum munus vocatio. Romam deinde, evocatum ex Academia Piſana admodum juvenem miſit Pater, plusqvam regio luxu ornatum & comitatum, libro etiam a ſe ipſo (ut erat regnandi & hominum ingeniis dextre utendi pe-

di pe-

Digitized by Google

di peritiſſimus) conſcripto inſtruxit *p. 148.* inter Magiſtros ei dederat *Angelum Politianum* ab eruditione qvidem ſatis laudatum; ſed & infandis vitiis famoſum, qvæ tandem ei exitium attulerunt. *Vide Lib. III. p. 196.* Dejecto fratre ſuo Petro a Florentinorum dominatu & mutato Italiæ ſtatu per Caroli VIII. Galliæ Regis expeditionem, cum juvenibus aliis duodecim peregrinantis eqvitis habitum ſumſit, & Germaniam & Galliam percurrit, eo vitæ & morum genere, qvo tales uti ſolent. *Lib. V. p. 220.* Reverſus Romam circa primum ſeculi XVI. annum, favorem Alexandri VI. tunc Pontificis ambire cœpit, variisqve tandem artibus Cardinalis qvem *Nepotem* vocant (juvenis corrupti) animum ſibi adjunxit, magiſter omnium voluptatum & elegantiarum, qvæ in venatione, conviviis & Muſica qværuntur. Utebatur autem ſolertiſſimo earum rerum miniſtro aulæ ſuæ præfecto, Bibiana *Lib. V. p. 225.* cujus induſtriam poſtea Galero Cardinalitio remuneratus eſt. Interim mortuo Cardinali illo nepote, ante patruum, ſpes hujus amicitia enitendi decollavit, magnoqve ære alieno ex luxu contracto in anguſtias incidiſſet Johannes, niſi illi ſucceſſor Alexandri, Julius II. in odium Gallorum (qvi Florentinos, poſt ejectos Mediceos libertate utentes protegebant) patrocinium præſtitiſſet. *d. l. p. 229.* Hinc per occaſionem narrat Varillaſius, objectum tunc non ſolum a Gallis Simoniæ crimen Julio fuiſſe, per qvod ad Papatum aſcenderit, ſed & hoc, qvod Cæſarem illum Borgiam, Ducis Valentini titulo ornatum ſibi conciliaſſet, patrem ejus ſeſe profitendo: genuiſſe enim ſe illum dicebat ex eadem concubina, qva Alexander utebatur, decepto hoc, ut ſe Cæſaris patrem eſſe crederet. *p. 230.* Exorto inde Schiſmate inter *Julium* & ſeptem Cardinales, qvi Piſanum Concilium convocaverant, Johannes Julii partes non ſecutus ſaltem eſt, ſed & valide juvit, collectis amicorum ope militibus, & excitatis factionibus qvibus effectum eſt, ut Piſani Gallorum præſidium oppreſſerint, Cardinales Papæ adverſantes inde fugerint *(p. 234.)* & Florentia tandem ſub Mediceorum dominatum redierit. Interim in celebri illa ad Ravennam pugna, Johannes, Legatus Julii captus eſt, ſed ea fuit ejus induſtria ut adjutus a Julio patrueli illo ſuo notho tunc eqvite Rhodio (qvi in Mediceam familiam adſumtus, Cardinalis & poſtea Pontifex factus eſt Leonis ſucceſſor) res Pontificis reſtabiliret. (*p. 235. 236.*) Abſolutionem enim Gallicis militibus, a Julio II. excommunicatis, obtulit, ea

con-

Digitized by Google

conditione, ne militare adverſus Pontificem pergerent, & ſic ad exercitus diſſolutionem magnum momentum attulit. Tam felix etiam fuit, ut cum in Galliam transferendus eſſet, ubi perpetuam captivitatem inſtare ſibi videbat, cuſtodum manus magno licet cum periculo ſuo, evaderet (*p. 239. & ſeqq.*) Inde Pontificis & Hiſpanorum ope expulſis adverſæ partis proceribus ex diuturno exilio cum agnatis *Florentiam* rediit, priſtinumqve familiæ ſuæ dominatum inſtauravit. (*p. 216.*) Inter prima Florentiæ acta fuit, ut famoſum illum Nicolaum Machiavellum, qvia contrariæ factioni adhæſerat, torturæ ſubjici fecerit, dein, cum nulla ab eo ſecreta explorare poſſet, in amicitiam receptum, ob ingenioſas, qvibus excellebat, facetias amaverit, & penſione larga conduxerit, ad hiſtoriam Florentinam ſcribendam (*p. 248.*) Eundem magiſtrum Theatricarum repræſentationum habuit, qvibus poſtea Romæ indulſit. (*d. Lib. V. p. 2.*) Mortuo Julio II. Johannes Romam, ſed tardiſſimo itinere, profectus eſt, laborabat enim fœdiſſimo ulcere in inguine *Lib. VI. p. 253.*) A duobus Aſtrologis *Marſilio Ficino & Enſmo* qvodam Germano prædictum ei Pontificatum fuiſſe traditur *p. 254. & ſeqq.* ubi & Bibianæ artes ad ſuffragia Cardinalium hero ſuo acqvirenda, referuntur, & ſpeciatim, ut peſſimus rupti ulceris odor electionem maturaverit (*p. 259.*) *Leonis* nomen aſſumſiſſe perhibetur, qvia mater eum utero gerens, ſomniaverat, ſe Leonem ingentem ſed plane mitem in altari Eccleſiæ parere (*p. 258.*). Julium inde agnatum mox natalibus reſtituit, & pileo Cardinalitio, qvem ipſe geſſerat, & paulo poſt Archiepiſcopatu Florentino honoravit: *p. 260.* theſaurum a Julio II. collectum ad æs alienum ſuum diſſolvendum impendit. *p. 259.* Juliano fratri ſororem Ducis Sabaudiæ uxorem pactus eſt. Adſcitis in miniſterium viris literatiſſimis, qvos ſemper, ipſe etiam eruditus, coluerat, interqve eos *Petro Bembo & Jacobo Sadoleto*, magnos applauſus apud eum ordinem hominum meruit, apud populum etiam ſtatuas, & arcus triumphales, qvia theatricis ludis omnes oblectabat. Inter primas repræſentationes fuit *Penulus Plauti*, per biduum actus, ſumtu immenſo & geſtibus turpiſſimis, qvos tamen nemini ſcandalo fuiſſe narrat autor, *p. 261.* Tales enim mores erant ſeculi & Cleri, & hæc pax atqve felicitas Chriſtianæ Reipublicæ, qvam extollit Maimburgius. Ambitionis haud vulgaris documentum eſt, qvod

Digitized by Google

qvod de Ducatu Mediolanenſi Juliano fratri ſuo acqvirendo conſilia cepit,morte tamen hujus diſturbata. *p. 264.* Cætera ejus cum Gallis & Hiſpanis varie geſta & ut Urbini Ducatum vi ſubactum fratris filio Laurentio Mediceo juniori tradiderit, aliunde nota ſunt, qvanqvam qvædam minus cognita legi poſſunt *a p. 254. ad 275.* Horribilia ſunt, qvæ de conjuratione qvinqve Cardinalium contra Leonem narrantur *a p. 275. ad 286.* qvibusqve ſuppliciis & pœnis eos eorumqve complices affecerit; invento etiam tunc exemplo Romæ inſveto,ut pecunia mulctarentur qvi delinqverent. Hæc ignoraſſe oportet Lutherum, qvi Leoni multum condoluit de periculo iſto a Cardinalibus ſtructo. Inter conjuratos erat *Adrianus* qvidam humili loco Corneti (qvod eſt Tuſciæ ad mare oppidum) natus,unde cognomen ſumſit, & per omnes gradus ad Cardinalitiam dignitatem aſcenderat. Hic magum diſſimulata perſona conſulens cum didiciſſet Leonem brevi moriturum & aliqvem ei, cui Adriano nomen eſſet, virum doctum ſed plebeji generis (id qvod de *Adriano Ultrajectino* eventus probavit,) ſucceſſurum eſſe, prædictionem de ſe ſumma cum veriſimilitudine interpretatus eſt,eaqve ſpe cæteris Pontifici mortem per venenum machinantibus magno malo ſuo ſeſe adjunxit. *p. 276.* De luxu & liberalitate Leonis, qva ſingulis diebus crumenam aureis plenam in donationes promiſcuas evacuabat vide *p. 292.* de corruptis Cardinalium moribus ad Pontificiarum venationum aliarumqve voluptatum ingenium *p. 293.* de licentia & ſumtu theatrorum. *ibid.* Impiæ delectationis qvam captabat,ſi qvos vanitate mentis imbecillæ elatos, ita poſſet corrumpere,ut pro fatuis exagitari ſe paterentur, duo exempla admodum ridicula de muſico, & de Poeta qvodam referuntur *p. 294. 295.* de ſcurris & paraſitis ejus inter qvos & monachus erat, vide *p. 297.* ſupplet autor (ut ait) neglectum Paulo Veneto, qvod diplomata indulgentiarum in Germania miſerit, qvibus pro uno aureo ingreſſus in cœlum vendebatur, *p. 294.* neglexit fabricam S. Petri, & porticum Vaticani palatii ædificare maluit,picturis celeberrimi Raphaelis Urbinatis exornatam Aulæa in Belgio fieri curavit; qvorum qvantum ad unum conclave ornandum reqviritur pretium ad ſeptuaginta aureorum millia aſcendit, *p. 299.* Bibianæ illi Cardinali, de qvo dictum eſt, voluptatum ingenioſo magiſtro qvod Legatus in Gallia ad pontificis ſecreta prodenda corrumpi ſe paſſus eſſet,ad menſam invitato offam venena-

tam porrexit, ex qva ſubito, cum domum rediiſſet, mortuus eſt, *p. 300.* Vitæ generi mors Leonis reſpondit. Narrat autor, immodico gaudio adeo elatum fuiſſe, cum in venatione nuntium acciperet, Gallos Mediolano pulſos eſſe, ut febri corriperetur; inde, ut ſolebat, pilulis aloeticis uſum, & hauſto vino, non ſine ſuſpicione veneni, deceſſiſſe. d. 13. Decembr. 1521. anno ætatis 47. vigente & robuſto corpore. Cum cadaver ante ſepulturam a domeſticis negligenter cuſtodiretur, mures odore ungventorum allecti, naſum ei arroderunt, ut velata facie inter exeqvias exponi debuerit. *p. 302. ad. 308.* Hæc de Leone etſi aliena a ſcopo videri poſſent, ideo tamen ex autore, cujus ſtylus contra Lutheranos conductus eſt, exhibeo, ut paralleliſmum ex iis facere poſſint, qvi omiſſis corvis columbarum cenſuram inſtituunt, & ex Lutheri moribus exſculpunt, per qvæ doctrinam ejus ſuſpectam faciant. Invenient in Leone, qvæ ſi conciliare cum perſona poſſunt, qvæ vicarium Chriſti in terris caput, & ſponſum Eccleſiæ, veritatis oraculum, ſummumqve & divinum hæreſium judicem repræſentare debebat, næ illos rhetorum artem perfectiſſime callere oportet. *Certe ſi in qvo alio* pontifice in hoc utiqve verendum eſt *ne fides Petri ceſſaverit.* Sed bene eſt, qvod neqve Capitis talis exiſtentia ad Eccleſiæ ſtatum reqviratur, neqve a Prælatorum moribus pendeat veritas Doctrinæ; ita ut ſub Caipha etiam reperiri potuerit Nicodemus & Joſephus Arimathienſis, aliiqve fideles Deo noti; donec corruptæ Synagogæ compages diſſolveretur. Qvanto minus nocebunt, ſi qvi fuere Lutheri nævi, Reformationi Eccleſiarum, qvæ illum neqve pro capite aut Patriarcha, imo ne unius qvidem vel oppidi vel pagi parocho agnoverunt, ſed ut vocem clamantis in deſerto, & pœnitentiam, atqve Evangelium prædicantem ſuſceperunt, eatenus illi obſecuti, qvatenus dogmata ejus cum ſupremi paſtoris JeſuChriſti voce concordare pro conſcientia qvisqve ſua judicabant, deinde ſingulæ regiones aut civitates politiam Eccleſiæ talem ſibi conſtitutum ibant, qvalem ſtatui rerum ſuarum & temporum rationi convenientem & utilem judicarunt, agnita jam & vindicata libertate ſua, a potentatu, per ſeculorum barbariem & infelicitatem in Eccleſiam invecto, & ad abuſuum & corruptelarum apicem tunc perducto; qvod fatentem mox audiemus Leonis ſucceſſorem. Hæc occaſione hiſtoriæ de vita & morte Leonis hic dicenda occurrerunt. Qvæ de Eraſmi erga eum adulatione notata ſunt, pluribus ejus

Digitized by Google

dictis probari poſſunt, ſed non niſi unum ſubjungam ex *dedicatione Epiſtolarum Hieronymi* anno 1515. ſcripta his verbis: Senſit ilico mundus Leonem gubernaculis rerum admotum, repente ſeculum illud plus qvam ferreum in aureum verſum: ac tanta tamqve fatalis ſubito rerum omnium commutatio, ut nemini non palam eſſet, hæc autore Deo geri. Compoſitæ bellorum undæ, cohibitæ Principum inter ipſos minæ, acerbis odiis diſſidentes maximorum Regum animi in Chriſtianam adacti concordiam, ſublatum pernicioſiſſimum illud ſchiſma, (Julii intelligit & Piſanorum) & ita ſublatum tam ingens malum, ut ne cicatrix qvidem ſuperſit. Qvam vana hæc fuerint ſeqventium annorum geſta oſtendunt.

Ad §. CXIIX. *Interea novos prophetas*) Cum inter hodiernas Eccleſiæ afflictiones etiam fanaticorum nec numerus nec magna deſit temeritas, divinas revelationes fingentium, haud abs re erit paulo accuratius annotare qvid *Melanchthoni* & *Luthero* negotii creaverint iſtiusmodi homines. Abſens erat & in arce latitabat Lutherus, cum iſti qvos in commentario nominavi, Zviccavia Wittebergam venirent. Accidit autem non Caroloſtadio ſolum ſed & ſagacioris ingenii & reconditioris doctrinæ viro Philippo Melanchthoni, renaſcente tunc veritatis Evangelicæ luce, poſt tot ſeculorum ſcholaſticas tenebras, id fere, qvod iis ſolet qvi intempeſta nocte iter faciunt, ut qvamcunqve nubeculam lucidiorem pro luna, fatuos etiam ignes pro lampadibus habeant, donec intentiori obſervatione verum ab apparenti diſcreverint. Qvid Philippus ad Lutherum ſcripſerit, etſi epiſtola, qvod ſciam, non extet, ex reſponſo tamen Lutheri die Antonii ſeu 17. Jan. 1522. dato (ex qvo aliqva allegavi) facile conjicitur: juvat tamen plura ex eo adſcribere: Venio ad Prophetas, ac primum non probo tuam timiditatem, cum & majori tam ſpiritu, qvam eruditione polleas qvam ego. Ac primum cum teſtimonium perhibeant de ſe ipſis, non ſtatim audiendi ſunt, ſed juxta conſilium Johannis, Spiritus probandi. Habetis conſilium Gamalielis, *differendi*, nihil enim adhuc audio ab eis dici & fieri, qvod Sathanas non qveat præſtare vel æmulari. Tu autem ex mea parte hoc explores, an vocationem ſuam poſſint probare. Neqve enim Deus unqvam aliqvem miſit, niſi vel per hominem vocatum, vel per ſigna declaratum, ne ipſum qvidem Filium. Prophetæ

Digitized by Google

„ olim ex lege & ordine Prophetali jus habebant, ſicut nos modo, per ho-
„ mines. Prorſus nolo eos recipi, ſi nuda revelatione ſeſe vocatos adfe-
„ rant, cum nec Samuelem qvidem vellet loqvi Deus, niſi per autorita-
„ tem conſciam Heli. Hoc primum ad publicam docendi functionem
„ pertinet. Jam vero privatum ſpiritum explores etiam, qværas num
„ experti ſint ſpirituales illas anguſtias, & nativitates divinas, mortes,
„ infernosqve; Si audieris blanda, tranqvilla, devota (ut vocant) & re-
„ ligioſa, etiamſi in tertium cœlum ſeſe raptos dicant, non approbabis.
„ Qvia ſignum filii hominis deeſt, qvi eſt βάσανος probator unicus
„ Chriſtianorum, & certus ſpirituum diſcretor. Vis ſcire locum, tem-
„ pus, modum colloqviorum divinorum? Audi; *Sicut Leo contrivit*
„ *omnia oſſa mea.* Et, *projectus ſum a facie oculorum tuorum.* Et, *reple-*
„ *ta es malis anima mea, & vita mea inferno appropinqvavit.* Non ſic
„ loqvitur majeſtas (ut vocant) immediate, ut homo videat, imo, *non vi-*
„ *debit etiam homo & vivet.* Et, *ſtellam parvam ſermonis ejus non fert*
„ *natura.* Ideo enim per homines loqvitur, qvod loqventem ipſum ferre
„ omnes non poſſumus. Nam & virginem turbavit angelus, ſic & Da-
„ nielem, ſic & Jeremias qveritur; *corripe me in judicio, & non ſis tu mihi*
„ *formidini.* Et qvid plura? Qvaſi Majeſtas poſſit cum vetere homine
„ loqvi familiariter, & non prius occidere atqve exiccare, ne fœteant
„ odores ejus peſſimi, cum ſit ignis conſumens. Etiam ſomnia & viſio-
„ nes ſanctorum ſunt terribiles, ſaltem poſtqvam intelliguntur. Tenta
„ ergo, & ne Jeſum qvidem audias glorioſum, niſi videris prius crucifi-
xum. Paulo ante Philippus ad ipſum Saxoniæ Electorem 1522. die
Johannis Evangeliſtæ de adventu fanaticorum literas dederat, qvas
qvoniam in Epiſtolarum libris non reperio, neqve ab aliis editas obſer-
vavi, ex avthentico, qvod Lipſiæ aſſervatur huc tranſcribemus: Il-
„ luſtriſſimæ Celſitudini veſtræ gratiam ac pacem Chriſti opto. Boni
„ conſulat Celſitudo veſtra, qvod ad eam ſcribere auſus ſum: cogunt e-
„ nim hoc tempore res ſummæ & periculoſiſſimæ, qvæ ſollicitudinem &
„ curam Celſ. V. magnopere deſiderant. Eſt autem hæc cauſa, qvam pro-
„ ponere oportuit. Non ignorat Celſ. V. qvam multæ, variæ & pericu-
„ loſæ diſſenſiones de verbo Dei in urbe Celſ. V. Zviccavia excitatæ ſint.
„ Sunt & illic in vincula conjecti, qvi, neſcio qvæ novarunt. Ex horum
„ motuum auctoribus huc advolarunt tres viri, duo lanifices, literarum
„ rudes, literatus tertius eſt. Audivi eos; mira ſunt, qvæ de ſeſe prædi-
cant,

Digitized by Google

cant, miſſos ſe clara voce Dei ad docendum, eſſe ſibi cum Deo familia- „
ria colloqvia, videre futura; breviter, viros eſſe Propheticos & Apo- „
ſtolicos: qvibus ego qvomodo commovear, non facile dixerim. Ma- „
gnis rationibus adducor certe, ut contemnere eos nolim, nam eſſe in „
eis ſpiritus qvosdam, multis argumentis adparet, ſed de qvibus judica- „
re præter *Martinum* nemo facile poſſit. Proinde cum vertatur hic „
Evangelii periculum, Eccleſiæ gloria & pax, modis omnibus efficien- „
dum eſt, ut his hominibus *Martini* copia fiat: ad hunc enim provocant. „
Non ſcriberem ad Celſ. V. niſi rei magnitudo poſtularet, in tempore „
maturari conſilium. Cavendum enim eſt ſimul ne occupemur a Sa- „
tana. Dominus conſervet Celſ. V. longævam pro ſalute Eccleſiæ ſuæ, „
Illuſtriſſimæ Celſ. V. deditiſſimus *Philippus Melanththon*. Inſcriptio eſt: *Illuſtriſſimo ac ſapientiſſimo Principi D. Friderico Saxoniæ Duci Electori, Lucernæ Iſrael, Domino ſuo clementiſſimo.* Patet hinc inter maximas reditus cauſas Luthero fuiſſe, ut fanaticis his reſiſteret, qvanqvam Elector Philippi rationibus non moveretur, ut Lutherum accerſeret. De trepidatione autem pariter & de lenitate Philippi erga eos homines multa narrat Camerarius in *vita ejus*. Vide *p. 44. & ſeqq. Marcum* ſane *Stubnerum*, qvi literatus erat, hoſpitio excepit, pueros qvosdam informandos dedit, multasqve ejus ineptias tulit, nec dimiſit eum niſi poſtqvam reverſus Wittenbergam Lutherus *Marcum* illum & collegam *Martinum Cellarium* habito colloqvio repreſſiſſet, ut eodem die oppido exceſſerint. Hoc ita narrat Camerarius *p. 51.*
Reverſio Lutheri incidit in Nonarum Martii dies Anni Chriſti M. D. „
XXII. qvibus diebus conciones eo habente omnia conqvieſcebant, & „
audientes, cum ſingularem facultatem explicandi ſuſceptas res, tum „
dicendi vim, tum etiam virtutem atqve fortitudinem admirabantur „
& reverebantur autoritatem. Interrogatus tunc unus ex Marci fa- „
miliaribus, ecqvid Doctorem eſſe Lutherum egregium judicaret? Imo, „
inqvit, angeli non hominis vocem mihi audiiſſe videor. Sed Marcus „
iis diebus aberat, cum neſcio qvo qvarumve rerum cauſa diſceſſiſſet. „
Mox tamen hic ſe Wittenbergam ad ſuum, qvem ibi habebat, gregem „
recepit. Qvi rurſum ad ipſum confluere, & opiniones hauſtas inter „
ſe confirmare, & Marco ad retinendas & defendendas eas animos hor- „
tando addere. Inqve omnibus maxime & ardentiſſime M. Cellarius. „
Placuit igitur Martinum Lutherum accedi, & ei ſummam doctrinæ

 exponi.

exponi. Ægre Lutherum hoc conceſſiſſe reſcivi. Sed tandem certo die & hora fecit poteſtatem Marco ad ſe veniendi, ſolo Philippo Melanchthone ſibi adhibito, cum Marcus Cellarium & alterum qvendam ex ſuis adduxiſſet. Audivit Lutherus placide narrantem Marcum ſua. Cum dicendi finem feciſſet, nihil contra illa adeo abſurda & futilia diſſerendum ratus Lutherus hoc modo monuit: Viderent qvid agerent: nihil eorum qvæ commemoraſſent ſacris literis niti, commentaqve eſſe cogitationum curioſarum, aut etiam fallacis & fraudulenti ſpiritus deliras & pernicioſas ſubjectiones. Ibi Cellarius & voce & geſtibus veſanis, cum & ſolum pedibus & propoſitam menſulam manibus feriret, exclamare & indignari, auſum eſſe Lutherum ſuſpicari tale aliqvid de divino homine. At Marcus paulo ſedatior, ut ſcias, inqvit, Luthere, me ſpiritu Dei præditum eſſe, ego, qvid in animo tuo conceperis, ſum indicaturus, idqve eſt: Te incipere inclinari ad hæc ut meam doctrinam veram eſſe credas. Cum *Lutherus*, ut ipſe poſtea dixit, iſtam dedita opera ſententiam *cogitando eſſet complexus*: increpet te Deus Satana. Poſt hæc plus *verborum faciendum* Lutherus non putavit, & minantes glorianteſqve eos dimiſit, ac neſcio qvid pollicentes de mirabilibus effectionibus, qvibus probaturi ſua eſſent, cum hoc modo dixiſſet: Is Deus qvem ego veneror & colo, facile veſtra numina, ne qvid tale efficiatur, coercebit. Eo die oppido illi exceſſerunt, & Chembergo diſtante paſſibus amplius milibus qvinqve, literas plenas maledictis & execrationibus ad Lutherum miſerunt, de qvibus longiorem eſſe narrationem hanc meam non decet. De Ciconia autem & Marco ipſo qvid factum ſit, & qvid ipſi amplius conati, qviqve exitus vitæ eorum fuerint, non habeo compertum, deqve eis narrata atqve prodita ſcio neqve temporibus neqve perſonis conſentanea. *Hæc Camerarius.* *Ciconiam* in monaſterio qvodam Bavariæ interiiſſe qvidam memorarunt; de *Marco* nihil certi invenio. *Cellarius* in Pruſſia errores propagans in carcerem incidit, elapſus inde, Baſileam ſe contulit, ibiqve Latino cognomine in Græcum detorto Borrhaus dictus, ſaniora docuit & ſcripſit, referente Sculteto in anno 1521. Extat *Lib. II. pag. 92.* Lutheri Epiſtola, ſed ſine die ad Spalatinum, in qvo de Nicolao & aliis hæc habet: Fuit apud nos Princeps Prophetarum *Claus Storck* incedens more & habitu militum iſtorum qvos Lands-Knecht dicimus, adjuncto alio in longa tunica, & D. Gerardo

Colo-

Colonienſi. Et homo per omnia ferme diſſentit Marco & Thomæ, „ nihilqve tractavit, niſi de Baptiſmo parvulorum; Videturqve ſpiritu „ levitatis ferri, qvi nec ipſe magnifaciat, qvæ ſentit. Sic ludit Satan „ in hominibus. *Thom. Munzerus* eo tempore Alſtedii in Thuringia paſtor erat, eosdemqve errores, ſed tunc paulo tectius diſſeminabat. De hoc Lutherus ad Spalatinum anno ſeqventi 1523. hæc ſcribit: Al- „ ſtadii Qvæſtorem, cum apud me eſſet, monui, ut Thomæ Prophetæ „ ſpiritum ab ſe alienaret, ſi qvid interim actum eſt ignoro. Ego plane „ ſpiritum iſtum, qvisqvis ſit, non qveo ferre. Laudat mea (ut Tho- „ mas ipſe ſcribit,) & tamen contemnit, & alia majora qværit. Deinde „ ſic abſurdis & inuſitatis extra Scripturam verbis & orationibus loqvi- „ tur, ut phreneticum & ebrium credas. Nos fugit & congredi non „ vult, & tamen ſeſe mire jactat. Rogavi itaqve Qvæſtorem ut urgeret „ hominem ad conferendum nobiſcum ſuam doctrinam, neſcio an effi- „ ciet. Noſter ſpiritus talis non eſt, qvi metuat audiri & conferri cum „ omnibus etiam malis & bonis ſpiritibus. Omnium maxime memo- „ rabile eſt qvod de Friderico Electore occaſione horum fanaticorum narravit Spalatinus in *hiſtor. MS.* magnumqve inde pietatis, qva Princeps ille præditus fuit argumentum haud immerito ſumſit. Merentur Spalatini verba Germanica referri: Da auch die elenden Schwarm-Geiſter/Nickel Storck und Marx von Elſterburg/abweſens Doctor Martinus Luther/welcher noch in ſeinem Pathmos ſteckte/ ſich gen Wittenberg begeben / und ſchier all Unglück angerichtet/ auch faſt die Gelehrteſten und Fürnehmſten betrübt hätten/derhalben auch S. Churfl. Gn. etliche Hochgelahrten gen Pretyn erforderten / der Sachen mit GOttes Hülffe zu rathen. Da es nun zum Rathſchlag kam/ und S. Churfl. Gn. ſeiner Räthe und Diener / ſo ſie bey denſelben Händeln leiden kunten/ Bedencken gehöret hatten/ ſagt S. Churfürſtl. Gn. unter andern dieſe harte Worte mit groſſem Ernſt: **Das iſt ein groſſer wichtiger Handel / und den ich / als ein Leye/ nicht verſtehe. Nun hat mein lieber GOtt meinem Bruder und mir eine ziemliche Armuth gegeben / wenn ich nun die Sachen verſtünde / ehe ich wolte mit Wiſſen gegen GOtt handeln / ehe wolte ich einen Stab an meine Hand nehmen und davon gehen.** Ob welchen Worten Seiner Chur-

fürſtl.

Digitized by Google

fürſtl. Gn. Räthe und Diener / ſo dazumal verhanden / ſich mit groſſer Verwunderung entſetzten / und gewißlich ſein Hertz iſt auch alſo
» geſtanden biß an ſein Ende. Senſus eſt: Cum fanatici illi *Nicolaus*
» *Ciconia* & *Marcus (Stubnerus)* Elſterbergenſis (opitulum eſt Voigtlan-
» diæ) abſente & in Pathmo ſuo latente Luthero Wittembergam veniſ-
» ſent, multas turbas feciſſent, & fere doctiſſimum & potiſſimum qvem-
» qve pervertiſſent; Elector qvibusdam ex doctioribus BRETINAM (op-
» pidum prope Liechtenbergam) evocatis deliberavit, qvomodo Dei o-
pe malo occurri poſſit. Intellectis igitur eorum qvos adhibuerat conſiliis inter alia (*cum ſcilicet res dubia videretur & metuendum forte aliqvi dicerent, ne temeraria iſtorum hominum condemnatione in ſpiri-*
» *tum Dei peccaretur*) in hæc verba ſumme notanda Princeps prorupit
» ut diceret: *Hæc cauſa graviſſima & difficilima eſt, qvam ego, ut Laicus,*
» *non intelligo. Dedit fratri meo & mihi Deus mediocres opes, ſed ſi rem*
» *recte intelligerem, nollem ſane ſciens Deo adverſari, imo priusqvam id fa-*
» *cerem, arrepto baculo abire*, id eſt, omnia deſerere. Mirati hæc ſunt
» cum ſtupore conſiliarii & miniſtri, qvi aderant: & profecto iſta mens Principi ad extremum usqve vitæ terminum fuit. *Hæc Spalatinus*, qvi deliberationi interfuit. Unde profecto colligi poteſt, qvam ſeria fuerit Principis hujus de ſalute animæ ſollicitudo, & qvam non præcipitanter aut utilitatis reſpectu, ut malevoli arguunt, in religionis negotio proceſſerit.

Cum bona, uti ſpero, lectoris venia, addam hic judicium Theologi aulæ Electoralis primarii, ob pietatem & doctrinam merito æſtimatiſſimi *D. Philippi Jacobi Speneri*, in explicatione Germanica *Evangelii Dominica poſt Circumciſ. Matth. II. 15.* cui junxit dictum *Hebr. I. 2. 3.* Ibi cum de apparitionibus & inſpirationibus ante & poſt Moyſis tempora, & circa initia Eccleſiæ Novi Teſtamenti dixiſſet, de noſtris tandem temporibus hæc docet: Qvod vero ad tempus Novi Teſtamenti poſt Chriſtum & ad nos usqve attinet; notandum (1.) immediatas apparitiones & immediata & revelantia ſomnia neqve promiſſa admodum nobis, nec neceſſaria eſſe. Ab initio qvidem tempore Chriſti & primæ Eccleſiæ ex iisdem cauſis, qvæ in Veteri Teſtamento apparitiones freqventiores exigebant, Deus etiam nonnunqvam extraordinario illo medio uſus eſt, ſed ceſſare id una cum miraculis cœpit, poſtqvam

Digitized by Google

qvam additis Novi Teſtamenti Libris totus Canon & qvantum Deus in verbo ſuo manifeſtare voluit impletus, & finis revelationibus immediatis datus fuit. Qvia ergo ſingularem promiſſionem, qvod Deus iſto modo nobiſcum acturus ſit, non habemus, neqve adeo cauſæ, propter qvas Deus in Veteri Teſtamento ſæpius illo uſus eſt, ſuperſunt, recte ex his omnibus concludimus, non eſſe voluntatem Dei, ea ratione ſæpe nobiſcum agendi: contenti itaqve ſimus luculenta revelatione verbi ſui irrefragabilis, & ex illo provenientis operationis S. Spiritus in cordibus fidelium, qvi veritatem Scripturæ, & neceſſariorum ex ea myſteriorum in illis ſigillat. Ita & Chriſtus ipſe animabus ſe manifeſtat, ut dicit *Joh. XIV. 21. Qvi habet mandata mea & ſervat ea, ille eſt qvi diligit me; qvi autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum*: Fit hoc interna ipſius & Spiritus ſui operatione, per qvam ſentimus & agnoſcimus, qvæ in verbo audivimus. (2.) Si qvis apparitiones & revelationes jactat, ad probandos articulos fidei extra Scripturas, novosqve qvos Chriſtus non docuit, in medium proferendos, & credendi neceſſitatem urget, qvia id ipſe dicit, & ſe pro immediate illuminato venditat, neqve obligatum ſe agnoſcit, ad conſcientias hominum, per externum verbum Dei convincendas; de eo absqve dubio & confidenter dicendum, qvod falſa jactet. Verum enim eſt de qvo Paulus gloriari ſuo tempore potuit *Act. XX. 27. annunciavi vobis omne conſilium Dei*. Itaqve aliud conſilium, de via nempe ſalutis expectari non debet. Paulus enim (unus tamen eorum per qvos Chriſtus locutus eſt) non qvædam ſaltem ſed *omnia conſilia Dei* annuntiavit. Ideo tempus Novi Teſtamenti *noviſſimum* dicitur, qvod modus colendi Deum & adipiſcendi ſalutem nec mutari, nec aliqvid novi, iis qvæ ab initio revelata fuerunt, accedere debeat, etſi prioribus temporibus non unus ſemper cultus divini ordo fuit. Sic concludit Spiritus Sanctus *Apoc. XX. 18. Si qvis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto*. Hoc veluti ſigillum eſt Scripturæ a Spiritu S. appoſitum. Qvicunqve ergo novum in Scriptura non contentum fundatumqve articulum fidei tradit, ex ſomnio ſuo & apparitione, ſive ſe Chriſtum, vel angelum, vel animam defuncti nominet, (qvi apparet) is a diabolo deceptus eſſe confidenter dicatur; hæc eſt Pauli ſententia *Gal I. 8. Licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præterqvam qvod evangelizavimus vobis*,

anathema ſit. Repetit id, ut accurate obſervemus, & a periculo no-
” bis caveamus, ſi ſalutem noſtram novis ejuſmodi revelationibus con-
” fidere, aliamqve viam ad cœlum diſcere vellemus, qvam cujus verita-
” tem Chriſtus nobis ſemel demonſtravit. His acqvieſcimus: *habemus*
” *enim firmiorem ſermonem propheticum. 2. Petr. I. 19.* Ad hunc non ve-
” ro ad novas apparitiones remittimur, niſi in fraudem incidere velimus.
” (3.) Si vero non articuli fidei, ſed alia ſunt, qvæ vel nos vel alios, aut
” Eccleſiam in univerſum attinent, ad implementum veterum vaticinio-
” rum in circumſtantiis qvibusdam ſpectantia, vel per qvæ ad bona, alias
” cognita fit adhortatio, & ſi qvæ ſunt ejuſmodi; nolumus Deo manus
” qvaſi ligare, ne tale aliqvid ex ſanctis nobisqve ignotis cauſis etiam
” nunc extra ordinem facere poſſit, (licet ordinarie per immediatas vi-
” ſiones nobiſcum agere jam non velit.) Exempla forte etiam reperi-
” untur, ubi Deus adhuc veluti radios prophetici luminis ſeqventibus
” etiam temporibus effulgere fecit, oſtenditqve eadem ſe potentia & ſa-
” pientia eſſe extraordinarii aliqvid agendi. Ita & ſomnia *magni* mo-
” menti in ſuis vel aliorum negotiis, piis mentibus *aliqvando obtige-*
” runt, qvorum exitus & implementum aliqvid non vulgare demonſtra-
” vit; qvæ omnia rejicere & condemnare temerarium foret. Nihilo-
” minus pro dubiis & periculoſis æſtimamus, qvæ ſic jactantur, ideoqve
” ad vitandam illuſionem, accurate examinari merentur. Qvapropter
” & ii qvi talia ſibi putant contigiſſe, conſcientiam ſuam diligentiſſime
” explorare, & qvi narrari iſta audiunt, obſervare debent, ne in pericu-
” lum incidant, arripiendi apparitionum loco propriæ phantaſiæ aut di-
” aboli, qvi ſe in angelum lucis transformare novit, figmenta. Major
” eſt phantaſiæ vis, qvam putatur, neqve diaboli aſtus unqvam ſatis per-
” ſpici potuit. Nemo certe errabit, qvi illa non æſtimat, ſed usqve ad ma-
” jorem evidentiam pro tentatione habet, niſi divina majeſtas indubitate
” in convincenda conſcientia eluceat. Sic enim veritati agnitæ contra-
” dici non poſſet, neqve contra Deum pugnandum, ſed qvicqvid ille ma-
” niſeſte revelat, cum humili veneratione accipiendum eſt. Maturum
” piorum & divinitus ſapientium virorum judicium & examen ad illa
” reqviritur. Si qvid deniqve invenitur de qvo indubitate judicare, aut
” qvod ſtatim rejicere neqveamus, id non tollit regulam. Relinqven-
” dum tunc eſt in medio, qvod non intelligimus, ne gravius, qvam puta-
” mus, peccemus, condemnando in qvibus nobis inſciis aliqvid divini

latere

latere poſſet. Nihil qvidem recipiamus, de qvo non convincamur, „ qvod divinum ſit: Qvæ vero ipſi dijudicare non valemus, aliorum re- „ linqvamus judicio, expectantes donec Deus ipſo eventu vel alio modo „ faciliorem judicandi facultatem dederit, vel ipſe potius rem deciderit. „ Qvi ſic ſubſiſtunt, dum lumen divinum in ejuſmodi rebus & vaticiniis „ non percipiunt, neqve tamen culpant qvæ non intelligunt, ſed ſi aliqva „ ſuſpicio rei divinæ appareat, Deo rem commendant, illi non peccant, „ etſi divinum fuiſſet, qvod pro tali nondum potuerunt agnoſcere. No- „ tanda hæc ſunt, qvia in communi vita aliqvando de talibus rebus diſſe- „ ritur, & Chriſtianos ſcire decet, qvid judicare de iis debeant. Sic ſtan- „ tibus rebus apparitiones neqve expectemus neqve optemus; Optare- „ mus enim aliqvid præter ordinem Dei, ipſumqve cum maximo damno „ noſtro tentaremus. Sunt tamen homines qvi ante omnia deſidera- „ rent angeli alicujus apparitionem, ſed neſciunt in qvantum diſ- „ crimen incidere poſſent. Adde qvæ infra ex ipſo Luthero §. *176.* „ annotavi.

Ad §. CXIX. *Caroloſtadii exceſſus.*) Inter maximos erat ſtultus zelus adverſus literarum ſtudia, & nimia infimæ plebis prenſatio. Curſitabat enim per cerdonum tabernas & de intellectu Sacræ Scripturæ eos conſulebat, ſimplicitatem vero ſuam opponentibus objiciebat dictum Chriſti *Matth. XI. 25.* de abſcondita a ſapientibus myſteriorum cognitione & revelata parvulis. Conceſſit etiam in pagum oppido vicinum *Segrenam*, & ruſticis laboribus ſeſe occupavit, neqve doctoris aut alio honoris vocabulo compellari amplius volebat, ſed vocari more plebejo *vicinus*, & ſuo nomine Nachbar Andreas. Studioſis nihil opus eſſe literatura dicebat, & opificia præferenda eſſe; qvo facto magna juventutis pars dilapſa eſt, & ſolitudo Wittembergæ facta: ſchola etiam puerorum deſerta & in officinam piſtoriam converſa. In judiciis, neglectis legibus humanis, ſecundum Moſaicas pronunciandum eſſe urgebat. Hæc & alia noſtri tradunt autores, inter alios *Frimelius* Diaconus Wittemberg. edita anno 1646. *hiſtoria oppidana*, de motibus Caroloſtadii & Sacramentariorum *pag. 6.* Cætera qvæ Maimburgius §. *bbb.* & §. *ccc.* de Melanchthone imprimis ex apoſtata Staphylo, & Ræmondo hauſit, carent fundamento: illud præſertim qvod ſcribit Melanchthonem Caroloſtadii dogmate commotum neglectis ſtudiis in officina piſtoris laboraſſe: ſpecies calumniæ

inde orta, qvod alius qvidam *Philippus* Rhetoricam Wittenbergæ docens eo veſaniæ venerit. Vide Selneccer. *d. l. pag. 116.* Suffecerunt interim Caroloſtadii fanatici motus ad peſſimam famam Evangelicæ doctrinæ conciendam, cum Lutheri & Enthuſiaſtarum dogmata & actiones non diſtingverentur ab adverſariis, aut a malignis cenſoribus, qvalis erat Eraſmus; qvi ut ex Epiſtolis eo tempore, aut non multo poſt ſcriptis patet, (& alibi jam monitum eſt) non ſolum in mores tumultuantium invectus eſt, ſed & vane metuit aut id metuere videri voluit, Lutheri doctrina futurum, ut bonæ literæ penitus interirent. Idem tamen magis ſerio (ut opinor) loqvens imputavit Pſeudomonachis, de qvibus ad DoctoremSorbonicum *Lib. XIII. ep. 71.* qveritur, eosqve id agere dicit, ut cumLuthero lingvas ac bonas literas obruant. Sed neſcio an de progreſſu literaturæ gratulari magis Chriſtiano orbi, an de nimio ejus amore & abuſu veræ & ſimplici pietati Chriſtianæ noxio, conqveri debeamus. Adeo difficile eſt auream mediocritatem tueri, & vitare extrema. Inter alios intempeſtivi zeli impetus Caroloſtadii etiam hic fuit, qvod titulos doctorum & magiſtrorum penitus improbaret. Cum enim gradum Doctorum Weſtermanno & Godſcalco (ut alibi notabo) ut promotor, qvem vocant, contuliſſet, palam teſtatus eſt, ſe nullum poſthac in qvemcunqve gradum ſubvectum eſſe, id ex Actis Facultatis adverſus *Joh. Hornbeccium*, qvi Lutheri id narrantis fidem in dubium vocat, confirmavit nuper *D. Majerus in notis ad tractatum Selnecceri*, & Lutheri verba Actis illis inſcripta adduxit, *pag. 136.* Lapſum Caroloſtadii ex nimia de ſe opinione ortum eſſe Selneccerus affirmat, ex ore Philippi audiviſſe ſe referens *pag. 115.* erupiſſe Caroloſtadium aliqvando præ arrogantia in hæc verba: *Non minus cupio magnus eſſe & magni fieri ac Lutherus eſt.* Addebat Philippus: *hac vox æmulationis, invidentiæ & ſuperbiæ fuit.* Cæterum a Munzeriano ſpiritu etſi excuſatum in colloqvio Jenenſi Caroloſtadium ſe habuiſſe fateatur Lutherus, abſolvere tamen illum poſtea non eſt auſus, ut patet ex literis ad Argentinenſes, & qvas ad Amſdorfium anno 1525. ſcripſit, *Lib. II. p. 251. & 280. b.* Obiter noto, tribui a Surio, qvem & Gallici ſcriptores ſeqvuntur, Caroloſtadio qvod primus omnium ex ſacerdotum ordine uxorem duxerit, ſed falli illos certum eſt, & in commentario nominavi, qvi primus fuerit. Cæterum prævidiſſe Lutherum multa qvæ moliebatur Caroloſtadius, ex literis ejus,

in

Digitized by Google

in arce, in qva cuſtodiebatur, ſcriptis, colligi poteſt, ſed remedium, qvia abſens erat, & ob violentiam ingenii ejus, invenire non poterat, itaqve ad Spalatinum menſe Auguſto 1521. ſcribit *Lib. I. epiſt. 241. ſinendum eſſe, qvia curſum ſuum remorari nolit.* Neqve reverſus ſincere corrigere hominem potuit, licet ſupplicibus precibus etiam, non ſolum minis, eum adoriretur. Vide *Lib. II. Ep. p. 60. b.*

Ad §. *ddd. Qvi Lutheranus antea.)* Scriptores rerum Helveticarum ex Reformatis, & inter recentiſſimos *Hottingerus* minime concedunt Zvinglium Lutheranum fuiſſe; multa potius argumenta afferunt, qvod is Evangelicam puritatem perceperit & docuerit, anteqvam de Luthero qvidqvam inaudiviſſet. Excitatum tamen eum in Saxonia adverſus indulgentias diſputari intelligeret, ut majori conſtantia propoſito ſuo inſiſteret, non videntur negare, & colligitur id ex actis diſputationis cum Vicario Conſtantienſi aliisqve Tiguri habitæ. Anteqvam Lutheri nomen in Helvetia auditum fuiſſet, Evangelium ſe prædicaſſe ipſe Zvinglius commemorat: ſed id cum illis commune habuit, qvi ante Lutherum ſacras literas ad Weſſeli itemqve Eraſmi ductum Scholaſticis tricis præferebant. De publica vero oppugnatione abuſuum & errorum qværitur, qvam Zvinglio pro Luthero tribui non poſſe, ex Lutheranis non pauci demonſtrarunt.

Ad §. CXXVII. *In Additionibus dicam.)* Notas edidit *Emſerus* Lipſiæ excuſas d. 21. Sept. 1523. lingva Germanica, ſed horrida dialecto, præmiſſis pro more inſignibus ſuis caprigeris, inſulſisqve rhythmis: Fahr hin mein Bock in GOttes Geleith / *Vade caper mi, in conductu Dei &c.* præfationem adornat convitiorum & ſcommatum pleniſſimam, qvalibus etiam per omnes pene notarum lineas uſus eſt. Numerum errorum hæreticorum & mendaciorum in verſione Novi Teſtamenti a Luthero commiſſorum ad mille & qvadringentos computat. Cochleus paulo mitior in anno 1523. ab aliis ſupra mille, ab aliis pauciores annotari refert. Hieronymi inde verſionem ex conſtitutione Damaſi, ante annos plus mille Eccleſiæ propoſitam, tanti habitam eſſe prædicat Emſerus, ut nemo tam temerarius fuerit, qvi vel literam, nedum vocem in ea mutaverit, niſi id ſcribarum errore contigiſſet, qvoties ergo Lutherus ab hac vel unica diſceſſit vocula, toties hæreſis aut erroris reus eſt. Sed hujus culpæ complices non multo poſt habuit ipſos Pontifices & Theologos Romanenſes, qvi Latinam

Digitized by Google

illam verſionem non mille ſed innumeris locis ipſi correxerunt. Sed neqve ſic effecerunt, ut emendatione ulteriori abſtinere potuerint. Prologum deinde Lutheri acerrime aggreditur, ſugillat ejus dictum, qvo concordiam qvatuor Evangeliſtarum ſtabiliens, non niſi unum Evangelium eſſe ſcripſerat, item qvod Novum Teſtamentum non habere velit pro libro legis: affingit ei, qvaſi ſentiat fidem nudam Evangelio adhibitam reqviri, nullis operibus efficacem, tum qvod omnem elenchum & pœnitentiam auferat, tanqvam a Chriſti Evangelio alienam: qvod etiam neceſſitatem bonorum operum urgeat, qvæ tamen nihil mereri ſtatuat, ne cum gratiæ qvidem cooperatione adeoqve ſibi ipſi contradicat. Hæc perpetua hominis hujus ſycophantia eſt, qva *ſciens* prudensqve de verbis pugnat, & cum Lutherus de fide viva, aſſenſus & fiduciæ plena, tum per charitatem efficaci loqvitur, ipſe de *hiſtorica* contendit; & ad actum juſtificationis coram Deo opera reqvirit. Tolerabiliora ſunt qvæ ad dubitationes Lutheri de epiſtola ad *Hebræos*, itemqve Jacobi & Judæ, & de Apocalypſi Johannis regeſſit: *illam enim* opinionem nec ipſe pertinaciter tenuit Lutherus, nec *aliis ut neceſſario* ſeqvendam obtruſit. Deniqve (ut alia omittam) ſuſpicatur, nulla ratione Lutherum exemplari Bibliorum Wicleſitico aut Huſſitico uſum, idqve ſpreta & Hieronymi & Eraſmi translatione ſecutum eſſe. Interim verum eſt, ex diverſis Bibliorum exemplaribus diverſitati verſionis aliqvam multis locis cauſam extitiſſe, & Lutherum in editionibus poſterioribus, cum codices plures & correctiores nactus eſſet, ipſum non pauca, de qvibus in notis ſuis litigat Emſerus, mutaſſe, omiſſa ſuppleviſſe, aut qvæ per errorem irrepſerant, ſuſtuliſſe: Qvæ tamen omnia capitibus fidei ſubſtantialibus & neceſſariis nullum attulere detrimentum. Si qvis bonas horas ſcripto Emſeri legendo perdere velit, deprehendet uti ſpero, nihil eum egiſſe toto illo labore ſuo, qvam qvod minutias ſectando cornicum ut dici ſolet, oculos confixerit, aut ex diverſitate principiorum inutiliter diſputaverit, aut manifeſte calumniatus ſit. Speciminis loco pauca qvædam afferam. Ad Matthæi Cap. I. reprehendit qvod Lutherus ita verterit verſiculum primum, ut Chriſtus dicatur *filius Davidis, qvi erat filius Abrahami*, ubi Emſerus verti vult: *Chriſtus filius Davidis & filius Abrahami.* Cap. V. 13. verba *in qvo ſalietur?* Lutherus ita vertit: Womit ſoll man ſaltzen/ id eſt, qvid eſſet (corrupto ſale) qvo cum ſalire poſſimus; ſed Emſerus

ſerus id reprehendens vertit, womit ſolls geſaltzen werden/ ſcilicet ut ſal ſaliatur. Cap. VI. 9. vapulat Lutherus, qvod vertit, Unſer Vater/ & non Vater unſer/ & qvod verſ. 11. verterit *panem qvotidianum*, omiſſa voce qvæ verti commode non poteſt, *ſuperſubſtantialem* ſeu *ἐπιούσιον*. Emſerus ergo pro ſua ſapientia vertit überſelbſtſtändig. At in Luca XI. 3. ubi in Græco idem vocabulum *ἐπιούσιον* eſt, Emſerus ipſe (täglich) vertit, qvia Vulgatus interpres idem ſibi ſumſit, & *qvotidianum* poſuit. Et hæc exempla inter ſexcenta ad vitilitigationes demonſtrandas ſufficiant. Ad ignorationem elenchi pertinent pleraqve qvæ ad gloſſas, qvas vocant, Lutheri reſpondet. v. g. ad Matth. VII. 24. annotatiunculam fecerat Lutherus. *Hic Chriſtus etiam exigit fidem; ubi enim non eſt fides, lex Dei non recte obſervatur. Rom. III. 31.* (non deſtruimus ſed ſtatuimus legem per fidem) *omnia bona opera, qvæ in ſpeciem, absqve fide fiunt, peccata ſunt; ſed e contrario ubi fides eſt, vere bona opera neceſſario ſeqvuntur, hoc Chriſtus vocat facere, qvod fit ex puro corde: fide autem purificatur cor, Actor. XV. 9. hæc pietas firma eſt adverſus omnes ventos & potentiam inferni: bona opera absqve fide ſunt lampades fatuarum virginum ſine oleo.* Hæc ita refutat Emſerus: In hac gloſſa qvatuor mendacia coacervat Lutherus: primo qvod dicit a Chriſto hic etiam fidem exigi; Chriſtus enim his verbis: *Non omnis qvi dicit mihi: Domine Domine, ſed qvi facit voluntatem patris mei*, non fidem, ſed opera injungit, apparet enim ſatis clare, loqvi eum de iis qvi credunt, Dominum qvippe vocant, ſed mandata ejus non faciunt; itaqve Dominus opera ab iis exigit qvi credunt. Secundum mendacium eſt, cum dicit, opera bona absqve fide eſſe peccata. Nemo enim dicet Trajanum peccaſſe cum juſte egit, vel Ariſtotelem aut poetas paganos cum utilia docuerunt, aut ſcripſerunt, neqve enim Paulus eorum dicta allegaſſet, ſi peccata fuiſſent. Nec Jethro peccavit, cum Moyſi, nec Achior cum Holoferni bonum conſilium dedit, verum tamen eſt opera illa, extra fidem non mereri ſalutem æternam, ut dicam in notis ad epiſtolam ad Rom. Tertium mendacium eſt qvod dicit, neceſſe eſſe ut fidem ſeqvantur opera, demonſtravi enim & Paulus id confirmat 1. Cor. XIII. fidem eſſe poſſe ſine charitate aut operibus. Qvartum mendacium infarcit Lutherus cum ſcribit, per lampades fatuarum virginum absqve oleo ſignificari opera ſine fide, oleum enim non fidem, ſed ſuccum charitatis & devotionis, qvi in operibus noſtris

» ſtris reqviritur, ſignificant, ſicuti in præfatione dixi. Qvod autem etiam » fatuæ virgines fidem habuerint & in Chriſtum crediderint, inde patet, » qvia una cum qvinqve prudentibus comparantur regno cœlorum id » eſt Eccleſiæ, ſicut Gregorius aliiqve ſancti Patres unanimiter hanc pa- » rabolam explicarunt. Cuilibet, credo, hæc absqve præjudicio legenti, appariturum eſſe, cum larvis pugnare Emſerum, & pro qvatuor mendaciis, qvæ Luthero impingit, ipſum bis qvater aut plures nugari & errare. Lutherus non negat opera reqviri, ſed vult ut præter eorum nudum actum, fides adſit, ex qva procedant, & qvidem fides ſalvifica; qvæ corda purificet, & ex gratia datur, adeoqve non eſt ſine amore; Emſerus vero de nuda notitia, aut de dono fidei miraculoſæ agit, qvæ utraqve absqve charitate eſſe poteſt; dein non electos & fideles, pro veris & propriis Eccleſiæ membris, ſed & virgines fatuas habet, id eſt, hypocritas, fide ſalvifica & efficaci carentes, & nomine ſaltem Chriſtianos. Qvoniam vero ad ea qvæ in epiſtolam ad Romanos adverſus Lutherum commentatus eſt, provocat, & inter præcipua controverſiæ capita merito refertur qvæſtio de juſtificatione, *audiamus* utrumqve de ea docentem. Et Lutherus qvidem vix alibi clarius & efficacius ſententiam ſuam, populariter licet, expreſſit, qvam in præfatione ad dictam epiſtolam: Liceat mihi (cum Latine qvod ſciam non extet) qvædam ex illa (alia occaſione a me verſa) huc transferre; » & primo qvidem deſcriptionem fidei talem exhibet: Fides eſt viva & » determinata fiducia de gratia Dei, tam certa, ut millies mortem pro » hac oppetere parata ſit. Et hæc fiducia & cognitio divinæ gratiæ » lætos, confidentes, & alacres nos facit, erga Deum & homines; hoc » præſtat Spiritus Sanctus per fidem. Inde homo lætus & alacer fit » ad benefaciendum & ſerviendum omnibus, & ad omnia patienda, pro » amore & gloria Dei, a qvo tantam gratiam accepit: ita ut tam impoſ- » ſibile ſit opera a fide divellere, qvam impoſſibile eſt flammam & lucem » ab igne ſeparare. Caveas ergo tibi a falſa opinione & nugatoribus » qvi ſibi ſapiunt, & de fide & operibus judicare volunt, ſtultiſſimi cum » ſint. Roga Deum ut fidem in te operetur, alias, qvicqvid agas, in » æternum non habebis fidem. Dein de certamine carnis & de neceſſi- » tate bonorum operum ita loqvitur: Docet Apoſtolus, non ita nos libe- » ratos eſſe per fidem a peccatis, ut otioſi, ignavi & ſecuri eſſe poſſimus, » ac ſi nullum ſupereſſet peccatum. Adeſt omnino, ſed non imputatur

ad damnationem, qvia fides adeſt, qvæ cum illo pugnat. Itaqve tota vita laborandum nobis eſt, ut corpus edomemus, concupiſcentias ejus mortificemus, membra ejus ſubjugemus, ut ſpiritui non vero cupiditatibus obſeqvantur, utqve morti & reſurrectioni Domini aſſimilemur, & baptiſmum noſtrum perficiamus, qvi mortem peccati & novam vitam ſignificat, donec a peccatis plane purgati, etiam corporaliter cum Chriſto reſurgamus, & æternum vivamus. Et hoc, teſte Apoſtolo, facere poſſumus. Hoc ipſe Paulus interpretatur: qvando enim dicit, non eſſe nos ſub lege, non id vult, ut legem non habeamus, aut ut faciamus qvæ lubet, ſed ut nemo absqve gratia in operibus legis verſetur, tunc enim regnaret peccatum per legem, qvia nemo per naturam favet legi, & hoc ipſo vehementer peccat. Gratia vero legem nobis acceptam facit, & abeſt hoc modo peccatum, qvia lex nobis non adverſatur, ſed nobiscum ſe conjungit. Hæc itaqve eſt vera libertas a peccato & lege, de qva Apoſtolus in capite hoc VI. ad finem uſqve tractat, nempe qvod ſit *libertas ad bene agendum, cum alacritate & voluptate, absqve coactione legis.* Libertas hæc ſpiritualis eſt, qvæ legem non tollit, ſed præbet & porrigit ea, qvæ lex exigit, nempe lubentiam & promtitudinem, qva lex contenta eſt: veluti ſi creditori cuidam obſtrictus eſſes, nec haberes unde ſatisfaceres, ab hoc duplici modo liberari potes, uno, ſi is chirographum tuum & rationes ſuas dilaceraret, ut nihil præſtare deberes: altero ſi tibi daret, qvo debitum ſolveres & rationes expungeres. His modis Chriſtus nos a lege liberavit. Non eſt itaqve libertas fera & carnalis, qvæ nihil præſtet, ſed qvæ multa & varia præſtat, a poſtulatione & obligatione tamen legis libera eſt. Qvid ad hæc Emſerus? vidit utiqve de qva fide tractet Lutherus, ſed obſtinatus in conceptas opiniones, & odio cœcus, ita in ſuo ad Epiſtolam prologo reſpondet, ac ſi non niſi de nuda notitia & confeſſione articulorum fidei, qvam & impii imo diaboli habent, qvæſtio eſſet. Ait enim: Hic Lutherus (ubi de Spiritus S. gratia, ad implendam legem neceſſaria docet) non niſi fucum facit & catenam qvaſi nectit, ut falſum dogma de juſtificatione per ſolam fidem adſtruat. Hæc catena ut rumpatur, tertium membrum obſervandum eſt, ubi dicit, Spiritum charitatis nempe & promtitudinis ad impletionem legis non dari niſi per fidem, qvod ita intelligit, ut fides ſecum afferat charitatem & promtitudinem illam, & ubi fides eſt, ibi etiam ſeqvi charitatem &

» opera. Hoc falſiſſimum & mendax eſt (Es iſt falſch und erlogen / ita enim pro urbanitate ſua hic & alibi freqventiſſime ludit) qvod enim » fides non ſemper ſecum ferat charitatem, ſed qvod fides & charitas ſeparari poſſint, probatur ex Paulo 1. Cor. XIII. Hæc ille, ſibi ſemper « ſimilis. Sed jam monui & apertum eſt, Apoſtolum ibi non tractare de fide qvæ ſalvat, ſed de dono miraculoſæ fidei, & cum charitatem a fide diſtingvit, & duraturam poſt fidem eſſe aſſerit, de ſtatu beatitudinis agere, ubi fides & ſpes ceſſabunt, qvia præſentibus bonis, qvæ credidimus & qvæ ſperavimus, æterno cum amore & gaudio fruemur. Hæc latere utiqve non potuerunt Emſerum: nihilominus paulo poſt in eadem præfatione pari petulantia mentiri dicit & inepta comparatione uti Lutherum, cum ſtatuit flammam vel vim urendi non magis « ab igne ſeparari poſſe qvam opera a fide.» Nec ad rem facit cum Jacobum citat, de fide qvæ operibus careat conqverentem: illam enim fidem qvam Jacobus taxat veram & ſufficientem, qvalem Paulus deſcribit, non eſſe ſed vane jactari, clariſſimum eſt. Ad tertium genus, *calumnias nempe manifeſtas*, (qvanqvam & eodem ſpectant qvæ jam retulimus, & alia ejuscemodi) plurima ab Emſero in notis illis Luthero imputata pertinent. v. g. Matth. VII. 1. Lutherus non reperiit in exemplari Græco nec Latino (hæc enim etiam variant) verba: *nolite condemnare ne condemnemini*, ideoqve nec in Germaniam verſionem retulit; hoc Emſerus ei exprobrat, adjiciens: *Fortaſſis ideo omiſit, ut omnes condemnare poſſet, ipſe vero a nemine condemnaretur.* Qvæ frigidiſſima eſt cavillatio, eadem enim verba Lucæ VI 34. ubi in Græco & Latino textu habentur, Lutherus verſioni ſuæ inſeruit. Hæc de notis Emſeri, qvas Adolfi Mersburgenſis Epiſcopi juſſu conſcripſiſſe ſe dicit, & anno 1523. edidit. Poſtea verſionem ipſe aggreſſus eſt, eamqve anno 1527. perfecit; allegans Georgii Saxoniæ ducis adhortamenta, tum Johannis Miſnenſis & Vincentii Mersburgenſis (uterqve ex gente Schleunizia erat & poſterior Adolfo Anhaltino anno 1526. defuncto ſucceſſerat) juſſa & ſvaſiones. Georgius vero Dux diploma Cal. Aug. « 1527. libro præmiſit, in Lutherum omnesqve qvi eum ſectabantur contumelioſiſſimum. Qvicqvid enim non ſolum ex dogmatibus aut actis ejus reprehendi poſſe putabat, ſed & plebis ruſticæ & Anabaptiſtarum exceſſus omnes, ei objecit, maxime damna, qvæ verſo & publicato Novo Teſtamento rei Chriſtianæ dediſſet, exaggerat: Se vero

ab

Digitized by Google

ab imputata tyrannide omnibus modis excuſat[1], nec verbum Dei ejusqve lectionem ſed hæreſin & depravationes ſacrarum literarum, prout deceat Principem, & ut Edicto Comitiorum Norimbergenſium obediret, opprimere voluiſſe teſtatur, vetito Lutheranæ verſionis uſu. Ut autem id ipſo facto demonſtraret, utqve nemo conqveri poſſet, de ſubtracta lectione & prædicatione Scripturæ, egiſſe cum Hieronymo Emſero, Licentiato & ſacerdote, ut non ſaltem Lutheri errores annotaret, & refelleret, ſed & ex probatis veteris textus exemplaribus novam & emendatam verſionem componeret, gratiſſimum ſibi fore profitens & ad animarum emolumentum multum profecturum eſſe, ſi Novum hoc Teſtamentum ex Emſeri verſione pro vero & legitimo verbo Dei agnoſcerent, legerent, eiqve obſeqverentur. Indulget inde Privilegium Emſero ad biennium, ſub ducentorum florenorum mulcta edicens, ne qvis absqve ejus permiſſu id typis vulgaret, aut alibi excuſum in ſuis ditionibus venderet. Præſtitit hoc modo Georgius plus qvam Principibus tum concedebant Pontifices, & Luthero ejusqve inſtitutis magis profuit qvam nocuit. Emſerus enim verſionem Lutheri pene totam exſcripſerat, nec id plane diſſimulavit, cum in epilogo operis (ſupra citato) fateatur, ſe veterem & novam (per qvam non aliam qvam Lutheri intelligere potuit) translationem Germanicam contuliſſe, & ex textibus in Eccleſia probatis emendaſſe: Latinum pro norma ſecutum eſſe, ſed ubi Græca differrent id in margine notaſſe: Lutheri falſas gloſſas refutaſſe, iisqve ſuas oppoſuiſſe, ſecundum ſenſum Eccleſiæ. Agnoſcit tamen errare ſe potuiſſe, nec cenſuram recuſat, rem enim eſſe difficillimam, ad qvam Argi oculi & Geryonis manus reqvirantur. Hortatur Epiſcopos Germanicos ut ad Ptolomæi Regis exemplum interpretationem irreprehenſibilem procurent, dato v. g. decem ex doctiſſimis viris negotio, & præſtituto ſalario, qvi laborem illum junctis viribus ſuſciperent, addit tamen in fine hanc cautelam, ſe nondum certum eſſe, expediatne lectionem Scripturæ, plebi indoctæ committere, nec ne? Scripturam enim abyſſum eſſe, in qva etiam doctiſſimi mergantur, & profunde ſeſe demittere debere, qvi per hanc portam intrare velit, ne caput allidat. Studeat itaqve (ait) Laicus „
unusqvisqve, ſi me audire vult, vitæ ſanctitati magis qvam Scripturæ, „
hæc enim ſolis doctis demandata eſt. Hæc qvo fundamento & fine „

dicantur, ſatis patent: Qvis enim illi credat ſanctitatem vitæ aliunde rectius qvam ex lectione Sacræ Scripturæ diſci aut parari poſſe? & unde probabit, non niſi doctis Scripturæ lectionem mandatam eſſe? Lutherus etſi iniqviſſime ſe perſtrictum ab Emſero & ejus Patronis cerneret, ſolatium cum Paulo habuit Phil. I, 15. qvod veritas ex Novo Teſtamento etiam ab adverſario per invidiam & contentionem publicata promoveretur. Mens iſta ejus, & judicium de Emſeri verſione, ex ſcripto anni 1530. intelligi poteſt, qvod *Tom. V. Altenb. f. 269.* Germanice legitur, Latine vero *Tomo III. Epiſt. & a Georgio Cæleſtino in hiſtor. Comit. Auguſt.* 1530. *Tom. III. p. 70.* relatum invenitur. Ex illo ſeqventia excerpere utile viſum eſt: „Juxta viam ædificantem varia „hominum judicia & cenſuras audire & experiri, verum eſt; id qvod & „mihi accidit. Qvi enim nunqvam loqvi, multo minus interpretari & „vertere aliqvid potuerunt, nunc mei ſunt magiſtri, egoqve ipſorum co„gor eſſe diſcipulus. Si enim ex ipſis, qva Germanica formula duo illa „vocabula *Liber generationis*, in fronte ſtatim Novi Teſtamenti expreſ„ſa, reddi deberent? qvæſiviſſem, nemo qvi vel γρῦ reſpondere potuiſ„ſet, repertus eſſet, & craſſi illi aſini nunc de toto opere judicare non e„rubeſcunt. Idem qvoqve S. Hieronymo ſacra Biblia transferenti ac„cidebat. Totus enim mundus de labore illo judicabat, ac Hierony„mus ſolus is erat, qvi nihil ſciebat: ac optimi illius viri laborem ſæpe „ii judicabant, qvi purgandis calceis ejus indigni fuiſſent. Igitur ma„gna patientia opus eſt illi, qvi publicis rebus commodare & prodeſſe „ſtudet. Mundus enim omnium rerum ignarus, judicium tamen ſibi „de omnibus ſumere & præpoſtere ingredi non deſinet. Hæc eſt natu„ra ipſius, qvam mutare non poteſt. Eqvidem illum Pontificium vi„dere percuperem, qvi unam tantum S. Pauli epiſtolam, vel unum ex „Prophetis transferre auderet, niſi Lutheri verſione uteretur. Pulchra „ſcilicet & laudabilis translatio futura eſſet, cujus rei exemplum in Fal„ſario Dreſdenſi habemus, qvi Teſtamentum meum correxit. Nomen „ipſius libris meis non amplius inſeram: judicem enim jam habet, & „alias nimis eſt notus. Ille Germanicam verſionem meam dulcem & „bonam eſſe fatetur, qvam cum emendare non poſſet, corrumpere ta„men conabatur, ac Teſtamenti mei verſionem, ut erat de verbo ad „verbum a me compoſita, nomine & præfatione mea omiſſa, & nomine „ac præfatione ſua addita, vendebat. Illud vero pergrave & moleſtum mihi

Digitized by Google

mihi accidebat, qvod Princeps ipſius horrenda præfatione novum Lutheri Teſtamentum condemnabat, illudqve legere prohibebat, ita Falſarii illius Teſtamentum legere præcipiebat, qvod unum idemqve cum meo erat. Et ne me mentiri aut falſa dicere exiſtimes, utrumqve, Lutheri ſcilicet & Falſarii, Teſtamentum inter ſe confer, &, qvis ſit interpres, facile videbis. Qvæ enim paucis in locis conſarcinavit & mutavit, licet non omnia mihi probentur, tamen facile illud ferre poſſum, neqve qvoad textum qvicqvam mihi officit. Igitur contra verſionem illam nihil ſcribere volui, ſed ſapientiam iſtorum admiratus ſum & riſi, qva Teſtamentum meum tam atrociter convitiati ſunt, condemnarunt, & prohibuerunt, tantum eam ob cauſam, qvod meo adſcripto nomine in publicum prodiit: qvanqvam, qvæ virtutes illæ ſint, aliorum ſcripta falſificare & furari, ac proprio nomine adſcripto in vulgus emittere, atqve ita alieno labore laudem qværere & nomen extendere, in præſentiarum non diſputo, vindictam juſtiſſimo Judici permittens. Interim mihi ſufficit, meum laborem, ut & S. Paulus de ſe prædicat, etiam per inimicos & hoſtes meos promoveri, & Lutheri librum, ſuppreſſo ejus nomine, ſub inimicorum nomine legi. Melius enim eos ulciſci non poſſem. In eadem epiſtola lectu digniſſima, plurima ſunt qvibus adverſus verſionis ſuæ cenſores ſe defendit, maxime de vexato illo vocabulo, *Sola*, qva locum Pauli *Rom. III. 28.* interpolavit: ſatis ſciens (ut ait) vocabulum illud neqve in Latino neqve Græco textu extare. Si enim pure & perſpicue & qvidem Germanice loqvi aliqvis velit, particulam illam addere debere, ſiqvidem hæc ſit natura & proprietas Germanici idiomatis ut de duabus rebus, qvarum alteram veram alteram falſam eſſe affirmat, verba faciens adverbium *ſolum* cum particulis *non* vel *nullum* uſurpet, idqve exemplis firmat, & alia qvædam affert de natura lingvæ cujusqve in translationibus retinenda. (Qvæ de particula *Sola* ex uſu lingvæ affert, veriſſima eſſe conſtat ex verſionibus Bibliorum antiqvioribus, ante Lutherum editis, qvas ex noſtratibus multi allegarunt.) Paulo qvidem acerbius tractat adverſarios, Fabrum & Cochleum maxime innuens, & ſua ſtudia animoſe defendit, non poſſum tamen qvin qvædam adhuc apponam, qvibus fidem & laborem in verſione ſua propugnat: Me ſummam fidem (ait) & diligentiam adhibuiſſe, nec qvicqvam falſi immiſcere voluiſſe, bona conſcientia dicere poſſum. Nam ne teruncium

" labore illo meo qvæſivi, nec qvicqvam pro eo accepi. Deus etiam mi-
" hi teſtis eſt, me gloriæ acqvirendæ gratia id non feciſſe, ſed in gratiam
" omnium Chriſtianorum & gloriam altiſſimi feci, qvicqvid horum fe-
" ci, qvi ſingulis horis tanta in me confert bona ac beneficia, ut, etiamſi
" multo plures & difficiliores transferendi labores ſubirem atqve ſuſci-
" perem; tamen indignus eſſem vel unam horam ſpiritum ducere, vel
" oculi ſani beneficio frui. Qvicqvid ſum & poſſideo, divinæ gratiæ eſt
" & miſericordiæ. Imo omnia illa mihi ſuo ſangvine pretioſo & ſu-
" dore maximo acqviſivit; igitur, Deo volente, viciſſim in gloriam ipſi-
" us cedere debent. Si me Falſarii & aſini Pontificii convitiantur & ca-
" lumniantur, Chriſtiani & fideles cum Chriſto e diverſo me prædicant,
" & laudibus extollunt. Nam abunde mihi meisqve laboribus ſatisfa-
" ctum eſſe arbitror, dum fidelis Miniſtri laus ab uno Chriſtiano tribua-
" tur. Aſinos Pontificios non curo. Indigni enim ſunt, qvi de labo-
" ribus meis judicent; ac me ab iis laudari ex animo dolerem. Convi-
" tia ipſorum in ſummum meum honorem & gloriam cedunt. *Nihilo-*
" minus nomen & titulum Doctoris & qvidem ſummi defendam & reti-
" nebo, qvibus me ad extremi judicii diem, qvod certo ſcio, non priva-
" bunt. Nec tamen literarum curam omnem abjeci. Sed cum colle-
" gis & συμμύςαις meis diligenter eas perpendi, & neceſſitate poſtu-
" lante, ſecundum literam verba reddidi, neqve tamen liber & vacuus ab
" omnibus curis fui. Ita cum Johannis ſexto, Chriſtus inqvit: Die-
" ſen hat GOtt der Vater verſiegelt / commodius & purius reddi po-
" tuiſſet, Dieſen hat GOtt der Vater gezeiget / vel, dieſen meynet
" GOtt der Vater. Sed Germanico idiomati aliqvid detrahere, qvam
" a verbo diſcedere malui. Transferre certe non eſt cujusvis, ut amen-
" tes iſti exiſtimant. Nam pium, rectum, fidele, timidum, Chriſtianum,
" eruditum, multarum rerum uſu inſtructum & exercitatum cor ad eam
" rem reqviritur. Igitur hypocritam & fanaticum hominem fideliter
" aliqvid transferre poſſe non credo: ut ex Prophetis Wormatiæ Ger-
" manico ſermone donatis apparet, in qvibus certe magna adhibita fuit
" diligentia, meamqve verſionem ſibi imitandam propoſuerunt. Sed
" Judæi irreconciliabiles Chriſti hoſtes interpretibus illis conjuncti fue-
" runt, absqve qvo ſi fuiſſet, induſtria & diligentia nulla certe deſiderari
poſſit. Satisfacere hæc Lutheri apologia etiam poteſt ſcriptori re-

centi,

centi, Gallo, *Richardo Simoni*, qvi in *Critica Sacra Veteris Teſtamenti, Lib.II. Cap.XXIII.* verſionem ejus exagitat, eiqve ſcientiam Hebraicæ lingvæ mediocrem tribuit, feſtinationem culpat, Helvetiorum & Belgarum cenſuras qvodammodo approbat. Qvæ omnia vel imperite vel invidioſe dicta eſſe apparet. Sed qvæ pro verſione Lutheri dici poſſunt, a plurimis, & dudum allata ſunt. Sed ad Emſeri verſionem redeo. Recuſa illa fuit poſt ejus mortem anno 1529. Coloniæ Agrippinæ, inſertis omnibus Emſeri annotationibus, qvæ anno 1528. ſeparatim editæ nec in Dreſdenſi editione repetitæ erant. Procuravit Colonienſem publicationem *Joh. Dietenbergerus* qvi poſtea etiam Vetus Teſtamentum,& ſic integra Biblia, eadem Emſeri methodo,in exſcribenda,corrumpenda & proterve exagitanda Lutheri verſione tenuit. Eodem anno prodiit Lipſiæ alia editio in Octavo (ut vocant) prioribus elegantior; præfixum ei eſt Epitaphium Emſeri cum ejus effigie addito epigrammate,& ſubjuncta inſcriptione, in qva zelus ejus contra Lutherum mire laudatur. Obiiſſe notatur anno ætatis qvinqvageſimo 8. Nov. 1527. Huic editioni Syllabus additur locorum, qvos Lutherus in ſecunda ſuæ verſionis editione 1527. mutaverat,ſubſtitutis commodioribus vocabulis, idqve ei vitio vertitur,cum laudari debuiſſet. Sub finem admonitio ſubjungitur & excuſatio Emſeri, qvod ætate, labore & morbis confectus qvædam in Lutheri verſione reliqverit, qvæ nunc *in gratiam* (ſic nugantur) *virginearum & pudicarum mentium* corrigi debuerint; ita aperte confitentur Emſerum exſcriptorem verſionis Lutheranæ fuiſſe, aliaqve addunt, qvæ jactatam ab ipſo verſionis ſuæ puritatem minuunt.

De ſeculari poteſtate.) Negari non poteſt vehementi ſtylo ſcriptum eſſe libellum iſtum aut epiſtolam, ex qva acriora, omiſſis optimis, maligne excerpſit Cochleus in principio hiſtoriæ hujus anni. Neqve tamen refutare veritatem ſententiarum æqve illi facile fuit, aut cuicunqve alii erit,qvi id tentaverit. Varillaſius licet libellum ipſum, qvia Latine non extat, legere, ut puto, neqviverit, cenſuram tamen ejus cum ſupercilio ſibi ſumit *Lib.VI. hæreſ.pag.5.* & pro acumine ſuo magnum inde periculum Saxoniæ Principibus impendiſſe autumat. Georgium enim Principem nova plane & ab eo tempore qvo imperium a Gallis ad Germanos translatum ſit, (qvomodo hæc epocha huc per-

Digitized by Google

pertineat, aut qvam verus ſit imperii a Gallis ad Germanos tranſitus, hic non diſputo) in audita contumelia tractatum eſſe a Luthero ſcribit, idqve hac ratione, qvia eum læſæ divinæ majeſtatis reum pronuntiaverit: unde colligit, in Miſniam Georgii hæreditariam provinciam Cæſari jus naſci potuiſſe, pro arbitrio ſuo & in damnum maſculorum ex ſtirpe Saxonica de illa diſponendi, imo ſi Fridericus Elector cum fratre Lutheraniſmum deſerere voluiſſent, jam Lutheri præjudicio rem deciſam fuiſſe. Qvam frivole, qvamqve contorte & imperite hæc dicantur, tædet pluribus exponere. Si de crimine læſæ divinæ majeſtatis indeqve merita provinciæ jactura ea ſcripſiſſet Lutherus, ex qvibus argumentum ſuum conſtruit Varillaſius, non tacuiſſet id Cochleus. Talis ſane formula in Lutheri libello non extat, fingi itaqve debuit, ut ſubtiles illæ conjecturæ locum invenirent. Lutherus ſtatuit, peccare in Deum & pervertere ordinem divinum Principes, qvi neglecto qvod in corpora & bona habent officio politico, in conſcientias dominari volunt, & (qvæ ſumma tunc Lutheri qverelarum fuit) *lectione* verbi divini ſubditis interdicunt; id qvi faciunt, aut *aliis ſeſe vitiis* contaminant, aut fatuorum aut neqvam hominum loco habet. Aliæ cauſæ, in Germania certe, ſunt, neqve pro lubitu aut arbitrio abſoluto Imperatorum, ſed legitima cognitione deciduntur, propter qvas ducatus & ditiones Dominis ſuis auferantur. Nam ſi ob qvæcunqve morum vitia, illa imprimis, qvorum ultio Deo curæ eſt, facultatibus ſuis privari debeant ſummi aut infimi, pauciſſimi forent; qvi ſua retinerent. Qvid autem ſibi velit autor, dum *in præjudicium maſculorum ex gente Saxonica de Miſnia ſtatui ab Imperatore potuiſſe* ſcribit, non capio. Si enim Georgio auferri ex Lutheri delatione aut cenſura Miſnia potuit, & Friderico & fratri dari, hi utiqve non minus mares erant, qvam Georgius & filii ejus: idemqve fuiſſet, ſi illis ademta qvæ habebant, ad Georgium translata fuiſſent. Qvis autem putet ex Lutheri opinione pependiſſe, qvis Principum ita delinqveret, ut privandus eſſet, avitis ditionibus; Pontificum illa legislatio eſt; hi illis qvi non parent regna & principatus abjudicant; nihil tale docuit, ſed ut Antichriſtianum damnavit Lutherus. De deſertione Lutheraniſmi, qva neſcio qvid mereri potuerint Saxones, præpropere nimis hic fabulatur hæreticæ hiſtoriæ architectus, cum nondum Lutheraniſmum amplexi eſſent. Alia etiam, qvæ paucis iſtis lineis errantur Germanicarum

carum

Digitized by Google

carum rerum ignorantiam produnt. v. gr. cum dicit Miſniam ad Georgium hæreditario jure ſpectaſſe: pars enim tantum dimidia ad eum ſpectabat; altera ad Electorem & fratrem ex paterna diviſione; ſicut & Thuringiam poſt patrui Wilhelmi mortem æqvis portionibus diviſerant. Nolo cætera perſeqvi, qvæ autor hoc ipſo libro contra alia Lutheri ſcripta non lecta credo nec expenſa eodem modo convitiatur. Talibus interim calumniis & nugis, novitate ſtyli & inventionum incruſtatis, per iſtiusmodi ſcriptorum artificia, Rex maximus & tot præclari viri in florentiſſimo Galliæ regno imbuuntur, & adverſus immeritos odiis implentur, præcluſa apologia. Qva fide, qvaqve pietate & conſcientia id fiat, non definiam, Deus judex erit, ſicut Emſeri fuit, ut Lutherus in allegata epiſtola innuit.

Non poſſum præterire Selnecceri de morte Emſeri, qvanqvam ad annos ſeqventes pertinens narrationem, *pag.143.* Emſerus, qvem *Caprum* nominant, Novum Teſtamentum Lutheri taxare conatus eſt, & autoritate Georgii Ducis, verſionem certe non aliam, ſed ex Luthero propemodum de verbo ad verbum transſcriptam, & interdum vocula una atqve altera, qvod fieri facillime poteſt, mutatam, ceu plagiarius priori genuino Teſtamento opponere voluit, ſed plane infelici progreſſu, cum & conciderint & evanuerint iſta ipſius exemplaria, & ipſo eo die, qvo M. Alexium Croſnerum Choldicenſem, puram Evangelii doctrinam Dresdæ publice & fideliter docentem, mandato Ducis Georgii urbe excedere, & importunis imprecationibus cum familia in exilium ire compuliſſet, ſubitanea morte, miſerandis & triſtibus geſtibus extinctus ſit. Subjungit terribilem relationem de obitu alterius adverſarii Lutheri, nempe *Jacobi Latomi.*

Non poſſum, qvin ſicut ex aliis Lutheri libris feci, etiam ex hoc *de ſeculari poteſtate* qvædam ſpeciminis loco adferam. Cum ab initio jus Magiſtratuum ex S. Scripturæ dictis confirmaſſet, differentiam inter ſtatum Chriſtianiſmi & politicum oſtendit, & qvod Chriſtianis, qva talibus magiſtratu non ſit opus inter alia his verbis qvoad ſenſum latine verſis, deducit: *Tom. II. Alt. f. 260.* Si omnes & ſinguli toto orbe veri eſſent Chriſtiani, ſive vere fideles, neqve Regibus & Principibus, nec gladio aut legibus opus eſſet. Ad qvid enim iſta? haberent nimirum in corde doctorem Spiritum S. a qvo inſtruuntur, ne cuiqvam malefaciant, omnes ament, injurias & mortem ipſam patienter

 ferant,

ferant. Ubi autem iniqva patienter feruntur, aut non niſi æqva fiunt,
» ibi nulla eſt lis aut rixa, nullus judex, nulla pœna, judicium, aut gladi-
» us. Itaqve inter vere Chriſtianos locus judicio & gladio temporali
» eſſe non poteſt, plus enim præſtant qvam omnes leges aut doctrinæ ab
» iis exigunt. Hinc Paulus docet *1. Tim. I. 9.* ***Lex juſto non eſt poſita, ſed injuſtis &c.*** Explicat iſta pulcherrime, allata inter alia ſimilitudine, de arbore frugifera, cui non opus eſt legem dari qvomodo aut qvæ poma ferre debeat, cum id faciat ex ſua natura, ita vere (ait) Chriſtiani ut arbores bonæ ſponte & injuſſi bonos ferunt fructus. Sed ita
» pergit *fol. 261.* cum ingens malorum ſit numerus & inter mille vix u-
» nus vere Chriſtianus, ordinavit Deus ſtatum Magiſtratus & regiminis politici, qvod ſi non feciſſet, homines ſeſe mutuo conſumerent. Du-
» plex itaqve regimen eſt, ſpirituale, qvod Chriſtianos & pios facit per Spiritum S. ſub Chriſto, & temporale, qvod impiis & non Chriſtianis
» reſiſtit, ut vel inviti pacem colant. Hoc itaqve teſte Paulo, ***non eſt ti-***
» ***mori boni operis ſed mali. Rom. XIII. 3.*** Et poſtea: Chriſtus gladio in ſuo regno non habet opus, regit absqve lege forenſi, *ſolum* per Spiri-
» tum ſuum ſanctum confirmavit jus gladii, ſed non utitur eo in ſuo re-
» gimine: interim omnes etiam Chriſtiani gladio ſeculari ex charitatis
» & ſpiritus directione lubentiſſime obſeqvuntur, ut ordinationi divinæ
» etiam hac in parte ſatisfiat, & proximo ſerviatur; ita etiam, ut ipſi, ſi
» opus ſit, magiſtratum gerere, ejusqve mandata exeqvi, militare etiam
» poſſint & debeant, idqve non ſolum in Veteri Teſtamento, ſed in Novo etiam licuiſſe & licere: (*fol. 263.*) Spiritum enim eundem, eandem petram ſpiritualem Chriſtum in utroqve teſtamento eſſe. *1. Cor. X. 4.* Reſpondet ad objectiones ex factis & dictis qvibusdam Chriſti *fol. 264.* Hæc fere ***prima*** tractatus parte habentur. In ***altera*** diſputat adverſus leges politicas de religione, cum ex ſola autoritate Eccleſiæ aut Patrum & Conciliorum, extra verbum Dei hoc vel illud credere jubentur ſubditi. Solius Dei eſſe viam ſalutis & credendi leges animabus præſcribere, qvas etiam ille ſolus novit & introſpicit, fidem itaqve imperari non poſſe, & qvi id faciant, enormiter peccare, & omnium peccatorum reos fieri, qvos committunt, qvi coguntur. (*fol. 266. 267.*) Ad caſum inde de qvo tunc qværebatur accedens, ita loqvitur (*p. 268.*)
» Si tibi Princeps injungat, ut Papæ obedias, utqve hoc vel illud credas,
» libros tradas &c. ita reſpondeas: parebo ratione corporis & bonorum,

im-

impera pro jure qvod habes in terris, obſeqvar: Sed non parebo ſi credere aut libros tradere jubes, ſic enim Tyrannice imperas qvæ jure imperare non potes. Si vero tibi ſic reſpondenti bona tua auferat, aut pœna te afficiat ob inobedientiam, beatus es; gratias age Deo, qvod dignum te fecerit ad patiendum pro verbo ejus: perfer inſani illius ſævitiam, habebit judicem ſuum. Si ergo non contradicis ſed fidem prohibenti, aut libros exigenti ſponte obſeqveris, Deum negaſti. Incolas inde Miſniæ, Bavariæ, & Marchiæ, qvi juſſi erant Novum Teſtamentum præfectis tradere, exhortatur ne id faciant, idem enim fore, ac ſi Chriſtum Herodi tradant. Ferre tamen jubet, ut lictores domos percurrant & libros vel alia auferant: hanc violentiam repelli non poſſe, ſed patiendam eſſe, nihil autem qvo obſeqvium aut conſenſus demonſtretur, agendum. Mirandum vero non eſſe (ait) qvod Principes adverſus Deum & Evangelium ſæviant, id enim iis conſvetum ab initio mundi fuiſſe, nihilqve rarius qvam pium Principem, imo pro miraculo habendum eſſe. Interim & malis, qvibus Deus veluti pro lictoribus & carnificibus utatur, vi non eſſe reſiſtendum, ſed debitum iis cultum & obſeqvium, ſalva conſcientia, præſtari debere. Deinde ad Epiſcoporum officium pertinere aſſerit, non ad poteſtatem ſecularem, ut hæreſibus reſiſtatur, ſed non ferro & igne Principum, verum verbo Dei. Si hoc non tollat hæreſes, fruſtra id vi principum fieri: ſangvine repleri mundum poſſe, hæreſin vero utpote rem internam, nec igne comburi nec aqva ſuffocari: imo nihil magis hæreſes fovere, qvam violentam illarum aggreſſionem absqve demonſtratione ex verbo Dei. Ab omnibus enim pro mera vi & injuſtitia haberi, qvod ſine ratione & convictione agitur. Lingvas domari & ad mentiendum & fingendum adigi homines poſſe, ſed hæreſin in mente reſiduam hærere, hanc ſolo Dei verbo expelli, corda illuminante: ita Chriſti officium deſcribi ab *Eſa. XI. 4. percutiet terram virga oris ſui & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* Perverſum inde orbis ſtatum deplorat. Epiſcopi (ait) negligunt verbum Dei, non regunt animas, mandant principibus, ut gladio illas regant. Principes, uſuras, rapinas, adulteria, homicidia & alia mala impunita dimittunt, ipſi qvoqve committunt: Epiſcopos ſinunt excommunicationum & cenſurarum decretis papyraceis graſſari, ita cothurnum invertunt, animas ferro, corpora papyro gubernant, ex principibus ſecularibus eccleſiaſtici, ex

Digitized by Google

Eccleſiaſticis ſeculares fiunt. Minatur inde ſerio, ni ceſſent, futurũ eſſe, ut ſecundum *Pſ. CVII. effundatur contemtus ſuper Principes* : idq; pluribus & vehementer inculcat. De Epiſcopis vero & presbyteris ita ſtatuit: " Regimen eorum non eſſe imperium aut poteſtatem, ſed miniſterium & " officium, per ſe illos non eſſe majores aut meliores aliis Chriſtianis, nec " jus habere cæteris leges ferendi, absq; eorum voluntate & conſenſu, ſed uti debere verbo Dei, ad Chriſtianos regendos & convincendos hæreticos. Chriſtianos fide, non externo gubernari imperio." *Fides eſt ex auditu, auditus per verbum Dei*, *Rom. X. 17.* qvi non credunt, non ſunt Chriſtiani, nec in regno ſunt Chriſti, ſed ſub regno ſeculi aut poteſtate externa & gladio regendi. Chriſtiani ſponte omnia bona faciunt, ſufficit illis verbum Dei. Parte *tertia* monita dat (*fol. 270.*) Principibus, qvæ obſervare debeant, ſi & ipſi Chriſtiani, & aliqvando beati eſſe velint; non ſufficere *ut dominentur & benefici vocentur Luc. XXII. 25.* deponere, ait, debent opinionem ac ſi omnia vi & potentia agere poſſint: *Maledicta* (ſcribit) *eſt omnis vita & damnabilis, qvæ ſuum ſaltem commodum qværit, maledicta omnia opera, qvia non ex charitate fiunt, fiunt autem ex charitate ſi non qværitur propria voluptas, utilitas, gloria, commoditas, ſalus; ſed aliorum utilitas, honor & ſalus, toto & ſincero pectore.* Exigit poſtea a Principe ut non ſolum ſcriptis legibus inhæreat, ſed prudentia & æqvitate ipſe utatur pro diverſitate caſuum & perſonarum; a Deo autem illam petendam eſſe aſſiduis precibus, dein reſpici a Principe ſubditos debere, ita ut omni ſtudio nitatur, ut illis proſit: non cogitet (ait) mea eſt hæc regio, mei ſunt homines, " faciam qvæ lubet; ſed ita dicat, ego ſum regionis & hominum; teneor " ita agere, non ut ego extollar & dominer, ſed ut iis bene ſit, & ut " in pace vivant & defendantur. Chriſtum ſibi typum ſumat. Ve- " nit is in mundum, nobis ſerviit, non qvæſivit, ut ipſe potens, dives, " honoratus eſſet; omnia fecit, ut noſtræ ſuccurreretur neceſ- " ſitati, ut in eo & per eum omnia haberemus. Dices, qvis hoc modo " Princeps eſſe velit, qvi tantas moleſtias ſuſcipiet, qvis tali Principe mi- " ſerior eſſet? delectamentane nulla licebit habere, omittendane eſt ſal- " tatio, venatio, eqvorum decurſio, alea, ludi, & ejuſcemodi plura? Re- " ſpondeo; me de Principe loqvi qvi Chriſtianus eſſe & cœlum intrare " velit, qvanqvam id raro fiat (Ein Fürſt iſt Wildpret im Himmel) ne- "

qve

Digitized by Google

qve ſperare poſſum doctrinæ meæ locum daturos eſſe Principes, ſed ſi „
qvis obſeqvi velit, ad verbi divini normam conformare ſe debet, hæc „
enim non flectitur ad ejus placita. Itaqve pene impoſſibile, certe ra- „
riſſimum eſt, ut Principes ſint Chriſtiani. Neqve tamen Deus tam „
rigidus erit ut illorum recreationes non ferat, ſi eas inſtituant absqve „
damno ſubditorum, & ſi officium ſuum erga nos in charitate exerce- „
ant. Hoc ſi præſtent, multæ ſaltationes, venationes & decurſiones „
per ſe ceſſarent. Secundo ſuos conſiliarios & proceres ita tractet, ut „
neminem contemnat, nemini etiam nimium fidat. Deus aliqvando „
per aſinum loqvutus eſt, & e contrario nemo tam ſapiens eſt, qvi non „
erret &c. Principes certe maximo cum damno ſuo omnia credunt „
proceribus & adulatoribus. Interim ſi per eos deceptus Princeps er- „
ret, damnum in totam redundat regionem. Ipſe itaqve habenas te- „
neat, non ſit ſomnolentus & negligens, viſitet omnia, Joſaphati exem- „
plo, neminem eadem fide aliena credat curaturum eſſe, qvam ipſe pro- „
pria; niſi miniſter ille ſit verus Chriſtianus, qvem Spiritus Dei regat; „
at tales cum ſint rariſſimi, nec certum an ſemper manſuri, indubitate „
& ſine omni præcautione nemini fidi debet. Qvi id ex miniſtris ſibi „
arrogat, eum credat Princeps dominari velle, & ex Principe ſtatuam „
facere. Si vere bonus eſt miniſter ille, lubenter feret, ut omnia qvæ „
agit ſciente & inſpiciente fiant principe. *Davidis & Abitophelis* ex-
emplum adducit, proverbia etiam, *oculus Domini ſaginat eqvum* & a-
lia &c. Tertio, circa delinqventes cautum eſſe dicit Principem opor-
tere, ne pœnas cum damno innocentium exerceat. Davidis iterum
exemplum, Joabo parcentis, proponit. In vindicandis etiam inju-
riis circumſpectionem reqvirit, ne Princeps aureo piſcetur hamo, & ob
unum caput totam regionem impleat viduis & orphanis. Non ſunt „
auſcultandi (ait) ferrei & glorioſi illi (die Eiſenfreſſer/) qvi ad bella „
ſemper incitant, dicuntqve hoccine ferendum eſt? Sed qvi neſcit diſ- „
ſimulare, neſcit regnare, regula eſto: ubi injuria ſine majori inju- „
ria puniri non poteſt, omittenda eſt ultio, utcunqve juſta. De jure
belli ita diſſerit, ut rebellionem in ſuperiores, Imperatorem puta aut
regem plane damnet, neceſſariam autem defenſionem adverſus pares
non improbet & ſubditis ut pro principibus bona fide arma capiant,
autor eſt. In tali bello etiam cædes & rapinas Chriſtianiſmi & cha-
ritatis opera eſſe ſcribit, dummodo criminibus abſtineatur adverſus

 ſexum

ſexum infirmum & deditos & ſubjectos. Ante omnia monet Principes, ut ad Deum ſeſe convertant, dein ut dictum eſt, erga ſubditos, charitate & curâ; erga conſiliarios, prudentia & diſcretione, erga malos moderata ſeveritate utantur. Subjungit, corollarii loco, qvædam de reſtitutione ablatorum. Hæc & alia ejus, credo, ponderis ejusqve pietatis & maſculæ veritatis eſſe, deprehendent æqvi lectores, ut Cochlei & aliorum qvi cum cæco affectu ſeqvuntur calumniis fidem demant. Offendere autem neminem debet qvod Lutherus in hac diatriba, de officio Principum circa ſacra, ſive de tutela & ſuprema cura in externis ad promovendam religionem, & adverſus hæreſes & ſcandala, nihil tractaverit, id enim alio tempore & loco præſtitit: tunc qvæſtioni propoſitæ inhæſit: idqve ut ex dedicatione apparet juſſus a Principibus ſuis, nec verum eſt, qvod Varillaſio perſvaſum fuit, hunc libellum illis diſplicuiſſe.

Ad §. CXXIIX. *Altenburgum*) Urbs hæc, qvæ Ducatui, in qvo habito, nomen dat, & arce antiqva & ſplendida Principum, & regimine atqve Conſiſtorio illuſtris eſt. Evangelii lucem circa annum 1519. reſpicere cœpit, cum Lutherus ibi in ædibus Spalatini, Canonici Eccleſiæ D. Georgii Collegiatæ, cum Carolo Miltitio colloqvium habuiſſet, dein Wormatiam proficiſcens ibi hoſpitatus, & in templo Franciſcanorum concionatus eſſet. Is poſt reditum ex Pathmo Senatu oppidano de mittendo prædicatore rogante ablegavit eo, qvem nominavi, *Gabrielem Didymum*, ut apparet ex literis die Viridium 1522. ad Senatum datis, qvæ *Tomo II. Alt. f. 253.* habentur, ut & alteris, qvas paulo poſt die Martis poſt Miſericord. Dom. ſcripſit, in qvibus lætatur, qvod Didymus placeat, & ſimul hortatur, ne ſe abſterreri patiantur renitentia cleri, & imprimis Canonicorum Regularium qvibus jus erat oppidanis prædicatores dandi. Literas etiam ad ipſum Electorem d. 6. Maji ſcripſerat (*Tom. II. f. 153.*) in qvibus diſputat adverſus Canonicos, illisqve poteſtatem contra Evangelium competere negat. Fatetur qvidem, Didymum aliqvid peccaſſe (particeps enim fuerat tumultus Carolſtadiani) ſed & reſipuiſſe & promiſiſſe, qvod ab omni innovatione abſtinere, & non niſi de fide & charitate in concionibus tractare vellet. Cenſet ergo Electorem patrocinari non poſſe Canonicis, ſed ut membrum Eccleſiæ, & Principem Chriſtianum teneri, ut lupis illis reſiſtat. Nihil autem profectum eſt, ut dixi, vel Senatus

ſtudio

Digitized by Google

ſtudio vel Lutheri commendatione; ſed Didymus Altenburgo Torgaviam abiit ibiqve per multos annos Paſtoris officio functus eſt. Cum adhuc Altenburgi eſſet, literas ad eum dedit Lutherus fer. 5. poſt Miſericord. Dom. & poſtqvam illum ob præſumtionem qvandam ſpiritualem commonuiſſet, & ad conſtantiam hortatus eſſet, hæc notatu digniſſima ſubjicit: Ambula ergo in timore & contemptu tui ipſius, & ora Dominum ut ipſe tua omnia faciat, & tu nihil facias, ſed ſis ſabbathum Chriſto. Cæterum ſicut exhortatus ſum te, ut a facto abſtineres innovandi, ſed ſolo verbo conſcientias liberes, puram fidem & charitatem tractando, urgendo: ita adhuc rogo & hortor, ut ſic facias. Nam ita facturum te Principi promiſi, qvantum promittere potui, vide ergo ne & me & te, ſimul & Evangelion confundas, aliter faciendo. Vides vulgum irruere ad externa, ad ſacramenta, ad ritus, huic occurrendum eſt, & unice curandum, ut retrahatur, & primo ad fidem & charitatem formandum, ut fructibus probent, ſeſe palmites eſſe vitis noſtræ. Venit paulo poſt Altenburgum *Wenceslaus Linccius*, de qvo multa retuli, Vicarius tunc Auguſtinianorum per Saxoniam, antea Norimbergenſis cœnobii, ejusdem ordinis, ſocius & prædicator. Hic primum, qvia Canonici reſiſtebant, ſub tilia, qvæ ante hoſpitale magnum erat, dein in domo civis cujusdam in foro, inde in Franciſcanorum, & tandem in templo parochiali D. Bartholomæi conciones habuit, & anno 1523. in Qvadrageſima Sacramentum Euchariſticum ſub utraqve ſpecie paucis aliqvibus id petentibus exhibere cœpit. Anno ſeqventi formula baptiſmi Germanica uſus eſt, qvalem Lutherus præſcripſerat, uxorem etiam duxit & ſic, ut Lutherus ſcribit, vicariatu Auguſtinianorum liberatus eſt, *Lib. II. Ep. p. 113. b.* præſente, & ut Altenburgenſes referunt, conſecrationem peragente Luthero, ita tamen ut ſponſum qvi a Canonicis ſibi metuebat, cives qvidam armati ex templo domum deduxerint. Sed Linccius anno 1525. Norimbergam eſt revocatus. Interim Altenburgum Eberhardus Briſgerus Auguſtinianorum Wittenbergenſium Prior, Valendariæ in Treveris natus conceſſerat, privatim victurus, ſive ut Lutherus ſcribit, *Lib. II. p. 296.* b futurus Laicus; idem nempe qvem jam non Priorem ſed magiſtrum vocat & *d. l. p. 197.* & cujus cauſa apud Electorem interceſſerat, ut notavi §. *178.* Hunc Eberhardum Senatus commendante Linccio ad paſtoratus munus ſed & *Georgium Spalatinum* ab Electore Johanne impetravit, ſuffragante

Luthe-

Digitized by Google

Luthero, cujus literæ menſe Julio 1525. datæ ex archivo Altenburgenſi *Tomo IX. f.588.* adjunctæ ſunt. Sed Spalatinus primum locum & Superintendentis munus obtinuit.

" Ad §. CXXXIII. *Weſſelus Phriſius Groningenſis*) Merentur ipſius
" *Altingii* verba adſcribi: Primam hic (Heidelbergæ) facem prætulit
" inclytæ Reipublicæ Groninganæ civis, *Weſſelus Gaſevoit* (ſive Ganſe-
" voit) (alii ſcribunt Ganſfort) Græcis Baſilius appellatus, natus Gro-
" ningæ in platea Dominica, e regione viæ Carolinæ anno 1400. dena-
" tus ibidem 1489. ætatis ſuæ octogeſimo nono, ac in æde virginum ſpi-
" ritualium, ubi monumentum ejus hodieqve viſitur, tumulatus. Hic eo
" ſeculo præ aliis floruit ingenii doctrinæqve gloria, & totum ſcientia-
" rum orbem tam feliciter complexus eſt, ut ſummis in artibus, diſcipli-
" nis ac facultatibus & Magiſtris & Doctoribus æqvipararetur, adeoqve
" *Lux Mundi* vulgo diceretur. Præcipuam tamen operam trium lin-
" gvarum cardinalium, Latinæ, Græcæ, & Hebrææ cognitioni impen-
" dit, & ex omnibus ſectis Philoſophorum Platonicam unice amplexus
" eſt, ceu propiorem doctrinæ Chriſtianæ & ejus genio magis convenien-
" tem. Qvum vero ſacrarum literarum ſtudio ſe dediſſet, ſcripturasqve
" diurna nocturnaqve manu verſaret, facile deprehendit, qvantum erro-
" ris in doctrinam, qvantum ſuperſtitionis in cultum, qvantum deniqve
" tyrannidis in gubernationem vitio temporis invectum eſſet. Qvod
" eum non diſſimularet, graves ipſi cum Monachis atqve aliis ſacri ordi-
" nis viris de his capitibus concertationes interceſſere, qvi non ferentes
" receptis dogmatibus contradici, ſævas in ipſum perſecutiones conci-
" tarunt, ut non ſemel domicilium mutare, & alias atqve alias ſubinde
" ſedes qværere coactus fuerit. Dogmata ejus eadem ferme fuerunt,
" qvæ Lutheri, ubi ea cum aliunde, tum imprimis ex epiſtolis Goſwini,
" viri docti & ſenis, peti poſſunt. Iſte enim Goſwinus ſive Joſqvinus na-
" tus in pago Halen ad Moſam, unde Halenſis cognomen tulit, Pater
" Monachorum in colloqvio Fratrum Groningæ, de Weſſeli doctrina,
" biennio ante ſuum obitum, id eſt, 1528. ad Melanchthonem perſcripſit.
" Sunt autem hæc potiſſimum: Damnabat juſtitiam operum, & qvicqvid
" ex iis meriti ac ſatisfactionis propriæ comminiſcebantur Monachi;
" contra ſolam juſtitiam Chriſti nobis imputari & donari per fidem
" absqve operibus noſtris aſſerebat. Rejiciebat traditiones humanas
" & conſtitutiones eccleſiaſticas qvibus omnem neceſſitatis cultus par-

tem

Digitized by Google

tem negabat, unicum contra agnoſcebat fidei & religionis canonem, verbum Dei, ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis comprehenſum, hujusqve autoritatem non ab eccleſiæ autoritate ſed ex ipſiusmet verbi dignitate arceſſebat. Exſecrabatur horrendam profanationem Cœnæ Domini in Miſſa, ubi credulis hominibus perſvadebatur, transſubſtantiatio panis in corpus Chriſti ejusqve religioſa adoratio: Spiritualem contra præſentiam & manducationem qvæ fit per fidem Jeſu Chriſti adſtruebat; deniqve cœlibatum ſacerdotum, tanqvam omnis impuritatis fontem, toto pectore deteſtabatur. Adeoqve omnia qvæ ſeculo ſeqventi a Luthero in diſceptationem ſunt adducta, ea ipſe veluti præſultor tunc movit & redarguit. Factum autem anno 1477. ut Philippus Elector Palatinus, de reſtauranda Academia Heidelbergenſi ſollicitus, qvæ inde a prima fundatione viris doctiſſimis & clariſſimis fuerat nobilitata, hunc Weſſelum ad profeſſionem Theologicam Heidelbergam vocaret; qvo qvidem ipſe animo obſeqvendi qvoqve profectus eſt. Cæterum hoc ipſi a proceribus ſuis Scholæ permiſſum non fuit, qvod titulum Theologi non haberet; neqve is qvoqve petenti collatus eſt, qvod id per canones non liceret niſi prius ordinem aliqvem ſacrum ſuſcepiſſet. Hoc autem cum averſaretur, ac ne primam qvidem tonſuram admitteret, relicta cathedra Theologica ad Philoſophos ſe contulit, & aliqvandiu literas Græcas, Hebræas, Latinas & Philoſophiam docuit: eaqve in profeſſione primam qvaſi ſementem jecit purioris doctrinæ, non diſſimulans, qvid in recepta formula confeſſionis & cultus deſideraret. *Hæc Altingius.*

Sed jam ex ipſo Weſſelo, cum liber ejus in paucorum, ut puto, manibus ſit, qvædam apponenda ſunt, ut Lutheri dictis fides adſtruatur. Editioni anni 1522. qvam ex Bibliotheca Paulina Lipſ. utendam accepi, præmiſſa eſt præfatio *Joh. Arnoldi Bergellani,* in qva inter alia memorat, multa Weſſeli ſcripta propter impias ſophiſtarum impoſturas intercepta eſſe, hanc vero *farraginem rerum Theologicarum* maximopere commendat, utpote rectum ad Chriſtum iter monſtrantem. Continet autem magnum dictorum Chriſti & Apoſtolorum de aliqvibus fidei articulis acervum, abſqve allegatione locorum unde ſumta ſunt, & commentationes qvasdam Weſſeli. v. g. *p. 25. b.* lemma habet, *qvod fide juſtificamur tanqvam argumento, non tanqvam cauſa,* illi inter alia hæc ſubjungit: *Jam vos mundi eſtis, propter verbum qvod locutus*

 ſum

Digitized by Google

„ *ſum vobis*, non propter verbum fidei veſtræ, aut propter verbum con-
„ feſſionis veſtræ, tametſi mundi ſitis, habentes verbum fidei in corde,
„ & verbum confeſſionis in ore, qvoniam fide mundificat corda fidelium:
„ ſed non propter fidem, ſed propter ſermonem & verbum Dei vivificans
„ hominem. Sic neqve in baptiſmo propter verbum credulitatis &
„ confeſſionis, neqve propter verbum ſacramenti baptiſmatis, ſed pro-
„ pter verbum loqventis Dei juſtificatur, vivificatur impius, in fide & ex
„ fide vivens. Fide dico tanqvam argumento, ſed non tanqvam cauſa.
„ Omnia enim hæc ſunt per verbum, de qvo dictum: *Jam vos mundi*
„ *eſtis, propter verbum qvod locutus ſum vobis*, ut in ſermone concludit.
„ Apoſtolus ad *Hebr. III.* vocat fidem & confeſſionem *principium ſub-*
„ *ſtantiæ Chriſti*, qvia per eam participes ſumus in Chriſto cum ſit vita.
„ *Juſtus per fidem vivit.* Et hoc magis expreſſe in *III. Cap.* ubi dicit:
„ *Qvibus juravit non introire in reqviem ſuam:* id eſt, incredulis; incre-
„ dulitas ſeparat a vita. Et *qvi credit in eum habet vitam æternam*.
„ Noſtra igitur bona opera fidem alunt & confortant, non autem vivi-
„ ficant, ſed vitæ vinculum confortant, fidem ſcilicet noſtram. *Solus* e-
„ nim Chriſtus & Spiritus vivificat nos, & ſacrificium Chriſti ſanctificat
„ nos, & fortiori vinculo fidei, fortius huic vitæ cohæremus. Sed nihil
„ hoc vinculum firmat magis dilectione, *fortis enim ut mors dilectio*. Per
„ hanc enim cum operatur fides firma eſt, & principium ſubſtantiæ no-
„ ſtræ firmum eſt. Firmiſſimum igitur principium ſubſtantiæ Chriſti
„ in qvibus dilectio ſola operatur. Sed & in aliis operibus ex charitate
„ ſuſceptis, etiam firmum eſt vitæ vinculum. Non enim aditus eſt ad
„ Deum niſi per Chriſtum; & qvemadmodum infirmus, licet ad mortem
„ declinet, & creſcente infirmitate magis declinat, qvamdiu operatur a-
„ liqvod opus vitæ, vivere dicitur, licet exiliter, vivit tamen. Ita & in
„ ſpiritu, qvicunqve vel tantum credit in Chriſtum, ut non faciat contra
„ Chriſtum, licet langveat, vivit: Et ſi ita hinc tollatur, ſalvus erit. *Et*
„ *paulo poſt pag. 26. b.* Utrobiqve ergo fides juſtificat, non circum-
„ ciſio, non lex, ſed fides prior utroqve juſtificat. Non ex merito
„ credentis, ſed propoſito & acceptatione Dei in qvem credidit: qvoni-
„ am Patrem multarum gentium conſtitui te ante Dominum, in qvem
„ credidiſti, qvi vocat ea qvæ non ſunt, tanqvam ea qvæ ſunt. *Rom. V.*
„ Per *Dominum Jeſum acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam juſti-*
„ *ficationis, & in hac gratia ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.*

Neqve ergo fides noſtra, qva vel in Chriſtum, vel in Deum tradentem
Chri-

Digitized by Google

Chriſtum, neqve ſacrificium Chriſti ſed propoſitum Dei acceptantis » ſacrificium Chriſti, & per Chriſtum acceptantis ſacrificium Chriſtianorum, juſtitia noſtra eſt. » Addit dicta Scripturæ plurima. Dein pag. 27. b. lemma aliud, *qvod ſubditi non obligentur credere Papæ niſi recte credenti*, ita probat: Papa tenetur credere, & obligatur cum omnibus obligatis fidelibus. » Et qvoniam credit ſicut obligatur, tunc » fideles obligantur credere qvod ipſe credit. Non qvia ipſe credit, ſed » qvia credit, qvod credere debet. Et ſi alius melius eo crediderit, qvod » credere debet, ipſe Papa debet cum illo credere qvocunqve etiam laico » & muliere. Non qvia laicus eſt, aut qvia mulier ita credit, ſed qvia » ad veritatem Evangelii recto calle incedit. Unde concluditur, qvod » licet veriſimiliter præſumendum ſit, ſummum Pontificem & prælatos » tanto rectius ad veritatem Evangelii incedere, qvanto cæteris aliis altius in ſublime dignitatis evecti ſunt, & ita cæteris paribus potius illi » qvam alicui ſubditorum credendum: non tamen ſimpliciter ſubditos » obligatos ad credendum illis. Hoc enim adeo irrationabile eſt, & » blaſphemiæ plenum, ut etiam qvacunqve hæreſi peſtilentius inveniatur. » Poteſt enim Prælatus & ſummus Prælatus errare; ut primus illorum a Domino Jeſu proprio oraculo electus, & Spiritu ſancto plenus » erravit. Sed hoc factum Domino permittente, ut ſciremus, non homini, ſed Spiritui ſancto noſtram fidem obligatam. » Et recte: Fides enim cum ſit virtus theologica, ſoli Deo obnoxia, in ſolum Deum credit, in qvo ſolo juſtus vivit per fidem. » Valde periclitaretur vita juſti, ſi penderet ex vita Papæ. » Summorum enim Pontificum pleriqve peſtilenter erraverunt: ut noviſſimis diebus noſtris, in Conſtantia, celebri concilio claruit Benedictus, Bonifacius & Johannes XXIII. qvam » graviter fidem lacerarint. » Et noſtris poſtremis diebus, Pius II. & Sixtus IV. Qvorum alter patentibus Bullis regna terrarum ſibi vendicavit; » alter turpiſſimas diſpenſationes, non ſolum de præſtito in cauſa civili » juramento, ſed etiã de præſtando, de plenitudine poteſtatis plumbatas » bullas emiſit, in abuſu poteſtatis Apoſtolicæ. Qvicqvid *frater Petrus* vel » *Hieronymus*, inſolenter aut avare geſſerunt, ipſe poſtea cum reſciret, ratificavit etiam Bullis plumbatis. [Per *fratrem Petrum & comitem Hieronymum* intelligit *Petrum & Hieronymum Riarios*, plebeji in Liguria generis, Sixti IV. Sorore natos; qvorum ille *monachus Franciſcanus*, *dein Epiſcopus Tarviſinus & Cardinalis*, hic *Imolæ Dominus* avunculi beneficio factus fuit. Utriusqve immania ſcelera nupertime deſcri-

pſit Varillaſius *in Anecdot. Florentin. Lib. II. p. 69.* & *Wolfius*, (qvi tamen eos cum *Roboreis* fratre pontificis genitis confudit) *Vol. I. Memor. in anno 1455. fol. 836.* eorum & Sixti horrendam turpitudinem qvandam narrat, qvam libro huic inſerere me pudnit: qvanqvam Weſſelum teſtem alleget, in cujus tamen *farragine* non potui locum, qvem citat, invenire.] De opibus Eccleſiæ ita ratiocinatur *pag. 29.* „Bonum eſt „qvod Eccleſia habet multas divitias & temporalem poteſtatem, & melius „eſſet ſi plures haberet: bonum enim eſt, multa bona poſſe, & melius „plura poſſe. Malum eſt, qvod Eccleſia habet multas divitias & „temporalem poteſtatem, non ſolum qvia malum exinde poteſt, ſed etiam „qvia multa mala exinde facit. Male adverterunt priſci Patres, „qvoniam Principes ſeculares ſuos volunt ex opibus Eccleſiæ provideri, „qvi fere omnes corrupti ſunt, & ſi qvi incorrupti accedunt, occupatione & ſollicitudine corrumpuntur. De voto cœlibatus, utrum obliget irremediabiliter, ut non liceat redire ad conſilium Apoſtoli: propter incontinentiam habeat unusqvisqve uxorem ſuam, breviter *pag. 29. b.* reſpondet: Stultam promiſſionem diſplicere Deo, ſicut impia juramenta. De mandatis Prælatorum & qvatenus obligent, utqve Dei præcepta ſemper prævaleant multa docet *p. 31. & ſeqq.* & indignos prælatos ſuſtinendos eſſe dicit *p. 36.* ob majorum incommodorum timorem, ſicut meretrices in civitatibus. De ſapientum vero ſententia Papalibus decretis præferenda ita philoſophatur. *p. 36. b.* „In caſu „ſimultatis & contradictionis inter Papam & ſapientem non ſolum Papa „tenetur audire & ſeqvi ſapientem, & ſapiens in his qvibus vere ſa„piens, hoc eſt, in qvibus creditur ſermo veræ ſapientiæ, ſecundum im„maculatam legem Domini, nullatenus debet a ſua ſententia diſcedere „& ſeqvi Papalem autoritatem, ſed etiam omnis eccleſia fidelium, qvi „cognoſcit rectum ſermonem ſapientiæ, debet ſimiliter adhærere ſapi„enti. Factum hoc nuper in concilio Conſtant. qvoniam Johanni XXIII. „diſſenſerunt fideles, & Joanni Gerſon conſenſerunt. Qvis enim hodie „contradicentibus ac diſſentientibus Eugenio ac Bernhardo Claræval„lenſi, nō Bernhardo magis qvam Eugenio cohæreret? Docet hoc exem„plo ſuo Eugenius, qvi ſeveras illas monitiones & correptiones de conſi„deratione plurimas tam deſideranter acceptavit. Pontificũ igitur man„data, qvantum obligent, ad Theologum definire ſpectat, ſi tamen vere „theologiſet. *Qvis eſt hic & laudabimus eum?* Plus igitur conſenſu

ſapien-

ſapientum Eccleſia in unitate qvam prælatorum regimine continetur: „ qvia ſapientum conſenſus efficaciter a Deo dirigitur; Prælatorum regimen ſæpe non ita, ut qvoniam cœci cœcos ducunt, vel deſerunt, vel errare ſinunt. Graviter de corruptione cleri & abuſu poteſtatis Eccleſiaſt. conqveritur *p.37.* taxat negligentiam, laſciviã, incuriam, pompam, præeminentiam, cenſuram in rigorem, ſecuritatem mandatorum, tutelam conſervandæ prælationis. Has ego (*ait*) non puto claves regni cœlorum, imo puto clavem eſſe Phariſæorum, qva nec ipſi ingrediuntur, cum per iſta non ingrediantur & alios ingredi non ſinant, malo exemplo corruptos & impeditos. Qvantumcunqve certent pro clave poteſtatis, & vere certent, qvia revera clavis eſt, magis clavis eſt & verior clavis pietatis, ſine qva nihil facit clavis poteſtatis; & ubicunqve fuerit, ſemper invenit ſibi conjunctam clavem poteſtatis. Nunqvam per has artes Petrus & Paulus januam regni cœlorum gentibus aperuiſſent. Nunqvam ſuo conſilio, ſuo ſtudio, ſuo exemplo duxiſſent, liberaſſent a jugo ſervitutis & corruptionis. Liqvet hoc ex familiaribus eorum, qvi qvanto magis illorum conſcii, tanto ſunt morum ſocii. In omnibus enim Cathedralibus eccleſiis collegiatis, uti ſunt craſſiora beneficia, ſemper qvi claves ferreas habent, primi ſunt ex domo Papæ & Cardinalium, qvi qvales in ædificatione ſunt, niſi qvaliter ibidem, unde venerint inſtituti ſunt. Nunqvam hoc factum Cardinalium cum Apoſtolis & diſcipulis, vel in Hieroſolymis præſide Romano ac pontificibus, nunqvam Antiochiæ, nunqvam Romæ, niſi majoribus armis, invito Nerone, invito Senatu januam regni aperuiſſet: De poteſtate & uſu clavium & de indulgentiis diſputat in qvadam epiſtola *pag.38.b.& ſeq.* inter alia his verbis: Ego autem ſic accipio, qvod miniſter Chriſti, ſi ſecundum traditionem Chriſti & Evangelii miniſtraret, ſive fidei verbum, ſive fidei ſacramentum ſive charitatis exemplum, & ſubditi ſive auditores fideliter accipiant, qvod revera fidei & pietatis miniſterio ſolvat & liget in terra ligata & ſoluta in cœlis; Et qvacunqve alia via vel ſolvere vel ligare tentet, nihil eſſe qvod facit. Nihil enim niſi ſalutare pietatis miniſterium Petro puto, & ſucceſſoribus ejus promiſſum. Et hoc interim, donec aperte aut alios fuero ſanius informatus. Neqve parum horrori mihi eſt verbum illud tuum, qvo mones, qvod magis mihi pro ratione eſſe debet autoritas papæ. Nunqvam Pariſienſi Facultati Theologicæ non dico ratione

Digitized by Google

„ major fuit, immo nunqvam fuit pro ratione Clementis Papæ auctori-
„ tas, qvando temeritatem illius angelis præcipientem reprehenderunt
„ & correxerunt. Qvando cruce ſignatis ad eorum vota tres vel qva-
„ tuor animas ex purgatorio qvas vellent elargiebatur: Item qvoniam
„ indulgentias a pœna & culpa publicabant. Horum tamen eorum ho-
„ die plumbatæ bullæ reperiuntur. Tu tamen mones autoritatem Pa-
„ pæ, non ſolum pro ratione, ſed ſuper rationem mihi eſſe debere. Qvæ
„ qvæſo in his ratio mea? nonne Scriptura ſacra? Nunqvid vis Papæ au-
„ toritatem ſupra ſacram Scripturam ferre? Papæ voluntas, & Scripturæ
„ autoritas, non æqve conſtituta ſunt. Ut voluntas Papæ ſecundum
„ Scripturæ veritatem, non veritas ſacræ Scripturæ a papæ voluntate re-
„ gulanda ſit. Paulo infra breviter pronunciat *p. 44. b.* indulgentiæ
„ ſunt remiſſiones de his pœnis, qvas Prælatus injunxit aut injungere
„ potuit. De ſacerdotio loqvitur *p. 41. b.* Duplex eſt ſacerdotium: u-
„ num ordinis & ſacramentale; alterum naturæ rationalis & commune
„ omnibus. Secundum ſine primo ſatis eſt; primum ſine ſecundo rea-
„ tum habet. Secundum gratiam affert, ſecundo Antonius (*Eremita*
„ ille) ſupra multos epiſcopos, & coriarius ſupra Antonium. Apoſtoli
„ conſecrabantur, & ungebantur in Spiritu Sancto, qvoniam Spiritus
„ ſanctus ipſe eſt ungventum, qvod nobis Chriſtus ſua morte promeruit.
„ Ideoqve omnes baptiſati ſumus & inuncti in morte Chriſti, & in Spiri-
„ tu Sancto. Invenimus namqve Chriſtum conſecraſſe apoſtolos & di-
„ ſcipulos; receperunt enim omnes ungventum Spiritus ſancti. Nullo
„ qvidem alio oleo ſeu chriſmate uſus eſt Chriſtus in epiſcoporum ac ſa-
„ cerdotum ſuorum conſecratione. Sed propter reverentiam ac digni-
„ tatem ſancta Eccleſia, plurima ordinavit, qvibus cultus Sacramento-
„ rum redimitus eſt, qvæ in primitiva Eccleſia fieri non ſolebant. Apo-
„ ſtolus *ad Hebr. IV. Impoſſibile & ſangvine hircorum aut taurorum au-*
„ *ferri peccata.* Non ignorabat Apoſtolus legalia ceremonialia divi-
„ nitus fuiſſe inſtituta, & eodem autore qvo novæ legis ſacramenta, unde
„ ut qvæcunqve ſacramenta eſſent, neceſſe erat, ut filius veniret, ut ſingu-
„ lari ſacrificio placens, faceret Dei ſui voluntatem. Eadem etiam
„ ratione de ſacramentis novæ legis. Adeo enim impoſſibile eſt,
„ aqva vel oleo peccata auferri, qvatenus hircorum ſangvine, & eo-
„ dem authore inſtituta ſunt. Ne tamen confeſſionem videatur im-
„ probare, ita ſcribit: Non tamen hic volo qvin debeant confiteri,
ubi

Digitized by Google

ubi commode poſſunt, ut qvi vivifice vident magis videant, & qvi ”
vere vivunt perfectius vivant. Semper enim cum pietate ſubeun- ”
tibus efficacia ſunt ad majorem gratiam ſacramenta. Niſi qvo- ”
niam majoris pietatis fiunt impedimenta. Ut in qvibusdam vo- ”
calem confeſſionem ita ſectantibus, ut majora legis, charitatem, cor- ”
dis pacem, interiorem pſalmodiam impediant. His non tam ſacra- ”
menta qvam impedimenta ſunt, qvare in qvibusdam ad horam inter- ”
mittenda. Hoc niſi Paulus, Antonius, Macarius, Arſenius ſenſiſſent, ”
magno ſpiritualium damno latuiſſent in ſolitudinibus, vacantes ab Ec- ”
cleſiaſticis. De Philoſophis paganis cenſuram fert *p. 46. b.* Omnis ”
Philoſophorum curioſitas qvæ non pietate ſata germinavit, animalis ”
fuit. Unde evanuerunt in cogitationibus ſuis, ut beſtiales fierent & ”
terreni, & traderet eos Deus in reprobum ſenſum, adeo, ut corpora ſua ”
qvæ templa eſſe debebant per pietatem inhabitantis Dei, paſſionibus ”
ignominiæ afficerent, neqve illo ruinam ſiſtentes ex terrenis diabolici ”
facti ſunt, occulte dæmoniorum ſvaſu ſeducti, ut ſtatuas, aras, thura, ”
templa, diesqve feſtos, ritum ſacrum, titulos & nominum inſcriptio- ”
nes ſibi fieri, procurarent. Hæc Pythagoras, hæc Socrates, hæc Plato, ”
ſed maxime Ariſtoteles. Propterea in Ægyptum & Perſidem profe- ”
cti, ut inde ſibi nomen & ſuis diabolicam curioſitatem, dæmonum ”
colloqvio & familiaritate diſſeminarent. De univerſitatibus ſeu aca-
demiis *p. 48.* qvæ ſubjungit eo pertinent ut Doctores Scribis & Phari-
ſæis Judæorum comparet, qvibus publicanos pœnitentes Chriſtus præ-
tulit. De contritione docet. *p. 49.* Infuſæ jam gratiæ opus eſt con- ”
tritio, deteſtatio videlicet peccati, opus meræ juſtitiæ: non ergo pars ”
ſacramenti pœnitentiæ, qvia ſacramentum pœnitentiæ præcedit & o- ”
peratur juſtificationem. Et eſt contritio nihil aliud, qvam juſta pec- ”
catorum æſtimatio, qvalem de ſe Magdalena habere potuit in medio ”
gaudio ſuo diei Paſchæ. Et Petrus qvoniam apparuit ei Dominus Je- ”
ſus, ſenſibilem habuerunt cordis dolorem. Multum ergo derogant ”
liberalitati donatoris, & multum aggravant humeros peccatoris, qvi ”
ante Sacramentum gratiæ, juſtitiam præexigunt in antecedente. Ju- ”
ſtitiam dico contritionem, qvi enim conteritur jam juſtus eſt, neqve ”
Sacramento vivificatur ſed a debito confitendi duntaxat in facie ec- ”
cleſiæ ſolvitur. Præterea valde circa hunc locum notandum qvod ”
neqve dolor, neqve triſtitia, neqve contritio in oculis Dei accepta ſunt ”
magis,

„ magis, qvam amor ex qvo procedunt. Omnium enim paſſionum
„ primus eſt amor. Judas enim doluit, & ideo triſtis fuit, qvod abiens
„ laqveo ſe ſuſpendit. Sed non acceptus dolor ejus, qvi ex amore ſui non
„ Dei proceſſit, ut ex ejus origine, videlicet pravo judicio & ſtultitia du-
„ centibus eum ac dirigentibus in finem ſtultum aperte liqvet. Qvam
„ omnis timor, mœror, ſpes, dolor, ex amore velut radice naſcitur. Ideo
„ confiteri oportet in pœnitente mœrorem de peccato non acceptiorem
„ eſſe in conſpectu Dei, qvam ſit amor unde procedit. Unde dolor Ju-
„ dæ pœnitentia ducti, qvod juſtum ſangvinem tradidiſſet, non plus Deo
„ placuit qvam amor ille unde proceſſit. Addit alia plurima in eundem
„ ſenſum & de veris pœnitentiæ fructibus. Iterum vero de poteſtate
„ miniſterii *p 50. b* In ſacramento confeſſionis non eſt ſacerdos judex
„ aut abſolutor magis qvam mundator in baptiſmo. Sicut enim ſacer-
„ dos tingit aqva foris, & Chriſtus tamen baptiſat in Spiritu ſancto, ſic
„ in reliqvis etiam ſacramentis. Senſibile qvidem miniſterium ſacer-
„ dos exhibet, ſed nullius poteſtatis jura exercet. *Spiritualis enim vi-*
„ *ta qvæ per gratiam Spiritus ſancti a nullo niſi a Chriſto donatur. Sa-*
„ cramentalis ergo abſolutionis beneficium in confeſſione, non ex judi-
„ ciaria poteſtate confeſſoris pendet, ut nulla ſit abſolutio, tanqvam a
„ non ſuo judice qvam ab alio ſacerdote &c. Qvia non ſacerdos abſol-
„ vit vincula peccatorum, ſed Chriſtus. Sicut non presbyter baptiſat
„ in Spiritu ſancto, ſed Chriſtus; Chriſti enim baptiſma eſt, non Johan-
„ nis aut Petri, aut Pauli, aut Apollo. Contra ſatisfactionem diſputat
„ *p. 51. b.* Valde irrationabiliter de ſacramento confeſſionis loqvun-
„ tur, qvia adjunctam ſatisfactionem aſſerunt eſſentialem partem pœni-
„ tentiæ. *Primo* qvia detrectant ſacramentali ſufficientiæ, qvi non pu-
„ tant principis donationem ſufficere ad remiſſionem. *Secundo* falſifi-
„ cant verbum abſolutionis: qvia cum dicunt *abſolvo*, poſtea ligant &
„ innodatum dimittunt. Sed qvod omnium gravius eſt, univerſum ſa-
„ cramentum periclitant, qvia protrahunt uſqve in peractam totaliter
„ pœnitentiam injunctam: Unde ſi fragilis ille iterum tempore medio
„ labatur, durante ſacramento propter obicem poſitum in parte eſſen-
„ tiali ſacramenti, totum ſacramentum facit nullum fuiſſe. Qvæ enim
„ eſſentialiter unum conſtituunt, unius nullitate, omnia fiunt nulla. Vi-
„ deant igitur qvantum laqveum fidelibus injiciant, qvi tanto tempore
„ dicunt eſſentialiter trahi ſacramentum. De non injungendis aut im-
„ ponen-

Digitized by Google

ponendis ſatisfactionibus grande argumentum in patre recipiente filium ſuum ex perditione & morte revertentem ad ſe. Non increpavit, non caſtigavit, non flagellavit, non incarceravit, ſed accurrens oſculatus, amplexatus, præ gaudio lachrymans, juſſit proferri calceamenta in pedibus, ſtolam puram indui, annulum dignitatis in digitum, occidi vitulum ſaginatum, inſtrui convivium, epulari, lætari & cantare. Qvales huic revertenti papales indulgentiæ neceſſariæ? Plena igitur ad Deum reverſio, dignus fructus pœnitentiæ ſolus. Sola igitur converſio, ſatisfactio eſt. Seqvuntur plurima ad confirmandam illam ſententiam, & qvod Papa non poſſit relaxare pœnas purgatorii; Tandem *p. 54.* ita ſtatuit: Verbum ſatisfactionis qvod a decretis & prædicantibus in ſacramento pœnitentiæ tertia pars ſtatuitur, ſi ad rigorem accipiatur, errorem non ſolum habet, ſed & blaſphemiam continet ac deſperationem nutrit. Si enim Chriſtus jurejurato conſtitutus ſacerdos in æternum ſuper domum Dei, neqve vacue, neqve vane conſtitutus eſt, ſed a Deo gratiæ plenus & veritatis, qvia veræ gratiæ plenus, & de plenitudine ejus accipiant univerſi. Oportebat confiteri pleno illum ſacerdotio ſacerdotem eſſe, plenam igitur & perfectam hoſtiam, victimam, perfectas primitias, perfectas decimas, perfectam pacificam, perfectum ſacrificium, perfectum holocauſtum, perfectum incenſum obtulerit. Igitur in hoſtia ſua pro peccato perfecte repropitiavit populum, perfecte reconciliavit, perfecte mundavit, perfecte reſtituit, perfecte juſtificavit, perfecte ſublimavit, perfecte univit in plenitudine gratiæ & veritatis. Nihil de veræ gratiæ plenitudine detrahere licebit: & qvisqvis detraxerit, blaſphemiæ reus in donatorem, calumniæ reus in donatarium. Detrahit autem qvi non integram gratiam dicit, aut qvi non gratuitum donum, gratuitam propitiationem, gratuitam remiſſionem confitetur. Gratuita vero qvando erit ei, qvem oportet, pro ſui remiſſione, pro relaxatione, pro redemptione æqvum aut tantum refundere, donec ſatisfaciat? Ad rigorem enim niſi æqvum aut ultra refundat, non ſatisfacit. Addit refutationem objectionum, & *p. 55. b.* immunes ad implendam qvam Sacerdos injungit pœnitentia ſatisfactoria pronuntiat fideles. Perfectam (ait) debere injungi pœnitentiam, ſcilicet *noli amplius peccare*. Theſauri meritorum diſtributionem Papæ abjudicat. *p. 56. b.* Sanctæ eccleſiæ fidelium corpus unum, Sancti Spiritus operatione vivifica-

„ficatur, in nobilioribus membris potiora chariſmata ſuſcipiens. „ Sed horum membrorum collatio vel adunatio in corpore, & ſpiritua- „ lis vivificatio, Dei duntaxat opus eſt, qvæ licet ſit meritum hominis „ Chriſti, opus tamen eſt Chriſti Dei. Qvod ſi Papa pro arbitrio æſti- „ mare poſſet, & taxare valores operum pietatis, ſubverteretur funda- „ mentum pietatis antiqvorum Patrum, qvi ſerviendum Deo putabant „ in ſanctitate & juſtitia omnibus diebus vitæ ſuæ; magis enim ſervien- „ dum domino papæ, vel exigua pecunia obtemperandum, ut poſt ve- „ ram confeſſionem & contritionem momentaneo labore liberati de „ manu inimicorum noſtrorum ſine labore evolarent. Pœna enim eſt, „ in manu inimicorum noſtrorum ſervitus: Qvod ſi papa arbitrarius „ arbiter, non jam ipſe Chriſti, ſed Chriſtus ejus eſſet Vicarius. Nam ex „ voluntate ejus penderet judicium Chriſti. idem prolixius deducit *p.* „ *52. b.59.& ſeq.* De communione ſanctorum notabiliter loqvitur *p.59.* „ Vera eſſentiali unitate communicant ſancti omnes, qvotqvot una „ fide, una ſpe, una charitate Chriſto cohærent, ſub qvibuscunqve præla- „ tis, qvantumlibet ambitioſe contendentibus aut *diſſentientibus aut* „ errantibus etiam hæreticis prælatis degant. Qvantumlibet *locorum* „ ſpatiis, qvantislibet annorum intervallis disjungantur. Et hæc eſt „ illa ſanctorum communio de qva in ſymbolo, *Credo ſanctorum commu-* „ *nionem.* Unde nobiſcum communicaverunt patres noſtri omnes, qvi „ eodem nobiſcum baptiſmo baptiſati, & eadem eſca ſpiritali refecti, „ eadem ſpiritali petra nobiſcum refocillati. Nihil hanc ſanctorum „ unitatem & unionem præſidentium diverſitas diſtrahit, nihil identitas „ promovet. Qvia piis nihil nocet præſidentium impietas etiam hæ- „ reticæ pravitatis. Conſtat autem qvod valde poſſibile ſit græcum ve- „ ra pietate affectum omnia credere in Conſtantinopoli ſub ſuo Patriar- „ cha ſchiſmatico, qvæ Latinus Romæ credit. Qvid illi nocet ſuorum „ hæretica pravitas? Unitas ergo Eccleſiæ ſub uno Papa tantum acci- „ dentalis eſt, adeo ut non ſit neceſſaria, licet conferens multum in ſan- „ ctorum communione. Stat enim ſub eodem præſidente ſubjectis (et- „ iam inter) eos qvi præſidenti non communicant. Talibus enim „ qvisqve communicat, qvalis ipſe eſt, pius piis, fidelis fidelibus: qvem- „ admodum impius impiis, fur furibus, adulter adulteris &c. it, *p. 60. 61.* „ *62.* ubi fraternitatum & participationum literas a monaſteriis datas „ rejicit. De Miſſis agit *p. 63. b.* earumqve fructum fruſtra ex opere o-

pera-

Digitized by Google

perato aut ex fundationibus & recitationibus pro aliis expectari dicit, cum ſine diſpoſitione & fide ſuſcipientis nihil conferant. Sacramenta ait (*p. 63.*) ſunt fidei inſtrumenta, tanto ſemper efficacia, qvanto eſt fides negotioſa; qvemadmodum ubi ars torpet & dormit, inſtrumenta effœta ſunt, ſic ſopitæ fidei otioſa ſunt ſacramenta. Non igitur data pecunia, non ſacerdos, non miſſa, non ſacrificium, ſed participatio & communicatio eſt qvæ abolitionem facit, ſicut redemptionem & remiſſionem impetrat & obtinet. Qvoniam Dominus Jeſus euchariſtiam tradidit in redemptionem, ſicut in remiſſionem, vere abolitionem in pietate conſtituit, abſqve omni pœnali ſupplicio; qvia manducatio fructum paſſionis affert digne manducanti. Juxta illud: *Qvotiescunqve* &c. qvia communicatio eſt corporis & ſangvinis ejus in remiſſionem & redemptionem. De virginitate commentatur *p. 63.* ejusqve aureolas ſeu coronas ex charitatis puritate, non ex corporali cœlibum continentia æſtimari debere tradit, eodemqve præmio & honore dignos eſſe ſtatuit, qvi in conjugio, ſed cum fide & charitate vivunt, qvam cœlibes. Videmus, ſcribit, Petrum in conjugio vocatum ad Apoſtolatum & Timotheum in virginitate ad diſcipulatum longe Petro inferiorem in fructu verbi Dei. Ait tamen ſe non intrepidum hæc definire, propter communem ſcholam contradicentem. De poteſtate Papæ propoſitiones plurimas habet, qvæ miniſterii ejus veram & ſalutarem conditionem explicant, ſed exceſſum potentiæ refrenant, *p. 66. b. & ſeqq.* De purgatorio igne, qvid ſit hæſitat, purgationem non torturam eſſe ſtatuit, locumqve Pauli 1. Cor. III, 12. manifeſte tropicum eſſe oſtendit *p. 69. & ſeqq.* & poſt multa qvæ affert *p. 71.* ſcribit, hæc mihi videntur convenire, purgatorium ſpirituale potius eſſe qvam ſuppliciale, ideoqve p. 72. indulgentiariis dicam ſcribit, & fruſtra eos de remiſſione purgationis gloriari oſtendit, ignem enim purgatorium non eſſe ſatisfactorium adeoqve indulgentias non recipere. Eo tandem collimat, ut putet in paradiſo fieri purgationem animæ, ut in amore Dei perfecta fiat, eumqve ſtatum ejus felicem eſſe, qvem plena beatitudo in vita æterna excipiat. Paradiſus ſcribit *p. 83.* eſt locus medius inter debitores & comprehenſores, ideoqve in eum purgationis cauſa latronem ex cruce translatum eſſe exiſtimat *p. 84. b.* & ſic compleri Scripturam, omnesqve apparentes contradictiones tolli. Hanc ejus opinionem Lutherus qvidem ſecutus non eſt, interim hac

ſtante tota nundinatio indulgentiarum corruit, ut & orationes & miſſæ pro defunctis. Qvid enim opus eſſet pro pœnarum mitigatione orare, cum nullas patiuntur, itaqve pro ſe mortuo ita vult orari, ut magis magisqve purgatus & illuminatus tanto citius, ex Paradiſo ad intuitionem Dei transferatur *p. 81.* Lutherum Weſſeli ſcripta ab initio cæptæ de indulgentiis diſputationis ignoraſſe inde patet, qvod multis locis fatetur qvæſtionum illorum ſe ignarum fuiſſe, & diſcendi magis qvam definiendi animo diſputaſſe: maxime vero in allegata *præfatione* in farraginem hanc Weſſeli aſſeverat, viſum ſibi eſſe ac ſi ſolus adverſus monſtra indulgentiarum & legum Pontificiarum pugnaret. Merito itaqve lætatus eſt producto iſthoc tanti viri, qvem etiam Capnio præceptorem habuit, libro. Neqve parvo ſolatio eſt omnibus repurgatæ religioni addictis, cum vident qvomodo luctuoſis illis Eccleſiæ tenebris ſervati tamen ſemper fuerint veritatis & purioris doctrinæ profeſſores. Hic ſane Weſſelus (*Johanni* prænomen fuiſſe Wolfius *Vol. I. in anno 1455.* memorat, & qvædam ex ejus *libris* excerpta refert) etſi non omnia eadem phraſi, qvædam *fortean etiam* incommodius, eloqvatur, principia tamen eadem, qvæ Lutherus poſt annos plurimos ſecutus eſt, in ſumma rei tenuit. Vidit exceſſus Romanæ Hierarchiæ, morumqve & doctrinæ corruptionem, recte judicavit de S. Scripturæ autoritate, de via ſalutis, de pœnitentia & fide, de uſu ſacramentorum, de officio miniſtrorum Eccleſiæ. Hæc & alia qvi pro hæreticis ex ignorantia traducunt, commiſeratione; qvi ſcientes, graviſſima cenſura digni ſunt; ſed talia teſtimonia plurima alii dudum congeſſerunt, qvæ huc transſcribi non poſſunt. Interim aureis, ut ita dicam, literis, denuo edi mererentur ſcripta Weſſeli, in qvibus Spiritus veritatis manifeſte deprehenditur, neqve dubito, per collationem exemplarium loca qvædam manca aut obſcura, qvorum ſenſum aſſeqvi me non potuiſſe fateor, lucem & emendationem accipere poſſe.

Ad §. CXXXVI. *Georgius Caſſander*) Simplicitatem veteris ritus anteqvam tot ceremoniis augeretur, adductis vetuſtorum autorum ejus tamen temporis, qvo ſuperadditi ritus invaluerant teſtimoniis, confirmavit Caſſander *d. Cap. II.* qvod qvia breve eſt ex editione Operum Pariſienſi 1616. *fol. II.* totum apponam, lemma eſt: *Miſſas ſive ſacri convivii myſteria qvomodo Chriſtus celebravit, & poſt eum Apoſtoli.*

Raba-

Georg. Caſſandri relatio de ritibus Euchariſtiæ ex Rabano Mauro, Honorio, Durando.

Rabanus *Inſtit. Cler. Lib. I. c. 32.* Hunc morem ſacrificii primum Do- ”
minus noſter Jeſus Chriſtus & magiſter inſtituit, qvando commenda- ”
vit Apoſtolis ſuis corpus & ſangvinem ſuum priusqvam traderetur, ”
ſicut legitur in Evangelio: *Accepit panem Jeſus & benedicens fregit, &* ”
dedit eis, & ait: Sumite, hoc eſt corpus meum: & accepto calice, gratias ”
agens dedit eis; & biberunt ex illo omnes: & reliqva. Cum benedi- ”
ctione enim & gratiarum actione primum Dominus corporis & ſan- ”
gvinis ſui ſacramenta dedicavit, & Apoſtolis tradidit, qvod exinde ”
Apoſtoli imitati fecere, & ſucceſſores ſuos facere docuerunt, qvod & ”
nunc per totum orbem terrarum generaliter tota cuſtodit Eccleſia. ”
Honorius *in gem. animæ lib. I. cap. 86.* Miſſam inprimis D. Jeſus ſa- ”
cerdos ſecundum ordinem Melchiſedec inſtituit, qvando ex pane & ”
vino corpus & ſangvinem ſuum fecit, & memoriam ſui ſuis celebrare ”
hic præcepit. Hanc Apoſtoli auxerunt, dum ſuper panem & vinum ”
verba qvæ Dominus dixit, & Dominicam orationem dixerunt. Gul. ”
Durandus *in rationali divinorum lib. 4. cap. I.* Hoc officium ipſe ”
Chriſtus inſtituit, cum novum condidit teſtamentum, diſponens hære- ”
dibus ſuis regnum, ſicut pater ſuus ſibi diſpoſuit, ut ſuper menſam ejus ”
edant & bibant in regno qvod Eccleſia conſecravit. Cœnantibus ”
enim illis accepit Jeſus panem & gratias agens benedixit ac fregit, de- ”
ditqve diſcipulis ſuis dicens: *Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum,* ”
qvod pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem. Hac ”
igitur inſtitutione formati, cœperunt Apoſtoli ſacroſanctum freqven- ”
tare myſterium, propter cauſam qvam Chriſtus expreſſerat, & for- ”
mam ſervantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, ſicut Apoſto- ”
lus Corinthiis proteſtatur dicens: *Ego accepi a Domino qvod & tra-* ”
didi vobis, qvoniam Dominus Jeſus in qva nocte, &c. *Item*, Apoſtoli ”
hanc Miſſam Chriſti adauxerunt, dicentes in ea non ſolum verba præ- ”
miſſa, verum etiam Dominicam orationem ſuperaddentes. *Idem* ”
lib. 6. de paraſceve. Qvo facto incipit mox: *Oremus*, præceptis ſaluta- ”
ribus, perficiens Dominicam orationem, & illam: *Libera nos qvæſu-* ”
mus &c. In qvo repræſentatur antiqva Apoſtolorum celebrandi Miſ- ”
ſam conſvetudo. Prius enim lectione præmiſſa, dicebantur ſolum- ”
modo verba illa: *Hoc eſt corpus*, &c. *Hic eſt ſangvis*, &c. Sed ipſi ”
poſtmodum Dominicam orationem addiderunt. Amalharius *lib. 3.* ”

„ *de divin. offic. in præfat.* Satis eſſet ſine cantoribus & lectoribus & cæ-
„ teris qvæ ibi aguntur, ſola benedictio Epiſcoporum aut presbytero-
„ rum ad benedicendum panem & vinum, qvo reficeretur populus ad a-
„ nimarum ſalutem, ſicut primævis temporibus fiebat apud Apoſtolos.
Capitis III. fol. 12. titulus eſt: *Ritus communionis ſacræ expoſitus a B. Ju-ſtino Martyre Apolog. 2. ex verſione Perionii collata cum Græco exempl.*
„ Sub finem precum nos inter nos oſculo ſalutamus. Deinde ei qvi præ-
„ poſitus eſt fratribus, panis offertur, & poculum aqva & vino tempera-
„ tum, qvæ cum accepit, laudem Deo tribuit, & gratias diu agit. Qvi-
„ bus perfectis, populus omnis qvi adeſt, benedicit, dicens, Amen. Poſt-
„ ea ii, qvi apud nos Diaconi dicuntur, dant unicuiqve eorum qvi ad-
„ ſunt, percipiendum panem, vinum & aqvam, qvæ cum gratiarum acti-
„ one conſecrata ſunt, & ad eos qvi abſunt perferunt. *Ex eod. Juſtino, pau-lo poſt.* Die qvi Solis dicitur, omnes qvi in oppidis vel agris morantur,
„ unum in locum conveniunt, commentariaq; Apoſtolorum, vel Prophe-
„ tarum ſcripta leguntur, qvandiu hora patitur. Deinde ubi *is qvi legit,*
„ deſtitit, is qvi præeſt admonet & hortatur, ut ea qvæ *lecta ſunt bona*
„ imitemur. Tum ſurgimus omnes & comprecamur. Concluſis preci-
„ bus, panis, vinum & aqva offeruntur. Tum is qvi primum locum te-
„ net, preces gratiarumqve actionem pro virili mittit. Populus bene-
„ dicit, dicens: Amen. Iis qvæ cum gratiarum actione conſecrata
„ ſunt, unusqvisqve participat. Eademqve ad eos qvi abſunt Diaconis
dantur perferenda. *Cap. IV.* ex Tertulliano agapas deſcribit. Seqven-tibus dein Capitibus Liturgias Dionyſii, Joh. Chryſoſtomi, Baſilii, Æthiopum, Ruſſorum, Armeniorum, & deniqve Latinorum ſubjungit, adductisqve teſtimoniis oſtendit, qvam ſimplex ab initio celebrandi ſacram cœnam, ſive Miſſam, ritus fuerit, & qvantum poſtea acceſſerit. Inſignis qvem citat locus *fol. 37.* eſt *Walafridi Strabonis* Abbatis Fuld.
„ qvi ſeculo nono vixit *de rebus Eccleſ. cap. 22.* Qvod nunc agimus mul-
„ tiplici orationum, lectionum, cantilenarum, & conſecrationum offi-
„ cio, totum hoc Apoſtoli, & poſt ipſos proximi (ut creditur) orationi-
„ bus & commemoratione paſſionis Dominicæ, ſicut ipſe præcepit, age-
„ bant ſimpliciter. Unde circa domos, ſecundum ſuperius commemo-
„ rata teſtimonia, frangebant panem. Qvod etiam alia ſententia Lu-
„ cas declarat, dicens: Una autem Sabbati, cum conveniſſemus ad fran-
„ gendum panem & reliqva. Et relatio majorum eſt, ita primis tem-

pori-

Digitized by Google

poribus Miſſas fieri ſolitas, ſicut modo in Paraſceve Paſchæ (in qvo die apud Rom. Miſſæ non aguntur) communicationem facere ſolemus, id eſt, præmiſſa oratione Dominica & ſicut ipſe Dominus noſter præcepit, commemoratione paſſionis ejus adhibita, eos corpori Dominico communicaſſe & ſangvini, qvos ratio permittebat. Item ex *Petro Cirvelo Complutenſi Theologo fol. 38.* Urgentibus Eccleſiam perſecutionibus infidelium Evchariſtiæ ſacrificium, qvod in Miſſa conficitur, agebatur a fidelibus valde ſimpliciter, & ſine pompa alicujus ſolennitatis, qvia offerebatur a ſacerdotibus Chriſti occulte in domibus privatis. Ideo tunc Miſſæ officium erat ſatis breve. Nam Apoſtoli ſuper verba conſecrationis panis & vini a Chriſto accepta, ſolam orationem Dominicam, id eſt, *Pater noſter* apposuerunt, & ſtatim communicabant, id eſt, Evchariſtiam aſſumebant, & aliis miniſtrabant. Deinde Romani Pontifices, Petri ſucceſſores, paulatim ſucceſſu temporis addentes etiam devotas orationes, totius Miſſæ Canonem ſecretum in trecentis fere primis annis Eccleſiæ perfecerunt. Qvæ qvidem poſtrema verba ſi de omnibus aut plerisqve ritibus, aut de dogmatibus ipſis & uſu Miſſæ intelligantur, fundamento carent. Sufficit ex his, vel aliis pluribus qvæ Caſſander conſignavit, & Lutherus ante eum, cum inducta per abuſum tolleret, expendit, demonſtratum eſſe, totam illam Miſſaticæ pompæ machinam ſeculorum decurſu, variis ex cauſis, qvæ alibi examinatæ ſunt, extructam, ab inventione & autoritate Sacerdotum & Pontificum pendere, neqve præter verba inſtitutionis Chriſti & orationem Dominicam, precumqve piarum formulas qvicqvam produci poſſe, qvod Eccleſiæ neceſſario & tanta violentia injungendum ſit, circa ſacramenti hujus adminiſtrationem: multo minus qvod veritas & ſubſtantia Sacramenti, qvale in noſtris Eccleſiis celebratur, alicujus defectus aut nullitatis accuſari poſſit, etſi ritibus illis abſtineatur, nec alius Sacramenti uſus qvam in ſancta communione & participatione qværatur.

Qvod axioma.) Notius hoc eſt juris Eccleſiaſtici peritis, qvam ut probatione egeat. Dixi aliqvid in libro Germanice ante biennium edito, *de Chriſtianiſmo. Lib. III. cap. 12. §. 2. in addit.* qvod hic paucis repeto. Allegavi ex jure Pontificio *C. in iſtis diſt. IV.* ubi doctores nominatiſſimi theorema illud aſſerunt; Covarruvias maxime & Navar-

varrus: citavi etiam famigeratum illum problematum moralium promumcondum Anton. de Eſcobar *Tom. I. Theol. Mor. Lib. V. Seck. I. c. III. n. 23.* tum Petrum de Marca Archiepiſc. Toloſanum & demum Pariſienſem, qvem Samuel Sorberius in *epiſtola ad Baluzium*, patriæ ſuæ decus, regni totius oraculum, Eccleſiæ ſidus, literatorum Apollinem vocat. *Lib. II. de Concordia Sac. & Imp. c. 16.* Hic Auguſtini dictum adducit, qvod in compilationem ſuam retulit Gratianus: *Leges inſtituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus utentium approbantur.* itemqve Paulinum *2. Cor. XIII. 10. poteſtas* (Apoſtolica) *in ædificationem non in deſtructionem data eſt.* Chryſoſt. *hom. XXV. in prior. ad Cor. Hæc eſt Chriſtianiſmi regula, hæc illius exacta definitio, hic eſt vertex ſuper omnia eminens, publicæ utilitati conſulere.* Bernardum ex *conſideratione* ad *Eugenium Lib. II. c. 6.* & tandem concludit: „Ex qvo ſeqvitur leges Eccleſiaſticas qvæ de rebus jure naturali & divino non vetitis ad εὐταξίαν & ordinem Eccleſiæ externum tantummodo componendum feruntur, non neceſſitate ſed voluntate, non timore corporali ſed dilectione ſubjectorum niti debere.“ Gregorii Nazianzeni ſententiam adſcribit: *Lex noſtra & Legislator id vel maxime ſanxit, ut grex non coacte ſed ſponte & libenti animo paſcatur.* Hæc Marca. Peccant itaqve qvi vi & armis obtrudunt, qvæ naturali & divino jure non ſunt liqvide definita; qvale ne unum qvidem hactenus probari legitime potuit, propter qvod in Lutherum & Lutheranos vel olim ſævitum fuit vel adhuc ſævitur.

Ad §. CXXXVII. *Sed & ab adverſa partis doctoribus.*) Qvia cum ſcriptore Gallo res mihi eſt, ex recenti ejusdem gentis autore, docto ſane & ingenuo, qvi nomen *Hieronymi a Coſta* ſumſit, dicta firmabo. Extat libellus Gallicus anno 1684. editus, qvi *Hiſtoria de origine & progreſſu rituum Eccleſiaſticorum* titulum habet: Ejus compendium in *Act. Erud. Lipſ. illius anni p. 497.* reperitur, nec a meid compoſitum eſſe diſſimulo: Aliqvas enim horas, pomeridianas maxime, animi cauſa, & ut labores non tam otio & corpore qvam viciſſitudinis amœnitate ſublevem, ad excerpendos libros qvosdam ab eximiis mihiqve amiciſſimis viris Lipſienſibus, qvi Actorum edendorum curam gerunt, miſſos, deſtinare ſoleo. Autor vero ille qvisqvis eſt, de natura redituum eccleſiaſticorum commentans incipit a conſideratione communionis

nionis bonorum in Eccleſia Hieroſolymitana, cujus ortum aut anſam a Judæis deducit, qvibus lege divina incumbebat, ut pauperes ſuæ gentis & Synagogæ alerent, eamqve ob cauſam, qvoties Sabbathis aliisqve feſtis congregabantur, ſtipem conferebant. Hoc, utpote ex lege charitatis, & morali obligatione debitum, Chriſtianos Apoſtolorum autoritate inductos, ab initio qvidem, pro temporis neceſſitate, largiori contributione & venditis fundis exercuiſſe docet, ſed non eodem modo in alias provincias propagaſſe. Nec enim diu duravit contributio illa & diſpenſatio Hieroſolymitana, ſed alibi ſatis viſum eſt, more Synagogico in cœtibus publicis ſtipem exigere & conferre, qvanta ad uſum pauperum reqvirebatur. Inter hos autem ſine dubio connumeratos fuiſſe ſcribit Eccleſiarum miniſtros, qvi populo docendo aliisqve ſacris officiis occupati, & ab alia victus qværendi ratione abſtinentes, alimenta jure maximo a fidelibus ſumebant. Tunc itaqve, ut ſtatuit, extra eleemoſynas nullum erat Eccleſiarum peculium. Decimæ enim a Levitis & Sacerdotibus perceptæ, poſtmodum cum ipſa Judæorum Republica interciderunt, nec aliis populis imperari poterant. Qvemadmodum igitur Judæi ſub aliena ditione viventes, Archiſynagogos, Presbyteros, & Diaconos in cœtibus ſuis habebant, & collata ſtipe alebant, *(qvod & hodie faciunt)* ita etiam Chriſtianorum miniſteria ab Apoſtolis, Judaicæ gentis morisqve viris, ad eandem formam conſtituta eſſe aſſerit, & hac occaſione notat, Epiſcopos Chriſtianorum, ad exemplum Archiſynagogorum, inter Presbyteros non poteſtate aut jurisdictione, ſed ordine & honore primi loci eminuiſſe, nec ad illos, ſed ad conſeſſum ſive collegium omnium Presbyterorum, diſtributionem collatæ pecuniæ pertinuiſſe. Hoc ſatis qviete obſervari potuiſſe qvamdiu unus Epiſcopus & unum Presbyterium in ſingulis urbibus, unusqve ad cœtum & ſacra locus eſſet. Sed cum aucta Chriſtianorum multitudine, plures ædes ſive templa ſeparatis titulis (ut poſtea vocabantur) inſignienda reqvirerentur, qvibus ſinguli paſtores præponendi erant, creviſſe Epiſcoporum potentiam, ex uſu & neceſſitate rerum & temporum, ſive ut Hieronymus *Comm. in Ep. ad Titum* cenſet, *Epiſcopos magis conſvetudine qvam diſpoſitionis Dominicæ veritate Presbyteris majores factos eſſe.* Notat porro ex politia Græcorum qvædam ad externum Eccleſiæ regimen tranſlata fuiſſe: inde

 dice-

diœceſes, ipſumqve Eccleſiæ nomen, duplici tamen modo intellectum, ut aliqvando conventum ſeniorum & primorum populi, aliqvando omnium coitionem ſignificaret, qvam *Agonyjam* vocaverint. Græcorum etiam in fingendis novis vocabulis genio deberi nomina Metropolitarum, Archiepiſcoporum, Patriarcharum ſeqventibus temporibus inventa, ad majores honoris & exterioris jurisdictionis titulum ſignificandum. Antea enim ignota iſta fuiſſe, & eundem Epiſcopi, & Presbyteri ſive ſenioris ordinem ex impoſitione manuum dependiſſe, & hunc qvoqve ritum ab Apoſtolis ex Synagoga retentum. Addit Rabinos tradere, impoſitionem hanc non a Præſide ſolum, ſed omnibus Presbyteris ſimul peragi ſolitam fuiſſe, & ex Hieronymo refert, *Presbyteros* Alexandrinos Epiſcopo ex ſuo collegio electo manus ſimul impoſuiſſe. Ex his conſtare ait, fruſtra de fundationibus redituum Eccleſiaſticorum, iſtorum ſeculorum tempore qværi, & ante Conſtantinum M. nullos fundos in Eccleſiarum dominio fuiſſe; *illumqve Imperatorem* primum omnium permiſiſſe, ut qvemadmodum Paganorum templa, ita & Chriſtianorum, legata & donationes *capere poſſent*. Sed memorabile eſſe Hieronymi judicium, ſcribentis in vita Malchi: *Ab eo tempore Eccleſia potentia & divitiis qvidem major, ſed virtutibus minor facta eſt*: Et Chryſoſtomum (hom. 86. in Matth.) valde qveri de Epiſcopis & Clericis, villarum ſuarum & litium cura diſtractis, & tempus conſumentibus. Obſervatus non multo poſt fuit abuſus, cum Epiſcopi fructuum maximam partem, cum damno pauperum, ſuis & numeroſæ familiæ alimentis & commodis impenderent. Huic malo varie proviſum, conſtitutis in oriente Oeconomis, qvi Epiſcoporum expenſis moderarentur. In occidenti cautum fuit, ut qvarta tantum redituum pars Epiſcopo, tres reliqvæ Clero, pauperibus, & Fabricæ Eccleſiarum ex æqvo aſſignarentur, ut conſtat inter alia ex conſtitutione Gelaſii Papæ Can. *Vobis enim 23. C. 12. Q. 2.* Putat tamen ex hac partitione tantum lites natas fuiſſe, nec præcaveri potuiſſe, qvo minus Epiſcopi & Prælati bona Eccleſiaſtica ad privatæ poſſeſſionis titulos & modos redigerent, ſub dominatu præſertim barbarorum Regum, qvi occidentalis Imperii regionibus potiti erant. Nec tamen negat, etiam in oriente divitiarum cupiditatem, captationes hæreditatum aliaqve vitia, de qvibus Hieronymus & alii qveruntur, apud Clerum invaluiſſe. Refert poſtea, ut non ſaltem Epiſcopi

Cano-

Digitized by Google

Canonici & Parochi, ſed & monachi qvi affectata paupertate diſtingvi a clericis per opes corruptis voluerint, jam dudum populi favorē ad corradendas divitias abuſi fuerint, & ex donationibus pro remedio animæ & ad Miſſas privatim celebrandas, poſſeſſiones ampliſſimas & invidioſas acqviſiverint. Monſtrat nullam ab initio Pontificum Romanorum curam aut poteſtatem in bona iſta temporalia Clero & Monachis poſſeſſa ullo legitimo titulo prætendi potuiſſe, ſed temporum injuria, & Gregorii VII. potiſſimum artibus arreptam fuiſſe; ita qvidem ut Papæ plerunqve Monachis præ Epiſcopis faverent, horumqve jura per iſtos non una ratione diminuerent. Dein cum Monachi qvoqve conceſſis abuterentur, Pontificum officium tanto magis invaluiſſe, ita ut tandem omnem ſibi in bona Eccleſiaſtica poteſtatem arrogaverint, nec parum ex illis in ſua lucra verterint, licet maximam partem ex Principum & nobilitatis liberalitate profecta eſſet. Fruſtra autem jus divinum S. Primatus Petri a Pontificibus huc applicari, qvanqvam id maxime fecerit Innocentius III. qvi tamen ignorare non potuerit, omne jus antiqvum aſſertioni illi ſuæ reſiſtere; certum enim eſſe antea cauſas omnes de ordine & bonis Eccleſiæ vel ab Epiſcopis deciſas, vel orta cum his controverſia a Synodis provincialibus ſub autoritate regum expeditas fuiſſe, ita ut ne cogitare qvidem Papæ de tali poteſtate potuerint niſi litigantes partes ad Judicium primæ ſedis provocare cœpiſſent, eaqve occaſione per negligentiam Principum & ipſorum Prælatorum culpa dominatio illa Pontificia inducta fuiſſet. Præterea alia. Judicari ex his poteſt, qvanta probatio reqviratur, ut ſupremum arbitrium de bonis Eccleſiaſticis qvibus primoribus Eccleſiæ ſeculis clerus plane caruit, & qvæ ex liberalitate Principum & populi ad Clerum pervenerunt, Principibus & Rebuspublicis ablatum peregrino dominatui tribuatur, & qvam difficile ſit ut adductis vel ab hoc autore Gallo, vel a Paulo Sarpio Veneto, aliisqve qvi Romana ſacra retinuerunt & ſpiritualem qvendam primatum Papæ non denegant, rationibus & argumentis nedum illis qvæ Proteſtantes allegant ſolide reſponderi poſſit.

Ad §. CXXXIIX. *Leiſnici ad Muldam.*) Hæc narraturus Varillaſius ita ſcribit *Lib. VI. hiſt. hæreſ. p. 9.* Cives Lipſienſes, omnes fere Lutherani bona Eccleſiaſtica occupaverant, ſub prætextu, qvod plus redituum ex iis proveniat qvam opus eſſet ad ſuſtentandos miniſtros Ec-

 cleſiæ.

" eleſiæ. Ut tamen oſtenderent, ſe non diteſcendi cauſa ea invaſiſſe, con-
" ſtitutionem fecerant, per qvam qvæ ſupererant, in pauperum ſuſten-
" tationem, & ad informationem juventutis adhiberentur. Statutum
" illud ab homine idoneo ſed incognito conſcriptum erat, & Lutherus id
" examinans ita probavit, ut ex eo correcto ſuum opus faceret, & præfa-
" tionem adderet. Magna autem Lipſienſi magiſtratui elogia dedit,
" qvod eccleſiam eo modo, qvi poſt tot ſeculorum corruptionem poſſi-
" bilis fuiſſet, ad puritatem Apoſtolicæ œconomiæ reſtituiſſent, qvo
" tempore omnibus pro indigentia ſuccurrebatur, & tanto magis mi-
" randa erat charitas, qvod in commune exerceretur. Addit, qvaſi Pro-
" phetam agere vellet, exemplum Lipſienſium brevi imitaturos qvi-
" cunqve ſinceræ reformationis ſtimulum ſentirent, & fore ut tot bene-
" ficiorum reditus, qvi in Germania pingviores eſſent, qvam in toto re-
" liqvo orbe Chriſtiano, otioſis & vitioſis hominibus ademti, ad pios &
" caſtos uſus impendantur, nec qvisqvam ſuperfuturus eſſet, qvi in de-
" cem Imperii circulis miſeriæ & mendicitati ſuccumberet. Condo-
" nari poteſt homini peregrino, ſi in nominibus locorum aliqvando labi-
tur: Qvanqvam qvi ad hiſtorias ſcribendas animum appellit ſecum prius habitare viresqve ſuas metiri debet, idqve operæ dare ne ignota & falſa memorando alios decipiat, & ſe ipſum ludibrio exponat. Hic certe Autoris error craſſiſſimus eſt, qvi de rebus Germanicis illo tempore geſtis tanta cum confidentia loqvitur, ac ſi omnibus conſiliis & actionibus præſens interfuiſſet, neqve tamen celeberrimam urbem *Lipſienſem*, ab oppido obſcuro *Leiſnicenſi* aliqvot inde milliaribus & ſub alio tunc Principe ſito, ob aliqvarum literarum ſimilitudinem diſtingveret; ſciebat præterea, ut ex his ipſis libris ejus conſtat, Lipſienſes illo tempore Principem Georgium habuiſſe, Lutheraniſmi acerrimum perſecutorem, ita ut non niſi cum manifeſto capitis ſui periculo, de invadendis aut mutandis Eccleſiaſticis reditibus decernere potuiſſent; ſangvine enim aut exilio luebant, (ad obitum uſqve Georgii, qvi non niſi poſt ſedecim annis ſecutus eſt) qvotqvot ex illis Lutheri doctrinæ & reformationi qvocunqve modo faverent; qvid autem non paſſi eſſent, ſi vel tantillam redituum ſacrorum particulam attigiſſent. Ineptum etiam eſt, qvod de miniſtris Eccleſiæ Lipſienſibus, eo tempore ſic loqvitur, ac ſi a ſenatu aut civibus conſtituti & ſuſtentati fuiſſent, cum in urbe eſſent non ſolum duæ magnæ Parochiæ, ſed & Benedictinorum,

Augu-

Auguſtinianorum regularium, Dominicanorum & Franciſcanorum monaſteria, monialium etiam unum in ſuburbio, qvinqve præterea Academica collegia, qvorum omnium maximam curam Georgius Princeps gerebat, & ab omni vi & mutatione tuta præſtabat. Falſum qvoqve eſt qvod Lutherus *Leiſnicenſium* ſtatutum interpolaverit, aut ſuum ex illo opus fecerit; publicavit id, uti erat, nec niſi præfationem addidit. Hanc ipſam tamen ita refert autor, ut veritati ſtudere, aut eam legiſſe credi non poſſit. Itaqve hiſtoriæ loco fabulam narrat & calumnias veteres ad genium ſeculi, ſuumqve propoſitum, arreptis ex probabilitatum qvisqviliis centonibus reſarcit, ſed ea imperitia qvam nec patronis ſuis excuſare poſſit. Cæterum *Leiſnicum* arx eſt & oppidum ad Muldam, unde illuſtris familia Burggraviorum nomen habuit, qvæ paulo ante Georgii Ducis moram extincta eſt, ex qva genus ſuum celeberrima & opulenta Ranzoviorum gens in Holſatia deducit. Præfectura hodie *Leiſnici* eſt Electoralis, & Paſtor oppidi in vicinas Eccleſias ephoriam habet. Exemplum qvod illi tunc inſtituerat collatæ ſtipis ad alios propagatum non eſt, ſed aliæ leges per conſtitutiones Eccleſiaſticas harum provinciarum inductæ ſunt, qvos Leiſnicenſes nunc non minus ac cæteri ſeqvuntur.

Principes Saxonici illo tempore opulenti erant) Hoc ex rationum libris aliisqve documentis non ſpernendis demonſtrari poſſet, ut & eorum liberalitas & beneficentia in Eccleſiaſticos & alios. De *Friderico* Electore ſpeciatim narrat *Spalatinus in Vita* MS non ſolum qvantum impenderit in Wittenbergenſem *Eccleſiam collegiatam*, qvod jam retuli, ſed & qvod redux ex Palæſtina ædiculas ſ. *Capellas* titulo *S. crucis & B. virginis* cum altaribus, *Torgaviæ*, itemqve Decanatum & vicarios in arce fundaverit, dein collegiatis Eccleſiis *Gothæ*, *Iſennaci* & *Altenburgi* omnibusqve monaſteriis multa donaverit, neqve qvidqvam toto regiminis ſui tempore iis auferri paſſus ſit, etiam poſt cœptam Evangelii a Luthero prædicationem, ita ut non niſi ſumma cum circumſpectione magnaqve cum cunctatione de mutationibus cogitaret, & qvidem ſine diſpendio redituum Eccleſiæ multoqve minus cum ſuo emolumento. Multum vero in ædificia expendiſſe idem autor narrat, nominatim in arces *Eulenburgi*, *Lochaviæ*, *Liebenwerdæ*, *Coburgi*, *Vinariæ*, *Colditii*, *Altenburgi*, idqve feciſſe, non tam delectamenti aut famæ cauſa, qvam qvod pecunia abundaret, eaqve opifices alere vellet;

 Adeo

Digitized by Google

Adeo deniqve ab avaritia alienus, ut ad tributa, licet tunc modica, populo imponenda ægerrime moveretur. Huic tamen tam bono & generoſo principi ejusqve ſucceſſoribus paris probitatis mordaciſſimi & mendaciſſimi homunciones *Cochleus* & alii terræ filii, ex ſuo ingenio ſacrilegii crimen & mutatam eo intuitu religionem nulla ne ſpecie qvidem veri proterve impingunt, eademqve petulantia Lutherum criminantur, cujus mores tota vita a ſordibus alieniſſimi fuerunt, neqve erat, qvi illo vehementius in rapinas detonaret. De *Georgio* Duce dicere nihil attinet, cujus divitiæ celebratiſſimæ fuerunt, is enim etſi ſuſpicionem qvandam cupiditatis ut alibi notavi, incurrit, Cleri tamen opes vel in Lutheri odium fovit potius aut auxit, qvam minuit, ſed mortuus minorem qvam pro opinione pecuniæ ſummam reliqvit, & mutatio in monaſteriis poſt deceſſum demum ejus, a fratre Henrico ejusqve filiis procurata fuit.

Ad §. CXXXIX. *In Germania, doctrina*) Particularia pleraqve, de reformatione in provinciis & urbibus Germaniæ diligentiæ *D. Davidis Chytræi* debemus, qvem Princeps Gallicorum hiſtoricorum *Thuanus* magni fecit, multaqve ex eo mutuatus eſt, & nuper etiam collaudavit Varillaſius, in *præloqvio hiſtoriæ hæreſium*, ubi nec induſtriam nec veritatem in eo deſiderat, qvamvis dubitari poſſit an illum legerit, qvia tantam ei ſtyli barbariem objicit, ut ſine tædio legi non poſſit, valde autem delicatum eſſe oportet, cui Chytræi dictio, Melanchthonem non feliciter imitantis ſordeat, nec magis accurate judicat, cum dicit eum mediocris ingenii fuiſſe. Suppeditata Chytræo fuerunt Regum & principum juſſu, ut in præfatione Saxoniæ ſuæ memorat, narrationes ex Archivis & actis publicis depromtæ, optimo ſane & utiliſſimo exemplo, itaqve poſt Sleidanum, vix reperitur, cui majori ſecuritate in hiſtoriis hiſce credi poſſit. Meretur vir optimus, qvi tot rerum qvæ absqve illo æterna oblivione fuiſſent ſepultæ, memoriam conſervavit, ut de vita ejus aliqvid annotetur. Natus fuit Anno 1530. *Brackenhemii* in Wurtembergico Ducatu patre Matthæo ejus loci Paſtore Evangelico, Germanicum cognomen Kochhafe (cacabum ſignificans) in Græcum convertit, ut a χύτρα, Chytræus ſive Teſtaceus diceretur. *Tubingæ* Academica ſtudia inchoavit, ibiqve anno ætatis XV. magiſterii gradu ob ingenii præcocis dotes raro exemplo honoratus fuit; Wittembergam venit Anno 1545. Melanchthoni a fratre

Præ-

Digitized by Google

Prætore Brettano commendatus. Hic Chytræum ob eruditionem in ea ætate, valde amavit & qvaſi filii loco habuit, Lutherum ad qvem a *Job. Brentio* commendatitias attulerat, ultra annum audivit in Geneſis explicatione, qvi ultimus ejus labor fuit. Turbato Caroli V, victoria Wittembergenſi ſtatu, Heidelbergam & Tubingam digreſſus, reſtituta tamen Wittembergenſi Academia, & Melanchthone in eam revocato, ipſe qvoqve ad hunc rediit, dein parto ex informatione ſtudioſorum aliqvo ære in Italiam profectus eſt Anno 1550. Anno ſeqventi poſt reditum commendatus a Melanchthone ad munus docendi in *Academiam Roſtochienſem* vocatus fuit, ubi Anno 1561. Doctoris Theologiæ titulum cum duobus aliis aſſumſit. Extant, & juveni mihi lectæ ſunt theſes in juſti tractatus modum (*forma octava* qvam vocant) conſcriptæ, in qvibus totius religionis ſumma pie & ſolide proponitur, qvas defendendas cum duobus ſodalibus, in totidem partes diviſas, ſumſit; Erant ii *Simon Pauli* & *Job. Kittelius*, promotor vero *Job. Rungius* Theologus clariſſimus. Cæterum Chytræus a plurimis Academiis, urbibus, provinciis, ampliſſimis ſtipendiis licet invitatus, recuſatis omnibus in vocatione ſemel adepta perſtitit, lucri cupiditate omnino vacuus, graviſſimis tamen negotiis apud alios, indulgentibus id Principibus Academiæ patronis, adhibitus eſt, inter qvæ commemoratione dignum eſt, qvod a laudatiſſimo Imperatore *Maximiliano* II. cum *Ordinibus Auſtriæ* libertatem religionis Evangelicæ permiſiſſet. Anno 1569. accerſitus, & ſæpe ad colloqvium admiſſus, in Eccleſiis illis conſtituendis præclaram operam præſtiterit, ut ex libris, qvi typis vulgati ſunt conſtat, & (Deo volente) in loco dicetur; Idem ad formationem Academiæ Helmſtadienſis *Julii Ducis Brunſvic.* auſpiciis, multum contulit: In Saxoniam miſſus conſultationibus de *Formula concordiæ* interfuit. Obiit ſeptuagenarius Anno 1600. inſigniter laudatus carmine celeberrimi viri *Jani Gruteri*, qvod cum reliqva Chytræi hiſtoria & librorum qvos ſcripſit recenſitione conſervavit *Melch. Adami in vit. Theol. p. 992.* morum ſumma fuit bonitate, & in ore crebro habuit hæc vota: Utinam ambitio & avaritia ex animis hominum funditus tolleretur. Utinam publicæ tranqvillitatis cauſa magni viri remitterent invicem ſimultates! utinam reges ac potentes rerum Domini, majorem Eccleſiæ ac Scholarum curam ſuſciperent, certe ”
”
”
”
pul-

Adeo deniqve ab avaritia alienus, ut ad tributa, licet
pulo imponenda ægerrime moveretur. Huic ca
neroſo principi ejusqve ſucceſſoribus paris pr
mendaciſſimi homunciones *Cochleus* & alii
ſacrilegii crimen & mutatam eo intuitu
qvidem veri proterve impingunt, e -
criminantur, cujus mores tota vi os
neqve erat, qvi illo vehementiu us;
Duce dicere nihil attinet, cujus om-
etſi ſuſpicionem qvandam ci En
tamen opes vel in Lutheris erat,
ſed mortuus minorem q andi-
& mutatio in monaſt utator
ejusqve filiis procur neceſa-

Ad §. CXX in pro-
de reformatio ſsia ges-
vidis Chytræi pore in
anus magr tis Paro-
davit Va ur.
nec ve periale in Sve-
qv ecore Anno 1499. Tyrocinia Acade-
habuit, eo progreſſu ut anno ætatis decimo octavo
erii titulum aſſumeret, & contubernii qvod *realium* vocabant,
Rector creatus, non Philoſophiam ſaltem, ſed & Theologiam doce-
ret, ringentibus ſacri ordinis viris. Invidiæ itaqve leniendæ cauſa ſa-
cerdotium ſuſcepit, & inter *canonicos Eccleſiæ S. Spiritus* receptus fuit;
audivit diſputantem Heidelbergæ Lutherum Anno 1518. eumqve ad-
miratus eſt, ac ſcripta ejus poſtmodum avide legit. *Halam Suevo-
rum*, commendante qvodam qvi literis Heidelbergæ operam dabat,
Iſenmanno Halenſi, vocatus fuit ad Paſtoris munus Anno 1522. & in
feſto Natalitio B. Virginis concionem primam habuit: Evangelicam
doctrinam modeſte profiteri cœpit, non tamen ſine contradictione
monachorum ex *Franciſcanis* maxime. Effecit nihilominus doctrinæ
præſtantia, qvam applauſus Populi ſeqvebatur, ut pleriqve ex adver-
ſariis alio ſecederent. Miſſæ celebrationem aliqvandiu continuavit,
ita tamen ut ab illis, qvæ pro defunctis habentur, abſtineret. Inva-
leſcente

Digitized by Google

…ente interim plurimis locis Evangelii prædicatione, cum & *Iſenmus* ille Heidelberga in patriam revocatus operam jungeret, abro-
…Miſſæ anno 1523. ſecuta fuit, excuſante ſe Brentio hunc in mo-
…ptimi auditores, audio qvoſdam veſtrum noſtris actionibus »
… qvidem verum eſt, ego qvoqve aliqvoties Miſſam hic apud »
…i; ſed non per omnia ſacrificulorum more, ſed impietate »
…ificii ſcilicet oblatione pro vivis & defunctis, omiſſa: id- »
…me factum eſt. Nam cum primum huc a vobis eſ- »
…ofundum idololatriæ vos immerſos reperi, ideo ali- »
…& ad vos in lacum deſcendi, ut vos educerem, »
…n erudiendo & nonnihil etiam, exemplo Apo- »
…& ſimulando. Jam vero rectius ex verbo »
…horrendam Miſſæ abominationem & cœnæ »
…ntelligitis. Ideo ea & fugienda eſt, & le- »
…*Brentio*, qvæ ad hoc tempus pertinent, »
…MS. Altingii excerpta. add. Sculter.
…annis de illo commemoranda oc-
…
…617. conciones a miniſterio Evan-
…um prima eſt *D. Conradi Dieterici*,
…ogi meritiſſimi. In hac initia reformationis
…tur, qvæ in compendium redacta exhibebo: Qvam-
…m Lutheri theſes anno 1517. prodierunt, excitatus illorum lectione *Johannes Eberlinus Gunzburgenſis, monachus Franciſcanus*, prædicare in monaſterii ſui templo Evangelicam cœpit veritatem magno cum populi applauſu, ſed pulſus eſt, fruſtra intercedente plebe & Senatu, a fratribus, multasqve perſecutiones paſſus, Wittenbergam ſeſe contulit: inde edito Anno 1523. libello, Ulmenſes dehortatus eſt, ne ab Evangelio deficerent monuitqve ut a monachorum fraudibus ſibi caverent, eorum vero immania crimina in omnibus monaſteriis Ulmæ perpetrata ita deſcripſit & execratus eſt, ut dixerit, intra annos qvadraginta tanta admiſſa eſſe in illis ſcelera, ut mirum non ſit, ſi ſol radios urbi ſubtrahat, nullaqve herba aut planta creſcat. Alia plurima ejus ſcripta anno 1521. Baſileæ & alibi edita enumerantur. Abeuntis *Eberlini* exemplo *Henricus Kettenbachius*, ex eodem monaſterio, magno a-

 nimo

Digitized by Google

pulchrum & ſtabilem Apoſtolicæ & orthodoxæ religionis conſenſum & florentem reip. Chriſtianæ ſtatum haberemus. Hæc de Chytræo.

Norimbergæ Andreas Oſiander) ***Melchior Adami*** & qvos ille ſecutus eſt, in Bavaria natum tradunt, ſed errant. *Gunzenhuſa* enim (ubi Ao.1498. natus fuit,) Franconiæ oppidum eſt, ad Alemannum ſeu Altmulam amnem, qvod *Burggravii Norimbergenſes*, nunc *Brandenburgici Marchiones*, a *Seckendorffiis* ante annos paulo plus qvam trecentos coemerunt, Limnæo referente. Pater Oſiandri faber fuit ferrarius; hujus cognomentum *Hoſemann*,cum juventus oppidana,ut ſolet,commixtum cum baptiſmali *Andreæ* nomine,& deminutum in Hoſen-Enderle corrupiſſet, ipſe, literarum ſtudiis deditus, & ut tunc moris erat, in *Oſiandri* transformavit. Præcoci & fervido fuit ingenio, grandiloqventia & myſticorum imitatione tumidus & ſingularis: diſputator etiam haud impromtus, ita ut coram Epiſcopo Bambergenſi diœceſano ſuo cum aliis auditus, admirationem ſui excitaverit, plura in progreſſu operis de illo dicenda erunt, maxime de iis qvæ in Boruſſia geſſit, non ſine turbatione Eccleſiæ: concionabatur eodem tempore in templo Sebaldino *Dominicus Sleupnerus*, uterqve a Præpoſitis Parochiarum ad prædicationes conſtitutus, ut infra §. 173. referetur.

Johannes Brentius) Wila qvod parvum eſt ſed imperiale in Svevia oppidum natus fuit, patre prætore Anno 1499. Tyrocinia Academica Heidelbergæ habuit, eo progreſſu ut anno ætatis decimo octavo magiſterii titulum aſſumeret, & contubernii qvod *realium* vocabant, Rector creatus, non Philoſophiam ſaltem, ſed & Theologiam doceret, ringentibus ſacri ordinis viris. Invidiæ itaqve leniendæ cauſa ſacerdotium ſuſcepit, & inter *canonicos Eccleſiæ S. Spiritus* receptus fuit; audivit diſputantem Heidelbergæ Lutherum Anno 1518. eumqve admiratus eſt, ac ſcripta ejus poſtmodum avide legit. *Halam Svevorum*, commendante qvodam qvi literis Heidelbergæ operam dabat, *Iſenmanno* Halenſi, vocatus fuit ad Paſtoris munus Anno 1522. & in feſto Natalitio B. Virginis concionem primam habuit: Evangelicam doctrinam modeſte profiteri cœpit, non tamen ſine contradictione monachorum ex *Franciſcanis* maxime. Effecit nihilominus doctrinæ præſtantia, qvam applauſus Populi ſeqvebatur, ut pleriqve ex adverſariis alio ſecederent. Miſſæ celebrationem aliqvandiu continuavit, ita tamen ut ab illis, qvæ pro defunctis habentur, abſtineret. Invaleſcente

leſcente interim plurimis locis Evangelii prædicatione, cum & *Iſenmannus* ille Heidelberga in patriam revocatus operam jungeret, abrogatio Miſſæ anno 1523. ſecuta fuit, excuſante ſe Brentio hunc in modum: Optimi auditores, audio qvosdam veſtrum noſtris actionibus offendi; & qvidem verum eſt, ego qvoqve aliqvoties Miſſam hic apud vos celebravi; ſed non per omnia ſacrificulorum more, ſed impietate horrenda, ſacrificii ſcilicet oblatione pro vivis & defunctis, omiſſa: idqve propter vos a me factum eſt. Nam cum primum huc a vobis eſſem vocatus, in profundum idololatriæ vos immerſos reperi, ideo aliqvid erat faciendum, & ad vos in lacum deſcendi, ut vos educerem, & in libertate paulatim erudiendo & nonnihil etiam, exemplo Apoſtoli, ad tempus cedendo & ſimulando. Jam vero rectius ex verbo Dei a me eſtis inſtituti, & horrendam Miſſæ abominationem & cœnæ Dominicæ profanationem intelligitis. Ideo ea & fugienda eſt, & legitime abroganda. Hæc de *Brentio*, qvæ ad hoc tempus pertinent, ſufficiant, ex Melch. Adam. & MS. Altingii excerpta. add. Sculter. pag. 122. 160. Alia ſeqventibus annis de illo commemoranda occurrent.

Ulmæ.) Editæ ibi ſunt anno 1617. conciones a miniſterio Evangelico in Feſto jubilæo habitæ; qvarum prima eſt *D. Conradi Dieterici*, Superintendentis, Theologi meritiſſimi. In hac initia reformationis egregie referuntur, qvæ in compendium redacta exhibebo: Qvamprimum Lutheri theſes anno 1517. prodierunt, excitatus illorum lectione *Johannes Eberlinus Gunzburgenſis, monachus Franciſcanus*, prædicare in monaſterii ſui templo Evangelicam cœpit veritatem magno cum populi applauſu, ſed pulſus eſt, fruſtra intercedente plebe & Senatu, a fratribus, multasqve perſecutiones paſſus, Wittenbergam ſeſe contulit: inde edito Anno 1523. libello, Ulmenſes dehortatus eſt, ne ab Evangelio deficerent monuitqve ut a monachorum fraudibus ſibi caverent, eorum vero immania crimina in omnibus monaſteriis Ulmæ perpetrata ita deſcripſit & execratus eſt, ut dixerit, intra annos qvadraginta tanta admiſſa eſſe in illis ſcelera, ut mirum non ſit, ſi ſol radios urbi ſubtrahat, nullaqve herba aut planta creſcat. Alia plurima ejus ſcripta anno 1521. Baſileæ & alibi edita enumerantur. Abeuntis *Eberlini* exemplo *Henricus Kettenbachius*, ex eodem monaſterio, magno a-

Digitized by Google

nimo adverſus abuſus concionatus eſt, cujus opuſcula typis anno 1522. mandata itidem allegantur. Contradixit huic publice ex *Dominicanis Ulmenſibus Petrus Neſtlerus*, ejusqve clamoribus effectus eſt, ut & *Kettenbachius* pulſus fuerit. Eodem tamen tempore *Johannes Diepholtus* qvem vulgo loripedem cognominabant, in templo ſuburbano docere cœpit, adverſus *cultum Deiparæ, & de Miſſa Evangelica*, ejusqve homiliæ typis excuſæ fuerunt. Cum vero alius nomine *Johannes Hoſtiebius* in loco ſuburbano, ſub dio concionari cœpiſſet, eiqve populus immoderatius adhæreret, Senatus illum ex improviſo capi juſſit, & Epiſc. Conſtantienſi vinctum transmiſit, qvi eum in carcere totum annum tenuit, torqveri etiam fecit, ab Evangelii tamen profeſſione dimovere non potuit, ſed tandem dimiſit, Ulmam poſtea reverſum, & alicui functioni Eccleſiaſtico præfectum. Seqventi anno 1524. Paſtor *Leipenſis*, in ditione Ulmenſi evangelium docere & Sacram cœnam *ſub utraqve* celebrare auſus eſt, magno ad eum ex urbe concurſu. Auſus etiam eſt Paſtor Xenodochii Miſſas intermittere, & eo nomine in cenſuram vocatus libello ſupplici, conſcientiæ ſuæ verbo Dei *aperte conſtrictæ* rationem haberi petiit, a qva animæ ſuæ ſalus penderet, eaqve ſubmiſſione decretum a Senatu obtinuit, ut in ſtatione ſua conſervaretur. Inſtantibus autem indeſinenter civibus, vocatus fuit eodem anno ad Conciones Evangelicas *Conradus Samius*, Brackenheima ex Wurtembergico ducatu, ob doctrinam Evangelii pulſus (extat ad eum Conſolatoria Lutheri 1. Octobr. 1520. data Lib. I. Ep. n. 195.) qvi primo in æde Franciſcanorum dein & in templo maximo (qvod *Monaſterium* vulgo Münſter nominant) conciones habuit, ita tamen ut & Pontificii in eodem templo docerent. Creſcente vero Evangelicorum numero, Samio *Johannes Diepholtus* & tres alii coadjutores dati ſunt. Ex Monachis qvosdam immodeſtiores, & vitæ probroſæ reos ſenatus urbe ejecit, interqve eos qvendam, qvi cum a Samio ex ſcripturis in colloqvio coram ſenatu urgeretur, dixerat, ſi omnia in ſcripturis continerentur, monſtrari debere, num in iis extet, qvod Ulma ſit urbs. Eo anno Senatus paſtoribus injunxit, ut concubinas dimitterent, aut matrimonio legitimo ſibi jungerent, qvod & aliqvi fecerunt: mandavit item ut baptiſmus, & conſecrationes nuptiales Germanica lingva adminiſtrarentur anno 1527. *officium* B. Virginis, & cantus ille *Salve regina* ante annos ducentos inſtitutus, itemqve *feſtum corporis*

Chriſti

Digitized by Google

Chriſti & expoſitio hoſtiæ in Altari abrogata ſunt, idem factum anno 1528. de lectiſterniis die paſſionis Chriſti, de candelis perpetuis, & aliis ejusmodi ritibus. Sed plenior reformatio anno demum 1531. ſecuta eſt, qvæ cum aliis qvæ poſtea acciderunt luculenter ab autore recenſentur.

Erbardus Snepſius.) Celebrem ad Nicrum urbem imperii *Hailbrunnam* patriam habuit, qvatuor annis Brentio major, ſtudiis a matre, pia matrona ſacratus, Erfordiæ *Juſtum Jonam*, *Eobanum Heſſum* & *Joachimum Camerarium* audivit, Heidelbergæ jurisprudentiæ ſe applicuit, ægre a matre ad Theologica revocatus, cum interim luce Evangelica ex Lutheri dogmate tenebras veteres diſpuliſſet. *Weinsberga* primum, qvod ad Nicrum oppidum eſt, Wurtembergicæ ditionis, docere Evangelium cœpit, inde pulſus, ſub patrocinio *Gemmingiorum*, qvorum ſplendidiſſima inter liberos Eqvites Sveviæ in Craichgoa familia eſt, & nunc qvoqve floret, *Guttenberga:* paulo poſt circa annum 1523. *Wimpinam* translatus eſt, oppidum imperialis libertatis; exorto anno 1525. ruſticorum tumultu, non niſi matrimonio inito a maleferiatis illis, qvi eum ſibi concionatorem caſtrenſem expetebant, extricare ſe potuit: Reliqva ex ejus vita etſi in ſeqventes annos protenduntur, paucis addo. *Weilburgi* in Comitatu Naſſovico paſtor & reformator fuit, inde Profeſſor *Marpurgenſis*; poſtea Stutgardiæ docuit & Tubingæ Theologiam profeſſus eſt, ubi *doctoris* titulo ornatus fuit, tandem ob *Interimiſtica* doctrinæ recuſationem ejectus *Jena* eodem Theologicæ profeſſionis munere per annos decem functus, obiit anno 1558. In conventibus & colloqviis religionis cauſa habitis utilem navavit operam; facundia tanta fuit, ut cum ſumma admiratione & attentione audiretur; ſcriptis etiam Eccleſiæ commoda procuravit.

Hamburgenſes.) Urbis toto orbe celeberrimæ hiſtoria ad reformationem ſpectans, ſpecialius tradi meretur, ſed cum præter vulgatos autores nulla mihi nunc adſint documenta, ex qvibus reconditiora promam, præſtat id ad aliud tempus differre, aut illarum rerum peritioribus relinqvere. *Joh. Bugenhagium* formulam reformationis jam anno 1522. Hamburgenſibus deſcripſiſſe in vita ejus, ut & *Joh. Æpini* apud *Melch. Adamum* refertur. Hic Æpinus paſtor illo tempore in urbe patria ad D. Petrum & poſt biennium cæterarum parochiarum

Digitized by Google

Superintendens conſtitutus eſſe perhibetur: Idem cum *Bugenhagio* & *Caſpare Crucigero* Doctoris titulum *Wittenbergæ* anno 1530. præſente Electore adſumſit, qvi primus actus fuit promotionis Evangelicorum Theologorum: Sed hoc ad ſeqventem hiſtoriæ partem pertinet. *Chytræus* & ex eo *Scultetus* primos Hamburgenſium præcones Evangelicos nominant *Ottonem Stifelium*, *Stephanum Kempium*, Franciſcanum, *Joh. Zechenhagium*, *Joh. Frizium*.

Caſpar Guttelius.) Edidit hoc ipſo anno 1522. ineunte, dialogum, eumqve *Comitibus Mansfeldicis* inſcripſit, *ſtrena* titulo. (Ein ſeſtig Neu Jahr.) Erfurti excuſum: Stylo & dialecto lingvæ Germanicæ Luthero inferiorem fuiſſe ſatis patet, ſed dogmata eorumqve uſum tam pie & orthodoxe tractat, & Eccleſiaſticæ antiqvitatis eam oſtentat peritiam, ut dolendum ſit hæc Viri ſcripta in oblivionem veniſſe. Ex illis ſane apparet veriſſimum eſſe qvod alibi monui, doctiſſimum & cordatiſſimum qvemqve conſcientiæ ex Scripturis convictæ impulſu, non cœco impetu Lutherum tunc ſecutum eſſe, neqve ſola ejus autoritate moveri potuiſſe, qvi eruditione, ætate & dignitate vel æqvabant eum vel præcedebant, inter hos certe Guttelium hunc, qvem vulgo *Doctorem Caſparum* vocabant, qvantum ex ſcriptis (cætera enim mihi ignota ſunt) conjicio, referri debere exiſtimo. Meminit dum iſta ederet ſe jam a viginti annis monachum fuiſſe, & ſic tribus annis prius qvam Lutherus Doctoris Theologiæ titulum an. 1517. Lipſiæ adeptus eſt. Scholaſticam doctrinam perfecte callebat, ſed eam contemnere cœpit, ut ſcripturarum lectioni ſe totum addiceret, unde vix ulla ejus diſciplinæ veſtigia in ſcriptis ſuis reliqvit. Eraſmi admirator ſectatorqve fuit, & per concilium vel univerſale vel Nationale defectibus Eccleſiæ remedia inveniri poſſe arbitratus eſt. Ex dialogo ſive colloqvio iſto inter Magiſtrum & diſcipulum qvædam adſcribam. Laudat alium dialogum antea vulgatum inter Franciſcum Sickingium & ruſticum qvendam foſſorem (vulgo Karſthanſen) & ſecundum ejus contenta ſcripturæ lectionem omnibus modis commendat; gratiasqve eo nomine Deo agit, qvod tandem poſt diuturnam famem ab *Amoſo* propheta Cap. VIII. prædictam unicus ille & pretioſiſſimus animæ cibus, verum verbum Dei hoc tempore clarius qvam per aliqvot ſecula innoteſcere cœperit, & Theologia pura & incontaminata ex pulvere & cœno

Digitized by Google

cœno repurgata,& producta ex latebris fuerit; id oſtenſum eſſe ait in *libello populari de fide antiqva & nova*, provocat etiam ad exemplum fœminæ in vicinia, qvæ ex ſcripturis duos valde tumidos ardeliones convicerit. Tria inde tempora Eccleſiæ refert, *primum* optimum, ubi in plantanda Eccleſia Chriſtus ſolus cum verbo ſuo ſanctiſſimo, pro ſcopo habitus fuerit,uno tamen oculo ad Chriſtianos etiam fratres directo, & paſcendo oves, ex præcepto Chriſti, Petro dato: illa ſecula aurea (ait) fuiſſe, & martyrum coronis ornata. *Alterum* periodum negligentem vocat cum Paſtoribus prioribus, qvi pleriqve mortem pro Chriſto ſubierant,ſuccederent trepidi & inertes,qvi jactum a Satana hamum avaritiæ & ſuperbiæ incauti deglutiverint, alia præter Chriſtum qværentes: Tunc plures hæreſes contra Chriſti perſonam & officium obortas, qvibus tamen Hieronymus,Auguſtinus, aliiqve maſcule reſtiterint. At Tertium tempus luctuoſiſſimum, a Paulo 2. Tim. III. & a Petro 2. Epiſt. Cap. II. prædictum eſſe. Paſtores enim extitiſſe, qvi pro lubitu legibus novis eccleſiam oneraverint, & cœlum clauſerint, qvod tamen nec ipſi intraverint. Spretam fuiſſe ſcripturam; *Humaniſtis*, *Summiſtis*, *Sophiſtis* omnia repleta, regnaſſe ſuperbum illum paganum Ariſtotelem; ita veteres frigidoſqve præceptores ſuos nil niſi *ſecundam* ſecundæ, *diſtinctiones*, *qvæſtiones*, *ſummas crepaſſe.* Ita Theologos Phariſæis ſimiles factos eſſe,qvi meriti fuerint qvod Chriſtus comminatus eſt Matth. XXI. 43. *auferetur a vobis regnum* Dei,& *dabitur genti facienti fructum* ejus. Se vero dicit, nullo alio fundamento qvam verbo Dei uti velle. Nolo,*inqvit*,Lutheri nomen & litem mihi imponere,abſit a me ut Martini aut Petri aut Pauli ſim; a ſolo Chriſto nomen, gratiam & ſalutem ut decet baptizatum Chriſtianum ſumo. Mihi nec Cephas, nec Apollo, nec Paulus,multo minus Martinus,aut ullus alius homo,dare illam poteſt,itaqve *Martinianorum* & *Eccianorum* nomina, ſi ſapimus,omitti debent,unicum habemus Chriſtum, alterius non egemus. Tria inde tractat capita (1.) miſerum Eccleſiæ ſtatum deſcribit. (2.) examinat qvalis ſit verus Chriſtianus,& qvæ vera bona opera (3.) oſtendit qvomodo ex miſero illo ſtatu ad veritatem perveniri poſſit. In *primo* comparat Paſtores prioris temporis illis, qvi Zachar. X. deſcribuntur, qvi neglecta prædicatione verbi divini,qvam Chriſtus unice injunxit,& Petrus exercuit, nil fecerint, qvam *excommunicare*, *pompas agere*,*nummos colligere*, *imo*

 ſan-

Digitized by Google

ſangvinem Chriſtianum profundere, & miſeros opprimere. Debebant, ait, Chriſtum prædicare, & proximi ſalutem etiam cum vitæ ſuæ periculo qværere, ſed ubi ſunt tales? nil niſi nomen ſpiritualium (der Geiſtligkeit) reliqvum manſit, opera ſunt minime ſpiritualia imo nec Chriſtiana (Ungeiſtlichſte/ja aufs allerunchriſtlichſte) ſpeciatim refert multis annis in Italia ſe verſatum, templa, monaſteria, *commendas*, in deſolatione & penuria, aliqvando in qvibusdam unum alterumqve monachum lacera veſte inveniſſe, neqve unqvam audiſſe, qvi concionarentur, illos omnium minime, qvibus id ex officio Apoſtolico incumberet. In Germania etiam concionandi munus non primoribus aut doctioribus, ſed plerumqve inferioribus, indoctis & jejunis vicariis ſeu Capellanis, & inter Monachos iis, qvos *terminarios* vocabant concreditum fuiſſe. Hi juvenes, ait, erant Scripturæ ignari, & qvi ſermones ſibi præſcriptos fabulis repletos ſeqverentur, eum in finem ut plebem caſeo & butyro aliisqve emungerent reculis, & ſic regnum ciconiarum in ranas exercerent. Si qvi excellentiores in magnis urbibus ingenti ſalario ad concionandum conducti eſſent illi Chriſtum, ut debuiſſent, ſolum Regem eumqve mitem, & humilem, qvalis ad filiam *Sion* venit, minime prædicabant, ſed doctrinis hominum horumqve meritis, & libero arbitrio referti, ſatellitio profani Ariſtotelis tum *Summiſtarum & Partiſtarum* obruebant & dedecorabant: Charitas vera in pauperes in deſvetudinem abiit, neqve fuere qvi eam commendarent, hæ ſaltem voces ſtrepebant, gib/bring/kauff/löſe/ mach dich theilhafftig/ſtiffte/baue/ſteck Licht auff/faſte/lauff dahin/lauff dorthin/da vergibt man Pein und Schuld/ i. e. da, affer, eme, redime, participem te fac, (meritorum monaſticorum) funda, ædifica, cereos accende, jejuna, curre huc, curre illuc, ubi culpa & pœna remittitur. Sic, *ait*, non ut Chriſtus modeſte & placide, ſed ſuperbe & eqvis vecti *inceſſerunt*. Tales erant *Stationarii*, qvos vocant, qvi ſe legatos *Spiritus Sancti* dicebant *S. Antonii, S. Valentini, S. Mariæ de Roma, S. Joh. Baptiſtæ, S. Bonifacii, S. Bernhardi, S. Wendelini, S. Huperti*, pluresqve alii, cum iisdem mercibus, *vexillorum, campanarum, cereorum, hiſtoriarum de Sanctis, magnus apparatus*, magnus numerus erat, de Salvatore noſtro J. C. ejusqve gratia & ſolatio, ne verbum qvidem: Exempla Sanctorum in moribus nulla, nec informatio, qvomodo gratiam a Deo ſanctis exhibitam venerari, eorumqve fidem & opera imitari deberemus.

Mi-

Digitized by Google

Mirum adeo fuiſſe dicit, qvod Petri navicula non plane ſubmerſa fuerit, itaqve ejus conſervationem ſolius Chriſti promiſſioni & gratiæ adſcribendam eſſe. Jam parte altera fidei naturam & efficaciam, & liberi arbitrii corruptionem, qvæ etiam optima opera noſtra Deo ingrata & imperfecta faciat, & qvod veræ pietatis exercitium ex fide neceſſario ſeqvatur, egregie deducit, allatis & nervoſæ applicatis clariſſimis ſacrarum literarum teſtimoniis, hanc autem doctrinam plane neglectam fuiſſe qveritur, dum profani & lucripetæ ex clero (die Welt-Knaben uñ Geld-Prieſter uñ Münche/) opera ſolum ſanctorum ebuccinarent, de fide vero eorum, ex qva operati ſunt, ne mutirent qvidem: ita vulgus cum ſanctos audiret oraſſe, jejunaſſe, peregrinatos eſſe, eadem ait, tentavit ſtolido impetu, ad novas, a Diabolo potius qvam Deo inſtitutas peregrinationes prorumpens, domi uxores & liberos egenos reliqverunt, tempus & operam perdiderunt, cibum animæ, verbum Domini, qvod domi habere potuerunt, neglexerunt, contra manifeſtam Dei voluntatem, qvi nulla probat opera qvam ex vera fide profecta. Monſtrat inde, qvam exiguo aut nullo fructu a confeſſionibus remedium qvæſitum ſit, & ut conſcientiæ hominum, poſt freqventiſſimas confeſſiones, magis magisqve in ſecuritatem inciderint: impoſſibilem etiam eſſe docet enumerationem omnium peccatorum, Deo ante omnia confitendum eſſe, inter Deum & hominem, ſolum eſſe mediatorem Chriſtum, ad hunc fide confugiendum; citat Eraſmum ad hæc confirmanda, qvi doceat, qvomodo Chriſtus in verbo Evangelii inveniatur; monet graviter, verbo ob cœleſtem vim veritatis, non ob prædicantium autoritatem credi debere; qvi hanc ſolam ſeqvatur, nihil agere: qvi verbo *credit*, (ait) *non reſpicit perſonam prædicantis, nec verbum ob perſonam honorat, ſed hanc honorat ob verbum*, & pereunte *licet & errante perſona*, aut *aliter docente omiſſa illa & valere juſſa, verbo adhæret: Hæc eſt fidei divinæ & humanæ differentia, illa Verbo & Deo, qvi eſt verbum, innititur, hæc hominum autoritati*: allegat exemplum Joh. IV. de Samaritanis. Illud vero axioma, qvod fides nunqvam ſit absqve ſpe & charitate, prolixe & clare inculcat: Reſpondet etiam pie & docte tentationibus de æterna prædeſtinatione. Has dicit inter alia ideo pro Diabolicis habendas eſſe, qvia eo hominem ducant, ut aut a pietatis exercitiis ceſſet, cogitando ſcilicet, nihil ea prodeſſe, ſi ex abſoluta prædeſtinatione ſalus contingat; aut opi-

Digitized by Google

opinione electionis tumidus fiat. Oppone (ait) ex Pſalmo I. *Beatus qvi meditatur in lege Dei die & nocte : non dicit, Beatus qvi meditatur & ſcrutatur an electus* ſit nec ne; addit alia in eum ſenſum, & tela diaboli vitanda eſſe monet, qvibus eo tendit, ut neglecta via mandatorum Dei, arcana ejus decreta rimemur : optimum & tutiſſimum eſſe media ſalutis ſtrenue ſeqvi, armaturam ſacram a D. Paulo præſcriptam arripere, gratiamDei pro fundamento habere, absqve illa enim nullum fieri poſſe bonum opus, ſed omnium hominum actiones peccato contaminatas eſſe. Apparuit enim (ſcribit) *gratia Dei Salvatoris noſtri omnibus hominibus* Tit. II. *Apparuit*; ergo ante illam nil fuit niſi ira & damnatio: apparuit gratia Salvatoris ſive ſalutaris (ut eſt in Græco) ut conſtet ſalute carere, qvicqvid caret gratia ubi hic eſt liberum arbitrium? ubi virtus, ratio, bona intentio hominis? omnia extra ſalutem, omnia damnata extra gratiam, omnia peccata & pudenda coram Deo, utcunqve coram hominibus ſplendeant. Dicitur etiam ſignificantiſſime, *omnibus hominibus*, nemo enim excipitur, omnes ſumus *natura filii iræ. Apparuit autem ut abnegemus impietatem & ſecularia deſideria*, qvid hinc colligitur, niſi talia eſſe omnia noſtra, ante gratiam & ſine ea? *Hic* ſuccumbere debent omnes hypocritæ, etſi jejuniis, orationibus, *vigiliis*, laboribus ſeſe ad mortem usqve macerent, niſi cor gratia purificatum habeant. Non dicit Apoſtolus *apparuit feſtum*, aut *peregrinatio*, aut *ordo hic vel ille* monachorum, aut hoc illudve opus; neqvaqvam; ſed *gratia ſalutaris* apparuit, hæc ſola & unica id præſtat. Stulti hinc omnes monachi & monachæ, qvi opera ſua jactant prætermiſſo fidei fundamento; Ipſa glorioſiſſima mater Domini, nulla prædicavit opera, ſed ſimpliciter dixit, *ecce ancilla* Domini & Eliſabetha eam celebrans exclamavit; *beata qvæ credidiſti*. Si tamen unqvam homo fuit, qvi de bono opere gloriari potuiſſet, facere id B. Virgo potuiſſet: opus enim ejus cum fide & obedientia corpus ſuum virgineum filio Dei, qvem cœlum & terra non comprehendunt, inhabitandum tradidit, præcellit omnia hominum opera: Qvid enim ſunt ædificia, fundationes, campanæ, puppæ, qvibus nos ſuperbimus? Reſpondet inde ad objectiones ex dictis, *ſi vis ad vitam ingredi* ſerva mandata, & ad alia, qvibus libertas arbitrii & obſeqvii ſtatui videtur, Scripturam enim ex Scripturis explicari debere docet, utitur ſimilitudine, qva & Lutherus uſus eſt, qvod ubi ſolem nubes qvædam abduxit, ſol tamen poſt nubem

bem ſplendeat, & qværendus ſit: intelligi itaqve ex clarioribus dictis debere, qvicqvid de operum noſtrorum bonitate aut libertate dicitur, ut prævia gratia Dei fieri cenſentur, ex fide ſcilicet qvæ nunqvam otioſa eſt, ſi vera eſt: ſibi qvidem (ait) fides ad ſalutem ſufficit, ſola eam aſſeqvitur, operibus ad id non habet opus, ſed opus eſt ei operibus, ad ſalutem proximi; fides recipit bona, charitas diſtribuit, qvæ fides accepit, neqve aliud vult Jacobus Apoſtolus cum opera urget, qvam ut fidei veræ argumenta ſint. qvanqvam ejus verba inſulſe ad operum merita trahant Sophiſtæ: Taxat inde opera illa conficta, nugatoria, & hypocritica, Miſſas, vigilias, erogationes, cujusdam eleemoſynæ, anniverſaria &c. qvibus mire, (ait) ſibi placent Clerici & Prælati, iisqve obtegi & compenſari poſſe putant ſummam avaritiam & duritiem qva cenſus & ſervitia a ſubditis extorqvent. Egregia inde, ad majorem fidei fructum ex ſacris meditationibus, incarnationis, paſſionis totiusqve vitæ Chriſti, & ex communione corporis & ſangvinis ejus in Sacramento, capiendum commentatur, ut & de myſterio deſponſationis inter Chriſtum & animam piam itemqve regenerationis. *Tertia* parte tractatus de mediis inqvirit, qvomodo ex captivitate hac, qva populus Chriſtianus premitur, ut non niſi nudum nomen Chriſti retinuerit, eluctandum ſit: deſcribit iterum extremam Eccleſiæ miſeriam, vitia immania in moribus, Superſtitionem in cultu, multitudinem & abuſum feſtorum, tum qvod mala iſta multi non ſentiant aut agnoſcant. Exigit itaqve agnitionem & confeſſionem morbi, dein ut arca Domini in humeros recipiatur, id eſt verbum Dei; Ut abuſus qvibus pecuniæ tenditur, & qvi in cultu ſanctorum in Miſſis mercenariis, in Vigiliis, & Exeqviis committuntur, tollantur, ex his enim omnibus apparere, qvod ventrem pro Deo habeamus. Exclamat inde: *O concilium concilium qvam ſumme es neceſſarium.* Nondum (ait) plane deſpero, multa regna, provincias, ditiones peragravi, Germaniam pro corde Chriſtiani corporis habendam judico. Habemus *Carolum* »
Cæſarem Principem valde pium & Chriſtianum: habemus inter tot a- »
lios proceres *Albertum Cardinalem Archiepiſcopum &c.* hunc & alios »
ſupplices adeamus, ut ſi totius orbis Chriſtiani concilium fieri neqve- »
at, ſaltem ut in Germanica natione qvantocyus convocetur, in qvo »
de tantis rebus tot animarum, qvas Chriſtus ſangvine ſuo redemit ſalutem ſpectantibus ex verbo Dei libere & publice tractetur, & qvid ſe-

Digitized by Google

qvendum ſit, definiatur, qvod ſi neqve hoc obtineri poteſt, nullum au-
„ xilium, ita me Deus amet, neqve conſilium ſcio, qvam ut qvi in Chri-
„ ſtum credimus, verbo ejus irrefragabili adhæreamus, & ſimus ſicut
„ Loth in Sodomis, Iſraelitæ ſub ſuperſtitioſis gentibus, & hodie multi
„ ex Chriſtianis inter Turcos & paganos. Oſtendit inde, qvid præſtare Epiſcopi & Principes poſſint & debeant; deteſtatur Chriſtianorum bella & immania peccata, imprimis militum mores diabolicos, ita ut Turcis longe pejores ſint. Turcos in nobis ipſis ante omnia qværendos & vincendos eſſe ſvadet, nempe, vitia noſtra, hoc facto facilimum Deo eſſe vel uno ictu ut olim Aſſyrias copias, Turcorum myriades ſternere. Prolixitatem excerptorum iſtorum confido lectoribus piis non fore tædioſam, & demonſtratum eſſe ſpecimine hoc, qvæ tunc fuerit Eccleſiæ illius temporis miſeria, a viro experto & modeſto, ſumma cum adſeveratione deſcripta, tum qvæ ſit veritatis divinæ vis, qva factum, ut ex iisdem principiis & rationibus, & ex uno ſpiritu ſaluberrima remedia propoſita fuerint. Neqve dubito talibus libellis multa hominum millia a ſuperſtitionibus & abuſibus retracta & de vera fide in Chriſtum ejusqve fructibus optime inſtructa fuiſſe. Mirandum potius eſt, accenſa hac face cœleſtis luminis ſupereſſe potuiſſe, qvibus tenebræ magis placerent, niſi ex ipſo Dei verbo diſceremus id mundo familiare & ſvetum eſſe, & paucis contingere, ut ſalutis viam inveniant. Vere nempe & divine ipſe Chriſtus docet: *Contendite intrare per anguſtam portam qvia multi, dico vobis, qværent intrare & non poterunt.*

Publicavit hoc ipſo anno *Guttelius* alium Dialogum itidem Erfurti excuſum, cujus præfatio ſcripta eſt *vigilia S. Bartholomæi.* In hoc tertius collocutor accedit, qvem jocoſe *flagellatorem* vocat, i.e. monachum *terminantem*, & cum ſacco mendicantem. In hoc qvoqve tractatu vitia inſectatur & Antichriſtum apparuiſſe dicit ex doctrina Johannis 1. Ep. c. IV. 3. reprehendit eos qvi ut moram nectant, dicunt ſe deliberaturos eſſe de Evangelio recipiendo, magis vero illos, qvi ejus prædicationem vi impediunt, Phariſæorum exemplo, Gamalielis etiam conſilio ſpreto. Intra triennium ait, Deus oculos aperuit pauperibus in multis Chriſtianorum orbis partibus, & tamen ſunt qvi ſanctitatem adhuc qværunt in veſtibus & ritibus: in Kleidern/ Platten/ Kappen/ Singen/ Eyern/ Fiſchen/ Butter/ Oel/ Eſſen/ Läuten/ Räuchern/

chern/ in köſtlichen Chor-Mänteln prangen/& in jactatione & fiducia cultus interdiu & noctu Deo præſtiti. S. Paulus plebi jam cognitus eſt (ait). Detracta eſt pellis Leonina aſino, nil niſi aſinus cum auribus & voce ſua ſupereſt, jam hypocritæ, ſeductores, mendaces & impoſtores iſti vocantur, qvi ſe mediatores inter Chriſtum & populum ferebant, unus eſt Deus, unus mediator &c. unus Sacerdos ſummus; per hunc ſolum ſalvamur; hæc eſt fides Chriſtiana: Jam Biblia hucusqve ſpreta, die noctuqve circumferuntur, prædicantur ex pulpitis & famem verbi divini excitant. Indicat pluribus verbis monachorum mendicantium turpitudinem & inſcitiam, nec parcit opulentis collegiis & monaſteriis, ſed & horum avaritiam, durum in pauperes dominatum & hypocriſin, graviter taxat. Indignatur, *Carthuſianos* etiam tantas opes conqvirere, neqve tamen hos aut alios charitatem pro tanta affluentia erga pauperes digne & pie exercere. A trecentis annis degeneraſſe omnem monaſteriorum diſciplinam; qveſtum de hac corruptione *Gerſonem* qvem virum vocat excellentem, einen theuren Mann/ & nunc tamen vendi ſuperabundantia opera, ex fœtidis monachorum operibus: In illorum manibus rarius Pſalterium, freqventiſſime cenſuales libros conſpici, primum nec aliud qværi, an afferantur cenſus, an præſtentur ſervitia, ut agerſe habeat, bringſt du Zins/ bringſtu Geld/ fröhnen auch heute die Bauren/ wie ſtehts im Feld? Chriſtum cum theſauris ſuis nullius eſſe conſiderationis, ceremoniis omnia tribui, auff Neigen/auff Ducken/auff lang Beten/ auff Eyer/ Oel/ Kappen/ Schleyer/ qvæ omnia nihil valeant apud Deum, niſi adſit fundamentum a Deo præceptum, fides vera & efficax. Ad pecuniam tandem omnia referri: Geiß iſt der Vater zum Kind/ Geld iſt die Loſung. Ita monaſteria in infernum, monachos in diabolos transformari, dura ſunt iſta, ait, ſed dudum ab Hieronymo notata. Epiſcoporum inde & Prælatorum mores aperte depingit, ut armati incedant & bella gerant, & ſangvinem Chriſtianum effundant, ut delitioſum otium qværant, ut aleæ indulgeant, im Schacht ziehen/ im Bret ſpielen/ rümpffen/ flüſſen/ ſchermenzeln/ karnöffeln/ bockmänteln. Addit ſe hæc non dicere ut motus excitentur, id enim non eſſe Evangelii ſcopum aut doctrinam. Reſpondet ad excuſationes, qvod Evangelium ſemper fuerit prædicatum in Eccleſia: negat enim debito modo prædicatum eſſe, putant (ait) prædicari Evangelium, cum die-

bus Dominicis particula qvædam prælegitur, ſi ſurgant, dein ſedeant auditores, & ex hominum doctrina, ex Summiſtis & Partiſtis audiant, qvæ ad lucra cleri diriguntur. Si totum Evangelium non vero particulas qvæ omnes ſimul vix ſex folia majora impleant, explicaſſent, ſi omnes qvatuor Evangeliſtas, ſic omnium Apoſtolorum ſcripta, ſic Prophetas etiam utpote de Chriſto vaticinantes non neglexiſſent, nunqvam in hanc corruptionem præcipitata fuiſſet Eccleſia. Horum omnium loco *librum exemplorum* ſucceſsiſſe, ſuccum & nucleum Evangelii omiſſum Chriſtum etiam ut exemplum ſaltem aut legislatorem & conſultorem propoſitum fuiſſe dicit. Utilia inde multa ſubjungit ad probandam ſcripturæ veritatem & præſtantiam & adverſus Atheorum blaſphemias & cavillos ut & contra clamores de hæreſi. Interim non ſufficere ait, ſi qvis dicat, ſe Evangelicum eſſe. Qvam facile didicerunt (ſcribit) aulæ, nobiles, & ruſtici, ut ſacerdotes & monachos criminari, avaritiam & pravos mores illis exprobare, negligere preces, jejunia, parum offerre noverint, qvidam etiam monachi promtiſſime cucullos abjecerunt, alii lignea ſimulacra combuſſerunt, carnes comederunt, & alia in conſpectu ſimplicium Chriſtianorum egerunt, qvæ putant & jactant, Evangelica eſſe, Diabolica illa potius ſunt, ex his fructibus fœtidis & impiis arbor bona & Chriſtiana non cognoſcitur, nemo Evangelicus eſſe poteſt, qvi veram fidem non habet, eamqve per charitatem aſſidue exercet, crucem patienter geſtat, & ſpem ſervat. Iſta omnia ex Pauli, & qvia hunc fere pro hæretico haberi dicit, ex Petri etiam epiſtolis deducit; & Principes proceresqve ſerio commonefacit, ut officium ſuum faciant, & ſubditos benigne tractent. Cum vero tam pauci ſint, qvi ad gregem illum parvum Chriſti referri poſſint (eſſe enim qvosdam non negat, ſed (ait) *qvid ſunt inter tantos*? Joh. VI. 9.) impedimento eſſe notat [1.] Diaboli aſtum & ſævitiam, auctam hoc tempore, cum videat detegi fraudes [2.] reſpectum temporalis commodi & charitatis defectum. [3.] *Sophiſtarum*, *Partiſtarum*, *Summiſtarum* clamores hæreſin meliora oſtendentibus imputantium: eſſe etiam qvi abſolutionem principibus denegent, ni exeqvi velint ſua decreta. Accedere adulatores & religionem Dominorum facile probari ſervilibus & paraſiticis miniſtrorum & ſubditorum ingeniis. [4.] antiqvitatem & veterem morem obtendi; retinenda eſſe dici qvæ parentes majoresqve probaverint, qvaſi non

non & illi diaboli fraude & hominum malitia decipi potuerint; ſi hoc argumentum validum eſſet, paganiſmum reſtituendum fore. Patres & majores illos ſeqvendos eſſe, qvales nominat B. Virgo & Zacharias, pios nempe, *Abrahamum & ſemen ejus*, Iſaacum & Jacobum. De vita monaſtica tandem cenſet, niſi pro judaica illa fide, qvæ fere huc usqve invecta ſit, Chriſtiana reſtituatur, abjici debere cucullos, tonſuras & omnia iſta, & in legitimum ſtatum reduci. Profitetur autor ſe primis ſtudiorum annis per frigidos Præceptores male inſtructum, jam pro veteramentario (einen Altreiſſen) habendum, juniores & egregios nunc magiſtros eſſe, qvi reformationem rectius pleniusqve indicare & promovere poſſint. Monacho vero iſti collocutori, ad cuculli objectionem auditis tot cenſuris inclinanti ſvadet ne id faciat, corrigi mores debere, & verum fidei fundamentum teneri, ſic nociturum non eſſe cucullum; deniqve adverſus perſecutiones & afflictiones ſolatiorum fontes aperit, & Eccleſiam ſub cruce optime ſemper floruiſſe, nec cœli viam niſi per tribulationes patere oſtendit. Anno 1523. Guttelius Islebiæ per totam qvadrageſimam ſingulis diebus a Dominica Invocavit usqve ad feſtum Paſchale & in hoc qvoqve conciunculas doctas piasqve habuit, qvæ Zviccaviæ menſe Septembri typis vulgatæ ſunt, & Alberto Cardinali Brandenburgico *d. Veneris poſt Feſt. Aſcenſ.* dedicatæ. Hunc laudat, qvod librorum piorum editionem non prohibuerit in ſua diœceſi, eumqve hortatur ad paſcua pura populo procuranda, & ad concilium promovendum, qvod liberum & Chriſtianum ſit, in Spiritu S. congregatum, in qvo poſt tot gemitus, preces, & deſideria ovium Chriſti tandem hominum dogmata removeantur, & Chriſti fides ex verbo Evangelico reſtituatur. In epilogo ad eundem petit, ſi generale concilium a Romana ſede impetrari non poſſit, ut de nationali pro officio ſuo ut *Primas Germaniæ* cogitet, neqve enim coram Deo niſi id faciat, culpa cariturum eſſe; ſvadet etiam reformationem Miſſarum & feſtorum, & ut precibus populi indulgeatur S. calicis uſus ſecundum inſtitutionem Chriſti, atqve alia ordinentur, qvæ erroribus & oppreſſionibus Eccleſiæ remedia afferant. Hæc ſuo & aliorum nomine demiſſe & humilime imo per Deum rogat, & innumerarum animarum miſerias & anguſtias qvantocyus ſublevandas impenſe commendat. Sed ad annum 1522. redeo. In

Digitized by Google

illo enim Zviccaviam vocatus fuit Guttelius, literis Senatus & Paſtoris, ut diſſidentem in urbe clerum & populum concionibus ſuis ad concordiam reduceret, ut ita arbitri loco habitus eſſe videatur, ab iis qvi de doctrina Lutheri diſcrepabant. Offenſos enim ab illo ex plebe non paucos fuiſſe veriſimile eſt, ſive Cleri inſtinctu, ſive qvod Storchium aliosqve ejus ſectæ damnaſſet. Erant & in Senatu & ex vicina nobilitate, qvi reformationi reſiſtebant. Extat autem non ſaltem Guttelii concio, *Dominica poſt Petri & Pauli Feſtum* Zviccaviæ habita & excuſa, ſed & literæ MS. habentur in doctiſſimi viri *Chriſtiani Daumii* Scholæ Zviccavienſis Rectoris emeriti bibliotheca, qvarum exempla mecum communicata fuerunt, ex qvibus iſta aperte probantur. Verſabatur tunc Wittenbergæ M. Stephanus Rothius Zviccavienſis, *vir* doctus & civitatis poſtea Syndicus, qvi cum Luthero amicitiam inierat ab uxore novella ut Schmidius refert, a ſimultate & odio, qvo ei adverſabatur retractus. Ad eum qvidam ex prædicatoribus Zviccavienſibus Wolffg. Zeunerus hæc ſcripſit d. 28. Maji 1522. Ignaviam & torporem noſtrum haud inepte notaſti, probeqve admodum dicis. Cum igitur populus duræ cervicis, multisqve mirum in modum ambagibus in ſuperſtitiones traditiunculasqve neſcio qvas deflexus ut majore avocetur ab hiſce ineptiis auctoritate *Doctorem Caſpar Guttel* & Senatus ipſius & noſtri paſtoris literis vocavimus, qvi ſic reqviſitus brevi temporis ſpatio ſe venturum pollicetur, pro ſacro pulpito declamaturus, ſperantes, Deo præbente, eum id ſuis revocationibus effecturum, qvod forte nobis, plerisqve aſſertionibus ac pugnationibus etiam a ſcriptura deſumptis, vix crediturі eſſent. Dein ſucceſſum concionum Guttelii narravit: Adfuit nobis paucis diebus *Doct. Caſpar* vocatus. Mirum qva gratia primum Scholaſticorum, præſertim Thomiſtarum dogmatibus adeo exutus, ut jam eorundem extremus contemptor exiſtat, dein verbum Dei per ſcripturam ſolidam mire tractare conſvevit, ut an fuerit Thomiſta penitus ignoretur, dubiteturqve utrum magis didicerit aut dedidicerit. Nec absqve fructu diſceſſit, multos ſermones noſtros approbando, ita ut qvidam *operariorum* ſatis grandævus diceret ipſum cum nobis in unum conſpirare cornu. Eſt & inſuper qvidam inveteratus homo, plusqvam ſexaginta annorum presbyter & paſtor, idem canus & dives. Is freqventiſſimus ſuis concionibus aderat, nec Cygneam relinqvere volebat, donec ipſe Doctor Caſpar abiiſſet.

Is

Is (ut cognati ſui ajunt) plerumqve coram, inter concionandum, mi- ”
ſeriam ſuam flentibus oculis deplorabat, talia usqve in hæc ipſa tem- ”
pora nunqvam audita proteſtabatur. Aſſerens nunc paſtoris mune- ”
re relicto ac renunciato ad Cygneam (ad qvam unice ſuſpirat) reverſu- ”
rum, perpetuoqve manſurum, faxit Deus eum conſtanter id exeqvi. Eſt ”
& alias populus ut noſti ad conciones freqventiſſimus. Qvo fit, ut & ”
paſtor noſter opera Senatus & conſenſu populi plures inſtitui ſermo- ”
nes curet. Addit alia de mutationibus circa Miſſam & ritus inutiles, ”
qvæ tamen nonniſi rudimenta perfectioris reformationis fuerunt, poſt annos qvosdam ſub Johanne Electore ſecutæ. Nullam mentionem Guttelii fecit in Chronico ſuo Schmidius, qvi tamen pleraqve illius temporis ex commentario diurno æditui cujusdam Zviccavienſis deſcripſit. At hic Guttelii conciones in an.1523. refert habitas ante & poſt meridiem *Dominica poſt corporis Chriſti* ideoqve de aliis agit, priorum oblitus, niſi in anni numero error eſt. Ex hoc ipſo MS. hauſit Schmidius, qvæ de Lutheri adventu & concionibus narrat Part.I.pag.
385. verba æditui MS. ex Germanico verſa hæc ſunt. Anno 1522. die Lu- ”
næ poſt Miſericord.Dom. (*incidit eo anno in diem 27. April.*) Zvicca- ”
viam venit D.Martinus Lutherus, & hoſpitium apud conſulem Her- ”
mannum Muhlpfortium habuit. Die Mercurii concionatus eſt in ”
templo Franciſcanorum, de fide, & a meridie de bonis operibus; Diſ- ”
putavit etiam acriter in articulo de prædeſtinatione & de matrimo- ”
nio. Die Philippi Jacobi (*huic qvi eſt 1. Maji per errorem adſcribit* ”
diem 29. April.) ex curia (*ad populum ſcil. in foro ſpatioſo collectum*) ”
ſermonem habuit, hunc audivit (*additur in margine ex alia manu*) pa- ”
ter meus, & diabolus tumultum excitavit, cum vetula inter cœmenta, ”
qvæ ad ædificium publicum deſtinata in foro jacebant, ſedere videre- ”
tur; Die *inventionis crucis* circa veſperam in arce concionem habuit: ”
Concurrerat ex agris magna multitudo virorum, qvi videre & audire ”
eum volebant, multi etiam milites in urbe erant, ita ut qvidam nume- ”
rum advenarum ad 14000. computaverint. Debuiſſem hoc Lutheri iter referre ad an.1522. cum de geſtis ejus poſt reditum ex arce Wartburgenſi agerem: ſed cum MS. nondum vidiſſem, nec præter Schmidium reperirem qvi iſta traderet, incredibile mihi videbatur Lutherum eo tempore, cum ob proſcriptionem Cæſaream vix Wittembergæ tutus, nec de Electoris tutela certus eſſet, auſum fuiſſe tridui itinere Zviccaviam

caviam

Digitized by Google

caviam excurrere, & interjecta plurima loca ſub ditione Georgii Ducis ſibi infenſiſſimi, aut tranſire aut difficulter vitare. Dubium etiam faciebat, qvod Schmidius diem qvo Lutherus ad populum de curia locutus eſt 9. April. computat, in qvo manifeſte erravit; ille enim dies anno 1522. non in hebdomadem poſt *Qvaſimodogeniti* ſed poſt *Judica* incidit, in qvo Lutherus Wittembergæ fuit, eoqve tempore cum Anabaptiſtis diſputavit, ut conſtat ex epiſtola *vigilia Palmarum* ad Spalatinum data Libro ſecundo pag. 58. Sed cum poſtea copia Manuſcr. Zviccavienſis mihi fieret, in qvo diem 29. Aprilis qvanqvam nec hunc ſine errore, ſed levi inveniebam, & epiſtolam aliam Lutheri ad eundem Spalatinum *fer. 2. poſt Miſericord. Dom.* ex arce *Eulenburgenſi* ſcriptam Lib. II. p. 61. b. attentius conſideraſſem, relationi MS. fidem denegare nonp otui; qvamvis celerrimum iter Lutherum habuiſſe oportet, qvi *d. Invent. Crucis, Luna*, ſive *feria prima poſt Miſericord. Dom.* (3. Maji) circa ſerum, Zviccaviæ concionatus, ſeqventi die, i. e. feria 2. *Eulenburgi* eſſe potuerit. Innuit autem
„ aliqvid qvod ad ea qvæ retuli trahi poteſt, cum ſcribit: *Qvid hac pro-*
„ *fectione egerim*, ex aliis cognoſces, vel cognoviſti. *& paulo poſt: Cygneæ modo tribus egregiis viris Evangeliſtis bene proviſum eſt*: ipſo *paſtore optimo viro, & aliis duobus Magiſtris ſacerdotibus*; ut adeo veriſimile ſit iter hoc non ſine voluntate & ope qvamvis occulta Electoris ſuſceptum fuiſſe ad componendos motus in urbe tunc populoſa & potenti. Paſtor erat, de qvo alibi egi, Hauſmannus. De hoc in MS. legitur An. 1521. vocatum eſſe a Senatu, & primum Paſtorem poſt annos novendecim fuiſſe, qvi præſens in urbe eſſet. Solebant enim parochiæ pingviores artibus Romanæ curiæ & Epiſcoporum iis conferri, qvi reditibus frui, functionem vero aliis tenui ſalario conductis locare poſſent. Addit Schmidius poſt conciones Lutheri Monachos in convitia & tumultus prorupiſſe, & a Senatu invito Papa & Epiſcopo Naumburgenſi diœceſano, urbe ejectos eſſe, ſed in MS. id ſaltem refertur, qvod uni monacho qvi in *feſto Franciſci* 1522. i. e. d. 4. Octobr. petulantius concionatus erat, abitus injunctus fuerit, & certum eſt, ut dixi, pleniorem reformationem poſt aliqvot demum annos ſecutam fuiſſe. Hæc occaſione mentionis de Guttelio, de qvo in ſeqventium annorum hiſtoria aliqva adhuc dicenda venient.

Ad §. CXLVII. *viasqve & modos proponeret.*) Eraſmus edita

pau-

Digitized by Google

Locus ex Eraſmi libello contra Huttenum, cohortatio ad Principes & Epiſcopos.

paulo poſt hoc ipſo anno *Spongia ſua* ſive *expurgatione* adverſus *Ulricum Huttenum,* more ſuo tecte & caute oſtendit, qvid conſilii fuiſſet capiendum, & qvid optari potuerit pro bono Eccleſiæ. Cum enim indicaſſet qvid in Lutheri ut vocat *paradoxis & vehementia* deſideret; & Lutheranos, qvi ſibi ſpiritualem cognitionem vindicabant, commonuiſſet, ut cogitarent ſe qvoqve homines eſſe, iisdem malis obnoxios; qvibus Pontifices & Principes; utqve publicam non ſpernerent autoritatem: hac paræneſi ad Principes, Eccleſiaſticos nempe & Politicos, utitur, Rurſum principes qvamlibet potentes ac magni; ne averſentur veritatem Chriſti, a qvamlibet humili propoſitam: Humiles erant & apoſtoli: Pharmacum corpori profuturum accipimus ab obſcuriſſimo idiota, aut a muliercula, & animi medicinam reſpuimus ab humilioribus oblatam? Submoveantur utrinqve privatæ cupiditates, & communibus votis imploretur ſpiritus ille pacificus, ne mutuis diſſidiis Chriſtiana res jam nunc in arctum contracta, penitus concidat, ne ferarum ac piſcium ritu mutuis morſibus nos invicem lacerantes jucundum ſpectaculum præbeamus, & Satanæ, & Chriſtiani nominis hoſtibus. *In omnibus articulis a priſcis prodita fidei conſenſus eſt.* Cur ob paradoxa, neſcio qvæ, qvorum aliqvot ejusmodi ſunt, ut ad plenum non poſſint intelligi, qvædam ejus generis, ut in utramqve partem diſputari qveant, nonnulla talia, ut non ita multum momenti adferant ad mores emendandos, ſic tumultuetur orbis? Tota vita Chriſtianorum undiqve differta eſt bellis inſaniſſimis, tumultibus, latrociniis, jurgiis, odiis, obtrectationibus, fraudibus, dolis, luxu, libidinibus; nihil uſqvam ſanum eſt, & omiſſis omnibus digladiamur, *an principatus Romani pontificis ſit profectus ab autore Chriſto.* Utraqve pars alteri ſeſe attemperet. Obſeqvium parabit amicitiam, pervicacia tumultum gignet. Qvis autem finis erit, ſi altera pars nihil habeat niſi tumultus, rixas & convicia, altera nihil niſi cenſuras, bullas, articulos & incendia? Qvid magni eſt homunculum alioqvi moriturum in ignem conjicere? Docere ac perſvadere magnum eſt. Ne palinodiæ qvidem illæ magnopere movent qvenqvam. Qvis enim non ſic interpretatur, maluit pudefieri qvam exuri? Qvam vero non plauſibile, qvum Epiſcopus qvi debebat docere Philoſophiam Evangelicam, in his qvæ ſunt hujus mundi, plusqvam ſatrapes eſt: in his qvæ ſunt fi-

" dei, nihil habet niſi articulos, carceres, carnifices & incendium? Non
" pudeat Epiſcopos ſervire charitati Chriſtianæ, qvod facere non pu-
" duit apoſtolos; non pigeat eruditos, epiſcopis ſuum honorem reddere.
" Hoc interim conſilium dederim utriqve parti, ut neutri addictus, ita
" utriqve bene cupiens. Ne vero hæc ſolius Eraſmi conſilia fuiſſe exi-
ſtimentur, teſtatur ipſe in Epiſtola ad *Joh. Bozemum* Canon. Conſtan-
tienſem tertio Cal. Febr. d. an. 1523. ſcripta qvæ in volumine editarum
non habetur, ſed ſeorſim menſe Aprili illius anni cum alia ad Mar-
cum Laurinum Decanum Brugenſem & ad Theologos Lovanienſes a
Frobenio excuſa fuit, ſe *Marini Caraccioli Hieronymi* Aleandri (qvem
trilingvis eruditionis hoc tempore principem vocat) & *Joh. Glapio-
nis*, Concionatoris Cæſarei conſilio, imo & *Georgii* Saxoniæ Ducis &
Montiſii ex Angliæ proceribus hortatu, *diſputationem* ſive *collationem*,
tribus dialogis, de negotio Lutheri, ſed ſuppreſſis ſive mutatis nomini-
bus ſcribere cœpiſſe. In his (ait) Thraſymachus Lutheri partes agit,
" Eubulus diverſas. Primus dialogus inqvirit, an expedierit hac via rem
" tractari, etiam ſi Lutherus omnia vera ſcripſiſſet. Secundus excutit
" aliqvot illius dogmata. Tertius oſtendit viam, qva tumultus hic ita
" poſſit ſopiri, ut in poſterum non facile repulluleſcat. Res peragitur
" inter duos, absqve convitiis, nulla contentione, nullo fuco, tantum nu-
" de ſimplex & ruſticana veritas proponitur; tanta æqvitate, tantaqve
" moderatione, ut majus periculum videatur ne mihi ſuccenſeat pars
" diverſa, videlicet lenitatem meam, interpretans colluſionem, qvam Lu-
" therus ipſe, ſi modo micam ullam habet ejus mentis, qvam multi de illo
" prædicant: & ego certe gratulor, ſi habet: opto, ſi non habet. Video
" qvibusdam magis placere ſævitiam, ac per me qvidem licebit, ut ſuum
" cuiqve judicium blandiatur. Sævire facilius eſt, ſed hoc mihi viſum
" eſt conducibilius. Si corporis affectio in uno qvopiam membro ver-
" ſetur, fortaſſe profuerit cauterium, aut ſectio. Cæterum ubi malum
" per omne corpus fuſum eſt, ubi per intimas venas, ac fibras ſparſum
" eſt, fortaſſis aliqvo Mercurio ſit opus: qvi qvemadmodum lethalem
" ſoporem exemit ex omnibus membris Pſyches, ita paulatim ex intimis
" educat id qvod eſt noxium. *addit poſtea:* Multa tamen intercurrerunt,
" qvæ me non patiebantur longius in opere cœpto progredi, qvam ad
" unam aut alteram pagellam, ut opus conceptum ſit magis qvam cœ-
" ptum: qvanqvam & alias ab hoc ſcripti genere natura ſatis abhorreo.
" Odi cruenta diſſidia, luſibus innoxiis magis capior, velut huc natus.
Tum

Digitized by Google

Tum probe mihi conſcius ſum qvantum Herculem hæc res poſtulet, & "
qvantulus ego ſim pygmæus. Ac prorſus nondum mihi ſatis decre- "
tum eſt, an velim qvod inſtitutum eſt abſolvere. Qvicqvit fiet, non "
fiet temere: nec exibit omnino, niſi privatim lectum ac probatum ab
his, qvos maxime decet favere gloriæ Chriſti; nam in hoc certe cude- "
tur, ſi tamen cudetur unqvam. Siqvidem video partem utramqve "
ſic eſſe accenſam, ut tota velit vincere, aut tota perire. Porro altera "
devicta magnam Evangelicæ veritatis ac libertatis ruinam ſecum tra- "
het: altera non opprimetur; niſi pernicioſiſſimo orbis tumultu, qvi "
multos etiam innoxios involvet. Ego malim rem ita componi, ut "
utraqve pars victoriam concederet veritati & gloriæ Chriſti. Hac de "
re obtuli ſecretum conſilium meum Monarchis, ſi jubeant exhiberi. "
An perfecerit & ediderit qvæ cœpiſſe ſe dicit, fateor me neſcire. Si extaret, luculentius forte qvam ex omnibus aliis ejus ſcriptis judicium ejus haberemus. Qvanqvam vero hodie diverſa plane ſit rerum facies in Germania maxime noſtra in qva publicis legibus ſancita eſt pax & concordia inter diſſentientes, ad moderanda tamen mutua odia & ad firmandam qvietem, imo & ad emendationem multorum defectuum ejusmodi conſiderationes non ſine fructu legerentur.

Ad §. CXLIIX. *in fine.*) Circumſpicere cœpiſſe ad defenſionem ſuam Principes Saxones, poſt ſeceſſum illum Ratisponenſem & coeunte Pontificis artibus factione adverſus reformationem, ad defenſionem ſuam ex *Hortledero* diſci poteſt. Nactus enim is eſt autographum Latinum Lutheri, Melanchthonis & Bugenhagii in qvo ſinguli *hoc anno 1523.* de qvæſtione, *An liceat Principi ſubditos ſuos ſi a Cæſare vel aliis Principibus religionis cauſa vim paterentur, armis defendere,* ſententiam ſuam aperiunt. Diſſvadent id, ea maxime ex cauſa, qvia Principes in conſcientia ſua nondum convictos eſſe intelligebant de veritate Evangelica, nec a ſubditis ad defenſionem imploratos, nec de bello cum ordinibus provinciæ deliberaſſe: Certos autem ante omnia juſtitiæ cauſſa eſſe debere ſtatuunt, qvi arma pro defendenda ea arripiunt. Sed de hac diſceptatione & in univerſum de jure belli pro religione gerendi plura in progreſſu operis dicenda venient. Ex his interim conſtat de reformatione manu regia promovenda qvæſitum qvidem hoc tempore, ſed nihil definitum eſſe, & Principes trepidos adhuc & ſui juris incertos fuiſſe. Vid. *Hortled. Tom. I. Lib. II. cap. 1. edit.*

Digitized by Google

An. 1645. fol. 161. Eorum trepidationi igitur etiam Lutherus multum & fortaſſe plusqvam vellet indulſit: Patet id inter alia, inſigni exemplo Anno 1523. ineunte, cum Auguſtiniani duo ex inferiori Saxonia *Johannes* nempe *Weſtermannus* & *Godſcalcus Croppius* Herfordienſis Wittembergæ doctoratum veteri more acciperent, *Papiſtico* nempe ut expreſſe ad Spalatinum ſcribit Lutherus, Lib. II. p. 111. addens: probe illos rem ſcire, ſed majoribus ſuis cedere, Principem vero hypocriſin ſuam continuaturum & ſuſpicionem priorem purgaturum eſſe, ſi ad convivium ſolenne ferinam mitteret. Paulo poſt tamen Godſcalcus ille in monaſterio Auguſtiniano Eimbeccenſi cum Erneſto Burmeſtero aliisqve Evangelium docere cœpit, *vide Chytr. Lib. XI. p. 326.* donec urbe ejiceretur, ſed revocatus poſtea fuit, & interim *Zellæ* docuit, cum enim ibi eſſet Lutherus ad eum ſcripſit An. 1524. & 1525. Lib. II. p. 236. & 298.

Ad §. CXLIX. *Dicam tamen aliqvid in additionibus)* Ab amico veteri, & ſtudiorum, cum adoleſcentes eſſemus, ſodali *Hiobo Ludolfo*, Viro ob eruditionem omnigenam, lingvarum plurimarum cognitionem, geſtaqve in aulis inſignia munera Illuſtri, miſſa mihi eſt *Joh. Baazi* Hiſtoria Eccleſ. Svecorum Lincopiæ Anno 1642. excuſa, qvæ paucis, ut videtur, in Germania innotuit. Ex ea excerpere qvædam non indignum labore aut a ſcopo alienum putavi, teſtimonio etiam Illuſtriſſimi olim, mihiqve benevoli Regni Sveciæ Senatoris *Stenonis Bielkii* motus, qvi ut in libro Baazii annotavit Ludolfus, contuliſſe ſe retulit ſcripta autoris cum Actis publicis, & fideliſſime cuncta, ſine odio & ſtudio tradita reperiiſſe. Et primo qvidem prætereundum eſſe non duxi, mala illa a Chriſtierno II. Daniæ Rege Svecis illata, de qvibus declamat Maimburgius Clero & Pontifici non immerito imputanda eſſe, factioni nempe *Guſtavi Trollii* Archiepiſcopi Upſalienſis. Hic enim Chriſtiernum per proditionem in Sveciam introducere molitus eſt, convictusqve licet, accuſante *Stenone Sturio*, Regni gubernatore, coram *Arcimboldo* Pontificis Legato criminis, & hujus opera Stenoni reconciliatus ad prava conſilia rediit, tuente illa Leone X. qvi Anno 1520 Stenonem & Proceres, imo totum regnum interdicto ſubjecit, renitente tamen populo & Chriſtiernum demum expellente, qvam libertatem ipſe Joh. Magnus Lib. XXIV. hiſt. cap. 3. non potuit non laudare, ut refert Baazius Lib. I. c. X. Itaqve Chriſtiernus immanem

Digitized by Google

nem illam lanienam ſupplicio tot procerum & civium anno 1520. exercitam, eo prætextu excuſavit, qvod excommunicatos omnes a Pontifice eſſe diceret, Vid. Chytræ. Lib. VIII. fol. 263. Dein notari meretur, qvod Baazius cap. XII. allegatis documentis probat, Clerum, populumqve Svecicum, omnimodam illam & abſolutam Romanæ ſedis potentiam ne illis qvidem ſeculis agnoviſſe, cum immanem in modum aliis in regnis invaluiſſet. Qveruntur enim in diplomatibus ſive Bullis Pontifices Anno 1160. 1210. 1250. qvod Epiſcopi neqve Capitulorum electione, neqve conſultis Pontificibus, ſed Procerum & plebis conſenſu conſtituerentur; Et aliunde conſtat, qvod ipſæ diœceſes non a Pontifice aut ejus Legatis, ſed a Rege & ordinibus regni fines ſuos acceperint. Teſtis ejus rei citatur antiqvus Scriptor *Adamus Bremenſis*. Alia prætereo. Poſt hæc Lib. II. c. I. tradit, *Guſtavum Erici*, poſtea Regem, cum regnante Chriſtierno Anno 1519. apud Lubecenſes exularet, primum de Lutheri doctrina, qvæ ad Eccleſiæ Reformationem tendebat, rumorem accepiſſe, informatum autem poſtea fuiſſe a duobus illis Lutheri diſcipulis, *Laurentio & Olao Petri*; maximam vero averſionis a Romano pontificatu cauſam habuiſſe, factioſam illam Cleri potentiam, & injuſtam de qvo diximus excommunicationem, qva Tyrannidi Chriſtierni Pontifex velificabatur. Fabulam igitur ſuo ingenio & vulgarem qvidem ac protritam pro hiſtoria nobis obtrudit *Maimburgius*, cum Guſtavum ad Lutheraniſmum perductum eſſe tradit, monſtrata ex bonis Eccleſiaſticis præda. Qvomodo vero ad reformationem proceſſerit Guſtavus, qvæ obſtacula paſſus ſit, qva prudentia populi a Clericis in ſeditionem concitati impetum ſuperaverit, qvomodo furori Anabaptiſtico a Rinckio & Knipperdollingio, in Sveciam irrepentibus, excitato, pulſis fanaticis reſtiterit, a Baazio d. L. II. c. 2. 3. explicatur. Diſputatum eſt publice Upſaliæ inter Olaum Petri qvi Lutheri, & *Petrum Galle* Profeſſorem Theologum, qvi Pontificia dogmata propugnabat, & utriusqve argumenta poſtmodum ſcriptis mandata & publicata fuerunt. Qvorum compendium lectu digniſſimum cap. V. reperitur. Juſſu vero Regis a *Laurentio Andreæ*, Presbytero Stregneſenſi, Cancellario ſuo, (Secretarium Maimburgius vocat) ad exemplum Lutheri Biblia Sacra in Svecicam lingvam translata fuerunt, initio a N. T. facto, publicata etiam ritualia ſive *Agenda*

eadem lingva, & Pſalmi Davidis Rythmici. De bonis vero Eccleſiæ & ſpeciatim de Decimis Anno 1526. in comitiis Holmienſibus agi cœptum eſt, non ob mutationem religionis, ſed neceſſitatis publicæ cauſa; nam bello cum Chriſtierno ingens æs alienum apud Lubecenſes contractum ſolvi non potuit, niſi ſubſidia ex opibus Eccleſiæ peterentur, qvod paribus aut minus gravibus ex cauſis in regnis Pontificatum etiam nunc agnoſcentibus ſæpiuſcule fieri videmus: Decretum itaqve tunc eſt ordinum conſenſu, ut decimæ parochiales duplæ corrogarentur, earumqve triens ad Paſtorum Eccleſiæ ſuſtentationes, reliqva cum tertia parte argenti & æris ex aliis bonis Eccleſiaſticis, ad expungenda nomina impenderentur, Vid. c.VI. Fuga Archiepiſcopi Upſalienſis, utqve ſimulata legatione & naufragio Paſtores diœceſis convocatos pecunia emunxerit, eamqve cum multis patriæ documentis ſecum abſtulerit, refertur c. VII. Diploma Regium, qvo calumnias a profugo ſparſas diluit, Anno 1627. editum extat c. VIII. cujus hæc inter alia verba ſunt: Religionis veræ curam nos habere juxta Dei *verbum non* diffitemur: Veriorem nullam habemus religionem, *qvam a Chriſto* & Apoſtolis traditam, de hac non controvertitur; Sed de Ritibus qvibusdam ab hominibus inventis, præſertim immunitate *Prælatorum* Eccleſiæ. Ritus inutiles cupiunt docti abrogatos; novam vel aliam qvam vere Chriſtianam religionem introducere minime inſimulari poſſumus: Nam pietati veroqve Dei cultui recte ſtudentes, de gaudio vitæ æternæ participare cum omnibus Chriſti fidelibus unice laboramus. Qvare jubemus clementer dilectos noſtros ſubditos, ne calumniæ de Nobis ſparſæ locum dent, qvin potius religioſa pie judicantes, cogitent nos tractare illa, qvæ Dei gloriam & noſtram, noſtrorumqve ſubditorum æternam & temporalem felicitatem concernunt. Sumus experti haud ita pridem, qva uſus ſit fraude Papa Rom. in colligendis noſtris bonis, dum per Miſſas atqve indulgentias corraſit magnam vim pecuniæ, prætendens connumerandam eſſe conducto militi, contra Turcam merenti ſtipendium, ſicut emiſſarius Papæ divulgabat factum, hac pecunia utitur Papa Rom. ad ſtabiliendum Regnum ſuum contra Imperium Cæſaris Rom. Qvas Epiſcopi & Prælati Eccleſ. noverint alias fallacias, qvibus decipiant ſimpliciores, tum gravando conſcientias miſerorum ut lucrum reportent, ſi relaxent impoſitam ſatisfactionem, tum multiplicando hypocriſin Religionis, ut nomen

Digitized by Google

men Sanctitatis (ementitæ) obtineant. Hoc totum docti viri in aliis Regionibus ad oculum demonſtrant. Dum Prælati Eccl. ſuo ventri indulgentes, obſervant doctos piosqve viros hæc mala detegere, veritati ſummo niſu reſiſtunt, accuſantes illos novæ Religionis, mutatæqve Catholicæ fidei. Hic cum nullius ſit veritatis ſermo, ne huic calumniæ locum detis, ſerio hortamur. Abuſum inde, poſt diſceſſum Archiepiſcopi, ingruentem, dum plebs reditus clero præberi ſolitos lucrifacere conabatur, Rex correxit, emiſſis edictis qvibus ſuſtentationi paſtorum conſultum eſt. In comitiis poſtea Upſalienſibus, tumultuante in *Dalecarlia* præcipue ob mutatum cleri ſtatum plebe, publice allegavit Rex non niſi unum Cœnobium Carthuſianorum *Gryphisholmenſe*, qvod in prædio ſuo hæreditario, non plena ſua voluntate erectum fuiſſet, in commodiorem uſum eſſe converſum, & *Lutheraniſmi* nomen recuſans, non defendere ſe aliam religionem dixit, qvam vere Chriſtianam & Apoſtolicam. Cap. XIII. extat hiſtoria comitiorum Aroſienſium Anno 1527. celebratorum, in qvibus ſtatim in limine offenſi ſunt Epiſcopi, qvod Rex Senatoribus Regni primam ſedem ante Epiſcopos dediſſet, Paſtores deinde & Clericos infra Nobiles collocaſſet. Obſtitit Reformationem ſerio urgenti Regi, magno conatu, *Johannes Brasche*, Epiſcopus Lincopienſis, ſed cum Clero metu ordinum Regni obſeqvium ſimulavit, ita tamen ut proteſtationem ſcriptis clam conſignatam, ſub lapide ſepulchrali in templo occultaret, unde poſt annos XV. protracta Regi de illorum calliditate fidem fecit. Poſt diſputationem *Olai & Galli* publice & qvidem poſtulantibus, qvi aderant, ordinibus, Svecica lingva habitam, decreta condita ſunt qvæ c. XIII. recenſentur, qvorum ſecundum caput eſt, ut *Epiſcopi Regi ſpecificationem Expenſarum de bonis Eccl. annuatim collectarum exhiberent, ut Rex cum conſenſu ſenatorum diſponat, qvantum ſufficiat ſuſtentandis Eccleſiis & qvid ſuperſit coronæ, ſive regio fiſco numerandum.* Monachis etiam leges præſcriptæ, mendicantibus qvidem, ut *bis ſaltem anno ad ſtipes corrogandas exirent*; cæteris, qvibus præbendæ, qvos vocant, erant, mendicatione interdictum fuit. Paſtoribus & Scholarum Magiſtris injunctum, ut purum Dei verbum docerent; adverſus excommunicationum abuſus, Regia & Senatus cognitio ſtabilita. His decretis Epiſcopi *Lincopienſis*, *Aroſienſis*, *Scarenſis*, *Stregnenſis*, & Canonici *Upſalienſes* & *Wexonienſes* (vacantibus ſedibus) pariturus ſe eſſe ſyngrapha

Digitized by Google

pha polliciti ſunt, ſed cum clandeſtina, ut dictum eſt, cautela. Arces Epiſcoporum, qvibus bellorum tempore ſæpe abuſi erant in Regis poteſtatem conceſſerunt. *Johannes* ille Lincopienſis ut fraudem tegeret, Regem convivio excepit, paulo poſt viſitationis obtentu in Gothlandiam inſulam diſceſſit, & convaſatis qvæ poterat ex Eccleſiarum & monaſteriorum bonis, Dantiſcum profugit, ubi & *Johannes Magnus* Archiepiſcopus Upſalienſis ſubſtitit, donec hic deſperato in patriam reditu Romam, Lincopienſis in Poloniam ſeceſſiſſet, ubi in monaſterio vitam finiit. Anno ſeqventi comitiis Stregneſiæ celebratis, ordinari Rex per Aroſienſem Epiſcopum, tres alios fecit, non reqviſito conſenſu aut inveſtitura Pontificis. Eodem anno *coronatio Regia* Upſaliæ peracta eſt, præmiſſa pia de officio Regis & civium admonitione, qvæ legitur C.XV. De bonis eccleſiaſticis qvæ nobilium fundatorum hæredibus expoſita eſſe narrat Maimburgius, edictum anno 1528. d. 26. Maji promulgatum fuit, in qvo allegata veteri qvadam ordinatione anno 1454. facta, nobilitati mandatur, ne ſuo auſu *invadant* illa bona, ſed jus qvo niti velint, prius doceant, & auditis *Epiſcopis &* capitularibus Regiæ cognitioni ſubmittant, additur: *Qvicunqve horum controverſantium meliores habuerit rationes, obtinebit cauſam.* Unde patet non per ſpolia, ſed juſtis cauſis & titulis ad vindicationem male qvæſitorum proceſſum eſſe. Anno 1529. *Dominica Qvinqvageſima* habitis *Orebrogiæ* comitiis, Clerus Regni de reformatione Eccleſiæ, conſtitutionem edidit. Primus nominatur *Laurentius Andreæ* Archidiaconus Upſalienſis, Præſes ſedis Archiepiſcopalis, Regiusqve Nuncius; dein *Scarenſis, Stregnenſis, Aroſienſis* Epiſcopi; inde Paſtores, Diaconi, Canonici, Monachi. Præcipuum, qvod edicunt, eſt, prædicatio verbi divini, & correctio qvædam externi cultus, in qvo tamen plurima ſervarunt, ex veteri ritu. Edidit etiam hoc ipſo anno *Olaus Petri*, tum Holmiæ Paſtor factus, *Manuale* ſacrum lingva Patria, *Miſſæ* præſertim ſive *cœna dominicæ* celebrationem præſcribens, & articulum de Juſtificatione explicans. Secutus eſt ſpontaneus monachorum ex clauſtris egreſſus, ex qvibus qvi idonei erant eccleſiæ miniſterio præfecti fuerunt. Verſum etiam N. Teſt. in lingvam Finnonicam, & ſic ſucceſſu temporis ſub Guſtavo Rege, non tamen ſine motibus qvibusdam Reformatio plenarie peracta fuit. Hæc ex autore, qvem nominavimus, publica actorum fide probata,

Digitized by Google

bata, cavillis ſcriptorum exterorum præponderare debent, multis modis digna, qvæ memorentur, imprimis ut appareat efficacia veritatis Evangelicæ, in ultimas Septentrionis Provincias duorum ſaltem qvi Lutherum audierant mediocris conditionis hominum miniſterio delatæ, nulloqve ſangvine aut aliis qvas in contrarium exerceri cernimus violentiis, ſed pie & feliciter propagatæ. Scripſeram hæc cum mihi viſa eſt Relatio *V.C. Samuelis Puſendorfii* Germanice edita, de rebus Sveciæ, lectu ſane digniſſima, ex qva hæc, qvæ ex Baazio excerpſi confirmari poſſunt, pauca enim qvæ diſcrepare videntur, rei veritati in ſumma non officient.

De rebus Danicis illius temporis plures notioresqve ſcriptores habemus. *Meurſium*, *Chytræum*, alios, ad qvos recurrendum eſt iis, qvi veriora, qvam a Gallis noviter relata & partim excogitata ſunt, deſiderant. De *Chriſtierno* (qvanqvam qvæ is ſæva & injuſta fecit, defendenda minime ſumam) legiſſe tamen me memini; illum nobilitati licet infenſum pariter & exoſum, plebi tamen acceptiſſimum fuiſſe. *Friderici* Electoris Saxoniæ avunculi ſui favore non caruit. De hoc & de propenſione ejus ad D. Lutherum Spalatinus in vita Friderici hæc habet: Anno 1523. Chriſtianus Daniæ Rex cum ſorore ſua ejusqve marito Electore, Joachimo Brandeburgico apud Electorem Fridericum biduo fuerunt Schweinitii; eo tempore Lochaviam etiam venit, eamqve arcem omnibus, qvæ in Anglia & Hiſpania vidiſſet, præferre ſe dixit. Eodem autumno Rex Lutherum Wittemberga in arcem Electoris Sveinitiam accerſivit, & concionantem audivit, tanta cum voluptate, ut dixerit, ſe tota vita Evangelium ita explicari non audiviſſe, nec dum viveret concionis hujus obliturum, imo jam omnia qvæ ſibi acciderent, Deo juvante, patientius eſſe toleraturum. Sane Lutherus miſeriam Chriſtierno ideo immiſſam a Deo judicat, ut jam ſoli Chriſto viveret Lib.II. ep. 313. b. Forte Deus aliqvando ferinam (*proverbio Germanico res rara & inſolita ſignificatur*) id eſt, regem & reginam ad cœlum vocabit, atqve eum Regem de qvo minime ſperaſſet ſenſus humanus, ut ſit mirabilis (Deus) ad ludendum noſtrum judicium. Et paulo ante menſe Febr. 1525. ad *Joh. Agricolam* Islebium ſcripſerat: Regia illa mulier & vere Regina Eliſabeth Danorum Regis uxor exceſſit e vivis (*Maximiliani* Imp. *filia erat Caroli V. amita*) ut ipſe mihi

Digitized by Google

ſti ſcripſit Chriſtiernus Rex, ſed magna fide exceſſit, accepta cœna Do-
„ mini legitimo ritu Chriſti, nec perſvaderi potuit fortiter tentata per
„ proceres, ut in Papæ fidem rediret. Unum adhuc ad Maimburgii relationem noto: incredibilem eſſe *decies centenorum millium florenorum* ſummam, qvam ab Accimboldo corraſam fuiſſe in Svecia refert; Extat Satyra titulo *Philalethis* in contumeliam Accimboldi circa illud tempus Baſileæ edita, in qva omnia ejus vitia exaggerantur, ſed nonniſi ad *viginti millium ducatorum pretium* æſtimantur, qvam Svecia & Dania collecta Rex Arcimboldo abſtulerit. Ut vero ratione Summæ plus dixit Maimburgius, ita minus dicit, cum ſcribit regem repetiiſſe ſaltem iſtam pecuniam a pontifice, nam revera abſtulerat, prætextibus non carens, memorat id *Varillaſius* Lib. IV. p. 321. & pluribus refertur dialogo illo Satyrico, qvi Hutteni ſtylum ſapit.

Ad §. CLI. *Uratislaviæ)* Mortuus erat paulo ante Epiſcopus urbis, Johannes Thurzo, Illuſtri in Pannonia familia natus renaſcenti Evangelii doctrinæ admodum favens. Ad hunc jam *lethaliter decumbentem*, Epiſtolam Lutheri 3. Kal. Aug. anno *1520.* ſcriptam refert *Scultetus* in illo anno p. 60. his inter alia verbis: Ego ſane fateor,
„ & me nonnihil, imo multum cum Reverenda Paternitate Tua ægreſcere, qvod Eccleſiæ Dei compatior, cui proh dolor, rari dantur, qvalem R. P. T. dedit Epiſcopi, cum nunqvam magis eguerit talibus. Cæterum confido, qvod manus ejus percutiet & ſanabit: atqve qvi R. P. t. tam inſignibus ornavit dotibus, non deerit, ut det virtutem fortitudinemqve omnia conſtanti Chriſtiano, Epiſcopaliqve animo ferendi, & ſtandi in omnes ſanctas voluntates ejus. Si vita negabitur Eccleſiæ, proſit mors. Potens autem eſt, tam ex vita qvam ex morte R. P. T. Eccleſiam ſuam juvare, pro divitiis bonæ voluntatis ſuæ. Non hoc ſcribo, qvod neceſſarium arbitrer, animum tuum confortari in Domino, (qvanqvam qvis eſt tam fortis, qvi non egeat vel minimi fratris ſolatio?) Sed qvod communia nobis omnia factus juſſit, ut alter alterius onera portaret; ne ullus fidelis ſuus ſolus viveret, aut ſolus moreretur, ſed in communione ſanctorum ſecurus per omnia ageret & pateretur. Itaqve qvantum nos contriſtat communis T. P. ægritudo, aut, ſi Dominus velit, etiam futura mors: tantum nos rurſus lætificat, qvod nec ſola patitur, nec ſola vivit anima tua, ſed vivimus & patimur

Digitized by Google

timur cum illa, & cum omnibus Jeſus Chriſtus medium cordis noſtri, „
in qvo ſancte valeat R.P.T. & meæ temeritati ignoſcat. Adducit & „
aliam Sculteus biduo poſt a Melanchthone ſcriptam p.61. in qvo hæc
leguntur: *Victus hominis amici conſilio, hoc, qvicqvid eſt, literarum
ſcribo: ac Rever.P. tuæ ſimul mea ſtudia, & hunc animum laudibus „
tuis impenſe faventem addico. Qvis enim ei non faveat? qvi unus „
nobis, qvod ſciam eqvidem, in Germania Epiſcopi παράδειγμα abſol- „
viſti, autoritate, literis ac pietate. Qvi, ſi haberet Chriſtiana Res- „
publica, ut ille Rex Homericus ait, decem tui ſimiles συμβουλεύοντες, „
non dubitarem, renaſci aliqvando Chriſtum.* Sed neutra epiſtola E-
piſcopo reddita fuit, deceſſerat enim poſtridie Cal. Aug. id Lutherus
poſtea 3. poſt Martini 1520. ad *Linccium* ſcribens, his verbis memorat:
Eadem fide (in Chriſtum) Epiſcopus Uratislavienſis obiit, omnium „
Epiſcoporum hujus ſeculi optimus. Extant duæ ad eum Eraſmi epi- „
ſtolæ anno 1519. & 1520. ſcriptæ Lib.V.34. & XV. 2: una itidem Epiſco- „
pi ad Eraſmum, elegantis ſtyli, qva munera qvædam ei inſinuat. dict. „
Lib. XV. I.

Cæterum de *Joh. Heſſo* qvi Canonicus prius, dein paſtor Uratis-
lavienſium fuit, paucis notandum, Norimbergenſem fuiſſe, Theologiæ
doctorem. Primam concionem habuit d.25. Octobr. 1523. collega ei
datus eſt *D. Ambroſius Meibanus* Uratislavienſis, cujus libellum qven-
dam anno 1537. editum præfatione ornavit Lutherus Tom. VI. Altenb.
fol. 1109. Heſſus anno ſeqventi 1524. de fiducia in ſolum Deum & con-
tra ſacrificium miſſaticum, tum pro matrimonio Cleri, publice per
Octiduum diſputavit, adjutus a Valentino Trocedorfio. Felicem
ſucceſſum hujus diſputationis memorat Lutherus in epiſtola ad Spala-
tinum, *fruſtra*, ut ait, *reſiſtentibus tot legatis regum & technis Epiſcopi:*
Ipſum vero Heſſum jam anno 1522. m. *Mart. Evangeliſtam factum
eſſe, & principem ejus* (neſcio an Epiſcopum an ex Sileſiis alium,) ob
zelum pro Evangelio commendat. In eadem epiſtola monet, fidem
prius & charitatem urgendam eſſe apud auditores, nec ad communio-
nem ſub utraqve ſolum (qvod vulgo fiebat) feſtinari debere, cum fides
non utraqve ſpecies faciat Chriſtianum. Damnandus eſt Papa, ait,
qvi lege poſita ſuſtulit alteram ſpeciem adverſus Evangelium, ſed nec
nos laudandi ſumus, ſi charitatem & fidem omiſerimus, qvantumli-
bet juxta Evangelium utraqve ſpecie potiti fuerimus. Poſtea an. 1524.

eundem jam Paſtorem ad conſtantiam adverſus perſecutiones eodem
anno hortatus erat, ſcribens: Aſcendiſti in navem cum Chriſto, qvid
» expectas? Serenum? imo ventum, & procellas & fluctum navem ope-
» rientes ut mergi incipiat, ſed hoc baptiſmo baptiſandus prius es, tum
» ſeqvetur ſerenum excitato & implorato Chriſto &c. Heſſo filius fuit
» Paulus Medicus & Profeſſor Wittembergenſis, ſed ex filiabus una in-
» feliciter elocata eſt *Fridrico Staphylo*, qvi a religione Evangelica de-
» fecit & immanibus calumniis in eam graſſatus eſt. Defuncto Heſſo
» Anno 1547. Melanchthon Græcum ſcripſit Epitaphium. vid. Adam. in
» vitis Theolog. p. 183. & ſeqq. Luth. II. Ep. p. 57. 205. 240.

Ad §. CLII. *Canticum de Juſtificatione*) Duæ hiſtoriolæ de effectu hujus cantici non diſplicebunt lectoribus, qvas ex MSS. annoto. Cum id *Speratus* in Pruſſia compoſuiſſet, & vulgo ut ſolet, innotuiſſet; mendicus qvidam ex illis partibus Wittenbergam veniens ſub feneſtra Domus Lutheri illud cantavit. Lutherus auſcultans & novum eſſe obſervans, cum non ſatis intelligeret, repeti juſſit, rectius itaqve percipiens & de autore ejus edoctus non ſine lacrymis *gratias Deo egit*, ob veritatem etiam per cantica iſtiusmodi tam late longeqve propapata. (2.) cum Fridericus II. poſt mortem fratris Ludovici An. 1544. in Electoratu Palatino ſucceſſiſſet, & Evangelii qvidem doctrinam ex Bucero (qvi ei a concionibus olim fuerat) ſatis didiciſſet, verum metu Imperatoris, & fratris defuncti exemplo, innovare aliqvid publice in cultu nondum auderet, ſubditi tamen eo inclinarent, factum eſt An. 1546. *Heidelbergæ*, in primaria æde *S. Spiritus*, dum Miſſa pro veteri more celebraretur, ut populus ſua ſponte clara voce hymnum illum Sperati, Es iſt das Heil uns kommen her / canere inciperet. Veritus ergo perſpecta populi mente tumultum, & ne agnatus *Otto Henricus*, qvi tum domicilium Heidelbergæ habebat, Evangelio favebat, & poſtea in Electoratu ſucceſſit, gratiam illam in ſe derivaret, indulgere cœpit, ut Miſſæ non Latine ſed Germanice dicerentur, & S. Cœna *ſub utraqve* diſtribueretur. Hoc *teſte Altingio*, principium publicæ mutationis in Palatinatu fuit, de cujus progreſſu in ſeqventibus dicendum veniet. Ex cantico ipſo qvod ut alia rhythmo Latino utcunqve expreſſit ante annos plus centum *Wolffgangus Ammonius* Dunckelſpühlenſis Eccleſiaſtes, qvædam apponam.

Venit

Venit ſalus ex gratia
Dei mero favore
Nil facta conferunt pia
Nec qvem valent beare.
Chriſtum fides ſed aſpicit
Hic omnibus nobis luit
Factus ſeqveſter ultro &c.
Coram Deo mox juſtus eſt
Hanc qvi fidem prebendit,
Per facta qvæ tamen fides
Ex corde tum reſplendet,

Fides qvieſcit in Deo
Dat charitas ſe proximo
Si ſis Deo renatus &c.
Ceu fonte profluunt fide
Qvæ facta ſunt probanda,
Abeſt fides ſi pectore
Nec facta ſunt probanda.
At ſola nos ſalvat fides
Sunt facta proximi comes
Qvibus fidem probamus.

Iſennacum) *Aqvila* iſte poſtea *Superintendens* Salſeldenſis factus eſt, cujus alibi forte mentio fiet. Duos Monachos, Franciſcanum unum, Carthuſianum alterum abuſus & errores Pontificios publice An. 1522. Iſennaci perſtrinxiſſe, ex MS. refert Scultetus d. an. p. 132. Anno ſeqvente *D. Jacobus Strus* vehementius concionatus eſt, a Decano & Capitulo ob id apud Johannem Ducem Electoris fratrem accuſatus. Scult. p. 163. ubi *archivum Iſennacenſis Eccleſiæ* allegat.

Ad §. CLIII. *ex Niemitſchenſi cœnobio*) Confunditur hoc Ciſtertienſium monialium clauſtrum cum *Niemeccenſi*, haud procul Wittenberga, qvod erat *Canonicorum regularium S. Auguſtini*, ſed incorporatum *Petersbergenſi* cœnobio. Varillaſius Lib. VI. p. 6. pro ſua in rebus germanicis imperitia *Vimigve* vocat, & duobus a Wittenberga milliaribus collocat, cum id, ex qvo novem virgines exierunt ad *Muldam* jaceat, prope *Grimmam*, bidui a Wittenberga itinere; ſed leve hoc eſt ejus erratum, ſi cum aliis conferatur, qvæ ibidem committit. Fingit enim nullo idoneo autore qvæ de relaxata monialium diſciplina memorat; & *Coppenium Præpoſitum* (Prevoſt) *Scholarium Wittembergenſium* vocat, qvale munus aut nomen in Academiis Germaniæ inſolens & inauditum eſt, neqve Coppenius Wittenbergenſis erat, ſed Torgenſis civis & Senator. Qvicqvid porro de conſpiratione inter Lutherum & liberatores virginum, & de pompa triumphali, qva Wittenbergam ductæ fuerint, refert, aut ipſius mera commenta ſunt, aut ex frivolis aliorum figmentis hauſta. Falſiſſimum qvod *Catharina Boria* pulcherrima inter eas ... ad Lutheri conjugium deſtinata fuerit, nihil minus enim tunc qvam ... as cogitabat Lutherus, ut probatur ex iis

Digitized by Google

qvæ §. CLXXXII. adduxi. Adſcribo relationem Lutheri de adventu virginum ex epiſtola ad Spalatinum *die Vener. poſt Paſcha 1523. datam* Lib. II. p. 131. Ad me venerunt novem iſtæ apoſtatæ Moniales, Vul-
» gus miſerabile, ſed per honeſtos cives Torgavienſes advectæ, nempe
» per *Leonhardum Coppe & fratruelem ſuum, & Wolffium Tomitſch*, ut
» nihil ibi ſit ſuſpicionis iniqvæ. Miſeret me illarum valde, maxime au-
» tem & aliarum, qvæ ubiqve in tanto numero pereunt maledicta & in-
» ceſta illa caſtitate. Sexus iſte per ſeſe longe infirmiſſimus, & ad vi-
» rum natura imo divinitus conjunctus tanta crudelitate ſeparatus per-
» ditur. O Tyrannos, o crudeles parentes & cognatos in Germania!
» Sed te Papa, & vos Epiſcopi qvis digne maledicat? Qvis veſtram cœ-
» citatem & furorem talia docentem & exigentem ſatis execretur? Sed
» hic non eſt locus. Qværis qvid cum illis agam? Primum cognatis
» ſignificabo, ut eas ſuſcipiant, qvi ſi nolint, curabo eas alibi ſuſcipi. Nam
» eſt mihi promiſſio facta ab aliqvibus, aliqvas etiam matrimonio jun-
» gam, ubi potero. Sunt autem hæc earum nomina, *Magdalena Stau-*
» *pitz, Elſa de Canitz, Ave Groſſin, Ave Schonfeld, & ſoror ejus Margaris*
» *Schonfeld, Laneta de Golis, Margaris Zeſſchau, & Soror ejus Catharina*
» *Zeſſchau, & Catharina de Bora.* Tales ſunt qvibus opus eſt miſericor-
» dia vere, in qvibus Chriſto ſervitur, ſatis autem mirabiliter evaſerunt.
» Te autem oro, ut & tu opus charitatis facias, & pro me mendices apud
» aulicos tuos divites aliqvid pecuniæ, qva eas ad octiduum, vel qvinde-
» nam aliqvam alam, donec eas commode ſuis cognatis aut meis pro-
» miſſoribus tradam. Qvam parum vero conſtet ſibi *hiſtoricus hic hære-*
ſium, & qvam plane nihil niſi ficti & falſi de *Catharina* illa cognitum habuerit, non poſſum non ex ipſius verbis (Libr. VII. p. 86.) referre, ubi de nuptiis Lutheri, (alieno qvidem tempore, nempe Anno 1526. cum ad an. 1525. pertineant) inter alia non minus putida hæc narrat:
» *Catharina de Bora* Abbatiſſa Miſniæ, illuſtri genere nata fuit, ſed tam
» inops, ut eam pater, non habens unde dotem daret, in Monaſterium
» Miſniæ abdiderit, ipſa non ſponte ſed ex deſperatione conſentiente.
» Aſſveta tamen monaſticæ vitæ progreſſu temporis fuit, & ſolatium ha-
» buit tum ex ſodalitio paris conditionis virginum (qvia fundatio mo-
» naſterii alias non admittebat) tum qvod parentes ambitioni illius ſa-
» tisfacturi Abbatiſſæ munus illi procuraverant. Sed occultatur po-
» tius qvam extingvitur affectus prædominans. Qvamprimum enim

Abba-

Digitized by Google

Abbatiſſa comperiſſet Lutherum librum edidiſſe *de nullitate verborum*, legendi ejus deſiderio capta eſt, lecto vero libro etiam autorem videre cupiit. Apparet ex prioribus Lutheri epiſtolis, qvæ publicatæ ſunt, illum ſtatim ab initio ſeparationis ſuæ ab Eccleſia, de matrimonio cogitaſſe. Cum vero pauperem ſe eſſe, nihilqve unde viveret, habere ſciret, qvam ſtipendium Electorale, pro impoſſibili habuit, opulentam uxorem invenire. Contentus itaqve erat pulchritudine & genere, qvod in aula potens eſſet, ſi Elector moreretur, nec frater ejus ſucceſſor eodem favore illum proſeqveretur. Hoc fine freqventer Catharinam viſitavit, qvæ ſero nimis animadvertit, laborem ſeſe informandi, qvem Lutherus ſuſceperat, non eſſe purum. Certe Lutherus ut tempus eundi Wittenberga Miſniam lucraretur, conſultius putavit ut amicam Miſnia Wittenbergam transferret. Neqve plus fecit vivente Electore, ſed inter primas conditiones qvas, cum *Johanne Friderico* fratre & ſucceſſore hujus Principis iniit, hæc fuit, ut nuptias cum Abbatiſſa impetraret. Qvid ineptius & falſius cogitari aut referri potuiſſet, eqvidem ignoro: Fieri tamen divina benignitate credo, ut ſcriptores iſti, qvi nullum aliud qvam calumniandi ſtudium, qvo veritati religionis noceant, habent, ne in indifferentibus qvidem rebus ab inſulſiſſimis mendaciis abſtinere poſſint: Horum ſane enorme & monſtroſum ſpecimen hic exhibuit autor. Dixerat, ut notavi ſupra, Boriam ex *Vimiguenſi* (ita ipſe nominat, & ſitum indicat, qvanqvam nullum tale unqvam fuerit) raptam, & ob pulchritudinem Luthero deſtinatam eſſe anno 1523. oblitus iſtius relationis, poſt pagellas 80. jam ex Catharina, qvæ modico & fere obſcuro, eqveſtri licet, genere nata fuit, illuſtrem & Abbatiſſam fecit, & propinqvis ſubnixam, qvæ in aula potentes eſſent. Monaſterium in qvod conceſſerat *Miſniam* vocat, qvod Provinciæ non urbis nomen eſt, hanc enim omnes non *Miſniam* ſed *Miſnam* appellant, niſi tam ineptus eſt, ut Moniales in Miſnia provincia unicum ſaltem cœnobium habuiſſe exiſtimaverit, in qva ad triginta fuerunt. Eſto tamen ut oppidum intellexerit; qvia eo Wittemberga commeaſſe fabulatur Lutherum, ſed nihil etiam hoc imperitius dici potuit; Miſna enim ſuberat partim Epiſcopo, partim Georgio Duci Saxoniæ: Luthero autem nihil magis tunc cavendum fuit, qvam ne vel ſemel, nedum freqventer in ditione Georgii (a qvo vix Wittembergæ tutum ſe

eſſe

eſſe non ſemel qveſtus eſt) conſpiceretur, multoqve magis ne ad corrumpendas ſub informationis ſpecie moniales evagaretur. Qvod vero ex Lutheri Epiſtolis prioribus & ab initio ſeceſſionis publicatis ſcilicet usqve ad annum 1525. propenſionem ejus ad nuptias apparere ſtatuit, falſiſſimum magnoqve indicio eſt autorem epiſtolas Lutheri, qvas tam confidenter allegat non legiſſe: qvomodo enim fugere eum potuiſſent, qvæ prorſus in contrarium ſcripſiſſe Lutherum omnes deprehendent ut paulo ante allegavi: aut qvæ major poſſet eſſe malitia, ſi legit, ut contraria tam impudenter ex illis eliciat. Qvam improviſo vero conſilio ad nuptias cum Boria qvas pro alio ſollicitabat, progreſſus ſit Lutherus, ex *Camerario*, gravi autore & minime ſuſpecto, retulit in Lutheri vita *Melch. Adamus p. 130.* item *Abrahamus Scultetus: & a* me, ſi Deus continuationi laboris mei faverit, in tempore recenſebitur. Una eſt epiſtola ejus ad Spalatinum Lib. II. p. 280. duobus ante nuptias menſibus nempe *fer. 2. poſt Palmarum* 1525. data, ex qva qvædam ad matrimonium propenſio colligi poſſet, ait enim *cur non procedis ad conjugium*, (agitabat id tunc, ſed non ſine magna trepidatione & tentatione Spalatinus) *cum tot ego argumentis alios urgeam ut ipſe pene movear, cum non ceſſent hoſtes hoc genus vitæ damnare, & noſtri ſapientuli qvotidie idem ridere*, ſed per hæc non niſi accommodare ſe Spalatini afflictioni, illiqve animum addere voluit. Ad Varillaſium redeo. Summæ inſcitiæ eſt, qvod de impetrata ducendi fictitiam hanc Abbatiſſam licentia a *Joh. Friderico* ſubjungit, qvem fratrem Electoris Saxoniæ, Friderici nempe, & ſucceſſorem facit, cum fratris filius fuerit, nec niſi octavum poſt annum, mortuo patre Johanne (is enim Friderico fratri ſucceſſit) ad Electoratum pervenit. Qvis inſcitam hanc fingendi proterviam hominis non deteſtetur, tot falſa & ſe invicem deſtruentia orbi literato obtrudentis, idqve ſub *Regii hiſtorici titulo & Magni Eccleſiæ Prælati* patrocinio, accepta etiam ſcriptionis mercede. Huic ſi credas, duæ fuerunt *Catharina Boriæ*, altera *Vimiguenſis (ex Utopia ſcilicet)* monialis eqveſtri; altera *Abbatiſſa Miſnenſis* ex illuſtri & potenti genere nata. Lutherus utramqve amavit, illam ſibi deſtinavit, & raptum ejus per *Coppenium* procuravit, hanc aulico more (qvaſi id monacho & Abbatiſſæ liceret) freqventer viſitavit inter Wittenbergam & Miſnam, bidui ſcilicet itinere ex Electorali, ubi titulus erat, in ducalem ditionem inimiciſſimam, ſæpe commeans, ſpretoqve

peri-

periculo, qvod ei a Principibus Miſnæ Eccleſiaſtico & Politico imminebat: Audaces enim ad usqve miraculum eſſe ſolent heroes illi Venerei, qvorum fabulæ in Gallia effabricantur. Deniqve hoc autore *Joh. Fridericus*, jam Anno 1526. Elector fuit, qvem tôtus orbis non niſi poſt annos octo, mortuo patre, pro tali agnoſcit. Crebro qvidem errant homines, etiam qvi bona fide ſcribunt & qvam poſſunt adhibent diligentiam, neqve a me ipſo, utcunqve veritati ex animo ſtudeam, alienos eſſe puto lapſus, in tempore præſertim & nominibus; an vero ſimile exemplum tot errorum in paucas paginas coacervatorum hoc ſeculo noſtro, aurito profecto & oculato, & in re qvæ ex tot ſcriptorum utriusqve partis relatione aperta & notisſima eſt, inveniri poſſit, conſiderandum lectoribus permitto: Reliqva ad annum 1525. differenda ſunt.

Ad §. CLVII. *Joh. Draco)* An idem ſit cujus vitam enarrat Melch. Adami p. 405. fateor me neſcire, & doceri velim: Concordat nomen & patria. Hic Erfurti ubi circa hæc tempora Eobanus Heſſus, Joachimus Camerarius & alii Evangelio faventes docebant, magiſterii gradum aſſumſit, Eraſmum etiam & Paulum Fagium inviſit, & ab hoc in Hebræa lingva inſtitutus fuit, ita ut in Targum Chaldaicum commentarios ſcriberet. *Wittemberga* Doctoris Theologi titulum adeptus, Marpurgum inde vocatus fuit ad Theologiæ profeſſionem. Auguſtæ cum aliis Theologis adfuit, cum anno 1530. confesſio fidei ederetur. *Roſtochii* poſtea Theologiam docuit & inde ab Alberto Borusſiæ Principe Epiſcopatui Sambienſi præpoſitus fuit, ſed iſti dignitati & commodo ſtudia ſacra ante habuit, & Wittembergam regreſſus Bibliorum qvinqve lingvarum editionem molitus eiqve labori immortuus eſt anno 1560. ſeptuagenario major. Laudatus fuit Carminibus *Pauli Meliſſi*, *Georgii Fabricii*, *Petri* item *Ægidii*, celebrium in Poeſi & literatura virorum, qvæ ab *Adamo* recenſentur. Excuſa vero eſt Anno 1523. cum relatione de Miltenbergenſium perſecutione epiſtola ad Albertum Cardinalem, Norimberga die *Jovis poſt Martini* 1523. data, cum ſubſcriptione E.C.G. armer unterthäniger/ Doctor Johann Carlſtadt/ verjagter Pfarrherr zu Miltenberg/ i.e. *miſer ſubditus Doctor Johannes Caroloſtadius Paſtor Miltenbergenſis exul.* In hac vehementer de injuſta excommunicatione & ſæva ejus executione, inſcio, ut putat, Cardinali facta, lamentatur, & captivos cives ſuumqve Diaconum ex

Pp vin-

vinculis liberari petit, teſtatur ſe nihil docuiſſe, qvod non coram divino tribunali confiteri audeat, & Evangelio Chriſti congruat: negat vim a ſe aut civibus alicui factam, ſed fraude officialium ad fugam inductos, qvos vocant *Altariſtas*, finxiſſe ſe a paſtore ejectos eſſe. Sollicitat Cardinalem ut ipſe Miltenbergam adeat, & omnia exploret, ſe enim culpam ſuam ſi qva deprehendatur, ſangvine luere velle.

Ad §. CLIX. *hymno etiam germanico)* Hunc ſeqventi elegia aliqvando reddidimus Latinum:

Pandimus ecce novu miracula cœlica rhythmis,
Bruxellis Domini fortiter acta manu.
Henricum canimus læti, ſociumqve Johannem
Mentum qvos juvenes, mens notat alta viros.
Chriſtum ſincere confeſſos magna coronat
Laurea victores, matyriiqve decus.
Vincula non meritis rabies antiqva Draconis
Decernit, ſævæ perſonuere minæ.
Qvotqvot habet cautos Lovania clara Sophiſtas
Mittit, & in juvenes promere tela jubet.
Irrita cuncta cadunt, nihil efficit im nec aſtus.
Exſibilat pietas maſcula inane ſophos.
Vafritiem blandam furor excipit, ultima ſciſcunt
Sacrifici: crimen morte piare jubent.
Crimen erat ſoli Chriſto debere ſalutem,
Præqve hominum placitis juſſa tenere Dei.
Ordine privantur ſacro, rituqve operoſo
Demitur haud mœſtis, unctio, vitta, ſtola.
Inſtruiturqve rogus, qvi vivos devoret igne,
Atqve uno abſumat dogma viroſqve foco.
Aſt rogus eſt illis thalamus roſeumqve cubile
Ludibrio judex, mors, pyra, lictor erant.
Qvæ credunt, juſſi ſubſcribunt, ſangvine firmant.
Inqve hymnis animas ſacrificare Deo.
Obſtupuere hoſtes, facinus patraſſeqve nollent,
Conſcia nam mordax pectora culpa coqvit.

Occul-

Occulmnt fruſtra, loqvitur qvod Spiritus: ictum
Fraternum prodit ſangvis Abele, tuus!
Sparguntur latè cineres, volitantqve per orbem
Undiqve, non illos terra nec unda tegit.
Sic qvorum dira cupiebant claudere morte
Ora, ſonant paſſim carmina læta Deo.
Qvæ nunc poſt mortem fingit Schola ſubdola riſu
Rejicimus, conſtat laus ſua certa viris.
Laus major Domino, qvi teſtibus hiſce renata
Tempora doctrinæ & germina ſancta probat.

Sanctos hos viros pro maledicentia ſua martyres diaboli facit Surius, qvia non fuerint in Eccleſia. Sed qvis dubitet pretioſam mortem eorum fuiſſe in oculis Domini, qva ea doctrinæ capita confeſſi ſunt, qvæ æternæ ſunt veritatis, & qvæ veram conſtituunt Eccleſiam, qvocunqve illa loco, nomine aut ordine externo contineatur?

Ad §. CLX. *Gvilielmus Briſſonetus)* Scripſeram iſta, cum Varillaſii hiſtoriam Hæreſium vidi; in illa Libr. V. p. 373. & ſeqq. hæc habet: Lutheraniſmus ex Metenſi regione, in qvam cum Franciſcus „ Sickingius bellum Trevirenſi Electori inferens, introduxerat, per „ Campaniam & Briam in Meldorum provinciam penetravit, Epiſco- „ pus urbis erat vir excellentiſſimus *Gvilielmus Briſſonetus*, filius aut ut „ alii tradunt nepos Cardinalis ejus nominis, qvi Carolo VIII. a mini- „ ſterio ſtatus fuit, longe chariſſimus. Tanta flagrabat literarum cu- „ piditate ut omnes qvas curæ diœceſanæ ſubtrahere poterat horas, iis „ impenderet, & cum non reperiret Meldis, qvos ſtudiorum adjutores „ habere poſſet, qvatuor literatos aliunde accerſivit, neſcius ſuſpectos „ hæreſeos eſſe. *Jacobum* nempe *Fabrum Stapulenſem*, *Gvilielmum Farellum*, „ *Martialem & Gerardum Rufos*. *Faber* ut magis ſe inſinuaret, „ novam Bibliorum verſionem adornabat, prætexens veteres & impri- „ mis vulgatam non ſatis congruere cum textu Hebræo & Græco. *Farellus* „ Zvinglii errorem docebat diſcipulos, qvos putabat ſecretum cu- „ ſtodituros eſſe. *Ruffi* duo licentiam ſibi ſumſerant, Librum *de captivitate Babylonica* „ defendendi, qvo Lutherus acerrime in curiam Romanam „ invectus erat. Hi novæ doctrinæ Miſſionarii, qvamvis ſecreto „ docerent, a Franciſcanis tamen Meldenſibus non multo poſt detecti „

„ & Cancellario Galliæ (Antonio) Pratenſi denuntiati fuerunt. **Hic,** „ ut in Hiſtoria Franciſci I. prolixe relatum eſt, Politicorum ſuæ diœce-„ ſeos (neſcio an dicere voluerit, ſeculi, aut regni illius) maximus **fuit.** „ Perfecte noverat ingenium Gallorum, & prævidebat majora in regno „ illo, qvam in reliqvo Chriſtiano orbe toto, damna daturam eſſe hære-„ ſin, ſi reciperetur. Regem herum ſuum indies ardentiorem depre-„ hendebat ad recuperandum Ducatum Mediolanenſem, ab Imperiali-„ bus ſibi ablatum. Hanc pulcherrimam Chriſtiani orbis regionem non „ alia de cauſa Galli perdiderant, qvam qvod Papam ſociare ſibi negle-„ xiſſent, opus itaqve ante omnia eſſe videbatur, ut cum S. ſede recon-„ ciliarentur. Tutiſſimum autem medium ad id erat, ſi novis hæreſi-„ bus aditus in Galliam præcluderetur. Statum itaqve ac Franciſcano-„ rum Meldenſium *Gvardianus* Cancellario per literas denuntiaſſet, ur-„ bem hæreſi infici, & contagium ex palatio Epiſcopali propagari, *Epi-*„ *ſcopus* ad regem citatus, & ab eo, qvi in talibus occaſionibus *mire fa-*„ *cundus* erat, acerbe reprehenſus eſt, qvod tribus aut *qvatuor homini-*„ *bus* receptum apud ſe daret, qvi diœceſin ejus *brevi eſſent* perverſuri, „ niſi prohiberentur; promiſit igitur Epiſcopus ſe eos ſtatim eſſe dimiſ-„ ſurum, ut & fecit. Sic Lutheraniſmus in cunis oppreſſus fuit in Gal-„ lia. *Martialis Rufus* publice recantavit tantaqve pœnitentiæ ſigna „ dedit, ut tandem Canonicus & Pœnitentiarius Pariſiis factus ſit. Fra-„ ter ejus & *Faber*, aſylum *Neraci* invenerunt, ubi Soror Franciſci I. eos „ protexit, ſive qvod ejusdem cum illis eſſet ſententiæ, ſive ſimplici erga „ literatos cujuscunqve religionis affectu: Duo illi Lutheraniſmum con-„ ſtanter tenuerunt, ſed Farellus, qvi ad Helvetios fugerat, Zvinglii „ dogmata ſtatim profeſſus eſt, & Calvinum poſtea Genevæ adjuvit, ubi „ centrum ſectæ ſuæ habuit. Diſcipuli eorum, pleriqve lanifices, obſti-„ natiores erant. *Johannes Clericus* qvi ſcriptum qvoddam adverſus „ indulgentias publice in valvis templi Cathedralis affixerat, virgis cæ-„ ſus & ſtigmate notatus fuit. Cum vero illa animadverſione ſpreta in „ Metenſem civitatem profectus eſſet, & cum interdiu lanas carmina-„ ret, noctu Lutheraniſmum doceret, ſeqventi anno detectus & ultimo „ ſupplicio affectus fuit. Sunt in his non pauca qvæ cenſuram admit-terent, ſed notare jam ſolummodo volo confeſſionem autoris qvam originem *Pratenſis* & Regis ipſius ſeveritas in Lutheranos habuerit,

qvan-

qvanqvam alibi Lib. VII. p. 118. magnifice zelum illius, poſtqvam ad Archiepiſcopatum Senonenſem pervenit, extollat.

Ad finem §. CLX. Ad ſcripta Lutheri hujus anni 1523. pertinet brevis illa *in Joh. Cochleum* invectiva, qvam *Gvilielmo Neſeno* dedicavit. Habetur Latine Tom. II. Jen. fol. 599. & Germanice Tom. II. Alt. fol 905. inſcribitur. *Adverſus armatum virum Cochleum.* Præmittuntur verſus ex Virgilio inflexi: *Arma virumqve cano &c.* Cochleus (paucis notare liceat) cum alias *Dobneck* cognominaretur, maluit nomen ſumere a vico patrio, in agro Norimbergenſi, qvi dicitur *Wendelſtein*, cæmentis majoribus celebris; Cochleæ enim ſive cochlides a formæ ſimilitudine nominari ſolent ſcalæ tortiles; unde & Germani Schnecken/ id eſt teſtudines vel cochleas vocant, aut Wendelſtein vel Wendelſteig/ a ſcalis verſis ſeu tortis. Cochleus inter Sacellanos Georgii Ducis fuerat, dein Francofurti *collegiata Eccleſiæ ad B. virginem Decanus*; In Lutherum perpetuo odio inflammatus, plurimis libellis graſſabatur, ſpernebat eum Lutherus & dicteriis variis a cochlea & cochlearibus petitis irridere ſolebat: Id vel ex hoc ſcripto patet, (qvod alterum eſſe dicit Luherus adverſus eum a ſe editum) defenſioni Bullæ Leoninæ qvam Cochleus ediderat, oppoſitum: *qvid,* ait, *cochlear hoc popinarium aut qvid teſtudo hæc poſſit, ſi comparetur cum Eccio, qvi incomparabilis in erroribus Scholaſticis, tum Bullis & viribus Pontificiis inſtructus, nihil tamen niſi ignominiam a me retulit.* Gloriantem vero Cochleum qvod Lutherum Wormatiæ ſermone ſuo ad lacrymas adegerit, his verbis reprimit: „Qvantum eſt dementiæ argumentum, qvod gloriatur, ſeſe Wormatiæ ſic mihi locutum, ut ad lacrymas cogeret, non imputabo hoc neqvitiæ, ſicut dixi, ſed dementiæ; malo eum inſanum & miſericordia dignum, qvam malum & odio dignum haberi; alioqvi ſi compos ſui ſic impudenter mentiretur, qvis non Cochleum inſignem nebulonem judicaret? Scilicet iſte Pericles Lutherum ad lachrymas moveret qvi ſic pueriliter loqvebatur & agebat omnia Wormatiæ, ut ab omnibus, qvi aderant, etiam me invito & prohibente, tanqvam fatuus rideretur. Teſtem appello ſuam ipſius conſcientiam, ſi ſanus meminit, qvantum vel ab uno *D. Hieronymo Schurff* ſalis & naſi paſſus eſt, tum maxime, cum vellet ſapientiſſimus & prorſus armatus ille Cochleus videri; ſenſit enim, & indigne etiam tulit. *Pertinet etiam ad hiſtoriam Wormatienſium comitiorum qvæ ſeqvun-*

Digitized by Google

" *qvuntur:* Sic & hoc mendacium morbo tribuerim, non malitiæ, qvod
" jactat triumphum, nempe qvod oblatum duellum recuſarim. Teſte
" etiam Cochleo ſic res habet. Cochleus ſive propria ſtulticia, ſive alie-
" nis verbis ſubornatus poſtulabat a me, ut fidem publicam Cæſaris re-
" ſignarem, tum ſeſe velle mecum diſputare palam. Hic anteqvam
" ego reſponderem, communi cachinno excepta hominis abſurditas
" eſt. Pars eum inſanire putabat, ut qvi diſputare nollet niſi fide pu-
" blica poſtpoſita. Pars vero proditorem malignum arguebat, qvi non
" diſputationem qværeret, ſed ut exutum fide Papiſtis proderet. Peſſi-
" mo nomine ſeſe tum Cochleus & omnium odio per hoc verbum one-
" ravit, qvo ſe in perpetuum non exonerabit. Et nunc gloriatur pul-
" chra iſta Teſtudo, ſeſe mihi recuſanti duellum obtuliſſe, & cantat vi-
" ctorias, cum ego nec diſputationem recuſarim, nec fidem publicam of-
" ferre (id eſt, *diplomati renunciare*) detrectarim. Ad rem poſtea ac-
cedens Lutherus propoſitionem ſuam *ſola fides juſtificat*, *ſtrenue de*fendit, & ineptias adverſarii exagitat, cum ita argumentaretur, *ſola fides* non ſalvat, *qvia Spiritus S. etiam & baptiſmus* ſalvat. Concedit id Lutherus & plura addit qvibus ſalvatio adſcribitur, nam & miniſter ſalvare dicitur; *aliud nempe* ut ex Cochlei ſtylo loqvitur, ſalvat *autoritative*, aliud *mediative*, aliud *ſubjective*, aliud *active*, aliud *miniſtrative &c.* ſed ut aliis qvi vehementer voce illa *Sola* offendebantur, ſatisfaciat, nil aliud per eam ſignificare ſe voluiſſe contendit, qvam ut voce illa *Sola*, removeatur concurſus operum, qvia Paulus vehementiſſime urgeat, excludenda eſſe opera omnia a juſtificatione, ita ut ne circumciſio qvidem, qvæ tamen opus divinitus mandatum erat, juſtificaverit, cum Abrahamus ante illam fide juſtificatus apertiſſime dicatur ab Apoſtolo: Itaqve plus non dici hac propoſitione *ſola fides* juſtificat, qvam qvod Paulus dicit: *ſine operibus legis juſtificatur homo.* Loqvi autem Paulum (ait) de *juſtificatione ſpirituali*, (qvæ ſcilicet inter Deum & hominem intus in mente peragitur) ut Sophiſtæ loqvuntur, *formali & ſubjectiva. Contendit enim (Paulus) contra opera & juſtitiam legis, & prorſus in re conſcientiarum verſatur, ubi ſola fides totum eſt, opera nihil ſunt, imo opera fructus ſunt jam juſtificatæ per fidem arboris, ut etiam juxta communem ſenſum impoſſibile ſit operibus juſtificari.* Deinde rationem adſertionis ſuæ ita exponit. Ego certe meis

Adſer-

Digitized by Google

Aſſertionibus hoc egi, dum ſoli fidei juſtificationem tribui, ut impia ſtudia Sophiſtarum & Monachorum refutarem, qvi totum orbem ſeduxerunt in fiduciam operum. Sciebam eos non negare, ſaltem verbo, juſtificationem per Chriſtum, per Baptiſmum, per Spiritum contingere. Sed videbam eos negare, *ſolius fidei* eſſe juſtificare, operibus vero totam fere gloriam juſtificationis tribuere. *Qvod niſi feciſſent, non eſſent tanta examina Monaſteriorum, Collegiorum, Scholarum & infinitorum ſtudiorum per opera juſtitiam qværentium.* Omnia enim hæc ſuper opera nituntur, non ſuper ſolam fidem. Et fingunt fidem, neſcio qvid in anima latentis formæ, qvæ ſit veluti pars, non ſumma omnium virtutum. Qvare non eſt ut verbum meum extra argumentum ſeu materiam ſubjectam trahas. Et ubi de fide & operibus diſputo, pro conſcientiæ judicio inſtituendo, tu de poteſtate Dei fidem creantis cogites. Ad Patrum dicta a Cochleo coacervata reſpondet, illos qvoqve homines fuiſſe, & aliqvando humano ſenſu extra ſcripturas docuiſſe: ſeqvor (ſcribit) Auguſtinum ubi cum Scriptura ſentit, & relinqvo, ſi citra vel contra Scripturam loqvitur, in re conſcientiarum nullius hominis ſed ſolius Dei verbum amplector, qvia ſoli Deo nulli vero homini convenit conſcientias regere & docere. Tractat hac occaſione de fide infantum, eamqve fide & precibus Eccleſiæ illis impetrari ſtatuit in baptiſmo, hoc niſi credatur, ſatius fore parvulos non baptizari. Deinde gratiam a fide non ſeparat, juſtificat enim nos, ſcribit Deus, dum gratuito donat fidem, qva ſola juſtificamur, & in tota ſcriptura non legitur charitati tribui juſtificationem; ſed eſt *fructus fidei juſtificantis* Gal. V. Petri dictum, *charitas operit multitudinem peccatorum,* de alienis peccatis intelligit, idemq; vult ac Paulus, cum dicit *charitas non irritatur, non offenditur, omnia ſuſtinet &c.* Cum vero Cochleus inter alia ſcribat, *etſi Paulus ita dixerit* (qvod tamen non fecerit) *ſolam fidem juſtificare, non tamen contra omnem Eccleſiam per verba Pauli protervum eſſe oportet, major eſt ſenſus Eccleſiæ, qvam ſonus Scripturæ, non oportet utiqve ſonum ſeqvi Scripturæ:* id Lutherus pro blaſphemia habet, & qvamvis ſcripturam alicubi figuratam eſſe, & ex ſimplicioribus locis explicari debere non neget, ſceleratos tamen & impios eſſe Sophiſtas dicit, qvi ſcripturam non per ſcripturam, ſed per ſuos blaſphemiæ ſenſus tradant, & id autoritate eccleſiæ fieri jactent, addit: Nihil unqvam dictum eſt ſimplicius, purius, clarius, facilius, qvam

verbum

Google

„ verbum Dei, id qvomodo ſcirent iſtæ teſtudines, limaces, talpæ, lacer-
„ tæ, erucæ, locuſtæ, bruci, veſpæ, imo viperæ & ſtelliones, qvi totis vitæ
diebus in terrenis ſuis volutabris reptant, & pereunt in immundiciis
„ ſuis Sophiſticis? Qvid mirum, ſi ſonum Græcæ lingvæ non intelligas,
„ qvi nihil græce didiceris? Lux enim eſt verbum Dei omnium homi-
„ num, ad qvod & venit in hunc mundum. Non autem homines lux
„ verbi Dei ſunt, ut Cochleus hic ſacrilegus cum ſuis inſanit. *Concludit*
„ tandem: Finis hic eſto cum larvis nugandi, ſicut enim recte dicitur:
„ Solus Deus creavit cœlum & terram, licet Scriptura tantum *dicat*:
„ Deus creavit cœlum & terram, cum non ſit alius creator. Ita noſtra
„ loqvendi ratio exigit dicere: *Sola fides juſtificat*, licet Scriptura *tantum*
„ dicat: *Fides juſtificat*, cum nihil niſi fidem juſtificare, ipſa clariſſime
probet. Huic Lutheri tractatui aſperrimum oppoſuit Cochl*eus titu*lo *adverſus cucullatum minotaurum*, præſcriptis itidem *verſibus*: *monſtra bovemqve cano &c.* gloriatur tamen nihil reſpondiſſe *ad hunc* Lutherum, aut ejus nomine alios. Sed victoriæ *argumentum id non* æqve eſt ac contemtus, qvo Lutherus ut profeſſus *erat, & alia habens* qvæ ageret, innumeros ejuſmodi latratus deſpexit. Edidit etiam hoc anno 1523. animadverſiones in concionem qvandam Provincialis ordinis Prædicatorum habitam in velatione virginis, monaſterium ingredientis, *d. Tom. II. fol. 594.* ex qvo, cum cætera adverſus vota monaſtica & cœlibatum ex aliis ejus ſcriptis ſatis nota ſint, hoc ſaltem nunc re-
„ fero, qvomodo jactationem illam, qvod mundum ſpernant, qvi mona-
„ ſteria ingrediuntur, elidat. Dementarunt his præſtigiis (ait) omnes
„ homines; cum tamen non ſpernant ſed poſſideant potius mundum,
„ cum omni gloria & opulentia: Scilicet pannoſus mendicus ſpernit in
domo paterna furfures & ſiliqvas, nuditatem & ſummam omnium re-
„ rum penuriam, fugit vero in monaſterium, & fit alienis opibus Do-
„ ctor aut Abbas, etiam Principibus adorandus; Et Puella in mundo
„ futura focari (aut dicitur) ancilla, aut famelica materfamilias, fit in
„ Monaſterio Abbatiſſa & glorioſa Domina, etiam Reginis mundi vene-
„ rabilis. Qvod ſi ſimplices & inferioris gradus Nonni & Nonnæ man-
„ ſerint, tamen victum & veſtitum, domum & omnia neceſſaria ſic ha-
„ bent opulenter, in ſummo ocio & ſecuritate, cum ſumma laude &
gloria, deniqve cum ſpe vitæ æternæ (ut ſomniant) ut totus mundus
„ ab eis tam religioſe ſpretus, non poſſit nec Regum filiis, tantam mun-

di ſe-

di ſecuritatem & ſaturitatem cum tanta gloria & laude præſtare. Habes itaqve mundi contemptores, nomine & fuco, ſed mundi Dominos, re ipſa & veritate.

Addo qvædam de aliis Lutheri ſcriptis hoc anno, qvæ in tomos relata ſunt. Conſuluerat eum *Wolffgangus Salhauſius* Tetſchenæ in Bohemia Dynaſta, de diſcrepantibus, circa prædicationem & uſum legis & Evangelii opinionibus; & ſpeciatim de *Dominici Beieri* concionatoris *Tetſchenenſis* ſententia, qvi bona opera ad propitiationem gratiæ meritoria; poſt adeptam gratiam legem fidelibus amplius non eſſe proponendam docuiſſe ferebatur. Reſpondit Lutherus & ſolus & cum collegis *Bugenhagio* & *Melanchthone*, excuſato Beiero, qvod male intellecta eſſent ejus dogmata, docetqve bona opera facienda eſſe, & legem prædicari debere, qvæ malos corrigat, pios in diſciplina conſervet, & licet in operibus non ſit meritum, neqve eo fine fieri debeant, fieri tamen omnino debere, & a peccatis cavendum manifeſtorum vero criminum reos a magiſtratu etiam puniendos eſſe. *Tom. II. Alt. f. 787. & ſeqq.* De *uſu legis & Evangelii ſalutari*, ex Apoſtolica doctrina prolixius egit in explicatione homiletica 1. Tim. I. 3. & ſeqq. d. Tom. II. f. 827. & ſeqq. ibi circa finem fol. 836. & ſeq. recapitulatione qvadam dictorum inſtituta hæc habet: ſecundum ſpiritum fidelis plane juſtus eſt & abſqve peccato ſed ſecundum carnem habet adhuc peccata. Si itaqve Chriſtianum qvi (ſecundum ſummam illam legis a Paulo d. Cap. I. v. 5. propoſitam) *charitatem habet de corde puro, & conſcientia bona & fide non ficta*, examines, ille ſic dicet: Etſi iſthæc habeo, pura tamen non eſt caro, lingva, manus, Adamus vetus, qvem gero, non eſt purus. Fides qvidem cœlum verſus, & ad Deum me trahit, & lege non eget; cor habet promptitudinem ad bene agendum, humilitatem, manſvetudinem, ſinceritatem, ſed caro non ſeqvitur ut deberet. Gravatur multis ſordibus, concupiſcentia, curis vitæ, metu mortis, invidia, odio. Hoc cœnum ſemper adhæret etiam fidelibus & cum eo luctatur fides. Hoc cum ita ſit, Scriptura etiam fideles peccatoribus in hoc æqviparat, ut legem iis inculcet, qva carnis cupiditas refrenetur. Fit tamen hoc in fidelibus ex ſpiritibus promtitudine abſqve faſtidio & recalcitratione. Hoc enim inter fideles ſive renatos & non renatos diſcrimen eſt, licet lex utroſqve coerceat, ut illi alacres & promti ſint ſpiritu, hi vero eo careant, illis itaqve non imputa-

» tur, qvod reliqvum eſt peccati, hi ob peccata condemnantur. Juſti ergo habent omnia qvæ habere debent, non coguntur ad opera, ideo ut
» juſti fiant, ſed ſufficit ad pietatem ut Evangelium accipiant, & Chriſti
» ſubeant patrocinium, hoc facto opera bona faciunt &c. Prætereo ſermones alios in 1. Tim. II. 4. in Evang. Dom. Invoc. & Dom. XI. & XXII. Trinit. Tractatum de mercatura egregiis monitis refertum, deniqve gloſſas acerrimas in duas Clementis VII. bullas qvibus Jubilæum Anno 1525. publicaverat, & alia qvædam. Non poſſum tamen non aliqvid ex animadverſione in cenſuras Ingolſtadienſes ad qvas *Arſacium Seehoferum* (de qvo ſupra §. CXXVI. & CCII. mentio facta eſt) ad revocationem adegerant referre ex Tom. II. Alt. f. 771. & ſeqq. Examinaverunt XVII. Arſacii articulos, *Rector, Senatus & Ordinarii Academia Ingolſtadienſis* exemplo non admodum conſveto, ex omnibus facultatibus ad hoc judicium coadunati. *Nicolaus Appellas, Leonhardus Marſtallerus*, Theologi, *Franciſcus Burckardus*, & *Georgius Hauer*, Juriſconſulti, *Wolffgangus Peyſſer Petrus Burckardus, Pantaleon Brunner*, Medici, *Antonius Braun & Johannes Schrotlinger*, artium Magiſtri, omiſſis autem cæteris hæc tantum noto. Articulus I. Arſacii erat: *Sola fides ad juſtificationem hominis* ſufficit. De hoc cenſores ita definiunt, verum eſſe articulum ſecundum verba, & ita enunciari a Paulo Rom. III. & V. rationes addunt, qvia homo juſtificandus nondum eſt juſtus, ſi injuſtus & in peccatis eſt, non habet gratiam Dei, ſi hanc non habet, opera ejus grata non ſunt Deo, nec ad ſalutem ſunt meritoria. Opera enim hominis non placent Deo, niſi prius homo placeat. Ita Gen. IV. *Deus reſpexit ad Abel, & ad munera ejus*, ad Abelem nempe primo, deinde ad munera; ſi igitur hominis actio Deo placere debet, placere prius oportet hominem Deo, opera enim non faciunt, ut homo bonus fiat, ſed homo bonus facit & præſtat bona opera. Porro ſi homo lapſus & injuſtus juſtificatur, fit id ex gratia & miſericordia Dei. Hæc dicitur gratia, poſt eam ſeqvuntur bona opera. Qvanqvam vero (pergunt) Articulus hoc modo verus ſit, non tamen ita ſimpliciter proponi debet, rudibus, levibus, pigris & impiis hominibus, tales enim putarent, ſe fidem habere & ideo nihil opus eſſe, ut mandata Dei ſervent, jejunent, orent, eleemoſynas dent, aut alia bona opera faciant, qvia Paulus & Habacuc dicunt: *juſtus ex fide vivit &c.*

ideo

Digitized by Google

ideo revocatus eſt hic articulus. Ad hæc Lutherus: Cum hunc articulum pro vero habeant, & probent ipſi ex Paulo & Habacuc, qvæ immanis cæcitas eſt, ut ideo pro hæretico illum damnent, qvia impii per eum ſcandalizantur? Annon & ex aliis articulis v. g. qvod Chriſtus ſit Deus & homo ſcandalum ſumunt gentiles & Judæi; dein cur ſimpliciter non proponeretur hic articulus, qvem tamen Chriſtus & Paulus ſimpliciter propoſuerunt. Poſſuntne duo uno dici halitu & cur hæreticum eſſet, ſi prius dicatur, *fides ſola juſtificat*, & poſtea addatur, *fides facit bona opera?* utrumqve dicendum eſt, ſed unum poſt aliud. Artic. III. damnant Ingolſtadienſes propoſitionem, qvod per nulla bona opera aut merita homo juſtificetur, dicunt enim repugnari ſcripturæ, qvia Cornelius Paganus *Act. X.* per opera impetravit fidei annuntiationem a D. Petro, & qvia Deus opera bona hominis mortaliter peccantis, ex miſericordia pro melioribus habet, qvam ſunt, & propter ea operanti benefecit. Lutherus Cornelium proſelytum fuiſſe aſſerit & ex fide bene operatum, abſqve qva bona ejus opera non placuiſſent Deo, & contradictionem implicare monet, qvod jam dicant peccatoris opera Deo placere, qvod antea negaverant. *Articulum III. Fiduciam habere non debemus in bona opera noſtra*, verum videri ajunt ex Luc. XVIII. ſed terrere infirmos. A Deo enim opera bona exigi, & ex gratia præmium habere. Hic eos male excipit Lutherus, qvod capere non velint, aliud eſſe bona opera facere, aliud fiduciam in iis habere, illud debitum & utile eſſe; hoc prohibitum & malum. *Articulum IV. Fides non poteſt eſſe ſine operibus* negant Academici, adductis locis. *Luc. XII. & Matth. VII.* ubi agitur de ſervo ſciente voluntatem Domini, ſed non exeqvente, & de iis qvi dicunt *Domine Domine*, & miracula allegant &c. Lutherus dicit, talem eſſe horum fidem, qvalis Theologia cenſorum. *Arſacium* de fide vera & efficaci docuiſſe, & cenſores per Sycophantiam de hiſtorica loqvi. *Articulum XVI.* (*Lex Moyſis plus exigit ab homine qvam præſtare poteſt*) durum eſſe dicunt cenſores, agnoſcunt tamen inveniri Act. XV. 10. ubi lex dicitur jugum inſupportabile, ſed addunt portari poſſe per gratiam Chriſti. *Joh. I. 17.* Ita ait Lutherus ſe ipſos refutant, Articulus agit de implemento legis, extra gratiam, qvod eſt impoſſibile: at cum gratia eſt poſſibile, qvod Arſacius non negaſſet. Notari hæc poſſunt de iis qvi alia Lutheri dicta eo torqvent, qvaſi omni ratione & modo impoſſibilem ſtatuerit

Legis impletionem; Apparet enim eum illam pro impoſſibili habere, qvæ juſtitiæ Dei exacte conveniat, non illam, qvam Deus non ſolum ex gratia in nobis operatur, ſed & imperfectiones ejus condonat, & pro perfecta reputat ex eadem gratioſa ἐπιεικείᾳ & æſtimatione.

Ad §. CLXIII. *in fine)* Acta comitiorum & legatorum Pontificiorum tum *Cheregati*, tum *Campegii* non prorſus male retulit Varillaſius Lib. IV. & V. de hæreſ. ita tamen ut haud pauca de ſuo inſerere videatur, aut ex aliorum actis dictisve elicere qvæ fundamento carent. Ut alia omittam *Lib. V. p. 388.* ex ingenua illa Adriani VI. confeſſione de neceſſitate reformationis abuſuum, *Lutherum*, *Caroloſtadium* & *Zvinglium* argumentatos eſſe narrat, abſolute reqviri, ut forma Gubernationis Eccleſiaſticæ & politicæ immutaretur. Impertinenter hic conjungit tres iſtos, cum conſtet neqve Zvinglium cum Luthero neqve Helvetios cum Saxonibus in conſiliis aut actionibus de religione ſocietatem habuiſſe. Caroloſtadius vero tumultuariis ſuis auſibus & doctrinæ novitate ſub initium anni 1522. jam omni ſe ipſum autoritate, ut & amicitia cum Luthero privaverat. Et cum Adriani mandata poſt aliqvot menſes in Comitiis Norimbergæ Principibus innoteſcerent, contemtus & miſer Wittenbergæ vivebat, & poſt biennium demum ad Helvetios pervenit. Dein pro calumnia inconſideratiſſima habendum eſt, qvod Lutherus politicæ gubernationis mutationem deſideraverit, qvi nihil omnibus ſcriptis ſuis dictisqve apertius inculcabat, qvam ſeparatos eſſe utriusqve muneris fines & Magiſtratui politico obſeqvium præſtandum eſſe. Deniqve falſum & contumelioſum eſt, qvod poſtulaverit, Epiſcopos ſuis ſedibus ejici, capitula & jurisdictionem Eccleſiaſticam aboleri, templa profanari. Magno hoc hiatu nil niſi mendacia efflantur, & licet probatio ab autoribus exigi deberet, eaqve illis impoſſibilis ſit, contrarium tamen ex indubitato documento *in præloqvio* adducto, ultro demonſtravi, & hiſtoriæ continuatio evidentiſſimum faciet. Sed nec adeo ſtupidus fuit Lutherus, ut Adriani oblata de reformatione ad illa traheret capita, qvæ ipſe primario tractabat, nempe ut libertas prædicandi Evangelium, ſemotis qvæ invecta erant falſis & inutilibus & integer Sacramentorum uſus Eccleſiæ reſtitueretur; Sciebat enim Adrianum Scholaſticis nugis obſtinatiſſime deditum eſſe, & emendationem illam cujus ſpem faciebat

ciebat illam non eſſe, qvam ipſe deſiderabat, vidit eam in ſpeciem offerri & longis procraſtinationibus in nihilum reduci. Eo vero ipſe animo erat ut obtentis doctrinæ & cultus correctionibus, circa reliqva nihil movere cuperet, qvicqvid ei affingant & cavillentur ejus adverſarii, qvæ enim aliqvando acrius locutus eſt, qvalia fere iſti ſola & lacera maligne ex ejus libris excerpunt, ſi integra & junctis qvæ alibi ſcripſit, ſincere conſiderentur, non alium, qvam qvem dixi ſenſum aut explicationem pati apparebit.

Ad finem §. CLXIX. Edidit *Philippus Landgravius Luna poſt Margaretha* i. e. Menſe Junio 1524. edictum typis vulgatum, ad præfectos & proceres Provinciæ, in qvo compotationes aliaqve prohibet, in bonos mores & publicam utilitatem peccantia, de cultu vero divino mandat, qvæ Edicto Norimbergenſi conveniebant, nempe ut Paſtoribus qvibus concionandi munus incumbit, injungeretur, ut populum in Evangelio & doctrina Chriſti Servatoris noſtri pure & liqvido inſtruant, ad amorem Dei & proximi, ad concordiam & pacem mutuam, & ad reverentiam & obſeqvium erga magiſtratum legitimum, utqve ſeditiones & turbas ac rixas cum omnibus hominibus evitent, ſecundum doctrinam Chriſti omniumqve ejus Apoſtolorum. Deinde cum de non ferendis in provincia mendicis & vagantibus qvædam ſtatuiſſet, *ſtationarios* qvi reliqvias ſanctorum circumferebant ad ſtationem qvam vocabant ſive mendicationem admitti prohibet, exceptis *Antonianis*, qvi in ditione Haſſiaca *Grünberga* erant. Ulterius hoc anno progreſſum eſſe Principem non invenio, laudatum potius ab altera parte ſpeciatim a Cochleo, qvod nihil innovaverit. Conſtat id ex epiſtola initio ſeqventis anni d. 9. Januar. ad Principem data, a *Nicolao Ferbero, Minoritarum Marpurgenſium* Gvardiano, in qva collaudata prius ejus pietate, objicit tamen qvod Lutheri & Melanchthonis ſcripta legat, in qvibus (ut ait) ſint, qvæ Chriſto repugnent. Excuſa eſt hæc epiſtola, cum notis marginalibus & reſponſo Principis eodem menſe, die *Mercurii poſt Felicis Immenhuſa* dato. Miſerat ei Nicolaus tractatum Latinum approbatum, ut dicebat a ſuperioribus, & de ſervanda religione majorum, *S. Eliſabetha* imprimis eum cohortatus, exemplo aliorum Regum & Principum in Italia, Gallia, Hiſpania, & alibi, gladio animadvertere in Lutheranos jubet. Regerit ad hæc Prin-

ceps: legiſſe ſe librum ſed parum in illo reperiiſſe. qvod Chriſtianæ charitati congrueret. A veteribus qvidem inſtitutis qvæ in S. Scriptura fundamentum haberent ſe non diſceſſurum, neqve tamen meris hominum traditionibus inhæſurum eſſe, ſed regulam verbi divini ſervaturum: contradicit deinde Monacho, qvod negaverit. fide ſola juſtificari homines, & dicta ſacrarum literarum opponit; improbat etiam qvod virginem Deiparam pro mediatrice inter Deum & homines venditet, & Evangelium plebi ruſticæ prædicari inconſultum ducat, utrumqve teſtimoniis ſcripturæ breviter refellit, differt reliqva ad colloqvium, qvod Nicolaus petierat. Sed de iis qvæ in religionis negotio in Haſſia illo anno & ſeqventibus geſta ſunt, alio loco & tempore dicendum eſt.

Ad §. ppp. Dorotheam Daniæ Regis filiam) Egregiam de nuptiis his fabulam amatoriam contexuit *Varillaſius* Lib. VII. ſub anno 1526. p. 89. qvam etſi non admodum lubens, tamen ad ingenium novorum hiſtoricorum demonſtrandum, adſcribam, & in honorem maximorum Principum, qvi ex iſto conjugio deſcendunt, improbas nugas hominis demonſtrabo. Cum prius pactionem Alberti cum Polonis & alia ejus geſta non ſine bile & exaggerationibus iniqvis deſcripſiſſet, addit ſeqventia: Ultra menſem diſſimulare (Albertus) non potuit, veram mutationis ſuæ cauſam. Natus jam erat annos ſexaginta novem completos; nec gravis hæc ſenecta eum a cogitatione conjugii avertebat. Amabat *Dorotheam* Holſatiæ Principiſſam, cujus ſaltem effigiem viderat, eamqve ſolenniter in matrimonium popoſcit. Deſponſata ei fuit, qvia Dux Holſatiæ auxilio Alberti ſibi opus eſſe credebat, ad conſcendendum thronum Danicum, & Princeps virgo tanto minus repugnabat, qvia ſibi imaginabatur, brevi ſe viduam fore, & inde eo in ſtatu, ut novo & juveni marito alicui paratam pecuniam, & opulentum dotalitium, qvod ob extremam ætatis inæqvalitatem impetratura erat, afferret; ſed falſa eſt: Prægnans enim facta peperit filium, cujus nativitas partem potiſſimam commodorum, qvæ pacta erat, corrupit, & qvod peſſimum erat, tam infelix fuit, ut ſenex maritus triginta fere annos adhuc vixerit, & ipſa totam adoleſcentiam ſuam cum ipſo conſumere coacta fuerit. Qva diligentia in evolvendis autoribus, ex qvibus hiſtorias ſuas compilat, verſetur, aut qva fide

eos exſcribat, tum qvam feliciter inſtitutum ſuum de rimandis conſiliis & rationibus in actionibus hominum, eorum maxime qvi in religione aliqvid mutant, executus ſit, ex iſta narratione liqvide apparet. *Primo*, enormem errorem committit, cui tamen tota fabula innititur, qvod Alberto ſexaginta novem annos & qvidem completos, plena bucca & præfidentisſime aſſignat, cum tamen is natus eſſet anno 1490. atqve ſic tempore nuptiarum anno 1525. non niſi triginta qvinqve annos numeraret: amores itaqve ridiculi Principi, & regiæ virgini fœdæ ſpes & viles cogitationes petulantiſſime affinguntur, nec niſi meræ calumniæ & ſubſannationes ſunt, qvæ per ſatyram hanc evomuntur. Non magis reverenter tractatur Fridericus Rex, qvem Ducem adhuc Holſatiæ facit, qvi anno, ut ipſe computat, 1526. nondum thronum conſcenderit: Illi easdem qvas filiæ ſordes impingit, ac ſi ſolius utilitatis reſpectus has nuptias filiæ cum ſilicernio conciliaſſet. Fridericus enim d. 7. Auguſti anno 1524. (jam toto regno & regia ipſa Haſnia potitus) Rex electus & coronatus fuit, qvod in *Chytræo* Lib. X. legere potuit Varillaſius, niſi idem ipſi eſſet, non inſpectos autores ex Bibliothecarum indicibus vel relatu neſcio qvorum, utcunqve noſcere, ac debita cum attentione legiſſe. Qvapropter Fridericus auxilio Alberti non egebat ad conſcendendum thronum, neqve hujus res ferebant, ut ex Pruſſia Danos juvaret. Qvam vera itaqve hæc ſunt, aut potius qvam falſum & abſurdum, qvod Albertus ſeptuageſimo anno ætatis ſuæ Dorotheam duxerit, tam falſum etiam eſt *ſecundo*, qvod illa adoleſcentiæ annos in ſenis decrepiti conſortio per annos adhuc triginta cum tædio conſumſerit. *Chytræum* qvem laudat Varillaſius rejicere non poteſt: Qvid autem teſtimonio ejus Lib. XXIX. fol. 882. illuſtrius, cum ſcribit: Dorothea cum marito viginti duos annos in „ conjugio pleno pietatis, concordiæ & ſvavitatis vixit, ac ut Placilla „ Theodoſii conjunx, marito ad Chriſtianæ pietatis doctrinam ſince- „ ram in toto Boruſſiæ ducatu plantandam & Academiam veluti ſalu- „ tarem & perennem fontem, ex qvo veræ de Deo doctrinæ & religionis „ ſinceræ omniumqve honeſtarum artium vitæ neceſſariarum rivuli, in „ totius Ducatus eccleſias, templa, ſcholas, curias & privatorum fami- „ lias derivarentur Regiomonte condendam, aſſidua hortatrix fuit, & „ propter beneficentiam & liberalitatem erga inopes φιλόπτωχος „ nuncupata eſt. Falſum *tertio* qvod primo partu filium enixa fuerit: „

nam

nam poſt biennium a nuptiis i. e. anno 1527. filiam peperit, *Annam Sophiam*, qvam pater poſt annos viginti tres *Johanni Adolfo Duci Meckelburgenſi* deſponſavit. Poſtea duorum filiorum & qvatuor adhuc filiarum mater facta eſt, qvi liberi omnes in tenera ætate deceſſerunt, ipſa anno 1547. obiit. Anno abhinc tertio 1550. Albertus tunc Sexagenarius, ſed vivida ſenecta, alteram uxorem duxit *Annam Mariam, Erici Ducis Brunſvicenſis* filiam, & ex ea Albertum Fridericum Boruſſiæ Principem progenuit, ex qvo *Sereniſſimi* qvi nunc vivunt *Electores, Saxo & Brandenburgicus* multiqve alii ex Principibus, maternum genus ducunt. Albertus ipſe deceſſit anno 1568. cum vixiſſet annos ſeptuaginta octo, qvibus viginti & unum ex ſuo calculo liberaliter addit Varillaſius, & nonaginta novem annorum Principem raro exemplo effingit, ſaltem ut fabulæ ſatyricæ occaſionem haberet.

Ad finem §. CLXXII. Elegans Carmen *Georgii Polentii Sambienſis Epiſcopi* epitaphio inſcriptum, qvanqvam longe poſt deceſſit, per anticipationem referri hic meretur, cum incertum ſit an Epiſcopi hujus mentionem faciendi occaſio ſit reditura; exhibet id Hartknochius Lib. II. cap. I. p. 308.

Saxum hoc Præſulis oſſa Sambiani
Claudit; Nomen ei fuit Georgi
Qvi de ſtirpe ſatus Polentiana
Monſtrans ſtemmata Miſniæ vetuſta
Illuſtrem peperit ſibi & perennem
Virtutum ſtudio artiumqve famam.
Has propter Latias adivit urbes
Præſtans eloqvio & fidelitate!
Romæ præſule Julio Secundo
Scribæ munere functus, inqve cauſis
Legatis gravibus ſubinde miſſus
A te Maximiliane Prime Cæſar,
Sub qvo militiam diu ſecutum,
Alberti Duce Pruſſiæ Magiſtro,
Elegit Marianus ordo fratrem.
Poſt hæc præditus Infula, Pedoqve
Chriſti pavit oves ſalubris herbæ
Monſtrans paſcua lætiora, Paſtor

Ductuatqve auſpiciis tuis Luthere.
Factus deinde maritus eſt, Paterqve
Vitæ curriculo ſuo peracto,
Cœleſtem in patriam receptus, annos
Cum ſeptem decies duosqve haberet,
Felix in gremio Dei qvieſcit.

Joh. Briſmanni qvi primarius Evangelicæ doctrinæ autor Boruſſis fuit, & anno 1549. obiit, epitaphium apud eundem autorem habetur pag. 307.

Incidit in hæc tempora mutatio inſignis in Livonia, ejusqve metropoli Riga. Nam etſi ſuperioribus annis Evangelii doctrina jam recipi cœperat, *Andrea* potiſſimum *Cnoplio* (cui etiam ſacra qvædam cantica debemus) præcone: obſiſtebat tamen Archiepiſcopus Rigenſis, *Caſparus Lindius* Weſtphalus cum Capitulo ſuo, cujus politico etiam imperio dimidia urbis pars ſuberat, ſed curis impar, coadjutorem adſcivit *Johannem Blanckenfeldium* Berolinenſem, qvi jus Canonic. Francofurti ad Viadrum docuerat, inde ad Epiſcopatum Revalienſem & Dorpatenſem in Livoniam promotus. Huic vero imploratus a civibus hoc anno 1524. graviter reſtitit, & Evangelii prædicandi libertatem juvit *Walterus Plettenbergius ordinis eqvitum Magiſter*, nec parum nocuit Archiepiſcopo qvod Moſcorum patrocinia ſollicitaſſet: In comitiis enim Provinciæ eo adactus eſt, ut cum toto clero ſuo *Magiſtro ordinis* ſeſe ſubjiceret; id cum ſeqventibus annis revocaret & cauſam contra Magiſtrum apud Cæſarem proſecuturus eſſet, in itinere deceſſit. Inde anno 1527. necqvicqvam annitente Cæſare, ut *Georgius* ex Brunſvicenſium ducibus Præpoſitus Colonienſis in Archiepiſcopum eligeretur, Plettenbergii autoritate & favore civium Thomas Schoningius Conſulis Rigenſis filius dignitatem eam adeptus eſt, & cum Georgio amice tranſegit. Hæc & plura Chytræo debentur Libr. X. & XI.

Ad §. CLXXIII. *Norimbergæ Præpoſiti magnorum templorum)* Titulus ſcripti eſt; *Fundamentum & ratio ex S. Scriptura, cur & qvomodo Reverendi duarum parochiarum S. Sebaldi & S. Laurentii Norimbergæ Præpoſiti, abuſus circa ſacram Miſſam, ut & circa anniverſaria,*

Digitized by Google

ſal & aqvam benedictam, cum aliis qvibusdam ceremoniis abrogaverint, omiſerint & mutaverint. Grund und Urſach aus der Heil. Schrifft / wie und warumb die Ehrwürdigen Herren beyder Pfarr-Kirchen S. Sebalds und S. Laurenzen Pröbſte zu Nürnberg / die Mißbräuche bey der Heil. Meß / Jahr-Tag / geweyhet Saltz und Waſſer / ſammt etlichen andern Ceremonien abgeſtellet / unterlaſſen und geändert haben. Subſcriptum eſt titulo *dictum Pauli 2. Cor. X. 4. Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt. &c.* Exordiuntur gratias Deo agendo, de magno beneficio ejus, qvo ultimis his temporibus multis locis & ſpeciatim civitati Norimbergenſi ſalutaris doctrinæ lucem reſtituerit, & veritatem ſuam ſangvine martyrum jam denuo confirmet. Se qvidem dicunt partem abuſuum antea deprehendiſſe, & ex S. Scriptura arguiſſe, ſed infirmorum gratia toleraſſe, & ante omnia per prædicatores ſuos qvi Evangelium diligenter docuerint, de fundamento recte collocando ſollicitos fuiſſe, non ſine damno commodorum temporalium, multarumqve calumniarum & perſecutionum periculo. Poſtea urgentibus cognita jam veritate auditoribus, abuſuum correctionem differre amplius non potuiſſe; & Senatui rationes mutationis a ſe expoſcenti, ex ſacris literis ita reddidiſſe, ut acqvieverit & negotium totum ad Eccleſiæ miniſtros & doctores rejecerit. Auctis inde impiorum contradictionibus citatos ſe ab Epiſcopo Bambergenſi (ordinario ſuo) cauſam dixiſſe, & meliora ſi erraſſe viderentur ex S. Scriptura doceri petiiſſe. Inde procuratorem epiſcopalis Fiſci, impia & blaſphema actione, decretum ab Epiſcopo impetraſſe, qvo verbum Dei & ipſi, qvi id ſeqvuti ſint, condemnati fuerint. Ab hac ſententia appellatione typis vulgata ſeſe provocaſſe. Jam ut Epiſcopo, de cujus Chriſtiana & pia mente bene ſperent, innoteſcant, qvas jam Senatui expoſuerint rationes, in lucem nunc emittere conſtituiſſe ea fini, ut vel reſpondeatur, meliorqve ex S. Scriptura informatio detur, vel ſine fundamento adverſantes tandem pudeſiant & taceant. Monent poſtea omnes, qvi iſta lecturi ſint & imitari velint, ut nihil prius habeant, qvam ſimplicem populum, ſuo exemplo, qvi integrum biennium prædicationi contenti nihil mutaverint, in veritate ex verbo Dei, recte inſtruere, anteqvam deſtruere & mutare abuſus aggrediantur; Sic enim auditores agnituros eſſe, qvo jure & fundamento id fiat, & certa ac tranqvilla con-

conſcientia in emendationem conſenſuros. Adſcriptus præloqvio huic eſt dies 21. Octobr. 1524. Tractant deinde ante omnia de Miſſa, & qvoniam ex effato Chriſti *Matth. XV. 8. 9.* & teſtimonio *Eſaiæ Prophetæ XXIX. 13.* fruſtra colatur Deus mandatis hominum, Miſſæ ſeu Sacræ Cœnæ ſcopum & fructum ex verbis Evangeliſtarum & D. Pauli oſtendunt, qvibus convicti, calicis etiam ſacri uſum populo reſtituiſſe ſe profitentur. Poſthæc ad naturam Novi Teſtamenti, & ſacrificii a Chriſto ſemel & plane præſtiti explicandam progreſſi, defendunt abrogationem canonum qvos vocant Miſſæ, majoris & minoris, eorum idololatricas formulas vehementer improbant, & qvæ pro ſacrificio Miſſatico ex hiſtoria Melchiſedeci, aliaqve regeruntur, examinant & refutant. Utuntur autem inter alia hoc argumento; *Si actio Domini in cœna ſua ultima, in qva Miſſam inſtituiſſe dicitur ab illius aſſertoribus, eſt illud ſacrificium aut officium per qvod Chriſtus factus eſt ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedeci, ſeqvitur, ſacrificium iſtud a Chriſto iſthac cœna, non vero patiendo mortem peractum fuiſſe. Cum vero hoc abſurdum & impium dictu, & e contrario certiſſimæ & divinæ veritatis ſit, altero demum poſt ſacram cœnam die, per ſubſecutam mortem æternum Chriſti ſacerdotium conſtitutum fuiſſe, hinc ajunt manifeſtum eſſe, in cœna nullum fuiſſe factum aut inſtitutum ſacrificium.* Prophetiam *Malachiæ Cap. I. v. 11.* explicant de ſacerdotio & ſacrificio omnium Chriſtianorum, qvod patiendo pro nomine Chriſti afflictiones, & pie moriendo præſtant, ideo propheram dicere, *in omni loco ſacrificatum iri*, qvod de Miſſa intelligi non poſſit. Subjungunt poſtea formulam qvam accedentibus ad S. cœnam prælegi fecerint, qvalem fere multæ noſtratium Eccleſiæ adhuc retinent, & per qvam verus & ſalutaris uſus Sacramenti breviter indicatur. Significant etiam, qvæ ex Miſſæ veteris precibus & cantibus libere, & ſine neceſſitatis opinione, retinuerint, nempe *introitum* ſive verſum alicujus Pſalmi, (pro qvo tamen integrum Pſalmum decantari melius putaverint) *Kyrie eleyſon & Gloria in excelſis &c.* ex *collectis* unam, in qva a Deo qvæ toti cœtui profutura ſunt, petuntur. *Evangelia integra* (priſco, ut notant, more) prælegenda ordinaſſe, & qvidem Germanico ſermone, ſicut & lectiones *Epiſtolicas*, ut populus qvæ leguntur, cum fructu intelligat: Seqvi *ſymbolum fidei*, & ipſa poſtmodum *inſtitutionis verba*, tum *con-*

 ſecra-

ſecrationem, orationem dominicam, atqve diſtributionem Sacramenti, omnia juxta præceptum Chriſti, & concludi apta *precatione*, & pronunciatæ *benedictionis formula*, verbis ſcripturæ: innuunt etiam, omnes formulas precum & hymnorum in patrium ſermonem translatum iri ad populi inſtructionem. *Altero* capite docent, cur Miſſas pro defunctis & anniverſaria atqve vigilias abrogaſſent, tum qvia pecuniæ cauſa inventæ ſint, tum qvod nihil proficiant mortuis, & impium ſit aliqvid pro cultu Dei aut ſalutis medio venditare, qvod is non præſcripſerit, etſi bona intentione id fiat, & prætenſo nomine Chriſti. Oſtendunt etiam profanationem Pſalmorum & Hiobi, qvæ in *vigiliarum* recitatione fiat, in qvibus nullum verbum ſit, qvod ad mortuos pertineat. Sic ipſum qvoqve *purgatorium* & precationes pro mortuis ex eodem principio rejiciunt, qvod mandato divino exemplis piorum, Eccleſiæ Judaicæ & Apoſtolicæ, careant, & vivi mortuiqve omnes in duas ſaltem claſſes a Chriſto diſtribuantur, credentium qvi ſalventur, non credentium qvi damnentur, addunt & argumenta alia. *Tertio* rationem reddunt cur cultum beatæ virginis, cantu *Salve regina*, qvotidie peragi ſolitum abrogaverint; ſcilicet, ut nec neceſſarium, nec univerſalem, & vix ante qvatuor ſecula in Eccleſiam invectum, adeoqve novum, & deniqve blaſphemum cum Maria in eo dicatur, *vita, dulcedo, & ſpes noſtra*, qvæ elogia ſoli Chriſto debeantur; neqve ſufficere ſibi viſum eſſe, ſi verba iſta ſaltem, qvod alicubi factum eſſe dicunt, expungerentur, populo enim opinionem cultus illius duraturam fuiſſe, & ſatius eſſe mala inventa penitus abolere: Sic etiam *Qvarto*, ſal & aqvam benedictam, etſi libera videri potuerit eorum conſervatio, prorſus removiſſe, ob opinionem impiam, qvæ illorum uſui in contumeliam Dei affiicta fuerit, & propter abuſum ſuperſtitioſum: *Qvinto* deniqve *matutinas* & *completorium* omiſiſſe ut nec præcepta, nec utilia ſed mera hominum commenta. In epilogo dehortantur omnes ab ſublatorum abuſuum violenta defenſione, inde enim conſtare, non eſſe tot clericis & doctoribus argumenta ex ſacris literis, qvibus eos tueantur, ideoqve ad carceres, ad exilia, ad ignem & gladium provolare: Mirum itaqve non eſſe, ſi populus veritatis jam cupidiſſimus clerum qvi opibus ſolum inhiet, nec ratione uti, ſed vi agere & verbi divini notitiam impedire velit, ſummo odio perſeqvatur: urgent dictum frontiſpicio libri allegatum, *arma doctorum non eſſe carnalia*

naliо, ſed ſpiritualia, neqve ullo modo licere populum a verbo divino abſtrahere: & præceptis humanis opprimere: Exaggerant, qvam graviter, & contra Spiritum ſanctum peccant, qvi veritati verbi divini ſcienter ſeſe opponunt: Applicant iis ex Deuteron. c. XXVIII. maledictiones, obedientibus vero benedictiones impertiuntur. In fine maximis minimisqve, qvi meliora ex verbo Dei oſtenſuri ſint, omne deferunt obſeqvium: Lutheri toto hoc ſcripto nullam faciunt mentionem, ſed argumentationes ſuas allegatis ſcripturæ dictis firmant. Debeo hujus ſcripti ut multorum aliorum notitiam Bibliothecæ Paulinæ Lipſienſi. Ex ea etiam legenda accepi qvæ hoc ipſo anno 1524. aut initio ſeqventis in religionis negotio acta ſunt. Scio qvidem Marcellini monitum qvod *hiſtoricum deceat per negotiorum celſitudines diſcurrere, non humilium cauſſarum minutias indagare,* ſed præterqvam qvod hiſtorici leges omnes mihi non præſcripſerim, ſed & apologiæ ſtudeam, minuta mihi non ſunt viſa, qvæ in magnis urbibus, qvalis eſt Norimberga, in religionis cauſa acta fuerunt, vellem modo ut plura vel typis olim edita, & poſtea neglecta, vel in archivis recondita mihi innotuiſſent. Incitamento forte hæc qvaliscumqve diligentia mea erit illis, qvi ſingulis in locis acceſſum ad magiſtratus eorumqve ſcrinia & ad Bibliothecas habent, ne perire ſinant, qvorum memoria non ſine fructu & voluptate legentium conſervari & renovari cum utilitate poteſt.

Excuſum eſt Anno 1525. Norimbergæ conſilium anno præcedente Senatui exhibitum a prædicatoribus tribus (qvorum duos ad §. CXXXIX. nominavi) Dominico Sleupnero, Andrea Oſiandro, & Thoma Venatorio, qvi in Novo Hoſpitali concionabatur. Titulum habet: Ein gut Unterricht und getreuer Rathſchlag aus Heil. Göttlicher Schrifft / weß man ſich in dieſen Zwietrachten unſern heiligen Glauben und Chriſtliche Lehr betreffende / halten ſoll ꝛc. i. e. *Informatio bona, & fidum conſilium ex S. Scriptura, qvid agendum ſit in his ſtudiis circa ſanctam fidem & doctrinam Chriſtianam.* Diviſum eſt in partes tres, qvarum tamen ultima de controverſiis uberius tractatura, omiſſa eſt. Agitur *Parte I, de verbo Dei tam ſubſtantiali qvam orali; de Spiritu S. de doctrina Chriſtiana; de concionibus; de S. Scriptura, Lege & Evangelio, & utriusqve uſu; de Sacramentis; de fide vera & efficaci,*

qvæ ſola *juſtificet*, *item de ſpe*. *Parte II. de damno doctrinæ hominum*.
& de *AntiChriſto*, ubi Danielis & Johannis vaticinia omnia ad Roma-
nam ſedem applicantur; etiam numerus ille 666. cabbaliſtice ex nomi-
ne Sylveſtri Papæ eruitur. Autorem hujus ſcripti *Andream Oſian-
drum* fuiſſe Phraſeologi arguit, jam tum enim dogmatum illorum
qvæ poſtea in Pruſſia aſſerere voluit, ſemina in iis animadvertas, qvæ
tamen nemo illo tempore, qvod ſciam, obſervavit, aut reprehendit,
qvia obſcurius proponebantur, aut ex aliis verbis commodas recipie-
bant interpretationes.

Prodiere etiam Norimbergæ eodem anno (qvanqvam non ad-
ſcriptus eſt) circa finem duæ pagellæ in qvibus brevius ſed liqvidius
& modeſtius a concionatoribus Senatui proponuntur duodecim pun-
cta, qvæ examinari & tractari deberent a prædicatoribus: nempe (1.) ut
indicent qvid ſint peccata. (2.) cur lex data ſit, & cui uſui. (3.) qvæ
ſit juſtitia coram Deo. (4) qvid ſit Evangelium. (5.) qvid baptiſmus.
(6.) qvid mortificatio veteris hominis, in baptiſmo *ſignificata*.
(7.) qvid ſacramentum corporis & ſangvinis Chriſti, & qvis ejus uſus
ſalutaris. (8.) an per opera ad juſtificationem, an per hanc ad bona
opera perveniatur. (9.) qvid ſit doctrina hominum & qvatenus lo-
cum habeat. (10.) qvid debeatur Magiſtratui. (11.) qvomodo vitan-
da ſint ſcandala vitæ & morum. (12.) an liceat clericis S. Eccleſiæ mi-
niſtris conjuges ducere. Anno ſeqventi Menſe Martio in ſenatum
vocati ſunt concionatores omnes, & ad eos per D. Scheurlinum (Chri-
ſtophorus ut non dubito, intelligitur Luthero memoratus Lib. I. Ep.
„ 52.) adhortatio egregia (eine ſchöne Rede) facta eſt, ut ex ſacra ſcri-
„ ptura ſepoſitis paparum, conciliorum, patrumqve decretis, Jure Ca-
„ nonico & veteri obſervantia, ad duodecim illa puncta placide & abſqve
„ diſputatione reſponderent, & amice conferrent, eo nempe fine, ut con-
„ cordia ineatur, & motus plebis præcaverentur ex diſſidiis eorum me-
tuendi. Initium reſpondendi fecit *Dominicus Sleupnerus ad S. Sebal-
di* concionator, aſſenſit ei, & dein fere ſolus locutus eſt *Andreas Oſian-
der*, ad D. *Laurentii* prædicator, eorum partes tenebant qvi in *Hoſpi-
tali*, tum ad *D. Ægidii* & in æde *Auguſtinianorum* concionabantur,
Prior iſtorum maxime: Contradixerunt *Priores & concionatores Do-
minicanorum, Franciſcanorum, Carmelitarum*, & qvi in duobus virgi-
num

num monaſteriis prædicabant, tamen ut mallent omne colloqvium evitare, Cæſarea edicta cauſantes, & conciliorum & Pontificum decreta; provocabant deniqve ad Academias, *Ingolſtadienſem*, *Tubingenſem* & *Heidelbergenſem*. *Prior* tamen *Dominicanorum* dixit, in fidei articulis capitalibus nullum eſſe diſſidium, prædicari enim ab omnibus unum Deum, unum Chriſtum, unam fidem, unum baptiſmum, & obtulit tandem ſe adducto concionatore ſuo, in amicum colloqvium deſcenſurum eſſe. Cum idem diceret *Franciſcanorum Gvardianus*, reverſi ut juſſi erant, *Dominica Invocavit*, & die *Martis* & *Jovis* proxima, itemqve *Dominica Reminiſcere* diſceptationes continuarunt, dirigente & interrogante ut plurimum per *Scheurlinum* Senatu. Impediri tamen non potuit vehementia collocutorum, & monachi qverebantur, ſe ab altera parte duriter tractari. Inde occaſionem ſumſerunt, cum *die Martis poſt Reminiſcere* redire juberentur, ut comparitionis loco, ſcriptis ad Senatum literis, ſeſe excuſarent, obtendentes, iniqvum eſſe judicium, & ex colloqvio diſputationem orituram eſſe adverſus Cæſareum edictum. Proteſtantur itaqve contra omnes innovationes, & ad Academias ſupra nominatas, vel ad ordinarium ſuum denuo provocant. Auditus inde fuit nomine qvinqve collegarum, Oſiander, qvi habita oratione duarum horarum ſpatio ſententiam de XII. articulis defendit. Paulo poſt *Dominica Oculi*, Senatus monachis & prædicatoribus qvinqve monaſteriorum, concionandi & confeſſiones audiendi munere interdixit, & die Mercurii ſeqventi *Prior Auguſtinianorum* monaſterium Senatui tradidit. Hæc in relatione typis excuſa *qvatuor qvaternionibus* exhibentur. Nulla vero mentio fit *Præpoſitorum Peſsleri & Böhmeri*, qvorum libellum anno præcedenti editum recenſui, ita ut per prædicatores omnia acta ſint. Qvod vero articulos ipſos attinet, reſpondit Oſiander & collegæ ex ſententia Lutheri (illum enim Wittembergæ docentem audiverat) nunqvam tamen allegato ejus nomine, verum omnia ex ſcripturis probans. De juſtitia autem diſſerens jam tum phraſi ſua uſus eſt. Reſpondit enim Franciſcano, qvi triplicem juſtitiam ſtatuerat, *unam eſſe juſtitiam*, i. e. *Deum ipſum & Chriſtum eſſe verbum qvi fide comprehenſus in nobis ſit juſtitia noſtra.* Fidem tamen deſcribit qvod non ſit absqve operibus ex charitate profectis; his ſi careat, non magis eſſe fidem qvam pictus homo ſit homo. Monachi ſvetis ſuis dogmatibus, &

ſcri-

Digitized by Google

ſcripturarum detorſionibus inſiſtebant. Memorabile eſt qvod Franciſcanus in articulo de cœna Domini, cum Oſiander literæ ſcripturæ inhæreret & inter alia ex Epiſtola ad Hebr. urgeret, Chriſtum ſemet ſacrificium præſtitiſſe, reſponderit, Epiſtolam ad Hebræos non eſſe librum Canonicum, & a multis dubitari an autorem Paulum habeat: Talia dicere inter crimina Lutheri fuit; Cœlibatum & in eo caſtitatem ideo putavit ſervari poſſe & debere, qvia Deus illis qvi eam voveant, gratiam ſervandi non deneget. Hoc ſi praxi comprobaretur, expeditiſſimam hujus qvæſtionis deciſionem faceret. At qvi vovet, qvæ in poteſtate non habet, nec qvæ Deus juſſit, aut promiſit, tentare Deum deprehenditur. Idem Monachus poteſtatem Eccleſiæ circa fidem adſtruxit eo, qvod alibi etiam notatum eſt, argumento, qvod Apoſtoli a formula baptiſmi qvam Chriſtus præſcripſerat, receſſerint, idqve probari poſſe putavit ex Actor. II. 38. Hæc Norimbergæ acta indicant, illuſtris illius urbis ſenatum plus auſum eſſe illo tempore, Monachis prædicationes & Sacramentorum adminiſtrationes per decretum publicum adimendo, qvam vel in Saxonia factum ſit. Cives nempe primores conſentientes & pronam ad obſeqvendum plebem habebat, cum in provinciis proceres plurimas objicerent difficultates, & aulicæ cautelæ non parva injicerent impedimenta. Iſto anno 1525. Wenceslaus Linccius qvi jam olim in Auguſtiniano cœnobio Norimbergæ vixerat, & concionatus erat, inde vero Altenburgum delatus uxore ducta, cucullum exuerat, & paſtoris munus ſuſceperat Norimbergam vocatus eſt, primus, ut perhibetur, urbis paſtor Evangelicus a Senatu ſcilicet confirmatus: antea enim prædicatores Præpoſitorum arbitrio conſtituebantur, qvalis fuerat Oſiander & alii. Vixit autem Linccius ad annum usqve 1547. & in munere ſuo obiit. Epitaphium ejus qvem puer coluit, *Selneccerus* refert:

Autorem vitæ dum viveret atqve ſalutis
Aſſeruit, docuit, glorificavit, habet.

Argentoratenſis etiam Senatus) In admonitione ad Helvetios menſe Aprili 1524. nomine miniſterii & fratrum Argentoratenſium excuſa Tit. Verwarnung der Diener des Worts und der Brüder zu Straßburg an die Brüder von Landen und Städten gemeiner Eidgenoßſchafft/ adverſus *Conradi Tragarii Provincialis Auguſtinianorum*

ca-

calumnias, agnoſcitur Senatum anno 1523 cauſam *Matthiæ Cellii* cum is ad Epiſcopi tribunal citaretur, neglexiſſe; illi vero cives die Erbare Bürgerſchafft / modeſte tamen adſtitiſſe; nunc autem a plurimis veritatem doctrinæ etiam in Senatu probari, & promoveri, & pulchre cum civibus conſentire ab his etiam omne obſeqvium Magiſtratui exhiberi. Cæterum ſcopus hujus ſcripti is potiſſimum eſt, ut Trœgeri jactantiam deprimant, qvi provocaſſe miniſtros Argentoratenſes ad diſputationem, hanc vero ab illis recuſatam eſſe gloriari dicebatur. Referunt igitur illum centum theſes edidiſſe, de qvibus diſputaturus eſſet: qvas cum vidiſſent miniſtri, miſiſſe ex Senatoribus viros inſignes, & ſe ad diſputandum, adhibitis doctis aliqvibus & prudentibus, & evitato plebis concurſu, obtuliſſe, idemqve etiam Senatus nomine ab eo poſtulatum eſſe; Verum illum excepiſſe, etſi paratiſſimus ſit ad diſputandum, ſine licentia tamen Epiſcopi, ut ordinarii, id minime auſurum eſſe, cupere itaqve ut ejus conſenſus a ſenatu vel miniſtris impetraretur. Hoc effugium vanum eſſe dicunt, cum non ſolum publicatis theſibus & provocans ad diſputationem de conſenſu Epiſcopi nihil monuiſſet, aut pactus eſſet, ſed & qvod Epiſcopus omne controverſiarum examen evitaret. Addunt Trœgerum tandem ita ſeſe excuſaſſe, qvod de articulis illis non Argentorati ſed Friburgi in Helvetiis (*Uchtlandia*) diſputaturum ſe eſſe conſtituiſſet: accuſant eum ambitionis, dum provincialis officium præter morem continuaret, & a Legato Pontificio præmia expectaret, ſi adverſus Evangelium traditiones hominum aſſereret; hanc nunc viam eſſe honores & opes adipiſcendi & a paupere Luthero multos ditatos fuiſſe (der arme Luther hat vielen zu reichlicher Nahrung geholffen.) Ex centum vero Trœgeri paradoxis ſummatim & breviter illud tantum, in qvo fundamentum totius litis verſari dicunt, tangunt, qvod ſcripturam judicem ferre nolit, & autoritati Eccleſiæ eam ſubjiciat, imo Apoſtolos homines fuiſſe & erraſſe dicat Petri exemplo: Eccleſiam vero ab omni errore immunem pronuntiet. Idem clamare alios, ita ut nuper Doctor *Murnarus* Dominica Palmarum pro concione ita fuerit locutus: Dicere vobis aliqvid deberem de inſtitutione Sacramenti: Sed vos creditis Evangelio, ego vero illi non credo, ſed ſolum iis, qvæ recepit Eccleſia. Huc itaqve omnia ajunt recidere, ſi enim Evangelii veritas libere præ-

Digitized by Google

dicetur & innoteſcat tunc totum illud, qvod Antichriſtianum vocant regimen in fumum & ventos abire, monachos nempe, moniales, ſacerdotes, tonſuras, campanarum pſalmodiarum perpetuos ſtrepitus, aqvæ, ſalis, palmitum, herbarum conſecrationes, candelas, chriſmata, extructiones tot templorum & altarium, baptiſmum campanarum, lotiones Altarium, præbendas, anniverſaria, miſſarum fundationes, coactam etiam confeſſionem auricularem, fictam pœnitentiam, impias pro peccatis ſatisfactiones, indulgentias, diſpenſationes Romanasqve omnes nundinationes, per qvas tot ventres pigri & plurimi neqvam homines alantur. Fide enim vera & charitate renovata fore ut monachorum mendicantium patrumqve & *priorum Provincialium* impuritas & luxuria peſſum ſit itura. De iis qvæ anno præcedenti 1523. adverſus miniſtros Evangelicos Argentorati acta ſunt, & de eorum, imprimis vero *Wolffgangi Capitonis* apologia ut & de *Antonio Firmio*, Paſtore Thomano, qvi primus uxorem duxerat vid. *Scultet.* p. 171. In Alſatia vero Auſtriaci regiminis juſſu vis *facta eſt* Evangelii Doctoribus & auditoribus, & capitali ſupplicio in *qvosdam hoc anno* 1524. animadverſum. *V. Scultet.* d. 187. idem p. 199. Epiſtolam Capitonis d. 4. Maj. 1524. ſcriptam adducit, in qva, qvæ ab Epiſcopo & Canonicis ipſe cum aliis paſſus ſit, memoratu digna, legi poſſunt.

Ad §. CLXXXI. *in fine*) Ex libello Lutheri adverſus Eraſmum bona cum lectorum, ut ſpero, gratia addenda adhuc eſſe exiſtimavi qvædam, ex qvibus & mens ejus, qva ad inveteratas opiniones oppugnandas motus eſt, & alia qvædam maxime notabilia cognoſcuntur. Objicienti Eraſmo argumentum illud, qvod hodie qvoqve tritiſſimum eſt, mihiqve ipſi a magnis ex adverſa parte viris ſæpiſſime objectum, de conſenſu tot eruditiſſimorum Theologorum per plurima ſecula, de ſanctitate Doctorum & martyrum, de miraculis, & aliis ejusmodi, qvæ ad autoritatem & venerationem movent, ita reſpondet Tom. III. f. 179. „Fateor, mi Eraſme, non immerito te iſtis omnibus „moveri, ego ultra decennium iſtis ſic motus ſum, & nullum alium ar„bitrer eſſe, qvi æqve ſit iſtis permotus, eratqve mihi incredibile ipſi, „hanc Trojam noſtram, tanto tempore, tot bellis invictam, poſſe ali„qvando capi. Et teſtor Deum in animam meam, perſeveraſſem, & „adhuc hodie ſic moverer, niſi urgente conſcientia & evidentia rerum „me in diverſum cogeret. Potes ſane cogitare, nec mihi ſaxeum eſſe

pectus

pectus, atqve ſi ſaxeum eſſet, tamen tantis fluctibus & æſtibus luctatum & colliſum potuiſſe liqveſcere, dum id auderem, qvo facto, videbam omnem illorum autoritatem, qvos recenſuiſti, ſuper caput meum, velut diluvium inundaturam. Sed non eſt nunc locus, meæ vitæ aut operum hiſtoriam texere, nec ut nos ipſos commendaremus, hæc ſuſcepta ſunt, ſed ut gratiam Dei extolleremus. Qvis ſim & qvo ſpiritu & conſilio in iſtas res raptus ſim, illi commendo, qvi ſcit hæc omnia, ſuo, non meo arbitrio libero geſta, qvamvis & ipſe mundus jam dudum ſenſiſſe deberet. Et plane in odioſum locum me iſto exordio conjicis, ut niſi me ipſum jactavero, & tot Patres vituperavero, non facile me expediam, ſed breviter dicam, eruditione, ingenio, multitudine, autoritate, & omnibus aliis, etiam te judice, cedo. Qvid autem ſit oſtenſio ſpiritus, qvid miracula, qvid ſanctimonia, hæc tria ſi a te reqviram, qvantum ex literis & libris tuis te novi, imperitior & ignorantior videberis, qvam ut ulla ſyllaba qveas oſtendere. Aut ſi urgeam & poſtulem, qvemnam inter omnes illos, qvos jactas certo poſſis monſtrare, ſanctum fuiſſe vel eſſe, aut ſpiritum habuiſſe, aut vera miracula edidiſſe, arbitror te multum, ſed fruſtra ſudaturum eſſe. Multa loqveris ex uſu & publicis ſermonibus accepta, qvæ non credis, qvantum amittant fidei & autoritatis, ſi ad judicium conſcientiæ vocentur. Verum eſt proverbium, multos in terra pro ſanctis haberi, qvorum animæ ſunt in inferno. Sed donemus tibi, ſi vis, etiam omnes fuiſſe ſanctos, omnes habuiſſe ſpiritum, omnes feciſſe miracula. (qvod tamen non petis). Hoc mihi dic, an in nomine aut virtute liberi arbitrii, aut ad confirmandum dogma de libero arbitrio ullus eorum fuerit ſanctus, acceperit Spiritum, ediderit miracula? Abſit (inqvies) ſed in nomine aut virtute Jeſu Chriſti, & pro dogmate Chriſti, facta ſunt hæc omnia. Qvid igitur ſanctimoniam, ſpiritum, miracula eorum pro dogmate liberi arbitrii adducis? pro qvo data & facta non ſunt. Noſtra igitur ſunt illorum miracula, ſpiritus & ſanctimonia, qvi Jeſum Chriſtum, non autem vires aut opera hominum prædicamus. Qvid jam mirum, ſi ii, qvi ſancti, ſpirituales, mirabiles fuerunt, aliqvoties carne præventi, locuti ſunt & operati ſecundum carnem, qvando id & ipſis Apoſtolis ſub ipſo Chriſto non ſemel accidit? Neqve enim tu negas, ſed aſſeris, liberum arbitrium non eſſe ſpiritus aut Chriſti negotium, ſed humanum, ita ut ſpiritus qvi Chriſtum cla-

" rificaturus promiſſus eſt, utiqve non poſſit liberum arbitrium prædi-
" care. Si ergo Patres aliqvando liberum arbitrium prædicaverunt,
" certe ex carne (ut fuerunt homines) non ex ſpiritu Dei ſunt locuti,
" multo minus pro eo miracula ediderunt. Qvare inepta eſt allegatio
" tua de ſanctimonia, ſpiritu & miraculis patrum, qvod ex iis non libe-
" rum arbitrium, ſed Jeſu Chriſti dogma, contra liberi arbitrii dogma
" probetur. Poſt alia qvædam ad phraſes Patrum & Theologorum qvæ
" allegari ſolent hæc regerit fol. ſeq. Ego vero contrarium vobis facile
" oſtendam, qvod viri ſancti, qvales jactatis, qvoties ad Deum oraturi
" vel acturi accedunt, qvam penitus obliti incedant liberi arbitrii ſui, de-
" ſperantes de ſemetipſis, ac nihil niſi ſolam & puram gratiam longe alia
" meritis ſibi, invocantes, qvalis ſæpe Auguſtinus, qvalis Bernardus, cum
" moriturus diceret, perdidi tempus meum, qvia perdite vixi. Non vi-
" deo hic allegari vim aliqvam, qvæ ad gratiam ſeſe applicet, ſed accuſa-
" ri omnem vim, qvod non niſi averſa fuerit. Qvanqvam illi ipſi ſan-
" cti aliqvando inter diſputandum aliter de libero arbitrio locuti ſunt,
" ſicut video omnibus accidiſſe, ut alii ſint, dum verbis aut *diſputationi-*
" bus intenti ſunt, & alii, dum affectibus & operibus, *illic dicunt aliter*,
" qvam affecti fuerunt ante, hic aliter afficiuntur qvam dixerunt ante,
" ex affectu vero potius qvam ex ſermone metiendi ſunt homines tam pii
" qvam impii.

Ad §. CLXXXII. *Guthelmus Neſenus*) Eraſmus, eos qvi Gviliel-mi nomen gerebant, fato qvodam amicos ſibi eſſe ſcribere ſolitus, in epiſtola ad *Gvil. Budæum* anno 1516. data Lib. I. epiſt. 16. inter omnes hunc Neſenum *optimarum literarum conſectatorem ardentiſſimum* vocat, *ſibiqve ſic unice deditum, ut Pyladem ſuum optimo jure appellare poſſit.* Duæ ad eum epiſtolæ Eraſmi extant Lib. V. 28. & X. 31. in qvarum poſteriori Anno 1518. illum, Pariſiis tunc verſatum adhortatur, ut Germanus Gallos eruditione vincere ſatagat. Eundem in collegio trilingvi, qvod Lovanii ſua opera conſtituerat, lectorem habere voluit, ſed in literis ad *Ludovicum Vivem* anno 1519. Lib. XXI. ep. 20. qveritur obſiſtere monachos & inqviſitores *Neſeno*, Pomponii Melæ Geographiam gratis profiteri aggreſſo, nihilo remiſſioribus ſtudiis, qvam ſi paraſſet totam urbem incendio miſcere. Sed *Neſenus* Evangelicæ veritati majori cum libertate animum applicans, & in Saxoniam conce-
dens

Digitized by Google

dens Eraſmi favore excidit: Lutherus cum morte ejus valde turbatus, dixiſſet. *O utinam poſſem reſuſcitare mortuos*, calumniam paſſus eſt, ac ſi reſuſcitationem ejus ſerio tentaſſet, qvo mendacio aliqvi ex ejus inſectatoribus mire delectati ſunt, ut eum ſumma vanitate miraculorum donum ſibi arrogaſſe criminarentur. Neſenum eleganti epicedio honoravit *Jacobus Micyllus* non infelix illius temporis Poeta. Cum Neſeno eodem periculo implicitum fuiſſe Priorem Wittenbergenſem (*Briſgerum* Auguſtinianum) intelligitur ex Epiſtola Lutheri ad Langum Lib.II. p.309. ubi tamen pro *Gvilielmo* mendoſe legitur *Georgius Neſenus*, is (dicit) miſere periit magno noſtro mœrore magnoqve ho- „
ſtium tripudio forte & majore blaſphemia Evangelii noſtri & nominis „
Chriſti, pene qvoqve occidiſſet Sathan Priorem noſtrum, niſi miracu- „
lo inſigni fuiſſet ſervatus.

Ad §. CLXXXIII. *Commentarius in Pſalmos)* Cœpit prælectiones ſuas in Pſalterium, ſed ſecunda ut ipſe memorat vice, anno 1519. ut ſupra §. LXIII. paucis notavi. Continuavit laborem in an. 1521. interruptus enim fuit itinere Wormatienſi, neqve tamen ulterius qvam ad finem Pſalmi (ſecundum numerum Hebraicum) XXI. Latin. XX. pervenit, dum vero poſt comitia in arce lateret Pſalmum XXII. qvo paſſio Chriſti clariſſime præfiguratur explicavit. Dedicationi ad *Fridericum* Electorem annus 1519. & dies VI. Cal. April. adſcriptus eſt, licet ſerius & poſt diſputationem demum Lipſienſem publicatio ſecuta ſit. Acceſſit commentarius in Pſalmum XXII. (ut dixi) in arce compoſitus, & nunc omnia conjunctim in Tomis Latinis reperiuntur, ea qvidem prolixitate, ut Tomi II. Jen. dimidiam pene partem conſtituant. Qvanta in hoc opere vis & copia eluceat piæ & ſpiritualis eruditionis, deprehendent, qvi cum attentione & Spiritus divini auxilio legerint. Laudanda vero magnopere etiam eſt ſumma viri modeſtia, cujus tum in præfatione tum in concluſione inſignia dat documenta. Et in præfatione qvidem Friderico Electori debitas laudes tribuit, *qvod exemplum in provehendis literis omnibus factus ſit Principibus, ejusqve liberalitate artes & lingva non ſolum Wittenbergæ floreant, ſed & ſincera Chriſti Theologia triumphet, opinionibus & qvæſtionibus hominum ceſſantibus;* dein beneficia ab illo ſibi ad id tempus exhibita celebrat, collatum in ſe, impenſis Electoris, Doctoratus honorem, *inſigne illud* (ait)

oſtentationis meæ, cujus me pudet & tamen geſtari oportet, ita volenti Deo & illis qvibus me obedire par eſt. Protectionem etiam Principis gratus agnoſcit, ſcribit enim & eo qvidem tempore, ubi de Leone X. adhuc bene ſperabat: *Scit univerſa tua ditio, longe majorem Principi pro me ſollicitudinem, qvam mihi ipſi fuiſſe. Ego, pro mea temeritate, alea mjeci, extrema ſemper tentare & expectare paratus. Nam & hac occaſione fore ſperabam, ut a docendis aliis ſubmotus, angulum mihi invenirem, deſerto, qvod odiebam, publico: ſed perſtitit tuæ Celſitudinis officium, & cum ego cuperem pati, qvæ illi ardebant inferre, neutris ceſſit, qvod cupitum eſt: Sed nondum finis, placet tamen iterum eventus iſte, vel hoc nomine, qvod nulli Chriſtiano non debeat eſſe moleſtiſſimum, tantum in Eccleſia Chriſti qvorundam audere impudentiam, ut ſub nomine venerabilis poteſtatis Eccleſiæ, ſuis fœdis cupiditatibus præſumant ſucceſſum, & qvo qvis Pontificum eſt clementior, melior, eruditior, eo iſti impii impoſtores majora ſibi pollicentur portenta, ſub ejus titulo promovenda. Nam qvot manifeſtis mendaciis, in hac una levicula cauſa, Sacrum Leonis X. nomen, ad terrendum unum fraterculum, dirasqve ſuas Tyrannides ſtabiliendas, prophanarunt, conſpurcaruntqve?* Laboris vero ſui difficultatem, ſuæqve operæ tenuitatem poſtea adducit, ſcribens: „Jam ſecundo in Wittemberga tua Pſalterium profiteor, urgentibus & exigentibus optimis „auditoribus, qvibus debitorem me eſſe non poſſum negare. Verum „ita profiteor, ut nolim ab ullo id de me præſumi, qvod nullus adhuc „præſtare potuit ſanctiſſimorum & doctiſſimorum patrum, id eſt, Pſal„terium in omnibus legitimo ſenſu ſuo intelligere & docere. Sat eſt, „aliqvot, & eosdem ex parte intellexiſſe; Multa ſibi reſervat Spiritus, „qvo nos ſemper diſcipulos habeat, multa ſolum oſtendit, ut alliciat, „multa tradit, ut afficiat, & (ut beatus Auguſtinus præclare dixit) nullus „unqvam ita locutus eſt, ut ab omnibus in omnibus intelligeretur, mul„to magis ipſe Spiritus Sanctus ſolus omnium ſuorum verborum intel„ligentiam habet. Qvo circa ingenue confiteri me oportet, me igno„rare, legitimam habeam necne intelligentiam Pſalmorum, etſi ve„ram eſſe non dubitem, qvam trado. Nam & omnia qvæ B. Au„guſtinus, Hieronymus, Athanaſius, Hilarius, Caſſiodorus & a„lii ſuper Pſalterium contulerunt, veriſſima ſunt, ſed a ſenſu literæ „qvandoqve remotiſſima, & mea qvoqve ſecunda hæc profeſſio, a pri-

ma longe lateqve diverſa eſt, nec eſt liber in Bibliis, qvi me „ diligentius exercitavit, donec in eam ſententiam venerim, „ oportere nullius interpretationem, modo pia ſit, rejicere, niſi talionis „ lege, rurſum qvis optet rejici. Defecit ille in aliqvibus, tu in pluribus, „ nonnulla video, non viſa beato Auguſtino, rurſum multa viſuros ſcio, „ qvæ ipſe non video, *& paulo poſt:* Scio eſſe impudentiſſimæ temeritatis „ eum, qvi audeat profiteri unum librum ſcripturæ a ſe in omnibus par- „ tibus intellectum? Qvin qvis audeat præſumere unum Pſalmum totun- „ de ab illo intellectum? Vita noſtra initium & profectus eſt non „ conſummatio; ille melior, qvi ad ſpiritum propius acceſſerit. Si at- „ tigero Lunam, non mox & Solem apprehendiſſe arbitrabor, ſed nec „ ſtellas minores faſtidiam. Sunt gradus in vivendo & agendo, cur „ non & in intelligendo? Apoſtolus transformari nos dicit de clarita- „ te in claritatem. Et ut dicam qvod res eſt, tantum illis ſervio, qvi „ hæc ignorant & volunt, tum id ſaltem præſtitiſſe juvabit, qvod melio- „ ribus ſtudiis & me & auditores meos interim occuparim, qvam ſi ſu- „ per libros *Sententiarum* novas tenebras, & ranas & muſcas creaſſem. „ Primas ejus in Pſalmos prælectiones qvarum meminit, & qvas paulo poſt adeptum in Theologia Doctoratum peregit, fateor me non vidiſſe, neqve an extent ſcire: Laudat eas Melanchthon in vita Lutheri & ex eo *Melch. Adamus* his verbis: Aggreſſus eſt, officii ratione, e- „ narrare epiſtolam ad Romanos, deinde Pſalmos. Hæc ſcripta ſic il- „ luſtravit; ut poſt longam & obſcuram noctem, nova lux oriri videre- „ tur, omnium piorum & prudentum judicio. Hic monſtravit Legis „ & Evangelii diſcrimen: refutavit errorem tunc in ſcholis & concioni- „ bus freqventatum: Qvo docetur, mereri homines remiſſionem pec- „ catorum operibus, & homines coram Deo juſtos eſſe diſciplina, ut Pha- „ riſæi docuerunt. Revocavit igitur Lutherus hominum mentes ad „ Filium Dei, & ut Johannes Baptiſta, monſtravit agnum Dei, qvi tollit „ peccata noſtra; oſtendit gratis, propter filium Dei, remitti peccata, „ & qvidem oportere id beneficium fide accipi. Sed redeo ad ſecundas prælectiones, in fine harum poſt abſoluta nempe qvæ in Pſalmum XXI. commentatus fuit, hunc addit epilogum d. Tom. II. f. 237. Finem „ hic facio, & ingenue ac fideliter confiteor, me plutima tentaſſe ſupra „ vires, nec habere hanc Apoſtoli gloriationem, qva ad Romanos ſcri- „ bit. „

„ bit. Non audeo aliqvid loqvi eorum, qvæ non effecit per me. Nam
„ vitæ ſanctimonia nihil conſecutus ſum, qvod tamen ſcio, qvam fuerit
„ & ſit neceſſarium, ne docerem anteqvam facerem; Eruditione vero
„ parum; cum & ipſe diſcipulus hactenus fuerim, non ſolum in Lin-
„ gvis, ſed & propheticis ſpiritibus diſcendis, utrunqve enim tractatori
„ Scripturarum neceſſarium eſt, magis tamen Spiritus qvam lingva. Un-
„ de etſi in lingva Hebraica, non uno loco me videam erraſſe, metuo ta-
„ men ne pluribus in ſpiritu erraverim, qvanqvam mihi conſcius non
„ ſim, ſinceram & catholicam fidem a me uſpiam læſam, ut gloriari poſ-
„ ſim, errores meos eſſe prorſus ſine periculo, cum in lingva iſta peritiſ-
„ ſimi & maximi, in ſpiritu autem & ſummi & ſanctiſſimi viri, errave-
„ rint. Hoc didici, ſcripturam eſſe eam, qvæ nullius ingenium, nullius
„ eruditionem, nullius diligentiam, nullius ſanctimoniam, non in mul-
„ tis partibus fallat & ſuperet. Atqve cum omnibus etiam parvulis ſit
„ expoſita ad ſatietatem usqve, magnis tamen ſemper ſepoſita eſt ad e-
„ ſuriem. Ut veriſſime & ſapientiſſime dixerit Gregorius, *Scripturam*
„ *eſſe fluvium, in qvo agnus peditat, & elephas natat. Nec in ea fœdi-*
„ *us nec pernicioſius erraverunt, qvam qvi ſe nihil in ea erraſſe præ-*
„ ſumpſerunt. Nec felicius & ſalubrius in ea profecerunt, qvam qvi ti-
„ muerunt ſe in omnibus errare. Sapientia enim eſt, cujus principi-
„ um timor Dei, qvæ intellectum dat parvulis, & ſapientiam ſapientum
„ reprobat. Qvare meos errores ſic judicet Frater meus qvisqve, ut ſe-
„ ſe etiam alicubi errare non dubitet, ne forte ſuperbus nusqvam non
„ erret. Porrigamus potius ſummis viribus mutuas operas in Domi-
„ no, præſertim in ſcripturis ſanctis tractandis, etiam ſic errores non e-
„ vademus, donec in vita hac ſumus immunda. Solus hic ſe glorietur
„ non errare in ulla parte, qvi ſine peccato fuerit in hac vita. Nemo
offendi debet hac imperfectionis ſuæ, aut obſcuritatis in ſcripturis Lu-
theri profeſſione, eamqve ideo refero, ut os obſtruatur calumniæ,
qvaſi infallibilitatem & enthuſiaſmum ſibi arrogaſſet Lutherus. In-
terim in veritate & ſenſu doctrinæ, qvatenus nempe ad ſalutem ne-
ceſſaria eſt, vel non repugnat analogiæ fidei, minime hæſitat. Eam-
dem extenuationem repetit poſt adjectum commentarium in Pſal-
„ mum XXII. fol. 267. Viſum eſt hic tabernaculum figere & manſio-
„ nem facere, & qvia video iſtos commentarios rapi ad typos & præ-
la,

la, cum ego mallem eos perpetuo latere, adeo multa ſunt, in qvibus „
ipſe contentus non ſum, unus ultra vires ſuſcepi, ideo ſæpius nuto. Ro- „
go itaqve pium lectorem, ut legat omnia cum ſummo judicio, non „
qvod mihi conſcius ſim, uſqvam prava docuiſſe: Sententia mihi per „
omnia placet, ſed non ſemper ſuo loco mihi venit. Erratumqve eſt „
aliqvando in Ebræa Lingva, dum occupatus & diſtractus variis, non „
totus incubui. Non me excuſo difficultate & obſcuritate Libri, nec „
parvitate eruditionis & ingenii, cur enim non abſtinui? nec me alio- „
rum exemplo ſolor, qvanqvam hæc ſit honeſtiſſima ratio. Sed hoc „
anhelo, ut purus, genuinus appoſitusqve ſuo qvisqve loco ſenſus ha- „
beatur, qvod ſi potui, vel ex parte tradere, libens, temerarius, erroneus, „
indoctus, in multis habebor præ cæteris. Qvatuor inde locis qvædam „
corrigit, & his concludit verbis: Sunt multa alia præter hæc & forte „
majora, ipſe non video, accedunt ad hæc errores Librariorum, brevi- „
ter, totus commentarius mihi placeret magis, ſi recognitus a me pri- „
mum fuiſſet, cum & prolixitas & verboſitas magnum in eo vitium ſit. „
Verum non nihil in illis eſt ſpiritualis eruditionis & revelationis, de „
qva, qvi pius eſt, gratias agat Domino Jeſu Chriſto, qvi eſt lux noſtra, „
benedictus, Amen. „

Temperare mihi non poſſum, qvin ad commendandam libri ipſius lectionem qvædam ex interpretatione *Pſalmi primi*, ſpeciminis cauſa apponam. Scribit itaqve ad Verſ. I. *Beatus Vir &c.* Inprimis „
id in Scripturis obſervandum, qvam prudenter abſtineat a nominibus „
ſectarum & perſonarum; Nam cum hoc Pſalmo, ſine dubio, Judæorum „
populus taxetur primo, ſicut ait Apoſtolus: *Judæo primum & Græco.* „
Et Rom. III. *Scimus qvoniam qvæcunqve lex loqvitur, his qvi in lege* „
ſunt, loqvitur; Non tamen dicit, Beatus Judæus aut beatus ille vel ille. „
Nec in conſilio gentium, horum vel horum, ſed abſolute, *Beatus vir*, & „
conſilium impiorum, via peccatorum, ſeſſio illuſorum &c. qvicunqve illi „
tandem ſint; Qvia non eſt acceptio perſonarum apud Deum. Et hoc „
fieri fuit ſumme neceſſarium, ut verbum Dei, cum ſit æternum, omni- „
bus omnium hominum ſeculis conveniret. Nam & ſi varient per „
tempora, mores, perſonæ, loca, ritus, eadem tamen vel pietas vel im- „
pietas tranſit per omnia ſecula. Sic videmus Prophetas, adverſus fal- „
ſos Prophetas, Apoſtolos contra Pſeudoapoſtolos, Doctores contra

Digitized by Google

Hæreticos; eisdem Scripturis uſos, cum tamen nec Prophetarum, nec Apoſtolorum nec Doctorum, aut ſuorum adverſariorum nomen, ſed piorum & impiorum in illis invenirent. Et poſt alia: Hic eſt tibi Canon perpetuus & infallibilis, atqve (qvod ajunt) Lydio lapide certior, qvod proprium eſt impiorum, Deum non timere, ſecure de miſericordia ejus (ſicuti putant) omnia præſumere. Piorum autem, cum Job omnia opera ſua vereri, in nulla ſua juſtitia confidere, & ſanctitatem ſuam pro ſtercore ducere, ideo non poſſe pro ea certare, ſe juſtificare aut vindicare, ſed dignos eſſe ſe omnium odio & vindicta; Itaqve dixi, Fidei oculis & auribus opus eſt, ut hæc verba Spiritus audias, & eorum rem videas: Homo enim non poteſt ea intelligere. Non autem exiſtimes me (pias) Ceremonias & bona opera damnare, ſed opinionem, fiduciam ſtudium illorum, peſtes voco, qvod his fieri videmus, ut in ſectas, iras, detractiones, & infinita monſtra peccatorum ruant, qvæ omnia tegunt nomine pietatis, velo conſilii ſui, ſpecie dogmatum ſuorum, ſi enim in humilitate fierent, bona certe eſſent. Ad *verba d. verſ. 1. Cathedra peſtilentiæ:* Cathedram peſtilentiæ poſſident, qvi opinionibus Philoſophorum, traditionibus hominum, conſiliis capitum ſuorum replent Eccleſiam Chriſti, opprimuntqve miſeras animas, omiſſo interim verbo Dei, qvo ſolo paſcitur, vivit, ſervatur anima. Qvo fit ut homines aliam juſtitiam ignorent, qvam qvæ operibus paratur, hæc autem eſt impietas, & peccatum coram Deo. Impoſſibile eſt enim, ut ſine periculo opera legum doceas, qvarumcunqve, niſi meliore parte doctrinæ & majore ſtudio prius fidem docueris in Chriſtum. Paulus ad Rom. undecim capitibus fidem fundat, & qvinqve capitibus deinde mores ſuperædificat. Ad Galatas qvinqve fidem, uno ſexto mores docet. Sic & in aliis qvoqve Epiſtolis facit. Chriſtus in Evangelio non niſi fidem qværit. Ad verba: *In lege Domini voluntas ejus;* Voluntatem, primum hic neqve pro potentia; neqve pro ſtertente illo habitu, qvem recentiores Theologi ex Ariſtotele invexerunt, ad ſubvertendam intelligentiam Scripturæ, item neqve pro actu, qvem ex ea potentia & habitu elici dicunt, habeto. Non habet univerſa natura humana hanc, intenta enim eſt & prona ad malum, ut divina dicit autoritas, Gen. 8. Lex vero Domini eſt bona, ſancta, juſta; ſeqvitur, qvod

qvod voluntas hominum ſit adverſaria legi,odiat legem,fugiat legem. ”
Qvod ſi qvandoqve timore pœnæ aut concupiſcentia promiſſi, ſimulet ”
ſe diligere legem,manet tamen intus ſemper odium legis, nec poteſt ”
eam gratuito diligere,non enim diligit,qvia bona eſt lex, ſed qvia ſibi ”
commoda. Eſt autem voluntas hæc purum illud beneplacitum cordis, ”
ac voluptas qvædam in lege, qvæ non qværit qvid lex promittat, nec ”
qvid minetur, ſed ſolum id qvod lex ſancta, juſta, bona eſt. Eſt ergo ”
non modo amor legis, ſed etiam amans delectatio in lege, qvam nul- ”
lis proſperitatibus, nulliſqve adverſitatibus poſſit mundus & Princeps ”
ejus tollere ac vincere, ſed per inopiam, infamiam, crucem, mortem, ”
infernum, victrix perrumpit, in adverſitatibus enim maxime eminet. ”
Venit autem hæc voluntas ex fide in Deum per Jeſum Chriſtum. Cæ- ”
terum voluntas, qvæ metu pœnarum extorqvetur, ſervilis eſt & vio- ”
lenta, qvæ autem cupiditate præmiorum allicitur, mercenaria eſt & ”
ſimulata. Illa autem liberalis, gratuita,hilaris,unde Chriſti populus, ”
Nedaboth Ebraice, *ſpontanei, voluntarii, liberales* vocantur. Ex qvibus ”
omnibus liqvet, qvod hic Pſalmus, niſi de ſolo Chriſto intelligatur, ”
ſpeculum & meta eſt,ad qvam nitendum ſit beato Viro, cum nullus ſit ”
in hac vita,cui non aliqvid hujus voluntatis deſit,propter legem & vo- ”
luntatem membrorum contrariam illi,ut Apoſtolus Rom. 7. qveritur, ”
qvæ juxta Theologiam crucifigenda eſt, juxta Philoſophiam vero pro ”
virtute habenda. De libertate vero Chriſtiana, propter cujus aſſer- ”
tionem immanis illi invidia conflata eſt,ſic loqvitur ad verſ.3.verb. *In* ”
tempore ſuo. O aureum & amabile verbum,qvo aſſeritur libertas juſti- ”
tiæ Chriſtianæ! Impiis ſtati ſunt dies,ſtata tempora,certa opera, certa ”
loca, qvibus ſic inhærent,ut ſi proximus fame eſſet moriturus, non ab ”
illis divelli poſſint. At beatus hic vir,liber in omne tempus, in omne ”
opus, in omnem locum, in omnem perſonam,utcunqve ſeſe obtulerit ”
caſus,tibi ſerviet,qvodcunqve invenerit manus ejus, hoc faciet: Non ”
eſt Judæus neqve Gentilis, neqve Græcus, neqve Barbarus, nullius ”
prorſus perſonæ: Sed dat *fructum ſuum in tempore ſuo*,qvoties opus ”
ſit ejus opera Deo & hominibus. Ideo neqve fructus ejus habet no- ”
men,neqve ipſe habet nomen,neqve rivi aqvarum ejus habent nomen, ”
unus non uni nec uno tempore, loco,opere, ſed omnibus ubiqve per ”

 omnia ”

„ omnia ſervit ; Eſtqve vere vir omnium horarum, omnium operum, „ omnium perſonarum, & imagine ſui patris, omnia in omnibus, & ſu- „ per omnia. Impii vero ſicut Pſalm 18. dicitur, clauduntur in angu- „ ſtiis ſuis, ſeipſos captivant, & in operibus, temporibus, locis a ſe electis, „ torqvent, extra qvæ nihil rectum geri putant. Unde ſuorum fructuum „ æſtimatores nihil faciunt, qvam ut alienos fructus mordeant, judicent, „ damnent, liberrimi & in qvocunqve tempore prompti alios reprehen- „ dere, & omnino tales in malo faciendo, qvales pii ſunt in bono: *Sunt* „ enim & ipſi omnium horarum viri, non uno modo, non uno tempo- „ re, non uni homini, ſed utcunqve ſors obtulerit, aliis detrahentes ac „ nocentes; qvæ ſtudia, ſi verterent ad bona, multo meliore compendio „ pii fierent. Non ſane hæc dico, qvod ceremonias Eccleſiarum & „ monaſteriorum reprobem, imo hæc fuit prima Religioſorum inſtitu- „ tio, ut qvi monaſterium ingreſſus eſſet, majori ſubjectus, diſceret ni- „ hil proprie operari, ſed promptus omnibus in omnibus *ſervire*. E- „ rantqve monaſteria vere qvædam Gymnaſia Chriſtianæ *libertatis ex-* „ *ercendæ* & perficiendæ, ſicut adhuc ſunt, ſicubi *priſcam ſervant inſti-* „ *tutionem*, hic inqvam erat finis & modus ceremoniarum. Nam „ qvid ſunt ipſa qvoqve charitatis & miſericordiæ opera, qvam liberæ „ qvædam ceremoniæ, cum & ipſa ſint externa & corporalia? Et ve- „ teris legis ceremoniæ itidem erant utiliſſimæ exercitationes veræ & „ liberæ pietatis. At ubi cœperunt perverſitatis ſtudio in libertatis in- „ juriam uſurpari, & earum prætextu vera pietas extingvi, jamqve pro „ libertate ſervitus tyranniſaret, opus erat, ut univerſæ tollerentur, ſic- „ ut & nunc qvoqve Paſtorum piæ ſolicitudinis eſſet, tumultus ceremo- „ niales abrogare, ubi non niſi in laqveos animarum, & in offendicula „ liberæ pietatis graſſantur. *Ad verſum 3.* cum fructus juſtorum ex- plicaſſet egregie monet regnum Dei *non eſſe in ſermone ſed in virtute*. 1. Corinth. IV. 2. *cœpit Jeſus facere & docere.* Actor. I. 1. *erat vir po- tens in opere & ſermone.* Luc. XXIV. 19. ſed ſeqventia Pſalmi verba, *& omnia qvæcunqve faciet proſperabuntur*, qvia de operibus ſingulo- rum jam præcedenti verſu actum eſt, ad Architectonicam in Eccleſia „ ſapientiam accommodat, ſcribit itaqve: „ Facere eſſo, inſtituere, or- „ dinare, diverſis miniſteriis Eccleſiaſticis diſtribuere, & ut Apoſtoli Pe- „ trus & Paulus docuere, multiformis gratiæ Dei miniſtratores facere,

Eccle-

Eccleſias fundare, multiplicare ut ſic ipſi fideles ſint plaſmata, opera, facta eorum: Sic enim Galatas parturit, & Corinthios genuit Apoſtolus: Opus meum inqvit, vos eſtis in Domino. Intelligis ergo ſpiritualem eſſe hanc facturam beati viri, non palatia, non imperia, non pompas: hæc enim & gentes faciunt ac pariunt. Sed multos bonos & beatos, ſibiqve ſimiles reddere, hoc demum eſt facere hujus beati viri. Proſperitas qvoqve cave ne carnalis a te intelligatur, in abſcondito hæc eſt, & penitus in ſpiritu, adeo ut niſi fide eam teneas, potius ſummam adverſitatem judices. Nam Diabolus ſicut folium & verbum Dei, extreme odit, ita & eos qvi ipſum docent & audiunt, totius mundi adjutus viribus perſeqvitur. Miraculorum ergo omnium miraculum audis, qvando proſperari audis omnia, qvæ facit vir beatus. Qvid enim mirabilius, qvam qvod fideles dum occiduntur creſcunt; dum minuuntur multiplicantur, dum ſubjiciuntur ſuperant; dum expelluntur, intrant; vincunt cum vincuntur, ſic enim mundus eſt victus & princeps ejus. Sic mirificavit Dominus ſanctum ſuum, ut hoc ſit ſummæ proſperitatis, qvod ſummæ eſt infelicitatis: Hæc eſt proſperitas ſapientium & converſio virorum. At nunc illud Proverb. I. videmus impleri, *Averſio parvulorum interficiet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos*, nunc enim qvia rebus Eccleſiæ Perſonas & nomina fecimus, & ſpiritum in carnem traximus, ideo bonus ſtatus Eccleſiæ, nunc vocatur opulentia; tyrannis, impunitas; pax carnis & pompa plusqvam mundana. Vidit enim Diabolus & intellexit tandem proſperitatem hanc ſpiritualem, ideo cohibuit ſe, & alia via nos aggreſſus, horrenda infelicitate noſtra triumphat. Et qvi bello vincebatur, pace nunc regnat; mira certe utriusqve Dei ordinatione. Scite ergo & veriſſime S. Hilarius dixit, Eccleſiæ eſſe naturam ut adverſitatibus creſcat, utqve proſperitatibus decreſcat. At hæc ſapientia crucis & nova rerum ſignificatio non modo incognita eſt, ſed longe omnium qvoqve horrendiſſima, ipſis etiam Eccleſiæ optimatibus. Nec mirum poſtqvam deſertis ſacris literis, infelices hominum conſtitutiones & Ratiocinaria pecuniarum cœperunt legere.

Maxime deniqve memorabilia ſunt & mentem Lutheri explicant ſimul & hiſtoriam illuſtrant, qvæ ad Pſalmum XVI. verſ. 4. fol. 176. &

ſeq. *non congregabo conventicula eorum de ſangvine* ingenue profitetur: Hic plane ipſe Chriſtus qvæſtiones illas infinitas de Eccleſia ſua dirimit, qvam alii *virtualem*, alii *repræſentativam*, alii aliam finxerunt, Chriſtus dicit, ſe non congregare eos qvi ſunt ex ſangvinibus, ſicut Joh I. dicitur: *Qvi non ex ſangvinibus, neqve ex voluntate carnis, neqve ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.* Eundem locum Paulus, ut ubiqve ita ad Romanos & Galatas ex profeſſo & magnifice tractat, ubi probat, non omnes filios carnis eſſe Iſrael, ſed ſolos filios promiſſionis, & filios liberæ Saræ, non ancillæ Agar eſſe ſemen Abrahæ, ut Eccleſiam Chriſti prorſus omni perſona exuat, & ſicut alibi dicit, in Chriſto, neqve ſit maſculus, neqve fœmina, neqve Judæus, neqve Græcus, neqve liber, neqve ſervus: Ita neqve Romanus neqve Germanus, ſed qvi ex fide ſunt benedicentur cum fideli Abraham. Qvare deteſtanda eſt impietas Romana, qvæ de Eccleſia ſomniat ſua mendacia, cum Eccleſia aliud eſſe non poſſit, qvam congregatio ſpiritualis hominum, non in aliqvem locum, ſed in eandem fidem, ſpem & charitatem ſpiritus: Non hoc contenta, Eccleſiam alligat loco, *ſcilicet* Romæ, neminem eſſe Chriſtianum permittens, niſi fuerit Romanus, impudenti temeritate contra articulum fidei ſtatuens ſuum mendacium. Credimus enim *Eccleſiam ſanctam Catholicam eſſe communionem Sanctorum.* Non dicimus *communionem Romanorum* & aliorum qvorumcunqve locorum, Chriſtus qvoqve dixit Luc. XVII. *Non veniet regnum Dei cum obſervatione*, nec dicet: *Ecce hic* aut ecce illic, ecce *enim regnum Dei intra vos eſt.* Idem Matth. XXIV. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus, & ſeducent multos.* Tunc ſi dixerint vobis: *Ecce hic eſt, aut ecce illic*, nolite credere contra tam manifeſta verba audent impii iſti dicere, Ecce Roma eſt Eccleſia, Romæ eſt Chriſtus, Romæ eſt Vicarius Chriſti. Qvando ergo tempora iſta jam currunt, de qvibus Chriſtus locutus eſt, & furor impietatis Romanæ Evangelio tam manifeſte reſiſtit, nec intelligens, nec intelligere ſinens, qvid ſit Eccleſia, armemus noſtras intelligentias verbo Dei, firmiter credentes & certiſſime ſcientes, Eccleſiam Chriſti eſſe aliud nihil qvam ſpiritualem fidelium collectionem ubi ubi terrarum fuerint, & qvicqvid eſt carnis & ſangvinis, hoc eſt, qvicqvid eſt perſonæ, loci, temporis, & eorum, qvibus caro & ſangvis

uti

Digitized by Google

uti poteſt, non pertinere ad Eccleſiam Dei. Ideo caveamus omni ſtudio ne cum lupis ululemus, & cum *Romaniſtis romaniſemus*, hæreticos eos blaſphemando, qvi ſub Romanæ Eccleſiæ ſeu curiæ potius collectione non fuerint. Chriſtus enim & Apoſtoli, Petrus & Paulus, qvia viderunt neceſſarium eſſe, ut corpora & nomina eorum in aliqvo certo loco haberentur in terris; & hanc neceſſitatem futuram eſſe occaſionem ſuperſtitioni & impietati huic, ut eccleſiam eisdem locis aff.gerent, & ſic eccleſiam e ſpirituali collectione in temporalem traherent, prævenerunt ac ſedulo nos monuerunt; Inſuper ne Chriſtum ipſum in hanc impietatem ſibi pro patrocinio haberent, curavit incomprehenſibili conſilio, ut Jeruſalem vaſtaretur, & conculcaretur a gentibus, qvod niſi fuiſſet factum, nemo prohibere potuiſſet, qvin locum Jeroſolymitanum tanta ſpecie & titulo præditum, pro Eccleſiæ capite erexiſſent. Ubi hoc prohibitum eſt, cœptum eſt Romæ id mali, titulo S. Petri & Pauli, verbis Chriſti, *Tu es Petrus, & paſce oves meas*, magna ſpecie huc detortis. Verum & hic reſtitit Chriſtus potenter, nec enim permiſit unqvam fieri, ut Rom. Pontifici eſſet ſubjectus totus orbis, qvod tamen fieri oportuiſſet, ſi jure divino ſtaret ille Primatus, qvia verbo & promiſſioni divinæ nemo poteſt reſiſtere; Nec ſic tamen aperimus oculos ut figmenta Satanæ videamus. Unde Petrus has fictiones pulchre prædixit. 2. Petr. 2. *Erunt in vobis Pſeudo Magiſtri* (pene dixiſſet Magiſtri noſtri eximii) in *avaritia fictis verbis de vobis negotiantes*. Qvid enim magis fictum eſt qvam dicere, qvod petra ſignificet poteſtatem regitivam Petri, & paſcere, monarchiam Papæ? Aut ad qvid valet iſta monarchia, niſi ad avaritiam, qvæ ſuum qvæſtum in nobis exercet? Qvare ut meam redimam conſcientiam, neve in hora mortis meæ, & extremo judicio rationem impii ſilentii expoſtuler, His ſcriptis coram omnibus, qvi legunt & audiunt, & coram cœlo & terra affirmo & confiteor, Articulos iſtos, qvos Lipſiæ Evangelicos & Chriſtianiſſimos ſuſcepi defendendos, *Eccleſia univerſalis eſt prædeſtinatorum univerſitas*, & eos qvi ex hoc ſeqvuntur, dicoqve & proteſtor, eos fuiſſe impie damnatos, Conciliumqve Conſtantienſe, qvantum in hanc partem, fuiſſe conciliabulum Satanæ, dum eos damnavit. Damno, excommunico, devito, deteſtor omnes, qvi huic concilio affuerunt & conſenſerunt, aut adhuc conſentiunt, ſive ſint Papa, Epiſcopi, reges,

„ reges, aut qvicunqve dehinc, ne ſangvine innocenti polluar. Ulterius
„ proteſtor, ſi Johannes Huſs & Hieronymus de Praga ſunt ob nullam
„ aliam cauſam (ſicut videtur) exuſti; qvam propter hos articulos, fa-
„ ctam eſſe eis injuriam, & Papam cum ſuis eſſe & fuiſſe crudeliſſimos &
„ impiiſſimos homicidas, inimicos Chriſti & Eccleſiæ ejus. Teſtes erunt
„ mihi hujus fidei & confeſſionis meæ qvicunqve hæc legerint, Ego ſane
„ ignorabam Lipſiæ ſenſum articulorum eorum, qvorum verba vidi eſſe
„ Chriſtianiſſima, ita non potui tum ſenſum, qvem adulator Papæ dedit
„ confutare. At nunc cum extet Johannis Huſs liber, ex præcedentibus
„ & ſeqventibus video, & ſenſum eorum eſſe Chriſtianiſſimum, qvid eſt
„ Papa? qvid mundus? qvid Princeps mundi? ut propter eum veritatem
Evangelii pro qva Chriſtus mortuus eſt, negem? Valeat qvi valet, Pereat qvi perit, Ego ſic ſentiam, Deo propitio ſemper.

Qvanta vero cum animi conſtantia Lutherus inter tot perſecutiones veritatem iſtam Evangelii profeſſus ſit, paratusqve fuerit, ad mortem pro illa ſubeundam, patet ex literis ad *Lampertum Thorn*, qvi religionis cauſa in vinculis erat, menſe Jan. 1524. datis. Lib. II. p. 182. in qvibus cum gratulatus eſſet Lamperto, *de opulenta illa & magnifica gratia, qvod pro Chriſti cauſa vincula pateretur*, hæc ſcribit:
„ me miſerum, qvi primus iſta docuiſſe jactor, & noviſſimus & forte
„ nunqvam veſtrorum vinculorum & ignium particeps eſſe dignus ſum.
„ Vindicabo tamen hanc meam miſeriam, & conſolabor me qvod ve-
„ ſtra vincula mea ſunt, veſtri carceres & ignes mei ſunt, ſunt vero,
„ dum & ea confiteor & prædico vobisqve ſimul compa-
„ tior & congratulor.

SUP-

SUPPLENDA
ET
EMENDANDA.

AD Præloq. *in unico illo de Eccleſia Romana articulo*) Non poſſum qvin Eraſmi verba adſcribam, ex *purgatione adverſus expoſtulationem Hutteni :* licet enim juſto liberius controverſiarum pondera elevare videatur, agnoſcit tamen ſummam rei in qvæſtione de Pontificatu & ſimilibus verſari ; Non agitur (ait) » de articulis fidei; ſed an Principatus Romani Pontificis ſit a Chriſto: an » Cardinalium ordo ſit neceſſarium membrum Eccleſiæ : an confeſſio ſit » ab autore Chriſto: an Epiſcopi poſſint ſuis conſtitutionibus obligare ad » peccatum capitale : an ad ſalutem conducat liberum arbitrium ; an ſo- » la fides conferat ſalutem : an Miſſa poſſit aliqva ratione dici ſacrifici- » um. Pro his, qvæ ſolent eſſe themata conflictationum ſcholaſticarum, » nec auſim cuiqvam vitam eripere, ſi judex ſim, nec velim in capitis di- » ſcrimen venire.

Ad pag. 36. Additionum) Fortuito factum eſt ut Islebiæ naſceretur Lutherus. Habitabant enim eo anno parentes ejus adhuc in vico *Mara*, mater vero gravida, cum nondum tam vicinam partui ſe eſſe exiſtimaret, ad nundinas Islebienſes profecta, ibiqve filium enixa eſt. Notatur hoc in eleganti *hiſtoria MS.* de Eccleſia Iſennacenſi, a *M. Nicolao Rebhan* compoſita. Huic anno 1611. Paſtoris & Superintendentis munus Iſennaci demandatum fuit, cum idem in Ducatu Coburgenſi, patria ſua, Romhildæ & Hilperhuſæ adminiſtraſſet, vir doctus & pius ; cui in eadem ſtatione nec impari eruditione & pietate filius ſucceſſit, qvi non ita pridem defunctus eſt. Vivit tamen dum hæc ſcribo, alter filius *D. Johannes Rebhan*, Jureconſultus & Anteceſſor in Academia Argentoratenſi primarius, provecta licet ſed vivida ſenecta, cujus hoſpitio uſus ſum cum literis anno 1643. & 1644. operam in illa urbe darem ; Memoratur in hiſtoria illa MS. etiam avus Lutheri, qvi *Henricus* vocabatur, vulgo Heyne Luder: Mentio hic etiam aliqva facienda eſt *Joh. Hiltenii* monachi Franciſcani, qvi ante cœptam a Luthero diſputationem, a ſodalibus in monaſterio Iſennacenſi, ob puriorem do-

uu ctri-

ctrinam & abuſuum reprehenſionem carceri mancipatus, & in eo ad mortem usqve detentus fuit. Commendatur in Apologia A. C. cap. *de votis monaſticis* & refertur ejus vaticinium de futura anno 1516. monachorum reformatione, aliisqve caſibus qvos eventus probavit: commentarius etiam ejus in Danielem allegatur: Lutherus illum Apologiæ locum citat in tractatu *de Conciliis* anno 1539. edit. qvi extat *Tomo VII. Alt. f. 273.*

Ad p. 38. Addit.) Hic ubi Maimburgium erraſſe notavi qvod Lutherum prius Magdeburgi qvam Iſennaci ſcholam freqventaſſe ſcripſerit, me ipſum lapſum eſſe fateor. Nam verum eſt Lutherum Islebia primum Magdeburgum miſſum fuiſſe, ætatis anno decimo qvarto, ſed non niſi annum ibi commoratum eſſe. Hoc ipſe ad Spalatinum ſcribit *Lib. I. ep. 139.* Iſennacum inde anno 1498. venit, & poſt qvadriennium, in Erfurtenſem Academiam migravit. Mattheſius id refert, & Razenbergius in *MS.* ut & *Hiſtoria MS. Iſennacenſ.*

Ad p. 40. Addit.) Inter Præceptores Lutheri numerandus eſt *Jodocus*, qvem vulgato ejus temporis more *Doctorem Iſennacenſem* vocabant. Extat ad eum epiſtola Lutheri Erfordiæ anno 1518. data, qva ſuas theſes paulo ante editas in ſcriptis defendit, cum minus recte valentem alloqvi non poſſet. Edidit Jodocus ille *Summam Philoſophiæ naturalis* anno 1517. qvam nuper inter alios ex Bibliotheca Wurzenſi mecum humaniſſime communicatos libros inſpexi. Illi Eobanus Heſſus hoc præfixit elogium:

Garrula ſtelliferum mirari deſinat orbem
Fama Syracuſium compoſuiſſe Senem.
Vulcani Clypeos Aſiam Europamqve ferentes
Adſerat; invenit fabula priſca fidem.
Qvandoqvidem exiguo naturæ ſumma libello
Tam bene compoſita en docte Jodoce tibi.

Ad p. 59. Addit.) De Epiſcopo hoc in Chronico Hermanni Bonni ſive Carionis a Melanchthone Latine edito, *Part. V. Oper. fol. 705.* poſt narrationem eorum, qvæ Eraſmus, rogante Friderico Electore, " de Luthero Coloniæ judicaverat, hæc adduntur. In eandem ſenten- " tiam ſcripſit ad Fridericum Electorem & *Laurentius Epiſcopus Wurce-* " *burgenſis*, qvi ſe multorum eruditorum judicia exploraſſe affirmavit.

Ad p. 62. Addit.) Communicatum mecum fuit ab Illuſtri qvodam amico exemplum mandati qvod Carolus, tunc Hiſpaniarum Rex,

Rex, *Hoiero Comiti Manſfeldenſi* Cæſar Auguſtæ X. Jun. 1518. dederat, qvod notis ſecretis *(cifras* vocant) magna ex parte ſcriptum fuit; acceſſerunt autem explicationes interlineares, ita ut integer mandati ſenſus pateat. Is hic eſt: ut Comes ad Comitia Auguſtana iret, & Maximilianum Caroli avum adductis rationibus hortaretur, ut electionem ſuam in regem Romanorum in his comitiis procuraret: hoc enim ſe impenſe cupere, non ob ſuum commodum, ſed pro gloria Germaniæ, & domus Auſtriacæ, & pro augmento fidei Chriſtianæ. Addit ſe magnam pecuniæ ſummam (eine treffentliche Summa Geldes) Cortevillæ, miniſtro in aula Cæſaris reſidenti concrediſſe, qvæ Principibus diſtribueretur: Mandat præterea ut Cardinalis Gurcenſis Jacobi Villingeri, Johannis Renneri (Meiſter Hans Renners/ qvi Secretarius Imperatoris erat) officiis uteretur, omnes etiam Principes Caroli nomine conveniret, eorumqve opem ad obtinendam deſiderium ſuum imploraret: imprimis Electores, Fridericum Saxonem & Joachimum Brandeburgicum, & Georgium Saxoniæ Ducem. Ex his confirmatur Spalatini narratio, & judicium de Friderici virtute & magnanimitate, qvi neqve blanditiis neqve pecunia expugnari potuit, ut qvod legibus Imperii adverſari exiſtimabat, ullo modo admitteret, imo cum pleriqve jam cederent, ipſe tamen ſua conſtantia locum teneret, eaqve ſimul uteretur prudentia ut nihilominus Cæſaris offenſam vitaret, alioqve poſtea tempore, & juſto atqve legitimo modo fidem & officia Auſtriacæ familiæ præſtaret. An conſiſtere cum his poſſint qvæ Varillaſius in hiſtoria Cevrii de Maximiliani conſiliis, Ferdinandum nepotem ſecundogenitum Carolo præferre volentis, commentatur, non abs re dubitari poteſt.

Ad p. 75. Addit.) Non debet omitti *Eccii* teſtimonium de Friderico Electore, cui tamen jam ob cauſam Lutheri ſuccenſebat, in tractatu contra Caroloſtadium anno 1520. edito. In hoc eum cum non ſolum *potentiſſimi & ſapientiſſimi Principis* elogio honorat, ſed & bis veluti ſvero cognomine vocat *Salutem Germaniæ.*

Ad §. 44. & §. XLVII.) Hic ubi mors Tezelii memoratur, ſi tanti eſt, de ſepultura ejus notari poſſet, eſſe, qvi corpus ejus Lipſia, ubi in Dominicanorum cœnobio Paulino deceſſit, & ſepultus fuit, Pirnam, qvam patriam habebat, avectum tradiderunt; ſed decepit eos tabella, in templo oppidano, in qvo ille aſino inſidens & indulgentias vendens ludibrii cauſa pictus conſpicitur. Poſitam autem hanc eſſe

oportet poſt Georgii Saxoniæ ducis, Pirnæ domini, mortem, qvi Tezelio annos plusqvam viginti ſupervixit, & ſe vivo in ditione ſua memoriæ ejus illudi non permiſiſſet. Debetur hæc admonitio ſchedis *V.C. Jacobi Thomaſii.*

Ad §. *LVI.)* Qvanqvam ſat longa digreſſione de liticula Eccii & Caroloſtadii in *Addit. a pag. 83. ad 98.* egerim, nactus tamen poſtea ſum tractatus utriusqve, qvibus ſe mutuo ſuper iſta ſcholaſtica diſtinctione inter *totum* & *totaliter* proſciderunt, ea qvidem vehementia, qvam Lutherus nec in Caroloſtadio probabat. Edidit hic epiſtolam anno 1519. ad *Levinum ab Emden* Jureconſultum, & *Fridericum de Salzen*, Medicum Elector. Brandeburg. hoc titulo: *Adverſus ineptam & ridiculam inventionem Joh. Eccii argumtoris, qvi dixit Lipſia cum urgeretur, bonum opus eſſe a Deo totum ſed non totaliter.* Reſpondit Eccius anno 1520. d. 3. Decembr. ſuumqve tractatum dedicavit *Gervaſio Vaim* Memmingenſi Svevo, Pariſiis Theologiam in Sorbona legenti, qvem Germaniæ decus vocat. Longum & ſuperfluum eſſet enarrare, qvibus argumentis Caroloſtadius diſtinctionem illam improbet, Eccius tueatur, in ſumma, qvantum ſcripta utriusqve capio, verbis magis qvam re differre, aut ſtatum qvæſtionis non exacte ſatis concepiſſe qvi dicat, haud multum erraverit. De Bernardi loco, *totum in illo, totum ex illa*, mire digladiantur. Licet autem cooperationem hominis poſt primam gratiam non neget Caroloſtadius, non vult tamen eam in cauſarum ordinem & gradum evehere, ſed venerationi qvam homines Deo debent, convenire ſtatuit, ut pro paſſivo atqve inde pro non meritorio habeatur, qvicqvid homo agit etiam gratia præveniente & adjuvante, adeoqve bonum opus *totum & totaliter* Deo adſcribi vult, ſic ipſum Chriſtum de cujus cooperatione dubitare impium ſit, dixiſſe, *Pater in me manens ipſe facit opera.* item: *verba qvæ loqvor non a me ipſo loqvor.* Qvaſi ipſe nihil faceret aut loqveretur; tanto magis decere homines, ut nihil ſibi arrogent, nec inepta conjugatorum vocabulorum interpretatiuncula, dum *totum* & *totaliter* diſtingvunt, ſe juxta Deum collocent & prædicent. Blaſphemam itaqve & hæreticam diſtinctionem illam vocat, ne in dialectica qvidem Schola ferendam, & ut ſomnium obſcurum & commentum ignobile ſpernendam. Citat loca Scripturæ, preces Eccleſiæ publicas, dicta etiam Patrum; & ad ea, qvæ aliud innuere videantur commodas deſiderat interpretationes: Volo, inqvit, lectorem diligenter libros autorum legere:

gere: neqve tamen id ſtatim illi perſvaſum eſſe, omnia qvæ autores dixerunt, utiqve eſſe perfecta. Adhibendum acre judicium, nam & labant aliqvando & oneri cedunt, & nonnunqvam indulgent ingeniorum acuminibus, neqve ſemper intendunt animum: nonnunqvam ad commodum opinionum, qvas tutantur, Scripturas præter nativum ſenſum pertrahunt, aliqvando defatigantur. Summi ſunt, homines tamen. Accidit qvoqve iis, qvi qvicqvid apud illos reperierunt intelligendi legem putant, ut deteriora imitentur. Modeſte tamen & circumſpecte de tantis viris pronuncio, neqve eos damno, ſed delectum diverſe ſentientibus appono. Imo in uno autore unum alio eſt receptius, & ſtylo & moribus ingenii congruentius, & deligenda ſvadeo, qvæ lectorem non fallunt. Eccius fatetur diſtinctionem illam *totius* & *totaliter* non reperiri apud Patres, ſed tutatur ſe exemplo Athanaſii *de homouſio*, & in voce *perſona*. Interim ita ſe ſentire profitetur; etſi concedat bonum opus *totum* eſſe a Deo, non excludi tamen debere liberum arbitrium, ſed qvod gratia & liberum arbitrium ſint *una cauſa totalis*. Dein hoc modo ſeſe explicat: Teneo primo motionem ſeu inſpirationem prævenientem eſſe a ſolo Deo: & ibi liberum arbitrium habet ſe paſſive: Secundo *velle* illud, de qvo Apoſtolus, & qvod Bernhardus *conſenſum*, Auguſtinus *acqvieſcentiam* vocat, ſeqvens priorem inſpirationem, eſt partim a Deo, & partim a libero arbitrio, Pſalmiſta vocat, *auditum: Hodie ſi vocem ejus audieritis*, in hoc conſiſtit: facere qvod in ſe eſt ad bonum; in hoc conſiſtit ratio meriti de congruo. Tertio in eodem inſtanti Deus infundit gratiam, qvæ eſt juſtificans, cooperans, &c. & ad illam habet ſe liberum arbitrium etiam mere paſſive: ob id Bernhardus dixit qvod illius tantum capax eſſet. Subjungit tabellam, in qva Dei & hominis operationes in conſpectum ſiſtit. Alibi ſcribit: Opus meritorium eſt effective & partialiter a libero arbitrio: licet magis principaliter a Deo, ideo plus ſolet attribui Deo, qvam libero arbitrio eoqve trahit vocem *perficere*, per qvam vulgata verſio *Philipp. II. 13.* expreſſit Græcum ἐνεργεῖν. Caroloſtadius vero exponit *operari*. Sed Eccius mavult magno Eraſmo (uti eum vocat) aſſentiri, qvi vertit *efficere*. Licet vero dum in Hiſcoldi, monachi ut ſcribit *profugi* (Caroloſtadius *venerandum patrem & hominem multi ſtudii* nominat) libellum invehitur, & Schultherri reſponſum defendit, hujus ſimilitudinem de duobus qvi fundum pro indiviſo poſſident, & de duobus fratribus Ducibus, qvi uni nobili feu-

„ dum conferunt, defendat, paulo poſt tamen ait: Semper mihi con-
„ ſtans dico, liberum arbitrium effective concurrere ad bonum opus, licet ad bonam motionem habeat ſe tantum paſſive. Caroloſtadius iſta & plurima iterata defenſione, refellit anno 1520. qvam vocat *Confutationem ad epiſtolam defenſivam Eccii*, *&* τὸ *effective* ab hominis voluntate & libero arbitrio prorſus removet, licet concedat voluntatem agere, currere, operari, ſed id *effective & totaliter* eſſe Dei miſerentis, & cum
„ Paulo ſemper dicendum, *gratia Dei ſum, qvod ſum*, non *partim* ſum,
„ ſed *totus* & *totaliter*: item *ſufficientia noſtra a Deo eſt*. 2. Cor. III. 8. id
„ eſt, omnis ſufficientia. Conſentit (ait) homo, ſed conſenſus eſt do-
„ num Dei, conſentire non eſt agere. Bernardus durius locutus eſt, cum
„ hominem dixit *ſocium Dei*. Hieronymus etiam ita explicandus (v. g.
„ cum dicit *noſtrum eſt rogare, noſtrum incipere*) ut qvæ homini tribuere
„ videatur, ad Deum tamen referenda eſſe, utiqve non neget; Deus e-
„ nim dat ut rogare & incipere poſſimus. Bernardi dicta facilius ad veram ſententiam trahi poſſe, qvia *cogitare, velle, perficere*, omnia Deo tribuat, & peragi dicit in nobis: unde ſeqvitur nos non niſi receptive operari, & qvæ bona a nobis fiunt, radiorum inſtar eſſe a Sole reflexorum: aut ut alibi loqvitur, *Deus in genere cauſæ efficientis, & præparanter; voluntas inſtrumentaliter operatur. Si Deus non infunderet, voluntates non raperet, ſi nulla eſſet voluntas, Deus voluntati non infunderet.* Magnas hæc ipſa controverſia poſt annos plus qvam triginta turbas in Eccleſiis Saxonicis dedit, colliſis inter ſe Theologis Auguſtanæ Confeſſionis primariis. Defenderunt autem contra *Georgium Majorem, Victorinum Strigelium, Juſtum Menium*, & alios, operationem Dei totalem & homini in actu converſionis non niſi mere vel pure paſſivam facultatem tribuerunt Principes Saxonici Joh. Friderici filii, publico ſcripto, & præ aliis *Nicolaus Amsdorffius*, Excpiſcopus Numburgenſis, qvi tum Iſennaci ut Conſiliarius Ducum Eccleſiaſticus & Generalis veluti Superintendens vivebat, ibiqve diem ſuum obiit, ut alio loco, ſi Deo viſum fuerit, dicemus. Nitebantur inter alia maxime dicto Paulino *1. Cor. II. 14.* ubi homo animalis dicitur *non percipere* ſive *non recipere* (οὐ δέχεται) ea, qvæ ſunt ſpiritus: negant tamen hominem ut truncum & lapidem conſiderari debere. Ita ipſe Flacius in apologia ſua ſcripſit: *non dixi nihil agentem* ſed *audientem, attendentem, cogitantem verbum Dei.*

Ad

Ad §. *LX. pag.* 134. Qvantum crimen imputetur Luthero ex dubitatione illa de Epiſtola Jacobi, ſatis notum eſt, ita ut poſt tot veteres dudum refutatos nuperrime *Johannes Dezius*, Jeſuita Gallus in concionibus ſuis henoticis, Argentorati habitis, magnum argumentum inveniſſe ſe putaverit, qvo Proteſtantes, qvi Lutheri illam opinionem non ſeqvuntur, ad deſerenda etiam alia ejus dogmata permoveret. Sed qvæ hujus argumentationis debilitas ſit, non eſt, ut a me demonſtretur; per inſtantiæ tamen modum ex hiſtoria qvam tracto aliqvid afferendum eſſe duxi. Incidi in libellum qvem qvidam *Johannes Buchſtabius* Scholæ Magiſter Friburgenſis in Helvetia, ſive Uchtlandia anno 1528. edidit, titulo: Eigentliche und gründliche Kundſchafft ꝛc. in hoc tractat de iis, qvæ in colloqvio Bernæ inter Zvinglium & adverſarios habito, non ſatis ex parte Romanenſium videbantur defenſa eſſe, & ſpeciatim qveritur injuſte actum fuiſſe cum Catholicis, qvod ipſis non fuerit permiſſum Epiſtolam ad Hebræos rejicere, (ex qva tamen male ſcilicet ut ait, intellecta) omnia contra Sacrificium Miſſæ tela deſumſerint Zvingliani. Hi vero vice verſa non fuerint prohibiti, libros *Sapientiæ*, *Eccleſiaſtici*, *Tobiæ*, *Baruchi*, *Machabæorum* & *Apocalypſin* pro Apocryphis habere. Qvemadmodum ergo liberum eſt Romano Catholicis, ut de Epiſtola ad Hebræos hodie non dubitent, ita & Proteſtantibus liberum fuit, & adhuc eſt, a Lutheri dubitatione diſſidere: qvanqvam jam dudum oſtenſum fuit, qvod pertinaciter illi non inhæſerit.

Ad §. *LXII.*) Ex libris Wurzenſibus, qvos ſupra memoravi, hæc qvoqve ad diſputationis Lipſienſis hiſtoriam pertinentia adſcribo, qvæ
non ingrata lectoribus fore confido: Eccii veteratorium ingenium "
Caroloſtadius ſeqventi narratione arguere voluit: Vidi, conſpexe- "
runtqve multi, qvendam Prædicatorem ſplendido cucullo, inter con- "
cionem auditorii ſedentem pone Lipſicos Theologos, qvi per manus "
ſubſidiarias Eccio miſit ſchedam, qvæ ſagittas afferebat, propulſandas "
in reverendum & doctiſſimum Patrem, Martinum Lutherum, Docto- "
rem & Theologiæ profeſſorem Wittenbergæ primæ virum celebrita- "
tis. Schedam illam, ac qvæ comportabat miſſilia in ſuggeſtu expan- "
ſam reponit diſſimulatim; disjectis dehinc impetu manibus, miro arti- "
ficio ita ſpectat deorſum ſchedam, qvod eum aliud prorſus agere pu- "
tares. Hoc ipſum artificium legendi ad pedes recondita, recto præ- "
cipue capite, præacutis ac oppido ludibundis oculis acumen humi fi- "
gen-

„ gentibus, in eo homine primas habet, ſecundas clamor, tertias excur-
„ ſus ad aliena cauſæ, qvartas & primas Scripturarum violentus abuſus.
„ Illa hora ſchedam allatam, & qvæ continebat, tanqvam ſua, domiqve
„ efformata, velutiqve perſpectiſſima denuntiat, ac in Martinum con-
„ torqvet. Ad hæc reſpondet Eccius, admonitum ſe fuiſſe, Schedas,
„ qvarum aliqvas qvidam ex Prædicatorum ordine (albis ſcil. indutus)
„ alias laici (ut putat) Germanice qvippe ſcriptas ſubmiſerint, ut jube-
„ ret Lutherum deponere pyxidem, qvam in catenula deferebat digito
„ medico, qvia illic haberet qvasdam faſcinationes & præſtigias, & dæ-
„ monium qvoddam familiare, ſe ægre rem crediidiſſe, deniqve Deo con-
„ fiſum eſſe, pro cujus cauſa (uti dicit) laboraverit, monitum ſe etiam
„ eſſe ait, ut a veneno ſibi caveret, qvod Wittenbergenſes ei pararent.
Qvis veriſimiliora ſcribat, legentium arbitrio permittitur. Vaniſ-
ſimam de Luthero ſuſpicionem fuiſſe, nemo ſanus dubitabit. Et Ec-
cius contemnere debuiſſet ineptiſſimum figmentum. Sed idem jam an-
tea in epiſtola ad Electorem, ut ex *Tomo I. Alt. f. 289.* alibi notavi, men-
ſe Nov. 1519. inſinuaverat, ***non ſine indicio*** (ut alicubi Tullius loqvitur)
puſilli animi, & ipſa malevolentia jejuni atqve inanis. Acerbe qveritur
Caroloſtadius, qvod Eccius Lipſiæ apud Electorem Brandeburgicum
convivatus, publice dixerit, Caroloſtadium tam rudem eſſe diſputa-
torem, ut nec cum indoctiſſimo comparari poſſit. Ad id regerit Ec-
cius, ſe Principi docto & erudito de Caroloſtadio & Luthero interro-
„ ganti hæc reſpondiſſe: Illum minus aptum eſſe diſputatorem, qvod
„ pronunciatio ei eſſet gravis, aſpera & hiulca, memoria vel nulla vel
„ parva, diſcurſus modicus. Multo aptiorem eſſe Lutherum, vegetio-
„ rem memoria, ingenii acumine & eruditione, voce facili, mores ad
„ diſputandum accommodatiores, ſed culpat etiam hujus excandeſcen-
tiam. In præfatione tamen ad Gervaſium, Caroloſtadium vocat vi-
rum minoris eruditionis qvam Lutherus, ſed ad injurias propenſiorem
„ qvi omnino diſputare neſciat, ſed clamare, & injuriari, & ex ſcheda
„ domi meditata legere, & ex libro altero tertio & qvarto prælegere, ut
„ infantiorem diſputatorem nunqvam audiverit. Eccius in tractatu ſuo
„ etiam *Zaſii* JCti mentionem facit, opinione ejus ſe juvari credens: Li-
„ benter (ſcribit) in hac re judicium patiar clariſſimi Doctoris Zaſii,
„ qvem (Caroloſtadius) credit mihi offenſum, ob hoc qvod dum in
„ tractatu de juramento, ubi nihil non tribuo Zaſio, ejus ſententiam de
„ fide hoſti non ſervanda, patentiorem qvam volebam, non traxiſſem,

fide

Digitized by Google

Grammaticorum qvorundum ſuſurris excitatus, in me calamum aculeatum exacuit. At ejus eſt & eruditionis & integritatis, Zaſius ut facile depravationem Carlſtadii deprehendat, & exemplum mei familiaris comprobabit, ſecundum eruditam ejus & abſolutam dividui & individui explicationem, qvam bis eo præceptore audivi, qvi etiamſi eſſet mihi infenſior, venerarer tamen ſicut præceptorem, qvod toto ferme ſexennio eum Auguſtale jus civile profitentem avide & cum admiratione audiverim. Verum Zaſius edita anno 1529. declaratione Eccium nihilo mitius tractavit & Caroloſtadii partes tueri non eſt veritus. Merentur verba viri ea ætate doctiſſimi & graviſſimi adſcribi. Qvomodo tu ab evidenti culpa te defendas, qvi cum nulla neceſſitate, non dico, qvam injuſte contra doctiſſimum, & vitæ integritate probatiſſimum virum Martinum Lutherum, veteris, id eſt veræ Theologiæ non pœnitendum aſſertorem inter alia ſcripſeris: voluntatem eſſe in anima, ſicut reginam in regno. Cæterum cum clariſſimus vir Andreas de Bodenſtein, fide & doctrina cumprimis perſpectus, te elegantiſſimis ſuis confutationibus urgeret, Tu concluſiones tuas declarando, iſtam tuam reginam voluntatem ita veſte nuptiali denudaſti, ut in vigeſimo (credo) dicto, eam paulo minus ancillam relinqveres. Extant etiam Eccii & Caroloſtadii libelli, qvibus ante diſputationem Lipſienſem inter ſe pugnarunt: illius qvidem excuſus Auguſtæ Vind. Cal. Aug. 1518. hujus vero reſponſio d. 28. Auguſti eo qvo acceperat die, (ut memorat) ſcripta.

Ad p. 108. Addit.) Cum ante finitam hanc Additionum compilationem *orationem Moſellani*, ut primum edita & infelici illi Ottoni Packio d. 3. Jul. 1519. inſcripta fuit, nactus ſim, non potui non ſeqventia ſumme pie & eleganti hic inſerere: Poſtqvam enim Hieronymi & Auguſtini modeſtas diſſenſiones retuliſſet, itemqve Gregorii & Baſilii erga Arianos, qvos *fratrum* nomine dignati ſunt, manſvetudinem laudaſſet, ita porro diſſerit: Utinam ejusmodi moti exemplis & nos hodie divinæ ſapientiæ armis tantum fideremus ut præ his plerasqve humanæ Philoſophiæ rationes, non magni penderemus aut ſaltem non immodice adeo in rem Theologicam inveheremus. Cum pleriqve haud ſcio an non recte exiſtiment, ex hac curioſitate, qvaſi ſegete pullulaſcere qvæſtiones omnes ac λογομαχίας, circa qvas factioſi inſaniunt, qvasqve Paulus toties monet fugiendas. Qvid autem? inqvies, Non ethnici ethnico-

 rum

rum qvoqve rationibus ſunt revincendi, & ſuo veluti gladio jugulandi? Non Baſilius ethnicos & ipſe legit, & aliis legendos præcipit? Præcipit omnino, ſed idem Arrianæ factionis turbulentiſſimas turbas *μαθήματι τοῖς ἔξωθεν* acceptas refert. Et Hieronymus qvidem ethnicorum Scriptorum curam, & ipſe pene dixerim immodice habuit, & aliis in epiſtola ad oratorem Magnum permittit. At idem Philoſophos *hæreticorum Patriarchas* pulchre vocatos teſtatur, & Pelagiani erroris non alios prædicat authores: ut vel ex hac diverſitate appareat, qvam ſit periculo plenum, in externarum diſciplinarum rationibus exhibendis, modum non ſervare: Mihi poſt Paulum, qvem in qvovis theologiæ tractatu exemplum ſatis idoneum habemus, in hoc genere Græci circumſpectius, ſinceriusqve verſari videntur. Inprimis Origenes, Baſilius, Gregorius, Athanaſius & Chryſoſtomus. Neqve enim Latini præſertim recentiores, adamatæ captivæ capillos perinde abradunt, ungvesqve reſecant, ut non inter reginæ ſapientiæ pediſſeqvas, pro alienigena qveat agnoſci. Qvod ſi in alterum omnino ſit peccandum, malim eqvidem naſcentis eccleſiæ Theologorum exemplo, evangelicæ doctrinæ ſimplicitate contentus externarum diſciplinarum ſubſidio carere, qvam ultra juſti tractatus ſepta tranſiliens, in paganiſmi ſuſpicionem cadere. Et ne noſtri ſeculi fœlicitati parum videar gratus, ſuperioribus annis magnus ille literarum Princeps *Eraſmus*, & *Jacobus Faber* Stapulenſis in Pſalmorum expoſitione adeo diſſenſerunt, ut nominatim alter alterum impeteret. Sed qvam Chriſtiane ab Eraſmo reſpondeatur, neſcit nemo, qvi modo mirabilem ejus apologiam legerit. Nam homo cordatiſſimus in eas anguſtias detruſus, ut, vel impietatis crimen eſſet agnoſcendum, vel cum magni nominis amico publice in arenam deſcendendum, objectis maluit reſpondere, qvam tot hominum millibus male de ſe ſuſpicandi occaſionem relinqvere. Sed ea religione rem temperat, ut dum crimen partim refellit, partim excuſat, & viciſſim aliqva in adverſario coactus ſubnotat, nullo tamen verbo hominis exiſtimationem lædat, aut ſeſe fraternæ charitatis immemorem declaret. Qvo minus laudandus eſſet *Faber*, ſi tantum beneficium non agnoſcens, bellum iteraret. Qvod cum pro ſingulari ejus, cum eruditione, tum pietate minime commiſſurum, conſtanter credimus. Hæc vos moveant exempla. Ad tantorum hominum imitationem veſtram hanc pugnam componite. In hoc ſitis toti, non ut alter alterum rixoſo clamore opprimat, ut inſci-

tiæ

tiæ infamia notabilem reddat, ut parta utcunqve victoria vulgi applauſum domum referat, ut poſtremo apud ſuos triumphet; ſed, ut ſuas ratiocinationes ex arcanæ Scripturæ ſacrario depromptas, placide committat, nomen alter alterius conſervare ſtudeat, ac deniqve vel veritatis ſuffragio adverſarium ab errore vindicet, vel veritati oſtenſæ docilem ſe præbeat. Alioqvi, ſi in rixam vobis res abit, qvid adeo intereſt inter theologum diſputatorem, & animæ prodigum gladiatorem, niſi qvod hic de vita periclitatur, ille pro vaniſſima nominis gloria, vaniore clamore decertat? Immo audimus vulgo aliqvos eo temeritatis labi, ut vel ad incendii periculum usqve, nugas ſuas ſeſe defenſuros pertinaciſſime jactent; cum ejus rei exemplum, haud ſcio an qvisqvam laudare prudens poſſit. Certe, nec præſcripſerunt theologorum duces Apoſtoli nec veteris theologiæ proceres, ſive Græci, ſive Latini ejusmodi aliqvid ſunt ſecuti. Nam qvod pleriqve horum pro Chriſto, proqve Evangelii fide cervicem impiis carnificum manibus porrexerunt, non arbitror ad theatricos hos diſſidentium Chriſtianorum congreſſus qvicqvam pertinere. Qvid autem e noſtris conflictationibus, modo ſanæ ſint, expectamus aliud, qvam ut juxta charitatis regulam, mutuo nos juvemus? Qvid in hoc genere vincere eſt aliud, qvam fratrem ab errore, qvi ſub veritatis imagine ſæpe ſeſe nobis ingerit, revocare? & accenſam a Deo animi lucernam, non ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus qvi in domo Dei ſunt, ponere? Qvid autem vinci, niſi ab errore, in qvem noſtra nos duxit fragilitas, in veritatis viam redire, & errantem qvaſi ovem e luporum faucibus ereptam, in æterni paſtoris caulas, reportari? Ut magis pene in votis eſſe debeat vinci, qvam vincere. Nimirum, qvod qvi vincit, non ſuum, ſed Dei donum aliis impertit, (qvid enim habemus, qvod non accepimus?) contra qvi vincitur, veritatis lucem, qvæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, accipit, & per hoc ſeipſo redditur melior. Magnificentius qvidem eſt docere alios, ſed doceri utilius. Porro, errorem agnoſcere, tam non eſt pudendum cuiqvam, ut hinc bonam ſapientiæ partem pendere putent ſapientes. Qvid enim eſt aliud cognoſcere ſeipſum (qvod verbum e cœlo deſcendiſſe credebat antiqvitas) qvam ſuam ipſius fragilitatem non ignorare & compertum habere ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακὸν ἀγαθόν τε τέτυκται? Præſertim cum nemo omnino mortalium ſit ab hoc caſu immunis. Immo, qvo qvisqve plus ſapere ſibi videtur, eo graviorum errorum labyrinthis implicatur.

Digitized by Google

„ catur. In multis enim inqvit Jacobus, offendimus omnes: qvi in verbo
„ non offendit, hic perfectus eſt vir. Solus Deus verax eſt: omnis autem
„ homo mendax. Socrates certe ethnicus apud Platonem laudatur, qvod
„ diſputando vinci, qvam alios vincere maluit; & nos Chriſtiani ſanctæ
„ humilitatis profeſſores, grandem nominis jacturam facere nos arbitra-
„ bimur, ſic qvando aliena ope, ad veritatis frugem perducamur? Rur-
„ ſum, Chryſippi volumina, propterea, qvod Sophiſticam ingenii oſten-
„ tationem referrent, publico Athenienſium decreto ſunt exuſta, & ad-
„ huc aliqvis hujus *σωρείτας*, qvam laudatam Socratis modeſtiam imi-
„ tari mavult?

Ad §. LXIV. p. 146.) Irrepſit hic, ut in Erratis typographicis notavi, vox mendoſa *Grubenhagneros*, pro qva legi debet *Grubenheimeros*, Grubenheimer/ *Foſſarios* nominavit Trithemius, Chron. Spanheim. & ex eo nuperrime Natalis Alexander. *Sec. XV. & XVI. Hiſt. Eccl. p. 430.* An vera ſint, qvæ illis tribuuntur dogmata & turpitudines in foſſis commiſſæ, defendere non auſim; neqve enim novum eſt, damnatos ab Eccleſia Romana fictis criminibus infamari; præſertim cum non ſuperſunt, qvi reſpondere poſſint.

Ad §. LXXIII. p. 166.) Andrea Prolis conciones qvaſdam edidit, Petrus Sylvius Dreſdenſis plurimarum in Lutherum Satyrarum autor petulantiſſimus anno 1530. Nominat Prolem Prælatum & Vicarium Auguſtinianorum, & prædicatorem gratia plenum (einen Gnadenreichen Prediger/) qvem populus Dreſdenſis ut angelum Domini propter jucundam & beatam ejus doctrinam cupidiſſime audiverit; nullum ei verbum, ait, excidiſſe qvod ad vitam vere Chriſtianam & piam non proficeret, neqve aliud eum docuiſſe, qvam qvod Deus per Prophetas & Chriſtus per Apoſtolos & Evangeliſtas docuerit. Sed plurima interpolat Sylvius per qvæ gratiam illam & ſpiritum concionum, qvas prædicat, corrupit & deformavit.

Ad pag. 153. Addit.) Conſulenda eſt hiſtoria Philippi Melanchthonis de Electione Caroli V. qvæ in fine operum ejus *Part. V. f. 720. & ſeqq.* invenitur. Etſi vero prolixas Electorum orationes ingenioſius forte qvam habitæ ſunt retulerit, de delato tamen Friderico Saxoni imperio, ita puto volente Principe, nihil refert, niſi Trevirenſis Electoris orationem eo trahere placeat, ubi tres familias, Bavaricam, Saxonicam, Marchicam commendat, ex qvibus, ſi Gallus diſpliceat, eligi poſſit Imperator. Speciatim vero Fridericum El. Sax. ita allocutus

cutus eſſe inducitur Trevirenſis *fol.739.* Qvoties in Germania medi- „
ocres Principes contraxerunt Regios exercitus, & res præclaras geſſe- „
runt? fuit recens Dux Saxoniæ, Albertus, qvi ſuis ſumtibus magna ex „
parte bellum in Belgio geſſit. Qvid? ante hunc qvantos exercitus ſæ- „
pe contraxit Marchio Albertus? Patri tuo, Friderice, Duci Erneſto „
bellum denunciarat Rex Pannoniæ Matthias: qvantas copias, qvan- „
tum robur ex vicinis regionibus ſubito contraxerunt, pater & patru- „
us tuus? Itaqve ceſſit vobis Pannonius ſine dimicatione, qvod non fe- „
ciſſet, ſi duorum fratrum ingenia & vires contemſiſſet. Qvare non „
dubito, poſſe iniri rationem electo Germanico principe, ne ei vires, „
copiæ, arma deſint ad tuendam autoritatem domi & apud exteros. „

Ad pag. 160. Addit.) Conferenda ſunt qvæ Melanchthon in dicto *Chron. Car. fol. 704. & 705.* tradit, ubi Friderici Electoris elogium & qvam caute in cauſa Lutheri verſatus ſit, reperitur.

Ad §. LXXXVII.) Adverſus Maimburgii bilem, qvam in Eraſmum effundit, notari meretur magna ejus in Gallia exiſtimatio, & favor Franciſci I. Regis. Cum enim Ulricus Huttenus inter alia ei objiceret, qvod de Principum favore & literis ad ſe multum gloriaretur: in reſponſo ſupra citato, *ſe qvidem vanitatem illam odiſſe & timere, ideoqve vix decimam partem epiſtolarum, qvæ Principes dicti ad ſe ſcribant, producere, interdum tamen ob improbitatem & imprudentiam obtrectatorum ſeſe tueri bonorum ac Principum favore ſcribit.* Meminit autem Cæſaris & fratris ejus Ferdinandi Auſtriaci, item Regis Angliæ, maxime autem Franciſci his verbis: *Rex Galliæ toties ad honeſtiſſimas conditiones invitat, literis etiam propria manu deſcriptis, id qvod negant eum ter a Corona ſuſcepta feciſſe.*

Ad §. C.) Inter libros qvos Lutherus in arce Wartenburgenſi vel cœpit vel abſolvit numeranda etiam eſt explicatio Evangeliorum homiletica ſive *Poſtilla Eccleſiaſtica,* die Kirchen-Poſtill. Hunc librum ipſe optimum omnium vocat, qvos unqvam ſcripſerit, & qvem etiam Pontificiis non ingratum eſſe dicit, *in Libro pro verbis inſtitutionis Sac. Cœnæ defendendis* anno 1527. edito, *Tom. III. Alt. fol. 739.* Mein allerbeſtes Buch / die Poſtillen / das ich ie gemacht habe / welches auch die Papiſten gerne haben. Alius eſt, ut noſtrates ſciunt, in qvo habentur ſermones in Evangelia Dominicalia domi ad ſuos habiti, die Hauß-Poſtill. Nunqvam enim neglexit officium docendi, ita ut & in cuſtodia illa ſua ſingulis dominicis concionaretur in conclavi, præſente præfecto arcis & aliis, ut in *MS. Iſennac.* notatum invenitur.

Digitized by Google

Ad pag. 183. Addit.) Sermonem Lutheri *de Sacramento* qvem hic allegavi refutatum invenio anno 1524. a Cochleo, ita ut 153. errores, ſuo more, id eſt, veteratorie & inſulſe, ex illo conſarcinaverit. Qvæſtio erat, *an & qvatenus Miſſa ſit ſacrificium?* Conceſſerat tunc Lutherus applicationem illius vocabuli ad Miſſam, ſi intelligatur de cultu, qvi Deo in ſacra illa actione præſtatur, qvi utiqve ad ſpiritualia ſacrificia referri poteſt, qvæ Chriſtiani fide, precibus, uſu ſacramentorum, patientia & bonis operibus Deo exhibent, ſeqve ipſos velut hoſtias offerunt; ſed Cochleus hoc minime contentus crude urget, *Miſſam ſacrificium eſſe, propter ſanctam tranſſubſtantiationem & oblationem pro nobis, ad redemtionem animæ, ad ſpem ſalutis, & ſanitatis; in dando autem & accipiendo non eſſe ſacrificium, ſed ſacramentum.* Unde cognoſci poteſt, qvis & tunc fuerit & adhuc hodie ſit cardo controverſiæ; qvamvis eum variis incruſtationibus aliqvi hoc tempore occultare conentur. Si enim in tranſſubſtantiatione & converſione conſiſtit ſacrificium, non poteſt dici, qvod ſaltem commemorativum ſit. Poſt magnum itaqve illum de Hierarchia Pontificia articulum, nil vehementius obſtat conſiliis de tollendo ſchiſmate, nec major odii & perſecutionum in nos cauſa eſt, qvam qvod *tranſſubſtantiationem* ſive *panis in corpus Chriſti converſionem* ejusqve *oblationem* (tacente in tanta re Scriptura) credere nolimus, ex qva tamen tota ſacerdotalis majeſtatis & opulentiæ machina pendet, eaqve ſublata non poteſt non corruere.

Ad §. CXIII. p. 281.) Hucusqve *Sereniſſimi Regis Angliæ* ea fuit moderatio, ut de libertate conſcientiæ, imo & cultus publici conqveri cives ejus non poſſint. Si exemplum tam illuſtre alii ſeqvi & conſtanter ſervare vellent, melior utiqve Eccleſiæ Chriſtianæ ſtatus ſperari poſſet, & finis fieri indignæ nomine Chriſtiano acerbitatis. Sicut vero omnis libertas ſua habet incommoda, ita & hæc iis non carebit, ob pronam hominum in ſectas & factiones inclinationem. Sed piis parata ſunt ex ſacris literis & Spiritus Sancti auxilio remedia; nec alia deſiderat pacifica Chriſti ſponſa, Eccleſia. Qvi vero indulta libertate ad petulantiam aut rebellionem abutuntur, iis frenum potentia Principum haud immerito injicitur.

Ad §. CXIX. p. 294.) Cum noviſſimi in Gallia Lutheri inſectatores, de loco in qvo Lutherus delituit malint nugas Cochlei & Surii, qvi *Alſtadium*, & neſcio qvas alias Phæacum arces nominant, ſeqvi qvam rei veritatem, carmen qvod in cubiculo Lutheri Wartburgenſi,

Rebha-

Rebhanius ſupra laudatus, Iſennacenſium Superintendens, inſcribi fecit, ex *hiſtoria MS.* appono:

Tertius Elias en Teutoniaqve Prophetæ
Lutherus, qvondam Vangionum urbe redux
Pontificis propter minas & Cæſaris iram
Hic velut in Patmo conditur exul inops.
CarLſtaDII ob fVrIas aD SaXona teCta reCVrrIt
FaVCIbVs eX ſaVIs rVrsVs oVesqVe rapIt.
Vile licet claro merito tamen hoſpite tanto
Clauſtrum hoc, qvod latus lector amice vide.

A.C.N. MD XXI. IV. Maji Wartburgum deductus D. Martinus Lutherus in hoc conclavi delituit, usq; VI. Martii A. MDXXII. qvo Wittebergam iterum abiit.

Ad §. *CXXXIII.)* Cum aliam *Weſſeli* editionem ab *Adamo Petri Baſileæ anno* 1523. procuratam ex Bibliotheca Wurzenſi nuperrime acceperim, repetita lectione qvædam adhuc obſervavi, qvibus Lectorem fraudare nolo. Scripſerat qvidam *Jacobus Hoeck* (angularem ſe vocat) Decanus Naeldvicenſis ad Weſſelum, ejusqve opiniones contra indulgentias taxaverat, *contradictionis magiſtrum* eum nominans, faſſus qvidem, nihil in ſcripturis de iis reperiri, & dubium eſſe an Gregorius, ut vulgo ferunt, ſtationes illas indulgentiarum Romæ ordinaverit, autoritate tamen Eccleſiæ cedendum eſſe contendebat. Huic reſpondet Weſſelus & ab initio refert, ut Heidelberga recuſatis opimis conditionibus, veritatis ſaltem ſtudio Lutetiam abiiſſet, ut famoſiſſimos Magiſtros *Henricum Somerem & Nicolaum* Trajecti, ex Nominalibus Reales faceret; ſed mutatum ſe ipſum in *Nominalem* fuiſſe, paratum etiam eſſe ad *Formales & Reales* tranſire, ſi fidei & veritatis ratio id exigeret. Ita objectam ſibi obſtinationem, & contradicendi ſtudium a ſe amolitur. Poſtea cenſori autoritatem veterum opponenti inter alia ſic reſpondet: „Confiteris tu, maximas ob cauſas interdum te a veteribus Patrum limitibus recedere. Num igitur tibi leves aut futiles cauſæ videntur, qvibus ab hac nova indulgentiarum aſſertione, Patres ante Albertum ac Thomam (ut ipſi ſcripto teſtantur) diſceſſerunt, aſſerentes nihil eſſe, niſi piam fraudem ac dolum non malum, qvo plebs officioſo errore trahatur ad pietatem? Non ergo temporibus omnibus credebant, neqve qvi ſincera ſolicitudine verum qværebant, hæretici fuerunt. Mihi ſane non parvæ illorum cauſæ videntur, qvi propter indubitatam Scripturæ autoritatem, neceſſa-

neceſſario confitendam, a probabili ſententia Pontificum diſceſſerunt. Apertius dico, qvamdiu mihi videtur, qvod Papa, vel Schola, vel qvæcunqve multitudo contra Scripturæ veritatem aſſerat, ſemper debeo Scripturæ veritatem prima ſollicitudinis parte amplecti, ſecundo autem, qvia non probabile tantos errare, debeo diligenter veritatem utriusqve partis perveſtigare, ſed ſemper cum reverentia majore ſacri canonis, qvam humanæ aſſertionis, qvicunqve ſint aſſertores. Qvantos errores in materia indulgentiarum Romana curia temere præſumſerit, & peſtilenter publicaverit, & hodie noxiæ pullularent niſi ſana paucorum verorum Theologorum ſeveritas obſtitiſſet, non opus omnia commemorare. Gerſonis de indulgentiis ſententiam laudat, ſed ita ut agnoſcat eum aliqvando variaſſe, officioſa pietate & moderatione, ne infirmos offenderet. Allegat *Antoninum* celebris, ut ſcribit, doctrinæ & ſanctitatis Epiſcopum Florentinum, qvi ſcripſerit, ante Bonifacium reperire ſe non potuiſſe indulgentiarum autorem. Sed de Papa iſto hæc ſubjungit Weſſelus *p. 111.* Digna auctoritas, qvæ tanti viri ſanctitate roboraretur. Tria grandia fecit Bonifacius ille: perſvaſit Cœleſtino cedere Apoſtolatum: aſſeruit Papam dominum omnium: ſtatuit indulgentias: Intravit ut vulpes, regnavit ut Leo, defunctus ut canis. Et eundem plenarias voluiſſe fore decentenario in centenarium, tresqve tantum aſſignaſſe Eccleſias viſitandas, Lateranenſem, Sancti Petri, & Sanctæ Mariæ majoris. Et hoc circa annum Domini MCCC. Igitur per hos MCCC. annos, ubi & qvare obdormivit illa Apoſtolica traditio, ſi ſic Apoſtolica, ut in regula fidei ſtricte accepta, connumeranda ſit? Non puto ego in regula fidei cenſendum, qvicqvid Bonifacius Octavus, vel poſt eum Clemens, aut Gregorius determinaverunt.. Satis ad hoc venerabilis ille Gerſon. Palam reverendiſſimus ille Antonius confitetur copias bullarum Clementis tantam continere exorbitantiam, qvod non credit fuiſſe bullatas, qvæ tamen hodie Viennæ, Limovis, Pictavis plumbatæ in theſauro privilegiorum reſervantur. *p. 109. b.* Hœckium fatentem qvod Patres nihil expreſſum in Scriptura de indulgentiis reperirent, erroris arguit, ſed falſe non minus ac pie. Ait enim: Ponit judicio meo non primus Papa Petrus, ſed per Petrum Spiritus Sanctus unicam ſolidam & ſolam Bullam indulgentialem qvam ſolidam conteſtatur, qvia per eandem abundanter miniſtratur in regnum Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, & qvod eadem etiam ſola ſit, idem conteſtatur: Reſpicit nempe ad *1. Pet. I. 4. & ſeqq. & v. 11.* Recordor hac occaſione ſimilis fere reſponſi

Digitized by Google

ſponſi ante annos plus qvam qvadraginta à viro, indocto licet, ſed honeſto & pio, qvi Duci Saxoniæ *Bernardi* Vinarienſis, celeberrimi copiarum Ducis, dein *Erneſti* fratris, pientiſſimæ memoriæ, tubicen, deniqve Senator Gothanus fuit, Jeſuitæ cuidam dati. Tubicen qvi tunc per Sylvam Thuringiacam, qvod viæ minus tutæ eſſent, comitari eum juſſus erat, dum variis, ut fit, ſermonibus tempus & viam fallunt, Jeſuita de religione diſſerere & exagitare comitem cœpit, inter alia ei exprobrans, qvod non crederet purgatorium. Imo vero, ait hic, ego omnino credo purgatorium. Repetenti autem Jeſuitæ, an ſerio loqveretur, & qvale crederet? reſpondit: Purgatorium Lutheranorum eſt ſangvis Jeſu Chriſti & recitavit dictum, qvod omnibus in ore eſt. *1. Joh. I, 7.* Obmutuiſſe ad hæc dicebat hominem, & flexo poſtea ad alia ſermone, de religione amplius nihil ſecum diſputaſſe. Relatum mihi ab ipſo hoc fuit, ſtatim atqve ab itinere illo rediiſſet, cum tunc in ædibus ejus hoſpitium haberem. Sed hæc ἐν παρόδῳ. Cæterum etſi Lutherus negat Weſſeli ſcripta ſibi ante cœptam contra indulgentias diſputationem nota fuiſſe, aliud tamen viſum eſt, Roffenſi Epiſcopo. In præfatione enim *defenſionis ſacerdotii ad Tonſtallum edita Colon. 1525.* ſcribit, Lutherum ex Weſſelo & Gochio haud pauca deſumſiſſe. Sed ſimilitudo ſententiarum id ſaltem probat, qvod uno fundamento & ſpiritu in multis uſi ſint, qvi ſemper conſervavit verioris doctrinæ propagatores. In aliam cenſuram prorupit Georgius ille Wicelius acerrimus Lutheri hoſtis ex diſcipulo factus, de qvo in ſeqventium annorum hiſtoria dicendum erit. In apologia enim ſua anno 1533. edita non improbat Weſſeli dogmata, ideoqve nec negat Luthero cauſas fuiſſe diſputandi & contradicendi, ſed peccatum in eo eſſe contendit, qvod ſchiſma fecerit, putatqve ſatis conſuluiſſe conſcientiæ, qvi errores arguerint, & non auditi qvieverint. Verba ejus Germanica hæc ſunt: Der fromme Taulerus/ deßgleichen Cuſenſis / Item Gerſon, Valla, Picus, weſſelus, Petrus de Alliaco Card. &c. ſahen auch / daß nicht gar wohl um die Kirche ſtund / traten ſie drum aus/ und machten neue Kirchen? Nein / ſondern ſie ſchreyeten darwider / daß ihnen der Hals kracht / verſchoneten nichts / erhuben ihre Stimme wie eine Poſaun/ und verkündigten den Chriſten ihre Sünde / damit ſie ihre Seele retten. Eraſmus das edle Berlen / ſahe dieſer Zeit am erſten beyde der Schulen und Kirchen feyle / hat aber drum noch kein eigens gemacht / auch in keines verwilligt. Weh gnug that es ihm und allen Gottsliebhabenden / daß ſolcher erbärmlich Unfall iſt und ſo lang währen ſoll/ er ſchweigt oder berget es auch nicht/ noch bleibt er in der Kirchen Einigkeit / ungeſehen / wie er darum von beyden Seiten verfolget wird. Alſo thät auch Reuchlinus, Mutianus, Longolius, Moſellanus, und der vielmehr/ ſo da neulich verſtorben. Stapulenſis, Rhenanus, Cornelius, Crotus.

Campenſis, Egranus, und der unzehlig/durch alle Lande / ja viel frommer gelehrter Biſchoff/Doctores und Prediger hin und wieder / haben auch einen Mißfall an der Unge‚ſtalt der Kirchen/aber ſie ſcheiden ſich darum nicht von ihr. Sie iſt gleichwohl unſere geiſtliche Mutter / ob ſie ſchon etliche Mackel ohn ihren Willen empfangen hat / vielleicht iſt dieſe Sect drum / von Gottes Zulaſſung / eingeriſſen / auf daß die Kirche/als durch Urſach derſelbigen/deſto ehe zu ihrer ſelbſt-Erkäntnüß / Reformirung und Beſſerung käme. Darum aber iſt dieſe Secte nicht gerechtfertiget.

" Latine qvoad ſenſum ita reddi poſſunt: Pius ille Taulerus, Tuitienſis,
" Gerſon, Valla, Picus, Weſſelus, Petr. de Alliaco viderunt defectus Ec-
" cleſiæ, ſed ex illa non ſeceſſerunt. Clamabant qvidem ad ravim uſqve,
" exaltabant vocem ſicut tubam, ſcelera Chriſtianis annuntiabant (*ex*
" *Eſa LVIII. 1.*) ut animas ſuas liberarent. Eraſmus, margarita illa pre-
" tioſiſſima, noſtro tempore primus vidit Scholarum & Eccleſiarum vi-
" tia, neqve tamen novum aliqvid inſtituit, neqve aliis id agentibus ac-
" ceſſit. Dolet vehementer, ſicut omnes qvi Deum amant, ob miſerabi-
" lem illam tamqve diuturnam ruinam, neqve de ea tacet; manet tamen
" in communione Eccleſiæ, etſi utramqve partem offendat. Ita &
" Reuchlinus fecit & Mutianus, Longolius, Moſellanus, aliiqve nu-
" per mortui, item Stapulenſis, Rhenanus, Cornelius Grotus, Cam-
" penſis, Egranus, imo innumeri ex omnibus nationibus, multiqve
" docti & pii Epiſcopi, Doctores, prædicatores variis locis improbant
" deformitatem Eccleſiæ, ſed eam non deſerunt. Eſt enim nihilomi-
" nus mater noſtra ſpiritualis, etſi qvaſdam præter voluntatem ſuam
" attraxerit maculas: forte id Dei permiſſione accidit, ut tanto
" promptius ad agnitionem ſui & ad reformationem atqve emendatio-
nem ducatur, ſed non ideo ſecta (Lutherana) defendi poteſt. Refero hoc viri non minus odio in Lutheranos qvam eruditione celebris, ut argumenti machina conſpiciatur, qvod ipſum Lutherum, ut faſſus eſt, diu retinuit, & hodie multos moratur. Conſiderabunt ejus ſtructuram Theologi & expendent, an ſufficiat in errores declamare ſi adſit facultas illos reipſa corrigendi: An ſcientes prudenteſqve in cœtu capitaliter errante communionem externam retinere ſalva conſcientia *poſſint*? An eccleſiæ communio conſiſtat in adhæſione illa & obedientia qvam Pontifices Romani cum clero ſuo exigebant? Num ſpiritualis mater ſit eccleſia, etiam eatenus, cum maculas habet, an in novercam degeneret emendationem recuſans? An Eccleſiæ, qvæ corpus Chriſti & capiti ſuo per veritatem & charitatem (hæc enim ſubſtantialia & formalia unionis vincula tradit Apoſtolus *Eph. IV. 15.*) unita eſt, maculæ illæ (qvas vocat Wicelius) errores ſcilicet craſſiſſimi tribui debeant; an non potius homi-

hominibus in Eccleſia externa pro tempore verſantibus, qvi doctrina & moribus aperte produnt, ſe non eſſe genuina membra & fideles matris ſpiritualis filios, ideoq; facile vitari poſſunt & debent? An ſeparatio ab ipſa matre fiat, ſi ab errantibus illis præſulibus licet & paſtoribus, cum moniti non reſipiſcunt, & monentes perſeqvuntur, divortium fit? Interim Wicelius ſuæ ipſi cauſæ nocuit, dum vera docuiſſe & clamaſſe, faſſus eſt, qvos nominat, & in iis Weſſelum, qvos tamen illi ipſi, qvos pro Eccleſia & ſpirituali matre habet, rejecerunt, aliqvos etiam publice damnarunt. Deniqve ſi ejus argumentationi locus eſſet, Apoſtoli qvoqve ſchiſmatis rei forent, qvod ultra verba proceſſerunt, cœtusqve Chriſtianos conſtituerunt a Judæis ſeparatos, & Synagogam pro matre ſpirituali amplius non agnoverunt.

Ad §. *CXXXIX.)* De initiis Evangelicæ doctrinæ in potenti tunc & celeberrima Magdeburgenſi urbe legi poteſt Dreſſerus in *Chron. Sax. f.* 515. *& ſqq.* ubi *de Melch. Mirizio* Auguſtiniano, *Joh. Frizhans* Franciſcano, *D. Eberh. Widenſee*, qvi Halberſtadio pulſus Magdeburgum venerat, tum de Senatus & civium geſtis multa notatu non indigna refert. Reperitur præter libellum a Dreſſero allegatum, qvem Frizhanſius, cum vim a fratribus metuens ex monaſterio Magdeburgenſi Wittembergam confugiſſet ad Senatum & cives ſcripſit: aliusqvoqve, *adverſus Menſingium* Dominicanum Paulinum Lipſienſem de Miſſa anno 1527. publicatus & D. Widenſee tunc Ducis Holſatiæ concionatori inſcriptus. In hoc inter alia urgenti Menſingio, Eccleſiam & Doctores audiri debere, ita reſpondet: Audiemus vos, ſi prædicatis verbum Dei, etſi diaboli eſſetis, *Matth. XXIII.* ſed ſi peccata qvaſi ex verbi divini autoritate arguitis ubi nulla ſunt, non audimus, etſi angeli eſſetis. *Gal. I.* Audiemus omnem magiſtratum, Cæſarem & Papam, Principes & Dominos, ſi non imperent ultra ea qvæ Deus & Chriſtus imperarunt. Oblitus eram dum Magdeburgenſis reformationis memini *Nicolai Amsdorffii*: is enim anno 1524. a parœcianis ad S. Ulricum miſſoqve ad Electorem ea de cauſa Ulrico Emdenio paſtor vocatus, & poſtea Superintendens miniſterii factus eſt, eiqve muneri annos ſeptendecim præfuit, donec Naumburgenſis præſul conſtitueretur, qva de re aliisqve viri geſtis ſeqventium annorum hiſtoria tractat.

De *Guttelio* pauca adhuc addenda habeo. Nactus enim qvanqvam ſero ſum ex bibliotheca Gothana Guttelii conciones Arnſtadii habitas, vel potius epitomen earum anno 1522. Wittenbergæ impreſſam, adſcriptus enim dies Sabbathi poſt Franciſci (4. Octobr.) dicto anno, & in de-

 dica-

Digitized by Google

dicatione ad Guntherum Comitem,refert autor, ſe Sabbatho poſt Nat. Mariæ (8. Sept.) Arnſtadium fortuita occaſione veniſſe, & rogatum eſſe, ut aliqvos ſermones, ex veteri more, in foro haberet: id ſe, qvoniam muneris ſui fuiſſet, non recuſaſſe, propoſuiſſe autem voluntatem Dei, ex Evangelio, ſeptem concionibus, præſentibus civibus, magnoqve aliorum numero, abſente vero Comite. Monitum inde ab amicis, ut typis publicaret, qvæ dixiſſet, id ſe nunc facere qvanqvam magna inter vivam vocem & mortuam literam ſit differentia, ſenſum autem potius qvam verba expreſſiſſe. Libellus qvatuor qvaternionum, inſcribitur: Schutz-Rede wider etliche freche Clamanten ꝛc. i.e. *Apologia adverſus protervos qvosdam Clamantes, qvi Evangelii concionatores novam fidem docere, ſanctos contumelia afficere, S. Jacobo contradicere, jejunia, preces & bona opera vetare vociferantur.* Iſta omnia in tractatu perſeqvitur. Septem concionum compendium exhibens ad dictum *Luc. X. 25. 1.* ſive ad Evangelium Domin. XIII. poſt Trin. qvæ in initium menſis Sept. incidere ſolet. Qvanqvam vero contenta hujus libelli, qvia rariſſime invenitur, excerpi mereantur, qvia tamen ejusdem ſunt doctrinæ cum iis, qvæ retuli, nolui referendis iis lectori faſtidium exhibere.

Ad §. CXLIX.) Incidi, poſtqvam illa qvæ de rebus Danicis ſcripſiſſem, in apologiam Chriſtierni regis anno 1524. d. 10. April. *Altenburgi Libonetria*, (i.e. im Oſterlande) datam & typis vulgatam, qvæ in Wurzenſi Bibliotheca extat, hoc titulo: *Illuſtriſſimi & Potentiſſimi Daniæ, Sveciæ, Norvvegiæ Regis reſponſio ad duas epiſtolas Friderici patrui ſui, autore Carolo Duplicio Sceppero Novoportuenſi, ad Pontificem Romanum Clementem VII. Imperatorem Carolum V. Henricum Angliæ Regem, Ferdinandum Auſtriacum omnesqve Reges & Principes.* Autor fuit Regis Cancellarius, vir non indoctus, (ut apparet,) nec immodeſtus. Multa ex hoc ſcripto non vulgaria afferri poſſent, ſed longius a rebus ad religionem ſpectantibus abeunt, confirmant tamen ea qvæ notavi, magnasqve de Epiſcopis Danis, eorumqve immanibus vitiis qverelas continent, qvibus ut & aliorum ex nobilitate puniendis dum ex officio, ut aſſeverat, Rex incumbit, odia & motus contra ſe concitaverit: laudat tamen Aruſienſem Epiſcopum *Avonem Bildium*, & *Johannem Wezium* Landenſem Archiepiſcopum, qvi poſtea Caroli V. conſiliarius fuit. Miſerabilis eſt Epilogus libelli, in qvo Rex pro ſolatio qvidem habet, Deum, qvi caſtigat, diligere, juſtum eſſe Deum, neqve de illo ſe qveri, majora meritum eſſe apud Deum, licet conſcientiam bonam habeat erga homines. *Interim* (ait) *vagor omnibus egenus; opes, divitiæ, poten-*

Digitized by Google

tia trium regnorum evanuit, juventutis impetus conſenuit, ſoli ſumus, rejecti ſumus, omnibus oneri, omnibus ludibrio.

Ad §. CLII.) Johannis Brismanni Doctoris Theol. Franciſcani concio in patria Cothuſii anteqvam ex ea abiret anno 1523. habita, ex Bibliotheca Gothana ad me miſſa eſt, qvæ inſigne compendium Evangelicæ doctrinæ, qvam docuiſſe ſe refert, exhibet, & ſimul apologiam adverſus *Jacobum Suedericum* Ibigavienſem (*Ilbigau* Saxoniæ Electoralis oppidulum) itidem Doctorem & ejusdem ordinis monachum. Operæ pretium eſt qvædam ex concione iſta Latine verſa producere, ut pateat, qvam ſedulo jam tum calumniæ occurſum fuerit, ac ſi adſerta juſtificatione per ſolam fidem, virtutum Chriſtianarum exercitium tolleretur. Poſtqvam enim primarium illud de juſtificatione dogma ſtabiliiſſet, ita pergit: Juxta fidem etiam charitatem proximi docui, " qvæ ex fide oritur, ut fructus ex arbore; impoſſibile enim eſt, ut fides " absqve dilectione proximi maneat: Sicut enim cordiali fiducia, per " fidem vivam Deus amatur, ita & in proximum amor naſcitur, ut ei " verbo & opere, autoritate, opibus, imo corpore & vita ſerviamus, hoc " enim eſt præceptum Chriſti Joh. XIII. 34. *Mandatum novum do vobis,* " *ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos &c.* O qvam altam nobis metam " Chriſtus præfixit. *In hoc cognoſcent omnes, qvia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem babueritis ad invicem.* " Novum eſt mandatum, qvod non terret " & conturbat homines, ſed oſtendit qvid novi homines qvi absqve operibus per fidem juſtificati ſunt, facere debeant, amare nempe proximum absqve coactione legis, ex affectu intimo cordis. Duo itaqve hæc " puncta docui, fidem & charitatem conjunxi, neqveunt enim ſeparari, " nec fieri poteſt, ut fides non continuo ad honorem & gloriam Dei, & " proximi commoda operetur. Sicuti enim per fidem in Chriſtum intras, " & per Chriſtum ad Deum, ita per amorem exire debes ex Chriſto ad " proximum tuum, ut illi bene facias, ſervias, conſulas, opem feras, omnibus viribus, ſicut tibi fecit Chriſtus: dicit itaqve Joh. X. 9. *Ego ſum oſtium, per me ſi qvis introierit, ſalvabitur, & ingredietur & egredietur & paſcua inveniet.* " Hæc eſt Briſmanni hujus hæreſis, ob qvam patria expulſus fuit, ut in longinqvis regionibus ſalutarem propagaret doctrinam. Fatetur autem in hac ipſa concione, ſe per annos duodecim in Theologiæ Scholaſticæ rixis demerſum Evangelio vehementer reſtitiſſe, donec miſeratori Deo placuerit, ut ex ſophiſmatum cœno illum educeret.

De Iſennacenſis reformationis, initiis in *hiſtoria MS.* qvam ſupra allegavi paucula inveni ad hos annos pertinentia: autor enim prolixi-

ſor eſt in narrandis maxime iis qvæ poſt adventum Amsdorffii an. 1550. acciderunt. De *Caſpare Aqvila* nihil reperio. Inter primos Evangelii præcones memorantur *D. Jacobus Straus* & *Thomas Neuenhagen*. Et Strauſius qvidem jam anno 1523. contra purgatorium & alia ejusmodi concionari cœpit, non tamen ſine erroribus: purior fuit, licet eruditione inferior Neuenhagius. Utrumqve diſcimus ex Lutheri ad hunc epiſtola, cujus qvanqvam ſerius, i. e. anno 1526. ſcripta, contenta huc referre viſum eſt: „Locutus ſum cum Georgio parocho tuo, de his qvæ poſtulaſti, mi Thoma, placetqve ut libertatem Evangelicam verbo tractes, „cum ceremoniis prorſus libere utaris, contempto Satana cum ſuis contentioſis, ſciens qvoniam Satan eſt: deniq; malo te, in deſpectum Strauſſii, Strauſſianorumqve excedere in hanc partem, qvam uno digito illis „in ſuam partem cedere. Qvod ſi in te multa blaterent, tu fortiter contemne, ac neqve audias, neqve noris eos. Imparem te & longe Strauſſio „inferiorem jactabunt: hoc tu pro laude ducas, & Deo gratias age, qvod „pernicioſo, contentioſoqve deniqve ſeditioſo diſſimilis traducaris. Tu „ſervito Chriſto, ille Satanæ ſerviit, tantum verbo conſcientias libera. „Serva & id diligenter. Indignæ ſunt ceremoniæ, ut propter eas contendamus, tamen ne contentioſis ſubjiciamur, fortiter contra eos ſunt „ſervandæ. Vale & ora pro me, cætera Georgius. 3 Septembris anno 1526. Cognoſci hinc poteſt, qvam difficilis fuerit etiam in Saxonica ditione orthodoxæ doctrinæ propagatio. Carthuſianus ille, cujus Scultetus (allegans *Chronic. Thuring. MS. in anno 1521. pag. 132.* meminit, *Henricus Plunderus* vocabatur, in monaſterio *Hieronymi* nomen geſſerat. Ita refert Rebhanius in *MS.* & ex epiſtola ejus anno 1523. ad Priorem Norimberg. edita qvædam excerpſit. In illa expoſtulavit cum Priore, qvod ob Lutheraniſmum & egreſſum ex monaſterio ſeſe infeſtaret, cum tamen ipſe Prior Erfurti dixerit: *Se Lutheri libris carere nolle, etſi totum Romanum Imperium lucrari poſſet.* Dein ita loqvitur: Wann unſere Statuten gleich aus und in der Schrifft gegründet wären/ſo ſolte man doch aus den Clöſtern gehen/und die verwüſten/ von wegen des groſſen Haſſes und Neides/ und anderer ungenandten Sünde und Schalckheit/ ſo in denen Orden und Clöſtern ſind/ohn allerley wunderliche Anfechtung. Wann es die Leute wüſten / wie es zugehet/ſie lieſſen uns nicht eine Stunde leben / und es müſte kein Stein auff dem andern bleiben. Dieweil ſie aber nur den äuſſerlichen Schein anſehen / ſo gefällt es ihnen wohl. Denn wir ſind (als du wohl weiſt) gleich als die gemahlten Gräber/ welche außwendig hübſch ſcheinen/ aber inwendig ſind ſie voller Todten-Beine und Unflats. Matth. 23. i. e. Etſi ſtatuta noſtra fundamenta in ſcripturis haberent, relinqvenda tamen eſſent monaſteria, imo vaſtanda, propter maximam

ximam æmulationem, & invidiam, & peccata, & ſcelera infanda, aliasqve tentationes varias & miras. Si homines ſcirent, qvomodo in iis viveretur, ne ad horam qvidem vitam nobis concederent, neqve lapis ſupra lapidem relinqveretur. Qvia vero externam ſaltem ſpeciem reſpiciunt, placet ea illis. Sumus autem (ut tu optime noſti,) ſicut ſepulchra dealbata *qvæ a foris patent hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia. Matth. XXIII.* Qvam vera iſta tunc fuerint, aut etiam nunc hodie ſint, nolo odioſe disqvirere, Deo & conſcientiæ omnia patent. „ „ „ „ „ „

Ad §. *CLXI.*) Poſt illa qvæ de Bennonis apotheoſi ſcripſi adeptus ſum ex libris Wurzenſibus *Emſeri hiſtoriam de vita Bennonis* Lipſiæ editam & Georgio Duci Sax. dedicatam. An. 1512. adeoqve qvinqve annis ante cœptam a Luthero diſputationem. Vellem ut a pluribus legerentur inſulſi & ſuperſtitioſiſſimi literatoris, qvem Luthero veluti Achillem opponit Maimburgius, ineptiæ. Mihi (fateor) qvicqvid mitius de illo ejusqve eruditione ſentiebam, lectio libri penitus excuſſit. Hic laudes Hildebrandi ſive Gregorii VII. exitioſi Germaniæ ac univerſæ Eccleſiæ hominis invenias *c. 21. & ſqq.* cui fere unus ex Epiſcopis Germanis Benno adhæſit; ſed habet Emſerus ejus perverſitatis ſocios. At ſi qvis credat qvæ de Bennone *c. 25. & ſqq.* referuntur, illi perſvaderi poteſt & venerationi eſſe, qvicqvid mendax Græciæ & Judæorum & Turcarum abſurditas confinxit. Ea tamen omnia carmine non ineleganti celebrat Emſerus, etiam canonizationis, qvam vocant, moram, excuſat, poſt tot labores & ſumtus eo anno 1512. nondum obtentæ, qvæ etiam nonniſi in Lutheraniſmi odium poſt annos duodecim ſecuta eſt. Cauſam rejicit in mutationes & cunctationes Pontificum, & ut putat in divinam providentiam; interim pro ſancto & mirifico, conqviſitis, qvæ excogitare poteſt, argumentis, jam tum Bennonem venditat, in eo tamen maxime falſum eſſe apparet, qvod teſte Emſero moriturus dixerit, *precibus ſuis effectum eſſe ut cultus Eccleſiæ Miſnenſis perpetuus ſit futurus.* Non abs re erit, illum cultum, qvem Emſerus miris modis prædicat & ſine exemplo eſſe contendit, deſcribere, ut de ingenio illorum ſeculorum inſigne exhibeatur ſpecimen; qvanqvam Erneſti Elect. & Alberti Ducis fratrum munificentiæ potiſſimum debeatur augmentum ſuperſtitionis, qvod Emſerus refert, nec ullibi, ne Romæ qvidem, reperiri notat; nempe ut *nullum diei, aut noctis tempus cantu & deorum* (ita loqvitur) *hymnis ac laudibus vacet.* Id autem hoc modo præſtabatur: Hora meridiana duodecima (ſecundum minorem computum) pueri

Scho-

" Scholaſtici minores præcinunt vigilias, id eſt, preces pro defunctis: hos
" ſeqvuntur illico octo qvi vocantur Principum Capellani, canuntqve e-
" asdem vigilias, veſperas, & completorium usqve ad horam ſecundam:
" ſuccedunt Canonici & univerſus clerus, vigilias (ubi dies poſtulat) &
" penſum legitimum, veſperas & completoriũ abſolvunt: ſuccedunt qvi
" grabati vocantur, qvia ad grabatum ſive ſepulchrum Principum conſi-
" dent, hi qvoq; vigilias, veſperas & completorium decantant, & alternis
" diebus de paſſione Chriſti & compaſſione virginis matris, tertio qvoq;
" die hiſtoriam transfigurationis Chriſti. Hic ſuperveniunt Octaviani,
" ab octava hora noctis qva canere incipiunt, nomen habentes: pſallunt
" autem ad mediam usqve noctem. Excipit hos chorus major, matutinas
" canens: alii inde grabati horas perſeqvuntur ubi veſperi deſierant; red-
" eunt principum Capellani, & matutinas horas *magnæ Deæ* (ita ſcribit)
" canunt, & prima de ea Miſſa, altera pro mortuis celebratur, cantillant
" ad hanc minores pueri. Illuceſcente die primæ & reliqvæ horæ, ut mo-
" ris eſt, peraguntur. Seqvuntur duæ aut tres Miſſæ, corpori Chriſti, cru-
" ci, & diis tutelaribus ſive Patronis deſtinatæ, dein ſummum ſacrificium
" peragitur: reliqvum ad meridiem usqve tempus pſallendo conſumitur.

Hæc eſt illa religio qvam Emſerus laudat, interim pietati Principum, qvi incauti & meliora non edocti opes ſuas, longe melius ex inſtituto Chriſtiano impendendas erogarunt, nihil detractum cupio. Fecerunt qvod tunc recte ſe facere putabant, meliora poſteri præſtiterunt majori luce illuminati.

Hucusqve ſcribendo perveneram, laborqve meus & typographorum ad finem properabat, cum in *Actis Eruditor. Lipſ. Menſis Auguſti* hujus anni 1687. excerpta *ex hiſtoria Eccleſ. Natalis Alexandri Dominicani Pariſienſis* obſervo. Itaqve librum celeriter allatum cupide pervolvi: ſed ſtatim mihi in mentem venit Virgilianum illud - - - - - - *ab uno*

Diſce omnes. - - - -

Cochlei nempe Surii & ſimiliũ ſycophantiæ utramq; pag. ſcriptoribus his novellis faciunt, qvi neſcio qvo œſtro perciti in omnibus pene Europæ regionibus veteres & centies exploſas recoqvunt adverſus Lutherum & Lutheraniſmum criminationes. Nam paucos ante menſes etiam *Anglus* qvidam anonymus Oxfordiæ duas edidit diſſertationes de *Spiritu Lutheri & de cælibatu Sacerdotum*, qvæ effreni maledicendi licentia ſuperare Gallos videntur. Sed non eſt ut ſingulis commonſtremus, ubi vel vetera exſcripſerint mendacia, vel nova finxerint. Qvæ enim *Maimburgio* & *Varillaſio* dicta ſunt, illa *Monachus* ille & *Anglus*, & mille ejusdem genii ſibi qvoqve dicta eſſe intelligant, & tandem diffidere autoribus ſuis incipiant. Illorum autoritate imponere poſſunt imperitis, iisqve qvos a librorum noſtrorum lectione arcent, ſed neqconſcientiæ ſuæ ſatisfacient, nec qvenqvam ex noſtratibus decipient, cui veritas ex irrefragabili optimorum autorum teſtimonio innotuit. Nullum illa a mendaciis & cavillis præſidium qværit, ſed ſe ipſam probat.

Finio

FInio Commentarium ad librum primum Maimburgianum, & Additiones, & Supplementum. Vellem eqvidem, ut diſpoſitionis & elocutionis ἀκρίβεια & politura lectoribus judicioſis & delicatis ſatisfacere potuiſſem : ſed, ut in Præloqvio monui, a me exigenda non ſunt omnia ornamenta, qvæ a viris, qvi ætatem in literis conſumſerunt, præſtantur. Operam dedi, ut exhiberem, qvæ pro ingenii viribus, tum pro inſtituto & conditione mea potui. Ante omnia vero veritatis & bonæ fidei, in referendis qvæ ad hiſtoriam pertinent, rationem habui. Ex dogmatibus Lutheri, per hos annos publicatis, retuli, qvantum opus fuiſſe exiſtimavi, candide & adſcriptis ejus verbis. Judicium aliqvod meum ubi interpoſui, aut ad objecta reſpondi, curæ fuit, ut id modeſte facerem. Mihi tamen non minus qvam aliis ſcripſi: nec diſſimulo, me, ut gravitas cauſæ popoſcit, ſingula controverſiarum, qvæ tangenda fuerunt, puncta ita expendiſſe, qvaſi ſtatuendum mihi nunc eſſet, in qvas partes ire deberem. Id meditationis & examinis genus etſi periculoſum eſſe videatur, nec omnibus forte expediat, putavi tamen pro qvalicunqve rerum, qvam habeo, notitia, nihil magis ad firmandam in veritatis profeſſione mentem conducere. Agitur de animæ ſalute, qvam qvi non ſumma inqvirit diligentia, & inventam omnibus rebus præfert, Chriſtianus dici poteſt, re non eſt. Horrendæ ſunt vituperationes & minæ, qvas qvotidie, & neſcio qvo omine freqventius hoc tempore qvam a multis annis factum eſt, ab illa parte audimus, qvæ nos pro hæreticis, imo (qvæ impudentia ſcriptorum ex inimica gente eſt) pro *diaboli diſcipulis* palam pronuntiat, protrito illo maxime, imo ſi ſummam diſputationum conſideremus, unico argumento, qvod *extra Eccleſiam*, qvalem ſcilicet ipſi ſoli ſe habere ajunt, *non ſit ſalus*. Sunt tamen, qvi ne ſola nitantur decretoriæ illius formulæ pronuntiatione, nova indies procudunt vaframenta, aut veteres recoqvunt argutias, qvibus noſtra refutent, ſua incruſtent. Experimur qvo eventu vibrentur tela iſta. Pleroſqve qvidem proſterni apparet, qvod major illis ſeculi ejusqve præſentium commodorum, qvam futuræ æternitatis reſpectus eſt: aliqvos tamen injecti iſtis artibus conſcientiæ ſcrupuli ſubvertunt. Cautiores itaqve nos calliditas & inſectatio adverſariorum facere debet, ut veritati accurate & unice ſtudeamus. Id qvidem ut facerem, a teneris annixus ſum, ſenecta-

Digitized by Google

tamen mea tantoqve propius inſtans in tribunali divino comparitio acriori ad id urget ſtimulo. Itaqve libros illos ad qvos commentor, aliosqve ejus generis plurimos, non curioſitatis aut temporis fallendi cauſa, ſed ita lego & examino, ut paratus ſim ad refellenda falſa & acceptanda qvæ vera ſint: id enim Apoſtolico monito convenire credo, qvo jubemur omnia explorare. Mirifice vero lætor (id qvod in elaboratione hujus commentarii ſæpe mihi per Dei gratiam contigit) cum ſpecioſe licet & ſubtiliter ex adverſo excogitata & prolata perveſtigans, nihil deprehendo, qvod ejus, in qva natus & educatus ſum & adhuc verſor, Eccleſiæ fidem convellere valeat. Suæ qvemqve conſcientiæ, adhibitis legitimis eam inſtruendi modis, fidere & obſeqvi debere, mihi indubitatum eſt: Ut vero autoritatem & dictamina hominum in cauſa ſalutis æternæ pro lege agnoſcam, huc usqve perſvadere mihi non potui. Sit expeditior illa via, & in tempore & loco ad commoda hujus vitæ & qvietem politicam utilis, magnamqve habeat ſpeciem; qvamdiu tamen non oſtenditur a Deo ad ſalutem adipiſcendam præſcripta eſſe, & ad beatam æternitatem ducere, non poteſt mentem tranqvillare. Hæc enim ex verbo Dei ſuoqve intelligit teſtimonio, qvod ſua qvisqve fide vivat: illa autem altiori qvam humanæ autoritatis fundamento niti debet. Ita ſentiens, ut dixi, ad laborem hunc ſcribendi acceſſi, ut mihi ipſi qvoqve ſcriberem, utqve in veritate tam hiſtorica qvam dogmatica magis magisqve firmarer. Sophiſtarum artes in hoc negotio locum minime habere debent: defendere enim, non ludi cauſa, ſed adſeverantis ſpecie, verbis aut ſcriptis, qvæ cor intus neget, ſi excuſari (qvod neſcio) in qvibusdam rebus poſſit, in religione utiqve non poteſt. Conſentire in hac lingva menti debet, mens lingvæ; aut non eſt religio, ſed hypocriſis & ſycophantia. Habeatur licet ab aliis pro ſtultitia aut hæreſi qvod credimus, dicendum tamen cuivis vere Chriſtiano eſt cum Paulo (*Act. XXVI. 24.*) coram tribunali qvocunqve, maxime illo qvod Synagogæ dictaturam imitatur & ſuperat: *Confiteor qvod ſecundum ſectam, qvam dicunt hæreſin, deſervio patrio Deo meo, credens omnibus qvæ in lege & Prophetis ſcripta ſunt.* Hanc ergo benignitatem a legentibus, iis etiam qvibus diverſus de capitibus religionis ſenſus eſt, in concluſione operis hujus nunc peto, ut me ſerio & bona fide agere exiſtiment. Facta qvæ retuli, documen-

men-

Digitized by Google

mentis ſuis conſtant. Nihil a me confictum, detortum aut depravatum eſt; ignobile id ſemper & ubiqve, in ſacris vero execrabile eſſe judico. Eandem autem qvam pro me exorare cupio æqvitatem, aliis offero & præſto. Neminem ſicuti non poſſum, ita nec volo cogere, ut adverſus conſcientiæ ſuæ dictamen iis, qvæ trado, adſtipuletur. Neqve illico & ſine diſcrimine damno diſſentientes. Qvo loco illos habeam qvi verborum ſtrophis, dein ſi non ſuccedat, armatis illis & cruentis doctoribus, qvorum fama ad nos pervenit, raptare nos in ſuos cœtus obtorto collo volunt, celare non potui. At ſpero, imo confido, eſſe inter adverſantes, etiam ex primoribus ſacri & civilis ordinis, qvi perſvaſi (erronee licet) de ſuæ ſectæ veritate, non niſi hujus cauſa, eoqve qvi eam profitentes decet modo, nobiſcum agere velint: ita ſcilicet ut ab omni vi & dolo abſtineant, & ſi qvos argumentis ſincere propoſitis permovere non poſſint, ex ſua ſinant Deum colere & ſalutem ſperare ſententia, qvam ex divina revelatione concepiſſe ſe credunt, cujusqve publicam alicubi profeſſionem ſtipulati ſunt. Ea moderatione in Germania omnes eſſe oportet, in qva ſanctiſſimis pacis legibus modus poſitus eſt; intra qvem, diverſa licet circa religionem ſentientes, tranqville vivere & pro communi patria conſilia & vires jungere poſſumus & debemus. Exteris itaqve potiſſimum, qvorum bilis in nos deſpumat, & qvi, ubi poſſunt, moliuntur aut civibus noſtris ſuggerunt ſuæ methodi, qva unitatem religionis domi procurant, exempla, in commentario hoc meo oppono, qvæ conducere exiſtimo ad repellendas calumnias, qvibus reformationem religionis, qvam *Lutheraniſmum* vocant, diffamare ſparſis tot hiſtoriis & libellis non ceſſant.

Potuiſſem commodiori & accuratiori ordine in ſcribendo uti, ſed dum libri Maimburgiani veſtigia premo, aliqvando & meo evagor arbitrio, facile fieri potuit, ut & turbatus ſit ordo, aut allatum ſit, in Additionibus præſertim, qvod tenue & minutum haberi poſſit, vel in repetitionem otioſam degeneret. Sua nempe qvemqve voluptas trahit. Ita qvæ mihi notatu digna, nec lectu injucunda viſa ſunt, aliis forte levia eſſe videbuntur, aut faſtidium parient. Ita fert humana conditio, & ut palati ſic ingeniorum infinita eſt diverſitas. Neqve tamen nocitura eſſe credo, qvæ non proſunt, nec facile liber eſt, in qvo non ſint qvæ abundent, aut abſint qvæ deſiderantur. Repetitionis vero vitium ætati, cui fere adhæreſcit, condonari peto.

Digitized by Google

11 Cæterum qvod Epilogi officium eſt, κεφάλαιον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις (*Hebr. VIII, 1.*) brevem inſtituti & ſcopi, dein rerum præcipuarum recapitulationem ſubjungo. Scriptoris Galli librum primum integrum Latine verſum, ſed in partes ſive commata diſtinctum exhibui. Qvæ vera attuliſſe viſus eſt, in Commentario & Additionibus intacta reliqvi, eoqve ipſo tacite, aliqvando & expreſſe, approbavi. Ubi omiſit qvæ tradi debere exiſtimavi, ſupplevi; ubi erraſſe eum judicabam, correxi. Materia utriqve in univerſum eadem, mihi laxior, pro libertate qvam habui, & pro eo qvod delegi ſcriptionis genere. Itaqve duplo plura ſunt & ultra, qvæ ego ex autoribus MS. & editis congeſſi: horum etiam ſtant fide. Qvæ vero ipſe aut conjecto aut ſtatuo, cenſuræ legentium ſubducere non poſſum. Id in Præloqvio agnovi, & judicia acerba & indecentia deprecatus ſum; feram autem qvaliacunqve, incertus an calumniis reſpondendi moleſtiam ſubiturus ſim. Obſtat ſenecta & inanis contentionis tædium, corrigam tamen qvæ erronea eſſe demonſtrabuntur: immunem enim a lapſu inepte me venditarem. Præcipua vero rerum capita, ex qvibus judicium de religione pendet, & circa qvę ab adverſario plerumqve diſcrepo, hæc eſſe videntur. Statum Eccleſiæ ante annum 1517. bonum & legitimum præſupponit Maimburgius; ego miſerum & correctione digniſſimum, non tam ex meo qvam illorum judicio aſſero, qvorum teſtimonia rejici non poſſunt, cum earundem fuerint partium, imo partium capita. Nam Adriani VI. Pontificis confeſſio utiqve ab illa Eccleſia accipi debet, cujus is ſummus fuit antiſtes, imo ex ejusdem hypotheſi infallibilis. Indulgentiarum impugnationem juſtiſſimam, nulloqve qvam veritatis ſtudio a D. Martino Luthero inceptam fuiſſe, probatum, uti ſpero, dedi; monſtravi etiam, qvam imprudenti conſilio, ſed Deo ſic gubernante, Lutheri monitis fuerit repugnatum. Ipſius dein Lutheri ortum, ſtudia, mores ita deſcripſi, ut neqve dotibus qvas a Deo habuit detraxerim, neqve illi plus qvam fas fuit, tribuerim: hominem enim fuiſſe nævosqve ſuos habuiſſe non diſſimulavi. Doctrinam ejus non ſubita inſpiratione, ſed meditatione & profectu incrementa & progreſſus habuiſſe trado, nec tanto hominum numero promiſcue & temere, ſed ita placuiſſe, qvatenus divinæ veritati ex productis ſacrarum literarum, qvæ eo usqve ſpretæ fere & neglectæ erant, teſtimoniis & operante intus in-

mentibus Spiritu S. congruere fuit deprehenſa. Pontificis Romani ſupremam circa fidem & regimen Eccleſiæ poteſtatem trepide qvidem ab initio, ſed apertius poſtmodum in dubium vocaſſe Lutherum, dudum omnibus conſtat. Qvibus id argumentis fecerit, non potui tacere, ſicut nec qvæ pro defendendo illo potentatu, dicta, ſcripta & geſta ſunt. Hic cardo tunc, aliud licet ab initio agente Luthero, ſed & hoc dirigente Deo, factus fuit, & hodie eſt, litis & ſchiſmatis, qvod tantis calamitatibus per duo pene ſecula orbem Chriſtianum involvit, tantoqve conſtitit ſangvine. In hoc, qvicqvid de diſſenſu in dogmatibus multa cum acerbitate diſputetur, tota hæc malorum congeries, ſed & alterutrius partis conſcientia & ſalus vertitur. Nam qvi poteſtatem Pontificiam divini juris eſſe ſtatuunt, neqve tamen iis evincunt probationibus, qvæ Deo & conſcientiæ hominum ſatisfaciant, interim eam per anathematum fulmina, & per Regum ac Principum ſubſidiaria arma populis obtrudunt, illi, inqvam, (ſic urgente hypotheſi) graviſſime peccant. Imperium enim illegitimum ſibi rapiunt, & pro libertate non illicite nitentes bonis, honoribus, vita, & qvantum in ſe eſt, etiam ſalute æterna ſpoliant. Sic graſſantes Anti-Chriſti charactere ſe ipſos inſignire, licet in multis dogmatum capitibus aut mitius aut plane non errarent, graviſſimis argumentis ex Proteſtantium parte dudum oſtenſum eſt, & nunc qvoqve, ut ex libris recens editis apparet, magna allegatur evidentia: inter qvos laudari utiqve merito debet Viri clariſſimi *Samuelis Puſendorffii* tractatus noviſſimus *de habitu Religionis Chriſtianæ ad vitam civilem.* Utinam hæc æqvo & integro judicio conſiderarent, qvi uno illo præſidio Hierarchico nituntur, & intra cancellos Tridentinorum decretorum Eccleſiam Chriſti coarctant! Hæc eſt illa qvæſtio, cujus, (qvam recte ſic formatæ, hic non diſputo) deciſio aut tyrannidis Anti-Chriſtianæ reos facit Hierarchiæ violentos propugnatores, aut rebellionis eos qvi obſeqvium ei denegant. Ab hoc crimine Proteſtantes abſolvi non poſſe agnoſco, niſi ex iis, qvæ majores noſtri pro ſe allegarunt, & nos qvotidie contendimus, appareat, demonſtratum non eſſe, qvod utiqve ab adverſa parte demonſtrandum erat, divinum qvod jactatur, Pontificiæ poteſtatis jus. Eo enim non probato, liberum omnibus fuit ſalva republica, & illæſa cujusqve conſcientia, poſt deprehenſos abu-

Digitized by Google

abuſus, nucleum veritatis Chriſtianæ retinere, & putamina circumpoſitorum curioſitate nimia dogmatum, multo magis qvæ ad honores ſaltem & commoda cleri augenda inventa fuerunt, rejicere; poſteaqvam præſertim nullis precibus & ſubmiſſionibus impetrari potuit exceſſuum & errorum emendatio. Sane qvantumcunqve pro zelo ſuo exarſerit Lutherus, ea tamen his ſeptem prioribus annis, & multis qvi ſecuti ſunt, imo ad finem usqve vitæ, fuit moderatione, ut Pontificum, Epiſcoporum & Prælatorum dignitatem & functionem, licet eo qvo invaluerat modo per homines introductam eſſe oſtenderet, tolerare tamen, agnoſcere, & conſervare vellet, ſi modo defectus qvidam enormes corrigerentur, & dogmatum puritas ſtabiliretur, permiſſa & promota verbi divini prædicatione & lectione, uſuqve Sacramentorum Eccleſiæ ad debitam formam reſtituto. Satis itaqve & tunc charitati & concordiæ datum fuit. Qvia tamen nec auditus ipſe eſt, nec obtineri ea poſtea potuerunt majoribus auſpiciis, fruſtraqve fuere tot conſultationes & comitia, totqve bellorum molimina, male profecto merentur de republica & religione, qvi cauſam poſt toties repetitas pactiones, in illud præcipitium denuo absqve neceſſitate adducunt, ut vel tyrannos vel rebelles eſſe oporteat, qvi circa ſacra diſſentiunt. Aliud egerunt Pacificationum in Germania Auguſti & magni autores, Cæſares & proceres; aliud Reges & Principes optimi, qvi in partes venerunt, aut ſubditis libertatem ſacrorum indulſerunt. Vitarunt extrema iſta, Deoqve judicium pia cum ſubmiſſione detulerunt, cujus etiam providentia & benignitate factum eſt, ut in ipſo ſchiſmate, etſi de regimine & qvæ ab eo dependent controvertatur, (cui cætera fere prætextus cauſa accedunt) in multis tamen & ſummis religionis capitibus conſenſus manſerit, & verbi divini teſtimonia conſervata fuerint, per qvæ operante Spiritu S. eo tempore eoqve modo, qvem Deus deſtinavit, errores corrigi poſſunt, qvod nulla nec aſtutia nec vis humana effecerit. Huic ergo viæ tutiſſime inſiſtitur, nec aliam Deus ab Eccleſiæ aut Reipublicæ capitibus exigit, imo intempeſtivum zelum raro impunitum ſinit: magno enim ille cum periculo exercetur, ut aut falſa pro veris imperentur, aut cum zizaniis etiam triticum evellatur.

Cæterum defectus & errores, qvorum cauſa diſputatum illo

tem-

Digitized by Google

tempore fuit, qvanqvam ab innumeris ante me adducti ſint, intelliguntur tamen denuo ex illis, qvæ ex Lutheri ſcriptis hoc ſeptennio editis retuli, nempe de *indulgentiis:* de *purgatorio:* de *Miſſa:* de *integra Sacræ Cœnæ diſtributione:* de *conjugio Clericorum:* de *ſtatu vitæ monaſticæ:* de *viribus humanæ rationis & voluntatis in adipiſcenda ſalute:* de *juſtificatione per fidem* & de *bonis operibus eorumqve meritis:* item de *invocatione ſanctorum.* Diffuſa fuit per hæc omnia & alia, qvæ ſeqventibus annis majori contentione auctoqve qvæſtionum numero ventilata ſunt, diſceptatio de *autoritate definiendi in articulis fidei,* ſive de *regula credendi.* Lutherus ſacris literis ſolummodo obſeqvium deferebat, eas in patriam lingvam translatas omni populo legendas offerebat, interpretationes nec veteres nec novas admittebat, qvam qvæ ex ipſis Scripturis inter ſe collatis peti poſſunt. Hoc intolerabile ex adverſa parte videbatur, qvæ plebem ignoratione myſteriorum optime frenari putabat, & pontificibus infallibilem de iis omnibus pronuntiandi poteſtatem aſſe aſſerebat, ſpecioſo ſub prætextu, qvod ſublato tali tribunali, litium nullus finis futurus eſſet. Hæc & plura qvæ eo recidunt, ex una illa contra indulgentias cœpta a Luthero diſputatione exorta, jam intra annos illos ſeptem inauditis mutationibus cauſam dederunt. Per has patefactum eſt arcanum perſvaſionis, qvo Majeſtas ſacerdotalis per tot ſecula ſteterat. Ita Germania finitimæqve provinciæ, imo & remotiſſimæ, excuſſo jugo tot ſeculis tolerato, in plurimis religionis & doctrinæ articulis, & in cultu publico ac diſciplina, eam ſibi ſacrorum formam conſtituerunt, qvæ cum veteribus abuſibus collata, nova qvidem haberi poſſet, ſed piæ antiqvitati primorum, poſt Chriſti doctrinam orbi annunciatam, ſeculorum qvam maxime convenire videretur. Ita tamen animati erant, idqve publice poſtulabant non ſolum qvi reformationem moliebantur, ſed & æqviſſimi qviqve ex iis qvi vetera retinebant, ut convocato generali aut Nationali concilio de modo reformationis optime & tutiſſime deliberaretur & definiretur. Sed de forma & poteſtate concilii in novas poſtea lites itum eſt, ut ſeqventium annorum hiſtoria oſtendit. Ita qvod pacis Eccleſiaſticæ remedium ſperabatur, confirmandi ſchiſmatis momentum maximum fuit. Iſta, qvatenus in tempus illud ſeptem annorum incurrunt, tractavi ut potui, cum fide certe, nec ſine labore & aſſi-

Digitized by Google

aſſiduitate. Qvæ autem Maimburgius falſa & invidioſa oppoſuerat, aliorumqve qvorundam ſophiſmata, in Annotationibus meis oſtendi & correxi. Felicem me æſtimabo, ſi qvalicunqve hac opella mea Dei gloria & veritatis & pacis amor promoveatur. Summa enim votorum eſt, in qvibus finem nunc ſcribendi facio, ſicut initium ab iis habui, ut ii qvibus Lutheraniſmus inter crimina reputatur, vel palmam porrigant veritati, ſi eam, qvod animitus opto, agnoſcant, vel non condemnent nec perſeqvantur, qvos legitimo & Chriſtiano modo erroris convincere neqveunt: Noſtri vero qvi Lutheranorum nomen, etſi ignominiæ cauſa olim inventum, qvatenus tamen veritatem Evangelicam miniſterio Lutheri ab erroribus purgatam indicat, non refugiunt ſed honori potius ducunt, ut adverſus renovatas indies calumnias & inſtantes forte brevi acriores perſecutiones animum pia conſtantia roborent, dignosqve orthodoxa fide fructus vitæ ferant. *Det Deus* (1. Tim. VI, 14—16.) *qvi vivificat omnia, ut ſervemus mandatum ſine macula, irreprehenſibiles, in adventum Domini noſtri JESU Chriſti, qvem ſuis temporibus* (proximis, uti ſperamus!) *oſtendet beatus & ſolus potens, Rex Regum & Dominus Dominantium, qvi ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem, qvem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt: cui honor & imperium ſempiternum, AMEN.*

FINIS.

Index Addit.

Digitized by Google

INDEX ADDITIONUM.

A.

Abbas Sublaſienſis, declamat in Concilio Piſano contra Pontificem 19.

Academia Pariſ. appellatio & cenſura contra Pontifices 14.15.23.

Academiarum defectus 137.

Adriani VI. Papæ conſilia de reformatione & Lutheri de illis ſententia 308. & ſeq.

Ægidii Viterbienſis oratio ad Jul.II.in Concil. Lateran. 20.& ſeqq.

Æpinus. Johannes PaſtorEvang.Hamburgenſ. 267.

Albertus Card. Mog. ejus luxus taxatur a Georg. Arnoldo 29. ejus æmulum fuiſſe Fridericum El. Sax. negatur 53.& ſeqq. de concilio promovendo admonetur a Guttelio 273.

Albertus Epiſcopus Auguſtæ Prætoriæ allegatur, in articulo de libero arbitrio 91. & ſeqq.

Albertus Sax. Dux laudatur a D.Breitenbachio 34.

Albertus Boruſſiæ Dux, ejus ætas, matrimonium, liberi, contra Varillaſium vere narrantur 310.& ſeqq.

Aleander Hieronymus qvædam de ejus actis & morte 159. & ſeq. it. 161. 186.

Alexander VI. Pp. jubilæum promulgat 25. cognoſcit de indulgentiis Freibergenſibus 30.& ſeq.

Alexander VII. Pp. damnat Janſenii propoſitiones 97. de contritione & attritione ſententiam ſuſpendit 98.

Almainus Jacobus Pariſ. refutat Cajetani librum de primatu Papæ 129.

Alſtet 172.

Altenburgum, recipit doctrinam Evangelii 238 & ſeqq.

Altingius Henricus, ejus hiſtoria de reform. Eccleſ.in Palatinatu 56.168 172.240.

Amsdorfius Nicolaus 342. 355.

Anabaptiſtæ, qvid cum iis Lutherus & Melanchthon egerint 211. ſqq. exeunt Wittenberga 214. Joach. Camerarii de iis relatio ibid. Friderici El. pium in cauſa Anabapt. dictum 215.

Anglia v. Henricus VIII. & 350.

Angli anonymi liber in Luther. 360.

Aqvila Superint. Salfeld. 293.

Arcimboldi diploma indulgentiarum 35. & ſeq. pecuniam in Dania collectam aufert ei Chriſtiernus 290.

Argentoratenſium acta qvædam circa reformationem 320.

Arnaldus Antonius 93.95.

Arnoldus Georgius D. Hiſtoria ejus MS. de Mauritio Elect. Sax. 26. & alibi.

Auguſtinus Alfeld. ejus ſcripta 127. defendit primatum Pontificis & Miſſam.

ſam. Luthero rogum minatur 128. alia 129.
Auguſtiniani hymnus de duobus Bruxellis combuſtis 298.
Auguſtinianus Prior Norimbergenſis Evangelicis prædicatoribus conſentit 318. Nota: Prioris illius nomen (qvod poſt editionem additionum & ſupplementi comperi,) vocabatur *Wolfgangus Volprechtus*, nam Linorius prædicator erat.

B.

BAazius Joh. ſcriptor Svecus de reformatione 284. & ſeqq.
Bennonis Epiſc. Miſn. vita ab Emſero deſcripta 359. & ſeq.
Biblia: verſio Lutheri, vide Emſerus & Lutherus.
Bona Eccleſiaſtica: ſententia de iis Hieronymi a Coſta 256. & ſeq. de abuſu eorum jam olim ab Hieronymo notato 258. de jure Pontificum in ea ejusdem Coſtæ diſqviſitio 259.
Bona opera, qvæ ſit earum cauſa efficiens, qvod meritum 84. & ſeqq. ex Guttelio 272. & ſeq. add. 303. 305. 307. 330.
Bonifacius VIII. homo malus 24. ex Platina.
Boria Catharina, qvædam de ea 293. & ſeqq.
Bornerus Caſpar D. Lipſ. 170.
Breitenbachius Joh. D. ſcribit contra indulgentias, & de poteſtate Pontificis 31. & ſqq.
Brentius Joh. 58. ejus hiſtoria 264. ſq. reformatio Halis Sveviæ ab eo procurata 265.
Brisgerus Eberhardus Prior Auguſtin. Wittemberg. dein Paſtor Altenb. 239. periculum adit. 325.
Brismannus Johannes Cotbuſienſis D. ejus concio 357.
Briſſonetus Gvilielmus, Epiſc. Meldenſis, Lutheraniſmi reus, terretur 299.
Bullingerus. 26.
Bugenhagius Johannes, ſeu Pomeranus D. ejus hiſtoria 200. & ſeq. 267.

C.

CAjetanus Card. ejus oratio in concilio Lateran. 22. acta cum Luthero Auguſtæ 67. & ſqq. liber pro primatu Pontificis 129. legatio in cauſa Electionis Caroli V. 151.
Calixti II. Pp. literæ ad Fridericum III. pro defenſione poteſtatis Pontificiæ 12. 13.
Camerarius Joachimus 199. 267. 296.
Capito Wolfgang. ſcribit Luthero & de eo 189. & ſeqq.
Capnio. Joh. Reuchlin. ejus lis cum monachis aliaqve ex Altingii MS. 116. & ſeqq. Lutheri ad eum epiſtola 119. primus Comœdias in Germania ſcripſit ibid. ejus mors 120. Laus ab Eraſmo ibid. culpatur a Gretſero 121. amicorum epiſtolæ ad eum 123. Hutteni de eo carmen 124. & ſeqq. Johannis Henr. Maji liber de vita Reuchlini ibid. legatio ejus Romana 126. 127.
Caroloſtadius: de ejus ſententia & diſput.

Digitized by Google

put. Lipſ. circa liberum arbitrium 84.& ſeqq. alia 101.102. 109.110.219. 308. de diſputatione cum Eccio & ſcriptis contra eum 340.& ſeqq.
Carolus V. de electione ejus varia 148. & ſeqq. cur cunctatus ſit in opprimendo Luthero 174.& ſeqq. ſecreta qvædam ejus mandata de electione ſua. 339. ex oratione Trevirenſis in electione ejus qvædam 349.
Carolus VIII. R. Gall. vaticinium Savonarolæ contra eum ob non reformatam Eccleſiam 24. culpatur a Joh. Breitenbachio ob interceptam ſponſam Maximiliani 33.34.
Caſſander Georgius ejus doctrina de S. cœna ejusqve veteri ritu ex Rabano, & aliis 253.
Cellarius Johannes, relatio de diſput. Lipſ. 90.
Cellarius Martinus, ſive Borrhaus Anabapt. 213. 214.
Chemnitius Martinus 86.
Chriſtiernus II. Daniæ Rex, ut ſævitiam excuſaverit 285. audit concionem Lutheri: mors Reginæ, ejus uxoris 290. apologia Chriſtierni 356.
Chroſnerus Alex. ab Emſero Dreſda pellitur 233.
Chytræi Davidis D. Theolog. hiſtoria 262. & ſeq.
Ciconia, ſive *Storch*, Nicolaus Anabapt. 214.
Clemens VI. ejus Bulla de indulgentiis 24. 25.
Clerus: ejus vitia agnoſcit Rhadinus 131. deſcribit Weſſelus 245. Guttelius 270.
Cochleus 142. 262. & alibi: verum nomen & patria ejus, acerbiſſimum in Lutherum ſcriptum 301.302.
Colloqvium ſive diſputatio Lutheri cum diabolo a calumnia defenditur. 178. & ſeqq.
Comitia Auguſtana 61. Wormatienſia 171.
Concilia: Piſanum ejusqve acta contra Julium II. 16.18.20. de Concilio Lateranenſi Richerii relatio. 22. concilium optat Guttelius 273.
Conciones, qvales ante Lutherum fuerint. 270.275.276. ex Guttelio.
Confeſſio an ſit de jure divino 176. & ſeq. ejus defectus ex Guttelio 271.
Coppenius Torgavienſis 293.
Cordemoyus, Abbas, refutatur 178. & ſeqq.

D.

Daumius Chriſtianus 278.
Decius Philippus ſcribit pro concilio Piſano 16.
Didymus Farentinus, i. e. Melanchthon 132.
Didymus Gabriel, Altenburgi, poſtea Torgaviæ Evangelium docet 238. & ſeq.
Dietenbergerus Joh. edit. N.T. Emſeri, & vertit Teſt. Vetus Coloniæ 231.
Dietericus Conradus, D. narrat reformationem Ulmenſem 265.
DiſputatioLipſ. 103. & ſeqq.
Dominicanorũ Bernatium facinus 115.

Druco Joh. Caroloſtadius, ejus doctrina & vita 297. & ſeq.

E.

Eccleſia, ejus leges qvomodo obligent ex Petro de Marca & aliis 256. Eccleſiæ vocabulum & opes, prioribus ſeculis, ex Coſta, autore Gallo 257. 258. Eccleſiæ ſtatus ex Guttelio 269. autoritatem Eccleſiæ ſcripturis præferunt pontificii qvidam 321. ejus architectonica ſcientia, item afflictionum uſus 333. qvæ ſit vera Eccleſia 334. qvatenus mater ſit aut erret 354.

Eccius Joh. ſcribit ad Caroloſtadium 59. laudatur a Schultherro. 89. objicitur ei a Luthero qvod Caroloſtadio aſſenſerit de libero arbitrio 101. reprehenditur ejus doctrina moralis 134. ſcripta de qvæſtione ſuper toto & totaliter 341. & ſeq. laudat Eraſmum 341. veteratoria ejus mens a Caroloſtadio deſcripta & reſponſio Eccii 343. & ſeq. Eccii cenſura in Caroloſtad. & Lutherum 344.

Eleemoſyna primum & antiqviſſimum peculium Eccleſiæ Chriſtianæ 257.

Emſerus Hieron. putatur autor eſſe orationis Rhadini. 132. edit notas in verſionem N. T. Lutheri 121. & & ſqq. refutat Lutheri ſententiam de fide & operibus inſulſe & maligne 125. & ſeq. exſcripſit Luth. verſionem 227. dubitat an lectio ſcripturæ populo permitti debeat. ibid. iteratur editio Emſerianæ verſionis 231. de morte ejus 231. 333. liber ejus de vita Bennonis.

Eobanus Heſſus. 199.

Epiſcopus: mores eorum ante reformationem 143. qverelæ Lutheri de eorum abuſibus 235. Epiſcoporum & presbyterum differentia qvalis, ex authore Gallo 257. mali mores ex Guttelio 275.

Eraſmus Roterod. Luthero de ei ſententia an. 1516. 44. Eraſmi de theſibus Lutheri judicium. 61. laudat Melanchthonem. 63. & ſeq. epiſtola ejus ad Lutherum. 79. 80. item de Luthero ad Spalatinum 81. judicium de ſtylo & ingenio Hutteni ibid. epiſtola ejus ad Fridericum El. de Luthero 111. item ad Albertum Moguntinum. 113. culpatur a Greſero 121. ejus literæ ad Spalat. de Friderico E. 149. dicta & acta ejus Coloniæ de Luthero 160. & ſeq. epiſtola ad Peutingerum de pacificatione religionis ex ſententia Joh. Fabri. 161. & ſeq. literæ ad Pellicanum. 166. ſententia de S. Cœna 167. idem de confeſſione 176. & narratio de concione qvadam ridicula 178. laudat Eobanum Heſſum 199. & Euricium Cordum. 200. adulatur Leoni X. 211. ſvadet compoſitionem inter Pontificios & Lutheranos 281. & ſeq. refutatur a Luthero in doctrina de autoritate Eccleſiæ, ſanctitate, miracu-

Digitized by Google

raculis, 322. & ſeqq. laudat Neſenum 324. ejus judicium de qvæſtionibus circa religionem 337.
Erfurtum : Prædicatores Evangelici 199. & ſeq.
Ericus Dux Brunſvic. mittit Luthero potum 173.
Erneſti, Electoris Sax. laus 142.
Erneſti Sax. Arch. Magdeb. geſta & mors. 142. & ſeqq.
Erneſtus Bavarus Archiep. Salisburg. 122.
Euricius Cordus 200.
Ezardus Friſiæ comes Evangelicæ doctrinæ favet 199.

F.

Faber : Felix Fabri monachus Ulm. laudator Alexandri VI. 26. 27. Joh. Faber Conſtantienſis vicarius reſiſtit Samſoni indulgentiarum præconi. 76. judicium de compoſitione religionis 162. Stapulenſis, periculum ob religionem 299.
Fabricius Georgius 143. & alibi.
Farellus Guilielmus 299.
Fechtius Johannes 124.
Fides infuſa & acqviſita, ex Eccii ſententia. taxata a Melanchthone 134. 135. Lutheri locus ex Ep. ad Rom. 224. & ſeq. Guttelii doctrina de fide 271. 273. Phraſis ſola fide ſalvamur juſtificatur a Luthero 302. & ſeqq. Ingolſtadienſium ſententia non multum diſcrepans 306. de fide ante omnia docendum 330. concio de fide D. Briſmanni 357.
Forchemius Georgius, Eccleſiaſtes Erfurtenſis, veneno ſublatus creditur 200.
Franciſcus de Paula, vaticinatur de infelicitate Franciſci I. R. Gall. 23.
Freiberga, lis inter Canonicos & monachos de indulgentiis An. 1496. p. 30. & ſeqq.
Fridericus El. Sax. an æmulus fuerit Alberti Brandeburg. Mog. 54. ejus geſta in comitiis Auguſtanis 1518. p. 61. 62. gratia apud Maximilian. I. Cæſ. 62. elogia Friderici ex Chriſtophoro Scheurli tractatu. carmen Richardi Sbrulii : Joh Reuchlini, Spalatini, Aventini teſtimonia 71. & ſeqq. de ejus notho Sebaſtiano a Jeſſen 78. religioſitas ejus a Scheurlo relata 83. dictum de libero arbitrio, teſte Spalatino 98. ex eodem narratio geſtorum Elect. in Electione Caroli 148. dictum ejus pium in cauſa Anabapt. 215. opes & magnificentia in exſtruendis & dotantis Eccleſiis atqve ædificiis 261. inſigni elogio a Luthero honoratur 325. aliæ ejus laudes a Spalatino & Eccio 339. item a Melanchthone 348. & qvæ in electione Caroli V. de eo dixerit Trevirenſis 349.

G.

Georgius Dux Sax. cognoſcere vult in lite indulgentiarum an. 1492. p. 35. concionem Lutheri Dreſdæ habitam improbat 46. expoſtulat

lat cum Ep. Merſeburg. de diſput. Lipſ. 99. 100. Vei ad eum literæ: de conſilio ejus circa reformationem 171. fidem Luthero vult ſervari in comitiis 172. præfationem edit in verſionem N.T. Emſeri Luthero contumelioſam 216. divitiæ ejus 262.
Goſuinus Halenſis 240.
Gratia, de auxiliis gratiæ, congregatio Romana ſub Clemente VIII. & de ea relatio 95. & Innocentii VIII. decreta ibid. & 97.
Grubenheymeri, i.e. Foſſarii, pro hæreticis habiti in Bohemia 348.
Gretſerus Jacobus, Jeſuita 131.
Guſtavi, Sveciæ Regis ſcriptum apologeticum pro reformatione 286.
Guttelii Caſparis D. Auguſtiniani ſcripta & geſta 268. & ſeqq. non vult Lutheranus, Martinianus nec Eccianus vocari 269. concionatur Zuiccaviæ 278. ejus conciones Arnſtadienſes 356.

H.

HÆreſes & turbæ oriuntur, ſi veritas docetur. 136.
Hala Sax. & arx Mauriciana. 144.
Hala Svev. reformatio. 265.
Halberſtadium: initia doctrinæ Evangelicæ. 199.
Hamburgenſium reformatio. 267.
Hausmannus Nicolaus Paſtor Zvicavienſis. 278. 280.
Helvetii disſvadent electionem Franciſci Gall. R. in Imp. 152. & ſeq.
Henricus VIII. R. Angl. judicia de eo Maimburgii, Ferrandi nuperi ſcriptoris Galli, D. Burneti. 204. & ſqq. item Pomerani. 206.
Henricus Dux Sax. ejus hiſtoria MS. & qvædam ex illa. uxor ejus favet Evangelicæ doctrinæ, poſtea & ipſe. 190.
Henricus Dux Brunſvic. criminatur Electorem Sax. refellitur a Luthero. 53.
Heideccerus Joh. Henricus. 97.
Heidelberga: Lutheri ibi habita diſputatio ab Altingio deſcripta. 56. & ſqq. Theologi qvi cum eo diſputarunt. 57. populus canit canticum de juſtificatione, dum Miſſa celebratur. 292.
Heſſus Joh. paſtor Vratislav. Evangel. 291. ejus diſputatio publica. literæ ad eum Lutheri. *ibid.* gener ejus Staphylus. 292.
Hiltenii Jot. hiſtoria. 337. & ſeq.
Hiſcoldus Matth. de diſp. Lipſ. 89. 341.
Hottingerus Joh. Henricus. 75. 76.
Huſſus defenditur a Luthero. 336.
Huttenus Ulricus. Eraſmi de eo verba. carmen de Capnione. 124. & ſeqq.
Hutterus. D. 87.

I.

JAnſenius Cornelius. 96.
Indulgentiæ. Clementina de iis conſtitutio. 24. 25. prædicantur in Helvetia. 75. diſceptatur de iis inter Tezelium & Myconium. 191. 192.

Ingol-

Digitized by Google

Ingolſtadienſis Academia.121. damnat Seehoferi theſes, refutatu a Luthero. 306.

Innocentius VIII. dat indulgentias Freibergæ 29. & ſeq.

Innocentius X. Pp. damnat Janſenii propoſitiones. 97.

Jodocus Iſennácenſis D. 338.

Johannes Fridericus Dux.Sax. poſtea Elector, ejus iter Duſſeldorphienſe 194. & ſeqq. falſa de eo narratio Varillaſii. 296.

Iſennacum qvædam de reformatione. 293. hiſtoria MS. Rebhanii. 337. 357. 358.

Julius II. ejus Capitulatio & Juramentum. 15.

Juſtificatio, canticum de ea Pauli Sperati, & duæ de iſto cantico Hiſtoriæ. 292.

Juſtus Jonas; qvis fuerit. 179.

L.

L*Angius* Joh.Lembergius oratio in diſp.Lipſ. & encomium Lutheri. 109.

Leo X. cantilenæ in eum & verſus Pariſ. ſparſi.60.61. Helvetiis commendat Samſonem indulgentiarum præconem. 76. varia ejus de electione Caroli V.conſilia.150.hiſtoria vitæ,electionis, geſtorum & mortis ejus ex Varillaſio. 206. ſqq. Lutherus eum excuſat & laudat. 326.

Leiſnicenſium ſtatutum cum Lipſienſi confundit Varillaſius. 260.

Lex qvatenus ſervari poſſit.

Libertas Chriſtiana. 331.

Liberum arbitrium qvid & qvale. 84. 86. Sententia Alberti Epiſc.Auguſtenſis.91. expenſa.92. item Arnaldi & Malebranchii.93 & ſeqq. Eccii & Caroloſtadii conſenſus, judice Luthero.101. Guttelii de libero arbitrio ſententia. 272. it. Lutheri adverſus Eraſmum. 323. Zaſii dictum contra Eccium. 345.

Linccius Wenceslaus, Paſtor Altenb. 239. alicubi Priorem Auguſtinianorum Norimbergæ fuiſſe perhibetur, ſed id incertum eſt, qvanqvam ambulatorium potuerit eſſe id officium. Alius erat Prior anno 1524.& 1525. vide ſupra voce *Auguſtiniani*. ejus mors & epitaphium. 320.

Lipſienſium ſtatus ſub Georgio Duce 260.

Livonia ſive Rigenſes Præſules, item Principes ſive magiſtri, & acta circa reformationem. 313.

Ludovici El. Palatini dictum Wormatiæ de fide Luth. ſervanda. 172.

Ludovici XII. conſultationes adverſus Pontificem. 16. legatio & mandat. ad concil. Piſan. 17.

Lutherus: narrat veram diſputationis a ſe cœptæ cauſam. anno 1541. p.28. ejus annus natalis & horoſcopus. 36. freqventat ſcholam Iſennacenſem. 36. character ejus a Varillaſio deſcriptus. 38. expenditur. 39. de nomine Luther & Luder, ex

libro

Digitized by Google

libro Statut. Theol. Wittenb. 40. amat & callet Muſicam. 41. Scripta qvædam ejus ante an. 1517. & cenſurâ de Eraſmo. 44. Concio ejus Dresdæ habita, diſplicet Georgio Duci Sax. laudatur a Gynecæi præpoſita matrona. 46. reſpondet refutationi Tezelianæ. 50. hiſtoria diſputationis Heidelbergæ habitæ ex Altingii MS. 57. 58. de geſtis Lutheri Auguſtæ an. 1518. contra Varillaſ. 67. 69. de nomine Lutheri, qvatenus liqvidum, vel liqvefactorem ſignificet ex Eraſmo. 78. Lutherus non vult Lutheranos a ſe appellari. ibid. alluſio ejusdem ad lutum. 79. acris cum Eccio expoſtulatio epiſtolica. 100. Epiſtolæ de Capnione. 127. defenditur a Melanchthone contra Rhadinum 132. & ſeqq. judicium ejus de translatione Imp. Romani ad Germanos 153. & de Imperii poteſtate in Papas. 154. ejus iter Wormatienſe, & qvæ locutus ſit in monaſterio Reinhartsbrun. 172. & ſeq. venenum ei parari creditum eſt. 173. de colloqvio ejus cum diabolo, Cordemoji tractatus examinatur & inde extructæ calumniæ refutantur. 178. & ſeqq. concio ejus de Sacramento an. 1520. habita. 183. argumenta ex hac & aliis libris contra Miſſam. 183. & ſeqq. Lutheri epiſtolæ & libertas ſtyli & jocorum excuſantur. 203. ſcribit ad Melanchthonem de Anabaptiſtis. 212. Lutheri ſententia de fide & bonis operibus ex præfat. in Epiſt. ad Rom. 224. & ſq. defendit verſionem ſuam N. T. adverſus Emſerum & alios. 228. 230 ſpeciatim qvod verterit *ſola fide*. 229 libellus de ſeculari poteſtate defenditur. 232. excerpta ex eo. 233. & ſeqq. vetat reſiſti Magiſtratibus vi utentibus in cauſa religionis. 235 notabilis ad Gabr. Didymum epiſtola. 239. gaudet de ſcriptis Weſſeli. 252. Leiſnicenſ. ſtatutum commendat. 261. concionatur Zviccaviæ. 259. non vult ut vi reſiſtatur Cæſari. 283. diſſimulatio ejus in promovendis Doctoribus ex veteri ritu & religione. 284. falſa de ejus amoribus & nuptiis cum Boria ex Varillaſio. 293. & ſeqq. Lætatur audito cantico a Sperato compoſito, & lacrymat. 291. aliqva ejus ad matrimonium inclinatio. 299. Lutheri hymnus de Auguſtinianis Bruxellis combuſtis latine redditus. 298. Lutheri ultimum ſcriptum adverſus Cochleum, & qvædam de comitiis Wormat. 301. ſeq. defendit phraſin ſola fides &c. 302. & ſqq. & bonorum operum verum oſtendit fructum. 303. 305. patrum autoritatem ſcripturæ poſtponit. ibid. hujus defendit perſpicuitatem. ibid. monachorum hypocriticam paupertatem irridet. 304. ſcripta de bon. oper. uſu legis & Evangelii. 305. de mercatura, 306. cenſuræ in Ingolſtadienſes. ibid. & ſeqq.

Digitized by Google

ſeqq. ſententia ejus de Lege qvatenus ſervari poſſit. 307. nec magiſtratum nec Eccleſiæ gubernationem ſuſtulit Lutherus. 308. Lutherus pauper multos ditavit, dictum ab Argentoratenſibus in ſcripto publico. 321. Lutheri reſponſio ad objectionem Eraſmi de autoritate & antiqvitate Eccleſiæ. item de miraculis & ſanctis. 322. ſeqq. Patrum diſſenſum & titubationes notat. 324. falſum eſt qvæ de tentata reſuſcitatione mortui Neſeni ei affinguntur. 325. Commentarii Lutheri in Pſalmos ſumme laudandi. 325. & ſeqq. extenuat dotes ſuas 326. 328. in Patrum explicationibus multa deſiderat, non tamen culpat. 327. vitæ ſuæ defectus agnoſcit. 328. errores item in explicatione ſcripturæ. ibid. Excerpta ex Comment. in Pſal. I. de juſtitia vera. 330. de legis natura & obſervatione. 331. de libertate vere Chriſtiana. ibid. de Architectonica Eccleſiæ gubernandæ ſcientia. 332. de afflictione fidelium. 333. de damno ex externa Eccleſiæ felicitate. ib. de vera Eccleſ. forma. 334. cum refutatione Romanæ jactationis. 335. damnat Conſtant. Concilii decreta. 336. Huſſum defendit. 336. qvædam de nativitate & genere Lutheri. 337. ſtudia puerilia. 338. ubi corrigitur locus. p. 38. Præceptor Lutheri D. Jodocus Iſennacenſis. 338. excuſatur ejus opinio de Epiſtola Jacobi, ex libro qvodam Helvetico. 343. huc referre debet qvod p. 320. ex ſcripto Norimb. allegatum fuit de Poſtilla Luth. 349 ſermo de Sacramento, ejusqve refutatio a Cochleo ſuſcepta. 350. de Wartemburgo, ubi latuit Lutherus, & carmine in ejus cubiculo. 350. 351. epiſtola Lutheri ad Thom. Neuenhagen. 358.

Ludolfus Hiobus. 384.

M.

Magdeburgenſis urbis reformatio cœpta 355.

Magiſtratus: de ejus officio, & de poteſtate circa ſacra Lutheri monita 233. & ſeqq.

Majerus Joh. Frid. D. edit. orat. Selnecceri de Luthero 111.

Maierus Petrus Plebanus Francof. 125.

Maimburgius: de ejus morte & teſtamento, item qverela de Jeſuitis 10. de poteſtate Pontificis, & qvod labi & errare poſſit, tractatum ſcripſit p. 66. poteſtatem ejus in libro de vita Gregorii elevat 155. notatur in rerum Danic. narratione 290.

Majus, Joh. Henricus ejus de Schwebelio monitum 168.

Malebranchius Theol. Pariſ. 93.

Mansfeldius Comes Hoierus, Caroli V. legatus 339.

Marcus Stubnerus Anabapt. 213.

Margaretha Auſtriacæ dictum de Luthero 163.

Maximiliani I. Cæſ. legatio & mandatum ad Concil. Piſan. 17. ut Friderico

derico El. faverit 62. qvid ſenſerit de Luthero & de Pontificibus 63.

Maximiliani propoſitio in Comitiis Conſtantienſibus anno 1507. de Gallis & de juribus Imperii in papatum 157.

Mecum, Fridericus Myconius, ejus hiſtoria, negotium cum Tezelio de indulgentiis 191. & ſeqq. ejusdem diſputatio cum Johanne Corbachio Düſſeldorffii habita 194. ſeqq. confeſſio fidei compendioſa de fide & ſanctificatione, de cultu ſanctorum, de jejuniis 196. 197. Corbachius cedit & amicus fit, ſed poſtea mutatur 197. 198.

Meieri Cancell. Mog. qverela de Pontificum exceſſibus ad Æneam Sylvium 11.

Melanchthon Philippus vertit conſilium Lutheri anno 1545. de reformatione datum & mittit El. Palatino, mutatum tamen & interpolatum 9. laudatur ab Eraſmo, Moſellano. Card. Sadoleto 64. 65. culpatur a Gretſero 121. ſcribit contra Thomam Placentinum, ſub nomine Didymi Faventini pro Luthero 132. explicat qvid in ſtudio Philoſophiæ Lutherus deſideret ibid. & ſq. Scholaſticæ Theologiæ vitia exponit 133. epiſtola ejus ad Fridericum El. de anabaptiſtis 212. falſum eſt eum piſtoris opificium exercuiſſe Caroloſtadii impulſu 219. Melanchthonis judicium de commentario Lutheri in Pſalmos 327.

Mersburg. Epiſc. Adolfus Anhaltinus 99. 226. Vincentius Schleunitius ibid.

Miltenbergenſium perſecutio 297. ſeq.

Miſnenſis Epiſc. Joh. a Salhauſen indulgentias rejicit 30. 48. alter Sleinizius infenſus Luthero 169. 226. cultus ſuperſtitioſus in templo cathedrali Miſnenſi 359. 360.

Miſſa: Lutheri argumenta contra eam, qva ſacrificium eſſe perhibetur 183. & ſeqq. Norimbergenſium Præpoſitorum ſententia 315. caput controverſiæ, inter Lutherum & Cochleum 350.

Moibanus Ambroſius D. 291.

Molina Ludovicus ejus ſententia de gratia 95. 97.

Monachi, de potentia Monachorum qverela Eraſmi 113. de eorum avaritia vetus obſervatio 259. eorum vitia ex Guttelio 275. qvatenus retineri monachatus poſſit ex eodem 277. monachatus cum annexis omnibus cadit, ſi veritas Evangelii prædicetur 322. Monachorum vitia ab Henrico Carthuſiano Iſenacenſi deplorata 358.

Munzerus Thomas 215.

Mutianus Rufus vir doctus 74. 75.

N.

Naſſovii comitis dictum ad ſacerdotes de Luthero 163.

Natalis Alexandri calumniæ in Lutherum 360.

Neſenus Gvilielmus, qvis? ejus mors 324. & ſeq.

Digitized by Google

Neuenhagen Thomas, Eccleſiaſtes Iſenacenſis 358.
Nimitſchenſe cœnobium, & de virginibus ex eo exeuntibus 293. & ſqq. diverſum a Niemeccenſi ibid. 293.
Nobilitas ſive ordo Eqveſtris, an bonis Eccleſiaſticis inhiaverit 169.
Norimberga: initia reformationis; ſcriptum duorum Præpoſitorum 314. ſeqq. item Prædicatorum 317. ſeqq. Colloqvium inter prædicatores ex utraqve parte inſtitutum 318. ſeqq noto hic obiter, qvod poſt excuſas Additiones & Supplementa comperii Præpoſitos Beslerum & Bohmerum fuiſſe inter præſides colloqvii.

O.

Occamus 136.
Oecolampadius præceptor Wolffgangi Palatini 57.
Oſiander Andreas ejus genus & ſtudia 264. autor ſcripti Norimbergenſium prædicatorum nomine editi 318. ejus phraſes notatæ ibid. & 319.

P.

Papatus defenſus ab Auguſtino Alfeldenſi & Card. Cajetano 129. oppugnatur a Melanchthone 137. de jure imperatorum in Papas ex Luthero 154. & ſeq. epicriſis de utriusqve juribus 156. Gallorum Dominatus in Papatum 157. & ſeq. falli poteſt & corrigi debet Papa, ex doctrina Weſſeli 243. de jure Pontificum in bona Eccleſiæ 259. an Romana ſola ſit Eccleſia, & de Pontificum poteſtate 335. an petra ſit Petrus, & Papa ibid.
Pallavicinus 97. & alibi.
Pallaotus Camillus 144.
Paulus Langius 77.
Paulus Scriptoris, Franciſcanis purioris doctrinæ prægustum habet 164.
Paulus Venetus notatur 75.
Pellicani Conradi hiſtoria 164. & ſqq. ſententia de S. Cœna 168.
Peregrinationum abuſus 271.
Perſecutiones Evangelicorum 322.
Petrus Moſellanus 64. oratio in diſput. Lipſ. 103. ejus hiſtoria 104. & ſeqq. Lutherus eum amat 104. mors & epitaphium 105. relatio de diſp. Lipſ. per epiſtolam ibid & ſeqq. excerpta ex ejus oratione Lipſ. 345. & ſeqq.
Pfefferkorn Judæus, Capnionis adverſarius 314. alius Halenſis 120.
Pfeffingerus Degenhardus 61. 77. Johannes ibid.
Pflugius Julius 105.
Philippus Haſſiæ Landgravius, qvædam ad reformationem pertinentia incipit, ejus diſceptatio cum Monacho Marpurgenſi 309. & ſeq.
Philippus qvidam Rhetor Wittemb. fanaticus 219.
Piſtoris Simon D. 103.
Pius II. Pp. ſive Æneas Sylvius, Richerio notatus 14.
Plieningius Theodoricus 121.
Pœnitentia; reqviritur a Varillaſio ad indulgentias 35.
Polentius Georgius Epiſcopus Sambienſis, ejus epitaphium 312.
Poliander Johannes ex Eccii famulo fit

Lutheranus 110. Comperi poſt excuſas additiones & ſupplementa, Johannem Poliandrum Herbipoli in Cathedrali Eccleſia concionatorem an.1525.fuiſſe,& inde a Senatu Norimbergenſi vocatū inter præſides fuiſſe colloqvii illo anno inter prædicatores utriusqve partis fuiſſe,ex parte Evangelica an idem fuerit de qvo p.110.agitur conjicio qvidem,ſed definire anteqvam certius explorem non audeo.

Prædeſtinationis dogma qvomodo tractandum ex Guttelio 271.

Pratenſis Antonius Galliæ Cancellarius 60.300.

Prierias:qvomodo ſcriptum ejus contra Luth.æſtimatum fuerit 61.

Principes:eorum vitia indicat Lutherus & emendationes præſcribit 236 237. raros fore ſcribit in cœlo, ein Wildpret im Himmel ibid.

Proles Andreas, ejus conciones 346.

Prophetia novæ,qvomodo judicandæ ex D.Spenero 216.& ſeqq.

Pruſſia v.Boruſſia.

Purgatorium. Weſſeli de eo ſententia 250. & hiſtoria qvædam 352.353.

R.

RAzebergius Matthæus hiſtoria ejus MS.de Luthero & bello Smalcald. 36.172.& paſſim.

Rebban Nicolaus, autor hiſtoriæ MS. Iſennacenſis 337.

Reformatio, vi non debet peragi, ex ſententia Lutheri 235. ejus neceſſitas & utilitas ex Guttelio 275. abuſus & licentia per eam invecta, ex eodem 276. ejus impedimenta 276. an impedientibus vi reſiſtere liceat conſilium Lutheri & ſociorum 283.

Religionis libertas, ejus commoda & incommoda 350.

Reuchlin v.Capnio.

Riarius: Raphael Card. & hiſtoria Riariorum ex Varillaſio 70. de gentis ejus vitiis 244.

Richardus Simon. autor Critices N. T.ſugillat verſionem Lutheri 231.

Richerius Edmondus ejus qverelæ de Pontificum exceſſibus & Eccleſiæ defectibus 14.15. reſpondet Gvicciardino, pro Piſanis Cardinalibus 20.impugnat concordata inter Papam & regem 23.

Ruſſi, Rouſſet fratres 299.

S.

SAcerdotium duplex ſtatuit Weſſelus ordinis & comune Chriſtian. 246.

Sacramenta ex Weſſelo 251.

Samius Conradus Ulmenſ.Paſtor.266.

Sanctorum communio ex Weſſelo.250

Samſonis,indulgentiarum in Helvetia nundinatio, Bernæ præcipue 75.

Santamorius Ludovicus 96.

Satisfactio, ex Weſſelo 219.

Savonarola, Hieron. vaticinatur Carolo VIII. mala 24. ejus hiſtoria ex variis autoribus 145. & ſeqq.

Schuzgeierus Caſparus Franciſcanus, Lutheri adverſarius 165.

Scherzerus D. 87.

Scheurlius Chriſtophorus,ejus ſcripta 71. 83. acta in reformatione Norimberg. 318. & ſeqq.

Schultherr, Joh. Ulric. relat. de diſput-

Digitized by Google

put. Lipſ. & ſententia de toto & totaliter 89. examinatur 90. alia ejus relatio 110. 341.
Schwvebelius, num fuerit Zvvingl. 168.
Scriptum qvæ ſit legitima explicatio, ex Guttelio 272. & ſeq. de ejus perſpicacitate & autoritate 303. & ſeqq. blaſphemum contra ſcripturam dictum Murnari. 321.
Seckendorff. Henricus Gottlob 56.
Sedunenſis Cardinalis Luthero ſavere creditus. 190.
Seehoferus Arſacius 306.
Selneccerus Nicolaus D. oratio de Luthero nuper recuſa 111.
Sickingius Franciſcus 126. 169. ſeq. 268.
Sixtus IV. 30. 144.
Sleidanus Johannes: apologia ejus a ſe ipſo compoſita, & a Frid. Hortledero aucta. 17. de variatione ſtyli ex Varillaſio. 8.
Snepfius Joh. 58. ejus hiſtoria 267.
Spalatinus Georgius, ejus ortus, vita, libri, officia, mors 42. & ſeqq. fit paſtor Altenburgenſis 239.
Spenerus D. ejus ſententia de liberi arbitrii viribus 88. & de novis revelationibus 216. & ſeqq.
Spenati Pauli canticum de juſtific. 292.
Stationarii deſcripti 270.
Stiupizius Joh. Lutherum Georgio Duci commendat absq; ſucceſſu 45.
Storch Nicolaus Anabapt. 215.
Strauſius docet Iſennaci, non ſatis pure 358.
Sturmius Caſpar 171.
Svecia, de ejus reformatione ex Baazio 284. & ſeqq.
Svevia, fœderis Svevici deſcriptio male a Varillaſio relata 68. 69.

T.

Teulebius Valentinus, de eo ejusq; familia digreſſio 115. & ſeq.
Tezelius Joh. narratio Lutheri poſtrema de eo 1541. p. 27. formula indulgentiarum qva uſus eſt 39. an recte laudetur a Varillaſio: 46. ejus neqvitiæ & impudentiæ exempla 47. illuditur ei & pecunia aufertur a nobili qvodam 48. ejus ſcriptum & theſes adverſus Lutherum 49. 51. 52. 53. dictum leve ante mortem 109. Acta ejus cum Frid. Myconio 191. ejus ſepultura 339.
Theologia Scholaſtica & moralis 109. 133. 134. 135. 136.
Thomas Aqvinas, periculoſum eſſe ab eo diſſentire qveritur Eraſmus 112. Thomiſtæ & aliæ ſectæ. 133. 135. 138.
Thomas Rhadinus, Thodiſcus declamat Romæ in Lutherum, excuſat vitia cleri. 130. 131. reſpondet acriter Philippo Mel. 139. & ſeqq. de Lutheri interitu fruſtra lætatur & Carolo Cæſari gratulatur 140. ſqq.
Thomaſius Jacobus, ejus annotata de diſp. Lipſ. 109.
Thurzo Joh. Epiſc. Vratisl. literæq; ad eum Lutheri & Melanchth. 290. 291
Totum & totaliter, digreſſio de illa diſtinctione ab Eccio in diſp. Lipſ. prolata 84. & ſeqq. alia de illa qvæſtione ex Caroloſtadii & Eccii ſcriptis 340. & ſeqq. renovata lis iſta inter Lutheranos ipſos 342.
Tragarius Conradus, Auguſtinianus,

refutatur ab Argentoratenſi miniſterio 310. & ſeqq.
Turcæ: an bellum in eos diſſvadeat Lutherus 139. & ex Gutelio.

V.

VArillaſius, citatur paſſim, refellitur in hiſtoria Alberti Moguntini, & deſcriptione Magdeburgenſis urbis & dioeceſeos 54. 55. de Comitiis Auguſtanis, & Lutheri ibi geſtis. 56. 57. item de fœdere Svevico 68. 69. ubi numerus peditatus fœderatorum erronee ſcriptus poni debet. 10075. i. e. dena millia, ſeptuaginta qvinqve: alii Varillaſii errores, aut maligna judicia 76. 77. 108. 152. 169. 171. 174. & ſeqq. 188. 203. comparatio ejus inter Lutherum & Melanchthonem 204. cenſura iniqva in libr. Luth. de ſeculari poteſtate, ineptum de rebus Saxonicis judicium 232. & ſeq. error de ſtatuto Leisnicenſi 260. item de cœnobio Nimitſchenſi, & de Catharina Boria 293. & ſeqq. item in hiſtoria Electorum Saxon. 296. in rebus Gallicis 300. in hiſtoria comitior-Norimberg. 308. in narratione de Alberto Boruſſiæ Duce 310. ſqq. it. de Carolo V. 339.
Veus Hieron. judicat de Luthero 179.
Vicelius Georgius: ejus Cenſura in Lutherum examinata 353. & ſeq.
Ulmenſis reformatio qvando & a qvibus cœpta 265. & ſeq.
Urbanus Regius, Theol. 122.
Uratislavienſ. Epiſc. Thurzo: paſtor Heſſus, Moibanus 291.
Urſinus, *Latinus*, Robertus Archiep. & Card. Rheginus 150. & ſeqq.

W.

WArtemburgum, locus in qvo Lutherus latuit, & qvædam de eo 350. Rebhanii carmen.
Weſſelus Groningenſis, ejus hiſtoria ex Altingio 240. & ſeq. doctrina ejus de fide 241. & ſeq. de poteſtate & autoritate item de vitiis Paparum 243. & ſeqq. de opibus Eccleſiæ 244. de cælibatu ibid. de Cleri & Prælatorum exceſſibus. 245. de jure & uſu clavium. ibid. de indulgentiis 246. de ſacerdotio duplici ibid. de ceremoniis Eccleſiæ ibid. de ſacramentorum uſu. 247. de Philoſophia ibid. de pœnitentia vera 248. de confeſſione ibid. de ſatisfactionibus. 249. de ſanctorum comunione. 250. de Miſſa 251. de purgatorio ibid. de virginitate ibid. alia ex Weſſelo, aliaqve libri editione 351. & ſeq. de Weſſelo Georg. Vicelii judicium 353.
Wittenberga, omen de Academia ex concione Fleccii monachi. 74. de fundatione & ſtructura Eccleſiæ omnium Sanctorum ex Spalatino & Scheurlo 83. 261.
Wormatienſis Epiſcopus, Joh. Dalburgius laudatur 119. 120.
Würzburg. Epiſcop. Laurentius a Bebra amat Lutherum & Friderico El. commendat, elogium Epiſcopi ex Spalatino 59. vid. etiam p. 62.

Za-

Digitized by Google

Z.

Zaſius Uldaricus, Lutherum laudat, Eccio infeſtus 102. reprehendit Eccium 345.

Zeunerus Wolffgang. literæ de Guttelio 278.

Zuiccavia, de hujus urbis reformatione & Lutheri atqve Guttelii concionibus ibi habitis 278. & ſeqq. hiſtoria & literæ MS. ibid.

Zvinglius Huldricus 75. an ante Lutherum Evangelium docuerit 221.

F I N I S.

Correctio

Qvanqvam magna diligentia adhibita fuit, ut errores deſcriptoris & typographici evitarentur, qvidam tamen irrepſerunt, qvos (ſicut & eos qvi relegentem Autorem fugerunt) Benevolus Lector emendare rogatur.

PAg.25 lin.2. pro *n.39.* leg. *139.* lin.15. *pertinebat.* p.27. lin.2. pro *n.139.* legendum *n.2.* p. 45. lin.1. *ti-met.* p.66. lin. 3. *a Satana.* p.72. ad marg. leg. § *36.* p.81. lin.2. poſt *eam* dele comma. p.84. lin.6. *debuiſſent.* p.89. lin.32. *compoſitæ.* p. 99. l.29. *qvum.* p.105. l.9. *Carolus.* p.109. in ſummario: *& Staupitium.* p.120. l.32. *Barnimi.* p.126 l.15. *gmſſatur.* p.12ç. lin.1.2.3.4. virgulatæ eſſe deberent, qvæ allegantur ex epiſtola Melanchthonis. p.131. l.3 retrahatur ſemicolon ad verbum *necne.* p.137. l.24. *Hochſtrateanum.* p.144. in ſummario: *Auguſtiniani.* p.146. l.19. T. *Grubenhaymeros.* Grubenheymer. p.152. l.15. poſt *fide:* dele: *qvæ.* p.156. ad lin. 29. in margine notari debuit *Additio.* p.190. in ſummario: poſt *Monachi* ponatur comma. ibid. lin.21. autoribus. p.191. l.14 poſt *excitari,* pon. ſe. p. 195. lin.5. *percipiebant.* lin.21. pro *commendatione* leg. *contemplatione.* p.196. lin 1. leg. *fol. 395.* lin.5. & p.241. in ſummar. & lin.2. ut & alibi *Patmon* eliſo h. p.200. lin.34. pro *ad* leg. *at.* p.202. lin.3. *& alios.* p.209. lin.3. *ſancte.* p.212. lin.23. *ſub diſceſſum.* p.223. lin.26. *ut ipſe.* p.243. lin 9. *abominabile.* p.281. lin. 16. verba *utraqve* usqve ad ſeqq. parentheſi includenda ſunt. p.296. lin.15. irritæ. p.297. lin.16. auferatur ſignum parentheſeos, & legatur *qvæ Germanica* lin.18. deleatur idem ſignum & *nam,* legaturqve *ſed Latina.* p.301. lin.3. *reprehendere.* p.306. in ſummar. *communione.* p.315. lin antepen. pro *& jam* leg. *etiam.* p.320. lin.18. *Seehoferum.* p.328. lin. antepen. *Patmo ſua.* p.337. lin.8. *Croneb:rgius.* p.344. lin.18. *poſtulaſti.* p.351. lin.12. *Retractationem.* p.376. in marg. ponatur. §. *148.* p 388. lin. *viginti qvinqve millium.* lin.13. Marſtall. p.390. lin.19. *Seehoferus.* p. 398 lin. 16. *D. Mart. Geierus.* p.413. in ſummar. leg. *conſilia.* p.427. lin.33. *Warmis. E-* p.437. in ſummario: *opinio.* p.452. lin.10. pro *qvem* lege *tum.* p.454. lin.28. *in raſmo.* p 461. lin. 26. *finiri.* p.463. lin.35. *Caſparus Tauberus.* p *inermes.*

COR-

Digitized by Google

CORRIGENDA IN ADDITIONIBUS.

Ag.5.lin.9. poſt 1525. lege: ad annum 1546. p.18.lin.29. pagina in Richerii libro mendoſa
eſt, & numerari debet 398. p.33.lin.11. qvanto. p.34.lin.29. obloqventes. p.35.lin.pen. dele
ictum poſt *Nuncium*. p.38.lin.13. Gallico. p.47.lin.18. celebrari. p.49 lin.1. Lipſia. lin.3. di-
ttit. p.50. lin.8. poſt *eſt*: allegari debuit Tom.I. Alt. p.58. & ſqq. p.54. lin.29. tantæ. p.57. l.5.
itæ. p.63 lin.12. ullo. p.69. lin.7. numerus peditum eſt 10075. p.71. lin.6. poſt *recuſam*: clau-
ur parentheſis. p.76. lin.7. Forlivio. p.77. lin.9. munere. p.79. lin. ult. poſt *me* lege nec.
4. lin.1. poſſim. p.85. lin.5. dele: ut. lin.15. mere. p 87. lin.8. voluntatibus. p.88. lin.19. poſt
mittere ponatur comma. item lin.27. poſt *velit*. p.94. lin.1, aufer comma poſt *rejicit*. p.95.
8. doceat. p.108. lin.23. comma poſt *errat* p.111. lin. 22. Sycophantica. pag. 116. lin.26. 32,
chiſtratanus. p.117. lin.6. eo usqve. p.119. lin.27. qva. p.133. lin.24. ille. p.135. lin.11. appel-
ones. p.137. lin.ult. pro invehitur in ſublatas ſcholas. legendum: qveritur de ſublatis
olis. p.138. lin.23. offenderit. ibid. lin.ult. pro *tam* lege *jam*. p.140. lin. 5. libertatis. ibid
13. enumeret. p.145. lin.32. pro Lorium lege Corium. p.150. pro Cordine leg. (: ordine.
l. lin.25. Joſſinum. p.151. lin.25. poſt *Archiepiſcopo* ponatur comma. p.152. lin. 13. Ams-
ffius. p.153. lin.10. Helvetios. p.158. lin.20. aliorum. p.159 lin.9. Aleander, p.164. lin. 30.
putationis. p.165. lin.22. poſt *factus* aufer comma. p.176. lin.28. confitendi. p.177. lin.2. ti-
dior. p.179. lin.15. Cordemoyus. p.181. lin.25. pro cominatio leg. contumelia. lin. 31. pone
nma poſt *machinam* aufer poſt *primariam* & lege: primarium. pag. 182. lin. 19. pro *antea*
. *autem*. p.186. lin.27. leg. Patmon. p.188. lin.32. leg. ſe agnoſci. p.189. lin.32. Prieriatis,
90. l.3. Gerolseck. p.195. lin.26. intelligendus eſt verſic. undecimus. p. 198. lin. 18. jucun-
s. p.199. lin.21. auferendum eſt punctum poſt *eſt*, & intelligitur Sculcetus. p.205. l. 13. hy-
aſpiſtes. p.209. lin.29. in Germaniam. ibid. lin.32. punctum poſt *ornatam*. p.210. lin.8. ar-
erunt. p.216. lin.4. oppidulum. p.222. lin.19. comma poſt *ratione*. p.224. lin. 1. ſignificat.
7. pluries. lin.12. non ſolum electos. p.226. lin.19. Germanicam, p.231. lin.18. pro *qvos* le-
qvæ. p.237. lin.15. qva ipſe. p.238. lin.21. Patmo. p.240. lin. 30. collegio. p.241. lin.34. qva-
n. p.245. lin.6. cenſurarum. ibid. lin.28. ubi ſunt. p.259. lin.14. eſſent. p.261. lin.13. mo-
. p.266. lin.3. effectum. lin.13. Eccleſiaſticæ. p.271. lin.6. nervoſe. lin. 9. unb. p. 273. lin.
tollendum comma poſt *erogationes*. p.282. lin.13. Montioji. p.283. lin.22, 23. omittitur [illegible]
enſionem ſuam. poſt pag. 283. numerus paginæ mendoſus eſt & poni debet. 284. p. [illegible]
.19. Baazii. p.289. lin.19. Chriſtiernus. p.290. lin.8. in Svecia. p.292. lin.18. propagata. pa-
5. lin.ult. tutus. p.298. lin. 9. rhytmis. comma. lin 14. martyriiqve. lin. 20. pro *exſ*[illegible]
e *expladit*. p.301. lin.ult. pertinent. p.304. lin.30. focaria, (ut.

liqva, in poſterioribus præſertim paginis, qvæ ob inſtans nundinarum tempus relegi accurate non potuerunt, æqvi Lectoris emendationi commendantur.

by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06267 9595

A 414542

DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD

Digitized by Google

